COLLATIO
IN OMNES DIVI PAVLI APOSTOLI EPISTOLAS,

Iuxta eruditorum ſententiam facta, per S. Theologię Doctorem Claudium Guilliaudum Bellijocenſem, apud inſignem Eduorum eccleſiam Præpoſitum, & Canonicum eccleſiaſten.

Omnia iudicio Eccleſiæ ſubmiſſa ſunto.

Ante omnia diligendus Deus, deinde proximus

VIRTVTE DVCE,



COMITE FORTVNA.

LVGDVNI APVD SEB. GRYPHIVM,
M. D. XLIIII.

B. 38. D. 12

53.

8-38-K-12

SEB. GRYPHIVS LECTORI SAL.

ANNVS propè iam interceſſit, opt. Lector, ex quo primum huiuſce argumenti guſtum dedit Claudius Guilliaudus, interpres literarum ſacrarum peritiſſimus. Verùm ſimulatq; ſenſit, opus ipſum literarum candidatis etiam atq; etiā probari, nihil, mehercule, tanti fecit, quàm eos cumulatiore beneficio deuinceret. Itaq; nihil quicquā ueritus, ne noua hæc editio prioris imperfectionem oſtēderet, aut ipſe aliquam ſuam notam detegeret, teſtatamq; æmulis, & naſutis hominibus, faceret: illud idem operis ſub incudem reuocauit, propeq; de integro recudit. Sed tamen hoc ita ſedulò factum eſt, ut qui editionem hanc cum ſuperiore cōtulerit, munus multis & maximis uigilijs in literatorum gratiam cōcinnatum, longè mea quidem ſententia maius, melius'ue cognoſcat. Nam ſi qui fortè loci prius fuerant, qui nonnullam ſalebrarum ſpeciem præ ſe ferre uiderētur, illi quidem ipſi ita ſunt reformati, ac ueluti recocti, iam ut uel mediocriter literis tincti ad eos reſtitare nequeant. Deinde ubi nōnihil forſitan deſiderari potuiſſet, tanta facta eſt interpretationis acceſſio, uerendum potius ut ſit, ne literarum ſtudioſi copiam pertæſi illud Horatij, Ohe iam ſatis eſt, clament: quàm ut ipſi aliquam deſiderent acceſſionem. Poſtremò ut operi ſimul non parum ſplendoris accederet, & ex eo uel minimo negotio plus fructus perciperetur, effectum eſt, ut Index pleniſſimus, & accuratè pro uerborum ſententiarumq; congruentia, diſtincto literarum ordine digeſtus adderetur. Hoc ideo Lector te admonitū uolui, cùm ne cui fortè mirum uideretur, quòd in hac editione priorem emulatus non ſim, cum ne ipſe quidem autor pro hac noua laboris parte, debita quoque mercedis, id eſt, laudis portione fraudaretur. Vale.

Lugduni, Calend. Maij, M. D. XLIIII.

REVERENDO IN CHRISTO PATRI DOMINO D. IACOBO HVRALTO EPISCOPO EDVENSI, CLAVDIVS GVILLIAVDVS S.

PAVLO illi Triſmegiſto, ex conſcia ſpiritus Chriſti confidentia exclamanti, An experimẽtum quæritis eius, qui in me loquitur, Chriſtus? protinus ego ex tantæ diuinitatis admiratione, idem quod Chriſto Petrus, reclamo, Verba uitæ æternæ habes. Illius itaque admirabilis ſcriptura efficit, ut ab Apoſtolorũ temporibus, qui myſticis omnibus Pauli oraculis digna reliquerit commentaria, putem fuiſſe neminem. Doctrinis etenim, ac gratijs omnibus abſolutum hæc flagitant interpretem: ob id maximè, quòd quemadmodum in tanto Apoſtolo omnes gratiarum uirtutes ſplenduerunt, ita fortaſſe in nullum alium unum uniuerſa Deus ſua effudiſſe chariſmata uidetur. Quin has dotes ita diſpertitur, ut alius alij propria ſibi gratia præſtet, & uerius in diuerſos largitur, quàm in unum profundat Dei prouidentia. Nec temerè iactatum uulgò ſit prouerbium, οὐδεὶς ἅπαντα μόνος. Porrò cùm hæc ſpiritalibus tractandis neceſſaria eſſe, Pauli uerò hominis, ac pluſquam hominis ſcripta, tam eſſe diuina, & ex arcano ſapientiæ fonte manare intelligam: ego infirmitatis meæ mihi conſcius, non ſic inſanij, ut

tam arduum, tamq́ myſticum opus commentarijs illu-
ſtrandum ſuſceperim. Quin hactenus doctorũ interpre-
tum lectione contentus, tum cùm eſſem Sorbonæ, ubi
annos tres enarrandis his ipſis Pauli epiſtolis impendi,
has in Paulum notulas congeſsi: tum maximè exerci-
tatus quotidiana propè meditatione, cum illius floren-
tiſsimi Sodalitij Sorbonici doctiſsimis præceptoribus,
aſsidua item, publicaq́ prælectione, quã tuo iuſſu, tuaq́
autoritate annos iam ſeptem in eccleſia tua ex profeſſo
ſuſtineo, ex quo me à florenti illo Sorbonico ſodalitio
in celeberrimã tuam eccleſiam, ac domum aſciuiſti: Vbi
tantis, tamq́ diuitibus me donaſti muneribus, & hono-
ribus ornaſti, quantis theologorum nemo ab epiſcopis
noſtræ memoriæ affici ſolet. In hac itaq; meditatione, di-
ligenter perſpectis omnium ſcriptis, facilè intellexi, alios
quidem magis familiarem in explicandis harum epiſto-
larum locis rationem ſecutos: alios ab illis aut neglecta
aut parum animaduerſa clarius enarraſſe: alios aliorum
opera prolixa in compendium perſtringere conatos,
quemadmodum Theophylactus fuſiora Chryſoſtomi
monumenta mirabili breuitate concluſit: Quoſdam rur-
ſus breuibus ſcholijs undeunde collectis contentos fuiſ-
ſe. Præterea nonnullos homilijs, myſticisq́ ſenſibus in-
terpretatos: aliquos uerò omnem ingeniorũ ſuorũ uim
in locis aliquot tractandis effudiſſe: alios deniq; integrũ
ſibi opus aſſumpſiſſe commentarijs illuſtrandum. Ego
autẽ omnium ratione habita, maximè ingenij mei infir-
mitate perpenſa, egregiũ tuum conſilium mihi propoſui
ſequendum: quo ſcilicet mihi perſuaſiſti, ut quicquid col-
legiſſem, tum ex multiplici lectione optimorum, ſelectiſ-
ſimorumq́ doctorum, atque ex profeſsionis meæ diligẽ-
tia: tum ex collatis inuicem ſymbolis meis, qualia in me-

dium

dium proferre moris eſt ei, qui Sorbonæ prior (ut dicitur) ſolẽnium tempore diſputationũ, concinnarem ordine, unoq́; libro cõcluderem. Ad hoc ut quod ſinguli non tradunt, uniuerſorum congeſta farrago ſufficere poſsit. Hoc igitur tuo iuſſu perfeci: nec tamen citra ingentem laborem. Non ſanè quòd ſolidam, ac propriam huius laboris laudem mihi tribuam, ipſumq́; opus aſſeram (nihil enim alienius ab ingenio moribusq́; meis, quàm ad exẽplum Aeſopicæ corniculæ alienis me uenditare plumis) interim enim ac plerunq; (fateor) ea congeſsi, quæ prudẽter diſſeri ab eruditiſsimis audierã Theologis, & quæ aliquando diuino munere, inſpirante Dei gratia, ex meipſo ſum commentus: tum ea, quæ conſequi potui priuato ſtudio, legendo pariter, ac concionando primùm Lutetiæ Parrhiſiorum, mox etiam hic Eduæ, Lugduni: deniq; Eleutheropoli Bellijocenſi (quæ mihi dulcis eſt patria) oues mihi creditas, euangelico paſtu ſaginans, ut paſtorem ſui gregis ſedulã curam habere par eſt, maximè Quadrageſimæ, ac alijs anni tẽporibus. Adhæc ex quibuſdam alijs ſcriptoribus, ut aurum de terra & mineralibus elicui, atq; de medijs ſpinis odoratas excerpſi roſas. Et quoniam locos illos, alioqui inſignes, non indignos iudicaui, illinc eoſdem exemi, ac repurgaui, interim nihil mutatis uerbis illos transferens, ut & mihi, & lectoribus ſatisfieret. Bona tamen pars ex ſanctis doctoribus ſumpta eſt, in quorum lectione frequenter uerſor, eosq́; inter ſe cõparaui, ut quod familiariſsimæ interpretationi conueniens eſſe iudicarem, in hoc opus transferrem. Ex alijs item tanquã ſubſidiaria opera adiutus ſumpſi nonnulla, prætermiſsis tamen autorum nominibus: quòd utiq; nõ ſatis meminiſſem ex quo fonte illa hauſiſſem. Itaque hac obteſtatione nunc omnes omniũ querelas deprecor, qui

queri iure poſſe uideantur, quod ipſis plagium fecerim. Proinde quicquid eſt, id omne ad publicarū inſtructionē uiarum, ac literarum & literatorū uſum refero. Interim hoc obteſtans, ut qui ſua agnoſcēt, ita ex ſuis monumētis deſumpta exiſtiment, ut publicæ utilitati ſeſe lætentur profuiſſe, uiamq́ ſtrauiſſe omnibus qui ab ignorātiæ caligine, ad ſcientiæ lumen tranſgrediuntur, ac profectum aliquem ex Pauli ſcriptis quærunt. Deniq; totius huius operis bona pars (neq; enim ueritas ſeipſam diſsimulari patitur) nō tam mea, aut alius cuiuſquam, quàm tua eſt. Ab annis etenim plus minus ſeptē, quos in officio apud te fui, præterijt'ne uel horula, qua non aliquid, quum libitum eſſet (libuit uerò ſemper) de ſcripturis ſanctis ſis locutus? maximè in prælectionis dimiſsione, cui aſsiduè fratres mei canonici adfuiſſe non ſunt grauati: quos alioqui, niſi modeſtiſsimi eſſent, audire me, & ab illis diſcere æquius erat. Non'ne tunc tua dignitas res magnas mihi loquebatur, & abſtruſiſsima quæq; Pauli, aliarumq́ ſcripturarum inuolucra detegebat? Quæ ſanè non ſurda aure præterita mihi excidebant. Quin fideli recondita memoria, poſt ubi me in ædes contuleram, (quibus, ut de cæteris taceam, me tua liberalitate donaſti) in hæc commentaria regerebam, ſic ut tua facilè agnoſcas. Fœtus nanque ſuos agnoſcere naturale eſt. Ecquid uerò aliud apud tuam dignitatem faxim, quàm omne eruditionis genus inde colligam? & quod Solon dicere eſt ſolitus, aſsiduè diſcens plurima, fio ſenex. Apud te (inquam) qui (ſi quis alius Antiſtes) excellenti doctrina homines & habeas & foueas, atque ut ingenuè fatear, tu præter Epiſcopos alios doctiſsimo ſatellitio nūquam non ſis ſtipatus. Teſtes ſunt comites tui in Ludouici duodecimi Galliarū regis obeunda apud Florēti legatione: è quibus etiānum

exraut

extant, tui ſanguinis, & nominis nõnulli tum linguarum uarietate, tum multiplici eruditione præſtantes. Ad hæc literarum parentes, Italiæ literatiſsimi homines, tunc te frequentes uiſebant, ac ſalutabant. Et hoc quidem compertum habeo ex crebris illorum ad te epiſtolis. Galliarum uerò Budæus & Brixius in re literaria principes, te ſuis ornauere, & conſuluere literis. Cæteros mitto, quos recenſere uideretur otioſum: & in ijs præcipuè Theologos tuis ſumptibus in ſacris ſtudijs ſuſtentatos, & ad gloriam euectos. At quoniam in more inſtitutoq́; præclaro maiorum noſtrorum poſitum eſt, ijs qui autores enarrare inſtituerunt, ſuos dicare labores alicui primi nominis maximo uiro, qualem te eſſe nemo non intelligit, idem mihi faciendum cenſui, uehementer rogans, ut hanc meã opellam, uiris decem meæ profeſsionis doctiſsimis, iudicio & doctrina clariſsimis cõmunicatam, & ab eiſdem, ſpectante Theologorum ſenatu, probatam, bono excipias animo, qualisqualis eſt: quam tamẽ ijs profuturam ſpero, qui ad arcanam Pauli ſcientiam contendunt. Hoc ſi fiet, & mihi, & eccleſiæ tuæ honeſtiſsimo ſodalitio, eximijs doctrina ac pietate uiris, ut in Theologia, & in Pontificijs decretis, & uarijs linguis ornatiſsimo ſatisfeciſſe uidebor, quos utique nominatim recenſerem libens, niſi ne forem moleſtus lectori, reformidarẽ. Hoc tamen diſſimulare non poſſum, quòd inter magna & innumerabilia tuæ benignitatis munera hoc præcipuum duxero, ſi hos commentariolos ſereniore uultu ſuſceperis: atq; illos in me (quo te iure optimo proſequor) monumentum & pignus amoris apud dignitatem tuam repoſueris. Nõ quidem, ut quæ in his comprehenduntur euoluendo diſcas: (qui uerè Encyclopædiam abſoluiſti) ſed ut frequentiore huius libelli attrectatione, atque aſpectu crebrior

mei te

mei te ſubeat memoria, qui tibi clientulus ſum deditiſsi-
mus, tuæq́ dignitatis obſeruantiſsimus. Quòd ſi hæc ti-
bi, uni noſtræ fortunæ, uitæ, & nominis principi & auto-
ri gratiſsima ſenſero, pergam, Deo aſpirante, in reliquos
noui teſtamenti libros. Atque tuorum in me bene-
ficiorum memoriam æterna beneuolentia
colam: non ſolùm dum uiuam, ſed
etiam cùm mortuo monimenta
tuæ in me beneuolentiæ
permanebunt.
Vale.

*

CLAVDIO GVILLIAVDO THEOLO-
*giæ antiſtiti, ac Villafrancano Curioni, Philippi Crozetij,
uectigalium Bellijoci Quæſtoris Regij,
Tetraſtichon.*

Quæq́ canunt ueterum diuina poëmata uatum,
Quicquid Apoſtolici fulget ab arce chori,
Bis ſeptena ſacri depromit epiſtola Pauli:
Cuius inacceſſum culmen adire facis.

EIVSDEM DISTICHON
AD LECTOREM.

Hic tibi, non Cumis, ueracis Apollinis ora,
Ora Palæſtini nunc reſerata patent.

NICOLAI ROILLETI

BELNENSIS DE CLAVDII
Guilliaudi, Doctoris Theologi, præceptoris
ſui, in Paulum commentarijs
Carmen.

O Lector, Beniamin ille adoleſcentulus Pſal.67.
In mentis exceſſu, ille raptus tertium
Aduſque cœlum Paulus, & myſteria 2.Corinth.12.
Quædam arcana edoctus, homini quæ uix loqui
Liceat, nunc illa detegit (ſublimibus
Illis è cœlis tibi tam facilis aduolans)
Loca illa difficilia: quidam, ut cæteras 2.Petri 3.cap.
Scripturas, Scioli quæ deprauant perperam:
Cunctis tam facilè, tam dilucidè explicans,
Errare ut nemo, niſi uolens, poßit. Sacris
Theſauris ergo fruere ſacri Apoſtoli:
Theſauris Lector illis, gratis quos habes:
Simul atq; immenſas Claudio agito gratias
Guillaudo, cuius id debes laboribus.

EIVSDEM AD CHRI-
ſtianæ Theologiæ ſtudium
exhortatio.

Somnia Parnaſi pleno deprædicet ore,
Quem nox una tibi fecit Homere parem:
Caſtalijs alius totum ſe proluat undis,
Et redeat uates ex Helicone nouus.
Frigida ſunt iſtis quæ quis de fontibus haurit,
Miſta'que terrenæ plurima fæcis habent:
Oblectant tantùm fallaci ſuauia guſtu,
Sed nil quod mentem roboret, intus habent.
Aureus hic tibi fons, cœleſti nobilis ortu,
Atque alueo nunquam deficiente fluens.
Hic tibi manantem Guillaudus nectare multo,
Ex ſaluatoris fontibus haurit aquam. Eſaiæ 12.cap.

5

Ex illis qui potat aquis, rurſum ſitit: aſt hic
Ioannis 4 Eſſe nec eſuries, nec ſitis ulla poteſt.
Hunc quiſquis bibit, ex huius mox affluit aluo
In uitam æternam fons ſalientis aquæ.
Ibidem. Hoc in fonte bibens, uiſo Samaritis Ieſu,
Ex ſcorto immundo reddita ſponſa Dei eſt.
Hic etiam (bene ſi quæras) occurret Ieſus:
Non alio magis eſt obuius ille loco.
Terrenæ hic nil fæcis habes, uis ignea quicquid
Immundum eſt, quouis purius igne coquit.
3. Reg. 1. Hoc igni flagrans Abiſac Dauidica, corpus
Calfacit amplexu ſola ſenile ſuo.
Hoc igni flagrans, mox abſorbeberis, imis
E terris ipſum raptus aduſque Deum.
Has uires fruſtra à Muſis, Phœboq; requires:
Ibidem. Sola ſibi proprias quas Sunamitis habet.
In ſtudijs alijs ubi totos triueris annos,
Facundum poterunt, non facere illa pium.
Fons hic, ut eſt ſacræ & cœleſtis originis, ex hoc
Sic & cœleſtem, qui bibit eſſe facit.
Illis Pegaſeum fontem, atque Helicona relinque,
Queis pura eſt potior turbidus amnis aqua.
Tu ſaluatoris bibito de fontibus, illas
Eſaiæ 12. cap. Quas tibi tam ſuaues Claudius haurit aquas.

D. PAVLI AD ROMANOS EPISTOLA.

INTER omnes Epiſtolas beati Pauli prima habetur, quam ſcripſit ad Romanos: ea'que tam Græcis, quàm Latinis, primo loco collocata eſt: non quòd tempore præceſſerit, ſed quòd dignitate, & pondere argumenti reliquis præſtet.

STATVS EPISTOLAE AD ROMANOS.

Fide in Chriſtum, non lege (quæ morte Chriſti antiquata eſt) iuſtificamur. Paulus primò Fidem docet per undecim capita: duodecimo Charitatem, & fructus ſpiritus tractat: tertiodecimo, & reliquis, pro ſuſcipiendis infirmis laborat.

LOCI INSIGNES HVIVS EPISTOLAE.

1 Iudæos, & Gentiles omnes ſub peccato eſſe, & gloria Dei indigere: eoſdemq́ iuſtificari fide in Ieſum Chriſtum, unicum ſaluatorem, citra legem: exemplo Abrahæ, patris credentium, ante legem iuſtificati, docet Paulus. Cap. I. II. III. IIII.

2 Fidem, qua pacem apud Deum habemus, explicat certam eſſe perſuaſionem de Dei in nos bonitate per Spiritum ſanctum, qui datus eſt nobis, nitentem domino Ieſu Chriſto, qui nos ſua morte redemit. Eoq́ ſtamus, & gloriamur in ſpe conſummatæ cõmunionis diuinitatis. Atque his occupat aduerſariorum illationem. Cap. V. VI.

3 Vis, & energia legis: Spiritus, & caro: Lex membrorum: Lex mentis: Libertas, & Seruitus. Cap. VII. VIII.

4 Electio tum Iudęorum, tum Gentium gratuita docetur. Occupat quę de

Iudæis

Iudæis obijciebantur de promiſsionibus ipſis peculiariter factis,& huiuſmodi. Cap. IX. X. XI.

5 Vocatio Gentium,Iudæis abiectis. Cap. IX. XI.

6 Singuli diuerſa dona accipientes, exhibeamus nos hoſtiam Deo placentem,ut nos membra,unum ſimus cum capite Chriſto. Cap. XII.

7 Magiſtratibus parendum : Quid publica poteſtas : Quæ uis dilectionis proximi. Cap. XIII.

8 Morum paræneſes. XII. XIII. XV. XVI.

9 Chriſtus pro nobis interpellat,eſt propitiator. III. VIII.

10 Baptiſmus,Reſurrectio,Nouitas uitę,Homo uetus,& nouus. VI. VII.

EPISTOLA BEATI PAVLI APOSTOLI AD ROMANOS.

Euangelium eſt uirtus Dei, in ſalutem. CAP. I.

Apoſtolus,] uel ad munus apoſtolicum,

PAVLVS ſeruus IESV Chriſti, uocatus apoſtolus, ſegregatus in Euangelium Dei, (quod antè promiſerat per prophetas ſuos in ſcripturis ſanctis) de filio ſuo, (qui factus eſt ei ex ſemine Dauid ſecundũ carnem, qui prædeſtinatus eſt filius Dei in uirtute, ſecundũ ſpiritũ ſanctificationis, ex reſurrectione mortuorũ IESV Chriſti domini noſtri, per quẽ accepimus gratiã & apoſtolatum, ad obediendũ fidei in omnibus gẽtibus pro nomine eius, in quibus eſtis & uos uocati IESV Chriſti) omnibus qui ſunt Romę dilectis Dei, uocatis ſanctis, gratia uobis & pax à Deo patre, & domino noſtro IESV Chriſto.

Euangelium. Chriſtus.

Prædeſtinatus eſt] declaratus fuit, demonſtratus fuit
Virtute] potentia, & infra.
Mortuorum] à mortuis

Paulus miſſus ut doceret fidẽ in Chriſtum.

Vocati] nomẽ eſt non participium. & infra.

Vocati Sancti.

Paulus. Saulus.

PAulus. *More Hebraico dictus eſt Saulus: Paulus uerò uel ad morem Græcanicum, uel Romanum, quorum erat ciuis. Pauli nomen frequentius in Epiſtolis ideo fortè uſurpauit, quòd tum apud eccleſias, quibus ſcribebat, tũ in Romano Imperio magis erat celebre, uſitatum & gratioſum: Atq; curandum illi erat, ut à ſuſpicione ſuperuacua & odio fugeret, quo tunc Iudaicum nomen laborabat apud Romanos, & prouinciales, atq; à rabie ſuorum inflammanda abſtineret.*

Seruus Ieſu. *Seruum ſeſe modeſtiæ gratia dicit: uel quòd iјs, qui adhuc ſeruili ſpiritu erant, ſeſe accommodans, ſeruum præſtaret: ut Iudæum Iudæis, infirmum infirmis. Seruire enim ſuos uoluit, non dominari. Matth. 19. & Lucæ 22. Beatus Chryſoſtomus in hoc nomine conſiderandum docet, quàm eximius ſeruus domini Paulus fuerit, modis ſcilicet ſeruitutis Dei omnibus, creatione, opere, fide, uita.*

Seruus.

Vocatus. *Iuxta morem Hebraicum eſt locutus, quibus Vocari, pro Eſſe, ponitur. Teſte Hiſichio Vocatus dicitur Nobilis Vocationis apoſtolus, aut uocatione apoſtolus. Nomen eſt abſolutum Vocatus, non participium: habet enim & id emphaſim, quòd nomine, non participio uſus eſt. In eo enim eſt ſignificatio non tranſeuntis aut temporariæ, ſed fixæ atque conſtantis uocationis. Sic Iſaiæ 48. de Iſraële dicit Domi-*

Vocatus.

nus: Audi me Iacob & Iſraël quem ego uoco. Vel ut habet alia tranſlatio, Auſculta
Exod.19.a mihi Iacob, & Iſraël uocate mi. Et ſicut Dei uoluntate fuit Iſraël illi populus & peculium: ita erat de Paulo in eo, ut eſſet Chriſti apoſtolus. Hoc epitheto ut frequenter alibi, ita ter in hac ſalutatione utitur. Totus enim in eo eſt, ut omnia diuinæ beneuolētiæ, atq; poteſtati adſcribat. Qui enim uocat, is ſuo arbitratu & dignatione agit. Tum quos uerbo ſibi quis ſiſtit, & ad quælibet applicat, in eos neceſſe eſt habeat poteſtatē. hinc dicit Iſaias 41. Dominum uocare nationes ab initio: hoc eſt, uerbo ex nihilo homines condere. Dixit, Fiat lux, & facta eſt lux. Ita & cæteras res produxit uerbo.
Pſal.148. Ipſe enim dixit, & facta ſunt: ipſe mandauit, & creata ſunt. Pſal.148.

Segregatus. Ex multis euocatus & ſeparatus: id eſt, certò deſignatus, & cum iudicio delectus. Eſt Paulus ſegregatus, id eſt delectus in hoc, ut annuntiet Euangelium Dei. Galat.1. Actorum 13.

In Euangelium Dei. Habet hoc mirificam uim, Paulo & gratiam & pondus
Euangelium. autoritatis augendi. Euangelij enim nomine ſignificat publicam diuinæ beneuolentiæ & ſalutis adnuntiationem toti orbi inuulgandam. Cumq; addit, DEI, maieſtatem, & diuinitatem huius prædicationis amplius expreſsit, ut quod ſicut à Deo donatum eſt, ita Deum nobis non tam prædicat, quàm exhibet in Domino noſtro Ieſu Chriſto, qui cum patre unum eſt. Vnde id alibi uocat Euangelium Domini noſtri Ieſu Chriſti.

Quod antè promiſerat. Ab hoc uerbo uſq;, Et uos uocati Ieſu Chriſti: parentheſis eſt, id eſt interpoſitio, in quam ſeſe apoſtoli animus extulit flagranti admiratione Euangelij incitatus: ſed ſic tamen, ut uim cognoſcas ſpiritus ſancti. Hæc parēthe-
Definitio Euāgelij. ſis definitio eſt Euangelij, quæ hunc in modum explicari poteſt: Euangelium eſt diuina illa publica & ſaluifica de Domino noſtro Ieſu Chriſto filio Dei prædicatio in omnes gentes declaranda: quam Deus pridē per ſanctos prophetas ſuos, ut ſacræ teſtantur literæ, promiſit: qua prædicatione exponitur, hunc Dominum noſtrū natum Deo ſecundum carnem ex ſemine Dauidis: declaratum uerò, atque comprobatum eſſe Dei filium ab ea uirtute quæ per ſpiritum illum omnis ſanctitatis autorē in electis, paſsim in orbe extitit: ex eo quòd idem Dominus noſter, ſatisfacto pro peccatis noſtris, à mortuis reſurrexit, regnumq; ſuum uictor peccati & mortis iniuit: quam quidem prædicationem nos, quibus hoc beneficium munusq; per eundem Dominum noſtrū contigit, nūc poſtquam ingreſſus eſt gloriam ſuam, exequimur, & adminiſtramus: in hoc, ut gentes uniuerſas, fidem dante ijs, quæ de nomine eius teſtamur, eidem ſeſe totos addicant: id quod conſequūtur, quicunq; in hoc diuinitus uocati ſunt, ut ſint Domini noſtri Ieſu Chriſti, ei à patre donati. In hac definitione exponitur quicquid in natura eſt Euangelij, undeq; eius cognitio pendet. Explicatur enim, à quo illud ſit, de quo, & quale, per quem ad nos ueniat, quādo & per quos adminiſtretur, ad quos, & propter quid. Cùm dicit, Quod antè promiſerat: commendat Euangelium ab antiquitate, depellit inuidiam nouitatis, rem maximi momenti ſignificans. Quæ enim diu ante quàm exhibeantur promitti ſolent, ea habētur ſingularis pretij, utpote digna longa & ardēti expectatione.

Qui factus eſt ei. Temporaria natiuitate ſecundum carnem de matre patri factus eſt homo, ex quo erat ab æterno ſine matre genitus Deus. Addit,

Secundum carnem: ut intelligamus ipſum habere aliquid carne ſuperius: nempe quod ſubijcit,

Prædeſtinatus. Qui prædeſtinatus eſt. Id eſt, Ieſus Chriſtus declaratus ac demōſtratus eſt filius Dei: certiſſimisq; argumētis orbi exhibitis: nēpe potētia, ſpiritu, & reſurrectione.

In uir

In uirtute. *Id eſt, potentia, & ui, qua miraculorum uirtutes operatus eſt. dicebat enim, Opera quæ ego facio, ipſa teſtimonium perhibent de me. In hanc ſententiam Petrum, Lucas, Actorum ſecundo, ſcribit dixiſſe, Viri Iſraëlitæ audite uerba hæc, Ieſum Nazarenũ uirum approbatum à Deo in uobis, uirtutibus & prodigijs & ſignis, quæ fecit Deus per illum, in medio ueſtri ſicut ſcitis. Aliter. Intelligi poteſt uirtus illa, qua Ieſus Chriſtus demonſtratus eſt eſſe Dei filius, ea uis qua afflati homines, Chriſto cœperunt credere, attracti à patre, & per ipſum ſanctificatos ſeſe cognouerunt.*

Virtus.
Ioan. 10. c.

Secundum ſpiritum. *Hebraiſmus eſt, Id eſt, Spiritum ſanctum & ſanctificatorem, ſanctimoniæ autorem, qui Chriſto aſcendente, & ad dexteram patris ſedente amplius effuſus eſt in corda credentium.*

Spiritus ſanctificationis.

Ex reſurrectione. *Poteſt ad tempus referri, cùm dicitur, Ex reſurrectione. Poſt reſurrectionem enim Dominus dedit ſpiritum ſanctum apoſtolis dicens, Quorũ remiſeritis peccata, remittuntur eis in cœlis. Hoc quid aliud erat, quàm Do uobis facultatem ſanctificandi homines: quicunq; habuerint fidem Euangelio? Aut poteſt deſignare cauſam noſtræ iuſtificationis, quæ eſt noſtra reſurrectio, ut infrà dicetur 4. cap. Ipſe enim reſurrexit propter noſtram iuſtificationem. Placet quibuſdam dicere, Ex reſurrectione mortuorum: Id eſt, ex eo quòd ſua uirtute ſuſcitat mortuos, ſicut ſuapte uirtute ſurrexit à mortuis. Obſerua phraſim ſcripturæ, quam ubique Paulus ſequitur: ſic loqui ſolet, ut per reſurrectionem mortuorum, nihil quàm reſurrectionem à mortuis intelligat. Sed cùm hanc Apoſtolus dixit, omnem eorum, qui Chriſti ſunt, reſurrectionem ſimul dixit. Ex eo enim nos reſurgemus, quia ipſe reſurrexit. 1. ad Corinth. 15.*

Ioan. 20.
Quorum remiſeritis, quid ſignificet.
Noſtra reſurrectio.
Reſurrectionis Chriſti uirtus.

Per quem accepimus. *Videtur Paulus hoc loco Metonymia uſus: Subijciens Apoſtolatum ſeu munus apoſtolicum, explicaſſe uidetur, quam hic accepiſſe per Dominum gratiam dixit. Solet accipi Gratiam in ſacris pro facultate gerendi aliquid ad profectum eccleſiæ & ad gloriam Dei. Cùm huius facultatem Dominus nobis concedit, maximo & ſummo beneficio nos ornat. Hinc dicit Epheſ. 4. Vnicuique noſtrum data eſt gratia ſecundum menſuram donationis Chriſti. Et ſubijcit uaria illa eccleſiæ beneficia & munia Apoſtolorum, Prophetarum & aliorum. De hac Gratia meminit Epheſiorum 3. capite, Cuius Euangelij factus ego miniſter ſecundum donum gratiæ Dei, quæ data eſt mihi ſecũdum operationem uirtutis eius. Mihi enim omnium ſanctorũ minimo data eſt gratia hæc, in gentibus euangelizare inueſtigabiles diuitias Chriſti. Quomodo ergo hoc loco Gratiam accipiat Paulus liquet. Nam ipſe interpretationem huius uocis ſubijcit, dicens: Et apoſtolatum: id eſt, apoſtolici muneris functionem. Si mauis dicere: Accepi gratiam, ut eſſem Apoſtolus: idem erit. Id enim totum eſt diuinæ beneficentiæ. Origenes Gratiam refert ad patientiam laborum: Apoſtolatum ad prædicationis autoritatem. quanquam ea ſubijcit, unde uideatur Gratiam hic accepiſſe etiam pro illa ſpiritus efficacia, qua gentes apoſtolis prædicantibus in fidem obedierunt.*

Gratia.
Apoſtolatus.
Origenes.

Ad obediendum fidei. *Auguſtinus Obedientiam hanc, ipſam fidem in Chriſtum intelligit: ſic & Origenes. Videtur & pro ea obedientia capi, qua ſe homines ex fide Chriſto Domino in omnibus permittunt, & ſunt dicto audientes. Hunc in modum uidetur Apoſtolus de obedientia loquutus ſecundæ ad Corinthios ſecundo: Ideo enim & ſcripſi uobis, ut cognoſcam experimentum ueſtrum, an in omnibus obedientes ſitis. 2. ad Corinthios 10. In promptu habentes ulciſci omnem inobedientiam cùm impleta fuerit ueſtra obedientia. Obedire interdum credere eſt: ſic uſus eſt Paulus ad Roma-*

Obedientia.

nos 10. Sed non omnes obediunt Euangelio. Obedientiam docens, prohibet uerborum contentiones, & quæſtiunculas, ut ſuo apoſtolatu fungens, ad fidei obeditionem, gentes omnes adducat.

In omnibus gentibus. *Tempus aduenerat, ut his quoque, qui longè fuerant, Deus ſe communicaret, ut ſe gentium quoque Deum declararet, ut Euangelium ſalutis omni creaturæ adnuntiaretur. Iam ut Petrus ad Iudæos præcipuè, ita Paulus ad gentes fuerat peculiariter miſſus. In omnibus gentibus, perinde eſt, atque quibuslibet: ita ut infrà ait, Græcis ac barbaris, ſapientibus & inſipientibus debitor ſum. Cùm uerò ſubiecit, In quibus & uos eſtis: expreſſit Romanos quoq; inter eas gentes eſſe, quibus ipſum Dnminus Apoſtolum conſtituiſſet, unde & ſæpe ad eos uenire propoſuiſſet: ſed uſque ad præfinitum tempus, & à Deo ordinatum, diſtulit.*

Pro nomine. Pro nomine eius. *Beato Ambroſio idem eſt quod uice Domini, conueniréque credit eum illo, Pro Chriſto legatione fungimur. 2. Corinth. 5. cap. Aut accipito in hunc ſenſum, Apoſtolatus meus ad aliud non eſt, quàm nomen Chriſti prædicare, & celebrare. Aliter, Pro nomine, id eſt, de nomine, uel ſuper nomine fidei, quæ eſt, ut credatur in Ieſum.*

In quibus: *Id eſt, inter quas gentes, quibus datus ſum miniſter, comprehendimini. Vocatiq; eſtis, Ieſu Chriſti: id eſt, per uocationem eſtis Chriſtiani, & Chriſti participes.*

Pauli ardens affectus. Omnibus qui ſunt Romæ. *Salutatio eſt affectibus ardens: ut ſunt Apoſtoli huius omnia. Cùm ait, Omnibus: oſtendit quàm latè ſua in Romanos charitas patebat. Nec enim indigenis tantùm, & ciuibus, ſed quicunq; tum Romæ agebant, etiam peregrinis, quorum ingens illhic ſemper turba erat, ſtudere ſe uoluit teſtari.*

Dilectus. Dilectis Dei. *Amicis Dei. Dilectus hoc loco nomen eſt, non participium: ſicut & Vocatus infrà, proximo loco. Aduerte: Quæ Dominus hominibus, uel mala uel bona, opulentè & copioſè immittit, inſigniteq; in eis apparere facit, ab his ſolet ſcriptura*
Vnde nomina diuinit' indita. *dicere, eis indi diuinitus nomina. hinc cùm promitteret Dominus redemptorẽ Chriſtũ, in quo ſunt omnia bona, & quidem apertiſſimè, ſubiecit Iſaiæ 62. Ecce ſaluator tuus uenit: ecce merces eius cum eo, & opus eius coram illo: & uocabunt eos populus ſanctus, redempti à Domino. Et ad Hieruſalem: Tu uocaberis quæſita ciuitas, & non derelicta. Hoc modo Paulus intelligi uolult, Romanos à Deo amari tam eximiè, idq; Deum eiuſmodi ſuis beneficijs declarare, ut mererentur uocari dilecti Dei.*

Gratia. Pax. Gratia uobis & pax. *Beatus Ambroſius in nomine* GRATIAE, *remiſſionem peccatorum:* PACIS, *reconciliationem intelligit. Et adiectum ab Apoſtolo, Et Ieſu Chriſto, ut doceret ſine Chriſto nullam eſſe pacem & ſpem. Patrem exprimi propter originem, quia ab ipſo ſunt omnia: Chriſtum, quia eius ſanguine redempti, filij Dei ſumus. Spiritum ſanctum intelligi uult in donis, quæ nomine Gratiæ & Pacis comprehenduntur. Coniungit Deum patrem & Dominum Ieſum Chriſtum primùm, ut moneat, nobis Gratiam, & cætera, donari à Deo propter filium: & hæc certò nobis donari, ſi propter filium petamus. Deinde ſignificat Chriſtũ natura Deum eſſe, & pari potentia cum patre regnare.*

Fides Romanorum. Primùm quidẽ gratias ago Deo meo, per IESVM Chriſtũ pro omnibus uobis: quia fides ueſtra annunciatur in uniuerſo mundo. Teſtis enim mihi eſt Deus,

Cui ſeruio in ſpiritu] Quem colo ſpiritu
In uoluntate.] Per uoluntatē
Aliquid impertiar] aliquod impertiar uobis donum ſpirituale
Simul cõſolari in] ut cõmunē capiā cõſolationem in uobis per mutuam

cui ſeruio in ſpiritu meo, in Euangelio filij eius, quòd ſine intermiſsione memoriā ueſtri facio ſemper in orationibus meis, obſecrans, ſi quo modo tandem aliquando proſperum iter habeam in uoluntate Dei ueniendi ad uos. Deſydero enim uidere uos, ut aliquid impertiar uobis gratiæ ſpiritualis, ad confirmandos uos: id eſt, ſimul conſolari in uobis, per eam quæ inuicem eſt, fidem ueſtram, atque meam.

Optat Paulus uidere Romanos.

Primum quidem. *Exordium eſt. Omnia flagrantiſsimis ardent adfectibus. Argumenta quibus utitur, ſunt, à ſuo erga eos, & rem ipſam, de qua agitur, ſtudio. Memorat quanti cùm ipſos, tum Euangelium exiſtimet: quanta teneatur & ipſorum charitate, & Euangelij admiratione. Prius gratias agit pro ijs, quæ illi iam acceperant: deinde orat ut hæc confirmentur, & augeantur. Antè laudat, poſteà monet.*

Deo meo. *Deum omnium, ſuum peculiariter facit, non quidem ab huius communione excludēs alios: ſed explicās ſe, illum ſibi Deum: hoc eſt, ſe omne bonum, ut aliàs, ita præcipuè in beneficentia hac Romanis exhibita, peculiariter experiri. Sunt quibus placet Apoſtolum ideo dixiſſe Deum ſuum, quòd nondum planè Romanorum Deus eſſet, ut qui fidem Chriſti nondum rectè tenerent. Pace horum dixerim: Videtur hoc ſuperius dictis nõ cohærere. Quos enim uocatos Ieſu Chriſti dilectos Dei, & uocatos ſanctos agnouit, à communione Dei excludere non potuit.* Deus meus.

Per Ieſum. *Gratias agit per Chriſtum, quòd nihil Deo gratum ſit, niſi quod illius auſpicijs cœptum, aut per illum ſit oblatum, quem Deus & mediatorem, & pontificem conſtituit omnium.*

Fides ueſtra annunt. in uniuer. *Prædicatam in toto orbe fidem (id eſt, religionem) Romanorum: intelligamus, omnium fidelium ore, qui de ipſa rectè & ſentire & pronuntiare poterant.*

Teſtis enim mihi eſt Deus. *Cùm expedire nouerat, ad ſtabiliendam prædicationi ſuæ fidē, Romanos de ſua ſynceritate bene eſſe perſuaſos, iuramentum adhibuit. Licet enim iureiurando, ſi ſic exigat gloria Dei, ueritatis negotium, & charitas proximi, res dubias confirmare.* Iurare licitum.

Cui ſeruio. *Seruire ſe Deo dicit, gentibus afferens Euangelium de filio Dei. Species diuini cultus multæ ſunt: ut, Deum colere, corpus inedia extenuare, ſacris literis operam dare. Maximè autem Paulus hoc loco ſpiritualem Dei cultum (qui conſtat fide & dilectione) profitetur.* Variæ diuini cultus ſpecies.

In Euangelio filij eius. *A' ſigno probat, quomodo Deum nõ fictè colat: nempe miniſterio ſuo. Porrò Euangeliũ filij, uocat, quo Chriſtus illuſtratur: atq;, In Euãgelio filij eius: idem pollet, ſecundum doctrinam & autoritatem Euangelij filij Dei.* Euangelium filij.

Quod ſine intermiſsione. *Iſtud eſt, quod iurando confirmare Romanis uoluit. Magnum erat, Paulum nullas preces ad Dominum fundere, ubi non faceret Romanorum mentionem.*

Proſperum iter. *Beatus Ambroſius agnoſcit, Apoſtolum illud proſperum iter putare, quod uolente Deo ſuſcipiatur. Declarat enim, non tantùm ſe expectare à Domini gratia proſperitatem uiæ, ſed inde æſtimare proſperum iter, ſi domino probatur:*

ad quam regulam debent eſſe compoſita omnium uota.

Id eſt, ſimul conſolari. *Adeò ſe magnificam de ipſorum fide & integritate opinionem habere exprimit, ut non tam ideo cupiat uenire, ut eos corroboret, & ſpiritualibus beneficijs iuuet, quàm ut & ipſe inuicem ab eis conſolationem accipiat, & ſancta cohortatione recreetur, atque in Chriſti ſtudio augeatur. Dum ſanè hic ſumus, ſemper erit quod pietati noſtræ adijciatur. Quod autem addit, Fidem ueſtram, atque meam: oſtendit, & uiuæ fidei eſſe ſemper operam dare, ut ſeſe diffundat in alios. Quod & Dominus grani ſinapis & fermenti comparatione, ſeu ſimili, ſignificauit.*

Pietati noſtræ ſemper aliquid addendum.

Functio uiuæ fidei. 1. Cor. 13

Nolo autem uos ignorare fratres, quia ſæpe propo-
ſui uenire ad uos, (& prohibitus ſum uſque adhuc) ut
aliquem fructum habeam in uobis, ſicut & in cæteris
gentibus. Græcis ac barbaris, ſapientibus & inſipien-
tibus debitor ſum: ita quòd in me promptum eſt & uo-
bis qui Romæ eſtis euangelizare. Non enim erubeſco
Euangelium: uirtus enim Dei eſt, in ſalutem omni cre-
denti: Iudæo primum & Græco. Iuſtitia enim Dei in
eo reuelatur ex fide in fidem, ſicut ſcriptum eſt, Iuſtus
autem ex fide uiuit.

Euangelium.

Abac. 1. a
Hebr. 10. g
Galat. 3. b

Prohibitus ſum] præpeditus fuerim ad hunc uſq; diem.
Sapientibus &] Eruditis pariter ac rudibus.
Quòd in me promptũ] Quãtũ in me eſt paratus ſum
In eo reuelat] Per illud pateſit. & infrà.

Et prohibitus ſum. *Non exprimit à quo, aut quo pacto. Videtur autem prohibitus fuiſſe neceßitate aliarũ eccleſiarũ, & cauſæ Euãgelicæ in uniuerſum diſpẽſandæ. Nõ enim aliquas tantũ, ſed uniuerſas propè eccleſias Satan perturbare cœperat, diſputatione illa de ceremonijs Moſaicis. E qua diſputatione non modò eccleſiarum concordia, ſed fidei quoq; ſynceritas periclitabatur. Et propter tam exactam eccleſiarum ſolicitudinẽ, uarias migrationes Paulus ſuſcipere coactus eſt. Plerunq; etiam illum ab inſtituto ſuo rapuerunt uariæ perſequutiones, & pericula. Corinthũ ſtatuerat redire cùm ageret Epheſi, 1. Cor. x v 1. ſed detẽtus fuit grauißima adflictione. 1 1. Corin. 1. Theſſalonicenſibus ſcripſit ſimilia. 1. Theſſ. 11. Quoniam uoluimus uenire ad uos, ego quidẽ Paulus & ſemel & iterũ: ſed impediuit nos Satanas. Similiter & infra cap. x v.*

Vt aliquem fructum. *Dicit, ut habeam: non, ut faciam, uel, adferam fructum. Quem enim adferebat alijs, hunc ipſe fructum percipere ſibi uidebatur: Id ſuũ lucrum, & ſummũ ducebat, quod faciebat Chriſto. Memor erat doctrinæ Ieſu Chriſti, Non uos me elegiſtis, ſed ego elegi uos, ut eatis, & fructũ adferatis, & fructus ueſter maneat. Hæc illi omnis cauſa erat, cur ſuſtineret uiuere, alioqui cupiens mori, & eſſe cum Chriſto. Sibi fructum inter cæteras gentes contigiſſe dicit, quò ſpem concipiãt Romani, aduentum eius ſibi non fore otioſum, quem tot gentes fructuoſum expertæ eſſent.*

Ioan. 15. c
Philip. 1.

Debitor ſum. *Perinde ac ſi dicat, Debitorem inquam, non doctorem, non magiſtrum me dico. Hos titulos Domino trãſcribo, uni magiſtro noſtro cœleſti. Et ſi huius beneficio & actu ſim doctor, & magiſter gentium: me uobis non præfero, ſed ſubijcio: miniſterium uobis, obſequium debeo: non uendico autoritatem uel dominium. Debitum hoc, ex quo Paulus ſe debitorem fuiſſe Græcis, &c. ſcribit, Origenes ex eo putat fuiſſe, quòd omnium linguis loqui poſſet, & ſapientiam accepißet in myſterio. Beatus Ambroſius: id debitũ intellexit fuiſſe ex mißione, iuſſuq; Dei. Diuus Chryſoſtomus no-*

tat in

tat in illo, Græcis & Barbaris &c. indicari quàm commune, & populare ſit Euangelium, & quòd ad id percipiendum, ſola & uiua fide, nullis ſyllogiſmis opus ſit, nulla humanitus parata ſapientia. Beatus Ambroſius per Sapiẽtes intelligit humanis rationibus eruditos, qui uarias tenent artes: Stultos, ſiue inſipientes, qui ſimplicitatem ſequentes, harum rerum imperiti ſunt. Quanti hoc debitũ fecerit, & unde ſe debere hoc putarit, prioris ad Corinthios nono capite copioſè exponit Paulus.

Sapientes. Inſipientes.

Ita quòd in me promptum eſt. *Adnotat Chryſoſtomus. debitor ſum quarũlibet gentium, ergo & ueſter. Hoc ergo quod debui, ſemper (ſi ita Domino uiſum fuiſſet) perſoluere paratus fui, nihil deterritus uel maximo tum labore tum diſcrimine.*

Virtus enim Dei. *Graui deſcriptione præmittit, quid ſit Euangelium. Eſt illa cœleſtis denũtiatio, quæ nobis potentiã Dei Ieſum Chriſtũ prædicat: in quo Deus orbi omnẽ plenitudinẽ exhibuit: ut quiſquis, ſiue Iudæus, ſiue Gentilis illi fidit, non pereat, ſed habeat uitã æternam. Agnoſce uim Euangelij. Si magnifieri debet à nobis Dei Potentia, ea elucet in Euãgelio: ſi Bonitas digna eſt quæ expetatur & ametur, Euangeliũ eſt eius bonitatis inſtrumentũ. Obſerua: Nõ operatur in omnibus efficaciter: ſed tantùm ubi ſpiritus magiſter cordibus illucet: ideo ſubijcit, Omni credenti. Cùm ergo Euangelium liberet à confuſione, & ruina æternæ mortis, ſalus eius eſt Vita æterna.*

Euangelium quid.

Ex fide in fidem. *Iuſtitia Dei, id eſt, Chriſtus in Euãgelio reuelatur ex fide ueteris inſtrumenti, in fidem & per fidem noui. Qui enim in Lege adumbrabatur, manifeſtatus eſt in Euangelio. Nam qui in Lege non intelligebat illud Iſaiæ, Ecce uirgo concipiet: reuelatur in Euangelio per fidem, dum legit, Ecce concipies, & paries filium. Qui non capiebat illud Micheæ, Egreſſus eius à diebus æternitatis: illi reuelatur per fidem, cùm audit Ioannem tonantem, In principio erat uerbum. Iuſtitia ergo, ſeu Iuſtificatio noſtra Chriſtus, qui ænigmaticè adumbratus eſt in uetere teſtamento, reuelatur nobis per fidem in Euangelio. Aut, Iuſtitia Dei, id eſt, acceptatio diuina, qua nos Deus recipit, & approbat, hæc patefit in Euangelio. Ex fide: id eſt, ex fiducia Chriſtiani animi. In fidem, id eſt, in ueritatem, & exhibitionem miſericordiæ.*

Eſaiæ 7. Lucæ 1. Micheæ 5. a.

Iuſtus autem. *Propheta de ſuperborum euerſione uaticinans, addit, iuſtorum uitam in fide conſiſtere, non in legis cognitione: id eſt, quum fiducia miſericordiæ ſtatuimus nobis Deũ propitiũ eſſe, nos exaudire, uelle ſeruare, & expectamus ſalutẽ, iuſtificamur, & uiuificamur: ſcientes, cũ remiſſione peccatorũ & reconciliatione coniunctam eſſe donationem ſpiritus ſancti.*

Reuelatur enim ira Dei de cœlo ſuper omnem impietatem, & iniuſtitiam hominum eorũ, qui ueritatem Dei in iniuſtitia detinent: Quia quod notum eſt Dei, manifeſtum eſt in illis: Deus enim illis manifeſtauit. Inuiſibilia enim ipſius à creatura mundi, per ea quę facta ſunt intellecta, conſpiciuntur: ſempiterna quoque eius uirtus & diuinitas: ita ut ſint inexcuſabiles. Quia cùm cognouiſſent Deum, non ſicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt: ſed euanuerunt in cogitationibus ſuis, & obſcuratũ eſt inſipiens cor eorum. Dicentes enim ſe eſſe ſapiẽtes, ſtulti facti ſunt: Et mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei, in ſimilitudinẽ imaginis

Ira Dei. Epheſ. 4. c

Notũ eſt Dei] de Deo cognoſci poteſt.

Creatura] creatione

Per ea quæ facta, &c.] quũ per opera intelliguntur, peruident.

Virtus] potentia

Dicẽtes enim] cũ ſe crederent

Incorruptibilis] uel immortalis.

corruptibilis,hominis,& uolucrum,& quadrupedum, & ſerpentium. Serpentium [reptilium.

Reuelatur enim ira Dei. *Incipit probatio. Probandum ſuſcepit, fidem in Chriſtum id eſſe,quo iuſtificamur,& inter iuſtos annumeramur.Oſtendendum ergo ei fuit,ſicut fide uiua nos iuſtitiam cõſequi:ita ſi eadem deſtituamur,totos ſeruire iniuſti-*
Reuelari. *tiæ.Reuelari,hic accipitur pro palam exhiberi.Ira Dei,pro ultione.De cœlo,habet in*
Ira Dei.
De cœlo. *ſe ſignificationem dirioris ultionis,quæ cœleſtis & diuina eſſe appareat.Cùm nihil ſit unde potentia,& maieſtas Dei in oculos plenius occurrat,quàm cœli. Cœli enarrant gloriam Dei,Et animus noſter cognitionem ſuam à ſenſibus hauriens,quicquid cogitat,*
Sedes Dei. *ſemper loco alicui affigat,Cœli Deo ſedes in ſcripturis dicũtur.Et quod Deus ita præclarè facit, ut homines diuinam ipſius uim & potentiam ſentiant, id peculiariter ut è cœlis profectum accipitur.hinc ſuſpicimus ad cœlos cùm oramus, Pater noſter. Quod & Chriſtus feciſſe dicitur Ioannis XVII. Et ſubleuatis oculis in cœlum dixit, Pater uenit hora,&c. Cùm Deus magnificè opem fert, de cœlo eam tuliſſe prædicatur, ut Pſal. XVIII.& LVII.Sic cùm ſceleratos grauiter punit,dicitur è cœlis immittere ultionem.Pſal. LXXVI.Vnde & tempeſtatibus cœli,iram ſuam Deus grauiorẽ prodere ſubinde ſolet:ita cùm iam perditurus eſſet Aegyptios,Iſraëlem perſequentes, tonuit & perterrefecit eos è cœlo:Exodi XIIII.& Pſal. LXVII.Idem fecit cùm ſterneret regem Iabim & exercitum eius,Iudic. IIII. Hinc eſt ut prophetæ inſolentiores & atrociores Dei ultiones minantur,conturbandos cœlos, obſcurandum ſolem,lunã, & reliqua aſtra,prædicunt.Sicut ergo quæ è cœlis fieri dicuntur,eiuſmodi ſunt,ut Dei potentiam plenius referant,Ira Dei de cœlo,intelligenda eſt ultio ſæuior,atrocior, importunior.Et hanc è cœlo reuelari,idem fuerit,quod eam inferri immanitate ſingulari: ut nemo non ſentiat, Dei ultione homines urgeri. Diuus Chryſoſtomus per Iram Dei hic,futurum iudicium intelligit: cùm Dominus in nubibus cœli ueniens, è cœlo humanum genus iudicabit,idq́; ex Euangelio,ideo reuelari ait, ut quos non mouet immenſa Dei bonitas,metus diuinæ iræ impendentis coërceat.Athenięſibus Paulus ad hunc modum iudicij futuri meminit,Act. XVII.Et tempora quidem huius ignorantiæ deſpiciens Deus,nunc annuntiat hominibus,ut omnes ubiq; pœnitẽtiam agant:eò quòd ſtatuit diem,in quo iudicaturus eſt orbem in æquitate:in uiro in quo ſtatuit,fidem præbens omnibus,ſuſcitans eum à mortuis.Intelligamus Paulum eam diuinæ iræ reuelationẽ hoc loco dixiſſe,quæ ex tam flagitioſa & conſcelerata hominum uita (quam Paulò poſt explicaturus eſt)facta eſt.*

Super omnem impietatem. *Id eſt,ſuper omnes homines impios,& iniuſtos. Hebraiſmus eſt. Hoc eſt: Prædicatur in Euangelio diuinitus tradito aduerſus omnem impietatem & iniuſtitiam hominum.*

Detinere. In iniuſtitia detinent. *Id eſt,Qui ueritatem Dei agnitam celant. Emphaſis eſt in uerbo* DETINENT*:nam ſignificat illos uim feciſſe ueritati.Veritas ſiquidem de qua loquitur,cognitio erat eorum,quæ Deo,quæq́; hominibus debebant. hæc tam erat plena,ut impelleret huc, & urgeret,ut Deum tanquam Deum colerent, & proximos ut ſeipſos amarent.Inde nulla eis in conſcientia quies,dum diuerſam uiuendi uiam ingrederentur.Dira ergo,& immanis fuit eorum impietas,& iniuſtitia,qui non uocante tantùm,ſed & impellente Deo ad pietatem,& iuſtitiã,impij tamen,& iniuſti eſſe pergerent. Chryſoſtomus ex uoce* OMNEM*, animaduertit uarias eſſe & impietatis &*

iniuſt

iniuſtitiæ ſpecies. Nomine impietatis complectitur omnia quæ pugnant cum prima tabula. Iniuſtitia uerò ſignificat uniuerſalem inobedientiam.

Quod notum eſt Dei. *Id eſt, quod naturaliter de Deo noſci poteſt. Notum eſt illis: expoſitio eſt ſuperioris propoſitionis.*

Deus enim illis man. *Hoc addit, ne quis humanæ naturæ nimium tribueret: ſed & modum quo ſe illis manifeſtauit mox ſubdit.*

Inuiſibilia enim. *Qualia ſunt Bonitas, Sapientia, & ſimilia.*

Cognitio Dei.

Per ea quæ facta ſunt. *Id eſt, non ſcripturis & oraculis ſeſe gẽtibus ut Iudæis manifeſtauit, ſed ex ipſius effectis intellecta conſpiciuntur à creatura mundi, ſeu ex cõditione, & creatione mundi: ſcilicet, ex quo mundus eſt conditus. Quòd ex opificio mundi tam admirando nouerint Deum, id argumento erit, quòd Cleanthes dicebat, Cognitiones Dei informatas in animis noſtris: quarum cauſas quatuor memorat Lucilius apud Ciceronem lib. I I. de natura Deorum. Primam poſuit eam, quæ orta eſt ex præſenſione rerum futurarum. Alteram, quam accipimus ex magnitudine commodorum, quæ percipiuntur cœli temperatione, fœcunditate terrarum, pluriumq́; aliarum commoditatum copia. Tertiã, quæ terret animos fulminibus, tempeſtatibus, nimbis, niuibus, grandinibus, uaſtitate, peſtilentia, terræmotibus, guttis imbriũ quaſi cruentis, tum præter naturam hominum, pecorumq́; portentis, cometis, & eiuſmodi, Quartam, æquabilitatem motus, conuerſionem cœli, ſolis, lunæ, ſiderumq́; omnium diſtinctionẽ, utilitatem, pulchritudinem, ordinem, & huiuſmodi. Has cauſas ſcriptura multis in locis memorat. Futurorũ ſuos præmonuit ſcriptura, & diuinandi, prophetandiq́; uim cõtuliſſe in ſacra hiſtoria paßim legimus de Noẽ, Abraham, Iſaac, Iacob, Dauide, & alijs qui Deũ unum eſſe annuntiantes, multa futura prædixerunt. Deuter. X V I I I. Iſaiæ X L I. & X L V. & in multis Pſalmis. Similiter magnitudinem cõmodorum quæ percipiuntur cœli temperatione, fœcunditate terrarum, fluminum, ac maris uſu, ſcriptura commemorat: eisq́; diuinitatẽ euidenter cõprobat. Leuit. X X V I. Deute. X X V I I I. & Pſalmo C I I I I. Argumento quoque tempeſtatum ſæpißimè ütitur Pſal. X V I I. Iob X X X V I I. Inſolentia illa, quibus Deus iram ſuam cœlitus declarat, à prophetis memorari ſolent, quoties diras prædicunt euerſiones. Iſaiæ X I I I. & alibi. Præter hæc diuinitatis manifeſtandæ argumenta ſcriptura unum multis in locis urget. Quod eſt certæ prouidentiæ Dei erga homines, qua bonis facit cadere omnia feliciter, & deſtruit tandem omnes malos. Præter hæc ſi plura deſyderaueris, quomodo ex uiſibilium conſyderatione inuiſibilia Dei cognoſcantur, uide egregium libellum V I I. Hugonis à ſancto Victore in ſuo Didaſcalico. Simili ratione ad Hebræos I I. ſecula dicit eſſe ſpecula, ſeu ſpectacula rerum inuiſibilium. Hic locus deſumptus eſt ex Pſal. 18. Cœli enarrant gloriam Dei.*

Deum colere.

Quia cùm cognouiſſent Deum. *Deum colere ut Deum, eſt ſeipſum totum Deo addicere: expectare ab ipſo uno omnia, & omnia in huius gloriam facere. Quod autem hunc cultum Ethnici cognouerint, id maximo argumento eſt, quòd Balbus libro I I. de natura Deorum apud Ciceronem cultum diuinum expreßit; Cultus autem Deorum, ait, eſt optimus, idemq́; caſtißimus, atq; ſanctißimus, plenißimusq́; pietatis, ut eos ſemper pura, integra, incorrupta mente & uoce ueneremur. Hoc non ignorauit Perſius Ethnicus,*

Quin damus id ſuperis, de magna quod dare lance
Non poßit magni Meſſalæ lippa propago,
Compoſitum ius, fasq́; animi, ſanctosq́; receſſus

Mentis, & incoctum generoſo pectus honeſto.
Hoc cedo, ut admoueam templis, & farre litabo.

Non ſicut Deum. *Ex ipſis effectis concipere poterant Dei gloriam, quòd æternus ſapiẽs eſt, &c. Aeternitas ex eo liquet, quòd autor eſt omnium: Potentia, quòd tenet omnia ſua manu, facitq; ut in ſe conſiſtant: Sapientia ex ordinatiſsima diſpoſitione: bonitas, quia nihil cauſæ erat, cur conderet omnia, neque alia ratione moueri poteſt, ut conſeruet, quam ob illam ipſam: Iuſtitia in adminiſtratione, quia ſontes punit, innocentes uindicat: Miſericordia, quòd tanta patientia tolerat hominum peruerſitatem. Huiuſmodi cùm in Deo non recognouerint homines, ſed ſomniarint tanquã inane phantaſma, ut Cyclopes & Epicurei, meritò dicuntur Deum ſuo honore & gloria improbè ſpoliaſſe.*

Sed euanuerunt in cogitationibus ſuis. *Id eſt, derelicta Dei ueritate, ad ſenſus ſui uanitatem conuerſi ſunt: cuius rationes omnes inanes ſunt, & inſtar fumi dilabuntur.*

Dicentes ſe eſſe ſapientes. *Rogabis: Quomodo Deum non glorificauerunt, ſed uani facti ſunt? Quia nemo fuit, qui non uoluerit Dei maieſtatem ſub captum ſuum includere. Qui deberent in humilitate dare gloriam Deo, uoluerunt ſua arrogantia apud ſemet ſapere, ſola ratione humana & Philoſophica Deum quærere, & ad ſuam humilitatem deijcere: iuſta ergo Dei ultione infatuati ſunt, & quod ipſis erat lumen, factum eſt tenebræ.*

(Propter quod tradidit illos Deus in deſyderia cordis eorum, in immundiitiam; ut contumelijs afficiant corpora ſua in ſemetipſis,) quia commutauerunt ueritatem Dei in mendacium: & coluerunt, & ſeruierunt creaturæ potius, quàm Creatori, qui eſt benedictus in ſecula: Amen. Propterea tradidit illos Deus in paſſiones ignominiæ. Nam fœminæ eorum immutauerunt naturalem uſum in eum uſum, qui eſt contra naturam. Similiter autem & maſculi, relicto naturali uſu fœminæ exarſerunt in deſyderijs ſuis in inuicem, maſculi in maſculos turpitudinem operantes, & mercedem (quam oportuit) erroris ſui in ſemetipſis recipientes. Et ſicut nõ probauerunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum ſenſum, ut faciant ea, quæ non conueniunt, repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, auaritia, nequitia, plenos inuidia, homicidio, cõtentione, dolo, malignitate: ſuſurrones, detractores, Deo odibiles, cõtumelioſos, ſuperbos, elatos, inuẽtores malorum, parentibus non obedientes, inſipientes, incompoſitos, ſine affectione, abſq; fœdere, ſine miſericordia. Qui cùm iuſtitiã Dei cognouiſſent, non intellexerunt, quoniam qui talia agunt, digni ſunt morte: non ſolùm qui ea faciunt, ſed etiam qui conſentiunt facientibus.

Contumelijs.] ignominia
In ſemetipſis.] inter ſe mutuò.
Potius quàm creatori.] ultra eũ qui condidit.
Paſsiones] cupiditates
Reprobum ſenſum.] reprobã mentem.
Malignitate.] malis præditos moribus.
Deo odibiles.] Dei oſores.
Incõpoſitos.] pactorum haud quaquã tenaces.
Sine affectiõe.] alieni à charitatis affectu.
Abſq; fœdere.] fœdifragi.

Tradidit

Tradidit illos Deus. *Id eſt, Deus illos abire permiſit. Iuxta illud Pſal. 80. Dimiſi eos ſecundum deſyderia cordis eorum, ibunt in adinuentionibus ſuis. Vſitata eſt hæc phraſis apud Hebræos: ut, Ne inducas nos in tentationem: id eſt, Non ſinas nos induci. Permiſsiuè hæc intelligenda ſunt: Deus enim nequaquam eſt cauſa peccati, ſed Diabolus: nam qui facit peccatum ex Diabolo eſt, impellit enim ad hos furores, qui hic deſcribuntur.*

Vt contumelijs afficiant. *Hæc particula VT, hoc loco euentum rei, non cauſam dicit: id eſt, propter quam Dei deſertionem contigit, ut derelicti corpora ſua contumelijs, id eſt ignominia afficerent, ac dedecorarent.* Vt.

Naturalem uſum. *Naturali uſu nihil amplius exprimit, quàm eum qui non ſit contra naturam: hic ſolùm in coniugio laudabilis eſt.* Naturalis uſus.

Mercedem. *Merentur excæcari, ut obliuiſcantur ſui, nec agnoſcant, quid ſibi cõueniat, qui ad oblatã Dei lucẽ oculos clauſerũt ſua malitia, ne gloriã Dei aſpicerẽt.*

Et ſicut non probauerunt. *Quia non probauerunt permanere in Dei cognitione, permiſit Deus, peruerſam habeant mentem, quæ nihil iam probare poteſt.*

Non probauerunt. *Id eſt, Deum, Deiq́; beneficia noluerunt agnoſcere. Fugientes lucem neceſſe eſt in tenebris permaneant.*

Tradidit. *Deſerendo: ſicut Indurare dicitur, dum ſuæ malitiæ, ac libertati prauæ peccatorem derelinquit.*

Repletos omni. *Addit coaceruationem, & magnum cumulum peccatorum, ut cætera uitia etiam arguat: Iniquitas enim ſignificat uniuerſalem inobedientiam contra primam & ſecundam tabulam legis diuinæ.*

Malitia: *Cupiditas nocendi.*

Fornicatio: *tum externa, tum interna concupiſcentia.*

Nequitia: *exercitata malitia, uel ſolutior malitiæ patrandæ licentia.*

Malignitas: *inſignis, & notabilis improbitas, ubi quis in morum corruptione obduruit ex conſuetudine, & malo habitu.*

Suſurrones: *qui in aurem obſtrepunt, & occulta maledicentia odium, aut diſſenſionem moliuntur. Obtrectatores ſunt paulò illis liberiores nullius famæ parcentes.*

Contumelioſi: *iniuriatores, qui per uim opprimunt inopes.*

Incompoſiti: *pactorum, ut uenditionis, & huiuſmodi ruptores.*

Qui cùm iuſtitiam Dei. *Amplificatio eſt enumeratæ peruerſitatis. Nam nõ ſolum ipſi huiuſmodi ſunt, tamq́; atrocia mala committunt: ſed etiam fauent, & adſunt alijs: ut eadem perpetrent. Seu non tantum comprobant, quæ alij faciunt, ſed ad hæc etiam tam nefanda ſeſe illis adiungunt ſocios: & ad effrænem peccandi laſciuiam nihil reliqui faciunt.*

Digni ſunt morte. *Intelligit per mortem extremum ſupplicium, & mortem quam Deus ut mortem infligit, nempe æternam. Meminerunt ſtudioſi regulam, quòd uiolatio legum naturæ, ſit uiolatio iuris diuini, & uerè peccatum mortale.*

CONCILIATIO IN PRIMVM CAPVT.

QVID *hic Paulus Chriſtum ſecundum carnem natum (qui factus eſt ei ex ſemine David ſecũdum carnem) prædicat? cùm 2. ad Corinth. 5. cõtrarium dicere uideatur: Et ſi cognouimus ſecundum carnem Chriſtum, ſed nunc iam non nouimus.* RESPONDENDVM. *Apertiſsimum eſt ex ſcripturis ſanctis, filium Dei factũ hominem: Sed quod Corinthijs pronuntiat Paulus, ſuo more eſt loquutus, futuram uitam exprimens,* Prima.

exprimẽs,quæ iam in ipſo homine mediatore Ieſu Chriſto Domino noſtro cõpleta eſt. Hãc uitam ſpe certa meditatur Paulus,tanquã iam adſit,præſensq́; teneatur:Quæ utiq; uita non erit ſecundum carnem, ſicut nec Chriſti uita iam non eſt ſecundum carnem.

Caro. *Carnem hoc loco appellat, carnalem corruptionis ſeu mortalitatis qualitatem, quæ tunc non erit. Quia mutata caro nõ corrumpetur. Noueramus ergo Chriſtũ ſecundum carnem,id eſt ſecundum carnis mortalitatem, antequàm reſurgeret:ſed nũc iam non no-*
2.Corinth.15. *uimus.Quia Chriſtus reſurgens à mortuis,iam non moritur.Non ergo eſt locorum pugnantia. Quia Paulus ante reſurrectionem nouerat illum habuiſſe carnem mortalem, quæ poſt reſurrectionem eſt incorrupta,& immortalis.*

Secunda. P A V L V S *ſcribens, Quod notum eſt Dei,manifeſtum eſt illis.Et, Quia cùm cognouiſſent Deum &c. uidetur aduerſari multis locis tum à ſe, tum ab alijs Apoſtolis ſcripto relictis.Pſal.14.Dixit inſipiens in corde ſuo,nõ eſt Deus.primæ ad Corinth.2. Quæ Dei ſunt nemo cognouit niſi Spiritus Dei.Luc.10.Nemo ſcit quis ſit filius,niſi pater:& quis ſit pater,niſi filius,& cui uoluerit filius reuelare. Primæ Ioannis 2. Qui dicit ſe noſſe Deum, & mandata eius non cuſtodit,mendax eſt. Ad Ephesios 2. ſcribit Paulus,eos qui abſq; fide in Chriſtum erant,fuiſſe ſine Deo.*

Notitia Dei. N V L L A *eſt planè eorum,quæ producuntur, pugnantia:ſi agnoueris, duplicem eſſe notitiam Dei:alteram generalem, & communem, quam quia Deus omnibus irradiat,ſeu concurſum ſuum(ut ita dicam) lumini naturali addit (ſine cuius auxilio cauſa ſecunda nullum producere poteſt effectum) Naturalem & Generalem dicimus:hæc notio tanta eſt,ut omnem nobis excuſationem adimat. Facĩeti enim quod in ſe eſt (aiunt Theologi)Deus non denegat gratiam. Altera uerò ſpecialior eſt, in ſe charitatem & Dei amorem complectens. Et hac, qui carne uiuunt Deum agnoſcunt. Nunc ex parte habetur hæc notio,ſed in patria,perfecta & conſummata erit. Qua uidebimus Deũ*
1.Ioan.3.a *ſicuti eſt,ait Ioannes.Et Hieremiæ 3.cap. Et non docebit ultra uir proximum, & uir fratrem ſuum,dicens,Cognoſce Dominum: omnes enim cognoſcent me, à minimo eorum,uſq; ad maximum,ait Dominus.*

D I C T I O.

Iuſtificari. Q V O N I A M *epiſtola hæc tota uerſatur in explicanda iuſtificatione noſtrà, placuit adnotare Iuſtificationem duobus modis accipi in ſcripturis ſanctis. Primò iuſtificari eſt,ex impio fieri pium.hoc ut intelligas,aduerte. Cùm nati ſumus in peccatis,*
Ephef.1.a Eſa.64.b *& nihil quàm ingratum Deo facere ex nobis ualeamus,reſtitui non poſſumus, niſi ad-*
Roma.6.d *ſit ſatisfactio pro peccatis noſtris,quibus morte digni ſumus: & deinde adſit, qui nos*
1.Pet.3.d Eſaiæ 53.c *ſpiritu iuſtitiæ adflet.Vtrunq; perfecit Chriſtus,purus & innocens ſolus,& nõ alius:*
Hebræo.9.c *qui in cruce uolens obiuit mortem,qua pro nobis omnibus,etiam inimicis,ſatisfecit:re-*
Roma.5.b 2.Corinth.5.c *linquens in cruce per mortem omnes infirmitates ab Adamo aſſumptas. Et quum in eo*
1.Corinth.15. Ioan.1.a *uita eſſet, ſuſcitauit ſeipſum per gloriam patris, dans uitam ſuo corpori afflicto &*
2.Corint.13.a *mortuo,uiuitq́; Deo,iam non amplius moriturus. Hunc in modum uictor mortis & in-*
Roma.6.b Ephef.1. *ferni,uiuificauit ſecum quotquot in ſe credunt.At quia non amplius moritur, eiuſdem*
1.Corinth.15. *mortis ac reſurrectionis ſuæ nos participes facit per baptiſmum,& uiuam fidem, qua*
Roma.8.b Ioan.6. *cum Chriſto moriẽtes exuimus ueterem hominem, morimurq́; peccato & carni, & ſi-*
Coloſſ.3 b *mul cum eo reſurgimus, uiuentes Deo, cuius ſpiritu donati, & noua in Chriſto crea-*
Galat.1.d & 6.d *tura effecti,benè operamur,pugnantes cum carne, & crucifigentes ipſam cum uitijs*
Roma.5.a *& concupiſcentijs.Hæc fides qua iuſtificamur,hoc eſt condonantur nobis peccata,&*
1.Corinth.1.d Galat.5.d *renaſcimur ſpiritu, eſt donum Dei, non ex noſtro merito, imò ne ex operibus quidem*

noſtris,

noſtris, ut ne quis glorietur. At quum iuſtificatur quiſpiam, neceſſe eſt accedat motus Epheſ. 2. a.
uoluntatis ſeu liberi arbitrij, quo amplectitur beneficium Chriſti, eoq; fidit, & credit, Ioan. 3. Ad Tit. 3. b
Chriſtum à Deo nobis in hoc donatum, ut per huius obitum pro nobis mortem peccata 1. Pet. 3. d
noſtra expiarentur, & per uitam eius, quam reſurgẽs ex mortuis iniuit, nouam ac cœ-
leſtem iniremus, donato nobis ſpiritu & communione ſuæ iuſtitiæ. Hunc bonum mo- Ioan. 6. & 12. e
tum uoluntatis ſeu liberi arbitrij, non niſi eiuſdem ſpiritus afflatu attracti, gratis habe- Iob. 14. a
mus. Quare id totum Deo debemus. Hæc eſt iuſtificatio, qua ex impio fit pius, & ab in-
fidelitate & peccato ad gratiam reſurgit homo: quam ſolus Chriſtus ſine nobis me- Roma. 3. d
ruit, & illam gratis largitur. De hac intelligito Paulum loqui, quoties hominem iu- Lucæ 6. f.
ſtificatum dicit ſine operibus, qualia qualia fuerint opera noſtra præcedentia. Hæc eſt
radix bonæ arboris, quæ malos fructus facere nõ poteſt. Ab hac procedunt opera, tum
bona, tum meritoria, quibus in iuſtitia proficimus, & iuſtiores efficimur. Apocal. 22.
Qui iuſtus eſt, iuſtificetur adhuc, & qui ſanctus eſt, ſanctificetur adhuc. Hac ſecunda Apoc. 22.
iuſtificatione, ex priore emanante, dicuntur opera noſtra meritoria, non ex dignitate
noſtrorum operum ex ſe, ſed quia admiſta & coniuncta ſunt fidei & gratiæ, per quæ
ex bonitate Dei ita nobiſcum paciſcentis mereri dicimur. Quare non debet Meriti no-
men exoſum eſſe uiris pijs, quo & ſacra ſcriptura paßim utitur. Eccleſiaſt. 16. Miſe-
ricordia faciet locum unicuique ſecundum meritum operum ſuorum. Hoc ſecundo
modo accepta iuſtificatio facilè explicabit autoritates paßim in ſacris repertas. Sa-
pientiæ 10. Reddet iuſtis mercedem, &c. 1. Corinth. 3. Vnuſquiſque propriam merce-
dem accipiet.

EST quædam uocatio diuina immediata, qua Apoſtoli uocati ſunt immediatè à Vocatio diuina duplex.
Deo: ſicut Prophetæ in ueteri teſtamento ab ipſo Deo. Alia eſt mediata, facta per ho-
minem, diuina tamen, qua Apoſtoli uocauerunt ſuos diſcipulos, ut Paulus Timotheum
& Titum, qui deinde epiſcopos. Hæc uocatio durat, durabitq; uſq; ad finem mundi.

PROPHETAE nomine omnes ſacri ſcriptores uocantur. Dei enim interpre- Prophetæ.
tes ſunt, inſtincti à Spiritu ſancto ſcripſerunt. Nonnunquam tamen Lex ſuo nomine &
Pſalmi, reliqui prophetæ uocantur Lucæ 22. Sed frequentius Lex & Prophetæ, ut in-
frà 3. cap. Matth. 11. & alibi.

SCRIPTVRAS uocat ſanctas, quia ſolæ ueritatem illibatam, & Deum abſq; Scripturæ cur ſanctæ.
ulla admixtione erroris docent, totæ ubique Spiritum ſanctum autorem teſtantes.

NOMEN in ſcripturis pro laude, & celebratione accipitur. Vnde Dominus Da- Nomen.
uidi per Nathan dixit, Feci tibi nomen grande, iuxta nomen magnorum, qui ſunt in 2. Reg. 7.
terra: id eſt, reddidi te celebrem, clarum & illuſtrem.

PACIS nomine in ſcripturis optata rerum conditio, dum ex animi ſententia o- Pax.
mnia cedunt, ſignificatur. Iacob rogans de rebus Laban, an ſecundæ eſſent, dicebat:
An eſt ei pax? Et reſpondebant, quos rogauerat, Eſt pax. Quo nihil uolebant aliud in-
telligere, quàm illum rectè habere. Idem dicebat ipſi Ioſeph filio ſuo Geneſis 29. cùm
uiſeret fratres ſuos.

BARBAROS à Paulo, ut Quæ ab alijs autoribus, uocari gentes nullo ingenij Barbarus.
cultu præditas, nullis humanitatis ſtudijs intentas, nemini ignotum eſt.

SAPIENTES uocat imbutos doctrina, & ſingulari ui prudentiæ pollentes. Sapientes.

ROMANOS hac epiſtola, non Romæ tantùm natos, aut ciuitate donatos, intel- Romani.
ligere oportet: ſed quotquot Romæ habitabant, ſeu Romanorum ciues eſſent aut mu-
nicipes, ſeu Itali, aut Græci aduenæ.

INSIP

INSIPIENTES *dicit ſtultos, ſimpliciores, rudiores, & nulla excultos doctrina.*

MEMORIA *pro mentione.*

Paſsiones. PASSIONES *Græcis eſt* πάθη, *quod apud eos nonnunquam perturbationes animi ſonat, aut motus, aut morbos, aut (quod maximè placet Fabio) affectus.*

Nullum diſcrimen perſonarum apud Deum. CAP. II.

Iudæos omnes eſſe peccatores oſtendit Matt. 7. a.

PRopter quod inexcuſabilis es, ò homo, omnis qui iudicas. In quo enim iudicas alterum, teipſum cōdemnas: eadem enim agis, quæ iudicas. Scimus enim, quoniam iudicium Dei eſt ſecūdum ueritatem in eos, qui talia agunt. Exiſtimas autem hoc, ò homo qui iudicas eos qui talia agunt, & facis ea, quia tu effugies iudicium Dei? An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contemnis? Ignoras, quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum autem duritiam tuam & impœnitens cor, theſaurizas tibi irā, in die iræ: & reuelationis iuſti iudicij Dei, qui reddet unicuiq; ſecundū opera eius. Iis quidē, qui ſecundū patiētiā boni operis, gloriā, & honorē, & incorruptionem quærūt, uitā æternā. Iis autē, qui ſunt ex cōtentione, & qui nō acquieſcūt ueritati, credūt autē iniquitati, ira & indignatio. Tribulatio & anguſtia in omnē animā hominis operātis malū, Iudęi primū & Gręci; Gloria autā & honor et pax omni operāti bonū, Iudęo primū et Gręco; nō enim eſt acceptio pſonarū apud Deū.

Ad pœnitentiā inuitat De⁹ ſua tolerantia.

Opera. Matth. 16. d.

Deutero. 10. d. 2. Paral. 19. c. Iob 37. b. Actorum 10. c.

In quo enim] nā hoc ipſo q; Quæ] qui

Patientiæ,] tolerantiæ,

Longanimitatis] uel lenitatis

Adducit?] uel inuitat?

Secundū autē] Sed iuxta

Theſaurizas] uel colligis

Secundū patiētiam boni operis,] perſeuerātes in benefaciendo,

Ex contentione,] cōtentioſi,

Acquieſcunt] obtemperant

Propter quod. Propter quod. *Videtur cōtinuationis potius, quàm illationis eſſe particula Propter quod. Volens Paulus oſtendere omnes eſſe peccatores, oſtendit craßiora peccata. Et ne aliquē iuſtum corā Deo relinquat aduerſus hypocritas, hoc eſt, neſcio quos Sanctulos homines, ſanctimoniæ ſpeciem præ ſe ferentes, diſputat: & uelut ex abrupto ſe illis obijcit, dicens: Sed ne à peccato quidem alieni eſtis, qui alienorum morum acerrimi cenſores eſtis. Probat: In quo enim &c. Quòd ait, Eadem facis: loquitur non de externa, ſed de interna immunditia. Hoc loco uerbo iudicandi uſus eſt pro accuſandi, protrahendi, culpandi'ue nomine. Iudicium Dei dicit uindictam. Secundum ueritatem: id eſt, uerè. Iudicium Dei eſt ſecundum ueritatem: id eſt, Deus uerè puniet.*

An diuitias bonitatis. *Locus hic uidetur deſumptus ex illa ſacra acclamatione Exodi 34. Moyſi ad Dominum: Dominator Domine Deus, miſericors, & clemens, patiens & multæ miſerationis, ac uerax, qui cuſtodis miſericordiam in millia, &c. Vſus eſt hoc loco Paulus anthropopathia, ſignificans Deum uideri affligi, & moleſtiam ſentire à tantis hominum ſceleribus. Ea anthropopathia eſt frequens apud prophetas, qua ineffabilis illa Dei erga nos charitas oſtenditur, quæ ſaluos nos adeò cupit, ut doleat ei, ſi ipſi nos eamus perditum. Qui cùm nihil omittamus ad iritandum illum*

Anthropopathia, hominis paſsio aut affectus.

illum, tamen perſeuerat manſuetus, & tardus ad iram, lentus ad ultionem: ut concedat ſpatium ad agendam pœnitentiam. Huc pertinet celebratiſsima illa ſententia Valerij Maximi lib.1.cap.1. Lento quidem gradu ad uindictam ſui diuina procedit ira: ſed tarditatem grauitate ſupplicij compenſat. Eſt & apud Plutarchum liber elegans de ijs conſcriptus, qui tardè puniuntur à numine. Bonitatis, pro benignitatis, poſuit. Benignitas eſt uirtus ſua ſponte ad beneficiendum expoſita: Patientia autem ſimplex, eſt malorum tolerantia: ſed Longanimitas expectationem, & diuturnitatem patientiæ addit. Benignitas. Patientia Longanimitas

Theſaurizas tibi iram. *Elegans eſt metaphora. Vt enim homines recondunt opes, quibus nondum utuntur: ita impij dum pro ſua libidine uiuunt, nec defunguntur meritis pœnis, eas pœnas ſibi reponunt, & ſeruant. Quò fit, ut non Deus, ſed ipſemet te tormentis afficias. Dices: Quo pacto id fieri poteſt? Quia cor impœnitens geris, imò durum, & inflexibile ad aliquod bonum exequendum. Cùm igitur nec Dei bonitate ductus leniris, nec pœnæ formidine flecteris, quid dici te durius poteſt? Translatione iſta theſauri & Moyſes uſus eſt Deut.32. & Hieremias 50.cap.* Theſaurizare

In die iræ reuelationis. *Tribus notis ſignauit eundem diem, Iræ, quòd tum locus miſericordiæ non erit: Reuelationis, quòd omnia nuda erunt, quæ nunc latent: Et iuſti iudicij, quòd rectè pro cuiuſq; meritis pronuntiandum eſt.* Dies iudicij quibus nominibus ſignificatur.

Qui reddet. *Docet Paulus, ut apud Deum mali, ſcelerumq; eſt mulcta: ita boni, uirtutumq; præmium.*

Qui ſecundum patientiam boni &c. *Non deſunt, qui legant. Perſeuerantiam: at ad uerbum eſt Patientiam: quo uerbo plus aliquid exprimitur. Nam tolerantia in ſanctis requiritur, qua uarijs tentationibus oppreſsi ſubſiſtant. Non enim eos expedito curſu ad dominum Satan pergere permittit: ſed innumeris offendiculis remorari eos, & à recta uia auertere nititur. Contentio hic pro rebellione & peruicacia ponitur. Veritatis nomine ſimpliciter regula diuinæ uoluntatis, quæ ſola ueritatis lux eſt, deſignatur.*

Ira & indignatio. *Significatur his uocibus ſubita quædam & concitatior animi ad puniendum elatio. Atq; hoc loco diuinæ ultionis intelligenda eſt ſubita uehementia: quæ ad hoc ualet, ut ſummè perterrefaciat: ſicut mala, quæ ſubitò incidunt, planè exanimant. Qua cauſa ubiq; in ſcripturis cùm grauiores ultiones diſtribuuntur, prædicantur futuræ ſubitæ, & inopinatæ. His uocibus Afflictio, & Anguſtia, exprimitur animi coartatio, & quædam quaſi conquaſſatio. Hoc tormentum animi Dominus in Euangelio per fletum & ſtridorem dentium expreſsit: Fletu, ſenſum præſentis doloris: ſtridore dentium, metum impendentis doloris. Non diſsimile eſt huic loco quod habet Pſal.77. ubi canit de ultione ſumpta de Aegyptijs, Miſit in eos iram indignationis ſuæ: indignationem, & iram, & tribulationem &c.* Vltio grauior. Pſal.77.c

Gloria autem. *Etſi epiſtola ad Hebræos hunc locum peculiariter tribuit Domino Ieſu Chriſto: is tamen ſimul competit in omnes, qui per Chriſtum reſtituuntur, & in ſuas cauſas reponuntur, ut ſint unum cum eo qui eſt coronatus gloria & honore. Sanctiſsimè igitur obſeruatur mos ille in Eccleſia à patribus exceptus, quo in laudem martyris canitur, Gloria, & honore coronaſti eum Domine.* Ad Hebræ.2.b

Iudæo primum. *Quos nunc Græcos appellat, eos Gentiles mox dicet. Iudæi autem in huius cauſæ actione præcedunt, qui præ alijs habent legis promiſsiones.*

Non enim eſt perſonarum acceptio. *Non cuiuſquam ueretur perſonam*

Deus,

Deum, ſed opera & ficta diſquirit: cordis puritatem, ac interiorem innocentiam: non autem genus, patriam, dignitatem, copias, & ſimilia. Quare non eſt ut quiſquam ſibi placeat, quòd uel Gentilis, uel Iudæus ſit.

Matt. 7.d Quicunque enim ſine lege peccauerunt, ſine lege &
Iaco. 1.d peribunt: & quicunq; in lege peccauerunt, per legem
iudicabũtur. Non enim auditores legis iuſti ſunt apud
Ex lege. Deum, ſed factores legis iuſtificabuntur. Cùm enim — Iuſtificabũtur] Iuſti habebuntur.
gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea, quæ le-
gis ſunt, faciunt: eiuſmodi legem non habẽtes, ipſi ſibi — Eiuſmodi] ex
ſunt lex: qui oſtendunt opus legis ſcriptum in cordi-
bus ſuis, teſtimonium reddente illis conſcientia ipſo-
rum, & inter ſe inuicem cogitationibus accuſantibus,
aut etiam defendentibus in die, cùm iudicabit Deus — Defendẽtibus] excuſantibus
occulta hominum, ſecundum Euangelium meum per
Ieſum Chriſtum. Si autem tu Iudęus cognominaris, &
requieſcis in lege, & gloriaris in Deo, & noſti uolunta-
tem eius, & probas utiliora, inſtructus per legem, con- — Vtiliora, inſtructus per legẽ.] eximia inſtitutus in lege,
fidis teipſum eſſe ducem cæcorum, lumen eorum, qui
in tenebris ſunt, eruditorem inſipientium, magiſtrum
infantium, habentem formam ſcientiæ, & ueritatis in — Sciẽtiæ, &] cognitionis ac
lege. Qui ergo alium doces, teipſum non doces: qui
prædicas non furandũ, furaris: qui dicis non mœchan- — Mœchandum, mœcharis:] adulterandũ, adulteraris
dum, mœcharis: qui abominaris Idola, ſacrilegium fa-
cis: qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis
Eſaiæ 52.b Deum inhonoras. Nomen enim Dei per uos blaſphe- — Per uos blaſphematur] ꝑpter uos male audit, blaſphemijs afficitur
Ezech. 36.e matur inter gentes, ſicut ſcriptum eſt: Circuncíſio qui-
Circuncíſio Iudæi. dem prodeſt, ſi legem obſerues: ſi autem præuaricator
legis ſis, circuncíſio tua præputium facta eſt. Si igitur
Præputium. præputium iuſtitias legis cuſtodiat, non'ne pręputium — Iuſtitias] Iuſtificationes
Gentes. illius in circunciſionem reputabitur? & iudicabit id,
quod ex natura eſt præputium, legem conſummans,
te, qui per literam & circunciſionem præuaricator le- — Legem cõſummãs,] ſi legem ſeruauerit,
Iudæus. gis es? Non enim qui in manifeſto, Iudæus eſt: neque
quę in manifeſto in carne, eſt circuncíſio. ſed qui in ab-
Circuncíſio. ſcondito, Iudæus eſt: & circuncíſio cordis, in ſpiritu, nõ
litera: cuius laus non ex hominibus, ſed ex Deo eſt.

Quicunque enim ſine lege. *Etiam ſi legem Gentes nullam acceperint externam, & ſcriptam, peribunt tamẽ, ſi malè fuerint operati. Satis enim legis uel in corde ſuo ſcriptum habent, ut meritò bene operari debeant.*

Non enim auditores. *Quia ſola legis notitia ſuperbiebant Iudæi, præoccupat:*

cupat: Non hi ſunt iuſti, inquit, qui audiunt legem: ſed qui credunt in Chriſtum, quem promiſit lex: Ita & Gentes incircunciſæ ſeruant legem. Ad hūc modum dicimus etiam de lege euangelica: Qui ſolam audientiam, ſeu intelligentiā legis Euangelicæ habent, non iuſti ſunt coram Deo: ſed proferenda ſunt opera, iuxta præſcriptum Euangelij, Qui crediderit, & baptizatus fuerit, hic ſaluus erit.

Naturaliter faciunt. Id eſt, naturali notitia ac lumine, quæ notitia eſt lex illa naturalis, docens honeſta, & reprehendens turpia.

Teſtimonium redd. Superiora propriæ conſcientiæ (quæ eſt inſtar mille teſtium) teſtimonio probat. Ampliſſimum theatrum eſt bona conſcientia: mala uerò peſſimus carnifex, ſæuius quibuslibet furijs impios exagitans.

Secundū Euangeliū meum. Suum appellat Euāgelium ratione miniſterij. Penes unum Deū eſt Euāgelij edendi autoritas, ſola diſpenſatio Apoſtolis cōmiſſa eſt.

Ipſi ſibi ſunt Lex. Id eſt, ex lumine naturali tantum habent, ut ipſi ſe docere queant, quæ facienda, quæ uitanda. Id manifeſtum faciunt, cùm quæ docent, uel ipſi faciunt, uel alios eadem docent.

Si autem tu Iudæus. Si id eſt, quia Iudæus cognominaris, de lege tibi places, omnem tibi requiem in legis litera collocas. Tollebat illis animos Paulus, quod Deuteronomij 4. Moyſes dixit, Quæ eſt enim alia gens ſic inclyta, ut habeat ceremonias, iuſtaq; iudicia, & uniuerſam legem, quam ego proponam hodie &c. Cognomentum Iudæi idem tum ualebat, atq; hodie Chriſtiani, ſiue quòd ueræ religionis cultus in tribu Iuda diutius manſerit ſiue quòd à Iuda Machabæo (ut quidam dicunt) totus populus Dei hoc nomine gentibus uocari cœpit. Origenes, & Ambroſius cenſent, Iudæos hoc loco uocari à Chriſto, qui de tribu Iuda fuit, & in quo completa ſunt, quæ patriarcha Iacob de Iuda uaticinatus eſt. Chryſoſtomus præterea exiſtimat tacitè ſugillatam hic ab Apoſtolo Iudæorum hypocriſim, & fucum, eò quòd non dixit, Iudæus es, ſed cognominaris.

Iudæi unde dicti.

Requieſcis in lege. Id eſt, frequens es in lectione, uel auditu legis, non attēdens in quem finem lex data eſt: Et noſti uoluntatem Dei, quid uelit, aut quid nolit: nec hoc tantùm, uerùm probas utiliora: hoc eſt, iactas te uidere poſſe, quid in re qualibet ſit præſtabilius, utpote qui inſtitutus es in lege à cunabulis. Diligenter hic eſt conſiderandum quo conſilio Paulus hæc ſcribit. Accuſat Iudæos, ut intelligant, ſe non lege iuſtificatos: ſed opus eſſe alio beneficio.

Lumen in tenebris. Sunt ſanè præcepta Domini ita pura, ut illuminent oculos. Pſal. 18. Lex Domini immaculata, conuertens animas. ſequitur: Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos. Quapropter non abs re cæci, & errare in tenebris dicuntur, qui ea præcepta non habent, quæ illuminant.

Vis præcepti diuini.

Habentem formam. Quaſi dicat, Inſtituendi, formandiq; rationē, quam alijs præſcribat, ut ſunt & hodie qui profiteantur ſe poſſe formare conſcientias ſingulorū. Itidem Iudæi ſibi placebant, quòd proſelytis ueluti ſtupidis, formā uitæ præſcriberent.

Sacrilegium facis. Origenes & Ambroſius omnia iſta allegoricè accipiunt. Fieri poteſt, ut Paulus hic ſacrilegium rapinam intellexerit, quam Iudæi in ſuis ſacris admiſerint, cùm emendo, uendendoq; ſacerdotia, tum intercipiendo ipſas ſacras hoſtias, ac pecuniam in uſum religionis à populo oblatam: deniq; & aucupium illud auaritiæ, quod ſub ſpecie promouendi cultum Dei inſtituerant: qua de cauſa Dominus huiuſcemodi nundinantes templo eiecit. Hæc enim omnia impudentiſſimè admittere iam

Sacrilegium.

pridem cœperant, ut Ioſephus teſtatur.

Ioan.8. Matth.3. **Circunciſio quidem.** *Occupatio eſt eius, quod Iudæi obijcere potuerunt ad id, quod Paulus in præmiſsis uiſus eſt tam paruificere, cognominari Iudæum, habere legem &c. Etenim promiſerat Deus Iudæis, ſe illis Deum futurum, habiturum eos uice peculij, & loco primogeniti. Et in huius ſignum, ſanctificauerat eos ſibi circunciſione, dederat legem, inſtituerat cultum religionis, quæ omnia circunciſionis nomine intelligit. Reſpondet itaq; Paulus, circunciſionem hanc non fruſtra à Deo inſtitutam, ſed utilem fuiſſe ſpiritalibus. Veritas circunciſionis in promiſsione ſpirituali erat ſita, quæ fidem requirebat: non autem in illo ſigno pelliculæ ſciſſæ.* (Circunciſio.)

Et iudicabit. *Accuſabit gentium innocentia & pietas, quæ legem Dei non audierunt, peruerſitatē, atq; impietatem Iudæorum, qui uerbis legem iactabant, factis ſoluebant, accuſatione eò grauiore, quò facta uerbis in accuſando potiora ſunt. Sic Dominus reginam Auſtri, & Niniuitas condēnaturos prædixit gentem Iudæorum, eò quòd illi uerbum Dei ſuo loco habuiſſent, quod Iudæi repudiabant. Hoc loco per Enallagen rem pro perſona uſurpat, Præputium uidelicet pro Gentibus præputium habentibus.* (Matth.12.d Luce 11.d)

Ex natura eſt præputium. *Id eſt, qui in ea conditione nati erant, ut non circunciderentur. Soli enim de domo Abrahæ, & qui cum eis uiuebant, legi Moſaicæ obnoxij erant.*

CONCILIATIO.

Prima. PAVLVS *hoc loco tritam illam, & uulgatam ſententiam ſcribens,* Reddet Deus *unicuiq; ſecundum opera ſua, aduerſari uidetur Ezechieli prophetæ 33. cap. dicenti, Impietas impij non nocebit ei, in quacunq; die conuerſus fuerit ab impietate ſua. Si impietas impio conuerſo non nocebit, non reddet unicuique ſecundum opera ſua.* RESPONDEO. *Impietas impij ſeſe ad Chriſtum conuertentis uera fide, ſatis ulta eſt in morte illius, qui talem impium ſuo ſanguine lauit. Propterea oblita eſt, & non imputatur pœnitenti propter magnam Dei miſericordiam. Imo reſurgenti à peccato, iuſtitiæ illius ante lapſum ab eo factæ non obliterarentur, tanta eſt Dei bonitas, quæ tamen non reſipiſcenti, ſed in peccato è uiuis decedenti inutiles forent. Nihil igitur diſsidet Ezechielis dictum à Paulo pronuntiante, Deum iuſtiſsimum redditurum operantibus iuxta opera. Quæ ſi bona permanſerint, reddetur gloria, honor, & huiuſmodi. Si mala, afflictio, anguſtia, & quæ his ſimilima ſunt.*

Secunda. ADVERSATVR *hic locus, Non eſt acceptio perſonarū apud Deum, Eſa. 66. dicenti, Ad quem reſpiciam, niſi ad pauperculum & contritum ſpiritu, & trementem ſermones meos?* FREQVENS *eſt ſententia in ſcripturis, quòd Deus perſonā minimè reſpiciat. Deuter. 10. 2. Paralip. 19. Eſa. 42. Galat. 2. Epheſ. 6. Coloſ. 3. 1. Petri 1. Reipſa comperies, quòd non ſit perſonarum reſpectus apud Deum, ſed in quauis gente, qui timet ipſum, et operatur iuſtitiā, is acceptus eſt illi. Dicit enim ſcriptura: Omnis qui credit in eum, non confundetur. Et, Quiſquis inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit. Quare Deus reſpiciens paupereulū, ſeu humilē & fidentē in Chriſtum, non dicitur reſpicere perſonā: ſed id reſpicit, cuius gratia retributio fiet. Nō enim eſt diſtinctio uel Iudæi uel Græci. Nam idem Dominus omnium, diues in omnes inuocantes ſe.*

Tertia. SI DEVS *perſonam non accipit, Quid eſt quòd quoſdam in ſuis peccatis relinquit, & alios ad ſe uocat?* RESPONDET *Beatus Thomas in hunc locum, Perſonarum acceptio opponitur iuſtitiæ: unde locum habet in his quæ dantur ex debito: quod attendit iuſtitia. Deus autem non ex debito, ſed gratis peccatores ad pœnitentiam*

tiam

tiam uocat. Si enim ex operibus, ut infra xj. cap. iam non ex gratia. In talibus autem beneficijs gratis datis, non ſolùm Deo, ſed etiam homini liberum eſt dare cui uoluerit. Matth. 10. cap. An non licet mihi facere quod uolo?

INVICEM *aduerſantur hi loci, Factores legis iuſtificabuntur: infra 3. cap. Ex operibus legis nō iuſtificabitur omnis caro.* RESPONDEO: *Factores legis iuſtificantur, quia iam accepta iuſtificatione gratis, in operibus legis proficiunt, & merentur. Quæ merita ſunt ab illa prima iuſtificatione (qua ex impio factus eſt pius) tanquam à radice, quæ ramos fructus producentes emittit. Aut iuſtificabuntur iuſti, & à lege non accuſati, tanquam legis tranſgreſſores coram Deo & hominibus. Non autem iuſtificantur operibus legis, ſeu primam illam gratiam, qua peccatum remittitur illis, non merentur. Quia hæc à Chriſto & non à nobis. Non enim ex operibus iuſtitiæ, quæ fecimus nos: ſed ſecundum ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit.* Quarta. Factores legis iuſtificari. Ad Titum 3. b

DICTIO.

DIES *iræ peculiariter dicitur tempus iudicij uniuerſalis. Quia in ultimo illo iudicio tota ira Dei in ſceleratos accendetur, & ad plenum omnibus rependetur. Iſta diuini iudicij periphraſis, dies iræ, dies afflictionis, dies ultionis in prophetis admodum frequens eſt. Eſaie 13. 22. 34. 61. 63. Hieremiæ 17. 30. 46. Ioelis 2. & paßim.* Dies iræ.

GLORIA *in ſacris literis accipitur pro dignitate, uel præſtantia: unde alicubi pro opibus accipitur, quibus cum homines pollent, uidentur habere pondus dignitatis, eſſe præſtantes, & eximij. Cùm quererentur filij Laban de Iacob, quòd opes ſuas paraſſet de opibus patris ſui, dicebant: De eo quod patris noſtri erat (ut habet alia tranſlatio) fecit omnem hanc gloriam. Nonnunquam pro potentia: hinc dicebat Ioſeph Geneſis 45. fratribus ſuis: Nuntiate patri meo uniuerſam gloriam meam.* Gloria.

CONTENTIO *propriè eſt, cùm quis ſine cauſa contradicit. Et in malam ſumitur partem. Id uerò faciunt, qui auerſantur Euangelium. Tanta eſt enim Euangelij lux, ut ſe etiam inuitis conſpiciendum ingerat, ut cum ei contradicunt, non ſileat conſcientia reclamans. Propterea uerè contentioſos exiſtimauerim Phariſæos, Chriſto tum doctrina, tum operibus ſe filium Dei manifeſtanti, auerſantes. Contentionem Origenes ſcribit eum animi morbum eſſe, per quem omnia mala gerũtur, per quem factiones & ſchiſmata in eccleſia excitantur cùm quiſq; ſua commenta pro lege ingerit: quo deniq; in omnibus ueritati, & rectè monitis obſiſtitur.* Contentio.

INDIGNATIONEM *quidam definiunt, ut ſit excandeſcentia modò naſcens, & modò deſiſtens. Omnino enim eſt animi commotio præter rationem.* Indignatio.

IRA *eſt ultionis appetentia confirmatior.* Ira.

Omnes homines egent gratia Dei. CAP. III.

Amplius Iudæo eſt?] habet in quo præcellat Iudæus? Credita ſunt illis] cōmiſſa ſūt illis oracula. Euacuabit?] faciet irritam?

QVid ergo amplius Iudæo eſt? Aut quæ utilitas circuncisionis? Multum per omnem modum. Primum quidem, quia credita ſunt illis eloquia Dei. Quid enim ſi quidam non crediderunt? Nunquid incredulitas illorum fidem Dei euacuabit? Abſit. Eſt autē Deus uerax, omnis autem homo mendax: ſicut ſcriptum eſt, Vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & uincas cum iudi- Iudæos gentibus nō eſſe excellentiores.

1.Timoth.2.c Verax deus. Ioan.3.d Pſal.113.a Pſal.50.

caris. Si autem iniquitas noſtra iuſtitiam Dei commendat, quid dicemus? Nunquid iniquus eſt Deus, qui infert iram? (ſecundũ hominẽ dico) abſit. Alioquin quomodo iudicabit Deus hunc mundum? Si enim ueritas Dei in meo mendacio abũdauit in gloriam ipſius: quid adhuc & ego tanquam peccator iudicor, & non (ſicut blaſphemamur, & ſicut aiunt quidam nos dicere) faciamus mala, ut ueniant bona? quorum damnatio iuſta eſt.

Iniquitas] Iniuſtitia. Secundũ hominem] humano more loquor. In meo mendacio abundauit] Per meum mẽdaciũ excelluit. Adhuc] poſthac. Blaſphemamur.] de nobis male loquunt.

Quid ergo. *Dicere poterant Iudæi: Si nihil, nulla'ue in parte Gentibus præſtamus, quid opus erat eo ſymbolo circuncisionis à Domino ſignari?*

Primum. **Primum quidem.** *Primum hic ordinẽ ſignificat ſermonis potius, quàm præcipuè. Subiunget enim Paulus multa Iudæorum prærogatiua uſq; ad finem epiſtolæ, quæ non Iudæorum uirtutes, ſed Dei dona declarabunt.*

Eloquia Dei. **Eloquia Dei.** *Dei promiſsiones, reſponſa, & oracula Iudæis credita ſunt, & commiſſa. Sanè uelut incomparabilis quidam theſaurus, oracula omniſq; lex Dei credita Iudæis, fuere diſpenſanda toti orbi. Nam per ſemen Abrahæ omnes gentes fuerũt benedicendæ: hoc eſt, reddendæ participes uitæ æternæ. Hac uoce* ELOQVIA *intelligit omne id quod Deus cum ſanctis ſuis locutus eſt, cùm promittendo, tum inſtituendo. his enim duobus conſtant omnia, quæ Deus per prophetas ſuos nobis expoſuit, & ſacris biblijs comprænſa ſunt.*

Fides Dei. **Fidem Dei.** *Fidem Dei hic pro eo accipit, quod ſcriptura uocat Veritatem, quã Deus præſtat in promiſsis ſuis. Paulus oſtendit, promiſsionem gratiæ non fieri irritam, licet multi Iudæorum non crediderunt, & Chriſtum interfecerunt: ſed manere ratam omnibus, quicunq; credunt. Hic locus conſolatur nos, ac monet, ne propter ingentem multitudinem impiorum ſuſpicemur, promiſsionẽ gratiæ eccleſiæ factam, irritam eſſe: ſed ſciamus, uerè eam exhiberi credentibus, etiam ſi pauciſsimi ſint.*

Mẽdax homo. **Omnis homo mendax.** *Omnem hominem dicit mendacem, quòd ex ſe nemo hominum in bono perſtet, rectiq; propoſiti, atq; promiſsi ſit ſeruans.*

Vt iuſtificeris. *Probat Paulus Dauidis exemplo, nequaquam fidem Dei, & promiſsionem ob incredulitatem populi irritam fieri: ſed ueracem illum ſemper remanere.* Vt. *Dicebat enim Dauid Deo: Tibi ſoli peccaui, ut iuſtificeris &c. ubi particula* VT, *euentũ rei, non cauſam dicit: id eſt, propterea factum eſt, ut dum uel mihi peccanti promiſſa ſeruas, uerax appares, ac iuſtus, uincisq; eorum impietatem, qui te ob mea peccata promiſsis non ſtaturum mentiuntur. Beatus Ambroſius docet Deum in eo ſe ueracem declaraſſe, quòd Chriſtum, ut pollicitus erat, miſerit: Iudæos autem prodidiſſe ſe mendaces, illum reijciendo.* Deũ iuſtificare quid eſt? Baruch 1. *Deum iuſtificamus, cùm Deum iuſtum pronuntiamus, ut dicamus, Tibi Domine iuſtitia, nobis uerò confuſio faciei noſtræ. Baruch 1. Quidam prælegit ex Pſalmo: Tibi ſolùm pecco, & malum coram te facio, ut iuſtificeris &c. Id eſt, tantùm ſum peccator, cognoſco me nihil afferre ad te, niſi peccata. Poſterior pars continet petitionem, & rationem petitionis. Ideo exaudias me, fretum non mea dignitate, ſed tua promiſsione: ut appareat, te eſſe iuſtum, & ſeruantem promiſſa propter tuam ueritatem: & uincas cùm mundus te iudicat, & blaſphemat, quòd non cures, & non exaudias homines. Pendent igitur promiſsiones non ex dignitate noſtra, ſed ex eo,*

quòd

quòd Deus eſt uerax.

Si autem iniquitas noſtra. *Obiurgat Paulus illos, qui carnali iudicio, & diabolicis quibuſdam calumnijs ingens beneficium Euangelij deformabant, dicentes: Si miſericordia Dei amplificatur per hoc, quòd uiuificat indignos, & nihil niſi peccata afferentes: Item, ſi non ſumus iuſti propter noſtras uirtutes, quorſum opus eſt benefacere? Item, quò plura peccata remittit miſericordia, eò fit illuſtrior: Peccemus igitur, & faciamus mala, ut eueniant bona. Has obiectiones ex promißionibus malè detortis nunc tantùm abrumpit, quas infra ſexto capite diluet.*

Secundum hominem. *Interpoſitio eſt, qua uidetur exprimere uoluiſſe, quàm impiè iudicemus, quando de rebus diuinis pro captu noſtri ingenij iudicare nobis permittimus.*

Si enim ueritas Dei. *Repetitio eſt cum imitatione, qua & hominum hac in re taxauit impietatem, ſibi permittentium de Deo loqui tam infanda: & quantopere ipſe haſce illationes deteſtaretur profeſſus, cùm dixit, Abſit.*

Blaſphemamur. *Male audimus, ſiue de nobis male loquuntur homines.*

Cauſati enim] Nã ante cauſis redditis oſtendimus. Quiſquam.] Ne unus quidem.

Quid ergo? pręcellimus eos? nequaquã. cauſati enim Iudæi peccatores ſicut gẽtes.
ſumus, Iudæos & Grępos omnes ſub peccato eſſe: ſicut Galat. 3. d
ſcriptum eſt, quia non eſt iuſtus quiſquam, non eſt in- Pſal. 13. a
telligens, non eſt requirens Deum: Omnes declinaue- Pſal. 5. c. 13. b
runt, ſimul inutiles facti ſunt: nõ eſt qui faciat bonum, Pſal. 139. a
non eſt uſque ad unum. Sepulchrum patens eſt guttur Pſal. 9. c
eorum, linguis ſuis doloſè agebãt: Venenum aſpidum Eſaiæ 59. b
ſub labijs eorum. Quorum os maledictione & amari- Pſal. 13. b
tudine plenum eſt. Veloces pedes eorum ad effunden-
dum ſanguinem. Contritio & infelicitas in uijs eorũ,
& uiam pacis non cognouerunt. Non eſt timor Dei Galat. 2. d
ante oculos eorum. Scimus autem quoniam quæcunq;
lex loquitur, ijs qui in lege ſunt loquitur, ut omne Opera.
os obſtruatur, & ſubditus fiat omnis mundus Deo: Iuſtificatio. Lex.
quia ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro
coram illo. Per legem enim cognitio peccati. Nunc Iuſtitia Dei.
autem ſine lege iuſtitia Dei manifeſtata eſt, teſtificata à
lege, & prophetis. Iuſtitia autẽ Dei, per fidem IESV
Chriſti in omnes, & ſuper omnes qui credunt in eum:
non enim eſt diſtinctio.

Maledictione] execratione

Infelicitas] calamitas

Quid ergo? præcellimus eos? *Obſerua ſanctum artificium. Cùm excellentiam Iudæis aſſereret. Quid amplius Iudæo eſt? in tertia perſona loquebatur: nunc dum uult omnia detrahere, ne proprio merito ſuperbiant, ſeipſum numero admiſcet, offenſionem effugiens.*

Cauſati ſumus. *Repetit quod dixerat, omnes ſub peccato eſſe, dicens, Nõ præ-*

cellimus Græcos, ſeu præputium: nam cauſis redditis oſtendimus, omnes ſub peccato eſſe: id eſt, omnes homines eſſe reos peccati, iræ Dei, & mortis æternæ.

Sicut ſcriptum eſt. *Hactenus uſus eſt rationibus Paulus: nunc argumentatur ab autoritate, quæ apud Chriſtianos eſt firmiſſima probationis ſpecies. Scripturis, ceu pronuntiatis, confirmat eadem: In homine uidelicet nullam eſſe Iuſtitiam. Loquitur de hominibus, quatenus ipſorum natura conſideratur, nec intelligũtur per miſericordiam reconciliati. In hoc teſtimonio magis ſenſum, quàm uerba Paulus recenſuit. Primùm generaliter poſuit, quæ eſſet ſumma eorum, quæ in homine eſſe à propheta referuntur: nempe, Iuſtum eſſe neminem. Poſtea enumerat per partes fœtus Iniuſtitiæ. Primum, quòd non ſit intelligens, non eſt requirens Deum: id eſt, omnes contemnunt Deum, ſunt ſine timore Dei, & ſine fide, propterea habent impias opiniones, & uanas. Nam uanus eſt homo in quo non ſubeſt cognitio Dei, quacunq; tandem eruditione aliás præditus ſit. Imò diſciplinæ ipſæ, & artes, quæ per ſe bonæ ſunt, dum hoc fundamento carent, uanæ redduntur. Omnes declinauerunt à recta uia in deuia iniuſtitiæ, & ob id inutiles & uani facti ſunt. Additur: Non eſt qui faciat bonum, non eſt uſq; ad unum: quo intelligitur, exuiſſe omnem humanitatis ſenſum. Ignorantiam enim Dei ferè ſequitur inhumanitas: dum unuſquiſq;, alijs contemptis, ſeipſum amat, & quærit. Sequitur: Sepulchrum patens eſt guttur eorum. Alluſit ad hominem, qui tetrum anhelitum ex corruptis ſpirat extis; & ad cadauer quod è ſepulchro intolerabilem ſpirat odorem, tranſtulit metaphoram à corpore ad animum: uolens oſtendere, non ſolùm hominem eſſe uoraginem ad homines perdendos, ſed etiam hominẽ prorſus eſſe corruptum mente & animo. Cæterùm qualis mens, talis oratio: unde ſubditur: Linguis ſuis doloſè agebant: quo notatur hypocriſis, & decipiendi ars, & adulandi ſtudium. Venenum aſpidum ſub labijs eorum: quo notatur calumniandi & obtrectandi ſtudium.*

Quorum os maledictione & amaritudine plenum eſt: hic impios intelligit, qui ſi quid loquuntur aut crudele, aut calumnia, minæ, ſcurrilitas, uerſutia, obſcœnitas, aut mendacium eſt. Iſta Paulus nobis omnibus accommodat, quatenus nondum renati ſumus. Veloces pedes eorum ad effundendum ſanguinem. Sitibundi ſunt ſanguinis innocentis. Contritio, & infelicitas in uijs eorum: Immanis eſt eorum feritas, uaſtitatem & perniciem quoquò uerſum ſecum trahunt. Vnde uiam pacis non cognouerunt: quia rapinis, uiolentijs, iniurijs, ſæuitiæ, & truculentiæ aſſuefacti, nihil amicè aut benignè facere nouerunt. Additur totius negotij concluſio: Non eſt timor Dei ante oculos eorum. Quemadmodum timor Dei eſt frænum ad coërcendam noſtram malitiam: ita ſi abeſt, in omnem uitiorum licentiam ſoluimur.

Scimus autem. *Per legem hoc loco intellexit omnem ſcripturam ſanctam. Senſus eſt: Quæcunque ſcriptura loquitur, ad eos maximè loquitur, quibus data eſt: data eſt autem Iudæis: ergo de ipſis maximè intelligenda, quæ ſuperius citata ſunt. Nam etſi fateantur ſe noſſe Deum, factis tamen negant.*

Vt omne os obſtruatur. *Id eſt, ut præcidatur omnis tergiuerſatio, atq; excuſandi facultas: metaphora à iudicijs petita, ubi reus ſiquid habet ad iuſtam defenſionem, uices dicendi poſtulat, ut quæ ſibi impoſita ſunt, purget. Si uero conſcientia ſua premitur, ſilet, ac tacitus expectat ſuam damnationem, ſuo iam ſilentio damnatus. Obturatum eſt enim os gentium ex his quæ primo capite, & ab initio ſecundi, contra illas diſſeruit: obſtructo ergo his, quæ modo adduxit, etiam ore Iudæorum, obturatum planè eſt omne os, totusq; mundus factus Deo obnoxius, ita ut nemo hab*

mo habeat quicquam, quod pro defendendo ſe adferat: ſed compellantur ſinguli, ſiue Iudæi, ſiue Græci, ſeipſos condemnare, omnemq́; iuſtitiam adſcribere uni Deo, & ſibi omne malum.

Et ſubditus fiat. *Id eſt, fiat humilis, abiectus, inglorius, nec proprijs operibus iuſtificatus, & ope indigens aliena, hoc eſt, Dei gratia. Græcis eſt, ac ſi dicas, obnoxius & reus. Nam* δίκη *Græcis & crimen ſignificat, & cauſam, & uindictam, ſiue pœnam, uelut obligatus ad pœnam. Itaque uoluit ſcriptura omnes concludere ſub peccatum, ut omnium miſereretur Dominus.* Subditus.

Coram illo. *Scilicet Deo. Emphaſis eſt diuinæ maieſtatis, & eius quòd omnis nobis ſalus eo conſtat, ut coram Deo iuſtificemur.*

Nunc autem ſine lege. *Antitheton eſt Euangelij & Legis. Nam quod dixit ſine lege manifeſtatam iuſtitiam Dei, reuelationem ſignificauit Euangelij. ſicut 1. cap. dixit in Euangelio iuſtitiam Dei reuelari. Sine lege: id eſt, non ex obſeruatione legis reuelatur, ſed per auditum fidei. Ad Galat. 3. Hoc ſolùm à uobis uolo diſcere, ex operibus legis ſpiritum accepiſtis, an ex auditu fidei? Iuſtitia Dei, ſcilicet qua iuſtificat nos: hoc eſt, acceptatio, uel remiſsio peccatorum, & imputatio iuſtitiæ.*

Iuſtitia Dei per fidem. *Dicitur iuſtitia Dei (ait Thomas in hunc locum) per fidem* IESV *Chriſti, non ut quaſi per fidem mereamur iuſtificari, quaſi ipſa fides ex nobis exiſtat, & per eam mereamur Dei iuſtitiam, ſicut Pelagiani dixerunt: ſed quia in ipſa iuſtificatione, qua iuſtificamur à Deo, primus motus mentis in Deum eſt per fidem. Hæc fides gratis à Deo Epheſ. 2. Gratia enim ſaluati eſtis per fidem: & hoc non ex uobis, Dei enim donum eſt. non ex operibus, ut ne quis glorietur. Hanc fidem non præcedunt noſtra opera.* Fides. Epheſ. 2.

In omnes, & ſuper. *Significat Paulus hanc ſalutem prorſus ad omnes pertinere credentes. Vt ergo iuſtificemur, cauſa efficiens eſt miſericordia Dei: materia, Chriſtus: uerbum cum fide inſtrumentum.*

Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei: iu- Peccatores omnes.
ſtificati gratis per gratiam ipſius, per redemptionem, Iuſtificatio. Redemptio.
quæ eſt in Chriſto IESV, quem propoſuit Deus Remiſsio peccatorum.
Propitiatorē] Recōciliatorē propitiatorem per fidem in ſanguine ipſius, ad oſten-
Præcedētium] Præteritorum ſionem iuſtitiæ ſuæ, propter remiſsionem præceden-
In ſuſtētatione Dei] Quæ tolerauit Deus, tium delictorum. In ſuſtentatione Dei, ad oſtenſio- Iuſtus.
nem iuſtitiæ eius in hoc tempore: ut ſit ipſe iuſtus Iuſtificatio. Fides.
& iuſtificans eum, qui eſt ex fide IESV Chriſti. Vbi
eſt ergo gloriatio tua? Excluſa eſt. Per quam legem?
Factorum?] Operum? factorum? Non, ſed per legem fidei. Arbitramur enim
iuſtificari hominem per fidem, ſine operibus legis.
An Iudæorum Deus tantùm? Non ne & gentium? Deus Iudæorū & gentium.
Immo & gentium: quoniam quidem unus eſt Deus,
Deſtruimus] Irritā facimus qui iuſtficat Circunciſionem ex fide, & Præputium
per fidem. Legem ergo deſtruimus per fidem? Abſit:
Statuimus.] Stabilimus. ſed legem ſtatuimus. Lex ſtabilitur.

Omnes enim. *Quia omnes ſunt peccatores, non eſt diſtinctio. Nulla eſt alia obtinendæ iuſtitiæ uia, quàm per Chriſtum.*

Gloria dei.

Egent gloria Dei. *Gloriam Dei uidetur hic dicere ſingularem præſentiam ac dignitatem Dei elucentem in uita diuiniore, hoc eſt, pia ac innocente: hæc locum habet coram Deo.*

Tria ad iuſtificationem noſtrã cõcurrẽtia.

Iuſtificati gratis. *Obſerua Paulũ hoc loco ter hac particula* PER *uſum fuiſſe: Per gratiam ipſius, per redemptionem, & per fidem in ſanguine. Vt intelligamus, cùm iuſtificamur tria maximè concurrere. Primas habet gratia, quæ eſt ex parte Dei, qui omnia ſua gratuita bonitate agit. Deinde ex parte* IESV *Chriſti, iuſtitia redemptionis, proprius ſanguis effuſus & oblatus tanquam pretium redemptionis humanæ. Demum ex parte noſtra fides, qua donati à Deo mouemur, innitentes morti* IESV *Chriſti. Perierant homines ſuo peccato, quorum miſeriæ ſuccurrit Chriſtus: eò à patre traditus, & ſe fidelibus communicat, ut in ſeipſo inueniant omnia quæ illis deſunt. Gratis ergo miſericordia Dei iuſtificamur.*

Quem propoſuit. *Alludit ad tabernaculum uetus: oſtendens, filium Dei eſſe, & fore omnium credentium ſalutem unicam, Act. 4. Hebr. 10. Propoſuit, ut credamus in ſanguine eius: id eſt, ut fidamus illi propter mortem eius, qua ſeruamur ab ira, & propitius nobis eſt Deus. 1. Petri 1.*

Per fidem in ſanguine. *Quia per fidem in ſanguine, (id eſt, qua innitimur morti Chriſti) applicatur nobis beneficium Chriſti, ſolum ſanguinem nominauit: intelligens ſummam noſtræ redemptionis. Tum ſanguinem nominauit, in quo habemus noſtrum lauacrum.*

Oſtenſio iuſtitiæ Dei.

Ad oſtenſionem iuſtitiæ. *Beatus Ambroſius oſtenſionem iuſtitiæ Dei exhibitionẽ promiſſorum eius interpretatur. Beatus Auguſtinus intelligit per iuſtitiã Dei, eam qua nos Deus induit & iuſtos reddit. Propterea oſtenſionem iuſtitiæ intelligit amplam huius communicationem. Vide Auguſtin. de ſpiritu & litera, cap. 9. Origenes per oſtenſionem iuſtitiæ in eo intelligit, quòd Deus hîc peccata clementer tolerat, atque eo pacto ad reſipiſcentiã inuitat, in futuro cuiq; ſecundum merita ſua repenſurus. Planior tibi uidebitur ſenſus, ſi dixeris, Oſtendit, & manifeſtat ſe Deus iuſtũ, tum quòd ad eluẽdam ueteris Adæ noxam proprio filio ſuo non pepercit, tum quòd hoc tempore Euangelij (qui tamen ad remiſſionem ueterum delictorum, quæ diu longanimis ſuſtinuerat, ultionem diſſimulauit) omnibus, uidelicet in infirmitate conſtitutis, iuſtitiam ſuam, ſeu proprium filium reconciliatorem, & propitiatorem oſtendit, ſeq; iuſtum eſſe in ulciſcendo, & iuſtificantem in condonando ei, qui in Chriſtum credit.*

Lex fidei.

Sed per legem fidei. *Legem fidei uocat iuſtitiam Dei iuſtificantem homines. Vides ut Fidem (ait Theophylactus) Legẽ idcirco appellet, quia Legis hoc nomẽ apud Iudæos uenerationi habetur. Auguſti. in Pſal. 118. ait, Hæc eſt Lex fidei, qua credimus, & oramus per gratiam nobis donari, ut faciamus quod per noſmetipſos implere non poſſumus, ne ignorantes Dei iuſtitiam & noſtram uolentes cõſtituere, iuſtitiæ Dei nõ ſimus ſubiecti. In lege itaq; factorum eſt Dei iubentis iuſtitia: in lege autem fidei, ſubuenientis miſericordia. hactenus Auguſtinus. Aut, Lex fidei: id eſt, doctrina de fide docet gratis donari remiſſionem peccatorum per fidem in Chriſtum.*

Legem ergo deſtruimus. *Auguſtinus libro de ſpiritu & litera, Per Legem cognitio peccati, per fidem impetratio gratiæ cõtra peccatum, per gratiã ſanatio animæ à uitio peccati, per animæ ſanitatem libertas arbitrij, per liberũ arbitrium iuſtitiæ*

dilectio, per iuſtitiæ dilectionem legis operatio. Ac per hoc ſicut lex nõ euacuatur, ſed firmatur per fidem, quia fides impetrat gratiam, qua lex impleatur: ita liberum arbitrium non euacuatur per gratiam, ſed ſtatuitur, quia gratia ſanat uoluntatem qua iuſtitia liberè diligatur. Omnia hæc quæ uelut catenatim connexui, habent uoces ſuas in ſcripturis ſanctis. Lex dicit, Non concupiſces. Fides dicit Pſal. 40. Sana animam meam, Exod. 20. c *quia peccaui. Gratia ait Ioannis 5. Ecce ſanus factus es, iam noli peccare, ne quid tibi deterius contingat. Sanitas dicit Pſal. 29. Domine Deus meus exclamaui ad te, & ſanaſti me. Liberum arbitrium dicit Pſal. 53. Voluntariè ſacrificabo tibi. Dilectio iuſtitiæ ait Pſal. 118. Narrauerunt mihi iniuſti delectationes ſuas, ſed non ut lex tua Domine. Hæc Auguſtinus. Non deſtruit legem Paulus, qui prædicat factum, quod lex promiſerat: eumq; nuntiat, in quem, ceu ſcopum, ſumma legis ſpectabat. Nam Rom. 10. finis, id eſt, perfectio legis, Chriſtus, ad iuſtitiam omni credenti. Et Chriſtus ait: Non ueni ſoluere legem, ſed adimplere.*

CONCILIATIO.

PAVLVS *hoc loco manifeſtat omnes tũ Iudæos tum Gentiles ſub peccato eſſe:* Concil. I. *qui tamẽ infrà 4. cap. ait, Vbi non eſt lex, nec præuaricatio. Et 7. cap. infrà, de ſe loquutus ait, Viuebam aliquando ſine lege, cùm ad Philip. 3. affirmet ſe circunciſionem accepiſſe octaua die. Hæc reuera ſibi inuicem pugnantiam habere uidentur.* IVDAEIS *lex Moyſi, Gentibus lex naturæ uim habuit. Lex ſemper luxit tum Iudæis, tum gentibus. At quoniam frequens audis Paulum dicentem, quoſdam ſine lege eſſe, pla-* Eſſe ſine lege. *nè accipies illum intelligere ſine lege ſcripta. Qui cùm dicit ſe aliquando ſine lege fuiſſe, inſinuat hominem fieri ſub lege, quando eam conſequutus eſt ætatem, & rationis uſum, qua eligere, & diſcernere poteſt, quid ſit lex emanans ab habente poteſtatẽ imponendi legẽ. Nec prius legis externæ ullius iugum ſuſcipere poteſt, quàm internæ, & naturalis legis habere incipiat firmitatem. Quare cùm ſe aliquãdo fuiſſe ſine lege affirmat, oſtendit pueritiam ſuã, in qua nõ cognouit quæ ſunt legis, quod maximè expreſſit* Lex alicui uenire. *ſequenti textu. Sed cùm ueniſſet mandatum, peccatum reuixit. Venit autem mandatum, aut lex alicui, cùm cœpit cognoſcere, ac diſcernere bonum à malo, & contrà.*

IN SPECIEM *pugnare uidetur hæc reſponſio, Nequaquam præcellimus:* Concil. II. *cum ſuperiore, Multum per omnem modum. Quia nunc omni dignitate priuat eos, quibus multum antè tribuerat.* REVERA *nihil eſt diſſidij: nam priuilegia illa, quibus eminebant, ſunt in Dei bonitate, non autem proprio merito. Si ergo gratia Dei depoſita ſunt apud illos illa oracula nihil illis relinquitur, quo tanquam ex proprio merito gloriari, aut ſuperbire poſſint in conſpectu Dei. Quare quod poſtremò infert, nequaquam præcellimus Gentes: rectè & commodè reſpondet: oſtendens tum Iudæos, tum Gentes coram Deo ex ſe nihil habere, quo glorientur: ſed ſolùm peccatores, & gloria Dei indigere.*

MAGNA *hoc in capite uidetur pugnantia, cùm ait, Nunc autem ſine lege iu-* Concil. III. *ſtitia Dei manifeſtata eſt, teſtificata à lege & prophetis. Quomodo enim per legem teſtificata, ſi ſine lege manifeſtata eſt?* RESPONDET *Auguſtinus libro de ſpiritu & litera, cap. 9. Sed iuſtitia dei ſine lege eſt, quam Deus per ſpiritum gratiæ credenti confert ſine adiutorio legis, hoc eſt, non adiuto lege. Quandoquidem per legem oſtendit homini infirmitatem ſuam, ut ad eius miſericordiam iam per fidem confugiens ſanaretur. Idem ſcripſit & contra Pelagium lib. primo, cap. 8. Quomodo, inquit, ſine lege manifeſtata, ſed ſine lege iuſtitia: quia iuſtitia Dei eſt: id eſt, quæ nobis non ex le-*

ge ſit,ſed ex Deo: non quæ illo operante cognoſcendo timeatur, ſed quæ illo donante diligendo teneatur:ut & qui gloriatur,in Domino gloriatur.hæc ille.

Quarta. PVGNANTIAM *habere uidentur hoc capite, Iuſtificati gratis per gratiam ipſius:Et,Iuſtificati per redemptionem,quæ eſt in Chriſto Ieſu. Nam ſi per redemptionem,ergo non gratis.Et ſi per gratiam,ergo non per iuſtitiam redemptionis.* NIHIL *pugnantiæ offendes in his, ſi diligenter ea conſpexeris. Cùm ſcriptura explicat nos gratia Dei iuſtificari, nõ excludit iuſtitiam Dei,quæ eſt redemptionis in Chriſto Ieſu, ſed excludit iuſtitiam hominum.Redemptio enim ſacta per Chriſtum uerum Deum, Iuſtitia Dei eſt,non iuſtitia noſtra.Quare gratis iuſtificati ſumus:id eſt,non ex meritis & operibus noſtris.Licet & gratia Dei,& iuſtitia Dei ſint cauſa noſtræ iuſtificationis. Exhibitio enim illius iuſtitiæ Dei nobis fit gratuitò,imò gratia Dei eſt.*

DICTIO.

Gloria Dei. GLORIA DEI, *in ſacris accipitur pro gratuita omnium peccatorum remiſſione:ut in hoc capite, Omnes peccauerunt,& egent gloria Dei.Aliquãdo dicit ſingularem præſentiam, ac dignitatem Dei elucentem in uita diuiniore: hoc eſt, pia ac innocente. Hinc cùm appareret Dominus uel Moyſi uel populo in nube lucida ſpecie ue ignis, cùm inſigne aliquod miraculum ederet, dicitur in ſcriptura apparuiſſe Gloria Domini.Exodi.24.33.40.Leuit.9.Numeri 10.16.Ezech.3.& 4.& alibi.Et Exodi 29. capite,præſentiam ſuam ad tabernaculum fœderis pollicetur his uerbis:Ibiq; præcipiã filijs Iſraël,& ſanctificabitur altare in gloria mea.Sanctificabo & tabernaculum teſtimonij,&c.Hinc capta arca fœderis, nurus Eli clamabat 1.Reg. 4. Tranſlata eſt gloria*
1.Reg.4. *Domini de Iſraël,quia capta eſt arca Dei.Ex his uerbis facile eſt uidere,manifeſtiorem*
Eſa.60. *numinis præſentiam, dici Gloriam Dei. Eſaiæ 60. cap. Surge illuminare Hieruſalem, quia uenit lumen tuum,& gloria Domini ſuper te orta eſt.*

Abſit. ABSIT: *frequens eſt apud Paulum pro,Ne fiat,aut ſit:Ne contingat,ſiue,Deus auertat,aut prohibeat.Eſt autem abominantis ſermo.*

Inferre. INFERRE. *hoc loco,qui infert iram,eſt infligere.*

LEX *uis quædam eſt,ab alijs rebus auocans,ad alias impellens. Quicquid eiuſmodi aliquid in ſe habet, & hominem quodam modo regit, Lex per metaphoram dici*
Lex mentis. *poteſt.Sic uocat Apoſtolus infrà 7.cap.Legem mentis,rectam illam mentis præceptio-*
Lex membrorum. *nem,ſanctamq; uoluntatem.Et Legem in membris noſtris,peruerſam ad peccandum cu-*
Lex fidei. *piditatem,quæ membra noſtra occupat.Ad eum modum dicit hic legem fidei,uim fidei, quæ certè totũ hominem moderatur:agit enim quiſq; ſecundum id,quod animo perſua-*
Lex operum. *ſus eſt.Et Legem operum,ipſam uim & exiſtimationem ceremoniarum,& huiuſmodi.*

Cauſor. Cauſor:*id eſt,rei geſtæ cauſam affero,ſeu reperio,& excuſationem adduco.*

Subditus. Subditus *non hic ſubiectus dicitur,ſed ὑπόδικος,id eſt obnoxius,reus, ueluti ad pœnam obligatus.*

Fides iuſtificat,non opera. CAP. IIII.

Fides Abrahæ. QVid ergo dicemus inueniſſe Abraham patrem noſtrum ſecundum carnem? Si enim Abraham
Geneſ.15.b ex operibus iuſtificatus eſt,habet gloriam,ſed nõ apud — Gloriam,] quo glorietur,
Galat.3.a Deum.Quid enim dicit ſcriptura? Credidit Abraham — Reputatum] Imputatum. & infrà.
Iacobi 2.d Deo,& reputatum eſt ei ad iuſtitiã. Ei autem qui ope-

ratur

ratur,merces non imputatur ſecundum gratiam,ſed ſe-cundum debitum. Ei uerò qui non operatur, credenti autem in eum, qui iuſtificat impium, reputatur fides eius ad iuſtitiam ſecundum propoſitum gratiæ Dei. Sicut & Dauid dicit beatitudinem hominis, cui Deus accepto fert iuſtitiam ſine operibus: Beati, quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata: Beatus uir, cui non imputauit Dominus peccatū. Beatitudo ergo hæc in Circunciſione tantùm manet, an etiam in præputio: Dicimus enim, quia reputata eſt Abrahæ fides ad iuſtitiam. Quomodo ergo reputata eſt? in circunciſione, an in præputio? Non in circunciſione, ſed in præputio.

Opera. Fides. Accepto fert] uel, imputat. Pſal. 31.a Circunciſio. Gene. 17.b

Quid ergo dicemus. *Concluſio eſt ex præcedentibus, ac propoſitio ſequentium: ut enim ſatis abundè probauerat Paulus, ſanctos omnes, non ex operibus, ſed fide in Chriſtū iuſtificari: ita iam euidentiſſimū eſt, Abraham, & quẽlibet, iuſtitiā habuiſſe ex fide, & nō ex operibus. Hæc adiectio* SECVNDVM CARNEM, *ſentẽtia Origenis, Chryſoſtomi & Theophylacti, cōiungitur cū illo, quod dixit,* PATREM NOSTRVM, *erant enim carnales, non ſpiritales filij Abrahæ. Putatq; Chryſoſtomus Apoſtolum hac adiectione uoluiſſe tacitè Iudæorum arrogantiam retundere: qui Abraham ſecundum carnem modò haberent. Cùm ij (qui ex gentibus in Chriſtum credunt) fide illum patrẽ nacti ſint, cognatione multò præſtantiore. Beatus Ambroſius coniungit uerbo* INVENISSE, *quod uerbū ſignificat interdum mereri, conſequi ſcilicet aliquid ex eo, quod quippiā pro eo dederis, feceris, aut pertuleris: qui ſignificatus quadrabit lectioni Ambroſianæ hūc in modū pronūtiandæ: Quid dicemus Abrahā patrem noſtrum inueniſſe: id eſt, meritum eſſe, ſecundum carnem, id eſt, circūciſionem. Verùm inuenias hoc uerbum etiam pro quauis conſequutione, etiam eorum quæ donantur, uſurpatum: ut notat Budæus in commentarijs. Interrogationem more ſuo proponit hoc loco Paulus gratia euidentiæ, & confidentiæ exprimendæ. Facit ad lectionem Ambroſianam ſequens particula cauſalis. Si enim; id eſt, nam ſi ſuopte merito iuſtificatus eſt Abraham, poteſt ſuo merito gloriari: ſed non habet unde glorietur apud Deum, ut docuimus: ergo non ex operibus iuſtificatus eſt. Gloriationem uocat, cùm licet prætendere aliquid noſtrum, cui merces in iudicio Dei debeatur.*

Inuenire pro mereri. Gloriatio.

Quid enim dicit ſcriptura? *Habet hæc interrogatio confidentiam ueritatis, quam adſtruit, iuſtificationis mentionem faciẽs. Non meminit operum legis, aut circunciſionis, quæ non erat, ſed fidei tantùm. Chriſtus tamen Ioannis 8. capite, operum Abrahæ meminit, dicens, Si filij Abrahæ eſtis, opera Abrahæ facite.*

Credidit Abraham Deo. *Non hoc tantùm Paulus uult dicere, quòd Abraham Dei uerbis ceu expoſitæ fidem habuerit hiſtoriæ, aſſenſeritq;: ſed quòd ſe Deo uero commiſerit, & ſeſe totum illi crediderit.*

Et reputatum eſt illi ad iuſtit. *Credendo id accepit, ut Deus eum pro iuſto haberet.*

Ei uerò qui non operatur. *Operātem uocat, qui ſuis meritis aliquid promeretur*

meretur, & operi innititur, & mereri uult: Non operantem, cui nihil debetur operum merito. Argumẽtatur autem à contrarijs, quomodo Deus non rependat nobis iuſtitiam ut debitam, ſed acceptam ultrò ferat. Oppoſita enim ſunt Operari, & Non operari: Merces, & Gratia: Debitum, & Imputatio: hæc autem ſimul conſiſtere nequeunt. Non dicit, qui contraria operatur: ſed ſolùm negat merita operum: hoc eſt, & ſi impius nihil boni antea egerit. Qui tamen in Chriſtum credit, adſcribitur, ſeu attribuitur illi fides ad iuſtitiam. Hoc eſt quod ſuprà diximus ex Auguſtino, Fidem ſine operibus præcedentibus iuſtificare. Et hoc confirmat ex Dauide, qui nulla operum facta mentione, aſſerit illum beatum eſſe, cui Deus accepto fert iuſtitiam: id eſt, quẽ Deus pro iuſto habet, ſeu, cui Deus imputat & adſcribit iuſtitiam. Iuſtitiam (ait Auguſt. Pſal. 110.) homo non operatur, niſi iuſtificatus. Credens autem in eum qui iuſtificat impium, à fide incipit: ut bona opera non præcedentia, quod meruit: ſed conſequentia, quod accepit, oſtendant. Et quia totum gratiæ Dei debetur, non meritis noſtris, Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata. Non in quibus non ſunt inuenta peccata: ſed quorum tecta ſunt peccata. Si texit peccata Deus noluit aduertere: ſi noluit aduertere, noluit animaduertere, noluit punire, noluit agnoſcere, maluit ignoſcere.

Non in circuncisione. *Enallage, ſeu immutatio uocum eſt: uſurpat enim rem pro perſona: Præputium uidelicet, & Circunciſionem, pro Abraham præputium habente, & circunciſo.*

Circuncisio. Et ſignum accepit circunciſionis, ſignaculum iuſtitiæ
Geneſis 17.b fidei, quæ eſt in præputio, ut ſit pater omnium creden- In præputio.] ante circũciſionem.
tium per præputium, ut reputetur & illis ad iuſtitiam:
Pater credentium Abrahã. & ſit pater circunciſionis, non ijs tantùm, qui ſunt ex Qui ſunt ex circunciſione.] Qui ſunt Iudæi
circunciſione, ſed & ijs, qui ſectantur ueſtigia fidei, Qui ſectantur] Qui credunt
quæ eſt in præputio patris noſtri Abrahæ. Non enim
per legem promiſsio Abrahæ, aut ſemini eius, ut hæ-
Lex. res eſſet mundi: ſed per iuſtitiam fidei. Si enim qui
Promiſsio. Fidei iuſtitia. ex lege, hæredes ſunt: exinanita eſt fides, abolita eſt Qui ex lege] uel qui ad legẽ pertinent.
promiſsio. Lex enim iram operatur. Vbi enim non eſt Exinanita] Inanis facta eſt
lex, nec præuaricatio. Ideo ex fide, ut ſecundum gra- Abolita] Irrita
tiam firma ſit promiſsio omni ſemini, non ei qui ex le-
ge eſt ſolùm, ſed & ei qui ex fide eſt Abrahæ, qui pa-
Geneſ. 17.a ter eſt omnium noſtrum, ſicut ſcriptum eſt, Quia pa-
trem multarum gentium poſui te ante Deum, cui cre-
didiſti, qui uiuificat mortuos, & uocat ea quæ non
ſunt, tanquam ea quæ ſunt: qui contra ſpem in ſpem Viuificat] Vitæ reſtituit
credidit, ut fieret pater multarum gentium, ſecundum Tanquam ea quæ ſunt:] tanquam ſint.
Geneſ. 15.b quod dictum eſt ei, Sic erit ſemen tuum, ſicut ſtellæ
cœli, & arena maris. Et non infirmatus eſt in fide: nec Contra ſpẽ in] præter ſpẽ ſub ſpe
conſiderauit corpus ſuum emortuum, cùm iam ferè
centum eſſet annorum, & emortuam uuluam Saræ. In In repromiſsione] uel ad promiſsionem
Geneſ. 15.d & 15.b repromiſsione etiam Dei non hæſitauit diffidentia: ſed

conſort

Confortatus] robuſtus factus. Pleniſſimè ſciens.] certus factus.

cōfortatus eſt fide, dans gloriã Deo: pleniſſimè ſciens, quia quæcũq; promiſit, potens eſt & facere. Ideo & reputatũ eſt illi ad iuſtitiam. Non eſt autem ſcriptum tantùm propter ipſum, quia reputatũ eſt illi ad iuſtitiam: ſed & propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum, qui ſuſcitauit IESVM Chriſtum dominum noſtrum à mortuis, qui traditus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram.

Cōſolatur nos Paulus. Chriſtus traditus propter peccata noſtra.

Et ſignum accepit. *Abraham accepit circuncıſionem in ſignum pacti fœderis inter Deum & populum ſuum, hoc ſigno à gentili diſtinctum. Hoc, inquam, accepit, tanquam ſignaculum, characterem, notam, & inſigne iuſtitiæ acceptæ in præputio, ſeu antequam eſſet circunciſus, ut per hoc inſigne iuſtitiæ in præputio, declaretur non ſolùm pater omnium gentium credentium, ſed etiam circunciſionis non carnalis, ſed ſpiritualis: hoc eſt, circunciſorum habentium ueſtigia fidei, quam in præputio pater Abraham habuit. Aduerte: Fidei cauſa ſolemus obſignare, quod certum eſſe uolumus. Atque ad hunc modum obſignamus quod ad tempus ſepoſitum, ac reconditum eſſe cupimus, ſuo loco depromendum. Alioqui uideri poterat Paulus bis idem dixiſſe, cum paulò ante dixiſſet* SIGNVM, *mox repetens* SIGNACVLVM. *Alterum eſt Græcis σημεῖον, ſignum, quo aliud ſignificatur. Siquidem iam tum carnalis illa circunciſio, typum gerebat Chriſtianæ circunciſionis, quæ non aufert pelliculam à glande, ſed amputat omnes noxias cupiditates à corde. Erat & Signaculum, quod ad tempus tegeret myſterium pòſt aperiendum, uidelicet iuſtitiæ quæ confertur per fidem. Poteſt autem aliquid eſſe ſignum, quod non ſit ſignaculum: ut, ſtatua ſignum eſt, At annuli ſymbolum affixum ſyngraphæ ſignaculum eſt. Eſt autem in his duabus dictionibus appoſitio. Eadem enim res, dicitur ſignum quatenus declarat iuſtitiam ex fide, quæ erat in Abraham ante circunciſionem: & ſignaculum quatenus exemplo Abrahæ, omnibus credentibus promittebatur iuſtitia ex fide, ſine circunciſione. Annotatum eſt hoc diligenter ab Origene.*

In præputio.

Signaculum.

Signum.

Non his tantum. *In hunc ſenſum interpretari uidentur patres: Qui non tantùm ſunt ex circunciſione, ſed etiam incedunt per ueſtigia fidei &c. Vt intelligas, non eſſe ſatis, Iudæum fuiſſe natum, ad hoc ut ſis filius Abrahæ, niſi eiuſdē ingrediaris ueſtigijs, id quod eſt filiorum. Ab hac lectione non recedit Origenis interpretatio, ſignificans, ita demum Iudæos patrem habituros Abraham, ſi ad fidem pertinerent, quæ illi nondum circunciſo, iuſti nomen conciliaſſet.*

Qui filij Abrahæ.

Exinanita eſt fides. *Promiſſio prior eſt, fides ad promiſſionis exequutionem ſpectat. Propterea auget inconueniens. Si ex lege eſſet hæreditas, euacuata eſſet fides (qua fiunt dicta) à ueritate: irrita eſſet promiſſio, qua dictum eſt, In ſemine tuo benedicentur omnes gentes. Tum quia nihil commune gentibus cum lege. Ex uocabulo Hæreditatis colligere licet quod ad inſtitutum pertinet. Quæ hereditate obueniunt, gratis obueniunt: nam filij à parentibus non emunt. Obuenit autem iuſtitia hæreditate, ergo gratis datur. Item ad Galatas 3. Si ex lege eſt hæreditas, iam non ex promiſſione. Sed per promiſſionem donauit Deus Abrahæ: ergo non per legem.*

Virtus fidei.

Geneſ. 13. d

Lex enim iram. *Id eſt, lex punit. Operari enim iram, eſt efficere uindictam.*

Operari iram.

Hanc

Hanc legis actionem probans ſubiungit, Vbi enim non eſt lex, nec præuaricatio: ſupple, imputatur ad pœnam. Quare tantum abeſt ut lex faciat compotes diuinæ hæreditatis, ut ea una deijciat: Nam ultionem adducit. Tum iuſtitia pacat: lex terret, ergo nõ iuſtificat. Quod enim iuſtificat, pacat.

Semen. **Omni ſemini.** *Semen hic poſteros dixit, ex Hebræi ſermonis proprietate.*

Non ei qui. *Quidam ait, apud Græcos* ABRAHAE, *uidetur Datiui caſus, ut pertineat ad Pronomen* EI. *Id eſt, non ſolum ei Abrahæ, qui eſt ex lege peculiaris Iudæis: ſed etiam ei, qui eſt ex fide communis omnibus gentibus: ut duos Abraham imagineris in uno. Etenim ut duos facit Adam, ita duos facit Abraham.*

Ante Deum cui. *Id eſt, coram Deo, cui credidit, ſiue ad inſtar & exemplum Dei, cui credidit, poſitus eſt pater, caput & origo ſancti generis. Senſus Pauli eſt: Quemadmodum Deus non eſt Deus huius aut huius nationis tantùm, ſed communis omnium: ſic & Abraham pater omnium credentium. Diſputant de eo, quod ait Dominus, Ego cõſtitui te, quod idem ualeat, quod conſtituam. Sed Deo futura etiam præſentia ſunt. Hæc nouiſſima debent legi per parentheſim. Quidam ſic legit, qui eſt pater ante Deum, ſeu coram Deo, cui tu, ò gentilis credidiſti.*

Qui uiuificat mortuos. *Videtur totum hoc eſſe explanatio eius, quod præmiſit, qui eſt pater omnium noſtrum, in hunc ſenſum, idq; inſtar Dei. Nam ſicut Deus mortuos uitæ reſtituit, & exhibet uerbo præſentia, quæ non ſunt: ſic Abraham fide ſua, ſe & uxorem quaſi ex mortuis in uitam reuocauit, recuperata ui generandi, quæ per ætatem iam amiſſa erat, conſequutusq; eſt filios, qui non ſolùm erant, ſed etiam quicunq; ad finem uſque mundi in ſortem filiorum Dei aſſumentur. Vocandi uerbum more ſcripturæ pro ſuſcitare, ad exprimendam magis Dei uirtutem, qui ſolo nutu quos uult erigit.*

Paranomaſia. **Qui contra ſpem in ſpem cr.** *Elegans Paranomaſia eſt quæ Latine Agnominatio dicitur, quum aliquod nomen ex alio in ſignificatione diſtante conficitur. Plurimum ualet ad commendandam fidem Abrahæ, omni certe hominum opinione maiorem, & ad excitandum animos piorum ut admirandam hanc patris credentium fidem dignè conſiderent, & ſuſpiciant. Eſt autem hic locus, iucunda uocis eiuſdem traductio, tum contrariorum inter ſe relatio, quaſi dicas, Sperabat in rebus deſperatis, & cum ſpes non eſſet, tamen ſperabat, ſibi diffidens, Deo fidens. Atq; ea demum Deo gratiſſima fiducia, quoties deſtituti noſtris opibus, toti pendemus à Deo. Sic enim expeditè diſtinguit beatus Chryſoſtomus præter ſpem humanam in ſpe Dei. Spem autem Dei uocat, quam habebat in promiſſis Dei, credens ſe fore patrem multarum gentium.*

Et non infirmatus. *Cauſæ erant ut fides Abrahæ infirmaretur: hoc tamen* Roborari fide. *non eſt paſſus, ſed magis eſt roboratus. Paulus firmam & infirmam fidem dicit, Dominus uerò in Euangelio paruam & magnam pronuntiat. Roborari, ſeu firmari fide, eſt ui ſpiritus ſancti perſuaſionem promiſſionis, aut huiuſmodi intendi, reddiq; pleniorem.*

Emortuam uuluam. *Id eſt, matricem (qua concipitur) effœtam & ſterilem.*

Non eſt autem ſcriptum. *Hic locus egregiam affert conſolationem. Spiritus ſanctus noluit tantùm ſcripturis oſtendere, quomodo Abraham duntaxat ſit iuſtificatus: quin potius quomodo omnes homines iuſtificari poſſunt. Eſt enim Abraham pater, & exemplar omnium credentium. Sciant ergo homines ſic ſe diligi, & iuſtos reputari, ſicut teſtatur Deus ſe diligere, & iuſtificare Abraham: & quòd in illo propoſita,*

poſita ſunt teſtimonia ueri & magni amoris: id cò factum eſt, ut ſciamus, nos ſimiliter diligi,& exaudiri.

Traditus eſt propter. Rogabit forſan quiſpiam: Quo pacto acquiſita eſt noſtra ſalus? Reſpondet Paulus, Chriſtus uolens traditus eſt Iudæis, & mortem uolens obiuit innocens & purus,interimens ueterē Adam,& ſe offerēs Deo pro nobis omnibus,etiā inimicis & peccato plenis:exauditusq; eſt pro ſua reuerentia. At quum innoxius eſſet,& purus,detineri non poterat à morte & inferno. Quò fit, ut glorioſus & triumphans reſurrexerit. Huius myſterij beneficiū concedit omnibus in ſe credētibus. Nempe hæc uiua fides applicatio eſt huius tanti beneficij mortis & reſurrectionis IESV Chriſti. Quæ idem in nobis efficiunt: hoc eſt,à peccato liberant. Sed ſignificatione diuerſa uidentur: Nam mors Chriſti oſtendit moriendum eſſe peccato, carni & concupiſcentijs. Reſurrectio autem indicat nouam creaturam in nobis,& ambulandū eſſe in nouitate uitæ, in qua ambulantes afflamur ſpiritu illo diuino: hoc eſt, ſpiritu Chriſti. Chriſto enim adhærētes,Chriſto incorporamur: ipſi uiuimus,eius membra ſumus:ipſe caput eſt noſtrum,dans nobis uitam & iuſtificationem noſtram, cuius uim & efficaciam ſequenti capite Paulus explicabit. Aut morte percuſſus eſt, ut in perſonæ peccatoris peccati miſeria defungeretur,& pretium pro peccatis eſſet: quia Deus uoluit aliquam uictimam pro peccatis,nulla placuit,niſi hoſtia filij. Reſurrectione autem in uitæ regnum exaltatus eſt,ut iuſtitiam ac uitam ſuis largiretur.

CONCILIATIO.

QVAE hic Paulus dixit,Si enim Abraham ex operibus iuſtificatus eſt,habet gloriam,ſed non apud Deum. Et præcedente capite,Arbitramur enim iuſtificari hominē per fidem ſine operibus legis:pugnantiā habere uidētur cum his quæ Iacobus ſecundo capite dicit,Abraham pater noſter non'ne ex operibus iuſtificatus eſt, offerens Iſaac filium ſuum ſuper altare? Et ſequitur, Videtis quoniam ex operibus iuſtificatur homo, & non ex fide tantùm? Similiter & Raab meretrix non'ne ex operibus iuſtificata eſt, ſuſcipiens nuntios,& alia uia eijciens? PVGNANTIA nulla eſt. Duæ ſectæ olim erant: Prima confidentium in operibus,ut quæ (ſententia eorum) ſufficerent ad iuſtificandum. Secunda confidentium in fide, nihil opera curantium. hanc confutat Iacobus apoſtolus,illam Paulus. Et tu (ſi ſpiritu ſapis) neq; in fide,neq; in operibus, ſed in Deo confide,& primas partes aſſequendæ ſalutis à Deo, fidei uiuæ,quæ per dilectionem operatur,tribue ex Paulo: et opera fidei adiunge,ex Iacobo. Sunt enim opera ſignum uiuæ & fructiferæ fidei. At carentia operum, ſignum fidei otioſæ,& emortuæ, & contraria opera,ut fœtor quidam horribilis ex mortuo dudum cadauere iam exhalans. Quòd ſi diligenter conſyderaueris Iacobum,agnoſces Abrahā ex fide,non præcedentibus operibus illius fidei (quæ donum Dei eſt,non ex operibus,ut ne quis glorietur, Ephe. 2.) iuſtificatū. Et ſuppleta eſt ſcriptura dicēs (ait Iacobus) Credidit Abraham Deo,& reputatum eſt illi ad iuſtitiam,& amicus Dei appellatus eſt. Vide quomodo iuſtificationem eſt conſequutus ex fide,quæ quoniam otioſa eſſe nequit, Corint. 13. ideo ipſius fructum & ramos opera dicit. Sed quia ex his Abraham iuſtificatum paulò ante dixit,accipiēda eſt iuſtificatio (ut docuimus primo ca. huius epiſtolæ in Dictione) pro ea,qua iam accepta fide in iuſtitia,ſeu iuſtificatione proficimus:& iam per fidem gratis iuſtificati,rurſum iuſtificamur: id eſt,amplius iuſti efficimur. Quod maximè nobis expreſſit Ioannes Apoc. 22. cap. Qui iuſtus eſt,iuſtificetur adhuc. Hæc opera meritoria ſunt,non ex dignitate operum noſtrorum, ſed ex gratia Dei illis coniuncta,

Concil. I.

Iac. 6. d. & 2. 2. Duæ ſectæ olim de fide & operibus.

& ex

& ex benignitate Dei, ita nobiſcum paciſcentis. Et ut paucis abſoluam in uno eodemq́; facto beati Abraham, Iacobus operum eius magnificentiam, Paulus fidei conſtantiam laudauit. Nec tamen diſparem, diuerſamq́; Iacobo protulit Paulus ſententiam. Sciebāt enim ambo quia Abraham & fide & operibus erat perfectus, & ideo quiſq; eorum in eo magis uirtutem prædicauit, qua ſuos auditores amplius indigere perſpexit. Legito uenerabilem Bedam in 2. cap. Iacobi.

Concil. II. HAEC SENTENTIA, *Ei uerò qui non operatur, credenti autem in eum, qui iuſtificat impium &c. pugnantiā in ſe habere uidetur, Quî fieri enim poteſt, Credat quis non operans: Credens amat, ſit igitur ut amando operetur.* RESPONDEO, *Hoc loco Paulum nihil aliud perſuadere, quàm fidem hanc, qua iuſti efficimur, non eſſe ex aliquo opere noſtro præcedente, & hāc fidem efficiente. In hac fide docuimus in dictione primi cap. primum motum bonum eſſe liberi arbitrij à Deo, & non ab opere, & merito noſtro. Quare fides hæc datur etiam non operanti, qua accepta iuſtificatur. Vide ſcholiam ſupra.*

Concil. III. QVOMODO *Paulus aſſerit Abraham neque conſideraſſe corpus ſuum emortuum, neque heſitaſſe diffidentia, cum Geneſis 17. dicatur, Abraham audita promißione filij ex Sara, cecidit ſuper faciem ſuam, & riſit, & dixit in corde ſuo, Nunquid centenario naſcetur filius, & Sara nonagenaria pariet? Ex his facile conijcere licet Abrahamum tum conſyderaſſe, tum hæſitaſſe.* ABRAHAM *ab initio illius reuelationis non perceperat reuelationem eſſe aſſertiuam: propterea animo reuoluit, diſceptauitq́; (adſit reuerentia uerbo) de impedimentis naturæ tam in ſe, quàm in Sara. Sed conſyderans, quàm potens eſſet Deus, dicens, Verè Sara uxor tua pariet tibi filium, neq; cōſyderauit, neq; hæſitauit, ſed ſtatim credidit. Quare dictum Pauli referendum eſt ad tempus completæ reuelationis. Aut dicito: Non hæſitauit diffidens de promißione Dei, ſed apud ſe cogitabundus erat de modo cōceptus: ſicut Virgo non dubitauit de his quæ an-*
Luce 1. *gelus Gabriel nūtiauit, ſed ſolicita fuit de modo conceptus dicens, Quomodo fiet iſtud? quoniam uirum non cognoſco. Et reſpondens Angelus, &c.*

DICTIO.

Dare gloriam Deo. DARE *gloriam Deo, in ſcripturis idem ualet, quod, Deferre Deo debitum honorem. Cum ſorte diuina deprehenſus eſſet Acham ille filius Charmi, Ioſue 7 qui tulerat de anathemate Ierichò, dictum eſt illi, Fili mi, da gloriā Deo Iſraël, & confitere: id eſt, Defer honorem Deo, & agnoſce eum ſorte hac ſua uerum: & ſicut is ſorte ſua te manifeſtum fecit, ita fateare te illum eſſe, qui de anathemate ſuſtulit. Ad eundem modum cum ſacerdotes Philiſtinorum conſulerent ſatrapis ſuis, 1. Reg. 6. cap. arcam Dei cum muneribus remittendam in ſuum locum, dicebant, Et dabitis Deo Iſraël gloriam, hoc eſt, agnoſcetis uirtutem eius, debitumq́; honorem deferetis. Abraham hoc loco dedit gloriam Deo, hoc eſt, promißionibus diuinis non diffidit, ſed ueracem eum in illis credidit, etiam contra ſpem humanam in ſpe Dei promittentis.*

Acceptū ferre. ACCEPTVM *ferre, eſt, pro accepto habere quod non acceperis: quæ apud Iureconſultos uocatur Acceptilatio. Accepto fert, hoc loco, id eſt, imputat, ſiue acceptum fert.*

Emortuus. EMORTVVM *hic uocat effætum, ne quis eum iam cadauer fuiſſe putet, ſed inualidum ſenio, non ſimpliciter, quoniam ex Cethura filios poſtea ſuſtulit, ſed hactenus emortuum, ut citra opem diuinam non poſſet gignere ex anu & uetula prouecta ætate.*

Fide

Fide,ſpe & charitate filij Dei conſtituimur. CAP. V. Fides

Habeamus] Vel habemus IVſtificati ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum Pax. Gratia.
per Dominum noſtrũ IESVM Chriſtum, per quẽ
habemus acceſſum per fidem in gratiam iſtam, in qua Ephe. 2.d
ſtamus, & gloriamur in ſpe gloriæ filiorum Dei. Non
ſolùm autẽ: ſed & gloriamur in tribulationibus: ſcien- Iacob. 1.a
tes, quòd tribulatio patientiam operatur: patientia au-
tem probationem: probatio uerò ſpem: ſpes autẽ non Patientia. Probatio.
Confundit] Pudefacit confundit: quia charitas Dei diffuſa eſt in cordibus Spes. Charitas Dei.
Vt quid enim] Nam noſtris per ſpiritum ſanctum, qui datus eſt nobis. Vt Hebr. 9.d
quid enim Chriſtus, cùm adhuc infirmi eſſemus, ſe- 2.Pet. 3.c.
cundum tempus pro impijs mortuus eſt? Vix enim
pro iuſto quis moritur. Nam pro bono forſitan quis
audeat mori.

Iuſtificati. *Incipit Apoſtolus ab effectis illuſtrare id, quod de fidei iuſtitia hactenus aſſeruit.*

Pacem habeamus. *Quidam legunt, Habemus: inſinuantes pacem primũ eſſe iuſtificationis fructum. Alijs placet Habeamus: quaſi dicat Paulus, nequaquã ultrà peccandum, quin potius pacem cum Deo conciliemus, & uitam hanc ita degamus, ut illum oblectet: hoc fiet, ſi ſequamur mandata eius. Sequemur autem duce IESV Chriſto, carnis & mundi tyrannidis uictore, nobis opem ſimul & operam præſtituro. Qui ſi fortaſſe longè à Deo abſumus, per fidem in hunc ducem IESVM Chriſtum reconciliabimur. Is enim acceßus eſt ad patrem. Chriſtus ergo non abs re dicitur acceſſus, ſeu aditus, uia, & oſtium ad patrem. Pacem uocat ſerenitatẽ conſcientiæ, quæ ex eo naſcitur, quòd Deum ſibi reconciliatum ſentit. Non ergo dubitandum de remißione peccatorũ: quia hic textus inquit, Pacem habemus. At conſcientia dubitans non habent pacem: oportet igitur fide erigi mentes contra dubitationem.*

Chriſtus acceſſus noſter ad Deum patrem.

In gratiam iſtam. *Gratiam uocat conditionem iſtam filiorum Dei, quæ per Chriſtum contingit: ſeu; gratiam iuſtificationis, quæ in Chriſto iacet.*

In qua ſtamus. *Dubium eſt, an QVA relatiuum referat gratiam, an ſpem. Beatus Ambroſius uidetur ad fidem referre, cùm ait, Chriſtus enim eſt arbiter Dei & hominum, qui nos doctrina ſua erigens, ſperare fecit donum gratiæ Dei, ſtantes fide eius. Ideo ſtantes, quia prius iacuimus: credentes autem erecti ſumus gloriantes in ſpe claritatis quam promiſit Deus nobis.*

Et gloriamur. *Iſte eſt fructus iuſtificationis in nobis, gloriamur in ſpe uidendæ gloriæ Dei. hæc gloriatio non ſolùm gaudium illud & animi exaltationem, qua cœleſtem illam gloriam certò expectamus ſignificat: ſed etiam hilaritatem & animi alacritatem, qua iam gaudemus de tali ſpe habita per IESVM Chriſtum: ut cohæredes & conſedentes nos iam aliqua ex parte in cœleſtibus agnoſcamus. Imò iactantiam quandam & commendationem magni nominis, quòd tantæ domui & familiæ adſcribimur. Aut gloriam intelligit communicatam diuinitatem, ueram & magnificam præſentiam Dei, ut ſupra docuimus. Pulchrè dixit gloriæ Dei (ut quidam legũt) abſq; genitiuo filiorum. Gloria Deo eſt promiſſa largienti. Cùm enim promiſſa eueniunt, efficiunt eum*

Gloriatio noſtra.

qui promiſit celebriorem, glorificantq́;.

Non ſolùm autem. *Occupatio eſt. Obijceret aliquis fortaſſe per ludibrium, Chriſtianos hîc cum ſua gloria miris modis uexari & conteri, quæ conditio longè abeſt à felicitate. Reſpondet, non tantùm nihil impediri pios calamitatibus, qui minus glorientur: ſed eorum quoq; gloriam expreſſurus promoueri. Vbicunq; enim profectus eſt ſalutis, illhic non deeſt gloriandi materia. Tametſi mundus iudicat, afflictiones eſſe ſigna iræ Dei: tamen pij, & fideles ſciunt eſſe ſigna bonæ uoluntatis Dei: & obedientiam in afflictionibus eſſe nouum cultum Dei. Re ipſa ergo gloriam habemus non tantùm ſperatam, ſed præſentem. Quæ eſt illa? Afflictiones pro fidei defenſione.*

Tribulatio. Tribulatio patientiam. *Tribulatio patientiam operatur, ſi tribulatio ipſa (ait Ambroſius) motum non patiatur infirmitatis, aut dubitationis. Hæc gloriatio in afflictionibus eſt fructus iuſtificationis. Donec morimur hæc uita eſt perpetuum certamen, & caro ſubiecta eſt afflictionibus, ut reliquiæ peccati mortificentur. Neceſſe eſt ſciamus, nos non affligi caſu, ſed certo Deī conſilio: non ut Deus nos perdat, ſed ut reuocet nos ad pœnitentiam, & ob id afflictiones eſſe ſigna bonæ uoluntatis Dei in nos. Item intelligamus, indignationem & impatientiam eſſe peccata. Quare opus eſt obedientia Chriſtiana, & inuocatione, qua auxilium petimus & expectamus, iuxta illud Pſal. 80. In tribulatione inuocaſti me, & liberaui te, exaudiui te in abſcondito tempeſtatis.*

Probatio. Patientia autem probationem. *Scriptura uocat probationem eam explorationem qua Deus immiſsis aduerſis uelut periculum facit, & ſumit experimētum de fide ſuorum: de quo Pſal. 66. Probaſti nos Deus, igne examinaſti nos, ſicut examinatur argentū. Similia habētur Hieremiæ 2. Zachariæ 13. & multis alijs locis. Quæris quare iſta ſanctorum examinatio & exploratio fit? Reuera fit, ut cùm ipſi, tum alij certius cognoſcant, & quàm nihil ſint ex ſe omnes mortales, & quātis à Dei bonitate donentur. Beatus Ambroſius cauſam, cur gloriādum ſit in tribulationibus, hāc ſcribit eſſe: Quia tribulatio augmentum faciat præmij: Sicut non cedere malis, ſpe futurorum, magni meriti eſt. Index enim fixæ ſpei tribulatio eſt, quæ teſtimonium perhibet ad coronā. Hinc itaq; tantò plus accepturum ſe credit Chriſtianus, quātò in tribulatione ſe uiderit fortiorem. hæc Ambroſius. Patientia Chriſtiana eſt obedientia, quæ præſtatur propter Deum in aduerſis: ad quam accedit fides, ſpes, & expectatio auxilij.*

Confundere. Spes autem non confundit. *Id eſt, non pudefacit, aut pudore afficit, aut non fruſtratur ſperantem. Gradatione utitur Paulus hoc loco multum faciente ad iucunditatem orationis. Vide Auguſtin. de doctrina Chriſtiana 4. cap. 7.*

Effundere. Quia charitas Dei. *Diffuſa, id eſt, effuſa: ut intelligas largiter effuſam. Eleganti uſus eſt metaphora effuſionis, in qua eſt exuberantis diuinæ dignationis ſignificatio. Ad id enim ſolet effundendi uerbum in ſcripturis trāsferri. Eſaiæ 44. cap. Effundam aquas ſuper ſitientem, & fluenta ſuper aridam. In quo tamen etiam fœcunditas ſignificata eſt. Ioel. 2. Effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem. Idem apud Zachariam 12. cap. Hæc charitas Dei diffuſa in cordibus noſtris, eſt dilectio, qua diligimus Deum: & donū Dei eſt, cū quo datur & nobis ſpiritus ſanctus, imò ſeipſum nobis dat*
Ioan. 16. b *merito IESV Chriſti, qui aſcendens in altum dona dedit hominibus. Et, Ego ſi abiero, mittam ad uos ſpiritū paracletum. Colligamus ex his, Spes non confundit, quia promiſsio eſt certa, & rata, in qua apprehendimus dilectionem Dei erga nos.*

Vt quid

Vt quid enim. *Ad quid enim: ſupple, ne ſpes confundat. Amplificatio eſt, quæ colligit ſigna, & teſtimonia, quòd Deus nos diligat.*

Cùm adhuc infirmi. *Hanc partem* SECVNDVM TEMPVS, *alij ad noſtram infirmitatem, alij ad mortem Chriſti referunt, qui idoneo tempore, & à patre præſcripto, mortem oppetijt. Ad tempus enim mortuus eſt, quia tertia die reſurrexit. In hac ſententia ſunt Origenes, Ambroſius, & Theophylactus. Si referatur ad infirmos, mitigat quod dictum eſt, quaſi infirmitas illorū tempori ſit imputanda, quo nōdum apparuerat gratia Euangelij. Et hoc ex more Pauli eſſe uidetur, ut tēporis rationem infirmitati & impietati noſtræ tribuerit. Lyſtrenſibus cum Lucas Act. 14. cap. dixiſſe ſcribit: Annuntiantes uobis, ab his uanis cōuerti ad Deum uiuum, qui fecit cœlum & terram, & mare, & omnia quæ in eis ſunt: qui in præteritis generationibus dimiſit omnes gentes ingredi uias ſuas. Et ad Athenienſes Act. 17. cap. Et tempora quidem huius ignorantiæ Deſpiciens Deus, nunc annuntiat hominibus, ut omnes ubiq; pœnitentiam agant. Et ad Epheſios 2. de hoc eodem infirmitatis tempore ait, Propter quod memores eſtote, quòd aliquando uos, qui gentes eratis in carne, qui dicebamini præputiū, ab ea quæ dicitur circunciſio in carne manufacta, qui eratis illo in tēpore ſine Chriſto, alienati à conuerſatione Iſraël, & hoſpites teſtamentorum, promißionis ſpem non habentes, & ſine Deo in hoc mundo. Item in eadem epiſtola cap. 3. De myſterio Chriſti, quod in alijs ætatibus non innotuit. Ergo quod ait,* SECVNDVM TEMPVS, *uidetur hunc ſenſum in ſe habere: Cùm adhuc tempus eſſet ignorantiæ, cùm annus gratiæ nondum illuxiſſet, & nos Deo adhuc alieni eſſemus, Chriſtus morte ſua ignorantiam iſtam & cæcitatem depulit, diemq́; ſalutis exoriri fecit: ut à tempore, in quo tenebræ impietatis omne humanum genus oppreſſerant, noſtram miſeriam grauiorem fuiſſe oſtendat: indeq́; redemptionis noſtræ beneficium faciat auguſtius.*

Infirmitatis tempus.

Vix enim pro iuſto. *Amplificatio eſt à comparatione. Si quis iure mortem demeritus eſt, uix patienter feret. Nam pro aliquo magno bono, & magna aliqua utilitate cōſequenda, forſan ſe aliquis auſit morti opponere. Addit* FORSAN, *nam eos qui pro patria & pro amicis legūtur ſe in certam mortem obtuliſſe, ut Curtius, Decij, Codrus, Philenij fratres, & ſimiles, eos plurimum etiam tanti nominis gloria impulit. Sed fac ut nihil detur gloriæ, ſed ſolus amor patriæ uel amicorum obijciatur: quotus (quæſo) reperitur, qui hoc ſolo ductus amore, mortem oppetere uoluerit? Ne unus quidem offendetur: tantum abeſt, ut pro inimico lubens mortē oppetierit: quod fecit Chriſtus, qui flagrantißimo amore pro nobis tum impijs, tum inimicis ſanguinem fudit, mortem uolens ſubijt. Iuſtum & bonum, per Heteroſim, rem iuſtam & bonam ſignificat. Origenes utroque modo ediſſerit, pro iuſto uiro, & iuſta cauſa.*

Commendat autem charitatem ſuam Deus in nobis: quoniam ſi cùm adhuc peccatores eſſemus, ſecundum tempus Chriſtus pro nobis mortuus eſt, multò igitur magis nunc iuſtificati in ſanguine ipſius, ſalui erimus ab ira per ipſum. Si enim cùm inimici eſſemus, reconciliati ſumus Deo per mortem filij eius: multò magis reconciliati, ſalui erimus in uita ipſius. Non ſolùm autem; ſed & gloriamur in Deo per dominum noſtrum

Charitas Dei in nobis.

Secundū tēpus mortuus] Qui tertia die reſurrexit

Mors Chriſti uita.

Gloriari in Deo.

ſtum IESVM Chriſtum, per quem nunc reconciliationem accepimus. Propterea ſicut per unum hominem peccatũ in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertranſijt, in quo omnes peccauerunt. Vſque ad legem enim peccatum erat in mundo. Peccatum autem non imputanatur, cùm lex non eſſet: ſed regnauit mors ab Adam uſque ad Moyſen, etiam in eos qui non peccauerunt, in ſimilitudinem præuaricationis Adæ, qui eſt forma futuri.

Adam & Chriſtus cõferũtur.

Commendat. *Confirmat Deus, id eſt, certiſsimam, ac ſolidiſsimam erga nos charitatem ſuam declarat, quòd impiorum cauſa Chriſto filio nõ pepercit. In hoc enim apparet eius in nos dilectio, quòd amore non prouocatus, ſponte nos prior dilexit, ut ait Ioannes.*

Si enim cùm inimici. *Declarat ſuperiorem ſententiam argumento à comparatione uitæ & mortis ſumpto. Cùm Chriſtus ſe medium oppoſuit ad propitiãdum patrem, inimici eramus: nunc ſumus amici per eius reconciliationem. Si morte id effici potuit, uita multò erit potentior & efficacior. Iſta ſunt, quæ ſalutis fiduciam animis noſtris confirmant.*

Non ſolùm autem. *Non ſolùm autem, ſubaudi, gloriamur in tribulationibus, ſed etiam gloriamur, quòd Chriſtus omnino pro nobis mortuus eſt, quum impij eſſemus. Reconciliationem hoc loco aſſertionem dicit, qua nos Deus in libertatem aſſeruit, qua item per Chriſtum Deo patri irato antehac nobis, recõciliati ſumus. Propterea gaudemus & gloriamur, qui ex impijs & inimicis per Chriſtum amici facti ſumus. Non gloriamur, nõ placemus propter propriam dignitatem, ſed in Deo gloriamur: hoc eſt, ſentimus nos habere gloriam, ac iuſtos eſſe per miſericordiam Dei propter Chriſtum.*

Reconciliatio.

Propterea ſicut per unum. *Hic locus uidetur deſumptus ex Geneſis 3. cap. Dixit enim Dominus, Quacunq; die comederis ex hoc ligno, morieris. Edit autẽ, ergo mortuus eſt, non utiq; corporaliter, ergo iuxta animam: quamuis & ſuo tempore mors quoque corporea ſequeretur. Huc uidetur ſpectare Pauli conſilium, ut cauſas peccati abducat, imò & uniuerſum genus humanum ſub mortem concludat, in hoc ut uitam nõ niſi ex unico ſperaremus Chriſto. Nam ut Adam prima ſua creatione tam ſibi, quàm poſteritati, diuinæ gratiæ dotes acceperat: ſic à Domino excidendo naturam noſtram in ſeipſo corrupit, uitiauit, deprauauit, perdidit. Abdicatus enim à Dei ſimilitudine, ſemen niſi ſui ſimile gignere non potuit.*

In quo omnes peccauerunt. *Ne quis uel inſanus, iniuſtitiæ inſimulet Deum, quòd ob Adæ delictum nos moriamur, ait, In quo omnes peccauerunt: perinde quaſi dicat, Ipſe quidem principium præbuit & cauſam: peccauimus & ipſi nos. Aut peccauimus in Adam tanquam in maſſa: ipſe enim per peccatum corruptus, quos genuit, omnes nati ſunt ſub peccato. Per hunc intrauit peccatum in mundum, non ſolùm imitatione, ſed etiam propagatione, id eſt, per carnis originem uitiatam. Pſal. 50. Ecce enim in iniquitatibus conceptus ſum.*

Vſq; ad legem enim. *Quatenus lex uiguit, uiguit & peccatum. Dubitari poterat:*

terat: An'ne ante legem, ſeu Moyſen, eſſet peccatum. Ideo reſpondet Paulus, non abſolui peccati damnatione eos, qui ante legis promulgationem ſceleratè ac flagitioſè uixerunt. Semper enim fuit Deus, cui cultus deberetur: ſemper fuit aliqua iuſtitiæ regula. Senſus eſt, Vſq; ad legem: id eſt, etiam cùm lata eſt lex Moſi, tamen manſit peccatum. Lege enim neq; peccatum, neq; mors tollitur.

Peccatum autem non imputab. Peccatum ipſum hic dicit, quod ex præuaricatione Moſaicæ legis, eiusq́; præceptorum conſtet: qualia ſunt, Oportere circuncidi, Sabbatum ſanctificare, Hæc deinde manducari, ab illis uerò temperari. Nam peccatum cuiuſmodi eſt Furtum, Raptus, Homicidium, & huiuſmodi, ipſi humanæ naturæ cùm cognitum erat, tum imputabatur. Huius rei teſtes ſunt, Cain, Lamech, Sodomitæ, & ſimiles. De hiſce nanq; peccatis lex erat cordibus hominum inſculpta. Sunt quibus placet Paulum uoluiſſe exprimere hoc loco quid peccatum ante legem ualuerit. Dixit ergo, illud fuiſſe in mundo, hoc eſt, totum occupaſſe mũdum, omne hominum genus ſine diſcrimine, uſque ad id tempus quo lex Hebræis data eſt. Et cùm ait, Peccatum autem non imputabatur: uidetur occupatio cogitationis huiuſmodi. Quomodo peccatum erat in mundo, cùm nulla eſſet lex, contra quam peccaretur? Reſpondet ergo Paulus: Erat omnino peccatum in mundo: ſed fateor publicè non imputabatur, non arguebatur, non puniebatur: maximè omne peccatum, & illa peccatorum radix Concupiſcentia contra Deum uerum regnabat plenè, & nemine ſolidè contradicente, obtinebat animos hominum, eoq́; mors regnabat in omnes uſque ad Moyſen. Nam lex illa naturæ, quæ alioqui peccato reclamat, cum nulla externa legis admonitione fulciretur: propter innatam quandam uim libidinũ et deprauatarum opinionum aſſultum, ſic oppreſſa erat, ut homines iam abſque ullo pudore in quoduis ſe flagitium, & ſcelus præcipitarent, atq; adeò in his obbruteſcerent, ut omnem Dei reuerentiam, iudicijq́; diuini metum animis prorſus excuterent. Iam ut Paulus Epheſ. 4. capite, dicat: Hoc igitur dico, & teſtificor in Domino, ut iam non ambuletis, ſicut & gentes ambulant, in uanitate ſenſus ſui, tenebris obſcuratum habentes intellectum, alienati à uita Dei per ignorantiam, quæ eſt in illis, propter cæcitatem cordis ipſorum, qui deſperantes, ſemetipſos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis, in auaritiam. Beatus Aug. lib. de Nuptijs & concupiſcentia, 2. cap. 27. & contra Iulian. lib. 6. cap. 2. Iſtud NON IMPVTABATVR, intelligit de imputatione legis, quæ ſolidam peccatorum cognitionem in hominibus excitat.

Etiam in eos qui non pecc. De infantibus & paruulis hic locus uidetur intelligendus, qui nullius peccati actualis rei originali uitio pereant, ut confirmet primam propoſitionem Paulus, Omnes eſſe ſub peccato. Dicit mortem regnaſſe etiam in eos qui non peccauerunt ſecundum ſimilitudinem tranſgreßionis Adæ: id eſt, infantes etiam morti ſubiectos eſſe, tametſi non habeant actualia peccata. Si enim infantes ſunt ſubiecti morti, ergo habent quoddam peccatum, quia mors intrauit per peccatum in mundum. Eſt igitur aliud peccatum, præter actuale, quod uocant originale.

Qui eſt forma futuri. Quia ſicut Adam origo eſt mortis noſtræ, ita Chriſtus noſtræ uitæ: & ſicut proprio Adæ peccato, uel ſine ullo noſtro proprio demerito morimur, ita per Chriſti gratiam ſine ullo noſtro proprio merito iuſtificamur. FORMA, per ſimilitudinem: quia ſicut Adam eſt caput & uir Euæ, ita Chriſtus caput & ſponſus eccleſiæ. Sicut in Adam omnes generati, ſic in Chriſto omnes regenerati. Sicut Adam de terra uirgine, & non maledicta, ſic Chriſtus de Maria uirgine

benedicta. Origenes & Ambroſius ſcripſerunt, iuxta genus conſtare ſimilitudinem, iuxta ſpeciem conſtare diſsimilitudinem & repugnantiam. Vt ab Adam quiddam dimanauit in omnes, ita & à Chriſto: hic genus eſt. Cæterum ab illo mors & peccatum, ab hoc innocẽtia & uita: hic ſpecies eſt. Non deſunt, qui aiunt, dictionem FVTVRI, *abſolutè ſumi neutro genere, ut referatur non ad poſteriorem Adam, ſeu Chriſtum: ſed ipſum peccatum quorumlibet imitantium parentem Adam. Is enim fuit exemplum peccandi poſteris.*

Donũ & gratia Dei.

Sed non ſicut delictum, ita & donum. Si enim unius delicto multi mortui ſunt: multò magis gratia Dei & donum, in gratia unius hominis IESV Chriſti in plures abundauit. Et non ſicut per unum peccatum, ita & donum. Nam iudicium quidem ex uno, in condemnationem: gratia autem ex multis delictis, in iuſtificationem. Si enim unius delicto mors regnauit per unum: multo magis abundantiã gratiæ & donationis & iuſtitiæ accipientes, in uita regnabunt per unum IESVM Chriſtum. Igitur ſicut per unius delictũ, in omnes homines in condemnationem: ſic & per unius iuſtitiam in omnes homines in iuſtificationem uitæ. Sicut enim per inobediẽtiam unius hominis, peccatores conſtituti ſunt multi: ita & per unius obeditionẽ, iuſti conſtituentur multi. Lex autem ſubintrauit, ut abundaret delictum. Vbi autem abundauit delictum, ſuperabundauit & gratia: ut ſicut regnauit peccatum in mortem: ita & gratia regnet per iuſtitiam in uitam æternam, per IESVM Chriſtum Dominum noſtrum.

Iudicium) condemnatio. Ex uno) peccato.

Iuſtitia Chriſti

Obedientia.

Lex.

Gratia.

Vita æterna.

Sed non ſicut delictum. *Tres collationes eleganti ordine ſe conſequentes Paulus exprimit. Ex prima ſimpliciter oſtendit Apoſtolus beneficiũ Chriſti plus præſtare ad ſeruandũ nos, quàm potuerit peccatum Adæ ad perdendum nos. Sed nõ adeò efficax eſt delictum Adæ, ut donum Dei. In altera explicat, in quo beneficium Chriſti plus præſtiterit ad ſalutem, quàm peccatum Adæ ad perniciem. Nempe quòd Adam per unum peccatum plurimos perdidit, Chriſtus autem non ab hoc uno tantùm, ſed ab omnibus peccatis liberat, adducens ad iuſtificationem & perfectiſsimam & pleniſsimam. In tertia declarat quanta ſit hæc iuſtificatio, & quid conferat, id ſcilicet ut ſancti regnent in uita, hoc eſt uita Dei fruantur iure pleniſsimo, & poſſeſsione certiſsima, atq; conſummatiſsima: quia in æternum. Huius loci uidebitur fortaſsis explanatior interpretatio: Quia Chriſtus Adamum ſuperat: huius peccatum, illius uincit iuſtitia: huius maledictio, illius obruitur gratia: ab hoc mors profecta, illius uita abſorbetur.*

Nam iudicium quidem. *Auguſt. de nuptijs & concupiſc. ad Valeriũ lib. 2. cap. 27. palàm aſſeuerat, Ex uno, ſupple peccato, ſentiendum: non ex uno, ſupple homine. Vt reſpondeat ad id quod ſequitur, Gratia autẽ ex multis delictis. Vt intelligamus*

unum

unum peccatum ſuffeciſſe ad condemnationem uniuerſi generis humani: gratiam autem unam ad uniuerſa peccata delenda. Idem adfirmat aduerſus Iulianum Pelagianum, lib. 1.

In condemnationem. *Supple, mors peruenit.*

In iuſtificationem. *Supple, gratia peruenit. Itaq; ſicut per unius delictum irrepſit peccatum ad condemnationem, ita per unius iuſtitiam ingreſſa eſt ſalus ad iuſtificationem omnium. Communem omnium gratiam facit: non quòd ad omnes extendatur re ipſa. Nam etſi paſſus eſt Chriſtus pro peccatis totius mundi, atq; omnibus indifferenter Dei benignitate offertur: non tamen omnes apprehendunt.*

Sicut enim per unius. *Explicat primum hominis peccatum ſeu lapſum, unde malum uenit in omnes homines ad condemnationem. Tum quid hoc ipſum malum ſit, quod à primi parentis peccato cunctos mortales inuaſit. Et ait, Lapſum illum fuiſſe primi hominis inobedientiam, malum autem hoc, eam peccati communionem, qua meritò condemnantur omnes, quippe peccatores. Per unius, inquit, inobedientiam (ecce lapſum unius hominis) peccatores conſtituimur multi (ecce peccati communio). Hanc uerò peccati communionem Adam poſteris ſubminiſtrauit: quia occulta tabe carnalis concupiſcentiæ ſuæ tabificauit in ſe omnes de ſua ſtirpe uenientes. Hæc ex Aug. lib. 1. de meri. & remiſſ. cap. 9.*

Conſtituti multi. *Multi, perinde ualet hoc loco, atq; Omnes.*

Lex autem. *Quia dixerat ſuperius, ante publicatam legem peccatum fuiſſe iuſtitiæ tranſgreſſionem: dicet aliquis, Quorſum igitur opus lege? Reſpondet: Lex obiter irrepſit ut abundaret delictum. Coniunctio ἵνα, id eſt, ut: non eſt poſita hic, ut rationem reddat: uerùm ut quod accidiſſet indicaret, poſuit hic, iuxta proprietatem linguæ pro conſequens. Non enim in eum finem ſancita eſt lex ac data, ut peccatum faceret abundare: uerum data eſt, ut nos ſeruet, & erudiat. Atqui non obſeruata auxit peccatum, non quòd per propriam naturam peccatum augeat, ſed per ſocordiam eorum, & tranſgreſſionem, qui ipſam non obſeruant.*

Superabundauit & gratia. *Vehementer, ac ſupra modum abundauit. Non enim à peccatis nos tantummodo liberauit, ſed innumera etiam bona largita eſt. Quò magis eminet & ſæuit peccatum, hòc magis elucet eius beneficium, qui a peccato liberauit.*

Vt ſicut regnauit peccatum. *Peccatum, regis inſtar, Mors uerò militis, & miniſtri in morem fuit. In morte, id eſt, per mortem, regnauit: hoc regnum expugnatur & deijcitur, regnante gratia per iuſtitiam in uitam æternam. Quod regnum tum eſt, cùm nos ſpiritus Chriſti totos tenet, ac ita fructibus iuſtitiæ implet, ut dicere poßimus, Non uiuo iam ego, uiuit uerò in me Chriſtus. Hoc regnum Dei & Chriſti eſt, & aduenire quotidie, & augeri precamur: idq; regnat, per Dominum noſtrum IESVM Chriſtum. Origenes putat ſub mortis nomine diabolum poſſe intelligi. De morte tamen corporali interpretatur, diſputans de Enoch à morte ſubducto. Beatus Ambroſius putauit ad animi mortem referendum ſenſum.*

CONCILIATIO.

CVM PAVLVS ait, Iuſtificati ex fide pacē habemus ad Deū: uidetur aduerſari Chriſto dicenti, Non ueni pacē mittere, ſed gladium. RECTE diſtinxerūt, qui duplicem pacem tradiderunt, externam uidelicet, & internā. De interna hic loquutur Prima.

Paulus,quæ eſt animi & conſciētiæ tranquillitas. Eſt & quædam bona pax externa, quæ eſt bonorum conſenſus & cōcordia. Eſt & alia,quæ eſt impiorum ſecuritas nihil ueritatis nomine uolēs pati,& uoluptates amans: hanc Chriſtus ſe daturū ſuis negat.

Secunda. PAVLVS *aſſerens ſanctos gloriari in afflictionibus,non uidetur adhærere multis locis ſacræ ſcripturæ, pronuntiantibus, ſanctos magna animi ægritudine queri & triſtari.* Matth.26.*cap.Triſtis eſt(ait* Chriſtus*)anima mea uſq; ad mortem.* Lucæ 22. Apparuit autem illi Angelus de cœlo confortans eum: Et factus in agonia, prolixius orabat:Et factus eſt ſudor eius,ſicut guttæ ſanguinis decurrētis in terram. Et in cruce

Pſalm.112. *clamabat*, Deus Deus meus,ut quid dereliquiſti me? In his nihil gloriationis uidetur *eſſe.* Huiuſmodi multa ſunt ſuſpiria, multæ tribulationes uirorum ſanctorū apud prophetas & pſalmos expreſſæ. AD hæc reſpondet beatus Tho.in Matthæum: *Quia triſtitia ineſt ex hoc quòd caremus eo, quod naturaliter amamus. Anima naturaliter uult uniri,& iſtud fuit in anima Chriſti,quia comedit & bibit et eſurijt. Ergo ſeparatio erat contra naturale deſyderium.Ergo ſeparari erat ei triſte.Sed referendo mortē ad finem,Chriſtus in parte ſuperiore gaudebat.hæc Thomas.Aut ſi mauis dicito: Hominis cognitio à ſenſibus uenit: horum apprehenſionem ſequitur cupiditas,& affectatio,uel fuga, & depulſio, ſecundum quod res apprehenſa ſentitur naturæ noſtræ conſentanea,uel diſſentanea:Iſtam uerò appetitionem & auerſionem à ſenſibus ortam conſequuntur reliqui affectus. Et iuxta hanc appetitionem(quæ naturalis eſt) eſt quædam triſtitia, quæ eſt in Chriſto & ſanctis membris eius. Sed quia ratione & pollemus & excellimus,quæ de ijs(quæ naturæ noſtræ amica uel inimica ſunt)altius iudicat,ut ſæpe utile id eſſe,& expetendum deprehendat:Quod quia dolorem infert corpori,ſenſibus iudicatur inutile, & fugiendum: ſequitur autem rationis iudicium ſua appetitio, & deteſtatio: accidit ſæpenumero ut à quibus appetitus ſenſus abhorret, ea uoluntas iudicium rationis ſequuta unicè expetat,& in eis glorietur. Gloriātur iuxta rationem & ſpiritum in afflictionibus,quas ſenſus & caro fugiunt.*

Tertia. PAVLVS *hic ſe peccatoribus, ac impijs,* Dei *hoſtibus adnumerans,* Quoniam *(aii)cum adhuc peccatores eſſemus ſecundum tempus,&c. ſequitur*, Si enim cùm inimici eſſemus,&c.*aduerſari uidetur ei,quod ad Galat.ſecundo ait,* Nos natura Iudæi, & non ex gentibus peccatores. NIHIL *pugnantiæ offendes in his locis, ſi agnoueris*, Paulum *hic ſe annumeraſſe inter peccatores, ſeu ex maſſa illa peccatrice ex* Adæ *peccato. Sed Galatis ſcribens, uult ſe* Iudæum *oſtendere, & non gentilem peccatorem,ſeu non idololatria ductum,ut gentilem. Cùm ergo ſe inter impios & peccatores adnumerat, oſtendit conditionem in quam natus erat, & in qua uixerunt maiores eius, priuſquam à* Deo *in populum ſanctum eligerentur. Conſyderauit item ſe hoc loco in ea ſorte & conditione, in qua omnes ſumus, ante perceptum fructum mortis* Chriſti. *Præcipuè ſeſe inter peccatores adſcribit, ut* Romani, *& alij qui hæc legerent, eius exemplo inuitati preſſius intuerentur, atque agnoſcerent plenius, ex quanta eſſent perditione, per* Dominum IESVM *Chriſtum erepti.* Quòd *autem ſeſe talem agnouerit,manifeſtum eſt ex* 2.*ad* Epheſ.3.Ad Titum,1.*primæ ad* Timot.1. *& alijs pluribus locis.*

Conci.IIII. ECCLESIASTICVS *capite* 25.*dicens*, A' *muliere initium factum eſt peccati:& per illam omnes morimur:aduerſatur* Paulo *hic enuntianti*, Per unum hominē peccatum in hunc mundum intrauit.Et,In quo omnes peccauerunt. HVNC *unum hominem beatus* Ambroſius *intelligit* Euam,*cui nomen* Adam, *id eſt hominis, æquè ut uiro*

uiro tribuitur. Origenes Adam uirum intelligit, nam etſi per Euam peccatum cœperit, ut quæ primùm ſeductioni Satanæ ceſſerit, uiro tamē tribuitur in ſcripturis ſucceſſio. Peccatū autem cum ſucceßione in orbem propagatum eſt. Qualis iam erat Adam, ubi legem Dei tranſgreſſus eſt, peccato captiuus, tales genuit poſteros. Quid autem ſi per unum hominem, utrunq;, uirum & mulierem intelligamus, ſicut ſcriptura utrunq; coniunctim Adam, id eſt hominem uocat? Creauit (inquit) Deus hominē, maſculum & fœminam creauit eos: una quoq; caro ſunt. Ab hac ſententia non recedit Beatus Aug. lib. 1. de peccatorum meritis, & remißione, contra Pelagianos cap. 16. parte 7. Sic & in Eccleſiaſtico, ait, ſcriptum eſt: A muliere initium factum eſt peccati, & per illam omnes moriuntur. Siue autem à muliere, ſiue ab Adam dicatur, utrunq; ad primum hominem pertinet. Quoniam ſicut nouimus mulier ex uiro eſt, & utriuſq; caro una eſt. Vnde & illud, quod ſcriptum eſt: Et erunt duo in carne una. Igitur iam non duo (inquit Dominus) ſed una caro. hæc ille.

RESPONDERE *non uidetur, imo plurimum dißidere locus hic Pauli, Sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertranſijt. ab eo qui ſcribitur 1. Ioan. 3. Qui facit peccatum, ex diabolo eſt, quoniam ab initio diabolus peccat. Et Sapientiæ 2. Inuidia autem diaboli mors introiuit in orbem terrarum, imitantur autem illum qui ſunt ex parte illius.* Concil. v.

PAVLVS *hic loquitur non de quouis peccati principio, ſed eo quod etiam propagatione uim peccati transfudit: id uerò Adam, non diabolus præſtitit. Nam facit primum Adam ad eum modum eſſe hominibus autorem peccati, ſicut eſt Chriſtus iuſtitiæ. Atqui Chriſtus iuſtitiam confert non exemplo tantùm, uerùm etiam conferendo occultam uim ſui ſpiritus. Conſequens ergo eſt, ut Paulus Adam dixerit peccati corruptionem, tranſmiſſa in poſteros ſuos peruerſa cupiditate, propagaſſe. Auguſtinus ait, Si Paulus de ſola imitatione & non propagatione dicere uoluiſſet, certè dicendū ei fuiſſet, Peccatum in orbem, non per primum hominem, ſed per diabolum ueniſſe. Sed per primum hominem ait peccatum in mundum ueniſſe: Fit igitur, ut propagatione inuectum ſit per Adam. Simul ergo uerum eſt, per diabolum peccatum in orbem ueniſſe, & per primum hominem: ſed per illum exemplo tantùm & ſuaſu: Per primum hominem præterea etiam propagatione prauæ concupiſcentiæ. Legito Auguſt. lib. 1. de peccatorum meritis & remißione, cap. 9. ſeptima parte operum eiuſdem.* Peccati propagatio in poſteros.

QVOMODO. *Paulus hoc loco ait, Commendat autem charitatem ſuam Deus in nobis: Quoniam cum adhuc peccatores eſſemus ſecundum tempus, Chriſtus pro nobis mortuus eſt. Cùm Pſalmo 5. dicatur, Odiſti omnes qui operantur iniquitatem.* Concil. vi.

RESPONDET *Auguſtinus in Ioannem tractatu 110. parte nona, hunc in modum: Habebat itaque ille erga nos charitatem, etiam cùm inimicitias aduerſum eum exercentes operaremur iniquitatem. Et tamen ei uerißimè dictum eſt, Odiſti Domine omnes qui operantur iniquitatem. Proinde miro, & diuino modo, & quando nos oderat diligebat. Oderat enim nos quales ipſe non fecerat, & quia iniquitas noſtra opus eius non ex omni parte conſumpſerat, nouerat ſimul in unoquoque noſtrum, & odiſſe quod feceramus, & amare quod fecerat. Meritò quippe odit, & uelut à regula ſuæ artis alienum improbat uitium: amat tamen ſuum, etiam in uitioſis, uel ſanationis beneficium, uel damnationis iudicium. Ita & Deus, nihil odit eorum quæ fecit, naturarum enim non uitiorum conditor, mala quæ odit ipſe non fecit, & de malis eiſdem uel ſanādo ea per miſericordiam, uel ordinando per iudicium, bona ſunt ipſa quæ fecit. Facit*

adhæc quod Sapientiæ 11.ſcribitur : Nihil odiſti eorum quæ feciſti Domine. Vide Auguſtini locum præſcriptum.

Conci. VII. BEATVS *Iacobus ſimili gradatione, qua hic Paulus eſt uſus, aduerſatur ordini Pauli, dicens, 1. cap. Probatio fidei ueſtræ patientiam operatur: hic dicitur ex patientia eſſe probatio.* RESPONDEO. *Diuerſa uerbi acceptio intellectū utrunque conciliabit. Paulus enim probationem accipit pro experientia, quam de eo certa Dei protectione ſumunt fideles: ubi eius auxilio freti, omnes difficultates ſuperant: nempè dum patienter ferendo conſiſtunt ſtabiles, experiuntur quantum ualeat domini uirtus, quam pollicitus eſt ſuis ſemper affuturam. Iacobus eandem uocem uſurpat pro ipſa tribulatione iuxta communem ſcripturæ uſum, quia per eas ſeruos ſuos probat & examinat Deus, unde & tentationes ſæpè dicuntur.*

DICTIO.

INFIRMVM *ex quauis impotentia Paulus uocat. Sic qui ijs deſtituuntur, in*
Infirmus. *quibus mundus potentiā conſiſtere iudicat: ut ſunt, opes, dignitates, ſapientia, eloquentia, & huiuſmodi, eos uocat infirma mundi. 1. Corinth. 1. hac aiebat ſe infirmum eſſe, Corinthios robuſtos. 1. Corinth. 4. Infirmos fide uocat, qui imbecilla perſuaſione amplexi ſunt quæ in Chriſto nobis commendantur. Infra 14. primæ Corinth. 8. Vita & conuerſatione qui ſpiritu nondū ſatis corroborati cedunt prauis affectibus. 1. Theſſ. 5. Traditiones Moyſi appellat infirma elementa mundi, quia nullam iam haberent uim ad promouendam pietatem. Hic nos infirmos dicit, quia nulla penitus pietatis uirtute ſubnixi fuerimus. Nam mox impios dicit, & peccatores.*

Iuſtum bonum. IVSTVM *& bonum hoc loco, ut multis placet, non perſonam aliquam ſignificat, ſed rem, hoc eſt ipſam iuſtitiam & bonitatem, ut ſit neutri generis, non maſculini. Quemadmodum putat diuus Hieronymus in epiſtola ad Algaſiam, quæſtione ſeptima. Origenes utroq; modo edifferit, pro iuſto uiro, & iuſta cauſa. Ambroſius diuerſum ſenſum ſequitur, ad perſonam referens iuſti uocabulum.*

Mors & reſurrectio Chriſti, figura noſtri.

CAP. VI.

Non ſeruiendū peccato. QVid ergo dicemus? manebimus in peccato, ut gratia abundet? Abſit. Qui enim mortui ſumus peccato, quomodo adhuc uiuemus in illo? An ignoratis fratres, quia quicunq; baptizati ſumus in Chriſto IESV,
Galat. 3. d in morte ipſius baptizati ſumus? Conſepulti enim ſumus cum illo per baptiſmum in mortem: ut quomo- (Chriſto Ieſu, in morte] Chriſtū Ieſum, in mortem.)
Hebr. 11. a 1. Pet. 1. a Ephes. 4. e Coloſ. 3. b do Chriſtus ſurrexit à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate uitæ ambulemus. Si enim complantati facti ſumus ſimilitudini mortis eius: ſimul & reſur-
Vetus homo. rectionis erimus: hoc ſcientes, quia uetus homo noſter ſimul crucifixus eſt, ut deſtruatur corpus peccati, ut ultra non ſeruiamus peccato.

Quid ergo dicemus? *Antequam Paulus collationem de lege & gratia doceat, inſerit occupationes, & diluit quædam abſurda.*

Qui enim mortui ſumus. *Argumentũ eſt à priuatiuè oppoſitis. Nihil enim eidem rei poteſt ſimul mortuum eſſe, & uiuere.*

Peccato. *Datiuus eſt: Mortui ſumus peccato, in Chriſtum credentes. Quoniam dum baptizamur, profitemur nos mundo eſſe mortuos, atque peccato & diabolo nos reluctaturos. Si* PECCATO, *ablatiuus eſt, ſenſus eſt, Qui per peccatum mortem incurrimus, quomodo adhuc uiuere in eo uolumus? Ipſi peccato morimur, quando illi morem non gerimus. Videtur hic Paulus peccatum accepiſſe pro innata quadam concupiſcentia & deprauatione noſtri ingenij, ſeu naturæ corruptæ, incitantis & mouentis nos ad malum: cui quando non obedimus, eidem morimur: morem autem gerentes, uiuimus.*

Peccato mori.

An ignoratis. *Ab effectu baptiſmi, quo initiamur primùm in Chriſtianam fidem, intentionem ſuam probat, ſcilicet, nos ipſi peccato mortuos eſſe: admonens nos eorum quæ in baptiſmo recepimus. In mortem, ſeu morte (quod idem eſt) Chriſti baptizamur, quia baptiſmate ita Chriſto incorporamur, ut iam mors eius in nobis ualeat, omneq́; peccatum perimat. Mortis huius conſummationem exprimit Apoſtolus per uerbum ſepelitionis: idemq́; ei eſt, baptizari in mortem, & baptiſmate in mortem cum Chriſto ſepeliri. Etiam ſi baptiſmus non ſit corporalis mors: peccatorum tamen eſt & mors, & extinctio. Baptiſma enim in nobis eum obtinet locum, quem crux ipſa & ſepultura in Chriſto. Ille nanq; carni, & mortuus eſt, & reſurrexit: Nos uerò peccato morientes, uirtuti ſumus reſurrecturi: ut quemadmodum Chriſtus carni ſurrexit à mortuis, per gloriam patris, hoc eſt, per ſuam diuinitatem (gloriam enim patris Paulus Chriſti diuinitatem appellat) ſic & nos per aliam quandam ſurgamus reſurrectionẽ, hoc eſt, per uitæ nouitatem. Sic & mœchus aliquis, & laſciuus cùm ſit continentior, etſi mortuus fuerat, reſurrexiſſe dicetur confecta ac expulſa nequitia, & excitata uirtute. Hoc ergo dicit Paulus, Quòd mors Chriſti efficax eſt ad nequitiam carnis noſtræ extinguendam, ac profligandam: Reſurrectio ad ſuſcitandam melioris naturæ nouitatem. Quare in mortem Chriſti baptizati eſtis, & conſepulti: id eſt, propter mortem Chriſti habetis remiſsionem.*

Baptiſmi uirt⁹.

Gloria patris.

Si enim complantati. *Hoc eſt, ſi inſititij, & participes ſumus mortis Chriſti: aut maximè coniuncti Chriſto. Paulus hoc loco exprimit regenerationẽ hac uoce Cõplantati, ſeu Inſiti: quæ aliàs ſimilitudine ab arboribus ducta, Plantatio & Transplãtatio noſtri dicitur. Hæc nobis cõtingit, dum nos palmites & rami inſerimur uiti cœleſti & diuinæ Chriſto* IESV *dicenti, Ego ſum uitis uera, et uos palmites. Præterea adluſit Paulus ad inſitionem plantæ, quæ reſpondet communioni corporis Chriſti. Quẽadmodum ſurculus decerptus è ſua arbore, particeps fit humoris eius arboris cui inſeritur: ita qui per baptiſmum, Chriſti corpori inſeruntur, conſortes fiunt bonorum illius. Quidam obſeruat præpoſitionem* CVM *in dictione Complantati, pertinere ad Iudæos & gentes ſimul in unum Chriſtum collectos. Nam ſi inſiti ſumus in ſimilitudinem mortis Chriſti: illa autem reſurrectione non caret, ergo nec noſtra ſine reſurrectione erit,*

Simul & reſurrectionis. *Bifariam accipi poteſt, Reſurrectionis erimus: id eſt, pertinebimus ad reſurrectionem. Aut erimus complantati ſimilitudini reſurrectionis eius. Hæc connexio, mortis & reſurrectionis, tam unita eſt & compacta, ut cohæreant & conſequantur mors hæc & reſurrectio. Quæ multis locis commendatur à Paulo, 1. Corinth. 15. 2. Corinth. 5. & Coloſſ. 2. & 3.*

Vetus homo noſter ſimul. *Id eſt, uita cõdemnata, ſimul crucifixa eſt Chriſto per*

Vetus homo. *ſto per baptiſma. Vetus homo, fomes peccati, & ueteris Adæ reliquiæ, ſimiliter corpus peccati, hic & ad Epheſios 2. & Coloſſ. 2. dicitur uitioſitas, in quam nati ſumus: uel congeries peccatorum. Condẽnatus eſt in carne, peccati ſtimulus, occiſusq́; eſt in Chriſto. Tranſijt autem ab ipſo, & per ipſum, ad nos gratia. Ergo uetus homo noſter, id eſt, ipſa concupiſcentia, crucifigenda eſt, hoc eſt, fidei claua pulſanda, comminuẽdaq́; eſt, ne loris diſruptis effuſo curſu in uitiorum procurrat campum: ibiq́; per omnis generis uitia, flagitiaq́; graſſetur.*

Vt deſtruatur corpus peccati. *Hoc eſt, ut exhauriatur ipſum corpus peccati temperantia, uigilijs, ieiunijs, precibus, ſtudio uirtutum. Vocat corpus peccati, non carnem & oſſa, ſed maſſam ipſam. Homo enim naturæ propriæ relictus, maſſa eſt ex peccato conflata, indigens gratia Dei. Hæc acceptio & uſus frequens eſt in ſcriptura: unde dicimus, Corpus diaboli, pro ipſo diabolo. Et Coloſſ. 2. In Chriſto habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter: id eſt, reuera ipſe Deus. Aliâs enim neq; diabolus, neq; Deus, qui ſpiritus eſt, corpus ſunt.*

Mori peccato. Viuere Deo. Qui enim mortuus eſt, iuſtificatus eſt à peccato. Si autẽ mortui ſumus cum Chriſto: credimus quia ſimul etiam uiuemus cum Chriſto: ſcientes, quòd Chriſtus reſurgens ex mortuis, iam non moritur, mors illi ultrà non dominabitur. Quòd enim mortuus eſt peccato, mortuus eſt ſemel: quòd autem uiuit, uiuit Deo. Ita & uos exiſtimate, uos mortuos quidẽ eſſe peccato: uiuentes autẽ Deo in Chriſto IESV. Non ergo regnet peccatum in ueſtro mortali corpore, ut obediatis concupiſcentijs eius. Sed neq; exhibeatis membra ueſtra, arma iniquitatis peccato. Sed exhibete uos Deo, tãquam ex mortuis uiuẽtes, & membra ueſtra, arma iuſtitiæ Deo. Peccatum enim uobis non dominabitur, non enim ſub lege eſtis, ſed ſub gratia. Dominabit. i dominatur.

Qui enim mortuus eſt. *Iuſtificatus hoc loco accipitur pro abſoluto & à ſeruitute uindicato. Ab effectu, ſeu proprietate mortis agumentatur: Si mors omnes uitæ actiones abolet: nos, qui peccato mortui ſumus, ab eius actionibus ceſſare oportet, quas durante ſua uita exercebat.*

Si autem mortui ſumus. *Si mors à Domino noſtro IESV Chriſto ita deuicta eſt, ut nihil ei iuris unquam in illum eſſe poßit: nec in eos mors iuris aliquid habebit, qui mortis Chriſti participes ſunt, & in quibus Chriſtus uiuit. Sed Chriſtus communicauit mortem ſuam omnibus in ſe credentibus, & uiuit in eis. Nihil ergo iuris in illos habebit mors. Repetitione iſta, Non moritur, mors illi non dominabitur: uoluit Apoſtolus exprimere, quàm nihil amplius poßit mors in Chriſtum.*

Mortuus eſt ſemel. *Id eſt (ut quidam interpretantur) penitus mortuus eſt peccato, ſeu deſtruxit peccati regnum, quod cruci ſuæ affixit. Quicquid enim ad abolendum peccatum requirebatur, Chriſtus id omne ita ſemel præſtitit, ut peccato nihil debeatur, uiuit itaq; iam æternum Deo. Aut dicito, Sicut ſemel mortuus nũquam ad mor-*

talitatem

talitatem rediit:ita ſemel peccato mortui, nunquam redire ad illud debemus.

Non ergo regnet. *Exhortatio eſt ad uitæ innocentiam, quæ conſequitur ex doctrina, quam tradidit Paulus de noſtra cum Chriſto participatione. Cauſæ multæ hîc à Paulo exprimuntur, propter quas fugiendum eſt peccatum, & totis uiribus illi repugnandum. Prima eſt à collatione fœditatis. Vtique & fœdiſſimum, & pernicioſiſſimum fuerit, ipſi peccato regnum in nos permittere: id eſt, ſummam poteſtatem habere. Hæc ratio ſignificata eſt his duabus uocibus Regnare, & Peccatum. Secunda, ab effectu peccati, qui mors eſt. Hanc notauit Paulus dicens, In mortali corpore. Tertia eſt à collatione noſtræ dignitatis, & fœditatis cupiditatum peccati. Quid enim fœdius, quàm obedire concupiſcentiis peccati, id eſt, morbis animi, deprauatis affectibus? Hæc ratio nititur illo, Vt obediatis concupiſcentiis eius, hoc eſt fœdiſſimus & pernicioſiſſimus deprauatæ naturæ motibus. Quarta ratio eſt à libertate arbitrii. Qui compos ſui & membrorum ſuorum eſt, ad ea utique illa exhibere debet, quæ ipſi & honeſta, & utilia ſunt. Ad bonum enim fertur omnis uoluntas, electio, actio. Peccatum autem in ſe cõplectitur quicquid turpe & noxium eſt: Ergo non cedendum eſt peccato. Hæc ratio indicatur in uerbo Exhibete. Quinta ratio eſt à collatione dignitatis noſtræ cum fœditate iniuſtitiæ. Nã ſi exhibemus membra noſtra peccato, facimus ea arma iniuſtitiæ, quæ tamen à Deo ordinata ſunt, & creata, ut ſint arma iuſtitiæ. Hæc ratio ineſt in his uerbis Membra ueſtra, arma iuſtitiæ. Sexta ratio à collatione peccati & Dei, Hoc eſt, æternæ mortis, & æternæ uitæ. Nam cùm dixiſſet Apoſtolus, Nolite exhibere membra ueſtra peccato: opponit, Sed exhibete uos ipſos Deo. Vtq; magis exprimat quanto ſtudio nos addicere debemus, cùm dixiſſet, Nolite exhibere membra ueſtra peccato: non dixit, Exhibete membra ueſtra Deo, ut forma antitheſis poſcere uidebatur: ſed ait, Vos ipſos, utique totos. Septima eſt à præſtãtia doni Dei, quod in Chriſto collatum eſt: ut cùm propter peccatum mortui eſſemus, nunc uiuamus donati uita Dei. Caueamus igitur à uita in mortem per peccatum relabi. Hæc ratio in eo continetur, Tanquam ex mortuis uiuentes. Octaua ratio eſt à ſplendore iuſtitiæ, cuius arma facimus membra noſtra, cùm illa Deo exhibemus, & addicimus ad omnem ſanctimoniam, ad quam & à Deo facta ſunt. Hæc ratio exprimitur in uerbo, Et membra ueſtra, arma iuſtitiæ Deo. Conſidera, Apoſtolo nullum uerbum otioſum eſſe, nullum propè apiculum non ſuum argumentum habere.*

In mortali ueſtro corpore. *Mortali corpore, Epitheton per ſe notum, nec tamen otioſè poſitum. Per corpus enim peccatum (à quo mors) uires accipit.*

Sed exhibete uos Deo. *Liberum arbitrium, & uires eius exprimit. Supereſt tantùm ueſtra opera. Soli ueſtræ damnationis cauſa efficiemini: ſi paratam uobis gratiam contempſeritis. En audite dicentem, præſtoq; uobis eſſe qui clamore interno per ſpiritum clamat, Ego ſto ad oſtium foris, & pulſo. Quid iam expoſcitur faciendum, niſi uos ipſos non ex parte, ſed totos exhibere ipſi pulſanti? Quoniam non ſumus ſub lege, denuntiante tantùm peccatum: (neque cui ſicut alteri, qualis qualis illa fuerit lex, uim & potentiam ſuam non alligauit Chriſtus: imò iuxta legis uigorem nobiſcum non agit Deus) nec enim ea ornata eſt uirtute, qua nos liberare poſſit: ſed ſub Chriſti gratia, quæ & commiſſa flagitia condonat, & quæ in futurum excubias canit, ſi modò non torpeamus. Aut ſub gratia, id eſt, ſub miſericordia, acceptante uos propter Chriſtum.* Liberum arbitrium.

Arma iuſtitiæ. *Vox eſt uehemens. Infrà 13. cap. uocat arma lucis, qua appellatione ſtudium & cõtentionem exprimere uoluit. Nam omnino præliandum eſt, etiam*

ſumma

ſumma contentione, aduerſus concupiſcentias, quæ perpetuum bellum gerunt aduerſus ſpiritum.

Quid ergo? peccabimus quoniam non ſumus ſub
Lex. Gratia, Ioan. 8.d lege, ſed ſub gratia? Abſit. An neſcitis quoniam cui
exhibetis uos ſeruos ad obediendum: ſerui eſtis eius
1. Pet. 2.d cui obeditis, ſiue peccati ad mortem, ſiue obeditionis
Serui iuſtitiæ. ad iuſtitiam? Gratia autem Deo, quòd fuiſtis ſerui
peccati, obediſtis autem ex corde in eam formam do- In quã] in qua eſtis imbuti
ctrinæ, in quam traditi eſtis. Liberati autem à pecca- Traditi] traducti
to ſerui facti eſtis iuſtitiæ. Humanum dico, propter in-
firmitatem carnis ueſtræ. Sicut enim exhibuiſtis mem-
bra ueſtra ſeruire immunditiæ, & iniquitati, ad iniqui-
Membra ſeruiant Deo. tatem: ita nunc exhibete membra ueſtra ſeruire iuſti-
tiæ, in ſanctificationem. Cùm enim ſerui eſſetis pecca-
ti, liberi fuiſtis iuſtiitæ. Quem ergo fructum habui- Liberi iuſtitiæ.] id eſt, nihil ei ſeruiebatis.
ſtis tunc in illis, in quibus nunc erubeſcitis? Nam fi-
nis illorum mors eſt. Nunc uerò liberati à peccato, ſer-
ui autem facti Deo, habetis fructum ueſtrum in ſan-
ctificationem, finem uerò uitam æternam. Stipendia
Mors. enim peccati, mors: gratia autem Dei, uita æterna in Gratia] Donũ
Serui Dei. Vita æterna. Chriſto IESV Domino noſtro.

Quid ergo? *Sed carnis ſapientia perpetuò aduerſus Dei myſteria obſtrepere: neceſſariò ſubijcit hanc prolepſim, ſeu præaſſumptionem, & præoccupationem, quæ tam abſurdam quæſtionem peccandum eſſe, deſtrueret, dilueretq;.*

Peccabimus quonian non. *Paralogiſmus eſt, i. non cauſa, ut cauſa. Nam peruerſum illud iudicium, peccandum eſſe, non ſequabatur ex prædicatione Apoſtoli.*

Cui obeditis. *Obedientia ueſtra teſtatur illum cui obeditis habere ius præcipiendi. Ergo ſi peccato obeditis, peccati ſerui eſtis. Quòd ſi uos ſerui, ergo penes ipſum eſt dominium.*

Siue obeditionis ad iuſtitiam. *Metonymia eſt, Obeditionem, ſiue obedientiam accepit pro Dei mandatorum obſeruantia: his adiungit gratiarum actionem, non pro eo quod fuerunt, ſed quod eſſe deſierunt. Vnde addit: Obediſtis inquam ex animo, id eſt, cõſenſiſtis in eam doctrinæ formam, in quam eſtis traducti. In quam obſecro? certè in Euangelicam, quæ tradit pœnitentiã, uitaq; innocentiã. Vnde liberati, & manumiſſi à peccato, ſerui facti eſtis iuſtitiæ, id eſt, iuſtitiæ dedicati eſtis, & libertate Chriſtiana donati, ad Galat. 5. In libertatẽ uocati eſtis, tantũ ne libertatẽ in occaſionem detis carni.*

Humanum dico. *Id eſt, tenue quid, & exiguum, & ueſtræ infirmitati conueniens. Humanum more dico, quòd uoco uos ſeruos iuſtitiæ: ut illius ſeruus dicatur ille, cui obedierit, etſi ſeruire Deo regnare eſt. Ego rem à uobis exigo facilem, qui maiorem poſſem: Saltem tantum iuſtitiæ præſtetis, quantum immũditiæ præſtitiſtis. Tandiu præſtate Deo obſequium, quandiu peccato obtemperaſtis. Hac loquendi figura mitigare ſolet Paulus ſi quid durius dicere uidetur, aut inconſyderatius (adſit reuerentia uerbo)*

ſecundum

ſecundum hominem loquor.Huiuſmodi figura loquendi eſt 1.Corinth.10.2.Regum 7.

In ſanctificationem. *Hoc poſcit Dominus Leuit.19. Sancti eſtote, quoniã & ego ſanctus ſum.Ad hanc ſanctificationem perficiendam, quia ad id Dominus noſtra opera uti decreuit,hortatur nos Paulus 2.Corinth.7. Has ergo habentes promiſſiones chariſſimi mundemus nos ab omni inquinamento carnis & ſpiritus, perficientes ſanctificationem in timore Dei.*

Quem ergo fructum. *Hac interrogatione urget propriam conſcientiã, quã eo teſtificari ſibi facit,quum ſubijcit,In quibus nunc erubeſcitis. Eſt enim Erubeſcẽtia teſtimonium animi ſibi malè conſcij,& hac de cauſa dolor quidam. Pij ſimul atq; illuminari incipiunt Chriſti ſpiritu, & euangelij prædicatione, totam uitam præteritam quam extra Chriſtum egerunt,damnabilem libenter agnoſcunt:ac tantum abeſt,ut conentur excuſare,ut potius eos ſui pudeat.Quinetiam hanc ignominiæ ſuæ recordationem perpetuò in animum reuocant, quò ſic pudefacti, uerius ac propenſius coram domino humilientur.Tandem à fine apertius indicat, quantum erubeſcere debeant, cùm intelligant ſe fuiſſe in præcipitio mortis,& ruinæ propinquos:imò iam mortis portas ingreſſos,niſi Dei miſericordia retracti eſſent.* Erubeſcentia.

Habetis fructũ ueſtrũ. *Quemadmodũ duplicẽ peccati finẽ antè propoſuit,ita nũc iuſtitiæ.Peccatũ in hac uita malæ cõſciẽtiæ cõfuſionẽ affert,deinde æternã mortẽ. Iuſtitiæ præſentẽ fructũ colligimus ſanctificationẽ,in futurum ſperamus uitã æternam.*

Stipendia enim peccati,mors. *Concluſio eſt,& quaſi epilogus ſententiæ, quæ proximè præceſſit.Stipendia,id eſt,ſalarium peccati, eſt mors æterna. Sed gratia, id eſt,donum Dei,eſt uita æterna:quæ nõ noſtro merito nobis contigit, aut noſtra uirtute,ſed ex gratia in Chriſto* IESV *:id eſt,per Chriſtum* IESVM *Dominum noſtrum.Nam filij iuſtitia induti,Deo reconciliamur, & ſpiritus uirtute in ſanctitatẽ regeneramur.Ergo ex gratia* IESV *Chriſti beatitate donamur.*

CONCILIATIO.

CVM CHRISTVS *poteſtatem habuerit uitæ necisq; ſuæ, ut pro ſua uoluntate animam ponere & recipere rurſus ualuerit,non uidetur commodè dici, mortẽ unquam Chriſto dominatam eſſe.Quod conſequi uidetur ex uerbo, Mors illi ultra non dominabitur. Fit igitur, cùm mortuus fuerit, mortem illi dominatam fuiſſe.* FACILIS *reſponſio eſt. Mortem ſuo iure, quod omne à peccato eſt, nunquam dominari Chriſto potuiſſe,ſed Dominum* IESVM *ſe morti (dum peccatum mundi expiaret) ultro ſubieciſſe,illamq; mortem hoc modo dominari in ſe permiſiſſe,ut eam iſto pacto, ſuo iure ſpoliaret, quod ei alioqui erat in electos uniuerſos. Ac uerè dictum per prophetam Ozeam,13.cap.Ero mors tua ò mors.Et alibi,Abſorpta eſt mors in uictoria.*

DICTIO.

MORI PECCATO,*Eſt prauam in nobis cupiditatem extingui, qua peccato ſcilicet uiuebamus,& ſeruiebamus.Sic infrà,7.cap. Mortuum eſſe legi, pro eo Paulus accipit,quod eſt abolitum eſſe in nobis id,in quod lex imperium habeat, quod legi obnoxium ſit.Beato Ambroſio idem eſt quod liberari a diabolo. Chryſoſtomo idem eſt quod peccato non obedire.Origeni,non facere deſyderia peccati.* Mori peccato.

NOVITAS VITAE, *Expulſio eſt ueteris Adæ,& uetuſtatis innatæ. hinc illa ſunt,Innouatio mentis,infrà,12.Noua conſperſio,1.Corinth.5. & Galat.5. Nouus homo,Epheſ.2.& 4.& Coloſſ.3. Lauacrum regenerationis, & innouationis ſpiritus ſancti,Tit.3.* Nouitas uitæ.

Iuſtificare.

IVSTIFICATVS: Id eſt, abſolutus. Iuſtificare in ſcripturis quandoq; uſurpatur quod idem ſit, ſe iuſtum & probum exiſtimare, & gloriari, & oſtentare. Quemadmodum legimus de Phariſæo Luc. 10. Ille autem uolens iuſtificare ſeipſum, &c. Et Luc. 16. Vos eſtis, qui iuſtificatis uos coram hominibus, Deus autem nouit corda. Sumitur præter hæc pro iuſto acceptare: ut Deus nos pro iuſtis habet & in numero iuſtorũ ordinat, quando nos ſua gratia iuſtificat, ut dictũ eſt in Dictione, 1. cap. ſupra. Sunt & iuſtificationes Dei quandoq; promiſsiones, & mandata eius, quibus receptis fide uiua iuſtificamur, ſicut receptis mendacijs, & creditis damnamur. Pſal. 118. Vtinã dirigantur uiæ meæ ad cuſtodiẽdas iuſtificationes tuas: id eſt, Vtinam rectà incedant uiæ meæ: id eſt, affectus cordis mei, & conuerſatio mea: & non ſeducatur aliena doctrina: ut poſſim cuſtodire iuſtificationes tuas: id eſt, tuam uoluntatem ſiue mandata, ut uerè illa ſeruem. Nam Pſal. 104. Vt cuſtodiant iuſtificationes eius, & legem eius exquirant: ut ſcilicet credant in eum, qui ueritatem ſui uerbi in omnibus declarauit.

Iuſtificationes Dei.

Complãtatus.

COMPLANTATVS: Inſititius, & particeps.

Liberi.

LIBERI. Hoc eſt, expertes, & inſontes.

VIVERE, eſt ſe mouere. Viuere filiorum Dei, eſt ſe ſpiritu ſancto mouere ad ea quæ ſunt optima. Hoc ſpiritu deſtituti quia homines ſeſe agunt in perniciem, imò magis eo aguntur à ſatana, dicũtur Apoſtolo mortui. Dominus paſsim uocat mortem omnis uitæ priuationem, quæ eſt deſtitutio certæ uitæ filijs Dei propriæ.

Lex peccatum indicat.

CAP. VII.

Mulier mortuo marito libera à iure uiri. 1. Corinth. 7. g

Liberati à lege ſeruiũt Deo in ſpiritu.

AN ignoratis fratres (ſcientibus enim legem loquor) quia lex in homine dominatur quanto tempore uiuit? Nam quæ ſub uiro eſt mulier, uiuente uiro alligata eſt legi: Si autem mortuus fuerit uir eius, ſoluta eſt à lege uiri. Igitur uiuente uiro uocabitur adultera, ſi fuerit cum alio uiro. Si autem mortuus fuerit uir eius, liberata eſt à lege uiri: ut non ſit adultera, ſi fuerit cum alio uiro. Itaque fratres mei & uos mortificati eſtis legi per corpus Chriſti: ut ſitis alterius, qui ex mortuis reſurrexit, ut fructificetis Deo. Cùm enim eſſemus in carne, paſsiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris noſtris, ut fructificarent morti. Nunc autem ſoluti ſumus à lege mortis, in qua detinebamur: ita ut ſeruiamus in nouitate ſpiritus, & non in uetuſtate literæ.

Sub uiro] id eſt, obnoxia

Vocabitur] iudicabitur

Mortificati eſtis legi] id eſt, liberati à lege

Per corpus] per mortem

Eſſe in carne] eſt carni ſeruire, & non ſpiritui.

Paſsiones] affectus

Operabantur] uel uigebant

Lex in homine dominatur. *Ambiguum eſt, accipiendum'ne ſit, quandiu uiuat homo, an quãdiu uiuat lex. Chryſoſtomus, & eius abbreuiator Theophylactus, legunt quanto tempore uiuit, ſcilicet homo. Origenes & Ambroſius legũt Viuit, ſcilicet, lex. Comperies Origenem obſeruaſſe diligenter & adnotaſſe, quòd in conferenda ſimilitudinẽ, Paulus legem uiri loco poſuit, & hominẽ uxoris uice. Vt morte uiri libe-*

ratur uxor: ita antiquata lege, liberatur obnoxius prius legi. Legem autem uiuere dicit, quandiu ualet: mortuam eſſe poſteaquam deſijt habere uigorem.

Quæ ſub uiro eſt. *Id eſt, obnoxia uiro, quaſi dicas, ſubuiralis alligata eſt legi matrimonij. Legem hic uocant matrimonium, ſeu ius matrimonij.*

Mortificati eſtis legi per corpus. *Mortui eſtis legi per corpus Chriſti: id eſt, per mortem & crucem, quam ſuo corpore Chriſtus tulit: is pro nobis ſatisfecit legi, & ſuſtulit condemnationem, & æternam mortem.*

Vt fructificetis Deo. *Monet in ſimilitudine uxoris. Chriſto nanq; nos copulati, & coniuncti uxoris loco, ipſi quoq; parere debemus. Chriſtus autem Dei eſt: igitur & nos, & noſter fœtus Dei eſt. Parimus autem Chriſto, cùm huic homines adducimus uerbis & factis ex ſpiritu Chriſti fluentibus. Iſtud uerò eſt fructum afferre qui maneat, in quod Dominus nos conſtituit, cùm elegit nos de mundo, Ioannis 15. Non uos me elegiſtis, ſed ego elegi uos, & poſui uos ut eatis, & fructum afferatis, & fructus ueſter maneat: ut quodcunq; petieritis patrem in nomine meo, det uobis. Sic genuit Paulus Corinthios, & in uinculis Oneſimum, & iterum parturiuit Galatas. Quod enim ſanctè uiuimus, eſt quidem fructus, ſed nondum plenè fructus, quem adferunt fœcundati ſpiritu Chriſti: ſed dum uita noſtra ſancta alios quoque adducimus Domino, & perficimus.*

Cùm enim eſſemus in carne. *Obſerua formulam ſcripturæ uſitatam: In carne eſſe, pro eo quod eſt, ſolis naturæ dotibus eſſe præditum, ſine ſingulari gratia, qua electos ſuos Deus dignatur. Aut, Eſſe in carne, eſt eſſe ſub peccato: hoc eſt, agi impetu carnis, & ſecundum carnis genium uiuere.*

Paſsiones peccatorum. *Id eſt morbi, cupiditates, ſiue affectus, ſiue perturbationes: hæc relicta ſunt ex illa primigenia ueteris Adæ noxa.*

Quæ per legem erant. *Hoc loco* QVAE *non refert peccata, ſed paſsiones: ut intelligas, legem excitaſſe peccandi libidinem: id eſt, paſsiones illæ per legis inhibitionem irritabantur, & acrius inſurgebant.*

Energia.

Operabantur in membris noſtris. *Græcis eſt,* ἐνηργεῖτο, *quod magis ſignificat, uim habebant, ſiue, ſecretò agebant. Nam occulta uis dicitur Energia, uelut in ſemine, & uis mentis in homine. In membris noſtris, id eſt in nobiſipſis. Ad fructificandum morti: id eſt, ad fructus in mortem colligendos. Peccatores enim nihil poſſunt, quàm grauiorem iram Dei ſibi in dies accumulare: unde ſuperius dixit, eos theſaurum iræ ſibi colligere.*

Nunc autem ſoluti. *Si legis carnalis uinculum nihil aliud proderat, niſi ut peccaremus: ergo ideo ſoluimur, ut peccare deſinamus. Obſerua, nos tum à lege ſolui, cùm ab eius rigida exactione & maledictione abſolutos, ſpiritu ſuo nos imbuit Deus, quò in uijs ſuis ambulemus.*

Nouitas ſpiritus.

Vetuſtas literæ

In nouitate ſpiritus. *Nouitas ſpiritus, lex gratiæ & ſpiritualis: Vetuſtas literæ, lex uetus, & carnalis. Quam qui intelligit ad literam, quaſi figura non ſit, carnaliter incedit: Qui autem allegoricè, figuraliter, & ut alterius typum, ſpiritualiter incedit, intelligit & uidet cum lege gratiæ conſpirare, & conuenire: ſed ut umbram cum ueritate. Vetuſtas literæ etiam dicitur opera hypocritarum, quicquid ſine ſpiritu fit, neque ob Dei gratiam. Nouitatem ſpiritui attribuit, quia in locum ueteris hominis ſuccedit: ut litera uetus dicitur, quæ interit per ſpiritus regenerationem.*

benedicta. Origenes & Ambroſius *ſcripſerunt, iuxta genus conſtare ſimilitudinem, iuxta ſpeciem conſtare diſsimilitudinem & repugnantiam.* Vt ab Adam *quiddam dimanauit in omnes, ita & à* Chriſto *: hic genus eſt.* Cæterum *ab illo mors & peccatum, ab hoc innocẽtia & uita: hic ſpecies eſt.* Non deſunt, *qui aiunt, dictionem* FVTVRI, *abſolutè ſumi neutro genere, ut referatur non ad poſteriorem* Adam, *ſeu* Chriſtum: *ſed ipſum peccatum quorumlibet imitantium parentem* Adam. Is *enim fuit exemplum peccandi poſteris.*

Donũ & gratia Dei. Sed non ſicut delictum, ita & donum. Si enim unius delicto multi mortui ſunt: multò magis gratia Dei & donum, in gratia unius hominis IESV Chriſti in plures abundauit. Et non ſicut per unum peccatum, ita & donum. Nam iudicium quidem ex uno, in condemnationem: gratia autem ex multis delictis, in iuſtificationem. Si enim unius delicto mors regnauit per unum: multo magis abundantiã gratiæ & donationis & iuſtitiæ accipientes, in uita regnabunt per unum IESVM Chriſtum. (Iudicium) condemnatio. Ex uno) peccato.)

Iuſtitia Chriſti. Igitur ſicut per unius delictũ, in omnes homines in condemnationem: ſic & per unius iuſtitiam in omnes homines in iuſtificationem uitæ. Sicut enim Obedientia. per inobediẽtiam unius hominis, peccatores conſtituti ſunt multi: ita & per unius obeditionẽ, iuſti conſtituentur multi. Lex. Lex autem ſubintrauit, ut abundaret delictum. Vbi autem abundauit delictum, ſuperabundauit & gratia: ut ſicut regnauit peccatum in mortem: ita & gratia regnet per iuſtitiam in uitam æternam, per IESVM Chriſtum Dominum noſtrum. (Gratia. Vita æterna.)

Sed non ſicut delictum. *Tres collationes eleganti ordine ſe conſequentes* Paulus *exprimit.* Ex *prima ſimpliciter oſtendit* Apoſtolus *beneficiũ* Chriſti *plus præſtare ad ſeruandũ nos, quàm potuerit peccatum* Adæ *ad perdendum nos. Sed nõ adeò efficax eſt delictum* Adæ, *ut donum* Dei. In *altera explicat, in quo beneficium* Chriſti *plus præſtiterit ad ſalutem quàm peccatum* Adæ *ad perniciem.* Nempe *quòd* Adam *per unum peccatum plurimos perdidit,* Chriſtus *autem non ab hoc uno tantùm, ſed ab omnibus peccatis liberat, adducens ad iuſtificationem & perfectiſsimam & pleniſsimam.* In *tertia declarat quanta ſit hæc iuſtificatio, & quid conferat, id ſcilicet ut ſancti regnent in uita, hoc eſt uita* Dei *fruantur iure pleniſsimo, & poſſeſsione certiſsima, atq; conſummatiſsima: quia in æternum.* Huius *loci uidebitur fortaſsis explanatior interpretatio :* Quia Chriſtus Adamum *ſuperat: huius peccatum, illius uincit iuſtitia: huius maledictio, illius obruitur gratia: ab hoc mors profecta, illius uita abſorbetur.*

Nam iudicium quidem. Auguſt. *de nuptijs & concupiſc. ad* Valeriũ *lib.* 2. *cap.* 27. *palàm aſſeuerat,* Ex *uno, ſupple peccato, ſentiendum: non ex uno, ſupple homine.* Vt *reſpondeat ad id quod ſequitur,* Gratia *autẽ ex multis delictis.* Vt *intelligamus*

unum

unum peccatum ſuffeciſſe ad condemnationem uniuerſi generis humani: gratiam autem unam ad uniuerſa peccata delenda. Idem *adfirmat aduerſus* Iulianum Pelagianum,*lib.1.*

In condemnationem. *Supple,mors peruenit.*

In iuſtificationem. *Supple,gratia peruenit.* Itaq; *ſicut per unius delictum irrepſit peccatum ad condemnationem,ita per unius iuſtitiam ingreſſa eſt ſalus ad iuſtificationem omnium.* Communem *omnium gratiam facit:non quòd ad omnes extendatur re ipſa.* Nam *etſi paſſus eſt* Chriſtus *pro peccatis totius mundi, atq; omnibus indifferenter* Dei *benignitate offertur:non tamen omnes apprehendunt.*

Sicut enim per unius. *Explicat primum hominis peccatum ſeu lapſum,unde malum uenit in omnes homines ad condemnationem.* Tum *quid hoc ipſum malum ſit, quod à primi parentis peccato cunctos mortales inuaſit.* Et *ait,* Lapſum *illum fuiſſe primi hominis inobedientiam,malum autem hoc,eam peccati communionem,qua meritò condemnantur omnes,quippe peccatores.* Per *unius,inquit,inobedientiam(ecce lapſum unius hominis) peccatores conſtituimur multi(ecce peccati communio).* Hanc *uerò peccati communionem* Adam *poſteris ſubminiſtrauit: quia occulta tabe carnalis concupiſcentiæ ſuæ tabificauit in ſe omnes de ſua ſtirpe uenientes.* Hæc *ex* Aug.*lib.1. de meri.& remiſſ.cap.9.*

Conſtituti multi. *Multi,perinde ualet hoc loco,atq;* Omnes.

Lex autem. Q*uia dixerat ſuperius, ante publicatam legem peccatum fuiſſe iuſtitiæ tranſgreſsionem:dicet aliquis,Quorſum igitur opus lege?* Reſpondet: Lex *obiter irrepſit ut abundaret delictum.*Coniunctio *Ita,id eſt,ut:non eſt poſita hic,ut rationem reddat:uerùm ut quod accidiſſet indicaret,poſuit hic,iuxta proprietatem linguæ pro conſequens.* Non *enim in eum finem ſancita eſt lex ac data, ut peccatum faceret abundare:uerum data eſt,ut nos ſeruet,& erudiat.* Atqui *non obſeruata auxit peccatum,non quòd per propriam naturam peccatum augeat,ſed per ſocordiam eorum,& tranſgreſsionem,qui ipſam non obſeruant.*

Superabundauit & gratia. *Vehementer, ac ſupra modum abundauit.* Non *enim à peccatis nos tantummodo liberauit,ſed innumera etiam bona largita eſt.* Q*uò magis eminet & ſæuit peccatum, hòc magis elucet eius beneficium, qui a peccato liberauit.*

Vt ſicut regnauit peccatum. *Peccatum,regis inſtar,* Mors *uerò militis,& miniſtri in morem fuit.*In *morte,id eſt,per mortem,regnauit:hoc regnum expugnatur & deijcitur ,regnante gratia per iuſtitiam in uitam æternam.* Q*uod regnum tum eſt, cùm nos ſpiritus* Chriſti *totos tenet, ac ita fructibus iuſtitiæ implet,ut dicere poſsimus,* Non *uiuo iam ego,uiuit uerò in me* Chriſtus. Hoc *regnum* Dei *&* Chriſti *eſt,& aduenire quotidie, & augeri precamur: idq; regnat, per* Dominum *noſtrum* IESVM Chriſtum. Origenes *putat ſub mortis nomine diabolum poſſe intelligi.* De *morte tamen corporali interpretatur,diſputans de* Enoch *à morte ſubducto.*Beatus Ambroſius *putauit ad animi mortem referendum ſenſum.*

CONCILIATIO.

CVM PAVLVS *ait,Iuſtificati ex fide pacẽ habemus ad* Deũ:*uidetur aduerſari* Chriſto *dicenti,*Non *ueni pacẽ mittere,ſed gladium.* RECTE' *diſtinxerũt,qui duplicem pacem tradiderunt,externam uidelicet,& internã.*De *interna hic loquitur* Prima.

*Paulus,quæ eſt animi & conſciētiæ tranquillitas. Eſt & quædam bona pax externa,
quæ eſt bonorum conſenſus & cōcordia. Eſt & alia,quæ eſt impiorum ſecuritas nihil
ueritatis nomine uolēs pati,& uoluptates amans: hanc Chriſtus ſe daturū ſuis negat.*

Secunda. PAVLVS *aſſerens ſanctos gloriari in afflictionibus,non uidetur adhærere mul
tis locis ſacræ ſcripturæ, pronuntiantibus, ſanctos magna animi ægritudine queri &
triſtari. Matth.26.cap. Triſtis eſt (ait Chriſtus) anima mea uſq; ad mortem. Lucæ 22.
Apparuit autem illi Angelus de cœlo confortans eum: Et factus in agonia, prolixius
orabat: Et factus eſt ſudor eius,ſicut guttæ ſanguinis decurrētis in terram. Et in cruce*
Pſalm.21.2. *clamabat, Deus Deus meus,ut quid dereliquiſti me? In his nihil gloriationis uidetur
eſſe. Huiuſmodi multa ſunt ſuſpiria, multæ tribulationes uirorum ſanctorū apud pro-
phetas & pſalmos expreſſæ.* AD *hæc reſpondet beatus Tho. in Matthæum: Quia
triſtitia ineſt ex hoc quòd caremus eo, quod naturaliter amamus. Anima naturaliter
uult uniri,& iſtud fuit in anima Chriſti,quia comedit & bibit et eſuriit. Ergo ſepara-
tio erat contra naturale deſyderium. Ergo ſeparari erat ei triſte. Sed referendo mortē
ad finem,Chriſtus in parte ſuperiore gaudebat. hæc Thomas. Aut ſi mauis dicito: Ho-
minis cognitio à ſenſibus uenit: horum apprehenſionem ſequitur cupiditas,& affecta-
tio,uel fuga, & depulſio, ſecundum quod res apprehenſa ſentitur naturæ noſtræ con-
ſentanea,uel diſſentanea: Iſtam uerò appetitionem & auerſionem à ſenſibus ortam con
ſequuntur reliqui affectus. Et iuxta hanc appetitionem (quæ naturalis eſt) eſt quædam
triſtitia, quæ eſt in Chriſto & ſanctis membris eius. Sed quia ratione & pollemus &
excellimus,quæ de iis (quæ naturæ noſtræ amica uel inimica ſunt) altius iudicat,ut ſæ-
pe utile id eſſe,& expetendum deprehendat: Quod quia dolorem infert corpori,ſenſi-
bus iudicatur inutile; & fugiendum: ſequitur autem rationis iudicium ſua appetitio,
& deteſtatio: accidit ſæpenumero ut à quibus appetitus ſenſus abhorret, ea uoluntas
iudicium rationis ſequuta unicè expetat,& in eis glorietur. Gloriātur iuxta rationem
& ſpiritum in afflictionibus,quas ſenſus & caro fugiunt.*

Tertia. PAVLVS *hic ſe peccatoribus, ac impiis, Dei hoſtibus adnumerans, Quoniam
(aii) cum adhuc peccatores eſſemus ſecundum tempus,&c. ſequitur, Si enim cùm ini-
mici eſſemus,&c. aduerſari uidetur ei,quod ad Galat. ſecundo ait, Nos natura Iudæi,
& non ex gentibus peccatores.* NIHIL *pugnantiæ offendes in his locis, ſi agno-
ueris, Paulum hic ſe annumeraſſe inter peccatores, ſeu ex maſſa illa peccatrice ex
Adæ peccato. Sed Galatis ſcribens, uult ſe Iudæum oſtendere, & non gentilem pec-
catorem,ſeu non idololatria ductum,ut gentilem. Cùm ergo ſe inter impios & pec-
catores adnumerat, oſtendit conditionem in quam natus erat, & in qua uixerunt
maiores eius, priuſquam à Deo in populum ſanctum eligerentur. Conſyderauit
item ſe hoc loco in ea ſorte & conditione, in qua omnes ſumus, ante perceptum fru-
ctum mortis Chriſti. Præcipuè ſeſe inter peccatores adſcribit, ut Romani, & alii qui
hæc legerent, eius exemplo inuitati preſſius intuerentur, atque agnoſcerent plenius,
ex quanta eſſent perditione, per Dominum* IESVM *Chriſtum erepti. Quòd autem
ſeſe talem agnouerit,manifeſtum eſt ex 2. ad Epheſ.3. Ad Titum,1. primæ ad Timot.1.
& aliis pluribus locis.*

Conci.IIII. ECCLESIASTICVS *capite 25. dicens, À muliere initium factum eſt pec-
cati: & per illam omnes morimur: aduerſatur Paulo hic enuntianti, Per unum hominē
peccatum in hunc mundum intrauit. Et, In quo omnes peccauerunt.* HVNC *unum
hominem beatus Ambroſius intelligit Euam,cui nomen Adam, id eſt hominis, æquè ut*

uiro tribuitur. Origenes Adam uirum intelligit, nam etſi per Euam peccatum cœperit, ut quæ primùm ſeductioni Satanæ ceſſerit, uiro tamē tribuitur in ſcripturis ſucceſſio. Peccatū autem cum ſucceßione in orbem propagatum eſt. Qualis iam erat Adam, ubi legem Dei tranſgreſſus eſt, peccato captiuus, tales genuit poſteros. Quid autem ſi per unum hominem, utrunq;, uirum & mulierem intelligamus, ſicut ſcriptura utrunq; coniunctim Adam, id eſt hominem uocat? Creauit (inquit) Deus hominē, maſculum & fœminam creauit eos: una quoq; caro ſunt. Ab hac ſententia non recedit Beatus Aug. lib. 1. de peccatorum meritis, & remißione, contra Pelagianos cap. 16. parte 7. Sic & in Eccleſiaſtico, ait, ſcriptum eſt: A muliere initium factum eſt peccati, & per illam omnes moriuntur. Siue autem à muliere, ſiue ab Adam dicatur, utrunq; ad primum hominem pertinet. Quoniam ſicut nouimus mulier ex uiro eſt, & utriuſq; caro una eſt. Vnde & illud, quod ſcriptum eſt: Et erunt duo in carne una. Igitur iam non duo (inquit Dominus) ſed una caro. hæc ille.

RESPONDERE *non uidetur, imo plurimum dißidere locus hic Pauli, Sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertranſijt. ab eo qui ſcribitur 1. Ioan. 3. Qui facit peccatum, ex diabolo eſt, quoniam ab initio diabolus peccat. Et Sapientiæ 2. Inuidia autem diaboli mors introiuit in orbem terrarum, imitantur autem illum qui ſunt ex parte illius.* Concil. v.

PAVLVS *hic loquitur non de quouis peccati principio, ſed eo quod etiam propagatione uim peccati transfudit: id uerò Adam, non diabolus præſtitit. Nam facit primum Adam ad eum modum eſſe hominibus autorem peccati, ſicut eſt Chriſtus iuſtitiæ. Atqui Chriſtus iuſtitiam confert non exemplo tantùm, uerùm etiam conferendo occultam uim ſui ſpiritus. Conſequens ergo eſt, ut Paulus Adam dixerit peccati corruptionem, tranſmiſſa in poſteros ſuos peruerſa cupiditate, propagaſſe. Auguſtinus ait, Si Paulus de ſola imitatione & non propagatione dicere uoluiſſet, certè dicendū ei fuiſſet, Peccatum in orbem, non per primum hominem, ſed per diabolum ueniſſe. Sed per primum hominem ait peccatum in mundum ueniſſe: Fit igitur, ut propagatione inuectum ſit per Adam. Simul ergo uerum eſt, per diabolum peccatum in orbem ueniſſe, & per primum hominem: ſed per illum exemplo tantùm & ſuaſu: Per primum hominem præterea etiam propagatione prauæ concupiſcentiæ. Legito Auguſt. lib. 1. de peccatorum meritis & remißione, cap. 9. ſeptima parte operum eiuſdem.* Peccati propagatio in poſteros.

QVOMODO. *Paulus hoc loco ait, Commendat autem charitatem ſuam Deus in nobis: Quoniam cum adhuc peccatores eſſemus ſecundum tempus, Chriſtus pro nobis mortuus eſt. Cùm Pſalmo 5. dicatur, Odiſti omnes qui operantur iniquitatem.* Concil. vi.

RESPONDET *Auguſtinus in Ioannem tractatu 110. parte nona, hunc in modum: Habebat itaque ille erga nos charitatem, etiam cùm inimicitias aduerſum eum exercentes operaremur iniquitatem. Et tamen ei uerißimè dictum eſt, Odiſti Domine omnes qui operantur iniquitatem. Proinde miro, & diuino modo, & quando nos oderat diligebat. Oderat enim nos quales ipſe non fecerat, & quia iniquitas noſtra opus eius non ex omni parte conſumpſerat, nouerat ſimul in unoquoque noſtrum, & odiſſe quod fecerámus, & amare quod fecerat. Meritò quippe odit, & uelut à regula ſuæ artis alienum improbat uitium: amat tamen ſuum, etiam in uitioſis, uel ſanationis beneficium, uel damnationis iudicium. Ita & Deus, nihil odit eorum quæ fecit, naturarum enim non uitiorum conditor, mala quæ odit ipſe non fecit, & de malis eiſdem, uel ſanādo ea per miſericordiam, uel ordinando per iudicium, bona ſunt ipſa quæ fecit. Facit*

adhæc quod Sapientiæ 11.ſcribitur : Nihil odiſti eorum quæ feciſti Domine. Vide Auguſtini locum præſcriptum.

Conci. VII. BEATVS *Iacobus ſimili gradatione, qua hic Paulus eſt uſus, aduerſatur ordini Pauli, dicens, 1. cap. Probatio fidei ueſtræ patientiam operatur: hic dicitur ex patientia eſſe probatio.* RESPONDEO. *Diuerſa uerbi acceptio intellecta utrunque conciliabit. Paulus enim probationem accipit pro experientia, quam de eo certa Dei protectione ſumunt fideles: ubi eius auxilio freti, omnes difficultates ſuperant: nempè dum patienter ferendo conſiſtunt ſtabiles, experiuntur quantum ualeat domini uirtus, quam pollicitus eſt ſuis ſemper affuturam. Iacobus eandem uocem uſurpat pro ipſa tribulatione iuxta communem ſcripturæ uſum, quia per eas ſeruos ſuos probat & examinat Deus, unde & tentationes ſæpè dicuntur.*

DICTIO.

INFIRMVM *ex quauis impotentia Paulus uocat. Sic qui iis deſtituuntur, in*
Infirmus. *quibus mundus potentiã conſiſtere iudicat: ut ſunt, opes, dignitates, ſapientia, eloquentia, & huiuſmodi, eos uocat infirma mundi. 1. Corinth. 1. hac aiebat ſe infirmum eſſe, Corinthios robuſtos. 1. Corinth. 4. Infirmos fide uocat, qui imbecilla perſuaſione amplexi ſunt quæ in Chriſto nobis commendantur. Infra 14. primæ Corinth. 8. Vita & conuerſatione qui ſpiritu nondũ ſatis corroborati cedunt prauis affectibus. 1. Theſſ. 5. Traditiones Moyſi appellat infirma elementa mundi, quia nullam iam haberent uim ad promouendam pietatem. Hic nos infirmos dicit, quia nulla penitus pietatis uirtute ſubnixi fuerimus. Nam mox impios dicit, & peccatores.*

Iuſtum bonum. IVSTVM *& bonum hoc loco, ut multis placet, non perſonam aliquam ſignificat, ſed rem, hoc eſt ipſam iuſtitiam & bonitatem, ut ſit neutri generis, non maſculini. Quemadmodum putat diuus Hieronymus in epiſtola ad Algaſiam, quæſtione ſeptima. Origenes utroq; modo ediſſerit, pro iuſto uiro, & iuſta cauſa. Ambroſius diuerſum ſenſum ſequitur, ad perſonam referens iuſti uocabulum.*

Mors & reſurrectio Chriſti, figura noſtri. CAP. VI.

Non ſeruiendũ peccato. QVid ergo dicemus? manebimus in peccato, ut gratia abundet? Abſit. Qui enim mortui ſumus peccato, quomodo adhuc uiuemus in illo? An ignoratis fratres, quia quicunq; baptizati ſumus in Chriſto IESV, in morte ipſius baptizati ſumus? Conſepulti enim ſumus cum illo per baptiſmum in mortem: ut quomodo Chriſtus ſurrexit à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate uitæ ambulemus. Si enim complantati facti ſumus ſimilitudini mortis eius: ſimul & reſurrectionis erimus: hoc ſcientes, quia uetus homo noſter ſimul crucifixus eſt, ut deſtruatur corpus peccati, ut ultra non ſeruiamus peccato.

Galat. 3. d
Hebr. 12. a
1. Pet. 2. a
Epheſ. 4. c
Coloſ. 3. b
Vetus homo.

Chriſto Ieſu, in morte) Chriſtũ Ieſum, in mortem.

Quid ergo dicemus? *Antequam Paulus collationem de lege & gratia doceat, inſerit occupationes, & diluit quædam abſurda.*

Qui enim mortui ſumus. *Argumentũ eſt à priuatiuè oppoſitis. Nihil enim eidem rei poteſt ſimul mortuum eſſe, & uiuere.*

Peccato. *Datiuus eſt: Mortui ſumus peccato, in Chriſtum credentes. Quoniam dum baptizamur, profitemur nos mundo eſſe mortuos, atque peccato & diabolo nos reluctaturos. Si* PECCATO, *ablatiuus eſt, ſenſus eſt, Qui per peccatum mortem incurrimus, quomodo adhuc uiuere in eo uolumus? Ipſi peccato morimur, quando illi morem non gerimus. Videtur hic Paulus peccatum accepiſſe pro innata quadam concupiſcentia & deprauatione noſtri ingenij, ſeu naturæ corruptæ, inciantis & mouentis nos ad malum: cui quando non obedimus, eidem morimur: morem autem gerentes, uiuimus.*

Peccato mori.

An ignoratis. *Ab effectu baptiſmi, quo initiamur primùm in Chriſtianam fidem, intentionem ſuam probat, ſcilicet, nos ipſi peccato mortuos eſſe: admonens nos eorum quæ in baptiſmo recepimus. In mortem, ſeu morte (quod idem eſt) Chriſti baptizamur, quia baptiſmate ita Chriſto incorporamur, ut iam mors eius in nobis ualeat, omneq́; peccatum perimat. Mortis huius conſummationem exprimit Apoſtolus per uerbum ſepelitionis: idemq́; ei eſt, baptizari in mortem, & baptiſmate in mortem cum Chriſto ſepeliri. Etiamſi baptiſmus non ſit corporalis mors: peccatorum tamen eſt & mors, & extinctio. Baptiſma enim in nobis eum obtinet locum, quem crux ipſa & ſepultura in Chriſto. Ille nanq; carni, & mortuus eſt, & reſurrexit: Nos uerò peccato morientes, uirtuti ſumus reſurrecturi: ut quemadmodum Chriſtus carni ſurrexit à mortuis, per gloriam patris, hoc eſt, per ſuam diuinitatem (gloriam enim patris Paulus Chriſti diuinitatem appellat) ſic & nos per aliam quandam ſurgamus reſurrectionẽ, hoc eſt, per uitæ nouitatem. Sic & mœchus aliquis, & laſciuus cùm fit continentior, etſi mortuus fuerat, reſurrexiſſe dicetur confecta ac expulſa nequitia, & excitata uirtute. Hoc ergo dicit Paulus, Quòd mors Chriſti efficax eſt ad nequitiam carnis noſtræ extinguendam, ac profligandam: Reſurrectio ad ſuſcitandam melioris naturæ nouitatem. Quare in mortem Chriſti baptizati eſtis, & conſepulti: id eſt, propter mortem Chriſti habetis remißionem.*

Baptiſmi uirt⁹.

Gloria patris.

Si enim complantati. *Hoc eſt, ſi inſititij, & participes ſumus mortis Chriſti: aut maximè coniuncti Chriſto. Paulus hoc loco exprimit regenerationẽ hac uoce Cõplantati, ſeu Inſiti: quæ aliàs ſimilitudine ab arboribus ducta, Plantatio & Tranſplãtatio noſtri dicitur. Hæc nobis cõtingit, dum nos palmites & rami inſerimur uiti cœleſti & diuinæ Chriſto* IESV *dicẽti, Ego ſum uitis uera, et uos palmites. Præterea adluſit Paulus ad inſitionem plantæ, quæ reſpondet communioni corporis Chriſti. Quẽadmodum ſurculus decerptus è ſua arbore, particeps fit humoris eius arboris cui inſeritur: ita qui per baptiſmum, Chriſti corpori inſeruntur, conſortes fiunt bonorum illius. Quidam obſeruat præpoſitionem* CVM *in dictione Complantati, pertinere ad Iudæos & gentes ſimul in unum Chriſtum collectos. Nam ſi inſiti ſumus in ſimilitudinem mortis Chriſti: illa autem reſurrectione non caret, ergo nec noſtra ſine reſurrectione erit,*

Simul & reſurrectionis. *Biſariam accipi poteſt, Reſurrectionis erimus: id eſt, pertinebimus ad reſurrectionem. Aut erimus complantati ſimilitudini reſurrectionis eius. Hæc connexio, mortis & reſurrectionis, tam unita eſt & compacta, ut cohæreant & conſequantur mors hæc & reſurrectio. Quæ multis locis commendatur à Paulo, 1. Corinth. 15. 2. Corinth. 5. & Coloſſ. 2. & 3.*

Vetus homo noſter ſimul. *Id eſt, uita cõdemnata, ſimul crucifixa eſt Chriſto per*

Vetus homo. *ſto per baptiſma. Vetus homo, ſomes peccati, & ueteris Adæ reliquiæ, ſimiliter corpus peccati, hic & ad Epheſios 2. & Coloſſ. 2 dicitur uitioſitas, in quam nati ſumus: uel congeries peccatorum. Condẽnatus eſt in carne, peccati ſtimulus, occiſusq́; eſt in Chriſto. Tranſijt autem ab ipſo, & per ipſum, ad nos gratia. Ergo uetus homo noſter, id eſt, ipſa concupiſcentia, crucifigenda eſt, hoc eſt, fidei claua pulſanda, comminuẽdaq́; eſt, ne loris diſruptis effuſo curſu in uitiorum procurrat campum: ibiq́; per omnis generis uitia, flagitiaq́; graſſetur.*

Vt deſtruatur corpus peccati. *Hoc eſt, ut exhauriatur ipſum corpus peccati temperantia, uigilijs, ieiunijs, precibus, ſtudio uirtutum. Vocat corpus peccati, non carnem & oſſa, ſed maſſam ipſam. Homo enim naturæ propriæ relictus, maſſa eſt ex peccato conflata, indigens gratia Dei. Hæc acceptio & uſus frequens eſt in ſcriptura: unde dicimus, Corpus diaboli, pro ipſo diabolo. Et Coloſſ. 2. In Chriſto habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter: id eſt, reuera ipſe Deus. Aliâs enim neq; diabolus, neq; Deus, qui ſpiritus eſt, corpus ſunt.*

Mori peccato. Viuere Deo. Qui enim mortuus eſt, iuſtificatus eſt à peccato. Si autẽ mortui ſumus cum Chriſto: credimus quia ſimul etiam uiuemus cum Chriſto: ſcientes, quòd Chriſtus reſurgens ex mortuis, iam non moritur, mors illi ultrà non dominabitur. Quòd enim mortuus eſt peccato, mortuus eſt ſemel: quòd autem uiuit, uiuit Deo. Ita & uos exiſtimate, uos mortuos quidẽ eſſe peccato: uiuentes autẽ Deo in Chriſto IESV. Non ergo regnet peccatum in ueſtro mortali corpore, ut obediatis concupiſcentijs eius. Sed neq; exhibeatis membra ueſtra, arma iniquitatis peccato. Sed exhibete uos Deo, tãquam ex mortuis uiuẽtes, & membra ueſtra, arma iuſtitiæ Deo. Peccatum enim uobis non dominabitur, non enim ſub lege eſtis, ſed ſub gratia. Dominabit.] dominatur.

Qui enim mortuus eſt. *Iuſtificatus hoc loco accipitur pro abſoluto & à ſeruitute uindicato. Ab effectu, ſeu proprietate mortis agumentatur: Si mors omnes uitæ actiones abolet: nos, qui peccato mortui ſumus, ab eius actionibus ceſſare oportet, quas durante ſua uita exercebat.*

Si autem mortui ſumus. *Si mors à Domino noſtro* IESV *Chriſto ita deuicta eſt, ut nihil ei iuris unquam in illum eſſe poßit: nec in eos mors iuris aliquid habebit, qui mortis Chriſti participes ſunt, & in quibus Chriſtus uiuit. Sed Chriſtus communicauit mortem ſuam omnibus in ſe credentibus, & uiuit in eis. Nihil ergo iuris in illos habebit mors. Repetitione iſta, Non moritur, mors illi non dominabitur: uoluit Apoſtolus exprimere, quàm nihil amplius poßit mors in Chriſtum.*

Mortuus eſt ſemel. *Id eſt (ut quidam interpretantur) penitus mortuus eſt peccato, ſeu deſtruxit peccati regnum, quod cruci ſuæ affixit. Quicquid enim ad abolendum peccatum requirebatur, Chriſtus id omne ita ſemel præſtitit, ut peccato nihil debeatur, uiuit itaq; iam æternum Deo. Aut dicito, Sicut ſemel mortuus nũquam ad mor-*

talitatem

talitatem rediјt:ita ſemel peccato mortui, nunquam redire ad illud debemus.

Non ergo regnet. *Exhortatio eſt ad uitæ innocentiam, quæ conſequitur ex doctrina, quam tradidit Paulus de noſtra cum Chriſto participatione. Cauſæ multæ hîc à Paulo exprimuntur, propter quas fugiendum eſt peccatum, & totis uiribus illi repugnandum. Prima eſt à collatione fœditatis. Vtique & fœdiſsimum, & perniciosiſsimum fuerit, ipſi peccato regnum in uos permittere: id eſt, ſummam poteſtatem habere. Hæc ratio ſignificata eſt his duabus uocibus Regnare, & Peccatum. Secunda, ab effectu peccati, qui mors eſt. Hanc notauit Paulus dicens, In mortali corpore. Tertia eſt à collatione noſtræ dignitatis, & fœditatis cupiditatum peccati. Quid enim fœdius, quàm obedire concupiſcentijs peccati, id eſt, morbis animi, deprauatis affectibus? Hæc ratio nititur illo, Vt obediatis concupiſcentijs eius, hoc eſt fœdiſsimis & perniciosiſsimis deprauatæ naturæ motibus. Quarta ratio eſt à libertate arbitrij. Qui compos ſui & membrorum ſuorum eſt, ad ea utique illa exhibere debet, quæ ipſi & honeſta, & utilia ſunt. Ad bonum enim fertur omnis uoluntas, electio, actio. Peccatum autem in ſe cõplectitur quicquid turpe & noxium eſt: Ergo non cedendum eſt peccato. Hæc ratio indicatur in uerbo Exhibete. Quinta ratio eſt à collatione dignitatis noſtræ cum fœditate iniuſtitiæ. Nã ſi exhibemus membra noſtra peccato, facimus ea arma iniuſtitiæ, quæ tamen à Deo ordinata ſunt, & creata, ut ſint arma iuſtitiæ. Hæc ratio ineſt in his uerbis Membra ueſtra, arma iuſtitiæ. Sexta ratio à collatione peccati & Dei, Hoc eſt, æternæ mortis, & æternæ uitæ. Nam cùm dixiſſet Apoſtolus, Nolite exhibere membra ueſtra peccato: opponit, Sed exhibete uos ipſos Deo. Vtq; magis exprimat quanto ſtudio nos addicere debemus, cùm dixiſſet, Nolite exhibere membra ueſtra peccato: non dixit, Exhibete membra ueſtra Deo, ut forma antitheſis poſcere uidebatur: ſed ait, Voſipſos, utique totos. Septima eſt à præſtãtia doni Dei, quod in Chriſto collatum eſt: ut cùm propter peccatum mortui eſſemus, nunc uiuamus donati uita Dei. Caueamus igitur à uita in mortem per peccatum relabi. Hæc ratio in eo continetur, Tanquam ex mortuis uiuentes. Octaua ratio eſt à ſplendore iuſtitiæ, cuius arma facimus membra noſtra, cùm illa Deo exhibemus, & addicimus ad omnem ſanctimoniam, ad quam & à Deo facta ſunt. Hæc ratio exprimitur in uerbo, Et membra ueſtra, arma iuſtitiæ Deo. Conſidera, Apoſtolo nullum uerbum otioſum eſſe, nullum propè apiculum non ſuum argumentum habere.*

In mortali ueſtro corpore. *Mortali corpore, Epitheton per ſe notum, nec tamen otioſè poſitum. Per corpus enim peccatum (à quo mors) uires accipit.*

Sed exhibete uos Deo. *Liberum arbitrium, & uires eius exprimit. Supereſt* **Liberum arbitrium.** *tantùm ueſtra opera. Soli ueſtræ damnationis cauſa efficiemini: ſi paratam uobis gratiam contempſeritis. En audite dicentem, præſtoq; uobis eſſe qui clamore interno per ſpiritum clamat, Ego ſto ad oſtium foris, & pulſo. Quid iam expoſcitur faciendum, niſi uos ipſos non ex parte, ſed totos exhibere ipſi pulſanti? Quoniam non ſumus ſub lege, denuntiante tantùm peccatum: (neque cui ſicut alteri, qualis qualis illa fuerit lex, uim & potentiam ſuam non alligauit Chriſtus: imò iuxta legis uigorem nobiſcum non agit Deus) nec enim ea ornata eſt uirtute, qua nos liberare poſsit: ſed ſub Chriſti gratia, quæ & commiſſa flagitia condonat, & quæ in futurum excubias canit, ſi modò non torpeamus. Aut ſub gratia, id eſt, ſub miſericordia, acceptante uos propter Chriſtum.*

Arma iuſtitiæ. *Vox eſt uehemens. Infrà 13. cap. uocat arma lucis, qua appellatione ſtudium & cõtentionem exprimere uoluit. Nam omnino præliandum eſt, etiam*

ſumma

ſumma contentione, aduerſus concupiſcentias, quæ perpetuum bellum gerunt aduerſus ſpiritum.

Lex. Gratia. Ioan. 8. d. 1. Pet. 2. d. Serui iuſtitiæ. Membra ſeruiant Deo. Mors. Serui Dei. Vita æterna.

In quā] in qua eſtis inſtituti. Tradit] traducti. Liberi iuſtitiæ.] id eſt, nihil ei ſeruiebatis. Gratia] Donū

Quid ergo? peccabimus quoniam non ſumus ſub lege, ſed ſub gratia? Abſit. An neſcitis quoniam cui exhibetis uos ſeruos ad obediendum: ſerui eſtis eius cui obeditis, ſiue peccati ad mortem, ſiue obeditionis ad iuſtitiam? Gratia autem Deo, quòd fuiſtis ſerui peccati, obediſtis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in quam traditi eſtis. Liberati autem à peccato ſerui facti eſtis iuſtitiæ. Humanum dico, propter infirmitatem carnis ueſtræ. Sicut enim exhibuiſtis membra ueſtra ſeruire immunditiæ, & iniquitati, ad iniquitatem: ita nunc exhibete membra ueſtra ſeruire iuſtitiæ, in ſanctificationem. Cùm enim ſerui eſſetis peccati, liberi fuiſtis iuſtiitæ. Quem ergo fructum habuiſtis tunc in illis, in quibus nunc erubeſcitis? Nam finis illorum mors eſt. Nunc uerò liberati à peccato, ſerui autem facti Deo, habetis fructum ueſtrum in ſanctificationem, finem uerò uitam æternam. Stipendia enim peccati, mors: gratia autem Dei, uita æterna in Chriſto IESV Domino noſtro.

Quid ergo? *Sed carnis ſapientia perpetuò aduerſus Dei myſteria obſtrepere: neceſſariò ſubijcit hanc prolepſim, ſeu præaſſumptionem, & præoccupationem, quæ tam abſurdam quæſtionem peccandum eſſe, deſtrueret, dilueretq;.*

Peccabimus quonian non. *Paralogiſmus eſt, à non cauſa, ut cauſa. Nam peruerſum illud iudicium, peccandum eſſe, non ſequabatur ex prædicatione Apoſtoli.*

Cui obeditis. *Obedientia ueſtra teſtatur illum cui obeditis habere ius præcipiendi. Ergo ſi peccato obeditis, peccati ſerui eſtis. Quòd ſi uos ſerui, ergo penes ipſum eſt dominium.*

Siue obeditionis ad iuſtitiam. *Metonymia eſt, Obeditionem, ſiue obedientiam accepit pro Dei mandatorum obſeruantia: his adiungit gratiarum actionem, non pro eo quod fuerunt, ſed quod eſſe deſierunt. Vnde addit: Obediſtis inquam ex animo, id eſt, cōſenſiſtis in eam doctrinæ formam, in quam eſtis traducti. In quam obſecro? certè in Euangelicam, quæ tradit pœnitentiā, uitæq; innocentiā. Vnde liberati, & manumiſſi à peccato, ſerui facti eſtis iuſtitiæ, id eſt, iuſtitiæ dedicati eſtis, & libertate Chriſtiana donati, ad Galat. 5. In libertatē uocati eſtis, tantū ne libertatē in occaſionem detis carni.*

Humanum dico. *Id eſt, tenue quid, & exiguum, & ueſtræ infirmitati conueniens. Humanum more dico, quòd uoco uos ſeruos iuſtitiæ: ut illius ſeruus dicatur ille, cui obedierit, etſi ſeruire Deo regnare eſt. Ego rem à uobis exigo facilem, qui maiorem poſſem: Saltem tantum iuſtitiæ præſtetis, quantum immūditiæ præſtitiſtis. Tandiu præſtate Deo obſequium, quandiu peccato obtemperaſtis. Hac loquendi figura mitigare ſolet Paulus ſi quid durius dicere uidetur, aut inconſyderatius (adſit reuerentia uerbo)*

ſecundum

ſecundum hominem loquor. Huiuſmodi figura loquendi eſt 1.Corinth.10.2. Regum 7.

In ſanctificationem. Hoc poſcit Dominus Leuit.19. Sancti eſtote, quoniã & ego ſanctus ſum. Ad hanc ſanctificationem perficiendam, quia ad id Dominus noſtra opera uti decreuit, hortatur nos Paulus 2.Corinth.7. Has ergo habentes promiſsiones chariſsimi mundemus nos ab omni inquinamento carnis & ſpiritus, perficientes ſanctificationem in timore Dei.

Quem ergo fructum. Hac interrogatione urget propriam conſcientiã, quã eo teſtificari ſibi facit, quum ſubijcit, In quibus nunc erubeſcitis. Eſt enim Erubeſcẽtia teſtimonium animi ſibi malè conſcij, & hac de cauſa dolor quidam. Pij ſimul atq; illuminari incipiunt Chriſti ſpiritu, & euangelij prædicatione, totam uitam præteritam quam extra Chriſtum egerunt, damnabilem libenter agnoſcunt: ac tantum abeſt, ut conentur excuſare, ut potius eos ſui pudeat. Quinetiam hanc ignominiæ ſuæ recordationem perpetuò in animum reuocant, quò ſic pudefacti, uerius ac propenſius coram domino humilientur. Tandem à fine apertius indicat, quantum erubeſcere debeant, cùm intelligant ſe fuiſſe in præcipitio mortis, & ruinæ propinquos: imò iam mortis portas ingreſſos, niſi Dei miſericordia retracti eſſent.

Erubeſcentia.

Habetis fructũ ueſtrũ. Quemadmodũ duplicẽ peccati finẽ antè propoſuit, ita nũc iuſtitiæ. Peccatũ in hac uita malæ cõſciẽtiæ cõfuſionẽ affert, deinde æternã mortẽ. Iuſtitiæ præſentẽ fructũ colligimus ſanctificationẽ, in futurum ſperamus uitã æternam.

Stipendia enim peccati, mors. Concluſio eſt, & quaſi epilogus ſententiæ, quæ proximè præceſsit. Stipendia, id eſt, ſalarium peccati, eſt mors æterna. Sed gratia, id eſt, donum Dei, eſt uita æterna: quæ nõ noſtro merito nobis contigit, aut noſtra uirtute, ſed ex gratia in Chriſto IESV: id eſt, per Chriſtum IESVM Dominum noſtrum. Nam filij iuſtitia induti, Deo reconciliamur, & ſpiritus uirtute in ſanctitatẽ regeneramur. Ergo ex gratia IESV Chriſti beatitate donamur.

CONCILIATIO.

CVM CHRISTVS poteſtatem habuerit uitæ neciſq; ſuæ, ut pro ſua uoluntate animam ponere & recipere rurſus ualuerit, non uidetur commodè dici, mortẽ unquam Chriſto dominatam eſſe. Quod conſequi uidetur ex uerbo, Mors illi ultrà non dominabitur. Fit igitur, cùm mortuus fuerit, mortem illi dominatam fuiſſe. FACILIS reſponſio eſt. Mortem ſuo iure, quod omne à peccato eſt, nunquam dominari Chriſto potuiſſe, ſed Dominum IESVM ſe morti (dum peccatum mundi expiaret) ultro ſubieciſſe, illamq; mortem hoc modo dominari in ſe permiſiſſe, ut eam iſto pacto, ſuo iure ſpoliaret, quod ei alioqui erat in electos uniuerſos. Ac uerè dictum per prophetam Ozeam, 3.cap. Ero mors tua ò mors. Et alibi, Abſorpta eſt mors in uictoria.

DICTIO.

MORI PECCATO, Eſt prauam in nobis cupiditatem extingui, qua peccato ſcilicet uiuebamus, & ſeruiebamus. Sic infrà, 7.cap. Mortuum eſſe legi, pro eo Paulus accipit, quod eſt abolitum eſſe in nobis id, in quod lex imperium habeat, quod legi obnoxium ſit. Beato Ambroſio idem eſt quod liberari à diabolo. Chryſoſtomo idem eſt quod peccato non obedire. Origeni, non facere deſyderia peccati.

Mori peccato.

NOVITAS VITAE, Expulſio eſt ueteris Adæ, & uetuſtatis innatæ. hinc illa ſunt, Innouatio mentis, infrà, 12. Noua conſperſio, 1.Corinth.5. & Galat.5. Nouus homo, Epheſ.2. & 4. & Coloſſ.3. Lauacrum regenerationis, & innouationis ſpiritus ſancti, Tit.3.

Nouitas uitæ.

IVSTI

Iuſtificare.

IVSTIFICATVS: *Id eſt, abſolutus. Iuſtificare in ſcripturis quandoq; uſurpatur quod idem ſit, ſe iuſtum & probum exiſtimare, & gloriari, & oſtentare. Quemadmodum legimus de Phariſæo Luc. 10. Ille autem uolens iuſtificare ſeipſum, &c. Et Luc. 16. Vos eſtis, qui iuſtificatis uos coram hominibus, Deus autem nouit corda. Sumitur præter hæc pro iuſto acceptare: ut Deus nos pro iuſtis habet & in numero iuſtorũ ordinat, quando nos ſua gratia iuſtificat, ut dictũ eſt in Dictione, 1. cap. ſupra. Sunt & iuſtificationes Dei quandoq; promißiones, & mandata eius, quibus receptis fide uiua iuſtificamur, ſicut receptis mendacijs, & creditis damnamur. Pſal. 118. Vtinã dirigantur uiæ meæ ad cuſtodiẽdas iuſtificationes tuas: id eſt, Vtinam rectà incedant uiæ meæ: id eſt, affectus cordis mei, & conuerſatio mea: & non ſeducatur aliena doctrina: ut poſſim cuſtodire iuſtificationes tuas: id eſt, tuam uoluntatem ſiue mandata, ut uerè illa ſeruem. Nam Pſal. 104. Vt cuſtodiant iuſtificationes eius, & legem eius exquirant: ut ſcilicet credant in eum, qui ueritatem ſui uerbi in omnibus declarauit.*

Iuſtificationes Dei.

Complãtatus.

COMPLANTATVS: *Inſititius, & particeps.*

Liberi.

LIBERI. *Hoc eſt, expertes, & inſontes.*

VIVERE, *eſt ſe mouere. Viuere filiorum Dei, eſt ſe ſpiritu ſancto mouere ad ea quæ ſunt optima. Hoc ſpiritu deſtituti quia homines ſeſe agunt in perniciem, imò magis eo aguntur à ſatana, dicũtur Apoſtolo mortui. Dominus paßim uocat mortem omnis uitæ priuationem, quæ eſt deſtitutio certæ uitæ filijs Dei propriæ.*

Lex peccatum indicat.

CAP. VII.

AN ignoratis fratres (ſcientibus enim legem loquor) quia lex in homine dominatur quanto tempore uiuit? Nam quæ ſub uiro eſt mulier, uiuente uiro alligata eſt legi: Si autem mortuus fuerit uir eius, ſoluta eſt à lege uiri. Igitur uiuente uiro uocabitur adultera, ſi fuerit cum alio uiro. Si autem mortuus fuerit uir eius, liberata eſt à lege uiri: ut non ſit adultera, ſi fuerit cum alio uiro. Itaque fratres mei & uos mortificati eſtis legi per corpus Chriſti: ut ſitis alterius, qui ex mortuis reſurrexit, ut fructificetis Deo. Cùm enim eſſemus in carne, paſsiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris noſtris, ut fructificarent morti. Nunc autem ſoluti ſumus à lege mortis, in qua detinebamur: ita ut ſeruiamus in nouitate ſpiritus, & non in uetuſtate literæ.

Mulier mortuo marito libera à iure uiri. 1. Corinth. 7. g

Liberati à lege ſeruiũt Deo in ſpiritu.

Sub uiro] id eſt, obnoxia

Vocabitur] iudicabitur

Mortificati eſtis legi] id eſt, liberati à lege

Per corpus] per mortem

Eſſe in carne] eſt carni ſeruire, & non ſpiritui.

Paſsiones] affectus

Operabantur] uel uigebant

Lex in homine dominatur. *Ambiguum eſt, accipiendum'ne ſit, quandiu uiuat homo, an quãdiu uiuat lex. Chryſoſtomus, & eius abbreuiator Theophylactus, legunt quanto tempore uiuit, ſcilicet homo. Origenes & Ambroſius legũt Viuit, ſcilicet, lex. Comperies Origenem obſeruaſſe diligenter & adnotaſſe, quòd in conferenda ſimilitudinẽ, Paulus legem uiri loco poſuit, & hominẽ uxoris uice. Vt morte uiri liberatur*

ratur

*ratur uxor:ita antiquata lege,liberatur obnoxius prius legi. Legem autem uiuere di-
cit,quandiu ualet:mortuam eſſe poſteaquam deſiſt habere uigorem.*

Quæ ſub uiro eſt. *Id eſt, obnoxia uiro, quaſi dicas, ſubuiralis alligata eſt legi
matrimonij. Legem hic uocant matrimonium,ſeu ius matrimonij.*

Mortificati eſtis legi per corpus. *Mortui eſtis legi per corpus Chriſti: id
eſt, per mortem & crucem, quam ſuo corpore Chriſtus tulit:is pro nobis ſatisfecit le-
gi,& ſuſtulit condemnationem,& æternam mortem.*

Vt fructificetis Deo. *Monet in ſimilitudine uxoris. Chriſto nanq; nos copu-
lati,& coniuncti uxoris loco, ipſi quoq; parere debemus. Chriſtus autem Dei eſt: igi-
tur & nos,& noſter fœtus Dei eſt. Parimus autem Chriſto, cùm huic homines addu-
cimus uerbis & factis ex ſpiritu Chriſti fluentibus. Iſtud uerò eſt fructum afferre qui
maneat, in quod Dominus nos conſtituit, cùm elegit nos de mundo, Ioannis 15. Non
uos me elegiſtis, ſed ego elegi uos, & poſui uos ut eatis, & fructum afferatis, & fru-
ctus ueſter maneat: ut quodcunq; petieritis patrem in nomine meo, det uobis. Sic ge-
nuit Paulus Corinthios, & in uinculis Oneſimum, & iterum parturiuit Galatas.
Quod enim ſanctè uiuimus, eſt quidem fructus, ſed nondum plenè fructus, quem adfe-
runt fœcundati ſpiritu Chriſti: ſed dum uita noſtra ſancta alios quoque adducimus
Domino,& perficimus.*

Cùm enim eſſemus in carne. *Obſerua formulam ſcripturæ uſitatam: In car
ne eſſe,pro eo quod eſt, ſolis naturæ dotibus eſſe præditum, ſine ſingulari gratia,qua
electos ſuos Deus dignatur. Aut,Eſſe in carne,eſt eſſe ſub peccato: hoc eſt,agi impetu
carnis,& ſecundum carnis genium uiuere.*

Paſsiones peccatorum. *Id eſt morbi,cupiditates,ſiue affectus,ſiue perturba-
tiones: hæc relicta ſunt ex illa primigenia ueteris Adæ noxa.*

Quæ per legem erant. *Hoc loco* QVAE *non refert peccata,ſed paßiones: ut
intelligas,legem excitaſſe peccandi libidinem: id eſt,paßiones illæ per legis inhibitio-
nem irritabantur,& acrius inſurgebant.*

Operabantur in membris noſtris. *Græcis eſt,* ἐνηργεῖτο, *quod magis ſi-
gnificat,uim habebant,ſiue, ſecretò agebant. Nam occulta uis dicitur Energia,uelut* Energia.
*in ſemine,& uis mentis in homine. In membris noſtris,id eſt in nobiſipſis. Ad fructi-
ficandum morti; id eſt, ad fructus in mortem colligendos. Peccatores enim nihil poſ-
ſunt,quàm grauiorem iram Dei ſibi in dies accumulare: unde ſuperius dixit, eos the-
ſaurum iræ ſibi colligere.*

Nunc autem ſoluti. *Si legis carnalis uinculum nihil aliud proderat, niſi ut
peccaremus: ergo ideo ſoluimur,ut peccare deſinamus. Obſerua,nos tum à lege ſolui,
cùm ab eius rigida exactione & maledictione abſolutos, ſpiritu ſuo nos imbuit Deus,
quò in uijs ſuis ambulemus.*

In nouitate ſpiritus. *Nouitas ſpiritus, lex gratiæ & ſpiritualis: Vetuſtas li-
teræ, lex uetus, & carnalis. Quam qui intelligit ad literam, quaſi figura non ſit,* Nouitas ſpiritus.
*carnaliter incedit: Qui autem allegoricè, figuraliter, & ut alterius typum, ſpiri-
tualiter incedit, intelligit & uidet cum lege gratiæ conſpirare, & conuenire:
ſed ut umbram cum ueritate. Vetuſtas literæ etiam dicitur opera hypocritarum,* Vetuſtas literæ
*quicquid ſine ſpiritu fit, neque ob Dei gratiam. Nouitatem ſpiritui attribuit, quia
in locum ueteris hominis ſuccedit: ut litera uetus dicitur, quæ interit per ſpiritus re-
generationem.*

Per legem cognitio peccati. Exodi 20.c Deutero.5.b

Quid ergo dicemus? Lex peccatum eſt? Abſit. Sed peccatum non cognoui, niſi per legem. Nam concupiſcentiam neſciebam, niſi lex diceret, Non concupiſces. Occaſione autem accepta, peccatum per mandatũ operatum eſt in me omnem cõcupiſcẽtiam: Sine lege enim peccatum mortuum erat. Ego autem uiuebam ſine lege aliquando: Sed cùm ueniſſet mandatum, peccatum reuixit. Ego autem mortuus ſum, & inuentum eſt mihi

Operatum eſt] genuit.

Aliquando.] quondam:

2.Timoth.1.b

mãdatum, quod erat ad uitam, hoc eſſe ad mortem. Nã peccatum, occaſione accepta per mandatũ, ſeduxit me, & per illud occidit. Itaq; lex quidem ſancta, & mandatum ſanctum, & iuſtum, & bonum.

Quid ergo dicemus? *Redit ad collationem illam, quam ſuprà inſtituit de lege, & de gratia. Et quoniam dictum eſt, nos à lege liberari oportere, ut in ſpiritus nouitate Deo ſeruiamus, uidebatur hoc habere uitium in lege, quod nos ad peccatum impelleret: hoc abſurdum refellendum ſuſcepit Apoſtolus.*

Lex peccatum eſt? *Vtitur Metonymia, interrogans, Lex peccatum eſt? pro, Lex cauſa peccati eſt? Lex peccatrix eſt? Aut peccati ſuppeditatrix? Voluit Apoſtolus aduerſariorum ſenſum cum Dinoſi, ſeu grauitate efferre. Reiecta itaq; iſta blaſphemia in legem Dei, exponit, quomodo per legem exiſtunt, & augentur peccata. Cùm rogat, an Lex peccatum ſit: intelligit, an peccatum ſic generet, ut illi imputari eius culpa debeat.*

Sed peccatum non cognoui. *Hæc de lege naturæ Origenes intelligit, eo quòd peccati conuictos legimus multos, qui ante legem Moyſi peccarunt, ut Adam, Cain, Pharao. Quidã intelligũt de præcepto dato in Paradiſo. Sed cùm Apoſtolus ad probandũ quod hic dixit, ſe peccatum nõ niſi per legẽ cognouiſſe, ſubijcit præceptum decalogi, Non concupiſces: quis non uideat eum de lege Dei per Moyſen adminiſtrata hic loqui, maximè cùm de libertate ab hac lege hîc diſputet? Quibus rationibus etiam diuus Chryſoſt. iſtas duas opiniones de lege naturæ, & de præcepto in Paradiſo dato confutauit. Aduerte: Deus præter legem naturæ ſemper alias quoq; uoluntatis ſuæ interpretationes ſuis dedit. Primùm inſtitutionem illam ſanctorum, quæ abſq; ſcripto de ore ad os tradebatur in ſanctis familijs: Mox populo Iſraël per legem Moyſi, & alijs gentibus per alias leges & præcepta rectè uiuendi. Poſtremò per doctrinam & exhortationem ſeruatoris noſtri IESV Chriſti, & Apoſtolorum, indeq; eccleſiæ Chriſti, cui omnibus ſeculis donat legis ſuæ interpretes, publicos doctrinæ Chriſtianæ miniſtros. Hæ omnes leges, quatenus leges ſunt, hoc eſt, de nobis uoluntatis diuinæ interpretationes, peccatum manifeſtant, arguunt, & condemnant. Quidam hic per peccatum intelligũt Diabolum. ut enim ſcriptura ſeruatorem noſtrum appellat Vitam & Iuſtitiam, quandoquidem & uitæ & iuſtitiæ ſit autor: ita contrariam uim, aliâs Peccatum, aliâs mendacium, nõnunquam uerò Mortem appellat. Sic poſtmodum ubi, inquit, Peccatum reuixit: Satanam indicat. Aut ſi mauis dicito, Non cognoui peccatum, id eſt, efficaciam peccati originalis, niſi per legẽ: ſed adueniente lege, prohibente concupiſcentiã, tunc ardentius cœpi uetita concupiſcere. Emphaſim habet hoc ſcriptũ, In me.*

Deus præter legẽ naturæ ſemper aliquas interpretationes ſuæ uoluntatis dedit ſuis.

Peccatum diabolus.

Cùm

Cùm nanq; Apoſtolus præ multis coætaneis legi Dei à puero ſtuduit, Galat.1.cap. Et ſecundum iuſtitiam(quæ in lege eſt)fuit irreprehenſibilis,Philipp.3.Hinc certè apparet,quàm horrendum ſit iſtud malum originis uitiatæ,quod peccatum in tanto uiro,& legis Dei ſtudioſiſsimo,tam multum ualuit. Suam enim de ſeipſo experiẽtiam hic prædicare Apoſtolum cum beato Auguſtino dicere non dubitauerim. Nam hoc amplius atrocitatem huius mali exaggerat, quod ſcilicet in ſeipſo etiam graſſatum adeò teſtatur.Planum eſt,quòd Apoſtolus per ſeipſum omnem hominem intelligit.

Occaſione autem accepta. *Lex non dedit occaſionẽ peccati, ſed peccatum ex lege occaſionem accepit. Huiuſmodi erant Phariſæi,qui ex operibus* IESV *Chriſti occaſionem blaſphemiæ & peccati accipiebant:hi reuera contemnendi ſunt.* Phariſæorum ſcandalum.

Sine lege enim peccatum. *Apertiſsimè explicat,quem ſenſum ſuperiora habeant:perinde enim eſt,ac ſi diceret,ſepultam eſſe ſine lege peccati notitiam. Aut:Mortuum, id eſt, inefficax, nec uim ſuam planè exerebat: quaſi dicat, etiam ſi ante legem peccatum effectum ſuum haberet, non tamen tantum quantum nunc agnoſcitur, erat. Dormire nanq; uidebantur peccata,& mortua eſſe,ante cognitam legem. Videtur hic uocare Mortuum,non id,quod non eſt: ſed id potius,quod cùm ſit,tamen quale ſit,nondum intelligitur. Nam in quinto capite audiuimus, peccatum in mundo uſq; ad legem fuiſſe,porrò peccatum lege non exiſtente non imputari. Igitur quod ibi dixit,Non imputari:id ipſum hoc loco dicit,Mortuum eſſe.*

Ego autem uiuebam ſine lege. *Hoc dicit Apoſtolus, uel in perſona naturæ humanæ,ut ſcribit Theophylactus,uel in perſona ſua ante uſum rationis, & legis cognitionem,loquitur.Iure tunc ſuo agebat,nullo legis timore refrænatus. Sed cognita lege,cognouit peccatũ in ſe latens,& uim eius occultam: propterea reuixit quod ante ſopitum & ſomnolentum,ac quod nullius propè energiæ erat, factum eſt irritatius,occaſione non data,ſed accepta à mandato prohibente peccatũ.Tunc ſentiens in me peccati effectum, id eſt, terrorem, mortem, & damnationem, quæ illud ſequuntur, factus ſum uelut mortuus: aut, Mortuus fui: ut reſpondeat illi præterito,Reuixit.Id eſt,Peccatum me à uia uitæ auerſum,mortis neceſsitate irretitum terret.Transfert enim Paulus docendi gratia rem in ſuam perſonam,& retulit inter ſe pugnantia.Nam uita peccati,mors eſt hominis. Proinde ſi reuixit peccatum,ilico conſequuta eſt mors hominis. Aut,uiuebam ſine lege,cùm adhuc Phariſæum agerem: quia in ſecuris & otioſis Epicureis, aut Phariſæis nulli ſunt terrores, non eſt agnitio peccati. In talibus peccatum eſt mortuum: id eſt,non perterrefacit,non opprimit eos terroribus,& ſenſu damnationis:quia non ſentiunt ſe accuſari à lege.*

Itaq; lex quidem ſancta. *Lex ſancta eſt, quia diuina, pura, nihil ex ſe efficiens,quàm quod ſanctum & iuſtum eſt.Non eius naturæ eſt,qua mihi noceat: ſed mihi nocet mea & propria malitia,qui mihi demandata & iniuncta non cuſtodio. Mandatum quod Moyſi traditum fuit, ſanctum profectò, ut quod doceret, quid æquum, quid decens eſſet. Iuſtum autem,quod rectè tranſgreſſoribus ſententiam ferat. Bonum, ceu uitam obſeruantibus legem impartiens.Non eſt ergo lex peccati cauſa,ſed occaſio acceptæ uitio duntaxat peccantis.* Lex ſancta.

Peccans] Vel, ſceleſtius, hoc eſt inſigniter ſceleſtum peccatũ.

Quod ergo bonum eſt,mihi factum eſt mors? abſit. Sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum operatum eſt mihi mortem: ut fiat ſupra modum peccans

peccatum per mandatum. Scimus enim quia lex ſpiritualis eſt: ego autem carnalis ſum uenundatus ſub peccato. Quod enim operor, non intelligo. Non enim quod uolo bonum, hoc ago: ſed quod odi malum, illud facio. Si autem quod nolo, illud facio: conſentio legi, quoniam bona eſt. Nunc autem iam non ego ope-

Peccatum. ror illud, ſed quod habitat in me peccatum. Scio enim quia non habitat in me, hoc eſt in carne mea, bonum: Nam uelle adiacet mihi, perficere autem bonum, non inuenio. Adiacet) adeſt Non enim quod uolo bonum, hoc facio: ſed quod nolo malum, hoc ago. Si autem quod nolo, illud facio: iam non ego operor illud, ſed quod habitat in me peccatum.

Sed peccatum ut appareat. *Sed peccatum, ſubaudi, mihi factum eſt mors, occaſione ſumpta à lege, etiam ſancta & bona, ut demonſtretur & appareat peccatum, id eſt, ut exerat ſuam uim & energiam per bonum ipſum, id eſt per legem, mortẽ operatum eſt, ut fiat, id eſt, demonſtretur ſupra modum peccans peccatum, hoc eſt peccaminoſum & inſigniter ſceleſtum peccatum. Videtur hîc Apoſtolus de incremento peccati loqui. Id autem incrementum dicit huc ualere, ut noxa peccati, quæ tanta eſt, ut lex Dei, occaſione ſumpta nocentior reddatur, plenius appareat. Propterea fit, ut Chriſtum auidius amplecti debeamus.*

Lex ſpiritualis eſt. *Id eſt, docet, & exigit quæ ſpiritus ſunt, uiuam ſcilicet in Deo fidem, certam in proximum dilectionem: præter hæc ſpiritum ipſum ſpirat. Atque* Littote. *hîc uidetur Littote eſſe, & plus Paulum ſignificare uoluiſſe quàm dixerit, nempe hoc: Non ſolùm non blaſphemo legem, quòd ex ea accepta occaſione peccatum irritatius factum eſt, ſed prædico inferre uitam, idq́; ex certa ſcientia cognoſco.*

Ego autem carnalis ſum. *Ac ſi dicat, Lex ſpiritalis eſt, id eſt, uim ſpiritus habet: ego autem ab imbecillitate & morte carnis teneor. Carnem dicit naturam noſtram totam, quatenus ea tenetur in deprauatione illa, quæ illata eſt à peccato originali. Vnde cùm ſe carnalem dicit, intelligit hanc in ſe deprauationem obtinere. Committit Paulus inter ſe legem, & hominis naturam: ut clarius intelligatur, unde mortis uitium emergat.*

Venundatus ſub peccato. *Id eſt, addictus ſum in ſeruitutem & iugum peccati. Sum uelut ſeruus emptitius peccati. Traditus ſum perturbationibus, iræ, triſtitiæ, concupiſcentiæ malæ, & huiuſmodi, principium ducentibus in Adami præuaricatione. Vnde perſpicuum eſt quòd uenditus ſum ſub peccatum? Ex eo, ait Photinus, quòd peccato irretitus, ignoro quidnam agam. Liber autem & ſolutus ab ipſo, agnoui quid me oporteat facere tum à naturæ tum charitatis lege edoctus. At uoluntario peccato ſubiugatus, ſub eius iure fui conſtitutus ac planè diuenditus. Hinc non noui quid operer, & hoc ſecundum carnalem hominem. His ergo uerbis, Venundatus ſub &c. ſignificat naturam hominis non habere ſpiritualem obedientiam: ſed uitioſam eſſe, & ſeruam, ſeu captiuam peccati: id eſt, corruptam.*

Quod enim operor non intelligo. *Non intelligo, hîc nõ ſignificat ignorantiam.*

Lex carnis. Peccatum.

rantiam. Nemo enim unquam in ignorantia(quam inuincibilem dicunt) peccauit: uerùm, Non intelligo(inquit)pro eo quod eſt tenebris obſepior, & dolorem & uiolentiā ſuſtineo, uerum neſcio quomodo eneruer. Lex carnis, quæ & peccatum dicitur, eſt inſitus oblæſæ naturæ peccandi affectus, ſecundum quē uel inuitis nobis paßiones inſurgunt. Cuius affectus eſt, ſpiritui reſiſtere, carnem ſequi, & placētia. Secundum carnalem hominem non intelligit homo quid agat: obducitur enim quibuſdam peccati tenebris, ut quid agat ignoret, & quod non uult iuxta ſpirituale hominē, id agat iuxta carnalem. Si agnoueris Paulum duos homines hîc facere, ac duas leges, hominē carnalem ac ſpiritualem, legē carnis & membrorum, legē mentis & Dei, facilè intelliges multos Pauli locos, alioqui obſcurißimos. Dici poteſt in hunc ſenſum, Non intelligo, id eſt, non agnoſco, non probo, non habeo ut meum opus. Quoniam illud deteſtatur.

Non enim quod uolo bonum. *Non dicit quòd peccatum reddat hominē inuitum: Verùm deceptionem qua peccatum decipit, oſtendit. Caro ſeu ſenſualitas dulcedinem quandam ſenſibus furtim inſpirans non facit quod uolumus, ſed facit quod nolumus. Hoc uelle, & nolle, ad ſpiritalem referendum eſt. Eſt quidem carni ſua uoluntas, aut potius, ſuus appetitus: ſed quod præcipuo cordis affectu appetebat, uocat Paulus uoluntatem: quod cum eo pugnat, id uocat, Suæ uoluntati contrarium.*

Si autem quod nolo illud facio. *Legis præconium eſt, cùm ait, Quod peccatum nolim ab lege habeo. Quomodo igitur lex cauſa mali eſt, quum hæc peccatū ſolùm doceat, & non faciat? Si autem quod ego ſpiritalis nolo, carnalis, ſeu ex ſenſualitate, facio & operor: conſentio legi, quòd bona eſt, non accuſo legem, cùm me doceat fugere quod ego ſpiritalis nolo, imo idem uult cum ſpiritu, carnis opera fugiens. Bona inquam eſt lex uidelicet quoniā meipſum accuſo, tranſgrediens legem, odioq; perſequens peccatum. Dum ergo cor meum in lege acquieſcit, & oblectatur eius iuſtitia (quod certè fit, ubi tranſgreßionem odio habet) in eo ſentit, ac fatetur legis bonitatem: ut ſatis uel experientia docente, conuincamur, legi nihil mali eſſe imputandum.*

Nunc autem iam non ego operor. *Nunc dicit tēpus iuſtificationis, propterea ſeparat ſe hîc Paulus ab homine carnali inuoluntarium operante. Non ego ſpiritalis illud inuolūtarium operor: ſed peccatum in me, ſeu membris meis habitans. Adeò enim natura mea corrupta eſt, ut ui quadam ad mala me pertrahat. Id enim eſt ueluti habitatio, adſidua perduratio, ac ueluti conſeßio eſt & reſidentia. Hanc exitioſam uim (quæ nos agit contra Deum) dicit in ſe habitare, hoc eſt, ſe occupare, & ferè dominari, uti ſolent qui ſunt domi ſuæ, & domicilio proprio. Hæc omnia teſtificantur, quanto feruore feruntur in obedientiam fideles, ut carnem ſuam abnegent.*

Scio enim quia non habitat. *Hoc Littote eſſe uidetur. Plus enim ſignificat, quàm dicit, nempe ſe nimium compertum habere, & exploratum, nihil boni in ſe, tanquam ex ſe, & carne ſua ualere.*

Nam uelle adiacet mihi. *Facultas uolendi bonum eſt in me iuſtificato. Perficere autem bonum in me tanquam ex me non inuenio, propter peccati raptum & celerem, qua me inuadit, arreptionem. Corripit enim me, & ita apprehendit, ut non peragam quæ à me laudantur, ſed quæ potius uituperantur. Ex his colligamus, Paulum non intelligere, ſibi nihil eſſe, propter inefficacem uoluntatem: ſed efficaciam operis negat reſpondere uoluntati, propter impedimenta quæ caro inijcit, ne exactè faciat uoluntas quod facit. Ad hunc modum accipiendum eſt quod ſequitur: Si quod nolo illud facio. Quia non modò impedit ſua fideles caro, ne celeriter currant: ſed opponit*

etiam multa obſtacula, ad quæ impingant.

Interntus homo
Lex membrorũ ſiue peccati.
Lex mentis.

Malum] id eſt, peccandi affectus.

Inuenio igitur legem, uolenti mihi facere bonum, quoniam mihi malum adiacet. Condelector enim legi Dei ſecundum interiorem hominẽ: uideo autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mẽtis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ eſt in membris meis (Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per IESVM Chriſtum Dominum noſtrum) Igitur ego ipſe mẽte ſeruio legi Dei, carne autem legi peccati.

Mens.
Caro.

De corpore] Peccãdi affectibus obnoxio.
Gratia Dei] Gratias ago Deo.

Malum.

Inuenio igitur legem. *Obſcura ſunt (ait Chryſoſtomus) quæ hic Paulus dicit: Cùm uolo & conor facere bonum, inuenio legem ad id me exhortantem, ſed aliàs auxiliari non ualentem. Nam malum, id eſt, peccandi affectus & pronitas, adiacet, ſeu adglutinatum eſt, quem affectum lex auferre non poteſt, ſed gratia Dei: ideo Chriſto accedendum & attendendum, qui non adhortatur tantum, uerum etiam tollit præteritum delictum, deinde ſeruat & opitulatur. Origenes ſic lectionem ordinat: Igitur quia malum mihi adiacet, uolens facere bonum, inuenio legem Dei, & condelector ei ſecundum interiorem hominem. Beatus Ambroſius ſcribit Paulum his uerbis adſerere legem Moyſi dare conſenſum contra peccatum. Chryſoſtomus legem laudare & adiuuare bonum conatum. Poteſt hoc intelligi de lege membrorum in hunc ſenſum: Inuenio legem uolenti facere quod bonum eſt, ſubaudi, impoſitam, imperantem, quod malum mihi adiacet, hoc eſt efficientem ut malum in me, etiam uolente facere quod bonum eſt, præualeat.*

Repugnantem. *Quaſi dicas, contra militantem & rebellantem. Gaudet enim beatus Paulus metaphoris quæ militiam ſapiunt: uelut antè meminit de ſtipendijs: Stipendia peccati, mors.*

Quæ eſt in membris meis. *Hoc eſt, quæ per membra mea mihi reluctatur. Id uerò non fit corporis culpa. Neq; enim ſi regiam tyrannus quiſpiam domum occupauerit, ipſius tyrannidis domus eſt cauſa. Rectè dicit, Captiuum ducentem me: Pugna enim excitata inter peccatum & legis mandata, etiam ratione contradicente peccato, abit peccatum uictoriam referens, captiuum agens calamitoſum hominem. Hic tyrannus in membris rationem habet peccati, qui eſt cauſa peccati, uel potius quia ex peccato eſt, manetq; in baptizatis & iuſtis ſub ratione effectus inflicti et pœnæ peccati originalis, ſicut & mortalem eſſe. Ex his colligamus, concertationem ſpiritus & carnis, quam Auguſtinus uocat Luctam Chriſtianam: ad cuius explicationem dicamus, Paulum hoc toto contextu quadruplicem legem fingere. Legem Dei, quæ ſola propriè ſic nuncupatur, quia eſt iuſtitiæ regula, qua uia noſtra rectè formatur. Huic coniungit Legem mentis: ſic appellans propenſionem fidelis animæ ad obedictiam diuinæ legis: quia eſt quædam noſtri cum lege Dei conformatio. Ex aduerſa parte opponit legem peccati & iniuſtitiæ: & ſic alluſione quadam appellat imperium quod habet iniquitas tam in homine nondum regenerato, quàm in carne hominis regenerati. Nam & tyrannorum iura, utcunque iniquiſſima ſunt, Leges tamen dicuntur abuſiuè. Huic legi peccati reſpondere facit Legem membrorum: hoc eſt, concupiſcentiam in membris ſitam,*

propter

propter eam quam habet cum iniquitate conuenientiam. In hac lucta lex Dei ad iuſtitiæ rectitudinem hominem uocat: Iniquitas, quæ eſt uelut lex tyrannica Satanæ, ad nequitiam inſtigat: ad diuinæ legis obedientiam fert ſpiritus: Caro, & lex membrorum, in contrariam partem retrahit. Paulus ergo dicit ſe captiuum in lege peccati: quia quòd titillatur adhuc prauis concupiſcentijs, & commouetur, id coactio eſt reſpectu ſpiritualis deſyderij, quod prorſus reſiſtit. Intellige Paulum in perſona ſentientis hos affectus loqui.

Infelix ego homo. *Mortis corpus uocat, corpus obnoxium affectibus peccandi. Et addit, Ex hoc corpore, quòd in ſe ſumpſerit perſonã hominis ſentientis huiuſmodi affectus. Quandoquidem hæc eſt uelut una clauis ad intelligentiam Pauli ſi quis animaduertat mutationem perſonarum, de quibus, & ad quas loquitur. Quis, inquit, me liberabit, ex corporalibus actionibus, ſpiritualem mortem adducentibus? Aut quis me liberabit, ut non arripiar à cupiditatibus, quæ in corpore meo ſunt, quæ nobis prorſus mortem conciliant? Quis autem alius præter Chriſtum? id enim clam indicat. Neque enim lex me liberabit, neq; mea uoluntas, quantumuis ex ſe hoc conetur, ſeruabit.* Perſonarũ mutatio obſeruanda in Paulo.

Gratia Dei per Ieſum. *Cum alium nõ inueniſſet qui ſibi ſalutem adferret, neceſſariò Chriſtum conuenit. Agitq; gratias Deo, qui nos liberauit per mortem filij ſui, quæ ſua morte perfecit quæ lex exequi non poterat.*

CONCILIATIO.

QVOD *Paulus ait, Quod autem operor non intelligo, uidetur contrarium eſſe illi ſententiæ, qua dixit, Peccatum ut appareat peccatum, per bonum operatũ eſt mihi mortem. Quomodo enim apparet ſi ignoratur?* RESPONDET *Auguſtinus in expoſitione quarundam propoſitionum ex hac ad Romanos epiſtola: Ignoro, ſeu non intelligo, ſic dictum eſt hoc loco, ut intelligatur, non approbo. Quomodo enim tenebræ non uidentur, ſed lucis comparatione ſentiuntur, hoc eſt autem ſentire tenebras quod eſt non uidere: ſic & peccatum, quia non illuſtratur luce iuſtitiæ, non intelligendo dignoſcitur, ſicuti tenebras dictum eſt non uidendo ſentiri. Et ad hoc pertinet quod ſcribitur Pſal. 18. Delicta quis intelligit?* Conciliatio I.

CVM *Dominus per Ezechielem 20. cap. dicat, Ego dedi eis præcepta non bona. quomodo Paulus hic dicit, Lex quidem ſancta, & mandatum ſanctum, & iuſtum, & bonum.* RESPONDEO. *Lex bona eſt, ut quæ pura & ſancta eſt. Quod autem Ezechieli dictum eſt, Ego dedi eis præcepta non bona, hic intelligo cum Hieronymo in illum locum. Eo tempore quo ob uaria peccata traditi ſunt filij Iſraël diuerſis gentibus, quæ natura ſua bona erant præcepta Domini & Iudicia, in quibus credentes poſſent uiuere, facta ſunt eis non bona, dum nequaquam ualent in captiuitate, legis præcepta ſeruare, & facere, quæ diuinus ſermo mandauit. Dedit ergo eis Deus diſperſis in gentibus præcepta non bona, hoc eſt dimiſit eos cogitationibus & deſyderijs ſuis, ut facerent quæ non conueniunt. Aut dedit eis præcepta bona quidem in ſe, ſed non bona illis, quibus ſuo uitio, & bona mala, & dulcia amara fiebant.* Secunda.

QVOMODO *Paulus hic dicit, Lex quidem ſancta, &c. cũm 1. Corinth. 15. pronuntiet, Virtus peccati, lex.* RESPONDEO, *À Deo bona lex data, ſemper eſt bona. Lex tamen ideo uirtus peccati eſt dicta, quia occaſione accepta, non data, auget ipſius peccati noxiam delectationem.* Tertia.

PAVLVS *hoc capite pronuntians nos lege ſolutos, & legi mortuos aduerſatur ei* Quarta.

tur ei quod ſanctè hortatur Timotheum, 2. Timoth. 3. Tu uerò permane in his quæ didiciſti, & credita ſunt tibi, ſciens à quo didiceris, & quòd ab infantia ſacras literas noſti, quæ te inſtruere poſſunt ad ſalutem per fidem, quæ eſt in Chriſto IESV, *&c.*

RESPONDEO, *eos Pauli locos, in quibus uidetur legem deijcere, intelligendos eſſe, de lege ſecluſa ab ea, & oppoſita ei ope Chriſti, ſpiritu ueræ iuſtitiæ ſuppeditatore. Nam hoc ſecluſo ſpiritu, & accepta hoc pacto lege pſeudoapoſtoli abutebãtur autoritate legis aduerſus Chriſtum. Hanc igitur Paulus deijcit: imo illis frequenter obijcit, oſtendens tum ceremonias illas ueteres, tum figuras extinctas eſſe, ſanctosq; illi mortuos, & ab illa ſolutos. Sed ſi legis ſpiritum acceperimus, uiuemus. In hunc uſum quoniam lex diuinitus data eſt, rectè illi ſimpliciter tribuitur eſſe ſalutarem, crudire ad ſalutem, inſtruere omni opere bono, eſſe diuinam ſapientiam, atque uenam uitæ: quibus ſcilicet elogijs ea in diuinis literis commendatur.*

Quinta. PVGNANTIAM *habere uidetur hic locus: Nam uelle adiacet mihi: cum eo qui ad Philipp. 2. ſcribitur, Deus enim eſt qui operatur in uobis & uelle & perficere.*

VELLE *aliquid (ait Theophylactus) ſimpliciter Dei opus eſt: uelle malum, mentis eſt uitium. Quod Paulus ait hic, Velle adiacet mihi: ſubaudi per gratiam reparato, eſt ex operatione diuinæ gratiæ, qua non ſolùm uolo bonum, ſed etiam bonum facio & operor, quia aduerſor concupiſcentiæ ſpiritu ductus.*

DICTIO.

Habitare. APOSTOLVS *& omnis ſcriptura metaphora inhabitationis frequenter utitur, & certam ferè ac ſolidam præſentiã eius quod habitare ſeu inhabitare dicitur, per eam ſignificat, plerunq; & dominium. Cum Dominus pollicebatur populo Iſraël ſe habitaturum in medio eorum, promittebat pleniorem præſentiam opis ſuæ. Ita ubi Ioannes euangelizat, Verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis, exhibitionem ampliorem diuinæ uirtutis intellexit, quã exhibuit Dominus nobiſcum in carne uerſatus. Sic Dominus patrem & ſe manſionem nobiſcum facturos promittit. Ad hunc modum inhabitare peccatum, eſt illud nobis penitius & potentius inſidere: hoc eſt, uirus ſuum præſentius ac plenius in nobis explicare. Simile eſt illud, quod Dominus gratiæ ſuæ*
Lucæ 11.d *contemptoribus minatur de malo dæmone, qui domum quam deſeruerat cum ſeptem alijs ſe nocentioribus repetit & inhabitat ibi.*

Nouus homo. Vetus homo. INTERNVM *& nouum hominem uocat, cum præualet interna illuminatio mentis, & innouator noſter, ſpiritus Chriſti: Externum & ueterem, cùm præualet mens carnis, quæ ſectatur externa, & quæ ſunt ingenij nondum renati, hoc eſt ueteris, eius quod trahimus à parentibus.*

Non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum ambulandum. CAP. VIII.

Libertas. NIhil ergo nunc dãnationis eſt ijs, qui ſunt in Chriſto IESV: qui non ſecundum carnem ambulant. Lex enim ſpiritus uitæ in Chriſto IESV, liberauit me à lege peccati, & mortis. Nam quod impoſsibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus filiũ
Carnales & ſpirituales. ſuum mittẽs in ſimilitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne, ut iuſtificatio legis

Qui non &c.] ſed ſecundũ ſpiritum.
In quo infirmabatur] ea parte qua imbecillis erat.
In ſimili &c.] ſub ſpecie carnis peccato obnoxiæ.
De peccato] id eſt Chriſto hoſtia pro peccato.

imple

Secundum carnē ſunt,] id eſt carnales uiuūt, literā, non ſpiritū ſequentes,

impleretur in nobis, qui non ſecundum carnem ambulamus, ſed ſecundum ſpiritum. Qui enim ſecūdum carnem ſunt, quæ carnis ſunt ſapiunt: qui uerò ſecundum ſpiritum ſunt, quæ ſunt ſpiritus ſentiunt.

Qui ſunt in Chriſto. *Ad Galat. 3. Quotquot in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis. Eſſe in Chriſto, pro eo dicit, quod eſt à Chriſto pendere, eiuſq; ſpiritu in omnibus agi. Hæc formula beato Paulo eſt frequēs. Reuera nihil damnationis huiuſmodi à Chriſto pendentibus eſſe poteſt: cùm nulla Chriſti ad Belial ſit communicatio.* Eſſe in Chriſto

Lex enim ſpiritus uitæ. *Probat Paulus ſuperiorem ſententiam, Vis ſpiritus, quæ uitam eam inſpirat, quæ eſt in Chriſto, & qua uiuitur eius ſpiritu, lubentem facit ad omnia bona, & abhorrere ab omnibus malis. Lex ſpiritus uitæ, ipſa eſt lex fidei, ait Ambroſius. Nā & Moyſi lex ſpiritalis eſt, quia prohibet peccare: non tamen uitæ, quia reis mortis peccata remittere nō poteſt, ut uiuificet mortuos. Hæc uerò quia & peccare non uult, & à morte reuocat, lex ſpiritus uitæ appellatur, non per literā conſtans, ſed per ſpiritum. Ambroſius eodem loco ait, legem ſpiritus differre à lege ſpiritali. Dicitur lex ſpiritalis, quia præcepta dat, per quæ non peccetur, quia qui non peccat ſpiritalis uocatur, æmulus ſuperiorum cœleſtium. Lex autem ſpiritus propterea uocatur, quia Deus cuius fides, ſpiritus eſt. Illhic uerba ſunt, hic res: illhic quæ Dei ſunt: hic Deus ipſe: hæc ille. Hæc lex ſpiritus legem, id eſt, uim peccati & mortis depellit, deprauatum iudicium, & inſanam in mala quæuis libidinem. Lex mortis, id eſt, uis, & tyrannis mortis, quæ in nos ius habet propter peccatum. Crediderim legem ſpiritus perinde ſonare quaſi dicerem, legem ſpiritalē. Non placet Theophylacto ut interpretemur legem Moyſi, legem uitæ, multum enim differunt: Moyſi per ſpiritum data eſt lex, hæc autem lex uitæ ſpiritum ſubminiſtrauit.* Lex ſpiritus uitæ. Lex ſpiritus & ſpiritalis differunt. Lex mortis.

Nam quod impoſſibile erat legi. *Expolitio eſt probationis, Quòd gratis in Chriſto iuſtificauit nos Dei miſericordia, id quod legi impoßibile erat. Itaq; dicit: Quatenus lex infirmabatur, hoc eſt, inualida parumq; efficax erat, deus præſtitit, ſarſit, impleuit. Quomodo? Deus miſit filium ſuum in ſimilitudinem carnis, id eſt uerè carnem factum. Et uerbum caro factum eſt, Ioannis 1. cap. Diuus Cyrillus lib. 5. aduerſus Iulianum, Corpus (inquit) Chriſti non erat peccati corpus, ſed ſimilitudo carnis peccati. Aliter: Chriſtus naturales adfectus ſuſcepit ad confirmationem ueræ humanæ naturæ, ne uideretur apparenter in ſpeciem per imaginationem duntaxat hominem induiſſe: repulſis tamē adfectionibus adeoq; cupiditatibus planè uitioſis, quæ uitæ noſtræ puritatem defœdare ſolent. Has enim ut indignas deitate reiecit. Hācob rem dictus eſt, in ſimilitudinem carnis peccati factus eſſe. Cùm dicitur: lex infirmabatur per carnem: uidetur dicere, Ea imbecillitas, ſcilicet tollendi peccatum, non eſt legi diuinæ imputanda, ſed carni noſtræ: quæ corrupta id præſtare non potuit, quod ſanctißima Dei lex poſtulauit. Nam lex quantum ad doctrinā ſufficiebat ad nos iuſtificandos, quia perfectam iuſtitiæ regulam continebat: ſed eam iuſtitiam aſſequi non poterat caro noſtra. Facit ergo noſtræ naturæ corruptio legem nobis inutilem.*

Et de peccato damnauit. *Beatus Ambroſius in hunc locum legit, Damnauit peccatum de peccato: hoc eſt, peccatum proprio peccato dānauit. Chriſtus enim cum à peccato crucifigitur, quod eſt Satanas, peccatum peccauit in carne ſaluatoris. Quo facto damnauit Deus peccatum in carne. hæc Ambroſius. Similis ſententiæ eſt Chryſo-* Damnare peccatum de peccato.

 ſtomus,

ſtomus. Beatus Auguſtinus libro tertio contra duas epiſtolas Pelagianorum ca.6. tres huius loci interpretationes affert. Prima eſt, de peccato peccatum condemnauit, hoc de ſimilitudine peccati, id eſt carne Chriſti. Altera, de peccato, id eſt hoſtia pro peccato, id eſt rurſus de carne Chriſti. Tertia, de peccato, id eſt ſcelere Iudæorum, qui Dominũ crucifixerunt, condemnauit peccatum, ob mortem filij ſui. Quæ omnes tres, eò ualent, quòd peccatum condemnatum & abolitum ſit per mortem filij Dei. Magis tamen accedit Auguſtinus ad interpretationem mediam. Et hanc Origenes ſolam amplectitur. Per hoſtiam (inquit) carnis ſuæ, quam obtulit pro peccato, dãnauit peccatum in carne ſua. Videtur planè hæc interpretatio certior. Nam 2. Corinth. 5. Apoſtolus propè eiſdem uerbis præſentem ſententiam extulit: Eum (inquit) qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur iuſtitia Dei in ipſo. Ergo de peccato, id eſt de Chriſto, qui pro nobis uictima & hoſtia pro peccato factus eſt, damnauit, deſtruxit, exterminauit, aboleuit peccatum ueteris Adæ in carne, id eſt per carnem, & corpus filij ſui. quod impoßibile erat legi facere, quatenus infirma, imbecilla, & inefficax erat, per carnalem legis intelligentiam, cui deerat Euangelica gratia.

Vt iuſtificatio legis impleretur. *Quæ in lege iuxta ſpiritum intellecta, promiſſa erant, illa exhibita & completa ſunt à Chriſto in his qui iam carnalia negligunt, & ſpiritalia ſectantur. Chriſtus nanq; nobis uictoriam & coronam impertijt: noſtra autem intereſt, poſſe retinere, quæ nobis tradita ſunt, per uiuam fidem, & ſanctam conuerſationem.*

Nam prudentia carnis mors eſt: prudentia autẽ ſpiritus, uita & pax. quoniam ſapientia carnis, inimica eſt Deo, legi enim Dei non eſt ſubiecta, nec enim poteſt. Qui autem in carne ſunt, Deo placere nõ poſſunt. Vos autem in carne non eſtis, ſed in ſpiritu: ſi tamen ſpiritus Dei habitat in uobis. Si quis autem ſpiritũ Chriſti non habet: hic non eſt eius. Si autem Chriſtus in uobis eſt: corpus quidem mortuum eſt propter peccatum, ſpiritus uerò uiuit propter iuſtificationem. Quòd ſi ſpiritus eius, qui ſuſcitauit IESVM à mortuis, habitat in uobis: qui ſuſcitauit IESVM Chriſtum à mortuis, uiuificabit & mortalia corpora ueſtra, propter inhabitantem ſpiritum eius in uobis.

Prudentia] affectus, & infra.

Spiritus Chriſti in uobis.

Mortuũ] id eſt morti & afflictionibus obnoxium.

Caro. Spiritus.

Nam prudentia carnis. *Cùm caro tantùm in ea fertur quæ uetuit Deus, & mala ſunt: ſicut ſpiritus in ea quæ præcipit Deus, et bona ſunt: per ſe notum eſt, ſtudiũ, curamq; carnis mortem eſſe: eſt enim ferri contra Deum, qui ſolus uita eſt, & uitam donat, quæ felicitas & pax more ſcripturarum dicitur. Vt uerò uehementiora eſſent omnia, non dixit, Prudentia carnis affert mortem, prudentia ſpiritus affert uitam & pacem: ſed, Prudentia carnis mors eſt, prudentia ſpiritus, uita & pax.*

Nec enim poteſt. *Ne turberis cum audis, Nec enim poteſt. Non hoc dicit, quòd carnalem affectum habens, Deo placere nunquam poßit: Cæterum, quòd ſi in eo perſeueret, non poßit ſic perſeuerans Deo ſubijci. Nam quomodo aliàs pleriq; reſipiſcentes ſeruati eſſent?*

Si quis

Spiritus Dei.

Spiritum Chriſti.

Si quis autẽ ſpiritũ Chriſti. *Spiritũ Dei dixit(ait Seuerianus)noui teſtamẽti dona. Porro ne mœrore afficeret Romanos,nõ dixit,Si uerò ſpiritũ Dei nõ habetis uos:ſed permutauit,ut ueluti de alijs loqui uideatur.Inſuper ſpiritus Dei,eſt etiã ſpiritus Chriſti:Chriſtus enim Deus uerus eſt.Hic ſpiritus patri & filio cõmunis eſt.Quod ergo triſte erat,in alium quempiã, eumq; unũ tranſtulit. Quod uerò lætũ ac deſiderabile,ad Romanos multitudinis numero refert,inquiens, Si autem Chriſtus in uobis eſt.*

Chriſtum eſſe in nobis.

Si autẽ Chriſtus in uobis eſt. *Chriſtũ eſſe in nobis, & ſpiritũ Dei habitare in nobis,& habere nos ſpiritum Chriſti,beato Pau.idem ualet.Hoc diuino ſpiritu cùm Chriſtus nos adflat,& agit,dicitur & ipſe habitare in cordibus noſtris per hũc ſpiritum,& dicitur ipſe ſpiritus in nobis habitare.Eadẽ deniq; manſio eſt,quã pater & filius apud eos faciũt,qui obſeruãt ſermonẽ IESV Chriſti,Ioã.14.ca. Hic autẽ adflatus, hic ductus ſpiritus Chriſti adeo nobis gratiã IESV Chriſti adfert, noſq; in illud immutat,ut propterea dicamur mẽbra Chriſti,caro de carne eius, ipſi inſiti, & uiuẽtes iam uitã eius,non noſtrã. Viuo iam non ego(inquit Pau.Gal.2.)uiuit uerò in me Chriſtus.*

Mors corporalis.

Corpus mortuum.

Corpus quidem mortuum. *Beatus Aug.hoc intelligit de morte corporali, cui propter peccatũ obnoxij ſumus. Motus hic uir ſanctus ad hanc interpretationem, quòd ſtatim Paulus de reſurrectione corporũ loquitur,dicens,Viuificabit & mortalia corpora ueſtra.Diuus Ambro.ſcribit, Paulo eorũ corpora cauſa peccati mortua eſſe, quos deſerit ſpiritus Chriſti.Quod quidem in ſe uerum eſt.Apoſtolus autem alloquitur hic ſanctos Chriſto inſitos,quibus tamẽ caro adhuc negotium facesſit,eoſq; hac de cauſa ad reprimendas cupiditates carnis adhortatur. Corpus ergo dicẽs (ait Ambro.) totum hominem ſignificat,mortuum peccati cauſa.Sicut & ab Ezechiele,18.cap.ſub uocabulo, Animæ, totus homo ſignificatur. Anima (inquit) quæ peccauerit,ipſa morietur.Quidam interpretatur, Corpus, hic ab Apoſtolo pro ueteri homine dictum eſſe. Hoc,inquam,mortuum eſt propter peccatum:quia uita eius nihil quàm peccare eſt. Familiarior fortaſſe uidebitur hæc interpretatio.Ne perterreſias cùm audis,Corpus mortuum propter originale peccatum, morti,adflictionibus,moleſtijs uarijs (quas interim nihilifacies) ſubiectum,& obnoxium. Tibi nãq; eſt etiam ſpiritus uiuens & uita ad iuſtitiæ operationem & effectum.*

Spiritus, Vita

Non deſunt qui legunt, Spiritus uita, ut intelligamus de ſpiritu Chriſti, qui iuſtificando nos uiuificat, & corpus morti obnoxium olim uiuificabit. propemodum indicant , quæ mox conſequuntur , Quòd ſi ſpiritus eius qui ſuſcitauit IESVM à mortuis,habitat in uobis.

Reſurrectio.

Quod ſi ſpiritus eius,qui ſuſcitauit. *De reſurrectione nũc diſſerit.Quòd morti obnoxiũ habes corpus,caue tibi perſuadeas,omnia ſimul interitura,& quæ non reſurgent : habes nanq; Dei ſpiritum, qui Chriſtum à mortuis excitauit : utq; & illum eduxit ab inferis,ſic planè & te ſuſcitabit,quinetiã donabit te & uita.Reſurgent præterea & qui hoc ſpiritu carent,ſed in ſupplicium. Qui uerò ſpiritus fuerint,in uitam ſuſcitabuntur.eoq; Paulus non dixit,Mortalia corpora ſuſcitabit: ſed,Viuificabit,propter inhabitantem in uobis ſpiritum. Quia iam caro & membra Chriſti ſunt qui in eum credunt,ut qui eodem ſpiritu uiuant , ſequentur membra caput ſuum ſuſcitatum à mortuis. Nec qui inhabitaſſet intulit, ſed inhabitantem ,utpote qui uobiſcum ad finem uſq; ſit permanſurus.Videtur paucis huius loci ſenſus ſic explicandus:Quãlibet morti obnoxia ſint corpora ueſtra , tamen propter ſpiritum Dei in uobis habitantem ad immortalitatem & uitam ea Deus ſuſcitabit , ut Chriſtum iam mortuum reuiuiſcere fecit: cuius caro & membra (per eius ſpiritum in uobis) eſtis.*

Ergo

Non ſecũdum carnẽ uiuendũ.

Ergo fratres, debitores ſumus: non carni ut ſecundum carnem uiuamus. Si enim ſecundum carnem uixeritis, moriemini: ſi autem ſpiritu facta carnis mortificaueritis, uiuetis. Quicunq; enim ſpiritu Dei aguntur, ij ſunt filij Dei. Non enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore: ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum: in quo clamamus Abba (pater). Ipſe enim ſpiritus teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, quòd ſumus filij Dei. Si autem filij, & hæredes: hæredes quidem Dei, cohæredes autem Chriſti, ſi tamen compatimur ut & conglorificemur. Exiſtimo enim, quòd non ſunt condignæ paſsiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.

2.Timoth.1.b Galat.4.a

Ipſe enim] Idẽ

Hæredes. Cohæredes.

Condignæ] pares

Carni debere.

Debitores ſumus non carni. *Quia tanta cõſequuti ſumus beneficia à Deo, non carni, ſed ſpiritui debemus nos noſtraq́;, & ne exiſtimetur Paulus neceſſaria corporis miniſteria adimere, ut alimentum, indumentum, & huiuſmodi, infert, Vt ſecũdum carnem uiuamus: hoc eſt, carnem carnalibus cupiditatibus inuolui permittamus. Quod infra 13. capite exprimit, dicens, Carnis curam ne feceritis in deſyderijs.*

Spiritus Chriſti noſter auriga.

Quicunq; ſpiritu Dei aguntur. *Quaſi dicat, Qui perſeuerauerit in finẽ uſq;, hunc ſpiritum Chriſti ducem & aurigam ſuum præſtituere, hi filij Dei ſunt. Hic ſpiritus eſt, quo nos Deus ſibi adoptat, quo cõparticipes, hæredes Dei, cohæredes* IESV *Chriſti dicimur: ut documẽto ſit, nos eius filios dici, reſtituta in nobis eius imagine. Hic ſpiritus alibi à Paulo Arrabo dicitur: pignus electionis noſtræ, & obſignatio, 2. ad Corinth. 1. qua nos Deus ſibi obſignauit. Hic ſpiritus agit, docendo nos, quid uerè bonum ſit, & in illud inflammando: reprimit quoq; contrarias cupiditates, ut quæ recta ſunt agamus. Neq; hunc accipimus cum timore, ſeu ad timorem & terrorem. Hos enim terrores, conſcientiæ concuſsionem, dubitationem, & fugam à Deo, uocat Spiritum ſeruitutis in timorem. Eſt enim* IESVS *Chriſtus (cuius eſt ſpiritus ille) mitis, ſuauis, & manſuetus, qui legem ſuam non annuntiauit cum illis tonitruis & terroribus magnis, ut olim cùm daretur lex in monte, ſed in omni manſuetudine.*

2.Corinth.1.d & 5.b Epheſ.1.c.

Adoptionis. *Non caret myſterio, quòd adoptiui filij Dei dicimur: nam natura ſumus filij iræ. Epheſ. 2. At Deus noſtri miſertus, per naturalem, ſiue proprium filium ſuum nos redemit, & ſpiritu ſuo ſancto corda noſtra confirmauit, & numen illud ſupremum & diuinum Patris nomine appellamus. Chriſtus ergo natura filius Dei eſt, æqualis, & conſubſtantialis patri: ſed Sancti, filij ſunt adoptione: quia propter Chriſtum recepti ſunt, & donantur Chriſti donis, ſcilicet ſpiritu ſancto, & noua æterna uita, ſapientia, & iuſtitia, &c.*

Quid eſt ſpiritum Chriſti poſtulare pro nobis.

Abba pater. *Spiritus eſt qui poſtulat, id eſt, poſtulare nos facit, ut patrẽ agnoſcẽtes oremus: Pater noſter qui es in cælis, &c. Iſta eſt fiducia & audax familiaritas, qua miſer & uermiculus homo diuinam maieſtatem Patrem appellat. Et religioſiſsimè inſtitutum eſt, ut à parocho dicatur, dum ſecundò adorans leuat ſacroſanctam Euchariſtiam populo ſpectante, & eandem ut uerum* IESVM *Chriſtum adorante, in ſacris, ſeu miſſa illa uerè cæleſti: Et diuina inſtitutione formati audemus dicere, Pater noſter qui es in cælis, &c. Hoc cooritur ex guſtu quodam ſenſuq; ſpirituali diuinæ bonitatis*

nitatis per IESVM Chriſtum exhibitæ: quē guſtum ac ſenſum affert ſpiritus ſanctus, teſtimonium perhibens ſpiritui noſtro: id eſt, conſcientiæ noſtræ quòd filij Dei ſumus, ut his ab Apoſtolo ſubditur. Ante Chriſti aduentū dicebāt, Deus Abraham, Deus Iſaac, Deus Iacòb: Deus qui in rubo Moyſi apparuiſti: patrē habemus Abraham: huiuſmodi loquutionibus utebantur. Nos uerò audita IESV Chriſti doctrina, oramus: Pater noſter: iam non auditur pater Abrahā, Iſaac aut Iacob. Eſt enim nobis pater in cœlis, cui filius proprius nos reddidit filios: ſumusq; filij adoptionis, & hunc agnoſcimus patrē. Idq; teſtificatur ſpiritus ſanctus noſtro ſpiritui, firmiter credenti Deum eſſe patrē noſtrum. Hic ſpiritus teſtimoniū reddit per effectum amoris (ut dicunt) filialis, quē in nobis operatur. Aut cùm in eccleſia audimus remiſſionē peccatorū fieri, ſiue per baptiſmum, ſiue per pœnitētiam, id nos facit agnoſcere ſpiritus ſanctus, & eo autore clamamus, Abba pater: non magnitudine uocis, ſed affectus. Quòd Apoſtolus Hebræam uocē cū Græca poſuit, ſeruiuit affectui. Dum enim uel ſingulari grauitate loqui inſtituimus uel ardemus animo, in natiuam linguā relabimur: etiam apud eos qui natiuā noſtram linguam non intelligunt. Sic Ioannes pleraſq; uoces Hebræas in hiſtoria ſua poſuit, Cephas, Meſſias, & alias quaſdam. Hac ratione & Marcus 5. cap. uerba Domini ad puellam quam reuocabat à morte, Hebræa lingua, id eſt, qua tunc Hebræi utebantur, poſuit, Talitha kumi. Et Apoſtolus noſter in fine prioris ad Corinthios, deuouens aduerſarios Chriſti, & minitans eis aduentum Domini, Maran atha, dixit: id eſt, Dominus uenit. Aut, ut ait Petrus Lombardus in hunc locum, Non fruſtra duarum linguarum duo uerba idem ſignificantia poſuit, propter uniuerſum populum qui de Iudæis Abba clamantibus, & gentibus Pater, in unitatem fidei uocatus eſt. Aut dici poteſt, duplex adponitur patris nomen, ut oſtendatur firmitas & certitudo fiduciæ.

Abba pater.

Maran atha.

Si tamen compatimur ut &c. Hoc loco Compati eſt, non quod quidam uulgo accipiunt, moueri malis alterius, ſed ſocium eſſe & imitatorem, atq; æmulum afflictionum Chriſti. Hoc dictum bifariā accipi poteſt, cauſaliter, & conditionaliter. Priore modo hunc ſenſum accipias: Quia unà cum Chriſto tam multa ſufferimus, indubitatò hoc nobis perſuaſum eſt, nos Chriſto eſſe cohæredes, & eiuſdem gloriæ participes. Ad hunc modum legit Chryſoſtomus. Sic & hanc certitudinem futuræ gloriæ præſentibus afflictionibus Paulus Timotheo ſuo confirmabat. Cùm enim hortatus eſſet ad conſtantiam in perſequutionibus propter euangelium perferendis, ſubiecit, 2. ad Timoth. 2. cap. Fidelis ſermo: Nam ſi commortui ſumus, & conuiuemus: ſi ſuſtinebimus, & conregnabimus. Si dictum hoc cōditionaliter accipiatur, tranſitio eſt ad confirmationem tolerantiæ, qua perferamus afflictiones pro Chriſto: facitq; ad hæc ratio: Si unà affligamur, fit ut unà glorificemur. Chriſtus hac uia gloriam ſuam iniuit, ut plurima antè pateretur: ergo eadem uia & nobis hæc gloria iucunda erit. Sed hoc neminem frangat, nemo his afflictionibus retrocedat. Tanta enim eſt hæc gloria Chriſti, quæ nobis communicabitur, ut nullæ afflictiones quæ hic nobis incidere poſſunt, queant illi conferri. Atque id eſt quod Paulus ſubiungit, Exiſtimo enim, &c. Quod uerbum exiſtimo, non pro opinor, aut dubito accipitur: ſed pro perpendo, ſiue reputo. Nec enim id opinatur Paulus ceu dubitans, ſed certus ita eſſe, perpendit in animo ſuo. Qui periculum fecerat de ijs (ut docet 2. Corinth. 11.) non dubius loquitur..

Compati.

Exiſtimo.

Nam expectatio creaturæ, reuelationem filiorum Dei expectat. Vanitati enim creatura ſubiecta eſt, non uolens

Creatura.

lens, ſed propter eũ qui ſubiecit eam in ſpe, quia & ipſa creatura liberabitur à ſeruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorũ Dei. Scimus enim quòd omnis creatura ingemiſcit, & parturit uſq; adhuc. Non ſolùm autem illa, ſed & nos ipſi primitias ſpiritus habentes, & ipſi intra nos gemimus, adoptionem filiorum Dei, expectantes redemptionem corporis noſtri.

Adhuc.) Ad hoc tempus.

Adoptio filiorum.

Redẽptio corporis.

Nam expectatio creaturæ. *Excitans hic Paulus auditorẽ, & attollens, erigensq; à creatura, grandem reddit ſermonem ſuum, contemptum præſentium conſtituens, cupiditatemq; futurorum. Atq; ut futurorum bonorum excellentiam exhibeat, ac deſyderium oſtendat, quo cupiant liberari, à quibus malis detinentur, infert etiam creaturam ualde expetere, præſtolariq; bona. Locus hic intellectu difficilis. Nihil reuera temerè de hoc confirmandum, ſed pia diligentia etiam atque etiam uerba diuina tractanda ſunt. Beatus Auguſt. lib. 83. quæſtionum, & 67. & ad Oroſium cap. 8. intelligit nos ipſos, quos omnem creaturam dictos eſſe ab Apoſtolo arbitramur, eò quòd nullum ſit creaturæ genus, quod nõ in homine poßit agnoſci. Nos ergo anima & corpore afflictos in præſenti, quatenus creaturæ ſumus, dicit expectare reuelationem filiorum Dei, hoc eſt nouæ in nobis creaturæ, quæ in præſenti uarijs ærumnis & miſerijs quaſi obtegitur, & reuelabitur in reſurrectione. Origenes mentem id eſt rationalem creaturam hic intelligit, quæ dum neceßitatibus corporis occupatur, congemiſcit, & parturit, expetens ſui liberationẽ, quæ tum futura eſt, quum filij Dei innouabuntur penitus. Diuus Chryſoſt. ſcribit, Apoſtolum, ut hunc ſuum ſermonẽ manifeſtiorem faceret, perſonam affingere toti huic mundo: Atq; hunc locum uſq; ad id quod ſequitur, Nõ ſolùm autem illa &c. multi ex Græcis interpretantur de creatura quæcũq;, præter rationalem, intelligi: eſſeq; hic figuram Proſopopœiam, hoc eſt perſonæ fictionem, quoties inanimatum loquitur, aut contrá. Quẽadmodum & Prophetæ inducũt flumina plaudere manibus, colles exultare, & montes ſubſilire: uolentes nimirum ea hyperbole (id eſt oratione opinionẽ & fidem humanam excedente) amplitudinem exponere bonorum, de quibus loquuntur. Similibus figuris utuntur etiam in triſtibus prophetæ, luctum tribuunt Soli, Lunæ, ſideribus, & creaturis reliquis: quibus hyperbolis immenſitatem exprimunt miſeriæ & calamitatis, quæ hominibus deſtinantur. Nec ſolum hoc in hiſce loquutionibus ſignificatur, ſed etiam quædam ſympathia & cognatio quam cum homine habent res uniuerſæ. Sicut enim propter hominem omnia condita ſunt, ita ſuo modo pro conditione hominum, & ipſa ſe habent. Terra ſterilis, propter pietatẽ inhabitantium redditur fructifera: & terra fructifera, propter impietatem habitantium uertitur in ſalſuginem, ut canit ille Pſal. 106. Principio enim ubi homo peccaſſet, terra maledictioni ſubiecta eſt, ut ſpinas proferret & tribulos. Angeli quoq; cùm gaudent ſuper uno peccatore pœnitentiam agente: dolent utiq; pro his qui pœnitentiam negligunt. Dolent, inquam, non dolore in ſe, ſed in modum dolentium ſe habent. Atq; ſolet eſſe frequens hæc in ſacris metaphora: ut apud Eſa. 33. cap. ſcribitur, Angeli pacis amarè flebunt. Sic in prophetijs, quibus ſacri prophetæ prædicunt præcipuam populi Dei uel calamitatem uel filicitatem, utranq; cœlo & terræ ac rebus omnibus communicant. Vnde cùm Eſa. 63. cap. de regno Chriſti uaticinatur, cœlos pollicetur nouos, & terrã*

Auguſtinus.
Expectatio creaturæ.

Origenes.

Chryſoſt.

Proſopopœia.

Hyperbole.

Sympathia.

Res uniuerſæ ſuo modo pro conditione hominũ ſe habẽt.

Angeli dolent, quid.

nouam.

nouam,adeoq; nouitate præcellēte,ut priorum nullam inde dicat ſere memoriam.Pau-
lus deniq; ipſe Dominum noſtrum IESVM *inſtauratorem omnium facit, quæ ſunt in*
cœlo & in terra,Epheſ.1.& Coloſ.1.cap. Hæc omnia utpote congemiſcere, & par-
turire tribuuntur omni creaturæ, toti machinæ rerum, non quòd illis propriè compe- Anthropopathia.
tunt(eſt enim in his loquutionibus Anthropopathia)ſed quòd omnino arcana quædam
ſingulis rebus eſt cum homine ſympathia:ex qua ſuo certo modo cunctæ res,calamita-
tes & caſus aduerſos hominum dolent: ſalutem expetunt,& de ea gaudent. Facit ad
hoc,cùm ſacri prophetæ prædicunt atrociores ruinas gentium,totam machinam mun-
di unà commouendam teſtantur. Ita Eſa.13.cap.cùm prædiceret excidium Babylonis,
Stellæ(inquit)& aſtra non lucebūt,Sol obtenebrabitur in ortu ſuo,& Luna non ſplen
debit in lumine ſuo,&c.Hiſtoriæ quoq; teſtantur quàm terrificè omnium creaturarum Affectu quodã
cœleſtium & terreſtrium immutationes factæ ſunt in euerſionibus regnorum, & popu res uniuerſæ du
lorum. Ita contrà,quando Dominus populis ſingulari magnificentia opem ferre inſti- ctæ uident pro
tuit, facit ad id ſibi ſeruire ſuperna & inferna : idq; facit modo aliquo inſolito & ſtu- conditione hominum.
pendo. Sic cœlum & mare ſeruiebant Iſrëlitis exeuntibus de Aegypto,& in perden-
do hoſte Pharaone & Iſraëliticis in tutum deducendis. Totum quoque cœlum,& ipſi
Angeli adfuerunt Ezechiæ contra Aſſyrios:Huiuſmodi multa ſunt Eſaiæ 30.cap.ex-
preſſa,& apud prophetas omnes.Idem uidere eſt in Chriſto Domino.Huic recens na-
to,cœlum clarius illuxit, Angeli gratulati ſunt,& gloriam eius cantantes prædicant,
Gloria in altiſsimis Deo : Stella adduxit magos : in deſerto miniſtrarunt ei Angeli,&
dæmones confiteri eum oportuit:morienti compaſſa eſt tota orbis machina: ſol obſcu-
ratus eſt,terra mota, petræ ſciſſæ ſunt,uelum templi ſciſſum eſt. Reſurgenti & cœlum
(quia cœlica luce conſpiciebantur Angeli)& terra concuſſa,gratulabantur : Angeli
aderant reſurrectioni nuntij.Ita rurſus,cùm aſcenderet ad patrem,lucida eum excepit
nubes,& angeli de reditu eius teſtati ſunt.Cùm mitteretur ſpiritus ſanctus,iterum to-
tus orbis ſubſeruiuit,tonitru,uapore,igni,terræq; motu.Dicatur ergo in hunc ſenſum:
Creatura rationis expers,naturamq; habens corruptibilem & interituram, expectat
reuelationem filiorum Dei,id eſt,mundi finem,quādo demōſtraturus eſt Deus,qui'nam
ſint filij Dei,qui'ue filij Satanæ.Vel tempus conſummatæ beatitudinis,quia interim ua
nitati ſubiacet & corruptioni. Etſi Angeli iuſti incorruptibiles ſunt, tamen cum rebus
corruptibilibus negotium habent,res mundi adminiſtrantes, & uident interire opera
ſua,ut ait Ambro.Cœli quoq; mutabuntur,Pſal.102. Initio tu Domine terram funda-
ſti,& opera manuum tuarum ſunt cœli : Ipſi peribunt, tu autem permanes, & omnes Vanitas.
ſicut ueſtimentum ueteraſcent. Vanitas *non hic ſonat mendacitatem,ſed potius fru-*
ſtrationē,quòd creatura interim non aſſequatur,quod utcunq; cōtendit efficere:Verbi
cauſa,dum aliud ex alio propagans, indiuiduis uiciſsim cadentibus, ac renaſcentibus
ſpeciem tuetur,ne intercidat,meditatur immortalitatem quandam,ſed fruſtra:non enim
ſingula hæc corruptibilia,reſtituto homine incorruptibili & immortali,renouabuntur
ad incorruptionē,tametſi expectare quodāmodo uideantur. Huic corruptioni ſubiecta
eſt uolens,uel inuita, propter eum qui ſubiecit eam : id eſt,uel propter Adæ peccatum,
propter quod & terra & creatura maledictioni et corruptioni facta eſt obnoxia:Vel
propter Chriſtum, qui ſua potentia,uel inuitam illā corruptioni tenet obnoxiā : in ſpe
tamē exeundi illam naturā interiturā,quippe quæ liberabitur à ſeruitute & neceſsita-
te corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei:hoc eſt, propter libertatem gloriæ,
ſiue quādo libertatē gloriæ filij Dei aſſequentur. Locutio iſta,Expectatio expectat:

etſi

etſi paulò eſt inuſitatior, habet tamen conuenientiſſimum ſenſum. Significare enim uoluit, magna anxietate conſtrictas, & magno deſyderio ſuſpenſas creaturas, expectare diem illum, qui gloriam filiorum Dei exhibebit.

Omnes creaturæ libertatē noſtram ſuſpirare uidentur.

Scimus enim, quòd omnis creatura. *Omnes creaturæ quodam modo libertatem noſtram ſuſpirant, & inſtar parturientis diſferri dolent: quippe quæ non antè perfectionis gradum ſortientur, quàm poſt iudicium, reuelatione filiorum Dei facta, noui cœli, nouaq; terra fiant. Hæc non dicit Paulus, quia gemitum cuiuſpiam, qui à terra moueatur, audiuerit: uerùm ut ob oculos poneret cupiditatem, qua expetit creatura à malis liberari.*

Primitiæ.

Non ſolùm autem illa, ſed & noſipſi. *Non ſolùm illa, ſupple, creatura rationis expers, ſupple, uult illa, quæ præmiſſa ſunt: ſed etiam noſipſi habentes primitias ſpiritus, id eſt, donum ſpiritus ſancti, quod à Chriſto glorificato cœpit effundi opulentius. Illud enim donum Apoſtoli & primùm & largiſſimè perceperunt. Sic uocauit Apoſtolus Chriſtum primitias reſurgentium, quòd primus à mortuis reſurrexit. 1. Corinth. 15. & 16. cap. huius epiſtolæ uocat domum Stephanæ primitias Achaiæ, quòd ex Achaicis primi credidiſſent. Aut, Habentes primitias ſpiritus, id eſt, naturale aliquod iudicium rationis, tanquam ſpiritus ſancti primitias & delibamenta accepimus, ad illam libertatem ſuſpiramus.*

Et ipſi intra nos gemimus. *Exaggerat gemitum deſiderij gloriæ filiorum Dei, ut oſtendat quantum ſit hic ſanctorum deſiderium, & ex eo, quanta illa ipſorum gloria, pro qua adeo gemunt & ſuſpirant. Exaggerat uerò gemitum à perſona gementium, & à modo. A' perſona, ait enim, Et nos ipſi, qui primi ſpiritu Dei donati ſumus largiſſimè & opulentiſſimè. A' modo, quia intra noſipſos, in intimo cordis noſtri non leuiter, nō affectu quodam externo, ſed taciti intra nos ingemiſcimus, expectantes*

Adoptio.

adoptionem filiorum Dei: non illam initialem (ait Theophylactus) quam iam aſſequuti ſumus in baptiſmo: ſed conſummatam, ipſam ſcilicet tum animæ tum corporis redemptionem, & expeditam ab omnibus affectionibus & corruptionibus liberationem. Venundati ſiquidem ſunt peccato, ſanguine uerò Chriſti redimuntur: ut iam non peccato, ſed iuſtitiæ ſeruiant, & uitæ beatæ, in qua perfecta & conſummata dicitur

Λύτρωσις.

redemptio, & adoptio. Eſt certè λύτρωσις, perfecta quædam & expedita mortis & paſſionum liberatio, quando non amplius nobis ſit ab ipſa adoptione, ad ſeruitutem peccati diuertendi facultas. Si quis deſiderat intelligere de innouatione creaturarum poſt diem iudicij, legat beatum Tho. qui hanc quæſtionem exactius tractat parte 3. quæſt. 91. Affirmatq; corpora cœleſtia, elementa, & homines innouandos eſſe: Animalia, plantas & mineralia minimè. Quoniam hæc ſecundum & partem & totum corruptibilia ſunt: illa uerò aut ſecundum totum, aut ſecundum partem ſunt incorruptibilia. Sunt & aliæ rationes quas adducit.

Spes.

Spe enim ſalui facti ſumus. Spes autem quæ uidetur, non eſt ſpes: nam quod uidet quis, quid ſperat? Si autem quod non uidemus, ſperamus, per patientiam expectamus. Similiter autem & ſpiritus adiuuat infir-

Oratio.

mitatem noſtram. Nam quid oremus ſicut oportet, neſcimus: ſed ipſe ſpiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem ſcrutatur corda, ſcit quid

deſid

desideret ſpiritus : quia ſecundum Deum poſtulat pro ſanctis. Scimus autem quoniam diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum, ijs qui ſecundum propoſitum uocati ſunt ſancti.

Pro ſanctis.] uel ſanctis hominibus, uel rebus ſalutarib', & puris.

Spe enim ſalui facti. *Ac ſi dicat, Dixi eos, qui credunt in Chriſtum, eſſe filios atq; hæredes Dei, eoq; ſaluos atq; beatos. Sed ſi hac ſalute & beatitate re ipſa nō fruamur, & potiamur, non pertædeat, quoniã ſpe et expectatione (quæ non cōfundit) ſalui ſumus, ſecuri ſumus de hac ſalute, cùm de ea certò conſequēda ſpiritũ Chriſti pro arrabone hæreditatis habemus in nobis. Hæc ſpes & expectatio gemitum (de quo paulò antè ſum loquutus (parit, non excludit. Ne igitur quæras cuncta hic adeſſe tibi bona, ſed nonnulla etiam ſpei reconde. Si enim cuncta tibi præſtò eſſe uis, non eſt tibi ſpes. Etenim ſpes, quæ uidetur, non eſt ſpes. Si autem quæ non uidemus ſperamus, per patientiam aſſequemur illorum expectationem. Ex his apparent duo eſſe in ſpe, Abſentia rerum, quas ſperamus: & certa earundem exſpectatio : in illa eſt afflictio & gemitus, in hac fiducia eſt alacritas. Cùm ait, Spes quæ uidetur: Metonymia utitur. ſpem uſurpans pro rebus ſperatis, ut omnia cum Dinoiſi, ſeu grauitate dicat.*

Ephes. 1.

Duo ī ſpe clauduntur.

Similiter autem & ſpiritus. *Ne exiſtimes, inquit, defatigari expectando, Spiritus enim non ſinet te defatigari, uerùm hac in re te adiuuabit. Sumus enim infirmi, nec patientes ſatis eſſe poſſumus citra ſpiritus paracleti auxilium. Nam ſi conaris bonum operari quantum in te eſt, ſpiritus pariter tui curam geret, & auxiliabitur : ſi uerò negligis, ſimul negligêris. De huiuſmodi auxilio arcano Dei dum fertur, ſingularis fit mentio apud Dauidem Pſalmo 33. & pleriſq; alijs Pſalmis. Rogabis: Quomodo datur ſpiritus ſanctus, & quomodo eſt efficax? Reſpondeo : Cùm ſuſtentamus nos uerbo in ipſis certaminibus, & inuocamus Deum : hæc duo Paulus hic coniungit, ſicut in Pſalmo dicitur: Suſtinuit anima mea in uerbo eius. Et, Cùm inuocarem, exaudiuit me Deus &c. Et Chriſtus inquit, Dabit ſpiritum ſanctum petentibus ſe.*

Spiritus feſſos & afflictos leuat.

Nam quid oremus ſicut. *Scimus petenda eſſe ſaluti neceſſaria, qualia ſunt credere, ſperare, diligere Deũ, ac proximũ propter Deum, eſſe miſericordē, patientē, benignum, pœnitentē, manſuetum, & huiuſmodi: ſed expediētes ſeu neceſſarios ad horum conſeruationē & conſequutionē modos, euentus, occurſus, & huiuſmodi, in particulari ignoramus. Multi enim uarijq; ſunt modi aſſequendæ rei. Vnus mihi noxius eſt, qui alteri eſt cōmodus: & quem mihi exiſtimo utilē modum, is reuera inutilis eſt mihi. Monaſticæ alicui utilis eſt, quam alter ferre non poteſt, ad contēplanda diuina, aut huiuſmodi. Origenes, Ambr. Chryſoſt. & Auguſt. coniungunt illud, Sicut oportet, uerbo Oramus: exiſtimant enim Apoſtolum uoluiſſe hic dicere, nos neſcire quid oporteat orare, eoq; ſæpe pro ſalubribus orare noxia. Adducunt Paulum qui orarit iter expediri ſibi Romam: item remoueri à ſe angelum Satanæ cædentem, & neutrum exorarit, quia non orarit quemadmodum oportebat. Scimus quidē finem, ſed modum aſſequendi frequenter ignoramus, ſed ſpiritus poſtulat, &c.*

Varij aſſequendæ rei modi.

Sed ipſe ſpiritus poſtulat. *Cùm ſpiritus ſanctus noſtrum ſpiritum uidet laborantem, & aduerſantem carni, & quaſi adhærendo ſibi, oratione præit, et ad orandum eum excitat, facitq; poſtulare: dum caro concupiſcentias ſuas ingerit, puritatem ſpiritus impedit, & ſynceritatem orationis obſuſcat. Sed ubi uiderit ſpiritus Dei (ait Origenes) laborare ſpiritũ in aduerſando carni & adhærendo ſibi, porrigit manum,*

Spiritus ſanctus noſtrũ ſpiritum præcedit ut oret.

& adiuuat infirmitatem eius. Et uelut ſi magiſter ſuſcipiens ad rudimēta diſcipulum, & ignorantem penitus literas,ut eum docere poßit,& inſtituere,neceſſe habet inclinare ſe ad diſcipuli rudimenta,& ipſe prius dicere nomen literæ,ut reſpondēdo diſcipulus & dicat, & diſcat,ac ſit quodam modo magiſter incipienti diſcipulo ſimilis ea loquens,& ea meditans,quæ incipiens loqui debeat ac meditari.ita & ſanctus ſpiritus ubi oppugnationibus carnis perturbari noſtrum ſpiritum uiderit,& neſcientem quid orare debeat,ſecundum quod oportet:ipſe uelut magiſter orationem præmittit, quam noſter ſpiritus,ſi tamen diſcipulus eſſe ſancti ſpiritus deſiderat, proſequatur. Ipſe gemitus offert,quibus noſter ſpiritus diſcat ingemiſcere,ut repropitiet ſibi Deū.hæc ille. Reuera hæc tam ſancta ſuſpiria,hos gemitus,has orationes,ut relicta hac carnis infirmitate in patriam conſcendamus,ſpiritus ſanctus nobis ingerit.Etiam ſi ſpiritus hominis aliquādo petit nocitura,tamen ſpiritus ſanctus afflans animos aliquorum, corrigit quod male petebatur,ueluti præfectus omnibus ſanctis interpellationibus.Legito Auguſtinum in.6.capi,Ioannis.

Spiritus cognoſcit noſtros affectus.

Scit quid deſideret ſpiritus. Qui ſcrutatur corda,nouit quiſnā ſit affectus ſpiritualium hominum,qui orationis tum ſpiritum,tum donum acceperunt. Nouit inquam ſpiritus ſanctus,quòd ſpiritalis non ſecundum noxiam cupiditatem, ſed ſecūdum Deum(id eſt,uoluntatem Dei)intercedit pro ſanctis: Qui (ait Photinus) per orationem ſanctificantur.Vel quia pro puris,Deoq; placentibus operibus petitiones faciāt, uel pro hominibus ſanctificationem deſiderantibus.Quia diligentes Deum (ait Ambroſius in hunc locum)et ſi imperitè precati fuerint,non illis oberit, quia propoſitum cordis illorum ſciens Deus & ignorantiam,illis imputat quæ aduerſa poſtulāt,ſed ea annuit quæ danda ſunt Deum amantibus.Vnde & Dominus ait Matthæi 6.Scit autē pater ueſter quid uobis opus ſit antequàm petatis ab eo.Hæc ille.

Scimus autem quoniam diligentibus. Totus hic locus ad eos, qui in periculis ſunt conſtituti, pertinet: eruditq; eos, ne ſeligant ſemper quæ ſibi uidentur commoda,& utilia,qui ſi aduerſa patiantur,audiant id factum ad explorationem patientiæ.Atque & proſpera & aduerſa cooperantur in bonum.Sunt qui referunt uerbum ad ſpiritum,uel ad omnia.Iuxta priorem ſenſum intelligunt,ſpiritū ſanctū omnia uertere in bonum ſuo auxilio:Iuxta poſteriorē accipiunt,Omnia etiā mala,ſeu aduerſa,adiumento eſſe ſanctis ad felicitatem.Propterea non dixit quibuslibet id cōtigiſſe, ſed à Deo tantummodo uocatis.Deinde ne exiſtimetur Deus partem ſolummodo mortalium uocaſſe,ſubijcit,Iis qui ſecundum propoſitum uocati ſunt.Oſtendēs omnes quidem uocatos eſſe,uerùm eos duntaxat obediuiſſe,qui ſecundū propoſitum ac prædeſtinationem ſint uocati.Hi autem(ait Ambroſius)ſecundum propoſitum uocantur, quos credentes præſciuit Deus futuros ſibi idoneos,ut antequàm crederent ſcirentur. Videtur hîc apoſtolus,cùm dicit,Omnia cooperantur in bonum, ad ſuperiora reſpicere, quibus teſtatus eſt omnem creaturam nobis congemiſcere: perfici ſalutem noſtram expetere,tum ipſum quoq; ſpiritum ſuccurrere noſtræ infirmitati. Ad hæc ergo, uelut amplificans,dicit nunc,Sic nos iuuat ſpiritus,ſic opem ferre omnia quærunt, ſic Deus in ſalutem noſtram omnia inſtituit,ut nihil omnino ſit,quod noſtram ſalutem non adiuuet,& quodammodo inſtauret.

Vocati ſecundum propoſitum.

Prædeſtinatio.

Nam quos præſciuit,& prædeſtinauit conformes fieri imaginis filij ſui, ut ſit ipſe primogenitus in mul-

tis frat

tis fratribus. Quos autē prædeſtinauit, hos & uocauit: & quos uocauit, hos & iuſtificauit: quos autē iuſtificauit, illos & magnificauit. Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis cōtra nos? Qui etiam proprio filio ſuo nō pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum: quo modo nō etiam cū illo omnia nobis donauit? Quis accuſabit aduerſus electos Dei? Deus qui iuſtificat: Quis eſt qui condēnet? Chriſtus IESVS, qui mortuus eſt, imò qui & reſurrexit, qui & eſt ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis?

[Magnificauit.] glorificauit. — Vocatio. Iuſtificatio. Glorificatio. — Donatus nobis Chriſtus.

Conformes fieri imaginis. *Qualis nam imago (ait Cyrillus) Dei hic intelligitur, declarabit ipſe Paulus, quum 1. Corinth. 15. dicit, Quemadmodum portauimus imaginē terreni, portemus & imaginē cœleſtis: hoc eſt, uitā in ſanctificatione, ac irreprehenſibilē ad proximū conuerſationem. Quemadmodum enim imaginem terreſtris, id eſt Adæ, dicimus eſſe uitam in inobedientia & peccato: ita imaginem ſupercœleſtis, id eſt Chriſti, ſanctificationem: iuſtitiam, & obedientiā adſeueramus. Iſtos quos præſciuit (ait Ambroſius) futuros ſibi deuotos, ipſos elegit ad promiſſa præmia capeſſenda, ut hi qui credere uidentur, & non permanent in fide cœpta, à Deo electi negētur: quia quos Deus elegit, apud ſe permanent. Eſt enim qui ad tempus eligitur: ſicut Saul & Iudas, non de præſcientia, ſed de præſenti iuſtitia. hæc ille. Conformes nos filios ſuos faciet, quando configurabit corpus humilitatis noſtræ configuratum corpori claritatis ſuæ in reſurrectione, ut ſit ipſe primogenitus mortuorum, & reſurgentium.*

[Fieri imago Dei. — Electio duplex. — Quādo conformes nos filios faciet.]

Quos autem prædeſtinauit. *Prædeſtinatos uocauit per prædicationem IESV, iuſtificauit per mortem illius, glorificauit per reſurrectionem, ac præmium immortalitatis. Siue, uocauit per doctrinam Euangelicam, iuſtificauit per baptiſmum, glorificauit per dona Spiritus. Ad hunc modum Paulus gradibus quibuſdam ab eo, quod eſt omnium primum, peruenit ad id, quod eſt omnium ſummum, quò res eſſet firmior & abſolutior. Aut dici poteſt hunc in modum: Quos Deus prædefiniuit, ſeu prædeſtinauit, in hoc ſcilicet ut per Chriſtum adducantur ſibi, hos uocat, etiam in communionem Chriſti, & uocatos per hunc Chriſtum ſuum peccatis omnibus abſoluit, id eſt iuſtificat, tandemq́; imagine ſua in eis reſtituta, & diuinitate quadā plenius impertitis, glorioſos, & ſui communione beatos reddit.*

Quid ergo dicemus ad hæc? *Non placebimus nobis de tanta Dei in nos dignatione? Non gloriabimur de Deo nobis ſic propitio? non exultabimus ſumma ſecuritate & fiducia de tanta felicitate? Non inſultabimus deniq; ſumma cōfidentia & animoſitate omni ui aduerſariæ de tanto contra omnia mala præſidio? Hæc omnia inſunt iſti interrogationi, Quid ergo dicemus ad hæc? Vnde ſubijcit.*

Si Deus pro nobis. *Si Deus pro nobis, ut pater pro filijs, ut ſaluator pro iſs, quos ab æterno ad ſalutem præfiniuit, uocauit, remiſſis peccatis cooptauit, paulò poſt gloria ſua plenè donaturus, quis contra nos quicquam ualeat, ut hanc plenam & ſolidam noſtram felicitatem ulla ex parte imminuat?*

Qui etiam proprio filio. *Quis cui parcat amplius, quàm filio? quid ſeruatum æquè cupiat, atq; proprium filium: imò, quid non impēdat quis, ut ſaluum habeat*

filium? At Deus ſic pro nobis eſt, ſic noſtræ ſaluti ſtudet,ut quò nos perpetuum ſalui eſſemus,nō ſolùm filio ſuo non pepercit,nec eum quouis modo pro ſalute noſtra impendit:ſed tradidit ipſe eum,ut pro nobis moreretur. Idem expreſſit Dominus Ioannis.3.*Sic* Deus *dilexit mundum,ut filium ſuum unigenitum daret,&c.*Quod *hic* Apo*ſtolus per proprium filium,id* Dominus *per unigenitum expreſſit,nempe uerum* Chri*ſtum* Deum *& hominem.*

Quomodo non etiam cum illo. *Vt liberati peccatis æternam uitam uiueremus,*Deus *filium ſuum proprium, malorum omnium depulſorem donauit:* Ergo *cum hoc depulſore malorum,conciliatoreq; bonorum omnium, donauit nobis omnia.* Quia *hæc nota ſunt,interrogatione eſt uſus.*

Quis accuſabit aduerſus electos. *Interrogationes iſtæ,non uidentur tam rogare,quàm inſtare,& fiduciam ueritatis exprimere:ut cùm interrogatur.* Quis *accuſabit aduerſus electos Dei? Reſpondendum,*Nemo.*Et quod ſubijcitur,*Deus *qui iuſtificat:ratio eſt confidentiæ,quam interrogatio præcedens expreſſit.*Deo *enim iuſtificante & abſoluente,quis auſit accuſare? Et ut id quis auſit,& reos nos etiam peragat,preſtò eſt ſatisfactio,mors* Chriſti,*imò potens aduocatus,qui nos omni quamlibet merita condemnatione eripiat.Chriſtus mortuus rediuiuus & ad dexteram* Dei *ſedens & regnans : hic enim interpellat pro nobis.* Nemo *ergo auſit criminari eos, quos* Deus *non ſolum uocauit,ſed etiam elegit.Pronuntiandus eſt hic locus interrogatiuè.*Nempe *ſenſus etiã pronuntiatione uariatur,adeò ut ſermo perperam pronuntiatus,ſenſum faciat hæreticum interdum.*Adnotauit *hunc locum* Auguſtinus *de doctrina Chriſtiana lib.3.cap.3.* Ecquis *eſt qui condemnet ſpiritu adiuuante imbecillitatem noſtram,patre autem iuſtificante,filio uerò pro nobis mortuo?*Porrò *quos ipſa trinitas iuſtificauit, quis cōdemnet? quaſi dicat,*Nemo.*Hæc certe irrefragabilia ſunt.*Animaduerte *quòd non dixerit ſeruos* Dei,*ſed* Electos, *dignitatem illorum amplificans.* Non *dixit,*Qui *remittit peccata:ſed quod maius eſt,*Qui *iuſtificat : ne per interpellationem diminutionem quandam intelligas.*Primùm *parem adeoq; æquam dignitatem poſuit,nimirum quòd ſit ad dexteram patris.* Deinde *adijcit, interpellat: hoc intellige,quod per incarnationem.* Quia *homo factus eſt, pro nobis ad patrem interpellet, quoniam ipſe pontifex.ut infra ad Hebræos docetur.*

Senſus pronuntiatione uariatur.

Quis ergo nos ſeparabit à charitate Chriſti? Tribu-
latio? an anguſtia? an fames? an nuditas? an periculũ? an
Pſal.43.d perſecutio? an gladius? (ſicut ſcriptũ eſt, Quia propter
te mortificamur tota die: æſtimati ſumus ſicut oues oc-
ciſionis)Sed in his omnibus ſuperamus propter eũ qui
dilexit nos. Certus ſum enim,quia neq; mors,neq; ui-
ta,neq; angeli, neq; principatus, neq; uirtutes, neq; in-
ſtantia,neq; futura,neq; fortitudo, neq; altitudo, neque
profundũ, neq; creatura alia poterit non ſeparare à cha
ritate Dei,quæ eſt in Chriſto IESV Domino noſtro.

Mortificamur] Morti tradimur

Propter eum] Per eum

Virtutes,] Poteſtates,

Quis ergo nos. *Reſpexit ad illud :* Quis *accuſabit aduerſus electos* Dei?Quis *condemnet.Pertinent enim hæc ad probandum propoſitionem,*Omnia *cooperatur in*

Bonum,&c. Auditorem erigit Paulus, ut ne ſuccumbat, animum'ue deſpondeat, audiens adflictionem,perſequutionem,& huiuſmodi.Omnium,inquiens,dominamur per gratiam Chriſti.Omnibus,inquit,ad iniuriam expoſiti ſumus(nos Apoſtoli uidelicet) tanquàm nos oporteat primùm mactari, cui ſane rei nihil contradicimus. Catalogum iſtorum,quibus ipſe,& alij Apoſtoli initio exerciti ſunt,expoſuit 1.Corinth.4.2.Corinth.4.6.& 11. Totum hunc locum Auguſt.libro de doctrina Chriſtiana 4.cap. 20. profert,uelut exemplar orationis,quæ uehementiam cum ornatu coniunxerit.

Separabit à charitate. *Charitas hic uidetur accipi,qua nos dilexit Deus, & ad redamandum prouocauit.In hunc ſenſum accipiunt beatus Ambroſius,& Auguſtinus.Chryſoſtomus intellexit de Dilectione Dei in nos,propter uerbum concluſionis ſequentis,cùm addit:Quæ eſt in Chriſto* IESV. Charitas.

Oues occiſionis. *Id eſt,oues occiſioni deſtinatæ: Occiſionis pro mactationis poſitum.Ea eſt,quum lanius contrectat,& explorat pecudē,num idonea ſit,ut iuguletur.Locus hic deſumptus eſt ex Pſal.43.Ac ſi diceret,Quotidie reputati ſumus,ut oues mactationi deſtinatæ,à quibus quotidie aliquæ mactantur.Vehemens eſt in eo pſalmo ſanctorum querulatio.Vide quæ in hunc locum apud Dauidem adnotata ſunt.* Oues occiſionis.

Sed in his omnibus ſuperamus. *Non ſolùm uincimus, ſed etiam ſuperuincimus,excellenter uincimus.hoc eſt,per eos,qui nobis inſidiantur,coronamur. Inſidiatores enim & aduerſarij noſtri ſunt nobis coronarū ſuppeditatores, ſi modo iniuriam propter Chriſtum feramus.In his omnibus ſuperamus,non noſtra uirtute,ſed per eum qui dilexit nos.*

Certus ſum. *Perſuaſus ſum(hoc modo legit Hieronymus ad Algaſiam quæſtione 9.)ſiue cōfido,habeo compertū de iſtis,quæ patimur,afflictiōe,anguſtia,&c. quòd nihil nos auellet à charitate Chriſti. Satan illa nobis concitat,& in hoc, ut à Deo deficiamus,tanquam nullam curā noſtri gerente,aut certè nos odiente.Id quod ipſi Iob,& Domino noſtro* IESV *Chriſto eſuriēti in deſerto perſuadere conabatur. Sed Deus donat ſpiritum ſuum,quo ſuperuincimus omnia,id eſt perſtamus in fide Chriſti immoti.*

Neq; mors,neq; uita. *Nihil in uita,nihil in morte:uel,Nihil inter uiuos,nihil inter mortuos ſic ualet,& formidabile eſt, ut poſſit nobis auertere dilectionē Dei. Aut in hunc ſenſum dici poteſt:Siue uiuendum ſit,ſiue moriendum, nihil tamen poterit incidere,quod alienet à nobis Deum.*

Neq; angeli,neq; principatus. *Per Angelos uidetur intelligere non malos tantùm,ſed etiam bonos:ut huic dicto inſit ea hyperbole, qualis ineſt illi ad Galat. 1.Si angelus de cœlo euāgelizet uobis, præterquàm quod euāgelizauimus uobis, anathema ſit.Non quòd boni angeli auertere à Deo uelint:hoc abſit:Enimuero uehemens deſyderium ſignificare quærēs,& ardorē erga Deum,ad hos ſermones peruenit Paulus. Angelos uidetur dicere adminiſtratorios ſpiritus, quos mittit Deus in miniſteriū propter eos,qui hæreditatē capient ſalutis.Hebræorū 1. Principatus, angelos principatu,hoc eſt ampliore imperio fungētes.Virtutes, qui mira & potentia efficiunt, ultionemq; Dei exequūtur in malos:quales erant qui euerterūt Sodomā & Gomorrhā, qui ſecuerūt mare rubrū,& alia miracula ediderūt pro populo Dei cōtra hoſtes eius. Dici etiam poteſt,& intelligi de malis angelis:Quia peccata noſtra merētur, ut & malis angelis ſua ſit in orbe poteſtas.Diſtribuit Paulus hos quoq; in malos angelos,rectores mundi,tenebrarum huius ſeculi,in principatus & poteſtates,ut Epheſ.6.Coloſſ.2. Priore ad Corinth.5.cap.loquitur de utriſq;, bonis, & malis.Ita uidetur in præſenti* Angeli. Principatus. Virtutes.

 loco

loco de utriſque intelligere, quum dicit, nulles principatus, nullaq́; uirtutes poſſe nos ſeparare à dilectione Dei, ut tamen in eum ſenſum accipiatur qui præmiſſus eſt.

Neq; inſtantia, neq; futura. *Neq; præſentia, neque futura bona poterunt me ſeparare, &c. Aut dici poteſt, Neq; præſentia, &c. id eſt, nulla temporis longitudine fiet, ut à domini gratia ſeparemur.* Ad Philip. 1. cap. *Confidens in hoc ipſum, quia qui cœpit in uobis opus bonum, perficiet uſq; in diem Chriſti* I E S V. *Altitudinem (ut opinor) regnũ appellat: Profundum autem gehennam: præterea æternã uitam, & æternam mortem. Aliter: id eſt, neq; ualde celebria, neq; apprime incelebria, nos ſeparabũt à dilectione Dei: neq; alia creatura, etiam ſi alia tanta creatura eſſet, quanta eſt uiſibilis, & inuiſibilis, nihil quicquam tamen ab ea me charitate diuellet. Sunt & aliæ piæ interpretationes, non recedentes à ratione doctrinæ Apoſtolicæ.*

CONCILIATIO.

Conciliatio I. C V M Paulus *hic dicat, In ſpiritu ſancto clamamus abba pater: quomodo ad* Galat. 4. *dicit, Dedit Deus ſpiritum filij ſui in corda noſtra clamantem Abba pater. Quomodo clamamus ſi ille clamat?* D I C E N D V M, *clamare dicitur ſpiritus ſanctus, quando clamare nos facit, habitans in nobis, & tunc tanquàm præfectus in nobis actiones noſtras dirigens.*

Secunda. S I B I *aduerſatur* Paulus *hic carnem abijciens, Debitores ſumus non carni: quam* Epheſiorum 5. *honorificè excepit dicens, Nemo unquam carnem ſuam odio habuit, ſed nutrit & fouet eam.* R E S P O N D E O: *Non prohibet hic Paulus omnem corporis curam. Debemus illi neceſſaria: habentes enim alimenta* (1. Timoth. 6.) *& quibus tegamur, his contenti ſimus: ſed prohibet, ne ſecundum eam, ſeu eius deſyderia uiuamus, ut infrà* 13. *Carnis curam ne feceritis in deſyderijs.*

DICTIO.

Carni ſtudere. C A R N I *ſtudere, eſt Deo aduerſari.*

Perfecta redemptio beatitas. R E D E M P T I O N E M *corporis, pro à corpore, hic uocat ut liberemur à corpore illo, quod antè mortis corpus uocauit: ut ab hoc corpore liberemur, & immortale corpus recipiamus. Hæc redemptio noſtra perfecta erit, hanc uocat Paulus beatitatem, felicitatem, uiuificationem, hæreditatem, gloriã. Item* Philip. 3. *transformationem,* 1. Corinth. 6. *Immutationem à conditione carnali & terrena, in ſpiritualem & cœleſtem.*

Interceſſio. I N T E R C E S S I O *propriè fit, quum quis pro alio orat.*

Spes. S P E S, *eſt expectatio boni futuri: ardui quidem, ſed poſſibilis.*

Primogenitus. P R I M O G E N I T V S *ex lege Dei, quæ apud ſanctos ualuit, etiam antequàm lex* Moyſi *ferretur, fratrum ſuorum princeps erat, domum mortuo patre regebat, donec ſinguli patresfamiliàs fierẽt, eoq́; & duplicem portionem accipiebat, quod uel ex benedictione illa ſancti Patriarchæ* Iſaac *abunde liquet, qua* Iacob *filium ſuum in primogenitum quaſi inaugurabat, & conſecrabat.*

T R I B V L A T I O *quodlibet aduerſitatis genus comprehendit.*

A N G V S T I A, *ſiue anxietas, eſt conſilij, animiq́; inopia, quæ præ difficultate cõtingit: hac premebatur* Loth, *quãdo filias ſuas Sodomitis offerebat, &* Abraham *dicens uxori, Dic quòd ſoror mea ſis.*

P E R S E C V T I O, *eſt propriè iniuria, qua immerẽtes à malis hoĩbus uexamur.*

Virtutes. V I R T V T E S *dicuntur ij, qui mira & potentia efficiunt, ultionemq́; Dei exequuntur in malos. Solent literæ Apoſtolicæ uirtutes uſurpare pro facultate edendi miracula, indeq́; ipſa miracula ſic uocare,* 1. Corinth. 12. *Pro miraculis ipſis Dominus uſus*

nus uſus eſt hac uoce, cùm ait. Matth. 7. Multi dicent mihi in illa die, Domine, non'ne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo uirtutes multas fecimus! Et idem Euangeliſta de Domino docente in patria ſua, capite 13. ait: Et non fecit ibi uirtutes multas, propter incredulitatem illorum. Petrus Actorum 2. Probat Dominum uirum probatum à Deo multis uirtutibus & prodigijs. Beatus Chryſoſtomus ſcribit, hoc donum uirtutum eò differre à dono ſanitatum, quòd hoc donum tantùm ad ſanandum eſſet, illud etiam ad puniendum. Alibi adſcribit huic dono, excitare mortuos, ut uideatur fuiſſe facultas qua ſancti grandiora miracula in iuuando & puniendo fecerint. Hac facultate diuus Paulus uſus eſt, cùm percußit cæcitate Magum ueritati contradicentem: & Petrus, quando Ananiam, & Sapphiram ſuſtulit. De hac facultate gloriatur, 2. Corinth. 10. & minatur eam 13. cùm ſcribit: Si ueniam rurſus, non parcam. Eadem facultate uſus eſt quando 1. Corinth. 5. fornicatorem tradidit Satanæ ad interitum carnis. Item Hymenæum & Alexandrum, ut ceſſarent blaſphemare. 1. Timoth. 1. Act. 13. b Act. 5. a

ADOPTIO, *ab adopto, quod eſt ualde deſydero, aut filium adoptiuum facio. Adoptio (ſicut ſcribit Caius) duobus modis fit, aut principis autoritate, aut magiſtratus imperio.* Adoptio.

INTER *Animam & Spiritum hoc intereſt, quia Animæ ſunt ea, quæ ad naturã pertinent: ſpiritus uerò ea quæ ſupra naturam. Eſaiæ 26. Anima mea deſyderauit te in nocte, ſed & ſpiritu meo in præcordijs meis de mane uigilabo ad te.* Anima & ſpiritus.

ABBA *Hebræis, imò Syris, ut indicat Hieronymus, ſonat patrem, dictio è duabus primis literis compoſita, Aleph, & Beth, ſed uocem Hebræam reliquit, quo ſignificaret peculiare quiddam eſſe in ipſo uocabulo, quod & patres libenter audiunt, & pueri primum ſonare diſcunt. Nam hoc ſtatim implorant patris opem, cuiuſmodi eſt apud Latinos Pappus, uox infantibus peculiaris.* Abba.

Filij Dei non ſecundum carnem, ſed ſecundum promiſsionem.

CAP. IX.

VEritatem dico in Chriſto IESV, non mentior, teſtimonium mihi perhibente conſcientia mea in Spiritu ſancto, quoniam triſtitia mihi magna eſt, & cõtinuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipſe anathema eſſe à Chriſto pro fratribus meis, qui ſunt cognati mei ſecundum carnem, qui ſunt Iſraëlitæ, quorum adoptio eſt filiorum, & gloria, & teſtamentum, & legislatio, & obſequium, & promiſſa, quorum patres, ex quibus eſt Chriſtus ſecundum carnem, qui eſt ſuper omnia Deus benedictus in ſecula, Amen.

Optat Paulus Iudæos ſaluari.

Optabam) uel, optarim

Cognati) Congeneres, ſiue affines

Veritatem dico. *Teſtificatur de maximo & incõparabili ſuo amore in Iudæos, & cauſas huius amoris urgentiſſimas ſubijcit. Vt autem dictis ſuis fidem non abroget, producit teſtes tres numero, Chriſtum, Propriam conſcientiam, & Spiritum ſanctum.*

Quoniam triſtitia. *Non ſine artificio truncata utitur oratione quando mox non exprimit, de qua re loquatur. Nondum enim opportunum erat interitum gentis Iudaicæ aperte exprimere. Conciliat tamen animos Iudæorum, & obteſtatione ab inuidia ſeſe expurgat, ut falſa mali affectus in Iudæos ſuſpicione ſe liberet,*

ac ſi dicat: Quod poſthac de gentium uocatione, & Iſraëlis repudio dicam, Deum teſtor, quòd nulla inuidia, aut affectu malo dicam. Nam tantum abeſt ut lapſus Iſraëlis me oblectet, ut magis animum me dolore diſcrutiet: Imò & mei capitis periculo animæq́; diſpendio, ſi liceret, illorum ſalutem redimerem.

Teſtes fidei Paulinæ.

Optabam enim. *Obſeruanda eſt hic Epitaſis, id eſt intenſio. Quum multi Deũ criminarētur quòd Hebræos, quos antea gloria digniſsimos iudicaſſet, eiecerit, & aſfecerit ignominia, & his poſtmodum gentes ſuffecerit, qui ſui nullam habuiſſent antea notionem: eoq́; & diuinam prouidentiam obtrectarēt pleriq; & maledictis inſectarentur, tanquàm Deus ſuos fefelliſſet, quos beneficijs ornare promiſiſſet. Dolens itaq; Paulus, & pro Dei gloria tutãda, & iſtorũ maledictis perculſus, optabat ſe anathema fore, hoc eſt quiddam ſepoſitum & alienum, ſi fieri liceret, uel à cœtu ſanctorũ qui Deo aſsiſtunt, & gloriæ fruitione, non tamen à Dei amore, dummodo detractores huiuſmodi ſalutem aſſequerentur, & abolerentur eorum in deum conuitia. Certè perditionem illorum ſui diſpendio auertere, & ſalutem illorum ſuo exitio redimere in lucro poſuiſſet. Rapitur uel ad impoſsibilia animus tantis æſtibus agitatus. Hic dolor Pauli incomparabilis erat: hunc cõceperat de ruina & euerſione Iſraëlis: ita Dauid optabat dari ſibi, ut pro Abſalone moreretur, hoc eſt, ut illum ſua morte à morte redimeret. Similia in Pſalmis & Iob multa legis: huiuſmodi eſt uerbũ Moyſi Exodi 32. Aut dimitte eis hanc noxam, aut ſi nõ facis, dele me de libro, quem ſcripſiſti. Iſti exceſſus ſunt charitatis, uerè flagrantis, qui Deo diſplicere non poſſunt, quum ex charitate proueniant, quæ Deum unicè delectat. Tales erant lacrymæ Domini ſuper Hieruſalem.*

Lucæ 19.f

Affectus erga cõgeneres ſanctus.

1. Timoth. 5. a.

Pro fratribus meis. *Hæc una cauſa eſt charitatis ſuæ in Iudæos, quæ eſt à natura, cùm fratres dicit, & cognatos ſecundum carnem. Inſeuit enim Deus nobis erga congeneres ſingularem charitatem, cui fides Chriſti adeò non derogat, ut Paulus pronuntiet eum fidem abnegaſſe, & infideli eſſe deteriorem, qui hunc naturæ affectum erga cognatos exuerit.*

Iſraëlitæ.

Qui ſunt Iſraëlitæ. *Iſraëlitæ ſunt non ex uulgo hominum fratres, aut gentiles, ſed ex nobiliſsimo genere totius orbis, quos nõ mea ſolùm, ſed & Dei cauſa quiſq; faciat plurimi, cui ſcilicet Deus Deus ſit. Non fruſtra inter eorum laudes hoc ſcribit, quòd Iſraëlitæ eſſent: nam id ſummæ benedictionis loco precatus fuerat Iacob, ut nomen ſuum ſuper eos inuocaretur.*

Quorum adoptio eſt. *Hæc eſt altera cauſa charitatis Pauli in Iudæos, ſumpta à dignatione Dei: quod Deus tam locuplete gratia ditauerat, tam honeſtis titulis donauerit præ omnibus populis orbis. Hæc ſunt huiuſmodi,*

Eſſe adoptatos Deo in filios.
Singulari diuinæ bonitatis præſentia pollere, quæ uera gloria eſt.
Pactorum Dei & promiſsionum uitæ eſſe participes.
Doctrina uitæ, quæ in lege eſt, ueraq́; colendi Deum ratione inſtitui.
Genus ducere ex ſanctis patribus.
Chriſtum ipſum ex eorum gente natum, quæ utique ſumma nobilitas eſt, Ad Galat. 4. Cùm autem uenit plenitudo temporis, miſit Deus filium ſuum, factum ex muliere, factum ſub lege, ut eos qui ſub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus. Et ſuprà 8. cap. Non enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore, ſed ſpiritum adoptionis filiorum Dei. Ex hac dignatione orabant apud Eſaiam, 63. Tu Domine pater noſter es. Hæc dignatio expreſſa eſt Exod. 4. Filius meus primogenitus Iſraël.

Iſraël. His uerbis non ſolùm Dei indulgentia erga Iſraëlem commendatur: ſed etiam ius adoptionis demonſtratur, ſub qua cœleſtis hæreditatis promiſsio continetur. Adoptionem hoc loco intellexit electionem illam Dei liberam, qua ceu peculium ex omnibus uocati lectiq; ſunt gentibus.

Et gloria. *Deuteronomij 4.cap. Hæc eſt enim ueſtra ſapientia & intellectus coram populis, ut audientes uniuerſa præcepta hæc dicant, En populus ſapiens, & intelligens, gens magna. Nec eſt alia natio tam grandis, quæ habeat Deos appropinquantes ſibi, ſicut Deus noſter adeſt cunctis obſecrationibus noſtris. Hic Gloriam accipit pro excellentia in quam populum illum extulerat Dominus præ omnibus reliquis populis.*

Teſtamentum. *Tabulas legis intelligit, & fœdera Abraham & Patribus icta. Legislatio ad omnes leges & mores pertinet. Non uulgare eſt populi Iudaici decus, habere Deum Legislatorem. Nam ſi alij Solonibus & Lycurgis gloriantur, quantò iuſtior eſt gloriandi materia de Domino?*

Et obſequium. *Commendat hic Paulus officia ſacerdotalia & ritus ac ceremonias ſacrorum, interprete Origine.*

Qui eſt ſuper omnia Deus. *Hoc loco Paulus palàm pronuntiat Chriſtum Deum eſſe: ad refellendum illorum errorem, qui tum Chriſtum (ut ait Origenes) non audebant appellare Deum, ne plures Deos facere uiderentur. Deplorabat Paulus, Iudæis Dominum IESVM non agnoſci, & promiſſum ipſis Chriſtum inſanè ab eis reijci. Ob id hunc in modum exclamaſſe uidetur: O uerè nobiles & beatos Iudæos ſua ſi bona nouiſſent! Ex iſtis natus eſt Chriſtus ille, qui eſt Deus benedictus in omnibus, & ſuper omnia Deus exiſtens. Aliter: Gratiarum actionem ſuper his omnibus beneficijs acceptis referens Paulus ad unigenitum Dei ait, Quid enim ſi cæteri malè dicunt? Sed nos qui occulta illius nouimus, & ſapientiam ineffabilem, & prouidentiam plurimam, certò ſcimus eum eſſe dignum, qui glorificetur, non qui blaſphemijs inceſſatur.*

Non autem quòd exciderit uerbum Dei: Non enim omnes, qui ex circunciſione ſunt Iſraël, ij ſunt Iſraëlitæ: neque qui ſemen ſunt Abrahæ, omnes filij: ſed in Iſaac uocabitur tibi ſemen, id eſt: Non qui filij carnis, ij filij Dei: ſed qui filij ſunt promiſsionis, æſtimantur in ſemine. Promiſsionis enim uerbum hoc eſt, Secundum hoc tempus ueniam, & erit Saræ filius. Non ſolùm autem illa: ſed & Rebecca ex uno concubitu habens, Iſaac patris noſtri. Cùm enim nondum nati fuiſſent, aut aliquid boni egiſſent, aut mali, (ut ſecundum electionem propoſitum Dei maneret,) non ex operibus, ſed ex uocante dictum eſt ei, Quia maior ſeruiet minori: ſicut ſcriptum eſt, Iacob dilexi, Eſau autem odio habui.

Qui] quia ſemẽ

Secundum hoc tempus] in tempore hoc

Ex concu. &c.] Conceperat ex Iſaac patre noſtro.

Iſraëlitæ. Gene. 21.b

Filij promiſsionis.

Galat 4.d

Geneſ. 18.b

Gene. 25.c

Geneſ. 25.c

Malach. 1.a

Non autem quod exciderit. *Correctio eſt. Tranſit Paulus ad ſuũ negotiũ. Quòd ita gentis meæ exitium deploro, non eò ſpectat, ut iubeam, uelimq; quenquam deſperare, & animum deſpondere, ac ſi Dei promiſsionem Abrahæ olim datam, nunc*

ſolutam, & abolitam putarem, dicéremq́; nullos ex Iudæis ſeruari poſſe. Verbum: id eſt, promiſsio Abrahæ facta non excidit, ſed adhuc ad nos pertinet, & non eſt irrita.

Sed in Iſaac uocabitur tibi ſemen. *Non tam ſemine ſuo, quàm fide Abraham ex Sara, etiam ſterili, filium Iſaac ſuſcepit. Itaque qui fidem Abrahæ imitatur, Chriſto Deo gignitur, & uerus Abrahæ, ac promiſsionis filius cenſetur. Non ſolùm autem illa Sara filium habuit promiſsionis: ſed Rebecca, ſupple, habens in utero ex uno concubitu Iſaac patris noſtri: id eſt, ab Iſaac patre noſtro impregnata. Hæc perſuadent, Paulum uelle exemplo Iſmaëlis & Iſaac, Iacob & Eſau, oſtendere præfiguratam Iudæorum, qui maiores erant, abiectionem: & Gentium, qui minores, aſſumptionem. Et ne obijcerent Iudæi, Gentes non aſſumendas eſſe, quòd idololatræ eſſent: ſe uerò ſeruandos, ut Dei cultores: manifeſtat gratuitam gentium uocationem præfiguratam eſſe. Cùm Deus elegerit Iacob, Eſau uerò abiecerit, antequam boni quicquam, aut mali egiſſent: imò antequam nati eſſent. Propterea dicit, non ex operibus, quibus opponitur uocatio gratuita, ſed ex uocante Deo dictum eſt illi, ſupple, Rebeccæ, cùm*

Geneſ. 25. c *ſciſcitaretur oraculum. Vbi enim illi eſſet grauior colliſio infantium in utero, & rogaſſet de ea dominum: Reſponſum accepit, ſe geſtare in utero duas gentes, & duos populos ex utero eius diuiſim prodituros, alterúmque populum alteri præualiturum, & maiorem ſeruiturum minori. Hoc igitur oraculum dictum eſt antequàm Iacob & Eſau nati eſſent, nedum antequàm boni aut mali aliquid feciſſent. Sunt ergo filij Dei electione, & uocatione: & non carnali natiuitate, quæ ad pietatem hanc nihil*

Maior & minor. *confert. Obſerua: hic Maior & Minor non ad ætatem propriè referuntur, ſed ad uires & præcellentiam.*

Sicut ſcriptum eſt. *Hæc clauſula, ſicut ſcriptum eſt (ait Hieronymus) & ad Geneſeos librum, & ad prophetam Malachiam refertur. Non ſolum ait, dilexi Iacob antequàm naſceretur, & odio habui Eſau, priuſquàm ex matris utero funderetur: ſed in poſteros eorum amorem meum & odium conſeruaui. Odium in Eſau, cuius montes,*

Seir. *qui appellantur Seir, redegi in ſolitudinem, & urbes feci eſſe deſertas, & a ſerpen-*

Malach. 1. *tibus & beſtijs obtineri. Si autem dixerit Edom (hoc eſt Eſau) deſtructi quidem ſu-*

Edom. *mus ad iram Dei, ſed rurſum ædificabimus ciuitates: hæc Domino prædicente, Cognoſcite quòd illis ædificantibus ego deſtruam, & iram meam æterna eorum uſtitas approbabit. Odium igitur Eſau rebus oſtendi, Amorem in uos, id eſt in ſequentibus ipſum Iacob approbabo: illis deſtructis & redactis in ſolitudinem, uidebunt oculi ueſtri, & dicetis, Magnificetur Dominus ſuper terram Iſraël. Et ex comparatione malorum, quæ frater ueſter patitur, Dei in uos beneficia ſentietis. Hactenus Hieronymus in 1. cap. Malachiæ. Ex hac gente Eſau prodijt illa exitioſiſsima lues*

Mahumetana lues unde. *abominationis Mahumetanæ. Vaſta quoque & horrida adeò hæc regio perpetuò eſt, ut rectè terminus impietatis dici debeat. Auguſtinus in epiſtola ad Sixtum presbyterum ait: Apoſtolus teſtimonium prophetiæ longè poſterioris aſſumpſit: Iacob dilexi, Eſau autem odio habui: ut intelligeretur hoc apertum poſtea per prophetam, quod antequàm illi naſcerentur, erat in Dei prædeſtinatione per gratiam. Quid enim diligebat in Iacob, antequàm natus feciſſet aliquid boni, niſi gratuitum gratiæ ſuæ donum? Et quid oderat in Eſau antequàm natus feciſſet aliquid boni uel mali, niſi originale peccatum? Nam nec in illo diligeret iuſtitiam, quam nullam ille fecerat: neque in iſto odiſſet naturam, quam bonam ipſe fecerat.*

Quid

Quid ergo dicemus? nunquid iniquitas apud Deũ? Abſit. Moyſi enim dicit, Miſerebor, cuius miſereor: & miſericordiam præſtabo, cuius miſerebor. Igitur non uolentis, neque currentis, ſed miſerentis eſt Dei. Dicit: enim ſcriptura Pharaoni, Quia in hoc ipſum excitaui te, ut oſtendam in te uirtutem meam: & ut annuntietur nomen meum in uniuerſa terra. Ergo cui uult miſeretur, & quem uult indurat. Dicis itaque mihi, Quid adhuc quæritur? Voluntati enim eius quis reſiſtit? O homo tu quis es, qui reſpondeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei, qui ſe finxit, Quid me feciſti ſic? An non habet poteſtatem figulus luti, ex eadem maſſa facere aliud quidem uas in honorem, aliud uerò in contumeliam?

Exod. 33.d

Pharao Exodi 9.d

Virtutem] potentiam

Quæritur?] uel cõqueritur, aut incuſat? ſubaudi Deus.

Qui] ſubaudi, ex aduerſo reſpondeas

Iſaiæ 45.b

Ieremiæ 18.a

Figulus. Sapien. 15.b

Quid ergo dicemus? *Scopus Apoſtolo eſt, ſequẽtibus dictis auferre obiectiones quas caro facere ſolet, contra prædicationem electionis liberæ Dei. Quid putatis (ait) ex ijs, quæ præmiſi, dicẽdum eſſe, aut inferri poſſe? forſitan id quod ſequitur. Nunquid iniquus eſt Deus? Quia nondum natos nec quicquam meritos ſic diſcernit. Hoc religioſæ menti eſt execrabile: imò tam aduerſum eſt ueritati, ut impium ſit dicere, nedum cogitare. Propterea indignantis reſponſionem ſubiecit: Abſit.*

Moyſi enim dicit. *Hæc, et quæ ſequũtur, uſq; ad illud, Si uerò Deus uolẽs, &c. Origenes tanquam aduerſariorum obiecta accipit. Alij patres ut Pauli reſponſionẽ interpretantur. Apoſtolo inſtitutum fuit (ait Chryſoſtomus) auocare ab huiuſmodi quæſtionibus de uocatione Gentium, & abiectione Iudæorũ: & cuncta reijcere in uoluntatem Dei, contra quam nemo, niſi demens, diſputationem inſtituere ſibi permiſerit. Noli altum ſapere, ſed time. De hac uocatione & electione legito Auguſtinum cap. 7. lib. 2. contra duas epiſtolas Pelagianorum.*

Miſerebor. *Hunc locum interpretatur Beatus Auguſt. Lib. 2. quæſtionum ſuper Exodum, quæſt. 154. cuius uerba ſubſcribam: Miſerebor, cui miſertus ero: & miſericordiam præſtabo, cui miſericordiam præſtitero. Quibus uerbis prohibuit hominẽ uelut de propriarum uirtutũ meritis gloriari, ut qui gloriatur, in Domino glorietur. Non enim ait, Miſerebor talibus, uel talibus: ſed cui miſericors fuero: ut neminem præcedentibus bonis operibus ſuis miſericordiam tantæ uocationis meruiſſe demonſtraret. Etenim Chriſtus pro impijs mortuus eſt. Hactenus ille.*

Non eſt uolentis. *Non uolentis: hoc eſt, non operum internorum: Neque currentis: hoc eſt, neq; operum externorum: ſed Dei miſerentis: ſubaudi eſt electio: hoc eſt, quòd homo ſit electus. Dicamus ergo, uocationem Dei non eſſe noſtrarum uirium: ſed bonitatis, ac gratiæ diuinæ.*

Dicit ſcriptura Pharaoni. *Hoc dictum eſt, pro eo quod erat, Scriptura refert dictum Pharaoni. In hoc te regnare permiſi, ut demonſtretur quàm ſim longanimis. Virtutem: id eſt, potẽtiam Dei, quam Oecumenius longanimitatem interpretatur.*

Indurat. *Indurat relinquendo hominem, & auxilium alioqui non debitum ſubtrahendo. Aut, durum eſſe permittit.*

Quid

Quid adhuc queritur? *Hæc ſunt quæ infert & colligit Caro ex præcedentibus, uidelicet eos, qui indurati peccãt, diuinitus nõ poſſe Deo iure culpari. Quia Pharao perſequens Iſraël, & Dauid numerans populum & ſimiles, faciunt indurati, quæ Deus uult eos facere, imò quæ ipſe in eis facit. Quid adhuc q̃ritur: ſupple, Deus: id eſt, Cur Deus tales reprehẽdit? cùm eius uoluntati nemo reſiſtere poßit. Huius impudentiã quæſtionis retũdit Apoſtolus, dicẽs, O' homo qs es, &c. Vide Auguſtinũ libro ad Simplicianũ. Conqueritur Deus ſæpe de hominibus, ſicut per innumerabiles apparet ſcripturarũ locos, quòd nolunt credere, & rectè uiuere. Vnde & fideles, & Dei uoluntatem facientes, conſeruari dicũtur ſine querela, quòd de illis nõ conqueratur ſcriptura.*

O' homo, quis es; ut reſpondeas Deo? *Depellit nos Paulus ab eo, ut iudicia Domini iudicemus, oſtẽdens hoc eße extremæ impudẽtiæ, & impietatis. Homo ſiquidem figmentũ Dei eſt, ex ſe nihil, Deus omnis iuſtitia & ſapientia. Quid ergo magis dedeceat, magisq́; impium ſit, quàm hominem contradicere Deo, diſceptare de iudicijs Dei? Teſtatur de ſe Deus, ſe miſereri cuius uult. Credamus hoc certò, gratiq́; amplectamur miſericordiam, qua Deus nos complexus eſt. Teſtatur ſe indurare quos uelit, Gratias agamus eius bonitati, quòd nos non indurauit: oremusq́; ne nos induret, & ne in tentationẽ inducat. Et timentes credamus omnia pro ſua uoluntate infallibili ſanctißimè & prudentißimè agere. Nam tu quis es? Num is qui cum Deo habeas partiri imperium? Tace, & time. Vide, et agnoſce Paulum hìc nõ ſoluiße omnes illas obiectiones à carne obiectas, ut arguantur quæ diximus hominibus obſcura, & Deo duntaxat comprehenſibilia. Propterea neque Apoſtolus ea ſoluit, ſed hæſitantes & dubios obſtruit, inquiens: O' homo, quis es, &c. Auguſtinus in octogintatriũ quæſtionum lib. 68. refellit hæreticorum calumnias, colligentium, ob id Paulum ad conuitia ſubitò deflexiſſe, quòd nodum quæſtionis propoſitæ explicare non poſſet.*

Quòd ſi Deus uolens oſtendere iram, & notam facere potẽtiam ſuam, ſuſtinuit in multa patientia, uaſa iræ apta in interitum, ut oſtenderet diuitias gloriæ ſuæ in uaſa miſericordiæ, quæ præparauit in gloriam. Quos & uocauit, non ſolùm ex Iudæis, ſed etiam ex gentibus, ſicut in Oſee dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam, & non dilectam, dilectam, & nõ miſericordiam conſequutam, miſericordiam conſecutam. Et erit in loco ubi dictum eſt eis, Non plebs mea uos: ibi uocabuntur filij Dei uiui.

Aptata] apparata

Gentium uocatio.

Oſee 2.d

1.Petri 2.b

Et erit] fiet, ſiue continget.

Oſee 1.d

Quod ſi deus uolẽs. *Ad hãc orationis partẽ nihil ſequitur quod reſpondeat: quapropter ad ſuperiora referẽdũ eſt, uel ad illud, O' homo quis es, qui reſpõdeas Deo? uel ad illud, An nõ habet poteſtatẽ? Eclipſis eſt, Si Deus uolẽs, &c. Suſtinuit uaſa iræ? qd ad te, ſubaudi. Vaſa iræ apta, id eſt aptata. Deus quidẽ uaſa miſericordiæ præparauit, & uaſa iræ ſic aptata, longanimis ſuſtinuit. Aut: Quẽadmodũ ad uaſa iræ tulit irã Deus, quum diu fuiſſet longanimis, ac patiens: ſic ad uaſa miſericordiæ, hoc eſt ad eos qui digni per eum miſericordia ſua reputati eſſent, attulit humanitatem & clementiam. Hoc ſubaudiendum eſt, ut ait Oecumenius. Gloriæ uocabulum, quod bis hoc loco poſuit, poſitũ eſt pro miſericordia Dei, quia præcipua eius laus eſt in benefactis. Sic*

&

& Epheſ.1. Docet nos Paulus adoptatos in laudem gloriæ gratiæ ſuæ. Et paulò pòſt ſubiungit: Vt ſimus in laudem gloriæ eius nos. Significat ergo Paulus hoc loco, Electos eſſe inſtrumenta quibus miſericordiam ſuam exercet Deus, ut nomen ſuum in eis glorificetur.

Quos & uocauit, hos. Ad eum ſenſum hoc dixit, quo ſuprà, Quos prædeſtinauit, hos & uocauit. De uocatione intelligit, quam diuus Auguſt. appellat ſecũdum propoſitum: uocatione, qua etiam attrahuntur: qui uocantur. Cùm neutrũ genus præceſſerit, Vaſa miſericordiæ &c nunc ſequitur maſculinum genus, Quos &c. Non ad uerbum, ſed ſenſum reſpicito, qui huiuſmndi eſt: Inter quæ uaſa nunc & nos uocauit, ut ſe Paulus Iudæis una & Græcis immiſceat.

Sicut in Oſee dicit. Verſus primus huius capitis quẽ Apoſtolus ſecundo loco adduxit, in hoc propheta, legitur à quibuſdam in hunc modum: Et erit in loco ubi dicetur eis, Loammi uos, id eſt nõ populus meus, dicetur eis Filij Dei uiuẽtis. Iuſſerat Deus prophetam ducere quæ meretrix fuiſſet, & uocare primum filiũ quem ei illa peperit Iezraël, quod ſatum à Deo ſignificat. Filiam quã ſecundò peperit, Loruchama, id eſt, deſtitutam charitate: filium uero quem tertiò ei enixa eſt. Loammi. id ſignificat nõ populus meus. Nomina hæc uolebat Dominus ſymbola eſſe eorum quæ per prophetã minabatur populo ſuo. Fecerat Dominus Iehu regẽ in Iſrael, ubi ille iuſſu Domini ſuſtulit regnũ Achab, occiſo filio eius Ioram & uxore Iezabel, totaq; gente. At quia perſtitit hic Iehu in impietate quam inuexerat Ieroboã primus rex decẽ tribuũ, minatur Deus ſe & genus ſuum extincturũ, & cum eo abiecturum totum populum decem tribuum. In ſignum itaq; extinguendæ poſteritatis Iehu quæ in Iezraël in regnũ euecta fuerat, iuſsit prophetam primum filiũ ſuũ uocare Iezrael. In ſignũ uerò abijciendi totius populi decẽ tribuum, uoluit filiam uocari Loruchama, & alterũ filium Loammi. Vt autem mos Domino eſt in prophetis, ſubiecit his minis pollicitationẽ miſericordiæ ſuæ iterũ exhibendæ potiſsimum per Chriſtum. Secũdo igitur capite canit Oſeas numerum filiorum Iſraël fore inſtar arenæ maris, & ibi adijcit, quod hic apoſtolus adduxit: Et erit in loco ubi dictũ eſt eis, Non populus meus uos, dicetur eis filij Dei uiuẽtis. Nam mox colligẽdos prædicit filios Iuda & Iſraël unà, & hos ſibi unũ caput, id eſt, unum principẽ impoſituros: Atq; ſub hoc, de terra utiq; hoſtili adſcenſuros in terram ſanctam. His ſubijcitur, dicite fratribus ueſtris Ammi, id eſt populus meus, & ſororibus ueſtris Ruchama, id eſt charitate digna, ſeu miſericordiã cõſecuta. Poſt hæc cõmemorat impietatẽ & repudium matris iſtorũ, hoc eſt maiorũ eorum, atq; iterũ ſubijcit, de reaſſumendis poſteris illorum, ſibiq; rurſus deſpondendis in iuſtitia & iudicio in fide, & ſcientia Domini. Et hanc pollicitationem beneuolentiæ his uerbis cõcludit, Et dicam non populo meo, populus meus es tu: & ipſe dicet: Deus meus es tu. Hanc reſtitutionem populi ſancti & Iudæi intelligunt per Chriſtum fuiſſe complendam.

Loruchama.
Loammi.
4. Regum 9.

Eſaias autem clamat pro Iſraël: Si fuerit numerus filiorum Iſraël tãquam arena maris, reliquiæ ſaluæ fient. Verbum enim conſummans, & abbreuians in æquitate: quia uerbum breuiatum faciet Dominus ſuper terram. Et ſicut prædixit Eſaias: Niſi Dominus ſabaoth reliquiſſet nobis ſemen, ſicut Sodoma facti eſſemus, & ſicut Gomorrha ſimiles fuiſſemus.

Verbum] Sermonem
Conſummans] Perficiẽs. ſ. Dominus.
In æquitate] Cum iuſtitia.
Similes] Aſſimilati

Pauci ex Iudæis ſaluati.
Eſaiæ 10. c
Eſaiæ 1. c

Eſaias

Eſaias autem. *Non caret artificio, quod Eſaiam clamantem fecit, non loquentem: ut ſcilicet maiorem attentionem excitet, & ut animos Iudæorum deterreat, ne in carne nimium glorientur. Horrendum auditu eſt, quòd ex infinita multitudine exiguus tantum numerus ſalutem conſequetur.*

Reliquiæ ſaluæ fient. *Cùm dicit reliquias ſaluandas, ſatis indicat non omni Iſraël factam eſſe promiſſionem, in cuius locum ſucceſſuræ eſſent gentes.*

Verbum autem conſummans. *Deus ipſe cōſummat, perficit & abbreuiat fidei uerbum in omnes terras. Facit quòd finem habeant omnes ſermones fidei, cognitionisq; Dei, ait Oecumenius, nec aliud uerbum poſt hæc prædicādum ſit, præter quod diuulgatum eſt. Id quidem faciet in æquitate & iuſtitia, hoc eſt, ut iuſtificet omnes qui uerbum illud ſunt ſuſcepturi. Nā ſi* IESVM *tuo ore fateberis, credideris q; corde & animo hunc ipſum à mortuis fuiſſe excitatum propter iuſtificationem noſtram, in hunc ſic credens, ſaluus certò fies, hoc ſanè breuiatum eſt uerbum, hæc inquam compēdioſa & breuia fidei dicta. Quidam aiunt de uerbo incarnato, hoc eſt, filio Dei intelligi, qui decurtatus & ad hominus uſq; naturam abbreuiatus atq; exinanitus, habitu inuentus ut homo, reliquias Iſraël ſaluas fecit. Vel uerbū (ut aiunt) pro lege Moſaica ſumitur, quod abbreuiauit Dominus dum pro cunctis tortuoſæ & ſinuoſæ legis ceremonijs breuiſsimum dedit dilectionis & fidei præceptum. Non deſunt, qui locum hunc ſic interpretantur: Dominus ſic decurtabit populum ſuum, ut uideri poſsit quædam ueluti conſumptio, quod reſiduum erit, id eſt facies aut ueſtigium ingentis ruinæ. Hæc autē paucitas quæ à conſumptione reſtabit, erit opus Iuſtitiæ Domini, ſeruietq; ad teſtificandā Iuſtitiam per uniuerſum orbem. Huc pertinent, quæ Eſaiæ 8. & Ezechielis 11. ſcribuntur. Et cecidi in faciem meam (ait Ezech.) clamans uoce magna, & dixi, Heu, heu, Domine Deus, conſummationem tu facis reliquiarum Iſraël!*

Reliquiſſet ſemen. *Semen relictum Iudæis, propter quod nō funditus deleuit eos Deus, eſt Chriſtus ſuperbenedictus, qui ex eis ſecūdum carnem naſci dignatus eſt.*

Gētes ſuſceptæ in populū Dei, Iudæis abiectis, & quare.

Quid ergo dicemus? Quòd gētes quę nō ſectabātur iuſtitiam, apprehenderūt iuſtitiā, iuſtitiam autē quæ ex fide eſt: Iſraël uerò ſectādo legē iuſtitiæ, in legē iuſtitiæ nō peruenit. Quare? Quia nō ex fide, ſed quaſi ex operibus: offenderunt enim in lapidē offenſionis, ſicut ſcriptum eſt, Ecce pono in Sion lapidē offenſionis, & petrā ſcandali; & omnis qui credit in eum, non confundetur.

Offenderunt] Impegerunt Ambr. legit ex operibus legis. Scandali] Offenſionis Confundetur.] Pudore afficietur.

Eſaiæ 8.c. 28.d 1. Petri 2.b

Quid ergo. *Vt omnē occaſionē ob murmurādi Deo præcidat Iudæis, cur gens Iudaica ſic abiecta fuerit. Quia propriæ innituntur Iuſtitiæ, fidem reſpuūt, & idcirco à Deo excidunt. Chriſtus omnes uocat: qui uult omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitionem ueritatis uenire, 1. ad Timoth. 2. Neminem repellit, omnibus ex æquo requiem promittit: qui ergo ab hac gratia excidunt, ſua culpa excidunt, ut Iudæi.*

Gentes quæ non ſectabantur. *Mirum dictum. Apprehendere utiq; perſequentium eſt. At iuſtitiam apprehendunt, qui eam non perſequebantur: conſequuntur illam qui eam minimè ſectabantur. Adeò tota eſt donum, & opus Dei in nobis.*

Apprehēdere.

Sectando legem iuſtitiæ. *Literam legis ſectabantur, & ad uerā mentem legis non peruenerunt. Legem enim ut data eſt, qui uerè perſequitur, doctrinam fidei*

perſequitur,& ueræ iuſtitiæ,quæ utiq; uiua fide conſtat.

Offenderunt enim in lapidem. Offenderunt,id eſt increduli manſerunt. Quomodo autem aliquis offendit? Si aduerterit animum ad externam legem,æquè ac Iudæi faciebant. Offenſionis porrò lapidē,petramq; ſcandali,Chriſtum Dominū appellat nomine illo impoſito ab ijs qui in eum impegerunt,eoq; propria malitia offenſi ſunt. Impingere conſueuerunt(ait Theodoretus) qui aliò mente ſua feruntur,dum ad iter nō defigunt oculos. Hoc patiuntur ſanè Iudæi. In ſuperflua enim legis inhiātes, à prophetis iam olim prædictum lapidem uidere noluerunt. Iſtud eſt ſcādalum paßiuum ſeu phariſæorum à doctoribus ſic nuncupatum:eorum inquam qui ſua & nō rei uiſæ malitia ſcandalizabātur. Talis fuit illis Chriſtus. Offendebat in eo illos,quòd haberetur Galilæus,quòd uilibus uideretur ortus parentibus,quòd acriter hypocriſim eorū argueret. Propterea dicebat Chriſtus,Beatus qui nō fuerit ſcandalizatus in me. Verè repulerunt Iudæi Chriſtum,quando clamoroſi dicebant,Tolle tolle,crucifige eum:&, Non habemus regem niſi Cæſarem. Et cùm huiuſmodi aduerſus eum uteretur,Non'ne ſcimus & benedicimus nos quia Samaritanus es, & dæmonium habes? Hæc itaq; hîc apoſtolus Chriſto Domino tribuit,quæ propheta Eſaias 8.& 28.cap.de Domino Sabaoth prædixit,& Iudæis ſui temporis,quæ minatus fuit Dominus Iudæis tēpore quo propheta ſcripſit illa. Nam ſicut eo tempore Iudæi deficientes à Iudæis ad Aßyrios,in Dominum impegerunt,ex eo contra Dominum efferati,quòd ille ſe eis offerebat ſaluatorem,uetans præſidium petere ab incredulis:ita impegerunt multò grauius in Dominum Iudæi poſt aduentum Domini noſtri IESV Chriſti in carnem,cùm contra eum adeò furerent,quòd offerret eis uitam æternam,uetans fidere rebus præſentibus. Vocatur Dominus fundamentum,quia ipſo ſancti omnes nituntur. Dicitur & angularis lapis,quia cōiunxit in ſe & gentes & Iudæos ac omnes qui in eum credūt. His tranſlationibus Apoſtolus uſus eſt,1.Corinth.8.& ad Epheſ.2.cap. Similiter & Petrus 1.Petri 2. Vide quæ in eum locum Petri ſcripſimus.

Lapis offenſionis. Petra ſcandali. Impingere. Scandalū paſſiuum ſeu phariſæorum. Lucæ 7.a Chriſtus fundamentum. Lapis angularis.

CONCILIATIO.

QVID hîc mœrēs Paulus dolet,Quoniā triſtitia mihi magna eſt, & cōtinuus dolor cordi meo. Cū Philippēſes hortetur,ut gaudeāt ſemper. RESPONDEO. Quoties in mentē ueniebat perditio Iudæorū,ueniebat autē cōtinuò,aliud nō potuit, quàm dolere & cruciari:diligebat enim illos Paulus ſolidè in Chriſto. At ſicut ſimul ſemper attollebat mentē in iuſta Dei iudicia,& in bonitatem quā exhibet nobis,tantò maiore gaudio mens eius perfundebatur,quàm dolor de exitio Iudæorum adfligebat: quantò gratia facta ſanctis multò maius bonū erat,quàm euerſio Iudæorum malum.

Concil.1. Philip.4.a

QVOMODO Paulus hoc capite affirmat Deū indurare corda hominū,cū ad Timothæum dicat,Qui uult omnes homines ſaluos fieri, & ad cognitionem ueritatis uenire. Si indurat,uult indurare:uolens indurare,nō uult quem indurat ſaluum fieri. RESPONDENDVM. Deus uult,id eſt hortatur omnes homines ad ſalutem. Pro omnibus IESVS Chriſtus mortuus eſt, pro omnibus ſatisfecit, fuitq; ſatis pro omnibus paßio eius. Sed non omnes illam uiua fide receperunt,oblatam ultro nō exceperunt,ob id non omnes ſalui facti. Quod autē obijcitur de induratione,ſoluitur à beato Auguſt.qui libro uno de eſſentia diuina,ait,Indurare dicitur Deus quorundā corda,ſicut de Pharaone rege Aegypti ſcriptum eſt,Non quòd omnipotens Deus per potentiam ſuam corda eorum induret,quod eſt impium ita dicere & credere:ſed exigentibus eorum culpis, cùm duritiam cordis,quam ipſi ſibi mala perpetrando nutriunt,

Concil.11. Quid Deū indurare corda.

non

non auferet, quaſi ipſe eos induret, quia iuſto iudicio indurari ſinit. Aut ut idē Auguſt. lib.2.cap.18.quæſt.ſuper Exodum, ait, dicitur, Ego indurabo, tanquam diceret, quàm durum ſit demonſtrabo. Non obdurat (eodem autore epiſt.105. ad Sixtum preſbyterum contra Pelagianos) Deus impertiendo malitiam, ſed non impertiendo miſericordiam. Quibus enim non impertitur, nec digni fiunt, nec merentur, at potius ut nō impertiatur, hoc digni ſunt, hoc merentur.

Tertia. PAVLVS *dicens, Non eſt uolētis neq; currentis, ſed miſerentis eſt Dei, uidetur liberum arbitrium ſuſtuliſſe.* RESPONDET *Theophylactus, Nequaquam hoc tollit: nam quemadmodum cùm cōdenda eſt domus, in opifice pendere omnia dicimus, tametſi ille opus exequi nequeat: materia enim eſt ad ſtructuram neceſſaria, & iuuantium miniſtrorum indiget opera: ſed quoniam illi abſoluenda eſt domus, fatemur illius id omne opus eſſe: ſic item dicere de Deo ſimilitudine quadam ſolemus, & in eius poteſtate cuncta conſiſtere, qui nihil à nobis niſi animi exigat promptitudinē. Et quoniam finem ille rebus imponit, & bene merentes coronat, damnatq; ſontes: dicimus uniuerſa in eius poteſtate conſiſtere.*

DICTIO.

Iſraelita. ISRAELITARVM *nomē gēti Iudaicæ uenit à ſancto patriarcha Iacob, quādo in terrā Canaan reuerſus eſt, iā undecim liberis & magna ſubſtātia auctus: luctatus* Geneſ.32. *fuerat cū eo angelus Domini tota nocte, cui benedixit Dominus impreſſo coxendici ſingulari curæ ſuæ ſigno, luxatione quadā ex qua poſtea claudicabat. Ibi mutauit etiā ei Dominus nomē, & Iſraël quaſi potentē Dei uocauit. Dicebat nanq; angelus Gene.32. Quoniā ſi contra Deū fortis fuiſti, quantò magis cōtra homines præualebis?*

Teſtamentum. Pactum. Promiſsio. TESTAMENTVM *eſt ultima & irreuocabilis morientis uoluntas, qua ille ſuorum bonorum hæredes inſtituit. Dicitur & pactum in prophetis, & promiſsio. Lege Budæum in commentarijs.*

Curſus. METAPHORA *curſus pro conatu & ipſa actione uitæ freques occurrit, Ad Gal.2. Philip.2. & 2. Timo.4. uocat curſum ſuū obitionē muneris ſui Paulus. Hoc tamen capite uidetur Apoſtolus currentē poſuiſſe pro conante, moliente & ſatagente.*

Vocabitur pro erit & ueniet. HEBRAEI *uerbo uocabitur, pro erit, crebèrrimè utuntur. Gene.21. Quia in Iſaac uocabitur tibi ſemen: quaſi dicat, Iſaac erit hoc ſemen de quo pollicitus ſum, aut in Iſaac erit tibi hoc ſemen. Sic & Lucæ 1. Filius altiſsimi uocabitur, id eſt, erit. Ibidem, Quod naſcetur ſanctum, uocabitur filius Dei, id eſt, erit filius Dei. Poteſt etiam Vocabitur pro Veniet exponi, prius pro poſteriore. Prius eſt enim ut uocetur quis, poſterius ut ueniat. Quod item frequens ſic dicimus, is uocatus eſt, id eſt, ueniet.*

Vas. VAS *Hebraiſmo ſignificat omne inſtrumentū generali uocabulo omnium rerum. Pſal.70. Confitebor tibi in uaſis pſalmi, id eſt inſtrumentis muſicis. Et Ezechiel. 9. capi. Vnuſquiſque uas interfectionis habet in manu, &c. id eſt, inſtrumentū mortis. Sic Acto.9. Paulus apoſtolus uas electionis dicitur, id eſt, inſtrumētū electū, quo uoluit uti Chriſtus præ cæteris apoſtolis ad cōuertendas gentes. Apoſtolus uocat uaſa iræ, quæ Deus perdit. ſicut uaſa gloriæ & gratiæ, quæ honeſto loco habet. Sed apud Eſaiā cap.13. Vaſa iræ, inſtrumēta quibus iratus, populos puniat. & hæc uaſa iræ Dei ſunt.*

Sabaoth. SABAOTH *Hebræa uox eſt, quam ſeptuaginta bifariam ſolēt uertere, aliquādo Dominus omnipotens, aliàs Dominus uirtutum. Solus Aquila uertit Dominus exercituum. Paulus hoc capite uocem Hebraicam non putauit eſſe mutandam, opinor ob id, quòd in ea lateat nonnihil myſterij, quod aliena lingua reddi non potuerit.*

Corde

Corde creditur ad iuſtitiam,& ore confeſſio fit ad ſalutem.

CAP. X.

Voluntas] Propenſus animi affectus

FRatres, uoluntas quidem cordis mei, & obſecratio ad Deum,fit pro illis ad ſalutem. Teſtimonium enim perhibeo illis, quòd æmulationem quidem Dei habent,ſed non ſecundum ſcientiam. Ignorantes enim iuſtitiam Dei,& ſuam quærentes ſtatuere,iuſtitiæ Dei non ſunt ſubiecti. Finis enim legis, Chriſtus, ad iuſtitiam omni credenti. Moyſes enim ſcripſit: Quoniam iuſtitiam,quæ ex lege eſt,qui fecerit homo,uiuet in ea. Quæ autem ex fide eſt iuſtitia, ſic dicit, Ne dixeris in corde tuo, Quis aſcendet in cœlum? id eſt, Chriſtum deducere. Aut quis deſcẽdet in abyſſum? hoc,eſt Chriſtum à mortuis reuocare. Sed quid dicit ſcriptura? Prope eſt uerbum in ore tuo, & in corde tuo, hoc eſt uerbum fidei quod prædicamus.

Iuſtitiæ Dei] Fidei quæ iuſtificat

Iuſtitiam, quæ ex lege] legem Moſaicam

Iuſtitia duplex. Leuit. 18. a Ezech. 20. b Iuſtitia fidei. Deutero. 30. c

Fratres,uoluntas quidem cordis mei. *Iudæos notaturus,beneuolẽtiam primum conciliat,ne inuidentis ſermo eſſe uideatur:ſed commiſeratione moti animi & propenſi ad eorum ſalutem,ait,Itaque ualde deſidero atque precor ut Iudæi ſaluẽtur. Iſta appellatione Fratres expreßit quãti eos ipſe fecerit, & qua ſolicitudine eſſet pro ſalute illorum. Aliter:Sentit Paulus ſe præſtare Iudæis quod poteſt,propenſam animi uoluntatem,& precationes apud Deum.*

Aemulationem quidem Dei. *Iudæos cõmiſeratione potius, quàm ſupplicio dignos arguit. Hi ſiquidem legis zelo,tuentur quæ à Deo tradita ſunt. Zelus tamen huiuſmodi non eſt quemadmodum oportet,ac ſecundum ſcientiam,& cognitionem,ſed ſine iudicio. Neq; enim ſcire uolunt, quemadmodum lex illis ceſſauerit, nec ultrà,uim habeat. Iuſtitiã Dei uocat fidem in Chriſtum: Propriam iuſtitiam eam quæ eſt ex lege appellat,quæ ad perfectum non adducit. Quærentes iuſtitiam propriã ſtatuere ſeu ſtabilire & cõfirmare,non fiunt ſubiecti iuſtitiæ Dei,cui ex diametro aduerſatur. His illorũ ſuperbiam retegit, & mentem præfecturæ percupidam uel inſanã potius patefacit,quandoquidem id quærant ſtatuere quod inſtabile ſit,& ea in re fruſtra uerſetur.*

Iuſtitia Dei.

Propria Iuſtitia.

Finis legis Chriſtus. *Finis legis cuiuſque eſt ut ei uiuatur. Lex Dei iuſtitiam ueram docet. Finis ergo legis eſt nos uiuere iuſtè. Iſtud iam ſolus Chriſtus habet, & largitur in ſe credentibus:& hoc de eo lex omnis prædicat, ergo finis & ultimum legis,quo omnia in lege feruntur,eſt Chriſtus iuſtificans in ſe credentes. Dicens Paulus omni credenti, reſpexit ad gentium uocationem. Omni credenti Chriſtus finis eſt, & completio legis ad iuſtitiam, qui pro omnibus credituris legem impleuit, ut iam nulli deinceps ad iuſtificationem lege ſit opus.*

Finis legis.

Moyſes enim ſcripſit. *Paulus docendi gratia,geminam conſtituit iuſtitiam, alteram Moyſi quæ requirit opera legis,alteram Euangelij quæ requirit fidẽ in Chriſtum. Teſtimonium Moyſi eſt Leuiti. 18. cap. Facietis iudicia mea,& præcepta mea ſeruabitis,& ambulabitis in eis. Ego Dominus Deus ueſter. Cuſtodite leges meas atq; iudicia,quæ faciens homo uiuet in eis. Diuus Auguſtinus & pleriq; alij hoc de uita præ-*

Iuſtitia Moyſi. Iuſtitia Euangelij.

ſenti intelligunt, quam ſibi ſeruant, qui legi obtemperant. Nam legis tranſgreſſores morte mulctabantur. Sed cùm lex fidem & dilectionem primũ docet in omnibus præceptis ſiue ceremonialibus, ſiue iudicialibus, ſiue moralibus, quid oberit dicere qui ſeruauerit ea, cum per ea uicturum æternũm? Ad idem uidetur dictum Domini, Si uis ad uitam ingredi, ſerua mandata.

Matth. 19. ſ

Iuſtitia fidei prope eſt.

Quæ autem ex fide eſt iuſtitia. *Qua noua creatura, qua filij Dei, qua mẽbra Chriſti ſumus: qua Deo tribuimus omnia, qua toti à Deo pendemus, hæc inquam iuſtitia, non admittit ut cogitemus, illam magno apprehendamus labore, quippe, quæ non longè, ſed proximè nos eſt. Ad hoc autem aſſumit uerba Moyſi ex Deute. 30. cap. Mandatum hoc (ait ille) quod ego tibi præcipio hodie, non ſupra te eſt, nec procul poſitum, nec in cœlo ſitum, ut poßis dicere, quis noſtrum ualet ad cœlum adſcendere, ut deferat illud ad nos, ut audiamus atque opere compleamus: neq; trans mare poſitum, ut cauſeris & dicas, quis è nobis poterit trans mare transfretare, & illud ad nos uſq; adferre, ut poßimus audire & facere quod præceptum eſt? ſed iuxta te eſt ſermo ualde in ore tuo & in corde tuo ut facias illum. Paulus hæc uerba eleganter transfert ad iuſtitiam Dei, quæ non permittit dicamus Quis aſcendet &c.*

Ne dixeris in corde tuo. *Origenes intelligit in his uerbis damnari cogitationem affigentem Chriſtum cœlo uel abyſſo, & non agnoſcentem regnare ubique. Diuus Chryſoſtomus damnari ab Apoſtolo exiſtimat dubitationem de deſcenſu Chriſti è cœlis in carnem noſtram, & adſcenſu ab inferis in cœlum. Sed iuſtitia fidei ornatus, credit Chriſtum pro noſtra ſalute ueniſſe è cœlo in carnem noſtram, & expiatis morte ſua peccatis noſtris, è mortuis ſurrexiſſe, & in cœlos ad dexteram patris aſcendiſſe. Ne igitur exiſtimes te non conſequuturum hanc iuſtitiam niſi aſcenderis in cœlum, quoniam hoc eſt Chriſtum deducere, id eſt è cœlo auocare, ut eam afferat, quaſi non eam iam attulerit iuſtificans nos ſanguine ſuo: & ne dixeris, quis deſcendet in abyſſum, quaſi deſcendendum ſit in abyſſum ut huc adferatur iuſtitia. Quia irritum facis tibi, quòd ille pro te mortuus eſt & reſurrexit, cœloſq; aſcendit, imò uerè mortuus eſt & reſurrexit pro iuſtificandis nobis. Noli ergo putare impoßibilem eſſe modum conſequendæ iuſtitiæ. Noli deſperare. Prope enim eſt uerbum fidei, cùm per Chriſtum quem fides complectitur, lex inſcribatur in cordibus, ut uerè adſit credentibus in corde & ore. Sicut dicit ſcriptura, id eſt, ſicut Moyſes expreßit, Iudæis legẽ non procul eſſe, ſed adeſſe etiam intellectu facilem. Ita etiam hoc uerbum fidei quod prædicamus tam prope eſt, ut & in corde & in ore plenum adſit. Verbum fidei eſt ipſum Euangelium, in quo ineſt omnis uis legis, uis totius iuſtitiæ, quod non opus eſt tam procul è cœlo aut abyſſo petere, cùm ſit intra te.*

Symbolum fidei.

Verbum fidei.

Quia ſi confitearis in ore tuo Dominum IESVM, & in corde tuo credideris quòd Deus illum ſuſcitauit à mortuis: ſaluus eris. Corde enim creditur ad iuſtitiam: ore autem confeſsio fit ad ſalutem. Dicit enim ſcriptura, Omnis qui credit in illum, non confundetur. Non enim eſt diſtinctio Iudæi & Græci: nam idem Dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum. Omnis enim quicunque inuocauerit

Eſaiæ 28.d

Non cõfundetur.] non pudefiet.

Inuocare Deũ.

nomen

Ioel.2.g nomen Domini, ſaluus erit. Quomodo ergo inuocabunt eum, in quem non crediderunt? Aut quo modo credent ei, quem non audierunt? Quo modo au-
Act.1.c
Eſaiæ.52.b tem audient ſine prædicante? Quo modo uerò præ-
Naum 1.d dicabunt, niſi mittantur? ſicut ſcriptum eſt, Quàm ſpecioſi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona.

Quòd Deus illum ſuſcitauit. *Nominatim hoc ideo poſuit Paulus, quòd in Chriſti reſurrectione habemus ſalutis noſtræ complementum. Etſi enim morte (quæ reſurrectionis nomine intelligitur) peracta eſt redemptio, & ſatisfactio pro peccato: Victoria tamen aduerſus peccatum, mortem, & Satanam, reſurrectione parta fuit, ſimul etiam uita inſtaurata. Quo fit, ut ſæpe una reſurrectio pro ſalutis certitudine memoretur, quæ ſub ſe mortem continet, non autem continetur ſub morte.*

Corde enim creditur ad iuſtitiam. *In fide os cordis, & cor oris officio indiget. Eget os cordis officio. Nam plerique ueritate mentita, etſi Chriſtum ore fatentur, corde tamen ob eo ſunt longius. Opus habet & cor oris miniſterio. Quid enim prodeſſet animo duntaxat credere, niſi in hominum conſpectu, & uerbis profiteremur quod credimus? Confeßio hoc loco ponitur pro fide expreſſa, pro laude & gratiarum actione.*

Dicit enim ſcriptura. *Teſtimonium profert, ut oſtendat non eſſe in fide differētiam inter Iudæum & non Iudæum. Omnis enim ſiue Iudæus, ſiue Græcus, qui credit in Chriſtum, non fruſtrabitur ſuo uoto.*

Quomodo ergo inuocabunt. *Elegans eſt gradatio, qua Paulus etiam gentium uocationem probat. Nam per fidem uiuam decreuerat Deus omne mortalium genus ſeruare: & cùm fides non poßit haberi rei incognitæ, oportuit & Gentibus prædicari Euangelium: ita enim futurum prædixerat Eſaias 52. cap. Hæc gradatio aliquot habet locos communes. Miniſterium uerbi, etiam externum, in eccleſia Dei eſſe neceſſarium. Hoc manifiſtum eſt ex Act. 10. cap. de Cornelio Centurione. Secundus: Miniſterium uerbi nemo, niſi uocatus, accedere debet. Hoc clarius explicat Paulus ad Hebr. 5. cap. Tertius: Is tantùm inuocandus, cui fidendum eſt. Deum ergo nemo inuocabit, qui non antè de paterna erga ſe beneuolentia tantam perſuaſionem animo conceperit, ut ab ea quiduis auſit expectare. Qui Deum inuocat, in eo præſidium ſibi eſſe repoſitum cōfidat neceſſe eſt. Vt eius ueluti patris cura protegatur, indulgentia ac charitate foueatur, benignitate ſubleuetur, uirtute fulciatur.*

Quàm ſpecioſi pedes. *Hic locus omnis eſt de reſtitutione populi Dei, ea præcipuè quæ facta per Chriſtum eſt, attamen ſub typo reſtitutionis ex captiuitate Babylonica. Præmittitur in eo 52. cap. Eſaiæ, Quoniam ablatus eſt populus meus gratis. Dominatores eius, inquit, agunt, dicit Dominus, & iugiter tota die nomen meum blaſphematur: propter hoc ſciet populus meus nomen meū in die illa, quia ego ipſe qui loquebar, ecce adſum. Ad hæc ſequitur in propheta: Quàm pulchri ſuper montes pedes annuntiantis & prædicantis pacem, &c. En tibi lætitia expreſſa à propheta, imagine geſtientium, cum admiratione ad optatum euentum euangelizantium. Pedes hoc loco accipe pro aduentu, per metononymiam.*

Eſaiæ.53.a Ioannis 12.f

Sed non omnes obediunt Euangelio. Eſaias enim dicit, Domine, quis credidit auditui noſtro? Ergo fides ex auditu: auditus autem per uerbum Chriſti. Sed dico, Nunquid non audierunt? Et quidem in omnem terram exiuit ſonus eorum: & in fines orbis terræ uerba eorum. Sed dico, Nunquid Iſraël non cognouit? Primus Moyſes dicit, Ego ad æmulationem uos adducam in non gentem: in gentem inſipientem, in iram uos mittam. Eſaias autem audet & dicit, Inuentus ſum à non quærentibus me: palàm apparui ijs, qui me non interrogabant. Ad Iſraël autem dicit, Tota die expandi manus meas ad populum non credentem & contradicentem.

Pſal.18.a — Iudæis reiectis gẽtes ſuſceptæ. — Deutero.32.c — Eſa.65.a — Eſaiæ 65.a

Auditui noſtro?] uerbis noſtris?

In non gentẽ:] uel, per gentem quæ nõ eſt gẽs, ſeu indigna eſt appellatione gentis:

Mittam.] commouebo & excitabo, deferẽdo illos malignæ mẽti ſuæ.

Ad] aduerſus

Liberum arbitrium.

Sed non omnes obediunt. *Obijci poterat Paulo, Si à Deo miſſi eſtis, Cur non omnes ex æquo obediuerunt Euangelio? Certè liberi ſunt. Credant & recipiant uerbum. Tum aduertant multò antè dictum eſſe à propheta non omnes credituros. Quandoquidem Iudæi perpetuò ſigna inquirebant: occaſione accepta hortatur eos, non eſſe neceſſarium ſigna inquirere: fides enim ex auditu, ut cernitis, non ex ſignis naſcitur. Cùm auditum dixiſſet, infert per uerbum Chriſti, ne uille quippiam exiſtimes auditum, uel prædicationem. Non enim iſthic humana, ſed diuina uerba dicũtur. Obijciet quiſpiam, Nunquid audiuerunt Iudæi? Reſpondet, Vniuerſus terrarum orbis audiuit, ut teſtatur fidelis Dauid. Adeò currebat tempore Pauli prædicatio euangelij, & diffundebatur quotidie, ut ſcripſerit Apoſtolus Colloſſenſibus, perueniſſe illud ſua adhuc ætate in uniuerſum orbem, & ad omnem creaturam quæ ſub cœlo eſt. Tametſi enim eo tempore nondum ad ſingula climata orbis prædicatio Euangelij perueniſſet, peruenerat tamen ad præcipuas orbis regiones, ex quibus facilè erat illam ad mortales reliquos omnes dimanare.*

Vnde fides? — Coloſſ. 1.

Primus. *Primus pro comparatiuo prior, poſitum eſt: refertur enim ad Eſaiam, quem mox citat.*

Iudæorũ æmulatio.

Ad æmulationem uos adducam. *Prouocabo uos zelo. Vel ad æmulationem dicit, quia intelligit eum dolorem qui exagitat Iudæos dum uident gentes frui felicitate, quæ ipſis olim promiſſa eſt: ex quo utique impellentur ut ad eam felicitatem rurſum adſpirent. Nam ſæpenumero uſu uenit, ut qui adhortationi non crediderint, æmulatione perſuadeantur, quæ res plurimum roboris habet.*

Non gens. Gens inſipiẽs. Deum prouocare ad æmulationem.

In non gentem, in gentem. *Gentiles intelligit, qui quòd idololatræ & ſine lege diuina eſſent, inſipientes, & non intelligentes dicebantur, imò indigni erant qui etiam uocarentur gentes. Quid autem eſt uilius aut imprudentius aut inſipientius idolorum cultoribus? Dicitur Deus prouocare ad æmulationem, & commouere ad iram, non excitando ad peccatum, ſed largiendo gentilibus bona, propter quæ Iudæi occaſione accepta furibundi ad iram prouocantur. Hac autoritate Paulus oſtendit Moyſem expreßiſſe exaltationem gentium & lapſum Iudæorum. Hæc cùm impleta facilè agnoſcant Iudæi, uerè reſipiſcere deberent. Aduerte, Quos Moyſes uocat, non gentem, gentem inſipientem, hos Eſaias non quærentes, neque rogantes dicit: tanquàm*

Eſaiæ 65.a

indociles

indociles & rationis expertes, & quibus eſſent Dei uerba inſenſa.

CONCILIATIO.

Prima.

DICTVM *hoc Ioëlis 2.cap. à Paulo prolatum: Omnis enim quicunque inuocauerit nomen Domini ſaluus erit, diſsidere uidetur ab eo Hebræorum 6.cap. Impoſsibile enim eſt eos qui ſemel ſunt illuminati, guſtauerunt etiam donum cœleſte, & participes facti ſunt ſpiritus ſancti, guſtauerunt nihilo minus bonum Dei uerbum, uirtutesq́ꝫ ſeculi uenturi, & prolapſi ſunt, rurſus renouari ad pœnitentiam.* NON *pugnant hi loci inuicem, ſed uterque uerus eſt. Vere inuocans Deum, credit in Deum quem credit remuneratorem, non ſolum præſenti uita, ſed futura: Fidelis Deus ſeipſum negare non poteſt. Promiſsis ſtabit. Promiſit credentibus uitam, Marci ultimo. Locus ad Hebræos intelligendus eſt de baptiſmo non repetendo, ut in eum locum Deo aſpirante aperte monſtrabimus.*

Secunda.

PAVLVS *ex teſtimonio Dauidis affirmans Euangelium* IESV *Chriſti ſuo tempore diuulgatum in uniuerſum mundum, uidetur aduerſari dicto Chriſti, Matthæi 24.cap. Et prædicabitur hoc Euangelium regni in uniuerſo orbe, in teſtimonium omnibus gentibus, & tunc ueniet conſummatio. Signa inuulgati Euangelij in totum orbem a Chriſto expreſſa illhic, nondum oſtenſa ſunt, non igitur eſt Euangelium in uniuerſum mundum nunciatum.* RESPONDET *Hieronymus in Matthæum: Non puto aliquam remanſiſſe gentem, quæ Chriſti nomen ignoret. Et quanquam non habuerit prædicatorem, tamen ex uicinis nationibus, opinionem fidei non poteſt ignorare. Quo ad famam (ut dicunt) ad omnes peruenit Euangelium, non autem quo ad effectum & conſummationem, hoc eſt, non omnes receperunt Euangelium: Quod fiet ante conſummatum ſeculum.*

DICTIO.

Abyſſus.

ABYSSVM *ſcriptura uſurpat pro profundo ferè maris, nonnunquam terræ etiam. Iacob benedicens filium ſuum Ioſeph, precabatur ei benedictionem è cœlo ſuperne & ex abyſſo inferne. Geneſ. 49. Hunc in modum uſurpatur Deutero. 33. & Pſal. 70. Accipitur & pro aquarum congregatione, quæ finem non habet. Dæmonia rogabant ſaluatorem ne iuberet ut in abyſſum irent. Matthæi 8. Marci 5. & Luc. 8. Vnde liquet abyſſum pro inferis & loco reproborum dici.*

Inuocare.

INVOCARE *accipi ſolet pro opem omnem & ſalutem à Deo petere. Atq; in hunc ſenſum, hoc loco Paulus accipit.*

Aemulatio.

AEMVLATIO *hic pro inuidia & dolore accipitur.*

Pauci ex Iſraël, & multi ex gentibus uocati ſunt. CAP. XI.

Nonne Iudæi abiecti.

DIco ergo, Nunquid Deus repulit populum ſuū? Abſit. Nam & ego Iſraëlita ſum, ex ſemine Abraham, de tribu Beniamin. Non repulit Deus plebem ſuam, quam præſciuit. An neſcitis in Elia quid dicit ſcriptura: quemadmodum interpellat Deum aduerſum Iſraël? Domine, prophetas tuos occiderunt, & altaria tua ſuffoderunt: & ego relictus ſum ſolus, & quærunt animam meam. Sed quid dicit illi diuinum

3. Regum. 19. d

Præſciuit] Ante agnouerat.
In Elia] de Elia
Suffoderunt] Vel, ſubuerterunt

reſponſum? Reliqui mihi ſeptem millia uirorum, qui non curuauerunt genua ante Baal. Sic ergo & in hoc tempore, reliquiæ ſecundum electionem gratiæ factæ ſunt. Si autem gratia: iam non ex operibus. alioquin gratia iam non eſt gratia.

Reliquiæ] Electi ex Iudæis

Gratia. Opera.

Nunquid Deus repulit populum ſuum. *Quia inobedientes manſerũt Iudæi, & contradixerunt, Iſtud'ne in reiectionem eorum factum eſt ut reuerti non poſſint, & promißiones Abrahæ & patribus factæ ſint irritæ? nequaquam. Nam & populus eius eſt, ipſumq́; præſciuit, id eſt, præcognouit ante gẽtes. Aut prædeſtinauit ac præelegit. Confirmatio eſt in promptu. Nam ſi Deus repuliſſet populũ ſuum, me quoq; repuliſſet, iam non me repulit, ſed aſſumpſit ut etiam præco & doctor gentiũ eſſem. Non igitur repulſi eſtis, ſed uos ipſos repellitis. Si repuliſſet, non ex Iudæis ſanè Apoſtolos & præcones delegiſſet. adludit Paulus ad id quod in Pſalmo 94. ſcribitur: Quoniam non repellet Dominus plebem ſuam.*

Quemadmodum interpellat. *Querebatur Elias de Iſraëlitarum impietate. Vt enim Deus ipſis ſanctis eſt omnia, ita quicquid eos angit, id primum Deo querũtur. Hoc exemplum Heliæ ex 3. Reg. cap. 19. per ὁμοίωσιν, quàm Cicero collationẽ uertit, aptatur. Obſerua: cùm dicit, Septem millia: proculdubio Dominus magnam multitudinem notauit.*

Reliquię ſecũdum electionẽ. Epheſ. 1. cap.

Reliquiæ ſecundum electionem. *Electos Iudæos reliquias ſecundũ electionem uocat. Hanc plebem non repulit Deus, quia præſciuit, & prædeſtinauit. Hæc eſt illa electio qua eos uoluit eligi in Chriſto ante mundi conſtitutionẽ, ut eſſent ſancti & immaculati in cõſpectu eius in charitate, prædeſtinans eos in adoptionẽ filiorũ. Hæc electio eſt gratia Dei. hanc electionem non es cõſequutus tuis operibus quãlibet meritorijs, imò tua hæc opera præcedit hæc electio. facit ad hæc quod præceptor & magiſter noſter Chriſtus in Ioãne dicit, Nõ uos me elegiſtis, ſed ego elegi uos. Quid ſine hac electione in Chriſto eſſe poſſumus? nihil ſanè. Eligit nos ut tandem eo fruamur. Cũ igitur hæc omnia ſint ab eius gratia tanquã à fonte & principio, non erunt ex operibus legis & ceremonijs quibus adeò addicti erant Iudæi, imò non ex operibus noſtris. Ex operibus enim eſt quod operibus debetur, atqui ſi debetur, gratuitũ non eſt. De operibus legis uidetur hic locus intelligendus. Cũ tota hac epiſtola, nihil aliud Paulus agat niſi ut confidentiã, in lege literæ, & externis operibus tollat à Iudæis. Quod ſi cui uiſum eſt & de alijs operibus intelligi, Intelligatur Paulus hoc loco uelle, quòd non ex operibus fidẽ præcedentibus, qualia erant gentiliũ & Iudæorũ opera, reliquiæ ſaluæ factæ ſunt: alioqui non eſſet gratia, ſi ante fidem & gratiam ſalutem mererentur.*

Eſſe ex operibus.

Quid ergo? Quòd quærebat Iſraël, hoc non eſt cõſequutus, electio autem conſecuta eſt: cæteri uerò excæcati ſunt: ſicut ſcriptum eſt, Dedit illis Deus ſpiritum compunctionis: oculos, ut non uideant, & aures, ut non audiant, uſq; in hodiernum diem. Et Dauid dicit, Fiat menſa eorum coram ipſis in laqueum, & in captionem, & in ſcandalum, & in retributionem illis.

Electio] Qui ex Iſraël electi erant

Eſaiæ 6. c Matth. 13. b Ioan. 12. f Act. 28. f Pſal. 68. c

Scandalum] Offendiculum.

Obſcuren

Obſcurentur oculi eorum ne uideant: & dorſum eorum ſemper incurua. Dico ergo. Nunquid ſic offenderunt ut caderent? Abſit. Sed illorum delicto, ſalus eſt gentibus, ut illos æmulentur. Quòd ſi delictum illorum diuitiæ ſunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ Gentium: quãtò magis plenitudo eorum? Vobis enim dico Gentibus, quandiu quidem ego ſum gentium Apoſtolus, miniſterium meum honorificabo, ſi quo modo ad æmulandum prouocem carnem meam, & ſaluos faciam aliquos ex illis.

Iudæi abiecti & gentiles aſſumpti.

Aemulentur.] Ad æmulandũ prouocaret.

Paulí charitas erga Iudæos.

Electio conſecuta eſt. *Qui ex Iudæis electi erant, conſequuti ſunt ſalutẽ quã per gratiã non ex operibus legis quærentes inuenerũt, & ea ſunt potiti. Reliqui uerò ſunt excæcati, à quo? à proprio contentionis malo, inquit Chryſo. Aduerte, hæc uerba, Quid ergo, quod quærebat &c. non ſunt interrogãtis, ſed accuſantis. Quid ergo aliud poſſumus dicere, quàm quod Iſraël quærebat, innitens operibus proprijs non eſt conſequutus: ſupple, iuſtitiã. Sed electio, id eſt, fideles, ex gratia cõſequuti ſunt. Cæteri uerò non item: propterea quòd operibus nitantur, & ex operum propriorum fiducia exiſtit mentis cæcitas. Qui enim propriam ſibi fingunt iuſtitiam, iuſtitiæ Dei non obediunt.*

Dedit illis Deus ſpiritum. *Dedit, non actum ſed permiſſum intellige, ueluti accipere permiſit. Animi habitudinem, & intentionem circa peiora, compunctionem uocat, ueluti, cùm quis mordetur & pungitur dolore. Profert Eſaiæ teſtimonium Paulus, ut non uideatur infenſus illis. Subinde profert Dauidem uaticinantem pœnam incredulitatis quæ iam uera facta eſt & ad ſuum effectum deducta. Citatur hic locus & in Actis Apoſtolorum cap. 28. ſed iuxta translationem Septuaginta, qui ſic interpretati ſunt ut Dominus prædicat illorum cæcitatem, non ut imperet.*

Compunctio.

Fiat menſa. *Menſam uocat id præcipuè, in quo acquieſcunt homines, quod auxilium & recreationem uidetur afferre. Quemadmodum menſa Pompei fuit rex Aegyptius, ille ipſe ad quem confugit, cuius præſidio ſperabat ſe fore tutum, fuit ei exitio: ita Lex & titulus ille glorioſiſſimus* POPVLI DEI, *erat Iudæis menſa. Has res ſciebant diuinitus traditas, eaſdémque exiſtimabant non poſſe mutari: propter quod Euangelicam doctrinam, quæ legem antiquabat, damnabant, & auerſabantur ſperantes ſe fore uictores. Hæ res fuerunt laqueus: id eſt, mala perſuaſione tenuerunt irretitos animos, & tandem perdiderunt. Horum dorſum nouis & nouis erroribus incuruatum eſt. Harum horribilium pœnarum comminatio nos admonet, ne contemnamus Euangelium, ne in tales pœnas incidamus.*

Nunquid ſic offenderunt. *Cùm acriter eos carpſiſſet, attentat nonnihil cõſolationis eis adijcere & inuenire. Certè peccata grauiſſima ſunt. Sed non tam profundus & demiſſus eſt lapſus, quin reſurgant, ſi modo uelint* IESVM *Chriſtum omnibus obuium agnoſcere. Interim tamen obſerua quod in ipſa conſolatione reos ipſos facit ſeu accuſat maximorum delictorum. Aliter, Ideò Deus paſſus eſt Iudæos labi, non ut in totum conciderent, ſed ut ad tempus locum faciant gentibus, & ijdem rurſus gentium pietate prouocati reſipiſcant & ſeruentur.*

Sed illorum delicto. *Totus hic locus eò pertinet, ut ipſis animum addat, conſoleturq́; ne deſperent. Et ut gentium demitteret faſtum, perſuaderetq́; ne ad demen-*

tiam uerterentur. Primò aſſumpti ſunt Iudæi ad Euangelium ut ſalui fierent: nempe Euangeliũ uirtus Dei eſt in ſalutem omni credẽti, Iudæo primùm & Græco. Et Dominus ait, Non ſum miſſus niſi ad oues quæ perierunt domus Iſraël. Item Matthæi 10. In uiam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis: ſed potius ite ad oues quæ perierunt domus Iſraël. Act. 13. Tunc conſtanter Paulus & Barnabas dixerunt, Vobis oportebat primùm loqui uerbum Dei. Sed incredulitas Iudæorum locum dedit gentibus. Lapſus Iudæorum occaſio fuit ſalutis gentilibus, quando Iudæis Euangelium reijcientibus aſſumpti ſunt gentiles, ut Iudæi æmulentur gentiles. Propterea dicebant Paulus & Barnabas loco producto ex Actis, Sed quoniam repellitis illud, & indignos uos iudicatis æternæ uitæ, ecce conuertimur ad gentes: ſic enim præcepit nobis Dominus, poſui te in lucem gentium, ut ſis in ſalutem uſq; ad extremum terræ. Audientes autem gentes gauiſæ ſunt, & glorificabant uerbum Domini. Vidéſne incredulitatem Iudæorum locum dediſſe gentibus, ut fierent exemplaria ad fidem, ut quia Iudæi credere nolentes lapſi ſunt, reſurgant per zelum quendam credentes.

Matth. 15. c

Quod ſi delictum illorum. *Conſolatur illos & erudit, ne deſpondeant animum, hac ratione. Lapſus & imminutio Iudaicæ gentis reliquo orbi aa id profuit, ut gentium mundiq; diuitiæ exiſterẽt, hoc eſt, ut reliqui mortales maxima copia ad Chriſtum uenirent. Plena igitur reſtitutio Iudæorũ ſalutem reliquis mortalibus adferet cõſummatiſſimam. Nec dixit, quantò magis conuerſio eorum, ſed quantò magis plenitudo ipſorum, hoc eſt, quando omnes ad Chriſtum acceſſuri ſunt, ſeu quãdo uniuerſus Iſraël credet. hoc uocat plenitudinem eorum. Idq; adiecit gratiæ doniq; Dei plenitudinem & exuberantiam demõſtraturus. Cùm dicitur quantò magis plenitudo eorum, ſubaudiendum eſt adducet, diuitias gentium.*

Plenitudo Iudæorum.

Vobis enim dico gentibus. *Volo agnoſcatis quanta ſit in uos Dei beneuolentia: cùm prædico iſta de ueſtra uocatione & iudæorum reiectione. Vt enim ueſter ſum peculiaris Apoſtolus, ita cupio munus hoc meum ad uos glorioſum eſſe & haberi, hoc eſt, ad ſalutem ueſtram quàm efficaciſſimum, ut ueſtra felicitate Iudæi extimulentur, & ipſi Chriſtum amplectantur, non ut a uobis condemnentur, & abijciantur. Suprà Iudæos, cognatos & fratres appellat, nunc uerò carnem ſuam: magis eos admouens, uicinioresq; reddens. Non dixit perſuadebo, ſed ad æmulationem prouocabo, ut qui aliter perſuaderi non poſſunt niſi per intenſionem, & per appoſitionem exempli aliorum. Exploratum habebat eorum contentionem, reniſum & peruicaciam. Dixit ſaluos faciam aliquos, non omnes. Quia maiorem partem in præſenti reiectam à Domino, ex prophetijs probauit.*

Iudæi caro Pauli.

Gentes nõ glorientur aduerſus Iudæos ſed timeant.

Si enim amiſſio illorum, reconciliatio eſt mundi: quæ aſſumptio, niſi uita ex mortuis? Quòd ſi delibatio ſancta eſt, & maſſa: & ſi radix ſancta eſt, & rami. Quòd ſi aliqui ex ramis fracti ſunt, tu autem cùm oleaſter eſſes, inſertus es in illis, & ſocius radicis & pinguedinis oliuæ factus es, noli gloriari aduerſus ramos, Quòd ſi gloriaris: non tu radicem portas, ſed radix te. Dicis ergo, Fracti ſunt rami, ut ego inſerar. Bene: propter incredulitatem fracti ſunt: tu autem fide ſtas: noli

Amiſſio] Reiectio

Delibatio ſancta eſt,] Primitiæ ſanctæ ſunt.

Oleaſter.

Oliua.

Stas] Conſiſtiſtis

altum

Noli altũ ſapere) Ne efferaris animo,

altum ſapere, ſed time. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit: ne fortè nec tibi parcat. Vide ergo bonitatem, & ſeueritatem Dei: in eos quidem, qui ceciderunt, ſeueritatem, in te autem bonitatem Dei: ſi permanſeris in bonitate, alioquin & tu exciderîs. Sed & illi, ſi non permanſerint in incredulitate, inſerentur. Potens eſt enim Deus iterum inſerere illos. Nam ſi & tu ex naturali excíſus es oleaſtro, & contra naturam inſertus es in bonam oliuam: quantò magis ij, qui ſecundum naturam, inſerentur ſuæ oliuæ?

Bonitas Dei. Seueritas Dei.

Si enim amiſsio illorum. *Si abiectio Iudæorum attulit mundo reconciliationem Deo: quid igitur adferet eorum aſſumptio ſeu adiectio eorũ ad Chriſtum? Vtique bonum maximum. aut hoc dicit: Quid erit aſſumptio eorum? niſi ut dicamus, quòd mortuos peccatis aſſumens Deus, eos uiuificet.*

Quod ſi delibatio ſancta eſt. *Delibationẽ ſiue primitias & radicem, Abrahamum uocat. Maſſam autem & ramos dicit, qui ex genere ipſius crediderunt. Alludit ad ritum quæ Deus populo Iudaico præſcripſit in lege ſua: ut ſibi omnium rerum primitias offerrent, quo reliqua omnia ſanctificabantur. Inter cætera offerebãtur Domino collyridæ, id eſt, farina olei admiſtione conſperſa, Leuit. 7. Ex qua cum delibatio ſancta erat, ſanctam eſſe & reliquam conſperſionem oportuit. Vtraque metaphora cum delibationis & reliquæ conſperſionis, tum radicis & ramorum, Apoſtolus idem colligit. Nam ſi gentis Iudaicæ primi patres ſancti fuere, neceſſe eſt, ut ſancti ſint ueri eorũ poſteri. Quæ illatio eo nititur, quòd Deus patribus promiſit ſe fore Deum, & ſemini eorum. Hunc locum ſic intelligunt Chryſoſtomus & Auguſtinus. Diligenter adnotauit hunc locum Auguſtinus epiſtola 106. ad Bonifacium contra Pelagianos folio 313. a. Illa conſperſio uel maſſa eſt ex Abraham, non ex Adam, id eſt, ex communione ſacramenti & ſimilitudine fidei, non ex propagine mortali.*

Delibatio. Primitiæ. Radix. Maſſa. Rami. Collyridæ.

Quod ſi aliqui ex ramis fracti ſunt. *Naturalem oleam ſiue oliuam Iudæos uocat ex Hieremia capite 11. Oleaſtrum autem, id eſt, oleam agreſtem & ſylueſtrem gentes intelligit. Hac collatione gentilium faſtum reprimit. Tu gẽtilis priuſquàm inſitus eſſes ueræ oleæ ſeu priuſquam eſſes aſſumptus, deſtitutus eras uero ſucco ſpiritus, eoq; ſterilis eras ueræ iuſtitiæ. Sed cùm per fidem in Chriſtum factus es ſemen Abrahæ, Galat. 3. capite, Inſitus es Iudæis, ut gratia ſanctis patribus promiſſa & facta fruaris, & ſpiritu illorum uiuas, (id quod Apoſtolus per communionem radicis & pinguedinis ſignificat) ne ſublatus beneficio quod per Iudæos tibi contigit, Iudæos abijcias, & præ te contemnas. Habere igitur te Iudæos in pretio conuenit & colere, non contra eos ſuperbire. Noli altum ſapere, ſed time. Quoniam futurum eſt, ut ſi in fide nõ permanſeris, à bona olea reſeceris. Iudæi autem qui inde reſecti ſunt, fidem apprehendentes inſerentur. Quia ſi is qui erat ramus naturalis oleaſtri præter naturam ſuam in germanam oliuam inſertus eſt, quãto magis & facilius Iudæi qui natura ſua de uera olea participant, rurſus in eam inſerentur.*

Oliua naturalis. Oleaſter.

Vobiſipſis ſapientes] apud uoſmetipſos ſapientes

Nolo enim uos ignorare fratres myſterium hoc (ut non ſitis uobiſipſis ſapientes) quia cæcitas ex parte

De cæcitate Iſraël & ſui receptione.

contigit in Iſraël, donec plenitudo gentium intraret:
& ſic omnis Iſraël ſaluus fieret, ſicut ſcriptum eſt, Ve-
Eſaiæ 59.d niet ex Sion, qui eripiat & auertat impietatem à Ia-
cob. Et hoc illis à me teſtamentum: cùm abſtulero pec- Teſtamẽtum] fœdus, pactũ
cata eorum. Secundum Euangelium quidem, inimici
Dona. propter uos: ſecundum electionem autem, chariſsimi
Vocatio. propter patres. Sine pœnitentia enim ſunt dona & uo- Sine pœnitentia &c.] dona quidem & uocatio Dei eiuſmodi ſunt, ut eorũ illum non pœniteat.
catio Dei. Sicut enim aliquando & uos non credidiſtis
Deo, nunc autem miſericordiam conſecuti eſtis, pro-
pter incredulitatem illorum: ita & iſti nunc non credi-
derunt in ueſtram miſericordiam: ut & ipſi miſericor- Propter] per
Increduli om. diam conſequantur. Concluſit enim Deus omnia in in- In ueſtram] per ueſtri
credulitate, ut omnium miſereatur. O altitudo diuitia- Omnia] omnes
rum ſapientiæ & ſcientiæ Dei: quàm incomprehenſi- Altitudo] profunditatem
bilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles uiæ eius. Quis Inueſtigabiles] imperueſtigabiles, inſcrutabiles
enim cognouit ſenſum Domini? Aut quis conſiliarius
Sapientiæ 9.c eius fuit? Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei?
Eſaiæ 40.d
1. Corinth. 2.d Quoniam ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia:
ipſi honor & gloria in ſecula ſeculorum. Amen.

Myſterium. Fratres myſterium. *Myſterium nihil aliud ſonat quàm rem arcanam & paucis cognitam, neq; communicãdam niſi initiatis. Per Myſterium, aliud nihil uidetur intelligere, quàm hoc ſuum præſens inſtitutum, hactenus obſcurius tractatum: nempe, quòd Iſraël tandem ſit reſtituendus. quam reſtitutionem ex Iſaia probat.*

Vt non ſitis uobiſipſis ſapientes. *Hoc ualet beato Paulo ne ſitis elato apud uoſmet ſpiritu, ne ſumatis animos, ut uobiſipſis placentes contemnatis Iudæos. Nolite elatiore eſſe animo, & contra Iudæos nunc abiectos inſoleſcere.*

Cæcitas ex parte. Quia cæcitas ex parte. *Quidam referunt ex parte ad Iſraëlem. Quidam (ut beatus Ambroſius) ad tempus, quia non ſempiternæ ſed temporariæ tantùm cæcitati Iſraël ſubiectus ſit. Sic infrà cap. 15. Apoſtolus cùm de ſuo aduentu Romam, loquitur. Si uobis primùm ex parte fruitus fuero. Vbi non uidetur partem eccleſiæ intellexiſſe, quia omnibus frui & ſatiari uolebat, ſed partem temporis, & moram congreſſus & colloquij. Cupiebat ſiquidem eundo in Hiſpaniam recreare ſe aliquantum, & per paucos dies alloquio & conſuetudine ſanctorum qui Romæ erant. Videtur Paulus dicere: Cæcitas & induratio contigit Iſraëli non in perpetuum, ſed quouſque plenitudo gentium, id eſt, cuncti ex gentibus (ait Gennadius) credentes, intraret pro intret, id eſt, gentiles omnes crediderint. Et ſic omnis Iſraël ſaluus fieret pro fiet. Vt ſit unum ouile*
Pſal. 20. *& unus paſtor. Iſraëlem appellat eos qui in Iudaiſmo perdurarunt. Nam pones (inquit ſcriptura) eos dorſum, id eſt, retro aſpicientes, ait Hieronymus, Et in reliquis parabis uultum eorum quando per Eliam & Enoch credituri ſunt in finem. Vide Hieronymum in hunc Pſalmum 20. Non deſunt, qui dictionem* EX PARTE, *neq; ad tempus ſimpliciter neque ad multitudinem ſpectare putent: ſed pro Quodam modo poſitum interpretantur, ut uideretur Paulus temperare uerbum alioqui per ſe aſperum. Senſus ergo erit: Iſraëlem ita quodammodo excæcauit Deus, ut dum illi Euangelij lucẽ reſpuunt, ad*

Gentes

Gentes transferatur, & illæ quaſi uacuam poſſeßionem occupent.

Sicut ſcriptum eſt, Veniet ex Sion. *Hoc teſtimoniũ uolunt plerique deſumptum eſſe ex Eſaiæ cap. 59. Cùm autẽ illbic nihil habetur de fœdere ac promißione abolendorum peccatorum. Id autem exprimitur ſingulariter in deſcriptione fœderis noui de quo Hieremias loquitur cap. 3. Videtur Apoſtolus hoc adduxiſſe partim ex 59. Eſaiæ partim ex 31. Hieremiæ. Vide locos.*

Et hoc illis à me teſtamentum. *Id eſt, fœdus & pactũ. Auguſtinus lib. de loquutionibus Geneſeos, primo, ait frequẽter in arcanis literis pro pacto poni teſtamẽtũ.*

Secundum Euangelium quidem. *Hi duo nominatiui Inimici & Chariſſimi iuxta ordinem Grammaticum non habent unde pendeant niſi ſubaudias, ſunt. Senſus eſt: Cauſa incredulitatis & neglecti à ſe Euangelij Deo ſunt inimici Iudæi, propter uos, id eſt, in ueſtrã utilitatem, illis enim neglectis aſſumpti eſtis à Deo. Nõ eſt perfidiæ illorum gratulandum, ſed dolendum ſi tardant conuerti. Et quia filij ſunt patriarcharũ quibus promißiones factæ ſunt charißimi ſunt Iudæi, quorum reliquijs promiſſa ſeruabit Deus. Quia dona & uocatio, ſeu quæ ſunt ſecundũ electionem & prædeſtinationem, impœnitibilia (ſi licet hoc uti uerbo) ſunt, id eſt, ſuper his Deus ſentẽtiam non eſt mutaturus. Aliter, licet Iudæi ob incredulitatem ſuam dilecti non ſint, propter patres tamen adhuc diliguntur, unde & ſalutem ſunt accepturi aliqui.*

Sicut enim aliquando. *Oſtendit ex gentibus primùm uocatos eſſe quoſdam, deinde qui non crediderunt, Iudæos electos, Atque idem rurſus deinceps euenturum. Poſtquam enim noluerunt Iudæi fidem adhibere Chriſto, denuo gentes uocatæ ſunt & ſecũdo uocatæ crediderunt. Hoc tamẽ in Iudæorum reiectionem non uergit, ſed ut etiã ipſi miſericordiam rurſus conſequãtur. Simul enim ingredietur ſub finem ad Chriſtũ plenitudo gentium, & ſaluus erit Iſraël totus. Hæc eſt ratio diſpenſationis ſalutis, tum Iudæorum tum gentium, de qua omnes prophetæ, & hic Apoſtolus teſtatur. Ex qua ratione ſubijcit, Concluſit enim Deus omnia in incredulitate, ut omnium miſereatur.*

Concluſit enim Deus. *Id eſt, incredulos arguit, iudicauitq; ut omnium miſereatur, id eſt, ut alios propter aliorum contentionem ſeruet, hos autem propter illos, illos uerò propter hos. Alij interpretantur, Concluſit permißiuè ſcilicet ſinendo eos in incredulitate abire.*

O altitudo diuitiarum. *Quia Apoſtolus non immenſitatem modo ſapientiæ & ſcientiæ Dei, ſed multò magis bonitatis & miſericordiæ Dei prædicare hic inſtituit, malo hic diuitiarũ ſeorſum & pro ampliſsima bonitate & miſericordia Dei accipere (ut adnotaui in dictione huius cap.) de qua præmiſerat, Concluſit omnia in incredulitate, ut omnium miſereatur: quanquam in ſapientia & ſcientia Dei, ipſa quoq; bonitas & miſericordia inſit. Sed quod præcipuè commendare ſtudet Paulus, id ſolet quoque nominatim exprimere. Cùm Paulus intelligeret ſapientem Dei gubernationẽ, qua à condito uſq; mundo in rerum diſpenſatione conſpicuus fuerit, non habens quod reſpondeat, demiratus eſt tantummodo, dicẽs, ò altitudo, &c. Quæres à Paulo, Quare ſic gentiles conſecuti ſalutem, & Iudæi tam miſerè lapſi ſint quorum reliquiæ ſaluabuntur? In his & huiuſmodi quæſtionibus, quàm temerarij ſunt, qui reſpondent aliter quàm præceptor Paulus, O altitudo, &c. Scriptura docet cõſilium Domini de nobis, & de omnibus creaturis iuſtißimũ & optimum eſſe, rationem autem eius à nobis peruestigari non poſſe, eoq; uiuendum eſſe nobis fide promißionum eius, fiducia bonitatis eius, ut dicamus cum Dauide Pſal. 72. Vt iumentum, factus ſum apud te, & ego ſemper*

tecum,

tecum, Tenuiſti manum dexteram meam, & in uolũtate tua deduxiſti me: & cum gloria ſuſcepiſti me. Ex factis quidem Domini conſilium eius ex parte nobis proditur, & ex parte etiam pie ueſtigatur, ſed quem finem in omnibus ultimum mens Dei ſpectet, nos latet. Voluitq; id nos latere, ut admirabundi de his quæ ſupra nos ſunt agnoſcamus nos plane homines eſſe, hoc eſt terrenos, & qui nihil ex nobis, præter hæc infima peruestigare poſſimus. Tria, ait Theophylactus, hic demiratur Paulus in Deo, diuitias qui tam beneficus fuit erga gentes. Sapientiam, qui tantam eis etiam indocilibus ſapientiam impertierit. Et cognitionem, qui prudenter diſpiciat, quid cui expediat.

Inueſtigabiles. Id eſt, non ueſtigabiles, & inſcrutabiles. Viæ, id eſt, diſpẽſationes & diſpoſitiones. Diuus Hieronymus exiſtimat Paulum retuliſſe locũ qui eſt apud Eſaiam cap. 11. Et non eſt inueſtigatio uiæ eius.

Quoniam ex ipſo. Hæc eſt ratio præcedentis dicti. Manifeſtare enim uoluit, Deum à ſeipſo, nullo alio mouente, aut inſtigante: item per ſeipſum, nemine ei miniſtrante, aut eum adiuuante, & in ſeipſum, hoc eſt propter ſe unum, & ſua ſolius cauſa, omnia condidiſſe, ſeruare & regere. Origenes ad hunc modum interpretatur. Quod dicit, Ex ipſo: hoc ipſum quod ſumus indicat. Per ipſum autem, quòd per eius prouidẽtiam diſpenſamur in uita. In ipſo uerò, quod perfectio omnium, & finis in ipſo erit, tũc cùm erit Deus omnia in omnibus.

Ipſi gloria in ſecula ſeculorum. Solet Paulus cum magni aliquid dixerit perorans, gratias agere Deo, idq; nos facere inſtituit.

Amen. Id eſt, Quod propoſitum eſt de Euangelio, Quod uirtus Dei eſt in ſalutem omni credenti, Iudæo primum & Græco, eſt abſolutum.

CONCILIATIO.

Prima. PAVLVS hic Iudæos natura oleas, gentiles uero oleaſtros pronuntians, uidetur ſibi aduerſari, cùm Epheſ. 2. cap. de ſe & aliis dicat, Natura filij iræ eramus ſicut & reliqui. Et ſupra, omnes peccauerunt & egent gloria Dei. CONSENSVS eſt in Paulo, ſi diligenter obſerues Apoſtolum, cum dixit, nos natura Iudæi ſumus, item cum Iudæos oleã natura facit, loqui de Iudæis ex dignatione Dei, qua illos Deus præ aliis cunctis populis terræ complexus fuit. Cum autem ait natura æque filios iræ: & perinde ſub peccato eſſe Iudæos & gentes, loquitur de Iudæis æſtimatis ex uita ipſorum perditiſſima, quam uiuebant cum oriretur Euangelium. Apoſtolus naturam accipit, ut par eſt rerum omnium naturam accipere pro ingenio, quod Iudæis & gentibus eſt, ex inſtituto & diſpenſatione Dei circa utroſq;. Ex ſe enim nihil ſunt omnia, quia facta, ſunt ex nihilo. Proinde natura & ingenium cuiuſq; rei, id eſt, quod Deus, in re quauis plerunque efficit, accipi ſolet. Aliter uſurpari ab Ariſtotele intelligo, ſed hæc ſatis ad locorum conciliationem.

Natura.

Secunda. NON planè conſentire uidetur hic locus, Concluſit Deus omnia in incredulitate ut omnium miſereatur, cum eo qui ſcribitur Marci ultimo, Qui non crediderit condemnabitur. RESPONDEO, hac epiſtola Paulus multis argumẽtis probauit, omnes homines eſſe peccatores, tam Iudæos quàm gentiles, ut nõ haberet uniuerſa caro, unde glorietur de iuſtitia ſua. Deus per legis ſententiã arguit iudicauitq; omnes ſub peccato ſeu incredulitate captiuos, ut noſtri miſereatur, beneuolentiamq; ſuam nobis exhibeat, qui nos ipſos nõ poteramus è uinculis eripere, & ſalui abire: noſtri miſertus ſaluauit nos à peccatis noſtris in filio ſuo. Vides quàm breui uerbo legem & Euangelium

lium expreſſerit. Legem cùm ait, omnes ſub peccato concluſos, Euangelium cùm addit, ut omnium miſereatur. Quemadmodum & fecit. Galat. 3. Concluſit ſcriptura omnia ſub peccato, ut promiſsio ex fide IESV Chriſti daretur credentibus. At non condemnabit incredulitas, ſub qua concluſus erat olim, modò credat deinceps in filium Dei. Qui enim dolens agnouerit peccata ſua, & ueniam fuerit deprecatus, miſericordiam conſequetur. Omnium credentium in Chriſtum miſerebitur Deus. Qui uerò non crediderit, condemnabitur.

IN SPECIEM pugnare uidentur quæ hic Paulus dicit, Quis cognouit ſenſum Domini, & 1. Corinth. 2. Nos autem ſenſum Chriſti habemus. VIDENTVR hi loci uerbis pugnare, ſed ſi penitus introſpexeris, quæ utrobique præcedunt & ſequuntur conciliabis locos optimè, & minimè diſſentire intelliges. In hoc capite & præcedentibus, cùm multa diſſeruiſſet de prædeſtinatione, Paulus, hoc epiphonemate ſeu rei prolatæ ſumma acclamatione, concluſit tantum diſputationem, O altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ, &c. Hoc totum uoluit Paulus conſilia & iudicia Dei, quare illos eligat & aſſumat, alios uerò reijciat, nobis abſcondita, & adoranda potius ſunt quàm inueſtiganda. Pſalm. 35. Iudicia Dei abyſſus multa. Et prohibet ſcriptura, ne altiora nobis perquiramus. Quare igitur hunc ſaluet, alium condemnet, non eſt nobis ſcrutandum, ipſe ſolus nouit, & ad eius omnipotentiam & maieſtatem pertinet, Patris eſt beneplacitum & conſilium, nobis ſecretum. Hic nemo nouit mentem Domini, Quia nemo conſiliarius eius fuit. Quæ ſcripturis prodita non ſunt neſcire, pudor non eſt. Et de hac cognitione non loquitur Paulus Corinthijs, ſed de ea quæ fit per uerbum Dei in ſcripturis ſanctis. Nos ſenſum ſeu mentem Chriſti habemus, ſcilicet quam patefecit nobis per uerbum ſuum. Vnde Chriſtus Ioannis 17. Verba quæ dediſti mihi, dedi eis, & ipſi acceperunt & cognouerunt uerè quia à te exiui, & crediderunt quia tu me miſiſti. 1. Ioan. 5. Scimus quoniam filius Dei uenit, & dedit nobis ſenſum ut cognoſcamus uerum Deum. Vt paucis abſoluam, Abſcondita ſunt nobis Iudicia Dei, niſi quæ ſcripturis ſanctis & canonicis reuelauit. En maieſtatem ſacrarum ſcripturarum quæ mentem & ſenſum Chriſti adferant.

Tertia. Epiphonema. Maieſtas ſcripturarum.

QVID hic Paulus dicit inſcrutabilia eſſe iudicia Dei, cùm Dauid Pſal. 118. certò pronuntiet, in labijs meis pronuntiaui omnia Iudicia oris tui. DAVID non dicit pronuntiaui omnia iudicia tua, ſed omnia iudicia oris tui, id eſt, nihil iudiciorum tuorum tacui, quæ mihi per eloquia tua innoteſcere uoluiſti. Omnia iudicia oris tui, id eſt, quæ mihi dixiſti & reuelaſti. Tropo ſcripturæ per os Domini intelligimus eloquium Domini, ſiue ſcriptura, ſiue reuelatione interna expreſſum fuerit. Vide Auguſtinum Tomo octauo in Pſalmum 118. concione 6. fol. 919. c

Quarta. Os Domini.

PVGNARE VIDENTVR HI LOCI, Sine pœnitentia ſunt dona & uocatio. Hieremiæ 8. Loquar de gente & de regno ut ædificem & plantem illud. Si fecerit malum in oculis meis, pœnitentiam agam ſuper bonum quod loquutus ſum ut facerem ei. Matth. 25. Tollite itaque ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta. Et Geneſis 6. Pœnitet me feciſſe hominem. RESPONDEO, Dona Dei & uocatio ex electione & prædeſtinatione procedentia ſunt impœnitibilia, ut ita loquar, nunquam horum Deum pœnitet. Alia ſunt non ex electione, ſed ſecundum præſentem iuſtitiam, aut ſpectantia ad corpus ſeu ad res externas. Horum legimus Deum aliquando pœnituiſſe, ut in loco Geneſeos allegato. Ad huiuſmodi Deus ſe in modum pœnitentis habet, dum mutat quod fecit: Non autem quòd in Deo ſit pœnitentiæ commutatio, ſed

Quinta.

id fit

id ſit mutatione hominis gratiam Dei abijcientis.

DICTIO.

Spiritus compunctionis. SPIRITVM *compunctionis, dicit ſpiritum peruerſum & exitioſum, qui cùm omne malum accerſat, nihil quàm pungit & cruciat. Hunc morbum uocauit Eſaias 19. cap. Spiritum erroris, quo ſignificatur inſania, mentis perturbatio, inopia cõſilij, quam cùm Dominus immittit ijs, quos punire, atque euertere ſtatuit, dicitur à prophetis ſub allegoria agentium in furorem nimio potu, infundere & obtrudere eiuſmodi uinum uel poculum furoris, quo uelut inebriati à recta mente excidant, & cõcilia ſibi pernicioſa ſumant. Hic malus ſpiritus compunctionis mordet & exaſperat corda odio Euangelij, ut doleat audire aut cognoſcere Euangelium. Quo affectu propriè Phariſæi laborant, ſicut in Actis 7. cap. Audientes hæc diſſecabantur cordibus ſuis, & ſtridebant dentibus in eum. Non abſimilis pingitur in Cain, Pharaone, & ſimilibus. Primùm, quia diabolus inflammat illos impios. Secundò, quia ipſa humana ratio uehementer offenditur diſſipatione impiorum cultuum.*

Miniſterium honorare. MINISTERIVM *honorificare ſeu glorificare, eſt uirtutem eius præcellentius, & commendare & exhibere ad ſalutem electorum.*

EXCIDERIS *penultimà productà futurum eſt ab excidor.*

Vita ex mortuis. VITA *ex mortuis, conſummatio eſt uitæ Dei in ſanctis.*

Plenitudo gentium. PLENITVDO *gentium, plenus numerus gentium eſt, quem Deus aſſumere è gentibus decreuit, & præfiniuit.*

Diuitiæ. DIVITIAE *abſolutè poſitæ pro abundante bonitate accipiuntur, ut ſuprà 10 cap. Nam idem Dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum, id eſt, abundans bonitate ad ſaluandum omnes. & Epheſ. 2. Dicit imperueſtigabiles diuitias, pro imperueſtigabili bonitate. frequens addi ſolet huic nomini aliquid, ut cùm Paulus dicit diuitias gloriæ uel diuitias gratiæ.*

Cadere. CADERE *eſt in præceps ruere nulla cum ſpe reſurgendi: ut hoc loco, & Amos 5. Quomodo cecidit lucifer, qui mane oriebatur. Aliquando pro labi non in totum.*

Oleaſter. OLEASTER *olea eſt ſylueſtris.*

Bonitas. Benignitas. BONITAS *ſeu benignitas eſt quædam animi propenſio ad bene merendum de quopiam.*

Captio. CAPTIO *non eſt hic decipula propriè, unde captioſos dicimus, ſed pro uenatu poſitum eſt, quo capimus feras, quaſi dicas, capiantur ſua menſa qua laxare animum debebant.*

Inſertus. INSERTVS *es, pro inſitus es, quoties fiſſo arboris ramo inſeritur ſurculus. Eſt enim hoc unum inſitionis genus. Quanquàm hic magis ſignificare uidetur inoculationem, cùm perterebrato, qua ſe protrudit gemma cortice, inſeritur ſtolo.*

Menſa. MENSA *dicitur ſæpenumero in ſcriptura, cibus, panis, refectio aquæ ſapientiæ ſiue uerbum Dei, & ipſa prædicatio uerbi. Vſurpatur pro lege & prophetis in quibus ſicut in menſa proponitur manna cœleſte uerbi Dei quod animam reficeillat & cõfortat. Deutero. 8. Matth. 4. & Pſal. 22. Paraſti in conſpectu meo menſam, id eſt, ô Domine uerbum tuum in libris prophetarum ſcriptum, ſit mihi conſolationi. & Pſal. 68. Fiat menſa eorum coram ipſis in laqueum*

Laquei ſcripturæ. LAQVEI *ſcripturæ ſunt doctrinæ ſiue ex diuinis deprauatæ, ſiue ex humanis confictæ. Quæ non modò opinionem, ſed conſcientiam quoque lædunt. His laqueis irretiti diſtrahuntur huc & illhuc multiplicibus ſentẽtijs ſcripturæ, & nihil unquam*

certi

certi conſequuntur. Propterea hos hortatur Paulus 2. ad Timoth. 2. Reſipiſcant à diaboli laqueis à quo captiui tenentur. Malach. 1. cap. & Ezech. 41. uocant menſam Domini altare.

Dorſum incuruari.

DORSVM *incuruari eſt deprimi opinione. Nam qui carent uerbo ſpiritus illuminante, hi ſemper ex alio errore alium pariunt. Et qui carẽt uerbo conſolatorio gratiæ, ſubinde aggrauantur alijs & alijs peccatis: hos ad Epheſ. 4. Paulus dicit fluctuare falſis opinionibus. Dorſum eorum ſemper incurua, non ſolùm ut premantur omnibus malis, foris inter gentes, ſed etiam ut non uideant ſurſum in cœlum, & inuocent ex fiducia cordis Dominum. Pſal. 16. Oculos ſuos ſtatuerunt declinare in terram.*

Singuli diuerſa accipimus dona. CAP. XII.

Rationabile] rationalem cultũ, ſpiritalẽ & non carnalem. Reformamini] trãsformemini p renouationẽ mentis ueſtræ. Bona, beneplacẽs] qđ bonum eſt accepũq;, & perfectum. Dico] Iubeo Sapere] ſentire de ſe, & infrà. Ad ſobrietatẽ] modeſtẽ & moderatẽ. Eundẽ actum] eandem operationem Secũdũ rationẽ] iuxta portionẽ ſiue proportionẽ & mẽſuram Tribuit] impertit Solicitudine.] diligentia.

OBſecro itaq; uos, fratres, per miſericordiam Dei, ut exhibeatis corpora ueſtra hoſtiam uiuentem, Hoſtia Deo placens.
ſanctam, Deo placentem, rationabile obſequium ueſtrum. Philip. 4. d
Et nolite conformari huic ſeculo: ſed reformamini in nouitate ſenſus ueſtri, ut probetis quæ ſit uoluntas Dei bona, & bene placẽs & perfecta. Epheſ. 5. d 1. Theſſ. 4. a
Dico enim per gratiam, quæ data eſt mihi, omnibus qui ſunt inter uos, Non plus ſapere, quàm oportet ſapere, ſed ſapere ad ſobrietatem, & unicuiq; ſicut diuiſit Deus menſuram fidei. 1. Corint. 12. b Epheſ. 4. b
Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autẽ membra nõ eundum actum habent: ita multi unum corpus ſumus in Chriſto, ſinguli autem alter alterius membra: Corpus unum Chriſtiani.
habentes donationes, ſecundum gratiam, quæ data eſt nobis, differentes: ſiue prophetiam ſecundum rationem fidei, ſiue miniſteriũ in miniſtrando, ſiue qui docet in doctrina, qui exhortatur in exhortando, qui tribuit in ſimplicitate, qui præeſt in ſolicitudine, qui miſeretur in hilaritate.

Obſecro. *Hactenus ſumma religionis ſatis diſputatum eſt, nunc morum parænеſes ſubijcit, inſtituitq; de bonis moribus præcepta.*

Hoſtiam uiuentem. *Infrà 15. cap. memorat, ut Deo adduxerit gẽtes, ceu oblationem acceptam & ſanctificatam. Nomen hoſtiæ quadrat pulchrè, eò quòd beſtia erat quæ mactari ſolebat. Omnino enim mori nos nobisipſis oportet, cùm nos Deo contradimus immutandos ad uitam. At quo modo erit uictima corpus? Videãt oculi quæ recta ſunt: lingua manusq; altera quidem laudibus Dei, altera uerò præceptis uacet: ſic fiet hoſtia uiua corpus. rationabile obſequium dixit, quod eſt ſecundum Chriſtum, hoc eſt ſpirituale nouæ uitæ in Chriſto ſacrificium. Et nõ carnale & mortuum, ut olim Iudæi uictimas carnales offerebant. Immolate ergo uoſmetipſos: hoc eſt, affectus carnales iugulate. Siquidem Deus non uult mortuas pecudes, ſed hoſtiam uiuã, ipſum inquam hominem ſanctificatum, & repurgatum.*

Quomodo corpus hoſtia. Obſequium rationabile.

Rationabile. *Hoc eſt: Exhibeamus cultum Deo rationalem, talẽ ſcilicet, in quo agnoſcitur*

agnoſcitur & apprehẽditur Deus,ſeu in quo exiſtunt hi motus diuini, uidelicet timor Dei,fiducia,inuocatio,& confeßio. Senſus ergo erit: Efficiamini hoſtiæ : id eſt, agnoſcite,prædicate,ſeu glorificate Deum,& ſuſtinete mortificationem,& credite quòd hi ueſtri cultus placeant Deo propter Chriſtum,propter quem & uos eſtis hoſtiæ.

Et nolite conformari. *Inanitatem uitæ huius ſeculi fugiẽdam hortatur.Præterit enim figura huius mundi.1.Corinth.7.*

Gratia in Paulo. Dico enim per gratiam. *Munus Apoſtolicum ex ſingulari gratia ſibi collatum gratiã uocat.Quod ait dico omnibus inter uos, eò non ſolùm autoritatẽ præ ſe tulit præcipiendi:ſed etiam neceßitatem præcepti,quod nemini non diligenter conſyderandum ſit.Hoc Pauli præceptum eſt ne ultra menſuram noſtram ſapiamus. Id enim dementiæ eſt atque ſtultitiæ. Si magnis donamur donis, alios non deſpiciamus, non ſuperbiamus,ne extollamur.Dei enim donum eſt,non noſtra uirtus.Neq; quiſquam quod non habet,alijs inuideat.Deus enim dona diſtribuit, qui nouit quid cuiq; decorum ſit atq; conueniens.Perſeueret ergo unuſquiſq; in uirtute, neq; æmuletur neq; efferatur dono ſuo.Dici poteſt hunc in modum : Videbatur aliquis faſtus tribuendus ijs qui fortuna aut dotibus præcellerent.Eum perſonarum delectũ prorſus tollens Paulus denuntiat quiſquis ſit ille(modò uerſetur apud Chriſtianos)ne ſe cuiquam anteponat, ſed ſuã quiſque dotem à Deo acceptam conferat ad commoditatem proximi.*

Sobrietas. Sapere ad ſobrietatem. *Hoc loco Sapere non pertinet ad eruditionẽ, ſed ad cogitationem & opinionem, ueluti cùm quis effertur animo & magnifice de ſe ſentit, ut præcedente capite adnotauimus. Id ita eſſe ſatis declarat Origines, ſtatim indicans hunc ſermonem pertinere ad eos,qui ex oleaſtro inſiti oleæ ferocirent & ſuperbirent aduerſus ramos ex olea defractos. Hieronymus contra Iouinianum legendũ putat, ſapere ad pudicitiam.Interpres Origenis legit Ad temperantiam, quæ eſt moderatio cu-*
Frugalitas. *piditatum & actionum.Cic.lib.3.quæſt. Tuſcul.hanc uocauit frugalitatem. Vocabitur ut uoles.Sed mihi uidetur uſurpandum eſſe pro ea moderatione & conſtantia, qua in quibuſuis rebus,id ſeruamus & tuemur,quod dictat recta ratio,quod iubet uera prudentia.Certum eſt Apoſtolum hic unum hoc præcipere, ut quiſque noſcat, agatq; res ſuas,hoc eſt,ſuæ intendat,inſeruiatq; uocationi.*

Et unicuiq; ſicut Deus. *Videtur hic textus ſic ordinandus : Quiſque ſapiat*
Fides. *(ſubaudi) ſicut Deus diuiſit unicuiq; menſuram fidei. Fidem Apoſtolus ſæpe pro tota*
Menſura fidei. *religione & noua uita quam uiua fide uiuimus,accipit.Sic fidei hic menſuram dicit donum & portionem uitæ nouæ,uitæ ſpiritualis,facultatis uiuendi & agẽdi ex fide tibi donata iuxta menſuram tuam, hoc eſt quantum tibi eſt neceße ad tuam exercendam & complendam uocationem.*

Siue enim in uno corpore. *Quid tu criſtas erigis, atq; ſuperbis? Quid uerò æmularis? Non'ne omnes unum corpus ſumus in Chriſto? membra autem inter nos mutuo alter alterius? Hæc ſimilitudo infra 1.Corint.12.latius exponitur.Vult hic Paulus ut à ſimilitudine corporis diſcamus quàm certam & propriã oporteat unumquẽq; actionem habere in corpore Chriſti,& omnino eã quam Dominus unicuiq; donauerit.*

Siue prophetiam ſecundum &c. *Apoſtolus loquitur hic de publicis eccleſiæ muneribus & donis, quibus ad utilitatẽ cõmunẽ totius corporis Dominus quoſdã inſtruit.Atq; inter dona diuerſa in corpore Chriſti prophetiã prio loco ponit, quæ eſt*
Prophetia. *facultas ſpiritus Chriſti,qua futura & arcana Dei prædicũtur & renũtiantur ad gloriam Dei,& eccleſiæ cõmoditatem. Diuus Ambroſius ſecundũ rationẽ fidei interpre-*

tatur

tatur dari prophetiam pro modo accipiẽtis, hoc eſt, quantũ cauſa exigit propter quã datur. Chryſoſtomus ſcribit donũ hoc prophetiæ accipere menſuram à ſuſcipientibus, tantum ſcilicet influere, quantum reperiat uas fidei ſibi appoſitũ. Intelligas tanto maiora eſſe dona quanto fides fuerit integrior. Cùm enim Deus dona omnia pro menſura fidei diſtribuit, indubiè prophetiam pro fidei proportione & modo confert.

Siue miniſterium in miniſtrando &c. *Nomina ſunt miniſtrando & exhortando, pro in miniſterio ſeu miniſtratione & exhortatione. Cùm ait miniſterium in miniſterio, intelligit per alterum miniſterium munus miniſtrandi, adminiſtrationem ſcilicet Euangelij, & quæ ad huius profectum faciũt: Per alterum donum miniſtrandi, facultatem, ſcilicet ſpiritus, qua rite & cum fructu miniſtratur, ut ſenſus ſit: Alius habet munus prophetiæ pro portione fidei, eoq́; etiã cum dono prophetiæ: Alius miniſterium, id eſt munus miniſtrandi in miniſterio; id eſt cum ſingulari facultate ſpiritus miniſtrandi rite & cum fructu. Sic qui docet, id eſt qui habet docendi munus in doctrina, id eſt cum uirtute & facultate ſpirituali, ad hoc munus docendi rite obeũdum. Ita eſt exhortans in exhortatione, hoc eſt cum munere exhortandi, etiam præditus exhortandi dono. Qui tribuit ſeu eſt impertiẽs, id eſt eccleſiæ miniſter ad diſpẽſandas facultates eccleſiæ & ſanctorum collationes in uſus egentiũ, qui aliàs Diaconus, id eſt miniſter ſimpliciter dicitur, cum dono impertiendi quod hic exprimit, eò quòd ait in ſimplicitate, hoc eſt bona fide nihil aliud reſpiciẽdo quã quod oportet. Eſt præterea qui præeſt, qui paſcẽdi & regendi eccleſiã munus accepit cũ ſolicitudine & ſtudio, id eſt dono ſpiritus, à quo uerum ſtudium & iuſta ſedulitas ſuppeditatur. Eſt miſerans, munus gerens conſulẽdi afflictis & miſeris, in quo miniſterio plurimũ moleſtiæ eſt. At qui etiã dono pollet ad munus hoc rite obeundũ, is citra moleſtiã & hilariter eo munere fungetur.*

Miniſteriũ in miniſtrando.

Diaconus.

Dilectio ſine ſimulatione: odiẽtes malum, adhærentes bono: charitatem fraternitatis inuicem diligentes, honore inuicem præuenientes, ſolicitudine non pigri, ſpiritu feruentes, Domino ſeruientes, ſpe gaudentes, in tribulatione patientes, orationi inſtantes, neceſsitatibus ſanctorum communicantes, hoſpitalitatem ſectantes. Benedicite perſequentibus uos: benedicite, & nolite maledicere. Gaudere cum gaudentibus, Flere cum flentibus: Idipſum inuicem ſentientes: Non alta ſapientes, ſed humilibus conſentientes. Nolite eſſe prudentes apud uoſmetipſos: nulli malum pro malo reddentes: Prouidentes bona, non tantùm coram Deo, ſed etiam coram omnibus hominibus: Si fieri poteſt, quod in uobis eſt, cum omnibus hominibus pacem habentes: Non uoſmetipſos defendentes chariſsimi: ſed date locum iræ: ſcriptum eſt enim, Mihi uindictam, & ego retribuam, dicit Dominus. Sed ſi eſurierit inimicus tuus, ciba illum: ſi ſitit, potum da illi: hoc enim faciens: carbones ignis congeres ſuper caput eius. Noli uinci à malo; ſed uince in bono malum.

Domino] Vel tempori

Gaudere] Gaudete

Flere] Flete

Idipſum inuicẽ, &c.] eodẽ animo alij in alios affecti, uel, eſtote unius animi & affectus.

Conſentiẽtes.] obſecundãtes.

Prudentes] arrogantes

Vindictam,] Vltionem,

Epheſ. 4. a
1. Petri 1. c
1. Petri 5. b
Hebræor. 13. a
1. Petri 4. c
Prouerb. 3. a
Eſa. 5. c
1. Petri 3. d
1. Corinth. 1. d
Hebræor. 12. d
Eccleſi. 18. a
Matth. 5 g
Deuteron. 32. e
Prouerb. 25. e
Heb. 10. e

Spiritu ſeruentes.

Spiritu ſeruentes. *Spiritus nomine intelligit energiã exertim & emiſſam animi, ipſamq; uim agendi intentam. Huius ſpiritus feruor eſt, ſingularis huius energiæ & explicatæ uis. In agendo contentio. Tali contentione ad prædicandum Chriſtum erat Apollo, de quo Act. 18. ſcribitur quòd loqueretur feruẽs ſpiritu, & docebat diligenter*

Apollo.

ea quæ ſunt 1 2 8 v. quo Lucas teſtari uoluit illum fuiſſe uehementem, & cauſam Chriſti egiſſe contentione ſingulari.

Domino ſeruientes. *Origenes indicat in nonnullis exemplaribus ſcriptum*

Seruire tẽpori.

fuiſſe tempori ſeruientes, ut intelligamus boni conſulendum, ſi quid pro tempore inciderit incommodi. nam id opinor eſt ſeruire tempori. Cum hoc cohæret quod ſequitur, ſpe gaudentes. Si quis exigit tributum, pende: ſi quis uectigal, ſolue. Si quis exigit honorem, redde. Si quis affligit, patere, nec ea res triſtem reddat, ſed ſpes erigat in malis animum. Item quod præcedit, ſpiritu feruentes. feruor enim ſpiritus contemnit obſtacula, & rapit omnem occaſionem beneficiendi proximo.

Neceſsitatibus communicantes. *Neceßitates dixit, non delicias: & communicantes dixit, non ſubuenientes, quòd commercium ſit inter dantem & accipientem, & plus lucri facit qui dat beneficium quàm qui accipit.*

Hoſpitalitas.

Hoſpitalitatem. *Ne expectes tantiſper, dum ille ad te uenerit, erubeſcit enim ac pudore ſuffunditur, uerùm tu inſequere eum, inuita eum, perſequere ut hoſpitio excipias. noli extremam expectare neceßitatem.*

Idipſum inuicem ſentientes. *Vult Paulus unumquenq; Chriſtianum affectum eſſe erga cæteros, quomodo ſingula membra corporis affecta ſunt erga cætera membra. Hoc modo communis erit affectus in Chriſtianis, ut omnes non opibus, non genere, non eruditione, non honoribus, ſed Chriſto metiãtur, qui eſt omnibus ex æquo communis. Non enim perſonarum eſt acceptor Deus. Si magnum te exiſtimas, talem & fratrem tuum reputa, etiam ſi pauper fuerit. Nam apud Deum, diuitiarum & inopiæ nullus eſt reſpectus aut diſcrimen. Quomodo autem tibi hoc cõtingat? Si de te ipſe non alta ſentias, uerùm ſi commodes & conſentias tenuibus, atque ad illorum humilitatem deſcenderis. Poterant Romani tali affectu uanæ gloriæ propter urbis amplitudinẽ detineri, ideo hunc faſtum ſupprimit.*

Prouidentes. *Date operã, ut ueſtra probitate omnes ædificentur. Vt enim conſcientiæ puritas corã deo neceſſaria eſt, ita famæ integritas apud homines curanda eſt.*

Non uoſmetipſos. *Grauißimum malũ hoc loco corrigit. Præcipit, quamlibet læſi fuerimus, ne tentemus ipſi uindictam, ſed eam Domino permittamus. Originẽ habet hoc malum ex immodico noſtri amore, ac ingenita ſuperbia, quæ facit, ut uitijs noſtris benignè indulgeamus, alienis autem ſimus inexorabiles. At dandus eſt locus iræ: hoc eſt, permittamus Domino iudicandi facultatem, quam ei præripiunt, qui uindictam aggrediuntur. Vindictam ex teſtimonio Prophetæ Dominus ſibi ſeruauit: ſed nefas eſt Dei uices & partes uſurpare: ergo nefas, & temerarium ulciſci, & uindictam ſua autoritate facere.*

Noli uinci à malo. *Bonum & malum hic non refertur ad hominem improbum*

Vincere malũ bono.

aut probum: ſed ſignificat ipſum beneficium aut iniuriam. Vincitur igitur à malo qui prouocatus iniuria non temperat animo, ſed adducitur ad retaliandam iniuriam. Vincit malum bono qui male facta bene factis repenſans efficit ut inimicus reſipiſcens fiat amicus. hoc præceptum quoniam durum erat humanis affectibus, adiecit autoritatem Domini, dicit Dominus.

CONC

CONCILIATIO.

PAVLVS *hic male precari hoſtibus ſimpliciter uetat. Et tamen ipſe cum prophetis inimicos ſuos grauiter deuouet. Ad Galat.5. Vtinam abſcindantur qui uos conturbant. Pſalmi pleriq; referti ſunt huiuſmodi imprecationibus, ut Pſal. Deus laudem.* Prima.

OMNINO *piè ſancti malis ea crãt, quæ Deus iuſtus iudex illis irrogare debet, ne nomen Dei blaſphemetur, & regnũ Dei deprimatur. Deus maledicere dicitur, tamen homo maledicere prohibetur: quia quod homo malitia uindictæ agit, Deus facit examine & uirtute iuſtitiæ. Fit igitur ut ſancti uiri maledictionis ſententiã pronuntiãtes, nõ hanc uoto ultionis, ſed iuſtitiæ examinis, & iuxta Dei iudicis ueri uoluntatẽ erumpant.* Male dicere Deus dicit̃ qđ tamen facere, homini prohibetur.

HIC IVBEMVR *inimicos cibare & potare. Quod Apoſtolus ipſe prohibet cibum ſumere cùm manifeſtè ſceleratis qui fratres haberi uolunt, 1. Corinth. 5. 2. ad Theſſal.3. Et 2. Ioannis. Si quis uenit ad uos, & hanc doctrinam non adfert, nolite recipere eum in domum, nec aue ei dixeritis. Qui enim dicit illi aue, cõmunicat operibus eius malignis.* APOSTOLVS *hortatur hoc loco ad officia charitatis. Hæc debemus omnibus, Cuiq; tamen ea ratione quam Dominus erga unumquemque præſcribit. Nempe ut quiſque proximus fuerit, uel agnatione, uel cognatione, uel affinitate, conſuetudine domeſtica uel ciuili, aut eccleſiaſtica, aut ulla aliarũ rerum ſocietate & contractu, coniunctione loci, neceßitate officij, uel quomodocunq; Dominus homines nobis iunxerit, his omnibus pro uirili, id eſt, uocatione noſtra pro illorum neceßitate, atque etiam utilitate, quæ ab eis exiſtere poßit, beneficere & commodare debemus. Omne id quidem hoc fini, ut & ipſi Deo adducantur ſi fieri poßit. Sin uerò ut uel aliquis eorum uſus ſit Reipublicæ, citra tamen creatoris cõtumeliam. honor enim* IESV *Chriſti & habendus & præferendus eſt rebus omnibus. Si quis ſe fratrem iactet, uiuat autem palàm impurè, aut doctrinam Chriſti uitiare conetur, nec admittat qui ab impuritate uitæ uel impia doctrina uerbi Dei reuocẽt, Chriſtianus cum eiuſmodi, nec cibum ſumat, nec talem in domum ſuam recipiat, aut aue ei dicat.* Secunda.

DICTIO.

MINISTERIVM *ſimpliciter poſitum aliquando generaliter accipitur pro omni adminiſtratione Euangelij & eorum qui ad profectum huius faciunt. Sic uſus eſt Paulus ſuprà 11. cap. 2. Corinth.3. Epheſ.4. 2. Timoth.4. Nonnunquã accipitur cùm ſimpliciter ponitur pro adminiſtratione rerum quibus uita corporis ſuſtentatur. Vnde & Diaconi, id eſt, miniſtri ſimpliciter Apoſtolis dicti ſunt. hinc 2. Corinth. 5. uocat q; fratres Macedones cõtulerant in uſus pauperum communicationem miniſterij in ſanctos.* Miniſterium.

CARBONES IGNIS, *id eſt, prunæ ſignificant in ſcripturis ignem durantem ac ideò uehementiorem Pſal. 119. Sagittæ potentis acutæ, cum carbonibus deſolatorijs. Aliquando fulmen, translatione ſumpta ob huius elementi uehementiam. Aliquando ultionem Dei grauißimam, ut paßim in ſcripturis uidere eſt. Vocat propheta carbones uerba legis, uelut urentes animum anguſtia, & confuſione & ſimilibus affectibus. Pſal. 139. Hoc loco carbones ignis ſignificant beneficia collata, quibus accenduntur erga datorem ad amandum.* Carbones ignis.

Poteſtati ſublimiori parendum. CAP. XIII.

OMnis anima poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit. Non eſt enim poteſtas niſi à Deo: quæ autem ſunt à Deo ordinatæ ſunt, Itaque qui reſiſtit poteſtati, Magiſtratibus obediendum.

1.Pet.2.c Dei ordinationi reſiſtit. Qui autem reſiſtunt, ipſi ſibi
Sapien.6.a. damnationem acquirunt. Nam principes non ſunt ti- *Acquirũt.] accipient.*
mori boni operis, ſed mali. Vis autẽ nõ timere poteſta-
tem? Bonum fac, & habebis laudem ex illa. Dei enim *Neceſsitas eſt principum autoritas.*
miniſter eſt, tibi in bonum. Si autem malum feceris, ti-
me: Non enim ſine cauſa gladium portat. Dei enim mi *Neceſsitati ſubditi. &c.] Oportet eſſe ſubditos.*
niſter eſt: uindex in iram, ei qui malum agit. Ideoq;
neceſsitati ſubditi eſtote, non ſolùm propter iram, ſed *Propter iram,] diuinam ultionem.*
Tributum. etiam propter conſcientiam. Ideo enim & tributa præ-
Matth.22.c ſtatis: miniſtri enim Dei ſunt, in hoc ipſum ſeruientes. *Seruiẽtes.] incumbentes.*

Omnis anima poteſtatibus. *Oſtendit Chriſti Euangelium non ad publicæ bonæ ordinationis ſubuerſionem datum eſſe. Quoniam intelligebat Paulus nonnullos Chriſtianos prætextu religionis detrectare principum iuſſa, atq; ita futurũ, ut ordine perturbato, ſurſum ac deorſum omnia miſcerentur, Præcipit ut quibuslibet poteſtate publica præditis, omnis homo obtẽperet: dum nihil pietati & fidei aduerſum mãdatur.*

Non eſt enim poteſtas. *De ipſo principatus munere, nõ de principe hic diſſerit. Quod alij dominentur, alij uerò dominorum imperio pareant, nihil hic exprimo. Hoc unũ uelim uobis perſuaſum, quòd non eſt poteſtas, niſi à Domino Deo proficiſcatur. Siue regia, ſiue patris in filiũ, ſiue uiri in uxorem, uel ſi quæ aliæ ſint, ſiue cæteras omnes dixeris, quas eſſe uel inter bruta animantia conſtat, quales apium, anſerũ, & piſcium ſunt & huiuſmodi. Vide quàm latè pateat poteſtatẽ omnẽ à Deo inſtitutam eſſe.* (Poteſtas & magiſtratus à deo.)

Itaque qui reſiſtit. *Occupatio eſt. Obijciunt fortè fideles: Nos ipſe reddis abiectiores, qui cùm ſimus regno cœlorum potituri, principibus ſubdas. Reſpondet, Deo & obedientes & ſubiectos eſſe qui principibus parent. Quinetiam quod horribilius eſt, addidit, Qui non obediunt, Deo qui condidit inſtituitq; magiſtratus, reſiſtunt, fit igitur, ut parent ſibi damnationem, quam accipiunt.*

Non ſunt timori boni operis. *Id eſt, principes & magiſtratus non ſunt in terrorẽ bene operantiũ ſed male. Hæc formido malis nõ eſt à principe, ſed à malignitate operantium malum. Ob id accinctus eſt ferro princeps, ut improbos tormentis afficiat.*

Ideoq; neceſsitati ſubditi eſtote. *Neceſſe eſt principi obediamus, nõ ſolùm propter iram ſeu ultionem Dei, qui præcipit obediendum poteſtati ſeu magiſtratibus, ſed etiam propter conſcientiam ad id nos exhortantem. Propterea tributum ei pendimus ac ſoluimus, mercedem nimirum gubernationis præſidatusq; eius. Subminiſtri ſunt Dei, curam ſubditorum gerentes. Qui neglectis ſuis priuatis rebus (ſi rectè principantur) publico ſuorum ciuium commodo inuigilant.*

Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tribu-
tum: cui uectigal, uectigal: cui timorem, timorem: cui
honorem, honorem. Nemini quicquam debeatis: niſi,
ut inuicem diligatis: qui enim diligit proximum, le-
Exod.20.c gem impleuit. Nam, non adulterabis, Non occides,
Deutero.5.b Non furaberis, Non falſum teſtimonium dices, Non
Leuit.19.c Matth.22.c Galat.5.c concupiſces: Et ſi quod eſt aliud mandatum, in hoc

Verbo inſtaurarur.] ſermone ſummatim comprehenditur.
Plenitudo] conſummatio
Cùm credidimus.] tum cum credebamus.

uerbo inſtauratur, DILIGES PROXIMVM TVVM SICVT TEIPSVM. Dilectio proximi, malum non operatur. Plenitudo ergo legis eſt dilectio. Et hoc, ſcientes tempus, quia hora eſt iam nos de ſomno ſurgere. Nunc enim propior eſt noſtra ſalus, quàm cùm credidimus. Nox præceſsit, dies autem appropinquauit: Abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis. Sicut in die, honeſtè ambulemus: non in comeſſationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitijs, non in contentione & æmulatione: ſed induimini Dominum IESVM Chriſtum, & carnis curam ne feceritis in deſiderijs.

Iacobi 2.b
Somnus.
Nox.
Dies.
Opera.
Luc. 21.f
Induere Chriſtum.
Galat. 5.c
1.Petri 2.c

Nemini quicquam debeatis. *Soluite unicuique quod debetis, quo ſoluto deſiſtis debere. At ſola charitas non deſinat deberi, ſed ſemper perſoluatur: & nihilo minus ſemper debeatur, ut non ſit finis bene merendi.*

In hoc uerbo inſtauratur. *Inſtauratur, id eſt, recapitulatur ait, Auguſtinus, ſeu ſummatim in hoc uerbo continetur. Sumptū eſt ab epilogis rhetorum, in quibus tota cauſa ſummatim repetitur, quam anacephalæoſim uocant illi. Senſus eſt, quòd omnia alia præcepta rediguntur ad præceptum dilectionis, & in eo comprehenduntur.* Inſtaurare. Anacephalæoſis.

Dilectio proximi malum non operatur. *Littote eſt, plus enim quàm dicitur, ſignificatur. Cōfirmat ratione quod dixerat epilogum, hoc eſt totius legis eſſe compendium in charitate. Cùm lex hoc potiſsimùm agit ne malum proximo faciamus. Vtiq; clarum eſt proximi dilectione (quæ omnem auertit lædendi proximi uoluntatē) legem impleri. Nam qui proximum diligit, neq; adulteratur, neq; mœchatur, neque furatur, neque huiuſmodi quicquam aduerſus proximum operatur, imò prodeſt omnibus, quibus poteſt & bonis & malis.* Littote.

Et hoc ſcientes. *Hoc, pronomen apud Græcos non refertur ad tempus, cùm tempus illis ſit maſculini generis. Verùm ita loquitur: Et hoc, ſiue, Idq; cùm ſciamus nempe tempus, ut & hoc, uim habeat exaggerandi. Veluti cùm dicimus, Scortaris, & hoc in quadrageſima. Vt intelligamus quæ præcepit, nunc præcipuè præſtanda eſſe in lege Euangelica, quæ plus aliquid exigit ſupra Moyſi, naturæq; legem. Tempus hoc loco ſignificat opportunitatem, & occaſionem. In hunc ſenſum accipiamus. Nemini ſupple quicquam debeatis, aut charitate ſupple abundemus. Et hoc facite, ſcientes tempus, id eſt, opportunitatem adeſſe id faciendi.* Tempus.

Quàm cùm credidimus. *Id eſt, quàm cùm credebamus, ſiquidem nox infidelitatis, peccati & ignorantiæ & umbrarum Moſaicarū præceſsit, ſiue progreſſa eſt & tendit ad interitum illuceſcente Euangelio, & ſole gratiæ, dies gratiæ ſeu Chriſtus, qui ſe diem manifeſtauit, in quo operari debemus, appropinquauit.*

Sicut in die honeſte ambulemus. *Nam orta luce (ait Cyprianus) ob pudorem homines ſe gerunt uerecundius, componuntq; mores ad hominum iudicia: nox enim uacat pudore.*

Sed induimini Ieſum. *Cùm nos ſordidis ueſtibus exuiſſet, ne nudi & pudore ſuffuſi appareamus, pro ueſte Chriſtum nobis largitur. Qui Chriſtum Dominum in-*

Induere Chriſtum. *ducerit,is habet uniuerſam uirtutem.Induere Chriſtum, hic ſignificat, uirtute ſpiritus eius undiq; nos munire,qua idonei ad omnes ſanctitatis partes reddamur.*

Carnis curam. *Carnis duntaxat ad ſanitatem non ad incontinentiam habenda eſt ratio.Non uiuas (ait ille) ut edas,ſed edas ut uiuere poſsis.*

CONCILIATIO.

Prima. P A V L O *dicenti,Non eſt enim poteſtas niſi à Deo. aduerſatur Oſeas 8. Ipſi regnauerunt,& non ex me:principes extiterunt,& non cognoui.*

L O C V S *Pauli maximè intelligendus de ipſo principatus munere,non autem de modo aſſequēdæ dignitatis & poteſtatis inordinato,aut de uſu ſeu potius abuſu ipſius: de quo intelligenda ſunt Oſeæ uerba. Abuſi ſunt uehementer de quibus dictū eſt, Aſtiterunt reges terræ,& principes conuenerunt in unum aduerſus Dominum.Qui principatum aſſequuntur,obſeruent locum Pauli ad Hebræos 5. cap. Nemo ſibi honorem aſſumit,ſed qui uocatur à Deo,tanquam Aaron.*

Secunda. A P O S T O L I *& martyres magiſtratibus frequenter reſtiterunt. Quid ergo hic pronuntiat Paulus,itaque qui reſiſtit poteſtati, Dei ordinationi reſiſtit?* R E S I S T E N D V M *eſt poteſtati tyrannicæ aduerſanti fidei & pietati, & hæc à Deo non eſt ordinata.*

Tertia. I N V I C E M *aduerſari uidentur hi loci : Cui honorem, honorem. Et Leuit. 19. Non honores uultum potentis.* N O N H O N O R A N D V S *eſt potens ut à uia iuſtitiæ declinet.ob id ſequitur in textu,Iuſtè iudica proximo tuo.*

Quarta. I N V E R È *Chriſtiano non eſt locus timori,ut hic docet Paulus. Nam principes non ſunt timori boni operis ſed mali. Quum igitur præcipit ſequenti textu , Cui timorem,timorem.manifeſtat timorem debitū à uerè Chriſtiano.* E S T T I M O R *qui eſt quidam honor & amor quandam uenerationem prætēdens,qualis uidetur cùm pronuntiatur,Nihil deeſt timentibus eum.Et, Timor Domini permanet in ſeculum ſeculi.Alius eſt timor ſeruilis , quo timet quis peccare , maximè uitandæ pœnæ gratia. Hunc in ſe non agnoſcit uerè Chriſtianus.*

DICTIO.

Anima. A N I M A *hoc loco pro omni homine ponitur.*

Poteſtas. P O T E S T A S *hic pro principatu,potentatu,& magiſtratu uidetur accipi.*

Inſtaurari. I N S T A V R A R I *ſignificat hic recapitulari, hoc eſt ſummatim perſtringi in hoc uerbo.*

Comos. C O M E S S A T I O *eſt conuiuium procacius ac iuuenile , & propriè cibi potusq; poſt cœnam ex luxu aſſumpti. Comos enim Græcis Deus eſt temulentiæ, ut fingunt poëtæ.*

Infirmi non offendendi:Et de ratione dierum. CAP. XIIII.

De infirmis in cibis & ratione dierum. INfirmum autem in fide aſſumite : non in diſceptationibus cogitationum. Alius enim credit ſe manducare omnia:qui autem infirmus eſt,olus mãducet. Is qui manducat, non manducantem non ſpernat : & qui non manducat,manducantem non iudicet: Deus enim illum aſſumpſit. Tu quis es , qui iudicas alienum ſeruum? Domino ſuo ſtat , aut cadit. Stabit autem : potens

Iacobi 4.d

In diſceptationibus cogitationum.] ad diiudicationes diſceptationum. Se manducare omnia.] ueſcendũ eſſe quibuſlibet. Aſſumpſit.] Non abiecit.

Statuere illū.] efficere ut ſtet. Inter] iuxta In ſuo ſenſu abundet.] Propriæ menti ſatisfaciat. Sapit diē:] Qui rationē aliquā dierum habet. Domino ſapit:] Ad honorem Domini id facit

tens eſt enim Deus ſtatuere illum. Nam alius iudicat diem inter diem: alius autem iudicat omnem diem. Dies. Vnuſquiſq; in ſuo ſenſu abundet. Qui ſapit diem, Domino ſapit: Et qui manducat, Domino manducat; gratias enim agit Deo. Et qui nō manducat, Domino non manducat, & gratias agit Deo. Nemo enim noſtrum ſibi uiuit, & nemo ſibi moritur. Siue enim uiuimus, Domino uiuimus: ſiue morimur, Domino morimur. Viuere. Siue ergo uiuimus, ſiue morimur, Domini ſumus. In Mori. hoc enim Chriſtus mortuus eſt, & reſurrexit, ut & uiuorum, & mortuorum dominetur.

Infirmum in fide. *Suſcipite eum qui nondum firmus eſt fide. Is non abijciendus, ſed tolerandus & alendus donec proficiat ad meliora. Hoc modo aſſumetur, ad Chriſtianam amicitiam & curam receptus, uobis adiungetur. Ex Iudæis pleriq; poſt Chriſti fidem ſuſceptam, eſcas à lege olim interdictas cauebant, confiſi nondum à lege plenè deſciſcere, ita ut à carne ſuilla abſtinerent: ſed cùm ſe minus tolerabiles exiſtimarent, ſi ſuillam ſolam non ederent, cæterarum carnium eſu intermiſſo, oleribus ueſcebantur. Cæteri uerò qui perfectiores erant, & qui iam intelligerent legalia illa ceſſaſſe, carnes illas olim interdictas cauentibus conuitiabantur. Timens Paulus ne infirmi à firmioribus tam acriter laceſſiti, à fide deficerent, hortatur huiuſmodi infirmos benignè & leniter aſſumendos eſſe, non in diſceptationibus cogitationum, id eſt, non in anxijs diſceptationibus, per quas futurum eſt ut illi alienentur. Hanc propoſitionem hic tantùm proponit, quam exemplo Chriſti in principio ſequentis capitis probat: Propter quod (ait) ſuſcipite inuicem ſicut & Chriſtus ſuſcepit nos in honorem Dei.*

Alius enim credit ſe manducare. *Noua locutionis forma eſt, quæ ad literam ſonat, putat ſe manducare omnia. Cùm ſit ſenſus, Putat ſibi licere ueſci quibuslibet cibis, citra delectum.* Credit manducare omnia.

Qui autem infirmus eſt. *Infirmus hic non ad ualetudinem corporis ſed animi refertur, qui nondum plenè fide cōfirmatus eſt. Noſter interpres legit uerbum Manducet imperatiui modi. Senſus eſt: Si exiſtimat periculū eſſe in carnibus edendis, ueſcatur oleribus. Græcis uerbum eſt indicatiui modi, atque hunc in modum adducit Hieronymus in Eccleſiaſt. cap. 2. Qui infirmus eſt (ait) oleribus ueſcitur. Non enim iubet ut ueſcatur oleribus, quem mallet firmiorem redditum ueſci quibuslibet, ſed oſtendit quid faciat infirmus, ſuæ obtemperans infirmitati. Quia dubius animi eſt quid manducet, cognoſcens tot ciborum genera in lege prohibita, ne conſcientiam quam habet, polluat, olus manducat, certus hoc ipſum non eſſe in lege uetitum.* Infirmus.

Non manducantem non ſpernat. *Qui firmus eſt, nihili faciat, & pro nihilo ducat, aut uideatur nō obſeruaſſe, ſi uiderit infirmum nō manducantem. Non dixit, corrigat, ſed ne ſpernat, oſtendens quod ridicula agat. Opus eſt enim ipſum fraterna charitate corrigere, quando congruum uidebitur, & non ueluti execratum cōtemnere.*

Manducantem non iudicet. *Infirmus ſuillam non manducans ne condemnet indiſcriminatim de omnibus comedentem. Deus enim illum aſſumpſit, hoc eſt ad ſe attraxit, ac liberauit ab omni Iudaica obſeruatione. Aut aſſumpſit, id eſt, non abiecit,*

ſed ad fidem etiam uocauit. Quis igitur es qui iudicas ex lege, à lege alienum? Obſerua autem cùm dixiſſet, Deus enim illum aſſumpſit, de obſeruantibus & non manducantibus nihil tale protulit.

Tu quis es qui iudicas. Perfectiores alloquitur, qui alios & contemnebant, & de illis iudicium ſibi uſurpabant. À contemptu proximi iam auertit. Nunc ne proximum iudicent hortatur. Non quòd huius facta iudicanda non ſint, eò iudicium interdicit Paulus, ſed quòd proximus ſit alteri in ſeruitutem adſcriptus, hoc eſt, non tuum ſit ſed Dei mancipium. Domino ſuo curæ eſt ſiue ſtat, ſiue cadit, edens aut abſtinens, qui etſi per infirmitatem fidei nunc cadit, ſtabit tamen, hoc eſt ſtabilietur à Domino, &
Statuere. confirmabitur. Potens eſt enim Deus illum ſtatuere, hoc eſt erigere & ſtabilire. Obſeruabis interim Paulum hìc dixiſſe, Potens eſt enim Deus, &c. ne intelligeres hominem proprijs uiribus aut meritis ſtabiliri, ſed potentia & uirtute Dei perſeuerantiam & ſtabilitatem concedi.

Nam alius iudicat diem. In primitiua eccleſia multi ex Iudæis infirmi & in fide debiles corticem legis ſeu literam ſequentes, feſta & calendas ſuperſtitioſè obſeruabant, diſcernentes quòd uno die aliquid liceret quod altero die illicitum eſſet. Alij autem firmiores in fide agnoſcentes legalia ceſſaſſe, & planè antiquata eſſe, iudicabãt omnem diem, hoc eſt, cenſebant quamlibet diem cuilibet rei non malè gerendæ aptam, nullam inter huiuſmodi legis ueteris dies, diſtinctionem ponentes. Chryſoſtomus interpretatur hæc de Iudæis, quorum nonnulli à carne ſuilla (etſi non perpetuò) ſtatis diebus abſtinerent, alij ſine diſcrimine quouis die eſitarent. De his neutros iudicandos, ſed ſuæ conſcientiæ relinquendos. Hic locus eſſe nõ debet argumento auferendi dies feſtos, quos Apoſtoli, deinde ſancti patres inſtituerunt: cùm Paulus hic ſolùm de legalibus
Feſti dies ſeruandi. agat. Veri & boni Chriſtiani eſt iudicare licitum eſſe die lunæ fieri, quod illicitum eſt die Dominico, paſchæ, pentecoſtes, aut aſſumptionis uirginis Mariæ.

Vnuſquiſq; in ſuo ſenſu. Non ſunt hæc Pauli uerba de doctrina fidei accipienda, ſed de ieiunio tantùm & abſtinentia aut huiuſmodi, quæ ex ſe mala nõ ſunt, ſed tum bene, tum malè fieri poſſunt, idq; iuxta cõſcientiam operantis. Nam cùm de fide & eius dogmate agitur, nequaquam eſt opus, ut noſtro ſenſu ducamur, quin erunt quæ à ſanctis accepimus tenenda, uel ſi angelus è cœlo demiſſus diuerſa denũtiet. Vnuſquiſq; in ſuo ſenſu abundet, id eſt unuſquiſq; certus ſit ſuæ mentis, & compertum habeat quod mente concipit, ſeq; ipſe conſulat, & agat quod ſibi conſcientia iudicat.

Qui ſapit diem, Domino ſapit. Sapere hoc loco curare eſt & ſentire diſcrimen inter diem & diem, quod eſt Iudaicæ ſuperſtitionis. Et non ſapere, eſt non curare diſcrimen diei. Hæc intelligenda ſunt de feſtis & diebus Iudaicis. Senſus eſt: Qui rationem aliquam dierum habet, Domino ſapit, id eſt, ad honorem Domini id facit. Aliter: Qui ſapit diem, ſiue ſic ſapiat, ſiue ſecus, Domino ſapit, non tibi ad quem nihil attinet. Græci huic textui addunt particulam contrariã ad hunc modum: Et qui non ſapit diem Domino non ſapit, id eſt, qui dierum diſtinctionem non facit, ad honorem Domini id facit. Similiter & qui indiſcriminatim atq; quibuslibet ueſcitur, & qui certis abſtinet, agnoſce ambos hunc & illum uno uti ſcopo, nimirum honore Dei.

Nemo enim noſtrum. Si uita & mors noſtra pretioſa eſt Domino, ipſe reget & diſpenſabit ea quæ ad nos attinent: nec eſt opus ut proximum noſtrum ſiue ueſcentem, ſiue abſtinentem, ſiue dierum diſtinctionem aliquam facientem iudicemus uel contemnamus: ſed Domini iudicio hunc relinquamus, qui uitæ mortisq; ſolus poteſtatẽ habet:

bet:hoc modo tolerabis fratrem,quoad firmior factus ſolido cibo ueſci poßit, quem lucraberis,lucratum ſeruabis ne pereat.Si cùm mortui eſſemus,Chriſtus adeò nobis proſpexit ut crucifixus moriens mortem noſtram deſtruxerit,quantò magis uiuentium cura tangetur qui reſurrexit propter noſtram iuſtificationem!Eſt igitur Chriſtus poteſtatem habens in mortuos & uiuentes.

Tu autem quid iudicas fratrem tuum?aut tu, quare 2.Corinth.5.b
Stabimus] ſtatuemur ſpernis fratrem tuum?Omnes enim ſtabimus ante tri- Eſaiæ 45.d Philip.2.b
bunal Chriſti: ſcriptum eſt enim, Viuo ego, dicit Do-
minus,quoniã mihi flectetur omne genu:& omnis lin-
gua confitebitur Deo.Itaq; unuſquiſq; noſtrum pro ſe
rationem reddet Deo. Non ergo amplius inuicem iu-
Scandalũ.]Lapſus occaſionẽ. dicemus:ſed hoc iudicate magis, ne ponatis offendicu-
lum fratri, uel ſcandalum. Scio, & confido in Domino 1.Corinth.8.d
Confido in Domino] Perſuaſum habeo per Dominum IESV,quia nihil commune per ipſum:niſi ei, qui exi-
ſtimat quid commune eſſe, illi commune eſt. Si enim
propter cibum frater tuus contriſtatur:iam non ſecun-
dum charitatem ambulas. Noli cibo tuo illum perde-
re, pro quo Chriſtus mortuus eſt. Non ergo blaſphe- Regnum Dei.
Noſtrũ.] Vel, ueſtrum. metur bonum noſtrum. Nõ eſt enim regnum Dei eſca
Bonũ noſtrũ.] Fides noſtra. & potus:ſed iuſtitia & pax, & gaudium in ſpiritu ſan-
cto.Qui enim in hoc ſeruit Chriſto,placet Deo,& pro- Titum 1.d
batus eſt hominibus. Itaque quæ pacis ſunt, ſectemur:
& quæ ædificationis ſunt,inuicem cuſtodiamus. Noli 1.Corinth.8.d
propter eſcam deſtruere opus Dei. Omnia quidẽ ſunt
munda, ſed malum eſt homini, qui per offendiculum
manducat. Bonum eſt non manducare carnem, & non
bibere uinum,neque in quo frater tuus offenditur, aut
ſcandalizatur, aut infirmatur. Tu fidem, quam habes
penes temetipſum,habe corã Deo. Beatus qui non iu-
Non ex fide.] Contra conſcientiam. dicat ſemetipſum in eo quod probat. Qui autem diſcer
nit, ſi manducauerit, damnatus eſt: quia non ex fide.
Omne autem quod non eſt ex fide,peccatum eſt.

Omnes enim ſtabimus. *Dominatum & poteſtatem Chriſti in omnes teſtatur:& tanquam ſerui apud Dominum Chriſtum iudicabimur.Omnis confitebitur propria peccata,ex propria conſcientia tanquam iudici.At cùm de patre dictum ſit, quòd ipſe neminem iudicet,ſed omne iudiciũ dederit filio, Ioan. 5. clarum eſt igitur quòd de iudice Chriſto à Paulo in medium ſit depromptum, Confitebitur Deo & rationẽ reddet Deo.Igitur Chriſtus Deus eſt,etiam ſi impij hoc nolint.*

Scio & confido. *Scio & certus ſum,ſiue perſuaſum habeo:quia nihil eſt commune,id eſt,immundũ per ſeipſum,id eſt,per ſe,ſeu ex natura.1.Timot.4.Omnis creatura Dei bona eſt,& nihil reijciendum quod cum gratiarum actione percipitur. Aut*

nihil

nihil eſt commune & immundum per ipſum nempe Deum, uel per gratiam quæ data eſt nobis ab ipſo Chriſto. Nihil natura commune eſt, uerùm ex uoluntate & conſcientia Commune. *utentis fit ſibijpſi commune, non omnibus. Quod enim (ut dictum eſt Petro Acto. 10.) Deus purificauit, tu commune ne dixeris. Quicquid aut edere aut attrectare Iudæis nō licebat, commune, id eſt, immundum dicebant.*

Non ergo blaſphemetur. *Caue ne tuis his diſſenſionibus cauſam præbeas, ut quis deteſtetur bonum noſtrum, id eſt fidem noſtram, religionem & pietatem noſtrā Euangelicam. Nam bene quidem doces nihil commune & immundum manifeſtans, ſed contentio tua cauſam maledicentiæ præbet. Deſiſte igitur ab accuſationibus & diſſenſione, non enim per cibum aut potum ingredi poſſumus regnum Dei. Qualia igitur ſunt, quæ in regnum introducunt? iuſtitia, pax, gaudium ſeu lætitia, hoc eſt uita uirtutibus conſpicua. Pax inquam & lætitia, nō in turpibus, ſed in ſpiritu ſancto, id eſt, quæ per ſpiritum ſanctum docetur.*

Opus Dei. *Id eſt fratris ſalutem, quam Chriſtus ſanguine proprio comparauit.*

Tu fidem habes. *Tu in fide firmatus nihil (ut decet) commune & immundum ducis, noli ob hanc uirtutem criſtas erigere: Deus te animumq; tuum nouerit, eiq; tantùm placeas.*

Beatus qui non iudicat. *Hæc intellige de propoſitis eſcis duntaxat dici. Beatus eſt qui ſeipſum nō iudicat, ſeu quem ob promiſcuum & indifferentem uſum rerum, conſcientia non condemnat, in quo exploratè ſcilicet ueritatem cognoſcit.*

Qui autem diſcernit. *Si quis hæſitat inter cibos, liceat'ne comedere, & promiſcuè illis ueſcitur, is ſanè eo ipſo condemnatus eſt. Nam quod facit, non eſt ex fide. id eſt, contra conſcientiam illis ueſcitur. Reijciamus ergo quicquid non eſt uerbo Dei ſuffultum & approbatum: atque quod eſt contra conſtantem animi perſuaſionem ex Dei ueritate conceptum.*

CONCILIATIO.

PAVLVS *conſtanter hic pronuntiat: Bonum eſt non manducare carnem & non bibere uinum. Cùm Deuteronomij 12. ſcribatur, ſecundum deſiderium animæ tuæ occide & manduca omnem carnem.*

SI QVAE *præcedunt & quæ ſequuntur, ex locis productis legantur, nihil pugnantiæ offendetur. Cùm dicitur manduca omnem carnem, iuxta uoluptatem quam dedit tibi Dominus, non ſecundum immoderatam uoracitatem quam non dedit Dominus. ſed ſecundum uoluptatem, aut, ut alij legunt, uoluntatem moderatam, quæ fratri non eſt offendiculo. Quod autem Apoſtolus dicit, Bonum eſt non manducare carnem & non bibere uinum. uide quid præcedit: Omnia quidem ſunt munda, ſed malum eſt homini qui per offendiculum manducat. non prohibet cibum ut immundum, ſicut Adimantus Manichæi diſcipulus exiſtimat, & errantes in errorem præcipitat: ſed prohibet Paulus ſcandalum fratris, ne perdatur. Lege Auguſt. parte ſexta, libro uno contra Adimantum Manichæi diſcipulum, cap. 14. fol. 131. a*

DICTIO.

Aſſumere. ASSVMERE *eſt adiungere & ſuſcipere in curam ſalutis, complecti ad fouendum & colendum. Hoc declarat Paulus dicens, Deus enim illum aſſumpſit.*

Diſceptatio. DISCEPTATIO *eſt diſputatio, contentio, & diſcordia.*

Olus. OLVS, *omnis herba ſatiua quæ in uſu cibario eſt. dicitur ab alendo: Varro ab olla deducit.*

COMMVNE *tropo Hebraico dicitur impurum, hoc eſt profanum, & quod coinquinat & contaminat, hoc eſt quod non ſanctificatum uel benedictum uel purificatum eſt.* Commune.

Iudæi & gentes, Deum magnificare debent. CAP. XV.

Imbecillitates] infirmitates

Non ſibi placuit] nõ ſuo ſeruiuit cõmodo

Idipſum ſapere, &c.] idem mutuo inter uos ſentire.

Vos] nos

Honorare] glorificent

DEbemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorum ſuſtinere, & non nobis placere. Vnuſquiſque ueſtrum proximo ſuo placeat in bonum, ad ædificationem. Etenim Chriſtus non ſibi placuit: ſed ſicut ſcriptum eſt, Improperia improperantium tibi, ceciderunt ſuper me. Quæcunque enim ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt: ut per patientiam, & conſolationem ſcripturarum, ſpem habeamus. Deus autem patientiæ & ſolatij det uobis idipſum ſapere in alterutrum, ſecundum IESVM Chriſtum: ut unanimes, uno ore honorificetis Deum & patrem Domini noſtri IESV Chriſti. Propter quod ſuſcipite inuicem, ſicut & Chriſtus ſuſcepit uos in honorem Dei. Dico enim Chriſtum IESVM miniſtrum fuiſſe circũciſionis propter ueritatem Dei, ad cõfirmandas promiſſiones patrum: Gentes autem ſuper miſericordia honorare Deum, ſicut ſcriptum eſt, Propterea confitebor tibi in gentibus Domine, & nomini tuo cantabo. Et iterum dicit, Lætamini gentes cum plebe eius. Et iterum, Laudate omnes gentes Dominum, & magnificate eum omnes populi. Et rurſus Eſaias ait, Erit radix Ieſſe: & qui exurget regere gentes, in eo gẽtes ſperabũt. Deus autem ſpei repleat uos omni gaudio & pace in credendo: ut abundetis in ſpe, in uirtute ſpiritus ſancti. Certus ſum autem fratres mei & ego ipſe de uobis, quoniam & ipſi pleni eſtis dilectione, repleti omni ſcientia, ita ut poſſitis alterutrum monere.

Infirmi ferẽdi.

Proximo placendum.

Pſal.68.b

Scripturarum uſus.

1.Corinth.1.b Chriſtus impleuit promiſſiones, Iudæis factas, gentibus facta miſericordia.

Pſal.17.g

2.Reg.22.g

Pſal.116.a

Eſaiæ 11.b

Dilectione,] bonitate.

Non nobis placere. *Hoc loco Placet ſibi, qui ſuo ſeruit cõmodo, & quod agit ad ſuum trahit compendium. Quod genus homines Græcis φίλαυτοι dicuntur, non tantùm ob arrogantiam, uerum etiam ob priuati commodi ſtudium.*

Sed ſicut ſcriptum eſt. *Subaudienda eſt contraria pars, Chriſtus nõ ſibi placuit, ſed ſibi diſplicuit, ſupple. hoc eſt, nõ inſeruiuit ſuis commodis, ſed noſtris cõſuluit, quemadmodum ſcriptum eſt, Improperia, &c. Verba ſunt filij ad patrem.*

Quæcunq; enim ſcripta ſunt. *Non ſolùm reddit rationem, cur præſentem Dauidis prophetiam adduxerit, ſed etiam cùm iam finiret epiſtolam, ſcripturas citarit. Senſus eſt: Iam iterum induco ſcripturam, ut & ſuprà ſubinde feci, hoc ideo facio fra-*

tres

tres, quòd nihil in omni ſcriptura eſt, quod non conferat nobis, ſi id religioſè exercuti-mus, ad id, ut malorum tolerantiores & ad bona alacriores & ſtudioſiores ſpem in Deo habeamus continuò auctiorem & ſolidiorem. Patientia enim ſpem efficit, & ſpes rurſus patientiam & expectationem parit.

Det uobis. *Oſtendit quòd cum ſcripturis & doctrina & conſolatione, quæ ex ipſis proueniunt, opus etiam ſit oratione, ut Dei nobis auxilium conciliemus, & det nobis idipſum ſapere, &c. Hoc eſt idem mutuò inter nos & unanimiter ſentire.*

Dico enim Chriſtum. *Hoc eſt, quæ hactenus diximus, huc tendunt, ut intelligas Chriſtum autorem eſſe noui Teſtamenti, quod primũ adminiſtrauit circunciſioni, id eſt, Iudæis. Non ſum (dicebat ille) miſſus niſi ad oues quæ perierũt domus Iſraël. Idq́; factum, ut patrem oſtenderet eſſe ueracem, qui illis promiſerat per prophetas. Cæterùm id uoluit eſſe commune gentibus, nõ ex promiſſo, quanquam & de illis erat prædictum, ſed ex miſericordia, & hoc gratius eſſe donum, quod non expectantibus obtigiſſet. Oppoſuit igitur miſericordiam promiſſis. Nam in illis ius quoddã eſſe uidetur, hic fauor merus eſt. Habet enim quod expoſtulet, cui pollicitus ſis, niſi præſtiteris: & tamẽ plus affert uoluptatis ac laudis, quod præter omnem ſpem obuenerit boni. Obſerua, Vt gentes agnoſcant Dei in ſe clementiam, uocat miſericordiam.*

Ita ut poſsitis alterutrum. *Quaſi dicat: tantũ ualetis ſcientia & charitate, ut citra admonitionem meam poſſitis ipſi uos inuicem admonere, ſi ſit opus.*

Audacius autem ſcripſi uobis, fratres, ex parte, tan- Audacius] familiarius
quam in memoriam uos reducens: propter gratiam
Paulus miniſter gentium. quę data eſt mihi à Deo, ut ſim miniſter Chriſti IESV
in gentibus, ſanctificans Euangelium Dei, ut fiat obla- Sanctificans] adminiſtrans
tio gentium accepta & ſanctificata in Spiritu ſancto.
Habeo igitur gloriam in Chriſto IESV ad Deum. Gloriã] quod glorier
Non enim audeo aliquid loqui eorum, quę per me nõ Ad Deum.] in hisquę ad Deũ ſunt.
effecit Chriſtus in obedientiam gentium, uerbo & fa-
ctis, in uirtute ſignorum & prodigiorum, in uirtute
Spiritus ſancti: ita ut ab Hieruſalem per circuitũ uſq;
ad Illyricum repleuerim Euangelium Chriſti. Sic au- Repleuerim] conſummauerim quę ſpectãt ad Euangeliũ.
tem prædicaui Euangelium hoc, non ubi nominatus
eſt Chriſtus, ne ſuper alienum fundamentum ædifica- Sic autem prædic.] miſſus ſum prædicare
Eſaiæ 52.d rem: ſed ſicut ſcriptum eſt, Quibus non eſt annuntia-
tum de eo, uidebunt: & qui non audierunt de eo, in-
telligent. Propter quod & impediebar plurimum ue- Plurimũ] ſæpe
nire ad uos, & prohibitus ſum uſque adhuc. Nunc
uerò ulterius locum non habens in his regionibus, cu-
piditatem autem habẽs ueniẽdi ad uos ex multis iam
præcedentibus annis, cùm in Hiſpaniam proficiſci co-
pero, ſpero quòd præteriens uideam uos, & à uobis
deducar illhuc, ſi uobis primùm ex pte fruitus fuero.
Nunc igitur proficiſcor in Hieruſalem miniſtrare ſan-
ctis.

ctis. Probauerunt enim Macedonia & Achia collatio-
nem aliquam facere in pauperes ſanctos, qui ſunt in
Hieruſalem. Placuit enim eis, & debitores ſunt eorum. 1.Corinth. 9.b
Nam ſi ſpiritualium eorum participes facti ſunt Gen-
tiles: debent & in carnalibus miniſtrare illis. Hoc igi-
tur cùm conſummauero, & aſsignauero eis fructum
hunc, per uos proficiſcar in Hiſpaniam. Scio autem
quoniam ueniens ad uos, in abundantia benedictionis
Euangelij Chriſti ueniam. Obſecro ergo uos, fratres, Orationes fratrum peti.
per Dominum noſtrum IESVM Chriſtum, & per
charitatem Sancti ſpiritus, ut adiuuetis me in orationi-
bus ueſtris pro me ad Deum, ut liberer ab infidelibus
qui ſunt in Iudæa, & obſequij mei oblatio accepta fiat
in Hieruſalem ſanctis, ut ueniam ad uos in gaudio per
uoluntatem Dei, ut refrigerer uobiſcum. Deus autem
pacis ſit cum omnibus uobis. Amen.

Probauerunt] uiſum eſt Macedoniæ & Achaiæ
Collationem] cõmunicationẽ

Obſequij ſem, &c.] miniſteriũ hoc meũ quod exhibeo, acceptum ſit
Refrigerer] refocillèr

Audacius autẽ. *Audacius dixit pro familiarius ſiue liberius: & hoc ex parte, quaſi dicas aliquantulum. Admiſcuit enim nonnulla liberius dicta de ſtulta ſapientia, de idolis, de immoderata libidine, & ignominia. Proinde dicit ſe quædã liberius loquutũ, nõ q, illos cõtemneret, ſed q, illis fideret, ueluti peculiaris illorum Apoſtolus. Plus enim audemus apud illos quos familiarius amamus. Videtur in hunc ſenſum hæc dixiſſe: Non eſt opus uobis mea admonitione, cùm ipſi poßitis inuicẽ id facere: tamen fretus bonitate ueſtra, non ueritus ſum ad uos ſcribere, commonefaciendi gratia magis quàm docendi.* Audacius.

Habeo igitur gloriam. *Habeo de quo glorier in Chriſto apud Deum.*

Ita ut ab Hieruſalem. *Laboris pij neminem pigere debet: cùm uideamus Paulum nihil non laboris ſubijſſe, & tam longam peregrinationem Euangelij promulgãdi gratia indefeßè feciße, quam hic breuibus abſoluit, ueluti terminos ſtatuens Hieroſolymam & Illyricum. Principiò enim a Damaſco in Arabiam profectus (ut ipſe de ſe teſtatur Galatis) triennio exacto Damaſcum redijt, ac deinde Hieroſolymam appulit, comite Barnaba, ſtudio uidendi Petri. Deinde uerò à Hieroſolyma iterum digreſſus, Cæſaream ſoluit in Tarſum. Inde porrò à Barnaba reuocatus, uenit Antiochiam, unde ab eccleſia Hieroſolymam conferendi ſubſidij gratia, ablegatus redijt tandem, & protinus ab eadem Spiritus ſancti conſilio longè in gentes miſſus, Seleuciam uenit: hinc Cyprum appulit. Ab hac per Pamphyliam, Piſidiam, Lycaoniam, tandem ad Hieroſolymam denuo peruenit. Ab hac iterum ablegatus ab Apoſtolis, & ſenioribus, Sila ac Barnaba comitibus, peragrauit Syriam, & Ciliciam: Deinde uerò & Phrygiam, & Galatiam: ſed & Phrygiæ partem Myſiam. Peragrata uerò hac, Troadem uenit: atq; hic per uiſionem uocatus in Macedoniam in Europam ſoluens, pertranſijt Atticam, Bœotiam, Achaiam, Epirum, omnesq; regiones. Illas ad Illyricum uſque Euangelij prædicatione impleuit. Quis tot Chriſto Eccleſias colligere poſſet, niſi Dei uirtute adiutus? Ab Hieruſalem (inquit) Euangelium propagari uſque in Illyricum, neque id recta uia ad exitũ feſtinando, ſed circumcircà perluſtrando, quaſcunq; in medio regiones.*

Cùm in Hiſpaniam. *Nihil certi ex ſacris literis dici poteſt, quòd in Hiſpanias*

Paulus

Paulus profectus fuerit. Sophronius Hieroſolymitanus patriarcha ſcribit, Italias, Gallias, & Hiſpanias tranſitu beatiſsimi Pauli illuſtratas. Præterea traditur, Philotheum Hiſpaniarum principem Paulo adhæſiſſe, & Chriſti confeſſorem factum eſſe.

Probauerunt enim Macedonia & Achaia. *Id eſt, ex animo approbauerũt facere collationem, id eſt, communionem ſiue communicationem de bonis ſuis, ut pote quæ in communem cedat utilitatem tam præbentis uidelicet quàm accipiẽtis. Pauperes ſanctos fideles dicit, qui duplici ſunt ratione miſericordia complectendi, & quia pauperes, & quia uirtute ſunt præditi.*

Hoc igitur cùm conſummauero. *Hoc eſt, ubi perfecero & obſignauero, uel obſignatam hanc collationem reddidero. Sentit enim Paulus ſe diligenter ac certa fide uelle reddere hoc munus. Quòd omnis pecuniæ tractatio ſuſpecta ſoleat eſſe, præſertim Iudæis auariſsimis. Fructum Theophylactus refert nõ ad accepturos, ſed ad eos qui contulerant: quaſi in beneficijs Chriſtianorum lucrum penes dantem ſit, non penes accipientem. Atq; pronomen Eis non refert ſanctos, ſed Græcos Macedonas, qui fructũ accipiunt, quum ſanctis pauperibus eleemoſynam largiuntur. In hac pecuniarum obſignatione notatur fides, ac diligentia, quæ in ijs eſſe debet, qui eccleſiæ præficiuntur bònis. Solet obſignari quod ſumma fide reddi, ac ſyncerum eſſe uolumus.*

In abundantia benedictionis. *Benedictionẽ Paulus aliquoties uocat eleemoſynam. Atq; hic uidetur uerecundè ſignificare, ut Romani quoque conferant. Quanquam Chryſoſtomus mauult hic generaliter accipi, pro omni uirtutum & officiorum genere, propterea quòd additur Euangelij. Aliter. Scio quòd ueniens, eò uenturus ſum, ut uos Euangelij benedictione impleam, ſeu abunde uobis benedicam.*

Et obſequij mei oblatio. *Id eſt, ut miniſterium meum quòd eſt erga Hieruſalem, acceptum ſit ſanctis. Seu, ut ipſi cum alacritate & gratiarum actione recipiant quæ illis offeram.*

Vt refrigerer uobiſcum. *Vidén' Paulum omni uacare faſtu? Non enim dixit docebo uos, ſed refrigerer, ſeu requieſcam, aut refocillabor, uos apud me per doctrinã, & ego apud uos ob fidei ueſtræ communicationem.*

Deus autem pacis. *Id ubique Apoſtolo in more eſt, ut poſt adhortationem, uotum adijciet & exoptationem.*

DICTIO.

Illyris. ILLYRIS *eſt lata regio inter Italiam & Germaniam, Thraciam, Macedoniã & Epirum: habens ab uno latere mare Hadriaticum, ab altero Danubiũ. Hæc regio nunc dicitur Sclauonia uel Boſnenſis. Vide Volaterra. in 8. Geograph. & Strabonem in 7.*

Collatio. COLLATIO *eleemoſyna eſt collecta.*

PLACERE *ſibi dicitur hoc loco qui ſuo ſeruit commodo, ut prænotauimus. Interdum omnibus blandiri, etiam ſi nulli aut pauciſsimis placeat, Galat. 1. cap.*

Benedictio. BENEDICTIO *in ſacris literis ſonat profectum & multiplicationem. Geneſis 1. Benedixit eis dicens, Creſcite & multiplicamini. Nonnunquam benedictiones corporales ſignificant benedictiones illas cæleſtes, quibus in Chriſto benedicimur. Ibi eſt abundantia, opulentia & plenitudo omnium bonorum. Ergo Benedictio Dei eſt beneficia Dei: & cùm Dicere ſit Deo idem quod facere, ſicut ſcriptum eſt in Pſal. Ipſe dixit & facta: ſunt ſequitur, benedicere eſt facere. Tranſlatum etiam eſt ad homines ut Benedictio pro eleemoſyna dicatur. Benedictio interior propriè eſt gratia & iuſtitia in ſpiritu ſancto.*

Salutat

Salutat Paulus plurimos nominatim. CAP. XVI.

COmmendo autem uobis Phœben ſororem noſtram, quæ eſt in miniſterio eccleſiæ, quæ eſt in
Domino] Chriſto
Cenchris: ut eã ſuſcipiatis in Domino dignè ſanctis:
& aſsiſtatis ei in quocunq; negotio ueſtri indiguerit:
etenim ipſa quoq; aſtitit multis, & mihi ipſi. Salutate Priſca. Aquila. Act. 18.a
Priſcam & Aquilam adiutores meos in Chriſto IESV
(qui pro anima mea ſuas ceruices ſuppoſuerunt: quibus non ſolus ego gratias ago, ſed & cunctæ eccleſiæ
Eccleſiam] Cõgregationem
gentium) & domeſticam eccleſiã eorum. Salutate Epenetum dilectum mihi, qui eſt primitiuus Achaiæ in
Chriſto IESV. Salutate Mariam, quæ multum labora-
In nobis.] erga nos.
uit in nobis. Salutate Andronicum & Iuniam, cogna-
Nobiles i apoſtolis,] Inſignes inter apoſtolos,
tos, & concaptiuos meos, qui ſunt nobiles in Apoſtolis, qui & ante me fuerũt in Chriſto. Salutate Ampliatum dilectiſsimum mihi in Domino. Salutate Vrba-
Probum] Probatum
num, adiutorem noſtrum in Chriſto IESV, & Stachyn
dilectum meum. Salutate Apellen probũ in Chriſto.
Domo.] Familiaribus, & infra,
Salutate eos, qui ſunt ex Ariſtoboli domo. Salutate
Herodionem cognatum meum. Salutate eos, qui ſunt
ex Narciſsi domo, qui ſunt in Domino. Salutate Tryphænam & Thryphoſam, quæ laborãt in Domino. Salutate Perſidem chariſsimam, quæ multum laborauit
in Domino. Salutate Rufum electũ in Domino, & matrem eius & meam. Salutate Aſyncritum, Phlegontẽ,
Hermen,] Mercurium,
Hermam, Patrobam, Hermen, & qui cum eis ſunt fratres. Salutate Philologum, & Iuliam, Nereum & ſororem eius, & Olympiadem, & omnes qui cum eis ſunt
ſanctos. Salutate inuicẽ in oſculo ſancto. Salutant uos Philip. 4. d
omnes eccleſię Chriſti. Rogo autẽ uos fratres, ut obſer- Propter uentrẽ prædicantes.
Præter] Cõtra
uetis eos, qui diſſenſiones & offendicula, præter doctrinã, quam uos didiciſtis, faciũt: & declinate ab illis.
Huiuſcemodi enim Chriſto Domino noſtro non ſer-
Dulces ſermones, & benedictiones] Blandiloquentiã & aſſentationem
uiunt, ſed ſuo uentri: & per dulces ſermones, & benedictiones ſeducunt corda innocentium. Veſtra enim
obedientia, in omni loco diuulgata eſt. Gaudeo igitur
Innocentium.] ſimplicium.
in uobis. Sed uolo uos ſapientes eſſe in bono, & ſimpli- Obedientia. Sapientia. Act. 16. a
Simplices] Synceros
ces in malo. Deus autẽ pacis conterat Satanã ſub pedi-
Velociter.] Breui,
bus ueſtris uelociter. Gratia Domini noſtri IESV Chriſti uobiſcum. Salutat uos Timotheus adiutor meus, &
Lucius & Iaſon & Soſipater cognati mei. Saluto uos
ego

ego Tertius,qui ſcripſit epiſtolam in Domino.Salutat uos Caius hoſpes meus & uniuerſæ eccleſiæ. Salutat uos Eraſtus arcarius ciuitatis, & Quartus frater. Gratia Domini noſtri IESV Chriſti cũ omnibus uobis. Amen.Ei autem qui potens eſt uos confirmare iuxta

Vniuerſæ] Totius
Arcarius]quæſtor ærarius

Euangelium.
Myſterium.
Scripturæ.
Fides.

Euangelium meũ & prædicationem IESV Chriſti, ſecundum reuelationem myſterij, tẽporibus æternis taciti(quod nunc patefactum eſt per ſcripturas prophetarum ſecundum præceptum æterni Dei ad obeditionem fidei)in cunctis gentibus cogniti,ſoli ſapiẽti Deo per IESVM Chriſtum, cui honor & gloria in ſecula ſeculorum. Amen.

Cogniti,]Patefacti,

Dignè ſanctis. *Id eſt,ut decet ſuſcipere ſanctos.Hanc Phœben dignè ſuſcipiendi duplicem dat occaſionem : tum quòd propter Dominum ſuſcipienda ſit, tum quia ſancta ſit.Hic præterea obſerua Pauli modeſtiam qua nemini grauis eſt. Non dixit, liberate ipſam ab ijs quæ ei imminent,ſed aßiſtatis ei:hoc eſt,quantum in uobis eſt,conferte,& manum ei porrigite.*

Qui eſt primitiuus. *Primitiuum ideo dixit , uel quia maiorem quàm reliqui omnes præ ſe tulerit pietatem pro his quæ ſunt Chriſti. Vel quòd Paulus hunc primũ Achiuorum conuerterit ad Chriſtum.*

Iunia.

Et Iuniam. *Magnificiendum eſt, Apoſtoli nomen fuiſſe ſortitam & Iuniã,præſertim quæ mulier eſſet.Præterea maioris æſtimandũ & inter nobiles Apoſtolos dici, & inſignes.Andronicus & Iunia cognati dicuntur Pauli, quia nati Iudæi & concaptiui, quia odio & inſidijs Iudæorum cum Paulo expoſiti erant.*

Apelles.

Apellen probum. *Probũ dicit qui nec criminis poteſt coargui , nec ulla affectus eſt nota.Aut hunc probum appellat , quia alter quidã tunc erat Apelles, idem nomen ſortitus,moribus deprauatus. Origenes addubitat, num hic ſit Apollo Alexandrinus,uir in ſcripturis eruditus,cuius mentio fit in Actis Apoſtolorum,cap.18.*

Hermes.

Hermen. *Origenes in libris Periarchôn arbitratur hunc Hermen eſſe autorem libri Apocryphi,cui titulus Paſtor: unde frequenter adducit teſtimonia, & putat ſeriptum afflatu diuino,quanquam non negat à multis contemni.*

Salutate inuicem. *Ex oſculo ſancto hos permiſcens pares facit,ne maior inferiorem contemnat,uel inferior maiori inuideat,uel ne triſtitia afficiatur , cuius nomen non fuerit hîc expreſſum,oſculo hoc ſancto mitigante omnia & coæquante.*

Benedictio ꝑ adulatione.

Benedictiones. *Benedictio hoc loco pro laudatione ſiue adulatione poſitum eſt.Inculcauit enim hic Paulus idem dictum odio uitij,nempe aſſentationis. Nouum hic deceptionis modum profert,quòd nimirum adulatione dolum nectant.*

Veſtra enim obedientia. *Illi ſua adulatione ſimplices quidem & innocentes decipiunt: At non uos ut incautos & imprudẽtes inescant & alliciunt,propter ueſtram obedientiã quæ ad omnes peruaſit.Propterea gaudeo in uobis,hoc eſt ueſtri gratia afficior lætitia,quia decepti non eſtis.*

Sed uolo uos ſapientes eſſe. *Simile dictum quod Dominus ait, Eſtote prudentes ſicut ſerpentes,& ſimplices ſicut columbæ. Vult Paulus Romanos ſimplices in*

malo, id eſt, ad mala alijs irroganda nil docti. Simplex enim & integer uita, nemini nocet. Aut ſi mauis: Prudentia utamini, ut ne ab alijs iniuria uobis inferatur: ſimplicitate autem, ut ne alijs fallacias machinemini.

Deus autem pacis. *Pacis largitorem inuocat, qui nedum offendicula diſſeminantes conterat, ſed etiam horum præfectum & ducem Satanam cõmolat. Breui id futurum hoc aduerbio Celeriter exprimens, illos conſolatur. Conterat & optantis eſt, & prædicentis futura.*

Tertius. *Tertius legendum eſt, Non Terentius. Nomen eſt non ordinis, ſed uiri, qui hanc epiſtolam ſcripſit Paulo dictante. Magnæ ſibi laudi duxit, ſe eſſe amanuenſem Pauli.* Tertius nomẽ uiri.

Ei autem qui potens eſt. *Hyperbaton & oratio imperfecta eſt, cui ſupplendum eſt Gratias agamus, aut ſimile quippiam. Ei autem, ſcilicet Deo patri gratias agite qui, &c. Myſterij de gentium uocatione æternis temporibus tacti, id eſt, occultati, &c. Secundum præceptum æterni Dei, id eſt, ſecundum quod æternus Deus ſuo tempore iuſsit. Ad obediendum fidei, id eſt, ut per hanc reuelationem fidei obediatur, ſecũdum reuelationem myſterij olim taciti, nunc uerò in cunctis gentibus per eorum fidem cogniti. Ei inquam ſoli ſapienti agite gratias per* IESVM *Chriſtum. Cui ſit honor & gloria in ſecula ſeculorum amen.*

DICTIO.

CENCHREAE *portus & emporiũ, locus ubi merces uẽduntur Corinthiorum. Cæterum cũ plura ſint huius nominis loca, nempe in Troade oppidum, atq; aliud itidem in Italia, tamen magis conſentaneum Paulum ſenſiſſe de Cenchreis ſtatione nauali Corinthiorum. Vide Plinium in 4. cap. 4. & 5. & Strabo. in 8.* Cenchreæ.

ORIGENES *putat Priſcam eandem eſſe quam Lucas in Actis cap. 18. Priſcillam appellat, cuius maritus erat Aquila, Ponticus genere, Iudæus religione, artifex tabernaculorum, &, ut Origenes interpretatur, ſutor.* Priſca.

ARISTOBVLVS *penultima accẽtu acuto, eſt enim Græcis diphthongus, nomen ab optimo conſilio dictum. Sic omnia in bulus producunt ſyllabam bu.* Ariſtobulus.

ARCARIVS *œconomus, id eſt diſpenſator, quæſtor ærarij & præfectus, dicitur qui uniuerſam domus curam habet.* Arcarius.

COGNATI *propinqui dicuntur, non modo qui carnis neceſsitudine, ſed qui fide & religione ſunt iuncti.* Cognati.

In Græcis uoluminibus reperiuntur hæc adiecta uerba,

Scripta eſt ad Romanos epiſtola è Corintho per Phœben miniſtram eccleſiæ Cenchreenſis.

FINIS.

PRIOR AD CORINTHIOS EPISTOLA.

*

STATVS PRIMAE HVIVS EPISTOLAE.

Prior ad Corinthios Epiſtola tota eſt admonitoria, corrigens quæ Corinthijs irrepſerant uitia, pſeudapoſtolorum uerboſa & inani eloquentia. Nulla eſt Pauli epiſtola quæ tam multos eosq́ insignes doctrinæ Chriſtianæ locos excutiat quàm hæc prior ad Corinthios.

LOCI INSIGNES HVIVS EPIST.

1 De ratione & facultate agnoſcendi Euangelij. Cap. I. & II.
2 De officio miniſtrorum eccleſiæ. Cap. III. IIII.
3 De excommunicatione. Cap. V.
4 De litibus propter res ſeculares, deq́ fornicatione. Cap. VI.
5 De coniugio, uiduis, & uirginibus. Cap. VII.
6 De Idolothytis & cauendo infirmorum offendiculo, & proprio iure cedendo, ut plurimos Chriſto adducamus. Cap. VIII. IX.
7 De fugiendo idolorum cultu, de exemplis ac ſacris ueterum, de habitu obſeruando in cœtu ſacro, deq́ myſterio Euchariſtiæ & probatione facienda ad recipiendum uerum Ieſu Chriſti corpus. Cap. X. XI.
8 De donis ſpiritus ſancti, iuſtoq́ eorum uſu. Cap. XII.
9 De natura & proprietate charitatis, & chariſmatum inter ſe præcellẽtia, Cap. XIII. XIIII.
10 De reſurrectione mortuorum. Cap. XV.
11 De ſubſidijs pauperum. Cap. XVI.

EPISTOLA BEATI PAVLI APOSTOLI AD CORINTHIOS I.

Corinthiorum ſectas componit. CAP. I.

PAVLVS uocatus Apoſtolus IESV Chriſti,per uolūtatem Dei, & Soſthenes frater eccleſiæ Dei, quæ eſt Corinthi,ſanctificatis in Chriſto IESV, uocatis ſanctis, cum omnibus qui inuocant nomē Domini noſtri IESV Chriſti,in omni loco ipſorum & noſtro, gratia uobis & pax à Deo patre noſtro, & Domino IESV Chriſto. Gratias ago Deo meo ſemper pro uobis,in gratia Dei quæ data eſt uobis in Chriſto IESV, quòd in omnibus diuites facti eſtis in illo,in omni uerbo,& in omni ſciētia (ſicut teſtimonium Chriſti confirmatum eſt in uobis) ita ut nihil uobis deſit in ulla gratia, expectantibus reuelationem Domini noſtri IESV Chriſti, qui & confirmabit uos uſque in finem ſine crimine, in die aduentus Domini noſtri IESV Chriſti. Fidelis Deus, per quem uocati eſtis in ſocietatem filij eius IESV Chriſti Domini noſtri. Obſecro autem uos, fratres, per nomen Domini noſtri IESV Chriſti, ut idipſum dicatis omnes, & non ſint in uobis ſchiſmata; ſitis autem perfecti in eodem ſenſu, & in eadem ſententia. Significatum eſt enim mihi de uobis,fratres mei,ab his qui ſunt Chloēs,quòd contentiones ſunt inter uos. Hoc autem dico, quòd unuſquiſq; ueſtrum dicit,Ego, quidem ſum Pauli, ego autem Apollò, ego uerò Cephæ, ego autem Chriſti. Diuiſus eſt Chriſtus? Nunquid Paulus crucifixus eſt pro uobis? aut in nomine Pauli baptizati eſtis?

In Chriſto Ieſu] per Chriſtū Ieſum, & infrà.

Inuocare Chriſtum.

Gratia per Chriſtum.

In gratia] de gratia

Sicut] quibus rebus,uel, quēadmodum

Nihil uobis deſit in] nō deſtituamini in ullo dono,

Sine crimine,] Inculpatos,

Reuelatio Chriſti.

1.ad Theſſ.5.d

Vocatio & fides à Deo.

Idipſum] idem

Schiſmata] diſſidia

Perfecti in eodem ſenſu,] integrum corp', eadem mente.

Ab his qui: &c.] à familiaribus

Sectæ inter Corinthios gloriātes in hominibus nō in Chriſto.10.15.b

Act.18.f

Vocatus. *Vocatus nomen eſt abſolutum ſubſtantiuum, ſicut & paulò inferius, uocatis ſanctis. Quemadmodum olim apud Romanos euocati dicebantur qui uelut amici ad bellum accerſebantur, & hodie quoque Gallis nonnulli uocantur electi qui proximi ſunt Senatoriæ dignitati. Valet autem fermè perinde quaſi dicas, uocationis Apoſtolus, ſiue uocatione Apoſtolus, & uocatione ſanctus. Vocati non nati ſancti, uo-*

Vocatus.

cati ad ſanctimoniam, ait Ambroſius. Quanquam olim omnes Chriſtiani dicebantur ſancti ad diſcrimen profanorum, atque hic erat titulus profeßionis.

Per uoluntatem Dei. *Hunc honorem non ſuo merito nactus eſt, ſed Dei uoluntate, & beneplacito: nemo enim ſibi aſſumit honorem, ſed qui uocatus eſt à Deo tanquam Aaron. ad Hebræ. 5. cap.*

Soſthenes. Soſthenes. *Soſthenes princeps fuit ſynagogæ, qui cum Paulo coram Gallione comparuit, & à Græcis percuſſus. Act. 18.*

Qui inuocant. *Pſal. 144. Propè eſt Dominus omnibus inuocantibus eum, omnibus inuocantibus eum in ueritate. Alij non inuocant. Pſal. 53. Qui deuorant populum meum ut cibum panis, Deum non inuocauerunt. Non ergo Corinthijs tantùm hæc ſcribitur epiſtola: ſed omnibus etiam, qui inuocant nomen Domini noſtri IESV Chriſti: id eſt, omnibus Chriſti fidelibus.*

In omni loco ipſorum & noſtro. *Quidam ſic interpretantur, Siue in ſuis locis in quibus agunt, ſiue in his in quibus nos agimus. Beatus Ambroſius uidetur Ipſorum referre ad loca gentium, Noſtro ad Iudæorum. Sic enim ait, id eſt, cum Iudæis ueris iungit & gentes, Quia ſalus ex Iudæis eſt. Ioannis 4. Vt in omni loco ubi gentes quæ inuocãt nomen Domini noſtri IESV Chriſti, & ubi Iudæi ſuprà memorati ſunt, ſimiliter ſint omnes unum. Alij hoc modo, In quouis loco, ſiue ipſorum, ſiue meo, aut & ipſorum & meo. Vt intelligas Paulum omnem locum ducere in quo ſint qui inuocant nomen Domini. Quòd inter Chriſtianos charitas cõmunia faciat omnia. His ſubſcribit Theophylactus indicãs Paulũ obiurgaturũ Corinthios ob coortũ inter illos dißidium, hac uſum paraſceue & præparatione, quaſi diceret: Si omniũ qui quouis loco credunt Chriſto, una eademq; eſt eccleſia, cur uos eiuſdẽ Reipublicæ ciues inter uos dißidetis?*

Deo meo. *Tam uehemens eſt Pauli affectus, ut communem omnium Deum, ſuum hic faciat.*

In gratia. *Id eſt, ob gratiam, quæ data eſt uobis in Chriſto, id eſt, per Chriſtum.*

Scientia ſine uerbo. In omni uerbo. *Hoc eſt, Ineſt uobis & intelligendi & eloquẽdi facultas. Eſt aliquando ſciẽtia ſine uerbo. Fieri enim poteſt, ut altiora quis meditatus explicare ea non poßit. Eſt & uerbum ſine ſcientia, utpote cùm quis nullo ſenſu ſuperuacanea narrat.*

Sicut teſtimonium Chriſti. *Quemadmodum Euangelium ipſum per ſermonem & cognitionem in uobis confirmatum (Etenim quò magis illi abundabant dotibus ſacris, hòc teſtatior reddebatur Euangelij ueritas) argumento eſt uos abundare diuitijs Chriſti, adeò ut non deſtituamini in ullo dono. Particula Vt hoc loco, non notat finem, ſed conſequentiam.*

Qui confirmabit. *Quaſi diceret: Ego uos nutabundos, & ab alijs circumuentos uideo, ſed ſpe illa magna in Chriſtum moti confirmabimini, imò incriminabiles & inculpatos uos reddet IESVS Chriſtus, cùm in ius uocabimini in die qua ſeparaturus eſt oues ab hœdis.*

Fidelis Deus. *Id eſt, ueridicus & mentiri neſcius.*

Obſecro autem. *Obteſtatur hic Paulus Corinthios per nomẽ illud quod omnibus Chriſto initiatis ſacroſanctum eſſe debet, ut idem dicant, id eſt, idem loquantur & conſentiant, non ſint ſchiſmata, hoc eſt ſectiones, diſſenſiones, dißidia.* Schiſma.

Sitis autem perfecti. *Eſtote tanquam unum corpus integrum, in quo nullum eſt membrum mutilum, aut mancum, aut inæquale: ut ſicut integri corporis mẽbra eodem aguntur ſpiritu, ita & uobis mens ſit eadem, ſententia eadem. Senſus hic pro mente*

non

non pro uiſu, guſtu, aut huiuſmodi accipitur: agitur enim hic de conſenſu. Ambroſius ſenſum refert ad id quod illis fuerat à Paulo traditum, ſententiam ad defenſionē. Nam ſententia uocatur ferè quæ profertur ac recitatur, ſenſus apud nos eſt. Subſcribā Ambroſij uerba. Perfectos uult eos eſſe in eodem ſenſu quē illis tradiderat, ut non diſcreparent. Ad illorum enim exemplum quos ſuprà laudat, hos prouocat, ut hoc ſentiant ac defendant. Hactenus Ambroſ. Certè palàm pro ſcientia, ſententiam legit Hilarius in Pſal. 131. Theophylactus itidem legit.

Senſus. Sententia.

Qui ſunt Chloes. *Theophylactus Chloen familiæ Corinthienſis nomen eſſe putat: ut intelligas eius gentis aliquos fuiſſe, qui Paulo ſignificarint de Corinthiorum diſsidio. Non exprimit nomina, qui ſibi Corinthiorum facta renuntiaſſent, ſed domum integram & familiam poſuit, ne teſtes productos, infenſos Corinthijs redderet. Horū præterea teſtimonium producit, ne quæ obijciuntur, Corinthij negarent.*

Ego autem ſum Chriſti. *Non ob id eos incuſat quòd ſe aſſerant Chriſti imitatores, ſed quia non omnes itidem fateantur. Salutem enim uni Deo acceptam, baptiſtis ſuis & magiſtris neglecto Chriſto tribuebant. Et id eſt, Chriſtum diuidere.*

Gratias ago Deo meo, quòd neminem ueſtrum baptizaui, niſi Criſpum, & Caium: ne quis dicat, quòd in nomine meo baptizati eſtis. Baptizaui autem & Stephanæ domum. Cæterùm, neſcio ſi quem alium ueſtrum baptizauerim. Non enim miſit me Chriſtus baptizare, ſed euangelizare: non in ſapientia uerbi, ut non euacuetur crux Chriſti. Verbum enim crucis, pereuntibus quidem ſtultitia eſt: ijs autem qui ſalui fiunt, id eſt nobis, Dei uirtus eſt. Scriptum eſt enim, Perdam ſapientiam ſapientium; & prudentiam prudentium reprobabo. Vbi ſapiens? ubi ſcriba? ubi inquiſitor huius ſeculi? Non'ne ſtultam fecit Deus ſapientiam huius mundi? Nam quia in Dei ſapientia non cognouit mundus per ſapientiam Deum: placuit Deo per ſtultitiam prædicationis, ſaluos facere credentes. Quoniam & Iudæi ſigna petunt, & Græci ſapientiam quærunt: Nos autem prędicamus Chriſtum crucifixum, Iudæis quidem ſcandalum, Gentibus autem ſtultitiam: ipſis autem uocatis, Iudæis atque Græcis, Chriſtum Dei uirtutem, & Dei ſapientiam. Quia quod ſtultum eſt Dei, ſapiētius eſt hominibus: & quod infirmum eſt Dei, fortius eſt hominibus. Videte enim uocationem ueſtram fratres, quia non multi ſapientes ſecundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles: ſed quæ ſtulta ſunt mundi elegit Deus, ut confundat ſapientes: & infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia: & ignobilia mundi, & contemptibilia

Baptizati eſtis.] baptizauerim.

Euacuetur] inanis reddatur

Pereūtibus] incredulis

Iis autem qui, &c.] nobis aūt qui ſalutem cō ſequimur.

Virtus] Potentia

Sapiens] philoſophus gētilis?

Scriba] Iudæorum doctor?

Inquiſitor] diſputator

Quia] poſtquā

Græci ſapientiam] philoſophicas rationes

Stultitiā] quia ridiculum putabant Chriſtum Deum.

Nobiles] claro genere nati

Mundi] ſecundum mundum, & infra.

Sapientia mundi reijcitur.

Eſaiæ 19.c Abd. 1.c

Sapientia Dei.

Quales uocauerit Chriſtus.

elegit Deus,& ea quæ non ſunt, ut ea quæ ſunt deſtrueret; ut non glorietur omnis caro in conſpectu eius. Ex ipſo autem uos eſtis in Chriſto IESV, qui factus eſt nobis ſapiētia,& iuſtitia,& ſanctificatio, & redemptio: ut quemadmodum ſcriptum eſt, Qui gloriatur, in Domino glorietur.

Christus in nobis omnia — *Ex ipſo] ex eodem.*

Non enim miſit me. *Euangelij prædicatio, onus grauius eſt quàm baptiſmi prouincia. Nam hominis cuiuſpiam immutare ſententiam, uel à patrijs inſtitutis, quibus diutius inoleuit, diuertere, interdum non ſine ſummo diſſuadentis, uitæ diſcrimine, magni & excelſi animi eſt. Paratum uerò quempiam & uolentem ad baptiſmum excipere, cuiquam licet, qui ſacerdotio fungitur, ait Theophylactus.*

Non in ſapientia uerbi. *Miſit me Deus ad euangelizandum, non per orationis ornatum, & eloquentiam ſermonis, quæ uobis placet, ſicut Iudæis miracula ac prodigia, ut nō euacuetur crux Chriſti, id eſt, ne uacua & inutilis arguatur. Nimirū obiecisſent illi Apoſtolos perſuaſione & uerborū lenocinio auditores ad ueritatis notionem, & nō eius uirtute quē prædicāt, pellicere, quod reuera in blaſphemiā ceſsiſſet.*

Verbum crucis.

Verbum crucis pereuntibus. *Verbum crucis prædicationē deſignat, qua Chriſti affixi patibulo nomē diuulgabatur. Hæc prædicatio ridicula uidetur pereuntibus, id eſt, incredulis: Credentibus autem, uirtus ac potentia Dei eſt. Euāgelium enim uirtus dei eſt in ſalutem omni credenti, Roma. 1. cap. Credunt non infirmitatem, ſed uirtutem eſſe crucem: intelligentes, mortem uictam eſſe in cruce, & uictoriam aduerſus mundi tyrannidem, partam.*

Vbi ſapiens? *Vbi ſapiens, id eſt, philoſophus gentilium, apud quos ſumma ſapiētis autoritas erat. Vbinam ſcriba? Id eſt, doctor Iudæorū. Vbi inquiſitor huius ſeculi? Id eſt, altercās diſputator, qui ſuis ratiocinationibus & argutijs omnia uult aſſequi: quiq; omnia permittit opinationibus quibuſdā, & inueſtigationibus. Horum nemo ſalutem nobis annuntiauit præter ſimplices & humiles piſcatores, qui erroribus nos exemerunt. Quod interpres uertit Scribam, Cirillus interpretatur grammatiſtam, grammatices profeſſorem, poētarumq; prælectorem, & interpretem.*

Nam quia in Dei ſap. *Quia Chriſtum ueram Dei ſapientiam prædicantem & Apoſtolos Euangelium Dei annuntiantes, neglexerunt qui mundana ſapiunt, per ſuam ſapientiam (quæ rebus externis & inanibus adhæret) Dei notitiā non ſunt aſſequuti: placuit Deo, ſiue ita Deo uiſum eſt largiri ſalutem credentibus per eorum prædicationem, qui ſtulti à mundo & eius aſſeclis iudicantur.*

Signa quærūt.

Iudæi ſigna petunt. *Signa petunt, quia non diffidunt potuiſſe fieri: ſed an factum ſit quærunt. Viderunt Lazarum ſuſcitatū, & multa huiuſmodi à Chriſto in teſtimonium ſuæ diuinitatis producta: Sed in eum offenderūt, & ſua malitia & incredulitate ſcādalizati ſunt. Græci ſapientiam quærūt. Sed cùm prædicatur Euangeliū, ut partus uirginis: Deus & homo cruci affixus: Hæc & huiuſmodi uana & ſtulta ducūt, dum ſuæ ſapientiæ (quam quærunt) id eſt, rationi humanæ illa non congruere intelligunt.*

Ipſis autem uocatis. *Omnibus credentibus ſiue Iudæis ſiue Græcis Chriſtus agnoſcitur eſſe, & uera ſapiētia (quia per Chriſtum cognitus eſt Deus) & Dei uirtus, quia per ipſum facta ſunt omnia. Quid igitur quæris Iudææ? Signa? Ecce Chriſtus, Dei eſt uirtus, quæ ſignorum eſt operatrix. Tu uerò Græce, quid inquis? Sapientiam depoſcis?*

ſcis?habes Chriſtum qui patris eſt ſapientia.

Quod ſtultum eſt Dei. *Id eſt,id quod philoſophi ridiculum & imbecille pu-* Stultum Dei.
tant in Deo & Chriſto,fortius & ſapientius eſt quàm homines.Crucifixio ſtulta & in
ſipiens uiſa eſt,hæc tamen hominibus ſapientior eſt. Siquidem conſtat philoſophos fri-
gidis & uanis rebus uacaſſe,crucem uerò mundo peperiſſe ſalutem.Hæc eadem cruci-
fixio imbecilla & impotens incredulis uidetur,ſed potētior hominibus eſt,ut quæ mor
tem deſtruxerit,Dæmonem uictum & coërcitum reddiderit. Stultitiam & imbecillita-
tem Dei,uocat prædicationē crucis, ſiue quòd ea res ſtulta & imbecillis uideretur im-
pijs, ſiue quòd ad ineffabilem illam Dei ſapientiam ac potentiam, hæc quodam modo
ſtulta eſſet & imbecillis.Vt enim omnes iuſtitiæ hominum coram Deo ſunt ueluti pan-
nus mulieris menſtruo fluxu pollutæ:ita uniuerſa mortalium ſapientia ſi cōponatur ad
incogitabilem illam ac cœleſtem ſapientiam, ſtultitia quædam dici poßit. Nec eſt quod
abominemur,hunc ſermonem ſtultitia Dei,cùm eo ſit uſus Auguſt.epiſt.102.Vide adno
tatum hunc locum ab Auguſtino lib.2.de doctrina Chriſtiana cap.13.

Videte enim uocationem. *Agnoſcite & contemplemini qui ſunt ad fidem*
uocati,imò & per quos uocati eſtis,ad ueram ſapientiam.Quia inter fideles non multi
ſunt ſapientes ſecundum carnē:hoc eſt,pauci ſunt qui & philoſophiam & ſapientiam
illam calleant, qua uidebantur ante fidei profeßionem ſapientes,non intulit nullus ſa-
piens,quia Dionyſius Areopagita & Antiphatus,& quidam alij ſapientes Chriſtum
profitebantur,imò quidam potentes & ingenui & nobiles crediderunt.

Sed quæ ſtulta ſunt. *Qui uidebantur ſtulti,idiotæ,imbecilli,electi ſunt à Deo*
confundentes Græcos & ſapientes illos philoſophos.Spectabant enim in foro opificem
aliquem longè melius quàm ſeipſos philoſophari,imbecillum & abiectum humiles red
dere & manſuetos eos qui & potentatu & diuitijs pollerent.

Ea quæ non ſunt. *Qui nullius uidentur eſſe momenti, ea quæ non ſunt dicit.*
Quæ ſunt uerò,pro illis hic ponit qui alicuius eſſe autoritatis apparent.

Qui factus eſt nobis ſapientia. *Quærit Theophylactus:Quare non potius*
dixit,Qui fecit nos ſapientes.Sed factus eſt nobis ſapientia. Nempe ut muneris patefa-
ceret largitatem,ac ſi inquiat,ſeipſum nobis largitus eſt.Cùm ſit Chriſtus ſapientia no-
ſtra, & iuſtitia, & ſanctificatio, & redemptio,nihil eſt ex nobis quo intumeſcamus,
quo aliquid de uobis iactemus:ſed in ſolo Deo,qui omnia eſt in nobis,gloriabimur.

CONCILIATIO.

NON SIBI *conſentire uidetur in hoc capite Paulus.Nempe quos dixit omni &* Prima.
eloquendi & intelligendi facultate adeò ornatos ut nullo dono deſtituti eſſent: paulò
poſt diuiſos & inuicem dißentientes arguit. RESPONDEO. *Cœpit Paulus à cō-*
mendatione perfectorum,ut modeſtius ægrotorum & imperfectorum uulnera patefa-
ceret,quibus per Chriſtum mederi poſſet.Et, ut Ambroſius monuit, Apoſtolus in una
plebe duobus ſcripſit populis,ut increpatio malorum ſit,laus uerò bonorum.

CHRISTVS *quos miſit,miſit cum hac poteſtate, quam expreßit Matthæi ulti-* Secunda.
mo,Euntes docete omnes gentes,baptizantes eos,In nomine patris & filij & ſpiritus
ſancti. Paulus uerò hic pronuntiat:Non enim miſit me Deus baptizare, ſed euange-
lizare. MISSI *ſunt ad utrunq; munus exercendum Apoſtoli. At quoniam Euan-*
gelij prædicatio onus grauius eſt quàm qui baptiſtæ ſolo fungitur munere,Apoſtoli ue
ritati Euangelicæ annuntiandæ dabant operā:huic enim negotio plurimum induſtriæ
& laboris Eccleſiaſtæ requiritur, quod non exigitur in baptiſtis: propterea quòd per

occupationes illas arduas non licebat Apoſtolis: diſcipulis committebatur faciendum, Act.6.cap. Non eſt æquum nos relinquere uerbum Dei, & miniſtrare menſis. Conſyderate ergo fratres, uiros ex uobis boni teſtimonij ſeptem, plenos ſpiritu ſancto, & ſapientia, quos conſtituamus ſuper hoc opus. Quare ſententia Pauli præſens non abſolutè negatiua, ſed magis per collationem enuntiata eſt. Neque improbat baptiſmum, ſed id quod præclarius eſt, uerbum Euangelij præfert.

DICTIO.

Soſthenes. SOSTHENES, *Paulo regione frater, & muneris ſocietate collega. Act.18.*

Chloe. THEOPHYLACTVS *Chloen familiæ Corinthienſis nomen eſſe putat, ut intelligas eius gentis, aliquos fuiſſe qui Paulo ſignificarint de Corinthiorum diſsidio. Ambigit beatus Ambroſius, homines ſint, locus, an fœmina: certè apud Horatium in Odis Chloe fœminæ uocabulum eſt. Me nunc Creſſa Chloe regit, Dulces docta modos, & cithara ſciens.*

Stephana. STEPHANA, *nomen mulieris, Paulo admodum familiaris & chara, cuius familiam ipſe baptizauit.*

Inquiſitor. INQVISITOR, *Græcis eſt Syzetetes, id eſt diſputator, ad uerbum ſonat cõquiſitor, atque ita legit Ambroſius.*

Prædicatio Pauli non humanæ nititur ſapientiæ. CAP. II.

Paulus nõ utitur eloquentia in prædicando. ET ego cùm ueniſſem ad uos fratres, ueni non in ſublimitate ſermonis, aut ſapiẽtiæ, annuntians uobis teſtimonium Chriſti. Non enim iudicaui me ſcire aliquid inter uos: niſi IESVM Chriſtum, & hunc crucifixum. Et ego in infirmitate, & timore, & tremore multo, fui apud uos, & ſermo meus, & prædicatio mea, non in perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ uerbis, ſed in oſtenſione ſpiritus & uirtutis: ut fides ueſtra non ſit in ſapientia hominum, ſed in uirtute Dei. Sapientiam autem loquimur inter perfectos: ſapientiam uerò non huius ſeculi, neq; principum huius ſeculi, qui deſtruũtur: ſed loquimur Dei ſapientiam in myſterio, quæ abſcondita eſt, quam prædeſtinauit Deus ante ſecula in gloriam noſtram, quam nemo principum huius ſeculi cognouit: ſi enim cognouiſſent, nunquàm Dominum gloriæ crucifixiſſent. Sed ſicut ſcriptũ eſt, Quod oculus nõ uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcẽderunt, quæ præparauit Deus ijs qui diligunt illum: nobis autem reuelauit Deus, per ſpiritum ſuum.

Sublimitate] Eminentia. Perſuaſibilibus] Perſuaſorijs. Virtutis] Potentiæ. Sapientiã Dei prædicat Paulus. Prædeſtinauit] Præfinierat. Quod] Quæ. Eſaiæ 64.b. Spiritus Dei doctor noſter.

Et ego cùm ueniſſem. *Euangelij diſcipuli (ait Paulus) inſipientes, & ignobiles electi ſunt. Quando ad uos conceſsi, non ueni iuxta eminentiam eloquentiæ, aut ſapientiæ humanæ, Dei Chriſti teſtimonium, id eſt, Chriſti mortem, & reſurrectionem pronuntiaturus.*

Non

Non in perſuabilibus. *Meus ſermo non erat, dicendi arte, apparatu, & argutiolis inſtructus, ſed ſpiritum ſanctum præ ſe ferebat, & totus ſpirabat eundem, qui auditorũ corda moueret, & ſigna quæ uel ſaxeos homines mollirẽt, operaretur. Quoniam per dæmones quibuſdam præſtigijs & uirtutes & ſigna eduntur, ſtatim mentionem ſpiritus fecit, iudicans ad ſpiritum facta hæc pertinere. Opponit ſpiritum & uirtutem ſapientiæ hominum, hoc eſt, perſuaſioni, & uerborum lenocinio. Hæc perſuaſio poſt Rhetorum ornamenta nihil habet: at ſermo ueritatis uegetus eſt, uiuax, potens, adeoq; hominum pectora transformans. Rhetorum perſuaſio breui aures demulcet auditorum: ſed uerbum Dei manet, aculeum figit, tenet, & tranſmutat.*

In ſapientia hominum. *Hominum ſapientia, uocatur à Paulo eloquentia, & uis perſuadendi.*

Sapientiam autem loquimur. *Id eſt, inter eos qui crucem Chriſti uirtutis teſtimonio ſapientiam fatentur. Hi enim ſapientes (ait Ambroſius) & perfecti ſunt, qui fidem magis uerbis habent, quàm rebus.*

Non huius ſeculi. *Id eſt, humanam cum hoc ſeculo euanituram. Principum huius ſeculi, id eſt oratorum & Philoſophorum, qui olim in republica regnabant.*

Sed loquimur Dei ſapientiam. *Quaſi dicat: Loquimur non inter quoslibet, ne roſas obijciamus porcis, ſed inter perfectos. Neque quamlibet ſapientiam, quam alij philoſophi publicè profitentur, ſed arcanam illam, & reconditam in ſecreto ſacratiſſimo diuini conſilij, creaturæ non cõmunicatam, ſed quibus placuit, reuelatam. Hæc ſapientia de myſterio incarnationis uerbi Dei eſt, cuius uirtute adducendi ſunt ad æternam gloriam filij adoptionis.* Dei ſapientia.

Quam prædeſtinauit. *Id eſt, præfiniuit Deus ſapientiam illã arcanam in gloriam noſtram: hoc eſt, ut nos per Chriſtum aſſereret, & in numerum filiorum Dei adoptaret. Hac gratia nihil melius in orbe nobis contingere poteſt. Hæc ergo ſapiẽtia non eſt noua, ſed ante ſecula prædefinita, & tandẽ declarata eſt Iudex et dux gloriæ noſtræ.*

Quam nemo. *Seculi huius principes intellige (ait Chryſoſtomus) Herodem & Pilatum: quibus eiuſmodi myſterium fuit incognitum: quinetiam uel Ipſos Iudæorum pontifices, qui pari ignorantia tenebantur. Sicut in Actis ait Petrus, Scio quòd per ignorantiam feciſtis, ſicut & principes ueſtri. Beatus Ambroſius interpretatur de dæmonibus, qui mortem Chriſti procurarunt. De utriſq; poteſt intelligi hic locus.* Principes ſeculi. Act. 3.c

Si enim cognouiſſent. *Si myſterium & incarnationis uerbi Dei, & noſtræ redemptionis cognouiſſent, futurum item crucis ſplendorem, futuramq; ex ea ſalutem. Vel ſi pontifices ipſi, ſuam urbem præuidiſſent cõceſſuram aliquando Romanis in prædam, ſeq; item in ſeruitutem ituros, nequaquam Dominum gloriæ crucifixiſſent.*

A Deo] a Christo. In doctis humanæ ſapiẽtiæ uerbis: ſed in doctrina] Vel, ſermonibus, quos docet humana ſapientia, ſed quos docet

Spiritus enim omnia ſcrutatur; etiã profunda Dei. Quis enim hominum ſcit quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis, qui in ipſo eſt? ita & quæ Dei ſunt, nemo cognouit, niſi ſpiritus Dei. Nos autem, non ſpiritum huius mundi accepimus, ſed ſpiritum qui ex Deo eſt: ut ſciamus, quæ à Deo donata ſunt nobis: quæ & loquimur, non in doctis humanæ ſapientiæ uerbis: ſed in doctrina ſpiritus, ſpiritualibus ſpiritualia cõparantes. Animalis autem homo, non percipit ea quæ ſunt 1. Petri 2.c

ſpiritus Dei:ſtultitia enim eſt illi, & non poteſt intelli- Examinatur] Dijudicatur.
gere: quia ſpiritualiter examinatur. Spiritualis autem Iudicat] Dijudicat
iudicat omnia, & ipſe à nemine iudicatur, ſicut ſcri- Inſtruxit eũ?] cõſiliũ dedit ei?
Eſaiæ 40.d ptum eſt, Quis enim cognouit ſenſum Domini? aut Senſum] Mẽtẽ
Sapien.9.c quis inſtruxit eum? Nos autem ſenſum Chriſti habe- Habemus.] Tenemus.
Rom.11.d mus.

Spiritus mũdi. Spiritum huius mundi. *Mundi ſpiritũ, humanã ſapientiã uocat Apoſtolus.*

Quæ loquimur non in. *Vult Paulus intelligamus ſermonem Apoſtolorum non conſtare doctrina humana, ſed afflatu diuino. Non enim loquebatur in uerbis quæ doceant humanam ſapientiam, ſed quæ doceant ſpiritum Dei.*

Spiritualibus ſpiritualia comparantes. *Componentes & conferentes ſpirituale ad ſpirituale, non indigemus humana ſapientia. Quòd ſi controuertitur de aliquo ſpirituali, ſtatim conferamus ad aliud ſpirituale: & teſtimonia à ſpiritualibus adducamus, & dubia ſoluemus.*

Animalis homo. Animalis homo. *Animalis homo, eſt qui affectus ſequitur humanos, putatq́; nullo ſibi opus eſſe præſidio diuino: Quia omnia uult aſſequi & cognoſcere ratione humana & naturali. Stulta omnia exiſtimat quæ ſunt ſpiritus.*

Quod ſpiritualiter examinatur. *Id eſt, per fidem & ſpiritũ demõſtratur.*

Spiritualis homo. *Spiritualis ſcrutatur & iudicat omnia, quæ ad ſalutem faciunt, & ipſe à nemine de ſua doctrina interrogatur & diſcutitur: non à fidelibus, quia ab eis non diſsidet, neq; ab incredulis, quia illorum interrogatione & examine ſuperior eſt. Aut qui fieri poteſt ut incredulus & infidelis de his iudicet, quæ ignorat? Nemo enim bonus iudex eſt eorum quæ non bene norit.*

CONCILIATIO.

PVGNANT *inuicem hi loci: Si cognouiſſent, nunquàm Dominum gloriæ crucifixiſſent. Matth.21. Agricolæ uidentes filium, dixerunt intra ſe, hic eſt hæres, uenite occidamus eum.* NON PLANE *cognouerunt illum Deum, ſua malitia & inuidia obtenebrati. Aut, ut docet gloſſa ex Ambroſio: Sciebant principes Iudæorum eum eſſe qui promiſſus erat in lege, myſterium tamen incarnationis uerbi Dei & redemptionis humanæ ignorabant.*

DICTIO.

Principes. PRINCIPES *in ſcripturis dicuntur magni, potentes, duces & ſapientes. Pſalm.32. Reprobat conſilia principum. Quod hic exprimit Paulus, cùm ait: Sapientiam Dei nemo principum huius ſeculi cognouit. Et Pſalmi. 118. Principes perſequuti ſunt me gratis, id eſt, iudices, reges, ſeniores plebis, doctores & honorati propter ſapientiam. Sic enim ſcriptura uocat primarios uiros & apud homines honoratos. Pſal.118. Etenim ſederunt principes, & aduerſum me loquebantur. Hos ſcriptura uo-*
Cedri libani. *cat cedros Libani. Pſalm.28. Superbos. Eſaiæ 2.capi. Pſalm.109. Coagulatos montes. Pſal.67. Tauros pingues. Tauros Baſan, Principes Edom, Robuſtos Moab, & huiuſ-*
Princeps ſeculi *modi quæ paßim in ſacris reperiuntur. Princeps huius ſeculi dicitur in ſacris ipſe Satan, qui eſt ſpiritus operans in filijs diffidentiæ. De hoc mentionem facit Paulus, 2. Corinth.4. Epheſ.2. & Coloß.3.*

Carnal

Carnales adhuc Corinthíj: & quiſq; iuxta opera ſua remunerabitur. CAP. III.

Quaſi] Loquẽdum fuit ut

Zelus] Vel, æmulatio

Cõtētio.] Vel, factiones.

Lac.

Sectas inſectat Paulus.

ET ego, fratres, non potui uobis loqui quaſi ſpiritualibus, ſed quaſi carnalibus. Tanquam paruulis in Criſto, lac uobis potum dedi, non eſcam: nondum enim poteratis. Sed nec nunc quidem poteſtis, adhuc enim carnales eſtis. Cùm enim ſit inter uos zelus & contentio, non'ne carnales eſtis, & ſecũdum hominem ambulatis? Cùm enim quis dicat, Ego quidem ſum Pauli: alius autem, Ego Apollo: non'ne homines eſtis?

Homines] Carnales

Quid] quis

Miniſtri] niſi miniſtri

Vnicuiq; ſicut] ut cuiq;

Miniſtri.

Quid igitur eſt Apollo? quid uerò Paulus? miniſtri eius cui credidiſtis, & unicuique ſicut Dominus dedit. Ego plantaui, Apollo rigauit: ſed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat eſt aliquid, neq; qui rigat: ſed qui incrementum dat Deus. Qui autem plantat, & qui rigat, unum ſunt. Vnuſquiſque autem propriam mercedem accipiet ſecundum ſuum laborem.

Pſal. 61. d

Galat. 6. b

Adiutores] cooperarij.

Agricolatio. Aedificatio. Dei.

Dei enim ſumus adiutores, Dei agricultura eſtis, Dei ædificatio eſtis. Secundum gratiam Dei quæ data eſt mihi, ut ſapiens architectus fundamentum poſui, alius autem ſuperædificat. Vnuſquiſque autem uideat quo modo ſuperædificet.

Lac potum dare.

Lac uobis potum. *Id eſt, ſimpliciorem quandam doctrinam: non eſcam ſeu ſolidum cibum, id eſt, altiora myſteria fidei. Quamobrem? Quoniam nondum poteratis. Habes ex hoc loco non paßim quoslibet ad ſacrarum literarum tum lectionem tum interpretationem admittendos, docente Eſaia, cap. 28. Quem docebit dominus ſcientiam, & quem faciet intelligere auditum? Ablactatos à lacte, auulſos ab uberibus.*

Non paſsim ſacra omnibus tradenda.

Homo caro.

Et ſecundum hominem. *Id eſt, ſecundum carnem. Frequenti tropo ſcripturæ Homo pro carnali & animali accipitur. Hoc indicat quod paulò pòſt ſequitur: Non'ne homines eſtis, id eſt, carnales.*

Cùm enim quis dicat. *Docet Deo cõtumeliã inferri, quum adminiſtratis ſpiritualibus, non Deo ſed hominibus gloria exhibetur, quemadmodũ gloriãtes in Deo, & de ipſo omnem gratiam ſperantes, dij dicuntur & a Deo adoptati: ita & in homine gloriãtes, homines & carnales ſunt ſententia Dei concluſi. Pſal. 81. Ego dixi dij eſtis, uos autem ſicut homines moriemini. Et quia Paulus & Apollos miniſtri ſunt cuius donum eſt, ſpes in illis non eſt præfigenda, ſed in Domino Deo bonorum omnium autore.*

Et unicuiq; ſicut Dominus. *Non omnibus æqua eſt miniſtrandi facultas in Chriſti eccleſia: ſed ſicut uoluit & ſciuit, diuiſit ſingulis officia miniſterij.*

Itaq; neq; qui plantat. *Ex ſe nihil eſt homo ſiue plantans, id eſt, euangelizãs, ſiue rigans, id eſt baptizãs, ait Ambroſius. Plantata enim ſolẽt emori, & rigata ad effectum fœcunditatis minimè peruenire, niſi det Deus uegetam uitam. Quantum autem ad miniſterium pertinet, neceſſarius eſt homo, ut honorificetur Deus in ordinatis ad ſe.*

Vnum ſunt. *Id eſt, ſunt in unum. Vterque in unum & eundem finem tendit.*

Aut

Aut, Vnum ſunt, id eſt, idem ſunt, & nullius diſcriminis, quantum ad hoc quòd uterque alienum agit negotium, neuter ſuum, ut ab his uelut autoribus debeant Corinthij ſibi cognomentum aſciſcere, & factionibus inter ſe diſsidere.

Dei adiutores. Dei ſumus adiutores. *Id eſt, cooperarij, ait Auguſtinus. Aut operis partici-pes, ait Ambroſius, quos cõſtat Dei eſſe adiutores, dum uicarij ſunt Chriſti. 2. Corin. 5.*

Vt ſapiens architectus. *Id eſt, ut doctus & ſcitus princeps & autor fabricæ fundamentũ poſui, id eſt, Chriſtum ſaluatorem, & noſtræ ſalutis autorem prædicaui. Et hoc eſt ſcitè, & doctè iacere fundamentum, in quo iaciendo, ſummum eſt negotium.*

Fundamentum eccleſiæ. Fundamentum enim aliud nemo poteſt ponere, præ
ter id quod poſitum eſt, quod eſt Chriſtus IESVS.
Si quis autem ſuperædificat ſuper fundamentum hoc,
aurum, argentum, lapides pretioſos, ligna, fœnum, ſti-
pulam: uniuſcuiuſque opus manifeſtum erit. Dies
enim Domini declarabit, quia in igne reuelabitur, & Quia in igne reuelabit.] q.d. in igne reuelatur.
uniuſcuiuſque opus quale ſit, ignis probabit. Si cuius
opus manſerit, quod ſuperædificauit: mercedem acci-
Infra 6.d piet. Si cuius opus arſerit, detrimentum patietur: ipſe Arſerit,] exuſtum fuerit.
2. Corinth. 6.c autem ſaluus erit, ſic tamen quaſi per ignem. Neſcitis Quaſi] tanquã
quia templum Dei eſtis, & ſpiritus Dei habitat in uo-
bis? Si quis autem templum Dei uiolauerit, diſperdet
illum Deus. Templum enim Dei ſanctum eſt, quod
eſtis uos. Nemo ſe ſeducat: Si quis uidetur inter uos
ſapiens eſſe in hoc ſeculo, ſtultus fiat, ut ſit ſapiens. Sa-
pientia enim huius mundi, ſtultitia eſt apud Deum.
Iob 5.c Scriptum eſt enim, Comprehendam ſapientes in aſtu-
Pſal. 93.b tia eorum. Et iterum, Deus nouit cogitationes ſapien-
tium, quoniam uanæ ſunt. Nemo itaque glorietur in
hominibus. Omnia enim ueſtra ſunt: ſiue Paulus, ſiue
Apollos, ſiue Cephas, ſiue mũdus, ſiue uita, ſiue mors,
ſiue præſentia, ſiue futura. Omnia enim ueſtra ſunt:
uos autem Chriſti, Chriſtus autem Dei.

Præter id quod poſitum. *Nemo poteſt ponere aliud fundamentum. Quia quamuis hæretici ſint aliqui, non tamen docent, niſi ſub Chriſti nomine. Aliter enim commenta erroris commendare non poſſunt, niſi interpoſito ſaluatoris nomine prædi-cent, ut res contrarias & abſurdas nominis dignitas faciat acceptabiles. Hactenus Am-broſius. Propterea hortatur Chriſtus in Euangelio dicens, Non omnis qui dicit mihi,* Matth. 7.c *Domine Domine, intrabit in regnum cœlorum.*

Aurum, argentum. *Aurum, argentum, & lapides pretioſi, ad piorum opera: Lignum, fœnum, & ſtipula ad improba facta pertinent, ut autor eſt Hieronymus, li-bro primo aduerſus Iouinianum. Tribus enim duraturis in igni, tria oppoſuit peritu-ra, ſi ignis inciderit.*

Vniuſc

Vniuſcuiuſq; opus. *Manifeſtum fiet uniuſcuiuſq; opus, ſiue aurum, &c. Siue lignum, &c. Quando? Dies iudicij diuini ſiue generalis, ſiue ſingularis (quod fit ſtatim exhalata anima) index erit omnium operum. Quia in igne, id eſt, in ſtricto, & exacto diuini iudicij examine, manifeſtabitur. Hoc autem ſignificat hoc loco ignis, non tormentum, aut flammam, ſed ipſum examen iudicij. Quia & aurum & argentum & lapides pretioſos igne probandos conſtanter affirmat. Hæc autem neque igne corporeo, neque ullo tormento probabuntur. Ad hanc ſententiam facit quod ſequitur.* Iudicium particulare. Ignis.

Et uniuſcuiuſq; opus. *Vide nullum diſcrimen huc afferri inter aurum, argentum, &c. & lignum, &c. ad id quod igne ſunt probanda: ſed omnia ignis probabit, id eſt, iudicium diuinum omnia exacte examinabit.*

Si cuius opus manſerit. *Id eſt, ſi cuius opus manet in eo igne, ſiue iudicio, illæſum & commendatum, mercedem accipiet, ſupple, is qui illud ſuperædificauit.*

Si cuius opus arſerit. *Id eſt, ſi cuius opus comburitur, ſeu ab illo igni & iudicio dignum reprehenſione dicitur.*

Detrimentum patietur. *Id eſt, reuera ipſum opus repelletur, tanquam combuſtioni aptum. Hoc intelligendum de peccatis minutis & uenialibus, ſeu operibus leuitate quadam actis, ut indicant ſequentia.*

Ipſe autem ſaluus erit. *Quia hæc leuia & minuta mala eſt operatus, non damnabitur, ſed ſaluus fiet. Quomodo?*

Sic tamen quaſi per ignem. *Id eſt, per aliquã pœnam (qualis qualis illa fuerit) purgatoriã poſt hanc uitam. Quod dico poſt hanc uitam, id argumẽto eſt, quòd Paulus hic loquitur de tempore illius diei, quo manifeſtabitur uniuſcuiuſque opus. Dies ille poſt hanc uitam, & non ante, erit. Atq; ignis exactum iudicium diuinum, & quod ex eo ſequitur ſiue cõmendatio, ſiue combuſtio fuerit, poſt hanc uitam ſignificat. Subſcribam uerba Ambroſij in hunc locum. Ideo autem dixit, Sic tamen quaſi per ignem, ut ſalus hæc, non ſine pœna ſit, Quia non dixit, Saluus erit per ignem, ut merito ſuo ab igni nõ cõbuſtus ſaluus fiat, examinatus per ignem. Sed cùm dicit: Sic tamen quaſi per ignem, oſtendit ſaluum illum quidem futurum, ſed pœnas ignis paſſurũ, ut per ignem purgatus fiat ſaluus: & nõ, ſicut perfidi, æterno igne in perpetuũ torqueatur. Hactenus Ambroſius. Beatus Auguſtinus, ſermone de ſanctis, de peccatis uenialibus loquens, Quicquid (ait) de iſtis peccatis, à nobis redemptũ nõ fuerit, illo igne purgandũ eſt, de quo, inquit Apoſtolus, Quia in igne purgabitur. Theodoritus in hunc locũ ſcribens ait, Hunc ignẽ credimus eſſe purgatorium, in quo animæ tanquam in conflatorio purgantur.* Purgatorium. Ignis. Ambroſius.

Sapientia enim huius mundi. *Stultum iudicat mundus, quod ratione naturali non aſſequitur. Quæ autem Deus operatur, imò & alta illa incarnationis, & redemptionis myſteria, ſupra naturam ſunt. Propterea mundus hæc ſtulta exiſtimat. Ita & quæ mundus ſuis rationibus aſſequi uult, ſtulta ſunt apud Deum. Quæ enim diuinitus inſpirata ſunt, non ueniunt humana ratione metienda.* Stultũ mundo.

Omnia enim ueſtra ſunt. *Ac ſi diceret: Quia omnia ſiue Paulus, ſiue Apollos, ſiue uita, ſiue mors, &c. Ordinata ſunt ad ueſtram ſalutem, non eſt uobis gloriandum in illis, ſed Chriſto, per quem omnia quæ ad ſalutem faciunt conſequuti eſtis. Qui caput ueſtrum, & Deus ueſter eſt. Ideo non gloriamini in ſolo homine, ſed Deo & homine, ſicut & ipſe Chriſtus gloriatur ſe habere patrem Deum.*

CONCILIATIO.

FVNDAMENTVM. *Hoc loco Paulus Chriſtum conſtanter affirmat. Cum*

Epheſ

Epheſ.2.& Apocal.21.Apoſtoli,& prophetæ,fundamenta dicantur. CERTE *non eſt aliud fundamentum,in quo poßimus ſtabiliter ſuperædificare, quàm ipſe Chriſtus. Quem nobis prænuntiantes prophetæ,& annuntiãtes Apoſtoli,tanquam fundamentum iecerunt,ut fidem in Chriſtum habentes templum Dei diceremur. Miniſtri ſunt huius fundamenti, non autem fundamentum ipſi Apoſtoli.Chriſtus fundamentum eſt Apoſtolorum,non Apoſtoli fundamentum Chriſti.*

DICTIO.

APOLLOS *nominatiuus eſt,cuius genitiuus eſt Apollo.*

Incrementum. INCREMENTVM *Græcis eſt Epidoſis ſeu Auxeſis. Quintilianus: Quatuor tamen maximè generibus uideo conſtare amplificationem,Incremento, comparatione,ratiocinatione,congerie. Incrementum eſt potentißimum, cùm magna etiam uidentur,quæ inferiora ſunt.*

Architectus. ARCHITECTVS *qui artis fabricæ peritus,ædificiorum ſtructuris præeſt.*

Cõprehendere. COMPREHENDERE, *eſt fugientem è curſu reprehendere, manuq́; iniecta capere.*

Nemo iuxta exteriorem hominem iudicandus. CAP. IIII.

Miniſtri. SIc nos exiſtimet homo, ut miniſtros Chriſti, & diſpenſatores myſteriorum Dei. Hic iam quæritur inter diſpenſatores ut fidelis quis inueniatur. Mihi au- 1.Corinth.6.a tem pro minimo eſt, ut à uobis iudicer, aut ab humano die; ſed neque meipſum iudico. Nihil enim mihi con- Iudicare. ſcius ſum: ſed non in hoc iuſtificatus ſum. Qui autem iudicat me, Dominus eſt. Itaque nolite ante tempus iudicare: quoaduſque ueniat Dominus, qui & illuminabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium: & tunc laus erit unicuique à Deo. Hæc autem fratres transfiguraui in me, & Apollo, propter uos: ut in nobis diſcatis, ne ſupra quàm ſcriptum eſt, unus aduerſus alterum infletur pro alio. Quis enim te Omnia accepta à Deo. diſcernit? Quid autem habes quod non accepiſti? Si autem accepiſti, quid gloriaris quaſi non acceperis? Ingrati Corinthij. Iam ſaturati eſtis, iam diuites facti eſtis: ſine nobis regnatis: & utinam regnetis, ut & nos uobiſcum regnemus. Puto enim quòd Deus nos Apoſtolos nouiſſi- Pericula apoſtolorũ in prædicando Euangelio. mos oſtendit, tanquam morti deſtinatos, quia ſpectaculum facti ſumus mundo, & angelis, & hominibus. Nos ſtulti propter Chriſtum, uos autem prudentes in Chriſto: nos infirmi, uos autem fortes: uos nobiles, nos autem ignobiles.

Hic iam quæritur inter diſpẽſatores] Quod ſupereſt autem, illud requirit in diſpenſatoribus

Die:] uel, iudicio

Illuminabit] illuſtraturus eſt

Supra quam, &c.] q́d ſupra id quod ſcriptũ eſt ſentiretis, ſubaudi, de uobis, ut ne hic illius, ille huius nomine inſtemini alius aduerſus alium.

Regnatis] regnum adepti eſtis:

In Chriſto] per Chriſtum

Infirmi,] imbecilles:

Nobiles,] clari,

Ignobiles.] contempti.

Sic nos exiſtimet. *Apoſtoli paſtores & doctores quidem ſumus non domini, ſed miniſtri* IESV *Chriſti,& diſpenſatores ſeu œconomi myſteriorum & arca-*

norum Dei. Per myſteria aliud nihil intellexit, quàm Euangelium Chriſti: id quod notum eſt ex ultimo cap. ad Rom. & 3. ad Epheſ.

Hic iam quæritur. Quaſi dicat, quid autem ſupereſt, requiritur: Quis inter diſpenſatores fidelis inuenitur? Nam fides in œconomo potiſsimum ſpectari ſolet, autoritas penes dominum eſt. hi adminiſtrant quidem, ſed rem alienam, & rationem reddituri, ne quæ domini ſunt, ſua faciant. Huc pertinet, quod Luc. 12. ſcribitur, Quiſputas eſt fidelis diſpenſator.

Mihi pro minimo eſt. Perinde eſt, ac ſi diceret, Nihili facio, neq; tantillũ me mouet à uobis, hoc eſt, ueſtro iudicio, alijs præferri, & haberi in lucem, famã ac nominis celebritatem. Vocat autem hunc diem humanum, qui ab hominibus ueniat, & cum hominibus tranſeat. ac ſi dicat, humana homines quærant, nos Chriſti miniſtri ſumus, & diſpenſatores myſteriorum Dei. Quare item probari nos oportet à Deo & Domino IESV Chriſto, cuius diem & iudicium expectamus. A` mundo autem nos prædicari & extolli nobis pro nihilo eſt. Eleganti figura metaplepſi diem uocat iudicium.

Sed neq; meipſum iudico. Ego qui conſcientiam meam optimè noui, nihil me eſſe iudico. Aut neque meipſum dijudico, neque conſcientia mea arguit aut condemnat me.

Nihil mihi conſcius ſum. Quia nullius mihi culpæ ſum conſcius: non propterea fit ex hoc me fidelem diſpenſatorem iudicem. Fieri enim poteſt aliqua in me eſſe peccata quæ me lateant, & à proximo cognita offendiculo eſſent, ſi miniſtrum me exhiberem. Paulus non hic agit de iuſtificatione & peccatorum remiſsione, ſed fideli diſpenſatione Euangelij, & iudicio in proximum. Vide infrà ſecũdam conciliationem in ultimum caput 2. ad Timotheum.

Qui autem iudicat me. Cùm ueſtra iudicia nihili faciam, meo item non utar iudicio, quam fidelis ſim diſpenſator, ſit propterea diuino reſeruer iudicio.

Nolite ante tempus iudicare. Prohibet Paulus temerariũ iudiciũ. Tempus iudicandi non eſt ante certam rei cognitionem. Iudicare eſt de aliquo ſententiam ferre ſiue in bonum ſiue in malum. Iudicium temerarium fugiendum. Iudicare.

Laus erit unicuiq;. Non à iudicio humano miniſter fidelis, ſed à diuino commendabitur.

Transfiguraui. Cùm audirem contentiones inter uos eſſe de doctorum ueſtrorum prælatione, Transfiguraui, hoc eſt, pſeudapoſtolorum perſonã in nos duos, id eſt, in me, & Apollo transtuli, & ſub perſona noſtra de malis diſpenſatoribus loquuti ſumus, ne quos offenderemus, ut gloriationem ueſtram, ac ueſtrorum pſeudapoſtolorum extinguerem.

Vt diſcatis in nobis. Hæc ideo pronuntiauimus, ut ex noſtræ perſonæ figura nil ultra quàm quod in ſacris literis ſcriptum eſt, ſapere diſcatis. Ediſſerit enim ſcriptura & ſuperbiam interdicit in hunc modum Matth. 18. Quicunq; ergo humiliauerit ſe ſicut paruulus iſte, hic eſt maior in regno cœlorum. Lucæ 14. Omnis qui ſe exaltat humiliabitur, & qui ſe humiliat exaltabitur. & alia huiuſmodi multa. Nolite igitur contendere, ſectas facientes præceptorum & ſciſsiones, quibus alterum alteri præfertis, ne inflemini inuicem, ſed idem ſentite, ad quod ſacræ & non præceptorum ueſtrorum humanæ literæ uos hortantur. Quòd autem iudicandum non ſit quod ignores, nolite (dicebat Chriſtus) iudicare & non iudicabimini. Matth. 7. a

Quis enim te diſcernit. Cùm intelligas iudicium humanum falli, conſydera

apud

apud te, Quis te commendat, & præſtantiorem facit, an num homo? fallitur. Cōueniamus, & concedatur tibi aliquid laudis, id nō tuum, ſed Dei dono conceſſum. Si itaq; accepiſti, quid iactabundus intumeſcis, quaſi id proprio labore pepereris?

Iam ſaturati eſtis. *Verba ſunt ægrefferentis. Ac ſi dicat, Tam citò oppleti eſtis, ut nullius opera indigeatis? Ad tantam perfectionem euaſiſtis, ut omnes cùm diuinæ intelligentiæ tum donorū opes nacti eſtis? hanc perfectionē futuro ſeculo ſeruatam, uos, ut uidere uideor, in hac uita iam cōſequuti eſtis, quod perſpicuū facit ueſtra iactantia.*

Sine nobis regnatis. *Iactabundi gloriamini iam uos in omni bono diuino excellere. horum tamē nil in nobis placet, qui tantum laboris inſumpſimus, ut ſolū in Deo gloriaremini. Et utinam illo bono diuino iam excelleretis, hoc eſt, regnaretis, & beatitatem aſſequuti eſſetis, ut & nos uobiſcum illa frueremur & regnaremus.*

Puto enim quòd Deus. *Si ueſtram & gloriā & iactantiam ſpectare licet, iam non erunt oculi ad nos demittendi. Ad nos inquam abiectiſſimos reos & ſontes, ad mortem addictos & deſtinatos. ueluti enim beſtiæ in theatro & canes damnati circumagimur, exponimurq; iniurijs, & fabula ſumus mundo. has pœnas luimus non in abdito loco, ſed ubiq; terrarum. Spectantq; nos tormentis uarijs afflictatos, non ſolùm homines, ſed etiam ipſi angeli, neq; nobis cū hominibus ſolùm eſt colluctatio, quinetiā eſt cum iniquorum angelorum potentia decertandum.*

Nos ſtulti propter Chriſtum. *Ironia eſt. Stulti uidemur gentibus prædicantes Chriſtū Deum eſſe & hominem. Vos uerò prudentes in Chriſto, quia Chriſtū exiſtimatis uos conſequuturos ſapiētia ueſtra, quæ cum noſtra ſapiētia pugnat. Agnoſcite ergo uos ueſtra opinione falli.*

Vſq; in hanc horam & eſurimus, & ſitimus, & nudi ſumus, & colaphis cædimur, & inſtabiles ſumus, & laboramus, operantes manibus noſtris. Maledicimur, & benedicimus: perſequutionē patimur, & ſuſtinemus: blaſphemamur, & obſecramus: tanquam purgamenta huius mundi facti ſumus, omnium peripſema uſq; adhuc. Non ut confundam uos, hæc ſcribo: ſed ut filios meos chariſsimos moneo. Nam ſi decem millia pædagogorum habeatis in Chriſto: ſed non multos patres. Nam in Chriſto IESV per Euangelium ego uos genui. Rogo ergo uos, imitatores mei eſtote: ſicut & ego Chriſti. Ideo miſi ad uos Timotheum, qui eſt filius meus chariſsimus, & fidelis in Domino: qui uos commonefaciet uias meas, quæ ſunt in Chriſto Ieſu, ſicut ubiq; in omni eccleſia doceo. Tanquam non uenturus ſim ad uos, ſic inflati ſunt quidam. Veniam autem ad uos citò, ſi Dominus uoluerit: & cognoſcam non ſermonem eorum qui inflati ſunt, ſed uirtutem. Non enim in ſermone eſt regnum Dei, ſed in uirtute. Quid uultis? in uirga ueniam ad uos, an in charitate & ſpiritu manſuetudinis?

Laborat manibus Paulus. Act. 20 g 1. ad Theſ. 2. b 2. ad Theſſ. 3. b

Correptionis modus.

Imitatores.

Inſtabiles] Incertis uagamur ſedibus

Peripſema] Reſectamentum

Vſque adhuc.] Vſq; in præſentem diem.

Decem millia] uel, innumeros pædagogos

Rogo] Adhortor

Commonefaciet] Vobis in memoriam reducet

Cognoſcā] Approbabo

Inſtabil

Inſtabiles ſumus. *Hæc in opulentos qui otiarentur dicta ſunt, hoc eſt, incertis uagamur ſedibus. Non habemus hic, ſicut nec Chriſtus, in quo caput reclinemus.*

Tanquam purgamenta. *Infideles nõ pluris faciebãt Apoſtolos & Chriſtianos quàm ſordes mundi, exiſtimantes Deũ offenſum mundo, Chriſtianorũ internecione placari, mundumq́; ipſum tanquam purgamento immunditijs & excremẽtis purgari.*

Omnium peripſema facti ſumus uſq; adhuc. *Id eſt, uſque in præſentem diem pro abiectiſſimis hominibus habiti ſumus. Metaphoricè hæc dicta ſunt pro homine abiectiſſimo. Eſt omnino peripſema apud Græcos quiddam tale, quale apud nos, nauci, quiſquiliæ & ſterquilinium.*

Et ſi decem millia. *Habete me in patrem, cæteros uerò in pædogogos habetis, quorũ amor longè abeſt à meo in uos. Ego uos genui in Chriſto per Euangeliũ, nõ illi uos. Obedite igitur patri ueſtræ ſalutis ſtudioſiſſimo, qui uel uitã ipſam ueſtra cauſa & gratia, ſi neceſſe ſit, lubens impenſurus eſt. Decẽ millia poſuit pro maximo numero.*

CONCILIATIO.

LOCVS *Prouerbiorum 13. Iuſtus manducans repleuit animam ſuam, animæ autem impiorum in egeſtate ſunt: pugnat cum hoc Pauli dicto, Vſq; ad hanc horã & eſurimus & ſitimus.* RESPONDENDVM, *Iuſtus uerbo Dei nutritur, cui nihil commune habet impius & iniuſtus. Hoc loco nõ de pane illo cœleſti loquitur Paulus, ſed de corporeo quo ueſcimur & nutrimur.*

DICTIO.

DIES *humanus, tropo ſcripturæ iudicium humanum ſignificat & laudem, quo ſcilicet homines extollunt & reddunt illuſtres & nobiles de quibus bene ſenſerint. Sic Hieremias de humano die loquitur cap. 17. b. Diẽ hominis non deſideraui, tu ſcis. Quaſi diceret, impingunt quòd noua prædicem nominis & laudis deſyderio, & celebritatis apud homines. Sed tu ſcis aliter habere, & humanum hunc diem me nũquam apud homines quæſiſſe. Eodem ſenſu dictum eſt à Chriſto Ioan. 5. Claritatẽ ab hominibus non accipio, id eſt, nõ quæro ut homines magni me habeant & celebrent, ſeu nõ quæro gloriam humanam. Eodem cap. de Ioanne dicebat, Vos autem uoluiſtis ad horam exultare in luce eius, id eſt, quæſiuiſtis Ioannis teſtimonio illuſtrari & reddi nobiles, quò breui huius uitæ tempore (quæ horæ ſimilis eſt) apud homines alicuius nominis & celebritatis fuiſſetis habiti, id erat ueſtrum ſtudium erga Ioannem.* Dies humanus

PERIPSEMA *penultima longa, Laurentius Valla, puluerem ueſtigiorũ dici uult. Græca ſcholia dicunt peripſema eſſe reticulum, quo ſudantes ſe abſtergũt. Alij ſoleæ ſuppactum corium. Alij puluerẽ quẽ calcamus. Alij quod abijcitur in mare quò nauis ſit incolumis. Videtur peripſema omnino apud Græcos quiddã eſſe tale, quale apud nos eſt nauci, quiſquiliæ & ſterquiliniũ. Beatus Amb. luſtramẽta & purgamẽta uocat.* Peripſema.

PAEDAGOGVS *eſt ſeruus cui patres liberorũ moderandorũ curã mãdant.* Pædagogus.

OSTENDO *hoc cap. pro facio. Apoſtolos oſtendit nouiſſimos, ſicut & 2. ad Timoth. ultimo. Alexander ærarius multa mihi mala oſtendit, id eſt, fecit.* Oſtendere pro facere.

Fornicator Satanæ traditur, & qui excommunicandi. CAP. V.

OMnino auditur inter uos fornicatio: & talis fornicatio, qualis nec inter Gentes, ita ut uxorẽ patris ſui aliquis habeat. Et uos inflati eſtis: & non ma- Fornicarius excõmunicatur.

gis luctum habuiſtis,ut tollatur de medio ueſtrum,qui
hoc opus fecit. Ego quidem abſens corpore , præſens
Coloſſ.2.a autẽ ſpiritu,iam iudicaui, ut præſens,eum qui ſic operatus eſt,in nomine Domini noſtri IESV Chriſti, congregatis uobis & meo ſpiritu,cum uirtute Domini noſtri IESV, tradere huiuſmodi hominem Satanę in in-
Fermẽtũ abijciendum. teritum carnis,ut ſpiritus ſaluus ſit, in die Domini no-
Galat.5.b ſtri IESV Chriſti. Non eſt bona gloriatio ueſtra. Neſcitis, quia modicum fermentum, totam maſſam cor- — Maſſam corrũpit?] Vel cõſperſionem fermentat.
rumpit? Expurgate uetus fermentũ,ut ſitis noua con-
Paſcha noſtrũ Chriſtus. ſperſio,ſicut eſtis azymi. Etenim paſcha noſtrum im- — Azymi.] Infermentati.
molatus eſt Chriſtus. Itaq; epulemur non in fermento — Epulemur] Feſtũ celebremus
ueteri,neq; in fermẽto malitiæ,& nequitiæ,ſed in azy- — Azymis ſynceritatis &] Panibus fermẽto carẽtibus , hoc eſt , ſynceritate & ueritate.
Qui excommunicandi. mis ſynceritatis & ueritatis. Scripſi uobis in epiſtola,
Ne commiſceamini fornicarijs. Non utiq; fornicarijs — Non utiq;] Ac non omnino
huius mundi, aut auaris, aut rapacibus , aut idolis ſeruientibus : alioquin debueratis de hoc mundo exiſſe.
Nunc autem ſcripſi uobis,nõ commiſceri;ſi is qui frater nominatur inter uos,eſt fornicator, aut auarus, aut idolis ſeruiens,aut maledicus, aut ebrioſus , aut rapax,
cum eiuſmodi nec cibum ſumere. Quid enim mihi de — Mihi] Ad me attinet
ijs qui foris ſunt iudicare? Non'ne de ijs qui intus ſunt
uos iudicatis? Nam eos qui foris ſunt Deus iudicabit. — Auferte malũ] etiam auferte iſtũ, q̃ malus eſt
Auferte malum ex uobiſipſis.

Omnino auditur. *Quare ſuperiora minatus eſt, oſtendit. In eccleſia cui præeſſe uidemini, auditur inceſtuoſus. Omnes id uidetis ſcelus, teſtibus nõ eſt opus, nulla tergiuerſatione tegi poteſt. Et ſi unius ſit crimen , omnibus tamen uobis imputatur, quòd omni ſtudio corrigere hunc non adnitamini. Videtur Paulus ſignificare hunc apud illos ſapientem habitum, cuius doctrina inflarentur & ſuperbirent. Propterea ait, Vos inflati eſtis. quaſi dicat, Vos gloriamini in illo ſuper quem flendum & lugendum eſt, quòd tam miſeram, & ſceleſtam uitam uiuat.*

Spiritu præſens. Præſens ſpiritu. *Autoritate & ſpiritu ſe præſentẽ dicit, ne ex ſolo auditu abſentem damnaſſe putaretur. hunc in modum pronũtiabat Eliſæus 4. Reg. 5. Non'ne ſpiritus meus tecum erat in uia?*

Modus pronũciandæ ſententiæ. Congregatis uobis. *Congregatos dicens in nomine IESV, id eſt, diuino & non humano inſtinctu, animaduertẽdi gratia in flagitioſum, modum pronuntiãdæ ſententiæ docet. Per uirtutẽ, ſcilicet IESV Chriſti (qui congregatis adſiſtit) tradere huiuſmodi hominẽ Satanæ. Huic ſententiæ ſe præſentem ſpiritu dicit Paulus, ut confidentius illam pronuntiarent. Beatus Ambroſius hanc congregationẽ ſeu cõcilium ex tribus conſtare ſcribit, ex Pauli decreto, conſenſu multitudinis, & autoritate Chriſti.*

In interitum carnis. *Vt Satanas ſcilicet hũc morbo maceret. Nã cùm ex corpore, ait Theophylac. luxuriæ cõcupiſcentia defluat, debet hoc ſanè ſupplicijs affici,*

ut ſaluus

ut ſaluus ſit ſpiritus, hoc eſt, at anima ipſa ſaluetur, aut ut gratia Dei illi integra ſeruetur. Præſcribit hic Paulus diabolo terminos, quales illi & Deus in Iob præfiniuit, ut corpus duntaxat, anima inoffenſa, contingeret. Agnoſce ex hoc loco, quòd in primitiua eccleſia, poteſtas erat ſanctis hominibus in peccatorum animaduerſionem, dæmonia in rebelles immittendi, ſicut & expellendi, quæ corporaliter eos in pœnam contumaciæ afficerent. Qui excommunicatur, & è conſortio eccleſiæ expellitur, cùm nõ ſit IESV *Chriſti, traditur Satanæ, ut accipiendi illum corporaliter habeat poteſtatem, quoad ductus fuerit pœnitentia.*

Poteſtas excõmunicandi.

Neſcitis quia modicum ferm. *Superbiam & ſupinam Corinthiorum negligentiam accuſat, ac ſi dicat: Dum gloriamini tantùm malum non tollitis: Cauete, ne hæc faba in uos cudatur. Elegantem ſimilitudinem ex 12. cap. Exodi tractam ſubiungit cum emphaſi in hoc uerbo, Modicum fermentum. Vt modicum fermenti ſi maſſæ addatur tota fermentatur, & ſtatim acida fit maſſa: ita unius mali conſceleratiq; hominis exemplum totam mox contagione inficit eccleſiam.*

Expurgate uetus. *Ad puritatem uitæ, & abnegationem prioris, id eſt impiæ, & gentilitiæ uitæ hortatur, argumẽto à rebus uiſibilibus ſumpto, quæ Iudæis in præcepto erant, ut figuras aperiẽs, unam Iudæorũ & gentium eccleſiam oſtendat. Expurgate uetus fermentũ: id eſt, priorem uitam & corruptionem abnegate. Vt ſitis noua conſperſio: hoc eſt, nouam uiuatis uitam, ſicut decet uos eſſe infermentatos. Nam non putet quiſquã ad ſe nihil pertinere quod de fermento, Azymis, & Paſchate Iudæis præceptũ eſt, id figura erat, quæ nobis aperta eſt: Siquidem habemus paſcha noſtrum, Dominũ noſtrum* IESVM *Chriſtum, per Iudaicum paſcha ſignificatum: qui pro peccatis noſtris immolatus eſt, immaculatus agnus Dei, unica pro peccatis hoſtia. Atq; ut illi ſuũ paſcha habẽtes epulabãtur in azymis ſuis: ita & nos Chriſtiani cùm uerum habeamus paſcha, æquum eſt ut epulemur feſtumq; agamus diem, hoc eſt, ex animo gaudentes in nouitate ſenſus puram & ſynceram uiuamus uitam, relicto fermento ueteris Adæ.*

Scripſi uobis in epiſtola. *Quam epiſtolam? Vt quidam aiunt, aliam ab hac, quæ non extat. Theophylactus & Scholia titulo Hieronymi ſcripta, in hunc locum aſſerunt hanc eſſe priorem ad Corinthios epiſtolam & nõ aliam. Nam cùm dixiſſet, Expurgate uetus fermentum, ſuſpicati ſunt fortè Corinthij, uel à cæteris ſibi qui in Græcia eſſent adulteris præcauendum, quod tamen ita ediſſerit.*

Et non utiq;. *Ac ſi diceret, Non iuſſi ut ethnicis ſceleroſis abſtineatis, quod licet optandum eſſet, tamen fieri non poſſet, cùm ubique ſceleratorum hominum plena ſunt omnia. Sed quoad liceret ab iſtiuſmodi Chriſtianis abſtinete. Nunc obiter hæc interijcit Paulus, Alioqui debueratis ex hoc mundo exiſſe: Hoc eſt, utinam id eſſet quod opto, ut in totum huiuſmodi conſortia poſſitis uitare. Nunc quoniam fruſtra opto, quod fieri non poteſt, illud ſcribo quod antè ſcripſi, ut Chriſtianos tam fœdis uitijs infames arceatis à ueſtro contubernio, partim ne ipſi uideamini factis illorum aſſentiri, partim ut illi pudore correcti, reſipiſcant.*

De his qui foris ſunt. *Qui foris ſunt, gentiles dicit, qui extra aulam Chriſti diuagantur. Superuacaneum eſſet illis leges Chriſti iniungere, qui nolunt Chriſtum Deum agnoſcere. Qui interius ſunt, Chriſtianos appellat.*

Foris qui dicuntur eſſe.

Auferte malum ex uobiſipſis. *Græcis additur articulus, auferte hunc malum, id eſt, tollite ſceleroſum illum, ut de homine, non de peccato intelligamus. Quod adnotatum eſt Auguſtino, in quæſtionibus ſuper Deuteronomium, admonenti hoc ſer-*

Supplicium capitale. Excommunicatio.

monis colore ſolitam uti ſcripturam ſacram quoties iubet de nocente capitis ſupplicium ſumere, non quod Paulus idem ſenſerit, ſed quòd excommunicatio apud Chriſtianos, inſtar capitalis ſupplicij ſit.

DICTIO.

Maſſa. MASSA, *ea eſt farina aqua conſperſa, ſiue temperata, miſtáq; ueluti cùm argilla humore maceratur, farina liquore aquæ olei'ue aut huiuſmodi.*

Azymus. AZYMVS, *id eſt, infermentatus.*

Fermentum. FERMENTVM, *eſt temperatura aquæ & farinæ, ſimile quid habens cõſperſionis. Sic humana doctrina aliquando nonnihil ex literis ſacris ſibi aſpergit: ſed corruptè & temere non rarò. Et doctrinæ ueræ ſpeciem præ ſe fert, ſed ſapore & diſcretione ſpiritus dinoſcitur. Ideo Chriſtus doctrinam Phariſæorum, fermentum uocabat.* Matth. 16.a

Chriſtianus de re leuicula, utpote repetundis pecunijs apud infideles, ne litiget, litem'ue intendat. CAP. VI.

De iudicijs forenſibus.

Audet aliquis ueſtrum, habens negotium aduerſus alterum, iudicari apud iniquos & non apud ſanctos? An neſcitis, quoniam ſancti de hoc mundo iudicabunt? Et ſi in uobis iudicabitur mundus, indigni eſtis qui de minimis iudicetis? neſcitis quoniam angelos iudicabimus? quãtò magis ſecularia? Secularia igitur iudicia ſi habueritis, contemptibiles qui ſunt in eccleſia, illos cõſtituite ad iudicandum. Ad uerecundiam ueſtram dico. Sic non eſt inter uos ſapiens quiſquam qui poſsit iudicare inter fratrem ſuum? Sed frater cum fratre iudicio cõtendit, & hoc apud infideles? Iam quidem omnino delictum eſt in uobis, quòd iudicia habetis inter uos. Quare non magis iniuriã accipitis? Quare non magis fraudem patimini? Sed uos iniuriam facitis, & fraudatis: & hoc fratribus. An neſcitis quia iniqui regnum Dei non poſsidebunt? Nolite errare. Neq; fornicarij, neq; idolis ſeruientes, neque adulteri, neque molles, neque maſculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebrioſi, neque maledici, neq; rapaces regnum Dei poſsidebunt.

Matth. 5.f Lucæ 6.e Romano. 12.d

Scortatio fugienda, infra 10.e Eccle. 37.d

Iudicari] cauſam dicere
Iniquos,] gentiles.
In uobis] per uos
Minima iudicia erãt quæ pecunias concernebant.
Quanto magis ſecularia?] non tantum quæ ad uitæ uſum pertinent?
Secularia igitur iudicia] proinde de ijs quæ ad uitæ uſum pertinent
Iudicia] lites
Accipitis?] patimini?
Fraudatis:] dãno afficitis
Fraus hoc loco pro damno, nõ dolo.

Audet aliquis. *Paulus iudicans uehemẽter pudendum Chriſtianos de pecunijs creditis & repetũdis cauſas ſub iniquis, id eſt, infidelibus iudicibus habere: miratur eſſe quenquam Chriſtianum, qui poſsit animũ inducere, ut apud Ethnicos iudices pro re pecuniaria, aut huiuſmodi cõtendat, cauſam dicat & litiget. Iniqui enim & iniuſti nominantur, ſub quibus, quæ debentur, aſſequi non poterunt litigãtes. Quare ſanctis, id eſt, fidelibus ſanctimonia pollentibus, id eſt, committendum, ad eos referendum iudicium.*

Sancti de hoc mundo. *Id eſt, è uita ſanctorum apparet, apparebitq; mundanos errare ac deſipere. Hoc explicat ſequẽs textus, Et ſi in uobis, &c. In uobis, hic dicitur*

citur Hebæo more pro, per uos. Per uos iudicabitur mundus, ſiue nunc condemnatur mundus impius ex innocenti uita piorum, ſiue olim condemnabitur, cùm piorum & impiorum opera omnia proferentur in apertum.

Indigni eſtis. *Cum ſitis iudicaturi de mundo, indignum eſt uos iudicari in gentiliũ iudicijs, quæ hic minima uocat, præ iudicio illo magnifico, quo ſancti mundum & Angelos iudicabũt. Aut intelligi poteſt, indigni eſtis qui de minimis litigetis, aut iudicetis ob leuiculas res, ut de pecunijs repetũdis & huiuſmodi, iudicaturi & Angelos, id eſt, Dæmones, quando uos qui eſtis hac carne obducti, incorporeos illos uiciſſe coarguemini. Alicubi audiebantur cauſæ capitales, alicubi leuiores, ac ciuiles, de mutuo, de commodato, de empto. Hæc quæ ad uitæ uſum pertinent uocat minima.* Iudicabimus Angelos. Minima iudicia.

Quanto magis ſecularia. *Græcis eſt* βιώτικα, *id eſt, quæ ad uictum, facultates & uitæ uſum pertinent. Nam* βίος *Græcis tria ſignificat, uitam, uictum & facultates ac ſubſtantiam qua uiuimus.*

Secularia igitur. *Quod ſi neceſſe fuerit de ijs quæ ad uictũ & huiuſmodi pertinent, litigare, hortatur ne apud impios & infideles litigent. Non hic agit qui conſtituantur in eccleſia iudices, ſed ne Chriſtiani litigẽt apud impios ſeu infideles, & quẽuis potius uel contemptiſſimũ, modò Chriſtianum, arbitrum ſuæ cauſæ faciant, quàm adeãt tribunalia impiorum. Non quòd ita ſentiat faciẽdum ut infimis committantur iudicia: ſed ut declaret quàm alterum, litigare ſcilicet apud impios, ſit indecorum, dicit hoc (id eſt, contemptiſſimum Chriſtianum iudicem conſtituere) citius committendũ eſt.*

Ad uerecundiam ueſtram. *Hoc dico ad confuſionem ueſtram, ſiue pudorem, hoc uos pudeat, apud iniquos infideles litigare. Hoc Paulus adiecit, ſignificans ſe non eſſe loquutum ex animo quòd uellet contemptiſſimos ad iudicandum deligi, ſed quòd hoc quoque iudicaret tolerabilius, quàm id quod illi faciebant, litigantes Chriſtiani apud Ethnicos.*

Qui poſsit iudicare. *Id eſt, inter fratrem & fratrem, aut inter Chriſtianum, & Chriſtianum. Quaſi diceret, non eſt opus magna iuris ſubtilitate inter Chriſtianos, inter quos ipſe fraternus affectus facilè uel remittit noxam, uel componit negotium.*

Non magis fraudem. *Quaſi dicat, Sinite uos potius iniuria & damno affici quàm ut infratis. Fraudem pati hoc loco eſt damno affici aut fraudari.* Fraudem pati.

Et hæc aliquando quidem fuiſtis, ſed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis, ſed iuſtificati eſtis in nomine Domini noſtri IESV Chriſti, & in ſpiritu Dei noſtri. Omnia mihi licent: ſed non omnia expediunt. Omnia mihi licent: ſed ego ſub nullius redigar poteſtate. Eſca uentri, & uenter eſcis, Deus autem & hunc & has deſtruet. Corpus autem non fornicationi, ſed Domino, & Dominus corpori. Deus uerò & Dominum ſuſcitauit: & nos ſuſcitabit per uirtutem ſuam. Neſcitis quoniam corpora ueſtra, membra ſunt Chriſti? Tollens ergo membra Chriſti faciam membra meretricis? Abſit. An neſcitis, quoniam qui adhæret meretrici, unum corpus efficitur? Erunt enim (inquit) duo in carne una. Qui

Omnia mihi licent:] Omniũ mihi poteſtas: Eſca uẽtri] ſubaudi, deſtinata eſt.

Membra Chriſti. Geneſ. 2. d Matth. 19. a Marci. 10. a Epheſ. 5. g

autem adhæret Domino, unus ſpiritus eſt. Fugite fornicationem. Omne enim peccatum, quodcunque fecerit homo, extra corpus eſt: qui autem fornicatur, in corpus ſuum peccat. An neſcitis, quoniam membra ueſtra templum ſunt ſpiritus ſancti, qui in uobis eſt, quem habetis à Deo, & non eſtis ueſtri? Empti enim eſtis pretio magno. Glorificate & portate Deum in corpore ueſtro.

Templum ſpiritus ſancti. Supra,3.d 2.Corinth.6.c Infr.7.d 1.Petri 2,d

Et hæc aliquando quidem. *Hæc oratio correctionem habet: nam ne, quæ prædixit flagitia, omnibus impingere uideretur: quaſi dicat, Quod in uobis erat flagitiũ, in nomine, id eſt uirtute,* IESV *Chriſti & ſpiritus ſancti deletum eſt, cùm abluti eſtis ſacro baptiſmate ſanctificati eſtis per ſpiritum ſanctum, iuſtificati eſtis per fidem uiuam. Ex his colligunt pietatis amatores, trinitatis myſterium. Elegans eſt emphaſis cùm dicit, Aliquando fuiſtis. Quaſi dicat, alios iam eſſe conuenit.*

Licent quæ nõ expediunt.

Omnia mihi licent. *Ea mihi uidentur (ait Auguſtinus) licere & non expedire, quæ per iuſtitiam quidem, quæ coram Deo eſt, permittuntur, ſed propter offenſionem hominum, ne ab hoc impediantur à ſalute, uitanda ſunt. Ea uerò non licere, & ideo non expedire, quæ ſic ipſa iuſtitia uetantur, ut facienda non ſint, etiam ſi ab eis, quibus in notitiam fuerint perlata, laudentur. Quod ſi ita eſt, ideo non niſi illicita prohibentur à Domino, ut ea quæ licita ſunt, & non expediunt, non legis uinculo, ſed liberæ dilectionis beneficentia caueantur.*

Sed ſub nullius redigar. *Omnium mihi poteſtas eſt. At ego non redigar ſub ullius poteſtatem. Poſſem à uobis uictum & ueſtitum exigere. Hac poteſtate non ſum uſus, ne illi, qui ueſtitum daret, ſubeſſem, & obnoxius fierem. Hortatur hîc Paulus ne ſtatim de his quæ etiam iure nobis debentur, in iudicio contendamus.*

Venter. Eſca.

Eſca uentri. *Appellat uentrem ingluuiem ipſam, non ſtomachum corporis noſtri membrum. Eſcas uerò ciborum effuſos & immoderatiores uſus. Eſca amica eſt uentri, & uenter eſcis. Hæc deſtruentur. In reſurrectione enim mortuorũ eſus ciborũ & uentris opera ceſſabunt. Corpus autem non fornicationi, ſed ad Domini honorẽ ordinatũ exhibeatur Domino, & corpori aderit, imò reſuſcitato immortalitatẽ præſtabit. Dominus enim nobiſcum eſt, quandiu fuerimus cum illo. Si negauerimus, & ille nos negabit.*

2.Timoth. 2.b

Vnum corpus efficitur. *Fornicatio ambos unum facit, ut quomodo in natura, ſic & in macula unum ſint: ſed hoc illicitum & ad modicum tempus, illud uerò licitum & inſeparabile utroque uiuente.*

Qui autem adhæret Deo. *Quemadmodum per carnis opera, caro fit: ita per opera Dei, ſpiritus efficitur.*

In corpus ſuum peccat. *Quia (ait Ambroſius) ex hoc omne deperit corpus. in cæteris autem peccatis, portio perit, non totum. Totũ enim corpus uir eſt & mulier. Quia portio uiri eſt mulier. Quicunq; enim aliud peccatũ admiſerit, extra ſe peccat: fornicarius uerò, in carnem ſuã peccat. Age ſi uitam laqueo finiat, aut ferro ſe trucidet, non in corpus ſuum uidetur peccare: ſed in animam cui uim facit. Fornicari autem corporale eſt delictum, quod & corpus contingit & animã. Hæc ille. Non deſunt, qui interpretãtur nõ de corpore noſtro carnali, ſed pro illo ſpirituali corpore & fœdere accipiunt, intelligẽtes, nos uidelicet membra, adeoq; eſſe & corpus Chriſti, & ſpiritum*

noſtr um

noſtrum unum eſſe cum ſpiritu Chriſti*:magis mihi arridet prior interpretatio.*

Et non eſtis ueſtri. *Cùm mēbra ueſtra nō uobis,ſed Domino obſtricta ſint ſeruitute,neceſſe eſt nō pro ueſtro ſed illius arbitrio ſeramini.Hæc nō intulit Paulus ut nobis liberū demat arbitriū,ſed iure ut arguat & oſtēdat Deo eſſe inſeruiēdū,à quo tāti, hoc eſt,pretioſo eius ſanguine empti ſumus.Cū ergo ſumus empti,nō ſumus noſtri iuris.*

Portate Deum. *Id eſt,imaginem Dei in rebus bene geſtis,oſtendite. Sicut alibi dicitur:Sicut portauimus imaginem terreni,ita portemus imaginem cœleſtis. Hoc modo corpora noſtra,ab immunditijs carnis in puritate & caſtimonia ſeruabimus.*

DICTIO.

SECVLARIA, *hic dicit quæ Græcis dicuntur* βιώτικα, *quaſi quæ ad uictum & rem domeſticam pertinent.* Secularia.

FRAVS. *Cùm dicit fraudem patimini,non pro dolo,ſed damno ſumitur.* Fraus.

Quomodo coniuges,uiduæ & uirgines ſe gerant. CAP. VII.

DE quibus autem ſcripſiſtis mihi, Bonum eſt homini mulierem non tangere. Propter fornicationem autem,unuſquiſque ſuam uxorem habeat, & unaquæq; ſuum uirum habeat. Vxori uir debitum reddat: ſimiliter autem & uxor uiro. Mulier ſui corporis poteſtatem non habet: ſed uir. Similiter autem & uir ſui corporis poteſtatem nō habet,ſed mulier. Nolite fraudare inuicem,niſi fortè ex conſenſu ad tempus, ut uacetis orationi: & iterum reuertimini in idipſum: ne tentet uos Satanas, propter incontinentiam ueſtram. Hoc autem dico ſecundum indulgentiam,& nō ſecundum imperium. Volo autē omneis homines eſſe ſicut meipſum:ſed unuſquiſque proprium donum habet ex Deo,alius quidem ſic,alius uerò ſic.

De coniugatis. Mulierem] uxorem. Virū] Vel,maritū,& infrà. 1.Petri 3.b. In idipſum:] In unum: Incontinentiā] Intemperantiā. Volo autem] Nam uelim.

De quibus autem. *Id eſt,ut reſpondeam de his,quæ ſcripſiſtis mihi. Scripſerāt Corinthij,rogantes Apoſtolum,Vtrum eſſet à re uxoria abſtinendum,an minimé:propter quoſdam Pſeudoapoſtolos,qui Chriſtianis factis uxoratis re uxoria interdicerēt.*

Bonum eſt homini. *Bonum eſt unicuiq; Mortali,nil prorſus tangere mulierē, ſed uitam cælibem & caſtam ducere,præſtantius eſt. Quòd ſi uxorem quis habet, bonū eſt illi non adhærere,& adglutinari,ſi per utriuſque conſenſum ac citra incontinentiæ periculum fieri poteſt. Quòd ſi fornicationis periculum imminet,uir ſuā accipiat,hanc habeat,hanc non relinquat,ſed illi adhæreat. Et uxor uirum accipiat,illi adhæreat,& eo utatur.* Non dixit,*unuſquiſque(ait* Hieronymus*)propter fornicationem ducat uxorem:ſed,unuſquiſque ſuam uxorem habeat:ſuam(inquit) habeat,ſua utatur, quam habebat antequàm fidelis fieret.* Controuerſia *erat,an liceret uxorem dimittere poſt ſuſceptam fidem,altera partium manente in infidelitate.*

Debitum reddat. *Liberis procreandis operam det, honeſtiore loquendi modo utuntur Græci dicentes,debitam beneuolentiam reddat:inuicem enim ſibi debitores*

ſunt in hac cauſa, ne peccandi detur occaſio.

Mulier autem. *Hoc dicit, quòd neque uiro, neque mulieri liceat corpus ſuum alij tradere.*

Nolite fraudare. *Ne fraudetis, ne debitum negetis. Fraudamus propriè, cùm ſubtrahimus rem debitam, ſicut fruſtramur re ſperata.*

Vt uacetis orationi. *Græcis eſt, ut uacetis ieiunio & orationi. Non dixit, ut oretis: ſed, ut uacetis orationi: quòd ea res deſyderet animũ ab omnibus mundanis curis uacantem. Treis circunſtantias Paulus adpoſuit abſtinentiæ ab uſu cõiugij, ſeu à debita beneuolentia, fiat ex conſenſu utriuſq; ad breue tẽpus, & ut uacẽt ieiunio & orationi.*

Hæc autem dico ſecundum. *Quod dixi, niſi fortè ad tempus, nolite quaſi lege uobis impoſita, quòd impune excedi non poßit, intelligere: ſed id dixi ueſtræ indulgens infirmitati, & fragilitati.*

Volo autem omneis homines. *Hæc ſunt hortantis uerba. Ad continentiam ſuo exemplo uellet omneis cõtinentes eſſe. Qualis autẽ ipſe erat, mox in ſubiectis oſtendit. Sed hoc non eſt omnibus datum. Alius enim ſic, ut ſit continentior, & uirginitatem tuetur: & alius ſic, quia matrimonio, ſcilicet & nuptijs obſtringatur.*

De innuptis & uiduis. Dico autem non nuptis, & uiduis: bonum eſt illis, ſi ſic permanſerint, ſicut & ego. Quòd ſi non ſe continéant, nubant. Melius eſt enim nubere quàm uri. His autem, qui matrimonio iuncti ſunt, præcipio, non ego, ſed Dominus, uxorem à uiro non diſcedere: quòd ſi diſceſſerit, manere innuptam, aut uiro ſuo reconciliari. Et uir uxorem non dimittat. Nam cæteris ego dico, non Dominus: Si quis frater uxorem habet infidelem, & hæc conſentit habitare cum illo: non dimittat illam. Et ſi qua mulier habet uirum infidelem, & hic conſentit habitare cum illa: non dimitiat uirum: ſanctificatus eſt enim uir infidelis, per mulierem fidelem: &, ſanctificata eſt mulier infidelis, per uirum fidelem. Alioquin filij ueſtri immundi eſſent: nunc autem ſancti ſunt. Quòd ſi infidelis diſcedit, diſcedat: non enim ſeruituti ſubiectus eſt frater, aut ſoror in huiuſmodi. In pace autem uocauit nos Deus. Vnde enim ſcis mulier, ſi uirum ſaluum facies? Aut unde ſcis uir, ſi mulierem ſaluã facies? niſi unicuiq; ſicut diuiſit Dominus. Vnumquenq; ſicut uocauit Deus, ita ambulet, & ſicut in omnibus eccleſijs doceo.

Matt. 5.c. 19.b Marci 10.b Lucæ 16.d

Nubant.] Contrahant matrimonium. & infrà. Diſcederet] Separaris & infrà.

Pax. Vocatio.

Sicut] Sic

Doceo.] Ordino.

Paulus uirgo. Dico autem non nuptis. *Cælibibus & incõiugatis bonum eſt, ſi permanſerint, ſicut & ego. Hic locus manifeſtè oſtẽdit Paulum cælibem, & inconiugatum fuiſſe. Ambroſius in hunc locum dicit, Paulum uirginem fuiſſe.*

Quòd ſi non ſe continent. *Hæc dixit, eorum infirmitati indulgens: nõ præcipit,*

cipit,ſed conſulit,nõ ſolùm uiris,ſed & mulieribus:non his,qui uoto adſtricti ſunt,aut ſacerdotio mancipati.Reddant,quæ promiſerunt.Poſſunt id facere,quibus Deus promiſit ſe non defuturum.Non enim ſinet uos tentari ſupra id,quod poteſtis.infrà 10.cap. Si innupti,& agnouerint ſe nõ promptiores,ut tota uirtute contendant moleſtiam carnis ſuperare(hos enim,qui tota uirtute contendunt,ſolet Deus iuuare)nubant. Melius eſt enim illi,uxorẽ accipere,aut illi,uiro nubere,quàm uri:id eſt,libidinis incendium moleſtiamq́; corporis non ſe cõtinentis pati,& illis uinci.Vritur uoluntas calori carnis conſentiens:deſyderia carnis pati & ab illis non uinci,illuſtris uiri eſt & perfecti. Obſerua,cùm dixit,Melius eſt nubere,quàm uri:nõ dixit,bonum eſt uri:ſed ſequutus eſt uulgatum loquendi modum.Vulgus enim dicere ſolet,Melius eſt lucrum,quàm damnum.

Vel.

His autem qui matrimonio.Hæc ſunt Pauli uerba,ait Auguſt.de fidelibus & pari matrimonio iunctis.Præcipio,non ego:id eſt,quæ ſcribo & lege decerno,non ſunt humana,ſed planè diuina. Videor enim (ut infra) & ipſe ſpiritum Dei habere. Tum 13.huius,An experimentũ quæritis eius,qui in me loquitur,Chriſtus? Ego autoritate IESV Chriſti,lege decerno,nuptias non diſſoluendas,ſicut etiã Magiſter meus IESVS Chriſtus docuit & præſcripſit Matthæi 5. & 19.cap. Dictum eſt autẽ,Quicunque dimiſerit uxorem ſuam,det ei libellum repudij:ego autem dico uobis,Quia omnis qui dimiſerit uxorem ſuam (excepta fornicationis cauſa) facit eam mœchari:&, qui dimiſſam duxerit,adulterat. Perdit illa adultera ius exigendi debitum à uiro,& hoc eſt diuortium quo ad thorum,ut dicunt Theologi.Sed cùm ait,Qui dimiſſam duxerit,adulterat:oſtendit non eſſe plenum & abſolutum diuortium.

Vxore uiuente etiam adulteras non plene diſſoluitur matrimonium.

Nam cæteris ego dico,non Dominus. De coniugatis & diſpari cultu iunctis,non inuenio legem in Euangelijs expreſſam & ſcriptam,illam uerò ego addo non mea,ſed IESV Chriſti autoritate,Si quis infidelium conuertitur,altero manente in infidelitate,non ſoluetur matrimonium,dum modò qui remanet infidelis,conſentiat citra Chriſti contumeliã & fidei iniuriam,fideli cohabitare.Hæc intellige,quòd utriq;, cùm in infidelitate perſiſterent,iniſſent coniugium:mox alter ad fidem ueniſſet. Nam ſi prius fuiſſet aut uir aut uxor fidelis,haudquaquam cum infideli iungi matrimonio licuiſſet.Obſerua,uocabulo fratris,in ſacris literis Chriſtianum ſignificari,& ſanctificatum,hic uocari purificatum. Tanto honore dignatus eſt Chriſtus nuptias,ut etiam altero coniugum Chriſtiano,puræ & legitimæ dicantur.

Frater, Id eſt, Chriſtianus.

Alioquî ſunt immundi.Id eſt,non derelinquat fidelis infidelem ſibi conſentientem,ne filij immundi,id eſt ſpurij,& illegitimi ſint.

Quòd ſi infidelis diſcedit. Quòd ſi infidelis uult alteram partem ſuæ infidelitatis participem fieri,nolit'que cum illa cohabitare:dirimat matrimonium,& ab infideli abſcedat. Satius enim eſt,cõnubium ipſum diſſoluere,quàm pietatem & Dei cultum dimittere.Vocauit enim nos Deus in pacem,non in diſſenſiones & contentiones. Hæc per parentheſim leguntur.

Niſi unicuiq;. Fidelis(ait) mulier non dimittat infidelem conſentientem ſecum habitare:poteſt enim fieri,ut ſaluum faciat uirum:ſed id non fiet,niſi cũ illo perſeuerauerit.Non enim cognoſcet gratiarum dona,quæ illi diuiſa ſunt,neque uocationem ſeu ſtatũ eius,niſi manſerit cum illo.Senſus eſt.Vnde ſcis mulier,ſi uirum ſaluum facies,niſi ille ambulet,tã ſicut in illis,quæ illi diuiſit Dominus,quàm ſicut uocauit illũ Dominus? Hunc in modum perſeuerabis,agnoſcens quàm bene & utiliter conſultura ſis illi,unde ſaluari poßit.Quidam ſic legit poſt Theophylactum:Qui ſcis,an tu ſeruatura ſis uirũ,

an tu ſeruaturus uxorem? Quod ſequitur, eſt uelut nouum caput: Niſi unicuiq; ut diuiſit Dominus, ſic maneat: quaſi dicas, Nihil aliud tentetur, aut nouetur ob alterum infidelem, tantùm ut cuique ſua ſors obtigit, ita maneat.

Vnumquenque ſicut uocauit. *Siue infidelis, ſiue ſeruus, ſiue circunciſus, toleretur ab uxore fideli conuerſa: & contrà, ſi conſenſerit cohabitare. Conditionem hominis baptiſmus non mutat, non eximit ſeruum, non ſoluit matrimonium, modò citra Chriſti contumeliam & in pace fiat, quemadmodum Apoſtolus in omnibus eccleſijs ordinabat & inſtituebat. Hic appēdix, Et ſicut in omnibus eccleſijs doceo: oſtendat, quātum ualeat conſuetudo, & doctrina recepta ab eccleſia, ad conuincendos ueritatis & ſacræ doctrinæ oſores.*

Circunciſus aliquis uocatus eſt? non adducat præ- **Adducat] Vel accerſat.**
putium. In præputio aliquis uocatus eſt? non circun-
cidatur. Circunciſio nihil eſt, & præputium nihil eſt:
Ephes.4.a ſed obſeruatio mandatorum Dei. Vnuſquiſque in qua
uocatione uocatus eſt, in ea permaneat: ſeruus uocatus
es, nō ſit tibi curæ: ſed & ſi potes fieri liber, magis ute- **Magis] Potius**
re. Qui enim in Domino uocatus eſt ſeruus, libertus
Suprà 6.d eſt Domini. Similiter, qui liber uocatus eſt, ſeruus eſt
1.Pet.1.d Chriſti. Pretio empti eſtis, nolite fieri ſerui hominum.
Vnuſquiſq; ergo in quo uocatus eſt, fratres, in hoc ma-
De uirginibus. neat apud Deum. De uirginibus autem præceptum
Domini non habeo: Conſilium autē do, tanquàm mi-
ſericordiam conſecutus à Domino, ut ſim fidelis. Exi-
ſtimo enim hoc bonum eſſe, propter inſtantem neceſ- **Enim] Igitur**
ſitatem: quoniam bonum eſt homini, ſic eſſe. Alligatus **Inſtantē] Præſentem**
es uxori, noli quærere ſolutionem. Solutus es ab uxo- **Solutionem.] uel, diuortium.**
re, noli quærere uxorem. Si autem acceperis uxorem,
non peccaſti. Et ſi nupſerit uirgo, non peccauit: tribu- **Tribulationē] Vel, afflictionē**
lationem tamen carnis habebunt huiuſmodi. Ego au-
tem uobis parco. Hoc itaq; dico, fratres, tempus breue **Breue] Cōtractum, uel, breuiatum**
eſt: reliquum eſt, ut, & qui habent uxores, tanquàm nō
habentes ſint: & qui flent, tanquàm non flentes: & qui
gaudent, tanquàm non gaudentes: & qui emunt, tan-
quàm non poſſidentes: & qui utūtur hoc mundo, tan-
quàm non utantur: præterit enim figura huius mundi. **Figura] habitus, uel, ſtatus**
Volo autem uos ſine ſolicitudine eſſe. Qui ſine uxore **Sine uxore] Vel, cælebs**
eſt, ſolicitus eſt quæ Domini ſunt, quomodo placeat
Deo. Qui autem cum uxore eſt, ſolicitus eſt quæ ſunt **Cū uxore] uel, duxit uxorem.**
mundi, quo modo placeat uxori: & diuiſus eſt. Et mu- **Et diuiſus eſt, & mulier innu-**
lier innupta, & uirgo, cogitat quæ Domini ſunt, ut ſit **pta, & uirgo co-**
ſancta & corpore & ſpiritu. Quæ autem nupta eſt, co- **gitat] diuiſa eſt**

mulier & uirgo. Innupta curat ea
Ad id] Vt id
Facultatē &c.] Decorū eſt. ſequamini & adhæreatis Domino abſq; ulla diſtractione.
Turpē ſe uideri, &c.] Indecorū uirgini ſuæ putat, ſi prætereat nubendi tempus.
Si nubat.] Iungatur matrimonio.
Iudicauit] Decreuit
Legi.] Vel, matrimonio.
Secūdū meum cōſiliū.] Iuxta meā ſententiā.

gitat quæ ſunt mundi, quo modo placeat uiro. Porrò hoc ad utilitatem ueſtram dico: non ut laqueum uobis inijciam, ſed ad id quod honeſtum eſt, & quod facultatem præbeat ſine impedimento Dominum obſecrandi. Si quis autem turpem ſe uideri exiſtimet, ſuper uirgine ſua, quòd ſit ſuperadulta, & ita oportet fieri: quod uult, faciat: nō peccat, ſi nubat. Nam qui ſtatuit in corde ſuo firmus, non habēs neceſsitatem, poteſtatem autem habens ſuæ uoluntatis, & hoc iudicauit in corde ſuo, ſeruare uirginem ſuā: bene facit. Igitur & qui matrimonio iungit uirginem ſuam, bene facit: & qui non iungit, meliùs facit. Mulier alligata eſt legi, quāto tem- Roma.7.
pore uir eius uiuit: quòd ſi dormierit uir eius, liberata eſt: cui autem uult, nubat: tantùm in Domino. Beatior autem erit, ſi ſic permanſerit, ſecundum meum conſilium. Puto autem quòd & ego ſpiritū Dei habeam.

Circunciſus aliquis. *Iudæus factus Chriſtianus, non putet ſe fortè indignum quia præputium non habet, dans gloriam præputio. Iudæos fuiſſe conſtat, quos ſectæ pelliculæ puderet, quam Pharmaco reducerent: ut indicat Theophylactus. Aut Gētilis factus Chriſtianus, non exiſtimet ſe debere circuncidi: quia audit filios Abrahæ tanti fieri. Neq; enim circuncìſio, neque præputium prodeſt: ſed obſeruatio mandatorū Dei, id eſt, fides, quæ per charitatem in mandatis Dei operatur. Nihil ergo ad religionem conducit, uel circunciſum, uel præputiatum eſſe.*

Libertus Domini. *Qui fidelis fit, & remiſsionem peccatorum accipit libertus Domini efficitur, eſt à Domino manumiſſus, eſt libertate Chriſtiana donatus, deſijt peccati ſeruus eſſe, & fit Chriſti ſeruus, hoc eſt, maximè liber. Manens tamen in ſua ſeruitute corporea, in qua uocatus ad fidem repertus eſt.*

Conſilium autem do. *Virginitatem nuptijs præſtantiorem commendaturus, ait, nullam Dominum tuliſſe in Euangelijs de uirginitate legem, neq; de hac ſibi quicquam iniunxiſſe, ſed unum dixiſſe, Qui poteſt capere, capiat. Quocirca nō audet quicquam ſtatuere: magnum enim hoc & periculoſum eſt. Sed ait, profero meam ſuper hac re ſententiam: & ne contemnatur, addit hoc ſe miſericordia diuina conſequutum, ut ſuper ea re dicat, quod optimum putet uelut Apoſtolus.*

Propter inſtantem. *Virginem permanere bonum eſt, propter inſtantem neceſsitatem, quaſi diceret, non ſolùm apud Deum uirginitas cōmendatur, ſed & apud uitam præſentē, ſeu apud tempus præſens, dum neceſsitates temporis neſcit, quas patitur coniugatio, & mœrores partus, ſimulq; orbitates filiorum ignorat. Hūc in modū, ſtatum temporis conſyderauit Ambroſius per inſtantem neceſsitatem ſignificatū. Oportet enim huiuſmodi conſilia pro temporum ratione moderari. Propter inſtantem neceſsitatem, ait Theophylactus, id eſt, propter rei uxoriæ difficultates atq; moleſtias. Vnum eſt, quod laborat uirginitas, ut affectum carnis uincat, in cæteris omnibus libera.*

Neceſsitas inſtans.

Virginitas in uno ſolo laborat: in cæteris libera.

Et ſi nupſerit uirgo. *Virginem hoc loco dicit, non eam, quæ Deo dicata ſit:*

hæc

hæc nanque, ſi nupſerit, delinquit, utpote quæ Chriſto ſponſo ſuperinducat adulterũ. Hæc Theophylactus Chryſoſtomi abbreuiator. Huc pertinet, quod 1. Timot. 5. dicitur, Cùm enim luxuriatæ fuerint, in Chriſto nubere uolunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt.

Ego autem uobis parco. *Veſtri miſereor, cùm uideo uos ſtatum tribulationum elegiſſe. Vellem lubẽs, ſi fieri poſſet, in has tribulationes & moleſtias non incideretis. Aut parcit, cùm permittit: & non contradicit uolentibus, quod oneroſum oſtẽdit.*

Tempus breue. *Dicit uitam hanc breuem, ut doceat uoluptatem, quæ tam breuis eſt, non magnopere appetendam: ſed potius quærendum & concupiſcendum æternum caſtitatis & uirginitatis præmium.*

Præterit figura huius mundi. *Figuram mundi appellat, quòd mundus hic nihil ſolidi habeat, ſed modò ſpeciem quandam bonorum ac malorum præ ſe ferat. Caue affici huic mundo, & adhærere labenti & fluxæ rei.*

Et diuiſus eſt. *Id eſt, uarijs ſolicitudinibus diſtrahitur. Nempe parit mulier, habenda eſt nutrix, nutriendi ſunt Liberi, paranda eſt annona, tegenda eſt domus, ueſtienda eſt uxor, & huiuſmodi. Græcis alia eſt lectio, quam legit Theophylactus hunc in modum: Diuiſa eſt mulier nupta & uirgo, id eſt, diuerſo uitæ ſtudio ſunt, rebus intendunt diſparibus, & diſcrepant curis. Quò fit, ut uia ſit eligenda, quæ potior ſit, & minus laborioſa.*

Porrò hoc ad utilitatem. *Quod de uirginitate dixi, nolim id dictum, ut aliquos cogam uel inuitos ſeruare uirginitatem. Nullam uobis huius rei impono neceßitatem: hanc uocat hoc loco laqueum, ut coniugij perturbationibus liberi, indiuulſi immobilesq; Domino aßideatis.*

Parẽtũ conſenſus cùm nuptui puella traditur. Et ita oportet fieri. *Dicunt quidam Paulum hic ſentire de parentibus locantibus nuptum filias, citra quorum autoritatem, non erat ratus matrimonij contractus. Si quis autem turpem ſe uideri exiſtimat ſuper uirgine ſua: id eſt, ſi quis habet uirginẽ nubilem, uiroq; maturam. Quòd ſit ſuperadulta: id eſt, ſi ſit (ait Ambroſius) ultra pubertatem. Et ſic oportet fieri: id eſt, illa omnino aſpirat ad nuptias, ut timendum ſit patri, ne furtim indecori aliquid moliatur, aut audeat, niſi matrimonio illi cõſulatur. Iam non peccat pater, ſi illam elocet uiro. Cæterùm qui ſtatuit in corde ſuo firmus: hoc eſt, cuius eſt firma ſententia, ſiue qui in animo decreuit ſeruare uirginitatem, & non habet neceßitatem, ſed poteſtatem habet ſuæ uoluntatis, hoc eſt, liber eſt, & decreuit in animo ſeruare uirginitatem, bene facit, & Deo firmius adglutinatur, & nil peccat contra honeſtum.*

Matrimonium non contrahendum inter diſpares cultu. Tantùm in Domino. *Mortuo uiro, uxor libertatem habet nubendi cui uolet, tantùm in Domino, id eſt, dummodo id fiat in nomine Domini, hoc eſt, quòd nubat Chriſtiano, & non Gentili. Hic eſt primus in nouo teſtamento textus, prohibens iniri coniugia inter cultu diſpares.*

CONCILIATIO.

Prima. PVGNANTIAM *habent hi loci: Bonum eſt homini, mulierem non tangere, & Geneſ. 2. Non eſt bonum, hominem eſſe ſolum.* RESPONDEO, *illhic proſpicitur naturæ humanæ conſeruandæ & propagandæ, hic uerò Paulus ſpiritalem docet uitam, quam & puriùs & faciliùs uiuunt cælibes coniugatis.*

Secunda. PAVLVS *dicens, Si quis frater uxorem habet infidelem, & hæc conſentit habitare cum illo, non dimittat illam, aduerſatur facto Eſdræ, 1. Eſdræ 2. cap. Nos præuaricati*

ricati ſumus in Deum noſtrum, & duximus uxores alienigenas, &c. Alienigenam ducit Chriſtianus, infidelem habens.

LOCVS *hic Pauli totus uerſatur circa eos, qui ante ſuſceptam fidem, coniugati erant, quorum alter, ſi fit Chriſtianus, altero manente infideli, nō diſſoluitur matrimonium, infideli conſentiente cohabitationem, citra fidei contumeliam. Eſdras diſſoluit à Domino prohibitas illas nuptias. Contraxerant enim Iudæi cum alienigenis, quod nefas erat & piaculum grande in illa lege: ſicut & nunc abominabile eſt, uirum Chriſtianum contrahere matrimonium cum infideli. Quod indicat Paulus circa finem huius capitis dicens, Cui autem uult, nubat: tantùm in Domino.*

NON *conſentiunt hi loci, In pace autem uocauit nos Deus: & Matth. 10. Nolite arbitrari, quia uenerim pacem mittere in terram: non ueni pacem mittere, ſeu gladium.* Tertia.

NIHIL *pugnantiæ eſt, ſi diligenter locos obſeruaueris. Pax mundi, eſt ſocietas carnis, impiorū & ueritatis hoſtium concordia, gaudium temporale, fructus uoluptatis, delitiæ ſeculi. Quam pacem habuit ille, qui dixit Luc. 12. Anima, habes multa bona poſita in annos plurimos: requieſce, comede, bibe, epulare. Aut ille purpuratus diues, qui quotidie epulabatur ſplendidè Luc. 16. Hæc pax eſt momentanea. Hanc amant filij ſeculi & mundi. Pax autē Chriſti perpetua & ſpiritalis eſt. Pacē meā do uobis (ait autor pacis in Ioanne) pacem meam relinquo uobis, nō quomodo mundus dat, ego do uobis. Hæc præliatur & aduerſatur mundo. Semper ſpiritus aduerſus carnem, & contrà. Iſmaël aduerſus Iſaac. Eſau aduerſus Iacob. Cain aduerſus Abel. Non eſt conſortiū iuſtitiæ cum iniuſtitia, aut cōmunio luci cum tenebris, aut cōuentio Chriſti cum Belial. 2. Corint. 6. Quò fit, iure optimo dictum eſſe, non ueni mittere pacem, ſupple illam mundialem: ſed gladium, id eſt, ſeparationem illam ſpiritalem, quæ inimicitias habet cum mundo, & pacem cum Deo, in cuius gratiam belligerandum eſt aduerſus omneis, etiam & patrem & matrem, ſi quid mandatis Dei cōtrarium iuſſerint, imò & aduerſus animam propriam. Hanc pugnam Chriſtus abunde expreſſit Luc. 14. Si quis uenit ad me, & non odit patrem ſuum & matrem ſuam, & uxorem & filios, adhuc autem & animā ſuam: non poteſt meus eſſe diſcipulus. Hæc pugna cum uitijs admittit ſecum pacem cum Deo.*

DICTIO.

BONVM *hoc loco commodum ſignificat, non honeſtum: ut opponatur uitio.* Bonum.

NVBERE *Græcis eſt uerbum medium tam uiro quàm uxori aptum.* Nubere.

VRI *hoc loco de libidinis incēdio moleſtiaq́ corporis nō ſe cōtinētis intelligitur.* Vri.

LIBERTVS *is eſt, qui, cùm eſſet Seruus, factus eſt Liber.* Libertus.

SINE *uxore dicitur cœlebs inconiugatus.*

SVPERADVLTVS, *cuius flos iam præterijt, & eſt ultra pubertatem.* Superadultus.

In eſcis, infirmorum ratio habenda. CAP. VIII.

DE ijs autē, quæ idôlis immolantur, ſcimus quòd omnes ſcientiam habemus. Scientia inflat: charitas uerò ædificat. Si quis autem ſe exiſtimat ſcire aliquid, nōdum cognouit, quemadmodum oporteat eum ſcire. Si quis autem diligit Deum, hic cognitus eſt ab eo. De eſcis autē, quæ idôlis immolantur, ſcimus quia nihil

Idolis immolata. Scientia. Charitas. Autem] igitur

nihil eſt idôlum in mundo : & quòd nullus eſt Deus, niſi unus. Nam etſi ſunt, qui dicantur Dij, ſiue in cœlo, ſiue in terra (ſiquidem ſunt Dij multi, & Domini multi) nobis tamen unus Deus, Pater, ex quo omnia, & nos in illum: & unus Dominus IESVS Chriſtus, per quem omnia, & nos per ipſum. Sed non in omnibus eſt ſcientia. Quidam autem cum conſcientia uſque nunc idóli, quaſi idolothytum manducant; & conſcientia ipſorum, cùm ſit infirma, polluitur.

Vnus Deus.

Vnus Chriſtus.

Nihil eſt idolum] nullū eſt ſimulachrum

Autem] uero

Quaſi idolothytū] tanquā ſimulachris immolatum: & infrà.

De ijs autem quæ idolis. *Corinthij perfectiores erant nonnulli, qui planè ſentirent, nihil, quod in os ingreditur, hominem coinquinare, & idôla è ligno conſtare uel lapide, illaq; non poſſe cuiquam nocere. Idolorum templa & aras indifferenter ingrediētes, idolothyta, id eſt, idolis immolata, cum Sacrificijs comedebant, & illis ſeſe ingurgitabant. Erant & infirmi à Pſeudapoſtolis perſuaſi, exiſtimantes nefas eſſe, ueſci oblatione idólis facta: qui, cùm uiderēt firmiores indiſcriminatim illis ueſci, ſcādalizabantur. Succenſet Paulus docens id obeſſe utriſque, & perfectioribus (quia dæmonum menſæ participarent) & imperfectioribus, ut qui ad idololatriam inuitarentur. Relictis imperfectioribus, ad perfectiores ſermonem dirigit, reprimitq; in primis illorum, quam ex humana ſcientia ceperant, inſolentiam.*

Scimus quòd omnes ſcientiam habemus. *De ſe, ſuiq; ſimilibus loquitur Paulus.*

Scientia inflat. *Rerum mundanarum cognitio, tumeſcendi occaſionem præſtat. Non uetat Paulus, ne non amplectamur ſcientiam, ſed ne deſit ſcientiæ charitas, ſine qua, ſcientiam uerè inſcitiam dici puto. Lege Auguſtinum libro aduerſus Fauſtum decimo quinto, cap. Octauo.*

Si quis autem ſe exiſtimat. *Si quis ſibi uidetur aliquid ſcire, nondum cognouit quicquam: ut intelligamus, hanc eſſe præcipuam ſcientiæ partem, noſſe rationem ſciendi. Oportet ſcientiam charitati eſſe coniunctam, quam quiſquis habuerit, non tumeſcet ſcientia: ſed humilitate quadam profitebitur ſe hoc unum ſcire, quod nihil ſciat: ſcientiam omnem Chriſto adſcribens.*

Si quis autem diligit Deum. *Qui Deo per charitatem fit notus, à Deo ſciētiam ſumit.*

Nihil eſt idôlum. *Qui Deo per charitatem fiunt noti, nouerunt, quia nullam potentiā habet idôlum, neque Deus eſt, ſed lapis & Dæmon. Nullus eſt Deus, niſi unus. Explicat hoc loco Paulus diuinitatem indiuiduam deitatis.*

Nam etſi ſunt qui dic. *Multi dij dicūtur, ſed ficti & cōmētitij uerbo tenus & nomine: ſiue in cœlo, ut ſol & luna & aſtra reliqua, quorū diuinitatē cōmēti ſūt Græci.*

Ex quo omnia & nos. *Deus omnia condidit. Nos tamen qui credidimus, per fidem in illum conuerſi ſumus, & uelut in unum commiſsi, in ipſum pendemus.*

Sed non in omnibus eſt. *Hæc quæ dixi, nō omnes Chriſtiani nouerunt. Quæ ſunt? Cùm ſimulachrum nullius momenti ſit, neque ullam ciborum differentiam facit, neque illis ullam, aut ſanctitatem, aut immunditiam affert.*

Quidam autem cum conſcientia. *Conſcientiam idóli habent, qui rectè de idólo & ſentiunt & iudicāt. Quidam ſunt, ait Paulus, agnoſcentes idôlum nullius momenti,*

menti,qui tamen immolatos cibos quadam reuerentia comedunt uſque nunc,id eſt,uſq; in præſentem diem,quorum conſcientia infirma polluitur. Conſcientiam infirmam habent,quia non cōſtanter agunt ea,quorum ueram habent cognitionem.Credūt enim ſimulacra nihil eſſe,ſed ex hac cognitione non deducūt immolata ſimulacris indifferentia eſſe,imò quia putant non comedēda comedentes,illicitè comedunt,id eſt,non polluitur cōſcientia eorum,quia comedunt:ſed quia cum huiuſmodi conſcientia ueſcuntur.

Abūdabimus:] aliquid nobis ſupereſt: Licētia]uel,facultas Idolio] epulo ſimulacrorum Cùm ſit infirma,] qui infirmus eſt, Percutientes] uulnerantes

Eſca autem nos non commendat Deo.Neque enim Eſca.
ſi manducauerimus,abundabimus : neque ſi non manducauerimus,deficiemus. Videte autem, ne fortè hæc Scandala in cibis.
licentia ueſtra offendiculum fiat infirmis. Si quis enim uiderit eum, qui habet ſcientiam , in idolio recumbentem : non'ne conſcientia eius,cùm ſit infirma , ædificabitur ad manducandum idolothyta ? Et peribit infir- Roma.14.c
mus in tua ſciētia frater , propter quem Chriſtus mortuus eſt ? Sic autem peccantes in fratres , & percutientes conſcientiam eorum infirmam, in Chriſtum peccatis.Quapropter,ſi eſca ſcandalizat fratrē meū,nō man- Roma.14.d
ducabo carnem in æternū , ne fratrē meū ſcandalizem.

Neq; ſi manducauerimus. *Neque commendabimur manducantes , neque peccabimus abſtinentes.*

Videte autem. *Non dixit,ſcientia ueſtra,ſed,licentia ueſtra (ait Theophylactus) hoc eſt petulantia ueſtra,& tumor infirmos offendat.*

In idolio. *Id eſt,in idolæo (ut legit Ambroſius.) Eſt autem idolæum , penultima producta,locus ſimulacrorum,aut menſa,in qua carnes ſacræ proponebantur.* Idolæum.

Conſcientia infirma. *Id eſt,conſcientia eius,qui infirmus eſt.*

In tua conſcientia. *Quidam legunt, in tua ſcientia. Verba ſunt iraſcentis, id eſt,ob hanc ſcientiam qua tibi perſuades, licere idolothytis ueſci , nihil ueritus fratris infirmi offendiculum.*

CONCILIATIO.

PVGNANTIAM *inuicē habere uidentur,quæ hic Paulus,duobus locis profert , Scimus quòd omnes ſcientiam habemus.Et, Sed non in omnibus eſt ſcientia.*

PRIORE *loco de ſe,ſuiq; ſimilibus loquitur.Poſteriore uerò, de infirmis mentionem facit,qui idolothyta quadam adhuc reuerentia excipiebant.*

DICTIO.

IDOLVM *penultima producta,eſt quicquid Deo prætuleris uel æquaueris,uel in quo ſpem omnem collocaueris.* Idolum.

IDOLOTHYTVM *penultima producta,dicitur īmolatū ſiue ſacratū idolo.* Idolothytum.

IDOLAEVM *penultima producta,locus eſt ſimulacrorum:aut menſa, in qua carnes ſacræ proponebantur.* Idolæum.

DII, *more ſcripturæ,ſæpiuſcule ſunt hi,qui iudiciū Dei iudicāt,id eſt, Rectores, quibus gladius commiſſus eſt,hoc eſt,qui ſunt iudices, & doctores Dei, quorū officiū eſt,ueritatem Dei docere , & uerbum eis commiſſum annuntiare:& hoc uice Dei, qui* Dij.

uoluit

uoluit eos eſſe iuſtitiæ miniſtros, & ueritatis eius prædicatores: quaſi dicat, eſtis filij Dei, omnes uidete, ut patrem iuſtum, & ueracem ueſtro officio refertatis. De his, lege Exodi 22. Pſal. 81. Ego dixi, Dij eſtis, *id eſt, feci uos iudices & doctores uice Dei.* Et 1. Reg. 28. *Sancti uocantur Dij, diuinitatis participes facti per* IESVM *Chriſtũ. Sunt & Dij commentitij, quos Aegyptij & Idololatræ colebant.*

Prædicanti Chriſtum uictus debetur. CAP. IX.

Opus Pauli.

NOn ſum liber? nõ ſum Apoſtolus? Non'ne Chriſtum IESVM Dominum noſtrũ uidi? Non'ne opus meum uos eſtis in Domino? Etſi alijs non ſum Apoſtolus, ſed tamen uobis ſum. Nam ſignaculum apoſtolatus mei uos eſtis in Domino. Mea defenſio apud eos, qui me interrogant, hæc eſt: Nunquid non habemus poteſtatem manducandi, & bibendi? Nunquid non habemus poteſtatem, mulierem ſororem circunducendi, ſicut & cæteri Apoſtoli, & fratres Domini, & Cephas? Aut ego ſolus, & Barnabas, non habemus poteſtatem, hoc operandi? Quis militat ſuis ſtipẽdijs unquam? Quis plantat uineam, & de fructu eius non edit? Quis paſcit gregem, & de lácte gregis non manducat? Nunquid ſecundum hominem hæc dico? An & lex hæc non dicit? Scriptum eſt enim in lege Moyſi, Non alligabis os boui trituranti. Nunquid de bobus cura eſt Deo? An propter nos utiq; hoc dicit? Nam propter nos ſcripta ſunt: quoniam debet in ſpe, qui arat, arare: & qui triturat, in ſpe fructus percipiendi. Si nos uobis ſpiritualia ſeminauimus, magnum eſt, ſi nos carnalia ueſtra metamus? Si alij poteſtatis ueſtræ participes ſunt: quare non potius nos? Sed non uſi ſumus hac poteſtate: ſed omnia ſuſtinemus, ne quod offendiculum demus Euangelio Chriſti. Neſcitis, quoniam qui in ſacrario operantur, quæ de ſacrario ſunt, edunt? Et qui altario deſeruiunt, cum altario participant? Ita & Dominus ordinauit his, qui Euangelium annuntiant, de Euangelio uiuere. Ego autem nullo horum uſus ſum.

Signaculum] Sigillum
Defenſio] Vel, reſponſio
Deuteron. 25. a
1. Timoth. 5. c
An & lex hæc non] An nõ & lex eadem
Inſpe,] ſub ſpe,
In ſpe fructus percipiendi.] Quòd ſpei ſuæ particeps eſſe debeat.
Rom. 15. f
Veſtræ] Erga nos
Deuteron. 13. a
Sacrario] Sacris
Prædicatoribus Euangelij uictus debetur.
Ego autẽ] Ego tamen

Non ſum liber? *Verba ſunt iraſcentis. Erant, ut uidetur, Corinthi præceptores nonnulli opulenti, qui gloriæ ducerent, alios gratis inſtruere, molirẽturq;, ut Apoſtolo ad ignominiã cederet, quæſitus ex doctrina cibus. Qua re cognita, cauebat, ne uictum à diſcipulis ſumeret, tametſi id ei eſſet permiſſum. Senſus huius orationis hunc in modum redigitur: diceret aduerſarius, Propterea nulla ſumis à diſcipulis alimenta, quia* tibi,

tibi,ut agat,hoc non licet.huic reſpondens ait,Quid illud? Non'ne & Apoſtoli cæteri uictum à diſcipulis capiūt? Etiam, inquit. Quid igitur? non'ne & ipſe Apoſtolus ſum ut illi ſunt? ſcilicet. Non'ne & liber ſum? hoc eſt neminem habens, qui inhibere poßit hunc uictum. Dicet aduerſarius, At in eo te ſuperāt cæteri, quia uiderūt Dominū. Reſpondet, Non'ne IESVM Chriſtum Dominum uidi? Vidit IESVM Paulus,ut infrà 15.cap.& Act.26.His non contentus aduerſarius dicet, Apoſtolus es, at nondum tui apoſtolatus ſpecimen exhibuiſti. Reſpondet, Non'ne opus meum uos eſtis in Domino? En uos eſtis opus meum,non mea quidem uirtute,ſed in Domino:hoc eſt,Domini uirtute & potentia.Id egi. Etſi orbis terrarum non me profiteor præceptorem: uobis tamen non'ne Apoſtolus ſum? Id tam euidens eſt,ut negari non poßit. Potui ergo à uobis quicquam accipere, quod tamen non feci.Hæc legenda ſunt per interrogationem, quæ tamen uehementius affirment,ut ſit impudens contradicere.

Nam ſignaculum. *Vos in argumentum mei apoſtolatus eſtis. Creditam hanc mihi apoſtolicam functionem obſignatis & obfirmatis. Ego muneris apoſtolici opera in uobis oſtendo.Si quis me apoſtolū negauerit,uos mihi eſtis defenſio,ego uos oſtēto.* Mulieres ſequentes apoſtolos.

Nunquid non habemus. *Vt prædicationi intenderent,& uacui curis ſecularibus eſſent Apoſtoli,mulieres locupletiores pediſſequas habebant,quæ inſeruirēt, & ad uictum neceſſaria apoſtolis ſuppeditarent.Hic locus argumentum ſufficiens eſſe nequit,dicamus Paulum habuiſſe uxorem. Solum id docet, ſe poſſe habere mulierē miniſtram,quemadmodum habuerunt fratres Domini,id eſt cognati IESV Chriſti,Ioannes,Iacobus,Iudas & Simon ex ſororibus uirginis Mariæ orti,quos cōſtat nō habuiſſe uxores,ſed mulieres miniſtras,ut dixi.Tropo ſcripturæ,cognati dicuntur fratres.* Cognati.

Suis ſtipendijs. *Id eſt,proprijs ſumptibus.*

Nunquid ſecundum hominem. *Quæ dico, & humano & diuino iure confirmata & iniuncta ſunt.*

Nunquid de bobus. *Eſt reuera illi cura, ſed non adeò, ut illis tulerit legem. Sed aliud prætendit Paulus ex hac in beſtias indulgentia,ut Iudæos exerceret aſſuefaceretq; ad magiſtrorum curam ſuſcipiendā.Qua ex re docemur, quæ de animantibus brutis(ait Theophylactus)in ueteri teſtamēto narrātur,ad hominū cōferri doctrinam.*

Quoniam debet in ſpe,qui arat. *Aratoribus & triturātibus comparātur Apoſtoli.Obſeruabis interim,in aratione ſemel duntaxat poni ſpem, nec fieri mētionē participationis,propterea quòd totus prouentus aranti tantùm in uotis ſit. At qui triturat,iam incipit eſſe particeps ſpei,fruiturq; optatis, laborans interim in aliam ſpem anni ſecuturi.ſacra facultas Theologiæ Pariſienſis,cuidam aſſerenti,qui præmij cauſa certat,nō certaturus,niſi ſciat dandum præmium,is ſeipſum præmio fruſtratur:reſpondens,hunc locum Pauli eſt interpretata,cuius uerba ſubſcribam: Tametſi principaliùs (inquit) Dei amore, quàm præmij debent homines certare,& bene operari:licitum eſt tamen eos præmio moueri ad bene operandum, & certandum contra tētationes:& oppoſitum aſſerere,erroneum eſt,& ſcripturæ aduerſatur. Scribit enim Apoſtolus,debet in ſpe,qui arat,arare:& qui triturat,in ſpe fructus percipiendi. Probātur etiā à Chriſto eunuchi Matth.19.qui ſe caſtrauerunt propter regnum cœlorum. Et inclinauit regius Propheta Pſal.118.cor ſuum ad faciendas iuſtificationes, propter retributionem.* Cenſura facultatis theologiæ.

Si alij poteſtatis ueſtræ. *Si illi Pſeudapoſtoli à uobis acceperunt, quibus non debebatur, & quos certum eſt nihil uobis contuliſſe:quantò magis nos accipere poterimus,ſi uobis eſſe utile ſentiremus.*

Ita & Dominus ordinauit. *Ordinauit Dominus dicens Lucæ 10. Dignus eſt operarius mercede ſua. Obſerua dictum, de Euangelio uiuant: non autẽ, diuitijs affluant, & luxu diffluant. Hi lupos agunt, & tyrannos, de quibus multa dicuntur Hieremiæ 6.23. Iſa. 56. Ezechi. 13. 34. Michæ. 3. Malach. 1. & 2. cap. Peccant ergo bonorum eccleſiæ decoctores, quæ in uſum pauperum diſtribuenda erant.*

Gratis Paulus euangelizauit, ne oneri eſſet Chriſtianis.

Non autem] Quanquam

Gloriam] Gloriationem

Euacuet.] Inanem reddat.

Credita] Commiſſa

Sine ſumptu ponã] Gratuitum efficiam

Seruus Paulus.

Non autem ſcripſi hæc, ut ita fiant in me: bonum eſt enim mihi magis mori, quàm ut gloriam meã quis euacuet: Nam etſi euangelizauero, non eſt mihi gloria: neceſsitas enim mihi incumbit: uæ enim mihi eſt, ſi non euangelizauero. Si enim uolens hoc ago, mercedem habeo: ſi autem inuitus, diſpenſatio mihi credita eſt. Quæ eſt ergo merces mea? ut Euangelium prædicans, ſine ſumptu ponam Euangelium, ut non abutar poteſtate mea, in Euãgelio. Nam cùm liber eſſem ex omnibus, omnium me ſeruum feci, ut plureis lucrifacerem. Et factus ſum Iudæis: tanquàm Iudæus, ut Iudæos lucrarer: his qui ſub lege ſunt, quaſi ſub lege eſſem, (cùm ipſe non eſſem ſub lege) ut eos, qui ſub lege erant, lucrifacerem: his qui ſine lege erant, tanquàm ſine lege eſſem (cùm ſine lege Dei non eſſem, ſed in lege eſſem Chriſti) ut lucrifacerem eos, qui ſine lege erant. Factus ſum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerem. Omnibus omnia factus ſum, ut omnes facerem ſaluos. Omnia autem facio propter Euangelium: ut particeps eius efficiar. Neſcitis quòd hi, qui in ſtadio currunt, omnes quidem currunt, ſed unus accipit brauium? Sic currite, ut comprehendatis. Omnis autem qui in agone contendit, ab omnibus ſe abſtinet, & illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant: nos autem, incorruptam. Ego igitur ſic curro, non quaſi in incertum: ſic pugno, non quaſi aërem uerberans: ſed caſtigo corpus meum, & in ſeruitutem redigo: ne, cùm alijs prædicauerim, ipſe reprobus efficiar.

In lege eſſem] Eſſem obnoxius legi

Omnes] Omnino aliquos

Premium propoſitum,

Brauium?] Premium?

Contendit,] Certat,

Caſtigo] Subijcio

Bonum eſt mihi. *Malim mortem obire, & inedia confici, quàm ut gloriationem meam quis inanem reddat. Ingenti profundebatur gaudio Paulus, quòd gratis euangelizaret.*

Si enim Euangelium. *Quia prædicatio mihi iniũcta eſt, & exequi iuſſa obſtringor, prædicanti non eſt mihi gloriatio ulla, hoc eſt, nihil ago ſupra debitũ. neceſsitas mihi incumbit, id eſt, prædicatio mihi demandata eſt. Hanc functionem niſi fideliter obiens exequar, pœnas luam, uæ mihi erit.*

Si enim uolens. *Si ultro & iniuſſus adminiſtrationem Euangelij peragerem,*

merced.

mercedem opulentiſsimam conſequerer. Si autem inuitus, id eſt, ſi iuſſus & ex mandato Domini prædico, nihil eſt unde glorier. Quia diſpenſatio & adminiſtratio Euangelij, credita & commiſſa eſt mihi. Id ſolùm ago, quod iubeor, & debeo facere: nihil ago non debitũ, nulla eſt operis ſupererogatio: quo fit, ut nulla mihi ſuperſit gloriatio. Imò iam audio IESV Chriſti uerbum Luc. 17. Nunquid gratiam habet ſeruo illi, qui fecit quæ ei imperauerat? Non puto. Sic & uos, cùm feceritis omnia quæ præcepta ſunt uobis: dicite, ſerui inutiles ſumus. Quod debuimus facere, fecimus. Obſerua, quemadmodum non intulerit, ſi inuitus, mercedem non habeo, ut oſtendat ſe prædicandi Euangelij gratia habiturũ mercedem, tametſi iuſſus id faciat. Aliâs abſurdum foret, ſi Apoſtoli, pro huiuſmodi ſuſcepto munere, nihil præmij eſſent ſuſcepturi. Plus tamen mercedis accepturus eſt, qui gratis, quàm qui dono & mercede condonatus, Euangelium prædicauerit.

Sine ſumptu ponam. Id eſt, ut gratuitum faciam, & gratis prædicem.

Non abutar poteſtate mea. Poteſtate ſua non utitur in Euangelio, dum reſpuit oblatos ſumptus, quos accipere liceret: ſed non expedit, ut uis Euangelij cõmendetur, & fratrum ſaluti conſulatur.

Cùm liber eſſem ex omnibus. Munera accepta uim quandam obſtringendi accipientem habent. Paulus nulli erat obnoxius, qui nihil acceperat, quum poteſtatem accipiendi haberet. Munera ligãt.

Tanquàm Iudæus. Paulus Timotheum circuncidit, & Hieroſolymis ſeſe purificauit, non factus Iudæus, ſed tanquàm Iudæus, id eſt, oſtendit diſpenſatione quadam, id factum à ſe, ut alios ſeruaret, alios in uiam reduceret.

Omnia facio propter Euangelium. Euangelij appellatione (ait Theophylactus) fideles exprimit, cùm ſalutem ſint per Euangelium aſſequuti, quemadmodum & ſuperius dixit, de Euangelio uiuere, id eſt, ex fidelium ope uitam ducere. Viuere de Euãgelio.

Neſcitis quòd. Hortatur ad cœleſtis uocationis præmium. Ac ſi diceret, non ſatis eſt ad ſalutem, ſi fidem exceperitis & ſtadium eccleſiæ ingreſsi iam ſitis, niſi comprehendatis, hoc eſt, niſi præmium propoſitum aſſequamini.

Ab omnibus ſe abſtinet. Omnia ſe exuit, quæ impedimento conſequendi præmij eſſe poſſunt.

Aërem uerberans. Fruſtra laborans.

Caſtigo corpus meum. Quia corpus uiolenta quadam tyrannide, animæ aduerſatur, & aliquando in ſerui morem contumacis laſciuit: aduerſus illud depugno, & mihi ſubigo, ieiunijs, uigilijs, & huiuſmodi.

DICTIO.

SIGNACVLVM, eſt ſignum & ſigillum, quo certa fides fiat. Quemadmodum uulgatis etiam prouerbijs, quod uehementer certum & indubitatum intelligi uólumus, id dicimus obſignatis literis teſtatum. Signaculum.

TRITVRO, id eſt, tero, & ad ſegetes pertinet. Trituro.

ALTARIVM, altare & ara, idem.

LATINIS dicendum eſt brabium, non brauium: per b, non per u, in ſecunda ſyllaba penultima acuta. Et eſt uirga ſiue ſceptrum, unde, qui regalia ſceptra geſtant, brabeutæ dicti ſunt, quòd horum partes eſſent, in certaminibus præmium addicere, qui uiciſſet, ne quis inter certantes oriretur tumultus. Sunt qui putant palmeam uirgulam tradi ſolitam uictori, uictoriæ ſymbolum, eamq́; uirgam brabeum appellari. Eſt omnino præmium, ſed quod omnino datur certantibus. Brauium.

Stadium.

STADIVM, *Curriculum eſt & locus, in quo equi homines'ue ad curſum exercentur & athletæ certant. Eſt & menſura centum & uigintiquinq; paſſuum.*

Veteribus omnia in figura contigerunt. CAP. X.

Numeri 9.d
Exod.13.d
Exod.14.e
Exod.16.d

NOlo enim uos ignorare, fratres, quoniam patres noſtri omnes ſub nube fuerunt, & omnes mare tranſierunt, & omnes in Moyſe baptizati ſunt in nube & in mari: & omnes eandem eſcam ſpiritualem manducauerunt, & omnes eundem potum ſpiritualem biberunt (bibebant autem de ſpirituali, conſequente eos, petra: petra autem erat Chriſtus). Sed non in pluribus eorum beneplacitum eſt Deo: nam proſtrati ſunt in deſerto. Hæc autem in figura facta ſunt noſtri, ut non ſimus concupiſcentes malorum, ſicut & illi concupierunt. Neque idololatræ efficiamini, ſicut quidam ex ipſis: quemadmodum ſcriptum eſt, Sedit populus mãducare & bibere, & ſurrexerunt ludere. Neque fornicemur, ſicut quidam ex ipſis fornicati ſunt, & ceciderunt una die uiginti millia. Neque tẽtemus Chriſtum, ſicut quidam eorum tentauerunt, & à ſerpentibus perierunt. Neque murmuraueritis, ſicut quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore. Hæc autem omnia in figura contingebant illis: ſcripta ſunt autem ad correptionem noſtram, in quos fines ſeculorum deuenerunt. Itaque qui ſe exiſtimat ſtare, uideat, ne cadat. Tentatio uos non apprehendat, niſi humana. Fidelis autem Deus eſt, qui non patietur uos tentari ſupra id, quod poteſtis: ſed faciet etiam cum tentatione prouentum, ut poſsitis ſuſtinere.

Conſequente eos,] quæ illos comitabatur.

Petra exo.17.d
Numeri 20.b.

Concupiſcẽtia.
Numeri.16.g
Idololatræ.
Exod.32.b

Tentare Deũ.
Numeri 21.b

Murmurare.
Numeri 14.f
Iudicum 8.c
Tentatio.

Fines ſeculorũ] termini ætatũ. In quos] nos ſcilicet

Apprehẽdat,] apprehendit.

Nolo uos ignorare, fratres. *Admonet Corinthios Paulus, exẽplo Iudæorũ, ne efferantur, quòd baptizati & in eccleſiam admiſsi ſunt. Qnoniã hæc dona nihil illis profutura ſunt, ſicut nec multis Iudæis beneficia illa accepta de liberatione ab Aegypto, nube, aqua petræ & huiuſmodi, niſi ſe diuina gratia dignos exhibeant.*

Patres in Moyſe baptizati.

Omnes in Moyſe baptizati. *Baptizati ſunt in Moyſe, quia illo duce & præuio uſi ſunt, ad figuram baptiſmatis. Nam cùm priorem Moyſen ingredientem mare ſpectarent, ſe inter fluctus commiſerunt, & excuſſa Pharaonis ſeruitute, tranſgreſſo mari rubro, quodam modo in mari & nube baptizati ſunt. Huius rei olim geſtæ figura, in nobis contigit. Nam Chriſto duce prius mortem obeunte, & paulò poſt reſurgente, eius mortem tunc planè præferimus, cùm baptiſmi aquis immergimur, tunc demum reſurrectionẽ ſignificamus, cùm ex aquis educimur, excuſſa ueri Pharaonis, id eſt, Diaboli ſeruitute. Aut in Moyſe baptizati ſunt, quia Moyſe populũ admonente, agnoſcerent*

rent immenſa Dei beneficia, nubem protectricem, mare diuiſum à dextris & ſiniſtris pro muro habitum, Pharaonem aquis extinctum, ſtatim credentes Deo ſeruatori, abluti ſunt à diffidentia diuinæ protectionis. Exod. 14. Cecineruntq́; Domino canticum hoc, Cātemus Domino, glorioſè enim magnificatus eſt, &c. Abrenuntiantes idólo Aegyptiorum & pompis eius. Exod. 15. Moyſes Chriſti typum gerebat, & figuris res adumbrabatur Euangelica. Quod in nube addidit Paulus, ſimilitudinariè dixit. Nam quod illis nubes protegens, conducens, ac refrigerans contulit, id abundantiùs ſpiritus ſanctus nube deſignatus confert, nempe noſtrarum actionum dux & protector, concupiſcentiarumq́; moderator & extinctor eſt.

Eandem eſcam ſpiri. *Quemadmodum manna non opera humana, ſed cœlitus & miniſterio Angelorum demiſſum (ob id ſpiritalē eſcam appellat) quadraginta annis Iudæi in deſerto comederunt, ita nos baptizati, corpus dominicum manducamus. Et quemadmodum nos domini ſanguinē, percuſſo IESV Chriſti latere effuſum, bibimus, & eo ſitim omnem extinguimus: ita illi potum, quem miraculosè petra fudit, biberunt. Aut eandem eſcam dixit, quòd nobis non ſit alia ſalus propoſita quàm ipſis.* Spiritalis eſca.

Conſequente eos petra. *Sequente tanquàm itineris perpetua comite: reuera non erat petra, unde aqua manauit eos comitans, ſed ſpiritalis, id eſt, Chriſtus, qui dicitur ſequens: quia erat futurus in carne, aut quia perpetuò eos comitatus eſt ſecundum diuinitatē. Petra erat Chriſtus, id eſt, Chriſtum ſignificabat poſteà naſciturum: de cuius percuſſo latere exiuit ſanguis & aqua.* Petra Chriſtus.

Sed non in pluribus beneplacitum. *Omnes affecti ſunt huiuſmodi beneficijs à Domino, ſed ſe tanta gratia indignos exhibuerunt, ut præter duos tantùm Ioſue & Caleph, in terram promiſſionis non peruenerint, ſed in deſerto proſtrati ſint ac mortui.*

Hæc autem in figura. *Iudæorum facta, noſtri figuram expreſſerunt, ut ſcilicet à uitijs illorū abſtineamus, alioqui in deſerto perpetuæ uaſtitudinis perituri, neq; ueram promiſſionis terram ingreſſuri, utq; donorum magnitudine illos excedimus, ſic pœnis maioribus adficiemur, ſi Deum, delinquēdo, offendimus: cùm dicit malorum concupiſcentes, omne genus malignitatis expreſſit: à concupiſcentia enim, uitium quoduis emanat. Tertullianus lib. 5. aduerſus Marcionem legit, Hæc enim exempla nobis ſunt facta.*

Neq; tentemus Chriſtum. *Diffidētiæ de miſericordia Domini illos arguit. Qui enim experimentum de uirtute & potētia alicuius cupit, ſe de illo diffidere oſtendit. Dicebant enim, nunquid poterit parare menſam in deſerto? Cur eduxiſti nos de Aegypto, ut moreremur in ſolitudine? & huiuſmodi.* Diffidentia de Deo.

Ab exterminatore. *Id eſt, ab exitiali quadam poteſtate, & ultrice potentia Dei, qualiſqualis illa fuerit.* Exterminator.

In quos, fines ſeculorum. *In quos, Id eſt, in nos, in quorum gratiam ſcripta ſunt omnia, tota temporum perfectio decucurrit. Hoc eſt, omnes ſcripturæ indices fuerunt temporis Meſſiæ in quo ſumus, quod eſt omniū præcedentium ſeculorum uſq; ad Chriſtum, finis. Cùm mundi huius ſecula nacta eſſe finem dicit, oſtendit Dei iudicium pro foribus adeſſe. Studeat igitur unuſquiſque noſtrum bonis operibus. Cùm finis ſeculi, aut uitæ cuiuſque noſtrum & modicum tempus ſupereſt ad bene agendum, alioquì ſunt nobis horribiliora quædam ſupplicia expectanda, quò maioribus ſumus donati beneficijs. Finem, ſeu ultimum ſeculum, intelligit totum illud tempus, quod interce-*

dit inter Chriſtum natum, & ultimam illam iudicij diem.

Itaque qui ſe exiſtimat. *Per apoſtrophen ad quoſdã ſciolos Corinthi exiſtẽtes ſermonem dirigit, qui præſumentes de ſcientia, qua licitum eſt omnia edere, infirmis fratribus ſcandalo erant, ait Ambroſius.*

Niſi humana. *Id eſt, facilis & mediocris.*

Fidelis autem Deus. *Hos conſolatur ſuadens, oculos ad Deum intendant, ut qui ſtet promiſsis. Venite, qui laboratis: & ego reficiam uos, ait ille.*

Matth. 11. d

Prouentus.

Faciet cum tentatione. *Prouentum hic dicit exitum ſiue euentum. id eſt, is qui ſinit uos incidere in tentationem: idem faciet, ut tentatio, bene eueniat. ſiue ſi tẽtatio ingruerit: faciet, ut ſtatim ea euolet, ut ferre poſsitis, id eſt, ut leuior uobis uideatur tentatio & toleratu facilior. Adiuuabit ut poſsitis ferre tentationem & illam uincere, ita ut oneri ſuperſitis & ſuperetis, faciet cum tentatione, id eſt, tempore tentationis, ſiue inſurgente tentatione. Aut dici poteſt, faciet prouentum, id eſt, euicta tentatione, erit uobis locupletior fructus.*

Idololatria fugienda.

Calix.

Panis.

Propter quod, Chariſsimi mihi, fugite ab idolorum cultura. Vt prudentibus loquor: uos ipſi iudicate quod dico. Calix benedictionis, cui benedicimus: non'ne communicatio ſanguinis Chriſti eſt? Et panis, quem frangimus, non'ne participatio corporis Domini eſt? Quoniam unus panis, & unum corpus multi ſumus. Omnes quidem de uno pane, & de uno calice participamus. Videte Iſraël ſecundum carnem: Non'ne qui edũt hoſtias, participes ſunt altaris? Quid ergo? dico quòd idólis immolatum ſit aliquid? aut quòd idôlum ſit aliquid? Sed quòd quæ immolant Gentes, Dæmonijs immolant, & nõ Deo. Nolo autem uos ſocios fieri dæmoniorum. Non poteſtis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum: non poteſtis menſæ Domini participes eſſe, & menſæ dæmoniorum. An æmulamur Dominum? Nunquid fortiores illo ſumus? Omnia mihi licent, ſed non omnia expediunt: omnia mihi licent, ſed non omnia ædificant. Nemo quod ſuũ eſt, quęrat: ſed quod alterius. Omne quod in macello uænit, manducate: nihil interrogantes, propter conſcientiam. Domini enim eſt terra, & plenitudo eius. Si quis uocat uos infidelium ad cœnam, & uultis ire: omne quod uobis apponitur, manducate: nihil interrogantes, propter conſcientiam. Si quis autem dixerit, Hoc immolatum eſt idólis: nolite manducare, propter illum qui indicauit, & propter conſcientiam: conſcientiam autem dico, non tuam, ſed alterius. Vt quid enim libertas mea iudicatur ab alia conſcientia?

Calix] poculum, & infra.

Panis, quem] corpus Chriſti, quod ſub ſpeciebus panis ſumimus.

Participatio] communicatio

Participes ſũt] conſentiunt in ſacrificia

Socij dæmoniorum.

Aemulamur] prouocamus

Expediunt] cõducunt:

Sap. 6. c

Eccle. 37. d

De cibis.

Pſal. 23. a

Iudicatur] condemnatur

Blaſphemor] maledicor

tia? Si ego cum gratia participo, quid blaſphemor pro eo, quòd gratias ago? Siue ergo manducatis, ſiue bibitis, uel aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. Coloſſ. 3.c

Sine offenſione eſtote] tales eſtote, ut nullũ præbeatis offendiculum

Sine offenſione eſtote Iudæis, & Gentibus, & eccleſiæ Dei: ſicut & ego per omnia, omnibus placeo: non quærens, quod mihi utile eſt, ſed quod multis: ut ſalui fiant. Offendiculum.

Calix benedictionis. *Ac ſi dicat, Sanguis iſte, qui calice (dum ſacra fiunt) cõtinetur: ille eſt, qui è latere Chriſti profluxit. Hunc ſanguinem cùm ſumimus, cum Chriſto cõmunicauimus, & cum illo cõmercium nobis eſſe declaramus, ſeu Chriſto cõiungimur. Nonne igitur uos pudet, ô Corinthij, idolæis accumbere, & idolothytis uos ingurgitare, ab hac tam ſancta cõmunione declinantes? Cùm dicitur cõmunicatio, ſumma exprimitur coniunctio. Obſerua. Non dicit, ſignificat cõmunicationem, ſed eſt communicatio, quia uerus IESV Chriſti ſanguis communicatur. Calix benedictionis, id eſt, gratiarũ actionis, qui offertur pro gratiarũ actione, Deo, cui benedicũt tum ſacerdotes cõſecrando ſeu cõſecratione, tum omnes hunc cum laude & gratiarũ actione ſumẽtes.* Cõmunicatio.

Panis, quẽ frangimus. *Corpus Chriſti, quod ſub ſpecie panis ſumimus, nónne oſtendit nos participationẽ cum corpore Chriſti habere? Ioan. 6. Qui manducat carnẽ meam, & bibit ſanguinem meũ: in me manet, & ego in eo. Nõ ait Paulus, ſignificat, ſed eſt. Eſus enim ſubſtantiæ panis, non eſt cõmunicatio corporis Chriſti: ſed eſus corporis Chriſti ſub ſpecie panis, reuera cõmunicatio eſt corporis Chriſti. Quia menſæ eius participes ſumus, de uno calice bibimus, & de uno pane ſumimus: unus panis & unum corpus in eo ſumimus myſticum: ac per illius ſumptionem, Chriſti corpori incorporamur. Cùm dicit, unus panis, unitatem Fidelium declarat, ut non multa ſint corpora noſtra, ſed unum. Nam quemadmodum panis unus è pluribus granis conficitur, ſic & nos plures cùm ſimus, unum efficimur corpus Chriſti, uiua fide, Chriſto capiti adhærentes.* Ioan. 6.

Participes ſunt altaris. *Id eſt, conſentiunt ſacrificijs, aut hanc de ſe opinionem infirmis generant.*

Videte Iſraël ſecundum carnem. *Ad differentiam adiecit ſecundum carnem, ut oſtenderet alium eſſe Iſraëlem ſecundum ſpiritum.*

Quid ergo? dico quòd. *Quaſi diceret, nequaquam loquor, quòd idôlum ſit aliquid, cùm id dictu per ſe ſit abſurdum. Sed dico, ſupple, quòd quæ Gentes immolant, dæmonijs, & non Deo immolant.*

An æmulamur. *Id eſt, an prouocamus, tentamus, & irritamus Deum? Vt dicatur de uobis, ipſi me prouocauerunt in eo, qui non erat Deus. Tam ſtupido eſtis animo, ut ad aduerſarios illius deſciueritis, qui uim ulciſcendi habet. Fruſtra illum irritatis, qui fortior uobis eſt.*

Omnia mihi licent. *Omnia quæ à lege non prohibentur, licent: quia per ſe non habent peccatum: ſed non ſemper expediunt, quia occaſionem nonnunquam generant delinquendi. Etſi in ſe idolothytum manducare, non eſt illicitum, eſt tamen malum edere, ut facitis, cum fratris offendiculo.*

Nemo, quod ſuum eſt quærat. *Non tam ius noſtrum, & res noſtras tueri oportet, quàm infirmitati alterius conſulere. Charitas non æmulatur, non quærit quæ ſua ſunt: infrà 13.*

Omne quod in macello. *Omne quod uenditur in macello, eme & manduca: noli interrogare, ne conſcientiam tuam lædas. forſitan enim interrogando, certior fie-*

res idolothytum eſſe,quod uenditur:unde poſſet conſcientia tua offendi. Hoc loco & ſequente,oſtendit Paulus ſe idolothytum non inhibere, niſi quatenus ſuſpicionem aſfert uenerati idóli,quando non interdicit comedere,ſi extra idolæum & ſine conſcientia idóli,apponitur. Culpandus ergo non eſt,qui citra ſcandalum cum gratiarũ actione carnem immolatitiam,non ut immolatitiam,ſed ut carnem,& cibum edit.

Domini enim eſt terra. *Si Domini ſunt, munda ſunt omnia ſimpliciter utentibus.*

Libertas. Vt quid enim libertas mea. *Libertatem appellat,quod attentione,ſtudio & impedimento uacat.Liberum eſt mihi,omni cibo ueſci. Et per Chriſtum libertatem habeo ueſcendi idolothyto,ſed ſine fratris & proximi offendiculo.ob conſcientiam enim fratris læſam,mea libertas uitio mihi uerteretur,& condemnabilis fieret.*

Si ego cum gratia. *Si ego eſcarum omnium particeps ſum, ſiue quolibet cibo ueſci poſſum,idq́; non per idôlum,ſed beneficio munificentiaq́; Dei, quid blaſphemor? id eſt,quid eſt,cur malè audiam pro eo,pro quo ego gratias ago,ueſcendo rebus creatis à Deo? Si quis Chriſtianus cibo(quem inter conuiuas infirmus iudicaſſet idolothytum eſſe)ueſcebatur,ignominiæ & ſimulationis à Gentili accuſabatur,ſiue malè apud gentilem audiebat.*

DICTIO.

Petra. VVLGARI *tropo Scripturæ,ferme omnes Prophetæ appellant Chriſtum Petram,Lapidem:ut Pſal. 117. Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, &c. Eſaiæ 8. Et erit uobis in ſanctificationem,in lapidem autem offenſionis,& petram ſcãdalj,duabus domibus Iſraël.Eſaiæ 28.Ecce ego mittam in fundamentis Sion,lapidem probatum, angularem,pretioſum,&c.Sunt & ſimiles loci paßim in nouo teſtamento. Accipitur aliquando Petra,pro robore,& firmitate,Pſalmo 39. Eduxit de lacu miſeriæ, & luto fæcis:& ſtatuit ſupra petram pedes meos.*

Humanum. HVMANVM,*ubiq́; Paulus tenue quippiam,& exile appellat.*

PROVENTVS,*hic pro euentu & exitu ponitur.*

Væneo. VAENIT,*id eſt,uenditur:à uerbo Væneo,neutropaßiuo.*

Macellum. MACELLVM,*locus,quo uænalia omnia, quæ ad uictum humanum pertinẽt,*
Laniena. *ueneduntur,contrahunturq́;.Sed Laniena carnium eſt locus,à lanione.*

Blaſphemor. BLASPHEMOR,*penultima longa,id eſt,malè audio, malè de me loquuntur homines.*

MVRMVRARE, *ait Ambroſius,eſt falſò adinuicem de Præpoſitis & Rectoribus queri.*

Caput mulieris,uir:item cœna Domini quomodoq; celebranda. CAP. XI.

IMitatores mei eſtote,ſicut & ego Chriſti. Laudo autem uos,fratres,quòd per omnia,mei memores eſtis: & ſicut tradidi uobis, præcepta mea tenetis. Volo autem uos ſcire,quòd omnis uiri caput, Chriſtus eſt: caput autem mulieris, uir: caput uerò Chriſti, Deus. Omnis uir orans,aut prophetans uelato capite, deturpat caput ſuum. Omnis autem mulier orans, aut prophetans,non uelato capite;deturpat caput ſuum;unum enim

Caput uiri. Ephe.5.e

Deturpat)probro afficit, dehoneſtat, & infrà.

Decaluetur.] Raſa eſſet.

enim eſt, ac ſi decaluetur. Nam etſi non uelatur mulier, tondeatur. Si uerò turpe eſt mulieri tonderi, aut decaluari, uelet caput ſuum. Vir quidem non debet uelare caput ſuum, quoniam imago & gloria Dei eſt: mulier autem gloria uiri eſt. Non enim uir ex muliere eſt, ſed mulier ex uiro. Etenim non eſt creatus uir propter mulierem: ſed mulier propter uirum. Ideo debet mulier uelamen habere ſupra caput ſuum, & propter Angelos. Veruntamen neq; uir ſine muliere, neque mulier ſine uiro in Domino. Nam ſicut mulier de uiro, ita & uir per mulierem: omnia autem ex Deo. Voſipſi iudicate: decet mulierem non uelatam orare Deum? Nec ipſa Natura docet uos, quòd uir quidem ſi comam nutriat, ignominia eſt illi: mulier uerò ſi comam nutriat, gloria eſt illi: quoniã capilli pro uelamine ei dati ſunt. Si quis autem uidetur contentioſus eſſe: nos talem cõſuetudinem non habemus, neque Eccleſia Dei.

Vir quare non uelat caput.

Geneſis 1.d

Veruntamen] Alioqui

Decet] Num decorum eſt Comam nutriat.] Comatus fueris, & infrà.

Eccleſia Dei nõ cõtentioſa.

Imitatores mei eſtote. *Se Paulus proponit exemplar, quod non uult imitabile uideri cuiquam, niſi reſpondeat ad archetypum Chriſti.*

Per omnia mei memores. *Præparat illos laude ad ſequentem admonitionem: quaſi diceret, Sicut in cæteris tenetis mea præcepta, ita in hoc quoque ſequamini: Grauiora delicta caſtigauerat, ut de idolothytis: nunc leuia, & minora corrigit. Quæ erant illa, ſi quæras (ait Theophylactus) quòd detecta, & reuelata facie mulieres orabant, & uaticinabantur. Viri autem capillum, & comam, ſeu barbam promittebant, protendebantq;, id eſt creſcere ſinebant, ut qui Philoſophiæ ſtuderent: quod ſanè Græcæ erat legis, uel inſtitutio, uel eius Gentis mos patrius, & priſca cõſuetudo. hos anteà caſtigauerat, quorum aliqui morem geſſerunt, & hos laudat, aliqui in pertinacia perſtiterunt, quos caſtigat mitioribus uerbis. Solet enim mitioribus uerbis lenire quos à uitijs ſperat ad bonum traducere. Beatus Ambroſius putat hoc, Laudo uos, ironicè dictum. Non enim confirmat, ſed ſuccenſet eis, quia cùm eſſet Apoſtolus eorum, immemores erant traditionum eius.*

Et ſicut tradidi uobis. *Ex his conſtat, cùm Paulum (ait Theophylactus) tum Apoſtolos reliquos, haudquaquam omnia literis mandaſſe præcepta, quæ populis tradidiſſent.*

Volo autem uos ſcire. *Hæc ſunt Pauli inſtituta, quæ uult Corinthios & cognoſcere, & obſeruare. Nondum interdictum erat mulieribus publicè cùm orare, tum prædicare & uaticinari: ut argumento ſunt, multarum illius temporis acta. De capitis orantium uelamine, inſtituta tradit: Virum aperto capite: Mulierem autem operto, orare iubet. Ex his conijcere licet Corinthi plurimum immodeſtiæ fuiſſe. Erant nimirum, ſicut hodie quoq; fieri uideas, qui non ſecus in ædem ſacram ueniebant, quam ſolent in theatrum uaniſſimi homines prodire ſpectatum. Nam uiri galeros ornamẽta neſcio quas muliebres nugas capiti imponentes, omnium in ſe conuertebant oculos. Mulieres uerò, & maritatæ, & uirgines, apertis ingredientes capitibus, ſimul & pudorẽ*

poſuiſſe,& libidini,maliſq; cupiditatibus,ceu fomenta ſubminiſtrare uidebãtur. Quaſi uerò ædes ſacra nundinationis puellaris,& procorũ magis theatrum,quàm domus modeſtiæ,& orationis ſit. In hos ergo grauiter Paulus inuehitur. Vide libros Tertulliani aduerſus hanc uanitatem conſcriptos: alterum quidem inſcriptum, De uelandis uirginibus: alterum, De habitu muliebri. Cyprianus Chriſti martyr ſcripſit tractatum de habitu uirginum.

Omnis uiri caput, Chriſtus. Deus caput Chriſti eſt: quia dignum eſt, ut filij caput, pater dicatur. Chriſtus enim Dei eſt filius: Vir caput eſt mulieris, quia in eam habet imperium: eſt enim de uiro, id eſt, ex eius coſta, Dei uirtute formata. Chriſtus autem caput eſt uiri, id eſt Dominus. Aut, Omnis uiri caput Chriſtus: id eſt, omnis fidelis & Chriſtiani caput, eſt Chriſtus. Sumus nanq; fideles ipſi, Chriſti corpus, nõ gentiles, quorum nõ eſt caput Chriſtus, quia nõ ſunt eius membra. Aut, Viri caput Chriſtus: quia uir ſoli Chriſto ſubiectus: Mulier aũt & Chriſto & uiro ſubiecta eſſe debet. Obſerua: hæc
Caput. dictio, Caput, diuerſam habet intelligentiã, quia & perſonæ diſcrepant, & ſubſtantiæ.

Omnis uir orans. Non prohibet Paulus aſsiduè uirum uelare caput, ſed ſolùm
Vir orans. dum publicè aut orat, aut prophetat, Exiſtimo ante hæc Pauli ſcripta, publicum illum orandi modũ, qui, alternis choris reſpõdentibus, fit in Eccleſia, non fuiſſe introductum: ſed unus aut orabat, aut uaticinabatur, cæteris tacentibus. Quod ſubindicat uerbũ ſingularis numeri, quo utitur Paulus, dicens: Omnis uir orans. Ab hoc ritu hactenus nõ receſsit Eccleſia, quæ curat Sacrificũ unum orare, & pro omnibus altari aſsidere, aperto capite, alium legere epiſtolam, aliũ prophetiam aut Euangelium, cæteris tacentibus & audientibus, dum unus illorũ in ſacris pronuntiat uerbũ Dei. Qui cũ alijs cantans pſalmos, & huiuſmodi pronuntiãs, nõ publica, ſed priuata & ſingulari oratione utitur, nõ perſonam Eccleſiæ agit. Quare is uelato capite pſallens & orans, Paulum nõ offendit.

Deturpat caput ſuum. Dehoneſtat Chriſtũ, caput ſuum myſticum. Aut quia
Velamen capitis. uelamen illud, ſignũ eſt cuiuſdam ſeruitutis. Vir autẽ nulli, præterquàm Chriſto, eſt ſubditus, cùm ſit princeps, & liber natus. Non igitur uir publicè orans imponat uelamen, id eſt iugum, capiti. Si quis petierit, Cur Paulus uelamen uiri crimini adſcribit? Quia ſigna data ſunt uiro, & mulieri: alteri quidẽ dominatus, qui nullo uelamine operiatur: alteri, id eſt mulieri, ſeruitutis, quæ operto capite eſſe debet. Qui hæc tranſgrediuntur, Naturæ terminos excedunt. Hoc eſt, quod Paulus dicit, Nec Natura ipſa docet uos.

Omnis autem mulier orans. Erant fœminæ, quæ prophetandi donum ha-
Fœminæ prophetiſſæ. berent, quales Philippi Euangeliſtæ filiæ extitere, Act. 21. & aliæ pleræq;: has non ſolùm uaticinij, & orationis tempore, ſed opertas ſemper eſſe depoſcit. Vnum enim eſt, ac ſi decaluetur: id eſt, unum eſt, & idem: hoc eſt, nihil omnino refert ſi decaluetur, aut tondeatur, & deraſa ſit.

Quoniam imago: Id eſt, ratione ſui principatus, Deo, & nulli creaturæ ſubditus eſt. oportet enim principẽ in cõſpectu ſui imperatoris cum Magiſtratus inſignibus apparere: id eſt, capite libero & expedito. Mulier autem eſt gloria uiri, id eſt, ſub uiri poteſtate & principatu: ideo debet mulier uelamen geſtare, tanquã inſigne ſeruitutis, ut demittẽs oculos, agnoſcat ſe & Chriſto & uiro ſubditam. Etſi nulla alia ratione, tamen Angelorũ (quos obedientiæ ſuæ aut inobedientiæ teſtes habet) ducta, ne in cõſpectu illorũ impudens appareat. Mulier enim aperta, eſt quædã impudẽs, & laſciua caro.
Quid eſt mulier aperta. Melior eſt (ait Sapiens) iniquitas uiri q̃ mulier benefaciẽs. Aut uelare debet caput: quo-
Eccleſiaſt. 14. c niam uelut profugũ eius caput & fugitiuũ eſſe debet, quòd credita ſibi à Deo poteſtate

deſciuerit:& præuaricatio ab illa inchoata eſt. Aut, Propter angelos: id eſt, epiſcopos, ait Ambroſius: ſicut docetur in Apocalypſi Ioannis, ad quos ſcribit Ioannes. Angeli epiſcopi.

Veruntamen neq;. *Reuera diſcrimen eſt inter uirum & mulierẽ quo ad ornatum capitis: ſed in his, quæ ad ſalutem ſpectant, pares ſunt uir & mulier. Aliter: In prima rerum creatione, fœmina ex uiro: nunc autem Deo ſic ordinante, neque fœmina ſine uiro, neq; uir ſine fœmina eſt. Omnia autem hæc ex Deo, cõmuni omniũ principio.*

Nec ipſa natura docet uos. *Excedit naturæ terminos, quòd mulieres prophetantes, ſint aperto capite. Dicet aliquis: Si hoc natura eſt, quare nõ ab omnibus gẽtibus cuſtoditur? Quia illi à natura deciderunt, ſicut ex multis alijs comprobatur, imò ſine lege uiuunt: apud quos, ſi Paulus de his loqueretur, alijs uteretur rationibus.*

Quod uir quidem ſi comam. *Obijciet aliquis de Nazaræis comã nutrientibus. Reſpondeo, id ex Dei diſpenſatione religioſiſſimè faciebant.*

Si quis autem uidetur. *Occupatio eſt. Quæret aliquis, quales ſunt hæ rationes Pauli de aperiendo uiris capite, & uelando mulieribus: ubi hæc ſcripta reperit, quis illum iſta docuit? Reſpondet Paulus, autoritate cõſuetudinis eccleſiæ, cùm in uetere tum nouo teſtamento. Vide & obſerua, quàm magnam eccleſiaſticæ cõſuetudini autoritatem affert, ad confirmanda quæ uel ſacris Biblijs non ſunt expreſſa. Suis ſyllogiſmis, & rationibus ſophiſticis, multa contentioſè refellebant à Paulo dicta Corinthij: ſed ait Paulus, Conſuetudinem nullam eiuſmodi habemus, uel contendendi, uel uirilem enutriendi comam.* Cõſuetudo eccleſiæ plurimũ autoritatis habet.

Neq; eccleſia Dei. *Id eſt, neq; cæteri fideles ipſi: quaſi dicat, cùm nobis obſiſtitis, uos eccleſiæ Dei etiam reſiſtitis.*

Hoc autem pręcipio: non laudans, quòd nõ in melius, ſed in deterius conuenitis. Primùm quidem, conuenientibus uobis in eccleſiam, audio ſciſſuras eſſe inter uos: & ex parte credo. Nã oportet & hęreſes eſſe: ut, & qui probati ſunt, manifeſti fiant in uobis. Conuenientibus ergo uobis in unum, iam nõ eſt dominicam cœnam manducare. Vnuſquiſq; enim ſuam cœnã pręſumit ad manducandum. Et alius quidem eſurit, alius autẽ ebrius eſt. Nunquid domos non habetis ad manducandum & bibendum? aut eccleſiam Dei contemnitis, & confunditis eos qui nõ habent? Quid dicam uobis? Laudo uos? In hoc non laudo.

Hæreſes] Sectas

Iam nõ eſt] Nõ licet

Præſumit] Occupat, anticipat.

De cœna Domini.

Hoc autem præcipio. *Præcipio quidem hoc ſcilicet, Virum aperto capite, & mulierem uelato capite orare. Non tamen probo, quòd conuentione ueſtra, ſeu dum conuenitis, deteriores euaditis: hoc eſt, non conuiuendi, ſed concertandi gratia cõuenitis. Ad huius loci & ſequentium explanationem, neceſſe eſt conſuetudinem Corinthiorũ agnoſcere ex probatis autoribus. Erat uetus eccleſiæ mos, Corinthijs acceptiſſimus, qui (ut apud Chryſoſtomũ, & alios uetuſtæ hiſtoriæ ſtudioſiſſimos legimus) cõmuneis faciebant menſas, ſtatutis diebus & feſtis in eccleſia, ut decebat, & collectione perfecta inibi, poſt myſteriorum, ſcilicet corporis & ſanguinis Domini cõmunicationem* Cõmunes menſæ olim ex cõſuetudine.

nem, ad cõmune epulum omnes, tum diuites, tum quibus res domi anguſta erat, conue-
niebant, cibis & omni impenſa per ſumptuoſos & diuites in eccleſia oblatis: paupe-
res, & qui nihil habebant, à diuitibus uocabantur, & cõmuniter omnes diſcũbebant,
in hymnis, gratiarumq; actionibus conuiuia illa tranſigentes, quæ à communi inuicem
charitate, Charitates, Chariſtiasq; uocabant. Auguſtinus exiſtimat, hos ante receptam
ſacram Euchariſtiam, menſis ſolitos accumbere, Chriſtum imitatos, qui agnũ paſchalẽ
primùm diſcipulis dedit, deinde ſuum corpus & ſanguinem. Siue antè, ſiue poſt diſcum
berent, procedente tempore, huiuſmodi aboleuit conſuetudo. Atq; ortis diſſenſionibus,
ritus ille mirabilis, qui mutua charitate, & Chriſtiana philoſophia non modica cõſta-
ret, ſublatus eſt, nec ultrà à Corinthijs ſeruabatur. Ex hac diuiſione cõtigit, ut alij his,
alij illis ſeſe adiungerent, dicentes, Ego ſum Apollo, Ego Cephæ, & huiuſmodi: &
particularia fierent conuiuia, in quibus ſeſe ingurgitarẽt. Et ab ijs arcerentur, quibus
arctior res familiaris erat, quinetiã priuatim, & non in communi menſa, prout uariæ
erant ſectæ, Chriſti corpus & ſanguinem ſumebãt. Hæc ſunt, quæ Paulus arguit, cùm
ait, Non laudans, quòd non in melius, ſed in deterius conuenitis. Et ſequitur: Conue-
nientibus uobis, audio ſciſſuras, &c. Obiter adnotandum duxi, quod Pontius Paulinus
in libello de Gazophylacio docet, Menſam in eccleſia poni ſolitam, pro pauperibus ci-
bo reficiendis, quam etiam Domini Menſam uocat, & à Domino poſitam, adhortans di-
tiores, ut egentibus de ſuo libenter impertiant.

Oportet hæreſes eſſe. Hæreſes hîc dicit, non opinionũ & dogmatũ, ſed ani-
Hæreſes. morum diſsidia. Cùm iam particularia cõuiuia, neglectis pauperibus, celebrari uideã,
& alios his, alios uerò illis adiungi: oportet diſsidia eſſe, ut qui probi ſunt, manifeſten-
tur. Probos, & probatos dicit, qui concœnandi ſeruarẽt conſuetudinẽ. Aut pauperes,
qui æquo animo tolerarent ſe à diuitibus & contemptos, & à conuiuijs expulſos, cùm
prius non eſſet eorum cognita tolerantia. Particula ΥΤ, non cauſam, ſed rei euentum
Matth. 18.a dicit. Simile eſt, quod dixit Chriſtus, Neceſſe eſt, ut ueniant ſcandala. Sed non arbitrij
libertatem (ait Chryſoſt. in hunc locũ) his uerbis tollit, neq; neceſsitatem aliquam, &
uiolentiam uitæ imponit: ſed quod ob prauam hominum mentem futurum erat, prædi-
xit: ob eorum, qui curari non poterant, uoluntatem. Nõ enim quòd hæc prædixerit, id-
circo hæc facta ſunt: ſed cùm proculdubio futura eſſent, ideo prædixit. Hæc ille.

Conuenientibus uobis. Relegat eos Paulus ad illam noctem, in qua admi-
randa myſteria Chriſtus tradidit. Dominica illa cœna communiter omneis habuit in-
cluſos, Magiſter cum diſcipulis accubuit, imò ne proditor quidem eiectus eſt, ſed cibo-
rum factus eſt particeps, & myſteriorum ſocius. Qui ergo menſas particulares cele-
bratis, non Dominicã cœnam mãducatis, non ritum illius ſanctiſsimæ cœnæ obſeruatis.
Dominica enim cœna, id eſt Domini, debet eſſe cõmunis. Quæ enim Domini ſunt, non
Dominica cœna. huius ſunt ſerui, non alterius, ſed omnibus cõmunia. Seorſum ueſcimini, qui in unũ cõ-
uenire debetis mutua charitate, Dominicam cœnam indiſcriminatim manducantes.

Vnuſquiſque enim. Hos placidè & gulæ & temeritatis accuſat, dum uentri
uiuunt, & inebriantur. Pauper fame conficitur, tu lautius uiuis: inops ſitibundus pe-
rit, tu uerò oppletus uino, mades totus. Vnuſquiſque præſumit: id eſt, antè ſumit, anti-
cipat, & occupat ſuam cœnam, non expectatis pauperibus, priuatam & propriã, non
communem faciens cœnam, contra Dominicæ cœnæ imitationem, & obſeruatam eccle-
ſiæ conſuetudinem.

Nunquid domos. Occupatio eſt: dicẽs, Non licuit per famem nimis urgen-
tem

tem expectare communem cœnam. Reſpondet Paulus: Eſt tibi domus, in qua, famem illam extinguens, priuatim ueſcaris. Non debes eccleſia tanquam domo priuata & ſingulari uti. Eccleſia enim facta eſt, non ut diuiſi ſimus, cùm conuenire oporteat: ſed ut diuiſi coniungamur: & non confundamus, ſiue pudefaciamus pauperes, qui nobiſcum communem habent Dominum.

Quid dicam uobis. *Dicturus eſt ſe non laudaturum Corinthios, comeſſationes & conuiuia huiuſmodi facientes: in cæteris autem laudabit. Alij ſic, Quid dicam uobis? Laudo uos? pro, Laudabo uos? imò non laudo uos in hoc. Non ſolùm non laudabo, ſed nec laudo.*

Ego enim accepi à Domino, quod & tradidi uobis: Matth. 26. e
quoniam Dominus IESVS, in qua nocte tradebatur, Marci 14. c
accepit panem: & gratias agens, fregit, & dixit, Acci- Lucæ 22. b
pite, & mãducate: hoc eſt corpus meum, quod pro uo-
Tradetur] frãgitur bis tradetur; hoc facite in meam commemorationem.
Similiter & calicem, poſtquàm cœnauit, dicens, Hic ca-
lix nouum teſtamentum eſt in meo ſanguine: hoc faci-
te, quotieſcunque biberitis, in meam commemoratio-
nem. Quotieſcunque enim manducabitis panem hunc,
Calicem] de poculo hoc & calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, do-
nec ueniat. Itaque quicunq; manducauerit panẽ hunc,
& biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis Ioan. 6. f
& ſanguinis Domini.

Ego enim accepi à Domino. *Particula* ENIM, *rationem quandam ſubindicat, cur peccarent priuatim cœnantes. Atque hanc non idoneam eſſe præparationem, ad ſacratiſſimam Euchariſtiam ſumendam. Cuius ritum & uſum, ante hanc ſcriptam epiſtolam, Corinthijs tradiderat: iuxta non humanam, ſed diuinam, quàm à Domino acceperat, traditionem.*

Quoniam Dominus Ieſus. *Meminit illius ultimæ noctis, qua Dominus ſacram inſtituit menſam, ut nos compungat. Quemadmodum enim illorum maximè meminimus uerborum, quæ à morientibus ultimo loco audiuimus, & ad hæredes, ſi eorum mandata auderent contemnere, exhortantes dicimus: Intellexiſtis, quòd hanc ultimam cœnam dimiſit nobis pater, & quo tempore expirabat, hæc præcepit: ſic Paulus, Recordamini (inquit) ô Corinthij, hoc ultimum nobis myſterium præbuiſſe, & ipſa nocte, qua erat pro nobis moriturus, hæc præcepit, & poſt eam traditam nobis cœnam, non amplius aliam appoſuit. Tu accede cum gratiarum actione, nihil indignũ faciens. Noli ignominia afficere fratrem hunc eſurientem caue contemnas: neque inebriare, neq; cõtumeliam dicas in Eccleſiam. Noli à proximo ſcindi, etenim Chriſtus communem ſuam cœnam fecit, omnibus æqualiter dedit, dicens, Accipite, & manducate. Neminẽ à ſacroſancta menſa eiecit. Ita nec uos à conuiuijs, quæ Dominicam cœnam repræſentant, arcere pauperes debetis. Aut nolite indignum ducere ad communem menſam, cùm ſumenda eſt Euchariſtia, accedere: nolite priuatam, & à communi menſa remotam adire: Omnium enim Dominus eſt, & pauperum, & diuitum.*

Accepit

Accepit panem. *Accepit panem azymum,quo iuxta præceptum* Domini *ueſcebantur phaſe celebrantes.Gratias egit:id eſt,*Benedixit,*ut ait* Matthæus.*Laudabat patrẽ de reparatione humana proximè facienda.* F R E G I T, *hoc uerbũ exiſtimant à* Paulo *dictũ per anticipationẽ,ut dicunt:quia cõſecrauit hac forma, quam nobis dedit,* Hoc eſt enim corpus meum:*poſteà fregit,& diſtribuit accumbentibus.Quidam ſic interpretatur (ne ante uerba prolata conſecrationem, poteſtate excellentiæ factam dicere cogamur,néue uerbum* F R E G I T,*per anticipationem dicamus)*Fregit,*id eſt,diuiſit panem in tot buccellas,quot erant* Apoſtoli,*& accumbentes.*Et *ſicut in uno calice & poculo ſanguinem proprium omnibus ſumendum dedit, ita panem in buccellas diuiſum in diſco conſecrauit,& conſecratum manibus proprijs tradidit accumbentibus manducandum.*Ex *hoc ritu,eccleſia patenarum uſum apoſtolica traditione accepit.*

Patenarum uſus.

Accipite,& manducate. *Faciunt hæc uerba,ne infantibus,ſtultis,dementibus,& huiuſmodi,*Euchariſtiam Eccleſia *tradat.Sicut enim baptiſmus natis, & nõ adhuc in utero exiſtentibus,traditur,iuxta præceptum* Domini,Ioannis 3.*Niſi quis renatus fuerit denuo,&c.*Niſi *enim is natus ſit,quî fieri poteſt,ut renaſcatur? Ita non traditur* Euchariſtia *his qui adhuc non poſſunt accipere,qui non agnoſcunt manducandum & ſumendum:ſed his,quibus uerè dici poteſt,*Accipite,*& manducate.*

Euchariſtia infantibus non datur.

Hoc eſt corpus meum. *Nullam hic metaphoram agnoſco, ſolam ueritatem adoro.*Non dixit Paulus,Hic,*id eſt,in hoc loco:ſed,*Hoc, *id eſt, hæc ſubſtantia:demonſtrando quod in manibus haberet, ſe illus traditurum.* Eſt *enim pronominis demonſtratiui officium,oſtendere ſubſtantiam abſolutè,& ſine qualitate.*Non dixit,Apparet *aut ſignificat:ſed,eſt, & uerè eſt corpus, non panis,ſed meum.* Hæc *uerba* Domini *non ſolum enuntiant ueritatem,id eſt,hanc ſubſtantiam eſſe corpus* Chriſti:*ſed etiam faciunt, quod enuntiant.* Faciunt, *quòd ſub hac ſpecie eſt uerum* I E S V *Chriſti corpus, & fit transſubſtantiatio.*De *ſumma trinitate & fide catholica. c. firmiter.* In *eccleſia .* Idem *ipſe ſacerdos eſt ſacrificiũ* I E S V S *Chriſtus:cuius corpus & ſanguis in ſacramento altaris ſub ſpeciebus panis & uini ueraciter cõtinentur,transſubſtantiatis pane in corpus,& uino in ſanguinem,poteſtate diuina.* De *hac transſubſtantiatione, uide* Doctores *ſcholaſticos in* I I I I.*Sententiarum,dictione* X I.

Officium pronominis demõſtratiui.

Quod pro uobis tradetur. *Prædixerat* Apoſtolis,*ecce aſcendimus* Hieroſolymam,*& filius hominis tradetur,&c.* A *Iuda principibus ſacerdotum, à principibus, gentibus traditus eſt.* Scipſum *uoluntariè tradidit.*Oblatus *eſt(ait* Eſaias) *quia uoluit.* Ad Epheſ.5.Tradidit *ſemetipſum pro nobis.*Pater *miſericors tradidit filium.* Ad Romanos 8.Qui *proprio filio non pepercit,ſed pro nobis omnibus tradidit illum,&c.*Pro *nobis:id eſt,pro noſtra redemptione,non pro eius culpa.*Vt *qui peccatum non fecit,nec inuentus eſt dolus in ore eius,*1.Pet.2.*cap.*

Hoc facite. *Præcepit facere,quod fecit:quod præcipiẽs,ut facerent,dedit illis poteſtatem faciendi:hoc eſt,ſacerdotes, & preſbyteros ordinauit .* Non dicit, Hoc dicite: *ſed,facite hoc,quod feci.*Quid *fecit?* Accepit *panem,gratias egit,fregit,& conſecrauit, conſecratum ſumendum dedit.*Hoc *ergo faciendi poteſtatem habet ſacerdos.*

In meam commemorationem. *Quia non iterum moriturus eſt* Chriſtus,*ex hoc mundo ad patrem diſcedens , præcepit hoc ſacramentum ſui corporis & ſanguinis celebrari:quod facientes,memoramus dolores & crucem eius,cuius effuſus ſanguis facit ſatis pro omnibus.*Quò *fit,ut* Ipſum Chriſtum *in* Miſſa *offerentes,ſacrificij crucis recordationem operemur.*

Commemoratio paſsionis Chriſti.

Similiter & calicem. Eo modo calicem, quo & panem accepit: gratias egit, conſecrauit & dedit ſumendum Apoſtolis.

Poſtquàm cœnauit. Quaſi dicat, inter cœnandum panem accepit, & conſecrauit: At finita cœna, ſeu poſtquàm cœnauit, calicem accepit, & uinum in calice, ſeu poculo contentum, conſecrauit in ſanguinem ſuum.

Hic calix, nouum teſtamentum eſt. Integrā formam cōſecrandi calicem uoce tradiderat Corinthijs, cuius ſenſum hic refert: Hoc contentū in hoc calice, ſeu poculo, eſt meus ſanguis, cuius effuſione cōfirmatur nouū teſtamentū. Itaq; carnē & ſanguinē Chriſti ſumentes, nouum conſequimur teſtamētum, quod eſt noua lex, quæ obedientē ſibi tradit cœleſtibus regnis. Nā & Moyſes, accepto ſanguine uituli in patena aſperſit filios Iſraël dicens, Exodi 24. Hic eſt ſanguis fœderis, quod pepigit Dominus nobiſcum, ſuper cunctis ſermonibus his. Hoc figura fuit teſtamēti, quod Dominus nouū appellauit per Prophetas, quo promittuntur cœleſtia: ut illud uetus ſit, in quo terrena promittebātur, quod Moyſes tradidit. Teſtamentū ergo ſanguine cōſtitutū eſt, quia beneficij diuini ſanguis teſtis eſt, in cuius typū (ait Ambroſius) nos calicē myſticum ſanguinis, ad tuitionē corporis, & animæ noſtræ percipimus, quia ſanguis Domini, ſanguinē noſtrū redemit, id eſt, totū hominē ſaluū fecit. Legito IX. caput ad Hebræos, infrá.

Hoc facite quotieſcunque. Præcepit Chriſtus uſum huius ſacramenti: hactenus uerba ſunt Chriſti, quæ Paulus ſequenti textu explanat, maximè partem illā, In meam commemorationem. Quotieſcunque enim manducabitis panem hunc, id eſt, corpus meum, quod eo nomine uocat, quia ſub ſpecie panis eſt. Et calicem (ſupple, cōſecratum) bibetis, mortē Domini annūtiabitis. Atq; in his ſacris perſeuerandū erit, donec ueniat ille, quem ſumitis, ſecūdo ſuo aduētu, iudicaturus in maieſtate ſua uiuos & mortuos. Duraturū enim eſt hoc iuge Euchariſtiæ ſacrificium, uſq; ad diem iudicij generalis, poſt quem excellētiore modo & palàm illū in gloria uidebimus, nō amplius ſub ſpeciebus panis & uini, ſed iam illius fruemur non ſolùm corpore, ſed & diuinitate. *Sacrificium eucharistiæ, uſq; ad diem iudicij.*

Itaque quicunque manducauerit. Explanat Paulus uerba Chriſti, Accipite & manducate. Hìc palàm Paulus corpus conſecratum panem uocat, non quòd ſit adhuc panis, eo modo quo fuit: ſed quòd ſit panis uiuus, & uitam conferens ueram. Ex hoc textu, Theologi duplicem interpretati ſunt manducādi & bibendi modum, ſacramentalem & ſpiritalem ſcilicet. Qui manducāt & bibunt (ut dicunt) ſacramentaliter & ſpiritaliter, dicuntur à Paulo dignè ſumere. Qui uerò ſolùm ſacramentaliter ſumunt, indignè accipiunt.

Reus erit corporis. Non dicit Paulus, tanquā corporis & ſanguinis, ſed corporis: ut agnoſcamus etiam indignos, hoc eſt, immundos, & peccatum in ſe ſentientes, ſumere uerum IESV Chriſti corpus, non autē ſolùm ſignū. Agnoſce quàm grauis ſit indignè ſumētium culpa. Reus erit corporis & ſanguinis: ac ſi dicat, non ſecus qui indignè ſumpſerit, ſceleri erit obnoxius & obſtrictus, q̄ ſi ſanguinem ipſum Domini fuderit. Nam quēadmodū cùm tunc Iudæi transfixerūt: nō ut biberent, transfixerūt, ſed ut effunderēt: ita qui indignè cōmunicat, nullū inde fructū cōſequitur, ſed peccās trāſfigit, & effundit: propterea iudiciū ſibi manducat, hoc eſt, obſtrictus eſt æternæ pœnæ. *Iudicium ſibi manducare.* *1.Corint. 13.b*

Probet autem ſeipſum homo, & ſic de pane illo edat, & de calice bibat. Qui enim manducat & bibit indignè, iudicium ſibi manducat & bibit; non dijudicans corpus

Nō dijudicans tanquā promiſcuo cibo utens — *Ex indigna ſumptione multa incōmoda.*

corpus Domini. Ideo inter uos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi. Quòd ſi noſmetipſos dijudicaremus, non utique iudicaremur. Dum iudicamur autem, à Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur. Itaq; fratres mei, cùm conuenitis ad manducandum, inuicem expectate. Si quis eſurit, domi mãducet: ut non in iudicium conueniatis. Cætera autem, cùm uenero, diſponam.

Dijudicaremus,) examinaremus.

Iudicari à Domino.

In iudiciū) Ad cōdemnationē.

Probare ſeipſum.

Probet autem. *Ne indignè ſumas, proba teipſum, tuam examina conſcientiam. Caue de hoc tam ſacro myſterio irreuerenter quicquam aut eloqui, aut ſentire. Neminem tibi in iudicem propoſuerim, præter teipſum. Si quid in legẽ admiſiſti, prius purgabis pœnitentia, & confeßionis ſacramento.*

Et ſic. *Id eſt, non indignè ſumes. Aut, Tua examinata conſcientia, purgatáq; uera diſcußione, licebit tibi tanta myſteria adire. Non feſtis modò profeſtisq; diebus, ſed quouis tempore, quum purum te, & dignum compereris. Non dicit ſolùm de pane, ſed addidit,* ILLO: *ut planè intelligas, non panem quem dedit Moyſes, ſed quem pater* IESV *Chriſti de Cœlo dat, uerum & uiuum.*

De pane illo.

Qui enim manducat. *Expreßit indignè ſumentium culpã, cùm dixit, Reus erit corporis & ſanguinis. Nunc pœnam indignè ſumenti debitam manifeſtat, damnationem ſcilicet æternam, ſi graue & mortale fuerit peccatum. Si uerò leuitate quadam commiſſum, & ueniale (ut dici ſolet) temporalem pœnam.*

Pœna indignè ſumentium Eucharistiam.

Non dijudicans corpus. *Id eſt, Accedens ad hoc tam ſacrũ myſteriũ, tanquã ad promiſcuam, & indifferentem menſam, ueſcendi gratia panis, extinguendi'ue famẽ, non dijudicat corpus Domini, non dicit, non cogitat, quis ei ſeipſum exhibet.*

Ideo inter uos multi infirmi. *Ne uideatur Paulus ſolùm uerba dixiſſe, Reus erit corporis, &c. &, Iudicium ſibi manducat, &c. opera & effectus peccatorũ indignè ſumentium oſtẽdit, cùm morbos & mortem hic exprimit: atq; Corinthios teſtes aduocat: agnoſcant ex pœnis, quas patiuntur, ſe indignè tantum myſterium celebraſſe. His terrorem incutit, quemadmodum ſuperiore capite de idolorum ſacrificijs agẽs, ueteres narrauit hiſtorias & plagas in eremo. Ideo ait, Quia non probati, aditis ſacra illa myſteria, multi inter uos ſunt uiribus deſtituti, alij longo morbo & febribus correpti, alij immatura morte præuenti. Quid, ſi quis ad ſenectam uſq; incolumis indignè perſeuerans tantum myſterium adierit? Hunc grauior pœna & manet, & expectat. Niſi Paulus has pœnas enumeraſſet ex indigna ſumptione, crediđiſſent Corinthij fuiſſe purè naturalia accidentia: ſicut & à multis nũc perperam fit, qui has pœnas cœlo & influentijs cœleſtibus adſcribunt, imò aliqui, ipſi fortunæ.*

Quòd ſi noſmetipſos. *Non ait, Si puniremus, ſi ſupplicium de nobis ſumeremus: ſed, Si dijudicaremus, hoc eſt, ſi noſtra peccata cognoſceremus, ſi condemnaremus noſipſos, liberaremur utiq; & ab huius, & futuri ſeculi ſupplicijs. Qui enim (ait Chryſoſtomus) ſeipſum condemnat, dupliciter Deum placat: & quòd peccata ſua cognoſcit, & quòd in poſterum pigrior ad peccandum efficitur.*

Fructus cognitionis ſui.

Dum iudicamur autem. *Non dicit, Punimur, nõ inquit, Pœnas damus: ſed, Corripimur, & erudimur: ut oſtendat has afflictiones (quibus hic iudicari à Domino dicimur) admonitionis magis eſſe, quàm dãnationis: medicinæ, quàm ſupplicij: correctionis*

ctionis, quàm pœnæ. Neq; propter hoc tantùm, id eſt, ut admoneamur, & erudiamur, ſed maius minitando ſupplicium, leue hoc præſens, & nō grauius has afflictiones præſentes efficit, dicens,

Vt non cum hoc mundo. *Gehennam & horrendum iudicium, neceſſariam & omnino futuram inquiſitionem & ſupplicium oſtendit: quod cùm apprehendimus, leuius has caſtigationes præſentes toleramus.*

Vt non in iudicium. *Id eſt, in ueſtri iacturam, & condemnationem conueniatis: ne quis intelligat eos iudices adire.* DICTIO.

VELAMEN *capitis, hoc loco, non ſolùm intellige de pileo, uerum etiam de coma, quæ & ipſa caput tegit.* Velamen capitis.

DETVRPO, *id eſt, deformo, & dedecoro.* Deturpo.

DECALVO, *id eſt, ualde caluum & raſum facio, tondeo.* Decaluo.

ANGELVS, *commune uocabulum omnibus, qui mandata Dei perferunt, & uerbum eius annuntiant, ſiue ſpiritus illi cœleſtes ſint, ſiue Prophetæ aut Apoſtoli in terra. Malach. 2. Agge. 1. Lucæ 9. Matth. 11. cap.* Angelus.

COMA, *capillitium: ſed promiſſius, ſeu longius, & curatum: unde Comatulus.* Coma, Comatulus.

ECCLESIA, *eſt cœtus & concio: & dicitur conſenſus fidei, conſenſus animorum, conſenſus unius baptiſmatis, unius Dei. Epheſ. 4. Vna fides, unum baptiſma, unus Deus. Vnde Chriſtiani conciues appellantur. Epheſ. 2. Eſaiæ 70. Atque ſicut ciuitas, Eccleſia Dei eſt, ſic ciuitas eſt conſenſus ciuium.* Eccleſia.

SCISSVRA, *eſt diſsidium, ſectio, ſchiſma.* Sciſſura.

HAERESIS, *hoc loco, nō de dogmate, uel ſecta dicitur, ſed de diſſenſione illa, quam de menſis habebant, priuata prandia exercentes in Eccleſia.* Hæreſis.

VT *particula, hoc loco, Vt qui probati, &c. non cauſam, ſed rei euentum, & finem dicit.* Vt.

COENAM *dominicam, aliquando dicimus ſacrum illud myſterium corporis & ſanguinis Domini: interdum uerò conuictum illum ad uenerandæ illius dominicæ cœnæ imitationem, quam Chriſtus cum diſcipulis egit.* Cœna dominica.

PANIS, *pro omni genere ciborum uſurpatur. dicitur aliquando corpus Chriſti, ut hoc loco: Et ſic de pane illo edat, &c. Ioannis 6. Non Moyſes dedit uobis hunc panē. Allegoricè pro uexatione & afflictione ſpiritus. Pſal. 76. Cibabis nos pane lacrymarum. Sunt & aliæ ſignificantiæ tropicæ, quas paſsim in ſacris offendes.* Panis.

CALIX, *poculū, & uas dicitur. Tropicè pro paſsione & afflictione: iuxta illud, Pater, ſi poſsibile eſt, tranſeat à me calix iſte. Pſal. 115. Calicem ſalutaris accipiam.* Calix.

DONEC, *aliquando uſq; ad rei euentū dicitur, ut hoc loco, Donec ueniat. Scriptura aliquando id, quod perpetuò durare debet, huiuſmodi uerbis eloquitur. ut Matt. 5. Non exies inde, donec reddas nouiſsimum quadrantem.* Donec.

HIS *uerbis Dormire, & Requieſcere, tropo ſacræ Scripturæ mors naturalis ſignificatur. 4. Reg. 4. Pſal. 4. 1. Corinth. 15. 1. Theſſ. 4. Act. 7.* Dormire. Requieſcere.

Vt uaria corporis membra: ita uaria gratiarum dona. CAP. XII.

Prout] Vt eſſ. Euntes.] Sequentes, uel, adducti.

DE ſpiritualibus autem, nolo uos ignorare, fratres. Scitis autem, quoniam cùm Gentes eſſetis, ad ſimulacra muta, prout ducebamini, euntes. Ideo no- Marc. 9. f

l tum

173

Spiritus ſanctus.

tum uobis facio, quòd nemo in ſpiritu Dei loquens, dicit anathema IESV. Et nemo poteſt dicere, Dominus IESVS, niſi in Spiritu ſancto. Diuiſiones uerò gratiarum ſunt: idem autem ſpiritus. Et diuiſiones miniſtrationum ſunt: idem autẽ Dominus. Et diuiſiones operationum ſunt: idem uerò Deus, qui operatur omnia in omnibus. Vnicuiq; autem datur manifeſtatio ſpiritus, ad utilitatem. Alij quidem per ſpiritum datur ſermo ſapientiæ: alij autem ſermo ſcientiæ, ſecũdum eundem ſpiritum: alteri fides in eodem ſpiritu: alij gratia ſanitatum, in uno ſpiritu: alij operatio uirtutum: alij prophetia: alij diſcretio ſpirituum: alij genera linguarum: alij interpretatio ſermonum.

Donorum diſtributio.

In ſpiritu] Per ſpiritum, & infrà.
Anathema Ieſu.] Anathema Ieſum. maledicit, & execratur Ieſum.
Gratiarũ] Vel, donorum
Miniſtrationũ] Vel, miniſteriorum
Vtilitatem.] Id quod confert, uel expedit.
Operatio uirtutum:] Efficaciæ potẽtiarũ
Sermonum.] Vel, linguarũ.

Spiritualia.

Deſpiritualibus autem *Id eſt, de Spiritus ſancti donis. Cùm cepiſſent Corinthij fieri Criſtiani, abunde recipiebãt Spiritum ſanctum: non uiſibiliter, ſed ſenſibile quoddam indicium dabat operationis illius gratia. Et hic quidẽ Perſarũ, ille Romanorum, Iudæorũ alius, alius alia quadã lingua loquebatur. Ex quo perſpicuum erat exterius, ſpiritum in ipſo eſſe, qui loqueretur. Neq; ſolùm hæc operabãtur, ſed & alia plura. Etenim multi mortuos ſuſcitabant, Dæmones expellebant, & donis alijs pollebant: Alij quidẽ minoribus, alij maioribus, ob id multæ inter illos obortæ ſunt diſſenſiones. Nam qui maioribus pollebant donis, alios contemnebant, ſuperbientes: Alij minoribus ornati, maioribus inuidebant. Erant & uaticinatores, prophetarum perſonas induentes, quos à ueris prophetis decernere docet, & diſſidia omnia caſtigat.*

Scitis autem quoniam. *Reuocat illis in memoriam, quòd aliquando fuerint Gentes. Id cùm iam eſſe deſierint, admonent, alijs moribus eſſe uiuendũ. Quia tempore idolorum, quidam uaticinabantur. Paulus hoc loco Vatem a Propheta diſcernit, ut ait Chryſoſtomus: ne quis Dæmonum delirijs hallucinaretur. Nam ante finẽ & Vates & Propheta cognoſcebatur. Vatis propriũ eſt, mente cõmoueri & neceſſariò cõpelli, & trahi, tanquàm furijs percitum. Propheta autem non eiuſmodi eſt, ſed ſobria mente, & modeſta, & firma, quæ loquitur omnia, ut decet, nouit. Muta uocat, quia bruta, ligna, ſaxa, aut aliquid huiuſmodi erant. Euntes, pro adducti, aut ſequentes, poſitum eſt.*

Vates.
Propheta.
Muta ſimulachra.

Dicit anathema Ieſu. *Agnoſces hominem ſpiritalem, qui omnia in nomine IESV loquitur, facit, aut operatur. Nemo huiuſmodi dicit anathema IESV: id eſt, Nemo ſpiritalis maledicit, & execratur IESVM, eiuſq; Euangelium.*

Profeſsio chriſtiana eſt à ſpiritu ſancto.

Et nemo poteſt. *Nemo poteſt ſentire, & uiua fide fateri, IESVM eſſe Dominum, niſi ſpiritu ſancto doni fidei largitore motus, et impulſus. Profeſsio Chriſtiana, ſeu profiteri Chriſtum eſſe Dominũ, eſt à Spiritu ſancto. Huc pertinet, quod 1. Ioã. 4. ſcribitur, Omnis ſpiritus qui confitetur Ieſum Chriſtum in carne ueniſſe, ex Deo eſt &c.*

Dona ſpiritus ſancti.

Diuiſiones uerò. *Dona gratias uocat Paulus, & omnes Spiritus ſancti effectus: qui etſi diuerſi & uarij ſunt, uni tamen autori Spiritui ſancto attribuẽdi ueniunt: & non diuerſis, & uarijs: ut gentiles, qui eloquentiam Mercurio, ſapientiam Mineruæ, nauigandi peritiam Neptuno, & huiuſmodi ſomnia uana cogitantes adſcribunt. Ipſe Spiritus ſanctus donum dicitur à patre & filio procedens, qui dona in nos*

Spiritus ſanctus.

ex gra

ex gratuita ſua bonitate diffundit: ſicut Iohelis 2. prædictum eſt: Effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem.Hic ſpiritus unus,& multiplex eſt,Sapiētiæ 7.Vnus in ſubſtantia,æqualis patri & filio. Multiplex in donis,& gratijs. Obſerua: Dona dicit, non Debitum:ne,qui plus accepiſti,ſuperbias:ne'ue qui minus,inuideas,aut tibi debita exiſtimes.Sed iure optimo age gratias largitori Spiritui ſancto,à quo tanquàm ab eodem fonte,tu & ille,hauritis.

Diuiſiones miniſtrationum. *Alio nomine, dona illa appellat miniſtrationes.In Eccleſia,uaria ſunt officia & miniſteria,quibus uariæ ſunt miniſtrandi gratiæ conceſſæ ab uno autore,qui Dominus eſt.Hunc ordinem Eccleſiæ Dei demirata eſt Regina Saba in domo Salomonis,huius noſtræ eccleſiæ typo,3.Reg.10.Inter has miniſtrationes,ſunt Apoſtolatus,Doctoratus, Iniunctio baptizandi, Eleemoſynas colligendi, & huiuſmodi.Sunt enim miniſtri Domini ad Eccleſiæ ædificationem. ob id dicit, Idem autem Dominus,cuius ſunt miniſtri, ut ſuprà 8. cap. Nobis unus Dominus* IESVS *Chriſtus,per quem omnia.Perſonam Spiritus ſancti expreſſerat:hic perſonā Filij explicat, ſtatim explicaturus & Patris perſonam, ut hanc perſonarum trinitatem nobis Deum unum explicet,& omnium bonorum in nos autorem, indiuiſaq; opera Trinitatis,in his quæ ad nos attinēt:nempe operante uno,tres operari dicuntur. Vna eſt enim trium illarum perſonarum uoluntas,una & æqualis poteſtas & maieſtas,quæ hic à nobis potius adoranda,quam inquirenda uenit.*

Miniſtrationes.

Trinitatis cuius opera ſunt indiuiſa in his quæ ad nos ſunt.

Et diuiſiones operationum. *Alio nomine etiam dona exprimit,perſonam Patris(ut prædixi)explicans.Operationem hic dicens,uim quandam intelligit,& efficaciam,qua Deus agit in nobis,non ſine nobis:ſed in nobis ad tollendum errorem eorū, qui cauſis ſecundis proprias actiones auferebant, quod Deus omnia operaretur.*

Vnicuiq; autem datur. *Et dona & operationes ſeu gratias(ut dicunt)gratis datas,uocat manifeſtationem Spiritus:ijs enim manifeſtatur Spiritus ſanctus. Nominum ſunt differentiæ:donum,operatio,& manifeſtatio:ſed res eædem.*

Ad utilitatem. *Id eſt,ad id quod expedit,ſeu ad id quod confert,ut utilitati Eccleſiæ conſulatur.Hæ gratiæ non ſolùm dantur,ut manifeſtent Spiritum ſanctum inuiſibiliter acceptum,ſed ut conferant Chriſtianiſmo.Hoc loco reprobantur, qui Pſalmis, Prophetijs,& huiuſmodi utuntur ad quædam uana.*

Sermo ſapientiæ. *Non dicit,Sapiētiam ſolùm,ſed ſermonē,ut ſignum externū, manifeſtatiuū ſpiritus,oſtendat.Sermo ſapientiæ & ſcientiæ dicitur,uirtus promptè & expeditè,explicandi,& effandi,quæ de Deo arcana & recōdita cognoſcuntur, tum in ſapientia,tum in ſcientia.Paulus & Ioannes tonitrui filius, & pleriq; alij ſermonē ſapientiæ habuerūt.Sapiētia eſt de diuinis,ut principijs & regulis:Sciētia uerò,ex creaturis procedit ad diuina:hoc eſt,(ait Auguſtinus)Sapiētia eſt,per quam in ſe diuina cognoſcimus,& contemplamur:Scientia,qua,per bonas actiones,ad Deum tendimus.*

Sermo ſapientiæ.

Sapientia. Scientia.

Alteri fides in eodem ſpiritu. *Fidem non eam dicit, quæ eſt dogmatum: hoc eſt,credendorum(hæc enim omnibus Chriſtianis communis eſt) ſed ſignorum, & agendorum,de qua Marci 11. Chriſtus,Si habueritis(inquit)fidem,ſicut granum ſinapis,& dixeritis huic monti,tranſi hinc,&c.Et Apoſtoli ad eam adhortabantur,dicentes Lucæ 17.adauge nobis fidem,ipſa enim mater ſignorum eſt. Fidem hic intellige uiuam,& fiduciam in Chriſtum.*

Fides mater ſignorum.

Gratia ſanitatum. *Id eſt,dona ſanationū:ſeu uis,morbos ſanandi,& curandi.*

Sanatio.

Virtutum. *Id eſt ſignorum & miraculorum. Qui habebat donum ſanandi,cu-*

Virtutes.

rabat ſolùm:ſed qui etiam operationes uirtutum,uim etiam puniēdi & ſolo uerbo animaduertendi in peccatores habebat,ait Chryſoſto. Quemadmodum Paulus Helymam excæcauit,Act.13.Et Petrus Ananiam & Sapphiram ſuſtulit.

Prophetia.

Alij prophetia.*Hoc dicebat Theſſalonicenſibus, Prophetias nolite negligere. Prophetiam dicit futurorum præcognitionem,ut Spiritu repletus (ait Ambroſius) dicat futura.Sumi etiam ſolet pro ſcripturarum cognitione infuſa.*

Diſcretio ſpirituum.

Alij diſcretio ſpirituum:*Id eſt,uis & facultas internoſcēdi, quis fidelium ſit ſpiritalis,quis ſpiritu careat,quis propheta,qui'ue deceptor;quo ſpiritu quis loquatur, inuidentiæ,an charitatis.*

Linguarum uarietas.

Alij genera linguarum. *Simplex intelligit uarijs linguis loquendi donum, diſtinctū ab eo,quod eſt donum interpretandi linguas:multi ſanè uarijs loquuntur linguis,à Spiritu ſancto moti,qui non planè uocum ſignificantias intelligunt, & quibus non eſt interpretandi facultas,ut ſequēti cap.13.dicetur. Qui loquitur linguis, taceat in Eccleſia,ſi deſit interpres.Agnoſces ex eo loco donū loquēdi linguis,aliud eſſe à dono interpretandi.Magni apud Corinthios fiebat linguarum gratia(ait Chryſoſt.) Cui eò plurimùm confidebāt,quòd prius fuiſſet Apoſtolis tradita,ob idq; & alijs præſtantior gratijs uidebatur, quum eſſet inferior. Nam doctrinæ gratia longè eſt excellentior. Et ſimplex uarijs linguis loquendi donū,plurimùm antecedit linguarū interpretatio.Ideo dicebat:Qui bene præſunt preſbyteri,duplici honore digni ſunt,maximè qui laborant uerbo & doctrina.Et ad Timotheum ſcripſit:Attende lectioni,exhortationi,doctrinæ: noli negligere gratiā,quæ in te eſt.Rectè linguarum uarietatem,Genera nuncupauit.*

1.ad Timoth. 4.d

Hæc autem omnia operatur unus,atque idem ſpiritus, diuidens ſingulis prout uult. Sicut enim corpus unum eſt,& membra habet multa, omnia autem membra corporis,cùm ſint multa, unum tamē corpus ſunt: ita & CHRISTVS. Etenim in uno ſpiritu omnes nos in unum corpus baptizati ſumus, ſiue Iudæi, ſiue Gentiles:ſiue ſerui, ſiue liberi: & omnes in uno ſpiritu potati ſumus.Nam & corpus nō eſt unum membrum, ſed multa. Si dixerit pes, Quoniam non ſum manus, non ſum de corpore: non ideo non eſt de corpore? Et ſi dixerit auris,Quoniam non ſum oculus,non ſum de corpore: non ideo non eſt de corpore? Si totum corpus oculus,ubi auditus? Si totum auditus, ubi odoratus? Nunc autem poſuit Deus membra, unumquodq; eorum in corpore, ſicut uoluit. Quòd ſi eſſent omnia unum membrum,ubi corpus? Nunc autem multa quidem membra,unum autem corpus. Non poteſt autem oculus dicere manui, Opera tua non indigeo: aut iterum caput pedibus,Non eſtis mihi neceſſarij.Sed multò magis quæ uidentur membra corporis infirmiora eſſe, neceſſaria ſunt: & quæ putamus ignobiliora membra

Membra uaria i uno corpore.

Metaphora corporis naturalis.

In uno ſpiritu potati ſumus.] unum ſpiritum hauſimus.

Odoratus?] olfactus?

Eorum] ſingulatim

Infirmiora] imbecilliora

Ignobiliora] minus honeſta

membra eſſe corporis, his honorem abundantiorem circundamus: & quæ inhoneſta ſunt noſtra, abundantiorem honeſtatem habent. Honeſta autem noſtra, nullius egent: ſed Deus temperauit corpus, ei cui deerat abundantiorem tribuendo honorem: ut non ſit ſchiſma in corpore, ſed in idipſum pro inuicem ſolicita ſint membra. Et ſi quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra: ſiue gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra.

Circũdamus] exponimus
Noſtra,] noſtri, & infra.
Schiſma] diſsidium
In idipſum] idem
Gloriatur] glorificatur, honorificatur

Prout uult. *Non ut ipſi uultis, ſed ut ei libitum eſt, Spiritus dona largitur, & agit: ut qui Dominus eſt, & Deus. Neque alterius opera indiget, ſed ipſemet operatur ſicut & Pater & filius. Tu uerò quis es, cui Spiritus non placeant opera? Quid inuides fratri plus habenti, aut minus habentem contemnis? Hæc enim dona ſunt, non debita. Cur ſic agat, non alia quærenda ratio, quàm eius uoluntas & beneplacitum. Atque id nobis euidenti eſt argumẽto, Spiritum ſanctum eſſe Deum. Solius enim Dei eſt, facere prout uult: cuius uoluntas rectè agentium regula, & index eſt.*

Ita & Chriſtus. *Chriſtus unum corpus habet myſticum, Eccleſiam ſcilicet ex uarijs membris. Quemadmodum corpore & capite homo unus efficitur: ſic Eccleſiam ipſam & Chriſtũ tanquàm pro corpore uno & capite ducens Apoſtolus, pro Eccleſia, Chriſtũ conſtituit: qui, cùm Eccleſiæ caput ſit, ab eo eſt Eccleſiæ inditum nomen.*

In unum corpus. *Chriſto incorporamur per baptiſmum, & fidem in illũ. In unum corpus: id eſt, ut unum corpus efficiamur: Neque ſub diuerſis ſpiritibus, ſed uno eodemq; ſpiritu, & baptiſmo uno & eodem abluti:* Chriſto incorporamur.

Vno ſpiritu potati. *Potatus, cui datus eſt potus. Nobis miſſus & datus eſt ſpiritus ſanctus. Omnes (ait Ambroſ.) unum ſpiritum potauimus, ſeu eundem ſpiritũ hauſimus, & accepimus.*

Nam & corpus non eſt. *Ex cõparatione corporis naturalis, ad corpus Chriſti myſticum, docet unitatẽ ſeruandã, & ſchiſmata in Eccleſia (quæ eſt corpus Chriſti) uitanda: Vt ſicut manus non inuidet oculo, inſigniore officio, & ſuperiore ornato, & oculus manũ inferiorem nõ contemnit, ſed ſibi inuicem ſeruiunt, & in unũ conſentiũt: ita & in eccleſia, quæ eſt ex multis fidelibus, mutuus debet eſſe & amor, & cõſenſus.*

Si dixerit pes. *Proſopopœia utitur Paulus, inducẽs membra ipſa loquentia, & perinde iurgantia inter ſe, ut arguat unum corpus eſſe, tametſi gratijs differamus. Obſerua, pedem non facit cum oculis diſceptationem inire, ſed cum manu, quæ paulò ſe ſit ſuperior. Auditum introducit cum oculo contendere, ut oſtendat his inuideri ſolere, non qui maximum in modum excellant, ſed qui pluſculum prouehuntur.*

Nunc autem poſuit Deus. *Corinthios & ſuperbos frænat, qui ſuis meritis, & proprijs operibus has gratias, et dona ſibi adſcribũt. Quãdo ita Deo beneplacitum eſt, & pro ſua immenſa prouidẽtia fecit pedem, infimas parteis: manũ, mediã: & oculum, arcẽ ipſam in corpore habere: quæ tamẽ inuicẽ non tumultuãtur. Ita & qui in Eccleſia humilior eſt, ſua ſit cõditione cõtentus: & qui ſublimior, nil efferatur: cùm id diuino munere & dono acceperit, non propria uirtute. Hæc omnia prout uult Deus, mẽbris Eccleſiæ largitur, diſponit, ordinat. Quis igitur es, qui diuinæ uolũtati & ordinationi aduerſari uis: demitte ſuperciliũ, & gratias age, pro acceptis à Deo beneficijs.*

Membra infirmiora & neceſſariora.
Membra ignobiliora.
Membra inhoneſta.

Quæ uidentur infirmiora. *Infirmiora & neceſſariora membra dicere uidetur Paulus Oculos, quibus plurimum curæ adhibendum eſt, quòd puſilli ſint, & reliquis membris infirmiores: maximè tamen ſunt neceſſarij. Ignobiliora, Pedes, ut poſtremos, & humi iacentes, quibus plurimum curæ adhibẽdum eſt, ut inoffenſi, & terſi ſeruentur. Inhoneſta, pudenda, ſeu quæ inferiora ſunt nobis (ait Ambroſius) reuerentiam abundantiorem habent, ſeu honeſtiori tegumẽto uelantur. Sunt qui infirmiora putant, Ventrẽ, Hepar, & Splenẽ, quæ facilè læduntur, & magis neceſſaria, quàm ſint oculi.*

Nullius egent. *Id eſt, Facies, Naſus, Oculi, & ea quæ in nobis patere ſolent, non habent opus eo honore addito.*

Temperauit corpus. *Deus contemperauit, ſeu ſimul moderatus eſt & miſcuit membra, tẽperatura quadam, ut ſibi mutuo ſint auxilio, mutuus ſit conſenſus, & non ſchiſma, id eſt, diſsidium.*

Siue gloriatur unum membrum. *Id eſt, ſi unum membrum glorificatur, ſiue honore afficitur, cætera membra geſtiunt, & congaudent, tantum abeſt, ut contriſtentur. Manifeſtum eſt, quia lætum eſt Caput, ſiue cætera membra, ſi Pedes fuerint accurati & ſani. Sic debemus & nos alacres fieri, ſi fratrem aliquem uiderimus cultorẽ Dei, & auctũ honeſtate morum, hoc eſt, ſanum eſſe conſilio. Colligamus ex his, æquum eſſe, omnes nos debere eſſe eadẽ mente, & eadẽ ſententia. Titus Liuius 2. lib. dec. 1. autor eſt, Menenium quendam Agrippam pari corporis & membrorum parabola grauiſsimos motus, inter Senatum & Plebem ortos, compoſuiſſe. Copioſiſsimè eadem exponitur à Dionyſio Halicarnaſæo lib. antiquitatum 6.*

Chriſti corpus. Eccleſia. Ephеſ. 4. c

Vos autem eſtis corpus Chriſti, & mẽbra de membro. Et quoſdam quidem poſuit Deus in Eccleſia primùm Apoſtolos, ſecundò Prophetas, tertiò Doctores, deinde uirtutes, exinde gratias curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum, interpretationes ſermonum. Nunquid omnes Apoſtoli? Nunquid omnes Prophetæ? Nunquid omnes Doctores? Nunquid omnes uirtutes? Nunquid omnes gratiam habent curationum? Nunquid omnes linguis loquuntur? Nunquid omnes interpretantur? Aemulamini autem chariſmata meliora. Et adhuc excellentiorem uiam uobis demonſtro.

De membro.] ex parte, id eſt, aliqua pars mẽbrorum.
Virtutes,] poteſtates, & infra.
Opitulationes,] ſubſidia.
Aemulamini autẽ] Sectemini uerò dona potiora.

Vos autem eſtis. *Si corpus noſtrum ſeditioſum eſſe nõ decet, quãtò minus corpus Chriſti, quod eſtis? non quidem totum, ſed membra ex membro, ſeu ex parte: ut intelligamus Corinthios eſſe tanquàm membrũ, et ab alio pendêre, mutua cõnexione. Nõ erant Corinthij omnia membra myſtici corporis Chriſti, ſed aliqua pars, unita quidẽ mutua cõnexione cũ reliqua parte, ſeu reliquis fidelibus. Quidam legũt, Membra ex parte: quòd Corinthij nondum omnes eſſent membra Chriſti, ſed aliqua ex parte.*

Primùm apoſtolos. *Apoſtolos hic prælocauit (ait Chryſoſtomus) ut qui omnia in ſe donorũ genera haberent. Ad hos ſpectat uniuerſalis eccleſiæ regimen, non ſolùm uerbo & actis, ſed etiam ſcriptura. Quò fit, ut ſcripta ab Apoſtolis, & ab eis probata,*

Apoſtoli. Epiſcopi.

probati, autoritatem ſacræ Scripturæ habeant. Hi ſunt Epiſcopi, confirmante Petro iſtud, & inter cætera de Iuda, dicente, Et epiſcopatum eius accipiat alter. Dicuntur Legati IESV *Chriſti, 2. Corinth. 5.*

Legati Ieſu Chriſti.

Secundò Prophetas. *Apoſtolos, ſeu epiſcopos tanquàm bonorum omnium duces præpoſuit: deinde Prophetas ſubiecit: non illos ueteris teſtamenti, qui uſque ad Ioannem Baptiſtam fuerunt: ſed eos dicit, qui poſt Chriſti aduentum, futura prædicerent. Summa largitate donum Prophetiæ peruaſit, & unaquæque eccleſia iam multos habebat prophetantes, ut quatuor filias Philippi diſcipuli & Euangeliſtæ, Act. 21. Vt Agabum, qui Pauli uincula prædixit, & famem quæ facta eſt ſub Claudio. Act. 11. Vt illos ipſos Corinthios, de quibus inquit, Prophetæ autem duo aut tres loquantur. Sed Timotheo ſcribens, Ne neglexeris, inquit, quod in te eſt donum, quod datum eſt tibi per prophetiam. Adeoq́; plures tum erant, quàm ueteri lege. Ambroſius Prophetas dicit, & futura dicentes, & ſcripturas reuelantes.*

Prophetæ noui teſtamenti.

Tertiò Doctores. *Poſt Prophetam, Doctorem locauit: quod illud quidem totum eſt muneris diuini: hoc, & laboris humani, ait Chryſoſtomus, Nam & ex ſuis multa Doctor affert, congruant modò Scripturæ. Quæ ab Apoſtolis & Prophetis tradita ſunt, interpretatur Doctor.*

Doctores.

Deinde uirtutes. *Id eſt, potentiæ, ſeu qui morbo affectos ſanitati reſtituebant, & aduerſarijs inferebant ſupplicia, uerboq́; ſolo in blaſphemos animaduertebant. Ideo uirtutes ſanandi gratijs præpoſuit, quæ bonam duntaxat reddebant ualetudinem. His tamen præfertur Doctor, qui eloquentia, & alijs uitæ actionibus, cæteros inſtruit.*

Virtutes.

Opitulationes. *Id eſt, ſubſidia. Quæ? Imbecillos & ægrotos amplecti, ſuſcipere, & de his curam habere, & gubernare. Maximum eſt diuinæ beneficẽtiæ ſignum, in rebus ſpiritualibus gubernatorem, æconomum, & hortatorem eſſe. Quidam interpretantur Gubernationes, miniſterium, quo aliqui gubernandis temporalibus bonis, in cõmunem Eccleſiæ utilitatem oblatis, ut Diaconi Hieroſolymis deſtinati erant.*

Opitulationes.

Genera linguarum. *Variarum linguarum cognitionem, & pronuntiationem: ut prænotauimus, hoc poſtremo loco linguarũ donum poſuit, ut coërceret Corinthios, qui in eiuſmodi linguarum uarietate nimium & inſoleſcerent, & ſuperbirent.*

Linguarum genera.

Aemulamini autem. *Id eſt, ad ea nitamini dona Spiritus, quæ ſunt eximia, & potiora, ſeu quæ magis cõducunt ad utilitatem publicam. Obſerua, nõ dicit, Maiora, ſed Meliora, hoc eſt, potiora, & magis utilia, non ambitus accuſeris. Cùm Aemulamini dicit, ſtudium exigit, & maiorem quandam in comparandis ſpiritalibus cupiditatem.*

Aemulari.

Excellentiorem uiam. *Viam ſe dicit illis oſtendere planiorẽ, qua itur ad cœlum, quæ meritum collocat apud Deum, Charitatem ſcilicet. Quæ dicta ſunt, non merita, ſed Eccleſiæ officia ad Gentilium confuſionem, & Dei honorificentiã proteſtandam.*

CONCILIATIO.

NON *coheret hæc Pauli ſententia, Nemo dicere poteſt Dominum* IESVM, *niſi in ſpiritu, cum Luca 4. cap. Exibant autem dæmonia a multis, clamantia & dicentia, quia tu es filius Dei.* RESPONDET *Chryſoſtomus: Dæmones uerberati & coacti, non ſponte illa pronuntiabant. Auguſtinus lib. 2. de ſermone Domini in monte, dicit Apoſtolum poſuiſſe uerbum, quod eſt,* DICIT, *ut ſignificet uoluntatem, atque intellectum dicẽtis. Verè Chriſtianus & animo & uoce* IESVM *fatetur Dominum & Deum, isq́; eſt Spiritus ſancti effectus. Chriſtus autẽ generaliter poſuit uerbum,* DICIT, *cùm ait, Non omnis qui dicit, Domine, Domine, &c. Videtur enim di-*

Prima.

*nem, ad cõmune epulum omnes, tum diuites, tum quibus res domi anguſta erat, conue-
niebant, cibis & omni impenſa per ſumptuoſos & diuites in eccleſia oblatis: paupe-
res, & qui nihil habebant, à diuitibus uocabantur, & cõmuniter omnes diſcũbebant,
in hymnis, gratiarumq; actionibus conuiuia illa tranſigentes, quæ à communi inuicem
charitate, Charitates, Chariſtiaq; uocabant. Auguſtinus exiſtimat, hos ante receptam
ſacram Euchariſtiam, menſis ſolitos accumbere, Chriſtum imitatos, qui agnũ paſchalẽ
primùm diſcipulis dedit, deinde ſuum corpus & ſanguinem. Siue antè, ſiue poſt diſcum
berent, procedente tempore, huiuſmodi aboleuit conſuetudo. Atq; ortis diſſenſionibus,
ritus ille mirabilis, qui mutua charitate, & Chriſtiana philoſophia non modica cõſta-
ret, ſublatus eſt, nec ultrà à Corinthijs ſeruabatur. Ex hac diuiſione cõtigit, ut alij his,
alij illis ſeſe adiungerent, dicentes, Ego ſum Apollo, Ego Cephæ, & huiuſmodi: &
particularia fierent conuiuia, in quibus ſeſe ingurgitarẽt. Et ab ijs arcerentur, quibus
arctior res familiaris erat, quinetiã priuatim, & non in communi menſa, prout uariæ
erant ſectæ, Chriſti corpus & ſanguinem ſumebãt. Hæc ſunt, quæ Paulus arguit, cùm
ait, Non laudans, quòd non in melius, ſed in deterius conuenitis. Et ſequitur: Conue-
nientibus uobis, audio ſciſſuras, &c. Obiter adnotandum duxi, quod Pontius Paulinus
in libello de Gazophylacio docet, Menſam in eccleſia poni ſolitam, pro pauperibus ci-
bo reficiendis, quam etiam Domini Menſam uocat, & à Domino poſitam, adhortans di-
tiores, ut egentibus de ſuo libenter impertiant.*

Oportet hæreſes eſſe. *Hæreſes hîc dicit, non opinionũ & dogmatũ, ſed ani-
Hæreſes. morum diſsidia. Cùm iam particularia cõuiuia, neglectis pauperibus, celebrari uideã,
& alios his, alios uerò illis adiungi: oportet diſsidia eſſe, ut qui probi ſunt, manifeſten-
tur. Probos, & probatos dicit, qui concœnandi ſeruarẽt conſuetudinẽ. Aut pauperes,
qui æquo animo tolerarent ſe à diuitibus & contemptos, & à conuiuijs expulſos, cùm
prius non eſſet eorum cognita tolerantia. Particula* VT, *non cauſam, ſed rei euentum
Matth. 18.a dicit. Simile eſt, quod dixit Chriſtus, Neceſse eſt, ut ueniant ſcandala. Sed non arbitrij
libertatem (ait Chryſoſt. in hunc locũ) his uerbis tollit, neq; neceſsitatem aliquam, &
uiolentiam uitæ imponit: ſed quod ob prauam hominum mentem futurum erat, prædi-
xit: ob eorum, qui curari non poterant, uoluntatem. Nõ enim quòd hæc prædixerit, id-
circo hæc facta ſunt: ſed cùm proculdubio futura eſſent, ideo prædixit. Hæc ille.*

Conuenientibus uobis. *Relegat eos Paulus ad illam noctem, in qua admi-
randa myſteria Chriſtus tradidit. Dominica illa cœna communiter omnes habuit in-
cluſos, Magiſter cum diſcipulis accubuit, imò ne proditor quidem eiectus eſt, ſed cibo-
rum factus eſt particeps, & myſteriorum ſocius. Qui ergo menſas particulares cele-
bratis, non Dominicã cœnam mãducatis, non ritum illius ſanctiſsimæ cœnæ obſeruatis.
Dominica enim cœna, id eſt Domini, debet eſſe cõmunis. Quæ enim Domini ſunt, non
Dominica cœna. huius ſunt ſerui, non alterius, ſed omnibus cõmunia. Seorſum ueſcimini, qui in unũ cõ-
uenire debetis mutua charitate, Dominicam cœnam indiſcriminatim manducantes.*

Vnuſquiſque enim. *Hos placidè & gulæ & temeritatis accuſat, dum uentri
uiuunt, & inebriantur. Pauper fame conficitur, tu lautius uiuis: inops ſitibundus pe-
rit, tu uerò oppletus uino, mades totus. Vnuſquiſque præſumit: id eſt, antè ſumit, anti-
cipat, & occupat ſuam cœnam, non expectatis pauperibus, priuatam & propriã, non
communem faciens cœnam, contra Dominicæ cœnæ imitationem, & obſeruatam eccle-
ſiæ conſuetudinem.*

Nunquid domos. *Occupatio eſt: dices, Non licuit per famem nimis urgen-*

tem

tem expectare communem cœnam. Reſpondet Paulus: Eſt tibi domus, in qua, famem illam extinguens, priuatim ueſcaris. Non debes eccleſia tanquam domo priuata & ſingulari uti. Eccleſia enim facta eſt, non ut diuiſi ſimus, cùm conuenire oporteat: ſed ut diuiſi coniungamur: & non confundamus, ſiue pudefaciamus pauperes, qui nobiſcum communem habent Dominum.

Quid dicam uobis. Dicturus eſt ſe non laudaturum Corinthios, comeſſationes & conuiuia huiuſmodi facientes: in cæteris autem laudabit. Alij ſic, Quid dicam uobis? Laudo uos? pro, Laudabo uos? imò non laudo uos in hoc. Non ſolùm non laudabo, ſed nec laudo.

Ego enim accepi à Domino, quod & tradidi uobis: Matth. 26.e
quoniam Dominus IESVS, in qua nocte tradebatur, Marci 14.c Lucæ 22.b
accepit panem: & gratias agens, fregit, & dixit, Accipite, & mãducate: hoc eſt corpus meum, quod pro uobis tradetur: hoc facite in meam commemorationem. Similiter & calicem, poſtquàm cœnauit, dicens, Hic calix nouum teſtamentum eſt in meo ſanguine: hoc facite, quotieſcunque biberitis, in meam commemorationem. Quotieſcunque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec ueniat. Itaque quicunque manducauerit panẽ hunc, & biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis & ſanguinis Domini. Ioan. 6.f

Tradetur] frāgitur

Calicem] de poculo hoc

Ego enim accepi à Domino. Particula ENIM, rationem quandam ſubindicat, cur peccarent priuatim cœnantes. Atque hanc non idoneam eſſe præparationem, ad ſacratiſſimam Eucharistiam ſumendam. Cuius ritum & uſum, ante hanc ſcriptam epiſtolam, Corinthijs tradiderat: iuxta non humanam, ſed diuinam, quàm à Domino acceperat, traditionem.

Quoniam Dominus Ieſus. Meminit illius ultimæ noctis, qua Dominus ſacram inſtituit menſam, ut nos compungat. Quemadmodum enim illorum maximè meminimus uerborum, quæ à morientibus ultimo loco audiuimus, & ad hæredes, ſi eorum mandata auderent contemnere, exhortantes dicimus: Intellexiſtis, quòd hanc ultimam cœnam dimiſit nobis pater, & quo tempore expirabat, hæc præcepit: ſic Paulus, Recordamini (inquit) ô Corinthij, hoc ultinium nobis myſterium præbuiſſe, & ipſa nocte, qua erat pro nobis moriturus, hæc præcepit, & poſt eam traditam nobis cœnam, non amplius aliam appoſuit. Tu accede cum gratiarum actione, nihil indignũ faciens. Noli ignominia afficere fratrem: hunc eſurientem caue contemnas: neque inebriare, neq; cõtumeliam dicas in Eccleſiam. Noli à proximo ſcindi, etenim Chriſtus communem ſuam cœnam fecit, omnibus æqualiter dedit, dicens, Accipite, & manducate. Neminẽ à ſacroſancta menſa eiecit. Ita nec uos à conuiuijs, quæ Dominicam cœnam repræſentant, arcere pauperes debetis. Aut nolite indignum ducere ad communem menſam, cùm ſumenda eſt Euchariſtia, accedere: nolite priuatam, & à communi menſa remotam adire: Omnium enim Dominus eſt, & pauperum, & diuitum.

Accepit

Accepit panem. *Accepit panem azymum,quo iuxta præceptum* Domini *ueſcebantur phaſe celebrantes.*Gratias *egit:id eſt,*Benedixit,*ut ait* Matthæus. Laudabat *patrẽ de reparatione humana proximè facienda.* F R E G I T, *hoc uerbũ exiſtimant à* Paulo *dictũ per anticipationẽ,ut dicunt:quia cõſecrauit hac forma, quam nobis dedit,* Hoc *eſt enim corpus meum:poſteà fregit,& diſtribuit accumbentibus.*Quidam *ſic interpretatur (ne ante uerba prolata conſecrationem, poteſtate excellentiæ factam dicere cogamur,néue uerbum* F R E G I T,*per anticipationem dicamus)*Fregit,*id eſt,diuiſit panem in tot bucellas,quot erant* Apoſtoli,*& accumbentes.*Et *ſicut in uno calice & poculo ſanguinem proprium omnibus ſumendum dedit, ita panem in bucellas diuiſum in diſco conſecrauit,& conſecratum manibus proprijs tradidit accumbentibus manducandum.*Ex *hoc ritu,ecclesia patenarum uſum apoſtolica traditione accepit.*

Patenarum uſus.

Accipite,& manducate. *Faciunt hæc uerba,ne infantibus,ſtultis,dementibus,& huiuſmodi,*Eucharistiam Eccleſia *tradat.*Sicut *enim baptiſmus natis, & nõ adhuc in utero exiſtentibus,traditur,iuxta præceptum* Domini,Ioannis 3.Niſi *quis renatus fuerit denuo,&c.*Niſi *enim is natus ſit,qui fieri poteſt,ut renaſcatur?* Ita *non traditur* Eucharistia *his qui adhuc non poſſunt accipere,qui non agnoſcunt manducandum & ſumendum:ſed his,quibus uerè dici poteſt,*Accipite,*& manducate.*

Euchariſtia infantibus non datur.

Hoc eſt corpus meum. Nullam *hic metaphoram agnoſco, ſolam ueritatem adoro.*Non *dixit* Paulus,Hic,*id eſt,in hoc loco:ſed,*Hoc, *id eſt, hæc ſubſtantia:demonſtrando quod in manibus haberet, ſe illis traditurum.* Eſt *enim pronominis demonſtratiui officium,oſtendere ſubſtantiam abſolutè,& ſine qualitate.*Non *dixit,*Apparet *aut ſignificat:ſed,eſt, & uerè eſt corpus, non panis,ſed meum .* Hæc *uerba* Domini *non ſolum enuntiant ueritatem,id eſt,hanc ſubſtantiam eſſe corpus* Chriſti:*ſed etiam faciunt, quod enuntiant.* Faciunt, *quòd ſub hac ſpecie eſt uerum* I E S V *Chriſti corpus, & fit transſubſtantiatio.*De *ſumma trinitate & fide catholica. c. firmiter.* In *eccleſia .* Idem *ipſe ſacerdos eſt ſacrificiũ* I E S V S *Chriſtus:cuius corpus & ſanguis in ſacramento altaris ſub ſpeciebus panis & uini ueraciter cõtinentur,transſubſtantiatis pane in corpus,& uino in ſanguinem,poteſtate diuina.* De *hac transſubſtantiatione, uide* Doctores *ſcholaſticos in* I I I I.*Sententiarum,dictione* X I.

Officium pronominis demõſtratiui.

Quod pro uobis tradetur. *Prædixerat* Apoſtolis,*ecce aſcendimus* Hieroſolymam,*& filius hominis tradetur,&c.*A Iuda *peincipibus ſacerdotum, à principibus, gentibus traditus eſt.* Scipſum *uoluntariè tradidit.*Oblatus *eſt(ait* Eſaias) *quia uoluit.* Ad Epheſ.5.Tradidit *ſemetipſum pro nobis.*Pater *miſericors tradidit filium .* Ad Romanos 8.Qui *proprio filio non pepercit,ſed pro nobis omnibus tradidit illum,&c.*Pro *nobis:id eſt,pro noſtra redemptione,non pro eius culpa.*Vt *qui peccatum non fecit,nec inuentus eſt dolus in ore eius,*1.Pet.2.cap.

Hoc facite. *Præcepit facere,quod fecit:quod præcipiẽs,ut facerent,dedit illis poteſtatem faciendi:hoc eſt,ſacerdotes, & presbyteros ordinauit .* Non *dicit,* Hoc *dicite: ſed,facite hoc,quod feci.*Quid *fecit?* Accepit *panem,gratias egit,fregit,& conſecrauit, conſecratum ſumendum dedit.*Hoc *ergo faciendi poteſtatem habet ſacerdos.*

In meam commemorationem. Quia *non iterum moriturus eſt* Chriſtus,*ex hoc mundo ad patrem diſcedens , præcepit hoc ſacramentum ſui corporis & ſanguinis celebrari:quod facientes,memoramus dolores & crucem eius,cuius effuſus ſanguis facit ſatis pro omnibus.*Quò *fit,ut* Ipſum Chriſtum *in* Miſſa *offerentes,ſacrificij crucis recordationem operemur.*

Commemoratio paſsionis Chriſti.

Similit

Similiter & calicem. *Eo modo calicem, quo & panem accepit: gratias egit, conſecrauit & dedit ſumendum Apoſtolis.*

Poſtquàm cœnauit. *Quaſi dicat, inter cœnandum panem accepit, & conſecrauit: At finita cœna, ſeu poſtquàm cœnauit, calicem accepit, & uinum in calice, ſeu poculo contentum, conſecrauit in ſanguinem ſuum.*

Hic calix, nouum teſtamentum eſt. *Integrã formam cõſecrandi calicem uoce tradiderat Corinthijs, cuius ſenſum hic refert: Hoc contentũ in hoc calice, ſeu poculo, eſt meus ſanguis, cuius effuſione cõfirmatur nouũ teſtamentũ. Itaq; carnẽ & ſanguinẽ Chriſti ſumentes, nouum conſequimur teſtamẽtum, quod eſt noua lex, quæ obedientẽ ſibi tradit cœleſtibus regnis. Nã & Moyſes, accepto ſanguine uituli in patena aſperſit filios Iſraël dicens, Exodi 24. Hic eſt ſanguis fœderis, quod pepigit Dominus nobiſcum, ſuper cunctis ſermonibus his. Hoc figura fuit teſtamẽti, quod Dominus nouũ appellauit per Prophetas, quo promittuntur cœleſtia: ut illud uetus ſit, in quo terrena promittebãtur, quod Moyſes tradidit. Teſtamentũ ergo ſanguine cõſtitutũ eſt, quia beneficij diuini ſanguis teſtis eſt, in cuius typũ (ait Ambroſius) nos calicẽ myſticum ſanguinis, ad tuitionẽ corporis, & animæ noſtræ percipimus, quia ſanguis Domini, ſanguinẽ noſtrũ redemit, id eſt, totũ hominẽ ſaluũ fecit. Legito IX. caput ad Hebræos, infrá.*

Hoc facite quotieſcunque. *Præcepit Chriſtus uſum huius ſacramenti: hactenus uerba ſunt Chriſti, quæ Paulus ſequenti textu explanat, maximè partem illã, In meam commemorationem. Quotieſcunque enim manducabitis panem hunc, id eſt, corpus meum, quod eo nomine uocat, quia ſub ſpecie panis eſt. Et calicem (ſupple, cõſecratum) bibetis, mortẽ Domini annũtiabitis. Atq; in his ſacris perſeuerandũ erit, donec ueniat ille, quem ſumitis, ſecũdo ſuo aduẽtu, iudicaturus in maieſtate ſua uiuos & mortuos. Duraturũ enim eſt hoc iuge Euchariſtiæ ſacrificium, uſq; ad diem iudicij generalis, poſt quem excellẽtiore modo & palàm illũ in gloria uidebimus, nõ amplius ſub ſpeciebus panis & uini, ſed iam illius fruemur non ſolùm corpore, ſed & diuinitate.* Sacrificium euchariſtiæ, uſq; ad diem iudicij.

Itaque quicunque manducauerit. *Explanat Paulus uerba Chriſti, Accipite & manducate. Hic palàm Paulus corpus conſecratum panem uocat, non quòd ſit adhuc panis, eo modo quo fuit: ſed quòd ſit panis uiuus, & uitam conferens ueram. Ex hoc textu, Theologi duplicem interpretati ſunt manducãdi & bibendi modum, ſacramentalem & ſpiritalem ſcilicet. Qui manducãt & bibunt (ut dicunt) ſacramentaliter & ſpiritaliter, dicuntur à Paulo dignè ſumere. Qui uerò ſolùm ſacramentaliter ſumunt, indignè accipiunt.*

Reus erit corporis. *Non dicit Paulus, tanquã corporis & ſanguinis, ſed corporis: ut agnoſcamus etiam indignos, hoc eſt, immundos, & peccatum in ſe ſentientes, ſumere uerum IESV Chriſti corpus, non autẽ ſolùm ſignũ. Agnoſce quàm grauis ſit indignè ſumẽtium culpa. Reus erit corporis & ſanguinis: ac ſi dicat, non ſecus qui indignè ſumpſerit, ſceleri erit obnoxius & obſtrictus, q̃ ſi ſanguinem ipſum Domini fuderit. Nam quẽadmodũ cùm tunc Iudæi transfixerũt: nõ ut biberent, transfixerũt, ſed ut effunderẽt: ita qui indignè cõmunicat, nullũ inde fructũ cõſequitur, ſed peccãs trãſfigit, & effundit: propterea iudiciũ ſibi manducat, hoc eſt, obſtrictus eſt æternæ pœnæ.* Iudicium ſibi manducare. 1.Corint. 13.b

Probet autem ſeipſum homo, & ſic de pane illo edat, & de calice bibat. Qui enim manducat & bibit indignè, iudicium ſibi manducat & bibit: non diiudicans

Nõ diiudicãs tanquã promiſcuo cibo utens.

Ex indigna ſumptione multa incõmoda.

corpus

corpus Domini. Ideo inter uos multi infirmi & imbecilles,& dormiunt multi. Quòd ſi noſmetipſos dijudicaremus,non utique iudicaremur. Dum iudicamur autem, à Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur. Itaq; fratres mei, cùm conuenitis ad manducandum,inuicem expectate.Si quis eſurit,domi mãducet: ut non in iudicium conueniatis. Cætera autem, cùm uenero,diſponam.

Dijudicaremus,]examinaremus.

Iudicari à Domino.

In iudiciũ] Ad cõdemnationẽ

Probare ſeipſum.

Probet autem. *Ne indignè ſumas,proba teipſum,tuam examina conſcientiam. Caue de hoc tam ſacro myſterio irreuerenter quicquam aut eloqui, aut ſentire. Neminem tibi in iudicem propoſuerim,præter teipſum.Si quid in legẽ admiſiſti, prius purgabis pœnitentia,& confeßionis ſacramento.*

Et ſic. *Id eſt,non indignè ſumes.Aut,Tua examinata conſcientia, purgatáq; uera diſcußione,licebit tibi tanta myſteria adire.Non feſtis modò profeſtisq; diebus,ſed quouis tempore,quum purum te,& dignum compereris. Non dicit ſolùm de pane, ſed addidit,* ILLO: *ut planè intelligas, non panem quem dedit Moyſes, ſed quem pater* IESV *Chriſti de Cœlo dat, uerum & uiuum.*

De pane illo.

Qui enim manducat. *Expreßit indignè ſumentium culpã, cùm dixit, Reus erit corporis & ſanguinis. Nunc pœnam indignè ſumenti debitam manifeſtat, damnationem ſcilicet æternam, ſi graue & mortale fuerit peccatum. Si uerò leuitate quadam commiſſum,& ueniale(ut dici ſolet)temporalem pœnam.*

Pœna indignè ſumentium Eucharistiam.

Non dijudicans corpus. *Id eſt,Accedens ad hoc tam ſacrũ myſteriũ,tanquã ad promiſcuam,& indifferentem menſam,ueſcendi gratia panis, extinguendi'ue famẽ, non dijudicat corpus Domini, non dicit, non cogitat, quis ei ſeipſum exhibet.*

Ideo inter uos multi infirmi. *Ne uideatur Paulus ſolùm uerba dixiſſe, Reus erit corporis,&c.&, Iudicium ſibi manducat, &c.opera & effectus peccatorũ indignè ſumentium oſtẽdit,cùm morbos & mortem hic exprimit: atq; Corinthios teſtes aduocat:agnoſcant ex pœnis, quas patiuntur, ſe indignè tantum myſterium celebraße. His terrorem incutit, quemadmodum ſuperiore capite de idolorum ſacrificijs agẽs,ueteres narrauit hiſtorias & plagas in eremo. Ideo ait, Quia non probati,aditis ſacra illa myſteria,multi inter uos ſunt uiribus deſtituti,alij longo morbo & febribus correpti,alij immatura morte præuenti. Quid,ſi quis ad ſenectam uſq; incolumis indignè perſeuerans tantum myſterium adierit? Hunc grauior pœna & manet, & expectat. Niſi Paulus has pœnas enumeraſſet ex indigna ſumptione,credidiſſent Corinthij fuiſſe purè naturalia accidentia:ſicut & à multis nũc perperam fit,qui has pœnas cœlo & influentijs cœleſtibus adſcribunt,imò aliqui,ipſi fortunæ.*

Quòd ſi noſmetipſos. *Non ait,Si puniremus,ſi ſupplicium de nobis ſumeremus:ſed, Si dijudicaremus,hoc eſt, ſi noſtra peccata cognoſceremus,ſi condemnaremus noſipſos, liberaremur utiq; & ab huius, & futuri ſeculi ſupplicijs. Qui enim (ait Chryſoſtomus)ſeipſum condemnat,dupliciter Deum placat: & quòd peccata ſua cognoſcit,& quòd in poſterum pigrior ad peccandum efficitur.*

Fructus cognitionis ſui.

Dum iudicamur autem. *Non dicit,Punimur,nõ inquit,Pœnas damus: ſed, Corripimur,& erudimur:ut oſtendat has afflictiones (quibus hic iudicari à Domino dicimur)admonitionis magis eſſe,quàm dãnationis;medicinæ, quàm ſupplicij: correctionis*

ctionis, quàm pœnæ. Neq; *propter hoc tantùm, id eſt, ut admoneamur, & erudiamur, ſed maius minitando ſupplicium, leue hoc præſens, & nõ grauis has afflictiones præſentes efficit, dicens,*

Vt non cum hoc mundo. *Gehennam & horrendum iudicium, neceſſariam & omnino futuram inquiſitionem & ſupplicium oſtendit: quod cùm apprehendimus, leuius has caſtigationes præſentes toleramus.*

Vt non in iudicium. *Id eſt, in ueſtri iacturam, & condemnationem conueniatis: ne quis intelligat eos iudices adire.*

DICTIO.

VELAMEN *capitis, hoc loco, non ſolùm intellige de pileo, uerum etiam de coma, quæ & ipſa caput tegit.* Velamen capitis.

DETVRPO, *id eſt, deformo, & dedecoro.* Deturpo.

DECALVO, *id eſt, ualde caluum & raſum facio, tondeo.* Decaluo.

ANGELVS, *commune uocabulum omnibus, qui mandata* Dei *perferunt, & uerbum eius annuntiant, ſiue ſpiritus illi cœleſtes ſint, ſiue* Prophetæ *aut* Apoſtoli *in terra.* Malach.2.Agge.1.Lucæ 9.Matth.11.cap. Angelus.

COMA, *capillitium: ſed promißius, ſeu longius, & curatum: unde* Comatulus. Coma, Comatulus.

ECCLESIA, *eſt cœtus & concio: & dicitur conſenſus fidei, conſenſus animorum, conſenſus unius baptiſmatis, unius* Dei.Epheſ.4. *Vna fides, unum baptiſma, unus* Deus. *Vnde* Chriſtiani *conciues appellantur.* Epheſ.2.Eſaiæ 70. *Atque ſicut ciuitas,* Eccleſia Dei *eſt, ſic ciuitas eſt conſenſus ciuium.* Eccleſia.

SCISSVRA, *eſt dißidium, ſectio, ſchiſma.* Sciſſura.

HAERESIS, *hoc loco, nõ de dogmate, uel ſecta dicitur, ſed de diſſenſione illa, quam de menſis habebant, priuata prandia exercentes in* Eccleſia. Hæreſis.

VT *particula, hoc loco,* Vt *qui probati, &c. non cauſam, ſed rei euentum, & finem dicit.* Vt.

COENAM *dominicam, aliquando dicimus ſacrum illud myſterium corporis & ſanguinis* Domini: *interdum uerò conuictum illum ad uenerandæ illius dominicæ cœnæ imitationem, quam* Chriſtus *cum diſcipulis egit.* Cœna dominica.

PANIS, *pro omni genere ciborum uſurpatur. dicitur aliquando corpus* Chriſti, *ut hoc loco:* Et *ſic de pane illo edat, &c.* Ioannis 6. Non Moyſes *dedit uobis hunc panẽ.* Allegoricè *pro uexatione & afflictione ſpiritus.* Pſal.76. *Cibabis nos pane lacrymarum.* Sunt *& aliæ ſignificantiæ tropicæ, quas paßim in ſacris offendes.* Panis.

CALIX, *poculũ, & uas dicitur.* Tropicè *pro paßione & afflictione: iuxta illud,* Pater, *ſi poßibile eſt, tranſeat à me calix iſte.* Pſal.115. *Calicem ſalutaris accipiam.* Calix.

DONEC, *aliquando uſq; ad rei euentũ dicitur, ut hoc loco,* Donec *ueniat.* Scriptura *aliquando id, quod perpetuò durare debet, huiuſmodi uerbis eloquitur. ut* Matt. 5. Non *exies inde, donec reddas nouißimum quadrantem.* Donec.

HIS *uerbis* Dormire, *&* Requieſcere, *tropo ſacræ* Scripturæ *mors naturalis ſignificatur.* 4.Reg.4.Pſal.4. 1.Corinth.15.1.Theſſ.4.Act.7. Dormire. Requieſcere.

Vt uaria corporis membra: ita uaria gratiarum dona.

CAP. XII.

Prout] Vt cũq;. Euntes.] Sequẽtes, uel, adducti.

DE ſpiritualibus autem, nolo uos ignorare, fratres. Scitis autem, quoniam cùm Gentes eſſetis, ad ſimulacra muta, prout ducebamini, euntes. Ideo no- Marc.9.f

Spiritus ſanctus.

Donorum diſtributio.

tum uobis facio, quòd nemo in ſpiritu Dei loquens, dicit anathema IESV. Et nemo poteſt dicere, Dominus IESVS, niſi in Spiritu ſancto. Diuiſiones uerò gratiarum ſunt: idem autem ſpiritus. Et diuiſiones miniſtrationum ſunt: idem autẽ Dominus. Et diuiſiones operationum ſunt: idem uerò Deus, qui operatur omnia in omnibus. Vnicuiq; autem datur manifeſtatio ſpiritus, ad utilitatem. Alij quidem per ſpiritum datur ſermo ſapientiæ: alij autem ſermo ſcientiæ, ſecũdum eundem ſpiritum: alteri fides in eodem ſpiritu; alij gratia ſanitatum, in uno ſpiritu: alij operatio uirtutum: alij prophetia: alij diſcretio ſpirituum: alij genera linguarum: alij interpretatio ſermonum.

In ſpiritu] Per ſpiritum, & infrà.
Anathema Ieſu.] Anathema Ieſum. maledicit, & execratur Ieſum.
Gratiarũ] Vel, donorum
Miniſtrationũ] Vel, miniſteriorum
Vtilitatem.] Id quod confert, uel expedit.
Operatio uirtutum:] Efficaciæ poteſtatũ
Sermonum.] Vel, linguarũ.

Spiritualia.

De ſpiritualibus autem *Id eſt, de Spiritus ſancti donis. Cùm cepiſſent Corinthij fieri Criſtiani, abunde recipiebãt Spiritum ſanctum: non uiſibiliter, ſed ſenſibile quoddam indicium dabat operationis illius gratia. Et hic quidẽ Perſarũ, ille Romanorum, Iudæorũ alius, alius alia quadã lingua loquebatur. Ex quo perſpicuum erat exterius, ſpiritum in ipſo eſſe, qui loqueretur. Neq; ſolùm hæc operabãtur, ſed & alia plura. Etenim multi mortuos ſuſcitabant, Dæmones expellebant, & donis alijs pollebant: Alij quidẽ minoribus, alij maioribus, ob id multæ inter illos obortæ ſunt diſſenſiones. Nam qui maioribus pollebant donis, alios contemnebant, ſuperbientes: Alij minoribus ornati, maioribus inuidebant. Erant & uaticinatores, prophetarum perſonas induentes, quos à ueris prophetis decernere docet, & diſsidia omnia caſtigat.*

Scitis autem quoniam. *Reuocat illis in memoriam, quòd aliquando fuerint Gentes. Id cùm iam eſſe deſierint, admonent, alijs moribus eſſe uiuendũ. Quia tempore idolorum, quidam uaticinabantur. Paulus hoc loco Vatem a Propheta diſcernit, ut ait Chryſoſtomus: ne quis Dæmonum delirijs hallucinaretur. Nam ante finẽ & Vates & Propheta cognoſcebatur. Vatis propriũ eſt, mente cõmoueri & neceſſariò cõpelli, & trahi, tanquàm furijs percitum. Propheta autem non eiuſmodi eſt, ſed ſobria mente, & modeſta, & firma, quæ loquitur omnia, ut decet, nouit. Muta uocat, quia bruta, ligna, ſaxa, aut aliquid huiuſmodi erant. Euntes, pro adducti, aut ſequentes, poſitum eſt.*

Vates.

Propheta.

Muta ſimulachra.

Dicit anathema Ieſu. *Agnoſces hominem ſpiritalem, qui omnia in nomine IESV loquitur, facit, aut operatur. Nemo huiuſmodi dicit anathema IESV: id eſt, Nemo ſpiritalis maledicit, & execratur IESVM, eiuſq; Euangelium.*

Profeſsio chriſtiana eſt à ſpiritu ſancto.

Et nemo poteſt. *Nemo poteſt ſentire, & uiua fide fateri, IESVM eſſe Dominum, niſi ſpiritu ſancto doni fidei largitore motus, et impulſus. Profeſsio Chriſtiana, ſeu profiteri Chriſtum eſſe Dominũ, eſt à Spiritu ſancto. Huc pertinet, quod 1. Ioã. 4. ſcribitur, Omnis ſpiritus qui confitetur Ieſum Chriſtum in carne ueniſſe, ex Deo eſt &c.*

Dona ſpiritus ſancti.

Diuiſiones uerò. *Dona gratias uocat Paulus, & omneis Spiritus ſancti effectus: qui etſi diuerſi & uarij ſunt, uni tamen autori Spiritui ſancto attribuẽdi ueniunt: & non diuerſis, & uarijs: ut gentiles, qui eloquentiam Mercurio, ſapientiam Mineruæ, nauigandi peritiam Neptuno, & huiuſmodi ſomnia uana cogitantes adſcribunt. Ipſe Spiritus ſanctus donum dicitur à patre & filio procedens, qui dona in nos*

Spiritus ſanctus.

ex gra

ex gratuita ſuæ bonitate diffundit: ſicut Iobelis 2. prædictum eſt: Effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem. Hic ſpiritus unus, & multiplex eſt, Sapiētiæ 7. Vnus in ſubſtantia, æqualis patri & filio. Multiplex in donis, & gratijs. Obſerua: Dona dicit, non Debitum: ne, qui plus accepiſti, ſuperbias: ne'ue qui minus, inuideas, aut tibi debita exiſtimes. Sed iure optimo age gratias largitori Spiritui ſancto, à quo tanquàm ab eodem fonte, tu & ille, hauritis.

Diuiſiones miniſtrationum. *Alio nomine, dona illa appellat miniſtrationes. In Eccleſia, uaria ſunt officia & miniſteria, quibus uariæ ſunt miniſtrandi gratiæ conceſſæ ab uno autore, qui Dominus eſt. Hunc ordinem Eccleſiæ Dei demirata eſt Regina Saba in domo Salomonis, huius noſtræ eccleſiæ typo, 3. Reg. 10. Inter has miniſtrationes, ſunt Apoſtolatus, Doctoratus, Iniunctio baptizandi, Eleemoſynas colligendi, & huiuſmodi. Sunt enim miniſtri Domini ad Eccleſiæ ædificationem. ob id dicit, Idem autem Dominus, cuius ſunt miniſtri, ut ſuprà 8. cap. Nobis unus Dominus IESVS Chriſtus, per quem omnia. Perſonam Spiritus ſancti expreſſerat: hic perſonā Filij explicat, ſtatim explicaturus & Patris perſonam, ut hanc perſonarum trinitatem nobis Deum unum explicet, & omnium bonorum in nos autorem, indiuiſaq; opera Trinitatis, in his quæ ad nos attinēt: nempe operante uno, tres operari dicuntur. Vna eſt enim trium illarum perſonarum uoluntas, una & æqualis poteſtas & maieſtas, quæ hic à nobis potius adoranda, quam inquirenda uenit.*

Miniſtrationes.

Trinitas cuius opera ſunt indiuiſa in his quæ ad nos ſunt.

Et diuiſiones operationum. *Alio nomine etiam dona exprimit, perſonam Patris (ut prædixi) explicans. Operationem hic dicens, uim quandam intelligit, & efficaciam, qua Deus agit in nobis, non ſine nobis: ſed in nobis ad tollendum errorem eorū, qui cauſis ſecundis proprias actiones auferebant, quod Deus omnia operaretur.*

Vnicuiq; autem datur. *Et dona & operationes ſeu gratias (ut dicunt) gratis datas, uocat manifeſtationem Spiritus: ijs enim manifeſtatur Spiritus ſanctus. Nominum ſunt differentiæ: donum, operatio, & manifeſtatio: ſed res eædem.*

Ad utilitatem. *Id eſt, ad id quod expedit, ſeu ad id quod confert, ut utilitati Eccleſiæ conſulatur. Hæ gratiæ non ſolùm dantur, ut manifeſtent Spiritum ſanctum inuiſibiliter acceptum, ſed ut conferant Chriſtianiſmo. Hoc loco reprobantur, qui Pſalmis, Prophetijs, & huiuſmodi utuntur ad quædam uana.*

Sermo ſapientiæ. *Non dicit, Sapiētiam ſolùm, ſed ſermonē, ut ſignum externū, manifeſtatiuū ſpiritus, oſtendat. Sermo ſapientiæ & ſcientiæ dicitur, uirtus promptè & expeditè, explicandi, & effandi, quæ de Deo arcana & recōdita cognoſcuntur, tum in ſapientia, tum in ſcientia. Paulus & Ioannes tonitrui filius, & pleriq; alij ſermonē ſapientiæ habuerūt. Sapiētia eſt de diuinis, ut principijs & regulis: Sciētia uerò, ex creaturis procedit ad diuina: hoc eſt, (ait Auguſtinus) Sapiētia eſt, per quam in ſe diuina cognoſcimus, & contemplamur: Scientia, qua, per bonas actiones, ad Deum tendimus.*

Sermo ſapientiæ.

Sapientia.

Scientia.

Alteri fides in eodem ſpiritu. *Fidem non eam dicit, quæ eſt dogmatum: hoc eſt, credendorum (hæc enim omnibus Chriſtianis communis eſt) ſed ſignorum, & agendorum, de qua Marci 11. Chriſtus, Si habueritis (inquit) fidem, ſicut granum ſinapis, & dixeritis huic monti, tranſi hinc, &c. Et Apoſtoli ad eam adhortabantur, dicentes Lucæ 17. adauge nobis fidem, ipſa enim mater ſignorum eſt. Fidem hic intellige uiuam, & fiduciam in Chriſtum.*

Fides mater ſignorum.

Gratia ſanitatum. *Id eſt, dona ſanationū: ſeu uis, morbos ſanandi, & curandi.*

Sanatio.

Virtutum. *Id eſt ſignorum & miraculorum. Qui habebat donum ſanandi, cu-*

Virtutes.

rabat ſolùm:ſed qui etiam operationes uirtutum,uim etiam puniẽdi & ſolo uerbo animaduertendi in peccatores habebat,ait Chryſoſto. Quemadmodum Paulus Helymam excæcauit, Act.13. Et Petrus Ananiam & Sapphiram ſuſtulit.

Prophetia.

Alij prophetia. *Hoc dicebat Theſſalonicenſibus, Prophetias nolite negligere. Prophetiam dicit futurorum præcognitionem,ut Spiritu repletus (ait Ambroſius) dicat futura. Sumi etiam ſolet pro ſcripturarum cognitione infuſa.*

Diſcretio ſpirituum.

Alij diſcretio ſpirituum: *Id eſt,uis & facultas internoſcẽdi, quis fidelium ſit ſpiritalis,quis ſpiritu careat,quis propheta,qui'ue deceptor;quo ſpiritu quis loquatur, inuidentiæ,an charitatis.*

Linguarum uarietas.

Alij genera linguarum. *Simplex intelligit uarijs linguis loquendi donum, diſtinctũ ab eo,quod eſt donum interpretandi linguas:multi ſanè uarijs loquuntur linguis,à Spiritu ſancto moti, qui non planè uocum ſignificantias intelligunt, & quibus non eſt interpretandi facultas,ut ſequẽti cap.13.dicetur. Qui loquitur linguis, taceat in Eccleſia,ſi deſit interpres. Agnoſces ex eo loco donũ loquẽdi linguis,aliud eſſe à dono interpretandi. Magni apud Corinthios fiebat linguarum gratia(ait Chryſoſt.) Cui eò plurimùm confidebãt,quòd prius fuiſſet Apoſtolis tradita,ob idq; & alijs præſtantior gratijs uidebatur, quum eſſet inferior. Nam doctrinæ gratia longè eſt excellentior. Et ſimplex uarijs linguis loquendi donũ,plurimùm antecedit linguarũ interpretatio. Ideo dicebat:Qui bene præſunt preſbyteri,duplici honore digni ſunt,maximè qui laborant uerbo & doctrina. Et ad Timotheum ſcripſit: Attende lectioni,exhortationi,doctrinæ: noli negligere gratiã,quæ in te eſt. Rectè linguarum uarietatem,Genera nuncupauit.*

1. ad Timoth. 4.d

Hæc autem omnia operatur unus,atque idem ſpiritus, diuidens ſingulis prout uult. Sicut enim corpus unum eſt,& membra habet multa, omnia autem membra corporis,cùm ſint multa, unum tamẽ corpus ſunt: ita & CHRISTVS. Etenim in uno ſpiritu omnes nos in unum corpus baptizati ſumus, ſiue Iudæi, ſiue Gentiles:ſiue ſerui, ſiue liberi: & omnes in uno ſpiritu potati ſumus. Nam & corpus nõ eſt unum membrum, ſed multa. Si dixerit pes, Quoniam non ſum manus, non ſum de corpore: non ideo non eſt de corpore? Et ſi dixerit auris,Quoniam non ſum oculus,non ſum de corpore: non ideo non eſt de corpore? Si totum corpus oculus,ubi auditus? Si totum auditus, ubi odoratus? Nunc autem poſuit Deus membra, unumquodq; eorum in corpore, ſicut uoluit. Quòd ſi eſſent omnia unum membrum,ubi corpus? Nunc autem multa quidem membra,unum autem corpus. Non poteſt autem oculus dicere manui, Opera tua non indigeo: aut iterum caput pedibus,Non eſtis mihi neceſſarij. Sed multò magis quæ uidentur membra corporis infirmiora eſſe, neceſſaria ſunt; & quæ putamus ignobiliora

Membra uaria ĩ uno corpore.

Metaphora corporis naturalis.

In uno ſpiritu potati ſumus.] unum ſpiritum hauſimus.

Odoratus?] olfactus?

Eorum] ſingulatim

Infirmiora] imbecilliora

Ignobiliora] minus honeſta

membra

membra eſſe corporis, his honorem abundantiorem circundamus: & quæ inhoneſta ſunt noſtra, abundantiorem honeſtatem habent. Honeſta autem noſtra, nullius egent: ſed Deus temperauit corpus, ei cui deerat abundantiorem tribuendo honorem: ut non ſit ſchiſma in corpore, ſed in idipſum pro inuicem ſolicita ſint membra. Et ſi quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra: ſiue gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra.

Circũdamus] exponimus

Noſtra,] noſtri, & infrà.

Schiſma] diſsidium

In idipſum] idem

Gloriatur] glorificatur, honorificatur

Prout uult. *Non ut ipſi uultis, ſed ut ei libitum eſt, Spiritus dona largitur, & agit: ut qui Dominus eſt, & Deus. Neque alterius opera indiget, ſed ipſemet operatur ſicut & Pater & filius. Tu uerò quis es, cui Spiritus non placeant opera? Quid inuides fratri plus habenti, aut minus habentem contemnis? Hæc enim dona ſunt, non debita. Cur ſic agat, non alia quærenda ratio, quàm eius uoluntas & beneplacitum. Atque id nobis euidenti eſt argumēto, Spiritum ſanctum eſſe Deum. Solius enim Dei eſt, facere prout uult: cuius uoluntas rectè agentium regula, & index eſt.*

Ita & Chriſtus. *Chriſtus unum corpus habet myſticum, Eccleſiam ſcilicet ex uarijs membris. Quemadmodum corpore & capite homo unus efficitur: ſic Eccleſiam ipſam & Chriſtũ tanquàm pro corpore uno & capite ducens Apoſtolus, pro Eccleſia, Chriſtũ conſtituit: qui, cùm Eccleſiæ caput ſit, ab eo eſt Eccleſiæ inditum nomen.*

In unum corpus. *Chriſto incorporamur per baptiſmum, & fidem in illũ. In unum corpus: id eſt, ut unum corpus efficiamur: Neque ſub diuerſis ſpiritibus, ſed uno eodemq; ſpiritu, & baptiſmo uno & eodem abluti:*

Chriſto incorporamur.

Vno ſpiritu potati. *Potatus, cui datus eſt potus. Nobis miſſus & datus eſt ſpiritus ſanctus. Omnes (ait Ambroſ.) unum ſpiritum potauimus, ſeu eundem ſpiritũ hauſimus, & accepimus.*

Nam & corpus non eſt. *Ex cõparatione corporis naturalis, ad corpus Chriſti myſticum, docet unitatẽ ſeruandã, & ſchiſmata in Eccleſia (quæ eſt corpus Chriſti) uitanda: Vt ſicut manus non inuidet oculo, inſigniore officio, & ſuperiore ornato, & oculus manũ inferiorem nõ contemnit, ſed ſibi inuicem ſeruiunt, & in unũ conſentiũt: ita & in eccleſia, quæ eſt ex multis fidelibus, mutuus debet eſſe & amor, & cõſenſus.*

Si dixerit pes. *Proſopopœia utitur Paulus, inducẽs membra ipſa loquentia, & perinde iurgantia inter ſe, ut arguat unum corpus eſſe, tametſi gratijs differamus. Obſerua, pedem non facit cum oculis diſceptationem inire, ſed cum manu, quæ paulò ſe ſit ſuperior. Auditum introducit cum oculo contendere, ut oſtendat his inuideri ſolere, non qui maximum in modum excellant, ſed qui pluſculum proucbuntur.*

Nunc autem poſuit Deus. *Corinthios & ſuperbos frænat, qui ſuis meritis, & proprijs operibus has gratias, et dona ſibi adſcribũt. Quãdo ita Deo beneplacitum eſt, & pro ſua immenſa prouidẽtia fecit pedem, infimas parteis: manũ, mediã: & oculum, arcẽ ipſam in corpore habere: quæ tamẽ inuicẽ non tumultuãtur. Ita & qui in Eccleſia humilior eſt, ſua ſit cõditione cõtentus: & qui ſublimior, nil efferatur: cùm id diuino munere & dono acceperit, non propria uirtute. Hæc omnia prout uult Deus, mẽbris Eccleſiæ largitur, diſponit, ordinat. Quis igitur es, qui diuinæ uolũtati & ordinationi aduerſari uis: demitte ſuperciliũ, & gratias age, pro acceptis à Deo beneficijs.*

Membra infirmiora & neceſſariora. Membra ignobiliora. Membra inhoneſta.

Quæ uidentur infirmiora. *Infirmiora & neceſſariora membra dicere uidetur Paulus Oculos, quibus plurimum curæ adhibendum eſt, quòd puſilli ſint, & reliquis membris infirmiores: maximè tamen ſunt neceſſarij. Ignobiliora, Pedes, ut poſtremos, & humi iacentes, quibus plurimum curæ adhibẽdum eſt, ut inoffenſi, & terſi ſeruentur. Inhoneſta, pudenda, ſeu quæ inferiora ſunt nobis (ait Ambroſius) reuerentiam abundantiorem habent, ſeu honeſtiori tegumẽto uelantur. Sunt qui infirmiora putant, Ventrẽ, Hepar, & Splenẽ, quæ facilè læduntur, & magis neceſſaria, quàm ſint oculi.*

Nullius egent. *Id eſt, Facies, Naſus, Oculi, & ea quæ in nobis patère ſolent, non habent opus eo honore addito.*

Temperauit corpus. *Deus contemperauit, ſeu ſimul moderatus eſt & miſcuit membra, tẽperatura quadam, ut ſibi mutuo ſint auxilio, mutuus ſit conſenſus, & non ſchiſma, id eſt, diſſidium.*

Siue gloriatur unum membrum. *Id eſt, ſi unum membrum glorificatur, ſiue honore afficitur, cætera membra geſtiunt, & congaudent, tantum abeſt, ut contriſtentur. Manifeſtum eſt, quia lætum eſt Caput, ſiue cætera membra, ſi Pedes fuerint accurati & ſani. Sic debemus & nos alacres fieri, ſi fratrem aliquem uiderimus cultorẽ Dei, & auctũ honeſtate morum, hoc eſt, ſanum eſſe conſilio. Colligamus ex his, æquum eſſe, omnes nos debere eſſe eadẽ mente, & eadẽ ſententia. Titus Liuius 2. lib. dec. 1. autor eſt, Menenium quendam Agrippam pari corporis & membrorum parabola grauiſſimos motus, inter Senatum & Plebem ortos, compoſuiſſe. Copioſiſſimè eadem exponitur à Dionyſio Halicarnaſſæo lib. antiquitatum 6.*

Chriſti corpus. Eccleſia. Ephes. 4. c

De membro.] ex parte, id eſt, aliqua pars mẽbrorum. Virtutes,] poteſtates, & infra. Opitulationes,] ſubſidia.

Vos autem eſtis corpus Chriſti, & mẽbra de membro. Et quoſdam quidem poſuit Deus in Eccleſia primùm Apoſtolos, ſecundò Prophetas, tertiò Doctores, deinde uirtutes, exinde gratias curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum, interpretationes ſermonum. Nunquid omnes Apoſtoli? Nunquid omnes Prophetæ? Nunquid omnes Doctores? Nunquid omnes uirtutes? Nunquid omnes gratiam habent curationum? Nunquid omnes linguis loquuntur? Nunquid omnes interpretantur? Aemulamini autem chariſmata meliora. Et adhuc excellentiorem uiam uobis demonſtro.

Aemulamini autẽ] Sectemini uerò dona potiora.

Vos autem eſtis. *Si corpus noſtrum ſeditioſum eſſe nõ decet, quãtò minus corpus Chriſti, quod eſtis? non quidem totum, ſed membra ex membro, ſeu ex parte: ut intelligamus Corinthios eſſe tanquàm membrũ, et ab alio pendêre, mutua cõnexione. Nõ erant Corinthij omnia membra myſtici corporis Chriſti, ſed aliqua pars, unita quidẽ mutua cõnexione cũ reliqua parte, ſeu reliquis fidelibus. Quidam legũt, Membra ex parte: quòd Corinthij nondum omnes eſſent membra Chriſti, ſed aliqua ex parte.*

Primùm apoſtolos. *Apoſtolos hic prælocauit (ait Chryſoſtomus) ut qui omnia in ſe donorũ genera haberent. Ad hos ſpectat uniuerſalis eccleſiæ regimen, non ſolùm uerbo & actis, ſed etiam ſcriptura. Quò fit, ut ſcripta ab Apoſtolis, & ab eis*

Apoſtoli. Epiſcopi.

probata,

probati, autoritatem ſacræ Scripturæ habeant. Hi ſunt Epiſcopi, confirmante Petro iſtud, & inter cætera de Iuda, dicente, Et epiſcopatum eius accipiat alter. Dicuntur Legati IESV *Chriſti, 2. Corinth. 5.*

Legati Ieſu Chriſti.

Secundò Prophetas. *Apoſtolos, ſeu epiſcopos tanquàm bonorum omnium duces præpoſuit: deinde Prophetas ſubiecit: non illos ueteris teſtamenti, qui uſque ad Ioannem Baptiſtam fuerunt: ſed eos dicit, qui poſt Chriſti aduentum, futura prædicerent. Summa largitate donum Prophetiæ peruaſit, & unaquæque eccleſia iam multos habebat prophetantes, ut quatuor filias Philippi diſcipuli & Euangeliſtæ, Act. 21. Vt Agabum, qui Pauli uincula prædixit, & famem quæ facta eſt ſub Claudio. Act. 11. Vt illos ipſos Corinthios, de quibus inquit, Prophetæ autem duo aut tres loquantur. Sed Timotheo ſcribens, Ne neglexeris, inquit, quod in te eſt donum, quod datum eſt tibi per prophetiam. Adeóq; plures tum erant, quàm ueteri lege. Ambroſius Prophetas dicit, & futura dicentes, & ſcripturas reuelantes.*

Prophetæ noui teſtamenti.

Tertiò Doctores. *Poſt Prophetam, Doctorem locauit: quod illud quidem totum eſt muneris diuini: hoc, & laboris humani, ait Chryſoſtomus, Nam & ex ſuis multa Doctor affert, congruant modò Scripturæ. Quæ ab Apoſtolis & Prophetis tradita ſunt, interpretatur Doctor.*

Doctores.

Deinde uirtutes. *Id eſt, potentiæ, ſeu qui morbo affectos ſanitati reſtituebant, & aduerſarijs inferebant ſupplicia, uerbóq; ſolo in blaſphemos animaduertebant. Ideo uirtutes ſanandi gratijs præpoſuit, quæ bonam duntaxat reddebant ualetudinem. His tamen præfertur Doctor, qui eloquentia, & alijs uitæ actionibus, cæteros inſtruit.*

Virtutes.

Opitulationes. *Id eſt, ſubſidia. Quæ Imbecillos & ægrotos amplecti, ſuſcipere, & de his curam habere, & gubernare. Maximum eſt diuinæ beneficētiæ ſignum, in rebus ſpiritualibus gubernatorem, & concionem, & hortatorem eſſe. Quidam interpretantur Gubernationes, miniſterium, quo aliqui gubernandis temporalibus bonis, in cōmunem Eccleſiæ utilitatem oblatis, ut Diaconi Hieroſolymis deſtinati erant.*

Opitulationes.

Genera linguarum. *Variarum linguarum cognitionem, & pronuntiationem: ut prænotauimus, hoc poſtremo loco linguarū donum poſuit, ut coërceret Corinthios, qui in eiuſmodi linguarum uarietate nimium & inſoleſcerent, & ſuperbirent.*

Linguarum genera.

Aemulamini autem. *Id eſt, ad ea nitamini dona Spiritus, quæ ſunt eximia, & potiora, ſeu quæ magis cōducunt ad utilitatem publicam. Obſerua, nō dicit, Maiora, ſed Meliora, hoc eſt, potiora, & magis utilia, non ambitus accuſeris. Cùm Aemulamini dicit, ſtudium exigit, & maiorem quandam in comparandis ſpiritalibus cupiditatem.*

Aemulari.

Excellentiorem uiam. *Viam ſe dicit illis oſtendere planiorē, qua itur ad cœlum, quæ meritum collocat apud Deum, Charitatem ſcilicet. Quæ dicta ſunt, non merita, ſed Eccleſiæ officia ad Gentilium confuſionem, & Dei honorificentiā proteſtandam.*

CONCILIATIO.

NON *cohæret hæc Pauli ſententia, Nemo dicere poteſt Dominum* IESVM, *niſi in ſpiritu, cum Luca 4. cap. Exibant autem dæmonia a multis, clamantia & dicentia, quia tu es filius Dei.* RESPONDET *Chryſoſtomus: Dæmones uerberati & coacti, non ſponte illa pronuntiabant. Auguſtinus lib. 2. de ſermone Domini in monte, dicit Apoſtolum poſuiſſe uerbum, quod eſt,* DICIT, *ut ſignificet uoluntatem, atque intellectum dicētis. Verè Chriſtianus & animo & uoce* IESVM *fatetur Dominum & Deum, isq; eſt Spiritus ſancti effectus. Chriſtus autē generaliter poſuit uerbum,* DICIT, *cùm ait, Non omnis qui dicit, Domine, Domine, &c. Videtur enim di-*

Prima.

poſuiſſe,& libidini,maliſq; cupiditatibus,ceu fomenta ſubminiſtrare uidebātur.Quaſi uerò ædes ſacra nundinationis puellaris,& procorū magis theatrum,quàm domus modeſtiæ,& orationis ſit.In hos ergo grauiter Paulus inuehitur. Vide libros Tertulliani aduerſus hanc uanitatem conſcriptos:alterum quidem inſcriptum, De uelandis uirginibus:alterum,De habitu muliebri.Cyprianus Chriſti martyr ſcripſit tractatum de habitu uirginum.

Omnis uiri caput,Chriſtus. *Deus caput Chriſti eſt:quia dignum eſt,ut filij caput,pater dicatur.Chriſtus enim Dei eſt filius:Vir caput eſt mulieris,quia in eam habet imperium:eſt enim de uiro,id eſt,ex eius coſta,Dei uirtute formata. Chriſtus autem caput eſt uiri,id eſt Dominus.Aut, Omnis uiri caput Chriſtus : id eſt, omnis fidelis & Chriſtiani caput,eſt Chriſtus.Sumus nanq; fideles ipſi,Chriſti corpus,nō gentiles,quorum nō eſt caput Chriſtus,quia nō ſunt eius membra.Aut,Viri caput Chriſtus:quia uir ſoli Chriſto ſubiectus:Mulier aūt & Chriſto & uiro ſubiecta eſſe debet.Obſerua:hæc dictio,Caput,diuerſam habet intelligentiā,quia & perſonæ diſcrepant,& ſubſtantiæ.*

Caput.

Vir orans.

Omnis uir orans. *Non prohibet Paulus aſsiduè uirum uelare caput,ſed ſolùm dum publicè aut orat,aut prophetat. Exiſtimo ante hæc Pauli ſcripta, publicum illum orandi modū,qui,alternis choris reſpōdentibus,fit in Eccleſia,non fuiſſe introductum: ſed unus aut orabat,aut uaticinabatur,cæteris tacentibus. Quod ſubindicat uerbū ſingularis numeri,quo utitur Paulus,dicens:Omnis uir orans.Ab hoc ritu hactenus nō receſsit Eccleſia,quæ curat Sacrificū unum orare,& pro omnibus altari aſsidere, aperto capite,alium legere epiſtolam,aliū prophetiam aut Euangelium,cæteris tacentibus & audientibus,dum unus illorū in ſacris pronuntiat uerbū Dei.Qui cū alijs cantans pſalmos,& huiuſmodi pronuntiās,nō publica,ſed priuata & ſingulari oratione utitur, nō perſonam Eccleſiæ agit.Quare is uelato capite pſallens & orans, Paulum nō offendit.*

Velamen capitis.

Deturpat caput ſuum. *Dehoneſtat Chriſtū,caput ſuum myſticum.Aut quia uelamen illud,ſignū eſt cuiuſdam ſeruitutis.Vir autē nulli,præterquàm Chriſto,eſt ſubditus,cùm ſit princeps,& liber natus.Non igitur uir publicè orans imponat uelamen, id eſt iugum,capiti.Si quis petierit, Cur Paulus uelamen uiri crimini adſcribit? Quia ſigna data ſunt uiro,& mulieri:alteri quidē dominatus, qui nullo uelamine operiatur: alteri,id eſt mulieri,ſeruitutis,quæ operto capite eſſe debet.Qui hæc tranſgrediuntur, Naturæ terminos excedunt.Hoc eſt,quod Paulus dicit,Nec Natura ipſa docet uos.*

Fœminæ prophetiſſæ.

Omnis autem mulier orans. *Erant fœminæ,quæ prophetandi donum haberent,quales Philippi Euangeliſtæ filiæ extitere, Act.21.& aliæ pleræq;:has non ſolùm uaticinij,& orationis tempore,ſed opertas ſemper eſſe depoſcit. Vnum enim eſt, ac ſi decaluetur:id eſt,unum eſt,& idem:hoc eſt, nihil omnino refert ſi decaluetur, aut tondeatur,& deraſa ſit.*

Quoniam imago: *Id eſt,ratione ſui principatus,Deo,& nulli creaturæ ſubditus eſt.oportet enim principē in cōſpectu ſui imperatoris cum Magiſtratus inſignibus apparere:id eſt,capite libero & expedito.Mulier autem eſt gloria uiri,id eſt, ſub uiri poteſtate & principatu:ideo debet mulier uelamen geſtare, tanquā inſigne ſeruitutis, ut demittēs oculos,agnoſcat ſe & Chriſto & uiro ſubditam.Etſi nulla alia ratione, tamen Angelorū(quos obedientiæ ſuæ aut inobedientiæ teſtes habet)ducta, ne in cōſpectu illorū impudens appareat.Mulier enim aperta,eſt quædā impudēs,& laſciua caro. Melior eſt(ait Sapiens)iniquitas uiri q̄ mulier benefaciēs.Aut uelare debet caput:quoniam uelut profugū eius caput & fugitiuū eſſe debet,quòd credita ſibi à Deo poteſtate*

Quid eſt mulier aperta.
Eccleſiaſt.14.c

deſciu

deſciuerit:& preuaricatio ab illa inchoata eſt. Aut, Propter angelos: id eſt, epiſcopos, ait Ambroſius: ſicut docetur in Apocalypſi Ioannis, ad quos ſcribit Ioannes.

Angeli epiſcopi.

Veruntamen neq;. *Reuera diſcrimen eſt inter uirum & mulierę quo ad ornatum capitis: ſed in his, quæ ad ſalutem ſpectant, pares ſunt uir & mulier. Aliter: In prima rerum creatione, fœmina ex uiro: nunc autem Deo ſic ordinante, neque fœmina ſine uiro, neq; uir ſine fœmina eſt. Omnia autem hæc ex Deo, cõmuni omniũ principio.*

Nec ipſa natura docet uos. *Excedit naturæ terminos, quòd mulieres prophetantes, ſint aperto capite. Dicet aliquis: Si hoc natura eſt, quare nõ ab omnibus gẽtibus cuſtoditur? Quia illi à natura deciderunt, ſicut ex multis alijs comprobatur, imò ſine lege uiuunt: apud quos, ſi Paulus de his loqueretur, alijs uteretur rationibus.*

Quod uir quidem ſi comam. *Obijciet aliquis de Nazaræis comã nutrientibus. Reſpondeo, id ex Dei diſpenſatione religioſiſsimè faciebant.*

Si quis autem uidetur. *Occupatio eſt. Quæret aliquis, quales ſunt hæ rationes Pauli de aperiendo uiris capite, & uelando mulieribus: ubi hæc ſcripta reperit, quis illum iſta docuit? Reſpondet Paulus, autoritate cõſuetudinis eccleſiæ, cùm in uetere tum nouo teſtamento. Vide & obſerua, quàm magnam eccleſiaſticæ cõſuetudini autoritatem affert, ad confirmanda quæ uel ſacris Biblijs non ſunt expreſſa. Suis ſyllogiſmis, & rationibus ſophiſticis, multa contentioſè refellebant à Paulo dicta Corinthij: ſed ait Paulus, Conſuetudinem nullam eiuſmodi habemus, uel contendendi, uel uirilem enutriendi comam.*

Cõſuetudo eccleſiæ plurimũ autoritatis habet.

Neq; eccleſia Dei. *Id eſt, neq; cæteri fideles ipſi: quaſi dicat, cùm nobis obſiſtitis, uos eccleſiæ Dei etiam reſiſtitis.*

Hoc autem pręcipio: non laudans, quòd nõ in melius, ſed in deterius conuenitis. Primùm quidem, conuenientibus uobis in eccleſiam, audio ſciſſuras eſſe inter uos: & ex parte credo. Nã oportet & hęreſes eſſe: ut, & qui probati ſunt, manifeſti fiant in uobis. Conuenientibus ergo uobis in unum, iam nõ eſt dominicam cœnam manducare. Vnuſquiſq; enim ſuam cœnã pręſumit ad manducandum. Et alius quidem eſurit, alius autẽ ebrius eſt. Nunquid domos non habetis ad manducandum & bibendum? aut eccleſiam Dei contemnitis, & confunditis eos qui nõ habent? Quid dicam uobis? Laudo uos? In hoc non laudo.

Hæreſes] Sectas

Iam nõ eſt] Nõ licet

Præſumit] Occupat, anticipat.

De cœna Domini.

Hoc autem præcipio. *Præcipio quidem hoc ſcilicet, Virum aperto capite, & mulierem uelato capite orare. Non tamen probo, quòd conuentione ueſtra, ſeu dum conuenitis, deteriores euaditis: hoc eſt, non conuiuendi, ſed concertandi gratia cõuenitis. Ad huius loci & ſequentium explanationem, neceſſe eſt conſuetudinem Corinthiorũ agnoſcere ex probatis autoribus. Erat uetus eccleſiæ mos, Corinthijs acceptiſſimus, qui (ut apud Chryſoſtomũ, & alios uetuſtæ hiſtoriæ ſtudioſiſsimos legimus) cõmuneis faciebant menſas, ſtatutis diebus & feſtis in eccleſia, ut decebat, & collectione perfecta inibi, poſt myſteriorum, ſcilicet corporis & ſanguinis Domini cõmunicatio-*

Cõmunes menſæ olim ex cõſuetudine.

nem

*nem,ad cõmune epulum omnes,tum diuites,tum quibus res domi anguſta erat, conue-
niebant,cibis & omni impenſa per ſumptuoſos & diuites in eccleſia oblatis: paupe-
res,& qui nihil habebant,à diuitibus uocabantur, & cõmuniter omnes diſcũbebant,
in hymnis,gratiarumq; actionibus conuiuia illa tranſigentes,quæ à communi inuicem
charitate,Charitates,Chariſtiaq; uocabant. Auguſtinus exiſtimat,hos ante receptam
ſacram Euchariſtiam,menſis ſolitos accumbere,Chriſtum imitatos, qui agnũ paſchalẽ
primùm diſcipulis dedit,deinde ſuum corpus & ſanguinem.Siue antè,ſiue poſt diſcum
berent,procedente tempore,huiuſmodi aboleuit conſuetudo.Atq; ortis diſſenſionibus,
ritus ille mirabilis,qui mutua charitate, & Chriſtiana philoſophia non modica cõſta-
ret,ſublatus eſt,nec ultrà à Corinthijs ſeruabatur.Ex hac diuiſione cõtigit, ut alij his,
alij illis ſeſe adiungerent, dicentes, Ego ſum Apollo, Ego Cephæ, & huiuſmodi: &
particularia fierent conuiuia,in quibus ſeſe ingurgitarẽt.Et ab ijs arcerentur, quibus
arctior res familiaris erat,quinetiã priuatim, & non in communi menſa, prout uariæ
erant ſectæ,Chriſti corpus & ſanguinem ſumebãt.Hæc ſunt,quæ Paulus arguit, cùm
ait,Non laudans,quòd non in melius, ſed in deterius conuenitis. Et ſequitur: Conue-
nientibus uobis,audio ſciſſuras,&c.Obiter adnotandum duxi, quod Pontius Paulinus
in libello de Gazophylacio docet,Menſam in eccleſia poni ſolitam,pro pauperibus ci-
bo reficiendis,quam etiam Domini Menſam uocat,& à Domino poſitam,adhortans di-
tiores,ut egentibus de ſuo libenter impertiant.*

Oportet hæreſes eſſe. *Hæreſes hic dicit,non opinionũ & dogmatũ, ſed ani-
Hæreſes. morum diſsidia.Cùm iam particularia cõuiuia,neglectis pauperibus, celebrari uideã,
& alios his,alios uerò illis adiungi:oportet diſsidia eſſe,ut qui probi ſunt,manifeſten-
tur.Probos,& probatos dicit,qui concœnandi ſeruarẽt conſuetudinẽ. Aut pauperes,
qui æquo animo tolerarent ſe à diuitibus & contemptos,& à conuiuijs expulſos,cùm
prius non eſſet eorum cognita tolerantia.Particula* ΥT, *non cauſam, ſed rei euentum
Matth. 18. a dicit.Simile eſt, quod dixit Chriſtus, Neceſſe eſt,ut ueniant ſcandala. Sed non arbitrij
libertatem(ait Chryſoſt.in hunc locũ) his uerbis tollit, neq; neceſſitatem aliquam, &
uiolentiam uitæ imponit:ſed quod ob prauam hominum mentem futurum erat, prædi-
xit:ob eorum,qui curari non poterant,uoluntatem.Nõ enim quòd hæc prædixerit, id-
circo hæc facta ſunt:ſed cùm proculdubio futura eſſent,ideo prædixit.Hæc ille.*

Conuenientibus uobis. *Relegat eos Paulus ad illam noctem, in qua admi-
randa myſteria Chriſtus tradidit. Dominica illa cœna communiter omnes habuit in-
cluſos,Magiſter cum diſcipulis accubuit,imò ne proditor quidem eiectus eſt,ſed cibo-
rum factus eſt particeps, & myſteriorum ſocius. Qui ergo menſas particulares cele-
bratis,non Dominicã cœnam mãducatis,non ritum illius ſanctiſsimæ cœnæ obſeruatis.
Dominica enim cœna,id eſt Domini, debet eſſe cõmunis. Quæ enim Domini ſunt, non
Dominica cœna. huius ſunt ſerui,non alterius,ſed omnibus cõmunia. Scorſum ueſcimini, qui in unũ cõ-
uenire debetis mutua charitate,Dominicam cœnam indiſcriminatim manducantes.*

Vnuſquiſque enim. *Hos placidè & gulæ & temeritatis accuſat, dum uentri
uiuunt,& inebriantur. Pauper fame conficitur, tu lautius uiuis: inops ſitibundus pe-
rit,tu uerò oppletus uino,mades totus.Vnuſquiſque præſumit:id eſt,antè ſumit, anti-
cipat,& occupat ſuam cœnam,non expectatis pauperibus, priuatam & propriã, non
communem faciens cœnam,contra Dominicæ cœnæ imitationem,& obſeruatam eccle-
ſiæ conſuetudinem.*

Nunquid domos. *Occupatio eſt:dices, Non licuit per famem nimis urgen-
tem*

tem expectare communem cœnam. Reſpondet Paulus: Eſt tibi domus, in qua, famem illam extinguens, priuatim ueſcaris. Non debes eccleſia tanquam domo priuata & ſingulari uti. Eccleſia enim facta eſt, non ut diuiſi ſimus, cùm conuenire oporteat: ſed ut diuiſi coniungamur: & non confundamus, ſiue pudefaciamus pauperes, qui nobiſcum communem habent Dominum.

Quid dicam uobis. *Dicturus eſt ſe non laudaturum Corinthios, comeſſationes & conuiuia huiuſmodi facientes: in cæteris autem laudabit. Alij ſic, Quid dicam uobis? Laudo uos? pro, Laudabo uos? imò non laudo uos in hoc. Non ſolùm non laudabo, ſed nec laudo.*

Ego enim accepi à Domino, quod & tradidi uobis: Matth. 26. c
quoniam Dominus IESVS, in qua nocte tradebatur, Marci 14. c
accepit panem: & gratias agens, fregit, & dixit, Acci- Lucæ 22. b
pite, & mãducate: hoc eſt corpus meum, quod pro uo-
> Tradetur] frãgitur

bis tradetur: hoc facite in meam commemorationem.
Similiter & calicem, poſtquàm cœnauit, dicens, Hic calix nouum teſtamentum eſt in meo ſanguine: hoc facite, quotieſcunque biberitis, in meam commemorationem. Quotieſcunque enim manducabitis panem hunc,
> Calicem] de poculo hoc

& calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec ueniat. Itaque quicunque manducauerit panẽ hunc,
& biberit calicem Domini indignè, reus erit corporis Ioan. 6. f
& ſanguinis Domini.

Ego enim accepi à Domino. *Particula ENIM, rationem quandam ſubindicat, cur peccarent priuatim cœnantes. Atque hanc non idoneam eſſe præparationem, ad ſacratiſſimam Euchariſtiam ſumendam. Cuius ritum & uſum, ante hanc ſcriptam epiſtolam, Corinthijs tradiderat: iuxta non humanam, ſed diuinam, quàm à Domino acceperat, traditionem.*

Quoniam Dominus Ieſus. *Meminit illius ultimæ noctis, qua Dominus ſacram inſtituit menſam, ut nos compungat. Quemadmodum enim illorum maximè meminimus uerborum, quæ à morientibus ultimo loco audiuimus, & ad hæredes, ſi eorum mandata auderent contemnere, exhortantes dicimus: Intellexiſtis, quòd hanc ultimam cœnam dimiſit nobis pater, & quo tempore expirabat, hæc præcepit: ſic Paulus, Recordamini (inquit) ô Corinthij, hoc ultimum nobis myſterium præbuiſſe, & ipſa nocte, qua erat pro nobis moriturus, hæc præcepit, & poſt eam traditam nobis cœnam, non amplius aliam appoſuit. Tu accede cum gratiarum actione, nihil indignũ faciens. Noli ignominia afficere fratrem: hunc eſurientem caue contemnas: neque inebriare, neq; cõtumeliam dicas in Eccleſiam. Noli à proximo ſcindi, etenim Chriſtus communem ſuam cœnam fecit, omnibus æqualiter dedit, dicens, Accipite, & manducate. Neminẽ à ſacroſancta menſa eiecit. Ita nec uos à conuiuijs, quæ Dominicam cœnam repræſentant, arcere pauperes debetis. Aut nolite indignum ducere ad communem menſam, cùm ſumenda eſt Euchariſtia, accedere: nolite priuatam, & à communi menſa remotam adire: Omnium enim Dominus eſt, & pauperum, & diuitum.*

Accepit

Accepit panem. *Accepit panem azymum, quo iuxta præceptum Domini ueſcebantur phaſe celebrantes. Gratias egit: id eſt, Benedixit, ut ait Matthæus. Laudabat patrē de reparatione humana proximè facienda.* FREGIT, *hoc uerbū exiſtimant à Paulo dictū per anticipationē, ut dicunt: quia cōſecrauit hac forma, quam nobis dedit, Hoc eſt enim corpus meum: poſteà fregit, & diſtribuit accumbentibus. Quidam ſic interpretatur (ne ante uerba prolata conſecrationem, poteſtate excellentiæ factam dicere cogamur, néue uerbum* FREGIT, *per anticipationem dicamus) Fregit, id eſt, diuiſit panem in tot buccellas, quot erant Apoſtoli, & accumbentes. Et ſicut in uno calice & poculo ſanguinem proprium omnibus ſumendum dedit, ita panem in buccellas diuiſum in diſco conſecrauit, & conſecratum manibus proprijs tradidit accumbentibus manducandum. Ex hoc ritu, eccleſia patenarum uſum apoſtolica traditione accepit.*

Patenarum uſus.

Accipite, & manducate. *Faciunt hæc uerba, ne infantibus, ſtultis, dementibus, & huiuſmodi, Euchariſtiam Eccleſia tradat. Sicut enim baptiſmus natis, & nō adhuc in utero exiſtentibus, traditur, iuxta præceptum Domini, Ioannis 3. Niſi quis renatus fuerit denuo, &c. Niſi enim is natus ſit, qui fieri poteſt, ut renaſcatur? Ita non traditur Euchariſtia his qui adhuc non poſſunt accipere, qui non agnoſcunt manducandum & ſumendum: ſed his, quibus uerè dici poteſt, Accipite, & manducate.*

Euchariſtia infantibus non datur.

Hoc eſt corpus meum. *Nullam hic metaphoram agnoſco, ſolam ueritatem adoro. Non dixit Paulus, Hic, id eſt, in hoc loco: ſed, Hoc, id eſt, hæc ſubſtantia: demonſtrando quod in manibus haberet, ſe illis traditurum. Eſt enim pronominis demonſtratiui officium, oſtendere ſubſtantiam abſolutè, & ſine qualitate. Non dixit, Apparet aut ſignificat: ſed, eſt, & uerè eſt corpus, non panis, ſed meum. Hæc uerba Domini non ſolum enuntiant ueritatem, id eſt, hanc ſubſtantiam eſſe corpus Chriſti: ſed etiam faciunt, quod enuntiant. Faciunt, quòd ſub hac ſpecie eſt uerum* IESV *Chriſti corpus, & fit transſubſtantiatio. De ſumma trinitate & fide catholica. c. firmiter. In eccleſia. Idem ipſe ſacerdos eſt ſacrificiū* IESVS *Chriſtus: cuius corpus & ſanguis in ſacramento altaris ſub ſpeciebus panis & uini ueraciter cōtinentur, transſubſtantiatis pane in corpus, & uino in ſanguinem, poteſtate diuina. De hac transſubſtantiatione, uide Doctores ſcholaſticos in* IIII. *Sententiarum, dictione* XI.

Officium pronominis demōſtratiui.

Quod pro uobis tradetur. *Prædixerat Apoſtolis, ecce aſcendimus Hieroſolymam, & filius hominis tradetur, &c. A Iuda principibus ſacerdotum, à principibus, gentibus traditus eſt. Seipſum uoluntariè tradidit. Oblatus eſt (ait Eſaias) quia uoluit. Ad Epheſ. 5. Tradidit ſemetipſum pro nobis. Pater miſericors tradidit filium. Ad Romanos 8. Qui proprio filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum, &c. Pro nobis: id eſt, pro noſtra redemptione, non pro eius culpa. Vt qui peccatum non fecit, nec inuentus eſt dolus in ore eius, 1. Pet. 2. cap.*

Hoc facite. *Præcepit facere, quod fecit: quod præcipiēs, ut facerent, dedit illis poteſtatem faciendi: hoc eſt, ſacerdotes, & preſbyteros ordinauit. Non dicit, Hoc dicite: ſed, facite hoc, quod feci. Quid fecit? Accepit panem, gratias egit, fregit, & conſecrauit, conſecratum ſumendum dedit. Hoc ergo faciendi poteſtatem habet ſacerdos.*

In meam commemorationem. *Quia non iterum moriturus eſt Chriſtus, ex hoc mundo ad patrem diſcedens, præcepit hoc ſacramentum ſui corporis & ſanguinis celebrari: quod facientes, memoramus dolores & crucem eius, cuius effuſus ſanguis facit ſatis pro omnibus. Quò fit, ut Ipſum Chriſtum in Miſſa offerentes, ſacrificij crucis recordationem operemur.*

Commemoratio paſsionis Chriſti.

Similit

Similiter & calicem. *Eo modo calicem, quo & panem accepit: gratias egit, conſecrauit & dedit ſumendum Apoſtolis.*

Poſtquàm cœnauit. *Quaſi dicat, inter cœnandum panem accepit, & conſecrauit: At finita cœna, ſeu poſtquàm cœnauit, calicem accepit, & uinum in calice, ſeu poculo contentum, conſecrauit in ſanguinem ſuum.*

Hic calix, nouum teſtamentum eſt. *Integrã formam cõſecrandi calicem uoce tradiderat Corinthijs, cuius ſenſum hic refert: Hoc contentũ in hoc calice, ſeu poculo, eſt meus ſanguis, cuius effuſione cõfirmatur nouũ teſtamentũ. Itaq; carnẽ & ſanguinẽ Chriſti ſumentes, nouum conſequimur teſtamẽtum, quod eſt noua lex, quæ obedientẽ ſibi tradit cœleſtibus regnis. Nã & Moyſes, accepto ſanguine uituli in patena aſperſit filios Iſraël dicens, Exodi 24. Hic eſt ſanguis fœderis, quod pepigit Dominus nobiſcum, ſuper cunctis ſermonibus his. Hoc figura fuit teſtamẽti, quod Dominus nouũ appellauit per Prophetas, quo promittuntur cœleſtia: ut illud uetus ſit, in quo terrena promittebãtur, quod Moyſes tradidit. Teſtamentũ ergo ſanguine cõſtitutũ eſt, quia beneficij diuini ſanguis teſtis eſt, in cuius typũ (ait Ambroſius) nos calicẽ myſticum ſanguinis, ad tuitionẽ corporis, & animæ noſtræ percipimus, quia ſanguis Domini, ſanguinẽ noſtrũ redemit, id eſt, totũ hominẽ ſaluũ fecit. Legito IX. caput ad Hebræos, infrà.*

Hoc facite quotieſcunque. *Præcepit Chriſtus uſum huius ſacramenti: hactenus uerba ſunt Chriſti, quæ Paulus ſequenti textu explanat, maximè partem illã, In meam commemorationem. Quotieſcunque enim manducabitis panem hunc, id eſt, corpus meum, quod eo nomine uocat, quia ſub ſpecie panis eſt. Et calicem (ſupple, cõſecratum) bibetis, mortẽ Domini annũtiabitis. Atq; in his ſacris perſeuerandũ erit, donec ueniat ille, quem ſumitis, ſecũdo ſuo aduẽtu, iudicaturus in maieſtate ſua uiuos & mortuos. Duraturũ enim eſt hoc iuge Euchariſtiæ ſacrificium, uſq; ad diem iudicij generalis, poſt quem excellẽtiore modo & palàm illũ in gloria uidebimus, nõ amplius ſub ſpeciebus panis & uini, ſed iam illius fruemur non ſolùm corpore, ſed & diuinitate.*

Sacrificium eucharistiæ, uſq; ad diem iudicij.

Itaque quicunque manducauerit. *Explanat Paulus uerba Chriſti, Accipite & manducate. Hìc palàm Paulus corpus conſecratum panem uocat, non quòd ſit adhuc panis, eo modo quo fuit: ſed quòd ſit panis uiuus, & uitam conferens ueram. Ex hoc textu, Theologi duplicem interpretati ſunt manducãdi & bibendi modum, ſacramentalem & ſpiritalem ſcilicet. Qui manducãt & bibunt (ut dicunt) ſacramentaliter & ſpiritaliter, dicuntur à Paulo dignè ſumere. Qui uerò ſolùm ſacramentaliter ſumunt, indignè accipiunt.*

Reus erit corporis. *Non dicit Paulus, tanquã corporis & ſanguinis, ſed corporis: ut agnoſcamus etiam indignos, hoc eſt, immundos, & peccatum in ſe ſentientes, ſumere uerum IESV Chriſti corpus, non autẽ ſolùm ſignũ. Agnoſce quàm grauis ſit indignè ſumẽtium culpa. Reus erit corporis & ſanguinis: ac ſi dicat, non ſecus qui indignè ſumpſerit, ſceleri erit obnoxius & obſtrictus, q̃ ſi ſanguinem ipſum Domini fuderit. Nam quẽadmodũ cùm tunc Iudæi transfixerũt: nõ ut biberent, transfixerũt, ſed ut effunderẽt: ita qui indignè cõmunicat, nullũ inde fructũ cõſequitur, ſed peccãs trãſfigit, & effundit: proptereà iudiciũ ſibi manducat, hoc eſt, obſtrictus eſt æternæ pœnæ.*

Iudicium ſibi manducare.

2. Corint. 13. b

Probet autem ſeipſum homo, & ſic de pane illo edat, & de calice bibat. Qui enim manducat & bibit indignè, iudicium ſibi manducat & bibit: non dijudicans

Nõ dijudicãs tanquã promiſcuo cibo utens

Ex indigna ſumptione multa incõmoda.

corpus

corpus Domini. Ideo inter uos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi. Quòd ſi noſmetipſos dijudicaremus, non utique iudicaremur. Dum iudicamur autem, à Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur. Itaq; fratres mei, cùm conuenitis ad manducandum, inuicem expectate. Si quis eſurit, domi mãducet: ut non in iudicium conueniatis. Cætera autem, cùm uenero, diſponam.

Dijudicaremus,]examinaremus.

Iudicari à Domino.

In iudiciũ] Ad cõdemnationẽ

Probare ſeipſum.

Probet autem. *Ne indignè ſumas, proba teipſum, tuam examina conſcientiam. Caue de hoc tam ſacro myſterio irreuerenter quicquam aut eloqui, aut ſentire. Neminem tibi in iudicem propoſuerim, præter teipſum. Si quid in legẽ admiſiſti, prius purgabis pœnitentia, & confeßionis ſacramento.*

Et ſic. *Id eſt, non indignè ſumes. Aut, Tua examinata conſcientia, purgataq; uera diſcußione, licebit tibi tanta myſteria adire. Non feſtis modò profeſtisq; diebus, ſed quouis tempore, quum purum te, & dignum compereris. Non dicit ſolùm de pane, ſed addidit, ILLO: ut planè intelligas, non panem quem dedit Moyſes, ſed quem pater IESV Chriſti de Cœlo dat, uerum & uiuum.*

De pane illo.

Pœna indignè ſumentium Euchariſtiam.

Qui enim manducat. *Expreßit indignè ſumentium culpã, cùm dixit, Reus erit corporis & ſanguinis. Nunc pœnam indignè ſumenti debitam manifeſtat, damnationem ſcilicet æternam, ſi graue & mortale fuerit peccatum. Si uerò leuitate quadam commiſſum, & ueniale (ut dici ſolet) temporalem pœnam.*

Non dijudicans corpus. *Id eſt, Accedens ad hoc tam ſacrũ myſteriũ, tanquã ad promiſcuam, & indifferentem menſam, ueſcendi gratia panis, extinguendi'ue famẽ, non dijudicat corpus Domini, non dicit, non cogitat, quis ei ſeipſum exhibet.*

Ideo inter uos multi infirmi. *Ne uideatur Paulus ſolùm uerba dixiſſe, Reus erit corporis, &c. &, Iudicium ſibi manducat, &c. opera & effectus peccatorũ indignè ſumentium oſtẽdit, cùm morbos & mortem hic exprimit: atq; Corinthios teſtes aduocat: agnoſcant ex pœnis, quas patiuntur, ſe indignè tantum myſterium celebraße. His terrorem incutit, quemadmodum ſuperiore capite de idolorum ſacrificijs agẽs, ueteres narrauit hiſtorias & plagas in eremo. Ideo ait, Quia non probati, aditis ſacra illa myſteria, multi inter uos ſunt uiribus deſtituti, alij longo morbo & febribus correpti, alij immatura morte præuenti. Quid, ſi quis ad ſenectam uſq; incolumis indignè perſeuerans tantum myſterium adierit? Hunc grauior pœna & manet, & expectat. Niſi Paulus has pœnas enumeraſſet ex indigna ſumptione, crediderint Corinthij fuiſſe purè naturalia accidentia: ſicut & à multis nũc perperam fit, qui has pœnas cœlo & influentijs cœleſtibus adſcribunt, imò aliqui, ipſi fortunæ.*

Quòd ſi noſmetipſos. *Non ait, Si puniremus, ſi ſupplicium de nobis ſumeremus: ſed, Si dijudicaremus, hoc eſt, ſi noſtra peccata cognoſceremus, ſi condemnaremus noſipſos, liberaremur utiq; & ab huius, & futuri ſeculi ſupplicijs. Qui enim (ait Chryſoſtomus) ſeipſum condemnat, dupliciter Deum placat: & quòd peccata ſua cognoſcit, & quòd in poſterum pigrior ad peccandum efficitur.*

Fructus cognitionis ſui.

Dum iudicamur autem. *Non dicit, Punimur, nõ inquit, Pœnas damus: ſed, Corripimur, & erudimur: ut oſtendat has afflictiones (quibus hic iudicari à Domino dicimur) admonitionis magis eſſe, quàm dãnationis: medicinæ, quàm ſupplicij: correctionis*

ctionis,quàm pœnæ. Neq; propter hoc tantùm,id eſt,ut admoneamur, & erudiamur, ſed maius minitando ſupplicium,leue hoc præſens, & nõ grauis has afflictiones præſentes efficit,dicens,

Vt non cum hoc mundo. *Gehennam & horrendum iudicium, neceſſariam & omnino futuram inquiſitionem & ſupplicium oſtendit:quod cùm apprehendimus, leuius has caſtigationes præſentes toleramus.*

Vt non in iudicium. *Id eſt, in ueſtri iacturam, & condemnationem conueniatis:ne quis intelligat eos iudices adire.*

DICTIO.

VELAMEN *capitis,hoc loco, non ſolùm intellige de pileo,uerum etiam de coma,quæ & ipſa caput tegit.* Velamen capitis.

DETVRPO, *id eſt,deformo,& dedecoro.* Deturpo.

DECALVO, *id eſt,ualde caluum & raſum facio,tondeo.* Decaluo.

ANGELVS, *commune uocabulum omnibus, qui mandata* Dei *perferunt, & uerbum eius annuntiant,ſiue ſpiritus illi cœleſtes ſint, ſiue* Prophetæ *aut* Apoſtoli *in terra.Malach.2.Agge.1.Lucæ 9.Matth.11.cap.* Angelus.

COMA, *capillitium:ſed promiſsius,ſeu longius,& curatum:unde* Comatulus. Coma, Comatulus.

ECCLESIA, *eſt cœtus & concio : & dicitur conſenſus fidei, conſenſus animorum,conſenſus unius baptiſmatis,unius* Dei.*Epheſ.4.* Vna *fides, unum baptiſma, unus* Deus.Vnde Chriſtiani *conciues appellantur.Epheſ.2.Eſaiæ 70.* Atque *ſicut ciuitas,* Eccleſia Dei *eſt,ſic ciuitas eſt conſenſus ciuium.* Eccleſia.

SCISSVRA, *eſt diſsidium,ſectio,ſchiſma.* Sciſſura.

HAERESIS, *hoc loco,nõ de dogmate, uel ſecta dicitur,ſed de diſſenſione illa, quam de menſis habebant,priuata prandia exercentes in* Eccleſia. Hæreſis.

VT *particula,hoc loco,*Vt *qui probati, &c.non cauſam, ſed rei euentum, & finem dicit.* Vt.

COENAM *dominicam,aliquando dicimus ſacrum illud myſterium corporis & ſanguinis* Domini *: interdum uerò conuictum illum ad uenerandæ illius dominicæ cœnæ imitationem,quam* Chriſtus *cum diſcipulis egit.* Cœna dominica.

PANIS, *pro omni genere ciborum uſurpatur.dicitur aliquando corpus* Chriſti, *ut hoc loco:*Et *ſic de pane illo edat,&c.*Ioannis *6.* Non Moyſes *dedit uobis hunc panẽ.*Allegoricè *pro uexatione & afflictione ſpiritus.* Pſal.*76.* Cibabis *nos pane lacrymarum.*Sunt *& aliæ ſignificantiæ tropicæ,quas paſsim in ſacris offendes.* Panis.

CALIX, *poculũ,& uas dicitur.*Tropicè *pro paſsione & afflictione : iuxta illud,* Pater,*ſi poſsibile eſt,tranſeat à me calix iſte.*Pſal.*115.*Calicem *ſalutaris accipiam.* Calix.

DONEC, *aliquando uſq; ad rei euentũ dicitur,ut hoc loco,*Donec *ueniat.*Scriptura *aliquando id,quod perpetuò durare debet,huiuſmodi uerbis eloquitur.ut* Matt.*5.*Non *exies inde,donec reddas nouiſsimum quadrantem.* Donec.

HIS *uerbis* Dormire, & Requieſcere, *tropo ſacræ* Scripturæ *mors naturalis ſignificatur. 4.Reg.4.Pſal.4. 1.Corinth.15.1.Theſſ.4.Act.7.* Dormire. Requieſcere.

Vt uaria corporis membra : ita uaria gratiarum dona. CAP. XII.

Prout] Vtcunq; Euntes.] Sequẽtes,uel, adducti.

DE ſpiritualibus autem,nolo uos ignorare,fratres. Scitis autem,quoniam cùm Gentes eſſetis, ad ſimulacra muta, prout ducebamini, euntes. Ideo no- Marc.9.f

Spiritus ſanctus. tum uobis facio, quòd nemo in ſpiritu Dei loquens, dicit anathema IESV. Et nemo poteſt dicere, Dominus *Donorum diſtributio.* IESVS, niſi in Spiritu ſancto. Diuiſiones uerò gratiarum ſunt: idem autem ſpiritus. Et diuiſiones miniſtrationum ſunt: idem autē Dominus. Et diuiſiones operationum ſunt: idem uerò Deus, qui operatur omnia in omnibus. Vnicuiq; autem datur manifeſtatio ſpiritus, ad utilitatem. Alij quidem per ſpiritum datur ſermo ſapientiæ: alij autem ſermo ſcientiæ, ſecūdum eundem ſpiritum: alteri fides in eodem ſpiritu: alij gratia ſanitatum, in uno ſpiritu: alij operatio uirtutum; alij prophetia: alij diſcretio ſpirituum: alij genera linguarum: alij interpretatio ſermonum.

In ſpiritu] Per ſpiritum, & infrà.
Anathema Ieſu.] Anathema Ieſum. maledicit, & execratur Ieſum.
Gratiarū] Vel, donorum
Miniſtrationū] Vel, miniſteriorum
Vtilitatem.] Id quod confert, uel expedit.
Operatio uirtutum:] Efficaciæ potētiarū
Sermonum.] Vel, linguarū.

Spiritualia. De ſpiritualibus autem *Id eſt, de Spiritus ſancti donis. Cùm cepiſſent Corinthij fieri Criſtiani, abunde recipiebāt Spiritum ſanctum: non uiſibiliter, ſed ſenſibile quoddam indicium dabat operationis illius gratia. Et hic quidē Perſarū, ille Romanorum, Iudæorū alius, alius alia quadā lingua loquebatur. Ex quo perſpicuum erat exterius, ſpiritum in ipſo eſſe, qui loqueretur. Neq; ſolùm hæc operabātur, ſed & alia plura. Etenim multi mortuos ſuſcitabant, Dæmones expellebant, & donis alijs pollebant: Alij quidē minoribus, alij maioribus, ob id multæ inter illos obortæ ſunt diſſenſiones. Nam qui maioribus pollebant donis, alios contemnebant, ſuperbientes: Alij minoribus ornati, maioribus inuidebant. Erant & uaticinatores, prophetarum perſonas inducentes, quos à ueris prophetis decernere docet, & diſsidia omnia caſtigat.*

Scitis autem quoniam. *Reuocat illis in memoriam, quòd aliquando fuerint Gentes. Id cùm iam eſſe deſierint, admonent, alijs moribus eſſe uiuendū. Quia tempore idolorum, quidam uaticinabantur. Paulus hoc loco Vatem a Propheta diſcernit, ut ait* *Vates.* *Chryſoſtomus: ne quis Dæmonum delirijs hallucinaretur. Nam ante finē & Vates &* *Propheta.* *Propheta cognoſcebatur. Vatis propriū eſt, mente cōmoueri & neceſſariò cōpelli, & trahi, tanquàm furijs percitum. Propheta autem non eiuſmodi eſt, ſed ſobria mente, &* *Muta ſimulachra.* *modeſta, & firma, quæ loquitur omnia, ut decet, nouit. Muta uocat, quia bruta, ligna, ſaxa, aut aliquid huiuſmodi erant. Euntes, pro adducti, aut ſequentes, poſitum eſt.*

Dicit anathema Ieſu. *Agnoſces hominem ſpiritalem, qui omnia in nomine* IESV *loquitur, facit, aut operatur. Nemo huiuſmodi dicit anathema* IESV*: id eſt, Nemo ſpiritalis maledicit, & execratur* IESVM*, eiusq; Euangelium.*

Profeſſio chriſtiana eſt à ſpiritu ſancto. Et nemo poteſt. *Nemo poteſt ſentire, & uiua fide fateri,* IESVM *eſſe Dominum, niſi ſpiritu ſancto doni fidei largitore motus, et impulſus. Profeſsio Chriſtiana, ſeu profiteri Chriſtum eſſe Dominū, eſt à Spiritu ſancto. Huc pertinet, quod 1. Ioā. 4. ſcribitur, Omnis ſpiritus qui confitetur Ieſum Chriſtum in carne ueniſſe, ex Deo eſt &c.*

Dona ſpiritus ſancti. Diuiſiones uerò. *Dona gratias uocat Paulus, & omneis Spiritus ſancti effectus: qui etſi diuerſi & uarij ſunt, uni tamen autori Spiritui ſancto attribuēdi ueniunt: & non diuerſis, & uarijs: ut gentiles, qui eloquentiam Mercurio, ſapientiam Mineruæ, nauigandi peritiam Neptuno, & huiuſmodi ſomnia uana cogitantes adſcribunt.* *Spiritus ſanctus.* *Ipſe Spiritus ſanctus donum dicitur à patre & filio procedens, qui dona in nos*

ex gra

ex gratuita ſua bonitate diffundit: ſicut Iobelis 2. prædictum eſt: Effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem. Hic ſpiritus unus, & multiplex eſt, Sapiëtiæ 7. Vnus in ſubſtantia, æqualis patri & filio. Multiplex in donis, & gratijs. Obſerua: Dona dicit, non Debitum: ne, qui plus accepiſti, ſuperbias: ne'ue qui minus, inuideas, aut tibi debita exiſtimes. Sed iure optimo age gratias largitori Spiritui ſancto, à quo tanquàm ab eodem fonte, tu & ille, hauritis.

Miniſtrationes.

Diuiſiones miniſtrationum. *Alio nomine, dona illa appellat miniſtrationes. In Eccleſia, uaria ſunt officia & miniſteria, quibus uariæ ſunt miniſtrandi gratiæ conceſſæ ab uno autore, qui Dominus eſt. Hunc ordinem Eccleſiæ Dei demirata eſt Regina Saba in domo Salomonis, huius noſtræ eccleſiæ typo, 3. Reg. 10. Inter has miniſtrationes, ſunt Apoſtolatus, Doctoratus, Iniunctio baptizandi, Eleemoſynas colligendi, & huiuſmodi. Sunt enim miniſtri Domini ad Eccleſiæ ædificationem. ob id dicit, Idem autem Dominus, cuius ſunt miniſtri, ut ſuprà 8. cap. Nobis unus Dominus IESVS Chriſtus, per quem omnia. Perſonam Spiritus ſancti expreſſerat: hic perſonã Filij explicat, ſtatim explicaturus & Patris perſonam, ut hanc perſonarum trinitatem nobis Deum unum explicet, & omnium bonorum in nos autorem, indiuiſaq́; opera Trinitatis, in his quæ ad nos attinẽt: nempe operante uno, tres operari dicuntur. Vna eſt enim trium illarum perſonarum uoluntas, una & æqualis poteſtas & maieſtas, quæ hic à nobis potius adoranda, quam inquirenda uenit.*

Trinitas cuius opera ſunt indiuiſa in his quæ ad nos ſunt.

Et diuiſiones operationum. *Alio nomine etiam dona exprimit, perſonam Patris (ut prædixi) explicans. Operationem hic dicens, uim quandam intelligit, & efficaciam, qua Deus agit in nobis, non ſine nobis: ſed in nobis ad tollendum errorem eorũ, qui cauſis ſecundis proprias actiones auferebant, quod Deus omnia operaretur.*

Vnicuiq; autem datur. *Et dona & operationes ſeu gratias (ut dicunt) gratis datas, uocat manifeſtationem Spiritus: ijs enim manifeſtatur Spiritus ſanctus. Nominum ſunt differentiæ: donum, operatio, & manifeſtatio: ſed res eædem.*

Ad utilitatem. *Id eſt, ad id quod expedit, ſeu ad id quod confert, ut utilitati Eccleſiæ conſulatur. Hæ gratiæ non ſolùm dantur, ut manifeſtent Spiritum ſanctum inuiſibiliter acceptum, ſed ut conferant Chriſtianiſmo. Hoc loco reprobantur, qui Pſalmis, Prophetijs, & huiuſmodi utuntur ad quædam uana.*

Sermo ſapientiæ.

Sermo ſapientiæ. *Non dicit, Sapiẽtiam ſolùm, ſed ſermonẽ, ut ſignum externũ, manifeſtatiuũ ſpiritus, oſtendat. Sermo ſapientiæ & ſcientiæ dicitur, uirtus promptè & expeditè, explicandi, & effandi, quæ de Deo arcana & recõdita cognoſcuntur, tum in ſapientia, tum in ſcientia. Paulus & Ioannes tonitrui filius, & pleriq; alij ſermonẽ ſapientiæ habuerũt. Sapiẽtia eſt de diuinis, ut principijs & regulis: Sciẽtia uerò, ex creaturis procedit ad diuina: hoc eſt, (ait Auguſtinus) Sapiẽtia eſt, per quam in ſe diuina cognoſcimus, & contemplamur: Scientia, qua, per bonas actiones, ad Deum tendimus.*

Sapientia. Scientia.

Fides mater ſignorum.

Alteri fides in eodem ſpiritu. *Fidem non eam dicit, quæ eſt dogmatum: hoc eſt, credendorum (hæc enim omnibus Chriſtianis communis eſt) ſed ſignorum, & agendorum, de qua Marci 11. Chriſtus, Si habueritis (inquit) fidem, ſicut granum ſinapis, & dixeritis huic monti, tranſi hinc, &c. Et Apoſtoli ad eam adhortabantur, dicentes Lucæ 17. adauge nobis fidem, ipſa enim mater ſignorum eſt. Fidem hic intellige uiuam, & fiduciam in Chriſtum.*

Sanatio.

Gratia ſanitatum. *Id eſt, dona ſanationũ: ſeu uis, morbos ſanandi, & curandi.*

Virtutes.

Virtutum. *Id eſt ſignorum & miraculorum. Qui habebat donum ſanandi, cu-*

rabat ſolùm:ſed qui etiam operationes uirtutum,uim etiam puniēdi & ſolo uerbo animaduertendi in peccatores habebat,ait Chryſoſto. Quemadmodum Paulus Helymam excæcauit,Act.13.Et Petrus Ananiam & Sapphiram ſuſtulit.

Prophetia.

Alij prophetia. *Hoc dicebat Theſſalonicenſibus, Prophetias nolite negligere. Prophetiam dicit futurorum præcognitionem,ut Spiritu repletus (ait Ambroſius) dicat futura.Sumi etiam ſolet pro ſcripturarum cognitione infuſa.*

Diſcretio ſpirituum.

Alij diſcretio ſpirituum; *Id eſt,uis & facultas internoſcēdi, quis fidelium ſit ſpiritalis,quis ſpiritu careat,quis propheta,qui'ue deceptor;quo ſpiritu quis loquatur, inuidentiæ,an charitatis.*

Linguarum uarietas.

Alij genera linguarum. *Simplex intelligit uarijs linguis loquendi donum, diſtinctū ab eo,quod eſt donum interpretandi linguas:multi ſanè uarijs loquuntur linguis,à Spiritu ſancto moti, qui non planè uocum ſignificantias intelligunt, & quibus non eſt interpretandi facultas,ut ſequēti cap.13.dicetur. Qui loquitur linguis, taceat in Eccleſia,ſi deſit interpres.Agnoſces ex eo loco donū loquēdi linguis,aliud eſſe à dono interpretandi.Magni apud Corinthios fiebat linguarum gratia(ait Chryſoſt.) Cui eò plurimùm confidebāt,quòd prius fuiſſet Apoſtolis tradita,ob idq́; & alijs præſtantior gratijs uidebatur, quum eſſet inferior. Nam doctrinæ gratia longè eſt excellentior. Et ſimplex uarijs linguis loquendi donū,plurimùm antecedit linguarū interpretatio.Ideo dicebat:Qui bene præſunt preſbyteri,duplici honore digni ſunt,maximè qui laborant uerbo & doctrina.Et ad Timotheum ſcripſit:Attende lectioni,exhortationi,doctrinæ: noli negligere gratiā,quæ in te eſt.Rectè linguarum uarietatem,Genera nuncupauit.*

1.ad Timoth. 4.d

Hæc autem omnia operatur unus,atque idem ſpiritus, diuidens ſingulis prout uult. Sicut enim corpus unum eſt,& membra habet multa, omnia autem membra corporis,cùm ſint multa, unum tamē corpus ſunt: ita & CHRISTVS. Etenim in uno ſpiritu omnes nos in unum corpus baptizati ſumus, ſiue Iudæi, ſiue Gentiles:ſiue ſerui, ſiue liberi: & omnes in uno ſpiritu potati ſumus. Nam & corpus nō eſt unum membrum, ſed multa. Si dixerit pes, Quoniam non ſum manus, non ſum de corpore: non ideo non eſt de corpore? Et ſi dixerit auris,Quoniam non ſum oculus,non ſum de corpore: non ideo non eſt de corpore? Si totum corpus oculus,ubi auditus? Si totum auditus, ubi odoratus? Nunc autem poſuit Deus membra, unumquodque eorum in corpore, ſicut uoluit. Quòd ſi eſſent omnia unum membrum,ubi corpus? Nunc autem multa quidem membra,unum autem corpus. Non poteſt autem oculus dicere manui, Opera tua non indigeo: aut iterum caput pedibus,Non eſtis mihi neceſſarij.Sed multò magis quæ uidentur membra corporis infirmiora eſſe, neceſſariora ſunt; & quæ putamus ignobiliora

Membra uaria in uno corpore.

Metaphora corporis naturalis.

In uno ſpiritu potati ſumus.] unum ſpiritum hauſimus.

Odoratus?] olfactus?

Eorum] ſingulatim

Infirmiora] imbecilliora

Ignobiliora] minus honeſta

membra

Circũdamus:] exponimus:
Noſtra,] noſtri, & infra.
Schiſma] diſſidium
In idipſum] idem
Gloriatur] glorificatur, honorificatur

membra eſſe corporis, his honorem abundantiorem circundamus: & quæ inhoneſta ſunt noſtra, abundantiorem honeſtatem habent. Honeſta autem noſtra, nullius egent: ſed Deus temperauit corpus, ei cui deerat abundantiorem tribuendo honorem: ut non ſit ſchiſma in corpore, ſed in idipſum pro inuicem ſolicita ſint membra. Et ſi quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra: ſiue gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra.

Prout uult. *Non ut ipſi uultis, ſed ut ei libitum eſt, Spiritus dona largitur, & agit: ut qui Dominus eſt, & Deus. Neque alterius opera indiget, ſed ipſemet operatur ſicut & Pater & filius. Tu uerò quis es, cui Spiritus non placeant opera? Quid inuides fratri plus habenti, aut minus habentem contemnis? Hæc enim dona ſunt, non debita. Cur ſic agat, non alia quærenda ratio, quàm eius uoluntas & beneplacitum. Atque id nobis euidenti eſt argumẽto, Spiritum ſanctum eſſe Deum. Solius enim Dei eſt, facere prout uult: cuius uoluntas rectè agentium regula, & index eſt.*

Ita & Chriſtus. *Chriſtus unum corpus habet myſticum, Eccleſiam ſcilicet ex uarijs membris. Quemadmodum corpore & capite homo unus efficitur: ſic Eccleſiam ipſam & Chriſtũ tanquàm pro corpore uno & capite ducens Apoſtolus, pro Eccleſia, Chriſtũ conſtituit: qui, cùm Eccleſiæ caput ſit, ab eo eſt Eccleſiæ inditum nomen.*

In unum corpus. *Chriſto incorporamur per baptiſmum, & fidem in illũ. In unum corpus: id eſt, ut unum corpus efficiamur: Neque ſub diuerſis ſpiritibus, ſed uno eodemq; ſpiritu, & baptiſmo uno & eodem abluti:* Chriſto incorporamur.

Vno ſpiritu potati. *Potatus, cui datus eſt potus. Nobis miſſus & datus eſt ſpiritus ſanctus. Omnes (ait Ambroſ.) unum ſpiritum potauimus, ſeu eundem ſpiritũ hauſimus, & accepimus.*

Nam & corpus non eſt. *Ex cõparatione corporis naturalis, ad corpus Chriſti myſticum, docet unitatẽ ſeruandã, & ſchiſmata in Eccleſia (quæ eſt corpus Chriſti) uitanda: Vt ſicut manus non inuidet oculo, inſigniore officio, & ſuperiore ornato, & oculus manũ inferiorem nõ contemnit, ſed ſibi inuicem ſeruiunt, & in unũ conſentiũt: ita & in eccleſia, quæ eſt ex multis fidelibus, mutuus debet eſſe & amor, & cõſenſus.*

Si dixerit pes. *Proſopopœia utitur Paulus, inducẽs membra ipſa loquentia, & perinde iurgantia inter ſe, ut arguat unum corpus eſſe, tametſi gratijs differamus. Obſerua, pedem non facit cum oculis diſceptationem inire, ſed cum manu, quæ paulò ſe ſit ſuperior. Auditum introducit cum oculo contendere, ut oſtendat his inuideri ſolere, non qui maximum in modum excellant, ſed qui pluſculum prouehuntur.*

Nunc autem poſuit Deus. *Corinthios & ſuperbos frænat, qui ſuis meritis, & proprijs operibus has gratias, et dona ſibi adſcribũt. Quãdo ita Deo beneplacitum eſt, & pro ſua immenſa prouidẽtia fecit pedem, infimas parteis: manũ, mediã: & oculum, arcẽ ipſam in corpore habere: quæ tamẽ inuicẽ non tumultuãtur. Ita & qui in Eccleſia humilior eſt, ſua ſit cõditione cõtentus: & qui ſublimior, nil efferatur: cùm id diuino munere & dono acceperit, non propria uirtute. Hæc omnia prout uult Deus, mẽbris Eccleſiæ largitur, diſponit, ordinat. Quis igitur es, qui diuinæ uolũtati & ordinationi aduerſari uis: demitte ſuperciliũ, & gratias age, pro acceptis à Deo beneficijs.*

l 3 Quæ

probatꝭ, autoritatem ſacræ Scripturæ habeant. Hi ſunt Epiſcopi, confirmante Petro iſtud, & inter cætera de Iuda, dicente, Et epiſcopatum eius accipiat alter. Dicuntur Legati IESV *Chriſti, 2. Corinth. 5.* Legati Ieſu Chriſti.

Secundò Prophetas. *Apoſtolos, ſeu epiſcopos tanquàm bonorum omnium duces præpoſuit: deinde Prophetas ſubiecit: non illos ueteris teſtamenti, qui uſque ad Ioannem Baptiſtam fuerunt: ſed eos dicit, qui poſt Chriſti aduentum, futura prædicerent.* Prophetæ noui teſtamenti. *Summa largitate donum Prophetiæ peruaſit, & unaquæque eccleſia iam multos habebat prophetantes, ut quatuor filiæ Philippi diſcipuli & Euangeliſtæ, Act. 21. Vt Agabum, qui Pauli uincula prædixit, & famem quæ facta eſt ſub Claudio. Act. 11. Vt illos ipſos Corinthios, de quibus inquit, Prophetæ autem duo aut tres loquantur. Sed Timotheo ſcribens, Ne neglexeris, inquit, quod in te eſt donum, quod datum eſt tibi per prophetiam. Adeoq; plures tum erant, quàm ueteri lege. Ambroſius Prophetas dicit, & futura dicentes, & ſcripturas reuelantes.*

Tertiò Doctores. *Poſt Prophetam, Doctorem locauit: quod illud quidem totum eſt muneris diuini: hoc, & laboris humani, ait Chryſoſtomus, Nam & ex ſuis multa Doctor affert, congruant modò Scripturæ. Quæ ab Apoſtolis & Prophetis tradita ſunt, interpretatur Doctor.* Doctores.

Deinde uirtutes. *Id eſt, potentiæ, ſeu qui morbo affectos ſanitati reſtituebant, & aduerſarijs inferebant ſupplicia, uerboq; ſolo in blaſphemos animaduertebant. Ideo uirtutes ſanandi gratijs præpoſuit, quæ bonam duntaxat reddebant ualetudinem. His tamen præfertur Doctor, qui eloquentia, & alijs uitæ actionibus, cæteros inſtruit.* Virtutes.

Opitulationes. *Id eſt, ſubſidia. Quæ? Imbecillos & ægrotos amplecti, ſuſcipere, & de his curam habere, & gubernare. Maximum eſt diuinæ beneficētiæ ſignum, in rebus ſpiritualibus gubernatorem, œconomum, & hortatorem eſſe. Quidam interpretantur Gubernationes, miniſterium, quo aliqui gubernandis temporalibus bonis, in cōmunem Eccleſiæ utilitatem oblatis, ut Diaconi Hieroſolymis deſtinati erant.* Opitulationes.

Genera linguarum. *Variarum linguarum cognitionem, & pronuntiationem: ut prænotauimus, hoc poſtremo loco linguarū donum poſuit, ut coërceret Corinthios, qui in eiuſmodi linguarum uarietate nimium & inſoleſcerent, & ſuperbirent.* Linguarum genera.

Aemulamini autem. *Id eſt, ad ea nitamini dona Spiritus, quæ ſunt eximia, & potiora, ſeu quæ magis cōducunt ad utilitatem publicam. Obſerua, nō dicit, Maiora, ſed Meliora, hoc eſt, potiora, & magis utilia, non ambitus accuſeris. Cùm Aemulamini dicit, ſtudium exigit, & maiorem quandam in comparandis ſpiritalibus cupiditatem.* Aemulari.

Excellentiorem uiam. *Viam ſe dicit illis oſtendere planiorē, qua itur ad cœlum, quæ meritum collocat apud Deum, Charitatem ſcilicet. Quæ dicta ſunt, non merita, ſed Eccleſiæ officia ad Gentilium confuſionem, & Dei honorificentiā proteſtandam.*

CONCILIATIO.

NON *coheret hæc Pauli ſententia, Nemo dicere poteſt Dominum* IESVM, *niſi in ſpiritu, cum Luca 4. cap. Exibant autem dæmonia a multis, clamantia & dicentia, quia tu es filius Dei.* RESPONDET *Chryſoſtomus: Dæmones uerberati & coacti, non ſponte illa pronuntiabant. Auguſtinus lib. 2. de ſermone Domini in monte, dicit Apoſtolum poſuiſſe uerbum, quod eſt,* DICIT, *ut ſignificet uoluntatem, atque intellectum dicētis. Verè Chriſtianus & animo & uoce* IESVM *fatetur Dominum & Deum, isq; eſt Spiritus ſancti effectus. Chriſtus autē generaliter poſuit uerbum,* DICIT, *cùm ait, Non omnis qui dicit, Domine, Domine, &c. Videtur enim di-* Prima.

Dicere quid eſt. *cere, etiam ille qui nec uult, nec intelligit quod dicit: ſed ille propriè dicit, qui uoluntatem & mentem ſuam ſono uocis enunciat. Hæc Auguſtinus.*

Secunda. Q V I D *hic Paulus multos enumerat Prophetas in eccleſijs, cùm Chriſtus dixerit, legem & prophetas uſq; ad Ioannem duraſſe?* C H R I S T V S *de Prophetis aduentum ſuum prænuntiantibus, Paulus uerò de ijs, qui futura prænuntiant, eſt loquutus.*

D I C T I O.

Chariſma. S C H I S M A, *ſectio, diſsidium: Chariſma donum & donatio gratuita, opitulatio, ſubſidium eſt & ſubuentio.*

Charitatis deſcriptio. CAP. XIII.

Charitas. SI linguis hominum loquar & angelorum, charitatem autem non habeam, factus ſum uelut æs ſonans, aut cymbalum tinniens. Et ſi habuero prophetiam, & nouerim myſteria omnia, & omnem ſcientiam, & ſi habuero omnem fidem, ita ut montes transferam: charitatem autem non habuero, nihil ſum. Et ſi diſtribuero in cibos pauperũ, omneis facultates meas, & ſi tradidero corpus meum, ita ut ardeam: charitatem autem non habuero: nihil mihi prodeſt. Cibos] Alimoniam Ita ut ardeam] Comburar.

Si linguis hominum. *Quanquàm benigniſsimè & liberaliſsimè Chriſtiani ditati ſint donis præclariſsimis, perpauci tamen inueniuntur, qui illis rectè & piè utantur, ſeſe demittentes, & per ea alijs inſeruiẽtes, ut eſt natura Charitatis & dilectionis: ſed multi, qui nomen ſibi & rem quærũt, primas in omnibus ambiunt, ac præſtare alijs laborant. Huius laudis ſtudioſos Paulus hic taxat, & pronuntiat eos nihil planè eſſe, quando abeſt Charitas, etiam ſi adhuc multò celſiorem haberent cognitionem, & dona longè ampliora. At quoniam de dono linguarum maximè gloriabantur Corinthij, ab illis incipit: Si linguis hominum loquar, & angelorum: hoc eſt, ſi adeò feliciter & ſcitè docerem, & prædicarem, ut nemò hominum uel angelorum magis ſcitè aut felicius, ut uerba elegantiſsimè & dulciſsimè ſonarent: eſſem autem abſq; charitate, hoc eſt, famam & laudem, non ſolam ſalutem proximorum in eo, uel ſpectarem uel quærerem: eſſem uelut æs tinniens: hoc eſt, poſſem fortè per hæc aliquid alios docere, tinnitu uerbi Dei aliorum aures ferire: ſed coram deo, omnino nihil eſſem. Cùm dixit, Et angelorum:* Lingua angelorum. *nõ id quidem, quòd angeli linguas habeãt, ſed ut exprimeret melius quiddam, & præſtantius, quod humanas excederet linguas. Linguam angelorum dicens, non carneum inſtrumentum: ſed beata ſpirituum inter ſe colloquia, more noſtro loquens linguam uocauit. Sicut alibi dicens: In nomine* I E S V *omne genu flectatur, cœleſtium, terreſtriũ,* Philip. 2. b *& infernorum. Non equidem genua, oſſa'ue angelis & ſpiritibus tribuit: ſed hæc pronuntians, eminentem adorationem pro humano captu declarat. Lingua angelorum, dici poteſt potentia quædam intelligendi, qua inuicem diuina communicant ſenſa, cui nomen inditum eſt ex noſtri organi ſimilitudine ad promenda uerba.* Charitas. *Charitatem, de qua hic Paulus loquitur, Theologi intelligunt dilectionem, quæ diuidit & ſeparat filios re-* Matth. 22. b *gni, à filijs perditionis. Hanc uocat Chriſtus in Euangelio, Veſtem nuptialem, qua induti conuiuæ (ait Auguſtinus) ſecuri diſcumbunt.*

Prophetia. Et ſi habuero prophetiam. *Id eſt, ſi gratiam uel futura prædicendi, uel*

ſcript

ſcripturas intelligendi habuero, & abſit charitas, uerè nihil prod[illegible] Dei enim gloriam prophetatur. Non nobis Domine, (ait Dauid) non no[illegible]d nomini tuo da gloriam. Huiuſmodi prophetantes in ſacris reperies. Nam [illegible]alabam prophetauit, cùm propheta non eſſet, (ait Ambroſius) ſed Ariolus. Et [illegible]phas prophetauit, non merito, ſed dignitate ordinis ſacerdotalis. Et Saul prophetauit, cum iam inobedientiæ cauſa, ſpiritu malo fuiſſet repletus. Pſal.115 Numeri 24 Ioan 11.f 1.Reg.10.c

Et nouerim myſteria omnia. *Noſſe myſteria, eſt Scripturæ reconditos atq; allegoricos ſenſus eruere. Vt Paulus Galat. 4. per Saram & Agar, duo teſtamenta: per Iſaac & Iſmaël, duos populos docet ſignificatos. Item ut Chriſtus ſeipſum per ſerpentem æneum aſſeruit ſignificatum, Ioan. 3. huius generis ſunt cognoſcere: quomodo Dauid, Salomon & alij, Chriſti typum geſſerunt. Sic ergo ſpiritualem aliquã doctrinam, ſub hiſtoria & rebus externis cognoſcere, uocat Paulus, Noſſe myſteria. Iudæ nihil profuit fuiſſe cum Apoſtolis, & didiciſſe myſteria, cùm charitatis inimicus & hoſtis, tradidit Saluatorem. Et propheta Ezechiel cap. 28. Diabolum myſteria cœleſtia ſcire oſtendit, quando increpata uoce, in paradiſo illum fuiſſe, & pretioſos lapides habuiſſe teſtatur. Hæc nihil illi profuerunt: quia charitatis immemor, in ſuperbiam proſiliuit.* Noſſe myſteria.

Et ſi habeam omnem ſcientiam. *Scientiam uocat, noſſe quid facto opus ſit in rebus iſtis externis, quibus uti deceat, quibus non: ſiue hæc humanitus fuerit acquiſita, ſiue diuinitus infuſa. Scribis & Phariſæis nihil profuit ſcientia, qui charitatem ſua inuidia ſuffoderunt.* Scientia.

Et ſi habuero omnem fidem. *Fidem hic dicit donum, ſuperiore capite expreſſum. Hæc eſt fides illa magna, qua etiam montes transferuntur, grano ſinapis in Euangelio comparata, non ob ſui exilitatem, ſed uim & acrimoniam: qualis eſt in modico ſinapis grano. Licet maximum ſit transferre montes, id tamen nullius momenti, ſi abſit Charitas.* Fides. Matth. 17.c Lucæ 17.c

Et ſi diſtribuero. *Papè hyperbolen (ſcribit Chryſoſtomus) Nã & hæc ipſa noua cũ amplificatione proponit. Neq; enim ſi pauperibus alteram facultatum mearum, duas'ue, aut tres (inquit) dedero partes, ſed ſi uniuerſas dedero: imò & ſi tradidero corpus meum, non dixit, ut moriar, ſed quod omnium eſt uiſum grauiſſimum, ut uiuens ardeam, & uiuus comburar, haud magnum ex ea re erit lucrum, ſi fratrem negligam.*

Æmulatur] Inuidet. Non agit perperam,] Charitas non eſt procax, uel nõ adulatur, aut oſtẽtat ſeſe. Ambitioſa,] Agit inhoneſtè, uel, nõ eſt faſtidioſa: nihil ſibi indecorum putat, quãtumuis humile officiũ. Euacuabũtur:] Abolebuntur: & infrà. Euacuaui] Aboleui

Charitas patiens eſt, benigna eſt: Charitas nõ æmulatur, non agit perperam, non inflatur, non eſt ambitioſa, non quærit quæ ſua ſunt, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet ſuper iniquitate, congaudet autem ueritati: omnia ſuffert, omnia credit, omnia ſuperat, omnia ſuſtinet: Charitas nũquàm excidit, ſiue prophetiæ euacuabuntur: ſiue linguæ ceſſabunt, ſiue ſcientia deſtruetur. Ex parte enim cognoſcimus, & ex parte prophetamus. Cùm autem uenerit quod perfectũ eſt, euacuabitur quod ex parte eſt. Cùm eſſem paruulus, loquebar ut paruulus, ſapiebam ut paruulus, cogitabam ut paruulus. Quando autem factus ſum uir, euacuaui quæ erant paruuli. Videmus nunc per ſpeculum Paruulus. Vir.

in ænigmate:tunc autem facie ad faciem. Nunc cognoſco ex parte: tunc autem cognoſcam, ſicut & cognitus ſum. Nunc autem manent, Fides, Spes, Charitas, tria hæc;maior autem horum,eſt Charitas.

Maior autem horum.] Maxima ex his,

Charitas patiens. Charitas patiẽs eſt. *Membra & ſpecies Charitatis deſcribit. In primis Charitas reddit hominem longanimem & patientem,benignum & tolerãter ferentem eum qui iniuria affecerit. Aut cùm dicitur, Benigna eſt:pro quo Ambroſius legit, Iucunda eſt: ſignificatur comitas, ac ſuauitis morum, quæ opponitur aſperitati ac difficultati ſeu moroſitati. Vera pietas neſcit ſupercilium, ſimulata ſanctitas aſperitate morum grauis eſt. Benignitas Latinis plerunque ad beneficentiam pertinet. Sic enim à bono dicitur Benignus,ut à malo Malignus.*

Benignitas.

Aemulari. Non æmulatur. *Non inuidet:Non enim liuore inuidia'ue ringitur ex alienis donis,cùm ſua largitur.*

Perperam. Non agit perperam. *Non agit contumelioſè,petulanter,inconſtanter,leuiter. Videtur uox Perperam,à Perperis fratribus eſſe confecta,qui Cecropes dicti ſunt, quorum procacitas & improbitas,etiam,fabulis eſt nobilitata. Perperam agere dicitur, qui data opera ſecus agit,quàm oportet.*

Ambitio. Non eſt ambitioſa. *Non eſt fratrum contemptrix. Nemo illi ſordet:nullus ab ea ſpernitur.*

Non quærere quæ ſua ſunt. Non quærit quæ ſua ſunt. *Omnia ſua profundit, omnia proximis conſecrat,ut illorum utilitatem,famam,dignitatem,uitam,& ſalutem promoueat.*

Non irritari. Non irritatur. *Bilem illi nunquàm moueris qualibet uel iniuria, uel ingratitudine:manſuetiſſimè omnia perfert,neque ſe ulla re commoueri ſuſtinet.*

Non cogitare malum. Non cogitat malum. *Non imputat cuiquam malum, nec malum cogitat de quoquam. Non liuore tenetur ad uindictam,uel ut ſuperior euadat.*

Non gaudet ſuper iniquitate. *Nil prorſus lætatur,cùm iniuria cuiquam, uel malum infertur:ſed congaudet ueritati.*

Omnia credere. Omnia credit. *Simplex res eſt Charitas,credit fiditq; facilè omnibus,cunctos ſui ſimiles exiſtimat ſimplices & rectos,nihil doli ſuſpicatur.*

Omnia ſperat,omnia ſuſtinet. *De omnibus ſemper meliora ſperat,quamlibet mali quidem ſint. Cogitat continuò, ac dicit, Speranda ſunt meliora: aut qui credit,ſperat:& qui ſperat,ſuſtinet:hoc eſt,durat in tempus,ut promiſſa appareant.*

Charitas non excidit. Charitas nunquàm excidit. *Charitas nunquàm ceſſat, ubiq; prodeſt, ubiq; eſt uſui. Nunquàm diligentibus Deum intermoritura eſt,æternùm perſeuerat, etiam in uita futura,ſed reliqua bona abolebuntur. Siquidem in uita futura quilibet Deum apertè conſpiciet,non erunt illhic,qui prophetent,aut linguis loquantur,ad reuelanda Dei myſteria. Erit nanque Deus omnia in omnibus,1. Corinth. 15. Hîc Paulus excurſum facit uitæ præſentis, ad futuram. Quæ hic obſcurè cognoſcimus, illhic nuda & aperta erunt omnia. Non erit opus prædicatione,dono linguarum,& huiuſmodi. Apertum & euidens erit Euangelium,quod hic fide amplectimur.*

Ex parte cognoſcere. Ex parte enim cognoſcimus. *Id eſt, noſtra cognitio imperfecta eſt, quia conſtat fide,non aperta,& euidente cognitione. Ita & prophetia noſtra inabſoluta eſt, & obſcura,quanquàm utraque & cognitio & prophetia nihil minus indicent, quàm Angeli uident, nimirum eundem Deum:ſed, ut dictum eſt, obſcurius, & imperfectius*

atq;

atque illi uident. Quare non uanum eſt, quod in prouerbio eſt, Seneſco ſemper multa addiſcens. Et quod dicit Seneca in epiſtola ad Lucilium: Tandiu diſcas, quandiu neſcias, aut, ut dicitur, quandiu uiuas.

Cùm autem uenerit: *Id eſt, cum euaſerimus in uirum perfectum, in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti. Epheſ. 4. Auferetur obſcura cognitio. Lege infrà adnotatum in illud, In uirum perfectum. Epheſ. 4.*

Cùm eſſem paruulus. *Eleganti, & familiari ſimilitudine probat, quod dixerat, per interualla increſcere ſcientiam, eamq; nõ abſolui, niſi imperfectio morte ſemel exuatur. Vt ætas auctibus & interuallis creſcit, ita & ſcientia, donec aſſurgat ad plenam intelligentiam. Senes obliuiſcimur rerum puerilium: imò quod oblectamẽto erat, moleſtiam parit. Cùm in Chriſto uirilem, & plenam induerimus ætatem, quæ huius uitæ corruptibilis & imperfecta, derelicta & abolita erunt.*

Videmus nunc. *Fides, ut ſpeculum & ænigma eſt: in ſpeculo enim non eſt ipſa facies, ſed faciei imago: ita in fide non eſt ipſa æternæ diuinitatis facies, ſed imago quædam eius, per uerbum repræſentata. Ita Aenigma aliud ſignificat, quám uerba præ ſe ferant. Reddunt itaque hæc obſcuram cognitionem. Videmus quidem Deum trinum & unum, non clarè, ſed per ſpeculum: hoc eſt, per creditas ſimilitudines quaſdam horum inferiorum, quibus ad illa ſuperna ferimur: idq; fit in ænigmate, hoc eſt obſcurè.* Fides ut ænigma.

Tunc autem facie ad faciem. *Non equidem quòd facies quædam Deo ſit, (ait Chryſoſtomus) ſed ut ex eo oſtendat notionem quandam manifeſtiorem, & magis patentem futuram: hoc eſt, uidebimus ipſam Dei eſſentiam, 1. Ioannis 3. cap. Videbimus eum, ſicuti eſt.* Facie ad faciẽ.

Nunc cognoſco ex parte. *Ex parte cognoſco, quia in ænigmate, & nõ plenè, ſeu nõ facie ad faciem uideo, & cognoſco rem ipſam. Tunc autẽ, id eſt cùm hũc ſpiritum, & hanc animam efflauero, ſiue ex hoc corpore emigrauerit anima, cognoſcam ſicut & cognitus ſum: id eſt contemplabor, & uidebo ea, quæ ſacræ literæ me docuerunt: atque ijs fruar, quibus me aliquando fruiturum ſperaui, dum hic uiuerem. Cognitus ſum, dicitur pro eo, quod eſt, doctus ſum.*

Maior autem horum. *Inter hæc, quæ præſcripſimus, ſummum tenet locum Charitas.*

CONCILIATIO.

PAVLVS *hic enarrans claram illam futuram uiſionem, quæ erit facie ad faciem, & hanc quam hìc habemus obſcuram, aduerſatur Patriarchæ Iacob dicenti Geneſ. 32. Vidi Dominum facie ad faciem.* NON *eam, quã nunc in cœlis uiſionẽ clarã, nudã, & apertã, ſed obſcurã in uiro luctãte habuit Iacob. Excellentiã autẽ illius apparitionis tã familiaris expreſſurus, hac loquẽdi formula eſt uſus, Vidi Dominũ facie ad faciẽ.*

DICTIO.

EX PARTE: *Id eſt, imperfectè.*

CYMBALVM, *Inſtrumentum muſicum, quod in ſacris matris Deorum cum tympanis habebatur, ob perpetuum ſtrepitum, ſonitum, & tinnitum.* Cymbalum.

AENIGMA, *obſcura allegoria, uel quæſtio obſcura, quæ difficilè intelligitur, niſi aperiatur: ut illud Iudicum 14. De comedente exiuit cibus, & de forti egreſſa eſt dulcedo.* Aenigma.

PERPERAM: *Id eſt, peruerſè.*

MAIOR *autem horum eſt Charitas: pro, Maxima ex his Charitas: aut, Maior his eſt Charitas. Quanquã & Latini ad exemplũ Græcorum aliquoties comparatiuũ* Perperam.

uſurpant

uſurpant pro ſuperlatiuo: ut illud Catulli, Heſpere qui cœlo luces iucundior ignis. Et Quintus Curtius, Duo maiora omnium nauigia, dixit. Et Græci nonnunquam comparatiuis, ſuperlatiuorum uice abutuntur.

Linguæ ſine interprete non proſunt. CAP. XIIII.

Charitas. Prophetia. Loqui lingua.

SEctamini Charitatem, æmulamini ſpiritualia, magis autem ut prophetetis. Qui enim loqitur lingua, non hominibus loquitur, ſed Deo: nemo enim audit: Spiritu autem loquitur myſteria. Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, & exhortationem, & conſolationem. Qui loquitur lingua, ſemetipſum ædificat: qui autem prophetat, Eccleſiam ædificat. Volo autem omneis uos loqui linguis: magis autem prophetare. Nã maior eſt qui prophetat, quàm qui loquitur linguis: niſi fortè interpretetur, ut Eccleſia ædificationem accipiat.

Eccleſiam] congregationem

Studium bene merendi. Sectari.

Sectamini charitatem. *Omni conatu uult Paulus, nos eniti ad bene merendum. Vocat enim ſtudium bene merendi, charitatem. Non dixit, Sequamini: ſed, Sectamini. Nam qui ſectatur aliquid, non ſolùm amat quod perſequitur, ſed ad illud toto conatu contendit, non antè deſiſtens, quàm perſequendo conſequatur: quod quidem ſi per ſe non poteſt, per eum qui ſe præcedit, fugienti incumbit, proximum quenque flagitando, hortando, retinere & ſeruare ſibi comprehenſum uelit, dum conſequatur.*

Aemulamini ſpiritualia. *Ne exiſtimetis me ideirco Charitatem adeò extuliſſe, ut Spiritus dona extinxiſſe uiderer: Dico, Aemulamini ſpiritualia dona, præcipuè munus prophetandi adipiſcamini. Dona hæc ſpiritualia uocat, quòd afflatu Spiritus dentur, aliquoties etiam malis: inter quæ tamẽ primum locum tribuit prophetiæ, quam hoc loco uocat interpretationem diuinæ Scripturæ.*

Dona cur ſpiritualia dicãtur. Prophetia.

Qui enim loquitur lingua. *Qui peregrina, & incognita lingua loquitur, ut pronuntians canonicas orationes, & eaſdem non intelligens, non ad hominum ædificationem loquitur, ſeu homines non alloquitur: ſed Deum in ſpiritu, in cuius laudem hæc pronuntiat. Nemo enim audit: id eſt, intelligit, & cognoſcit peregrinam linguam, & illius uocis ſignificantiam.*

Loqui lingua.

Spiritu autem loquitur myſteria. *Nolim exiſtimes ſuperuacaneum eſſe, quòd lingua loquatur: per hũc Spiritus ſanctus loquitur magnalia Dei. Obſerua. Qui dono linguarum ſolo donabatur, neque ſeipſum intelligebat, neque ab alijs intelligebatur, niſi fuiſſent interpretes: ſed accepto dono linguæ, mouebatur à Spiritu ſancto, ad loquendũ magnalia Dei, prout Spiritus ſanctus dabat ei eloqui: huius lingua nõ ſolùm mouebatur ad pronũtianda uerba, ſed & ipſe affectus miro ardore ad Deum, Spiritu ſancto ductabatur. Beatus Chryſoſtomus legit, Spiritu, non Spiritus: ut dicatur à Spiritu motus, hæc myſteria Dei pronuntiare. Aut Spiritu datiuus erit, id eſt Spiritui: ut reſpondeat illi quod præceſsit, Nõ hominibus loquitur, ſed Deo. Beatus Ambroſius, Spiritu auferendi caſu legit: atque Spiritum accipere uidetur pro uoce, cùm adſcribit, Spiritu autem loquitur, non ſenſu: quia ignorat quod dicit.*

Linguæ donũ. Spiritus, uox.

Nam

Nam qui prophetat. *Prophetia utilior eſt, præſtantior eſt dono linguarum. Siquidem prophetia à Spiritu eſt, inſtabiles & labentes ædificat, ſegniores hortatur & excitat, puſillanimes conſolatur, audientibus uniuerſis utilitatem impertitur, & toti Eccleſiæ prodeſt. Lingua autem loquens, nõ omneis, ſed ſeipſum ædificat: id eſt, uni ſibi prodeſt. Quantum igitur priuato publicum differt, tantum prophetia linguis.* Prophetiæ uis.

Volo autem. *Ne per inuidiam linguis detrahere uideretur (nam hoc dono multi pollebant) eam ſuſpicionem correcturus, Placet (inquit) loquamini omnes linguis, magis uerò ut prophetetis. Maius & minus rerum eſt non contrariarum, ſed excellentium. Ex quo liquet, donum nõ reprehendi, ſed illos ad præſtantiora uocari. Non ſolùm uolo (ait) omneis loqui linguis, ſed etiam prophetare: & hoc magis, quàm illud.*

Niſi interpretetur. *Interpretatio eſt gratia Spiritus, quam prophetiæ nõ poſtponit, ut quæ multis & Eccleſiæ utilis eſt. Obſcurioribus enim interpretatis, quæ lingua explicantur, ædificatur Eccleſia. Hæc ædificatio fructus eſt interpretationis, quem non habet ſimplex linguæ donum.* Interpretatio.

Nunc autẽ, fratres, ſi uenero ad uos linguis loquens,
quid uobis prodero, niſi uobis loquar aut in reuelatio-
Tamen] quin etiam — ne, aut in ſcientia, aut in prophetia, aut in doctrina? Ta-
men quæ ſine anima ſunt uocem dantia, ſiue tibia, ſiue
cithara, niſi diſtinctionem ſonituum dederint, quomo-
do ſcietur id quod canitur, aut quod citharizatur? Et-
enim ſi incertã uocẽ det tuba, quis parabit ſe ad bellũ?
Manifeſtum] ſignificantem — Ita & uos per linguam niſi manifeſtũ ſermonem dede-
ritis, quomodo ſcietur id, quod dicitur? Eritis enim in
Vtputa,] uerbi gratia, — aëra loquentes. Tam multa, utputa, genera linguarum
Linguarũ] uocum — ſunt in hoc mundo, & nihil ſine uoce eſt. Si ergo neſcie-
Virtutem] uim — ro uirtutẽ uocis, ero ei, cui loquar, barbarus; & qui lo-
Cui loquar,] qui loquitur, — quitur mihi, barbarus. Sic & uos, quoniam æmulatores
Aemulatores] ſectatores — eſtis ſpirituum, ad ædificationem Eccleſiæ quærite, ut
Abundetis.] excellatis. — abũdetis. Et ideo qui loquitur lingua, oret ut interpre-
tetur. Nam ſi orem lingua, ſpiritus meus orat: mens au-
tem mea ſine fructu eſt. Quid ergo eſt? Orabo ſpiritu, Orare.
orabo & mente: pſallam ſpiritu, pſallam & mente. Cæ-
Cęterum] alioqui — terùm ſi benedixeris ſpiritu, qui ſupplet locum idiotæ,
Benedixeris] id eſt, laudes & celebres Deũ — quomodo dicet AMEN, ſuper tuam benedictionem? Benedicere.
quoniam quid dicas, neſcit. Nam tu quidem bene gra-
Idiotæ,] Indocti, — tias agis: ſed alter nõ ędificatur. Gratias ago Deo meo,
Omniũ ueſtrũ] magis quàm omnes uos — quòd omnium ueſtrum linguis loquor. Sed in Eccle-
ſia uolo quinque uerba ſenſu meo loqui, ut & alios in-
Senſu meo] mẽte mea — ſtruam, quàm decem millia uerborum in lingua.

Nunc autem, fratres. *Niſi dixero quod facilè clareq; à uobis percipi poßit, ſed linguarum munere præditũ eſſe me tantùm oſtendã, nullum ex his, quæ nõ intelligitis, fructum facientes, abibitis credo. Nam quæ utilitas eſſe ex uoce non intellecta poteſt?*

Hoc

Hoc confirmat ex metaphora tubæ & citharæ, quæ non rhythmo, nõ harmonia debita, ſed confuſè, ſimpliciterq; ſonans, & inſpirata, neminem afficit audientem. Cùm dicit, Siue in reuelatione: id eſt, niſi ea tradiderim, quæ ſolẽt explicari, qui dono reuelationis pollent: aut in ſcientia, qualia proferre debent, qui diuina myſteria aperiunt Auditoribus: aut in prophetia, quando de præteritis, deq; præſentibus atq; futuris rebus diſſerit quiſpiã: aut in doctrina, id eſt, in ſpecie quadam ſermonis uim inſtruendi habentis, quũ de uirtute uel dogmatibus oritur diſputatio, uel ad Audientiũ utilitatem fit inſtructio.

In aëra loqui. In aëra loquens; *Id eſt, fruſtra, & in uanum.*

Vtputa. Vtputa genera linguarum. *Vtputa, id eſt, uerbi gratia. Hac formula nimirũ utimur, cùm exemplum fingimus, aut ponimus. Tot ſunt genera uocum in hoc mundo, & nullum horũ genus eſt aphonum, id eſt, uoce carens ſiue mutum, hoc eſt proprias habens ſignificantias, ut intelligantur: quas niſi intellexero, ero, cui loquar, barbarus: nec intelligã, nec intelligar. Dicet aliquis, ſi ſimplex lingua Mortalibus nihil erat profutura, quare conferebatur? Reſpondeo, Vt illi cõducat, qui eam acceperit. Aut qui munus interpretãdi nõ habeat, eũ adhibẽs q habet, ſuũ munus per illius, utile multis reddat.*

Sic & uos, quoniam. *Quoniam ad ſpiritus dona anhelatis, agite, non ſolùm ut potiora poßideatis: ſed etiam cum abundantia habeatis, modò ad communem utilitatem poßideatis.*

Et ideo qui loquitur. *Modum exprimit, quo id donum in communem Eccleſiæ utilitatem cedat. Poſtulet non linguæ ſolùm, ſed interpretationis etiam donum, ut prodeſſe omnibus queat.*

Orans lingua. Nam ſi orem lingua. *Si puro linguæ & non interpretationis dono, ſupplicationẽ pronũtio, ut aſſolent Latini homines Græcè cantare, oblectati ſono uerborũ, neſcientes tamen quid uerba ſignificent. Spiritus meus: id eſt, uox mea, aut gratia agitans linguam, uocem formandi gratia, orat: uocalis eſt oratio. Mens autẽ mea eſt ſine fructu: id eſt, Intellectus meus, nõ intelligens orationis uoces, & earũ ſignificationes, nihil utilitatis habet, ſeu nõ paſcitur ſenſu & intelligentia orationis. Scopus tamen & intentio huius orãtis, plurimũ ſic orandi prodeſt. Quinetiã fit plerunq;, ut plus fructus cõmunis (qui eſt lumen Dei, ad ea quæ ſunt propriæ ſalutis) percipiat huiuſmodi orantis mens ex feruore ſpiritus in Deũ, q̃ percipiat orans Theologus, ſciens & cognoſcẽs abſtruſos huius orationis & pſalmi ſenſus omneis. Multũ enim utilitatis affert pia illa intentio, ſeruiendi Deo, laudandi Deũ, reuerendi eum, ac diligendi: ut ait ſacra facultas Theologiæ Pariſienſis, Titulo 19. in Determinationibus ſuis. Non dicit Paulus, ſpiritus orat: ſed, ſpiritus meus: ut uocalem ſonum, & non Spiritum ſanctum exprimeret.*

Quid ergo eſt? *Id eſt, quid maiorem poterit afferre utilitatem, quid ue à Deo eſt magis efflagitandum?*

Orabo ſpiritu, orabo & mente. *Efflagitandum eſt, oremus nõ ſolùm ſpiritu & uoce, ſed etiam mente: id eſt, meditatione orationis ſenſum concipientes. Itemq; pſallam non modò ſpiritu ſeu uoce, ſed & mente: hoc eſt, pſalmi decantati meditatione, concipiam quid oratione ſignificatur. Non dicit Paulus, malũ eſſe pſallere, aut orare uoce, abſq; orationis cognitione: ſed melius eſſe & uoce & meditatione orare, cognito orationis ſenſu. Aut orabo ſpiritu, orabo & mente, oratione interna, ſpiritus feruore motus.*

Cæterùm ſi benedixeris. *Hic loquitur Paulus de publicè orante. Si Deum laudaueris aliena & peregrina lingua, ex dono Spiritus, corã laico benedictionis tuæ ſignificantiã non cognoſcente, non aderit, qui reſponſurus ſit tibi, Amen, finem orationis*

nis facienti. Seu, non erit qui tuæ benedictioni teſtimonium perhibeat, uel conſenſum. Quoniam quid dicas, neſcit laicus, qui nullo gradu eccleſiaſtico fungitur: aut, ſi benedixeris ſpiritu, id eſt, uoce tantùm non intellecta ab aßidentibus. Laicus.

Nam tu quidem bene. *Laudat quidem lingua loquentem, quòd Deo loquatur: pluris tamen facit, ſi & hac oratione aßidentes ædificauerit.*

Quòd omnium ueſtrum lingua. *Ne Paulus uideretur Corinthijs donũ linguæ contemptui habere, dicit, ſe omnium loqui lingua.* Paulus omniũ linguis loquutus.

Sed in Eccleſia uolo. *Volo, pro Malo, poſitum. Et, Senſu meo, id eſt, mente: ut mens intelligat & cognoſcat quæ dicuntur, eademq́; interpretari poßit. Quinq;, poſitum eſt pro paucißimis: ſicut Decem millia, pro plurimis. Malo, ait Paulus, perpauca ad profectum loqui, quàm multa, quæ nulli proficiant. Quidam quærunt, Quæ ſunt illa quinq; uerba, à quibus ecõtrariò, quæ ſint decem millia, eſt quærendum. Sacra Theologiæ facultas Pariſienſis, in quadam cenſura de cantu Eccleſiæ tractans, ait, Scribens Paulus, in Eccleſia uolo quinq; uerba ſenſu meo loqui, quàm decem millia uerborũ in lingua: De concionibus, ſeu ſermonibus, qui habentur ad populum, tractat: in quibus, inutilis eſt copia uerborum non intellectorum: non de cantibus eccleſiaſticis, quorum alia eſt ratio. Vide Cenſuram illam, titulo 19. Propoſitione 6.*

Fratres, nolite pueri effici ſenſibus: ſed malitia paruuli eſtote, ſenſibus autẽ perfecti eſtote. In lege enim ſcriptum eſt, Quoniam in alijs linguis, & alijs loquar populo huic: & nec ſic exaudient me, dicit Dominus. Itaque linguæ in ſignum ſunt, non fidelibus, ſed infidelibus. Prophetiæ autem non infidelibus, ſed fidelibus. Si ergo cõueniat uniuerſa Eccleſia in unum, & omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ aut infideles, nonne dicent, quòd inſanitis? Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, uel idiota: conuincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus. Occulta enim cordis eius manifeſta fiunt: & ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians, quòd uerè Deus in uobis ſit. Quid ergo eſt, fratres? Cùm conuenitis, unuſquiſq; ueſtrum pſalmum habet, doctrinam habet, apocalypſim habet, linguam habet, interpretationem habet, omnia ad ædificationem fiant. Siue lingua quis loquitur, ſecundum duos, aut ut multum tres, & per partes, & unus interpretetur. Si autem non fuerit interpres, taceat in Eccleſia, ſibi autem loquatur & Deo. Prophetæ autem duo aut tres dicant, & cęteri dijudicẽt. Quòd ſi alij reuelatum fuerit ſedenti, prior taceat.

Pueri malitia. Eſaiæ 28.c

Idiotę] indocti

Conuincitur] coarguitur

Pſalmum] uel, canticum

Apocalypſim] reuelationem

Secũdũ duos,] fiat per binos.

Vt multum] ad ſummum

Per partes,] uiciſsim.

Sed malitia paruuli. *Illi in malitia puераſcunt, qui nihil mali cuiquam ingerunt, nec aliter ſe habent, quàm pueri ipſi, qui nemini nocent. Ille perfectus eſt ſenſu,* Malitia pueri. Perfectus ſenſu.

qui

qui diſcernit, quæ ſunt ex gratia, aut præſtantiora, aut magis utilia: qui nõ modo nulli nocet, ſed prodeſt quàm plurimis: neq; ſolùm nequitiam fugit, ſed nequitiã ipſam inſectatur. O Corinthij (ait Paulus) ſi uerè diſcernitis, & iudicatis, ex teſtimonio Eſa. 28. cap. facilè agnoſcetis prophetiam commodiorem lingua, ſeu ſimplici dono linguæ. Hebræi infideles linguis, & non admodum prophetia donati ſunt: ſed facti fideles prophetis abundauerunt. Eſt ergo prophetia linguis præſtantior. In lege enim, ait Paulus: hoc eſt, in uetere teſtamento, Eſaiæ 28. ſcriptum eſt, Quia in alijs linguis, (id eſt, in his qui ſunt diuerſarum linguarum) & labijs alijs, (id eſt, diuerſis modis proferendi) loquar populo huic: (id eſt, Hebræo: Varijs enim linguis inter diuerſilingues loquebantur Apoſtoli) & nec ſic exaudient me: (id eſt, non obedient mihi) dicit Dominus. Seu hoc ſignum dabo, ut per ſanctos meos inuſitato ſermone loquar, & nec ſic eloquentem intelligent. Itaq; ò Corinthij agnoſcite, quòd linguæ ſunt in ſignum, & miraculum datæ **Ab infidelibus recedit prophetia.** *infidelibus, id eſt, non credentibus. Prophetia autem eſt fidelibus in ædificationem. Propterea Hebræis à Chriſto & fide diſcedentibus ablata eſt prophetia, remanẽtibus linguis. Fideles non indigent ſignis, cùm iam fidem tuentur, & ſeruent. Aut dicito in hũc ſenſum: Lingua eſt infidelibus in ſignum: hoc eſt, ad infideles duntaxat perterrendos accommodata. Prophetia uerò ut fidelibus, ita & infidelibus utilis eſt: utpote quæ illos infidelitatis arguat, tametſi minus in ſignum his tradita fuiſſe dicatur.*

Si ergo conueniat. *Oſtendit iacturam & damnum ex lingua, ſi abſit inter-* **Laici.** *pres: uidelicet idiotas, ſeu laicos, id eſt, nullo ordine eccleſiaſtico fungẽtes, dicturos, ſic* **Inſanire.** *linguis loquentes inſanire: hoc eſt, dementes eſſe, quales erant, qui maledictis Apoſtolos inceſſebant, dicẽtes uino madere, & ebrios eſſe: quum hi, quibus mens ſanior eſſet, longè aliter ſentirent, magnalia Dei demirantes.*

Quid ergo eſt, fratres? *Hieronymus hunc locum ſic exponit: Quid ergo eſt faciendum? aut quid diffiniemus eſſe tenendum?*

Pſalmus. Pſalmum habet. *Canticum, aut uim uel cdendi, uel canendi pſalmi. Quidam ſic interpretatur: Cùm conuenitis, quiſq; ueſtrum pſalmum intelligit.*

Doctrina. Doctrinam. *Vim & docendi, & exhortandi.*

Apocalypſis. Apocalypſim. *Reuelationem, ſeu donum prophetiæ, aut reuelationis occultorum & myſteriorum.*

Omnia ad ædificationem. *Nihil ſit in uobis, quod non uos alterutrum ædificet.*

Siue lingua quis. *Non uult Paulus plureis in eodem cœtu prophetare, & ſimul loquentes interpretari: ait enim, Siue quis loquatur lingua (ſubaudi, fiat ad ædificationem: ſed ita, ut ſingulis conuentibus bini duntaxat loquantur, aut ad ſummum tres: ſed ita ut non ſimul loquantur omnes, ſed uiciſſim ſileant, & loquantur. Quòd ſi nõ adeſt interpres, is qui lingua loquitur, taceat, & apud ſe loquatur, & Deo: hoc eſt, (ait Ambroſius) intra ſe tacitè oret, aut loquatur Deo, qui audit muta omnia. In Eccleſia enim ille debet loqui, qui omnibus proſit. Ex his docemur, Quemadmodum Paulus loquentem lingua, ſeu ſolo linguæ dono donatum, uult loqui ſibi & Deo, atque in hoc* **Intentio Sacrifici lingua loquentis.** *Deum commendari. Ita & Sacrificorum orationes canonicas (quorum ſignificationes nõ cognoſcit) recta intentione iuxta Eccleſiæ & intentionem & inſtitutionẽ, ad Dei laudem, gloriam, & honorem, ad gratias ſuper acceptis beneficijs, & muneribus perſoluendas, ad obtinenda à Deo, quæ uitæ præſenti conducant, & futuræ, pronuntiantem, commendare debemus: huiuſq; intẽtionem & operam magnopere gratã eſſe Deo*

conſtanter pronuntiandum eſt. Nam ſi cor hominis Deus maximè requirit, quid magis gratū illi eſſe poterit (ait ſacra facultas Pariſienſis, loco ſuprà adducto) quàm quòd homo pio affectu, ipſum laudare, reuereri, amare, appretiari elaboret, ac libēter laudibus eius adſiſtat: Nulla profectò uerborum intelligentia cum hac pia intentione poteſt conferri, quam habere ſolent etiam ſimplices, rudes, & inerudití. Hactenus ſacra facultas. Cùm dicitur, Per partes: intellige, Viciſsim: aut, ut Ambroſius legit, Particulatim. Sacra facultas.

Prophetæ autem duo. *Dicunt non ſimul, ſed uiciſsim, & cæteri diſcernant, diſcutiant'ue dicta, ne profitēs ſe prophetam, fallat, aut fallatur. Erat decernēdi, & diiudicādi gratia, qua Vates tum ueri, tum falſi dignoſcerētur: eoq; duobus, uel tribus prophetandi munus demādauit, ut & ordo ſeruetur, & in ea turba prophetæ nō lateant.*

Quòd ſi alij reuelatum. *Ad modeſtiam, & humilitatem hortatur. Sine contētione, & uiciſsim audiant: Vt prophetante aliquo, ſi Spiritus ſanctus quidpiā alteri reuelauerit melius, prior taceat, & non queratur, interceptum eſſe ſuum ſermonem. Nam ſi maluiſſet Spiritus priorem loqui, haudquaquam alterum ad loquendum excitaſſet.*

Per ſingulos] Singulatim
Exhortentur.] Cōſolationem accipiant.
Diſſenſionis Deus,] confuſionis autor.

Poteſtis enim omnes per ſingulos prophetare: ut omnes diſcant, & omnes exhortentur. Et ſpiritus prophetarum, prophetis ſubiecti ſunt. Non enim eſt diſſenſionis Deus, ſed pacis: ſicut & in omnibus eccleſijs ſanctorum doceo. Mulieres in eccleſijs taceant: non 1. Timoth. 2. d enim permittitur eis loqui, ſed ſubditas eſſe, ſicut & lex dicit. Si quid autem uolunt diſcere, domi uiros Geneſ. 3. c ſuos interrogent. Turpe eſt enim mulieri, loqui in Eccleſia. An à uobis uerbum Dei proceſsit? aut in uos ſolos peruenit? Si quis uidetur propheta eſſe, aut ſpiritualis, cognoſcat quæ ſcribo uobis, quòd Domini ſunt mandata. Si quis autem ignorat, ignorabitur. Itaque fratres æmulamini prophetare: & loqui linguis nolite prohibere. Omnia autem honeſtè & ſecundum ordinem fiant in uobis.

Ignorabitur.] Vel, ignorat.
Honeſte] Vel, decenter

Poteſtis enim omnes. *Conſolatur eos, dicens: Nulli intercluſa eſt illa gratia, ſed in omneis diffundi poteſt, & ſingulatim prophetare poteritis, ut Eccleſia omnis inſtruatur, & ſolamen ad uirtutem à prophetante accipiat.*

Et ſpiritus prophetarum. *Quidam falsò exiſtimabāt, ueros prophetas, quū cœpiſſent loqui, non poſſe à cœptis deſiſtere: quaſi uerò eſſent, ueluti illi bacchātes Vates, olim furioſi, perciti per uim, & coactè à Dæmonibus tracti. Horum errorē tollens Paulus, ait: Spiritus prophetarū (id eſt, ſpiritualis gratia prophetādi) ſubiecta eſt prophetis: ſeu, eſt in poteſtate prophetarum: ut cùm uelint, utantur, aut abſtineant, prout Eccleſiæ cōducere uiderint. Noli igitur cōtendere tu, qui prior loquebaris, nec factiones exercere, fingens te neque tacere, neq; alijs prophetandi locum dare poſſe. Silentiū enim tibi præſidenti indicit Spiritus ſanctus, cùm alteri quidpiam melius reuelauit.*

Mulieres in Eccleſijs. *Poſtquàm tumultum, quem linguæ, & prophetiæ ambitio pepererat, compoſuit: agnoſcēs iam muliebrē dicacitatem, & tumultuariam lo-*

quacitatem prophetantibus obeſſe, pergit ordine quodam ſtrepitum illum muliebrem emendare, intempeſtiuam earum libertatem excidendo: & rectè quidem. Nam ſi donis præditos, & Spiritu inſtinctos loqui quomodocunque, & quotieſcunque uolunt, non ſinit: multò minus, has temere, fruſtraq; nugari patietur. Magna itaque cum autoritate nugas illarum compeſcit, legeq́; adducta Geneſis 3. cap. Sub uiri poteſtate eris, & ipſe dominabitur tui, munitus, ipſis ora conſuit, ne publicè in Eccleſijs doceant, prophetent. Imò (ait) ne loquantur ſermone publico, quò præſides quædam uiderẽtur: his enim præfectura quouis iure negatur.

Mulierib' præfectura quouis iure negatur.

An à uobis uerbum Dei. *Reſpondet his, qui de præſcripta mulierum conticentia in Eccleſijs, contradicerent. Aliæ Eccleſiæ non ſinunt mulieres in conuentibus ſuis loqui: Vos'ne doctores eſtis aliorum, à quibus Euangelium exijt: an non magis diſcipuli, qui obedire, non cõtendere, debeatis? Aut in uos ſolos peruenit, id eſt, omniũ primi fideles eſtis & ſoli, ſeu ſolis uobis prædicatum eſt, & ſoli ſapitis? Oportet igitur & uos his acquieſcere, quæ cæteris comprobata ſunt.*

Acquieſcendũ quæ cæteris ſunt cõprobata.

Si quis autem ignorat. *Ignorabitur & à nobis, & à Domino dicente eis, qui ſe in eius nomine prophetaſſe dicebant, Neſcio uos. Chryſoſtomus legit, Si quis autem ignorat, ignoret: perinde ac ſi inquiat Paulus: functus ſum meo officio, dixi nanq; quod erat dicendum, pareat modò qui uelit. Aut, Si quis ignorat· id eſt, ſi quis nolit hæc ſcire: ignoret, id eſt, neſciat ſuo periculo. Hac figura dictum eſt & illud, Qui ſordet, ſordeſcat adhuc.*

Lucæ 13.e — Apocal. 22

DICTIO.

Prophetare.

PROPHETARE *uarijs modis Scriptura utitur. Primò, tam pro præteritarum quàm futurarum rerum enarratione. Ad hunc loquendi modum & Moyſes quidem propheta fuit, cùm de mundi creatione, & aliorum operum Dei teſtificabatur, & docebat, Gene. 5. Secundò Prophetare, eſt futura prædicere, ut omnes illi prophetare dicebantur, quorũ unus de Chriſti natiuitate, alter de eius doctrina, tertius de eius paßione, quartus de eius regno prænuntiaret, & loqueretur. In ſumma, Omnes quotquot de eo tanquàm de filio Dei, totius mundi redemptore uaticinabantur. Tertiò prophetare inter eius alias ſignificationes, eſt prophetiam enucleare, & Pſalmos, & uerba Dei canere, Spiritu ſancto motore & doctore, quemadmodum legis Aſaph, Idythum, Heman, prophetaſſe confeßionem & laudem Domino in cithara, qui erant cãtores à Dauide, iuſſu Dei inſtituti. ut 1. Paralip. 25. Et Heliſeus ad Pſalterium prophetat. Quartò, Prophetare idem eſt, quod prædicare, & prophetiam exponere, ut hoc capite, & Act. 13. Erant autem in Eccleſia Prophetæ & Doctores.*

ORARE *ſpiritu, eſt ſpiritu, ſiue halitu, ac uerbis ſolùm orare: At, Orare mente, eſt ipſo animo precari, & orationis mentem aperire.*

Prophetia.

PROPHETIA *eſt expoſitio, ſiue interpretatio ſcripturæ, uel reuelatio, nõ futurorũ tantùm, ſed quoruncũq;, maximè ſcripturæ, & donũ interpretãdi ſacras literas.*

Loqui linguis.

LOQVI *linguis, eſt textum ſcripturæ, ſeu Pſalmos, ſeu Prophetias, ſeu legem Dei, ſeu preces, alia atq; alia lingua pronuntiare. Qui hoc ſimplici dono pollet, uocum (quas pronuntiat) ſignificationes non intelligit.*

Barbarum. peregrinum.

VETERES *Barbarum uocabant, quicquid erat peregrinum: deinde uox deflexa eſt ad uocis & ſermonis abſurditatẽ. Offendit enim ſermo peregrinus imperitos, etiam ſi concinnior ſit noſtrate lingua. Poſtremò cœpit accommodari & ad mores feros, atque aſperos.*

IDIOTA, Græca uox eſt, quæ ſignificat & priuatum, id eſt, non fungentem aliquo Magiſtratu, & illiteratum: hoc loco plebeium, & indoctum ſignificare poteſt.

Reſurrectio mortuorum futura. CAP. XV.

NOtum autem uobis facio, fratres, Euangelium — Euangeliũ prędicatũ à Paulo Galat. 1. b
quod prædicaui uobis, quod & accepiſtis, in quo
& ſtatis, per quod & ſaluamini, qua ratione prædicaue- — Qua ratione] Quo pacto
rim uobis ſi tenetis, niſi fruſtra credidiſtis. Tradidi
enim uobis in primis quod & accepi, quod Chriſtus — Eſaiæ 53 b, Ionæ 2. a
mortuus eſt pro peccatis noſtris ſecundum ſcripturas: — Oſeæ 6. a
& quia ſepultus eſt, & quia reſurrexit tertia die, ſecun- — Ioan. 10. e
dum ſcripturas: & quia uiſus eſt Cephæ, & poſt hoc
undecim. Deinde uiſus eſt pluſquàm quingentis fra-
tribus ſimul: ex quibus multi manent uſq; adhuc, qui-
dam autem dormierunt. Deinde uiſus eſt Iacobo, de-
inde Apoſtolis omnibus. Nouiſſimè autem omnium,
tanquàm abortiuo, uiſus eſt & mihi. Ego enim ſum — Paulo uiſus Chriſtus.
minimus Apoſtolorum, qui non ſum dignus uocari — Act. 9. a
Apoſtolus, quoniam perſequutus ſum Eccleſiam Dei. — Epheſ. 3. b
Gratia autem Dei, ſum id, quod ſum; & gratia eius in
me, uacua non fuit, ſed abundantius illis omnibus la- — Vacua] Inanis
boraui: non ego autem, ſed gratia Dei mecum. Siue
enim ego, ſiue illi: ſic prædicauimus, & ſic credidiſtis. — Enim] Igitur
Si autem Chriſtus prædicatur, quod reſurrexit à mor- — Chriſtus prim' reſurrexit, & oẽs per ipſum reſurgent.
tuis: quomodo quidam dicunt in uobis, quoniam re-
ſurrectio mortuorum non eſt? Si autem reſurrectio
mortuorum non eſt: neq; Chriſtus reſurrexit. Si autem
Chriſtus non reſurrexit, inanis eſt prædicatio noſtra,
inanis eſt & fides noſtra. Inuenimur autem & falſi te-
ſtes Dei; quoniam teſtimoniũ diximus aduerſus Deũ, — Aduerſus Deum,] De Deo,
quod ſuſcitauerit Chriſtum, quem non ſuſcitauit, ſi
mortui non reſurgunt. Nam ſi mortui non reſurgunt,
neq; Chriſtus reſurrexit. Quod ſi Chriſtus non reſur-
rexit: uana eſt fides ueſtra, adhuc enim eſtis in pecca-
tis ueſtris. Ergo & qui dormierunt in Chriſto, perie-
runt. Si in hac uita tantùm, in Chriſto ſperantes ſu-
mus, miſerabiliores ſumus omnibus hominibus. Nunc
autem Chriſtus reſurrexit à mortuis, primitiæ dor- — Coloſſ. 1. c
mientium: quoniam quidem per hominem mors, & — Apoc. 1. b
per hominem reſurrectio mortuorũ. Et ſicut in Adam — 1. Theſſ. 4. d
omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes uiuifica-
buntur: unuſquiſque autem in ſuo ordine. Primitiæ

Chriſtus: deinde ij qui ſunt Chriſti, qui in aduentum eius crediderunt.

Eius] Ipſius

Notum uobis facio. *Explicato ſeorſim de ſpiritualibus tractatu, ad eam, quæ omniũ maximè neceſſaria eſt, reſurrectionis diſputationem ex abrupto cum affectu uehementi ſeſe conuertit, excitans auditores, beneuolos ſimul & attentos reddit. Reſurrectio, noſtræ fidei caput eſt, & principiũ. Nam ſi reſurrectio tollatur, & illud tollitur, Chriſtum ipſum reſurrexiſſe. Sic fides euertitur. Corinthi erant qui ſua philoſophia ſuperbi, reſurrectionem futuram nolebant agnoſcere. Hoc peruerſum dogma magno ſtudio Paulus euertit, muniens ſuos nõ rationibus, ſed geſtis iam rebus, & ab ipſis iamdudum receptis, perſuaſisq́; ut ſi repugnaturi ſint, iam nõ Paulo, ſed ſibijpſis repugnant. Notum uobis facio (inquit) fratres, Euangelium quod prædicaui uobis, nihil uobis noui uel peregrinum, & quod nou receperitis, annuntio, & ad memoriam redigo.*

Reſurrectio fidei caput.

Quod accepiſtis. *Non ſolùm audiuiſtis, ſed operibus & miraculis accepiſtis, quæ uobis annuntiaui.*

In quo & ſtatis, per quod. *His loquitur, qui firmi erant in fide traditionis. Quia mortui reſurgẽt. Promiſcuus tamen ſermonẽ dirigit: ut & hi, qui in fide fixi ſunt, gaudeant: & qui nutant, corripi ſe doleant, & corrigantur. Per quod Euangelium (quod eſt uirtus Dei in ſalutem omni credenti) ſaluamini: ſi modò tenetis, qua ratione, & qualiter Euangelium uobis prædicauerim. Quia mortui omnes reſurgent: niſi fruſtra credidiſtis: hoc eſt, niſi in uanum ſortiti eſtis nomen Chriſtianum. Omnes enim uis Chriſtianitatis, in reſurrectionis dogmate ipſo ſita eſt. Hæc, Si tenetis, niſi fruſtra credidiſtis: dura ſunt uerba, & aſpera, & tamen amicè dicta, & ſuauiter: ut uideant Corinthij, quàm paterno animo erga ipſos animatus & effuſus ſit.*

Tradidi enim uobis. *Hoc non eſt meum inuentum, aut commentum aliquod meum: quod uobis tradidi, eſt Euangelium, & doctrina ab ipſo IESV Chriſto ſalutis autore tradita, eaq́; in primis annuntiata: utpote quæ ſit totius fidei fundamentum. Et quemadmodum acceptum illud dogma credo, & teneo: ita & uos tenere debetis, & credere, & eò conſtantius, quia iam acceperitis.*

Secundum ſcripturas. *Non otioſè dictum eſt à Paulo, Secundum ſcripturas: Quoniam reſurrectio Chriſti à mortuis (quòd ſupra Naturæ leges ſit & iura) difficilius cæteris noſtræ redemptionis myſterijs, & tardius recepta, atque perſuaſa fuit mentibus humanis. Vnde & diſcipuli poſt multas manifeſtationes Chriſti a mortuis ſuſcitati, ipſis factas, poſt multa itidẽ argumẽta, ſigna, & indicia, quibus præbuit ſeipſum illis uiuum, adhuc ſubdubitarunt de illius reſurrectione, ut iam in cœlum aſcenſurus Chriſtus, exprobrauerit illis incredulitatem illorum, & duritiam cordis ad credendum. Marci ultimo. Athenienſes item Act. 17. audita reſurrectione mortuorum à beato Paulo, cùm ſtans in medio Areopagi, uerba uitæ & ſalutis æternæ ipſis annuntiaret, irriſerunt eum. Itaque ut omnis tollatur occaſio ambiguitatis, dicit Paulus, ſecundum ſcripturas: ſignificans, Chriſti reſurrectionem in ſcripturis prænuntiatam eſſe, ut in Pſalmis & Euangelijs, & eo modo, quo prædicta eſt à ſcripturis, eam eſſe completam. Ita & Chriſtum mortuum dicit, non pro ſuis, (quippe qui peccatum non fecit, nec inuentus eſt dolus in ore eius) ſed pro noſtris peccatis. Idq́; factum eſt, non caſu, aut fortuna, ſed id ita prænuntiarant Scripturæ ſacræ Exod. 12. Iſai. 53. Daniel. 9. Zachar. 3. & 13. & Pſal. 21. Cùm itaque Scripturis ſanctis indubitatò credendum ſit, abſque ulla hæſitatione*

Marci ultimo. Act. 17

tatione & Chriſtum pro nobis uoluntariè mortuum, & tertia die à mortuis reſurrexiſſe credendum eſt, conſtanterq́; profitendum.

Quidam autem dormierunt. *Mortē, ſomnum, & dormitionē dicit. Quēadmodum enim qui dormiunt, à ſomno ſurgent: ita qui mortui ſunt, à morte reſurgent.*

Viſus eſt Iacobo. *Hic Iacobus à multis dicitur non frater Ioannis, ſed qui frater Domini eſt dictus, & Hieroſolymæ Eccleſiæ præfuit, Alphæi filius. Non meminit hic Paulus mulierum, quibus apparuit Chriſtus: quòd harum teſtimonium ſit frigidum, & ad teſtimonium non ſatis idoneum. Propter tamen ſexus imbecillitatem (ait Chryſoſtomus) gratiam Saluatoris reſurgentis ſenſit mulier. Deinde, ordinis hoc loco, non temporis particula.*

Mulierū teſtimonio noluit Paulus uti.

Viſus eſt & mihi. *Dicet aliquis: Cur ſeipſum Paulus reſurrectionis dominicæ teſtem producit, deinceps & ſua errata commemorat? Nempe ut fides ei maior adhibeatur. Non enim parcet alienis commiſsis, qui ſua expromit. Abortiuum fœtum ſe appellat: id eſt, hominem proiectitium, cōtemptum, & nullius propemodum frugis, uel dignitatis. Subiungit uerba, quibus ſeipſum explicat: Ego enim ſum minimus Apoſtolorum. Dicunt nonnulli abortiuum ultimum mulieris partum. At quia Chriſto iam in cœlos eius carne recepto Apoſtolatum recepit, abortiuum, hoc eſt, ultimò natum & factū Apoſtolum ſeſe dicit.*

Vacua non fuit. *Non fuit inanis, ſterilis, & infrugifera.*

Sed abundantius illis. *Abundantius aut diutius, (ut quidam ait) aut qui cùm poteſtatem cibos accipiendi haberet, ſicut & alij, non accepit. Factus eſt ijs, qui ſine lege ſunt, tanquam ſine lege. Et quòd ad Gentes miſſus ſit, & orbis partē maximā oberrauit, maiore gratia præditum fuiſſe intelligūt. Si enim plus laborauit, fuit maiore gratia donatus. Plus laborum inſumpſit, quàm quiſquam alius Apoſtolorū, dum uidelicet ab Hieruſalem in circumiacētibus regionibus per uniuerſam propemodū Arabiā, Syriam, Ciliciam, Pamphyliam, Galatiam, Aſiam, Macedoniam, & Achaiam ad Illyricū uſq; omnia prædicatione Euangelica repleuit. At de nullo Apoſtolorum maiora leguntur. Non abs re uocatur doctor gentium, quæ in totum diſperſæ ſunt orbem, & maiorē orbis partem quàm ſit Iudæa, cui potiſsimum deſignati erant Apoſtoli. At ne quiſpiam exiſtimaret Paulum hæc omnia ſuis uiribus adſcripſiſſe: ſubiungit, Non ego autē, ſed gratia Dei: Nō ego ſum is, qui hoc feci, ſed gratia potius Dei, quæ mihi adfuit: ut intelligamus, totum hoc Deo ferri acceptum. Sunt qui interpretantur, Abundantius illis: id eſt, copioſius quidē, quàm omnes illi pſeudapoſtoli, laboraui: ac ſi diceret, Tametſi multa fecerint, & ſciant etiam gloriari, tamen omnes in uniuerſum non tantum fecerunt, quantum ego ſolus, & unicus, ac minimus Apoſtolorum. Nam clariſsimum eſt, Paulum nihil uelle detrahere ueris Apoſtolis, in quorū numerū ſeſe adiungit: ſed in pſeudapoſtolos his uerbis inuehitur, qui ipſum prorſus nihili pendebant.*

Siue enim ego. *Siue ego maiores labores prædicando inſumpſerim, ſiue illi: tamen quod ad Euangelij prædicationem hanc ſpectat, unum omnes ſentimus, Mortuum ſcilicet Chriſtū tertia die reſurrexiſſe. Eaq́; ſumma eſt fidei, quam ſic prædicauimus, & nobis ſic prædicantibus credidiſtis. Non noua uobis nunc nuntio: iam enim aliquando hæc accepiſtis, accepta credidiſtis, uera eſſe dixiſtis, & certiora, quæ per me prædicata ſunt non ſeorſum, ſed in propatulo, & in præſentia. Dixit, Credidiſtis: & non, Creditis: quia inſtabiles erant, & nutabundi.*

Quomodo quidam. *Ait, Quidam in uobis: ne uideatur Corinthios uni-*

uerſos uituperare.

Adhuc eſtis in peccatis. *Chriſtus reſurrexit propter iuſtificationem noſtrã, & traditus eſt propter delicta noſtra. Si ergo non reſurrexit Chriſtus, iuſtificationem nõ eſtis conſequuti, in peccatis ueſtris adhuc eſtis. Sed exiſtimatis uos fuiſſe Chriſti ſanguine ab omni crimine liberatos, & à morte peccati ſuſcitatos cum illo, qui reſurrexit propter uos. Eſt ergo uel cæcis ipſis apertum, reſurrectionem mortuorum eſſe.*

Si in hac uita tantùm. *Si futuræ uitæ ſpes non eſſet, uideremur uel ipſis incredulis miſerabiliores, qui hac uita etiam lætiore quàm nos fruuntur. Vt quid enim ieiunia, uigiliæ, munda uita, iuſtitia, miſericordia, & propter Chriſtum mors, ſi pro his nulla merces erit in futuro?*

Opera quibus merces debita.

Primitiæ dormientium. *Chriſtus primitiæ, quia primus ad immortalitatem reſurrexit. Cùm præceſſerit ille præuius, neceſſe eſt, ut & ſubſequentes ſe habeat, utpote qui ſibi uiua fide adhærent.*

Vnuſquiſque autem ſuo ordine. *Dixerat, Omnes per Chriſtum uiuificabuntur: ſicut homo Adam omnibus mortem induxit: ita fit, ut per hominem Chriſtum uiuificentur, ſeu à morte reſurrecturi ſint, omnes & pij & impij. Seruato tamen ordine, Pij ad gloriam, & lucem: Impij ad pœnam, & tenebras. Ordo non temporis eſt, ut dicantur Pij prius reſurgere, poſtea Impij: futura enim reſurrectio in momento fiet. Sed hic dicitur ordo dignitatis, & meriti.*

Reſurrectionis ordo.

Primitiæ, Chriſtus. *Prior ſurrexit, & tempore, & dignitate, ut nobis ſpes ſit reſurrectionis. Deinde reſurgent omnes qui ſunt Chriſti, poſteriores tempore & dignitate, nempe qui carnem ſuam crucifixerunt cum uitijs & concupiſcentijs. Deinde finis: id eſt, conſummata omnium reſurrectio. Tunc finem hæc omnia acceptura ſunt, ut iam non uiuatur uita corporis & uoluptatis, ut fingunt Iudæi & Hagareni: ſed uita æterna fruentur electi, & pœna æterna affligentur reprobi.*

Deinde finis: cùm tradiderit regnum Deo & patri, cùm euacuauerit omnem principatum, & poteſtatem, & uirtutem. Oportet autem illum regnare, donec ponat omneis inimicos ſub pedibus eius. Nouiſſimè autem inimica deſtruetur mors. Omnia enim ſubiecit ſub pedibus eius. Cùm autem dicat, Omnia ſubiecta ſunt ei: ſine dubio, præter eum qui ſubiecit ei omnia. Cùm autem ſubiecta fuerint illi omnia: tunc & ipſe Filius ſubiectus erit ei, qui ſubiecit ſibi omnia, ut ſit Deus omnia in omnibus. Alioquin quid facient, qui baptizantur pro mortuis, ſi omnino mortui nõn reſurgunt? ut quid & baptizantur pro illis? Vt quid & nos periclitantur omni hora? Quotidie morior propter ueſtram gloriam, fratres, quam habeo in Chriſto IESV Domino noſtro. Si (ſecundum hominem) ad beſtias pugnaui Epheſi: quid mihi prodeſt, ſi mortui non reſurgunt? Manducemus, & bibamus, cras enim

Euacuauerit] aboleuerit

Ponat] poſuerit

Eius] ſuos

Nouiſſime] nouiſſima

Sine dubio, præter] ucl, palam eſt excipiendum

Propter ueſtrã gloriam,] pcr noſtrã gloriationem,

enim moriemur. Nolite ſeduci. Corrumpunt mores bonos, colloquia mala. Euigilate iuſti, & nolite peccare: ignorantiam enim Dei quidam habent. Ad reuerentiam uobis loquor.

Reuerentiam] pudorem

Cùm tradiderit regnum Deo & Patri. *Id eſt, cùm Chriſtus, electorum Eccleſiam ſanguine ſuo redemptam, ab omni perturbatione & afflictione liberam, & à Dæmonum inſidijs & inſultibus tutam patri tradiderit. Cùm enim generalis reſurrectio fuerit, nullos à Dæmonibus & aduerſarijs inſultus ſentiet Eccleſia, quæ tota in Deũ rapietur. Sic tamen tradet Eccleſiã patri, ut ſibi nõ illã adimat, ſed ipſe unus Deus cum patre & Spiritu ſancto regnabit. Aut Chriſtus tradet regnum Deo & patri, cùm oſtendet Eccleſiæ, non ſe eſſe ex quo omnia, ſed per quem omnia ſunt: ait Ambroſius.*

Cùm euacuauerit. *Cùm antiquauerit, & eneruauerit omnem Dæmonum poteſtatem, & tyrannidem, quam exercent hic aduerſus electos & Eccleſiam, cõſummata erit omnium reſurrectio. Neceſſe eſt tamen interim Chriſtum ducem & imperatorem ſuæ Eccleſiæ eſſe, illiuſq; curam gerere, donec, ſeu quoaduſque, tyrannos Dæmones omnino ſuſtulerit, & eneruauerit. Nam electos propter carnis fragilitatem labi, & uinci frequenter contingit. Obſerua: euacuatis peccatis, euacuabuntur à nobis omnes contrariæ poteſtates: Virtus enim earum, noſtra peccata ſunt.*

Vis poteſtatũ peccata noſtra.

Oportet autem illum regnare. *Occupatio eſt. Dices fortaſſe, Quare ilico poſt reſurrectionem ſuam Chriſtus non poſuit inimicos ſub pedes, ubi iam omnium rerum factus eſt dominus, potuitq; omnia pedibus ſuis ſubijcere? Reſpondet Paulus: Quando ita placitum eſt Deo, & ſacræ literæ ita prodiderunt, quid rogas? quaſi uerò putaueris id Chriſti honori derogare. Sacris literis memoriæ proditum eſt, Chriſtum regnare, & dominari debere unà cum mundano magiſtratu & regno ſpirituali ſua adminiſtratione. Pſalm. 110. Dixit dominus domino meo, ſede à dextris meis, Donec ponam inimicos tuos, ſcabellum pedum tuorum. Hoc mirum in modum nos conſolatur, ſalutiſque noſtræ rationem habet, quòd non ilico inimicos pleno & conſummato ſupplicio affecerit ante mille annos, ſiue ante finem ſeculi: ſed pœnam diſtulit, uſque dum nos quoque adueniremus. Nam non omnes adhuc nati ſunt, qui ad eius regnum pertinent. In hoc itaque illi regnandum eſt, ut filios Dei congreget. Quare regnum ſuum antè prorſus implere debet, nec prius inimicos abolere, & abſumere exitio, quàm omnes, quibus immortalitatem deſtinauit, adduxerit. Deinde omnia ſimul tollet, inimicos trucidaturus. Interim permittit uerbum ſuum prædicari, & regit Chriſtianitatem ſpiritualibus officijs prædicandi, ſacramenta porrigendi cum fide & ſpiritu in medio inimicorum nos prementium, contra quos & eorum uim ac iniurias nos tuetur, & retinet hac certiſſima conſolatione, Fore, ut illo die ipſos pedibus ſuis prorſus ſubiecturus ſit: quod facere iam cœpit, & quotidie certè facit. Quis non uidet prædicatione Euangelij omnes ſectas ſpiritaliter diſſipatas eſſe, diabolum fugatum, tyrannos de ſolio ſuo deturbatos, mundi furorem & inſaniam depreſſam, mortis uim atque robur ademptum. Oportet ergo gloriam Chriſti innoteſcere prius toti orbi, ut omnes filij Dei diſperſi ex omni terra colligantur, impietas quoque ſeipſam in omnibus Diaboli membris prodet, & tandem uincet dominus IESVS, uindicans & ſuum & ſanctorum ſuorum ſanguinem de manu impiorum, quos & in die illo triumphantium more calcabit.*

Diabolus cur peccatum dicitur.

Nouiſsimè autem. *Deſtructio mortis, eſt reſurrectio mortuorum. Diabolus in Apocalypſi Peccatum & Mors appellatur, quia autor eſt peccati & mortis.*

Omnia enim ſubiecit. *Omnium poteſtatem Pater dedit Filio, ut homini, non ut Deo: quia æqualis eſt ſuo patri, ut ſubijcere ſibi poßit omnia. Nondum enim plenè diabolicas poteſtates ſibi ſubiecit: permittens ad exercitationem Electorum ſibi reluctari, donec regnum ſibi demandatum patri tradiderit.*

Tunc & ipſe filius. *Chriſtus ſecundum humanitatem, etſi nunc ſit ſubiectus, quia tamen nunc non omnes apertè cognoſcunt hanc ſubiectionem, tunc manifeſtabitur reuera patri ſubiectus, & obediens, cuius uoluntatem impleuerit, quum Eccleſiam ſuã, ſeu regnum ſuum, ab omni Dæmonum impetu, & tyrannide liberauerit. Vel ita (ait Petrus Longobardus in hunc locum) ut agat de Chriſto ſecundum diuinitatem. Cùm ſubiecta fuerint illi omnia: id eſt, cùm omnes adorauerint Chriſtum ut Deum: Tunc & ipſe ſubiectus filius erit illi, qui ſubiecit ſibi omnia: id eſt, Tunc Chriſtus ſe Deum oſtendet, ſed de Deo, ut unius principij ſumma, & ineffabilis autoritas maneat. Ita oſtẽdet ſe Deũ de Deo, ut tamen ſit unus Deus in omnibus: id eſt, in confeßione omnium, ex quo omnia ſunt. Aut ſic, Vt ſit Deus omnia in omnibus: id eſt, omnem ac plenã in omnia ſubiectionem habens: uel, ut ſit in omnibus, ſupple Electis: omnia, id eſt, pro rebus omnibus erit, & ſolus in illis regnabit. Aut: Cùm illi ſubiecta fuerint omnia, tunc & ipſe filius (in membris ſcilicet ſuis) ſubijcietur ei, qui illi ſubiecit omnia. Hoc eſt, deuictis, & ſubiectis in uniuerſum hoſtibus, tunc ſancti Dei, in quibus uiuit filius purißimè ac felicißimè, regem ac Dominum ſuum agnoſcent, obſeruabunt, ac laudabunt. Subiectio illa liberrimũ erit ſanctorum regnum: Erit enim Deus omnibus electis omnia: id eſt, omnium deſideriorum expletio, plena merces, atq; abundantißima felicitas. Hic ſenſus planior eſt, magisq́; mihi uidetur arridere, quàm ſuperior.*

Chriſt' omnia in omnibus.

Baptizari.

Quid facient, qui bapti. *Baptizari, tropo ſacræ Scripturæ interdum eſt, ſupplicium pati. Mar. 10. Calicem quidem quem ego bibo, bibetis, & baptiſmo quo baptizor, baptizabimini. Luc. 12. Baptiſmo habeo baptizari, & quomodo coartor. Quid facient, qui baptizantur, id eſt, ſupplicia & afflictiones patiuntur: pro mortuis, id eſt, pro aſſerta mortuorũ reſurrectione, & qui pro illius articuli fidei defenſione, nõ dubitarunt ſubire martyrium uiri ſancti. Quidam aiunt, in primitiua Eccleſia quoſdam fuiſſe, qui baptizabantur uice illorum, qui è uiuis non baptizati diſceſſerant: exiſtimãtes, nõ reſurrecturos, niſi in illorum gratiam baptiſma ſuſciperẽt. Illorum fidem de reſurrectione futura cõmendat Paulus, nõ autem fictum & errorem de baptiſmo repetito. Alioqui ſi reſurrectio mortuorum non eſt futura, illi qui baptizantur pro mortuis: id eſt, uice eorũ qui mortui ſunt: Vt qui baptizantur pro illis? Vtique uideretur uana eorum fides.*

Quotidie morior. *Quomodo hoc fit? nimirum quòd mortem ſemper ſecum circunferat, quodq́; citra intermißionẽ in ijs uerſetur anguſtijs, ut mortem impenſius ſentiat, quàm uitam. Aßiduè uerſabatur in certamine, in quo, mors & uita, peccatum & iuſtitia, bona & mala conſcientia, gaudium & triſtitia, ſpes & metus, fides & incredulitas mutuò luctabantur.*

Si ſecundum hominem. *Videtur mihi legendus textus, Si ſecundum hominem ad beſtias pugnaui Epheſi: quid mihi prodeſt? Si ſecundum hominem: id eſt, ſecundum humanum ſenſum, ſub quem non cadit cognitio futuræ reſurrectionis, ſeu ut caro iam ſoluta reformetur ad uitam. Aut, Secundum hominem: id eſt, propter hominum gloriam, & non ob ſpem futuræ reſurrectionis & retributionis. Pugnaui ad beſtias Epheſi: (ſole*

ſi: (ſolebant enim olim damnati beſtijs obijci, exemplo ſunt Daniel, & plerique alij, quorum mentio celebris eſt in Hiſtoria) quid mihi prodeſt? Quaſi dicat, nihil. Sed pugnaui, non ſecundum hominem: hoc eſt, non humana ratione, & uirtute, ſed diuina: certus de reſurrectione futura, nihil ueritus illas beſtias, quibus expoſitus fui. Græci interpretes, quorum eſt Theophylactus, detorquent hoc ad tumultum ab aurifice Demetrio concitatum, ob Epheſiam Dianam, Act. 19. — Paulus beſtijs expoſitus.

Manducemus. Vox eſt diffidentium & deſperantium de promiſsis Dei. Hoc autem dictum ab Eſaia cap. 22. deſumptum eſt, uulgò illorum dementiam increpāte, qui nullam aſſerunt reſurrectionem.

Nolite ſeduci. Arguit Corinthios, qui ad reſurrectionem diffitendam, ab alijs fuerunt decepti, frequenti malorum colloquio.

Euigilate. Expergiſcimini à peccato, ut iuſti ſitis, & nolite peccare. Nam ex huiuſmodi peccādi licētia, ueſtra hæc de reſurrectione oritur incredulitas. Qui enim malis & peccatis obduruerunt, nullam eſſe exiſtimant, tormentorū formidine, reſurrectionē.

Ignorantiam enim Dei. Qui nullam dicunt futuram reſurrectionem, Dei ignoratione tenentur, Dei potentiam non agnoſcunt. Hæc ad reuerētiam uobis loquor: id eſt, non ut infenſus, aut hoſtis inceſſerem contumelijs, ſed pudore afficerem: ut correctos uos & uerecundia quadam adſectos, ad ueritatis notionem traducerem.

Sed dicit aliquis, Quomodo reſurgunt mortui? Quali autem corpore uenient? Inſipiens tu, quod ſeminas non uiuificatur, niſi prius moriatur. Et quod ſeminas, non corpus, quod futurum eſt, ſeminas: ſed nudum granum, ut puta tritici, aut alicuius cæterorum. Deus autē dat illi corpus, ſicut uult: & unicuique ſeminū proprium corpus. Non omnis caro, eadem caro: ſed alia hominum, alia pecorum, alia autem uolucrum, alia piſcium. Et corpora cœleſtia, & corpora terreſtria, ſed alia quidem cœleſtium gloria, alia autem terreſtrium. Alia claritas ſolis, alia claritas lunæ, & alia claritas ſtellarū. Stella enim à ſtella differt in claritate: ſic & reſurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione: ſurget in incorruptione. Seminatur in ignobilitate: ſurget in gloria. Seminatur in infirmitate: ſurget in uirtute. Seminatur corpus animale: ſurget corpus ſpirituale. Si eſt corpus animale, eſt & corpus ſpirituale, ſicut ſcriptum eſt, Factus eſt primus homo Adam in animam uiuentem: nouiſsimus Adam in ſpiritum uiuificantem. Sed non prius quod ſpirituale eſt, ſed quod animale: deinde quod ſpirituale. Primus homo de terra, terrenus: ſecundus homo de cœlo, cœleſtis. Qualis terrenus, tales & terreni. Et qualis cœleſtis, tales & cœleſtes. Igitur ſicut portauimus imaginem terreni, por-

Quomodo reſurgūt mortui.

Vt puta] Exempli gratia

Claritas] Vel, gloria, & infrà

Ignobilitate] Ignominia

Virtute.] Potentia.

Gene. 2. b Adam duplex.

Primus & ſecūdus homo.

temus & imaginem cœleſtis. Hoc autem dico, fratres, quia caro & ſanguis regnum Dei poſsidere non poſſunt: neque corruptio incorruptelam poſsidebit. Ecce myſterium uobis dico; Omnes quidem reſurgemus; ſed non omnes immutabimur. In momento, in ictu oculi, in nouiſsima tuba (canet enim tuba) & mortui reſurgent incorrupti: & nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc, induere incorruptionem: & mortale hoc, induere immortalitatem. Cùm autem mortale hoc induerit immortalitatem: tunc fiet ſermo qui ſcriptus eſt, Abſorpta eſt mors in uictoria. Vbi eſt mors uictoria tua? ubi eſt mors ſtimulus tuus? Stimulus autem mortis, peccatum eſt: uirtus uerò peccati, lex. Deo autem gratias, qui dedit nobis uictoriam per Dominum noſtrum IESVM Chriſtum. Itaque fratres mei dilecti, ſtabiles eſtote, & immobiles: abundantes in opere Domini ſemper, ſcientes quòd labor ueſter non eſt inanis in Domino.

Omnes quidē] Non oēs quidē dormiem': oēs tamen immutabimur.

Oſeæ 13.d Hebr.2.d

Eſt mors &c.] Tu' mors aculeⁱ? ubi tua inferne uictoria? Virtus] Potentia.

Peccatum uictoria.

1.Ioan.5.a

Inſipiēs tu, quod ſeminas. *Hoc pronomine Tu, emphaſim exprimit. Si quod tu ſeminas, prouenit longè præclarius, multò id uberius efficiet Deus in reſurrectione, cuius ille eſt propriè autor. Exemplo grani docet, non prius reſurrecturum corpus ad immortalitatis fructum, niſi prius in terra mortuum fuerit: ſicut ad frugem granum euadere nequit, non antè mortuum. Si ergo (ait Ambroſius) nudum granum ſeminatur, ut Dei nutu quodam modo elementorum miniſterio ueſtitum reſurgat, multa ſecum habēs incrementa utilitatis humanæ: cur non credibile ſit, Dei uirtute mortuum poſſe reſurgere, meliorata tantùm ſubſtantia non numero multiplicatum. Obſerua: Quidam hæretici dixerunt, non idem illud corpus, quod fuerat, ſuſcitari: id enim aiunt per Apoſtolum ſignificatum, cùm dixit, Et quod ſeminas, non corpus quod futurū eſt ſeminas. Certè Paulus nihil aliud docere nititur, quàm quod non reſurgit tale, quale ſepultum & ſeminatum eſt. Hoc ſignificauit, nō tale ſeminas, quale futurum eſt: nam ſubiungit Paulus: Deus autem dat illi corpus ſicut uult. Et ne quis nouum, uel alienum corpus intelligeret, addit: Et unicuique ſeminum proprium corpus. Non ait, aliud: ſed, ſuum cuique datur corpus. Corpus ergo quod ſepelitur, ſeminis loco eſt: ex eo idem enaſcitur corpus, licet ſpecioſius: nudum enim, & corruptione plenum illud erat, dum ſepeliretur: at in reſurrectione clarificatum & locupletatum eſt.*

Non omnis caro, eadem caro. *Etſi omnium generabilium & corruptibilium eadem ſit materia, non tamen rationalium & irrationalium eadem eſt caro: id eſt, non eſt eiuſdem dignitatis. Si inter genera carnis, diſcrimen reperitur, iuxta animantium differentiam: quid miraris, ſi in reſurrectione mortuorum, non eadem in omnibus offendatur gloria? Quemadmodum inter corpora cœleſtia, Solem, Lunam, & Stellas, alia alijs clariora ſunt: ita cùm reſurgent iuſti, alij alijs ſplendidiores apparebunt, pro diuerſis meritis diuerſa præmia dabuntur: iuxta ſententiam Saluatoris, In domo patris mei, manſiones multæ ſunt.*

Seminatur

Seminatur in corruptione. *Nō hic agit de naturali ſemine, ſed de corpore noſtro, ſemini cōparato. Seminatur, id eſt, moritur in modum ſeminis morientis, ut fructum afferat: non in modum bruti morientis, quod moriens omnino extinguitur. Cùm autē moritur corpus noſtrū, non omnino ſibi moritur, ſed moritur in modū ſeminis morientis: quod ita moritur, ut ſibi laudabiliorem uitam acquirat. Sic corpora noſtra ſeminantur, ſeu moriuntur ad uitam meliorem. Cùm ait, In corruptione: declarat rē ſeminatam, id eſt, corpus noſtrum, corruptione plenū, ſeu corruptibile: quod cùm ſeritur, moritur, uelut ſemē. Seminatur in corruptione: id eſt, corpus noſtrū corruptibile moritur, & reſurget incorruptibile, moritur ignominijs plenum, reſurget glorioſum, &c. Aut, Seminatur: id eſt, demandatur terræ corpus: In corruptione, id eſt, ut corrumpatur, & ſurget incorruptibile. Similiter ſepelitur corpus ignobile, & reſurget glorioſum.*

Seminari.

Brutū moriens omnino extinguitur.

Seminatur corpus animale. *Ab animali potentia, quæ eſt uegetatiua, & ſenſitiua (qua hìc dum uiuimus, indigemus) nūcupatur animale, in quod anima ipſa imperium habet, & gubernationē. Spirituale autem, quod Spiritus ſancti opera abūde utitur, ab eodemq; gubernatur, hic Spiritus non aßiduè in nobis operatur: quia nobis peccantibus abſcedit ſtatim, & auolat. Tunc autē cùm reſurgemus, perpetuò idē iuſtis & electis aderit. Vel ſimpliciter Spiritale, dicit incorruptū, quale in aërem deferri poßit, & locum non occupare, in modum Spirituum, iuxta dotes ſibi reſurgenti conceſſas.*

Animalis potentia.

Spiritalis.

In animam uiuentem. *Primus homo Adam erat in animam uiuentem effectus: hoc eſt, uiuebat ſibi, ſicut & unuſquiſq; ſibi uiuit: hoc eſt, corpus habet animæ uiribus gubernatum. Nouißimus uerò Adam, id eſt Chriſtus, eſt in Spiritū uiuificantem. Dominus enim IESVS Chriſtus ſecundum ſuam ſubſtantiam Diuinam, ſeu Diuinitatem, æqualis eſt Spiritui ſancto, quē hoc modo habebat, quo & propriā carnem uiuificabat, & nobis per eum incorruptionem largitus eſt. Quò fit, ut uitæ huius corruptibilis pignora in priore Adam cepeṙimus: futuræ uerò uitæ immortalis, incorruptibilis, & huiuſmodi, in Chriſto, qui eſt uia, ueritas, & uita. Eloquutionis idioma ſatis agnitū. Factus eſt in animam uiuentem: pro eo quod eſt, Factus eſt anima uiuens. Quemadmodum illud dicitur, Eſto mihi in Deum protectorem.*

Primus Adam.

Secundus Adam.

Pſal. 30.

Sed non prius quod ſpirituale eſt. *Eſt quidam rerum ordo in his, ut non prius ſpirituale, quàm animale. Sed prius animale & imperfectum quod tollitur, & reſurgit. ſpiritale & perfectum. Quemadmodum uides primum Adam animalē in animā uiuentem: poſteà agnoſcis ſecundum Adam cœleſtē in animam uiuificantē. Ab hoc cœleſtes, & ſpiritales dicimur: ab illo uerò terreni, & animales. Cœleſtis, dicitur (ait Ambroſius) quia non humanæ fragilitatis ritu, ſed diuinæ maieſtatis nutu & cōceptus eſt, & enixus. Nam uſqueadeò naturā noſtri habuit, ut ſecundus Adam dicatur, & homo.*

Sicut portauimus imaginem. *Geſtauimus imaginem terreni Adæ peccando & moriendo, geſtabimus imaginem poſterioris innocenter uiuendo. Aut peccator imaginem Adæ portat, iuſtus uerò imaginē Chriſti. Ergo (ait Ambroſius) ſicut portauimus ueterem hominem ante baptiſmum: ita & poſt baptiſmum, portemus nouum.*

Omnes quidem reſurgemus. *Omnes moriemur, & reſurgemus: Sed non omnes immutabimur: nō omnes conſequemur gloriā. Soli electi ad immortalitatis commodum immutati, & diuinæ gloriæ comitatu ditati erūt, in peccato ſuo & miſeria permanentibus impijs. Vocat Paulus, ut infrà, mutationem ad gloriam illam cœleſtem & ſtatum glorioſum, Immutationē. Et qui hinc ad illam gloriam mutantur, & tranſeunt, Immutari dicuntur. Hæc eſt illa Immutatio perfecta, de qua loquutus eſt Iob, Expecto*

Immutatio.

Iob 14. c

donec ueniat immutatio mea. Reprobi *mutabuntur quidem cùm reſurgent, & immortales, & incorrupti: ſed illa eſt imperfecta, & ſecundum quid, ut dicunt, mutatio.*

Mortui reſurgent. *Obſerua: Cùm de reprobis eſt loquutus, tertia perſona eſt* Pſal. 113. *uſus, Mortui, id eſt, reprobi & peccatores (ut in Pſalmo, Non mortui laudabũt te Domine) reſurgent incorrupti. Et nos immutabimur: id eſt, electi immutabuntur ad gloriam. Aut tum boni tum mali ad immortalitatem corporis reſurgẽt. Nos uerò, id eſt, electi, immutabimur: quia de miſeria ad gloriam tranſibimus.*

Abſorpta eſt mors. *In Chriſto uictore abſorpta eſt mors, qui mortem occidit reſurgendo, & uictor apparuit.*

Vbi eſt mors uictoria tua? *Ex perſona iuſtorum loquitur, inſultando morti. O' mors, ubi eſt tua gloria, ſeu potentia & uictoria, qua totum genus humanum tibi* Stimulus mortis peccatum. *ſubigebas? O' mors, ubi eſt ſtimulus tuus, ſeu peccatum, quo ad mortẽ impulſus eſt homo? Hoc declarat dicens, Stimulus autem mortis, peccatum. Sagitta mortis (ait Ambroſius) peccatum, per quod animæ iugulantur.*

Virtus uerò peccati. *Occaſione enim accepta per legem, quæ docet, & per eam cognoſcimus, peccatum fit maius & grauius.*

Deo autem gratias. *Non noſtro, ſed* IESV *Chriſti beneficio collata eſt nobis uictoria: ille certauit, illius certaminis fructum conſequimur per eius immenſam clementiam. Gratias agamus.*

Labor ueſter non eſt inanis. *Quaſi dicat: Olim à uobis uirtus ipſa negligebatur, quia reſurrecturos uos minimè credebatis, eoq; laborem uanũ ducebatis. Nũc uerò pro certo habetis, reſurrectionem futuram: credentes, ueſtros labores nequaquã fore inaneis, quos in Dominum, & in nomine eius operati fueritis.*

CONCILIATIO.

Prima. HAEC *inuicẽ pugnare uidentur, quæ Paulus hoc capite pronuntiat: Ego ſum minimus Apoſtolorum: Et, Abundantius omnibus his laboraui.* RESPONDEO. *Paulus ſequutus Præceptoris ſui* IESV *Chriſti doctrinam (Matthæi 20. cap. Quicunque uoluerit inter uos maior fieri, ſit ueſter miniſter: Et qui uoluerit inter uos primus eſſe, erit ueſter ſeruus) ea humilitate floruit, ut ſtatim pronũtiauerit ſe abundãtius illis laboraſſe, non ſibi, ſed gratiæ* IESV *Chriſti adſcribens laborem. Non autẽ ego (ait) ſed gratia Dei quæ mecum eſt. Hac humilitate uſq; adeò ualuit, ut euangelizauerit imperueſtigabiles* IESV *Chriſti diuitias, & docuerit diſpenſationẽ myſteriorum Dei, abſconditam à ſeculis in Deo, qui creauit omnia.*

Secunda. QVOMODO *cohærere uideãtur, quod hic Paulus dicit, In Chriſto omnes uiuificabuntur: & quæ Ioannis 5. ſcribuntur: Filius quos uult uiuificat.* NIHIL Mors duplex. *pugnantiæ eſt, ſi obſeruaueris, duplicem eſſe mortem. Eſt quædam mors carnis, quæ fit, cùm exhalamus animam. Eſt alia mors, quæ eſt fidei uiuæ, quando in impietate ſubmergimur, ut Deum non curemus, & ueniam non deprecemur. Salutis mors eſt, quando æternis tenebris mancipamur, quæ dicitur mors æterna. Ita eſt quædam uiuificatio,* Reſurrectio duplex. *quæ dicitur, Carnis reſurrectio: de qua loquitur Chriſtus in Ioanne, Veniet hora, in qua omnes, qui in monumẽtis ſunt, audient uocẽ filij Dei, & procedent, qui bona fecerũt, in reſurrectionẽ uitæ: qui uerò mala egerũt, in reſurrectionem iudicij. Similiter & Paulus in hoc toto capite loquitur de uiuificatione, quæ fiet in conſummatione ſeculi,* Viuificatio. *quãdo uniuerſi ad Iudiciũ reſurgemus. Eſt quædam uiuificatio, quæ eſt excitatio ad uitam mortalem, ut, cùm uerbo excitati ſunt mortui, ad uitam priorem. De hac loquitur*

Chriſtus

Chriſtus Ioannis 5. Sicut pater ſuſcitat mortuos, & c. id eſt, filius: quia eandem potẽtiam
habet cum patre, excitat defunctos ad uitam priorẽ quos uoluerit, non minori potentia
& uirtute, quàm pater. Id quod in Lazaro excitando, Ioannis 11. in filia Archiſynago-
gi, Marci 5. In filio uiduæ, Lucæ 7. ſatis commonſtrauit. Eſt & alia uiuificatio, quæ fit,
quando excitantur impij ab impietate, & credunt in IESVM *Chriſtum.*

QVID *hic Paulus dicit, quòd Chriſtus regnum patri traditurus eſt: cùm ſcriptura* Tertia.
paßim teſtetur, Chriſtum perpetuò regem manſurum, & eius regni finem nullum futu-
rum. RESPONDENDVM: *Paulum hic loqui de regno Chriſti, quod in terris*
iam per fidem adminiſtrat, in quo per uerbũ ſuum regnat, non apertus rebus, ſed perin
de ut ſolem per nubes denſas lucentem conſpicimus, nubibus autem decedentibus, aut
uento diſcußis, cùm lumen, tum ſolem uidemus. Ita hoc loco, regnum Chriſti præſens eſt
Eccleſia, in qua nunc per fidem uidemus: ſed cùm finis aderit, ablatæ erunt nubes, &
quotquot fuerunt, ſunt, & erunt electi, per Chriſtum, & in Chriſto fruentur Deo, &
ſumma pace & tranquillitate donabuntur. Et id eſt, quod hic Paulus dicit, Chriſtum
traditurum Deo regnum. Transferet Chriſtus occultum in apertum.

PAVLVS *conſtanter hic pronuntiat, Omnes quidem reſurgemus. Quum tamen* Quarta.
nõ ignorauerit dictum Dauidis, Non reſurgunt impij in iudicio. NON *loquitur pro-*
pheta primo pſalmo de reſurrectione nouißima, quæ fiet in conſummatione ſeculi, ubi
Chriſtus IESVS *cum hortatu & uoce Archãgeli, ac tuba Dei deſcẽdet de cœlo, &*
apparebit in gloria Maieſtatis ſuæ, iudicaturus uiuos & mortuos: Tum enim omnes,
cum pij, tum impij, reſurgent ad iudiciũ, ut reportet unuſquiſq;, prout geßit in corpore,
ſiue bonũ, ſiue malum, 2. Corinth. 5. Et de hac reſurrectione copioſè hoc capite Paulus
diſſerit, conſtanter pronuntians, Quòd omnes reſurgemus. Dauid uerò confert hoc loco
pium cum impio, & commendans uirtutes iuſtorum, ait, Et folium eius non defluet, &
omnia quæcunq; faciet, proſperabuntur. Mox uerò pulchra antitheſi, impij mala recen- Reſurrectio impiorum in iudicio.
ſens, ſubdit: Non ſic impij, non ſic: id eſt, non proſperabuntur in omnibus uijs ſuis, uelut
pij, qui in lege Domini meditantur die ac nocte: ſed tanquã puluis, quem proijcit uentus
à facie terræ. Ideo non reſurgent impij in iudicio, neque peccatores in concilio iuſto-
rum: id eſt, non perdurabunt in ſanctorum Eccleſia, diſpergẽtur uelut paleæ leuißimæ:
quia in impietate ſua ſubmerſi, uero iudicio carent: quo perpetuò etiam carebunt, dum
Chriſtum, & eius ſponſam Eccleſiam, non ſequuntur: nolunt ſua in concilio piorum da
mnari, & ubi audiunt ſe condemnari uerbo Domini, furiunt, inſaniunt, nolunt audire
ſanam doctrinã, dicunt ſuum ſpiritũ ſibi eſſe ſatis. Sed toto cœlo errant, quum ſi ſpiri-
tum Dei haberent, non à piorum concilio, in quo Spiritus ſanctus reſidet, diſcederent.
Non enim diſſenſionis eſt Deus. Aut ſi uis ad extremum iudicium uerſum illum Dauidis 1. Corint. 14. g
referre, ſic interpretare: Non reſurgent impij in iudicio & iuſtitia, uelut pij: ſed in ini-
quitate ſua reſurgent: neque in concilio iuſtorum, ſed condemnatorum corona & cœ-
tu, cum quibus ibunt in ignem æternum, qui paratus eſt Diabolo, & Angelis eius.

DICTIO.

MORS *in Scriptura ſomnus ferè uocatur: hinc mors piorum, & Chriſtianorũ ſo-* Mors.
mnus appellatur, quippe qui non guſtant mortem æternam, ut Ioan. 8. Si quis ſermonem
meum ſeruauerit mortem non guſtabit in æternum. & Ioan. 11. Qui credit in me, non
morietur in æternum. Videre mortem & corruptionẽ, Hebraiſmus eſt in ſcriptura, pro Videre mortẽ.
mori, & corrumpi: Non uidere mortem: pro, non mori, ut Luc. 2. & Ioannis 8. Quo fer
tè Scriptura utitur, ad oſtendendam diuinam uirtutem, cui omnia uiuũt, & nihil perit
aut

aut corrumpitur: Sed nobis perimus, & nobis morimur, & corrumpimur.

CRAS *moriemur: prouerbium eſt Laconicum. uide Chiliades* Eraſmi.

CORRVMPVNT *bonos mores colloquia praua. Senarius eſt* Menandri *poëtæ comici, ait* Hieronymus.

Myſterium. MYSTERIVM *ſignificat aliquid ſecretum, quoc remotum eſt ab oculis atque abſconditum, præcipuè uerò in uerbis, ut cùm dicitur, quod obſcurum eſt, & intellectu difficile, ſolemus dicere, Hoc myſterium eſt. Verè* Euangelium, *imò ipſe Chriſtus myſterium* Dei *eſt: Euangelium enim prædicat, quæ à ratione humana & ſenſu remota ſunt, adeò ut totus orbis nequeat ea capere, neq; à quoquam, niſi fideli. 1. Corinth. 2. Prædicamus ſapientiam Dei in myſterio abſconditam. Hæc* Dei *myſteria ſunt: Chriſtum natũ eſſe ex uirgine, paſſum, & reſurrexiſſe, cœlos aſcẽdiſſe, & ad dexteram patris ſedere.*

Caro. Sanguis. CARO *& ſanguis, in ſacra ſcriptura interdum pro hominibus, ut Galat. 1. & 2. Non acquieui carni & ſanguini. Aliquando pro ſenſu humano, aut uiribus hominis.* Vt *Matth. 16. Caro & ſanguis non reuelauit tibi. Poteſt pro affectibus & concupiſcentijs noſtris accipi, ut hoc loco, qui affectus & concupiſcentias ſequuti fuerint, regnum* Dei *non poßidebunt. Interdum caro ſignificat proximum, ut 2. Regum 5. & Eſaiæ 58. Carnem tuam ne deſpexeris.*

IN ICTV *oculi.* Diuus Hieronymus *ad* Minerium *indicat, utrunque inueniri ῥιπῇ, id eſt, ictus: & ῥοπῇ, id eſt, motus. Prius tranſlatum eſt ab ictu teli, ſeu fulminis. Secundum à motu lancis, ſeu libræ.*

Meminit Paulus collectæ: & pollicetur reditum, multos nominatim ſalutans. CAP. XVI.

DE collectis autem, quę fiunt in ſanctos, ſicut ordinaui Eccleſijs Galatiæ, ita & uos facite. Per unam ſabbathi unuſquiſque ueſtrum apud ſe ſeponat, recondens quod ei beneplacuerit: ut non cùm uenero, tunc collectæ fiant. Cùm autem præſens fuero quos probaueritis per Epiſtolas, hos mittam, perferre gratiam ueſtram in Hieruſalem. Quòd ſi dignum fuerit, ut ego eam, mecum ibunt. Veniam autem ad uos, cùm Macedoniam pertranſiero: nam Macedoniam pertranſibo. Apud uos autem forſitan manebo, uel etiam hyemabo: ut uos me deducatis, quocunque iero. Nolo enim uos modò in tranſitu uidere: ſpero enim me aliquantulum temporis manere apud uos, ſi Dominus permiſerit. Permanebo autem Epheſi, uſque ad Pentecoſten. Oſtium enim mihi apertum eſt magnum, & euidens, & aduerſarij multi. Si autem uenerit Timotheus, uidete, ut ſine timore ſit apud uos: opus enim Domini operatur, ſicut & ego. Ne quis ergo illum ſpernat. Deducite autem illum in pace, ut ueniat ad me: expecto enim illum cum fratribus.

[Margin, left: Collectæ in pauperes ſanctos. — Timotheũ cõmẽdat Paulus.]

[Margin, right: Collectis] collationibus — Beneplacuerit] cõmodum fuerit — Gratiam] munificentiam — Dignum] operæpretium — Euidens,] efficax.]

Sicut

Sicut ordinaui. *Non ait, Hortatus ſum, uel dedi conſiliū: ſed, ordinaui, quod eſt maioris poteſtatis: ut intelligamus uel regium decere imperiū, eleemoſynam impartiri.*

Per unam ſabbathi. *Per unam ſabbathi, dominicum diem intelligit, ait Chryſoſto. Hoc eſt, primam ſabbathi, uel primum hebdomadæ diem.*

Recondens. *Id eſt, theſaurizans. Quod ei placuerit, addidit, ne quem forte, cuius tenues eſſent fortunæ, puderet muneris parum magnifici. Recordat ergo apud ſeipſum quiſq;, adeoq; cumulet, auctumq; deinceps, & cumulatum deferat. Ad eos hic ſermo habetur, qui ex iuſtis laboribus ſua quærunt, non illis qui uſuras exigunt, has reſtituant: Neq; militibus hic ſermo dirigitur, qui inuadunt alios, & gaudent alienis calamitatibus. Ex his enim profectò nihil dignatur Dominus accipere.*

Oſtium enim mihi. *Video mihi acceſſum ampliſſimum, ad complureis ſuſcipiendæ fidei gratia paratos: ſed multi ſunt aduerſarij. Hoc dicens, indicat magnam cum Diabolo luctam, qui alios concitat, ut aduerſentur, quando poteſtate priſtina ſentit ſe ſpoliatum. Aut ut intelligas, ſpem fructus eſſe uberem, cùm ait, Oſtium magnum mihi apertum eſt, ſed aduerſarij multi: id eſt, ſed non ſine negotio, ob eos, qui conarentur impedire. Oſtium apertum eſſe, metaphora prouerbiali pro eo dixit, quod eſt, occaſionem, & uelut anſam subminiſtratam eſſe.*

De Apollo autem fratre, uobis notum facio, quo- **Apollo.**
niam multùm rogaui eum, ut ueniret ad uos cum fra-
tribus: & utique non fuit uoluntas eius, ut nunc ue-
Ei uacuum fuerit. opportunitatē erit nactus. niret. Veniet autem cùm ei uacuum fuerit. Vigilate,
ſtate in fide, uiriliter agite, & confortamini: omnia ue-
ſtra in Charitate fiant. Obſecro autem uos, fratres, no-
ſtis domum Stephanæ & Fortunati, & Achaici, quo- **Stephanæ familia.**
niam ſunt primitiæ Achaiæ, & in miniſterium San-
ctorum ordinauerunt ſeipſos: ut & uos ſubditi ſitis
eiuſmodi, & omni cooperanti & laboráti. Gaudeo au-
In præſentia] de aduentu tem in præſentia Stephanæ, & Fortunati & Achaici,
Vobis] mihi ueſtri quoniam id quod uobis deerat, ipſi ſuppleuerūt: refe-
Refecerunt] refocillauerunt cerunt enim & meum ſpiritum, & ueſtrum. Cognoſci-
te ergo qui eiuſmodi ſunt. Salutant uos omnes Eccle-
ſiæ Aſiæ. Salutant uos in Domino multùm Aquila, &
Priſcilla, cum domeſtica ſua Eccleſia, apud quos & ho-
ſpitor. Salutant uos omnes fratres. Salutate inuicem in
oſculo ſancto. Salutatio, mea manu Pauli. Si quis non **Oſculum.**
amat Dominum noſtrum IESVM Chriſtum, ſit ana-
Maranatha. id eſt, Dominus noſter uenit. thema: MARAN ATHA. Gratia Domini noſtri
IESVS Chriſti uobiſcum. Charitas mea cum omni-
bus uobis in Chriſto IESV. Amen.

De Apollo fratre. *Apollos frater erat Timothei: eruditior ille, & natu Timotheo maior fuiſſe uidetur. Vt ne dicant, Cur nobis illum uirum non miſit, ſed pro* **Apollos frater Timothei.**

illo iuuenem? Placat illos dicens: Rogaui illum, ueniret ad uos, & utique non fuit uoluntas eius: id eſt, uoluntas Dei non erat, ut ueniret.

State in fide. *Siue illi ueniant, ſiue negotijs Eccleſiaſticis impediti aliò diuertant, uos interim ſtate in fide: & non in ſapientia illa peregrina, aduerſus inſidias malè perſuadentium.*

Omnia ueſtra in charitate. *Si Charitas ueſtro cordi fixa fuiſſet, nunquam quiſquam dixiſſet, Ego ſum Apollo. Ego ſum Pauli. Sub prophano iudice nemo quiſquam litigaſſet, imò prorſus ne litigaſſet quidem: Vxorem patris nunquam illa duxiſſet: Nunquam tenuiores illos contempſiſſent: Sectas nunquam introduxiſſent: Donis nunquam ſublati fuiſſent, ſi Charitatis uis locum ullum tenuiſſet.*

Primitiæ. Primitiæ. *Primitias uocat, uel quia primi in Achaïa, id eſt, Græcia crediderant: uel, quòd cum fide uitam optimam uelut fructibus quibuſdam declararent, & egregiè qualibet in re ſeſe darent. Primitias enim cæteris rebus, quarũ primitiæ ſunt, ſelectiores eſſe oportet, quale teſtimonium illis hoc loco Paulus dedit.*

Vt & uos ſubditi ſitis. *Id eſt, morem gerite, grati eſtote illi familiæ Stephanæ, non ſolùm illi, ſed & bene meritis & laborãtibus grati eſtote. Coadiuuemini mutuò, tum facultatum impenſis, tum corporis adminiſtratione communicetis. Erit enim propoſitum hoc, quo ſe in ſanctorum miniſterium ordinauerunt, leuius, ſi ueſtræ ſuppetiæ coniungantur, beneficentiæq; uis perueniat ad plureis.*

Cognoſcite qui eiuſmodi ſunt. *Id eſt, in honore eos habetote, ſiue honorate, cognoſcentes eorum ſtudium, uel laborem.*

Si quis non amat Dominum. *Si quis membra ſua facit meretricis, ſacrificauerit idolo, fratrem oderit, nomina ab hominibus ſibi impoſuerit, Ego Cephæ, ego Apollo, &c. Reſurrectionem non crediderit, ſit anathema, ſit ſegregatus & ſepoſitus à Domino & Eccleſia.* MARAN ATHA: *id eſt, Dominus uenit: quaſi dicat, Venit enim Dominus uindex illius.*

Charitas mea. *Significat Paulus, ac ſi diceret, omnibus me uobis per charitatẽ ſubijcio, ſeruiturus per dilectionem cuilibet indigenti opera mea. Aut dici poteſt: Precor, ut quem ad modum ego uos Chriſtiano affectu diligo, ita uos inuicem ſyncerè diligatis, ea charitate, qua nos conglutinauit Chriſtus* IESVS, *Amen.*

CONCILIATIO.

QVOD *Chriſtus Luc. 10. dicit, Neminem per uiam ſalutaueritis: aduerſatur Paulo dicenti hoc cap. Salutate uos in oſculo ſancto.* CHRISTVS *hoc loco non uetuit Apoſtolis, ne quenquam perpetuò ſalutarent: ſed hoc uoluit, ne uocationem deſererent, aut commiſſum munus interrumperent. Seruiendũ eſt fratribus, ſed poſt Deum. Primùm quærite regnum Dei, & iuſtitiam eius: Matth. 6. Salutandi ſunt fratres, exequuto Dei imperio: cuius habes exemplum apud eundem Lucam, capite præcedente. Nam cùm quidam uoluiſſet ſepelire patrem, & poſteà ſequi Chriſtum, dixit illi* IESVS: *Sine, ut mortui ſepeliant mortuos ſuos: Tu autem uade, & annuntia regnũ Dei. Et alter ait, Sequar te Domine, ſed permitte mihi primùm renuntiare ijs, qui domi ſunt, Ait ad illum* IESVS, *Nemo mittens manum ad aratrum, & reſpiciens retro, aptus eſt regno Dei. Ita hic, quando uult, neminem ſalutent per uiam: uult, prædicatores negotium ſuum proſequi, & nullo impedimento remorari negotium Euangelij. Quaſi dicat, Ecce ego mitto uos ad prædicandum, non ad ſalutandum, docẽdi prouinciam uobis committo, non ſalutandi. Pergite igitur, docete Iſraëlem. Poſtea ubi negotium*

gotium Euangelij exequuti fueritis,ſalutandi erit locus, uocationi ueſtræ nunc inſeruite. Sic Heliſæus ſeruo ſuo eundem ſalutandi affectum prohibuit, dum ad excitandum filium Sunamitidis mittit. 4. Reg. 4. Primùm potiora exequenda, deinde licebit ad alia quoque ſe accingere. Apoſtoli crebras ſalutationes intermiſcent ſuis epiſtolis, ne putes Chriſtianis non licere, ſalutare amicos.

DICTIO.

ANATHEMA. *hac uoce Paulus extremum exitium ſignificare ſolet, quod Hebræi uocant heræm.*

MARAN ATHA. *Duæ dictiones: magis Syrum eſt, quàm Hebræum: tametſi ex confinio utrarũq; linguarum aliquid & Hæbræum ſonat, & interpretatum eſt, Dominus noſter uenit. Sic Hieronymus & Ambroſius transferunt.*

Miſſa fuit hæc prior, è Philippis per Stephanam & Fortunatum, & Achaicum & Timotheum.

Quidam ſcribunt hanc epiſtolam non è Philippis ſed Epheſo miſſam, quòd hoc capite ultimo Aſiaticarum meminerit eccleſiarum.

POSTERIOR AD CORINTHIOS EPISTOLA.

Poſterior hæc Epiſtola, cùm ferè tota nihil aliud ſit, quàm apoſtolatus Pauli apologia: contriſtatos tamen & emendatos Corinthios conſolatur: eoſdem ſuo exemplo ad perſequutiones patienter ferendas, cohortans.

LOCI INSIGNES.

1 Diſſerit de utilitate Crucis, certitudine Euãgelij, & fructu ſeuerioris ſuæ increpationis, in priore epiſtola factæ, de abſoluẽdo fornicario, conſenſu Eccleſiæ petito. Cap. I. II. & VII.

2 De prærogatiua & efficacia miniſterij noui teſtamenti, præ miniſterio Moyſi. Cap. III.

3 De lucro, & uera tolerantia aduerſitatum, quæ pro ueritate Chriſti perferuntur, & poteſtate Miniſtris Eccleſiæ à Chriſto data & communicata. Caput IIII. & V.

4 De uero ſtudio religionis, & cauenda contagione malorum: deq; ſalutari triſtitia & pœnitentia, ob peccata. Cap. VI. & VII.

5 De ſubſidio pauperum in Palæſtina. Cap. VIII. & IX.

6 De pſeudapoſtolis, de potentia ſpirituali & multimoda probatione apoſtolatus Pauli. Cap. X. IX. & XII.

7 De ſeueritate exercenda in eos, qui, cùm peccauerunt, negligunt pœnitentiam. Cap. XIII.

EPISTOLA BEATI PAVLI APOSTOLI AD CORINTHIOS II.

Deus ſuorum liberator & conſolator. CAP. I.

PAVLVS Apoſtolus IESV Chriſti per uoluntatem Dei, & Timotheus frater Eccleſiæ Dei, quæ eſt Corinthi, cum omnibus Sanctis, qui ſunt in uniuerſa Achaia, Gratia uobis & pax à

[Gratiarũ actio. Ephe. 1. a 1. Petri 1. a]

Deo patre noſtro, & Domino IESV Chriſto. Benedictus Deus & pater Domini noſtri IESV Chriſti, pater miſericordiarum, & Deus totius

[Cõſolator De⁹ in tribulationibus.]

conſolationis, qui conſolatur nos in omni tribulatione noſtra: ut poſsimus & ipſi conſolari eos, qui in omni preſſura ſunt, per exhortationem, qua exhortamur & ipſi à Deo: quoniam ſicut abundant paſsiones Chriſti in nobis, ita & per Chriſtum abundat & cõſolatio noſtra. Siue autem tribulamur, pro ueſtra exhortatione & ſalute: ſiue conſolamur, pro ueſtra conſolatione: ſiue exhortamur, pro ueſtra exhortatione et ſalute, quę operatur tolerantiam earundem paſsionum, quas & nos patimur: & ſpes noſtra firma eſt pro uobis, ſcientes quòd ſicut ſocij paſsionum eſtis, ſic eritis & cõſolationis.

[Exhortation᷑, qua exhortamur] Conſolatione qua conſolamur. Paſsiones] Afflictiones. Veſtra exhortatione] Veſtrá conſolatione]

Non enim uolumus ignorare uos, fratres, de tribu-

[Afflictus Paulus in Aſia.]

latione noſtra, quæ facta eſt in Aſia, quoniã ſupra modum grauati ſumus ſupra uirtutem, ita ut tæderet nos etiam uiuere. Sed ipſi in nobis ipſis reſponſum mortis

[Fidendum in Deo.]

habuimus, ut non ſimus fidentes in nobis, ſed in Deo qui ſuſcitat mortuos, qui de tãtis periculis nos eripuit, & eruit: in quem ſperamus, quoniam & adhuc eripiet,

[Orationes.]

adiuuantibus & uobis in oratione pro nobis: ut ex multarum perſonis facierum, eius, quæ in nobis eſt donationis, per multos, gratiæ agantur pro nobis.

[Tæderet nos etiam uiuere.] Vel, deſperauerimus etiam de uita. Reſpõſum] Sẽtentiam. Multarũ pſonis, &c.] Multis pſonis pro dono in nos collato.]

[Timotheus Paulo inferior.]

Et Timotheus frater. *Erat Timotheus Paulo inferior, ſed Charitas omnis conglutinat. Fratrem dicit, partim illi hac re dignitatem & autoritatem (ut Corinthijs ſit reuerendus & obſeruandus) concilians, partim ſuam declarans modeſtiam. Non dixit Paulus & Timotheus: Quia (ait Ambroſius) non ambo Apoſtoli.*

Pater

Pater miſericordiarũ. *Eſt Deus ſolus ſuapte natura miſeriæ expers, non autem creatura, quæ miſerijs, qualis qualis fuerit, ſubiecta eſt, ut docet Paulus Rom. 8. Vanitati creatura ſub. &c. Fit igitur, ut miſericordia Dei, creatura omnis indigeat. Reuera tantum miſericordiæ nobis præſtitit, ut ab ipſis portis mortis nos reduxerit: Ex his colligamus, unicam eſſe miſericordiam, plures autem quibus opus eſt miſericordia.*

Deus ſuapte natura miſericors

Qui conſolatur nos. *Sinit quidem nos Deus affligi, ſed dum affligimur, nos conſolatur, & noſtram auget patientiam. Laudemus Deum, ut Deum omnis conſolationis: hoc eſt, eximiè in omnibus aduerſis conſolantem. Solet Deus ſuos cruce explorare & probare, igneq́; afflictionis rubiginem carnis excoquere. Geſtiant ergo, & gaudio magno ducantur ſancti, dum in diſciplina hac, & ludo, ſiue ſchola Dei exercentur ad uitam atque innocentiam. De hac re Paulus Roma. 5: & 8. cap. & Hebræ. 12.*

Vt poſsimus conſolari eos. *Apoſtolorum & prædicatorum munus explicat, quorum maximè intereſt, ne deſides & otioſi uiuant, ſed ſolatio refecti, ac reſpiratione refocillati, afflictos conſolentur, unguant, corroborent, atque erigant. Quidam ſic interpretantur: Noſtri conſolatio, & aliorum eſt conſolatio. Aliter: Conſolatio, qua Deus nos conſolatur, nobis uires ſuppeditat, ut poſsimus oppreſsis, & afflictis ſolatio eſſe.*

Qua exhortamur: *Id eſt, conſolamur à Deo, uerbum paſsiuè accipitur.*

Abundant paſsiones. *Quas pro Chriſto toleramus paſsiones, ſuas reputat. Nempe, Quod uni ex minimis iſtis feciſtis, mihi feciſtis. Quò magis affluxerint nobis paſsiones, tantò maior, & abundantior erit & conſolatio, ut & Petrus eſt de carcere liberatus, & ipſe Paulus uiſione Domini & uoce confirmatus in templo.*

Electorum paſſiones ſunt Chriſti.

Spes noſtra firma eſt. *Etiam ſi innumerabileis moleſtias patimini, tamen confidimus futurum, ut ne in ueſtris quidem perſequutionibus deijciamini: tantum abeſt, ut metuamus, ne perturbemini his afflictionibus, quas patimur.*

Quæ facta eſt in Aſia. *Vltimo capite prioris epiſtolæ dixit, Permanebo autem Epheſi, uſque ad Pentecoſten, Oſtium enim mihi apertum eſt magnum, & euidens, & aduerſarij multi, in ciuitate Epheſo. Hunc locum interpretantur de ea ſeditione, quã Demetrius aduerſus Paulus Epheſi excitauit, Act. cap. 19.*

Vt tæderet nos. *Hoc appellat Dauid portas inferorum, ac dolores, & umbram mortis. Ac ſi dicat, Periculum ſuſtinuimus, ut ne expectaremus quidem nos amplius uicturos.*

Reſponſum mortis. *Ipſæ anguſtiæ & afflictiones adeò uehementes, talem uocem per me afflictum edebant, Omnino morior, inſtat uitæ finis, mors fores pulſat. Ob oculos enim mortem proſpectabant Apoſtoli à fidei aduerſarijs obiectam, & comminatam, imò ipſa pericula nihil aliud, quam ipſam mortem ſperabant. Erat Paulus tantis obrutus moleſtijs, perinde atque ſolent eſſe infirmi à medicis morti adiudicati, de quorum uita deſperatur.*

Vt ex multarum. *Apud Ambroſium legitur, In multorum facie: ut intelligamus, gratias publicitus agendas, de donis ipſi Paulo collatis, cuius reditus ſperabatur ad Corinthios. Paulus hoc loco ait, ſe fuiſſe Dei clementia ſaluum redditum, moxq́; & Corinthiorum precibus, acceptam ſalutem adſcribit. Eripuit nos (inquit) à periculis Deus: erupturusq́; eſt, uobis precantibus Deum pro me: ut quæ in me collata eſt gratia per multos: id eſt, per uos: plurimum enim pro me eſtis orantes, in quorum gratiã eripior, ut ex multarum perſonis facierum, gratiæ habeantur: hoc eſt, à uobis noſtra cauſa.*

grates uarijs modis tum priuatim, tum publicè dicãtur. Errant ergo turpiter, qui eccleſiæ, & publicas illas ſupplicationes contemnunt, plus fiduciæ centurionũ, & equorum multitudini adſcribentes, quàm ijs, quorũ arma ſunt preces & lacrymæ ad Deũ. Sunt & inſani pleriq;, qui neq; Deũ, neq; eccleſiæ preces agnoſcunt: ſed ordine præpoſtero omnia tribuunt fato. Tametſi bono noſtro, noſtraq́; opera nõ indigeat Deus, eſt tamen illi placitum, & gratum, cum eo precibus agamus, ut in fiducia rogantes exaudiamur.

Gloria.] Gloriatio

Synceritas Pauli in prædicando Euangelio.

Nam gloria noſtra hæc eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtræ, quòd in ſimplicitate cordis, & ſynceritate Dei, & non in ſapientia carnali, ſed in gratia Dei conuerſati ſumus in hoc mundo: abundantius autem ad uos. Non enim alia ſcribimus uobis, quàm quæ legiſtis, & cognoſcitis. Spero autem quòd uſque in finem cognoſcetis: ſicut & cognouiſtis nos ex parte, quòd gloria ueſtra ſumus, ſicut & uos noſtra, in die Domini noſtri IESV Chriſti. Et hac confidentia uolui priùs uenire ad uos, ut ſecundam gratiam haberetis, & per uos trãſire in Macedoniam: & iterum à Macedonia, uenire ad uos: & à uobis, deduci in Iudæam. Cùm ergo hoc uoluiſſem, nunquid leuitate uſus ſum? Aut quæ cogito, ſecundum carnem cogito, ut ſit apud me Eſt, & Non? Fidelis autem Deus, quia ſermo noſter, qui fuit apud uos, non eſt in illo Eſt, & Non: ſed eſt in illo EST. Dei enim filius IESVS Chriſtus, qui in uobis per nos prædicatus eſt per me & Syluanum & Timotheũ, non fuit in illo Eſt & Non: ſed EST in illo fuit. Quotquot enim promiſsiones Dei ſunt, in illo EST. Ideo & per ipſum AMEN, Deo ad gloriam noſtram. Qui autem cõfirmat nos uobiſcum in Chriſtum, & qui unxit nos, Deus: qui & ſignauit nos: & dedit pignus Spiritus in cordibus noſtris. Ego autem teſtem Deum inuoco in animam meam, quòd parcens uobis, non ueni ultrà Corinthum: non quia dominamur fidei ueſtræ, ſed adiutores ſumus gaudij ueſtri. Nam fide ſtatis.

Ad uos.] Erga uos.
Legiſtis.] Legitis.

Gloria Pauli.

Cur Paulus nõ redierit Corinthum.

Secundam gratiã haberetis,] Vel, geminam apud uos inirẽ gratiam.
Voluiſſem,] In animo uerſarẽ.
Eſt & non?] Quod eſt etiã, etiam, & quod non, non?

In illo eſt, ideo & per] Per ipſum ſũt etiã, & per
Noſtram.] Per nos.
Pignus] Vel, arram
Nõ ueni ultra] Vel, nondum ueni

Confirmatio. Vnctio. Signum. Spiritus ſanct9.

Teſtimonium conſcientiæ. *Gloria, id eſt, gloriatio. Prior conſolatio, inquit, ex Deo eſt, hæc uerò ex conſcientiæ puritate: & hanc gloriationem uocat, fiduciam habens ob conſcientiam cuiuſuis labis exortem. Ac ſi dicat: Non ob aliquod facinus hæc paſſus ſum: conſcientia ſiquidem teſte, certus ſum, quòd in ſimplicitate, & non in ſapientia carnali, id eſt, doloſitate, & aſtutia.*

Abundantius apud uos. *Quandoquidem & ſigna, & miracula apud Corinthios edidit, & uitam irreprehenſibilem exhibuit, quæ & ſcriptis & prædicationi reſponderet, quã (ait) ſperat ab ipſis uſq; in finem cognoſcendã ſimplicẽ, & ſynceram.*

Non

Non enim alia ſcribimus. *Ea ſe dicit Paulus ſcribere, quæ non ſolùm literis cernerent, ſed & operibus eius manifeſta haberent.*

Quod gloria ueſtra. *Diem, ſuo more, uocat iudicium. Quamuis uulgi iudicio, non eſt mihi cauſa gloriandi de uobis, aut uobis de me, tamen apud Chriſtum eſt, quod gloriemur utriq; de alteris. Agnouiſtis iam olim qualis ſim, Agnoui & ego uos.* Dies pro iudicio.

Vt ſecundam gratiam habeatis: *Id eſt, ut duplam gratiam habeatis: alteram per epiſtolam, alteram ob præſentiam. Porrò gratiam hic appellat gaudium.*

Vt ſit apud me Eſt, & Non? *Quæ cogito, id eſt, delibero, non ſecundũ carnem & leuitatem humanam ſtatuo, ut ſit apud me Eſt, & Non: id eſt, promiſsionis inconſtantia. Quòd enim promiſi me ad uos uenturum, & non ueni: promiſi quidẽ quantum ad me attinebat. At quia nõ ſum meus, ſed ipſius Spiritus, à quo gubernor, & eius dominio ſum ſubditus, aliò, quàm ad uos, motus & impulſus ſum. Dices, An ex Spiritu promiſerat? Minimè, ait Chryſoſtomus: Non enim omnia Paulo erant cognita, quæ euentura forent, uel profutura. Et quid miraris, ſi non omnia futura nouit Paulus, cùm in deprecationibus frequenter ignorauerit, quod expediret: uelut illud, Quid oremus, quemadmodum oportet, neſcimus. Vbi igitur ignorauit? Cùm poſtulat, ut à tentationibus liberetur, dicens, Datus eſt mihi ſtimulus carnis, Angelus Satanæ, qui me colaphiſet. Propter quod & ter Dominum rogaui: Et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea. Nam uirtus mea, ſeu potentia mea, in infirmitate, ſeu imbecillitate perficitur. Vides, ut non nouerit petere quæ conducebant: unde nec accepit, quanquam ſæpenumero poſtulaſſet. hæc Chryſoſtomus.*

Fidelis ſermo. *Occupatio eſt, diluens quod tacitè obiecturi erant. Si nulla (dicent) tuis ineſt dictis firmitas, quandoquidem promiſeras te uenturum, nihil poſtmodum egiſſe deprehenderis: uerendum eſt ne hic tuus ſermo, ſeu hæc tua prædicatio huiuſmodi ſit, uidelicet Eſt & Non: hoc eſt, nihil habeat firmitatis. Reſpondet: Erat mei iuris profectionem ad uos polliceri: ſed me mea fefellit opinio. Prædicatio uerò, Dei eſt opus. Eſt autem Deus fidelis: id eſt, ueridicus, & neminem fallens. Fit igitur, ut ſermo eius nihil inconſtantiæ & infirmitatis habeat. Non ſolùm hoc habet prædicatio, ſed & promiſsiones Dei, cuiuſmodi ſunt mortuorum reſurrectio, adoptio filiorum, & futuri deniq; ſpes ſeculi, & huiuſmodi multa continent in ſe* EST, *&* AMEN. *Hoc eſt, firmitatem præ ſe ferunt, & futura confirmant. Chryſoſtomus uidetur ſentire, hunc locum hoc modo explicandum: Quòd diſtuli promiſſum reditum, non eſt mutatæ ſententiæ: uolebam enim tum, & adhuc uolo: ſed quod in animo uoluo, non ſic uoluo iuxta carnem, hoc eſt iuxta uoluntatem hominum, qui in rebus gerendis animo ſuo obſequuntur, ut ſit apud me Eſt, Eſt: &, Non, Non: id eſt, ut quicquid uelim faciam, & quicquid nolim uitem. Imò ſubditus ſum ſpiritui Dei, per quem aliquando uetor facere quod uolo, & iubeor facere quod nolebam. Per hunc igitur ſtetit, quò minus uenerim. Sed tamen quanquam in hac parte fruſtratus eſt uos ſermo meus, tamen in prædicatione Euangelij uos non fefelli, ſed auxiliãte Deo, firmum eſt, & indubitatum, quicquid docui. Aduerte cùm dicit, Eſt, Eſt: &, Non, Non: ſentit agendi quod uelis libertatem. Quum dicit, Eſt & Non: ſignificat lubricam fidem, hoc eſt falſitatem. Quum dicit, Non, ſignificat fruſtratam ſpem, ac uanam pollicitationem. Quum dicit, Etiam, ſiue Eſt, ſignificat inuiolabilem ueritatem.* Liberum arbitrium.

Pignus ſpiritus. *Pignus ſpiritus, dicit dona Spiritus ſancti, quæ ſunt arrabo, ſiue arra, quæ fidem faciat totius promiſsi præſtandi: Metaphora tracta ab ijs, qui in-* Pignus ſpiritus.

ſtrumenta obſignant,& annulis ſignatorijs fidem dant,& ſeſe obſtringunt ad id,quod obſignant.

Teſtem Deum. In animam meam: id eſt,in iudicium animæ meæ. Neceſſe erat iuraret, æmulorum linguas comprimendi gratia, ut excuſationi paulò pòſt pronuntiandæ adhiberetur fides.

Parcens uobis. Auditum eſt mihi (inquit) quoſdam apud uos ſtupro inquinatos eſſe,eoq; uenire nolui,ne uos contriſtarem. Si quidem neceſſe fuiſſet, ſi adfuiſſem,examinare,negotium perſequi,& punire,atque à multis pœnam exigere. Itaque ſatius duxi abeſſe,dareq; pœnitentiæ locū,quàm ſi præſens perſequutus fuiſſem,ac magis exacerbaſſem malum. Vſus uerbo parcendi,ne uideatur imperioſus,ſubiungit: Non quòd dominamur fidei ueſtræ. Non dixit,Vobis: ſed,Fidei ueſtræ: quia uoluntaria eſſe debet. Sed quia magis nobis ex animo eſt, cooperari gaudio ueſtro, quippe qui ſtatis in fide, id eſt, firmi eſtis,poteſtisq; imbecillos refocillare,& deuios in uiam reducere. Aut cùm dicit,Non quia dominamur fidei ueſtræ. ac ſi diceret,Tantum abeſt,ut fidei prætextu dominium in uos ambiam,ut me propter religionem magis ſeruum eſſe agnoſcam. Nolite ergo audire illos pſeudapoſtolos, qui dicunt,me prætextu prædicationis affectare,ut uobis imperem,& tandem uos tyrannide opprimam.

CONCILIATIO.

Prima. ADVERSATVR hoc loco Paulus dicens, Ita ut tæderet nos etiam uiuere,beato Iacobo 1. cap. dicenti, Omne gaudium exiſtimate, fratres,cùm in uarias tentationes incideritis. Nemo eſt, qui non fugerit tentationem,ut huiuſmodi, & in eius natura cognitam: non autem oderit, ſi finem & fructum proſpexerit,aut ex illius tolerantia,aut expugnatione. Matth. 5. Beati,qui perſequutionem patiuntur propter Iuſtitiam,quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum.

PAVLVS dicens, Et hac confidentia uolui prius uenire ad uos, &c. diuerſum pollicitus eſt in Epiſtola priore,cap. ultimo. Veniam autem ad uos,cùm Macedoniam pertranſiero,nam Macedoniam pertranſibo.

ABSIT,ut Apoſtolus (ait Chryſoſt.) ſibi pugnantia loquatur. Nam hæc contraria ſunt (ut uidetur) his,quæ ſcripſerat,nō his quæ uolebat. Eoq; non hic dixit, Scripſi me uenturum ad uos per Macedoniam: ſed,uolebam. Nam etſi hoc non ſcripſiſſem,attamen illud conabar, ac uolebam: & priuſquam uenirem ad uos, tantum aberat, ut promiſſis uellem deeſſe,ut & has literas præuenire uoluerim.

DICTIO.

Achaia. ACHAIA ampla Græciæ regio eſt,cuius Corinthus ipſa,metropolis eſt.

Miſericordia. MISERICORDIA Hebraico tropo pro beneficio, uel, quod uulgò dicunt, amicitia. Hanc miſericordiam facias mecum,hoc mihi beneficij præſtes. Sic miſericordia Dei eſt,quādo Deus infundit nobis gratiam,ac benefacit. & miſericors donum,ſeu miſericordiæ donum,cùm ipſe nobis ignoſcit,donat.

Tæderet uitæ. TAEDERET uitæ: hoc eſt,ut deſperaremus de uita: imperſonale eſt.

Conſcientia. CONSCIENTIAM, uitam dicere Paulo moris eſt,ut hoc cap. & 2. ad Tim. 1. & alibi de uitæ munditia dixiſſe intelligi poteſt. Eſt Conſciētia cauteriata,ut 1. ad Timoth. 4. id eſt,ui formata,& uelut naturaliter malæ intentionis,nota huius adulterinæ intentionis ſtulto zelo impreſſa. Eſt conſcientia tortoris loco: unde Eſaiæ ultimo,uermis,ac tinea dicitur: inſuper,ignis æternus: neq; alia grauior contingit erinnys.

IN ipſo Amen. In,pro Per,uſurpatur.

AMEN

AMEN uox Hebraica eſt, quæ eum habet uſum, ut per eam confirmemus, quæ antè dicta ſunt. Tres enim uoces ſunt, quibus precantur rebus ſuis fœlicitatem ac ſucceſſum. Selaeh, id eſt, ſemper: Schalom, id eſt, pax. Amen, id eſt, fiat.

Amen.

Selach. Schalom.

Triſtitiam Paulus adimit ſua conſolatione.

CAP. II.

STatui autem hoc ipſum apud me, ne iterum in triſtitia uenirem ad uos. Si enim ego contriſto uos: & quis eſt qui me lætificet, niſi qui contriſtatur ex me? Et hoc ipſum ſcripſi uobis, ut non cùm uenero, triſtitiā ſuper triſtitiā habeam, de quibus oportuerat me gaudere: confidens in omnibus uobis, quia meum gaudium, omnium ueſtrū eſt. Nam ex multa tribulatione, & anguſtia cordis ſcripſi uobis per multas lacrymas: non ut contriſtemini, ſed ut ſciatis, quam Charitatem habeam abundantius in uobis. Si quis autem contriſtauit me: non me cōtriſtauit, ſed ex parte, ut non onerem omneis uos. Sufficit illi, qui eiuſmodi eſt, obiurgatio hæc, quæ fit à pluribus: ita ut è contrario magis donetis & conſolemini, ne fortè abundantiori triſtitia abſorbeatur, qui eiuſmodi eſt. Propter quod obſecro uos, ut confirmetis in illum Charitatem.

De Corinthio Eccleſiæ cōſenſu eiecto, q reſipiſcēs receptus eſt.

Lacrymæ Pauli.

Confidens in oībus uobis.] fiduciam hanc habēs erga uos omneis.

Onerē] grauē

Donetis & conſolemini.] condonare debeatis & cōſolari.

Vt cōfirmetis] efficite ut in illum ualeat charitas.

Ne iterum. *Quod ait iterum, indicat illum iam fuiſſe ab illis contriſtatum.*

Quòd ſi ego contriſto uos. *Lætabatur Paulus, uidens correptos à ſe, & ob id, mœſtos ad meliora conuerti. Nullus, inquit, me perinde lætificat, atq; ille, qui meis uerbis, dum contriſtatur, ad meliora conuertitur, dum me uidet iratum.*

Si quis autem contriſtauit. *Conciliare uult fornicarium illum, pœnitentia ductum, Corinthijs. Quia quidā eſt, qui me contriſtauit, quem ſuperiore epiſtola reprehendi, non me ſolum contriſtauit, ſed & uos ex parte, id eſt ſanctos peccato illius contriſtatos. Vt non onerem uos omneis: id eſt, ut non uos omneis illius delicto conſenſiſſe dicam. Sufficit illi obiurgatio, &c. Huic parcens, non meminit peccati, hunc uult pœnitentem recipi, quem quia non ſolus, ſed Corinthiorum Eccleſia damnauerat, ut priore epiſtola dixit: Congregatis uobis, & meo ſpiritu, iudicaui huiuſmodi hominem tradere Satanæ. Et ideo uult illum pariter ab illis abſolui, dicēs: Cui autem aliquid donaſtis, & ego. Agnoſce hoc loco non otioſum eſſe uerbum Donandi: ut planè non ſatis ſit quempiam excommunicatum pœnituiſſe, niſi ab Eccleſia receptus abſoluatur, & abſolutus declaretur. A pluribus autem dixit, pro eo quod eſt, ab eccleſia.*

Excōmunicato nō ſolùm pœnitentia, ſed & abſolutio neceſſaria.

Propter quod obſecro uos ut. *hoc eſt, Efficite, & date operam, ut autoritatem habeat charitas erga illum.*

Experimētum ueſtrum,] probationē ueſtri.

Ideo enim & ſcripſi uobis, ut cognoſcam experimentum ueſtrum, an in omnibus obedientes ſitis. Cui autem aliquid donaſtis, & ego. Nam & ego quod dona-

ui,ſi quid donaui, propter uos, in perſona Chriſti, ut non circumueniamur à Satana. Non enim ignoramus cogitationes eius. Cùm ueniſſem autē Troadem, propter euangelium Chriſti,& oſtium mihi apertum eſſet in Domino: non habui requiem ſpiritui meo, eò quòd non inuenerim Titum fratrem meum: ſed ualefaciens eis, profectus ſum in Macedoniam. Deo autem gratias, qui ſemper triumphat nos in Chriſto IESV, & odorem notitiæ ſuæ manifeſtat per nos in omni loco. Quia Chriſti bonus odor ſumus Deo, in ijs qui ſalui fiunt, & in ijs qui pereunt. Alijs quidem odor mortis, in mortem: alijs autem odor uitæ, in uitã. Et ad hæc quis tam idoneus? Non enim ſumus (ſicut plurimi) adulterantes uerbum Dei, ſed ex ſyncerttate, ſicut ex Deo coram Deo, in Chriſto loquimur.

Perſona] uel, conſpectu
Circumueniamur] occupemur, uſurpemur
In domino] per Dominum
Valefaciens] dimiſsis
Titus.
Nos] per nos
Odor uitæ & mortis.
Adulterantes] cauponantes
Sicut] ſed uelug
Cauponari uerbum Dei.

Ideo enim & ſcripſi. *Hoc reſtrri poteſt tam ad priorem, quàm poſteriorē epiſtolam, ac ſi diceret: Cùm ſcriberem ad uos, fornicarium illum Satanæ traderetis: id quidem in eum finem non ſcripſi, ut miſer ille plecteretur: ſed ut experirer quàm eſſetis morigeri, & mandatis noſtris obſequentes.*

In perſona Chriſti. *Id eſt, uice Chriſti, ut infrà cap. 5. Vt non Satanæ opera circumueniamur, & occupemur, qui gregem noſtrum minuit, & ſub pietatis ſpecie perdit, in deſperationem alliciens, ſi duriorem illi fornicario pœnitentiam adiecerimus. Non enim illius cogitationes ignoramus: hoc eſt, uafritiem eius, doloſitatem, molitiones, malitiam, ſub pietatis imagine factos incurſus.*

Oſtium eſſet mihi. *Id eſt, Auditorum paratiores animos inueniſſem ope & auxilio Domini.*

Triũphat nos Deus.

Triumphat nos. *Triumphant alij pro terrenis rebus, his decertando. Sed Deus nos triumphare facit in Chriſto* IESV*: id eſt, cùm* IESVM *filium Dei prædicamus, quem ſolum gloriæ ducimus. Abſit enim mihi gloriari, niſi in cruce Domini noſtri* IESV *Chriſti. Ambroſius, Triumphat nos, facit nos uictores, uincente perfidiam fide. Atq; quod alijs uidetur eſſe ignominiæ, nimirum undiq; eijci propter Chriſtum, hoc nobis uidetur eſſe ſummi honoris, imò aſsidua trophæa erigit aduerſus Diabolum. Huius triumphi fundamentum ſubiungit Paulus dicens, in Chriſto* IESV*, id eſt, propter Chriſtum & ob Euangelij prædicationem.*

Odorem notitiæ ſuæ. *Metaphoram adducit, ab odoris fragrantia ſumptam. Sicut qui portant unguenta, ſic omnibus, inquit, ſumus manifeſti, Dei notitiam, appellans unguentum pretioſum. Non dixit notitiam, ſed odorem notitiæ. Quod prius dixit, Videmus nunc per Speculum in ænigmate: hic idem dicit odorem. Qui perſenſit odorem, ſcit quidem unguentum alicubi poſitum eſſe: cæterùm cuiuſmodi naturæ, non item nouit, ait Chryſoſtomus, niſi prius ipſum uidere cõtingat. Sic & nos, Deum quidem eſſe ſcimus: at quid ſit ſecundum ſubſtantiam, nondum ſcimus. Sciemus autem quando quod ex parte eſt, euacuatum fuerit, uiſuri illum ſicuti eſt. Interim ſumus tanquam regale ſuffumigatorium, ſiue thuribulum, quocunq; acceſſerimus cœleſti fragrantes*

beneuol

beneuolẽtia. Etiam ſiue quis ſaluus fiat, ſiue quis pereat, manet Euangelium propriam habens uirtutem: non aliter quàm mel, quamuis amarum ſit ægrotantibus, natura tamen dulce eſt. Euangelium non facit, ut illi pereant. Vult enim Deus omneis homines ſaluos fieri, &c. 1. Timoth. 2. *Sed illorum amentia. Etiam ſi cùm prædicamus, aliqui pereant, ſua malitia, non noſtra culpa pereunt. Nos tamẽ manemus, & perſeueramus hoc eſſe, quod ſumus, nimirum bonus odor Chriſti. Quòd autem ipſi offendunt, & in Euangelium impingunt, id fit uitio impingentium. Nam idem Sol ceram liquefacit, & lutum indurat: Idq; ſubiecti magis, quàm ſua natura. Flos unus & idem eſt, ſed mel ex ipſo colligit apis, uenenum aranea. Ignis aurum reddit fulgentius, & ſentes exurit. Lux una & eadem eſt, moleſta tamen eſt quorundam oculis, quorundã gratiſſima. Ita & lux Euangelij, quam noctuæ, tenebriones, & Antichriſti præambulones exoſam habent: aquilæ, & filij lucis expetunt.*

Et ad hæc quis tam idoneus. *Annuntiare, quæ ſunt IESV Chriſti, res eſt uehementer ardua, & quæ non queat à quibuſuis præſtari. Solùm ab ijs, quibus à Deo datur. Imbecilli & nihili ſumus, niſi præſtò ſit Dei potentia: ad eum nanq; & ſolum, non ad nos ſpectat rerum omnium ſumma. Hoc dicto ferit Pſeudapoſtolos, qui gloriabantur, quaſi ex ſeſe attulerint Euangelium. Hic uerò hoc nomine ait ſe gloriari, quòd exiſtimet, illhic nihil eſſe ipſius, ſed Gratiæ Dei. Nam ſi non ſumus idonei, gratiæ eſt, quod geritur.*

Adulterantes. *Id eſt, corrumpentes, & falſificantes.*

DICTIO.

TROAS, *adis, ciuitas eſt, quæ prius Troia appellabatur. Eſt & regio, quam Ptolemæus minorem Phrygiam appellat: adiacet Helleſponto.* Troas.

ODOREM *conſtat figurato ſermone famam & celebritatem nominis ſignificare, ut hoc loco, Nos bonus odor Chriſti ſumus. Odor ſuauitatis in thymiamate orationem humilem piorum ſignificat: ut intelligi ſolet in Apocal. 8. cap. Item, Euangelium uocat Paulus hoc capite, bonum odorem.* Odor.

Litera occidit, Spiritus uiuificat. CAP. III.

INcipimus iterum noſmetipſos commendare? Aut nũquid egemus (ſicut quidam) cõmendatitijs epiſtolis ad uos, aut ex uobis? Epiſtola noſtra uos eſtis, ſcripta in cordibus ueſtris, quæ ſcitur, & legitur ab omnibus hominibus: manifeſtati quòd epiſtola eſtis Chriſti, miniſtrata à nobis, & ſcripta non atramento, ſed Spiritu Dei uiui: non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carnalibus. Fiduciã autem talẽ habemus per Chriſtum ad Deum: non quòd ſufficientes ſimus cogitare aliquid à nobis, quaſi ex nobis: ſed ſufficiẽtia noſtra ex Deo eſt. Qui & idoneos nos fecit miniſtros noui teſtamenti, non literæ, ſed Spiritus. Litera enim occidit, Spiritus autem uiuificat. Quòd ſi miniſtratio mortis, literis deformata in lapidibus fuit in gloria, ita ut nõ poſſent intendere filij Iſraël in faciem Moyſi, propter glo-

Margin notes: Scitur.] Intelligitur. — Manifeſtati] Dũ declaratis — Carnalibus.] Carneis. — Corinthij epiſtola Pauli exarata. — Hebr. 4. d — Litera.

riam uultus eius quæ euacuatur: quomodo non magis miniſtratio Spiritus erit in gloria?

Euacuatur] Aboletur & infrà.

Incipimus iterum. *Occupatio eſt, diluens ſuſpicionem, qua quis fortaſſe contradicturus eſt Paulo, magnifica de ſe pronuntianti. Non enim ſumus &c. Sed ex ſynceritate, ſicut ex Deo cora Deo, in Chriſto loquimur. Quid iſtud Paule? Hæc de teipſo dicis, ac teipſum laudibus uehis? Non hoc uolumus, ait, nimirum ut noſmetipſos oſtentemus, ac noſipſos efferamus: ſed adeò non egemus commendatitijs epiſtolis, neque id quæritamus, ut quidam Pſeudapoſtoli gloriæ & uanæ laudis cupidi.*

Commendatitijs. *Commendatitijs ad uos: hoc eſt, quæ ab alijs profectæ, commendent nos uobis: aut à uobis profectæ, commendent nos alijs.*

Epiſtola noſtra uos. *Epiſtolam ſuam uocat, non quam ſcripſerit, ſed qua cõmendetur. Studium curandæ ſalutis illorum argumentum erat & epiſtolæ uice. Quod epiſtolæ, inquit, in meam commendationem egiſſent & laudem, id ipſi per uos agitis: hæc ſcripta eſt in cordibus noſtris: id eſt, uos cordi inſcriptos habemus. Quæ ſcitur, & legitur ab omnibus hominibus: id eſt, quocunq; proficiſcimur, uos circunferimus cordi noſtro inſcriptos, ueſtras uirtutes omnibus propalantes, & celebrantes.*

Manifeſtati: *Id eſt, dum manifeſtatis uos eſſe epiſtolam: aut, dum manifeſtamini quòd eſtis epiſtola Chriſti: ſeu quòd Chriſtus menti ueſtræ inſcriptus eſt, cuius legem cordibus ueſtris inſcriptam portatis.*

Miniſtrata à nobis. *Quemadmodum Moſes lapides ac tabulas celte adornauit, ſic nos apparauimus animos ueſtros, non re quapiã materiali, ſed Spiritu Dei uiui, quem in uobis, illo largiente, inſculpſimus, non in lapideis, ut olim lex, ſed in carneis mentis ueſtræ tabulis. Hæc miniſtrauimus, non noſtro merito fidentes, qui nos inidoneos miniſtros agnoſcimus, ſed Chriſto, cui acceptum totum fero. Tantum enim abeſt, ut quicquã nobis adſcribamus, cùm ne ſufficientes quidem ſimus cogitare aliquid à nobis, quaſi ex nobis. Sed uirtus noſtra, & uigor omnis, ex Deo reuera proficiſcitur. Ipſe nanq; nos idoneos reddidit, & aptiores effecit ad rei huius diuinæ, & noui teſtamenti adminiſtrationem.*

Non litera, ſed ſpiritu. *Moyſi literæ duntaxat creditæ ſunt, quæ occidunt, dum tranſgreſſores capitaliter puniunt: Sed Apoſtolis & Chriſto fidentibus Spiritus ipſe conceſſus. Non enim ſpiritualibus quibuſdam & diuinis tantùm Apoſtolorum nitebatur doctrina, ſed ſimul ac manus impoſuiſſent, & Spiritum largiebantur. Intellige nouum teſtamentum, Spiritum: uetus, Literam. At Apoſtoli delecti ſunt, ut Spiritum adminiſtrarent, non ceremonias legis tantùm, ac præcepta legis, quæ, ſuo more, literam uocat Paulus.*

Vetus lex, ſcilicet litera. Noua lex, Spiritus.

Litera occidit. *Docuit Euangelium non lapideis, ſed carneis tabulis: non atramento, ſed ſpiritu inſcriptum. Nunc prorſus illos excitans, ait, Litera occidit, Spiritus autem uiuificat. Quid hoc eſt? In lege, qui peccatum habet, punitur: hic autem qui peccata habet, accedens baptizatur, & fit iuſtus. Iuſtus autem factus, uiuit liberatus a morte peccati. Lex ſi prehenderit homicidam, tollit è uiuis. Gratia ſi acceperit homicidã, illuminat, ac uiuificat. Quid hoc? Imò colligentem ligna Sabbatho lex lapidauit: hoc eſt, litera occidit. Lex è uiuo reddit mortuum quem capit: Euangelium uerò è mortuo facit uiuum. Venite ad me qui laboratis, & onerati eſtis, & ego reficiam uos. Non dixit, Puniam uos: ſed, Reficiam. Aduerte, Non ſolùm Spiritus uiuificat, uerum etiam*

Lex uet⁹ quãtum ab Euãgelio differat.

alijs præſtat id faciendi poteſtatem. Accipite(inquit ille) Spiritum ſanctum, quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis, &c. Litera ſine Spiritu prorſus uana, & inutilis eſt, mortem pariens.

Quòd ſi miniſtratio mortis. *Quia oculis corporeis non potuit Paulus nouæ legis excellentiam oſtendere, illius eminentiam ex collatione ad ueterem exhibet, dicens: Quòd ſi lex uetus mortis miniſtra, fuit in gloria, quomodo non magis adminiſtratio Spiritus erit in gloria? Lex quippe uetus ſenſibilem quandā nacta eſt gloriam, Moyſi ſcilicet faciem fulgentiorem: & hanc quidē uacuam & inanem factam, iam deſitam & otioſam, & quæ finem iam ceperit. Noua uerò eam uidelicet, quæ mente concipitur, & perpetuò duratura eſt. Deformata: id eſt, formata, aut inſculpta. Non enim hoc loco præpoſitio DE, adauget, ſicut nec in uerbis Deambulo, & Deoſculor.*

Abundat] Excellit
Claruit] Glorificatum fuit
Per gloriā eſt] Fuit in gloria
Fiducia] Libertate
Vtimur:] Vel, utamur
Faciē] Vel, finē
Obtuſi] Obcæcati
Non reuelatū] Nec tollitur
Conuerſi fuerint] Cōuerſus fuerit
Speculātes.] id eſt, ueluti ſpeculum exprimentes, uel referentes,
Claritate I claritatē,] Gloria in gloriam,

Nam ſi miniſtratio damnationis, in gloria eſt: multò magis abundat miniſteriū Iuſtitiæ in gloria. Nam nec glorificatum eſt, quod claruit in hac parte, propter excellentem gloriam. Si enim quod euacuatur, per gloriā eſt; multò magis quod manet, in gloria eſt. Habētes igitur talē ſpem, multa fiducia utimur: & non ſicut Moyſes ponebat uelamen ſuper faciem ſuam, ut non intēderent filij Iſraël in faciē eius, quod euacuatur: ſed obtuſi ſunt ſenſus eorum. Vſque in hodiernum enim diem, idipſum uelamen in lectione ueteris teſtamenti manet nō reuelatum (quoniam in Chriſto euacuatur) ſed uſque in hodiernū diem, cùm legitur Moyſes, uelamen poſitum eſt ſuper cor eorum. Cùm autē conuerſi fuerint ad Dominum, auferetur uelamen. Dominus autem Spiritus eſt. Vbi autem Spiritus Domini, ibi libertas. Nos uerò omnes, reuelata facie, gloriam Domini ſpeculantes, in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem, tanquam à Domini Spiritu.

Euangelium.
Velamē Moyſi. Exodi 34 d
Obcæcati Iudæi.
Spiritus Deus. Ioan. 4. c

Nam ſi miniſtratio damna. *Miniſtratio damnationis: id eſt, Lex, quæ condemnabat tranſgreſſorem, ſi glorioſa fuit, multò glorioſior eſſe debet Lex Euangelica iuſtificationis noſtræ adminiſtratrix.* Miniſtratio damnationis.

Nam nec glorificatum eſt: *Id eſt, Quod tam glorificabatur, accedente gloria Euangelij, perdidit gloriam: & ideo addidit, In hac parte: id eſt, in comparatione propter excellentem gloriam noui Teſtamenti, quod manet & perdurat. Lex uerò Moyſi antiquatur, ſeu euacuatur, & extinguitur.*

Multa fiducia utimur. *Deſignat Paulus, habito Euangelio, apertam, non uelatam loquendi libertatem, quum quis palàm eloquitur quod ſentit.*

Et non ſicut Moyſes. *Dicit Moyſi faciem fuiſſe obtectam: nec aſpici, donec id quod erat abolendum, coruſcante Euangelio, euaneſceret, & ſic licebat intueri faciem Moyſi. Sed non poterat craſſus ille populus perſpicere, quòd lex illa finē eſſet habitura. Hic textus eclipſim patitur, ſubaudiendum enim eſt aliquid, & non facimus ſicut*

Moyſes,qui ponebat,&c. Poſſumus enim intendere oculos in hanc gloriam, qua circundamur,licet multò maior ſit illa.

Vt non intenderent. *Aſpicere poterant, ſed fixis oculis & diu inhærentibus non poterant. Intendunt,qui defigunt oculos,& immotis oculis intuentur,quemadmodum ſolent amantes, & qui attentè audiunt loquentem. Non intenderent in faciem:id eſt,in ſpiritualem legis cognitionem.*

Quod euacuatur. *Id eſt,eius qui euacuatur,uel aboletur: ut referas ad Moyſen moriturum. Moyſes mortalis erat:Chriſtus,ut Deus,immortalis:Moyſi lex ad tempus erat inſtituta,Chriſti lex finem neſcit. Aliter: Eius quod euacuatur:id eſt,non intenderent in legem euacuandam, & abolendam. Tametſi lex non aboletur propriè, ſed figuræ cedunt ueritati.*

Moyſes,Lex. Cùm legitur Moyſes: *Id eſt,Lex.*

Vbi conuerſus fuerit ad Dominum. *Vides hoc uelamen non fuiſſe uultus Moſaici, ſed Iudaici aſpectus. Neq; id factum eſt,quò celaretur gloria Moyſi: ſed ne illi eam conſpicerent:non enim erant capaces. Si conuertantur ad Dominum,tolletur uelamen. Atq; hic eſt modus, quo reducantur Iſraelitæ ad Dominum, cùm à lege defecerint,& ad Euangelium ſe contulerint.*

Dominus autem,Spiritus eſt. *Græcis additur articulus, Dominus, Spiritus ille eſt, nempe legis. Quaſi Moyſes fuerit caro, utpote mortalis, & imbecillis,& craſſus iuxta typum quem gerit. Chriſtus Spiritus largitor, & ſpiritualis ut efficax & immortalis.*

Nos uerò omnes. *Nullum apud nos fideles & Chriſtianos eſt uelamen.Nēpe nos,ut ſpeculum ſumus:qui claritate excepta,& ſplendorem à nobis remittimus,alijs uidendum & intuendum,& per abundantē Dei gloriam in nos transfuſam transformamur in eandem cum illo imaginem,ſeu ad eius imaginem & ſimilitudinem accedimus, 1.Ioan.3. Cùm apparuerit,tunc ſimiles ei erimus. Transformamur inquam,tanquam à Domini Spiritu: id eſt,ab ipſo ſpiritu nos transformante,ut conformes ſimus imaginis*

Tanquam. *filij Dei.Obſerua:Tanquam,hic non ſonat ſimilitudinem,ſed congruentiam,Tanquam ſpiritu Domini:ut intelligas eximiam,dignamq́;,quam confert Domini Spiritus.Similis locus eſt apud Ioannem 1.cap.Gloriam quaſi unigeniti à patre &c.*

CONCILIATIO.

Prima. Lex,litera. Lex ſpiritualis. PAVLVS *hic uocat legem,Literam,non Spiritum:quam tamen ad Rom.6.dicit ſpiritualē:Scimus quoniam lex ſpiritualis eſt.* RESPONDEO:*Lex eò ſpiritualis dicta eſt,quòd à Spiritu conceſſa & prodita ſit:ſed quia non ut noua Spiritum conferebat,à Paulo Litera nuncupata eſt.Non enim Spiritum attulit Moyſes,ſed literas.*

Secunda. QVID *hic Paulus dicit legem deſtrui? Si enim quod deſtruitur, per gloriam eſt, &c.Cùm Romanorum 3.cap.pronunciet,Legem deſtruimus per fidem? Abſit, ſed legem ſtatuimus.*

NON *eſt idem quod dixit,Legē deſtruimus:&,Lex deſtruitur. Paulus dicit,ſe nō legem deſtruere.Nam etſi deſtruitur, lex per eam.quæ ſupereminet.gloriā,& nō per Paulum,neq; per alium quempiā Sanctorum deſtruitur. Propterea dicebat Dominus: non ueni ſoluere legem,ſed adimplere. Nullus ergo Sanctorum,imò nec ipſe Dominus*

Legis uelamen ablatum. *deſtruit legem.Sed ablatum eſt uelamē legis per Chriſtum,& quod latebat,apparuit: ablata eſt umbra,manet Veritas. Id unum hoc loco perſuadet Paulus,gloriā legis temporalem,& pertranſeuntem à gloria æterna & permanente deſtrui,& ſuperari.*

DICTIO.

SPECVLANTES, *à ſpeculo, non ſpecula ductum eſt: ut intelligas, Dei gloriam à purgatis animis ſeu ſpeculo excipi, & reddi.* Speculantes.

VVLTVS *nonnunquàm pro honore, & autoritate, ut Eſaiæ 3. cap. Auferet omnem honorabilem uultum. Sæpe etiam in Sacris, accipitur pro indignatione.* Vultus.

Deus per uaſa fictilia, manifeſtat ſuam gloriam. CAP. IIII.

Deficim⁹] uel, degeneramus, aut, ſegneſcimus. Abdicamus occulta] Reiecimus occultamenta. Adulterantes] Dolo tractãtes.

Puré Euangelium prædicat Paulus.

IDeo habentes hanc miniſtrationem, iuxta quod miſericordiam conſecuti ſumus, non deficimus; ſed abdicamus occulta dedecoris, non ambulantes in aſtutia, neque adulterantes uerbum Dei; ſed in manifeſtatione ueritatis commendantes noſmetipſos ad omnem conſcientiam hominum coram Deo. Quod ſi etiam opertum eſt Euangelium noſtrum, in ijs qui pereunt, eſt opertum, in quibus Deus huius ſeculi excæcauit mentes infidelium, ut non fulgeat illis illuminatio Euangelij gloriæ Chriſti, qui eſt imago Dei. Non enim noſmetipſos prædicamus, ſed IESVM Chriſtum Dominum noſtrum: nos autem, ſeruos ueſtros, per IESVM. Quoniam Deus, qui dixit de tenebris lucem ſplendeſcere, ipſe illuxit in cordibus noſtris, ad illuminationẽ ſcientiæ claritatis Dei, in facie Chriſti IESV. Habemus autem theſaurũ iſtum in uaſis fictilibus; ut ſublimitas ſit uirtutis Dei, & non ex nobis.

Euangelium quare quibuſdã incognitũ.

Prædicare Chriſtum.

Scientiæ claritatis] cognitionis gloriæ. Sublimitas ſit uirtutis] uirtutis eminẽtia ſit.

Cognitio Euãgelij à Deo.

Ideo habentes. *Cùm magna me auditis de Apoſtolorum dignitate prædicare, nolite penſare, id noſtræ, ſed diuinæ poteſtati & uirtuti adſcribendum. Nos enim duntaxat Euangelij miniſterio fungimur, factumq́; eſt diuina clementia, ut non defecerimus: hoc eſt, nullis afflictionibus & malis ſuccubuerimus.*

Sed abdicamus. *Pſeudapoſtoli facie adumbrata, & ſubdola, omnia factitabãt, fumos obijcientes diſcipulis. Quemadmodum & hodie Iudæi factitant myſteria Talmudica & Cabaliſtica. Hi, acceptis muneribus, nil ſe accepiſſe à fidelibus ſimulabant, ut ſanctimonia imbuti uiderentur. Cùm tamen eſſent impuriores. Paulus ait, hæc occulta dedecoris propulſemus à nobis, & abdicemus, nec talia committamus, quæ poſtmodum manifeſta cùm fiunt, ignominiam afferunt perpetranti.*

Non ambulantes. *Cedunt nanque ad dedecus, quæ uerſutè & doloſè gerũtur.*

Neque adulterantes uerbum Dei. *Non ſolùm uitam ſimplicem, & cuiuſuis doli expertem, ducamus: ſed etiam ſermo noſter argutijs uacet, non ſimus falſificantes uerbum Dei.*

Ad omnem conſcientiam. *Non more Pſeudoapoſtolorum, religionem palàm ſimulemus, clàm mundo & carni ſeruientes: Sed quales ſumus, tales Deo & hominibus appareamus.*

Quod ſi etiam opertum eſt. *Occupatio eſt: fortaßis obiecturus eſt quiſpiam, Quid iſthuc eſt Paule? modò prædicabas, nos facie reuelata, proſpicere Euangelium,*

& glor

& gloriam Domini contemplari. Credentibus(inquit) & fidelibus eſt apertum: at non item infidelibus, non Euangelij culpa, ſed ipſorum qui fide carent. Clarè nanque & his ſi crederent, Chriſti gloria & uis omnis Euangelica pateret.

Deus huius ſeculi. *Hoc eſt, in quibus Deus excæcauit(id eſt, cæcos eſſe permiſit) mentes infidelium huius ſeculi: ut intelligamus, Deum uerum ultorem ſcelerum, excæcare mentes infidelium huius ſeculi. Hanc lectionem pleriſq; placuiſſe noſtrorũ, teſtis eſt Auguſt. lib. aduerſus Fauſtum 21. cap. 2. Quòd Manichæi duos Deos facerent, alte-*
Manichæorum error. *rum uerum, alterum unde ſcaterent mala, quem Hylem uocabant. At idem aliquãtò pòſt*
Hylæ Manichæorũ Deus. *negat abſurdum uideri debere, ſi Diabolus dicatur Deus huius ſeculi. Quemadmodum & illud dictum eſt Paulo, Quorum Deus uenter eſt. Item illud in Pſalmo, Dij gentium Dæmonia. Intelligere poſſumus Deum huius ſeculi, Satânam: quẽadmodum ſentit Cy-*
Deus ſeculi. Diabolus quibus eſt Deus? *rillus. Nec te moueat, quòd illi tribuatur uocabulum Dei. Nõ eſt enim ſimpliciter Deus, Diabolus: ſed illis eſt Deus, qui illum anteponunt Chriſto. Velut auaris pecunia, ſiue mammona, Deus eſt. Certè Ambroſius nõ ueretur interpretari, Diabolum huius ſeculi, Deus malorum. Nota in diuinis literis, triplici differentia inuenitur nomen Dei, ac Domini: iuxta naturam ac ueritatem, ſolus Deus dicitur Deus, ac Dominus: iuxta adoptio-*
Deus uerus, dij per adoptionẽ, dij iuxta opinionem. *nem, Ego dixi: Dij eſtis, & filij excelſi omnes: Et iuxta opinionem, 1. Corinth. 8. Nam etſi ſunt qui dicantur Dij in cœlo ſiue in terra. Non abſurdum uidebitur Deum huius ſeculi dici, ſicut & Deum terræ & cœli, Abraham & Iacob, cùm ſit Deus omnium.*

Vt. Vt non fulgeat. *Particula* VT, *euentum rei, non cauſam dicit. Senſus eſt, Ne illuceſceret, illis derelictis & obcæcatis, illuſtratio Euãgelij, hoc eſt prædicationis gloriæ Chriſti. Aut, ne illuceſceret illis lux Euangelij, quæ eſt lux Chriſti.*

Quoniam Deus, qui dixit. *Sicut Deus dixit, ſeu iuſsit, cùm tenebræ eſſent ſuper terram, Fiat lux, & facta eſt: ita ipſe illuxit nobis prius per* IESVM *Chriſtum, ad illuminationem ſcientiæ claritatis Dei: id eſt, ut claram & glorioſam Dei patris cognitionem illuceſcere alijs faceremus, in facie & uultu* IESV *Chriſti, qui eſt imago Dei patris. Alludit ad Moyſi faciem uelamine opertam, cùm in Chriſti facie clarè refulſerit gloria Dei patris, uelut in imagine abſolutiſsima, & expreſſa patris ſubſtantia. Aut, in facie, id eſt, in perſona, ſeu uice Chriſti prædicaremus cognitionem Dei, ſicut ſequenti capite, pro Chriſto legatione fungimur. Aut, Illuxit nobis in facie Chriſti: id eſt, per Chriſtũ Deum patrem agnouimus, & eundem prædicamus, & uobis an-*
Ioan. 17. *nuntiamus. Dicentes Chriſto in Ioanne, Pater, ego te clarificaui ſuper terram, & manifeſtaui nomen tuum hominibus.*

Habemus autem theſaurum. *Diuina eſt potentia, quòd tam multa præclara de ineffabili gloria Dei, tanquàm Theſauris, contineat fictile uaſculum, ſeu corpus hoc mortale: ut non noſtris meritis tantam dignitatem tribuamus, ſed eminenti potentiæ, ac uirtuti Dei, qui fragili uaſculo, tantum theſaurum credere dignatus eſt, ut eminentia Virtutis, ſeu potentia eius emineat, & appareat per homines prædicatores. Theſaurum ſacramentum ſignificauit Dei, in Chriſto.*

Afflictiones. In omnibus tribulationẽ patimur, ſed non anguſtia- Anguſtiamur:] anxij reddimur.
mur: aporiamur, ſed non deſtituimur: perſecutionem
patimur, ſed non derelinquimur: humiliamur, ſed non Aporiamur,] laboram⁹, uel, tædio uincimur, aut, cõtriſtamur ſupra.
Mortificatio Chriſti. confundimur: deijcimur, ſed non perimus: ſemper
mortificationem IESV Chriſti in corpore noſtro cir-

cunferen

modum,

cunferentes, ut & uita IESV manifeſtetur In corporibus noſtris. Semper enim nos qui uiuimus, in mortem tradimur propter IESVM, ut & uita IESV manifeſtetur in carne noſtra mortali. Ergo mors in nobis operatur, uita autem in uobis. Habētes autem eundem ſpiritum fidei, ſicut ſcriptum eſt, Credidi, propter quod loquutus ſum: & nos credimus, ptopter quod & loquimur: ſcientes, quoniã qui ſuſcitauit IESVM, & nos cum IESV ſuſcitabit, & conſtituet uobiſcum. Omnia enim propter uos: ut gratia abuudans, per multos tn gratiarum actione, abundet in gloriam Dei. Propter quod, non deficimus: ſed licet is, qui foris eſt, noſter homo corrumpatur: tamen is, qui intus eſt, renouatur de die in diem. Id enim quod in præſenti eſt, momentaneum & leue tribulationis noſtræ: ſupra modum in ſublimitate, æternum gloriæ pondus operatur in nobis, non contemplantibus nobis quæ uidentur, ſed quæ non uidentur. Quæ enim uidentur, temporalia ſunt. Quæ autem non uidentur, æterna ſunt.

Pſal. 115.a

Cum Ieſu] per Ieſum

Per multos] pluribus gratias agentibus.

Abundet] exuberet

Id enĩ &c.] Nã momentanea leuitas afflictionis noſtrę ſupra mirè modum æternũ pondus glorię parit nobis, dum nõ ſpectamus ea quæ uidentur, &c.

Temporalia] temporaria

Internus. Externus homo.

Semper mortificationem. *Sancti uarijs mortibus, & afflictionibus, propter Euangelium, quotidie obnoxij erant. Qui, quia Chriſto commoriebantur, & Chriſto conſurgebant, atque credentes qui hæc ſpectarent, propter ſpem & fidem quam in Chriſtum habebant, uegetiores fiebant: ita ut manifeſtaretur in illis Chriſtus reſurrexiſſe, ſeu uita* IESV *appareret in afflictis, quos quotidie ab his periculis & afflictionibus eriperet Dominus* IESVS. *Hunc locum explicat Paulus loco ſequenti. Conſueuit enim enodare Apoſtolus, quod obſcurè pronũtiauit. Propter hoc enim, inquit, tradimur: hoc eſt, mortificationem circunferimus, ut uirtus uitæ illius appareat, non permittentis carnem mortalem à multitudine malorum tanta patientem uinci.*

Clauis ſcripturæ.

Ergo mors in nobis. *Nos morimur, & afflictiones uarias ob Euangelij defenſionem patimur, ut uos per religionem & fidem hanc acceptam, meliorem & æternam uitam uiuatis.*

Habentes autem. *Eodem præſidio, quo Dauid in afflictionibus ſeruatus eſt, & nos ſeruamur: ſpiritu quo loquutus eſt, et nos loquimur. Credidit ille, propter quod & loquutus eſt. Credidimus cum illo in Chriſtũ, & reſurrectionẽ eius, propter quod confidẽter loquimur, & prædicamus, ſcientes nos fore reſurrectionis illius participes.*

Omnia enim propter uos. *Veſtri ob gratiam uniuerſa ſunt condita: quin & ipſa reſurrectio ueſtri ob gratiã & utilitatem fiet. Quò fit, ut cùm exuberante Dei gratia in nos, abundet etiam neceſſe eſt multorum officium, in agendis gratijs ad gloriam Dei.*

Propter quod, non deficimus. *Cùm ſpectata habemus Dei potẽtiam, & clementiam, qui nos à malis eripit, non ſegneſcimus, non defatigamur. Quidam per futurum explicat, non credamus malis, hortantis eſt ſermo. Quandoquidem exterior homo*

mo

mo:id eſt,corpus,cùm cæditur & affligitur, corrumpi ſolet.Sed interior:id eſt, ſpiritus ipſe,et anima innouatur,bene ſperãdo,& fidẽdo plurimũ in Chriſtũ, q dat ut agnoſcamus temporarias,& momentaneas iſtas afflictiones perituras : idcirco toleratu leuiores,quando ad exiguum temporis inferuntur : nobis tamen pariturας excellentiſsimam æternamq́;,ac ſolidam gloriam & pondus:hoc eſt,magnitudinem ingentem gloriæ.

DICTIO.

Aporior. Aporia. APORIOR,*cõuitior,& quaſi pauper abijcior.unde Aporia,id eſt penuria,& indigentia.Eſt Scripturæ uſus,ut humiliare uocet abijcere,deprimere,& in nibilũ redigere:quomodo & mulieris humiliatio ad libellum repudij pertinet* Deut. 21. *Quare & Chriſtiani in pleriſque Scripturæ locis,pauperes afflicti,humiliati uocantur.*

Mortificatio. MORTIFICATIO *non tantùm humana quædam coërcendi diligentia, aut externi cruciatus,ſed quando uerus metus* Dei *abſterret nos à peccãdo,ita ut uerè perhorreſcat cor,metu diuini iudicij &* Dei *amore:ut uitet peccatum. Sic perculſum cor, infirmitatem ſuam agnoſcit,& opem à* Deo *implorat.* T*alis mortificatio, opus eſt Spiritus ſancti:*Rom.8.*&* Galat.5.

Hîc exulamus:in cœlo autem patria noſtra eſt. CAP. V.

Domus terreſtris. Corpus ſpirituale. SCimus enim, quoniam ſi terreſtris domus noſtra huius habitationis diſſoluatur, quòd ædificationem ex Deo habemus, domum non manu factam, æternam in cœlis. Nam & in hoc ingemiſcimus, habitationem noſtram,quę de cœlo eſt, ſuperindui cupientes, ſi tamen ueſtiti & non nudi inueniamur. Nam & qui ſumus in hoc tabernaculo, ingemiſcimus grauati: eo quòd nolumus expoliari, ſed ſuperueſtiri:ut abſorbeatur quod mortale eſt, à uita. Qui autem efficit nos in hoc ipſum,Deus, qui dedit nobis pignus Spiritus. Audentes igitur ſemper, & ſcientes, quoniam dum ſumus in hoc corpore, peregrinamur à Domino : (per fidem enim ambulamus,& non per ſpeciem) audemus autem,& bonam uoluntatem habemus, magis peregrinari à corpore,& præſentes eſſe ad Dominum. Et ideo contendimus,ſiue abſentes,ſiue præſentes, placere illi. Omneis enim nos manifeſtari oportet ante Tribunal Chriſti, ut referat unuſquiſq; propria corporis, prout geſsit,ſiue bonum,ſiue malum.

Apocaly.16.c

Colluctatio ſpiritus & carnis.

Grauati:] onerati:

Efficit] parauit

Pignus] uel, arrabonem

Audentes] confidentes

Fides.

Bonam uolũtatem habemus.] probamus.

Propria corporis, prout] ea quæ fiunt per corpus, iuxta id quod facit,

Roma.14.b

Terreſtris domus. Terreſtris domus noſtra. *Multi terreſtrem domum, quæ in terris bis dicitur,accepêre.Ego uerò aſſeueraucrim,corpus hoc noſtrum dici.*

In hoc ingemiſcim. *In hoc : id eſt, propter hanc tantam gloriam æternã. Ingemiſcimus:id eſt,multo deſyderio laboramus, cupientes habitationem noſtram, quæ de cœlo eſt,ſuperindui:hoc eſt,nos donari immortalitate & incorruptibilitate : ut hoc corpus noſtrum conformetur Chriſti corpori, ſocietate immortalitatis. Si tamen ueſtiti*

& non

& non nudi, fide & opere pietatis inueniamur: aut ſi corpus exuentes, Chriſtum induiſſe reperiamur. Quicunq; enim in Chriſto baptizantur, Chriſtum induunt. Dici poteſt, in hoc (ſupple, corpore) ingemiſcimus, &c.

Nam & qui ſumus. *Qui ſumus in hoc caduco & fictili corpore: ſcimus quidẽ ineffabilẽ eſſe animi erga corpus affectũ, horumq; unionem naturali quodã appetitu indiſſolubilem. Nõ propterea ingemiſcimus, quòd è corpore ſimpliciter ſit abeundum: ſed quia uolumus ſuperueſtiri, & corruptionis uacui eſſe, ut corruptio illa & mortalitas, non autẽ corpus à uita illa æterna cõſumatur, abſorbeatur, & pereat. Nec corporis gratia ſolũ grauamur, ſed quia corruptibile ſit, moleſtè ferimus. Deus enim efficit: id eſt, creauit, & parauit nos, in hoc ipſum: id eſt, in hũc finẽ, ut immortales & incorruptibiles eſſemus. Et dedit nobis pignus ſpiritus: id eſt, ipſum ſpiritũ, ut ſciamus quia tẽplum ſui ſpiritus perire non patitur. Aut quia eruẽs nos à peccato, (à quo oritur corruptio) ſpiritũ nobis contulit, qui incorruptionẽ efficit, manens arrabo futuræ immortalitatis & gloriæ: ſi in finem uſq; Chriſto adhærentes, ſolicitè perſeuerauerimus.* Pignus ſpiritus.

Audentes igitur. *Audentes ergo: id eſt, confidẽtes, & intrepidi, neq; inſidias, neq; afflictiones perhorreſcamus. Scientes, & non ignari, quòd in hoc ſeculo peregrinamur à Domino: id eſt, illum modicè nouimus, nempe per fidem & ænigmaticam cognitionem, non autem per ſpeciem, id eſt, non facie ad faciem illius ullam habemus cognitionem. Cùm itaq; hoc pacto hæc ſe habeant, confidenter optamus, & ualde deſyderamus, imò ſic animati ſumus, ut malimus peregrinari à corpore: (id eſt, abeſſe à corpore) quò liceat adeſſe Deo. & alibi dicit: Cupio diſſolui, & eſſe cum Chriſto.* Peregrinari à Domino. Philip. 1.

Et ideo contendimus. *Hoc dicit Paulus, ne fortè cùm peregrinationem intelligis, exiſtimes ſatis ad ſalutem tibi id fore. Vnde inquit, Studendum, ut hinc Deo grati abſcedamus, ratione uitæ, quam illi acceptam in hoc ſeculo duxerimus. Contẽdimus, id eſt, certamus, & ambimus: ita ut ab alijs uinci non patiamur. Siue præſentes, ſiue abſentes: pro, ſiue foris agentes, ſiue domi.*

Omnes enim nos. *Pro magnitudine potentiæ ſedentis, magnitudo Tribunalis & terror iudicij æſtimanda ſunt.*

Propria corporis. *Id eſt, quæ per corpus fiunt.*

Prout geſsit. *Hoc eſt, ad ea quæ geßit: hoc eſt, pro ratione, & portione eorum, quæ in corpore uiuens fecit.*

Timorẽ] Terrorem

Scientes ergo timorem Domini, hominibus ſuadeamus: Deo autẽ manifeſti ſumus. Spero autem & in conſcientijs ueſtris manifeſtos nos eſſe. Non iterũ commẽdamus nos uobis: ſed occaſionẽ damus uobis gloriandi pro nobis: ut habeatis ad eos, qui in facie gloriãtur, & non in corde. Siue enim mente excedimus, Deo: ſiue ſobrij ſumus, uobis. Charitas enim Chriſti urget nos: æſtimantes hoc, quoniã ſi unus pro omnibus mortuus eſt, ergo omnes mortui ſunt, & pro omnibus mortuus eſt Chriſtus: ut & qui uiuunt, iam nõ ſibi uiuant, ſed ei, qui pro ipſis mortuus eſt, & reſurrexit. Itaq; nos ex hoc neminem nouimus ſecundum carnem. Et ſi cognouimus

Mente excedimus,] Inſanimus, uel rapti ſumus,

Mors Chriſti. Viuere Chriſto.

Ex hoc] Poſthac

Eſaiæ 43.e
Apoca.21.a

Reconciliauit nos ſibi Deus.

Legati Chriſti Apoſtoli.

Iuſtitia Dei.

gnouimus ſecundum carnem Chriſtum: ſed nunc iam non nouimus. Si qua ergo in Chriſto noua creatura: ue tera tranſierunt, ecce facta ſunt omnia noua. Omnia autem ex Deo, qui nos recõciliauit ſibi per Chriſtum: & dedit nobis miniſterium reconciliationis. Quoniã quidem Deus erat in Chriſto, mundum reconcilians ſibi, non reputans illis delicta ipſorum: & poſuit in nobis uerbum reconciliationis. Pro Chriſto ergo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos. Obſecramus pro Chriſto, reconciliamini Deo. Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur iuſtitia Dei in ipſo.

Iam] Amplius

Qua ergo in Chriſto noua creatura] Quis eſt i Chriſto noua creatura

Reputans] Imputans

Exhortãte] Rogante

A malo & mali ſuſpicione abſtinendum.

Triplex furor Plato.

Scientes ergo timorem. *Suaſione multorũ fallebantur pleriq; dubitantes de die iudicij, habẽtes, inquit, tremendi illius iudicij notionem, ſuademus hominibus: id eſt, (ait Theophylactus) ſeruimus, atq; ita temperamus, ut neminem offendamus. Non enim tantùm abſtinendum eſt à malo, ſed etiam ab omni ſuſpicione, & ſpecie mali. Aut, ſcientes quantus metus ſit diuini iudicij, ſuademus hominibus, ut caueant. Deo enim manifeſti ſumus, ſi non & nos formidemus. Nouit Deus quales ſumus, falli non poteſt.*

Eos qui in facie: *Id eſt, qui uultu pietatem præferunt, corde uerò nihil habent, quod ſanum rectum'ue ſit.*

Mente excedimus. *De magnis rebus Paulus loquuturus, uidetur ecſtaſim incurriſſe, ut oſtendatur uehemens eius animus ad Dei honorem exprimẽdum. Quidam tribuit Paulo inſaniam quandam amatoriam: (abſit iniuria uerbo.) Nam Plato triplicem furorem docet, Vatum, Poëtarum, & Amantium, quorum poſtremũ putat eſſe feliciſſimum. Vltimum tribuunt Paulo, qui non in ſe, ſed in Chriſto uixerit. Quemadmodum amantis anima, non eſt ubi animat, ſed ubi amat. Quiq; optarit pro fratribus anathema fieri à Chriſto. Legunt, excidimus: non, Excedimus: quod repetendum eſt, ne ſermo ſit inabſolutus. Siue enim mente excidimus, excidimus Deo: id eſt, ad Dei honorem. Siue ſanæ mentis uidemur, uobis ſani ſumus. Solet familiarius ſic explicari, Si ſupra intellectus ueſtri & rationis metas egreſſi aliquid planè diuinum loquimur, aut de nobis magnifica dicimus, Deo: id eſt, ad Dei honorem, ſupple, loquimur. Omnia Deo, & nihil noſtræ uirtuti adſcribimus. Siue ſobrij ſumus: id eſt, ſiue humilia & mediocria propter infirmiores, qui ardua illa, & magnifica nõ capiunt, dicimus, uobis: id eſt, propter uos, id facimus, capacitati ueſtræ nos accommodantes.*

Ex hoc: *Id eſt, poſthac, de cætero. Ambroſius legit, Ex hoc tempore. Neminem nouimus ſecundum carnem: id eſt, carnaliter circunciſum, & carnales ceremonias ſeruantem, nulliusq; ueterum imitamur exemplum. Et ſi cognouimus ſecundum carnem Chriſtum quando maledictum factus, patibulum crucis pro noſtra ſalute ſuſcepit: nunc autẽ non ita cognoſcimus. Non enim eſt iam paſſurus pro nobis, qui ſemel pro omnibus & mortuus eſt, & reſurrexit. Aliter: Et ſi cognouimus ſecundum carnem Chriſtum: id eſt, cognouimus (intellige hoc loco Paulum in perſona Apoſtolorum magis, quam ſua loquutum) Chriſtum ſecundum carnem uixiſſe, quando pro naturæ paſſionibus, nulli tamen culpæ obnoxius, uixit: Videlicet, quum famẽ, ac ſitim, & labores perpeſſus eſt. Sed*

nunc iam non nouimus:id eſt,nunc non eſt carnis neceſsitati ſubiectus: hoc eſt,paſsionibus prædictis conſtat hunc eſſe immunem, quæ natura ipſa hiſce corporibus mortalibus inſunt,nec arceri, dum in humanis agitur,poſſunt. Hoc loco nos hortatur Paulus, non ultra ad carnis conditiones & uitia,ſed ſecundum Spiritum degamus.

Si qua ergo in Chriſto. *Omnis qui in Chriſto eſt, noua creatura eſt, & in aliam tranſijt creationem.Etenim cœlitus natus eſt per Spiritum. Voluntariè (ait Iacobus 1.cap.) genuit nos uerbo ueritatis,ut ſimus initium aliquod creaturæ eius. Cùm quis baptizatur, fit illa excellentiſsima Dei creatura,cuius uetera tranſierunt, neque ueteri homini cedit,neque uetuſtæ legi ſeruit: Antiquata ſunt uetera : Caro & umbra ceſſerunt ſpiritui & ueritati. Quæret aliquis, Quomodo ? quæ uetera tranſierunt? & quomodo facta ſunt omnia noua? Certè delinquentium facinora,& Iudæorum ritus & opera tranſierũt. Nouum præterea & corpus effectum,& pro rebus Iudaicis cunctis innouata ſunt omnia.Nam pro Lege,Euangelium:pro Ieruſalem,Cœlum:pro Circumciſione,Baptiſmus: pro Mãna,puriſsimum Chriſti corpus:pro aqua, Domini ſanguis: pro baculo uel Moyſi,uel Aaron,Crux ipſa:pro Agno irrationali,Dei filius: pro Tabulis lapideis,Carneæ & Spiritales: pro innumeris Sacerdotibus,unus Pontifex. Hæc & talia cogitans Paulus, dicebat, Noua omnia. Conſyderabat enim quod prædictum erat,Leuitici 26.Et uetera nouis ſuperuenientibus proijcietis. Hæc autem ex Deo per Chriſtum,& dono illius.*

Noua creatura in Chriſto.

Quomodo facta ſunt omnia noua.

Deus erat in Chriſto. *Dicebat Chriſtus in Ioanne : Pater in me eſt,& ego in patre. Pater per id intelligitur eſſe in filio,quòd una eorum ſit ſubſtantia. Ibi enim eſt unitas,ubi nulla eſt differentia, ac per hoc inuicem ſunt, quia & imago & ſimilitudo eorum una eſt. Hoc modo pater eſt in filio, & filius in patre. Deus opus ſuum nolens perire,miſit filium ſuum,per quẽ nobis prædicata remiſsione peccatorum, recõciliauit nos ſibi per ipſum,per quẽ nos creauerat. Verè reconciliauit,non imputans nobis peccata dici poteſt in hunc modum, Deus perſonaliter exiſtens in Chriſto reconciliauit in ipſo Chriſto homine ut organo mundum.In ipſo Chriſto : id eſt,ea ratione,qua homines ſunt ipſi adhærentes per unam fidem,& eius membra fiunt.*

Io. 14.

Pater in filio.

Verbum reconciliationis. *Dedit nobis Chriſtus poteſtatem illam, qua per uerbum eius in gratiam uos reducamus. Quorum enim (dicebat Chriſtus) remiſeritis peccata,remittuntur eis. Verbum reconciliationis,Euangelium eſt.*

Verbum reconciliationis.

Pro Chriſto: *Id eſt, loco Chriſti,legatione fungimur. Et quemadmodum per illum hortabatur nos Deus, ſic uos hoc tempore per nos ille hortatur, ut ſibi reconciliemini. Ergo ô Corinthij quæ uobis annuntiamus excipite, non ſecus, ac ſi ipſe Chriſtus coram aſtaret,aut ipſe Deus,qui nos ceu inſtrumenta ſua pulſat,ut clamemus, reconciliamini Deo.*

Pro nobis peccatum fecit. *Deus* IESVM *Chriſtum,qui non nouerat peccatum,imo qui iuſtitia ipſa erat,pro nobis fecit ipſum non peccatorem, ſed peccatum: id eſt,uictimam & hoſtiam,peccati noſtri expiatricem,pro nobis fecit illam obire mortem, ac ſi peccator fuiſſet is,& maleficus. Voluit ipſe Chriſtus pati ſupplicium, ac ſi peccaſſet omnia,cùm ſolus nihil peccaſſet.*

Chriſtus peccatum.

Iuſtitia Dei in ipſo: *Id eſt, Vt eſſemus iuſtificati à Deo per ipſum Chriſtum. Hebraico idiomate Iuſtitiam dixit,pro Iuſtus. Addidit,Dei : ut oſtendat immenſitatem gratiæ,ne quis ſupercilium,aut criſtas erigat,aſſcribens iuſtificationem legi,aut operibus noſtris.*

Chriſtus Iuſtitia Dei.

CONCILIATIO.

Prima. PAVLVS pronuntians, Bonam uoluntatē habemus magis peregrinari à corpore, & præſentes eſſe ad Dominum: aduerſatur quod ſcribitur Hebr. 4. Et non eſt ulla creatura inuiſibilis in conſpectu eius. Omnia autem nuda & aperta ſunt oculis eius, ad quem nobis ſermo eſt. HOC loco non docet Paulus creaturam aliquam Deo abſentem eſſe: Omnia enim nuda & aperta ſunt oculis eius. Sed inſinuat nos quodammodo tunc magis illi præſentes, cùm perfecti à carnis fragilitate fuerimus ſciuncti.

Hebr. 4.

Secunda. PVGNARE uidetur hic locus, Omnes enim nos manifeſtari oportet ante tribunal Chriſti, ut refertur, &c. cum eo qui ſcribitur Ioan. 5. Amen amen dico uobis, qui uerbum meum audit, & credit ei qui miſit me, habet uitam æternam, ut in iudicium non ueniat, ſed tranſeat à morte in uitam. RESPONDET Auguſtinus in tract. 22. in 5. cap. Ioan. Aliquando Iudicium, diſcriminatio dicitur: hoc modo oportet nos omnes exhiberi ante tribunal Chriſti, ut illbic recipiat homo quæ per corpus geſsit, ſiue bonum, ſiue malum. Ipſa eſt enim Diſcriminatio, ut bonis bona, malis mala diſtribuantur. Eſt & iudicium damnationis: hoc modo dicitur in Ioanne, Non ueniet in iudicium: id eſt, in condemnationem. Hæc ille.

Iudicium.

Tertia. NON concordat Eſaias cap. 53. dicens de Chriſto: Qui peccatum non fecit, nec inuentus eſt dolus in ore eius: cum Paulo hic pronuntiante, eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit. DOCET Eſaias Chriſtum filium Dei neq; peccaſſe, neq; peccato ſubiectum. hoc idem Paulus in omnibus epiſtolis pronuntiat. Sed hoc loco Paulus de patre mentionem facit, qui Chriſtum uerum agnum immaculatum pro nobis fecit peccatum: id eſt, hoſtiam & uictimam, noſtrorum peccatorum expiatricē. Peccatum enim tropo Scripturæ accipitur pro oblatione: ut, Comedent peccata populi: id eſt, oblationes, quæ pro peccatis offeruntur. Oſeæ 4. cap.

Eſaiæ 53. 1. Petri 2.

Peccatum pro hoſtia.

Quarta. CVM hic Paulus dicat, Deus erat in Chriſto, mundum recōcilians ſibi: quomodo Chriſtus in paſsione ſua clamauit, Deus Deus meus, ut quid dereliquiſti me? RESPONDEO, geminata iſta dictio, Deus, Deus, uim uehemētiſsimā habet. Deus uniuerſorū, Deus meus ſpecialiſsimo modo. Vnde Ioan. 20. ait Chriſtus, Aſcendo ad patrē meum, & patrē ueſtrum: Deum meū, & Deum ueſtrū. Quo loco docet, quòd ſicut Deus eſt ſpecialiter ſuus pater ratione Diuinitatis, ſic ſpecialiter eſt ſuus Deus ratione humanitatis aſſumptæ, quā pater plus diligit quam totū uniuerſum. Ait itaq; unicus, atq; amantiſsimus Dei filius, in cruce pendēs, & inexcogitabilibus pœnis circūdatus: Deus Deus meus, reſpice in me: id eſt, attende quod pro genere humano ſuſtineo, & pro eius ſalute patior. Quomodo ſic auerteris uel potius auertere uideris faciem tuam à puero tuo, de quo toties Matth. 3. & 17. dixiſti, Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene cōplacui, ipſum audite. Reſpice in me: id eſt, cōdole mihi, qui ſemper reſpexi in te cum omni reuerentia, faciendo quæ tibi ſunt placita. Quare me dereliquiſti: id eſt, cur ita te habes hoc tēpore meæ paſsionis circa me, quaſi uideor omnino à te ſeparatus, & relictus inter iſtos impios Iudæos ſanguinis mei ſitibundos, & tortores uehemētiſsimos. Id certè eſt quod clamabat Eſa. 53. cap. Nos putauimus eū quaſi leproſum, et percuſſum à Deo, & humiliatum. Non fuit diuinitas à Chriſto ſeparata. Sed ut inſinuaret tibi Propheta, Chriſtum uehementiſsimum dolorem in ſua paſsione ſenſiſſe, quaſi uiſus fuerit purus homo, tametſi eſſet Deus & homo, dixit, Quare me dereliquiſti?

Quinta. QVID hic Paulus ait, Reconciliamini Deo? Qui fieri poteſt, recōciliemur Deo, cùm iam mundus ſit per mortem Chriſti reconciliatus? RESPONDEO, Chriſtus

Mundū reconciliari Deo.

ſtus moriẽs factus eſt hoſtia ſufficiẽs pro ſatisfactione totius generis humani. Et in hac morte facta eſt recõciliatio ſufficiens. Sed exequutio & applicatio recõciliationis obtentæ per Chriſti mortem, fit per ſacramenta (quæ dicuntur applicationes paſsionis Chriſti) & fidem uiuam, quam habet, qui reconciliatur in Chriſtum mediatorem Dei & hominũ. Cùm ergo Paulus ait, reconciliamini Deo, rogat ut recõciliatio per Chriſti mortem facta, exequutionem habeat in uobis per fidem & charitatem Chriſti.

Sacramẽta Eccleſiæ ſunt applicationes paſſionis Chriſti.

DICTIO.

VOCANT Hebræi aliquãdo Peregrinum eum, qui ex obſcura progenie eſt, & non cõſtat ex qua familia prodierit. Exodi 12. cap. Sicut Indigena dicitur Hebræis, qui ſua proſapia eſt clarus. Peregrinum interdum pro admirando & humanis mentibus inuſitato ponunt. Vt Eſaias peregrinam ſuam operationem dicit, 28. cap.

Peregrinus. Indigena.

PECCATVM tropo uulgari Scripturæ uſurpatur aliquando pro hoſtia, ut hoc loco. Galat. 3. Et Oſeæ 4. Vide Auguſt. de uerbis Apoſtoli, ſermone 6.

Peccatum.

Dei miniſtri quomodo ſeſe exhibeant, oſtenditur. CAP. VI.

Exhortamur,] obſecramus,

Vituperetur] reprehendatur

Anguſtijs,] Anxietatibus,

Caſtitate,] puritate.
Longanimitate,] lenitate,
Suauitate,] benignitate, uel, comitate,
Ignobilitatẽ,] ignominiam,
Infamiã et bonam] conuitia & laudes,
Mortificati :] occiſi:

ADiuuantes autem exhortamur, ne in uacuum gratiã Dei recipiatis (Ait enim: Tempore accepto exaudiui te: & in die ſalutis adiuui te. Ecce nunc tempus acceptabile: ecce nũc dies ſalutis) nemini dantes ullam offenſionem, ut nõ uituperetur miniſterium noſtrum: ſed in omnibus exhibeamus noſmetipſos, ſicut Dei miniſtros, in multa patiẽtia, in tribulationibus, in neceſsitatibus, in anguſtijs, in plagis, in carceribus in ſeditionibus, in laboribus, in uigilijs, in ieiunijs, in caſtitate, in ſciẽtia, in longanimitate, in ſuauitate, in ſpiritu ſancto, in charitate non ficta, in uerbo ueritatis, in uirtute Dei, per arma iuſtitię à dextris, & à ſiniſtris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam: ut ſeductores, & ueraces: ſicut qui ignoti, & cogniti: quaſi morientes, & ecce uiuimus: ut caſtigati, & non mortificati: quaſi triſtes, ſemper autem gaudẽtes: ſicut egẽtes, multos autem locupletantes: tanquã nihil habentes, & omnia poſsidentes.

Exhortatio ad opera.
Tempus, acceptum.
Eſaię 49. c
2. Corinth. 4. a
Miniſtri Dei.

Adiuuantes autem exhorta. *Exhortatio eſt ad Corinthios, ut incumbant ijs, quæ iam norant. Mirificis coloribus uitam Chriſtianã depingit, qui carni non poſſunt eſſe amœni. Primùm adiuuantes, ſeu cooperantes ſe uocat: ſicut 1. Corinth. 3. Dei enim ſumus adiutores, Dei agricultura eſtis, Dei ædificatio eſtis. Quod perinde eſt: Nos prædicamus & uerbo laboramus in uobis, docendo & hortando. Deus autẽ intus ſpiritu ſuo benedicit, donatq; incrementum, ne uerbo foris fruſtra laboretur.*

Colores uitæ Chriſtianæ.

Ne in uacuum. *Gratiam Dei in uacuum recipit, qui uerbum Dei purum, & ſyncerum nullo ſtudio amplectitur. Hac utique ingrata ſocordia merentur, ut rurſum ab ipſis auferatur, tanquam eo indignis.*

Gratiã Dei in uacuum recipere.

Ait enim. Subaudiendum eſt, Dominus, ſiue ſcriptura. quæ ſermonis forma non eſt infrequens apud Paulum.

Tempore accepto. Occupatio eſt. Dicet aliquis, Non in manu eſt, gratiam recipere. Reſpondet Paulus, Eſaiæ 49. teſtimonium producens: En tibi tẽpus acceptum, hoc eſt, tempus gratioſum, atque diuino fauore fœcũdum, in quo Deus iram ſuam auertit, atque nihil niſi noſtri amorem, atque propenſum ad iuuandum nos animum declarat. Adeſt regnum miſericordiæ, audi huius regni regẽ, Petite & accipietis, Quærite & inuenietis, pulſate & aperietur.

Math. 7. a

Dies ſalutis.

Dies pro uita.

Ecce nunc dies ſalutis. Dies ſalutis: id eſt, auxilij & felicitatis, quo ægrotis ſalus affertur, & morbis mortalibus medicamina infunduntur. Dies dici ſolet hæc uita, quia ad operandum eſt apta, & concluditur nocte iudicij: quæ dies tenebræ erunt peccatoribus, non lux, in qua iam nemo poterit operari.

Nemini dantes ullam. Hoc idem monuit ſuperiore epiſtola cap. 10. Sine offenſione eſtote Iudæis, & Gentibus, & eccleſiæ Dei: ſicut & ego per omnia omnibus placeo: non quærens, quod mihi utile eſt, ſed quod multis, ut ſalui fiant.

Vt non uituperetur. Vituperatur miniſterium docendi uerbum Dei, ſi opera, doctrinæ aduerſantur. Odi enim ego (ait ſapiens) homines ignauos opera, & dignos ſententia.

Chriſtianæ uitæ fructus.

Exhibeamus. Hic decora Chriſtianæ uitæ, & proprias notas, quibus in cõuerſatione ornatam oportet eſſe, ordine mirifico deſcribit. Hi ſunt fructus, & hæc ſunt ſigna pij & Chriſtiani hominis. Dei miniſterium in his planè ſitum eſt, In multa patientia, in tribulationibus &c.

In multa patientia. Enumerat ornatus hominis pij. Primo loco multa opus eſt patientia, quàm hic Paulus ueluti genus multis præfigit ſpeciebus. Vincuntur enim afflictiones, neceſſitates, & alia id genus, patiẽtia. Obſerua: Non loquitur de ſimplici aliqua patientia, ſed multa: quippe quæ non ſemel atq; iterum in omnibus erit præſtanda, ſed in finem quoq; exhibenda. Chriſtus apud Lucam 8. cap. patientiam ueluti caput & fontem omnium commemorat uirtutum. Semen, inquit, quod in bonam terram decidit, hi ſunt, qui in corde puro & optimo audientes uerbum retinent, & fructum afferunt in patientia.

In tribulationibus. Id eſt, cùm mens angitur, & corpus ſimul affligitur.

In neceſſitatibus. Id eſt, Cùm rem grauem uitare nequeo, tædiumq; aliquod maximum uorare cogor & neceſſitate ceu ineuitabili telo uidens & ſciens confodior.

In anguſtijs. In eſt, anxietatibus, quæ oboriuntur ex inedia & periculis alijs.

In plagis. Quæ immeritis infliguntur propter ueritatem, & iuſtitiam. Has experti ſunt, & ſenſerunt Apoſtoli, & Martyres.

In carceribus. Quibus ſerui Dei tenentur in frigore & omnium rerum ſumma egeſtate.

Seditiones.

In ſeditionibus. Seditiones dicit, non quas inferamus, ſed ab alijs illatas ſuſtineamus. Ambroſius uertit, In perturbationibus. Theophylactus, In perſecutionibus, quas per oppida paſſus eſt Paulus.

Labor manuũ.

In laboribus, in uigilijs. Labores manuum explicat (ait Theophylactus) quibus ſe & alios aleret, is inſuper & uigilijs ſe & inedia macerabat. Aut labores inſinuat, quos exantlabat, ſiue magnos ſubibat labores, obambulãs, & laborans per noctes, in quibus tum docebat, tum operabatur, & cum his omnibus neque ieiunium negligebat.

negligebat. Quamuis hæc ipſa (ait Chryſoſtomus) pro innumeris ſuffi.iebant ieiunijs. Reuera hoc loco taxat noſtros delicatulos, & unctos, qui prouentibus & reditibus otioſè fruuntur, & uoluptuantur.

In caſtitate. *Id eſt, puritate, quæ eſt ſynceritas, & integritas in agendo, & dicendo, maximè in prædicando. Putauerim hoc referri ad caſtimoniam corporis.*

Scientia. Prudentia.

In ſcientia. *In ſcientia (ait Ambroſius) legis & Euangelij. Scientiā hoc loco Paulus accipere uidetur pro eo, quod Prudentiā uocamus, qua cum ratione rebus utimur, grauiter ac cum decoro uerſantes. De qua ſcientia intelligitur & illud Pauli Rom. 10. Zelum Dei habent, ſed non ſecundum ſcientiam: id eſt, non prudenter, non probè omnibus perpenſis, & conſyderatis, ut nihil indecens admitterent. Quòd ergo hic ſcientiā, in Dei miniſterio nominatim exigit, eo monet nos, ut ratione uitam noſtram obtemperemus, ac prudenter inſtituamus, in omnibus modum obſeruantes, & conſyderatè rationem proximorum habētes, ne quo intempeſtiuo uſu Chriſtianæ libertatis infirmiores offendamus, & omnia ad omniū ædificationem inſtituamus. Ita & laborandum, ieiunandum, uigilandum &c. Non ſanè præter modum, ſed cum ſcientia (hoc eſt, commoda prudentia) his utendum eſt, ne quid officiant, ſed ſemper ædificent.*

Longanimis.

In longanimitate, &c. *Sanè hæc generoſum animum requirunt, longanimiter ferre omnia, multum & ubique exacerbari, & incitari Animi profectò eſt adamantini, agitatum undique, & circumpunctum, non ſolùm mentis ſeruare celſitudinem: ſed & bonum ſe, & æquum præſtare.*

In ſpiritu ſancto. *In ſpiritalibus donis neminem offendimus. Aut ut oſtenderet, unde talis factus ſit, adiecit ſtatim autorem ſpiritum ſanctum. In illo enim omnia hæc rectè agimus, inquit. Non ergo intumeſcant Pſeudapoſtoli, quòd linguis potiti ſint, quibus non utuntur in rebus neceſſarijs, ſed cum offendiculo illis iactabundi abutuntur.*

Charitas non ficta.

In charitate non ficta. *Quemadmodum ſpiritum ſanctum oppoſuit hæreticis, & pſeudoprophetis, ita charitatem non ſimulatam opponit Chriſtianis ignauis, & ſocordibus. Aut in charitate non ficta: id eſt, Scimus expertes ſimulationis. Omnia quæ nobis uolumus fieri, alijs faciamus, ut non diligamus uerbo, ſed opere, & ueritate.*

Verbum ueritatis.

In uerbo ueritatis. *Sermonem ueritatis opponit ijs qui uerbo Dei abutuntur, & pro affectibus ſuis interpretantur, ut inde nomen ſibi comparent: qui arguuntur 1. Petri 4. Siquis loquitur, tanquam ſermones Dei: hoc eſt, Curet ut certus ſit, quæ loquitur, ſermones Dei eſſe, non ſuum proprium commentum. Id uocat Paulus uerbum ueritatis, purum & ſyncerum, non fictum.*

Virtus Dei.

In uirtute Dei. *Virtus Dei in Paulo erat, quæ per ſigna, & prodigia, hunc idoneum miniſtrum probabat. De hac potentia & uirtute beatus Petrus loquitur 1. Epiſ. cap. 6. Si quis miniſtrat, tanquam ex uirtute, quā adminiſtrat Deus. Et Paulus Coloſ. 1. In quo & laboro certando ſecundum operationem eius, quam operatur in me in uirtute. Hæc uirtus reuera manifeſtat in nobis gloriam Dei. Quod docuit Chriſtus Matt. 5. Sic luceat lux ueſtra coram hominibus, ut uideant opera ueſtra bona, & glorificent patrem ueſtrum, qui eſt in cœlis, ut eorum autorem, qui illa fecit, non uos.*

Arma iuſtitiæ.

Per arma iuſtitiæ. *Hæc arma latius deſcribit ad Epheſios 6. cap. Arma uocat ad hoc, ut Chriſtianos auertat à corporalibus & profanis armis, admoneatq; eos eſſe populum ſpiritalem, quare & ſpiritalibus armis oporteat eſſe inſtructos, nimirum quibus ſpiritalis pugna cum ſpiritalibus hoſtibus ſemper committenda eſt.*

A dextris & ſiniſtris.

A dextris, & à ſiniſtris. *Per mediam & regiam uiam, inter ea, quæ à dextris*

& à ſiniſtris negotium faceſſunt, contendit Paulus ut incedamus: ita ut neque per aduerſa deijciamur, neque per proſpera eleuemur, ſed utriſque cõmodiſſimè, tum in gloriam Dei, tum proximorum ſalutem utamur. A' ſiniſtra ponit Ignominiam, Conuicia, & quòd habemur tanquam impoſtores, ignoti pauperes, nihil habẽtes. Nam Chriſtianis omnia hæc accidunt: Ignominia palam afficiuntur, opprobrijs in os iactatis, & per infamiam falſis criminationibus, ac conuitijs conſpurcantur, omnibus illis amicitiã renuntiantibus, propter confeſſionem nominis Chriſtiani. Quaſi morientes: id eſt, ut oues occiſioni deſtinatæ, mortem omni momento à mundo expectant. A' dextra ponit Gloriam, Laudes, quòd habemur ueraces, noti: uiuimus, non occidimur: ſumus gaudentes, multos ditantes, omnia poßidentes. Hæc illis reuera contingunt per Spiritum conſolatorem. Si quis deſiderat totius huius orationis ardorem, & harmoniam cognoſcere, legat Auguſtinum librum de doctrina Chriſtiana 4. cap. 20. Accipi poteſt à dextris, & à ſiniſtris, quaſi dicas, Vndique armati aduerſus omnia.

Vt caſtigati. *Hoc deſumptum eſt ex Dauide, Pſal. 117. Caſtigans caſtigauit me Dominus, & morti non tradidit me. Fiunt hæc ad noſtri caſtigationem, Dei permiſſu: ſed futura eſt magna merces.*

Tanquam nihil habentes. *Nihil uidebatur habere Paulus, tamen & corporalia, & ſpiritalia omnia habebat. Locuples nouo quodam modo erat, habens omnium domos ſibi apertas: imò eius gratia non ſolùm ceruices, ut Priſca & Aquila, exponebant, Romano. 16. cap. Sed etiam parati erant eruere oculos, & dare Paulo, quem ſicut angelum Dei accipiebant, ad Galat. 4. Si ſpiritalia in Paulo uis uidere, hoc unum pronuntiabo teſtimonium: Vidit arcana, quorum particeps factus eſt, quæ non licet homini loqui. Quomodo non omnium diuitiarum ſpiritalium abundans erat, cui & Dæmones ſubijciebantur, & quem morbi & infirmitates fugiebant?*

Os noſtrum patet ad uos ô Corinthij, cor noſtrum dilatatum eſt. Non anguſtiamini in nobis: anguſtiamini autem in uiſceribus ueſtris. Eandem autem habentes remunerationem (tanquam filijs dico) dilatemini & uos. Nolite iugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio iuſtitiæ cum iniquitate? Aut quæ ſocietas luci ad tenebras? Quæ autem conuentio Chriſti ad Belial? aut quæ pars fideli cum infideli? Quis autem conſenſus templo Dei cum idolis? Vos enim eſtis templum Dei uiui: ſicut Dicit Deus, Quoniam inhabitabo in illis: & inambulabo inter eos, & ero illorum Deus: & ipſi erũt mihi populus. Propter quod, exite de medio eorum, & ſeparamini, dicit Dominus: & immundum ne tetigeritis: & ego recipiam uos, & ero uobis in patrem: & uos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus omnipotens.

[Margin: Idololatræ fugiendi. — Templũ Dei. 1. Corinth. 3. d 6. d — Leuitici 26. b — Eſaiæ 52. c — Ieremiæ 31. a]

[Margin: Patet] aptũ eſt. Non anguſtiamini, &c.] non conſtringimini in p̃cordijs ueſtris, id eſt, in ueſtris affectib⁹ & trepidis obſeruationibus ceremoniarum legis. Quæ eñ participatio] Quod enim conſortiũ. Conuentio] cõcordia]

Os noſtrum patet ad uos. *Vos ego conuenio, ô Corinthij, non poſſum ſilere apud uos: tam uehemens, & feruens eſt meus erga uos amor, ut planè iam uobis animũ meum*

meum aperiam. Ardor ille amoris non modò mihi os patefacit, ſed mentem dilatat: & ita, ut uos capiat uniuerſos. Eſt in uos omneis diffuſus amor noſter. Non enim anguſtiamini in nobis: id eſt, non in ſtricto & anguſto loco, ſed planè in toto corde noſtro reſidetis, & habitatis. Sed in uiſceribus ueſtris anguſtiamini: id eſt, tam arcta eſt ueſtra Charitas, ut ne uel unum me largiter, ſeu dilatato, & toto corde poßitis excipere. Aut, Vos uix dilectionis unius capaces eſtis, ego autem totius ciuitatis, & omnium Corinthiorũ. Aut dicit, Anguſtiamini in uiſceribus ueſtris: quia angebantur Corinthij, quòd deſiſterent à cõſuetis connubijs, foris, & cõuiuijs, quæ Paulus prohibuerat. Arctauerat enim illos Paulus in priore Epiſtola, probibens connubia cum infidclibus inire, Cauſas dicere cum Chriſtianis ſub iudice infideli, Immolata idólis manducare, propter infirmos, & huiuſmodi. Quo ad hæc, uidebantur Corinthij arctari, & anguſtia duci: hos arguit hoc loco Paulus, propterea his ſubiungit, Nolite iugum ducere cum infidelibus &c.

Eandem autem remunerationem. Non exigo à uobis quicquam arduum, neque repoſco meritum cum uſura, tantùm hoc poſtulo pater à filijs, ut in charitate reſpondeatis, omnia putabo penſata, ſi pariter ametis. Quò uideatur res eſſe debiti, nihilq; dictum per aſſentationem, Vt filijs (inquit) loquor. Quid eſt, ut filijs? nihil magni poſtulo, ſi cùm ſim pater, poſtulem à uobis diligi. Debent nanque & filij hoc in patrem præſtare officium.

Nolite iugum ducere. Id mihi magno erit argumento, quòd largiter me amatis, ſi nullum uobis cum infidelibus fuerit commercium. Si conſuetudinem fidelium cum infidelibus probibet, multò magis mutua inter illos connubia. Huiuſmodi matrimonia Hieronymus imparia uocat. Matrimonia inter diſpares cultu non contrahenda.

Quoniam inhabitabo. Cùm Deus ſit ubiq;: tamen in illis propriè inhabitare ſe dicit, qui eius gratia perfruuntur, & qui mundum ei præparant ſui cordis hoſpitiũ. Deum habitare in nobis qd eſt.

Et ero illorum Deus. Deus natura, omnium eſt: uoluntate, paucorum. Non enim eſt Deus mortuorum, ſed uiuorum. Lucæ 20.g

Et immundum ne. Idololatras immundum uocat, & ne tangi quidem uult, in morem probibiti in lege ueteri contactus rerum, ſeu perſonarum immundarum: ex quo contactu reddebantur immundi, qui tetigerant. Propterea ſeparemini, ait, ne tangentes communicatione eiuſdem iugi, contrahatis immunditiam. Eſt duplex immunditiæ genus, Corporeum ſcilicet, & Spiritale. Spiritale quidem, ut impuri & ſordidi cogitatus, & oculis laſciuiẽtibus intueri, uel odia exercere, & dolos nectere, & huiuſmodi. Corporeum uerò, ut inceſtus, Adulterium, & quicquid reliquum eſt praui facinoris. Vult Paulus hoc loco Corinthios tum animi, tum corporis ſeruare puritatem. Immũditia duplex.

Et ero uobis in patrem. Si uos parentes abdicauerint infideles, me patrem habebitis ſempiternum.

Omnipotens. Addidit Omnipotens, ne cui impoßibile uideretur.

DICTIO.

BELIAL Hebræis dicitur ſignificare malitiam, licet ferè ubiq; iniquitas transferatur, idq́; impropriè. Vnde filij Belial, id eſt, malitiæ, Iudic. 19. Nam Hebræi per Belial hominem peruicacem, & qui eſt perfricta fronte, quaſi abſq; iugo legis diuinæ, intelligunt. Qui ad nocendum alijs tantummodò uiuunt, dicuntur filij Belial. De torrentibus iniquitatis, & fluminibus Belial, uide Pſal. 17. Sunt enim perſequutiones, impetus, & exercitus Dæmoniorum, & quotquot iugum Chriſti detrectant. Belial.

HIS particulis Quaſi, & Tanquàm, utens Paulus, Quaſi morientes, Quaſi tri- Quaſi, & Tanquàm.

ſtes, Tanquàm nihil habentes, non tamen morientes, aut triſtes & huiuſmodi, tanquàm nihil habentes, &c. oſtendit iſta eſſe, quaſi imagines paßionum, ad comparationem præmij æterni.

Triſtitia quæ eſt ſecundum Deum, non caret conſolatione. CAP. VII.

Mundare ſeipſum & ſanctificationẽ perficere.

HAs ergo habẽtes promiſsiones, chariſsimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis, & ſpiritus, perficientes ſanctificationem in timore Dei. Capite nos: Neminem lęſimus, neminem corrupimus, neminem circumuenimus. Non ad condemnationem ueſtram dico. Prædiximus enim, quòd in cordibus noſtris eſtis ad cõmoriendum, & ad cõuiuendum. Multa mihi fiducia eſt apud uos, multa mihi gloriatio pro uobis: repletus ſum conſolatione: ſuperabundo gaudio in omni tribulatione noſtra. Nam & cùm ueniſſemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro noſtra, ſed omnem tribulationem paſsi ſumus: foris, pugnę: intus, timores. Sed qui conſolatur humiles, conſolatus eſt nos Deus, in aduentu Titi. Non ſolùm autem in aduentu eius, ſed etiam in conſolatione, qua conſolatus eſt in uobis, referens nobis ueſtrum deſyderium, ueſtrum fletum, ueſtram æmulationem pro me, ita ut magis gauderem. Quoniam etſi contriſtaui uos in epiſtola, non me pœnitet: etſi pœniteret, uidens quòd epiſtola illa (etſi ad horam) uos contriſtauit.

Capite nos:] Capaces eſtote noſtri: Circumuenimus.] Fraudauimus.

Requiem] Vel, relaxationem

Afflictiones Paulo in Macedonia.

Titus.

Veſtrã æmulationem] Veſtrũ ſtudium

Contriſtati Corinthij ad pœnitentiam.

Promiſsiones Dei à Paulo manifeſtatæ.

Has promiſsiones. *Quales promißiones? Eſſe templa Dei, filios & filias, habere illum inhabitatorem, & inambulantem.*

Et ſpiritus, &c. *Inquinamenta Spiritus ſunt, labes animi.*

Capite nos. *Quod dixerat præcedente capite, Dilatamini, & non anguſtiamini: refricat, dicens, Capite nos: id eſt, capaces eſtote noſtri, recipite, & amplè adeò & effuſè, ut non anguſta & tenui charitate nos complectamini.*

Neminem læſimus. *Neminem uel factis uel uerbis offendimus.*

Neminem corrupimus. *Hoc eſt, ſeduximus, uel impijs dogmatibus nulli mentem infecimus.*

Neminem circumuenimus. *Nocent Pſeudapoſtoli cùm ſenſus ſuorum corrumpunt, & grauant ſacculos circumuẽtione ſerpentinæ aſtutiæ: ſed nullius rem præter ius occupauimus, & in noſtrum uertimus cõmodum. Neq; tyrannidem exercuimus, neq; falſa docuimus, neq; dolo & auaritiæ ſtudio occupauimus aliena. O gloriam uerè ſacerdotalem! Et utinã omnibus eccleſiæ præfectis ad eundem modum liceret gloriari.*

Non ad condemnationem. *Id erat apud ueteres amicitiæ genus, ut amico fortè extincto, amicus ultro ſibi mortem cõſciſceret: quod amicitiæ genus ſignificat Horatius ſibi fuiſſe cum Mecœnate. Nolim exiſtimes Paulum huiuſmodi quidpiam ſenſiſſe, quale legimus olim fuiſſe apud Ethnicos. Verùm hoc modo arctißimam amicitiam uoluit indicare: ac ſi inquiat, neq; in periculis deſerturus uos ſum, nec proſperis ueſtris*

rebus inuidebo,ſed uobiſcum potius unà ſum uitam ducturus.

Nullam requiem. *Preſſuras ſuas explicat,quas decuſſas eſſe magnitudine gaudij(quòd correcti iam eſſent,& ab his prorſus alienati, quæ ſuperiore epiſtola improbauerat)oſtendit. Carnem dicit nullam habuiſſe remiſsionem,quia animus illi,& conſtans erat,& inſuperabilis.*

Foris pugnæ. *Ab infidelibus paßi ſumus oppugnationes uarias.*

Intus timores. *Timebat Paulus ne fratres ſcādalizarētur , aut ne à falſis Apoſtolis infirmiores nonnulli ſubtraherentur.*

Qua conſolatus ſum. *Reddit Titū his uerbis cōiunctiorē Corinthijs:utpote qui eos apud ſe cōmendauerit, & qui conſolationē acceperit, tum ob ipſorum emēdationem,tum ob mutuū erga Paulum amorē, quem deſignat , cùm Aemulationem dicit.*

Quoniam etſi. *Etſi me pœnituiſſet,eò quòd uos durius corripuerim, tamen facit ueſter profectus(quē nobis Titus ſignificauit) ut nō pœniteat, tā ardēti me uſum eſſe cauterio:ſed nunc gaudeo,nō quia doluiſtis,ſed quia dolor ille uobis profuit ad ſalutē. Intellige Paulū nō quidē fateri pœnitentiā,quòd eos mœrore antè affeciſſet : nunc tamē adeò gaudere,q̄ ex Tito cognouiſſet,rē bene ceßiſſe,ut etiā ſi qua pœnitudo tenuiſſet ipſum prioris facti,nūc eā abiecturus fuerit.Nō enim ait,Prius pœnitebat,nūc non pœnitet,ſed,Nō pœnitet,etiā ſi pœnituiſſet. Sic loqui ſolemus, cùm & errata feliciter (cadunt.*

Ad horam. *Ad tempus conſtitutum.* Ad horam.

Stabilē operatur:] Nō pœnitendam parit. Operat.] Vel, affert. Secundū Deū cōtriſtari uos,] Vel,quod ſecūdū Deū contriſtati eſtis. Sed defenſionem,] Imò ſatiſfactionem, uel, inſuper excuſationem & purgationem. Exhibuiſtis] Vel,cōmendaſtis,aut,præſtitiſtis. Incōtaminatos eſſe] q̄ incontaminati ſitis. Paſſus eſt] Læſus fuerat. Cōſolati ſum⁹. In cōſolatione autē noſtra] Cōſolationē accepimus ex cōſolatione ueſtri. Refectus eſt] refocillatus ſit. Quæ fuit ad] Qua uſus eram apud. Viſcera eius] i.Charitas eius ī uos multa eſt.

Nunc gaudeo : non quia contriſtati eſtis , ſed quia contriſtati eſtis ad pœnitentiam. Contriſtati enim eſtis ſecundum Deum,ut in nullo detrimentū patiamini ex nobis. Quæ enim ſecundum Deum triſtitia eſt , pœnitentiam in ſalutem ſtabilem operatur: ſeculi autem triſtitia,mortem operatur. Ecce enim hoc ipſum , Secundum Deum cōtriſtari uos, quantam in uobis operatur ſolicitudinem,ſed defenſionem,ſed indignationem, ſed timorem,ſed deſyderium,ſed æmulationem, ſed uindictam.In omnibus exhibuiſtis uos,incontaminatos eſſe negotio. Igitur etſi ſcripſi uobis,non propter eum qui fecit iniuriam , nec propter eum qui paſſus eſt : ſed ad manifeſtandam ſolicitudinem noſtrā , quam habemus pro uobis coram Deo,ideo conſolati ſumus. In conſolatione autem noſtra , abūdantius magis gauiſi ſumus ſuper gaudio Titi , quia refectus eſt ſpiritus eius ab omnibus uobis. Et ſi quid apud illum de uobis gloriatus ſum, non ſum cōfuſus : ſed ſicut omnia uobis in ueritate loquuti ſumus,ita & gloriatio noſtra , quę fuit ad Titum, ueritas facta eſt:& uiſcera eius abundantius in uobis ſunt,reminiſcentis omnium ueſtrum obedientiam,quomodo cum timore & tremore excepiſtis illū. Gaudeo quòd in omnibus confido in uobis.

[2.Pet.1.c — right margin] Titus ſuſceptꝰ à Corinthijs.

Sed quia contriſtati eſtis ad pœnit. *Ex cōiunctis cōtrarijs myſteriū uere*

pœnitentiæ aperit, duplicem dolorem ſiue triſtitiã explicans: Alteram ex Deo, quæ pœnitentiam parit ad uitam: hac enim exuit ueterem hominem, & induit nouum. Alteram, quæ eſt ex carne, ſiue homine, laqueum, ſiue deſperationẽ ad mortẽ afferẽs. Hac triſtitia indoluere Cain, & Iudas Iſcariotes: priore uerò Dauid, & Petrus: ille clamat, Miſerere mei Deus ſecundum &c. Hic uerò fleuit amarè.

Vt in nullo detrimentum. *Corripui uos, ne parcens, ex nobis detrimentum pateremini. Solet nanq; præceptor, tum magis obeſſe diſcipulis, quum peccantibus nihil conuiciatur.*

Pœnitentia.

Salutem ſtabilem: *Id eſt, non pœnitendã. Referunt quidam hoc adiectiuũ ad pœnitentiã, alij ad ſalutẽ. Vterq; ſenſus probe cõſiſtit. Efficit ſeu operatur pœnitentiã non pœnitendã. Aut efficit pœnitentiã quæ adducit ad ſalutem, quæ neſcit pœnitẽtiã, ſed habet gratulationem perpetuam. Eſt autem ſentẽtiæ genus ſimul & ſchema ex cõtrarijs contextũ, mundo & Deo, morte & ſalute, pœnitentia nõ pœnitẽda. Huius generis putat eſſe Fabius illam ſententiam, Obſequium amicos, ueritas odium parit. Medelam peccati quæ eſt contritio, explicat Paulus, dicẽs: Quæ enim ſecundũ Deũ, &c.*

Medela peccati. Contritio.

Ecce enim hoc ipſum. *In promptu eſt quàm diligẽtes ac ſolicitos uos fecit triſtitia ueſtra ſecundum Deũ, non ſolùm ſolicitudinẽ operata eſt, Sed defenſionẽ: id eſt, excuſationẽ: ob enim pœnitentiam ueſtram excuſati eſtis apud me. Sed indignationem, qua eſtis in fornicantẽ uſi: Sed timorẽ, quia me ueriti eſtis: ab hoc enim ueſtra hæc proceſſit emendatio. Et ne Paulus tyrannidem exercere uideretur, quòd Timorem addidit, quaſi ſolis terroribus, & fulmine quodam Tyrannico uteretur: leniuit, quod forſan durius eſſet, addens, Sed deſyderiũ: ſupple, mei. Atq; hoc, amorẽ, nõ dominatũ prætẽdit Paulus. Sed æmulationem Dei, & mei, & qua quodã modo ad bonas actiones certamus. Sed uindictam in ſceleratum fornicarium, per excommunicationẽ, & ſalutarem medelam pœnitentiã. Siquidem ubiq; commendaſtis uos ipſos, quòd puri ſitis in eo negotio: impuri enim eratis, dum nullo ſceleris tangebamini ſenſu, dum impune mœchus ille inter uos uerſabatur.*

Igitur & ſi ſcripſi. *Occupatio eſt. Obijciẽt fortaſſe Corinthij, Quid nos ô Paule obiurgabas, ſi plane eius negotij expertes eramus? Cur non propter fornicariũ ſcripſiſti epiſtolam? Reſpondet Paulus, Scripſeram equidem, illius ſcelere impulſus nefario: non tamen ille prior mihi ut ſcriberem attulit cauſam: ſed ueſtri de cauſa hanc exaraui epiſtolam, contẽdens præcipuè, ne ciuitas uniuerſa illius morbo inuaderetur, qui fornicantem inuaſerat.*

Abundantius magis. *Duo comparatiua coniunxit, ad exprimendam maiorem emphaſim.*

Non ſum confuſus. *Non ſum pudefactus quod gloriatus ſum de Tito. Quæ de uobis enarrauit uera ſunt.*

Viſcera eius. *Intimum Titi affectum & flagrantem amorẽ in Corinthios manifeſtat. inſinuat ergo ut mutuum illi in eum amorem rependant.*

In omnibus confido. *Vobis confidimus in omnibus. Quia omnia mea dicta erga uos ſi dura uiſa ſint, ſiue in laudem ueſtram, æquo animo feretis.*

DICTIO.

Capere pro capax eſſe.

C A P I T E, *hoc loco non accipitur pro intelligite: ſed ſicuti uas aut locus aliquid capit dicitur, Capite: id eſt, capaces eſtote.*

Coram Deo.

S V P E R A B V N D O: *ſupra modum, aut uehementer abundo, ſeu potius ſuperfluo.* C O R A M *Deo. Iurantis eſt.* A D *horam: id eſt, ad tempus conſtitutum*

Hortatur Paulus Corinthios ad Eleemoſynam ſancto- rum,exemplo Macedonum. CAP. VIII.

NOtam autem facimus uobis fratres gratiam Dei, quæ data eſt in Eccleſijs Macedoniç:quòd in multo experimento tribulationis abundantia gaudij ipſorum fuit: & altiſsima paupertas eorum abundauit in diuitias ſimplicitatis eorum:quia ſecũdum uirtutem (teſtimonium illis reddo)& ſupra uirtutem uolũtarij fuerunt,cum multa exhortatione obſecrantes nos gratiam & communicationem miniſterij,quod fit in ſanctos. Et non ſicut ſperauimus,ſed ſemetipſos dederũt, primùm Domino,deinde nobis per uoluntatem Dei:ita ut rogaremus Titum,ut quemadmodum cœpit,ita & perficiat in uobis etiam gratiã iſtam.Sed ſicut in omnibus abundatis fide, & ſermone, & ſcientia, & omni ſolicitudine, inſuper & Charitate ueſtra in nos, ut & in hac gratia abundetis. Non quaſi imperans dico : ſed per aliorum ſolicitudinem etiam ueſtræ Charitatis ingenium bonum comprobans. Scitis enim gratiam Domini noſtri IESV Chriſti, quoniam propter uos egenus factus eſt,cùm eſſet diues : ut illius inopia,uos diuites eſſetis. Et conſilium in hoc do : hoc enim uobis utile eſt, qui non ſolùm facere, ſed & uelle cœpiſtis ab anno priore: nunc uerò & facto perficite:ut quemadmodum promptus eſt animus uoluntatis, ita ſit & perficiendi ex eo quod habetis.

Secundum uirtutem] Pro uiribus
Virtutẽ] Vires
Voluntarij] Prompti
In uobis] Erga uos
Gratiam] Beneficentiam
Sed] Imò
Aliorum] erga alios
Ingenium bonum] Ingenuitatem uel synceritatem
Priore:] Superiore
Pauper Christus.

Notam autem. *Mira Pauli exhortatio:exemplo Macedonum prælinit Corinthiorum animos ad habendam in pauperes Charitatẽ.Non confeſtim adiecit,Eleemoſynam date:ſed aliorum facta in medium producens,ad hos imitandos illos inuitat.*

In multo experimento: *Id eſt,in multa probatione,uiſum eſt.Quò magis afflictati,minus animo cõcidebant,ſed amplius gaudebant. Et quò profundior paupertas,eo promptior erat ad largiendum animus, imò amplius, & candidius largiebantur.Non dicit,Rei collatæ: ſed,Simplicitatis diuitias:hoc eſt,animi uacantis inuidia,& ad impartiendum facilis.Non enim beneficiorum copia,ſed animi promptitudine liberalitatem metimur.* Liberalitas unde metienda.

Cum multa exhortatione. *Obnixè rogauerunt, ut gratanter quæ offerebant,ſuſciperemus in miniſterium ſanctorum.Non nos illos rogamus,ſed illi nos.Quid rogarunt nos? Vt gratiam,hoc eſt beneficium & ſocietatem miniſterij, quæ eſt in ſanctos, ſuſciperemus. Opus Corinthiorum uocat Gratiam,ut accurrant tanquam ſpirituum æmulatores: iterum Communicationem ſeu Societatem appellat,ut diſcãt quod accipiant,non dent ſolum.* Cõmunicatio.

Et non ſicut ſperauimus. *Multò amplius quàm ſperare audebamus euenit.*

Aut

Aut nulla nobis ſpes erat, quòd in tanta tribulatione & paupertate exiſtentes, tam liberalem & candidam munificentiam exhiberent, & hanc gratiam eleemoſynas colligendi, ſuſciperemus coëgiſſent: ſed præter ſpem (inquit) noſtram, non ſua modò, uerùm etiam ſeipſos Deo & nobis dediderunt. Et magis obedientes fuerunt, quàm ſperaueramus. Hoc argumento & beneficentia adducti, rogauimus Titum, ut quemadmodum iam cœpit: id eſt, qui priuſquam eſſet per me impulſus, uenire ad uos deſtinauerit: Ita perficiat in uobis gratiam iſtam: id eſt, uos hortetur ad imitandam gratuitam Macedonum beneuolentiam, & illis ne ſitis inferiores. Titus Corinthi erat, cùm hæc ſcribebatur Epiſtola.

Sed ſicut in omnibus. *Subaudiendum eſt, Obſecramus facite: aut aliquid huiuſmodi. Sed ſupple, facite ſicut, &c. Ita facite, ut abundetis, & in hac gratia: Id eſt, in beneficio, & eleemoſyna, &c.*

Sed per aliorum ſolicit. *Non tanquam imperans hæc dico, ſed ut ueſtra Charitas magis à me probari poßit ac prædicari ſi per aliorum ſolicitudinem: id eſt, ſi uos aliorum exemplo prouocati, non ceſſeritis cæteris in hoc beneficentiæ genere, cùm in cæteris non ſitis inferiores. Veſtræ Charitatis ingenium bonum: id eſt, ingenuitatem, ſiue ſynceritatem.*

Qui non ſolùm. *Gemina laus eſt Corinthiorum, qui non ſolùm cœperint largiri pauperibus ſuapte uoluntate, non prouocati alienis exemplis, ſed hoc ipſum etiam animi propoſitum ultro, nec prouocati ſumpſerint. Ab anno priore: id eſt, anno ſuperiori. In ſuperiore epiſtola cap. 16. collectæ meminit. Vnde coniectura eſt hanc epiſtolam poſteriorem altero à priore anno ſcriptam eſſe. Promptus animus uolũtatis: id eſt, ut uelit, aut ad uolẽdum, ſic perficite ex eo quod habetis ſiue ex habendo: id eſt, ex hoc, quia habetis, hoc eſt, quia poteſtis. Si quidẽ Habere, uidetur pro poſſe, acceptum. Velle enim, eſt animi prompti: Præſtare quod uelis, eſt facultatis.* [Habere pro poſſe.]

Si enim uoluntas prompta eſt: ſecundũ id quod habet, accepta eſt, non ſecundum id, quod non habet. Nõ enim ut alijs ſit remiſsio, uobis autem tribulatio: ſed ex æqualitate. In præſenti tempore, ueſtra abundantia, illorum inopiam ſuppleat: ut & illorum abundantia, ueſtræ inopiæ ſit ſupplementum, ut fiat æqualitas, ſicut ſcriptum eſt, Qui multum, non abundauit: & qui modicum, non minorauit. [Exodi 16. d] Gratias autẽ ago Deo, qui dedit eandem ſolicitudinem pro uobis in corde Titi, quoniã exhortationẽ quidem ſuſcepit: ſed cùm ſolicitior eſſet, ſua uolũtate profectus eſt ad uos. Miſimus etiam cum illo fratrem, [Lucas.] cuius laus eſt in Euangelio per omnes Eccleſias: non ſolùm autem, ſed & ordinatus eſt ab Eccleſijs comes peregrinationis noſtræ, in hãc gratiam, quæ miniſtratur à nobis ad domini gloriam, & deſtinatam uoluntatem noſtram, deuitantes hoc, ne quis nos uituperet in hac plenitudine, quæ miniſtratur à nobis in Domini gloriam. [Roma. 12. d] Prouidemus enim bona, non ſolùm

Remiſsio.] relaxatio.
Tribulatio:] anguſtias
Sit ſupplementũ.] ſuccurrat.
Non minorauit.] nihilo minus habuit.
Deſtinatã uolũtatẽ] promptitudinem animi
Plenitudine.] exuberantia, ac abundantia.

Cõfidẽtia multa] ob multam fiduciam quam habeo
Fratres noſtri, Apoſtoli] pro fratrib' noſtris qui ſunt Apoſtoli
Pro] de

coram Deo, ſed etiam coram hominibus. Miſimus autem cum illis & fratrem noſtrum, quem probauimus in multis ſæpe ſolicitum eſſe: nunc autem multò ſolicitiorem, confidentia multa in uos, ſiue pro Tito, qui eſt ſocius meus, & in uobis adiutor: ſiue fratres noſtri, Apoſtoli eccleſiarum, gloria Chriſti. Oſtẽſionem ergo quæ eſt Charitatis ueſtræ & noſtræ gloriæ pro uobis, in illos oſtendite in facie Eccleſiarum.

Macedones ſunt Theſſalonicenſes.
Acceptum eſſe.

Si enim uoluntas prompta. *Obſerua: Laudauit Paulus Macedones, id eſt, Theſſalonicenſes, quia ſupra uires eleemoſynã cõtuliſſent. Nunc uerò à Corinthijs nil magis depoſcit, quàm eorũ ſuppetant facultates. Hortatur Corinthios, quod ſuum eſt faciant. Scit enim Paulus, quòd nõ tam laus, quàm zelus excitat ad imitandũ ſimiles. Acceptum eſſe, hoc loco ſignificat exigi. Si enim uoluntas prompta eſt: id eſt, ſi adeſt animi promptitudo, quæ eſt beneficentiæ fundamentũ: Secundum id, quod habet (id eſt, ſecundum ſuam facultatem, ſupple, dat) accepta eſt illa uoluntas. Et non plus exigitur. Prout cuiuſq; ſunt facultates, ſic dantis uoluntas Deo eſt accepta. Hoc modo pauper modicum largiens, æquè acceptus eſt, atq; diues ampliore uſus munere. Non terreamini ſi Theſſalonicenſes ſupra uires dederunt: non cogimini ſic facere. Sat erit, ſi ſecundum facultatem ſuam unuſquiſq; largiatur. Et non ſecundum quod non habet: id eſt, ſupra facultatem dantis non exigitur. Tobiæ 4. Prout habueris fili, fac eleemoſynam.*

Non enim ut alijs. *Subaudiendum eſt aliquid, quo ſermo reddatur abſolutus. Non enim, ſupple ſic dandum eſt, tam abunde, & ſupra facultatem: Vt alijs ſit remiſsio: id eſt, ut alij ueſtra beneficentia ditati, per quietem & otium in delicijs delicatius uiuant, unde & indigentiam patiamini, & anguſtior res ueſtra familiaris reddatur.*

Vt fiat æqualitas. *Vos diuitijs & pecunijs abũdatis, quibus illi carẽt. illi plurima in Deũ confidentia abundant, cuius expertes eſtis. Date igitur, quibus affluitis, bona, ut ditemini quibus illi abundant, & fiat æqualitas: id eſt, ueſtra abundantia illorum inopiæ, & illorum abundãtia ſuccurrat ueſtræ inopiæ, & æqualiter omnibus neceſſaria ſufficiant. Aut fiet æqualitas, ſi ueſtris facultatibus illorum indigentiam ſuſtuleritis, dum ipſi ex eo quod ſatis eſt contenti, tantundem habebunt, quantum & ditiſsimi.*

Immoderata cupiditas fugienda.
Gomor.

Sicut ſcriptum eſt. *Adducitur hoc teſtimonium ex Exo. cap. 16. Quod Hieronymus iuxta Hebraicam ueritatem uertit ad hunc modum: Nec qui plus collegerat, habuit amplius: nec qui minus parauerat, reperit minus. Dictum eſt autem de colligendo Manna, quod Paulus ad ſuum negotium deflexit, oſtẽdẽs illam æqualitatem. Nam qui plus quàm par erat collegerat ſibi manna, nõ plus reperit, quàm illi opus erat. Et qui minus illo collegerat, nõ minus quàm ſibi opus erat reperit. At quemadmodum utrinq; plus minus'ue colligentibus non abundantius repertum eſt, quàm quod ſatis eſt, & in hoc inuẽta eſt æqualitas: Ita ſi diuites de ſuperfluo ſanctis neceſſaria ſuppeditent, tunc fiet æqualitas: quia utriſq; ſorte ſua contentis ſatis erit. Totus hic locus immoderatam cupiditatẽ caſtigat. Subaudiendum eſt uerbum in hoc contextu: Qui (ſubaudi, habuit, aut collegit) multum, non abundauit: id eſt, non plures menſuras gomor mannæ habuit. Et qui minus (collegit, ſubaudi) non minorauit: id eſt, non fuit inferior, aut non minus habuit. Quia ſolùm ſingulis ſingulæ menſuræ gomor mannæ repertæ ſunt. Hæc æqualitas deſignata eſt menſura Gomor.*

Miſimus

Miſimus cum illo fratrem. *Hunc fuiſſe Lucam uidetur ſentire Hieronymus, propter quod ſequitur, Cuius laus eſt in Euangelio per omnes Eccleſias. Cùm alij Barnabam arbitrentur deſignari propter ſubſequentem clauſulam, Sed & ordinatus eſt ab Eccleſijs comes peregrinationis noſtræ. Alij opinātur eſſe Apollo: qui quid ſpectarint, non uideo.*

In hanc gratiam. *Ad colligendam ſanctorum beneficentiam, quam pauperibus elarginur. Hæc Barnabæ congruunt magis, is enim fuerat ad id muneris & gratiæ deſtinatus, ut cum Paulo unà pecunias pauperibus adminiſtraret, ad Gala. 2. Dextras dederunt mihi & Barnabæ, ſocietatis: ut nos in gentes, ipſi autem in circunciſionem, tantùm ut pauperum memores eſſemus.*

Deſtinatam uoluntatem. *Ad Dei gloriam, & ſecundum promptam animi noſtri uoluntatem. Miſimus & deſtinauimus non unicum, ſed quos prædiximus: deuitantes hoc, id eſt, cauentes, ne quē fortè inceſſat huius eleemoſynæ ſuſpicio. Solet enim*
Pecuniæ uis fraudi obnoxia. *magna pecuniarum uis obnoxia eſſe ſuſpicioni fraudis. Quaſi diceret Paulus: Pecuniarum hæc copia nobis credita ſatis ualeret ad inferendam improbis & maledicis ſuſpicionem, niſi futuram ipſi ſecuritatem prætuliſſemus.*

Prouidemus. *Ac ſi diceret: Honeſta uobis, non modò coram Domino, ſed hominibus quoque procuranda ſunt. Quò plus periculi eſt in rerum adminiſtratione, hòc plus animi & prudentiæ adhibere conuenit.*

Miſimus autem. *Alium inſuper inducit, Syluanum fortaßis, qui & Silas dicitur, aut alium quempiam, ipſum fratrem appellans, & hunc Paulus ſolicitum, id eſt, ſtudioſum probauit: nunc autem multò ſolicitiorem, id eſt, ſtudioſiorem multa in illos confidentia, Quia plurimum ille confideret profuſiorem Corinthios eleemoſynam facturos, quæ eſſet à ſe diſpenſanda. Confidentia poteſt referri ad Paulum, qui confidat illum nunc fore diligentiorem, quòd ſperet illos bene tractaturum hominem. Non ſolùm autem confidit de hoc, uerùm etiam de Tito. Quamobrem? Quòd ſocius ipſius ſit, & in iuuandis Corinthijs adiutor. Item de cæteris, quòd ſint Pauli fratres, & mißi ab Eccleſijs: & Gloria Chriſti: id eſt, quorum prædicatione & uita illuſtrius fit Euangelium Chriſti. In hunc ſenſum accipi poteſt: Quocunq; nomine eos receperitis, quicquid officiorum in eos contuleritis, gloria erit Chriſti: Nam in Chriſtum redundat quicquid impēditur Euangelij miniſtris. Poteſt & ſic accipi: Quicquid ſunt illi, quos laudo, pertinet ad gloriam Chriſti.*

Oſtenſionem ergo. *Oſtendite quòd me amatis, & quòd hic mutuus amor mea eſt glorificatio. Atque facite, ut redundet in perſonam Eccleſiarum honor habitus his, quos miſerunt Eccleſiæ. In alium ſenſum dici poteſt, Oſtendite charitatem ueſtram, ſiue exhibete ſpecimen ueſtræ charitatis, ut cæteræ Eccleſiæ uideant charitatem ueſtram,*
In facie. *de qua ſoleo apud illas gloriari. Hoc modo In facie, ſonat in conſpectu.*

CONCILIATIO.

Conciliatio. DOMINVS *eo uiduam laudauit Luc. 21. Quia omnem ſubſtantiam contuliſſet. Quod tamen hic Paulus contendere uidetur oppoſitū, ne anguſtior res familiaris fiat.*

HOC *loco Paulus non cōtendit à Corinthijs dari quicquam ſupra facultatem: tum quia adhuc infirmiores erant Corinthij, tum quia & opibus affluebant, & ita ut ſi pro uiribus ſinguli collaturi eſſent, copioſa admodum & inſignis futura eſſet collatio. Sed docet promptitudinem elargiendi beneficētiam maximè acceptam Deo, (quam etiam probat in uidua) ex beneficio Macedonum, quos dicit etiā ſupra uires dediſſe: & hos*

laudauit

laudauit. Sed non cogit Corinthios ſic facere, nõ quia non uoluit, ſed quia infirmi erãt, & quia quæ Sanctis ſuppeditabant, ipſorum inopiam abunde leuabant.

DICTIO.

ALTISSIMA *paupertas dicitur profunda, & exhauſta, ſumpta metaphora à uaſe & ſcrinio iam ad imum exhauſto.* Paupertas altiſsima.

VOLVNTARII: *Id eſt, ſpontanei, non rogati, non prouocati.* Voluntarij.

HABET, *hoc loco, ſecundũ id quod habet, more Græcorũ accipitur, pro poteſt.* Habeo pro poſſum.

Perſeuerat Paulus hortari ad conferendum Eleemoſynam, hilariter. CAP. IX.

Miniſterio, quod] miniſtratione, quæ
Ex abũdãti] ſuperuacuum
Veſtra æmulatio] ueſtrũ exẽplum
Ne quod gloriamur] ne gloriatio noſtra de uobis
Euacuetur] inanis fiat
Dicamus, &c.] dicã uos in hoc argumẽto gloriationis.
Paratã eſſe] ut ea ſit in prõptu ſic, uelut ſit benedictio, & nõ tanquam auaritia.
In benedictionibus. Vel, libenter ac benignè largiendo, copioſè meſſurus eſt.
Prout deſtinauit] Prout illi uiſum fuerit

NAm de miniſterio, quod fit in Sanctos, ex abundanti eſt mihi ſcribere uobis. Scio enim promptum animum ueſtrum: pro quo de uobis glorior apud Macedones, Quoniam & Achaia parata eſt ab anno præterito: & ueſtra æmulatio prouocauit plurimos. Miſimus autem fratres: ut ne quod gloriamur de uobis, euacuetur in hac parte, ut (quemadmodum dixi) parati ſitis: ne cùm uenerint Macedones mecum, & inuenerint uos imparatos, erubeſcamus nos, ut non dicamus uos in hac ſubſtantia. Neceſſarium ergo exiſtimaui rogare fratres, ut præueniant ad uos, & præparent repromiſſam benedictionem hanc, paratam eſſe ſic, quaſi benedictionem, non tanquam auaritiam. Hoc autem dico, Qui parcè ſeminat, parcè & metet: & qui ſeminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. Vnuſquiſque prout deſtinauit in corde ſuo: non ex triſtitia, aut ex neceſsitate. Hilarem enim datorem diligit Deus.

Benedictio pro eleemoſyna.

Eccleſi. 35. b

Nam de miniſterio. *Cùm multis iam uobiſcum egerim de faciendis eleemoſynis, uidetur inane, & ſuperuacaneum eſſe, ſi rurſum iiſdem de rebus uobis ad hoc paratis ſcripſerim.*

Scio enim. *Compertam habeo animi ueſtri & totius Achaiæ promptitudinem in conferenda eleemoſyna, quam de uobis iacto Macedonibus: nihil ultra deeſt, niſi eorum aduentus, qui pecunias ſunt accepturi. Nollem itaque deprehendi inaniter & falsò hæc iactitaſſe.*

Et ueſtra æmulatio. *Ex uobis orta æmulatio: hoc eſt, ueſtrum exemplum, ad beneficentiam complures excitauit. Eſtis enim, inquit, Macedonum præceptores effecti. Nolite ergo diſcipulis, cùm ſitis magiſtri, uideri defectiores. Obſerua, quemadmodum & Macedones, ipſis Corinthijs collaudatis, ad beneficentiam excitet, & Corinthios prouocet.*

Vt non dicamus uos. *Ne cùm uenerint Macedones, & agnouerint, me inaniter uos de hac beneficentia iactitaſſe, erubeſcamus nos: Ne dicam uos in hac ſubſtantia: id eſt, in hoc genere ſupple, gloriationis, quo gloriati ſumus de ueſtra in Sãctos beneficentia.*

Subſtantia. *neficentia. Subſtantia dicit rem ipſam, & eleemoſynæ collationẽ, uel gloriationis uim, & iactantiam.*

Quaſi benedictionem. *Sit hæc beneficẽtia ueluti benedictio prompta & alacriter data (quã daturos antè polliciti eſtis) & non uelut auaritia illiberalis, & triſtis.*

Qui parcè ſeminat. *Obſerua: Semen nuncupauit rem ipſam, ut ſtatim ad cõpenſandam mercedem attendas, perdiſcasq́ꝫ, plura te accepiſſe, quàm dederis. Elegans eſt metaphora ſumpta à re ruſtica. Noſtrum eſt ſementem facere, Deus incrementum addit, ſed ſecundum ſementis rationem ac modum. Hæc mutuauit Paulus ex 11. cap. Prouerbiorum, ubi clarius de hac re diſſeritur.*

Vnuſquiſque prout deſtinauit. *Voluntaria, non coacta ſit largitio. Et prout deſtinauit: id eſt, prout illi uiſum fuerit, modò neque auarè, neque parcè, neqꝫ ſordidè, ſed hilariter largiatur.*

Potens eſt autem Deus, omnem gratiam abundare facere in uobis: ut in omnibus ſemper omnem ſufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum, Pſal. 111. b ſicut ſcriptum eſt, Diſperſit, dedit pauperibus: iuſtitia eius manet in ſeculum ſeculi. Qui autem adminiſtrat ſemen ſeminanti: & panem ad manducandum præſtabit, & multiplicabit ſemen ueſtrum, & augebit incrementa frugum iuſtitiæ ueſtræ: ut in omnibus locupletati abundetis in omnem ſimplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo. Quoniam miniſterium huius officij, non ſolùm ſupplet ea quæ deſunt ſanctis, ſed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino, per probationẽ miniſterij huius glorificantes Deum in obedientia confeſsionis ueſtræ in Euangelio Chriſti, & ſimplicitate communicationis ueſtræ in illos, & in omnes, & in ipſorum obſecratione pro uobis, deſyderantium uos propter eminentem gratiam Dei in uobis. Gratias ago Deo ſuper inenarrabili dono eius.

Operat, &c.] Per nos efficit ut gratiæ agantur Deo. Miniſteriũ huius, Functio huius miniſterij. Per multas, &c.] In hoc ꝙ per multos gratiæ agant Deo q ꝑ ꝓbationẽ miniſterij hui⁹ glorificãt Deũ ſup obedientia cõſenſus ueſtri in Euangelium Chriſti, & de ſimplicitate, &c.

Potens eſt autem Deus. *Occupatio eſt. Dicet aliquis, Si abunde largitus fuero, rem meam familiarem exhauriam, & ad egeſtatẽ redigar. Reſpondet Paulus: Libẽter, & non ex neceßitate, id eſt, non coactè, dãdum eſſe: quòd Deus potens ſit efficere, ut quicquid in Sanctos illius cõtulerint, id multo cum fœnore ad ipſos redeat. Nõ ſinet uos egere Deus, ſed abundare, id eſt, impleri bonis faciet, ut poßitis abundantes eſſe in hac liberalitate, & nullius indigere. Conferte ergo magis, ut ueſtra eleemoſyna magis ac magis, & perpetuo quodam fluxu redundet. Vt autem abundetis, Deus diſperſit, id eſt cum liberalitate dedit pauperibus. Hæc quæ dantur temporalia non manẽt, ſed quæ ex illis naſcuntur perpetua ſunt, & non pereunt. Iuſtitia, id eſt, Pietas, Clementia, & Miſericordia. Etenim iuſtos facit eleemoſyna, peccata quaſi ignis conſumens, quando* Eleemoſynæ uis. *(ait Chryſoſtomus) cum liberalitate effuderitis.*

Qui

Qui autem adminiſtrat. *Si Deus ſubminiſtrat terram ſerentibus ſemen & cibum nutrientibus corpus ſuppeditat, longè magis & his qui cœlum colunt, & animā alunt daturus eſt ſemen. Ex ſemine non ſolùm expectatur panis, ſed & ſeminis multiplicatio ad futuram ſationem, imò & lucrum iuſti prouentus. Hilaris dator ſeminat, eleemoſyna ſemen eſt, quam qui ſeminat, à Domino conſequetur non ſolùm rerum temporalium, ſed & ſpiritualium annonam multiplicem, & prouentum, quibus iuſtior & melior reputabitur.*

In omnem ſimplicitatem. *Non ſunt condendæ opes, ſed potius habendæ ad omnem ſimplicitatem: hoc eſt, largiter & liberaliter largiendæ ſunt. At hæc ſimplicitas, ſeu candida largiendi uoluntas, ſit Deo grata, & accepta: hoc eſt, non largiamur hæc rebus inboneſtis. Quoniam præbitio, & eleemoſynarum adminiſtratio, non ſolùm ſanctorum egeſtatem leuat, ſed & facit ut plurimæ Deo à multis agantur gratiæ, nec minus eundem laudibus proſequuntur. Quia tantopere eſtis Euangelio ipſi morigeri, ut illius iuſſa abundantius exequamini.*

Quoniā miniſteriū huius officij. *Sic uocat officiū miniſtrandæ pecuniæ.*

Simplicitate communicationis. *Deum præterea laudant, nō ſolùm quia hæc ueſtra ſimplicitas, id eſt, candida eleemoſynarum largitas, eorum neceſſitates leuauit: ſed etiam in omnes fideles paupertate oppreſſos diffunditur. Propterea ueſtri gratia Deum precantur, ut aliquando uos uiſendi concedatur facultas, quibus Deus tantam beneficentiam contulit.*

DICTIO.

EX ABVNDANTI: *id eſt, ſuperuacaneum eſt, aut abundat, & eſt ultra quàm ſatis eſt.*

BENEDICTIO, *hoc loco ſignificat beneficentiam, non manus motionem, qua ſolent crucis ſigno benedicere.* Benedictio.

DESTINO *penultima correpta, id eſt, propono.* Deſtino.

ABVNDARE. *accepit trāſitiuè hoc loco, Abundare facere in uobis: quod alibi ſolet neutraliter, uelut apud nos Suppeditare, nonnunquam eſt ſuppetere.*

Homo non metiendus iuxta corporis imbecillitatem. Cauendi Pſeudapoſtoli. CAP. X.

Modeſtiam] Manſuetudinē
Confido] Vel, audax ſum

IPſe autem ego Paulus obſecro uos per manſuetudinem, & modeſtiam Chriſti, qui in facie quidem humilis ſum inter uos, abſens autem confido in uobis. Rogo autem uos, ne præſens audeam, per eam confidentiam qua exiſtimor audere in quoſdam, qui arbitrantur nos tanquàm ſecundum carnem ambulemus. In carne enim ambulantes, non ſecundum carnem militamus. Nam arma militiæ noſtræ non carnalia ſunt, ſed potentia Deo ad deſtructionem munitionum: conſilia deſtruentes, & omnem altitudinem extollentem ſe aduerſus ſcientiam Dei, & in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obſequium Chriſti, & in promptu habentes ulciſci omnem inobedientiam, cum im-

Cauēdos Pſeudapoſtolos monet.

In carne ambulare.

Potentia Deo] Id eſt, ualida ꝑ Deum
Conſilia] Cogitationes
Sciētiam] Cognitionem
Intellectum in obſequiū Chriſti.] Cogitationē ad obediendum Chriſto.

pleta fuerit ueſtra obedientia. Quæ ſecundum faciem ſunt uidete. Si quis confidit ſibi, Chriſti ſe eſſe, hoc cogitet iterum apud ſe, quòd ſicut ipſe Chriſti eſt, ita & nos. Nam & ſi amplius aliquid gloriatus fuero de poteſtate noſtra, quã dedit nobis Dominus in ædificationem, & non in deſtructionem ueſtram, non erubeſcam.

Videte.] Videtis.

Poteſtas Pauli in ædificationē & non deſtructionem Eccleſiæ.

Ipſe autem ego Paulus. *His tribus particulis ſeparat ſuam perſonam à cæteris Apoſtolis, quòd antehac egerit negotium aliorum, nunc è ſuo loquatur affectu.*

Qui in facie quidem. *Perinde eſt, ac ſi Pſeudapoſtolorum obtrectatione utatur, Paulus ſecundum faciem & præſentiam puſillus & nullius momēti eſſe cōſpicitur: Cùm uerò abſens, minatur, & confidit in uobis: id eſt, audax eſt erga uos. Aut de ſeipſo hæc narrat Paulus. Cùm præſens ſum, humilem me præbeo: ſed abſens magna loquor, quia plurimum uobis confido.*

Paulus puſillo corpore.

Rogo autem uos. *Rogo ſic uos corrigatis, ne cùm (ſupple, uenero) præſens audeam, (id eſt, potēſtate mea utar) per eam confidentiam qua exiſtimor audere: id eſt, per eam poteſtatem, qua ab aliquibus minax & inſolens, non humilis iudicor. Qui arbitrantur nos ambulare ſecundum carnem: id eſt, qui cogitant nos uti poteſtate noſtra, uindictæ gratia, dicētes, Ille Paulus ueſter ſimulata quadam lenitate nouit uos irretire, dum apud uos imperium ambiret: iam uerò cùm uos ſub iugum demiſit, nouit imperio & tyrannide uos premere. Id quod nouiſtis in mœchi iſtius ſupplicio, ut colligere licet ex epiſtolis eius acerrimis, & hoſtilibus. At Paulus lenitate Chriſti uſus, ad tam atrocem calumniam reſpondet: Rogans ut uitam inſtituant: ne cùm præſens uenerit, poteſtate ſua in eos noxios, qua in eum mœchum uſus eſt, liceat uti. Siquidem non affectum carnis, ſed certum iudicium ſequitur.*

In carne enim. *Et ſi carne obtegimur, non tamen carnales ſequimur affectus, nõ carnalibus, ſed ſpiritualibus utimur armis.*

Sed potentia Deo. *Arma noſtra ſunt, arma potentia Deo: id eſt, ualidiora hæc Deus parauit, quibus maximè hæc Dei potētia innoteſcit. Sed quæret aliquis, Vbi illa potentia arma uires ſuas exercent? In euertendis nimirum munitionibus, ac ſi diceret, Non ad euerſionem & demolitionem oppidorum, & arcuum, ſed impiorum cogitationum hæc arma fortia ſunt Deo: id eſt, per Deum, & opera diuina.*

Conſilia deſtruentes. *Nos armis huiuſmodi deſtruimus conſilia Gentilium, ſyllogiſmos & captiunculas, & commenta Pſeudapoſtolorum euertimus, & redigimus in obſequiũ Chriſti, id eſt, ad obediendum Chriſto, qui à perditione in ſalutem, à morte in uitam ſeſe Chriſto ſubijciunt.*

Et in promptu habentes. *Ad manum habeo ſupplicia & poteſtatem ulciſcendi & animaduertendi in illos incurabili morbo affectos. At dum inter uos uerſantur, prohibemur plagas inferre, & illis ad tempus parcimus, donec à uobis, me cohortante emendatis ſeiuncti ſint.*

Quæ ſecundum faciem. *Quidam legunt, Videtis, & hoc per interrogationem: quaſi fingat id fieri, quod uelit obiurgare. Dixerat Paulus ſe apud Pſeudapoſtolos contempto ſimilem iuxta faciem & in præſentia, cùm illi magno faſtu agerēt Apoſtolos. Num ea cernitis (ait Paulus) quæ ſunt iuxta faciem: hoc eſt, quæ foris uidentur, & oſtentationem habent, potius quàm efficaciam? Beatus Ambroſius legit, Secundum faciem uidete:*

Secundum faciem.

dete pro eo quod eſt, Quæ in conſpicuo ſunt, & aperta: ut pertineat ad ſequentia, Si quis confidit ſe, &c. Quaſi uelit, ea clariſſima uideri, facilimaq; iudicatu. Alij ſecūdum faciem, interpretantur de ſignis euidentibus, quibus deprehendi poſſint Pſeudapoſtoli: ueluti ſi quis diues ſit, ſi quis elatus, ſi quis falſa uirtutis imagine perſonatus. Theophylactus uult eſſe obiurgantis, quòd ex opibus, è cultu, faſtu'ue æſtimarent hominem, ac non potius ex animi bonis. Ex his (ait) quæ ſecundum faciem ſunt, hoc eſt, quæ uidētur, uidete: id eſt, iudicate: ſi quis uidelicet inflatus ſuperbit, ſi quis uirtutis figura uel umbra opertus eſt. Acrior eſt obiurgatio per interrogationem.

Hoc cogitet iterum. *Cogitet ex ſeipſo, nimirum non expectans noſtram increpationem. Quòd ſicut illi putant ſe ſeruos Chriſti, ita & nos.*

Non in deſtructionem. *Non eſt nobis collata à Chriſto poteſtas ad perdendos uos.*

Audemus] Suſtinemus, uel, poſſumus inducere animū, ut inſeramus, &c. Sed ipſi, &c.] Sed ipſi nō intelligunt quod ipſi inter ſeſe, ſeipſos metiuntur & comparant ſeipſos ſibijpſis. Menſus] Partitus. Superextendimus nos.] Extendimus noſipſos ſupra modum. Creſcētis fidei ueſtræ,] Vel, creſcēte fide ueſtra. Etiam in illa, &c.] Vt ijs quoq; regionib⁹ quæ ultra uos ſunt euāgelizarem, non per alienā regulā, ut de ijs quæ parata ſūt gloriemur.

Vt autem non exiſtimer tanquā terrere uos per epiſtolas (quoniā quidem epiſtolæ, inquiunt, graues ſunt, & fortes: præſentia autē corporis infirma, & ſermo contemptibilis) hoc cogitet, qui eiuſmodi eſt, quia quales ſumus uerbo per epiſtolas abſentes, tales & præſentes in facto. Non enim audemus inſerere aut cōparare nos quibuſdam, qui ſeipſos commendant: ſed ipſi in nobis noſmetipſos metientes, & cōparantes noſmetipſos nobis. Nos autē non in immenſum gloriabimur: ſed ſecundum menſurā regulæ, qua menſus eſt nobis Deus menſurā pertingendi uſq; ad uos. Non enim quaſi non pertingentes ad uos, ſuperextendimus nos. Vſque ad uos enim peruenimus in Euangelio Chriſti: non in immenſum gloriantes in alienis laboribus: ſpem autem habentes creſcentis fidei ueſtræ, in uobis magnificari ſecundū regulam noſtram in abundantia, etiam in illa quæ ultra uos ſunt euangelizare, non in aliena regula, in ijs quæ præparata ſunt gloriari. Qui autem gloriatur, in Domino glorietur. Non enim qui ſeipſum commendat, ille probatus eſt, ſed quem Deus commendat.

Ephes. 4. d

Gloriādum in Deo. 1. Corinth. 1. d Ierem. 9. g

Non enim audemus. *Quidam hunc locum ironicè legunt. Explicat Paulus æmulorum arrogantiam. Tanti fiunt, qui tantum ſibi placent, ut non audeamus nos in illorum familiam cooptare. Cur enim Paulus nō audeat ſe conferre pſeudapoſtolis, qui & alibi dicit, Nihil minus feci à magnis illis Apoſtolis. Alij interpretantur, Non audemus illis nos ſimiles facere, qui ſeipſos commendant: ſed ipſi metientes, id eſt, metimur (participium pro uerbo) noſmetipſos in nobis, id eſt, non ex opinione & laude aliorum, ſed noſtris uirtutibus, ac poteſtate à Chriſto tradita.*

Nos autem non in immenſum. *Pſeudapoſtolis iactantibus ſe ſua prædicatione omnes inuiſiſſe, reſpondet Paulus: Non in immenſum gloriabimur. hoc eſt, non*

omnes terrarum partes prædicantes obiuimus: ſed ſecundum menſuram regulæ, qua Deus nobis terminos præfiniuit, ut noſtra gloria & prædicatio ad uos pertingeret. Paulus hoc loco ſeipſum ſuo modulo metitur.

Non enim quaſi. *Fieri poteſt falſos Prophetas omnes regiones peruagatos, nulla gratia prædicandi, & ex ſolo acceſſu fuiſſe gloriatos. Sed non ſuperextendimus nos: id eſt, non temerè & fruſtra gloriamur de uobis, quaſi non pertingamus ad uos: hoc eſt, quaſi non peruenerit ad uos (quos in Chriſto genui) noſtra prædicatio, & eius fructus. Non gloriamur in immenſum: id eſt, uanè, in alienis laboribus: Quia non aliorum Apoſtolorum opera, ſed mea, opus meum facti eſtis in Domino.*

Spem autem. *Significat hic Paulus ſe ſperare futurum, ut in dies creſcente fide Corinthiorum, creſcat & ipſe, ac maior maiorq; fiat, adeò ut iam prædicatio ſua longius porrigatur etiam ad eos, qui ultra Corinthios ſunt: idq; iuxta ſuam regulam, non alienam: hoc eſt, ſuo marte: ne uideatur gloriari de his, quæ iam parata ſunt, & ab alijs laborata, quemadmodum faciebant pſeudapoſtoli. Abundè ſecũdum regulam noſtram: id eſt, ſecundum limites à Deo nobis præfixos. Non in aliena regula: id eſt, non in Gentibus ab alijs edoctis eſt nobis ſpes euangelizandi.*

DICTIO.

IN FACIE: *Id eſt, in præſentia.*

Extollere. EXTOLLENTEM SE: *Id eſt, inſurgentem, ſiue qui attollitur. Erat enim huiuſmodi machinarum genus, quod repentè ſublatum in altum, muris inueheret hoſtem. Porrò cùm Paulus meminerit de armis, mirè ſubiecit metaphoras munimẽtorum, quorum alia artificio, alia ſublimitate ſunt inexpugnabilia.*

In carne & ſecũdum carnem ambulare. IN CARNE *ambulare, eſt carne obtegi. Secundum carnem ambulare, eſt duci affectu carnali aduerſanti ſpiritui.*

REGVLA, *Norma, qua regulæ diriguntur.*

In Chriſti honorem ſeſe laudat Paulus, idq; coactus. CAP. XI.

VTinam ſuſtineretis modicũ quid inſipiẽtiæ meæ: ſed & ſupportate me. Aemulor enim uos Dei
Virgo Chriſti. æmulatione. Deſpondi enim uos uni uiro, uirginem caſtam exhibere Chriſto. Timeo autem, ne ſicut ſerpens
Heua. Gen. 3. a Euam ſeduxit aſtutia ſua: ita corrumpantur ſenſus ueſtri, & excidant à ſimplicitate, quæ eſt in Chriſto. Nam ſi is qui uenit, alium Chriſtum prædicat, quẽ non prædicauimus: aut alium ſpiritum accipitis, quẽ non accepiſtis: aut aliud Euangelium, quod non recepiſtis: rectè
Paulus omnia prædicauit prædicanda. pateremini. Exiſtimo enim nihil me minus feciſſe à magnis Apoſtolis. Nam etſi imperitus ſermone, ſed non ſcientia. In omnibus autem manifeſtus ſum uobis. Aut nunquid peccatũ feci, meipſum humilians, ut uos exaltemini: quoniam gratis Euangelium Dei euangelizaui
Paulus non eſt oneri ijs quib' prædicat. uobis? alias Eccleſias expoliaui, accipiens ſtipendia ad miniſterium ueſtrum? Et cùm eſſem apud uos, & ege-

Quid inſipientiæ meæ:] me in inſipientia. Aemulor enim uos] zelotypus ſum erga uos. Deſpondi] adiunxi. Virginẽ caſtã exhibere] ut uirginẽ caſtam exhiberetis. Eſt i Chriſto.] erat erga Chriſtum. Pateremini.] ſuſtinuiſſetis, ſupple, pſeudapoſtolos. Nihil me min' &c] me nihilo inferiorẽ fuiſſe excellentibus. Ad miniſteriũ ueſtrũ?] quo uobis inſeruirẽ

rem,

rem,nulli oneroſus fui. Nam quod mihi deerat,ſupple-
uerunt fratres,qui uenerunt à Macedonia : & in omni-
bus ſine onere me uobis ſeruaui,& ſeruabo.

Vtinam ſuſtineretis. *Coactus Paulus, propter hos, qui cùm de eo bene præ cæteris ſentire deberent,indignè ſentiebant,& ne in diſcipulorum iacturam concederet ſui contemptus & falſorum Apoſtolum nimia autoritas,laudes ſuas explicat, modeſtia quadam illarum enumerationem caſtigans,quam inſipientiam uocat.*

Aemulor enim uos. *Agit hic Paulus de quibuſdam Apoſtolis,qui pluris haberi uolebãt apud Corinthios,quàm Paulus eſſet.Propterea dicit,Aemulor uos:id eſt, ardẽter uos amo,immodico quodam amore uos proſequor. Velut ambiat ut apud illos primus eſſet,ne ſirat alios Apoſtolos in partẽ amoris admitti. Addit, Dei æmulatione:id eſt,zelo Dei,ne quis arbitraretur illum ſua gloria,ſuo'ue compendio cõmoueri.*

Deſpondi. *Annuntiat Paulus ſpiritales nuptias. Eſt præſens tempus deſponſationi accommodũ:futurum uerò & nuptijs,quum fiet uox illa,Ecce ſponſus uenit,exite obuiam ei.Deſpondi.id eſt,adoptaui,ſiue adiunxi uos(Corinthiorum Eccleſiam alloquitur)uni uiro:id eſt,Chriſto,cuius gratia zelo hoc ducor,non mei.Non enim ſponſus futurus ſum,ſed ſponſæ,id eſt,Eccleſiæ ueſtræ ductor.* Deſpondere.

Virginem caſtam: *Id eſt,exhibete uos tanquam uirginem caſtam:hoc eſt,exhibete uos immaculatos,& fide integros Chriſto ſponſo Agno immaculato.*

Rectè pateremini. *Recte eos nobis præponi forſitan toleraretis.*

A`magnis Apoſtolis. *Aeſtimo enim me in nullo inferiorem fuiſſe ab ijs, qui ualde ſunt Apoſtoli.Sentit enim de Petro,Iacobo,& Ioanne,qui ſummates habebantur.Quidam intelligunt de pſeudapoſtolis,qui ſe fingebant à Petro ac cæteris miſſos: ironice magnos Apoſtolos appellatos : qui cùm nihil præter uerborum lenocinia,& eloquentiam haberent,magnos ſe profitebantur.* Magni Apoſtoli.

Nam etſi imperitus. *Etſi,hoc loco non eſt fatentis, ſed concedentis,ac donantis:ueluti ſi dicas,Fac me eſſe imperitum ſermone,certè non ſum imperitus ſcientia.Nolebat Paulus ſe eloquentia,ſed uirtute & cognitione commendari.*

In omnibus autem. *Non ſicut pſeudapoſtoli ſumus, qui fucati & perſonati ſimulatione ſanctimoniæ nobis imponunt: ſed in omni re,& inter omnes declarati ſumus,& apparet quales ſimus erga uos.*

Accipiens ſtipendia: *Id eſt,in hoc ut uobis miniſtrarẽ:hoc eſt,uobis inſeruiui ſine ueſtro ſumptu,ſtipendio interim ab alijs accepto,nimirum à Macedonibus.*

Hæc gloriatio] Euangelium à me gratis prædicatum

Eſt ueritas Chriſti in me, quoniam hæc gloriatio
non infringetur in me in regionibus Achaiæ. Quare?
quia nõ diligo uos? Deus ſcit.Quod autem facio,& faciam,ut amputem occaſionem eorum,qui uolunt occa-
ſionem ; ut in quo gloriantur,inueniantur ſicut & nos.
Nam eiuſmodi pſeudapoſtoli ſunt operarij ſubdoli, Pſeudapoſtoli.
transfigurãtes ſe in Apoſtolos Chriſti. Et non mirum:
ipſe enim Satanas transfigurat ſe in Angelum lucis.
Non eſt ergo magnum,ſi miniſtri eius transfigurentur

uelut miniſtri iuſtitiæ: quorum finis erit ſecũdum opera ipſorum. Iterum dico,(ne quis me putet inſipientem eſſe: alioquin uelut inſipientem accipite me, ut & ego modicum quid glorier)quod loquor,nõ loquor ſecundum Deũ,ſed quaſi in inſipientia, in hac ſubſtantia gloriæ. Quoniam multi gloriantur ſecundum carnem, & ego gloriabor. Libenter enim ſuffertis inſipientes,cùm ſitis ipſi ſapientes. Suſtinetis enim, ſi quis uos in ſeruitutem redigit,ſi quis deuorat,ſi quis accipit, ſi quis extollitur,ſi quis in faciem uos cædit.

Gloriatur Paulus cõtra Pſeudapoſtolos ſe Chriſti miniſtrum.

Hac ſubſtantia gloriæ.] uel, hoc argumẽto gloriationis.

Eſt ueritas Chriſti. *Hoc ueluti iuſiurãdum adiecit, quo confirmat quod dixit. Gloriatio Pauli,de qua hic agit,eſt,quòd in tota Achaia gratis docuerit Euãgelium. Hanc non intermiſſurus eſt Paulus, ut tollat occaſionem pſeudapoſtolis gloriandi, ſi ſimiles Paulo inuenirentur, ut ſi & illi glorientur ſe gratis euangelizare, nec in hoc erunt Paulo præſtantiores:cùm ipſe gratis doceat,& egens.*

Nam huiuſmodi Apoſtoli. *Aduerſus impoſturas pſeudapoſtolorum inuehitur, qui præceptorem Satanam ſequuti, fuco pietatis, impietatis uenenum inſerunt, Chriſtum autorem prætexunt,cùm Satanæ rem agant. Artes Satanæ paucis perſtringit. Transfigurat ſe in angelum lucis,uel cùm ſpeciem ſumit angeli boni, & lucidi,ut decipiat: uel cum tenebras ſuas ſuis coloribus ſic ornat, ut à luce diſtare nihil uideantur. Horum exitium ſcribunt Iudas in canonica,& Petrus 2.Pet.2.*

Iterum dico. *Eſt inſipientiæ argumentum, temerè & nulla occaſione iactari. Ipſe uerò nequaquã ut demens id ago rurſus,ſed coactus,& neceſſitate urgente. Malo reuera nomen inſipientis habere,quàm non gloriari cum Euãgelij detrimento. Obſerua: Pſeudapoſtoli(ut eſt omnium natura falſorum ſpirituum)coram ſimplici plebecula magnificis & grauibus ſe uerbis iactabant,longeq; Paulo præferebant: unde & Paulus,& doctrina eius reddebantur contemptui. Iam non moleſte tuliſſet Paulus, ſe contemni ab his nihili hominibus, ſi non per id & Euangelium cœpiſſet apud Corinthios obſcurari, ipſosq; à Chriſto rurſus auerti. Hoc ergo cùm uidit fieri, non potuit non accẽdi ad tentandum omnia,quo Corinthios apud Chriſtum retineret:etiam ſi deſipiendum ei eſſet,ac uiciſſim gloriandum. Tolerate igitur me(ait Paulus) loquentem, ne præualeant pſeudapoſtoli,& qui tam uarijs technis uobis illudunt.*

Quod loquor. *Quod ſecundum nobilitatem carnalem dico,& glorior,non loquor ſecundum Deum:id eſt,quẽadmodum & in ſuperiore epiſtola, Dico ego,non Dominus. Humanum quiddã,parumq; ſeuerum ſignificat,quod negat eſſe ſecundũ Deum. Non ait ſe id dicere in inſipientia,ſed quaſi in inſipientia: hoc eſt,quaſi id dicens. Apparet fortè quòd gloriatur ipſe inſipiens,quum minus ſit. In hac ſubſtantia gloriæ: hoc eſt,in hac gloriandi parte,non tamen in cæteris rebus.*

Libenter enim. *Scio ſæpe pſeudapoſtolos deſipere, & ſtultè agere, imò nihil aliud poſſunt, ſiquidem praua docent: adhuc tamen fertis eos, & æqui & boni ſtultitiam ipſorum conſulitis.*

Si quis uos in ſeruitutem. *Eſt proprium pſeudapoſtolorũ plebem in ſeruitutem adigere,deglubere ſuos diſcipulos ad uiuum. Theophylactus putat idẽ bis dictum,*

deuorat,

deuorat & accipit, ut intelligamus inſatiabilem auferendi auiditatem in pſeudapoſtolis cum ſumma coniunctam arrogantia.

Secūdum ignobilitatē dico] iuxta contumeliam loquor.

Vt minus ſapiens] deſipiēs loquor

Quadragenas] ſubaudi plagas

Secūdum ignobilitatem dico, quaſi nos infirmi fue-
rimus in hac parte. In quo quis audet (in inſipientia di-
co) audeo & ego. Hebræi ſunt, & ego: Iſraëlitæ ſunt, &
ego: Semen Abrahæ ſunt, & ego: Miniſtri Chriſti ſunt,
(ut minus ſapiēs dico) plus ego. In laboribus plurimis,
in carceribus abundantius, in plagis ſupra modum, in
mortibus frequenter. A` Iudæis quinquies quadrage-
nas, una minus, accepi. Ter uirgis cæſus ſum, ſemel lapi Act. 16.e
datus ſum, ter naufragium feci, nocte & die in profun- Act. 14.c
do maris fui, in itineribus ſæpe, periculis fluminum, pe Act. 17.a
riculis latronū, periculis ex genere, periculis ex Genti-
bus, periculis in ciuitate, periculis in ſolitudine, pericu-
lis in mari, periculis in falſis fratribus, in labore & æru
mna, in uigilijs multis, in fame & ſiti, in ieiunijs multis,
in frigore, & nuditate: præter illa quæ extrinſecus ſunt:
inſtantia mea quotidiana, ſolicitudo omnium Eccleſia-
rum. Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis ſcanda
lizatur, & ego non uror? Si gloriari oportet, quæ infir-
mitatis meæ ſunt, gloriabor. Deus, & pater Domini no
ſtri IESV Chriſti, qui eſt benedictus in ſecula, ſcit
quòd non mentior. Damaſci, præpoſitus gentis Aretæ Act. 9.d
regis, cuſtodiebat ciuitatem Damaſcenorū, ut me com-
prehenderet: & per feneſtram in ſporta demiſſus ſum
per murum, & ſic effugi manus eius.

Falſis fratrib'] ſe Chriſtianos mentientibus

Extrinſec' ſunt] uel, accidunt

Inſtantia, &c.] incūbens mihi quotidiana cura omnium eccleſiarum.

Scādalizatur] offenditur

Benedictus] uel laudandus

Cuſtodiebat ciuitatem] excubias poſuerat in urbe

Secundum ignobilitatem. *Hæc atrocia quæ dico, ut ſiquis uos in ſeruitutē redigit, ſi quis deuorat, et huiuſmodi. Nō dico quòd iſta patiamini à pſeudapoſtolis, ſed quòd quantū ad contumeliæ rationē attinet, non leuiora patiamini ab iſtis, quàm ſi iſta pateremini. Hæc ſanè ad ignobilitatem & uituperationem Corinthiorum obijciuntur.*

Quaſi nos infirmi fuerimus. *Quare huiuſmodi toleratis? an quòd ſimus inualidi, & eorum more uobis uti non poßimus? Poſſumus certè ſuperbè, & intemperanter uos conculcare, ſed non libet: Illi in ſeruitutem uos redigunt, nos uerò ab illa uoſipſos modis omnibus liberamus.*

In quo quis audet. *Quacunque re animos tollere, ac ſe prædicare poterunt Pſeudapoſtoli, poſſum & ego confidere, & me attollere. Gloriantur illi de rebus externis, quæ apud homines æſtimantur. Dico in inſipientia non ſecundum Deum, audeo & ego. Hæc adiecit uerba, ut nos commonefaceret, non ad hæc uerba diuertēdum, niſi cogat neceßitas. Elegantior eſt hic locus, quàm quiſquam fortaßis poßit aſſequi: diuus Auguſt. de doctri. Chriſtia. lib. 4. cap. 7. diligenter in hoc uerſatur, ut oſtendat, quanta arte hæc ſcripſerit Apoſtolus.*

p 5 *Vt minus*

Vt minus ſapiens. Hæc per parentheſim adiecit, ſuæ humilitatis profunditatem demonſtrans. Miniſtros Chriſti ſe profitebantur pſeudo, quos miniſtrandi hoc munere longo interuallo excedebat Paulus.

Quinquies quadragenas. Significat ſe quinquies uapulaſſe, & unoquoq; tempore triginta nouem plagis cæſum fuiſſe. Deute.25. Præceptum erat, ut plagis triginta nouem emēdarentur, qui commeruiſſent. dicitur, Vna minus (ait Theophylactus) quia lege cautum erat, ut qui ultra quadragenas uapulando acciperet, honorum eſſet in poſterum & dignitatum immunis. Quadragenas, ſubaudiendum, plagas.

Ter uirgis. A' Gentium lictoribus ter uirgis cæſus fuit. Lyſtris uerò, urbe Lycaoniæ, lapidatus legitur Paulus Act.14. Et qui noctes atq; dies in profundo egit pelagi, ſæpius certè nauem fregiſſe potuit: Sæpius enim per mare Aegæum, & Icarium tranſmiſit uel in Græciam, uel Aſiam. Sæpius quoq; oberrauit in mari mediterraneo, Syriaco maximè, Carpathico, Ionio, & alijs non ſine periculis. Pericula Pauli enarrant Acta Apoſtolorum.

Periculis ex genere. Iudæorum gentem genus ſuum uocat: nec propriè intelligit de cognatis, & affinibus ſolùm, cùm mox opponat gentes.

Falſi fratres. In falſis fratribus. Falsò Chriſtianis, qui ſe fingerent diſcipulos Chriſti, cùm non eſſent. Dolore acerbiori afficit, quando a fratribus ſimulatis, & fictis, parantur inſidiæ. Id Dauid deplorat Pſal.54. Quoniam ſi inimicus maledixiſſet mihi, ſuſtinuiſſem utiq;: Et ſi is qui oderat, &c. Tu u:rò homo unanimis, dux meus, & notus meus, Qui ſimul mecum dulces capiebas cibos, &c.

Inſtantia. Præter illa, quæ extrinſecus. Interpretantur hoc loco Inſtantiam, non curā ac diligētiam, ſed conſpirationem in Paulum: ut intelligas, præter eas perſequutiones, quæ extrinſecus & foris erant, id eſt, ab Ethnicis quotidie ferendas inſidias, & inſultus populorum ac ciuitatum ſeditionem mouentium in Euangelium. Beatus Ambroſius interpretatur urgētes curas omnium Eccleſiarum, ut per appoſitionem copules. Vnde ſubiungit, Nō aliter me habeo, ac ſi ægreſcerem, cùm ſentio aliquem eſſe infirmiorem, uel animi morbo, uel corporis laborare. O' uere Deo dignum Apoſtolum! Gloriatur in ijs, de quibus pleriq; noſtri erubeſcerent antiſtites.

Quis ſcandalizatur, &c. Hoc eſt, miſerè diſcrucior, & magnopere mihi doleo, cùm quis ſcandalizatur: id eſt, quoties praua doctrina, uel exemplo, fides alicuius læditur.

Infirmitas Pauli. Quæ infirmitatis meæ. Infirmitatem perſequutiones appellat.

Aretas. Aretæ regis. Aretas ſocer erat Herodis tetrarchæ. Siquidem is rex fuit Arabiæ Peteræ, & Damaſcenæ ciuitatis, quæ Arabiæ uicina eſt, Dominus, ut docet Ioſeph. lib. Iudaicorum antiquit.18. cap.9. & 11. Eum igitur ſignificat Præpoſitum, quem Aretas rex Damaſco præfecerat. Damaſci genitiuus eſt aduerbialis, nam Præpoſitus ad ſequentia refertur. Notiſſima eſt hæc hiſtoria ex Act.9. cap. Mirabitur fortaſſis quiſpiā, quòd in fuga per feneſtram gloriatur: At fugiſſe ſuo loco, & tempore, uiciſſe eſt.

CONCILIATIO.

QVID hic Paulus aſſeuerat Corinthios rectè ſuſtinere alium Chriſtum prædicari, quem non prædicauit, & aliud Euangelium, quod non receperunt, cùm Galatis dicat, Etiam ſi Angelus de cœlo euangelizauerit uobis, præterquàm quod euangelizauimus uobis, anathema ſit. RESPONDEO, Galatis ſignificat non eſſe ferendum Euangelium aliud, id eſt, diuerſum à Chriſti doctrina. Sed hoc loco ſentit Paulus

dictionem

dictionem hanc, Aliud, ſignificare præſtantius, & excellentius, iuxta uulgatum dicendi modum, quo dici ſolet, Hæc eſt alia ciuitas, alia oratio, id eſt, longè præſtantior ciuitas, multò uenuſtior oratio. Ita & hic Paulus, cùm alium IESVM, *alium ſpiritum, & aliud Euangelium dicit: intelligit, excellentiora ad* IESVM *ſpectantia, præſtantiora Spiritus dona, maiora promiſſa Euangelica: quaſi diceret, Si pſeudapoſtoli illi annuntiaſſent uobis præſtantiora de* IESV, *& eius Euangelio, quàm ego, rectè illos ſuſtinuiſſetis. Sed cùm nihil horum uobis præſtiterint, hos à ueſtra meſſe tanquam pecora abigite.*

DICTIO.

DESPONDERE, *eſt promittere, quod ad nuptias propriè pertinet, & ad eum præcipuè, cuius intereſt locare mulierem uiro, ſiue uirum mulieri. Sed deſpondere animum, eſt deſperare.* Deſpondere.

PSEVDAPOSTOLVS, *falsò Apoſtolus.* Pſeudapoſtolus.

AERVMNA, *labor onoroſus.* Aerumna.

Reuelationes ſibi factas narrans, de infirmitatibus glorîatur Paulus. CAP. XII.

Nō expedit q. dem] Gloriari ſanè non expedit mihi, nihil mihi confert

SI gloriari oportet (non expedit quidem) ueniam autem ad uiſiones & reuelationes Domini. Scio hominem in Chriſto ante annos quatuordecim (ſiue in corpore, ſiue extra corpus, neſcio, Deus ſcit) quoniam raptus eſt in Paradiſum: & audiuit arcana uerba, quæ nō licet homini loqui. Pro huiuſmodi gloriabor: pro me autem nihil, niſi in infirmitatibus meis. Nam & ſi uoluero gloriari, nō ero inſipiens: ueritatem enim dicam. Parco autem: nequis me exiſtimet ſupra id, quod uidet in me, aut aliquid audit ex me. Et ne magnitudo reuelationū extollat me, datus eſt mihi ſtimulus carnis meæ, Angelus Satanæ, qui me colaphizet. Propter quod ter Dominū rogaui, ut diſcederet à me, & dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea: Nā uirtus, in infirmitate perficitur. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis: ut inhabitet in me uirtus Chriſti. Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumelijs, in neceſsitatibus, in perſecutionibus, in anguſtijs pro Chriſto. Cùm enim infirmor tunc potens ſum.

Reuelationes Paulo factæ. Act. 9. 2

Me exiſtimet] De me cogitet Magnitudo] Excellentia Carnis meæ. Angelus Satanæ,] Carni angelus Satan, Colaphizet.] Colaphis cæderet.

Stimulus Paulo datus.

Si gloriari oportet. *Si gloriari oportet in his quæ infirmitatis meæ ſunt, gloriabor, minus enim illhic periculi. Cæterùm ubi uētum eſt ad reuelationes, cōtrahit ſeſe, negās eſſe gloriandū, etiā ſi uera ſint quæ dicturus eſt, quòd hæc magis obnoxia ſint ſuſpicioni iactantiæ, quàm illa. Propterea dicit, Nō expedit quidem. Quidam legunt, Non expedit mihi. Senſus eſt: Vobis quidē expedit, ut cognoſcatis qualē habeatis Apoſtolum, longè alium quàm ſint iſti ſupercilioſi. Verùm mihi nō expedit narrare, ut cui tutum non ſit, ſiue propter diſcrimen inanis gloriæ, ſiue propter ſuſpicionē hominum;*

quibus

quibus uidebor hæc iactantiæ gratia comminiſci, quemadmodum pleriq; ſolent.

Reuelatio plus ualet quàm uiſio.

Veniam autem ad reuela. *Pluris fit reuelatio, quàm uiſio. Viſio nanq; ſpectandam ſolùm rem præbet: Reuelatio uerò profundiora enudat, quàm res ipſa ſit uiſa.*

Scio hominem. *Humilitatis gratia de ſe in alterius perſona loquitur.*

Ante annos quatuordecim. *Vide quanta neceſsitas fuit gloriandi, ut quod annis quatuordecim celauerat, prodere cogeretur.*

Raptus eſt in paradiſum. *In paradiſum arripitur Paulus (ait Theophylactus) quia in diuinitatis Arcanis & myſticis rebus uerſatus eſt: quas, quia incognitæ ſunt, & inexplicabiles, niſi quis mortalem hanc, & abiectam conditionem exceſſerit, aſſequi cognitione non poterit. Aut ſe in paradiſum dicit raptum, per alluſionem: ſignificans ſe cœleſti & eximia refocillatum uiſione. Quod autem dicit, ſiue in corpore, ſiue extra corpus, explicat uiſionis excellentiam, quæ nullo ſenſu corporis capi poteſt.*

Arcana uerba, *Ineffabilia.*

Parco autem, ne quis. *Abſtineo ab hac reuelatione arcanorum, ne quis cogitet de me, aut tribuat mihi, quod neque ex me, neque meum eſſe agnoſco: ſed IESV Chriſti gratiæ adſcribo. Nā ſi tauros illi immolare, (ut eſt in Act. 14. cap.) & pro Deo colere miraculorum ſtupore Lycaonici contenderant: quid ei honorum deferre intermiſiſſent, ſi & reuelationes, quas habuit, edidiſſet?*

Stimulus carnis in Paulo.

Et ne magnitudo reuelationum. *Ne excellentia reuelationum efferar, & inſoleſcam (erat quippe humanus) datus eſt mihi ſtimulus carnis meæ. Nonnulli ſtimulum hunc interpretantur motus & affectus libidinis. Huic ſententiæ applaudit Theophylactus, cuius uerba ſubſcribere placuit. Vel quod ſatius eſt (inquit) Veneris incitamenta, quibus maximè urgebatur, his uerbis expreſsit: Vel quæ prædicanti ſibi imminerent pericula: uel quòd ſibi obſiſterent homines. Hæc ille. Diuus Hieronymus in commentarijs quos in epiſt. ad Galat. ſcripſit, refert quoſdā ſenſiſſe corporis aduerſam ualetudinem, quòd Paulus crebro dolore capitis ſolitus ſit affligtari. Chryſoſtomus homilia de laudibus Pauli ſexta, interpretatur de cōtempto corporis dolore. At mihi proximum uidetur quod ait Ambro. Inſectationem malorum hominum, quæ illi negotium faceſſebat aſsiduè, uocari ſtimulum: ſic enim inquit, Hoc ergo remedium datum eſt Apoſtolo, ut iniurijs aduerſariorum preſſus, animo non poſſet extolli. Siquidem hac parte proſunt nonnunquam & inimici, docentes nos ſobrietatem & modeſtiam. Quemadmodum ſolet indomito cani palus ligari à collo, urſo circulus includi naſo, equo frænum immitti in os, porco diſtineri palo fauces, ne ſcilicet uel nimium currāt, mordeant, ferociant, aut laſciuiant: ita & mihi uſu uenit, qui habeo in meo corpore ſtimulum, hoc eſt, alligatum grauem, & moleſtum palum, ne ferociam ſcilicet, aut ſupra quàm par eſt me attollam. Quid autem hic ſtimulus ſit, ipſe explicat, uocans Angelum ſatanæ, id eſt, aduerſarium diabolum, & eius diſcipulos, qui Paulo aduerſabantur, Fabrum uidelicet, Alexandrum illum, Hymenæumq;, & Philippum, ac cæteros qui huic & preſſuras iniecerant, & praua Satanæ opera exequebantur.*

Ter Dominum rogaui. *Id eſt, ſæpius rogaui.*

Virtus in infirmitate. *Non hic dicitur Virtus ut opponatur uitio, ſed ut opponatur infirmitati, & impotentiæ. Docet Paulus uirtutem & potentiam diuinam perfectiorem & illuſtriorem reddi, dum affligtantur electi, qui inſectatorum pertinaciam uincunt.*

Factus

Nihil enim minus] Nulla enim in re inferior fui ſummis Apoſtolis. Virtutib⁹.] Potentibus factis & geſtis, potentijs. Quod minus &c.] In quo inferiores fuiſtis. Grauis] Oneroſus

Factus ſum inſipiens: uos me coëgiſtis. Ego enim à uobis debui commendari. Nihil enim minus feci ab ijs, qui ſunt ſupra modum Apoſtoli: tametſi nihil ſum. Signa tamē Apoſtoli facta ſunt ſuper uos in omni patientia, in ſignis, & prodigijs, & uirtutibus. Quid eſt enim quod minus habuiſtis præ cæteris Eccleſijs, niſi quòd ego ipſe non grauaui uos? Donate mihi hanc iniuriam. Ecce tertio hoc paratus ſum uenire ad uos, & non ero grauis uobis. Non enim quæro quæ ueſtra ſunt, ſed uos. Nec enim debent filij parentibus theſaurizare, ſed parentes filijs. Ego autem libentiſsimè impendam & ſuperimpendar ipſe pro animabus ueſtris: licet plus uos diligēs minus diligar. Sed eſto: Ego uos nō grauaui, ſed cùm eſſem aſtutus, dolo uos cepi. Nūquid per aliquem eorum quos miſi ad uos, circumueni uos? Rogaui Titum, & miſi cum illo fratrem: Nūquid Titus uos circumuenit? Nónne eodem ſpiritu ambulauimus? nónne ijſdem ueſtigijs? Olim putatis, quòd excuſemus nos apud uos? Coram Deo, in Chriſto loquimur: Omnia enim, chariſsimi, propter ædificationem ueſtram. Timeo enim ne forte cùm uenero, non quales uolo inueniā uos: & ego inueniar à uobis, qualem non uultis. Ne fortè contentiones, æmulationes, animoſitates, diſſenſiones, detractiones, ſuſurrationes, inflationes, ſeditiones ſint inter uos, ne iterum cùm uenero humiliet me Deus apud uos: & lugeam multos ex his qui ante peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam ſuper immunditia, & fornicatione, & impudicitia, quam geſſerunt.

Signa Apoſtolorū miracula.

Paulus non accipit temporalia ab ijs quib⁹ prædicat.

Superimpendar] Expendar

Aſtutia Pauli.

Circumueni] Vel, fraudaui. Nunquid Titus &c.] Nunquid Titus à uobis extorſit? Olim] Rurſum

Animoſitates, diſſenſiones.] Iræ, concertationes,

Ego enim à uobis debui. *Honeſtius erat, res à me geſtas à uobis extolli. Quod non feciſtis: quia iam ab illis pſeudapoſtolis inquinati uidebamini: coactus hæc ob ſalutem ueſtram pronuntiaui.*

Non enim quæro. *Ac ſi diceret, Quòd nihil pecuniarum à uobis accipiam, non ob id facio, quòd uos odi, aut uobis obſtrictus eſſe nolim: Sed ut declarem, me ueſtram ſalutem ambire: hoc eſt, ut credentes ſalutem conſequamini: non autem ut ueſtris diteſcam facultatibus.*

Donate mihi hanc. *Ironia eſt exprobrantis. Similis eſt ſermo in Geneſi, Ecce Adam factus eſt tanquam unus ex nobis. Cur enim rogaret Paulus ſibi ignoſci, qui profuerit officio? hoc adnotauit Auguſt. lib. 1. contra aduerſarium Legis & Prophetarum.*

Impendam & ſuperimpendar. *Non ſolùm à uobis nihil accipiam, ſed & ſi caro mea, imò & uita mea ſit pro ueſtra impendenda ſalute, nil parcam.*

Nunquid per aliquem. *Occupatio eſt. Dicet aliquis, nihil à nobis exegiſti,*

ſed

ſed tui huc à te deſtinati acceperunt, ut uel accipiens nihil uidearis accepiſſe. Sed non ita eſt, dicit Paulus, neque per me, neque per meos quicquam à uobis expilatum eſt.

Non quales uolo. *Hoc eſt, corruptos, & deprauatos uos inueniam, & deprehendar à uobis caſtigator & pœnarum ingeſtor, qualem non uultis.*

Humiliet me. *Pœnas, quibus illorum nonnullos eſſet acrius adfecturus, humilitatem appellat: tametſi à Paulo caſtigari, plerique gloriæ ducerent. Cum ait, Ne me humiliet Deus: oſtendit ſe id ob Dei gratiam facturum cui parere neceſſe eſt.*

Oſtendit Paulus officij ſui poteſtatem. CAP. XIII.

Minatur Paulus Corinthijs qui reſipuerint. | Stabit] Vel, cõſtituetur. Vobis, & nũc] Abſens cum eſſem, iterum ita & abſens nunc ſcribo

ECce tertio hoc uenio ad uos. In ore duorum uel trium teſtium ſtabit omne uerbum. Prædixi enim, & prædico ut præſens uobis, & nunc abſens ijs, qui antè peccauerunt, & cæteris omnibus, quoniam ſi uenero iterum, non parcam. (Deute. 19. b) An experimentum quæritis eius, qui in me loquitur Chriſtus: qui in uobis non infirmatur, ſed potens eſt in uobis? (Matth. 11. b; Ioan. 1. c; Hebr. 10. c) Nam etſi crucifixus eſt ex infirmitate: ſed uiuit ex uirtute Dei. Nam & nos infirmi ſumus in illo: ſed uiuemus cum eo ex uirtute Dei in uobis. (Fides. 1. Corint. 11. f) Voſmetipſos tentate, ſi eſtis in fide: ipſi uos probate. An non cognoſcitis uoſmetipſos, quia Chriſtus IESVS in uobis eſt? niſi fortè reprobi eſtis. Spero autem quòd cognoſcetis, quia nos non ſumus reprobi. Oramus autem Deum, ut nihil mali faciatis: non ut nos probati appareamus, ſed ut uos quod bonum eſt faciatis: nos autẽ ut reprobi ſimus. Non enim poſſumus aliquid aduerſus ueritatẽ: ſed pro ueritate. Gaudemus enim quoniam nos infirmi ſumus: uos autem potẽtes eſtis. Hoc & oramus, ueſtram conſummationem. Ideo hæc abſens ſcribo, ut non præſens durius agam ſecundum poteſtatem, quam Dominus dedit mihi, in ædificationem, & non in deſtructionem. De cætero fratres gaudete, perfecti eſtote, exhortamini, idipſum ſapite, pacem habete, & Deus pacis & dilectionis erit uobiſcum. Salutate inuicẽ in oſculo ſancto. Salutant uos omnes ſancti. Gratia Domini noſtri IESV Chriſti, & charitas Dei, & communicatio ſancti ſpiritus ſit cum omnibus uobis. Amen.

De cætero] quod ſupereſt. Gaudete] Vel, ualete. Exhortamini.] conſolationem habete. Idipſum ſapite.] unanimes ſitis.

Ecce tertio. *Quemadmodum ſcriptis mandatum eſt, In ore (id eſt, teſtimonio) duorum trium'ue, quod ambiguum eſt confirmatur: Sic & in tertio meo aduẽtu ad uos, confirmabitur aduerſus uos quodcunque comminatus ſum, niſi immunditiæ uos pœniteat. 4. cap. ſuperioris epiſtolæ promiſi me uenturum ad uos cum uirga: Et quod promiſi, id nunc abſens repeto, & præſens exequar.*

An expe

An experimentum. *Indignabundus Corinthios alloquitur. An in me Chriſtū tentatis, utrū in uobis ulciſci, & uindicare ualeat? Cauete, quia ſi cogar uobis pœnas et tormēta ingerere, intelligetis experimentū à uobis quæſitū. Experiemini quod nolletis.*

In uobis non infirmatur. *Quem non infirmum & impotentem, ſed potentem eſſe cognoſcitis.*

Crucifixus eſt ex infirmitate. *Quemadmodum Paulus prædicationē ſtultitiam appellat, non quòd res ita habeat: ſed quia id infideles opinentur. Sic ob cauſam infirmitatis Chriſtus eſt cruci affixus, quia infideles opinarētur infirmum: hoc eſt, licet ignominias, afflictiones & mortem ipſam uolens ſuſtinuerit, quod iufirmitatis eſſe uidetur: non tamen ſuam potētiam minuere uoluit. Manet enim eadem, & inexpugnabilis, & nihil læditur à facto hoc, quod infirmitatis eſſe putatur: ſed hoc ipſum maximè illius oſtendit potētiam, qui cùm talia ſuſtinuerit, ſuam uirtutem & potentiam nō mutilauit, ſua & Dei patris uirtute, (quæ una & eadem eſt) à mortuis reſurgens. Vide infrà adnotatum in dictione, Infirmus.*

Infirmi ſumus in illo. *Propter prædicationem & fidem in illum, nos perſequutionem patimur, uexamur, extrema patimur: Sed eius potentia & uirtus nos ſeruat, & uiuimus. Huius rei uelim uos periculum facere, Num per Chriſtum habitantem in uobis potentes eſtis, adeò ut ſigna & miracula faciatis? Nam qui tunc credebant in Chriſtum miracula operabantur. Cæterum mihi uidetur hic Fidem dicere illā, quæ miraculorum eſt.*

Non ut nos probati. *Non ſtudeo uideri probus & gloriæ cupidus, ut alios caſtigandi facultatem aſſequar. Sed eſto ſim inglorius, modò quæ recta ſunt agatis. Non enim poſſum non caſtigare ſi quos ab Euangelio deficientes offendero, alioquin ueritati aduerſarer.*

Gaudemus enim. *Gaudeo infirmus & inualidus exiſtimari, quia nihil uirium alios caſtigando uidear habere. Vos uerò ſitis potētiores in Chriſto: hoc eſt, uirtutibus præditi, & omni crimine uacui. Se uocat infirmum, quòd nihil ualeat aduerſus innocentes: & potentes ſunt, qui non peccant.* Potentes.

Veſtram conſummationem. *Eſtote perfecti, nullam cuiquam uos incuſandi occaſionem dantes.*

Idipſum ſapite. *Concordes & unanimes. Hic agit Paulus de animorū affectu.*

DICTIO. Infirmitas.

INFIRMITAS, *ait Chryſoſtomus, corporis aduerſa ualetudo dicitur, ut de Lazaro Chriſtus dixit, Infirmitas hæc non eſt ad mortem: & de Epaphra Paulus. Dicitur item infirmitas non eſſe ſolidatum in fide ſimpliciter, neq; perfectum eſſe. Et hoc ſignificans Paulus dicebat Roma. 14. Infirmum autē in fide ſuſcipite. Eſt & aliud tertium ſignificatum Infirmitatis. Quale hoc? Perſequutiones, inſidiæ, tentationes, pericula, ignominiæ, mors, & huiuſmodi, hæc ille.*

DVRIVS AGAM: *id eſt, præciſè, ſiue exactè: quod Latini uocant Ad uiuum.*

FINIS.

Miſſa eſt è Philippis Macedoniæ, per
Titum, & Lucam.

EPISTOLA BEATI PAVLI APOSTOLI AD GALATAS.

*

Epiſtola ad Galatas eſt quaſi Epitome quædam epiſtolæ ad Romanos, quæ quatuor primis capitibus fidem in Chriſtum contra ſuperſtitionem legis defendit: reliquis uerò, de recto uſu charitatis Chriſtianæ diſſerit.

LOCI.

1 Non hominibus, ſed Chriſto placet Paulus, à quo Euangelium doctus, & Apoſtolus deſignatus. Cap. I.

2 Libertatem Euãgelij indicans Paulus, confidenter ceremonias legis abrogat, & Petrum reprehendit, exemplo Abrahæ, non lege, quæ ad tempus data eſt, ſed fide in Chriſtum iuſtitiam & redemptionem noſtrã, nos iuſtificari docet. Cap. II. III. & IIII.

3 De ſtudio ſolidæ ſanctimoniæ, de ſpiritus & carnis natura, de releuandis qui in peccatum prolabuntur. De alendis miniſtris ſanctæ doctrinæ, de benefaciendo omnibus, maximè domeſticis fidei, Et de gloria crucis. Cap. V. & VI.

Reuocantur Galatæ per Paulum à pſeudapoſtolis ſeducti. CAP. I.

Paulus miſſus à Deo ad prædicandum.

PAVLVS Apoſtolus, non ab hominibus, neque per hominem, ſed per IESVM Chriſtum, & Deum patrem, qui ſuſcitauit eum à mortuis, & qui mecũ ſunt omnes fratres, Eccleſijs Galatiæ. Gratia uobis & pax à Deo patre noſtro, & Domino IESV Chriſto, qui dedit ſemetipſum pro peccatis noſtris: ut eriperet nos de præſenti ſeculo nequam, ſecundum uoluntatem Dei & patris noſtri: cui eſt gloria in ſecula ſeculorum. Amen.

Peccata per Chriſtum dimiſſa.

Paulus Apoſtolus. *Eccleſijs prouinciæ Galatiæ ſcribens, quò à lege & eius ceremonijs Galatas reuocet, præoccupat diligenter, antequam de ſalute conclamatum, & deſperatum ſit. Clamat, exhortatur, obſecrat, orat, terret, & ingenij uires intendẽs, nihil non tentat, ut boni fiant, & uerbum ſalutis atque ſuæ legationis munus excipiãt. Statim ab exordio pſeudapoſtolos Galatarum euerſores ferit, cùm ſe Apoſtolum dicit: manifeſtans ſe nõ ſua, ut pſeudapoſtoli, ſed* IESV *Chriſti autoritate eloqui. Quis hũc non hominis ſed* IESV *Chriſti legatum honorificè non exceperit? Apoſtolus à Lati-*

Apoſtolus.

nis

nis Miſſus, ab Hebræis Silas, dicitur, cui à mittendo Miſſo nomen eſt impoſitum, ait Hieronymus Ioan.9. Vade, laua in natatoria Silohæ, quod interpretatur miſſus. Hoc *non caret myſterio, cuius non ignarus Eſai.cap.7. ait, Abiecit populus iſte aquas Silohæ, quæ uadũt cum ſilentio. Hierony. locum Geneſ.49. Donec ueniat Siloh: interpretatur, Qui mittendus eſt. Propterea Paulus non eſt ueritus ad Hebræ.3. Chriſtum Apoſtolum uocare Silam, id eſt miſſum: Ab hoc enim uno Apoſtoli omnes functionem ſuam accipiunt. Nam quos non mittit, Ioan.10.cap. Venientes, dicit: hoc eſt, fures, & latrones: ut illbic explicat, Non enim Mittentis uerbum, quò paſcant, afferunt: ſed lucro ſtudentes, oues laniant, mactant, & excarnificant, ut ſpolia referant. Quotquot, inquit, uenerunt (id eſt, non mittebantur) fures ſunt, & latrones. Hieremiæ 23. Non mittebam prophetas, & ipſi currebant: non loquebar ad eos, & ipſi prophetabant. Ab hoc malo ſummè cauendum eſt. Nam ob id Chriſtus non ſinebat Dæmonia loqui, etſi uerum dicebant: ne prætextu ueritatis, intret mendacium mortis: quando non poteſt ſanctè loqui, qui ex ſeipſo loquitur. Vnde Ioan.8. Ne Apoſtoli ex ſeipſis loquerentur, dedit eis ſpiritum ſuum de quo ait: Non enim uos eſtis, qui loquimini: ſed Spiritus patris ueſtri, qui loquitur in uobis. Et rurſus: Ego dabo uobis os & ſapientiam. Quam ſapientiam ſe accepiſſe à Deo profitetur Paulus, dicens,*

Ab uno Apoſtolo dicti omnes apoſtoli. Venientes qui dicuntur.

Non ab hominibus. *Non armis, & hominum autoritate, & aſſentatione: ſed Dei uocatione, & gratia factus ſum Apoſtolus. Act.13. Segregate mihi, inquit, Paulum & Barnabam in opus ad quod aſſumpſi eos. Non eſt uera doctrina & ſancta, quæ non eſt IESV Chriſti, qui ad dexterã patris ſedet, doctor & magiſter noſter, mittens ſuũ ſpiritum abunde nõ in pſeudapoſtolos, & animales, ſed ſuos & ſpiritales: ut nõ abeãt in conſilium impiorum, & in cathedra peſtilentiæ nõ ſedeant, ſed in lege Domini uerſentur, ut uoluntatem ſui magiſtri (qui non eſt alius, quàm Chriſtus, Matth.23.) faciãt & doceãt. Obſerua: Vt hæreticorum os præcludat & obſtruat, prænominauit filium patri, manifeſtans id non eſſe nobis proximum argumentum, dicamus filium patri non coæqualem quòd pater in ſcripturis filio paſſim prænominetur. Sed interdũ filiũ prænominans, interdum patrem, utriuſq; æqualitatem in una ſubſtantia manifeſtat.*

Pauli autoritas. Doctrina uera.

Qui ſuſcitauit eum. *Enarrans Chriſtus in Ioanne, Soluite templum hoc, & ego tribus diebus excitabo illud: hoc autem dicebat de templo corporis ſui: ſignificat ſe corpus ſuũ à mortuis excitaſſe: & nihilominus hoc loco dicitur à patre excitatus. Propterea quòd (ait Ambroſius) omnis uirtus filij de patre eſt: geſta filij, facta ſunt patris, ex quo ſunt omnia. Opportunè præterea meminit mortis, & reſurrectionis: ut his perſuadeat, non eſſe amplius ueteri legi intendendum, utpote quæ nil inducat, quod ſit illis profuturum. Sed Chriſto uacandum, qui eorum ſalutis gratia & obierit mortem, & poſtmodũ tertia die reſurrexerit. Nam Roma. 4. Chriſtus traditus eſt propter peccata noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram. Ideo qui alia uia præſumit eſſe iuſtus, quàm credendo in Chriſtum, hic Chriſtum à ſe reijcit, & otioſam eius paſſionem & reſurrectionem ducit. Qui enim in Chriſti mortem credit, eius mortis particeps fit, & moritur peccato. Et qui credit in reſurgentem, & uiuentem, ipſe reſurgit, & uiuit in Chriſto, & Chriſtus in eo.*

Fructus crucis.

Qui mecum ſunt omnes fratres. *Plurimum facit ad populum corrigendum, multorum in una re ſententia, atq; conſenſus, ait Hieronymus. Hi forſitan ex circunciſione erant, & à Galatis non contemptui ducebantur.*

Conſenſus multorum autoritatis uim habet.

Gratia & pax. *Gratia culpam, Pax pœnam aufert & tranquillam reddit con-*

Gratia. Pax. *ſcientiam. Pacem & Gratiam illis optat, & precatur, quos legis obſeruantia, tum inſenſos, tum diuiſos intelligebat. Pax Dei etiam in abſconditis cor hominis lætificat: quod non habet pax mundi.*

Pretiū redemptionis. Qui dedit ſemetipſum. *Magni redemit rem uilem, abiectam, & deſpectam: hoc eſt, nosipſos peccati lepra infectos, imò inimicos, Roma. 5. Cùm inimici eſſemus, reconciliati ſumus Deo per mortem filij ſui: nō aurum, non argentum, ſed neq; hominem, neque omnes angelos dedit: ſed ſemetipſum, quo nihil maius, nihilq; quod illi conferri poßit. Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.*

Vt eriperet nos. *Vt quadam nos, malitia detentos, & occupatos, euellit à prauis actionibus, & tenebris. Tunc anima moritur, & crucifigitur mundo, id eſt, cōcupiſcentijs quæ ſunt in carne. Et id eſt, quod explicat Paulus ad Titum ſecūdo: Abnegantes impietatem, & ſecularia deſyderia, ſobriè, & iuſtè, & piè uiuamus in hoc ſeculo.* Seculū nequā. *Seculum uocat nequam, non quòd Solis decurſui, & cœlorum reuolutioni aliquid nequitiæ inſit: ſed propter noſtras prauas actiones, & corruptos animi appetitus.*

Secundum uoluntatem Dei. *Non eſt quod philoſopheris, dicens, Cur non aliter nos eripuerit, quando ita eſt patri libitum. Non eſt ſerui, quærere, quare Dominus ita fecerit. Timeat ille, & non altum ſapiat. Cùm dicit, Dei & patris noſtri: beneficia in nos conferentis comme minit Chriſti, qui patrem ſuum & noſtrum effecerit.*

Miror quòd ſic tam cito transferimini ab eo, qui Galatæ abducti à fide per pſeudo. uos uocauit in gratiā Chriſti, in aliud Euāgeliū: quod non eſt aliud, niſi ſunt aliqui, qui uos conturbāt, & uolunt conuertere Euangelium Chriſti. Sed licet nos, aut Angelus de cœlo euāgelizet uobis, præterquàm quod euangelizauimus uobis, anathema ſit. Sicut prædiximus, & nunc iterum dico, Si quis uobis euangelizauerit preter id, quod accepiſtis, anathema ſit. Modò enim Paulus doctus à Deo. 1. Corint. 15. hominibus ſuadeo, an Deo? An quero hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Chriſti ſeruus nō eſſem. Notum enim uobis facio, fratres, Euangelium quod euangelizatum eſt à me, quia non eſt ſecundum hominem. Neq; enim ego ab homine accepi illud, neq; didici: ſed per reuelationem IESV Chriſti.

Miror quòd ſic tam cito. *Declarat hoc exordio, quo cōſilio ſcripſerit hæc. Habet hic locus (ait Hieronymus) hyperbaton, quod ita ſine ordine legi poteſt: Miror quòd tam cito trāsferimini à Chriſto IESV, qui uos uocauit in gratia, dicēs, Nō ueni uocare iuſtos, ſed peccatores, ad pœnitentiam. Gratia quippe ſalui facti ſumus, & non per legem. Translati autem (inquit) eſtis in aliud Euāgelium, quod nō eſt aliud. Quia omne quod falſum eſt, nō ſubſiſtit: & quod ueritati contrarium eſt, non eſt: ut illud Heſter 14. Ne tradas Domine ſceptrum tuum his, qui nō ſunt. Hæc ille.* Solum uerum eſt. Qui dicuntur non eſſe. *Prudenter & modeſtè ſe mirari dicit Paulus, cuius indignatio & uehemēs ardor infrà manifeſtatur, ut uerecundiam hoc dicto illis ingerat, quaſi dicat, Miror quòd poſt tantam gratiam, & peccatorum cōdonationem, ultro curratis ad iugum ſeruitutis. Ego de uobis egregiam opinionē induxerā, exiſtimās uos fortes: ſed ſtatim uel prima inuitatio ſufficit illi pſeudo*

ad ſub

ad ſubuertendum uos, & capiẽdum. Cùm ait, Transferimini, mollius, & ſuauius loquitur, quàm ſi dixiſſet, Tranſlati. Hoc eſt, Nondum credo, nondum arbitror perpetratam & abſolutã circumuentionẽ. Mitius enim eſt, ſi arbor maneat, fractis aliquot ramis, aut alio incõmodo læſa, quàm ſi penitus trãsferatur de loco ſuo in alium locum, ubi neceſſe ſit eam areſcere, & ſterileſcere. Verbum Transferimini (ait Hieronymus) aptiſſimũ eſt Galatis. Galatia enim Hebræis tranſlationem ſignificat, quaſi Apoſtolus ex eorũ proprio nomine occaſionem huius exordij ſumpſerit, ac ſi diceret: Verè Galatæ eſtis, & tranſferri promptiores congruit cum nomine ueſtro, & alluſione linguæ Hebraicæ. Non abs re quod uulgò iactatur, dictum putauerim, Conueniunt rebus nomina ſæpe ſuis. Huiuſmodi alluſiones iucundæ admodum ſunt, ſi ſuis locis appoſitè explicentur.

Simile.

Galatia.

Alluſiones dictionum iucundæ.

In gratiam Chriſti. *In gratiam Chriſti, ut à Chriſto iuſtificemur, & ex eius gratia, & non noſtris operibus, ait Theophylactus. Filius quippe delictorum ueniam in gratiam præbet: Pater uerò ad eam nos euocat.*

Quod non eſt aliud. *Tametſi dicimus quatuor euangelia eſſe Matthæi, Marci, Lucæ, & Ioannis: non tamen ſunt diuerſa: ſed ita conſona, ut unum dici crediderim, unum Chriſtum, & fidem unam docens.*

Præterquàm. *Poſt exhortationem, à uobis ſeparetur ſi quis contrariam euangelio doctrinam annuntiauerit. De anathemate ſuprà ad Rom. 9. abunde dictum eſt.*

Sed licet nos. *Tanto charitatis ardore ductus uidetur Paulus, ut meras flammas ex ore uideatur emittere: oſtendens Euangeliũ, quod prædicauit, nõ eſſe aliud, ſed uerũ Ieſu Chriſti Euangeliũ. Non loquar iam de pſeudapoſtolis: ſed licet noſipſi, inquit, ego & fratres mei, Timotheus, Titus, & quotquot Chriſtũ mecũ purè docẽt, Imò ſi Angelus è cœlo deſcenderet, tamen uelim potius anathema, hoc eſt maledictum, me, fratres meos, deniq; etiã angelum ipſum è cœlo, quàm quòd meum Euangeliũ inuerti debeat.*

Modo enim hominibus. *Quidam interpretatus hunc locum in accuſandi caſu, ait eſſe datiuos illos Græcis, homines ſuadeo, an Deum: hoc eſt, Humana ſuadeo, an diuina? hoc eſt, Doctrina quam ego doceo, non ex hominibus, ſed ex Deo eſt: ut latius ſtatim ipſe explicabit, quando Euangelium ſuum neque ſecundum hominem, neque ex homine eſſe dicet.*

An quæro hominibus placere. *Non diſſuadet hominibus placendum, modò non diſplicеamus Deo. Emphaſi, & quodam uehementi affectu loquitur Paulus, accipiens hoc loco hominem iuxta primã natiuitatem, qua Athei, & ſine Deo, ſeu à Deo alieni, & auerſi ſunt, mendacio, & odio ueritatis pleni. Propterea rem abiectam 1. Corinth. 3. explicans, ait: Non'ne homines eſtis? Eſt certè omnis homo mendax. Quare his non eſt placendum, ſed qui ſecunda naſcentia ex Deo nati ſunt: qui abnegantes animas ſuas, ſaluas faciunt illas.*

Athei.

Secunda naſcẽtia Deo placemus.

Notum enim uobis facio. *Varijs argumentis, & longo tractu manifeſtat ſe legem deſeruiſſe, & in alium uirum mutatum eſſe, tam ſubita mutatione, ut facilè dici poſſit, id nõ humana, ſed diuina uirtute factum eſſe. Vt ſciatis, inquit, Euangeliũ meum eſſe diuinum, Ego nõ ab homine accepi, neq; ipſemet meo ſtudio, labore, & uigilijs, didici: ſed per reuelationẽ* IESV *Chriſti: hoc eſt, à Deo ſola reuelatione Chriſti ipſum accepi, & ipſo docente didici: ſcilicet in itinere, quando Damaſcum profectus Chriſtum audiui. Niſi enim Deus effulſiſſet, haud quaquam adeò repentè fuiſſem immutatus. Nam qui ab hominibus edocentur, multo tempore eſt opus ut ad ſtudia transferantur. Hieronymus ait: Is accipit Euangelium, cui primũ intimatur, & ad fidem eius in-*

Accipere Euangeliũ & diſcere non eſt idem.

ducitur: diſcit autem, qui ea, quæ in illo figurata ſunt, explanata cognoſcit, & proficit. Quæris, Quod Euangelium prædicauit Paulus: an Lucæ, Matthæi, aut alterius? Reſpondeo: Vnum eſt Euangelium, non diuerſa. Quandocunque prædicatur gratia Dei, & remiſsio peccatorum per IESVM *Chriſtum facta, uerè prædicatur Euangelium: & id eſt, quod Paulus annuntiat. Obſerua: Paulus non ab homine, ſed per* IESVM *Chriſtum ſe Euangelium accepiſſe pronuntiat. Ergo Chriſtus eſt plus quam homo. Ex his intelligant epiſcopi, quàm ſtudioſi eſſe debeant, ne non miſſos, ſed à ſeipſis loquentes, Euangelium tractare permittant: ne peruerſa interpretatione, ex Euãgelio Chriſti Euangelium hominis fiat. Quod paßim fit ab indoctis, & Quæſtoribus, Euangelium Dei cauponantibus.*

Vnũ eſt Euangelium, non diuerſa.

Quęſtuarij uerbum Dei cauponantes.

Audiſtis enim conuerſationem meam aliquando in Iudaiſmo, quoniam ſupra modum perſequebar eccleſiam Dei, & expugnabam illam, & proficiebam in Iudaiſmo ſupra multos coætaneos meos, in genere meo, abundantius æmulator exiſtens paternarum mearum traditionum. Cùm autem placuit ei, qui me ſegregauit ex utero matris meæ, & uocauit per gratiam ſuam, ut reuelaret filium ſuum in me, ut euãgelizarem illum in Gentibus: continuò non acquieui carni & ſanguini, neq; ueni Hieroſolymam ad anteceſſores meos Apoſtolos: ſed abij in Arabiam, & iterũ reuerſus ſum Damaſcum. Deinde, poſt annos tres, ueni Hieroſolymam uidere Petrum: & manſi apud eum diebus quindecim. Alium autem Apoſtolorum uidi neminem, niſi Iacobum fratrem Domini. Quæ autem ſcribo uobis, ecce coram Deo, quia non mentior. Deinde ueni in partes Syriæ & Ciliciæ. Eram autem ignotus facie eccleſijs Iudææ, quæ erant in Chriſto: tantùm autem auditũ habebant, Quoniam qui perſequebatur nos aliquãdo, nunc euangelizat fidem, quam aliquãdo expugnabat: & in me clarificabant Deum,

Paulus doctus à Deo euangelium ubi prædicauit.

Expugnabam) Depopulabar

Abundantius &c.) Cum uehemẽter eſſem ſtudioſus à maiorib' meis traditorum inſtitutorum.

Acquieui carni &c.) Cõſului cũ carne & ſanguine, id eſt, cũ Petro, Iacobo & Ioanne.

Veni) Redij

Veni) Redij

Auditum habebant.) Rumor apud illos erat.

Audiſtis enim conuerſationem. *Mira (ait Hieronymus) & pulchra obſeruatio, pondusq; uerborũ. Conuerſationẽ inquit, non gratiam: aliquando, non modò: in Iudaiſmo, non in fide Chriſti: nõ ut cæteri perſecutores, ſed ſicut graſſator, & prædo uaſtabat eccleſiam Dei: non quòd eam talem tunc crederet, ſed talem nunc cognitam nominat. Et iterum, Proficiebam in Iudaiſmo, non in fide Chriſtianiſmi: ſuper multos, non ſuper omnes: (ut modeſtiam ſeruet) ſuper coætaneos meos, non ſuper ſenes: in genere meo, nõ in gẽtibus. Sic enim gentẽ Hebræam ſolet nominare, ut 2. Corinth. 11. Periculis ex genere, periculis ex Gentibus. Ex hac hiſtoria ſua probat ſe diuina docuiſſe: atq; uult hoc exẽplo ſuo Galatas retrahere à lege, ut inter audiendũ moneãtur, moueãturq;. Dicere enim poterant Galatæ, (ait Hieronymus) Si ille qui à parua ætate Phariſæorum inſtitutus eſt diſciplinis, qui omnes coætaneos ſuos in Iudaica traditione ſuperabat,*

rabat, nunc defendit eccleſiam Chriſti, quam quondam ualidiſſimè perſequebatur, & magis Chriſti gratiam, & nouitatem uult habere cum inuidia omnium, quam uetuſtatem legis cum laude multorum: quid nos facere oportet, qui ex gentilitate eſſe cœpimus Chriſtiani? Aduerte non ſolùm eſt perſequutus, ſed etiam expugnauit: id eſt, conatus eſt eccleſiam Dei extinguere, ſubuertere, demoliri, abolere.

Aemulator exiſtens paternarum. *Manifeſtat ſe quicquid fecit, zelo quodam feciſſe, tamen non ſecundum ſcientiam, non affectu uindicandi, quos oderat: ſed quòd ſtudio teneretur traditionũ, quas à maioribus acceperat: quas Hieronymus Phariſaicas doctrinas, & mandata hominum appellat. Sunt qui abſurdum non putant, his traditionibus totam legem Moyſi intelligi, iuxta ipſius Apoſtoli dictum ad Philipp. 3. Si quis alius uidetur confidere in carne, ego magis, circuncíſus octauo die, ex genere Iſrael, de tribu Beniamin, Hebræus ex Hebræis, ſecundum legem Phariſæus, ſecundum æmulationem perſequens eccleſiam Dei.*

Cùm autem. *Fides, & cognitio Chriſti, non ex lege mihi uenit, ſed ex prædeſtinaute & uocante gratia Dei. Quæ enim didici, non contulerunt mihi doctores & librorum interpretes, ſed ipſe Chriſtus me ſui cognitionem docuit. Quidam allegoricè per Vterum matris, Synagogam intelligunt, quam Iudæi matrem agnoſcũt, ſicut nos eccleſiam. Qui ſegregauit me ex utero matris meæ: phraſis eſt Hebraica: hoc eſt, ordinauit, parauit me. Cùm nondum natus eſſem, eram Apoſtolus in oculis Dei: & cùm tempus uenit, declaratus ſum Apoſtolus, etiam coram mundo.*

Vocauit per gratiam. *Non per opera, merita mea: ſed per merã ſuam gratiã.*

Vt reuelaret. *Commiſſa eſt mihi doctrina gentibus reuelanda: doctrina, inquam, Euangelij, quæ eſt reuelatio* IESV *Chriſti filij Dei. Cur dicit ſe reuelaturum hanc doctrinam inter gentes, & non inter Iudæos. Certè peculiaris deſignatus eſt gentium doctor, ſicut Petrus Iudæorum. Ergo nullus audiat doctorem, qui Chriſtum & gloriam eius non docet.*

Continuò non acquieui. *Carnem & ſanguinẽ, uniuerſum genus humanum appellat: atq; hic uidetur mihi ſenſus. Quòd Paulus oſtenſurus ſe ex Deo reuelãte docuiſſe Galatas, non prius contulerit ſuam reuelationẽ cum ullo hominum: ſed continuò accepta reuelatione, Chriſtum prædicarit, ut eſt in Actis 9. cap. Fuit autem cum diſcipulis qui erãt Damaſci per dies aliquot, & continuò ingreſſus ſynagogam prædicabat* IESVM. *Continuò ſcilicet, nõ prius conferens cũ eis, imò continuò erudiuit homines: tantũ abeſt, ut ab hominibus eruditus fuerit. Chryſoſtomus uult per Carnẽ & ſanguinem, Apoſtolos intelligi: idq; apertũ eſſe autoritate Chriſti, qui ad Petrũ dixit, Caro & ſanguis non reuelauit tibi: id eſt, nec ex teipſo, nec ex alijs habes. Et alibi: Non enim uos eſtis, qui loquimini: ſed ſpiritus patris ueſtri. In quo oſtenditur, eos eſſe aliud à ſpiritu, & ſpiritus reuelatione, nimirum in ſeipſis uerè carnem & ſanguinem. Quòd ſi quis (ait Chryſoſt.) de cunctis hominibus intelligi uult, nos non contradicimus.*

Neq; ueni Hieroſolymam. *Satis ſuperq; fuit mihi certa diuina reuelatio, atq; tam ampla & firma erat, ut ſicut non fuit opus Damaſcenos conſulerem, ſic nec eos, qui ante me fuerant in Apoſtolatu.*

Sed abij in Arabiam. *Huius profectionis & receſſus in Arabiam non meminit Lucas in Actis, neque multorum aliorum quæ geſſit Paulus: ſed omnino Paulum per murum ſubmiſſum, ueniſſe Hieroſolymã ſcribit. Prius in Arabiam iuit, non ſolùm docturus, ſed etiam perſequutionis à ſe factæ opinionem extincturus, & ut agnoſcere-* Quare Paulus in Arabiam ſeceſsit.

tur ab omnibus Chriſti Apoſtolus,non perſequutor.

Deinde poſt annos tres. *Attende,non ait,Veni audire;ſed,Videre Petrum: hic uiſit, delatum prætendit honorem. Indicat quòd aſcenderit ad eos Hieroſolymam non iuſſus,ſed ſua ſponte. Quòd ſecum manſerit,charitatis eſt ſummæ,& amicitiæ argumentum. Et ne obijcerent aduerſarij,Si nō à Petro,ſaltem ab alijs Apoſtolis doctus es. Reſpondet,Alium autem Apoſtolorum uidi neminem: niſi Iacobum fratrem Domini. Hic Iacobus non Zebedæi filius frater Ioannis: ſed Iacobus Alphæi,qui minor dicitur,frater Ioſe,Simonis,& Iudæ,Marci 6. Præ alijs dicitur frater Domini,quòd Chriſto ſimillimus fuerit: aut quia cognatus,& conſobrinus. Hic primus Hieroſolymorum epiſcopus,qui canonicam epiſtolam ſcripſit. Quæris,Quid illis quindecim diebus Paulus egit Hieroſolymis? Reſpondet Lucas 9. cap. in Actis,Loquebatur quoq; (ſcilicet in Hieruſalem) Gentibus,& diſputabat cum Græcis: illi autem quærebant occidere eum. Quod cùm cognouiſſent fratres, deduxerunt eum Cæſaream, & dimiſerunt Tarſum, quæ eſt Ciliciæ. Ex his uides Paulum nihil Hieroſolymis didiciſſe quindecim illis diebus: ſed docuiſſe gentes ad quas Apoſtolus deſignatus erat. Si diſcendū ei fuiſſet Euangelium à Petro,aliquot annis fuiſſet ei ibi manendum: in quindecim diebus non fuiſſet factus tantus apoſtolus,& doctor gentium.*

Iacobus frater Domini.

Quæ autem ſcribo. *Quare hic addit iuramentum,dicens: Ecce coram Deo? Quia narrat hiſtoriam, ideo coëgit eum neceſſitas fidei eccleſiarum iurare, ne dicerent pſeudapoſtoli,Quis nouit,an uerum dicat Paulus?*

CONCILIATIO.

PAVLVS *hoc loco dicens,Si hominibus placerem, Chriſti ſeruus non eſſem: uidetur immemor eius quod dixit Roma. 15. Vnuſquiſque ueſtrum proximo ſuo placeat in bono,ad ædificationem.* NON *ſibi diſſimilis eſt Paulus: Aliud eſt ſtudium placendi hominibus, ut ueneremur ab eis laudem: aliud ſtudium placendi,ut proficiamus illis. Hoc poſtremum exercuit Paulus. Magnum eſt,de honoribus & laudibus hominum nō lætari, ſed omnem pompam inanem præcidere, & ſi quid inde neceſſarium retinetur, id totum ad utilitatem honorantium,ſalutemq; conferre,ait Auguſtinus. Non enim fruſtra dictum eſt Pſal. 52. Quoniam Deus diſſipauit oſſa eorum, qui hominibus placent: confuſi ſunt,quoniam Deus ſpreuit eos. Quare? Quia Deum & uerbum ſuum negant amore hominum, dum perſequutionem timent. Ita contrà Pſal. 33. Cuſtodit Dominus omnia oſſa eorum. Quorum? Iuſtorum. Qui ſunt hi? Qui hominibus diſplicent, & non adulantur: ſed uerbum Dei omnibus præponunt mundi honoribus, quoniam Deus ſuſceptor eorum eſt.*

Placere hominibus.

DICTIO.

Galatia. GALATAE *penult. correp. qui & Gallogræci dicti à Gallatia quæ & Gallogræcia, prouincia Aſiæ minoris, & interpretatur tralatio. Hi deſcenderunt à Gallis Eduis, Romanorum amicis, ut autor eſt Cicero, & Senonibus. Item ueniunt ex Gomer, Noë filio.*

Edui Romanorum amici.

Suadere. SVADERE, *hoc loco pro inducere ad credulitatem,ut Act. ultimo. Quibus exponebat,teſtificans regnum Dei,ſuadensq; eis de* IESV, *ex lege Moyſi & prophetis,à mane uſque ad ueſperam.*

Expugnare. EXPVGNARE, *uerbum eſt propriè populantiū, & excindentiū captas armis urbes. Quod hic ait Paulus,Expugnabā: non ad euentū rei,ſed ad illius animū,& conatus referendum eſt. Hierony. in cōmentarijs,& Aug. in ſermone habito in monte,legunt,*

gunt, Deuaſtabam, aut Vaſtabam, more hoſtis, & ferè populantis omnia.

GENVS *ſuum, Paulus gentem appellat Iudaicam.*

Genus.

DAMASCVS *ciuitas eſt Syrophœnices, totius Syriæ caput, inter Libanum, & Antelibanum ſita.*

Damaſcus.

AVDITVM *habebant, rumor apud illos erat.*

Auditum habere.

CLARIFICABANT, *illuſtrabant, glorificabant, magnificabant.*

Clarificare.

Paulus confidenter abrogat ceremonias legis. CAP. II.

Paulus confert ſuam doctrinã cũ Apoſtolis.

DEinde poſt annos quatuordecim, iterum aſcendi Hieroſolymam cum Barnaba, aſſumpto & Tito. Aſcendi autem ſecũdum reuelationem, & contuli cum illis Euangelium, quod prædico in gentibus, ſeorſum autem ijs, qui uidebantur aliquid eſſe: ne forte in uanum currerem, aut cucurriſſem. Sed neque Titus, qui mecum erat, cùm eſſet Gentilis, compulſus eſt circuncidi: ſed propter ſubintroductos falſos fratres, qui ſubintroierunt explorare libertatem noſtram, quam habemus in Chriſto IESV, ut nos in ſeruitutem redigerent. Quibus neque ad horam ceſsimus ſubiectioni: ut ueritas Euangelij permaneat apud uos. Ab ijs autem, qui uidebantur eſſe aliquid, (quales aliquando fuerint, nihil mea intereſt: Deus enim perſonam hominis nõ accipit) mihi autem qui uidebantur eſſe aliquid nihil contulerunt. Sed contrà, cùm uidiſſent, quòd creditum eſt mihi Euangelium præputij, ſicut & Petro circunciſionis (qui enim operatus eſt Petro in Apoſtolatum circunciſionis, operatus eſt & mihi inter gentes) Et cùm cognouiſſent gratiam quæ data eſt mihi, Iacobus, & Cephas, & Ioannes, qui uidebantur columnæ eſſe, dextras dederũt mihi & Barnabæ ſocietatis: ut nos in Gẽtes, ipſi autem in circunciſionem: tantùm ut pauperum memores eſſemus. Quod etiam ſolicitus fui hoc ipſum facere.

Seorſum autẽ, &c.] ſed priuatim cũ his qui erãt in pretio

Titus gentilis quare non circuncisus.

Propter ſubintroductos] propter obiter ingreſſos

Deute. 10.d 2.Paral. 19.c Iob 34.b Sapien.6.b Eccle.35.b Roma.2.b Epheſ.6.b Coloſ 3.d Actuum 10.c 1.Petri 1.c

Subiectioni] per ſubiectionem

Operatus eſt] efficax fuit, uel uim ſuam oſtendit in Petro

Paulus gẽtium doctor.

Petrus Iudæorũ Apoſtolus.

Vt nos] ſubaudi. fungeremur apoſtolatu

Cum Barnaba. *Prioris aſcenſionis Pauli cauſa fuit, ut uideret Petrum: iſtius autem in Hieruſalem fuit ex reuelatione. Huius profectionis comites habuit Barnabam Iudæum, & Titum Gentilem, aptiſsimos teſtes (ait Chryſoſtomus) ne aliud præſens, aliud abſens agere uideretur: ut ſi quid in Iudæorum fauorem commodius ageret, Titus Gentilis proderet: Si rurſus nimium Gentibus faueret, Barnabas Iudæus obſiſteret. Hic Pauli aſcenſus non arguit Paulum dubium de abrogata lege, ſed eò aſcendit, quò libertatem euangelicam confirmaret approbatione magnatum, & principum Euangelij, & ut eximeret tum Iudæos tum Gentes ab illo immenſo legalium onere.*

Pauli aſcenſio in Ieruſalem.

Paulus quare aſcẽdit Ieroſolymam.

Conferre.

Contuli cum eis. *Eſt uerbū Conferre (teſte Hieronymo) aliud quàm apud nos intelligitur: cùm ſcilicet ea quæ nouimus, conferimus cum amico, ac uelut in ſinum & conſcientiam eius reponimus, ut pari conſilio uel probanda ſint, uel improbanda.*

Ne forte in uanum. *Docet ſuum miniſterium in Euāgelio hactenus non fuiſſe inutile, quale exiſtimabant pſeudapoſtoli. Dicebant enim, uanam Pauli, & inutilem eſſe prædicationem, quòd legem Euangelio non miſceret. Vt autem oſtendat, non uanam fuiſſe, ſed bonam nauaſſe operam in prædicando Euangelio, aſcendit Hieroſolymam, ut magnorum apoſtolorum calculo accedente, os pſeudapoſtolorum tam impudicum obſtrueretur. Traxit metaphoram ab ijs, qui in ſtadio currunt, ſtrenuè quidem, ſed in uanum, quum non aſſequuntur brauium, cuius gratia curritur.*

Sed neq; Titus. *Argumēto à pronuntiatis transfodit aduerſarios Paulus. Cōtendebant illi circuncisionem ad ſalutem eſſe neceſſariam: Paulus uerò prædicabat, credentes per fidem in Chriſtum etiam incircunciſos ſaluari. Quod in eo conſilio Hieroſolymitano probauit uerum eſſe Titi exemplo. Niſi enim euiciſſet aduerſarios ſuos errare, compulſus fuiſſet Titus ab Apoſtolis (quibuſcum Euangelium ſuum conferebat Paulus) circuncidi. Sed nulla ratione adduci potuit Paulus, ut Titum Gentilem circuncideret, quanquam falſi fratres urgerent: licet id ſine ulla ſpe in circunciſionem facere poſſet, quod in Timotheo factum legimus. Sed maximè reſtitit, ne ſi ſecus egiſſet, ſuo exemplo cæteros ad circunciſionem impuliſſet. Videtur ex his collatio & concluſio Apoſtolorum cum Paulo fuiſſe huiuſmodi: Circunciſio non imponatur gentibus, permittatur tamen ad tempus Iudæis, non quidem ut neceſſaria ad iuſtitiam, ſed propter reuerentiam patrum, ut cum honore ſepeliatur eorum ſynagoga. Deinde etiam propter charitatem ne infirmi offendantur, donec in fide confirmentur.*

Sed propter ſubintroductos fratres. *Qui falſo titulo fratres, id eſt, Chriſtiani dicuntur, ſummo ſtudio & arte muniti contra Paulum, ſubdolè, & fraudulenter in Synodo illa Hieroſolymitana obiter comparuerūt, ut quoquo tandem modo eum traducerent, & opprimerent coram eccleſia. Et ad hoc etiam abuti uoluerunt autoritate apoſtolorum, in quorum conſpectu accuſauerunt Paulum dicentes: Paulus introducit Titum incircunciſum in cœtum omnium credentium, negat & damnat legem præſentibus uobis Apoſtolis. Si iſta hìc audet tentare, quid non auderet inter gētes, uobis abſentibus? Cum ſe dolis peti Paulus uideret, ut nobis auferrent libertatem Euāgelicam, id eſt, ut nos in ſeruitutem redigerent, id eſt, ut uos ſub iugum legis Moſaicæ reducerent, reſtiti eis dicens, Legem & circūciſionem non eſſe neceſſariam ad ſalutem. Si illi allegaſſent obſequium fraternitatis & multorum infirmitatem, ad horam ceßiſſet Paulus, quod oſtendit cùm circūcidit Timotheum. Sed aliud quærebant, nempe ut Paulum, & omnes adhærentes ſuæ doctrinæ, in ſeruitutem redigerent. Ideo ne ad horam quidem, ſiue momentum, eis cedere uoluit. Fuit iſte Pauli triumphus ualde glorioſus, quòd Titus gentilis in medio Apoſtolorum & credentium conſtitutus, ubi tam acriter de iſta quæſtione, utrum circunciſio neceſſaria ſit ad ſalutem, decertatum eſt: tamen non coactus fuit circuncidi. Hunc triumphum Paulus reportauit, habens teſtimonium omnium credentium in Hieruſalem, deinde etiam ipſorum Apoſtolorum, quòd ipſo autore definitum ſit, circunciſionem non eſſe ad ſalutem neceſſariam, & pſeudapoſtolos mendaces eſſe, & non audiendos, ſed abijciendos, ut fuſtuario dignos.*

Qui uidebantur aliquid eſſe. *Qui in pretio erant, ac magni nominis, quos uulgò uocant Reputatos. Ab his, inquam, nihil accepimus.*

Deus enim perſonam hominis. *Nō eſt habendus qualitatum, dignitatum, & officiorū reſpectus in cauſa fidei, uerbi Dei, & ſalutis: ſed in iis, quæ extra religionem ſunt, reſpiciuntq; politiam, & concordiam reſpicienda eſt perſona, ne fiat in Republica confuſio, ne'ue reuerentia & ordo tollatur. Nam in hoc ſeculo uult Deus ſeruari ordinem, reuerentiam, & differentiam perſonarum. At coram Deo ceſſat omnis perſonatus: ibi neq; Græcus, neq; Iudæus, ſed omnes unum ſunt in Chriſto. His ergo ſignificat Paulus non hic de apoſtolatu, reſpectu'ue perſonarum agi: ſed de re magis ardua: de Deo ſcilicet, & religione ſiue Euangelij ueritate, quæ ut illæſa maneat, potius ceſſet apoſtolatus, omnis magiſtratus, & quiuis perſonarum reſpectus.*

Sed contrà. *Sed contrà, ſubaudi, ut uiderunt, & cōprobauerunt meum Euangelium, quod ego contulerā, & quaſi in ſinum eorum repoſuerā. Et cùm ex iſta collatione uidiſſent, &c. Atq; hic textus (Qui enim operatus eſt Petro in Apoſtolatum circunciſionis, operatus eſt & mihi inter Gentes) legendus eſt per interiectam parentheſim.*

Euangelium præputij. *Mihi creditum eſt munus prædicādi Gentibus, ſicut Petro iniunctum eſt munus prædicandi Iudæis. Appellat præputium Gentes, Circunciſionem Iudæos. Eſt igitur Euangelium præputij, quod mittendum erat ad Gentes: hoc ait ſibi concreditum, ut Petro circunciſionis. Hic obiter obſerua, Hebræos conſtructionem genitiui uariè accipere, Iam actiuè, iam Paſſiuè: Id quod ſæpe obſcurare ſolet ſententiam. Exempla obuia ſunt in ſacris literis, ut hæc oratio, Gloria Dei, actiuè & paſſiuè exponi poteſt: Gloria Dei actiuè, qua Deus in ſe gloriatur: Paſſiuè, qua nos in Deo gloriamur. Similiter Euāgelium Dei, actiuè uocatur, quod ſolus Deus dat, & mittit in mundum: Paſſiuè, quod à nobis receptum eſt. Euangelium præputij, quod à gentibus receptum eſt. Mirabitur fortaßis quiſpiam, quòd Paulus dicit, ſibi concreditum Euangelium præputij, Petro circunciſionis, cùm tamē Paulus ferè ubiq; Iudæis in Synagogis & Petrus etiam gentibus prædicauerit. Huic reſpondeo, Paulum huc ſpectare, quòd alij Apoſtoli principaliter in Iudæa & Hieruſalem manſerint, donec Deo uocante aliò ſe contulerūt. Pro tempore ergo ita habebat res, quòd ſtante adhuc politia Iudaica, erant in Iudæa: imminente uerò uaſtatione Hieroſolymitana, diſperſi ſunt per totum orbē. Paulus autem, ut eſt in Act. 13. ea ſingulari uocatione ſelectus in Apoſtolum Gētium, & miſſus extra Iudæam peragrauit regiones gentiū. Cæterùm Iudæi tunc diſperſi ferè per totum orbem, paßim habitabant in urbibus, & locis gentilium. Itaq; Paulus illhuc ueniēs, ſolitus fuit, ut in Actis legitur, ingredi Synagogas Iudæorū, atq; illa occaſione primum afferebat illis, ut filijs regni, hoc lætum nuntium, Promißiones patribus factas, iam impletas per Chriſtum. Cùm hoc audire nollent, ibat ad gentes, ut ſcribitur Act. 13. Fuit igitur præcipuè Gentium Apoſtolus, ut Petrus Iudæorū: ſic tamen ut & ipſe gentibus annuntiauerit Chriſtum oblata opportunitate.*

Nihil contulerunt. *Contulerat cū Petro, Iacobo & Ioanne Paulus ſuū Euangelium: illi non contulerunt uicißim ſuum, ſed duntaxat probarunt Euāgelium Pauli. Itaq; hoc loco Contulerunt, non ſignificat Addiderunt, ut putat quidam grammaticus.*

Gratiam quæ data eſt. *Gratiā appellat omnia quæ à Deo acceperat, Quòd ex perſecutore & uaſtatore eccleſiæ factus eſt Apoſtolus à Chriſto edoctus, ſpiritualibus donis auctus.*

Dextras dederunt. *Id eſt, Conuenere illi ſecum, & nos ſibi conſociarunt: & præ ſe tulerunt ſibi eſſe oblectamento, quòd nos prædicamus: quandoquidem nil noſtra ab illis diſſonat prædicatio. Videtur id Hebraiſmum ſpirare, Dextras ſocietatis: pro,*

dextras ſocias, uel pro ſocietate firmanda. Aut dixerunt, Nos unanimi conſenſu, Paule, prædicamus tecum, & ſumus in doctrina ſocij, quia idem Euangelium, eundem baptiſmum, eundem Chriſtum, & fidem tecum prædicamus.

Tantùm ut pauperum memores. *Vide alterũ opus apoſtolicũ, ſolicitum eſſe pro pauperibus. Hos Roma.15.cap. pauperes ſanctos uocat. hi ſunt quibus Iudæi ſubſtantias rapuerant propter Chriſtum, ut Hebr.10.cap. ſcribitur. Aut qui ſua bona communia fecerant, Act.4. Fortè & hi qui penuria laborabant, tempore famis, quam ſub Claudio factam Lucas Act.11.cap. meminit. Certum eſt autẽ, quòd ſub Claudio iſta contigerunt, quæ hoc narrat capite, ſi diligenter annorum calculus ducatur.*

Pauperes quorum curã Paulus habebat.

Cùm autem ueniſſet Cephas Antiochiã, in faciem ei reſtiti; quia reprehenſibilis erat. Prius enim quàm uenirent quidam à Iacobo, cum gentibus edebat. Cùm autem ueniſſent, ſubtrahebat, & ſegregabat ſe, timens eos qui ex circunciſione erant: & ſimulationi eius conſenſerunt cæteri Iudæi, ita ut & Barnabas duceretur ab eis in illam ſimulationem. Sed cùm uidiſſem, quòd non rectè ambularent ad ueritatem Euangelij, dixi Cephæ coram omnibus: Si tu cùm Iudæus ſis, gentiliter uiuis, & non Iudaicè: quomodo Gentes cogis Iudaizare? Nos natura Iudæi, & non ex Gentibus peccatores. Scientes autem quòd nõ iuſtificatur homo ex operibus legis, niſi per fidem IESV Chriſti: & nos in Chriſto IESV credidimus, ut iuſtificemur ex fide Chriſti, & non ex operibus legis: propterea quòd ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro. Quòd ſi quærentes iuſtificari in Chriſto, inuenti ſumus & ipſi peccatores, nũquid Chriſtus peccati miniſter eſt? Abſit. Si enim quæ deſtruxi, iterum hæc ædifico, præuaricatorem me conſtituo. Ego enim per legem legi mortuus ſum, ut Deo uiuam: Chriſto confixus ſum cruci. Viuo autem iam non ego: uiuit uerò in me Chriſtus. Quod autem nunc uiuo in carne, in fide uiuo filij Dei, qui dilexit me, & tradidit ſemetipſum pro me. Non abijcio gratiam Dei. Si enim per legem iuſtitia, ergo gratis Chriſtus mortuus eſt.

Quomodo[...]

Roma.3.c

Crucifigi cum Chriſto.

Cùm autem ueniſſet. *Ex hoc loco magna ſuborta eſt digladiatio inter duos illuſtriſsimos doctores, Hieronymum, & Auguſtinum. Ad huius loci cognitionem obſeruabis, quòd cùm Petrus Antiochiæ uerſaretur, quibuslibet cibis cũ Gentibus indifferenter ueſcebatur: qui cùm Iudæos ab Hieroſolymis uenientes uidiſſet, ſubtraxit ſe è ſodalitio Gentilium, timẽs ſcandalo eſſe illis Iudæis Moyſen nondum planè dedoctis: unde contigit Gentes offendi, quæ ſe ſpretas & impuras à Petro factas dicerent. Hæc*

Paulus intuitus, reſtitit in faciem Petro, ut uidẽtes Iudæi Petrum palàm obiurgari, nec repugnare, hoc ipſo ſilentio cognoſcerent, Iam nihil immundum eſſe, ſimiliter & Gentes. Auguſt. aſſerit, quòd Petrus peccauit per imprudentẽ diſsimulationẽ. Hierony. cũ Græcis ſentit, Petrum non peccaſſe, ductus hoc argumẽto, quòd Paulus ſimilia fecerit, quando Actor. 16. circũcidit Timotheum, propter Iudæos, qui erant in illis locis. Item Actor. 18. totondit ſibi caput in Cenchreis, et habebat uotum. Et cap. 21. Cũ uiris quatuor habentibus uotum ſuper ſe, intrauit templũ, ac ſanctificauit ſe cum illis, & oblatio facta eſt pro eo. Item ſuo ipſius teſtimonio, 1. Corinth. 12. Factus ſum Iudæis tanquã Iudæus. Putandus eſt ergo Paulus hæc dixiſſe, non condemnãdi gratia Petrum, ſed ob futurum mox Iudæis profectum, uſus eſt Paulus noua pugnãdi arte, noua ſimulatione ſeu contradictionis diſpenſatione, ut corrigeret. Fuerũt, qui hunc Cepham aliũ quendam ex LXX. diſcipulis fuiſſe aſſererẽt, ut eſt in Eccleſiaſtica hiſtoria Euſebij. Sed hoc eruditè, & potenter conuellit diuus Hiero. Peruerſo enim ſtudio uoluerunt Petro patrocinari, cùm Paulus dedita opera, hæc ad Galatas ſcripſerit, ut obtunderet os detrahentium ſibi, quòd ſua doctrina eſſet Petro poſtponenda. Contrà, inquit, non ex hominibus, ſed ex Deo: inſuper non ſolùm per Petrum & Apoſtolos, ſed & hac in faciem Petri reſtitit, ut iam non reliquum haberent quod Paulo obgannirent.

Timens eos qui. *Metuebat Petrus, ne quid Iudæis obeſſet: aut ne offenderet Iudæos, ſubtraxit ſe ex Gentilium cœtu.*

Nos natura Iudæi. *Nos qui orti ſumus, ô Petre, ex progenitoribus Iudæis, & ſimul cum lege educati, reliquimus legem & eius ceremonias: quomodo ergo tua diſsimulatione Gentes Iudaizare cogis?* Et non ex gentibus peccatores: *id eſt, ſine ſcriptæ legis diuinæ regula uiuentes. Comparat Iudæos & Gentes, de quibus copioſiſsimè diſputat, Roma. 1. & 2.*

Scientes autem. *Iuſtificationem & peccatorum condonationem ſeu remiſsionem explicaturus, non dicit legem iniquam eſſe, ne Iudæos irritaret: ſed infirmam, & impotentem eſſe ad iuſtificandum. Sola eſt Mors, & reſurrectio IESV Chriſti, noſtræ iuſtificationis cauſa. Nempe Chriſtus pro nobis eſt mortuus, iuſtus pro iniuſtis, qui morte digni eramus. Hãc mortem ferens abſtulit chirographũ delicti, cruci illud affigens, & appendens, atq; in cruce moriens, reliquit mortem & omnes infirmitates ex Adam acceptas. Et quia in ipſo uita erat, ideo uiuificauit ſuum corpus, & excitauit ſeipſum à mortuis: hoc faciens, omnes ſecum mortuos, hoc eſt, omnes qui peccato & mundo moriuntur, carnẽ ſuam cum uitijs, & concupiſcentijs crucifigentes, ſecum conuiuificauit, & exſuſcitauit: hoc eſt, poſtquàm mortui ſunt peccato, non imputat illis peccatum, ſed remittit, & uitam dat ſpiritalem, & fit noua creatura in eo, qui mortuus mundo uiuit Deo. Huius mortis & reſurrectionis, quia Chriſtus iam non moritur, mors illi ultrà nõ dominabitur, uim habet Fides illa uiua, qua Chriſtum amplector, & ſequor, credens in eum, & eũdem ſingulari amore proſequor. Et id eſt, quod dicit, Et nos in Chriſto IESV credimus: hoc eſt, animo adhæremus Chriſto ut redẽptori, & promiſsioni eius: hæc uoluntas abrenũtiat Satanæ, & eius aſſeclis, & iam uiuit Deo. Et id eſt quod dicit, Vt iuſtificemur ex fide Chriſti: Hoc eſt, Illa fides uiua, quæ donum Dei eſt, ne quis glorietur, Epheſ. 2. cap. uim habet & energiam expellendi ueterem Adamum, & conferendi uitam nouam in Chriſto: quem induimus, quoties hac fide uiua Chriſtum amplexamur. Hæc neq; lex, neq; eius ceremoniæ unquam conceſſerunt. Vanum ergo, & prorſus inutile fuerit, Legem commendare, ad hanc iuſtificationem conſequendam.* Iuſtificatio noſtra.

Quod

Quòd ſi quærentes. *Paulus argumentum ſumit ab impoßibili, & ab his, quæ cõcedere eſſet abſurdum. Videtur itaq; hunc in modum dicere, Si nos per Chriſtum iuſtificatos ducimus, adhuc quærentes legem, tanquam nobis neceſſariam: ſequitur, nos per Chriſtũ iuſtificatos, relinqui adhuc peccatores, & legis debitores: tanquam iuſtificãdi per aliud quàm per Chriſtum, ſcilicet per legem. Quod ſi ducimus adhuc legem uſui, & neceſſariam eſſe, iam Chriſtus non iuſtificauit nos, ſed peccatores tantum fecit, ut per legem iuſtificemur. Quod maximè eſt abſurdum. Propterea dicit, Abſit. quæ particula horrẽtis eſt. Nam qui credit in filium, habet uitam æternam. Et, Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Quid igitur mihi lege eſt opus?*

Si enim quæ deſtruxi. *Docui legem inanem & extinctam eſſe, ab illa non quærendam iuſtificationem. Si hanc legem reædificarem: hoc eſt, legem ſeruandam, & nondum impletam docerem, præuaricatorem me conſtituerẽ, ſeu facerem me à Chriſto alienum, in quo meam habui iuſtificationem. Aut ſi legem, quam abrogatam declaraui, iterum inſtauro, præuaricator ſum. Deſtruxi, quia Euangelium uenit, & annuntiat tibi remißionem peccatorum per Chriſtum, qui legi ſatisfecit: ita ut queri non poſſit, quòd illi quicquàm debeatur: quò fit, ut eam abrogauerit, peccatum & mortem deſtruxit. In hunc ergo credamus, ut liberi ſimus à maledicto legis, à tyrannide peccati, & mortis, erimus iuſti, & conſequemur uitam æternam.*

Ego enim per legem. *Mortuus cũ Chriſto, qui omnia quæ ſunt legis & prophetarum conſummauit, mortuus eſt legi, peccato, & Diabolo, ſeu ab illis eſt abſolutus, & conuiuificatus eſt cum Chriſto, legem ſpiritalem & gratiæ accipiens: quam qui amplexatur, iam illi ſordẽt Sabbatha, Neomeniæ, Dies feſti, Victimæ, typica curioſitas, fabulæ Iudaicæ, & interminatæ Genealogiæ. Cùm mortua ſit lex Moſaica, ſoluti ſumus ab illa, cui Chriſtus pro nobis, qui illam adimplere non poteramus, ſatisfecit, & adimpleuit. Quid ergo Lex? (quæri poteſt) cùm nihil illi debeamus, & planè illi ſit ſatiſfactum? Hunc tropum latius Roma. 6. proſequitur Apoſtolus, ubi deſcribit, mulierem uiuam ſolui à lege mariti mortui. Viuere legi, eſt eſſe ſub lege, & dominio eius: ut ad*
Mori legi. Viuere legi. *Roma. 7. Lex in homine dominatur, quanto tempore uiuit ſicut ſeruus quãdiu non redimitur, domino ſuo uiuit per legem ſeruitutis, & ius gentium. Mori legi, & liberum fieri à lege: ſicut debitor quiſpiam, cùm mortuus fuerit, liber eſt ab exactore ſuo. Ita dum per fidei gratiam facta eſt in nobis noua creatura, mortui ſumus carni, & peccato, & mortui ſumus cum Chriſto, & conuiuificati uiuimus Deo. De his copioſè diſputatur à Paulo, eodem uerborum tropo, Mortuos peccato, Viuos iuſtitiæ appellans, Romanorum 6. & 8. Cùm ergo dicit: Ego per legem mortuus ſum legi: ſuauißima, & conſolationis plenißima phraſi, pro ſuo more, opponit legem legi: ſicut & alibi in ſcripturis, peccatum peccato, mortem morti, captiuitatem captiuitati, altare altari, agnum agno, paſcha paſchati. Roma. 8. de peccato damnauit peccatum. Epheſ. 4. Captiuam duxit captiuitatem. Oſeæ 13. Mors ero mors tua. Sic hoc loco dicit ſe per legem mortuum legi: quaſi dicat, Lex Moſi accuſat & damnat me, Sed habeo aliam legem, quæ eſt gratia, & libertas: Hæc me mortuum reddit illi legi Moſaicæ, ita ut nihil illi debeam, nihilq; uitæ ex ea aut accipiam, aut ſentiam. Sic mors occidit mortem. Hæc autem mors occidens mortem eſt ipſa uita.*

Vt Deo uiuam Chriſto confixus ſum. *Vt à peccato & morte hac ſpiritali reſurgam uiuificatus, moriendum eſt cum Chriſto, & crucifigẽda eſt caro cum ſuis uitijs & concupiſcentijs. Hanc cùm abnego propter Chriſtum crucifigo, & adhæreo*

Chriſto

Chriſto. Dices: Quo pacto uiuis, cùm modo te mortuum diceres? Reſpondet: Lex quidem uel uiuentem me ſuſtulit. Chriſtus uerò, etſi mortuum me exceperit, uitæ reddidit ſpiritali. Quia cum eo ſum baptiſmi gratia cruci affixus. Aduerte Chriſti mirabilia. Mortuum uiuificat, & per mortem uitam reſtituit, 1. Pet. 2. Peccata noſtra ipſe pertulit in corpore ſuo ſuper lignum ut peccatis mortui, iuſtitiæ uiuamus. Credens ego in Chriſtum concrucifigor Chriſto per fidem uiuam, ut mihi peccatum, Diabolus, & mors, (quæ in Chriſto dum mortem pateretur crucifixa ſunt) non autem in me (qui pro genere humano non morior, ſed Chriſtus mortuus eſt, & reſurrexit uiuens ad dextram patris) mortua ſint, & crucifixa.

Viuo autem iam non ego. Quòd dixi me mortuum legi, & Chriſto concrucifixum: non dico hoc, quaſi iam non uiuam: imò uiuo, quia iſta morte & crucifixione, qua morior, uiuificor. Hoc eſt, cùm per gratiam Chriſti liberor à lege, peccato, & morte, uerè uiuo. Itaque illa crucifixio & mors, qua crucifigor & morior legi, peccato, & omnibus malis, eſt mihi reſurrectio & uita. Chriſtus enim crucifigit Diabolum, occidit mortem, peccatum damnat, & ligat legem. Cùm ergo per charitatem Chriſto adhæreo, mihi lex ſurda eſt, & ego illi: ligata, mortua, & crucifixa eſt, & ego illi. Ad hunc modum dicam de peccato, Diabolo, & eius aſſeclis, quibus per gratiam Chriſti mortuus ſum.

Viuit uerò in me Chriſtus. Nihil in me geritur, quod non ſit pro illius arbitrio geſtum: quinimo tanquàm Dominus ille præpotens in me omnia peragit. Aut, non eſt in me Iuſtitia, quæ ex lege eſt, qua præuaricator effectus ſum: ſed Iuſtitia Dei, id eſt, quæ mihi ex Deo eſt, non ex me. Propterea dixit, Non iam ego: id eſt, non ex ſubſtantia & perſona mea eſt mea uita, ſed ex Chriſto, qui in me uiuit. Ergo ad præſentiā Chriſti euaneſcunt lex & peccatum.

Quod autem nunc uiuo. Nolim exiſtimetis, cùm auditis dicentem, Viuere, Deo: quòd Chriſtianam uitam oporteat eſſe extra carnem, & quandiu in hoc corpore mortales & moribundi uiuimus, nos nō poſſe uiuere Deo. Hæc uita, qua Deo uiuo, tametſi ſit in carne, hoc eſt, in me, qui adhuc mortalis uiuo: nō tamen eſt ex carne, & concupiſcentijs: ſed eſt, & cōſiſtit in fide filij Dei, ſeu in amore illo interno, quo ego totus cogitabundus amplexor beneficium mortis & reſurrectionis Chriſti. Non ergo inſurgāt hæretici, & ex hoc loco nō accipiant occaſionē dicendi, Vitam Chriſtianam eſſe extra carnem, & in religione Angelorum, aut in mirabilibus ſupra ſe ambulando: quaſi uerò non poſſimus hanc uitam Chriſtianam ducere, quandiu in hoc mundo ſpiramus.

Qui dilexit me. Paulus charitate accenſus, quod cunctis erat commune proprium facit, quemadmodum & Prophetæ, cùm dicerent, Deus Deus meus. Simul etiam patefacit, haud ſecus debere ſingulos Deo gratias agere, ac ſi pro priuata duntaxat eorum ſalute mortem obierit.

Non abijcio gratiam Dei. Si ad meam iuſtificationem legis obſeruatio ſufficiebat, Chriſtus fruſtra eſt mortuus, neq; opus erat è cœlo in mundum ueniret, moriturus pro nobis: ſed non abijcio gratiam Dei, quam apprehendo tanquàm me iuſtificantem. Atq; ſi nemo tam demens eſt, ut dicat, Chriſtum gratis eſſe mortuum, non contingit ſalus ex obſeruatione legis Moſaicæ, ſed ex Chriſto. Hucuſq; contra Petrum eſt loquutus Paulus, ait Hieronymus: nunc ad Galatas reuertitur.

CONCILIATIO.

SPECIEM pugnantiæ habere uidentur hi loci, alter in hoc capite, Viuo iam

non

non ego,uiuit uerò in me Chriſtus*:alter* Rom. 7. Scio quia *non habitat in me, hoc eſt, in carne mea,bonum.* RESPONDENDVM *cum* Auguſtino parte 7.libro 6. contra Iulianum Pelagianum cap.11. *fol.* 774. d. Spiritus *ſemper aduerſus carnem,&*

Chriſtũ in nobis uiuere.

caro aduerſus ſpiritum. Cognoſcamus,*ait*,*uerba pugnantium, ſi pugnamus* . Hoc enim *modo non uiuimus,ſed uiuit* Chriſtus *in nobis,ſi & ad pugnam contra concupiſcentias exercendam,& ad uictoriam uſque ad conſumptionem eorundem hoſtiũ capeſſendam, in illo fidimus,non in nobis.*Ipſe quippe *factus eſt nobis ſapientia à* Deo *& iuſtitia & ſanctificatio,& redemptio,ut quemadmodum ſcriptum eſt,* Qui gloriatur, in Domino glorietur . Non eſt ergo contrarium,*ſicut putas,ut qui dicit*,Non ego iam, *uiuit uerò in me* Chriſtus*:dicat etiam* , Scio quia non habitat in me,*hoc eſt* in carne mea, bonum. Inquantum *quippe in illo uiuit* Chriſtus , *intantum expugnat & ſuperat, quod nõ habet bonum in eius carne,ſed malum.*Neque enim *rectè cuiuſquam ſpiritus concupiſceret aduerſus carnem ſuam,niſi habitaret in illo ſpiritus* Chriſti.

ADVERSANTVR *inuicem quæ hic ait* Paulus , Quod *autem nunc uiuo in carne,in fide uiuo filij* Dei.*&* ad Rom.8.Qui *autẽ in carne ſunt,*Deo *placere non poſſunt.* ALIVD *eſt,in carne eſſe* : *&*, In *carne uiuere* . Qui *enim in carne ſunt,*Deo *placere non poſſunt.unde ad bene uiuentes dicitur* Rom.8. Vos *autem non eſtis in carne.*Hæc Hieronymus.Eſſe *in carne,quandoq; eſt uiuere,ſiue hac aura uitali frui:& hoc nihil uitij in ſe habet:ad* Hebræ.5.Qui *in diebus carnis ſuæ preces,&c.* Interdum *modum uiuendi in concupiſcentijs exprimit,ut eſt locus ille,* Qui *in carne ſunt,* Deo *placere non poſſunt.*Quem *locum ſequentibus explicat* Paulus,*dicens* : Si *enim ſecundum carnem uixeritis,moriemini:ſi autem ſpiritu facta carnis mortificaueritis,uiuetis.*

Eſſe & uiuere in carne non idem.

DICTIO.

Curſus.

CVRSVS *tropo* Hebraico *ſignificat* Chriſti *prædicationẽ.*Pſal.67.*&* 147.Velociter *currit ſermo eius.*Vnde Paulus *hoc loco ſuũ officiũ,ſeu munus prædicandi,*Curſum *uocat.*Et *uulgare eſt in ſcriptura* , *opus prædicationis* Euangelicæ *uocari curſum,* 2.ad Timoth.4.Bonum *certamen certaui,curſum conſummaui:*Hinc *uerbi præcones* Pedes Chriſti *uocantur,quòd per illos ad hominum notitiam ambulet* Chriſtus.Accipitur *pro conuerſari,ſeu uiuere:quia uita credentium nihil aliud eſt, quàm curſus quidam,ut* 1.Corinth.9.An *neſcitis quòd qui in ſtadio currunt,omnes quidem currunt.ad* Hebr.12. Per *patientiam curramus ad propoſitum nobis certamen, aſpicientes in autorem fidei, & conſummatorem* IESVM Chriſtum.Pſal.58.Sine *iniquitate cucurri & direxi:id eſt,uixi cum eis abſque dolo,& rectè prædicaui.&* Epheſ.4.1.Petri 2.*&* ad Galat.5. Currebatis *bene:id eſt,*Ducebatis *bonam,id eſt,*Chriſtianam *uitam.* Quare *currere,eſt feſtinare,ardere in fide,& charitate.*Pſal.18. Exultauit *ut gigas ad currendam uiam.&* 1.Corinth.10.Sic *currite,ut comprehendatis.*

Pedes Chriſti dicuntur Apoſtoli.

Cephas.

TRITVM, *& uulgare eſt* , *quòd* Cephe , *autore* Hieronymo , Hebræum , *imò* Syrum,*idem ſit quod* Petrus , *ſeu* Petra Græcè : Saxum *uel* Soliditas Latinè. Cephale κεφαλὴ Græcum,*caput ſignificat,non* Cephe Syrum.

Cephale.

VERITAS Euangelij,*hoc loco,non pro ipſa ſententia* Euangelij,*ſed pro uero uſu* Euangelij *accipi uidetur.* Quia Euangelium *ſemper uerum eſt, uſus autem eius ſimulatione non rarò ſubuertitur.*

Veritas Euangelij.

Non operibus legis,ſed fide in Chriſtum iuſtificatur homo.

CAP. III.

O' inſenſati

Inſenſati] ſtulti
Proſcript' eſt,] Præſcript' fuit, uel, ante ſuit depictus,
In uobis] inter uos
Auditu] Vel, prædicatione

O Inſenſati Galatæ, quis uos faſcinauit, non obedire ueritati, ante quorum oculos IESVS Chriſtus proſcriptus eſt, & in uobis crucifixus? Hoc ſolum à uobis uolo diſcere, Ex operibus legis ſpiritum accepiſtis, an ex auditu fidei? Sic ſtulti eſtis, ut cùm ſpiritu cœperitis, nunc carne cōſummemini? Tanta paſsi eſtis ſine cauſa? ſi tamen ſine cauſa. Qui ergo tribuit uobis ſpiritum, & operatur uirtutes in uobis: ex operibus legis, an ex auditu fidei? Sicut ſcriptū eſt: Abraham credidit Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam. Cognoſcite ergo, quia qui ex fide ſunt, hi ſunt filij Abrahæ. Prouidens autem ſcriptura, quia ex fide iuſtificat gentes Deus, prænuntiauit Abrahæ, Quia benedicentur in te omnes gentes. Igitur qui ex fide ſunt, benedicentur cum fideli Abraham. Quicunq; enim ex operibus legis ſunt, ſub maledicto ſunt. Scriptum eſt enim: Maledictus omnis, qui nō permanſerit in omnibus, quæ ſcripta ſunt in libro legis, ut faciat ea. Quòd autem in lege nemo iuſtificatur apud Deum, manifeſtum eſt: Quia iuſtus ex fide uiuit. Lex autem non eſt ex fide: ſed qui fecerit ea homo, uiuet in illis. Chriſtus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum, (quia ſcriptū eſt, Maledictus omnis qui pendet in ligno) ut in gentibus benedictio Abrahæ fieret in Chriſto IESV, ut pollicitationem ſpiritus accipiamus per fidem.

Sine cauſa?] Fruſtra? & infrà.
Prouidens] Præuidens
Prænuntiauit] Prius rem lætā nuntiauit
Sub maledicto ſunt.] Execrationi ſunt obnoxij. & infra.

Geneſ. 15. b
Rom. 4. a
Iacob. 2. d
Iuſtitia ex fide.
Geneſ. 12. a
Eccleſi. 44. d
Maledicti.
Deuter. 27. d
Abac. 2 a
Rom. 1. b
Leuit. 18. a
Chriſtus liberat de maledicto.
Deuter. 21. d

O' inſenſati Galatæ. *Hæc epiſtola oſtendit, & manifeſtat, Paulum multo, & pio zelo ductum erga Galatas. modò exhortatur, ſtatim obiurgat, blanditur aliquādo, ſuadet, repetit, nihil non tentat, pro apoſtolica conſuetudine. Cùm uiderit illos lege, & non fide, ſanctitatem quæſiuiſſe, inſenſatos uocat, illos pulſans (ait Hieronymus) à regionis ſuæ proprietate, ſicut ad Titum, Cretenſes mendaces, & alias gentes alijs uitijs notat. Aut inſenſatos uocat: quia relictis ſanctioribus, & maioribus, ad elemēta, & minora redeunt: quaſi ducantur à pædagogo, & repuераſcere uideantur. Quod manifeſtat uerbum, Faſcinauit. Pueris enim, & ætati paruulæ (ait Hieronymus) faſcinum nocet. Eſt autē faſcinare, aſpectu malefico lædere: ut in Vergilio, Neſcio quis teneros oculus mihi faſcinat agnos. Hoc utrū uerū ſit, nec ne, Deus uiderit, ait Hieronymus. Quia poteſt fieri, ut huic peccato Dæmones ſeruiant. A' quibuſdam hic morbus uulgò dicitur, le mal de uauldoizerie: quo uidentur infantes tabeſcere, macreſcere, ac miſerè torqueri: aliquādo inceſſanter clamare, ac flere. Cui morbo neſcio quibus literis, & ſuperſtitionibus tentant occurrere. Creditum eſt enim ab inuidis illis & maleficis uetulis, ſi cui formoſulum infantulum matri inuideant, talia fieri. Vnde & uerbum Græcum huic correſpondēs, non tantum faſcinare, ſed & inuidere quoq; ſignificat, autore & interprete*

Inſenſati Galatæ.
Faſcino.

prete Hieronymo. Ita & Galatæ cùm eſſent in Chriſto quaſi modo geniti infantes, & feliciter creſcerent, à pſeudapoſtolis faſcinātibus ſunt læſi, & ad legis macredinē, imò miſeriam tabeſcentes reducti. Nam quemadmodum diros figit in infantē oculos, donec noceat: ita peſtilens doctor figit oculum ſuum nequam, id eſt ſapientiam ſuam impiam, in ſimplices animas, donec in eis meram & germanam intelligentiam corrūpat. Quæris, An Apoſtolus hoc loco credendus ſit approbare, Faſcinū eſſe aliquid. Beatus Hieronymus putat, beatum Paulum fuiſſe ex ſermone triuij, & opinione uulgi loquutum: non quòd faſcinum eſſe ſcierit. Quo modo & nonnulla alia ex gentilium fabulis in ſcriptura aſſumi uidentur: ut uallis Titanorū 2. Reg. 23. Syrenæ, & Onocentauri, Eſa. 34. Arcturus, Orion, Pleiades, Iob 9. cap. & cætera his ſimilia: quæ utiq; uocabula gētiliū fabularū & cauſas & origines habent. Dici poteſt, maleficas illas, opera dæmonū Deo permittente, uerè infantulis nocere poſſe, in pœnam infidelium & in probatione fidelium: cùm & multa alia, ut euidens eſt experientia, noceāt tam corporibus hominum, quàm pecorum, & huiuſmodi. Cauendum maximè ab huiuſmodi mulierculārum maleficarū & conſilio, & opera, quibus non aliter, quam fretæ dæmonis pacto, utuntur.

Proſcriptus. Ante quorum oculos. Quem proſcriptum hoc eſt (ait Hieronymus) nō modò Apoſtolorum prædicationibus, ſed etiam Prophetarū ſcripturis, ante dictis & ſcriptis, didiciſtis, & cognouiſtis: miror quomodo ab illo deficientes, iterum legem & ſeruitutem acceperitis. Imò in uobis crucifixus eſt, hoc eſt, ignominioſè à uobis tractatus eſt. Aut, ut Ambroſio placet, Proſcriptus, id eſt, eiectus, damnatus, & exul factus à uobis, qui opera legis amplexamini. More iuriſperitorum de proſcriptione loquitur. Beatus Auguſtinus non Proſcriptus, ſed Præſcriptus legit. Et ſicut poſſeſsio amittitur per alterius præſcriptionem, ita Chriſtus amiſerit Galatas hac præſcriptione, qua occupati fuerunt à pſeudapoſtolis. Quidam interpretantur Præſcriptum, id eſt, antepoſitum: ueluti in tabula quadā, & pictura depictum ob oculos, ut manifeſtiſsimè cognoſcerēt. Et tamen nunc faſcinati, & illuſi eum non agnoſcunt. Nanq; ſolent qui incantamentis & præſtigijs capti ſunt, etiam quæ ob oculos ponuntur, non uidere.

Ex auditu fidei. Id eſt, ex fidei obedientia, aut ex ſermone qui auditur: ut ſit Auditus fidei, id quod uerbum fidei auditum, per quam ex gētibus crediderant, Act. 10.
Auditus fidei. Adhuc loquēte Petro uerba hæc cecidit Spiritus ſanctus ſuper omnes qui audiebāt uerbum. Sic Eſaiæ 53. Domine quis credidit auditui noſtro? Et Abac. 3. Domine audiui auditionem tuam, & timui. Frequens eſt hic tropus ſcripturæ, Hierem. 49. Abdiæ 1. Auditum audiuimus à Domino.

Nunc carne conſummamini. Qui ſcripturas iuxta literam ſequitur, car-
Carne conſum mari. **Quid carne in telligitur.** ne cōſummatur. Carnē intelligit id omne eſſe, quod extra gratiā & ſpiritū Chriſti eſt. Certū enim eſt, Galatas dictos cōſummari, quòd opera legis, & iuſtitia relicta fide quærerēt. Quod ex fide nō eſt, caro eſt: atq; quod operatore fidei ſpiritu fit, ſpiritale eſt.

Tanta paſsi eſtis ſine cauſa. Perſeuerat reuocare Galatas à legis obſeruatione, argumento à damno, & facultatum perditione petito. Cōſiderate, quid incōmodi uobis afferat reditus ueſter ad legem. Maximā feciſtis iacturā, & ſine fructu & laude tuliſtis hactenus carceres, contumelias, et bonorū direptiones propter Chriſtum (in quo ſanctè uiuebatis) ſi fides in Chriſtum iuſtificare non poteſt, niſi ad circunciſionis ſubſidia recurratis. Si ergo legi debetur Iuſtitia, nullum fructū cōſequemini ex opprobrijs quæ propter Chriſtum ab Ethnicis toleraſtis. Fruſtraneus & uanus fuit prius ille ueſter labor, ſi nunc ad legem defeceritis. Correctione quadam mitigat duram illā obiurgat

iurgat

urgationem his uerbis: Si tamen ſine cauſa. Quaſi dicat, Non omnino abieci ſpem de uobis: Eſt uobis reſumenda ſpes, recipiſcite. Aut, Si tamen ſine cauſa: ac ſi diceret: Sed abſit, ut fruſtra pertuleritis illa: abſit, ut aliunde petatis iuſtitiam, quam à fide uiua, cuius cauſa etiam uitam ueſtram maxima cum laude & fructu ampliſsimo toties conieciſtis in diſcrimen. Obſerua: ea eſt immenſa Dei bonitas, ut nolit perdas gratiam peccato amiſſam, ſi à peccato reſurgis, & ad priſtinam fidē & ad antiquum ſtudiū redieris.

A peccato reſurgens redit ad priſtinam gratiam.

Qui ergo tribuit. *Tribuit: id eſt, adminiſtrat, ait* Hieronymus. *Præſentis temporis, eſt legendum, ut oſtendatur, per ſingulas horas, atque momenta, ſemper dignis Spiritum ſanctum miniſtrari: & quantò quis in opere & amore profecerit, tantò magis Spiritus ſancti in ſe habere uirtutes dignoſcatur. hæc ille. Prius ſolum ſpiritum acceptum oppoſuit, nunc illos fortiſsimè ſtringēs, Adducit operationes uirtutum, hoc eſt, miracula, quæ non poterant aſſerere ſeſe operatos prius ex operibus legis, ſed ſolùm ex recepto ſpiritu ſancto.*

Tribuere.

Operationes uirtutum.

Sicut ſcriptum eſt. *Hactenus Paulus argumentatus eſt ab experientia, nūc ab exemplo Abrahæ reuocat Galatas à lege. Hoc exemplum & argumentum latè proſequitur Roma. 4. Credidit Abraham Deo, exiens de patria ſua in terram quā neſciebat: Saram nonagenariam, & ſterilem, confidens eſſe parituram: & audita repromiſſione Dei, quòd in Iſaac uocaretur ſemen eius, ipſum Iſaac offerens uictimam: in omnibus his non hæſitauit diffidentia. Huic fides reputata eſt ad iuſtitiam, & iuſtificatus eſt non ex lege, nondum enim erat: ſed Fide illa, qua uel montes trnsferuntur, & Deo utitur. Quare ſapienter à Propheta dictum eſt, Iuſtus ex fide uiuit. Non dixit, Ex lege: ſed, Fide.*

Abrahæ fides.

Cognoſcite ergo. *Occupatio eſt: Recedamus, aiunt, à generis propinquitate Abrahæ, ſi à lege defecerimus: uolumus certè fieri Abrahæ filij, in cuius ſemine oportet omnes ſaluos fieri. Longè aliter res habet, ait Paulus: Cùm Fides uidelicet Abrahæ potius filios reddat, quàm Cognatio. Quæ fit, ut pater Credentium, non legis, & ceremoniarum dicatur. Tum ante legem multi eius filij erāt: ergo nō deſignātur filij Abrahæ per Legem, ſed per Fidem & imitationem qua patrem credentes referant.*

Prouidens autem ſcriptura. *Non hic ſcripturam intelligit membranas illas, & atramentum, quæ nihil præcognoſcūt: ſed Spiritum ſanctum, qui in litera latet: hoc eſt, Spiritus in ſcriptura longè antè uidens: ſeu, hic ſpiritus multis poſt ſeculis futura prædixit, quòd gentes nō ſint iuſtificādæ lege, ſed benedictione ſeminis Abrahæ.*

Scriptura pro ſpiritu in illa.

In te benedicentur omnes gentes. *In te: id eſt, in ſemine tuo, qui eſt Chriſtus, benedicētur omnes gētes. Puderet certè dicere in Iſaac, aut Iacob, & cæteris patriarchis de ſtirpe Abrahæ, benedictas omnes gentes, imò ne in ipſo quidē Abraham, ſed in Chriſto Abrahæ & Dauidis filio. Multi ante Abraham fidē habuiſſe & crediſſe credūtur. Sed ob egregiam & ſingularem Abrahæ fidē in Deū, primus in Deum crediſſe narratur, et fidelis paſsim in ſcripturis nūcupatur. Dixit enim Deus Abrahæ Geneſ. 15. Aſpice in cœlum, & numera ſtellas, ſi poteris dinumerare eas. Et ait illi, Sic erit ſemen tuum. Et credidit Abraham Deo, & reputatū eſt ei ad iuſtitiā. Ergo tametſi de carne Abrahæ, neq; ſimus, neq; deſcēderimus nos, ſi credimus in ſemen Abrahæ hoc eſt Chriſtum, filij Abrahæ deſignamur, & promiſsionis filij ſumus.*

Abraham cur primus in deū crediſſe narratur.

Filij Abrahæ.

Igitur qui ex fide. *Cum Abraham neq; lege neq; circunciſione, ſed uiua fide iuſtificatus eſt, & benedictionem percepit, neceſſe eſt quòd nūc ſimili & eadem fide benedictionem & iuſtificationem conſequamur.*

Quicunq; enim ex operibus. Docuit Paulus fide nos cõſequutos eſſe gratiam, & beneductionẽ, cum fideli Abraham. Ergo qui operibus legis nituntur, non benedictionẽ, ſed maledictionem cõſequuntur. Sub maledicto ſunt, qui ex operibus legis cõſtant: propter tantam præceptorum congeriem tranſgreſſores cõſtituebantur. Erat enim lex mirum in modũ difficilis, dicẽte Petro Act. 15. Quid tentatis imponere iugũ, quod neq; nos, neq; patres noſtri portare potuimus? Ergo qui illis innititur, ſub maledictione eſt. Ab hac maledictione liberauit nos Chriſtus, factus maledictũ & peccatũ, id eſt hoſtia, pro maledicto & peccato, ſatisfaciẽs legi, ita ut cõqueri amplius nõ poſsit. Quare à maledicto liberati per Chriſtũ, nihil legi debemus. Eſt ergo quærendũ, quod à iuſtificatore ſtatutũ eſt, ut benedictionẽ & iuſtificationẽ cõſequamur: id certe eſt Fides in Chriſtum. Epheſ. 1. Credẽtes ſignati eſtis ſpiritu promiſsionis ſancto. Ioan. 3. Vt omnis, qui credit in eum, nõ pereat, ſed habeat uitã æternam. Qui credit in eũ, non iudicatur. Qui autem non credit, iam iudicatus eſt, quia non credidit in nomine unigeniti filij Dei. Ioã. 5. Qui credit in me, habet uitam æternã. Theophylactus hunc in modũ interpretatur, Paulus legẽ adſtruit peccati cauſam eſſe, & maledicti. Nemo enim, inquit, ficere poteſt, quæ ſunt in lege conſcripta. Qui uerò ea non fecerit, execrationi erit obnoxius. Fidei ergo, & non Legis erit officium, benedictionem hanc impartiri.

Maledictus omnis. Quaſi diceret, Nullus hominum hæc faciet, quæ ſcripta ſunt: ideo omnes erant maledicti, egẽtes redemptore Chriſto. Sub maledicto eſſe: id eſt, maledicto obnoxium eſſe, quia legem non perficit. In lege: id eſt, per legis opera.

Viuet in illis. Quia legis tranſgreſſores, mortis damnabantur: quam nõ incurrebant, qui legis præcepta ſeruarent. Non de hac uita loquitur ſcriptura, ſed ſpiritali, cùm dicat, Iuſtus ex fide uiuit. Cum dicitur Lex non eſt Fide: id eſt non eſt fides: aut, ut Auguſt. ait, Legem hic poſuit pro operibus legis.

Chriſtus dicitur maledictum & peccatum, quo modo intelligitur.

Factus pro nobis maledictum. Tropus eſt: Chriſtus dici, & fieri uoluit pro nobis tum maledictum, tum peccatum: non quòd aliquid dignum maledicto, & peccato admiſerit: ſed quòd noſtram in ſe maledictionem, & noſtra in ſe portauit peccata: ut eſt 2. Corinth. 5. Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis fecit peccatum, ut iuſtitia Dei efficeremur in ipſo: hoc eſt quod hic ait, ut benedictio Abrahæ fieret in gentibus in Chriſto IESV: id eſt, ut per Chriſtum gentes benedictionem ſibi in Abrahamo promiſſam perciperent. Vt & nos promiſſum Spiritum ſanctum accipiamus per fidem. Obſeruabis ex his Pauli tropis,

Chriſtus factus pro nobis omnia.

Chriſtus

Pro nobis factus maledictum,
Mortuus pro nobis,
Factus eſt pro nobis peccatum,
Factus eſt pro nobis Confuſus,
Fixit cruci chirographum delicti,
Deſcendit ad inferos,
Factus eſt pro nobis Stultitia,
Se exinaniuit,
Formam ſerui accepit,
Ille pependit in ligno,
Omnia pro nobis factus,

Vt

In eo benediceremur.
In eo uiueremus.
Eſſemus iuſtitia Dei in illo.
Nos Gloria fieremus in illo.
Eſſemus à delicto & debito abſoluti.
Nos aſcenderemus ad cœlum.
Nos Sapientia fieremus.
In nobis abundaret plenitudo diuinitatis.
Domini è ſerui fieremus.
Peccatum, quod commiſeramus in ligno ſcientiæ boni & mali, ligno appenſus deleret.
Omnia fieremus in illo.

Secundum hominem] uel, humano more loquor
Spernit,] reijcit,
Confirmatum] antè comprobatum
Ad euacuandū] ut abroget
In manu] in uirtute & poteſtate Chriſti.

Fratres (ſecundum hominem dico) tamen hominis confirmatum teſtamentum nemo ſpernit, aut ſuperordinat. Abrahæ dictæ ſunt promiſsiones, & ſemini eius. Non dicit, ſeminibus, quaſi in multis: ſed quaſi in uno, & ſemini tuo, qui eſt Chriſtus. Hoc autem dico, teſtamentum confirmatum à Deo, quæ poſt quadringentos & triginta annos facta eſt lex, non irritum facit ad euacuandam promiſsionem. Nam ſi ex lege hæreditas, iam non ex promiſsione. Abrahæ autem per repromiſsionem donauit Deus. Quid igitur lex? propter tranſgreſsionem poſita eſt, donec ueniret ſemen, cui promiſerat: ordinata per angelos in manu mediatoris. Mediator autem unius nō eſt, Deus autem unus eſt. Lex ergo aduerſus promiſſa Dei? Abſit. Si enim data eſt lex quæ poſſet uiuificare, uerè ex lege eſſet iuſtitia. Sed concluſit ſcriptura omnia ſub peccato, ut promiſsio ex fide IESV Chriſti daretur credentibus. Prius autem quàm ueniret fides, ſub lege cuſtodiebamur concluſi, in eam fidem, quæ reuelanda erat. Itaque lex pædagogus noſter fuit in Chriſto, ut ex fide iuſtificemur. At ubi uenit fides, iam non ſumus ſub pædagogo. Omnes enim filij Dei eſtis per fidem, quæ eſt in Chriſto IESV. Quicunque enim in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis. Non eſt Iudæus, neq; Græcus: non eſt ſeruus, neque liber: non eſt maſculus, neq; fœmina: Omnes enim uos unum eſtis in Chriſto IESV. Si autem uos Chriſti, ergo ſemen Abrahæ eſtis, ſecundum promiſsionem hæredes.

Hebr. 9. d
Semen Abrahę Chriſtus.
Pactum Dei.
Lex.

Fratres, ſecundum hominē. *Quos prius Inſenſatos dixerat, nunc Fratres appellat. Secundum hominem dico: id eſt, ſum uobis nunc humanum aliquod exemplar allaturus. Huiuſmodi ſimilitudines plurimum conferunt in diſcendo Chriſto.* — Secundum hominem loqui.

Tamen hominis teſtamentum. *Si iuſtificaremur ex lege, & in ea noſtrā quæreremus iuſtitiā, ſuperordinaretur aliquid teſtamēto Dei, & promiſsioni, quæ ante legem facta eſt ipſi Abrahæ, Geneſ. 21. Quæ etiā iureiurando confirmata eſt, Geneſ. 23. Per memetipſum iuraui, dicit Dominus: Benedicentur in ſemine tuo omnes gentes terræ. Cùm igitur hominis teſtamentum nemo infirmare poſsit, nec illi quippiam adijcere: multo minus teſtamentum hoc, id eſt, promiſsio Abrahæ facta, irritari poteſt, & antiquari, aut illi quippiam adijci. Lex ergo quæ CCCCXXX. annis poſt teſtamentum datum & confirmatum data eſt, non irritam faciet promiſsionem: hoc eſt, promiſſam per Chriſtum benedictionem. In omni teſtamento eſt teſtator, & cui fit teſtamentum: eſt ipſum Teſtamentum, eſt res quæ teſtatur, ſeu legatur: Ita hic, Deus eſt teſtator, ipſe enim promittit, & legat: Abraham & ſemen eius ſunt, quibus fit teſtatio,* — Teſtamēto nihil ſuperordinandum.

ut hæredibus Dei teſtatoris. Teſtamentum eſt ipſa promiſsio, Geneſ. 21. Et 17. Res teſtata eſt ipſa hæreditas: id eſt, Gratia, & Iuſtitia fidei, ſcilicet Benedictio gentium in ſemine Abrahæ. Ex his apertiſsimum eſt, cùm ſufficiat gratia, & teſtamentum Dei firmum eſt, iuſtitiã legis non eſſe quærendam. Obiter dixerim, Promiſsiones Dei Abrahæ dictas de Christo benedictore futuro omnium gentium, appellat teſtamentum: ideo promiſsio eſt teſtamentum nondum reuelatum, ſed adhuc obſignatum. Teſtamentum autem non eſt lex, ſed donatio. Hæredes enim non legis exactionem, aut grauamen aliquod, ſed hæreditatem ex teſtamento expectant.

In ſemine tuo. *Id eſt, in Chriſto, ne Iudæi ſe eſſe iactarent, in quibus gentes benedicerentur. Vnum ſemen, non multa ſemina dicit, ut unitas populi Dei deſignetur, ad ſectas prohibendas.*

Hoc autem dico. *Id eſt, quod intendebam, quod animo concipiebam, edico, & meipſum explico.*

Quæ poſt quadringentos. *Supputandi in hoc loco anni (ait Hieronymus) ab eo tempore, quo Dominus ad Abraham loquutus eſt, dicens, Et in ſemine tuo benedicentur omnes gentes, uſq; ad legislatorem Moyſen: utrum quadringẽti triginta ſint: uel quomodo in Geneſi ipſi Abrahæ Dominus polliceatur, quòd poſt quadringentos annos de terra ſeruitutis filij eius exituri ſint, non parua res eſt, & à multis quæſita, neſcio an ab aliquo ſit inuenta hactenus ille. Quàm hic numerus à Paulo dictus, rectè conſentiat cum narratione Geneſeos, acutè diuus Auguſtinus lib. de ciuitate Dei 16. ca. 24. diſſerit. Poteſt ſupputatio hæc in hunc modum enarrari: Abraham L X X V. anno*
25 *egreſſus eſt de terra ſua, Geneſ. 12. Centenarius autem genuit Iſaac, Geneſ. 17. Putas'ne*
60 *centenario naſcetur filius? (ſic habes X X V. annos) Iſaac ſexagenarius genuit Iacob*
90 *& Eſau, Geneſ. 21. (ſigna L X. annos) Iacob nonagenarius genuit Ioſeph (ſcribito X C.*
110 *annos) ut ex Geneſi per multa capita colligitur. Ioſeph uixit C X. annos, Geneſis ulti-*
65 *mo. Poſt hunc durauit ſeruitus Aegypti L X V. annos, ut Ioannes Annius ex Philone*
80 *dicit, tunc Moyſes natus, cuius anno L X X X. exierunt filij Iſraël. Igitur à L X X V.*
430 *anno Abrahæ ad L X X X. annum Moyſi, ſunt C C C C X X X.*

Promiſsio. Chriſti mors promiſsionum ſeu teſtamenti confirmatio.

Abrahæ per repromiſsionem. *Repromiſsionem, quæ ex liberali animo, & gratia procedit, operibus legis Moſaicæ frequenter Paulus opponit. Qui hoc loco, ſicut & alijs ſcripturæ locis Promiſsiones uocat Teſtamentum, quo ſatis obſcurè mortem Chriſti denotat. Nam Hebræor. 9. Teſtamentum in mortuis confirmatur. Ergo Dei teſtamentum, ſeu promiſsiones, non prius confirmatæ ſunt, quàm Deus moreretur, doctore Paulo eodem loco, Idcirco noui teſtamenti mediator eſt, ut morte intercedente repromiſsionem accipiant. Facilè ex hoc loco agnoſcere poſſumus, promiſsiones donari à Deo, non lege, ſed morte Chriſti. Quem Abraham in promiſsione ſibi à Deo facta cognouit, & gauiſus eſt.*

Lex in cuſtodiam data.

Quid igitur lex? *Hoc eſt, Quid proderat lex, ſi benedictionem non conferebat? In cuſtodiã, non autem in ſubuerſionem repromiſsionis data eſt, & ut ita dicam (ait Hienymus) in carcerem data eſt, ut quia per arbitrij libertatem noluerant innocentes expectare promiſſum, legalibus uinculis præpediti, & in ſeruitutem mandatorum redacti, cuſtodirentur in aduentum futuræ in Chriſto fidei, quæ finem repromiſsionis afferret. Quapropter non exiſtimes, ſcripturam eſſe cauſam peccati, ſed quæ oſtendit, & arguit peccatum quod non aufert, quin potius per eam augeri contingit. Lex ergo propter tranſgreſsionem poſita eſt: hoc eſt, coërcet peccata & tranſgreſsionem. Coërcio*

non

non eſt iuſtificatio, ſed probibitio, ne peccem, & oſtenſio iniuſtitiæ. Quemadmodum furenti & indomitæ beſtiæ iniicitur uinculum, ne ſæuiat in quæque ſibi obuia: ita lex inſanum, & furentem hominem coërcet, ne pro libidine peccet. Intellectus, & uſus legis eſt, coercere impios. Ideò Deus ordinauit magiſtratus, parentes, præceptores, leges, uincula, & ordinationes ciuiles, ut malorum manus impediant & reuinciant, ne ſæuiant. Eſt & uſus legis theologicus ſiue ſpiritualis, qui eſt (ut Paulus ait) augere transgreßiones: hoc eſt, reuelare homini ſuum peccatum, cæcitatem, miſeriam, impietatem ignorantiam, & huiuſmodi.

In manu mediatoris. *Modico, breuiq́; ſermone ardua myſteria in memoriam reducit, per occultam antitheſim opponens legi Euangelium, & hoc illi præferens. Ad legis promulgationem, (ut hoc loco ait Paulus, & Stephanus Act. 7.) Angelorū miniſterio, & puro homine eſt uſus: At Euangelium nobis annuntiatum per Ieſum, Deum & hominem: Hebræorum 1. cap. Multò ergo excellentius eſt Euangelium lege. Præterea ait Paulus, Lex ordinata eſt in manu, id eſt uirtute, & poteſtate mediatoris, id eſt Chriſti, qui ſolus eſt legis perfectio, qui ſolus eam impleuit, qui ſolus illi ſatisfecit, imo ne Moyſes quidem. At ne de Moyſe intelligamus, manum mediatoris, potentiam, & uirtutem Chriſti (ut tradit diuus Hieronymus) intelligere debemus. Mediator unius non eſt, ſed duorum: utputa, & offenſi, & offendentis. Quia uox Mediatoris propriè ſignificat eum, qui mediatorem agit inter offenſum & offendentem. Nos ſumus offendētes, Deus cum lege ſua eſt offenſus. Deus natura unus eſt, à ſeipſo diſſidere nō poteſt. Quia ergo Deus ſanctus eſt, & nos profani ſumus: & lex ſancta eſt, & bona, nos uerò corrupti, & ſub peccatum uenditi ſumus: apertißimum eſt, ex lege declaratrice dißidium eſſe inter Deum & homines. Vnde cùm in monte Sina daretur lex, non potuerunt Iſraelitæ audire legem, aut Deum Moyſi loquentem, mediatoris opem implorabant, Moſes pro tempore datus eſt. non quòd uerus eſſet mediator, ſed quòd typum ueri mediatoris gereret. Nam æquum eſt mediatorē inter Deum & homines utriuſq; naturæ eſſe participem, utriſque partibus appoſitum & coæqualem. Talis non erat Moſes: ergo nec idoneus, nec uerus mediator. Sed cùm Deus unus ſit, & natura Dei indiuiſa, nō eſt mediator conſtitutus, niſi ipſe Deus ille unicus hominem indueret. Deus ergo factus homo, utriuſq; naturæ particeps eſt: quia Deus, & quia uerus homo, ſerui formam induit, & ſimilis nobis factus abſq; peccato. Eſt ergo idoneus mediator Chriſtus IESVS, qui interpoſuit ſeſe mediatorem inter diuerſißimos, & diſiunctißimos, & illos conciliauit. Quomodo? Deleuit (ut Paulus ad Coloſ. 2. ait) quod aduerſus nos erat chirographum, quod per decreta, id eſt legē aduerſabatur nobis, & ſuſtulit illud è medio, affixum cruci, expoliatosq́; principatus ac poteſtates oſtentauit palàm, triumphans de illis per ſemetipſum. Et ad Epheſ. 2. Nunc autem in Chriſto IESV uos qui aliquando eratis longe, facti eſtis prope in ſanguine Chriſti: ipſe enim eſt pax noſtra, qui fecit utraq; unum, & medium parietem maceriæ ſoluens, inimicitias in carne ſua: legem mandatorum decretis euacuans: ut duos condat in ſemetipſo in unum nouum hominem, faciens pacem ut reconciliet ambos in uno corpore, Deo per crucem interficiens inimicitias in ſemetipſo. Ideo non eſt unius mediator, ſed duorum maximè inter ſe diſcordantium. Mediatore, qui nos Deo reconciliet, eſt opus: hoc non poteſt lex. Non ergo mediatorē Chriſtum reiiciatis, ſed hunc ſuſcipite, cuius gratia ſalui eſtis, & non lege. Atq; agnoſcamus nos adeò peccatores eſſe, ut legi non poſſe facere ſatis, intrepidè fateamur. Lex in manu noſtra non erat poſita, ut illam impleremus, ſed in futuri Chriſti ueri mediatoris*

diatoris eam impleturi. Quare non ut iuſtificaret poſita & addita eſt, ſed ut manum mediatoris requireret. Hieronymus ordinem ſermonis confuſum ad hunc reſtituit modum: Lex poſita eſt per Angelos in manu mediatoris, propter tranſgreßiones ordinata per Angelos, donec ueniret ſemen, cui repromiſſum erat.

Promiſsio benedictionis nõ innititur legi.

Lex ergo aduerſus promiſſa. Si lex benedictionẽ adferret, & iuſtificaret, aduerſaretur promißioni, & teſtamento Dei, qui promiſit, Quòd in ſemine Abrahæ benedicerentur omnes gentes, & non in lege, ſeu per legem. Promißio benedictionis non innititur legi, neq; noſtris iuſtitijs, ſed ſoli ueritati promittentis: ergo lex non eſt aduerſus promiſſa Dei, ſed pro promißis Dei. Oſtendit enim, neminem iuſtificari per eam, imò potius peccatum augeri occaſione accepta.

Sed concluſit ſcriptura. Quẽadmodum iudex non eſt autor ſceleris, uinciendo homines nequam, & peßimos, ſed concludit eos, & nocentes ſententiæ ſuæ autoritate pronuntiat: ita lex uinxit, & concluſit omnes ſub peccato, & ſua autoritate declarat nos reos mortis, ob id indigemus gratia. Et quemadmodum à iudice concluſos, & condemnatos Princeps abſoluit, ſi uult: ita & à lege concluſos, & peccatores pronuntiatos, princeps pacis IESVS abſoluit. Vult enim omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitionem ueritatis uenire. 1. Timoth. 2. Hanc eandem ſententiam Apoſtolus ſcripſit Roma. 3. Cõcluſit Deus omnes ſub peccato, ut omniũ miſereatur, & ſubditus fiat mundus Deo. Quia ex operibus legis non iuſtificatur omnis caro coram illo, propterea audacter cauſatur eodem capite, Iudæos, & Græcos omnes ſub peccato eſſe. Sed Auguſt. illud Prouerbiorum ultimo tractans de ſpiritu & litera 9. Lex & clementia in lingua eius: præclarißimè dicit, Propterea de Sapiẽtia ſcriptum eſt, quòd gerat legem & clementiam in lingua: legem, ut reos faciat ſuperbos: & clementiã, ut iuſtificet humiliatos. Rogabis: Vbi ſcriptura concluſit omnia ſub peccato? Primùm in ipſis promißionibus de Chriſto. Geneſ. 3. Semen mulieris conteret caput ſerpentis, & Geneſ. 22. In ſemine tuo benedicẽtur omnes gentes. Vbiubi ergo in ſcripturis eſt promißio de Chriſto patribus facta, ibi promittitur benedictio, hoc eſt iuſtitia, ſalus, et uita æterna. Ergo per contrarium oſtenditur eos, qui benedicendi ſunt, ſubiectos eſſe maledictioni, hoc eſt peccato, & æternæ damnationi: alioqui quid opus eſſet promittere benedictionem?

Vt promißio ex fide. Docuit ſcripturam omnia concluſiſſe ſub peccato. Rogabis: Num in æternum? Reſpondet Paulus, Non: ſed donec daretur promißio. Rogabis: Quæ eſt illa promißio? Eſt certè hæreditas illa, ſeu benedictio promiſſa Abrahæ: hoc eſt, liberatio à lege, peccato, morte, & diabolo. Et donatio gratiæ, Iuſtitiæ, ſalutis, & uitæ æternæ. hæc promißio gratuita eſt, neque lege, neque operibus noſtris hæc impetratur: ſed Dei miſericordia donatur. Quibus? credentibus. In quem? In IESVM Chriſtum, qui eſt ſemen benedictum, quod credentes à maledicto redemit, ut acciperent benedictionem.

Sub lege cuſtodiebamur. Lex ipſa erat quidam carcer, in quo clauſi erant Iudæi ne uagarẽtur, tranſgreßione offendentes. Sed Chriſtus ab illo Iudæos liberauit, frangens, & aperiens carcerẽ morte ſua. Mortuus enim eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationẽ noſtram. Tenebãtur, inquam, concluſi in eam fidem: id eſt, uſq; ad fidem futuram, ſeu in hoc, ut fide futura liberarentur. Quæ fides reuelanda erat per Chriſtum. Priuſquàm ueniret fides, hoc eſt, Chriſtus & Euangelium.

Pædagogus.

Itaq; lex pædagogus. Pædagogus à puero & ago nomen habet. Cùm is non ſit pater, alienum ductat puerum, ab eo receſſurus, cùm ad legitimũ hæreditatis capiendæ temp

dæ temp

dæ tempus ille aduenerit. Paruulo interim aßignatur, ut laſciniẽs refrænetur ætas,& pronus in uitia animus retineatur,dum tenera ſtudijs eruditur infantia,& ad maiores philoſophiæ ac regendæ reipublicæ diſciplinas,metu pœnæ coërcita, præparatur. ita & lex Moyſi populo laſciuienti ad inſtar pædagogi ſeuerioris appoſita eſt, ut cuſtodiret illum,& futuræ fidei præpararet. Quæ poſtquàm uenit,& credidimus in Chriſtum,iam non ſumus ſub pædagogo: Tutor à nobis curatorq; diſcedunt, & legitimum ætatis tempus ineuntes ueri Dei filij nominamur, cui nos generat non lex abolita, ſed mater fides,quæ eſt in Chriſto IESV. Caue in hunc modum cõtextum acceperis: Lex pædagogus noſter fuit in Chriſto, quaſi uiuentibus in Chriſto lex pædagogus noſter ſit. Sed ſic accipito: Sicut pueri ſunt ſub pædagogo ad hæreditatem,id eſt,quòd hæreditatem pertingant:ita lex eſt noſter pædagogus in Chriſto,id eſt ad Chriſtum,id eſt ut per legem acti & exerciti ad Chriſtum,ad fidem,ad hæreditatẽ quærendam & ſuſpirandam paremur. Et hoc indicant ſequentia, ut ex fide iuſtificemur. Lex uerò ad gratiam præparat,dum reuelat peccatum,& humiliat ſuperbos ad Chriſtum deſyderandum,in quo ſolo iuſtificamur. Vt ex fide, id eſt fiducia certa, qua apprehendimus Chriſtum,& ei adhæremus(qui eſt finis legis)iuſtificemur.

Filij Dei per fidem in Chriſtum deſignati.

Omnes enim filij Dei eſtis. *Qui fidunt,& credunt in Chriſtum,moriuntur cum Chriſto:& ſimul reſurgunt:hoc eſt,effectus oblationis Chriſti operatur in tali credente, imò locum crucis Chriſti tenet fiducia illa, cuius uis à Chriſto eſt, condonante illi peccatum. Quò fit,ut non modò à peccato ſit abſolutus,ſed & reſurrectionis beneficium conſequatur:hoc eſt,remiſſum eſt peccatum,& gratia ac iuſtificatio illi conceditur. non eſt ergo carnis ſed Dei filius. Ioan.1. Dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius.*

Quicunq; enim in Chriſto. *Baptiſmus eſt loco paßionis Chriſti, qui loco noſtro, ſeu pro nobis mortuus eſt. Qui ergo baptizantur cum Chriſto,mori dicuntur, ſimul & cum illo reſurgere. Quare uirtus ſatisfactionis pro peccato illos induens, & ſuperueſtiens,reddit Chriſto aßimiles. Fit igitur ut cùm ille ſit Dei filius,& hi hoc ueſtimento ſuperueſtiti & induti ſint filij Dei. Sed ille natura, hi uerò gratia & adoptione. Eodem tropo Paulus eſt uſus Roma.13. Et Epheſ.4. Chriſtum induere inſtar ueſtimenti eſt. Quemadmodum enim corporis maculam ueſtis operit, & hac detracta apparet macula: ita & Chriſto in nobis, & operiente nos, non apparent ſordes,& non imputantur peccata & maculæ. Sed Chriſto per peccatum ablato, apparemus pannus menſtruatæ,& maculis pleni.*

Baptiſmus eſt loco paßionis Chriſti.

Chriſtũ ſuperueſtiti iam ſumus filij Dei.

Simile.

Non eſt Iudæus quiſquã. *Vna eſt fides, quã diuerſæ perſonæ amplexantes unum ſunt in fide. Quare apud Deum nulla perſonarũ diſcretio,niſi morũ & uitæ,ut unius fidei homines,meritis diſtinguãtur,non perſonis. Fit igitur,ut non dicaris iuſtus, quia Rex,aut Princeps,aut legis Moſaicæ obſeruator,aut quia Papa,Epiſcopus,aut Curio,aut Græcus,aut Latinus:ſed quia in Chriſtum credens,Chriſtum induiſti.*

Hominũ diſtinctio non perſona, ſed fide & merito.

Omnes enim uos unum. *Neceßitas huius uitæ corporeæ facit neceſſe ſit in diuerſas perſonas ſeiuncti ſimus,ut unus dicatur Sacerdos,alius Princeps, alius Mercator,& huiuſmodi. Tamen ſicut multis membris conſtatur unum corpus ſub uno capite, ita & multi una fide coniuncti, unum ſumus corpus ſub Chriſto capite noſtro, à quo ſolo pendemus omnes.*

Si ergo uos Chriſti. *Quia per baptiſmum & fidem, Chriſtum induimus, & ſuprà oſtenſum eſt,Chriſtum eſſe ſemen Abrahæ,cui factæ ſunt promißiones. Nos ergo*

Abrahæ ſemen nos ſumus in Chriſto.

r 4 in Chri

in Chriſto ſumus ſemen Abrahæ, & hæredes deſignati in Chriſto. Chriſtus hæres eſt, & caput eſt noſtrũ: nos uerò ſumus membra & unum corpus: quî fieri poterit, ſeparemur à capite? Cùm ergo ſimus unum cum illo, & per Chriſtum, & in Chriſto facta eſt hæreditatis promißio, fit ut in illo hæredes non ſecundum carnẽ, ſed ſecundum promiſſionem ſimus. Fruſtra ergo quæritur hæreditas in lege & eius obſeruantia.

CONCILIATIO.

CVM *hic Paulus dicat, fidem nõ eſſe niſi ex auditu: quomodo qui ſurdi ſunt, poſſunt fieri Chriſtiani? Quãdo Roma. 10. dicit: Quomodo audiẽt ſine prædicãte? Quomodo credent quem non audierunt? Et ut habet illhic gradatio Apoſtoli. Primùm eſt mitti, deinde prædicari, tum audire, tum credere, tum inuocare, & ſic ſalutẽ conſequi.* REVERA *uerbo Dei (ait Hierony.) nihil eſt ſurdum, & ad eas loquitur aures, de quibus & ipſe ait in Euangelio Luc. 6. Qui habet aures audiẽdi, audiat. Apoc. 2. Qui habet aurẽ, audiat quid ſpiritus dicat eccleſijs. Eſa. 6. Dominus addidit mihi auriculã. Iſte eſt alius homo, cui Deus loquitur in occulto, qui clamat in aure credentis, Abba pater. Et ſicut corpus omnia membra & ſenſus habet, ita anima uniuerſos ſenſus et membra habet, & inter cætera aures etiam, quas qui habuerit, non magnopere indigebit ijs auribus corporis ad Chriſti Euangelium cognoſcendum. hæc ex Hieronymo.*

PAVLVS *allegans, & producens ueteris inſtrumenti teſtimonium, Maledictus omnis qui pendet in ligno: aliter atque illhic legitur pronuntiat. Fit igitur pugnantia quædam quæ anſam detrahendi Paulino honori præbeat.* MIHI *uidentur, ait Hieronymus, aut ueteres Hebræorum libri aliter habuiſſe, quàm nunc habent aut Apoſtolum ſenſum ſcripturarum poſuiſſe, non uerba. Curauit Paulus frequentius ſenſum ipſum nobis explicare, quàm propria uerba recitare.*

DICTIO.

Oculus. OCVLVS *tropo ſacræ ſcripturæ, ut Luc. 11. doctrinã, cognitionẽ, etiam ipſum doctorẽ ſignificat: ut Iob 31. Oculus fui cæco. Et, Si oculus ſcandalizat te, &c. Hi ſunt, quos ſcriptura doloſos, illuſores, mentiumq; deceptores uocat, Pſal. 1. & Prouerb. 3.*

Faſcinare. FASCINARE *dicũtur Latinis, qui aſpectu malefico lædunt. Verbũ Græcum, quo hic uſus eſt Paulus, ſignificat & inuidere: ut intelligas, inuidia motos quoſdam, uoluiſſe eos ad ſeruitutẽ legis reuocare. Diuus Hiero. contra Iouinianum legit & uertit, Impediuit. Hinc Faſcinus, & faſcinum penultima correp. & faſcinatio, pro maleficio.*

Benedictio. BENEDICTIO *interior, eſt gratia & iuſtitia in Spiritu ſancto: hæc promiſſa*
Maledictio. *eſt Abrahæ in Chriſto. Maledictio interior, eſt peccatum & iniquitas, ut Pſal. 118. Maledicti qui declinant à mandatis tuis. Et Matth. 25. Ite maledicti in ignem æternum. Hieremiæ 18. Maledictus qui facit opus Domini fraudulenter. Benedictio exterior, eſt abundantia rerum corporalium: hæc propria fuit ueteris legis. Maledictio exterior, eſt penuria, ut Malach. 3. Et in penuria uos maledicti eſtis. Sic Chriſtus maledixit ficui, & exaruit: ſic Heliſeus filios Bethel, 4. Reg. 2. Nemo igitur abſurdum duxerit, cùm Chriſtum dicimus eſſe maledictum, maledictione externa, qui tulit pœnam maledictionis noſtræ internæ: ſimul benedictum, benedictione interna, ut Pſal. 108. Maledicent illi, tu uerò benedices.*

Proſcribo. PROSCRIBO *hoc loco eſt relegare, dãnare: hinc Proſcriptio quæ erat apud Romanos damnationis genus, quam Græci Prographen nominant. Item Proſcribere eſt aliquid per ſcripturam uenale exponere, ut proſcribere domum.*

Pædagogus. PAEDAGOGVS *penultima producta, puerorũ ductor, ſiue cuſtos: à puero, &*

ago dictus. hinc Pædagogium apud Iureconſultos dicitur ſeruitium, atq; mancipium.

EMERE *& redimere differunt. Qui emit, alienum emit: qui autem redimit, id emit propriè, quod ſuum fuit, & ſuum eſſe deſiit. Redemit ergo nos Chriſtus de maledicto legis, quod peccantibus conſtitutum eſt, quos ipſe increpat per prophetam Eſa. 50. cap. dicens: Ecce enim in iniquitatibus ueſtris uenditi eſtis, & in ſceleribus ueſtris dimiſi matrem ueſtram. Et Apoſtolus hoc ipſum replicat Roma. 7. dicens, Ego autem carnalis ſum, uenundatus ſub peccato.*

Emere.
Redimere.

Blandicijs Paulus Galatas ad Chriſtum reuocat. CAP. IIII.

DIco autem, quanto tempore hæres paruulus eſt, nihil differt à ſeruo, cùm ſit Dominus omnium: ſed ſub tutoribus & actoribus eſt uſque ad præfinitum tempus à patre. Ita & nos, cùm eſſemus paruuli, ſub elementis mundi eramus ſeruientes. At ubi uenit plenitudo temporis, miſit Deus filium ſuum factum ex muliere, factum ſub lege: ut eos qui ſub lege erant, redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus. Quoniã autem eſtis filij Dei, miſit Deus Spiritum filij ſui in corda ueſtra, clamantem, Abba pater. Itaque iam non eſt ſeruus, ſed filius. Quòd ſi filius, & hæres per Deum. Sed tunc quidem ignorãtes Deum, ijs, qui natura non ſunt Dij, ſeruiebatis. Nũc autem cùm cognoueritis Deum, imò cogniti ſitis à Deo, quomodo conuertimini iterum ad infirma & egena elementa, quibus denuò ſeruire uultis? Dies obſeruatis, & menſes, & tempora, & annos. Timeo uos, ne forte ſine cauſa laborauerim in uobis. Eſtote ſicut ego, quia & ego ſicut uos: fratres, obſecro uos. Nihil me læſiſtis.

Hæres paruulus.
Elemẽta mũdi.
Venit plenitudo] Vel, impletum fuit tẽpus.
Vt adoptionẽ] Vel, adoptiõe ius
Adoptari in filios Dei p Chriſtum.
Spiritus ſctũs.
Hæres p Deũ.] Hæres Dei per Chriſtum.
Cognoſci à Deo.
Imò] Magis autem
Denuo] Rurſum ab initio
Vos, ne forte &c.] De uobis ne fruſtra

Dico autem. *Interpretaturus Paulus quæ dixit, hoc modo loquẽdi frequens utitur, Dico autem: ac ſi diceret, Quod dico tale eſt. Totus hic æſtuat & ardet Paulus de libertate Chriſtiana, de uſu legis, & eius abrogatione explicationem facturus non ſine tamen ualidiſſimis argumentis munitus prodit & deſcendit in arenam, eiſdemq; ſumptis ab experientia, ab exemplo Abrahæ, à teſtimonijs ſcripturæ, à tempore & ſimilitudinibus, ut nihil non tentatum & excuſſum in iuſtificationis negotio relinquat: ſed omnibus apertiſſimum ſit, nulla alia re nos iuſtificari, quàm ſola fide uiua in* IESVM *Chriſtum.*

Vſque ad præfinitum tempus. *Diem explicare uult præſcriptum, ad quem ius alicuius durat, ultra quem non licet agere. Tale eſt ius tutorum. Tutores & Actores poſſunt & prophetæ dici, quorum uerbis quotidie in aduentum ſaluatoris erudiebamur, ait Hieronymus. Legitimum tempus, ſicut Romanis legibus uiginti quinque annorum ſpatio terminatur: ita ad humani generis perfectionem, Chriſti re-*

Tutores & actores prophetæ dicti.

putatur aduentus. Statim ut ille uenerit, & omnes in uirum perfectum creuerimus, Pædagogus à nobis & tutor diſcedunt.

Elementa. Litera.

Sub elementis mundi. *Non putauerim elementa hic, ſicut nec ad Coloſſ. 2. ignem, aërem, aquam, & terrã dici: ſed accipi pro ipſis literis legis, quibus lex Moyſi conſtat. hæc 2. Corinth. 3. Literam uocat, ut iam planè intelligas, frequenti tropo elementa à Paulo ſcripturam uel legem ſcriptam uocari: idq́; facit per quandam Tapinoſim, ſeu humiliationem, ut extenuet gloriam & opinionem iuſtitiæ, & operum legis: ut quæ neq; iuſtitiam, neq; ſpiritum ipſum conferant: ſed uelut exordia data ſunt hominibus rudibus adhuc, & nondum capacibus euangelicæ doctrinæ. Mundi dicit, id eſt, de his quæ in mundo ſunt, ut de externis operibus, & carnalibus ceremonijs.*

Temporis plenitudo.

At ubi uenit plenitudo. *Plenitudinem temporis uocat præfinitum tempus à patre, quo benedictio Abrahæ in ſemine ſuo Chriſto impleretur. Seu, in Chriſto reuelanda erat per orbem benedictio, & manifeſtandus Chriſtus, quem uenturum expectabant patres, & nos ueniſſe fatemur: in quo & illi & nos benedicamur oportet.*

Chriſtus factus ex muliere.

Factum ex muliere. *Roma. 1. cap. Dixit, qui factus eſt ei ex ſemine Dauid ſecundum carnem: idem eſt quod & hoc loco dicitur, oſtendens promiſſum Dauidi impletum eſſe, De fructu uentris tui ponam ſuper ſedem tuam. Cùm dicit, Factum ex muliere: non ſolùm carneam naturam ex muliere ſumptam, ſed etiam ſinè uirili ſemine ex puriſſimo uirginis ſanguine, ſignificat. Mulier non corruptionis, ſed ſexus nomen eſt. Commendatur ab Apoſtolo diuina dignatio, quæ eò deſcenderit, ut non modò ex natura humana, ſed & ex infirmiore ſexu naſci uoluerit. Debilia enim elegit, ut fortia queq; confundat. Eſt fatẽdum beatam Mariam mulierem & matrem eſſe, quæ in partu, antę. & poſt partum uirgo permanſit. Quare cùm cæteri ex uiro & muliere naſci dicantur, ſatis indicat miraculum Paulus, dicens, Factum ex muliere, Mariam eſſe matrem, mulierem, uirginem, & filium ex uirgine natum.*

Mulier ſexus nomen.

Virgo maria mulier & mater.

Chriſtus factus ſub lege.

Factum ſub lege. *Quemadmodum Chriſtus factus eſt peccatum, ut peccata noſtra deleret, & maledictio, ut de maledictione legis alios eximeret: ita factus eſt ſub lege, ſed ſubditus legi, uolens, ut nos de ſubiectione legis redimeret. Aut pœnas à lege inditas innocenter tulit, ut ab illis nos illarum reos eximeret, & efficerémur filij adoptiui: ſtatumq́; adoptionis recipientes, ſeruitutem ipſam exueremus, & eſſemus liberi, ſeu liberæ, & non ancillæ filij. Erant quidem Iudæi hæredes, cùm ſub lege erant, uelut pueri pupilli ſub pædagogo. Sed aduentante Chriſto legato ad redimendum eos de ſeruitute legis, receperunt ſtatum adoptionis. Hæc adoptio erat illa Abrahæ promiſſa hæreditas. Filius nimirum in hæreditatem ſuccedit. Reciperemus, dixit, ut oſtenderet cœlitus hanc nobis eſſe adiudicatam.*

Vt adoptionem. *Filius Dei factus homo eſt, & uolens legi ſubditus, cùm tamen Dominus legis fuerit: ut adoptionem, id eſt filiationem diuinam, ſiue benedictionem illam ſeminis, Hoc eſt, filiationem illam, & hæreditatem uitæ æternæ reciperemus. Aut ut nos adoptaret in filios: hoc eſt, ut ius illud, ſiue priuilegium quo gaudent filij, nobis impetraret. Naſcimur filij iræ, ac per gratiam in locum & dignitatem filiorum aſſumpti ſumus.*

Quoniam autem. *Occupatio eſt. Rogabis fortaſſe, Vnde cognoſcemus, Deum nos in filios adoptaſſe? Hoc primum iam dixi (ait) cùm Chriſtum induiſti, qui & filius Dei eſt. Credens enim in Chriſtum, unum cum illo efficeris: & factus illi ſimilis, ex Deo naſceris, & eius filius uerè nuncuparis, tanta eſt Domini dignatio, qui te ex filio iræ*

Vnde cognoſcimus nos à Deo adoptatos.

filium

filium gratiæ faciat.Hoc idem manifeſtat : Quia ſpiritum Dei accipimus,qui in cordibus noſtris diuinitus attractis,nos Deum,patrem appellare docet.Quod fieri non poteſt , niſi in filios Dei adoptati fuerimus. Quare uel natura ipſa docet , ut cùm filij ſimus,& hæredes,non rei inanis,ſed Dei patris noſtri:idq; per Deum,hoc eſt,per Chriſtum filium Dei naturalem.

Abba.

Clamor.

Clamantem Abba: *Id eſt , clamare facientem. Abba (ait Hieronymus) Hebraicum eſt , idipſum ſignificans , quod & pater. Et hanc conſuetudinem in pluribus locis ſcriptura conſeruat , ut Hebraicum uerbum cum interpretatione ſua ponat. Aduerte quòd Clamor non tam pro exaltatione uocis ſumitur , quàm pro toto animo , & uehementi deſiderio in Deum:etiam ſi uox nulla præceſſerit: ſicut Dominus ad Moyſen,nihil antea loquutum,ait Exodi 14.Quid clamas ad me? cui ferè addi ſolet reſpondendi uerbum pro exaudiri. Ionæ 2. Clamaui in tribulatione mea ad Dominum , & reſpondit mihi:id eſt,exaudiuit. Hunc clamorem Roma.8.uocat Gemitum inenarrabilem : hic clamor ſpiritus longiſsimè ſuperat , & perrumpit , clamores fortiſsimos , ac horribiles legis,peccati,& Diaboli. Penetrat nubes,& cœlum,ac pertingit uſque ad aures Dei.*

Itaq; iam non eſt ſeruus,ſed filius. *Hoc ueluti Epiphonema, & concluſio eſt. Cùm res ita habeat,quòd per Euangelium Spiritum acceperimus,per quem,& cuius impulſu,clamamus,Abba pater : tum certò definitum eſt in cœlo,quòd non eſt amplius ſeruitus,ſed mera libertas,adoptio,& filiatio.Quis parit eam? Iſte clamor.Quomodo? Pater Deus offert mihi ſua promiſsione,& miſericordia,gratiam, & paternitatem : Reliquum eſt,ut ego accipiã.Hoc fit,quum clamo,& aſſentior corde filiali iſti uoci Pater. Ibi conueniunt pater promittens,& uocãs me filium per Chriſtum factum ſub lege &c.Et contrahuntur ſponſalia ſine legis apparatu,ſine meo opere præcedẽte hanc uocationẽ,non tamen ſine me conſentiẽte,& adhærente illi clamori. Sed hunc motum uoluntatis meæ præcedit gratia Chriſti , cui totum debetur, ut ſalutis meæ autori.Quòd ſi filius ſum,ergo & hæres Dei per Chriſtum: hoc eſt,ſalus & æterna hæreditas contingit mihi per gratiam Chriſti,& non meum opus. Huius filiationis teſtimonium eſt,quòd ſpiritus ſanctus clamat , ſeu clamare facit in cordibus noſtris, Pater. Quo fit , ut ex ſpiritu in cordibus noſtris habitante dicamus non ſine tuta conſcientia, Pater noſter qui es in cœlis,Sanctificetur nomen tuum &c.*

Sed tunc quidem. *Hunc ſermonem dirigit in eos,qui ex gentibus credidiſſent, à minori arguens : Si cùm Solem & Lunam deos falſos uenerabamini , Deum uerum ignorantes,non conuertebamini ad infirma,& egena elementa:hoc eſt,ad ceremonias legis,& dierum obſeruantias:quomodo nunc,qui Chriſtianiſmum recepiſtis, Deumq; cognoueritis, & maiores facti eſtis, quàm antea,uultis redire ad ea quæ prorſus uobis ſunt inutilia ? His certè multa ingratitudine uidemini notati.Recordemini quàm fœda idololatria Dijs immundis ſeruieritis , & nunc miſericordia Dei, ad ueri Dei cultum uocati ſitis. Pudeat ergo uos tantæ ingratitudinis,cùm à uero Deo receditis,qui è tantis malis in tanta bona uos uocauit. Cùm dicit , Egena , & infirma elementa , Græcos philoſophos ferit,qui elementis tribuunt uitam. Sed quàm hoc ſit ridiculum, omnes ad unum norunt hodie , cùm ſenſu careant : ſiue ignem & aërem per elementa intellexeris , ſiue Legem. Præterea nihil uirium habent ad æterna illa bona , nobis propoſita, conferenda.*

Imo cogniti. *Cauẽdum, tribuamus nobis, tanquam à nobis cognoſcamus Deum: ſed eam ſcientiam miſericordiæ eius adſcribamus. Cognouit eos Deus (ait Auguſt.) ut cognoſcerent Deum. Aut, cognitos à Deo dicit, id eſt, ſuſceptos. Deus nõ uidetur, neq; aliter cognoſcitur, niſi per Chriſtum, iuxta illud Ioan. 1. Filius qui eſt in ſinu patris, ipſe enarrauit. Is ſemen Abrahæ promiſſum, in quod fundauit Deus omnes ſuas promiſsiones. Quare ſolus Chriſtus medium, & ut ita dicam, ſpeculum eſt per quod uidemus Deum, hoc eſt cognoſcimus eius uoluntatem. Videmus & apprehendimus in Chriſto Deum nobis propitium & clementiſsimum patrem. Dicamus ergo ad hunc ſenſum, Cognitiis eſtis à Deo: Id eſt, uiſitati eſtis per uerbum, donati eſtis fide & ſpiritu ſancto, quo renouati eſtis.*

Cognoſci à Deo quid eſt.

Dies obſeruatis. *Eos culpat (ait Aug.) qui dicunt, Non proficiſcar, quia Luna ſic fertur: aut quia exiens domum, obuius factus ſum uetulæ: aut, non plantabo hoc anno uineam, quia biſſextus eſt. Non autem quiſquam ſapiens arbitratur, obſeruatores temporum reprehendendos, qui dicunt, Non proficiſcar hodie, quia tempeſtas eſt exorta: aut, Tempus ſeminandi eſt, quod imbribus autumnalibus terra ſatiata eſt: uel ſi qui forte alij naturales effectus circa motum aëris & humoris ad uariandas temporum qualitates in ſyderum ordinatiſsima conſideratione notati ſunt: de quibus dictum eſt cùm conderentur, Geneſ. 1. cap. Et ſint in ſigna, & tempora, & dies, & annos. Beatus Hierony. ſimpliciter & rectè, de Iudæorum ritu hæc intelligit. Dies, inquit, ut Sabbati, & Neomeniæ: Menſes autem, primum & ſeptimum menſem: Tempora, quibus ter ueniebant in Hieruſalem per ſingulos annos: Annos autem, ſeptimum remiſsionis, & quinquageſimum, quem illi Iubilæum uocant. Nos uerò nõ Iudæorum, ſed alios obſeruamus dies, Natiuitatis Chriſti, Reſurrectionis, Pentecoſtes, item uirginis Mariæ, & Martyrum, ne inordinata congregatio populi fidem minueret in Chriſto. Illi ſuis feſtis Chriſtum uenturum nuntiabãt, quem noſtris iam ueniſſe ſignificamus. Præterea potiſsimum obſeruamus huiuſmodi ferias, ut conſeruetur miniſterium uerbi, ut populus conueniat certis diebus, & temporibus, ad audiẽdum uerbum, ut Chriſtum & ſanctos in Chriſto imitetur, ut diſcat cognoſcere Deum, ut communione utatur, ut oret publicè pro omnibus neceſsitatibus, ut Deo pro acceptis beneficijs gratias agat, ut Chriſti crucem in ſacroſancta miſſa meditetur, in qua Chriſtum præſentem adoret. Credo inſtitutam eſſe à patribus feſtorum obſeruationem præcipuè propter hanc cauſam.*

Pauli lacrymæ

Timeo uos. *Hæc uerba lacrymas Pauli ſpirare uidentur. O Galatæ, etſi ueſtrum malum non ſatis uos mouet, miſeremini ſaltem mei, condolete mihi, qui in uobis me perdidiſſe timeo, non rem, non famam, non honorem, nec ſolum uerbum, aut opus, ſed uniuerſum laborem. Hieronymus ait, Timeo uos, poſuit pro eo, quod eſt, Timeo de uobis. quaſi dicat: Timeo uos perituros eſſe in æternum, & ita fruſtra omnia in uobis operatus ſum, & inaniter laboraui. Sine cauſa laborat magiſter, cùm ad maiora prouocat diſcipulos, & illi retro lapſi ad minora & humilia reuoluuntur.*

Eſtote ſicut & ego. *Ego aliquando zelo ductus in uerba magiſtræ legis iuraueram, ceremoniarum feruens zelator, quæ omnia propter Chriſtum negligo. Eſtote ergo mei imitatores. His uerbis, ut bonus, & diligens pater, præcedentium aſperitatem mollit, & lenit. Arguerat enim illos inſenſatos, citò tranſlatos, ad elementa mundi conuerſos, carne conſummatos, faſcinatos, crucifixum in eis Chriſtum, neglectam & contemptam ab eis gratiam, irritum teſtamentum Dei ab eis factum, ſeruos ex filijs factos: & ut*

&, ut uno uerbo dicam, ſe fruſtra omnia feciſſe, & laborem uniuerſum perdidiſſe. Nolim, inquit, exiſtimetis, me hæc odio ueſtri pronuntiaſſe: ſed pro paterna ſolicitudine, ne uos amitterem filios, uera uobis dixi. Nolite me inimicum ueſtrum arbitrari. Excepiſtis me aliquando ut angelum Dei, nihil me læſiſtis. quo igitur argumento ductus, inimicus uobis eſſem? Eſtote ſicut & ego, ego quidem non ſum læſus à uobis, non exaſperaſtis me, ita rurſus nolite à me lædi, & exaſperari: ſed commune malum utrinque deploremus. Meum malum eſt, quòd uos reciditis. Ideo nō à uobis offenſus ſum, ſed à malo iam meo: ita uos nolite offendi mea increpatione, ſed ueſtro malo potius. Quando ego ueſtro hoc malo non ſecus afficior, ac ſi meum eſſet: ita ut iam uerè cum infirmis infirmer, cum flentibus flean, omnibusq; omnia factus ſum, ut eos Chriſto lucrifacerem. Ita rurſum peto, ut mihi quoque timenti, ne fruſtra laborarim, aſsimilemini, & cum timente timeatis, cum dolente perditum eſſe laborem, doleatis: ut ſi ueſtro malo non mouemini, meo moueamini, ut ſic ad ueſtrum quoque perueniatis malum deplorandum.

Iampridem] prius: Tentationem ueſtram] uel, experimentū mei quod erat in carne
Vbi eſt] quæ eſt
Aemulātur] ambiunt
Aemulamini] uel, bonum eſt æmulari

Scitis autem quòd per infirmitatem carnis euangelizaui uobis iampridem: & tentationem ueſtram in carne mea non ſpreuiſtis, neque reſpuiſtis, ſed ſicut angelum Dei accepiſtis me, ſicut Chriſtum IESVM. Vbi eſt ergo beatitudo ueſtra? Teſtimoniū enim perhibeo uobis, quia ſi fieri poſſet, oculos ueſtros eruiſſetis, & dediſſetis mihi. Ergo inimicus uobis factus ſum, uerum dicens uobis? Aemulantur uos non bene: ſed excludere uos uolunt, ut illos æmulemini. Bonum autem æmulamini in bono ſemper, & non tantùm cùm præſens ſum apud uos. Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Chriſtus in uobis. (Vellem autem eſſe apud uos modò, & mutare uocem meam: quoniam confundor in uobis.) Dicite mihi qui ſub lege uultis eſſe, legem non legiſtis? Scriptum eſt enim, Quoniam Abraham duos filios habuit: unum de ancilla, & unum de libera. Sed qui de ancilla, ſecundum carnem natus eſt: qui autem de libera, per repromiſsionem quæ ſunt per allegoriam dicta. Hæc enim ſunt duo teſtamenta, Vnum quidem in monte Sina, in ſeruitutem generans, quæ eſt Agar (Sina enim mons eſt in Arabia, qui coniunctus eſt ei, quæ nunc eſt Hieruſalem) & ſeruit cum filijs ſuis. Illa autem quæ ſurſum eſt Hieruſalem, libera eſt: quæ eſt mater noſtra. Scriptum eſt enim, Lætare ſterilis, quæ non paris, erumpe & clama, quæ non parturis, quia multi filij deſertæ, magis quàm eius quæ habet uirum. Nos autem fratres ſecundum Iſaac promiſſionis filij ſumus. Sed quemadmodum tunc is, qui ſecundum carnem natus fuerat, perſequebatur eum, qui

Filioli Pauli, Galatæ.

Confundor] cō filij inops, uel, perplexus ſum
Legiſtis] audiſtis?

Geneſ. 16. d
Abrahę duo filij.
Geneſ. 21. a

In monte] à monte
Qui eſt] quę eſt
Coniūctus] cōfinis

Agar.
Sina.
Hieruſalem.
Eſaiæ 54. a
Lucæ 13. d
Iſaac.
Roma. 9. b
Carnalis ſpiritualem perſequitur.

ſecund

ſecundum ſpiritum:ita & nunc. Sed quid dicit ſcriptura? Eijce ancillam,& filium eius: non emim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ. Itaque fratres, non ſumus ancillæ filij,ſed liberæ:qua libertate Chriſtus nos liberauit.

Gene. 21.

Finis huius capitis cū ſequēti iūgitur qua libertate,&c. ſtate.

Scitis autem quia per infirmitatem. *Suſpicatur Hieronymus, Apoſtolum quo primùm uenit ad Galatas,ægrotaſſe,& aliqua corpuſculi infirmitate detentum,nō ceſſaſſe quò minus Euangelium cœptum prædicaret. Nam tradunt eum grauiſsimū capitis dolorē ſæpe perpeſſum:& hunc eſſe angelum Satanæ,qui appoſitus ei ſit, ut eum colaphizaret in carne. Putauerim infirmitatem carnis hoc loco à Paulo intelligi corporales afflictiones,quibus aſsiduè affligebatur,ob perſequentes aduerſarios. Dici poteſt in hunc modum, Per infirmitatem carnis,ſupple, ueſtræ, euangelizaui uobis, quatenus ferre poteratis. Quia non poteratis ſacramēta ferre maiora,prædicaui uobis quaſi paruulis,& meipſum infirmum eſſe ſimulaui,ut uos infirmos lucrifacerem.*

Tentatio Pauli.

Tentationem ueſtram. *Tentatio Galatarum erat,quòd Paulus humilis, abiectus,& malis humanis obnoxius erat, Chriſtum crucifixum prædicans, & multa quæ mundo abiecta eſſent. Tamen immortalitatem pollicebatur. Græcis legitur pro ueſtram μν,id eſt,meam,uocantes tentationem contumelias,perſequutiones,& huiuſmodi, quæ à Iudæis maximè & à gentibus pro uerbo Chriſti ferebat Paulus in carne ſua, hoc eſt coram hominibus. Nam in ſpiritu ſemper triumphabat eum Deus per Chriſtum: ut 2. Corinth. 2. cap. dicitur. Aut dici poteſt tentatio Galatarum,ut qui illorum timore à uerbo Chriſti auerterentur. Sed Galatæ uictores huius tentationis, magno honore exceperunt Paulum ſumma ſcilicet reuerentia,quem aduerſarij ſumma cōtumelia affectum, ut omnium peſsimum,quærebant ad mortem.*

Vbi eſt ergo. *Timens Paulus,ne ex dura illa obiurgatione,qua uocauit Galatas inſenſatos,& faſcinatos,Pſeudapoſtoli anſam acciperent calumniandi,& malitioſè interpretandi hæc quæ ſcribit,lenit,mitigatq́; durum illum ſermonem, pelliciēs ſuauiloquentia,& uerborum lenitate Galatarum animos. Cauendum erat ab impoſtura illorū. Quid enim non audent huiuſmodi Antichriſti præambulones? Genius harum uiperarum eſt, quòd uerba ex pio & candido corde profecta criminentur, uerſutè & inſidioſè detorqueant prorſus in contrarium ſenſum,quàm dicta ſunt. Non miror,ſi horum artificium ſummos etiam rhetores ſuperet:aguntur enim à ſpiritu maligno, qui ita dementat eos,ut Satanica uirulentia accenſi in pios, eorum uerba & ſcripta non poſsint non malitioſe interpretari. Quodam ergo melle,& blanditijs præuenit, ne à pſeudapoſtolis peruertantur, quorum uerba & technæ ad hunc fortaſsis modum diſponerentur. Paulus,aiunt,tractat uos inhumaniter,uocans inſenſatos,faſcinatos, inobedientes ueritati:quod certum eſt ſignum, eum non quærere ſalutem ueſtram, ſed habere uos pro damnatis & reiectis à Chriſto. Huius ergo doctrinam ne recipere quidem debetis. Vbi beatitudo ueſtra,qua uos beatos arbitrans antè laudabam? Imò quo prædicabamini ab omnibus? Fidem Chriſti,in qua beatificabantur,expoſtulans,& exprobrans. Beatitudinem enim eicunt fidem illorum,per quam in ſpe beati erant. Aut uerecundia obſeruatur Apoſtolica,quaſi diceret, Vbi nunc eſt ueſtra illa in me reuerentia, & obſeruātia? Maluit uerecundè eorum beatitudini,quàm ſuæ gloriæ tribuere.*

Teſtim

Teſtimonium enim perhibeo. *Exaggeratio eſt beneuolentiæ & beneficentiæ Galatarum erga ipſum. Vnde ita recidit (inquit Paulus) ut me hoſtem ſuſpicemini, quem tanti feciſtis, ut me uel oculis ueſtris redemiſſetis?* Extollit Galatas *ſupra omnem modum.*

Ergo inimicus uobis. Rationem *indicat, cur ſic blandiatur* Galatis. Nihil *mihi argumento eſſe poteſt, quòd me oderitis, niſi quia uos corruptos coarguens uera prædixi: & ueri curatoris officio functus, odiũ mihi peperi.* Obſeruandũ *ex hoc loco,* Doctoris functio. *pulcherrimum ueritatis docendæ exemplum.* Sic *infligendũ eſt uulnus, ut ſcias mitigare, & ſanare, aliquando durè & aſperè tractare, modò benignitatis non obliuiſcaris.* Hunc *in modũ* Deus *fulgura in pluuiam fecit, & triſtes nubes atrumq; cœlum in fructiferos imbres reſoluit.* Communi *parœmia dici ſolet,* Innoxiam *eſſe tempeſtatẽ fulgurum, quæ pluuia miſta fuerit: formidabilem autem & noxiam, quæ ſicca & ſola.* Neq; *enim uerbum* Dei *in perpetuũ iraſci, neq; in æternũ comminari, niſi obſtinatis, debet.*

Aemulantur uos non bene. Occupatio *eſt.* Aiunt *illi:* Exiſtimauimus *hactenus, non ita ſibi ſapiendum, ut præceptore non utantur, qui de diuinis edoceri uolunt:* Ob *id factum eſt, ut pio ſtudio, & bona (ut dicitur) intentione, noſtram ſalutem quærentes quos dicis, ô* Paule, *pſeudapoſtolos audiuerimus.* Imò *ne arrogãtiæ argueremur, illis obediuimus.* Reſpondet Paulus, *hos zelum habere, ſed non bonũ:* Sub *prætextu enim amoris, & ſtudij erga uos, hoc agunt, ut uos pertrahant in ſeruitutem legis* Moſaicæ. Quia *uolunt uos excludere à libertate* Chriſti, *& abducere à fide ad legem, ut ſemper ſub pædagogo uiuẽtes, nunquàm hæreditatem conſequamini.* Quòd *ſi dixeritis,* Neque *ſibi placendum, neque credendũ eſſe, ſed alios imitandos.* Reſpondeo, *præſtandam operam imitationi in re bona ſemper, & nunquàm mala, non tantum cùm præſens fuero, ſed etiam abſens, ut potius rei honeſtæ, quàm mei cauſa imitari uideamini.*

Filioli mei. Tam *uehemens eſt* Pauli *charitas, & affectus, ut penè ſui oblitus,* Galatas *in ſe transformet, & ſe* Galatam *potius, quàm* Paulum *hoc loco profiteatur, de nulla ſua re, ſed tantum* Galatarum *ſolicitus.* Hoc *faciens ſequitur quod* 1. Corinth. 13. *docuit:* Charitas *non quærit quæ ſua ſunt.* Audis *enim ex ſuperioribus, ut patitur in illis, ut æſtuat, ut laborat, nihil non agit illorum gratia.* Ideoq; *nunc iam, non quaſi pater, ſed ut mater loquitur in* Chriſto, *ut utrinq; anxietatem, & pietatem in ſe parentis agnoſcant.* Quaſi *dicat,* Filioli *mei, en materna mea uiſcera torquentur: pater fui, mater factus ſum, porto uos in utero.* Ad *hunc modum loquitur* Moyſes Numeri 11. Nunquid *ego in utero accepi omnem populum iſtum?* Formo *fingoq; uos, uellem uos parere & in uitam ſi quo modo poſſem.* Neq; *putetis ſatis mihi eſſe, quòd uos tum pepererim, tum ediderim: ſed omnem mouebo lapidem, & diligentiſſimam nauabo operam, ut lactantem infantiã ſedulis nutrimentis & ſtudijs, uſq; ad plenam* Chriſti *perducam ætatem.* Interim *ex his obſeruabis, quòd qui per peccatum quodam modo homo eſſe deſierat, per pœnitentiã concipitur à magiſtro, & in eo rurſum* Chriſti *formatio repromittitur.* Quò *fit, ut peſſime errent* Nouatiani, *qui nolunt reformari eos, quos ſemel peccata cõtriuerint.* Nouatianorũ hæreſis. Formatur Chriſtus *in corde credentiũ (ait* Hieronymus) *cùm omnia illis ſacramenta panduntur, & ea quæ obſcura uidebantur, perſpicua fiunt.* Obſerua: *nõ dixit,* Donec *formem* Chriſtum *in uobis: ſed,* Formetur: *ut id nõ ſuum, ſed* IESV Chriſti *opus eſſe manifeſtet.* Chriſtum formari in corde credentis. Paulus *enim, uelut mater, geſtat eos in utero rude ſemẽ, donec* Spiritus *cooperatus formet eos in* Chriſtũ, *& ſic formetur in eis* Chriſtus. Quia *uita* Chriſtiani *non eſt ipſius, ſed* Chriſti *in ipſo uiuentis, ut ſuprà* 2. *cap.* Viuo *iam non ego,*

uiuit

uiuit uerò in me Chriſtus. Formabitur in uobis Chriſtus, ſi in hunc credideritis, & ab ipſo ſolo, non à lege & ceremonijs, uitam & ſalutem pendere duxeritis.

Vellem autem eſſe. Hoc Hieronymo *Paulus uidetur dicere*, Quia *ſcriptura diuina, lecta quidem ædificat, ſed multò magis prodeſt, ſi de literis uertatur in uocem, ſicut & ad* Paulinū *ſcribit de energia uocis uiuæ*: Vellem (inquit) *ut eſſem modo apud uos, ad hoc ut uocē poſſem mutare, non muſica mutatione, ſed theologica: hoc eſt, quia epiſtola, ſcripta ſi nimium obiurgat, offendit: ſin bladior eſt, non ſatisfacit apud inſenſatos.* In *tam ſeria re, ſcriptura mortua eſt, tantum dat, quantum habet.* At *ſi præſens eſſet, pro uarietate auditorum poſſet temperare ſermonem: illos obiurgare, hos mitigare: illos rogare, hos increpare: & in omnem affectum, ſicut opportunum eſſet, mutare.* Legito Hieronym. *in hunc locum.*

Quoniam confundor. Perplexus, *ſiue indignus ſum.* Paulus *piïßime timēs, ne utrinq; aut nimium lædat, aut minus, quàm neceſſe eſt, percutiat, & ita inter utrūq; hærens confunditur, ignarus quid faciat, nec integrum habens obiurgare, nec commēdare.* Quidam *ſic reddit hunc textum*: Quoniam *confundor in uobis, hæreo, perturbor, inopsq; cōſily ſum, quid uobiſcum agam.* Neſcio *enim quæ primùm uerba promam (ait* Hieronymus) *& quo uos debeam ſanare medicamine.* Quia *cōfundor in uobis, dubius ſum animi, neſcio quid dicturus ſim de uobis.* Neſcio *quid & quomodo uobiſcū abſens per literas agam.* Eſt *certè* Epiſtola *mortuus quidā nuntius, quia non poteſt plus dare quàm habet.* Nulla *epiſtola tam accuratè ſcripta eſt, in qua nō aliquid deſideretur.* Sunt *enim circunſtantiæ uariæ, & momenta temporum, locorū, perſonarum, morum, & affectuum uaria ſunt, quæ uix ulla, imò nulla epiſtola exprimere poteſt.* At *uiuus nuntius, & uiua uox, ſi quid aſperius, intempeſtiuius, aut inconſideratius dixerit, poteſt illud interpretari, mitigare, & corrigere.* Quare Paulus *nō abs re dicit ſe anxiū & uelle eſſe apud* Galatas, *ut mutaret uocem iuxta affectuum circunſtantias hoc requirentes.*

Legem non legiſtis. Cum Hebræis *quinq; libri* Moyſi, Thora, *id eſt, lex uocentur, non ineptè* Apoſtolus *legem appellat librum* Geneſis, *in qua ſi nihil aliud, certè circunciſio ſaltem præcipitur, præcipua* Iudæorum *lex, omniumq; prima.*

Iſmaël quare non dicitur repromiſsionis filius, ſed Iſaac. Allegoria.

Abraham duos filios. Quæritur, *quomodo non &* Iſmaël *per repromiſsionem natus ſit, de quo* Geneſis 16. *tam multa per* Angelum Domini *promittuntur matri ſuæ, antequàm natus eſſet*: Rurſus 17. *multò plura ad* Abrahā *de eodē ab ipſomet* Deo *promittūtur cùm iam natus eſſet?* His *abunde facit ſatis* Auguſt. *lib. de ciuitate* Dei 15. *cap.* 2. & 3. Vterq; *de ſemine* Abrahæ: *ſed* Iſmaël *genuit conſuetudo, demonſtrās naturam*: Iſaac *uerò dedit promiſsio, ſignificans gratiam.* Ibi *humanus uſus oſtenditur, hic diuinum beneficium commendatur.* Natus *eſt ergo* Iſmaël, *ſicut naſcūtur homines uſitata lege naturæ, ideo dictus eſt ſecundum carnem, non quòd iſta* Dei *beneficia nō ſint, aut non illa operetur* Deus, *ſed ubi ſignificandum fuerat* Dei *donum, quod indebitum hominibus gratis gratia largiretur: ſic oportuit dari filium quemadmodum naturæ non debebatur excurſibus.* Ex *ſcripturis clarum eſt, quòd* Iſmaël, *non promittente* Deo, *ſed iubente* Sara, *naturali uirtute in adoleſcentia* Agar *conceptus eſt*: Iſaac *autem de ſterili, uetulaq; matre, ſupernaturali uirtute promittentis conceptus.* Nam *quòd* Angelus *ad* Agar *dixit*, Ecce *concepiſti, & paries filium: certè non eſt promittentis concipiendum, ſed prædicentis futura de iam concepto*: Aut *etiam præcipientis eſt.* Ideo Iſaac *filius repromiſsionis eſt, tamen ex carne natus: ſed non uirtute carnis, quæ iam effœta, & ſterilis erat: ſed uirtute diuinæ promiſsionis ex* Sara *nonagenaria*

ſterili

ſterili natus: & non ſicut Iſmaël, qui natus eſt ſecundum carnem, id eſt naturalem generationem. Ex his duabus matribus, cum duobus filijs, diſtinguit Paulus duo teſtamenta, duas leges, & duos populos. Eſt uetus teſtamentum, ſeu lex Moyſi, in monte Sina (ſeu Sinai) data quæ in ſeruitutem generat. Non enim amore liberali, ſed ſeruili timore, Iudæi legi ſeruiebant. Hanc legem ueterem Agar præfigurabat, & Iſmaël Iudeos: Sara autem libera legem Euangelicam, & Iſaac Chriſtianos, liberos per Chriſtum à ſeruitute Moſaica. Quemadmodum Iſmaël natu grandior, Iſaac perſequebatur: Ita & Iudæi, in cultu Dei maiores natu, Chriſtianos perſequebātur. Sed ſicut iure Iſmaël abiectus eſt ab hæreditate: ita & Iudæi, ſeruantes legem ſeruilem, & abijcientes Euangelium expulſi ſunt ab hæreditate cœleſti. Nos uerò Saræ liberæ, ſeu Eccleſiæ filij, non ſequamur Iſmaël, ſed Iſaac uerum hæredem, & iam dicamur liberæ filij, ut hæredes ſimus. Hæc hoc loco à Paulo per allegoriam dicuntur, quæ in Geneſi ad literam accipienda ſunt. Eſtq́; hæc allegoria efficax & proximum argumentum ad conuincēdum hæreticum, non quia allegoria eſt, ſed quia à Paulo dicta.

Hæc enim ſunt per allegoriam. *Quam hic Allegoriam dicit Paulus, alibi uocat Intelligentiam ſpiritualem ad Rom. 7. Scimus enim quòd lex ſpiritualis eſt: pro eo quod eſt, allegorica, ſiue allegoriceè figurata. & 1. Cor. 10. Omnes eandem ſpiritualem comederunt eſcam, & eundem ſpiritalem biberunt potum. Bibebant autem de ſpiritali, ſequente eos petra: Petra autem erat Chriſtus. Hæc Hierony. Aduerte, quia Galatæ fideles erant, allegoricis doctrinis erudiri poterant: alioquin ut 1. Corin. 14. dicit, Infidelibus ſunt linguæ in ſignum. Infidelibus uerò allegoria nihil probari poteſt, ut diuus Auguſt. ad Vincentium docet. His utitur Paulus, imitatus Chriſtum, qui in Euangelio parabolis docet auditores, pro captu uniuſcuiuſq́;. Rudiores enim ſimilitudinibus, parabolis, allegorijs, etiam cum uoluptate capiuntur.* Allegoria. Intelligentia Spiritualis.

In ſeruitutem generans. *Erat lex Moyſi ſeruilis admodum, & illiberalis: recta enim opera terrenis bonis & mercede corruptibili cōpenſabat, alliciēs Iudæos ad ſibi parendum, magis formidine & timore, quàm amore quodam ingenuo, & liberali.*

Sina enim mons eſt. *Mons quē Iudæi appellāt Sina (quæ appellationē habere uidetur à rubetis, & dumis) Arabes ſua lingua uocant Agar: id quod præter Paulū teſtantur etiā Ptolomæus, & Græcorū ſcholia. Ad eundē modū & alijs montibus alia atq́; alia nomina tribuuntur apud diuerſas gentes. Sic mons, quē Moſes appellat Hermon, Sidonius Sirion, & Amorrhæus Sanir dicitur. Cùm Paulus dicit, montē Sina coniunctum eſſe Hieruſalē, hoc uerum eſt, quòd continua montana ſint ab Arabia Petræa uſq́; ad Cades Barnea Iudææ. Dicitur iſta Hieruſalē quæ nūc eſt, nō eſt Sara, ſed pertinet ad Agar. Eſt enim in ea lex, hoc eſt templū, cultus, ceremoniæ, & quicquid in Sina ex matre lege ordinatū eſt, hoc in Hieruſalē geritur. Quo fit annectam eā cum Sina, & utraſq́; cōplectar eodem uocabulo, ſcilicet Sina, ſeu Agar. Aut, In eā, quæ nunc eſt Hieruſalem: hoc eſt in Hieruſalem ſeruam. Subdita enim erat tunc Romanis, & ſerua. Et ſeruit cum filijs ſuis ſeruitute ciuili Romanis: & legali, ſub lege data in Sina.* Sina.

Illa autem quæ ſurſum eſt. *Cœleſtem ſignificat patriam, de qua ad Hebr. 12. Acceſſiſtis ad ciuitatē Dei uiuentis, Hieruſalē cœleſtem. Quidam intelligunt militantē Eccleſiam, quæ non carnalibus & terrenis ducitur, ut ſynagoga: ſed ſpiritualibus, & ſupernis bonis: dicente Paulo alibi, Noſtra conuerſatio eſt in cœlis. Quæ eſt mater noſtra, multos filios habens, tametſi longo tempore ſterilis fuerit, & deſerta ante Chriſti reſurrectionem. Poſtquam uerò Apoſtoli clamauerunt, & Chriſtum annuntiantes in*

totum orbem progreſſi ſunt, plures pepererunt, quàm habeat ritus Iudaicus, ſeu Synagoga, quæ habet uirum, hoc eſt Moyſen legislatorem. magis mihi arridet poſterior interpretatio.

Quæ eſt mater noſtra. *Ipſa eſt eccleſia, Chriſti ſponſa, ex qua generamur omnes. Generat autẽ ipſa liberos ſine intermiſſione uſq; ad finem mundi, dum exercet miniſterium uerbi: hoc eſt, dum docet, et propagat. Sic omnes inuicem ſumus patres & filij, generamur enim alij ex alijs. Ego ex alijs per Euangeliũ genitus, iam alios gigno uerbo Dei, qui deinceps alios gignẽt. Et hæc generatio eſt non Agar, ſed Saræ liberæ, quæ ſine lege generat hæredes. Nã quòd Iſaac, nõ Iſmael hæres eſt (licet uterq; Abrahæ naturalis filius fuerit) habet hoc nõ per legẽ, ſed per uerbum promiſſionis. Dictum enim eſt, Sara uxor tua pariet tibi filiũ, uocabisq; nomen eius Iſaac. Quod poſtea bene intelligens Sara, ideo dixit, Eijce ancillã, & filium eius: quæ Paulus infrà citat. Quare ſicut Iſaac hæreditatem patris habet ſolùm ex promiſſione, & natiuitate, ſine lege, & eius ceremonijs: ita nos per Euangelium naſcimur hæredes ex Sara libera, id eſt eccleſia. Ea enim docet, fouet, geſtat nos in utero, gremio, & ulnis: fingit, & perficit nos ad formã Chriſti, donec creſcamus in uirũ perfectum ætatis plenitudinis Chriſti, Epheſ. 4. Iſta omnia fiunt per miniſterium uerbi. Liberæ officium eſt, generare marito Deo ſine fine liberos, id eſt tales filios, qui fide uiua, non lege norunt ſe iuſtificari.*

Non enim hæres erit. *Vide & obſerua quemadmodum ancillæ, non Abrahæ filium, qui hæreditate indignus ſit iudicatus, dixerit. Hæc uox Saræ, Eijce ancillam & filium eius: ualde moleſta fuit ipſi Abrahæ, cuius uiſcera ſuper filio ſuo Iſmaël commota ſunt, hoc durè accepit Abrahã, dicente ſcriptura Geneſ. 21. Durè accepit hoc Abraham pro filio ſuo. At Deus Saræ ſententiam confirmauit, dicens ipſi Abrahæ: Non tibi uideatur aſperum ſuper puero, & ſuper ancilla. Omnia quæ dixerit tibi Sara, audi uocem eius: quia in Iſaac uocabitur tibi ſemen. Ergo ſecundum promiſſionem, non autem ſecundum legem ſumus filij & hæredes.*

Ancillæ filius eſſe.

Nõ ſumus ancillæ. *Eſſe filiũ ancillæ, eſt ſeruire legi, debere legi, eſſe reũ legis faciendæ, peccatorẽ, filium iræ, filium mortis, alienũ à Chriſto, exciſum à gratia, exortem hæreditatis futuræ, uacuũ benedictione promiſſionis, ſeruire carni & huiuſmodi.*

Qua libertate. *Non uoſmetipſos à ſeruitute redemiſtis, ſed Chriſtus hoc dependit pretium. Quo pacto igitur tam inconſultè agitis, uolentes in ſeruitutem legis redire, neglecto Domino, & redemptore ueſtro, qui nos liberos fecit, & libertate donauit, ut iam iugo legis non ducamini.*

CONCILIATIO.

DVO *hic pugnantia facere uidetur Paulus, & utrumlibet aſſerere de Prophetis (ait Hieronymus hoc diſſoluens) periculoſum eſt. Aut Moyſes & Prophetæ Deum cognouerunt, & ſic legem non ſeruauerunt: aut legem nõ ſeruauerunt, & ſic Deum non cognouerunt. Hanc pugnantiam deducit Hieronymus ex hac ſententia: Sed tunc ignorantes Deum, &c. Nunc autem cùm cognoueritis Deum, imò cogniti ſitis à Deo, &c.* RESPONDENDVM, *ſanctos feciſſe quidem ea quæ legis erant, ſed ſenſum legis magis ſequutos eſſe, quàm literam.*

VIDETVR *hic locus, Imò cogniti à Deo: pugnare cum eo, qui eſt ad Epheſ. 1. Elegit nos ante mundi conſtitutionem, cognoſcit enim omnia ab æterno.* TROPVS *eſt Paulinus, ut tunc illos à Deo cognitos dicat, cùm eis Deus ſe cognoſcẽdum præſtat, Qui modus loquẽdi non aduerſatur loco aſſerenti, Deũ ab æterno omnia cognouiſſe.*

QVOD

QVOD *Sancta mater Eccleſia obſeruat, & Paraſceuen, & Diem dominicam, & ieiunium quadrageſimæ, & Paſchæ feſtiuitatem, & Pẽtecoſtes lætitiam, & pro uarietate regionum diuerſa in bonore Martyrum tempora conſtituta, uidetur reprehenſum à Paulo dicente, dies obſeruatis, & tempora.* RESPONDET *Hieronymus: Non eoſdẽ Iudaicæ obſeruationis dies eſſe, quos noſtros. Nos enim non azymorum Paſcha celebramus, ſed reſurrectionis & crucis. Nec ſeptem iuxta morem Iſraël numeramus hebdomadas in Pentecoſte, ſed Spiritus ſancti ueneramur aduentum. Et ne inordinata congregatio populi fidem minueret in Chriſto, propterea dies aliqui conſtituti ſunt, ut in unum pariter omnes ueniremus. uide Hieronymum in hunc locum.* Dies feſti Chriſtianorum.

DICTIO.

VERBVM *Aemulari, quãquam frequenter idem ſit quod imitari, Apoſtolus tamen familiarẽ eius habet uſum, pro inuidere, cũ amore, ſeu alicuius amore contendere, & cõniti. Et ut plenius res aperiatur, Amare dupliciter cõtingit: in bono, & in malo: ita & Aemulari. Diligimus enim quandoq;, ſed non bene: ita Aemulamur quãdoq;, ſed nõ bene. Verum ut amor eſt diligere bonũ, odium odiſſe malũ: ita Aemulatio ſeu Zelus, utrunq; inuoluens propriè eſt odiſſe malũ in re amata: & quò uehemẽtius ames, eò ardẽtius odias, & inuideas malũ amati. Vnde intelligimus Zelũ, iratum amorẽ, uel amoroſam inuidiã. Sic Apoſtolus 2. ad Cor. 11. Aemulor enim uos Dei æmulatione. Vbi de Imitatione nõ intelligitur, quia ſequitur, Deſpondi enim uos uni uiro, &c. Timeo autẽ ne ſenſus ueſtri corrũpantur, &c. quaſi dicat. Ita diligo caſtam fidẽ ueſtram, ut nõ poſſim non timere, & odiſſe corruptionẽ ueſtri: clarè exponens, quid ſit Aemulari æmulatione Dei. Aemulatio Dei, id eſt, ſecundũ Deum, eſt odium mali in re amata: ſeu amor boni, & odium mali in re amata. Sed ſecundum ſpeciem & erroneè, quia non benè, cùm malum iuſtitiæ legis, uelut bonum, in Galatis quærerent ſtatuere, iſte eſt ſtultus zelus.* Aemulor. Zelus. Zelus ſtultus.

PRAEFINITVM *tempus, eſt dies præſcriptus, ſtatutus, & præſtitutus.* Tempus præfinitum.

ALLEGORIA, *Tropus eſt, & figura cùm aliud dicitur, aliud ſignificatur.* Allegoria.

GRAECA *uox elementi (uidelicet Stichion) anceps eſt, quæ declarat interim initium ac primordium rei naſcẽtis, interim ipſas literas. Iuſtinianus libros Inſtitutorum, Elementa iuris appellat, ueluti rudimenta.* Elementa.

SINA, *ſiue Sinai, mons in deſerto Arabiæ, alio nomine Oreb, uel Choreb, in quo Moyſes legem & præcepta accepit à Deo: & interpretatur rubus. Hierony. ait, Qui confinis eſt Hieruſalem, non quòd mons ciuitatem attingat, ſed quòd Iudæa, in qua eſt Hieruſalẽ, uelut medio, & Arabia deſerta, in qua eſt Sina mons, ſunt confines. Nam Iudæa ab Oriente habet Arabiam Petræam, & iuxta hanc ad Meridiẽ tangit Arabiam deſertam, ut ſic propter totius confinitatem, pars quoq; parti & confinis & coniuncta dicatur. Quidam adnotat in Græcis ſcholijs moneri, Sinam Arabicè dici Agar.* Sina. Oreb. Choreb.

INFIRMITAS *carnis, tropo Paulino exprimit conditionis uilitatem. Infirmitas enim imbecillitas eſt, qua Apoſtoli cùm eſſent pauperes, contempti, uarijs deinde perſecutionibus ſubiecti, &, ut ad Corinthios dicit, nouiſſimi omnium ſecundum carnem, & coram hominibus impotentes, & nihili habebãtur: Tamen ſub hac infirmitate operabantur uirtutes, & erant potentiores in uerbo, & opere, quàm totus mundus. Quare hic genitiuus, Carnis, abſolutè ponitur, ut ad Roma. 1. cap. Qui factus eſt ei ex ſemine Dauid ſecundum carnem, &c. 1. Petri 3. Mortificatos quidem carne, uiuificatos autem ſpiritu. Ita & hic infirmitas carnis, id eſt, imbecillitas quæ eſt ſecundum carnem, ſi uirtutem non uideas, quæ eſt in ſpiritu. Quod autem infirmitas ſignificat quod* Infirmitas carnis.

dictum eſt ex 2.Corint.11.& 12.notum eſt,ubi omnia recenſens quæ geſſerat,& paſſus fuerat,Libẽter(inquit)gloriabor in infirmitatibus meis,ut inhabitet in me uirtus Chriſti.Et,Virtus in infirmitate perficitur.Et,Cùm infirmor,potens ſum.

Non circunciſio,ſed noua creatura commendat nos Deo. CAP. V.

Act.15.a STate:& nolite iterum iugo ſeruitutis cõtineri.Ecce ego Paulus dico uobis,quoniam ſi circuncidamini, Chriſtus uobis nihil proderit. Teſtificor autem rurſus omni homini circũcidenti ſe, quoniam debitor eſt uniuerſæ legis faciendæ.Euacuati eſtis à Chriſto,qui in lege iuſtificamini:à gratia excidiſtis.Nos enim ſpiritu ex
Ex fide iuſtitia non ex lege. 1.Corinth.5.b fide ſpem iuſtitiæ expectamus. Nã in Chriſto IESV neq; circũciſio aliquid ualet,neq; præputium:ſed fides, quæ per charitatẽ operatur.Currebatis bene: quis uos impediuit ueritati non obedire? Nemini conſenſeritis. Perſuaſio hæc non eſt ex eo qui uocat uos. Modicum fermentum totam maſſam corrumpit. Ego confido in uobis in Domino, quòd nihil aliud ſapietis: Qui autẽ conturbat uos,portabit iudicium, quicũq; eſt ille. Ego autem fratres ſi circũciſionem adhuc prædico, quid adhuc perſecutionem patior? Ergo euacuatum eſt ſcandalum crucis. Vtinam & abſcindantur qui uos conturbant.Vos enim in libertatẽ uocati eſtis fratres, tantùm ne libertatem in occaſionem detis carnis: ſed per charitatem ſpiritus ſeruite inuicem.

Verbũ State,à multis fini capitis præcedentis iungitur: In libertate igitur qua Chriſt' nos liberauit, ſtate. Euacuati,&c.] nihil uobis prodeſt Chriſtus.

Maſſam corrũpit.] cõſperſionem fermẽtat.

Euacuatũ.] abolitũ eſt offendiculum

Cõturbant.] labefactant.

State.*Hoc uerbo State,manifeſtat,quàm nutabundi & inſtabiles ſint Galatæ.Quare hortatur illos, ne redeant in ſeruitutem. Videturq; maiora de eis concepiſſe, quàm inuenerit dicens,State: non autem,Surgite.Idq; factum putauerim more optimi doctoris,qui non ſtatim cum deſperatione reparandi corripit,imò cum magno ſpei bonæ argumento.*

Doctoris honeſta functio.

Ecce ego Paulus. *Solicitudine Apoſtolica ductus,repetit nomen ſuum in pondus autoritatis,ſuæ perſonæ dignitatem ac fidem quibuſuis argumentis ac demonſtrationibus præponens. Exhortatus eſt,dicens,State:modo terret ac minatur,pronũtians Chriſtum non prodeſſe ſi circuncidantur. Hoc eſt Chriſtum ipſis otioſum fieri, cùm non innitantur merito Chriſti.*

Omni homini circuncidenti. *Adducit ſecundum incommodum ſi circuncidantur.Hoc idem Roma.3.dixit, Si autem præuaricator legis ſis,circunciſio tua præputium facta eſt:hoc eſt,deficis à lege ad Gẽtiliſmum.Conſtat nanq;,quæ legis ſunt adinuicem connexa eſſe,& catenata. Nam circunciſio ſacrificia depoſcit,neomenias,& ſabbatha obſeruat,ſacrificium & locum exigit,& modum,& purgationes.*

Euacuati eſtis. *Quiſquis es, qui iuſtitiam à lege depoſcis, excidiſti à Chriſto, & nullum*

& nullum cum Chriſto habes commercium: Iuſtitia enim neq; ueſtrum, neque legis eſt Iuſtitia eſt opus Chriſti.
opus,ſed IESV Chriſti. Quò fit,ut non abs re dictum ſit, Chriſtianus non uiuit,non loquitur,non operatur,non patitur:ſed Chriſtus in eo. Eſt enim Chriſtus omnia in omnibus. Illarum enim paſsionum tolerantia,donum Dei eſt.

Non enim ſpiritu. *Spiritum ad diſtinctionem Literæ poſuit,ac ſi dicat: Quia credimus,ideo non carnaliter, ſed ſpiritualiter expectamus ſpem iuſtitiæ: id eſt,ipſum Chriſtum,qui eſt ſpes noſtra,iuſtitia noſtra: cuius nos ſecundum aduẽtum expectamus, quo iudicaturus omnia,& ſua iuſtitia reddet unicuiq; ſecundum opera ſua.*

In Chriſto Ieſu. *His duabus ſpeciebus enumeratis circũciſione & præputio,intellexit Paulus omnia quibus uel Iudæi,uel Gentes poterãt gloriari nõ iuſtificare nos, non facere hominẽ Chriſtianũ, ſed fidem non hiſtoricam, aut Ariſtotelicã,uerùm eam, quæ per charitatem operatur,hoc eſt fidem uiuã,ut docuimus in dicto 1.ca. ad Roma.*

Currebatis bene. *His uerbis blanditur Galatis, & quaſi deplorando loquitur hunc in modum,Quis uos deturbauit à culmine perfectionis,ad quam euaſeratis,ne ueritati Euãgelicæ adhæreretis,ſed legi obſequeremini,quæ nunc inanis & inutilis facta eſt. Obſeruabis,Paulum non dixiſſe Ambulabatis: ſed,Currebatis. Curſus enim proficientium ad perfectionem eſt,Pſal. 18. Exultauit ut gigas ad currendam uiam. & 1. Co-* Curſus eſt proficientium.
rint. 9. Sic currite ut cõprehẽdatis. Currere in Chriſto,eſt ardere in charitate Chriſti. Currere i Chriſto.

Quis uos impediuit. *Si Chriſtũ amplexati fuiſſetis, quis uos auocare potuiſſet à ueritate Euangelij,quam me doctore recepiſtis? Nemo certè. Reuera Galatæ & nimirum transſcribiles eſtis,à tanta perfectionis ſublimitate,in tantam contrariæ ſuperſtitionis profunditatem tam cito deiecti.*

Nemini conſenſeritis. *Hieronymus hanc clauſulam non interpretatur, quòd in Græcis libris non inueniatur, nec in ullis eorum qui in Apoſtolum commentati ſunt. Quare multi eam reijciunt. Ne noſtrum uideamur interpretem contemnere, in hunc ſenſum ſic accipito,Quantum ad fidem attinet,nolite alteri,quàm mihi credere.*

Perſuaſio hæc. *Veſtri nominis Galatæ proprietatem ſecuti eſtis, cùm tam cito tranſlati fueritis. Hanc defectionem à Chriſto non accepiſtis,qui uocauerat uos in libertatem,& ad fidem qua iugum legis exueratis.*

Modicum fermentum. *Occupatio eſt. Quid nos (aiunt) tam aſperè laceſsis, ô Paule? Vnum exceſsimus mandatum, & tantopere id auges crimen? Reſpondet: Quemadmodum modicum firmenti omnem maſſam uitiat, & ſibi admiſtam immutat: ita peruerſa doctrina,etiam modica,ſeu pauci impoſtores,& hæretici,uos facile decipient,& corrumpent.*

Confido in uobis. *Vt poſt tonitrua ſolet pluere: ita poſt aſpera Paulus blan-* Simile.
ditias affert, ne nimia uerborum aſperitate, in deſperationem cadant. Quò fit,ut paternè illis blandiri uideatur, dum confidit in illos,ſed non niſi in Domino. Maledictus enim,qui confidit in homine. Confido(inquit)quòd quæ ex me didiciſtis non mutabitis. hæc prophetico ſpiritu Paulus pronuntiat, Galatas uidelicet ad ueritatis uiam, quam amiſerant,regreſſuros. Id argumento eſt quod ait, In Domino. Ego confido uobis in Domino, quòd nihil aliud ſapietis. Diuino enim confiſus ſpiritu quæ agnouerat de Galatis,prophetauit.

Qui conturbat uos. *Arguit eos,qui peſtilentes doctrinas ſeminant,quas onera hic uocat: ſicut Chriſtus in Matthæo: Alligant quippe Phariſæi onera grauia,& quæ portari non poſſunt. Illi certè portabunt ſuum iudicium,hoc eſt,ſuam damnationẽ.*

Hac ſententia Paulus uelut iudex pro tribunali ſedens condemnat Pſeudapoſtolos.

Si circuncisionem. *Eadem eſt ſententia quam prædixit, An quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Chriſti ſeruus non eſſem. Ita ſi circunciſionem prædicarem, utiq; Iudæis gratus eſſem. Sed ego ab illis perſecutionem patior. Id uobis argumento eſſe debet, me non docere circunciſionem utilem eſſe: imò doceo, nihil uobis prodeſſe Chriſtum, ſi circuncidamini.*

Ergo euacuatum eſt. *Euacuatum: hoc eſt, ceſſauit, & ceſſatum eſt, ut ita dicā. Iudæi non ægrè ferunt Chriſtum fuiſſe crucifixum. Sed cùm audiunt hac morte Chriſti extincta eſſe legalia, & partam eſſe nobis ſalutem, offendunt in Petram, & ſcandalizantur. Quare ait Paulus, Si mortuum Chriſtū, & legalia uim iuſtitiæ habere prædicarem, ceſſaret Iudæorum ſcandalum, & Iudæis gratus eſſem: imò adhuc hominibus placerem. Sed ego prædico, Mortem Domini eſſe noſtram ſalutem, ut omnes audiunt, & teſtificantur. Quare Circunciſionē, & legis iuſtitias dico impias eſſe: tantum abeſt, ut illa doceam. Apoſtolus tribuit Iudæis ſcandalum in Chriſto. 1. Corinth. 1. Nos prædicamus Chriſtum crucifixum, Iudæis quidem ſcandalum, Gentibus autem ſtultitiam: nobis uerò, qui credimus, Dei uirtutem & ſapientiam. Et Lucæ 2. Simeon ait: Poſitus eſt hic in ruinam, & in reſurrectionem multorum in Iſraël. Quod ſi dixeris, uitandum eſſe ſcandalum. Eſt reuera puſillorum ſcandalum uitandum: ſed Phariſæorum contemnendum, qui ſua malitia, & non doctoris bono opere ſcandalizantur.*

Iudæorū ſcandalum.

Scandalum duplex.

Vtinam abſcindantur, qui uos. *Imprecatio eſt amputationis pudēdorum, non ex odio, ſed ex iuſtitia. Quaſi diceret, Si tanto deſiderio uolunt uos circūcidi, opto ut non ſolùm pelliculam illam abſcindant, ſed etiam ipſi eunuchi fiant, amputatis omnino teſticulis. Aut qui ueritati Euangelicæ ita aduerſantur, ut uel filios ſpirituales gignere non poſſint, extra eccleſiam eijciantur.*

Qui uos conturbant. *Labefactant. Labefactatur autem quod à ſuo ſtatu dimouetur.*

Tantùm ne libertatem. *Hieronymus, & pleriq; alij legunt, Carni. non Carnis. Sed ad ſenſum hoc non magni refert. Senſus eſt, Primum quod libertati Euangelicæ aduerſatur, eſt affectus carnalis. Cauete ab huiuſmodi.*

Lucæ 19.d
Matth. 22.d
Marci 12.c
Roma. 13.c
Iaco. 2.b
Spiritu ambulandum.
Roma. 13.d
1. Petri 2.c
Caro.
Spiritus.
Opera carnis.

Omnis enim lex in uno ſermone impletur, Diliges proximum tuum ſicut teipſum. Quòd ſi inuicem mordetis & comeditis, uidete ne abinuicem conſumamini. Dico autem in Chriſto: Spiritu ambulate, & deſyderia carnis non perficietis. Caro enim concupiſcit aduerſus ſpiritum: ſpiritus autem aduerſus carnem. Hæc enim ſibijnuicē aduerſantur: ut non quæcunq; uultis, illa faciatis. Quòd ſi ſpiritu ducimini, non eſtis ſub lege. Manifeſta autē ſunt opera carnis, quæ ſunt fornicatio, immūditia, impudicitia, luxuria, idolorum ſeruitus, ueneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, diſſenſiones, ſectæ, inuidiæ, homicidia, ebrietates, comeſſationes, & his ſimilia: quæ prædico uobis, ſicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnū Dei non conſequentur.

ſequentur.

ſequentur. Fructus autem ſpiritus eſt, charitas, gaudiũ, pax, patientia, longanimitas, bonitas, benignitas, manſuetudo, fides, modeſtia, continentia, caſtitas. Aduerſus huiuſmodi non eſt lex. Qui autẽ ſunt Chriſti, carnẽ ſuã crucifixerunt cũ uitijs & concupiſcẽtijs. Si ſpiritu uiuimus, ſpiritu & ambulemus. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes.

Fructus ſpiritus.

Vitijs] affectibus

Gloria inanis.

Omnis enim lex. *Omnium bonorum operum fundamentum docui eſſe charitatem: Nam omnium functionum fons & regula eſt dilectio: Id quod dicto Domini, Matth. 7. oſtendo: Diliges, inquit, proximum tuum, ſicut teipſum. Cùm ergo dico debere uos per charitatem ſeruire inuicem: idem uolo quod lex uno uerbo comprehendit, diliges proximum tuum ſicut teipſum. Quid ergo oneratis uos lege? Quid anxij ſudatis, & uexamini ceremonijs legis? deſiſtite ab ijs ineptijs. Tota lex uno uerbo pleniſſimè comprehenditur, diliges proximum tuum ſicut teipſum. Videte non ſolum Moyſi, ſed & omnium legum ſummam comprehendi hoc uerbo, diliges proximum tuum ſicut teipſum.*

Quòd ſi inuicem mordetis. *Arguit Galatas tum iracundiæ, tum ſcurritatis, & uoracitatis: aut de inexplebili habendi cupiditate. Propterea, ait: Videte, ſeu cauete, ne hæc in proximum exercentes, in uos relabantur, & conſumamini. Paulus ſemper eò tendit, ut ſeruent charitatem, & unum ſapiant, qui tametſi differenter dona receperint, non inflentur alter in alterum. Nam ſic Roma. 12. Et 1. Corint. 12. proponit imaginem corporis & membrorum, quomodo membra pro inuicem ſolicita ſint, & alterum alteri ſeruiat, ac non lædat. Hæc ſi fecerint, inuicẽ non mordebunt, non uorabunt, non detrahent inuicem: ſed mutuò amabunt. Videtur per Mordere, criminationem, detractionem, uituperia, intelligere: per Comedere, uindictam, & oppreſſionem: per Conſummari, utriuſq; perditionem.*

Mordere.
Comedere.
Conſummari.

Spiritu ambulate. *Spiritu ambulare, eſt proficere in Euangelio, & his quæ ſunt IESV Chriſti, qui ſuis abundè largitur ſui ſpiritus dona, quibus ſpiritualiter uiuunt, ueterem hominem abnegantes, & nouum induentes.*

Spiritu ambulare.

Et deſyderia carnis non perficietis. *Vultis, ô Galatæ, libertatem Euangelicam agnoſcere: non perficietis concupiſcentias, ſeu carnis deſyderia ſi ſpiritu ambulaueritis. Carnem Paulus hic appellat, humanas cogitationes, & mentis affectus, qui terrenis in rebus uerſentur. Obſerua, Nõ perficietis: Nam Facere concupiſcentias, eſt eas habere, titillari, & moueri ab illis, ſiue ad iram, ſiue ad libidem: Sed perficere, eſt eis conſentire, & eas implere. Hæc ſunt opera carnis, quæ non habebimus, quando mortale hoc induerit immortalitatem. Quandiu enim huic corpori immerſa erit anima, tandiu mouebimur, titillabimur. Sed his motibus ne complaceamus, Spiritu ſancto noſtrum ſpiritum dirigente, reſiſtendum eſt. Quòd hic dicit, Spiritu ambulandum: &, Tentationi reſiſtendum: uocat Roma. 8. Spiritu facta carnis mortificari.*

Caro.
Cõcupiſcẽtias facere & perficere non idem.

Caro enim concupiſcit aduerſus ſpiritum. *Hunc conflictum non eſt opus literis explicare, quem uehementius & ſentimus & experimur, quàm dicere poſſimus. Sed inter hoc iurgium (ait Hierony.) media anima conſiſtit, habens quidem in ſua poteſtate Bonum & malum uelle, uel nolle: ſed non habens hoc ipſum Velle ac nolle,*

perpetuum: quia fieri poteſt, ut cùm carni conſenſerit, et opera eius fecerit, rurſum per pœnitentiam ſe remordens, ſpiritui copuletur, & opera eius efficiat. hæc ille.

Vt non quæcunq; uultis. *Tam uehemens eſt carnis & ſpiritus conflictus, ut aliqua uelimus, & non faciamus. Nam ex parte carnis tanta & tam uehemens eſt inclinatio ad carnalia, ut multa, quæ ſecundum rationem uolumus, non faciamus. Hoc manifeſtatur in incontinentibus, & maximè uoluptuoſis. Continens facit quod uult, quo ad exequutionem deliberatam: non tamen facit quod uult, quo ad effectus & titillationes carnis, quas inuitus patitur. Has non ſentire, non eſt poteſtatis noſtræ: ſed illis non complacere, & eaſdem non perficere, Dei gratia adiuti, poſſumus: qui fidelis eſt, non ſinens nos tentari ſupra id quod poſſumus.*

Carnalis.

Quòd ſi ſpiritu ducimini. *Carnales ſunt, qui uoluptates ſequuntur. Spiritales qui Spiritum ſanctum præuium habent: hoc eſt, ſpiritu doctore & autore ſapiunt. Ex his facilè intelliges philoſophos animales dici, & carnales, qui proprios cogitatus putant eſſe ſapientiam, de quibus rectè dicitur 1. Corinth. 2. Animalis homo non percipit quæ ſunt ſpiritus. Hunc ergo ſpiritum (ſupple ſanctum) ſi ſequamini, non eſtis ſub lege: id eſt, nihil legi debetis, & à lege abſoluti eſtis, illius conſilio non indigetis. Aut dici poteſt in hunc ſenſum: Quia lex non eſt iuſto poſita, qui Spiritu ſancto ductantur, non ſunt ſub lege, quaſi illa indigeant, tanquàm monitrice & directrice. Nam qui nec ira inceditur, quid habet monitore opus, ne quem occidat?*

Fructus quare nō in carne dicitur ſed opus.

Manifeſta autem ſunt opera carnis. *Quicquid ſpiritui aduerſatur, carnem intelligit. Dicit carnis opera manifeſta, quia uel omnibus ea nota eſſe demonſtrat, cùm ita mala eſſe pateant, ut illorum operatores lucē ipſam fugiāt. Sed & obſeruabis eleganter dictum à Paulo, quòd in carne opera poſuit, fructus in ſpiritu: quia uitia in ſemetipſa finiuntur, & pereunt: uirtutes uerò frugibus pullulant, & redundant. Nec putemus animæ nullum eſſe opus, ſi uitia carni, ſpiritui uirtutes deputentur. Quia anima, ut paulò antè dictū eſt, in medio conflictu poſita eſt. Vel carni iungitur, & dicitur de ea Geneſ. 6. Non permanebit ſpiritus meus in homine in æternū, quia caro eſt. Vel ſpiritui copulatur, & in ſpiritus uocabulum tranſit. Qui enim adhæret Domino, unus ſpiritus eſt. 1. Corinth. 6. Carnis opera recitat. Primo loco occurrit Fornicatio, quam (ut ait Hierony.) qui committit, templum Dei uiolat. Membra noſtra in quibus Chriſtum geſtare debemus, ſunt Chriſti: qui autē fornicatur, facit mēbra illa eſſe meretricis. Adulteriū, & Fornicatio cum ſoluta nota ſunt. II. Immunditia, & Impudicitia, quibus modos fœdi concubitus intelligit, quos pro ſcelerum magnitudine innominatos uoluit. III. Luxuria generale nomen eſt, extenſum etiā ad exceſſum coniugum, Græcis eſt ἀσέλγεια aſelgia, Laſciuia, uel (ut Ambro.) Obſcœnitas, dicitur, quod ad mores, geſtus quoq;, & uerba pertinere poteſt. IIII. Idololatria, qua laborant (autore Paulo) uentri & pecuniæ ſtudentes. Aut dici poteſt cultus idolorū, qualis erat in gentibus, qui hodie non eſt. V. Veneficium, intoxicatio, quod malū hodie mirè increſcit. Hieronymus interpretatur Artē maleficā. Pharmacum enim Græcè uenenum, uel medicamētum dicitur. Quò fit, ut Magos, Maleficos, Carminatrices, & qui pactis Dæmonū uſi illudunt, furantur & nocent proximis ſuis, Apoſtolus intelligat. VI. Inimicitiæ, Simultates, & ſilentia inter ſe odia eſſe uidentur. Iræ, notū eſt. Rixæ, quæ ſunt, quando aliquis ad contradicendū paratus, ſtomacho delectatur alieno, & muliebri iurgio contendit, & prouocat contendentē. Hæc omnia experientia & exēplo duorum aduerſariorū melius, quam deſcriptione colligi poſſunt. Primùm enim ſunt inimici atq; diſcordes, tum*

Carnis opera. Fornicatio.

Adulterium. Immunditia. Impudicitia. Luxuria.

Idololatria.

Veneficium. Pharmacum.

Inimicitiæ. Simultates. Rixæ.

des,tum data quacunq; occaſione,mox litigant:litigantes autē æmulantur,dum quiſq; alteri ſuperior eſſe nititur,æmulantes autem iraſcuntur:irati autem quærunt utrinq; quod dicant,aut faciant,aut omittant quod alterū mordeat,aut prouocet,hoc eſt rixantur:Rixantes autē diſſentiunt,& quiſq; ſua defendere promptus eſt,alienaq́; infirmare.Ex quibus,tunc ſectæ & hæreſes fiunt,dum quiſq; alios in ſuam partē trahit,et alteri abſtrahit. Hinc alitur Inuidia, atrox malum, tandē in cædes & homicidia ruunt: & hic finis huius mali. Diuus Hierony.ait,omnē dici hæreticum,qui ſcripturā aliter intelligit,quàm ſenſus Spiritus ſancti flagitat.Ebrietas tam ex uino,quàm ex cæteris bibendi generibus, quæ uario modo conficiuntur, poteſt accidere. Ex quo & de ſancto dicitur,Vinum & ſiceram non bibet.Sicera interpretatur ebrietas,ſeu quod inebriare poteſt. Comeſſatio,quæ Lucæ 21. Crapula dicitur. Sicut ebrietas nimium bibendo,ita crapula nimium comedendo grauat corda.Addit Paulus & his ſimilia. Quis quis omnem lernā,& ſentinam carnalis uitæ recenſeat? Partes aliquot ſignauit Paulus,ne Galatæ cauſarentur ſeſe neſcire,quomodo carnis concupiſcentijs reſiſterent.

Ebrietas. Sicera. Comeſſatio.

Fructus ſpiritus. *Spiritum hunc eſſe dicit, qui nihil commune cum carne, & eius operibus habet.Is eſt qui ſpiritalem hominem & iuſtificatum reddit:fitq́; bona arbor quæ malos fructus ferre nequit, Matth.7. Fructus ſpiritus ſunt Charitas. Hæc eſt omnium bonorum radix: hac ſummè Deum colimus,& proximo obſequimur, & non inuidemus.hic fructus ſumma eſt legis Euangelicæ. II.Gaudium.Qui charitate afficitur, ſemper lætior eſt in Deo,cuius gratia omnia peragit & tolerat lætus, etiam in medijs mundi procellis laudans,& benedicēs Dominum,in camino ignis die ac nocte. III. Pax.Spiritalis ſuſcepta lætitia conquieſcit, nec ullis animi cogitationibus obturbatur.Quòd ſi quos odio habere uidetur,non eos odit, ſed illorum faſtidit nequitiam: hos ut fratres colit,& odiū præfert,ut corrigantur,& correctis conducat. IIII.Patientia,Benignitas,Longanimitas,Manſuetudo. Non uidetur tam anxie quærēda harum uocum diſcrepantia. Paulus enim hanc bonorum congeriem produxit, non quòd hæc ſola ſint,ſed quòd in his ſit ſumma.Patiens in duris ferēdis. Longanimis eſt animi magnitudine præditus,& ſapiētia ornatus,neq; accelerate,& præcipitanter, ſed ſenſim & lento gradu,decentes ingerit pœnas. Benignitas eſt uirtus lenis,blanda, tranquilla,& omnium bonorum acta conſortio, inuitans ad familiaritatem,dulcis alloquio, moribus temperata. Hanc Ambroſius uocat Lenitatem. Bonitas autem poteſt eſſe triſtior,& fronte ſeueris moribus irrigata, ad benefaciendum tamen expoſita, nemini nocet,omnibus prodeſt. V. Fides, non illa ſimplex, ſed quæ præ charitatis ardore uel ipſos montes transferat, credatq́; omnia apud Deum factu facilia, quæ apud homines impoſſibilia ſunt.Aut fides in proximū,cui ſumus fideles,tenaces,& ſeruantes pactorum, ac promiſſorum. VI. Modeſtia, Continentia & Caſtitas, quæ non ſolùm ab eſcis,& carnis illecebris,ſed etiam ab omni nequitia abſtinendum eſſe docent.*

Charitas. Spiritalis. Gaudium. Pax. Patientia. Benignitas. Bonitas. Fides.

Aduerſus huiuſmodi non eſt lex. *Quemadmodum calcaribus non indigent equi natura ueIociores,ita nec lege Iuſti. Si omnes iuſti eſſent ac ſecundum ſpiritum uiuerent,illis nulla lege eſſet opus:cùm iuſti ſic uiuentes,ſint ſibijpſis lex.*

Qui autem ſunt Chriſti. *Ambroſius legit Chriſti, in nominandi caſu,numero plurali:non genitiuo.Addit enim eos uocare Chriſtos,id eſt unctos,qui Chriſto deuoti ſunt.*

Qui dicuntur Chriſti.

Carnem ſuam. *Chriſtus pro nobis, ſeu loco noſtro in cruce pretium noſtræ redemptionis dependit. Fit igitur, ut ſicut ille morte ſua reliquit infirmitates noſtras in-*

dutas, & affixit cruci chirographum, & exſolutionem pœnæ, quã loco noſtro tulit, & ſoluit: ita illi per fidem uiuam adhærens mortificat ſeipſum, ſeu crucifigit carnẽ ſuam cum uitijs, & concupiſcentijs, reſurgens cũ Chriſto, & eundem induens, filius Dei deſignatur, & in eo uiuit Chriſtus, cuius gratia omnia in eo fructificãt. Quare legi nihil is debet, cùm illi per Chriſtum tam abundè ſit ſatisfactum, ut amplius quæri non poßit. Huius crucifixionis claui ſunt Verbum Dei, per impulſum gratiæ Dei, penetrantes, & carnem prohibentes, ne ſequamur noſtra deſyderia. Sic Eccleſiaſtes ultimo ca. Verba ſapientium ſicut ſtimuli, & quaſi claui in altum defixi: quæ per magiſtrorum conſilium data ſunt à paſtore uno: id eſt, à Chriſto, per Apoſtolos & Prophetas.

Non efficiamur inanis gloriæ. Qui firmi eſtis, non inflemini aduerſus infirmos, inani gloria conſiſtente in æſtimatione & opinione hominum. Inuicem prouocantes, more pſeudapoſtolorum, prouocantium quodam clamore Chriſtianos ad certamen: quaſi Chriſtiani non poſſent illis reſpondere de legis abrogatione, quam prædicant, nuntiantes Chriſtum ueniſſe. Sed imitemini publicanum illum, qui humilitate ſua Deum glorificauit, & Phariſæum confudit. Lucæ 18.

CONCILIATIO.

CVM Paulus ſuperioribus dicat: Viuo autem iam non ego, Viuit autẽ in me Chriſtus. Et 2. Corint. 13. An experimentũ quæritis eius, qui in me loquitur Chriſtus? Quid eſt, quòd hîc ſua autoritate loquitur dicens, Ecce ego Paulus dico uobis? NIHIL hîc pugnantiæ eſt: imò liquidò comprobatur priore autoritate adducta, quòd hæc uerba, Ecce ego Paulus dico uobis: non quaſi Pauli uerba tantùm accipienda, ſed Domini, Lucæ 10. Qui uos audit, me audit: Qui uos ſuſcipit, me ſuſcipit. Nam cùm 1. Corin. 7. præmiſiſſet, His autem, qui nupti ſunt, denuntio non ego, ſed Dominus: & ſtatim intuliſſet, Cæteris autẽ ego præcipio: ne uilis ſua putaretur autoritas, Puto (inquit) quòd & ego ſpiritũ Dei habeo: ut ſpiritu & Chriſto in ſe loquente, non contemptui duceretur, qui prophetas imitans diceret: Hæc dicit Dominus omnipotens. Vide Hierony. in hoc cap.

QVID eſt quod hîc Paulus prædicat, Si circuncidamini, Chriſtus nihil uobis prodeſt: cùm uideatur contrarium ad Roma. 2. dicere: Circũciſio quidem prodeſt, ſi legem obſerues. & infrà: Quid ergo eſt amplius Iudæo, aut quæ utilitas circunciſionis? Multum per omnem modum: primùm quidem quia credita ſunt illis eloquia Dei: Si enim his qui circunciſi fuerint, Chriſtus nihil prodeſt, quomodo legem cuſtodientibus prodeſt circunciſio? DICAMVS, (ait Hieronymus) epiſtolam quæ ad Romanos ſcripta eſt, ad eos eſſe dictatam, qui ex Iudæis, Gentilibusq; crediderant: & hoc egiſſe Paulum, ut neuter populus offenderetur: quò ſcilicet ſuum utraq; plebs priuilegium poßideret, ut nec Gentiles circunciderentur, nec circunciſi præputium adducerent. Ad Galatas autem ſcribens, alio uſus eſt argumento. Non enim erant ex circunciſione, ſed ex Gentibus, qui crediderant. Nec poterat eis prodeſſe circũciſio, qui poſt Euangelij gratiam iterum ad legalia reuerterentur elementa. Et ne reſideat ulla dubitatio, quòd circunciſio nihil proſit, ſed propter eos qui ex Iudæis crediderant, ad Romanos de circunciſione ſententiã temperauit: paulatim ad epiſtolæ eiuſdem poſteriora deſcendẽs, nec circunciſionem, nec præputium aliquid ualere monſtrauit. Et 1. Corinth. 7. ait: Circunciſio itaq; nihil eſt, & præputium nihil eſt, ſed obſeruatio mandatorum Dei. Qui ergo nouo perſcripti ſunt teſtamento, neque ſi circunciſi fuerint, aliquid conſequuntur utilitatis: neque qui præputium habent & incircuncisi manent, aliquid detrimenti, & iacturæ habent, quòd non fuerint circunciſi. Quandoquidem in Fide, quæ per charitatem

tem

tem operatur, cunctarum rerum uertitur cardo.

QVAERITVR, Quomodo Paulus diſcipulus eius, qui ait, Benedicite maledicentibus uobis: & ipſe loquens ad Roma.12. Benedicite, & nolite maledicere: & 1. Corinth.15. Neq; maledici regnum Dei poßidebunt: Nunc & maledixerit eis, qui eccleſias Galatiæ conturbabant, & cum optantis uoto maledixerit: Vtinam & abſcindantur qui uos cõturbant. Tam enim deteſtanda eſt abſcißionis paßio, ut & qui nõ inuitis etiã intulerit, legibus publicis puniatur, & qui ſeipſum caſtrauerit infamis habeatur. RESPONDET Hierony. Non tam furoris in aduerſarios, quàm dilectionis in eccleſias Dei uerba ſunt, quæ loquutus eſt Paulus. Videbat quippe totam prouinciam, quam ipſe ſuo ſanguine, & periculis ab idololatria, ad Chriſti tranſduxerat fidem, ſubita perſuaſione turbatam, & dolore apoſtolico, dolore patris ſe tenere non poterat: mutabat uocem, & quibus blanditus fuerat, iraſcebatur: ut quos nequiuerat lenitate, ſaltem obiurgatione retineret. Aut dici poteſt, quòd Paulus non tam maledixerit eis, quàm orauerit pro illis, ut eas partes corporis perderent, per quas delinquere cogebantur. Et quomodo Matth.18. dictum eſt, Melius eſt aliquem ſine oculo, ſine manu, ſine pede, & qualibet alia parte membrorum intrare in regnum cœlorum, quàm totum ire in gehennam. Ita & nunc optare eis magis unam partem corporis perdere, quàm per occaſionem integri corporis perpetuo igne damnari. Auguſtinus ex maledictione facit benedictionem, ſic interpretans, quaſi Paulus precetur pſeudoapoſtolis, non ut circuncidantur, ſed abſcindantur: hoc eſt, ſpadones fiant propter regnum cœlorum: ſic enim futurum, ut deſinant prædicare Iudaicam circunciſionem. Hoc commentum malim amplecti, quàm tribuere Paulo imprecationem.

CV̀M Paulus hic dicat, Si circuncidamini, Chriſtus uobis nihil proderit: cur in Actu.16.cap. contra ſuam prædicationem uidetur egiſſe, quando Timotheum circuncidit? AVGVSTINVS dicit primos illos Chriſtianos, qui ex Iudæis crediderant, qui ſecundum legis ueteris præcepta nati erant atq; inſtituti, iuſſerunt Apoſtoli patrium ritum, traditionemq́; tantiſper ſeruare, ut eos quibus hoc opus erat, ſeruarẽt: & non ſtatim carnis circunciſio prohibita eſt, ne ex hoc ſcandalum Eccleſiæ naſceretur: ſed paulatim perſuadendo ad intellectum perfectum ducerentur. Hoc modo Paulus prudenti quodam conſilio, & non ſimulatione fallaci circuncidit Timotheum Iudæa matre, & patre Græco. Refectio illius præputij, quæ circunciſio dicitur, in ſe, & ex ſe non eſt mala. Quod fecit Paulus, non adhibens fidem illi conciſioni, ut coaleſcerent tandem, ad uerum lapidem angularem Iudæi & Græci. Nam Paulus, qui Iudæis Iudæus factus eſt, & omnibus omnia, ut omnes lucrificeret, hac legis ſimilitudine, dum Timotheum circuncidit, uſus eſt, ut quibuſcum uerſaturus erat Timotheus Chriſto eos lucrificeret. Cauendum maximè erat, ne in huiuſmodi operibus certam ſpem & ſalutem contineri crederent, quod in primis docebat Paulus.

QVOMODO in his, qui fructus ſpiritus habeant, & aduerſum quos lex eſſe ceſſauit, crucifixio carnis dominicæ ponatur eſſe in laude: cùm ad Hebr.6. in uituperio ſit, Rurſum crucifigentes in ſemetipſis filium Dei, & oſtentui habentes. RESPONDEO. Aliud eſt, Rurſum crucifigere, ſeu Recrucifigere filium Dei, & Crucifigere carnem Chriſti cum uitijs & concupiſcentijs, ut notum eſt ex prænotatis. Quare nulla eſt pugnantia.

PVGNARE uidetur hic locus: Quòd ſi ſpiritu ducimini, non eſtis ſub lege: cum hoc ſuprà 4.cap. Cùm autem uenit plenitudo temporis, miſit Deus filium ſuum,

factum

factum ex muliere, factum ſub lege, ut eos qui ſub lege erant redimeret. Si Chriſtus ſub lege fuit, quid eſt quod hic dicitur, Si ſpiritu ducimini, non eſtis ſub lege? Hæc oppoſitio (ait Hieronymus) de ſuo ſoluetur loco. Qui enim propterea factus ſub lege eſt, ut eos qui erant ſub lege redimeret, utiq; cùm eſſet liber à lege, legi ſe ſubdidit uoluntate, & multò liberior erat Paulo, qui non ſub lege, ſed quaſi ſub lege fuiſſe teſtatus eſt. Similiter ex muliere naſci uoluit, & eſſe ſub lege, ut eos qui nati erant de muliere, & ſub lege ſaluaret. Et certè non eſt natus de muliere, id eſt, de nupta corrupta, ſed de uirgine. Verùm abuſiue uirgo Mulier appellata eſt, propter illos, qui illam fuiſſe uirginem neſciebant. Vt itaq; propter illos, qui ſanctam Mariam arbitrabantur maritum more nuptarum habere, Mulier pro uirgine poſita eſt: ſic propter eos, qui æſtimabant Chriſtum eſſe ſub lege, neſcientes quia factus eſſet iјs qui erant ſub lege, quaſi ſub lege, dicitur & ipſe factus eſſe ſub lege. Hæc Hieronymus.

CVR Apoſtolus hic ſolam commemorauit proximi dilectionem, qua legem dixit impleri: Omnis lex in uno ſermone impletur: cùm Chriſtus Matt. 22. dicat, In his duobus mandatis tota lex pendet, & prophetæ? AVGVSTINVS hunc ad Galatas locum explicans, ait, Qui ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente, Deum diligit, cōſequens eſt, diligat & proximum tanquam ſeipſum. Quia hoc iubet ille quem ex toto corde, &c. diligit. Item, Diligere proximum, id eſt, omnem hominem tanquam ſeipſum, quis poteſt niſi Deum diligat, cuius præcepto & dono dilectionem proximi poßit implere? Cùm ergo utrunq; præceptum ita ſit, ut neutrum ſine altero poßit teneri, etiam unum horum commemorare, plerunq; ſufficit, cùm agitur de operibus iuſtitiæ. Sed opportunius illud de quo facilius conuincitur. Vnde 1. Ioan. 4. Qui enim non diligit fratrem ſuum, quem uidet, Deum quem non uidet, quomodo poteſt diligere?

DICTIO.

Iugum ſeruitutis. IVGVM ſeruittutis legem uocat duram, difficilem, laborioſam, quæ die ac nocte cultores ſuos graui opere conſumit. Sicut & Petrus Actu. 15. Quid tentatis, inquit, Deum, imponere iugum ſuper ceruices diſcipulorum, quod neq; nos, neq; patres noſtri, portare potuimus?

TROPVS ſcripturæ fermè habet, ut illud fidei & ſpei tribuat, quod fide & ſpe attingitur.

Ire. Ambulare. Ingredi. TROPVS ſcripturæ eſt Ire, Ambulare, Ingredi, Via, Iter, Greſſus, Veſtigia, et ſimilia: pro cōuerſari, imò & pro credere, & diligere, accipi. Nam Deo appropinquatur, ut Aug. placet, affectu & amore, quod eſt cordis, & animi ambulare. Vnde cōuerſationem noſtram dicit eſſe in cœlis, dum ſapimus ea quæ ſurſum ſunt, ubi Chriſtus eſt.

Fermentum duplex. FERMENTVM duplex eſt, Vetus, & Nouum, quod manifiſtat Paulus 1. Corinth. 5. dicens: Expurgate fermentum uetus. Et iterum: Non in fermento ueteri. Vetus eſt peſtilens doctor, peſtilens doctrina, peſtilens exemplum. De primo & ſecundo loquitur hic Apoſtolus: de tertio 1. Corint. 5. ubi fornicarium iubet auferri de medio, tanquam fermentum uetus: Vt ſitis (inquit) noua conſperſio. Item Matth. 16. & Lucæ 12. Attendite à fermento Phariſæorum, quod eſt hypocriſis. Quod infrà Euangeliſtæ ipſi exponunt de doctrina Phariſæorum. Fermentum nouum eſt Chriſtus, uerbum Chriſti, & huiuſmodi. Matth. 16. Simile eſt regnum cœlorum fermento, quod acceptum mulier abſcondit in farinæ ſatis tribus, donec fermentaretur totum.

Cōcupiſcētias facere & perficere non idem. INTER Facere & perficere deſyderia carnis, uel ſpiritus ſenſu Paulino (ut eſt apud Auguſtinum lib. 3. contra Iulianum cap. ultimo) hoc intereſt: quòd facere concupiſcen

cupiſcentias, eſt eas habere, titillari, & moueri ab illis, ſiue ad iram, ſiue libidinem. Sed Perficere, eſt eis conſentire, & eas implere. Hæc ſunt opera carnis. Sed eas non habere, aut non facere, tunc erit (ſecundum beatum Auguſtinum lib. rhetoricorum) quando nec mortalem carnem habebimus.

Indeſinenter benefaciendum eſt. CAP. VI.

Peccātes quomodo corripiendi.

Inſtruite] Inſtaurate, reficite

FRatres, & ſi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, uos qui ſpirituales eſtis, huiuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis: conſiderans teipſum, ne & tu tenteris. Alter alterius onera portate: & ſic adimplebitis legem Chriſti. Nam ſiquis exiſtimat ſe aliquid eſſe, cùm nihil ſit, ipſe ſe ſeducit. Opus autē ſuum probet unuſquiſq;, & ſic in ſemetipſo tantùm gloriā habebit, & non in altero. Vnuſquiſq; enim onus ſuum portabit. Communicet autem is, qui catechiſatur uerbo, ei qui ſe catechiſat, in omnibus bonis. Nolite errare, Deus non irridetur. Quæ enim ſeminauerit homo, hæc & metet. Quoniam qui ſeminat in carne ſua, de carne & metet corruptionem. Qui autem ſeminat in ſpiritu, de ſpiritu metet uitam æternam. Bonum autem facientes, non deficiamus, tempore enim ſuo metemus non deficientes. Ergo dum tēpus habemus, operemur bonū ad omnes: maximè autem ad domeſticos fidei.

Onera fratrum portanda.

Catechiſat uerbo.] id eſt, qui docetur myſteria religionis Chriſtianæ, id eſt, fidē in Chriſtum: quod uerbo fiebat, non ſcripto.

Prædicatores Euāgelij, alendi.

1. Corinth. 9. b
2. Theſſal. 3. c

Operari bonū.

Domeſtici fidei.

Fratres. *Non inferiores illos uocat, nihil autoritatis ſibi hoc loco uendicat: æquales enim cùm fratres appellat, blanda quadam exhortatione alloquitur.*

Si homo. *Infirmitatem humanam, qua labiles ſumus, & proni ad peccandum, explicat dicens: Si homo: quaſi diceret: Si uideris fratrem lapſum, non rideas, doleas potius & commiſerearis, qui in eodem periculo uerſaris. Hortatur ut paratiores & promptiores ſimus extenuare, quàm aggrauare. Hoc enim diaboli & detractorum eſt, illud uerò ſpiritualium.*

Præoccupatus.

Præoccupatus fuerit. *Præoccupatus, præuentus, improuidè lapſus: quaſi diceret: Si quis deprehenſus ſit aliquid commiſiſſe, non ſtatim ſunt admouenda ſupplicia, ſed ad correctionem adhibenda medela. Idq; fiat in Spiritu ſancto: Hoc eſt, ita placitum eſt ſpiritui ſancto, ut leniter caſtigetur ille. Dignus enim uenia eſt. Nempe, fragilis eſt, & uelut homo errore deceptus, & merſus in uoraginem, ſeipſum ſine auxilio & adiutore erigere non potens.*

Vos qui ſpirituales eſtis. *Oportet ſpiritualē leniter corrigere præoccupatum in delicto, & officium ſpiritus ſancti, patris ſui, ſequatur. Spiritus ſanctus eſt conſolator. Conſolemur igitur inuicem promittentes ſalutem, & repromittentes ueniam.*

Conſiderans teipſum. *Cōtemplare te hominem eſſe, & labilem: ne ſi talem te non agnoueris, cadas. Quòd autem tam citò mutauerit numerum, quo iuxta grammaticos dicendum erat, Conſyderantes, &c. Non abs re factum creditur: quòd ſingularis numerus magis eſſet idoneus ad compellandam uniuſcuiuſq; conſcientiam.*

Singularis numeri efficacia.

Alter

Alter alterius. *Qui ſpiritales ſunt patrem ſequantur Chriſtum, cuius filij ſunt. Peccata noſtra Onera dicuntur. Pſal. 37. Quoniam iniquitates meæ ſupergreſſæ ſunt ſuper caput meũ, ſicut onus graue grauatæ ſunt ſuper me. Quod unus Chriſtus Zach. 5. pro nobis tulit. Patris exemplo Chriſtiana ueritate inuicẽ feramus, & aliorum commiſereamur, quomodo & noſtri cõmiſereri uolumus. Et hunc in modum communi con-*

Sũma legis eſt dilectio. *ſenſu omnes Chriſti legem perficiemus, cuius ſumma, & adimpletio, eſt Dilectio.*

Nam ſi quis exiſtimat. *Qui uerè & humiliter ſapit, non ſuperbit, nõ ſe proximo ſuperiorem ducit. Quòd ſi quid in ſe eſt magnificiẽdum, nõ ſuum, ſed Dei donum agnoſcet, & charitati debitum. Quæ quoniam pro ſuo officio omnia in proximi utilitatem profundere ſolet, non tuum & tibi proprium, ſed commune faciet illud donum. Si eruditus es, hanc eruditionẽ indoctis debes: ſi epiſcopus, huius dignitatis partes tuis debes. hoc ſi conſideraueris, non teipſum decipis, & dona tibi collata, dum in proximũ effundis augeſcũt, & illis copioſius abundas. Exiſtimãt ſe aliquid eſſe, qui inflati (ſubſcribunt enim ſe patres reuerendos, nobiles, & doctores, cùm ſartorum, aut ſutorũ filij ſint, inſigniter indocti) ſuis ſtultis opinionibus, & ſomnijs inanibus, habẽt de ſe mirificam ſcientiæ & ſanctitatis perſuaſionẽ: & tamen reuera nihil ſunt, ſed ſeipſos ſua philautia tantum decipiunt. Manifeſta enim deceptio eſt, cùm aliquis perſuaſus eſt ſe aliquid eſſe, & tamen nihil eſt. Hos ſuis coloribus depingit Ioannes Apoc. 3. Incipiam (inquit) te euomere ex ore meo: quia dicis, diues ſum, & locupletatus, & nullius egeo: & neſcis quia tu es, miſer, & miſerabilis, & pauper, & cæcus, & nudus.*

Opus autem ſuum probet. *Quòd infirmitate ad Chriſtianiſmũ conſequendum alius laborat, non propterea firmior & perfectior Chriſtianus iudicaris. Sed ſi te propria conſcientia non remordet, habes in temetipſo gloriam, & non in altero. Probet, id eſt examinet, & diligenter ſuas quiſq; res geſtas diſquirat, non autem proximi. Non reprehenſus à ſua conſcientia glorietur apud Deũ de ſeipſo, & non aduerſus proximum, in modum Phariſæi, iactantis ſe, Non ſum ſicut cæteri hominum, uelut etiam hic publicanus. Lucæ 18.*

Vnuſquiſq; enim. *Quid ſuperbis, aut inflaris, dum uides proximum peccato obuolutum, aut in lege & ceremonijs manentem, te uerò, baptiſmo & IESV Chriſti theſauro ditatum? Erras certè. Nunquid pro eo reddes rationem? Eadem eſt ſententia Roma. 14. Tu quis es, qui iudicas alienum ſeruum? Domino ſuo ſtat aut cadit. Et ſequitur, Vnuſquiſq; pro ſe rationem reddet. Hieronymus hortatur ex hoc loco, Paulum obſcurè nos commonefacere, dum in præſenti ſeculo ſumus, ſiue orationibus, ſiue conſilijs inuicem poſſe nos coadiuuari. Cùm autem ante Tribunal Chriſti uenerimus, non Iob, non Daniel, nec Noe rogare poſſe pro quoquam, ſed unumquenq; portare ſuum onus.*

Præceptorũ & diſcipulorũ mutua beneuolentia.

Communicet autem. *Præmonuit præceptores quales erga diſcipulos & auditores ſeſe habere debeant. Inſtruite in ſpiritu lenitatis, &c. Et, Alter alterius onera portate. Nunc docet, quales eſſe debent diſcipuli erga præceptores, ut uitæ neceſſaria docentibus Euangeliũ miniſtrent. De his mentio fit 1. Timoth. 5. & 1. Corint. 9. Omnia bona, uocat hoc loco Paulus, ea quibus inſtructor eget: hoc eſt, uictum & ueſtitum, quibus hic uiuitur: cùm uerbo intentus, proprio opere acquirere nequeat, à diſcipulo ſuo accipiat. Non ergo dicit, In omnibus bonis, quòd ſinguli omnia ſua bona communicẽt doctoribus ſuis: ſed ut diſcipuli liberaliter præceptores alant, quantum ſatis eſt ad uitam commodè tuendam. Quæret aliquis (ait Theophylactus) Cur à diſcipulis Chriſtus alimoniã iuſsit præceptoribus ipſis deferri? Id nimirum ea de cauſa fecit, ne inſolesceren-*

leſcerent præceptores, ſed humiles ſe præſtarent, quando præſidio eorum ad uitam indigerent, quos ipſi ad fidem inſtruerent. Et ut nulla præſentium rerum cura diſtracti prædicationi ſolùm uacarent, eſſentq́; diſcipuli non in præceptorem ingrati, & conſueſcerent bene inſtituti in omnes tales ſe exhibere: ſimul etiam ne inopes ſuam erubeſcerent ſortem.

Nolite errare. Prouidens ſpiritu eos, qui docentur, & debent magiſtris ſumptus, & uitæ neceſſaria miniſtrare, poſſe obtendere paupertatē, & dicere, Ager meus hoc anno aruit ſiccitate: Vineam grando contriuit: Reditus, qui eſſe poterant, tributa rapuerunt: non habeo unde tribuam. Quod iubetur adiecit, Nolite errare, Deus non irridetur. Scit (inquit) corda ueſtra, non ignorat facultates. Hæc Hierony. Sunt & huiuſmodi, qui ideo non tribuunt, quòd præſumant hoc ab alijs abunde fieri. Verùm friuolas iſtas euaſiones Paulus egregiè præoccupat, & dicit ne errent, Deum non irrideri, etiam ſi hominem fallere & ludere poßint. Eadem cura in uetere teſtamento cautum eſt, ne ullo modo Leuitarum obliuiſcerentur, qui aliud non habeant, quàm quod de populo accipiebant. Accedit ad hoc quod uerbi tractator, ut multos offendat neceſſe eſt, & inuidiæ pateat, ut ſit ſummè neceſſarium hoc præceptū Pauli, tum propter auaros inuidos, tum propter negligētes. Perſtringit etiam & acutè mores noſtratium tangit, qui ſecurißimè miniſteriū noſtrum contēnunt, quod pro ioco & ludo ducunt. Hoc præcipuè habent quidā nobiles, & diuites, ſiue ruſtici, ſiue ciues, qui ſuos paſtores ſibi tanquam uiles ſeruos obnoxios faciunt. Exclamāt (quando paſtores poſtulant mercedem ſuam, aut queruntur ſe inopiam pati) ſacerdotes auari ſunt, omnibus bonis abundare uolunt. Si uerè Euangelici eſſent, nihil proprij tenere, ſed pauperē Chriſtum ſequi, & omnia indigna ferre deberent. Hos tyrannos, & ſubſannatores, qui paſtores & ſacerdotes rident, interim tamen uideri uolunt Euangelici, & Deum ſumma religione colere, horribiliter hic comminatur Paulus, Ne erretis (inquit) Deus non irridetur: id eſt, non patitur ſe irrideri in ſuis miniſtris. Qui (inquit) uos ſpernit, me ſpernit. Et ad Samuelem, Non te, ſed me abiecerunt. Ideo ô ſacerdotum & paſtorum contemptores, & irriſores, non Deum, ſed uos ipſos decipitis. Non ridebitis Deum, ſed ipſe ridebit uos, Pſal. 2. Notißimus eſt ille uerſiculus, Non me doctorem, ſed te deluſeris ipſum. At ferox illa nobilitas, ciues, & ruſtici, hoc exitio, hac comminatione nihil ſentire uidentur: ſentient tamen morte inſtante, an nos, imò non nos, ſed ut Paulus hic ait, Deum ipſum, an ſeipſos luſerint. Interim iniurias patiemur, quæ nobis ſolatio erūt, ſcientes melius eſſe pati iniuriam, quàm inferre. Tum quòd ſciamus Deum ſuis non defuturum, qui non ſinet miniſtros ſuos fame perire.

Quæ enim ſeminauerit homo. Quicquid agimus dicitur ſemen, quod in agro ſeminatur, aut in carne, aut in ſpiritu. Si bonum eſt, & ſpiritale, uitæ æternæ fructus redundabit: ſi malum, & carnale, corruptionem proferet. Obſerua interim familiarem allegoriam Pauli: Seminant auaritiæ, qui negant communionem bonorum doctori, ideo metent in præmium auaritiæ. Sic in omni opere bono uel malo dicēdum eſt. Quare generalem hanc ſententiam, Qui ſeminat &c. accommodat ad particularem illam cauſam de alendis miniſtris, dicens, Qui ſeminat in ſpiritu: id eſt, qui alit doctores uerbi, is facit ſpirituale opus, & metet uitam æternam. Semē duplex.

In carne. Hic carnem pro omni eo, quod aduerſatur ſpiritui, accipit. Caro.

Bonum autem facientes. Proponit futuram retributionem, ut perſeuerantes in bono opere longanimiter toleremus etiam aduerſa. Facile eſt incœpiſſe, ſed heroicum

roicum perſeuerare,& perficere,propter huius mundi inſidias. At non deficiamus:id eſt,ne deſides ſimus,neq; defatigemur in beneficiẽdo. Quemadmodum in ſemine, aliud ſationis, aliud meßis eſt tempus : ſic & in præſenti uita. Sementis eſt huius uitæ uel in ſpiritu uel in carne: Meßis uerò futurum iudicium. Curemus ut ſementis fructum centeſimum & abundantißimum cultori reddat.

Ergo dum tempus habemus. *Beneficentia & eleemoſyna utamur quãdiu hic agimus. Quia cùm hæc uita tranſierit,operandi tempus aufertur. Hoc nobis apertè inſinuauit Chriſtus Ioan. 9. Operamini dum dies eſt: ueniet nox,quando iam nullus poterit operari. Omnibus paßim beneficiamus ſequentes magiſtrum Chriſtum:qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos. Nec tamen pari menſura agendum eſt in omnes. Sed maior erga fideles præſtanda eſt,& effuſior.*

Videte qualibus literis ſcripſi uobis mea manu. Quicunq; enim uolunt placere in carne, hi cogunt uos circuncidi tantùm ut crucis perſequutionẽ non patiantur. Neq; enim qui circunciduntur, legem cuſtodiunt: ſed uolunt uos circũcidi, ut in carne ueſtra glorientur. Mihi autem abſit gloriari, niſi in cruce Domini noſtri IESV Chriſti, per quem mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo. In Chriſto enim IESV, neq; circũciſio aliquid ualet, neq; præputiũ: ſed noua creatura. Et quicunq; hanc regulam ſecuti fuerint, pax ſuper illos & miſericordia, & ſuper Iſraël Dei. De cætero nemo mihi moleſtus ſit: Ego enim ſtigmata Domini IESV in corpore meo porto. Gratia Domini noſtri IESV Chriſti cum ſpiritu ueſtro fratres. Amen.

Qualibus literis] uel, quanta uobis epiſtola

In carne,] id eſt carnaliter, tanquã glorientur de uobis acqſitus diſcipulis.

Gloriaſ in afflictionibus propter Chriſtum.

Regula Chriſtianorum.

Noua creatura.] anima fide & baptiſmo renouata.

Stigmata] Notas

Qualibus literis ſcripſi. *Quo meus in uos amor uehementißimus manifeſtaretur,nolui amanuenſi uti in exaranda hac epiſtola,quã mea manu ſcripſi,qui in pleriſq; alijs ſalutem duntaxat in calce cuiq; impertitam,notaui.*

Volunt in carne placere. *Qui obtemperare deſyderant Iudæis hominibus legem ſeruantibus,cogunt uos ad circunciſionem,ut apud Iudæos gloriẽtur. Et ne crucis & fidei cauſa ullam patiantur afflictionem,quam glorioſum eſt pati,ſicut & Chriſtus pro nobis,& gloria noſtra eſt paſſus. Atq; qui hæc agunt,nõ tentandæ religionis gratia faciunt,ſed tantùm ut glorientur ſe magiſtros eſſe,& uos habere in diſcipulos.*

Mihi autem abſit gloriari. *Chriſtus præceptor noſter contemptum mundi, paupertatem,& paßiones elegit,ut nobis manifeſtaret quod dicitur 1. Corint. 1. Perdã ſapientiam ſapientium,& prudentiam prudentium reprobabo. His mundi cõtumelijs ornati Apoſtoli,ibant gaudentes à conſpectu concilij,quoniã digni habiti ſunt,pro nomine IESV contumeliam pati. Quare gloriari in cruce Domini,eſt gaudere in afflictionibus pro fide defendenda,certò intelligẽtes,non aliter nos mundũ & eius inſidias ſuperaturos,quàm crucifigendo carnem noſtram cum uitijs & concupiſcẽtijs. Quempiam eſſe crucifixum mundo,eſt non mundũ,ſed Chriſtum in ipſo uiuere,habere carnẽ cum uitijs & cõcupiſcẽtijs crucifixam,& mortificatam,ſpiritui ſubiectam,qua nõ ſapiat*

Crucifigi mundo.

piat ea quæ ſuper terram ſunt,ſed in Chriſto totus ſit,& ab eodem pendeat.

Mundum. Præſentis uitæ bona appellat,gloriā ſcilicet,opes, & delicias cæte- Mundus.
ras.His,ſeu mūdo,Paulus mortuus,ſeu crucifixus eſt:id eſt, his rebus nil oīno deditus.

In Chriſto enim Ieſu. In cruce IESV Chriſti,ſicut ille Adæ ueteris imper-
fectiones ſeu infirmitates acceptas reliquit, & reſurgēs uitā corpori dedit immortalē: Epheſ.4.
ita nos mori cum illo ſi uolumus,abnegemus carnē, & Adamum ueterem, ut cū illo re-
ſurgentes ſiue per baptiſmum,ſiue per fidē in illum,ſiue per pœnitentiam uiuamus,&
ſit in nobis noua creatura,ſeu renouemur ſpiritu mētis noſtræ,& induamus nouū ho-
minem,qui ſecundum Deum creatus eſt in iuſtitia & ſanctitate ueritatis : hoc eſt, ut in
Chriſto reſplēdeamus ſancti & ueri, & non in Adamo uetere qui caro eſt : à quo cùm
neq; circunciſio,neq; præputium nos liberauerit,ſed ſolus Chriſtus, quid reliquum eſt,
quod quærere poßimus ex illis,niſi uanum & inane ? Noua creatura, dicitur ſpiritua- Noua creatura.
lis uita,à Deo creata per gratiam IESV Chriſti,quæ nūquàm ueteraſcit,ſed ſemper
noua fructificat,& augeſcit ad nouitatem futuræ felicitatis æternæ.

Quicunque hanc regulam: Id eſt,quiſquis in cruce Domini gloriabitur,&
cui mundus fuerit crucifixus,& ipſe mundo,pacē illam perpetuam & miſericordiam
conſequetur.Pacem, id eſt Dei fauorem remißionem peccatorum & conſcientiæ tran-
quilitatem,Miſericordiam,Auxilium in afflictionibus.

Super Iſraël Dei. Iſraël Dei dicit,diſcernens ab Iſraël ſecundum carnē, ut 1. Iſraël Dei.
Corinth.10. appellat,Videte Iraël ſecundum carnem. Super Iſraël Dei : id eſt, ueros
Chriſtianos.Neq; enim omnes qui ex Iſraël ſunt,hi ſunt Iſraëlitæ.Rom.9.

De cætero nemo. Videtur cum indignatione & ſtomacho hæc pronuntiare.
Quaſi dicat:Ego docui uos purè Chriſtum,nihil obmiſi,quod duxi in rem ueſtrā eſſe.
Qui hāc doctrinam ſequi noluerit,abeat,ſequatur quod uelit, modò in poſterum nihil
negotij mihi faciat.

Ego ſtigmata domini Ieſu. Stigma Græca uox eſt,ſignificans notam im- Stigma.
preſſam.Solent autem ſerui Dominorum ſuorum inſignia,& arma,& colores, imò et
notas in facie,candente ferro impreſſas, gerere, ne quis alienus illos pro ſuis poſſet aſ-
ſerere.Sentit igitur Paulus ſe certas habere notas,quòd ſit ſeruus IESV Chriſti, pro
quo tā multa paſſus fuerat.Toties cæſus uirgis, toties lapidatus,toties obiectus beſtijs,
toties coniectus in uincula.Ex his omnibus ſibi parat autoritatem aduerſus pſeudapo-
ſtolos.Illi gloriabantur in cicatricibus circunciſorum:Paulus in ſuo corpore circunfe-
rebat notas crucis Chriſti.Tali igitur doctori potius credendum,quàm delicatis,qui in
alieno uulnere gloriantur.Dici poteſt præter hæc:Quia Paulus libenter allegorijs et
metaphoris militaribus utitur, Stigmata omnino pro inſignibus uitæ Chriſtianæ acci-
pi,quæ ſunt carnis crucifixiones & ſubiectiones, & fructus ſpiritus.Neq; Habeo,di-
xit:ſed,Porto,& gero,perinde ſcilicet ac trophæum aliquod, & inſigne regiū altius,
& cunctis uiſendum,attollo.

Gratia domini. Non arbitremini ſi quid forſan durum aduerſum uos audieri-
tis,me odio ueſtri,& malo animo dixiſſe.Ego certè uobis bene precor, & opto abun-
detis gratia,qua Euangelium recepiſtis, & legem inanem, & inutilem agnouiſtis ad
ueſtram iuſtitiam.Cùm Fratres appellat, baptiſmi admonet , quo fratres ſumus omnes
effecti à patre uno IESV Chriſto,& non à lege progeniti.

CONCILIATIO.

QVOMODO hic Paulus,Si præoccupatus fuerit,&c.his qui in aliquo pecca-

to præuenti fuerint,non uirgã adhibet ſed ſpiritũ mãſuetudinis,cùm 1.Corint.4.dicit Se uenire ad peccatores non in ſpiritu manſuetudinis, ſed in uirga? RESPONDEO. Corinthijs hoc modo eſt loquutus, qui poſt peccatum non ſentientes errorem ſuum nolebant maioribus ſuis ſubdi.Sed cùm peccator intelligens uulnus ſuum,tradit ſe medico curandum,ibi non eſt uirga neceſſaria,ſed ſpiritus lenitatis.

VIDETVR Paulus in hoc capite contraria & pugnantia ſcribere, cùm ait, Alter alterius onera portate:Et,Vnuſquiſq; onus ſuũ portabit. Si enim onus ſuũ unuſquiſq; portabit, alter alterius onera portare non poterit. NIHIL pugnantiæ habent illi loci.Quòd ibi,Alter alterius,&c.præceperit, ut peccantes in hac uita nos inuicẽ ſuſtentemus,& in præſenti ſeculo alterutrum auxilio ſimus:Hic autẽ,Vnuſquiſq; onus,&c.de Domini dicat in nos iudicio:quod nõ ex alterius peccato & cõparatione deterioris,ſed iuxta noſtrũ opus,aut peccatores ab eo iudicemur, aut ſancti,recipiẽte unoquoq; ſecundum opus ſuum.Obſcurè(ait Hieronymus) licet,docemur per hãc ſententiam nouum dogma quod latitat dum in præſenti ſeculo ſumus,ſiue orationibus,ſiue conſilijs inuicem poſſe nos coadiuuari.Cùm autẽ ante tribunal Chriſti uenerimus,clauſa erit ianua,& unuſquiſq; ſuum portabit onus.Ad hanc cõciliationem reſpondẽs Auguſtinus lib.2. de cõſenſu euangeliſtarum,cap.30.Oneris nomẽ accipi docet. Alia ſunt onera participandæ infirmitatis,alia reddẽdæ rationis Deo de actibus noſtris.Illa cum fratribus ſuſtinenda communicantur,hæc propria ab unoquoq; portantur.

Onus multiplex.

QVID hic Paulus ait, Mihi autem abſit gloriari niſi in Cruce Domini noſtri IESV Chriſti: cùm alijs in locis de alijs glorietur. 2. Corinth. 12. Libenter gloriabor in infirmitatibus meis,ut inhabitet in me uirtus Chriſti. Et 1. Corinth. 9. Bonũ autem mihi eſt magis mori, quàm ut gloriam meam quis euacuet. CERTÈ omnis illa gloria ad crucem relata,gloria crucis eſt, & quicquid dignum in uirtutibus perpetratur,hoc fit ob Domini paſſionem,& crucem.

DICTIO.

Præoccupatus. PRAEOCCVPATVS, præuentus antequàm potuerit cauere, improuidè lapſus.

Catechizare. CATECHIZARE, eſt tradere myſteria religionis Chriſtianæ, inſtruere, docere,erudire.Vnde Catecheſis,Catechiſmos,id eſt,inſtructio:Catechumenus, inſtructus,ſeu qui uerbum Dei audit.Catechizatur hoc capite dicitur, ſicut dicitur docetur grammaticam.

STIGMA Græca uox eſt,ſignificans notam impreſſam,ut præmonuimus.

Meſsis duplex MESSES duæ,corruptio,& æterna uita.

FINIS.

Latini ab Epheſo,Græci ab urbe Roma ſcriptam epiſtolam ad Galatas dicunt.

EPISTOLA BEATI PAVLI APOSTOLI AD EPHESIOS.

ARGVM. EPIST.

Paulus hac epiſtola Epheſios, quum in fide perſtitiſſent, hortatur, ut quà cœperunt pergant, de arduis myſterijs ſubobſcurè tamen cum illis diſſerens, ac demum cuique ætati & hominum conditioni rectè uiuendi modum præſcribens.

LOCI INSIGNES.

1 De diuina prædeſtinatione, Quòd prædeſtinati ſumus, antequam mundus fieret ſecundum beneplacitum Dei. (Cap. I. II. & III.) ut habeamus de quo gaudeamus, nempe de ſalute gratis data.
2 Deus in Chriſto toti orbi omnem dedit plenitudinem. Cap. I. II. III.
3 De cognitione huius gratiæ ut agnoſcamus uirtutem ſpiritus Dei operãtis in nobis. Cap. I. & quod omnes homines naſcuntur filij iræ.
4 Hæc gratia donum Dei eſt, non ex operibus noſtris. Cap. II.
5 Quòd ad hanc gratiam nos gentes pertineamus: & quod antea incognitum erat, reuelatum eſt. Cap. II. & III.
6 De abrogatione legis. Non enim in unum corpus coire potuerunt Gentes cum Iudæis, niſi hoc per Chriſtum ablato interſtitio. Cap. II. III.
7 De unitate ſpiritus. & unitate doctrinæ. Cap. IIII. Poſtquam unum corpus facti ſumus, ne circunferamur omni uento doctrinæ.
8 De unitate Chriſti & eccleſiæ ſub typo matrimonij. Cap. V.
9 De non contemnenda, imò nullis humanis uiribus ſuperanda colluctatione aduerſus & uim & inſidias ueteris ſerpentis. Cap. VI.

Per Chriſtum omnia inſtaurantur. CAP. I.

In Chriſto] uel, ipſi Chriſto

PAVLVS Apoſtolus IESV Chriſti per uoluntatem Dei, omnibus ſanctis qui ſunt Epheſi, & fidelibus in Chriſto IESV Gratia uobis & pax à Deo patre noſtro, & Domino IESV Chriſto. Benedictus Deus et pater Domini noſtri IESV Chriſti, qui benedixit nos in omni benedictione ſpirituali, in cœleſtibus in Chriſto: ſicut elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem, ut eſſemus ſancti & immaculati in cõſpectu eius, in charitate. Qui prædeſtinauit nos in adoptionem filiorum, per IESVM Chriſtum, in ipſum: ſecundum propoſitum

Gratiarũ actio. 2. Corinth. 1. a 1. Petri 1. a

Immaculati] irreprehẽſibiles In adoptionem filiorũ.] ut adoptaret filios, In ipſum:] uel, in ſeſe

Benedictio. Electio.

Filij.

propoſitum uoluntatis ſuæ, in laudem gloriæ gratiæ ſuæ, in qua gratificauit nos in dilecto filio ſuo. In quo habemus redemptionem per ſanguinem eius, (remiſſionem peccatorum) ſecũdum diuitias gratiæ eius, quæ ſuperabundauit in nobis, in omni ſapientia & prudentia, ut notum faceret nobis ſacramentũ uoluntatis ſuæ, ſecundum beneplacitum eius, quod propoſuit in eo, in diſpenſatione plenitudinis temporum, inſtaurare omnia in Chriſto, quæ in cœlis, & quæ in terra ſunt, in ipſo. In quo etiam & nos ſorte uocati ſumus: prædeſtinati ſecundum propoſitum eius, qui operatur omnia ſecundum conſilium uoluntatis ſuæ: ut ſimus in laudem gloriæ eius nos, qui ante ſperauimus in Chriſto: in quo & uos cùm audiſſetis uerbum ueritatis (Euangelium ſalutis ueſtræ) in quo & credentes ſignati eſtis ſpiritu promiſsionis ſancto, qui eſt pignus hæreditatis noſtræ, in redemptionem acquiſitionis, in laudem gloriæ ipſius.

Propoſitũ] beneplacitum
Gratificauit] gratos nos reddidit
Quę ſuperabũdauit in nobis.] de quo nobis ubertim impertiuit,
Sacramentum] arcanum
In eo, in diſpenſatione] in ſeipſo uſq; ad diſpenſationem
Inſtaurare] ut ſummatim inſtauraret
Sorte uocati] ſortem, uel, hęreditatẽ aſciti.
Cõſilium] uel, decretum
Pignus uel, arrabo

Spiritus Sanctus.

Apoſtolus Ieſu Chriſti. *Epithetis ſemper Paulus, ad inſtitutum ſuum facientibus uti ſolet. Deſcribere uult Epheſijs hac epiſtola ſynceriorem Chriſtianiſmi rationem, & ſalutem per Dominum noſtrum* IESVM *Chriſtũ nobis partã. Se igitur Apoſtolum & legatum* IESV *Chriſti dicit: uolens ſignificare, ſe non aliud, quàm ſalutis illorum negotiũ ex mandato Chriſti, & uoluntate patris, apud illos hac epiſtola acturum: atq; breui hoc titulo Epheſiorũ animos beneuolos & attentos ſibi reddidit. Quis enim non ex animo uelit, & ſtudioſè quidem, audire legatum* IESV *Chriſti, qui ſuos ſpiritu ſancto donatos, iuſtos & beatos reddidit? Hic monemur, Neminem poſſe legatum Chriſti eſſe, gloriæq; eius uerum præconem, niſi ex uolũtate, miſsioneq; Dei. Quomodo enim prædicabunt, niſi mittantur? Roma.10.*

Legatus Chriſti.

Per uoluntatem Dei. *Nemo legatum* IESV *Chriſti aget, hoc eſt, Euangelium ſynceriter annuntiabit, niſi ad hoc opus ex uoluntate Dei ſit extenſus, & impulſus. Et non ut pſeudapoſtoli, qui ueniunt à ſemetipſis, non à Deo uocati. Paulo frequens eſt, indifferenter loqui per has præpoſitiones Per, & Ex, ut idem exprimat dicens, Per uoluntatem, ſeu Ex uoluntate.*

Per & ex præpoſitiones ſunt ad idẽ pronunciandum.

Sancti.

Omnibus ſanctis: *Id eſt, Deo conſecratis, & deditis. Aduerte quàm homines hi, ea tempeſtate, uirtute pollerent, ut eos & fideles appellet, & ſanctos uiros, præſertim huic uitæ temporariæ deditos, qui uxores haberent, & liberos. Iſtiuſmodi forſan neque in montibus hoc tempore, neque in ſpeluncis pleroſque inueneris.*

Fidelis in Chriſto.

Fidelibus in Chriſto. *Addidit in Chriſto: nam & ſiquis reddat depoſitum, ſiquis commodata non abneget, fidelem amicum ſe exhibeat, animam magis quàm fidem paratus ſit prodere (quod de nonnullis philoſophis legimus) is fidelis eſt: ſed non in Chriſto. Hieronymus. Fides ex propriæ mentis deſcendit arbitrio, ſed ſanctitas qua quis ſanctus eſt, interdum ex ſanctificantis largitate, abſque uoluntate noſtra, interdum autem cum uoluntate noſtra. Oportet ergo rebus noſtris agendis Chriſtum præſtituere.*

Sanctitas.

Gratia

Gratia uobis, & pax. *Gratia, id eſt, fauor Dei: Et Pax, id eſt proſper rerũ ueſtrarum euentus & ſucceſſus. Scriptura enim nomine pacis proſperas res intelligit. Sic Ioſeph fratres ſuos rogabat, Geneſ. 43. Nunquid pax eſt patri ueſtro? ac ſi dixiſſet, Nunquid bene habet pater ueſter, & proſpero rerum ſucceſſu fruitur? Sic Paulus precatus eſt, & optauit, ut beneuolentia Dei & fauore, ac inde uera proſperitate rerumq́; beato ſucceſſu fruerentur.* Gratia. Pax.

Benedictus Deus. *A' gratulatione incipit. Benedictus, ſupple ſit, Deus benedictione laudis: id eſt, ſit laus Deo, gratias ago Deo. Nomen naturæ eſt Deus, Pater, nomẽ primæ perſonæ trinitatis. Hic obliquus, Domini noſtri* IESV *Chriſti: poteſt ad utrunque referri, tum Deum tum Patrem: nam Deus, eſt Deus Domini noſtri* IESV *Chriſti, ſecundum humanam naturam: & eſt Pater naturalis eiuſdem, ſecundum diuinam: iuxta illud: Aſcendo ad patrem meum, & patrem ueſtrum. Deum meum, & Deum ueſtrum. Deum uocat patrem noſtrum, ne trepides accedere ad tantam maieſtatem, qui nomine patris uult à nobis appellari.* IESVM *autem uocat Dominum, ne cõtemnas, quòd propter te ſuſcepit formas crucis.* Deus nomen naturæ.

Qui benedixit nos. *Id eſt, qui benefecit nobis, non in aliquo tantùm, ſed in omni beneficio ſpiritali ſupercœleſti: non in nobis ipſis, ſed in Chriſto* IESV, *cuius ſumus membra. Dona Dei ideo Cœleſtia dicuntur, quia nihil eorũ uel terrenus Adam percipit: dicuntur & ſpiritualia, quia operatur ea in nobis ſpiritus Dei, cùm nihil tale poßit caro & ſanguis. In his donis agimus gratias Deo. Benedictus Deus: id eſt, ſit laus Deo, gratias ago Deo. In omni benedictione: id eſt, multiplicatione, ſiue augmento. Quod corporale eſt, quando præſtat Deus externa: & ſpirituale eſt, quando præſtat interna, & inuiſibilia: ut, gratiam, pacem, hæreditatem cœleſtem.* Donũ Dei duplex. Benedictio duplex.

In cœleſtibus. *Ter ponitur in hac epiſtola, In cœleſtibus: id eſt, in ſuperioribus: ſiue, in rebus quæ ſunt ſupra nos, quæ ſunt inuiſibiles, & iudicio carnis non apparentes. Hoc dictũ putauerim, quòd in fine epiſtolæ dicitur, Aduerſus ſpirituales nequitias in cœleſtibus. In aëre enim iſto, qui etiam Cœlum appellatur, agere ſpiritus nequã Paulus in hac epiſtola non ſemel dixit. Aut adiectũ putato, In cœleſtibus: ad explicandum quid benedictionem ſpiritualem uocaſſet. Eadẽ nanq; bona ſunt Cœleſtia, quæ et Spiritualia, nimirum quibus ditatos & Corinthios Apoſtolus ſcribens, illis gloriatur.*

Sicut elegit nos. *Vt mox omnia diuinæ bonitati, & nihil noſtro merito tribuendum doceat, commemorat hanc ſpiritalem benedictionem, & cœleſtes opes cognitionis Dei, & uitæ diuinioris inde nobis prouenire, quòd ante cõditum mundũ nos Deus per Chriſtum in hoc elegerit, ut ſimus ſancti, & ipſius quoq; iudicio inculpati. Electio, ſignificat optionem alicuius, refutato aliquo: hoc modo, Deus elegit nos: id eſt, diſcreuit nos ab alijs non electis. Sed hæc Electio non eſt ſeiuncta, ſeu ut dicamur ſeorſum electi, ſed Iuncti Chriſto, ut membra capiti. Et hæc Electio non noua, ſed ab æterno, & ante mundi iacta fundamenta. Poſt declaratam ſegregationem, ſeu electionem à malis, manifeſtat prædeſtinationem, qua ab æterno ordinamur ad bonũ adoptionis per* IESVM *Chriſtum in ipſum, ſupple Deũ: id eſt, ut nos eſſemus eius filij, & ipſe eſſet pater noſter. Obſerua hic quendam ordinem: Primũ locum habet Electio, & prædeſtinatio: proximum Adoptio in filios, quæ aliàs Vocatio dicitur, dum nimirũ ſpiritu ſuo donatos, ad ſe Dominus trahit, ſuiq́; cognitione donat quos ab æterno ad hoc deputauit. Tertio loco ſuccedit Vitæ ſanctimonia, & Dilectionis officioſitas, qua bona opera proferuntur, quæ uidentes homines, patrẽ cœleſtem, cuius beneficio ea proueniũt, glo-* Electio. Chriſtianiſmi ſumma.

rificant:ut ita quartum in ſanctis ſit, Gloria Dei, ex iuſtitia, qua illos dignatio Dei ornat, reſultans. Habes ex hoc Pauli textu, ſummam totius rei Chriſtianæ: Vt ſimus ſancti per fidem uiuam coram Deo: inter nos uerò mutua charitate coniungamur.

Propoſitum diuinum.

Secundum propoſitum. Id eſt, ſecundum beneplacitum uoluntatis ſuæ. Nec te lateat, cùm audis Beneplacere: aduerte, quòd uoluntas diuina eſt ſibiipſi lex, ac per hoc non mendicat bonitatem ab extrinſeco ſuperiori, nec à noſtris meritis, ſeu demeritis obiectiuè. Et id eſt Beneplacere, quod ipſa uult eſſe beneplacitum. Explicat Paulus in prædeſtinatione Beneplacitum diuinæ uoluntatis, ad tollendas quæſtiones diſputantium de uoluntate prædeſtinantis: apertè inſinuans, quòd bonitas huiuſmodi propoſiti eſt apud diuinam uoluntatem, & non apud merita iſtius, uel illius.

Diuina gloria unde.

Prædeſtinatio ex gratia.

Deus non eſt gloriæ cupidus.

In laudem gloriæ gratiæ ſuæ. Laudanda eſt diuina gloria, nõ ſolùm penes gratiam, ſed etiam penes iuſtitiam. Ex utraque enim conſurgit diuina gloria. Sed Prædeſtinatio non ordinatur ad laudem gloriæ conſurgẽtis ex iuſtitia, ſed in laudem gloriæ conſurgentis ex gratia: quoniã non noſtris meritis, ſed ex gratia Dei per IESVM deſignamur filij Dei. Propterea dicitur, In laudẽ gloriæ gratiæ ſuæ. Dicet aliquis: Eſt ergo gloriæ cupidus Deus. Reſpondet Theophylactus: Nequaquã. Nã nullius rei indiga eſt diuinitas: ſed uult ſanè à nobis gloriã conſequi, hoc eſt, à noſtris rectis operibus, ut illũ maiori charitate ſectemur. Nam qui diuina in ſe collata beneficia demiratur, pro ſua uirili dat operam, ne Deum, de ſe quam optimè meritum, quoquam pacto offendat. Et quoties bona accepta memoria repetet, magis ac magis largitorem hunc colet. Vult maximè Deus, ut nemo pereat: & ne, qui fuerint deteriores effecti, perdantur.

Gratia duplex.

Gratificauit. Theologi ex hoc loco uulgatam illam diſtinctionem accipiunt, inter gratiam gratis datam, & gratum facientem. In qua gratia, ſeu hac gratia ipſe nos gratificauit, Id eſt, gratos & charos reddidit: In dilecto filio ſuo: id eſt, per filium IESVM Chriſtum, quem unicè amat, adoptauit nos in filios, & nos ſibi recõciliauit: hoc eſt dilexit nos ut filios, idq́; propter amorẽ quo ineffabiliter amat unigenitũ, non enim potuit odiſſe illos, quos filius ſuo ſanguine redemerat, et ſibi in peculiũ cõſecrauerat.

Quare De^ gratiam omnibus prædicari uoluit.

Sapientia.

Prudentia.

Secundum diuitias. Gratiam omnibus prædicari uoluit, ut ſcias quòd pater eſſe maluit, quàm iudex: ſic enim dixit in Ezechiele 18. Nolo mortem peccatoris. Abunde effuſum eſt, tantùm accipiamus: Dedit non ſolùm gratiam, ſed etiam gratiæ cognitionem. Sapientia, id eſt, intellectu ſpirituali: Prudentia, qua cauemus rurſus cadere in infidelitatem. Sapientia, qua intelligamus quæ Dei ſunt: Prudẽtia facit caueamus ſeduci iterum uarijs doctrinis.

Sacramentum uolunta. Id eſt, Euangelium. Hieronymus legit, Myſterium uoluntatis.

Secundum beneplacitum. Id eſt, ſua unluntate & beneuolẽtia patefecit nobis arcanum uoluntatis, ſiue id myſterij quod apud ſe decreuerat. Quòd ſi quis rogauerit, Quare tandiu hoc myſterium celauerit. Reſpondet Paulus, Sic uiſum eſt ei qui nihil poteſt uelle quod non ſit optimum.

Diſpẽſatio plenitudinis temporis.

In diſpenſatione plenitudinis temporum. Hoc maximè conuenit illi ſententiæ, Non eſt ueſtrum, noſſe tempora, uel momenta, quæ pater poſuit in ſua poteſtate. Arcana ſiquidem diuinæ uoluntatis ſunt in diſpenſandis temporibus, non imperfecte, ſed plenè. Plenum ſiquidem tempus diſpenſauit unicuiq; rei, quam efficere propoſuit. Et cuiuſque temporis plenitudo latet in myſterio diuinæ uolũtatis. Verbi gratia, Aliam plenitudinem temporis diſpenſauit pro inchoanda circunciſione, aliam pro

donatione legis, aliã pro promiſsione Meſsiæ Dauidi, aliam pro inſtitutione baptiſmi, aliã pro uocatione gentiũ. Hæc enim diſpẽſatio plenitudinis temporũ eſt ea, quã pater poſuit in ſua poteſtate. Ea eſt, quæ cõtinetur in myſterio, & arcano diuinæ uoluntatis.

Inſtaurare omnia in Chriſto. *Vniuerſa myſteria, & omnis diſpenſatio uetuſtatis, non ſolùm quæ in terris, ſed etiam quæ in cœlis geſta eſt, in Chriſti paſsione completur: neque neceſſarium duco (ait Paulus) ſiue manifeſta, ſiue occulta & incognita myſteria, quæ ante Chriſtum fuere, recenſere: Quia in uno Chriſto omnia teneo. Imò diligenter attendite, quòd non ſolùm omnes hiſtoriæ ſcripturarum, quas in terra geſtas Spiritus ſanctus enumerat, ſed etiam in cœleſtibus, quæ nobis occultæ ſunt, in Chriſti paſsione recapitulantur, & continentur.* Myſteria oĩa habent in Chriſto.

In quo etiam & nos ſorte uocati. *Vocati, non fortuito, ſed ſorte, parte, & hæreditate. Alludit ad electionem populi in partem ſeu hæreditatem Dei, iuxta illud: Pars autem Domini populus eius, & Iacob funiculus hæreditatis eius. Ad literam ſignificat, Quod Iudæorum ad Chriſtum conuerſio non eſt ex meritis eorum, unde ſunt pars & hæreditas Domini, ſed ſecundum propoſitum uoluntatis Domini Dei, omnia ſecundum conſilium ſuum agentis.* Vocati ſorte.

Vt ſimus in laudem gloriæ eius. *Hac periphraſi, Nos, qui ante ſperauimus in Chriſto: Iudæos Chriſto credentes ſignificat: puta ſe, cum alijs Apoſtolis, & diſcipulis, qui crediderunt, ſiue ſperauerunt in Chriſto antequam Gentes, è quarum numero ſunt Epheſij, qui poſteri prædicante Paulo. Crediderunt & ſperauerunt: de quibus additur, In quo, id eſt, per quem Chriſtum, & uos ſcilicet eſtis, qui audiſtis uerbum ueritatis Euangelij ſalutis ueſtræ. Hæc eſt uera huius loci intelligẽtia. Gentes enim docet æquè ac Iudæos ad hanc reuelatam quoq; Chriſti pertinere gratiam, ut uides cap. 2 & 3. Prædeſtinauit ergo nos ſua beneuolentia, ut ſimus in laudem gloriæ eius: id eſt, ut nos laudemus gloriam nominis eius, clementiam & bonitatem eius.*

In quo & credentes. *In quo, Euangelio ſcilicet in Chriſto: & uos credentes, id eſt, hac fide uiua per Chriſti gratiã ſuſcepta, obſignati iam eſtis, ita ut notum ſit iam, uos de Chriſti ſorte, ſeu hæreditate eſſe.*

Spiritus promiſsionis. *Spiritus promiſsionis, id eſt, ſpiritus promiſſus, quem promiſit Chriſtus credentibus. Qui quia datus eſt in cordibus, certum pignus eſt, quòd Deus in reliquis promiſsis non fallet.* Spiritus promiſsionis.

In redemptionem acquiſitionis: *Hoc eſt, in redemptionem noſtri, quos cõdidit, peccato amiſſos, ſanguine acquiſiuit & redemit. In laudem gloriæ ipſius: hoc eſt, tanto beneficio donati in hoc toti ſimus, ut gratias agamus, & laudemus liberaliſsimum & munificentiſsimum erga nos miſerum Deum.*

Propterea & ego, audiens fidem ueſtram quæ eſt in Chriſto IESV, & dilectionem in omnes ſanctos, non ceſſo gratias agens pro uobis memoriam ueſtri faciens in orationibus meis, Vt Deus (Domini noſtri IESV Chriſti pater) gloriæ, det uobis ſpirium ſapientiæ, & reuelationis, in agnitionem eius, illuminatos oculos cordis ueſtri, ut ſciatis, quæ ſit ſpes uocationis eius, & quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in ſanctis, & quæ

Gratiarũ actio.

In agnitionem eius,] Per agnitionem ſui. Vocationis eius,] Ad quam ille uocauit.

ſit ſupereminens magnitudo uirtutis eius in nos, qui
credimus ſecundum operationem potentiæ uirtutis
Chriſtus ſuſcitatus à patre. eius, quam operatus eſt in Chriſto, ſuſcitans illum à
mortuis, & conſtituens ad dexteram ſuam in cœleſti-
bus, ſupra omnem principatum, & poteſtatem, & uir-
tutem, & dominationem, & omne nomen quod nomi- Supra omnem eccleſiam,] Super omnia, ipſi eccleſiæ.
Caput eccleſię. Pſalm. 8. c natur, non ſolùm in hoc ſeculo, ſed etiam in futuro. Et
omnia ſubiecit ſub pedibus eius: & ipſum dedit caput Plenitudo] Cō plementum
Corp' Chriſti. ſupra omnem eccleſiam, quæ eſt corpus ipſius, & ple- Adimpletur.] Vel, implet.
nitudo eius, qui omnia in omnibus adimpletur.

Propterea & ego audiens. *Nunc more ſuo Epheſijs memorat quanti faciat, quòd & ipſi Chriſtum cognouerunt. Nam pro eo indeſinenter gratias agit, teſtaturq́; ſe precari, ut in ea cognitione promoueant.*

Pater gloriæ. *Baſilius Gloriam pro unigeniti diuinitate accepit. Ita ut eiuſdem ſit, & unius Chriſti, & Deus & pater: Chriſti quidem, id eſt, humanitatis Dèus: Gloriæ autem, hoc eſt diuinitatis pater.*

Det uobis ſpiritum ſapientiæ. *Precatur Paulus, ut Epheſijs oculi illuminentur, quò ſciant, quid ſibi ex uocatione ſua ſperandum ſit, & quæ ſit opulenta gloria hæreditatis, ad quā uocati ſunt, quæ deniq; præcellens uirtutis magnitudo, qua ex peccatis, & miſera mortalitate, ad illam immortalem, & beatam uitam perducentur, ſecundum efficaciam eandem, qua Chriſtus è mortuis ad dexteram patris, omnium princeps & caput, atq; inſtaurator huiuſmodi eſt conſtitutus, ut ſecundum eandem potentiam & efficaciam, illos electos membra ſua, malis omnibus exemptos, beatos in cœleſtibus, id eſt, in inuiſibili gloria ſit redditurus. Quòd hîc Paulus memorat, Chriſtū ſuper omnem principatum & poteſtatem conſtitutum, facit ad commendationem crucis, à cuius humilitate in tantam dignitatem euectus, iuxta id Philip. 2. Propter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod eſt ſuper omne nomen. Si etenim ipſi Chriſto ad tantam gloriam profuit, quòd ſeſe ad mortem uſq; crucis humiliauit: & nobis proderit ad gloriam, abnegare noſmetipſos, & crucem noſtram quotidie aſſumere.*

Principatus. Supra omnem principatum. *Ac ſi diceret: Eſto, ſint uarij angelorum ordines, ſint qui Principatus rectè uocentur, quòd inter alios ac etiā ſuper homines principes agant:* Poteſtates. *ſint Poteſtates, quorum auſpicijs omnis poteſtas & magiſtratus in terris geratur:* Virtutes. *ſint Virtutes, quorū opera inter homines mira fiant: ſint denique Dominationes,* Dominationes *quorum auſpicio alij alys dominentur: ſint etiam* Throni. *Throni, per quos uaria Dei iudicia exerceantur: Nihil tamen eſt, utcunq; nominetur, tam excellens, cui non ſuperemineat Chriſtus.*

Chriſtus caput eccleſiæ. Et ipſum dedit caput: *Id eſt, dedit illum, ut ſit caput eccleſiæ, præpoſitus uniuerſis: Ut non ſolùm excellat membra ſua, uerum etiam uniuerſa condita in cœlo & in terra. Cùm ergo ille caput ſit noſtrum, eccleſiæ ſuæ, omnia cum ipſo cōmunia habebimus, quomodo membra cum capite, nos felicitate cum illo fruemur. Eius præterea erit, nos in omnibus ducere, & uiuificare, qui nihil prorſus ſine ipſo poterimus. Cumq́; omnia in omnibus perficiat, ut per eum omnia condita ſunt, nos tamen plenitudo eius ideò rectè dicimur, quod in nos ſcilicet uirtutem & beneficentiam ſuam effundit cumulatiſſimè,*

latiſsimè,ſuamq; in nobis potiſsimè diuinitatē oſtentat. Dici poteſt in hunc ſenſum: Quæ eccleſia eſt corpus,ſupple myſticum,ipſius Chriſti:Et,pro,id eſt, Aut legatur ſine particula coniunctione Et,appoſitiuè,Plenitudo eius:id eſt,corpus plenum, ſeu perfectum, omnibus ſuis membris & numeris conſtans. Qui Chriſtus, impletur omnia in omnibus: id eſt,Chriſtus implet omnia,& ſingula ſui corporis membra,in omnibus partibus,ſpirituali quadam uita, longè copioſius & excellentius, quàm anima ſingulas ſui corporis partes uiuificando.Verbo Impletur, in textu Græco correſpondet participium mediũ, quod actiuè & paſsiuè ſumi poteſt.

CONCILIATIO.

QVI fieri poteſt, ſanctus quis, & immaculatus ſit coram Deo, ut hic Paulus ait, cùm Propheta Pſal.14.dicat,Non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis uiuens. NON dicit Paulus,Elegit nos ante conſtitutionem, cùm eſſemus ſancti,& immaculati: ſed, Elegit nos,ut eſſemus ſancti,& immaculati:hoc eſt,qui ſancti,& immaculati ante non fuimus,ut poſtea eſſemus.Quod & de peccatoribus ad meliora conuerſis dici poteſt.Et ſtabit illa ſententia, Non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis uiuens:id eſt, in tota uita ſua, in omni quo in mundo iſto conuerſatus eſt tempore. Non enim (ait Hieronymus) eliguntur Paulus,& qui ei ſimiles ſunt,quia erant ſancti,& immaculati:ſed eligũtur, & prædeſtinantur,ut in conſequenti uita per opera atque uirtutes, ſancti & immaculati fiant.Deinde & ſic ſentiendum eſt,quia non dixerit, Non iuſtificabitur in conſpectu tuo quiſpiam uiuens:ſed Omnis uiuens:id eſt,non iuſtificabuntur omnes,iuſtificabuntur uerò aliqui.Vide Hieronymum in hoc cap.Aut,Quia omnes naſcimur filij iræ, non eſt iuſtus quiſquam,nemo ex ſe eſt,qui proferat iuſtificationem:cùm omnes noſtræ iuſtitiæ ſint tanquàm pannus menſtruatæ.

HVIC loco,Omnia ſubiecit ſub pedibus eius:uidetur alius locus eſſe contrarius, qui ſcribitur 1.Corint.15.Oportet illum regnare,donec ponat omnes inimicos ſub pedibus eius.Cùm autē ei ſubiecta fuerint omnia,& ipſe filius ſubijcietur ei,qui ſibi ſubiecit omnia, ut ſit Deus omnia in omnibus. RESPONDET Hieronymus,aut ſecundum præſcientiam id quod futurum eſt,quaſi iam factum eſſe commemorat:aut certè ſi de præterito ſentiendum eſt,ſic debemus accipere,quòd etiam ea quæ non ſunt ei uoluntate ſubiecta,naturæ conditione deſeruiant:uerbi cauſa,Dæmones,Iudæi atq; Gentiles.Non enim ſeruiunt Chriſto, nec ſubiecti ſunt pedibus eius:& tamen quia ab eo in bonam partem creati ſunt,ſubditi ſunt poteſtati eius inuiti, tametſi aduerſum eum regnent liberi arbitrij uoluntate.Lege Hierony.in hoc cap.

DICTIO.

EPHESVS Aſiæ minoris metropolis erat: huius incolæ Dianam colebant, non hanc uenatricem,quæ arcum tenet,atque ſuccincta eſt:ſed illam Multimammiam,quam Græci πολυμάστον uocant:ut ſcilicet ex ipſa quoq; effigie mentirentur omnium eam beſtiarum & uiuentium eſſe nutricem.Scribebat autem Paulus ad metropolim Aſiæ ciuitatem, in qua ita idololatria, & quod ſemper idololatriam ſequitur, artium magicarum præſtigiæ uiguerant, ut Demetrius diceret; & magnæ deæ templum Dianæ in nihilum reputabitur,deſtruetur quoque magnitudo eius, quam cuncta Aſia & uniuerſus orbis colit.Denique triennio ibi Apoſtolus moratus eſt, nocte & die Dei Euangelium prædicans,ut idololatriæ arce deſtructa, facilè minorum urbium templa caperentur.Vt autem ſciatis eos qui in Epheſo crediderant dæmoniacis præſtigijs & Magiæ fuiſſe artibus obligatos,Act.19.dicitur:Plurimi quoque eorum qui curioſa geſſerant, Epheſus.

comportantes libros, combuſſerunt coram omnibus: & computauerũt pretium eorum, & inuenerunt argenti quinquaginta millia: quæ ſumma ſupputatore Gulielmo Budæo doctiſsimo quinque millia coronatorum ualet. Sic potenter Domini uerbum creſcebat, & confortabatur. Ea in urbe Ioannes Euangeliſta relegatus diu uerſatus eſt, & uitam demum multo ſenio exactam finiuit. Finito triennio ad Pentecoſten abijt Paulus relicto Timotheo, eccleſiaſte & epiſcopo Epheſiorum. Epheſij in abeuntis collum ruentes (ut ait Hieronymus) oſculis atque complexibus ſuis indicauerũt unum ſe cum eo ſcientiæ habere theſaurum, & magiſtri deſyderium lacrymis conteſtati ſunt. Scribit autem epiſtolam hanc, ſenſibus altiſsimis plenam, refertamq; diuinis myſterijs. Hieronymus in præfatione commonet Origenem tria uolumina in hanc epiſtolam conſcripſiſſe, quem ipſe ex parte ſequutus eſt. Apollinarem etiam & Didymum commentarios ſcripſiſſe, ex quibus aliqua decerpſit.

Electio. E L E C T I O *ſignificat optionem alicuius refutato aliquo. Nemo enim eligitur niſi de pluribus.*

Sanctus. Immaculatus. I N T E R *Sanctum & immaculatum hoc intereſt, quòd Sanctus & immaculatus quoque intelligi poteſt: Immaculatus uerò non ſtatim & Sanctus. Paruuli quippè immaculati ſunt, quia integro corpore nullum fecere peccatum: & tamen non ſancti, quia ſanctitas (ait Hieronymus) uoluntate & ſtudio comparatur.*

Prædeſtinatio. P R A E D E S T I N A T I O *eſt diuinũ propoſitũ, ſeu Deus uolens dare creaturæ rationali uitam æternã: ſicut reprobatio eſt diuinũ propoſitũ nõ dandi uitam æternam.*

Adoptio filiorum. A D O P T I O *filiorum Græcis una uox eſt* υἱοθεσία, *qua ſignificant eam adoptionem, qua quis in filij locum adoptatur.*

Gratifico. Gratificor. Grator. G R A T I F I C A V I T: *Id eſt, gratos ſiue charos reddidit: ſed Gratificor, id eſt, rem gratam facio: ut, Deus gratificatur hominibus: id eſt, beneficia confert. Grator uerò, grataris, id eſt, gratias ego, & quaſi ſupplico.*

Inſtauro. Recapitulo. I N S T A V R A R E *eſt idem quod integrare, Hieronymus & Græci legunt Recapitulare. Nam oratores uocant* ἀνακεφαλαίωσιν, *anacephalæoſim recapitulationem cùm ea, quæ ſparſim, ac fuſius dicta ſunt, ſummatim repetuntur, ut in ſummam contrãtur, & ſimul iudici renouentur.*

Signare & obſignare. S I G N A T I: *Id eſt, obſignati, quemadmodum tabulas obſignamus in pactis.*

Pignus. Arrabo. P I G N V S, *arrabo eſt, ſiue arra. diuus Hieronymus differentiam dicit inter hæc: nam Pignus, quod Græci uocant Hypothecam, datur in mutuo. Arrabo in contractu emptionis & uenditionis, quo firma ſit obligatio.*

Chriſtus mortuos peccato uiuificat. CAP. II.

Coloſſ. 2. d — ET uos cùm eſſetis mortui delictis, & peccatis ueſtris, in quibus aliquãdo ambulaſtis ſecundum ſeculum mundi huius, ſecundum principem poteſtatis aëris huius ſpiritus qui nunc operatur in filios diffidentiæ, in quibus & nos omnes aliquando conuerſati ſumus in deſyderijs carnis noſtræ, facientes uoluntatem carnis, & cogitationum, & eramus natura filij iræ, ſicut & cæteri. Deus autem, qui diues eſt in miſericordia, propter nimiam charitatem ſuam, qua dilexit nos, & cùm eſſemus mortui peccatis, conuiuificauit nos

Miſericordia Dei à peccatis liberatæ gẽtes.

Poteſtatis aëris huius ſpiritus] Cui poteſtas eſt aëris, qui eſt ſpiritus

Filios diffidentiæ.] Filijs cõtumacibus, uel inobedientiæ;

Nimiam] Multam

Et cum] Etiam cum

Chriſto

Chriſto,(cuius gratia eſtis ſaluati) & conreſuſcitauit, & conſedere fecit in cœleſtibus in Chriſto IESV, ut oſtenderet in ſeculis ſuperuenientibus abundantes diuitias gratię ſuæ,in bonitate ſup nos in Chriſto IESV. Gratia enim eſtis ſaluati per fidem (& hoc non ex uobis,Dei enim donum eſt) non ex operibus, ut ne quis glorietur.Ipſius enim ſumus factura, creati in Chriſto IESV in operibus bonis, quæ præparauit Deus, ut in illis ambulemus. Propter quod memores eſtote, ꝙ aliquando uos eratis gentes in carne, qui dicebamini præputium, ab ea quæ dicitur circūciſio in carne,manu facta:quod eratis illo in tempore ſine Chriſto, alienati à cōuerſatione Iſraël, & hoſpites teſtamentorum, promiſsionis ſpem non habentes, & ſine Deo in hoc mundo.Nunc autem in Chriſto IESV uos qui aliquādo eratis longè,facti eſtis propè in ſanguine Chriſti. Ipſe enim eſt pax noſtra, qui fecit utrāq; unum, & medium parietem maceriæ ſoluens, inimicitias in carne ſua,legem mandatorum decretis euacuans; ut duos condat in ſemetipſo in unum nouum hominem, faciēs pacem, ut reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem,interficiens inimicitias in ſemetipſo: Et ueniēs euangelizauit pacē uobis qui longè fuiſtis, & pacem ijs qui propè: quoniam per ipſum habemus acceſſum ambo in uno ſpiritu ad patrem. Ergo iam nō eſtis hoſpites, & aduenæ: ſed eſtis ciues ſanctorum & domeſtici Dei,ſuperædificati ſuper fundamentum Apoſtolorum & Prophetarum, ipſo ſummo angulari lapide IESV Chriſto: in quo omnis ædificatio conſtructa, creſcit in templum ſanctum in Domino, in quo & uos coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu ſanto.

In cœleſtibus] Vel,inter cœleſtes

Factura,] Vel, opus,
In operibus bonis,]Ad opera bona,

Cōuerſatione] Republica
Hoſpites teſtamentorū,] Extranei à teſtamentis,

Medium parietem maceriæ ſoluens,] Interſticiū maceriæ diruit,
Inimicitias in carne ſua,] Simultatē per carnem ſuam,
Decretis] In decretis ſitam

Aduenæ] Incolæ:
Ciues] Conciues

Gratia Dei ſalus.
Fides.
Donum Dei.
Opera.

Præputium.
Circuncilio.

Sāguis Chriſti.

Pax Chriſtus.

Nouus homo.

Acceſſus per Chriſtum.

Rom.4.a

Domeſtici Dei gentes.

Templū Dei.

Mortui delictis. *Omni uirtute cū ſitis deſtituti,& nō ſolùm corporea morte, quæ ab Adam exordium ſumpſit,ſed ſpiritali,quæ à uobiſipſis præcipuè cōſtat, affecti, extulit Deus filium ſuum,& ſuſcitauit,ut nos conuiuificaret cum illo.*

Secundum ſeculum. *Tropo ſcripturæ uulgari Secundū ſeculū mundi huius: pro ratione,qua uiuere hic mūdus ſolet,poſitū nō dubito. Ambulare ſecūdū ſeculū mūdi huius,eſt uiuere pro carnis noſtræ,hoc eſt naturæ deprauatæ arbitrio, et cupiditate.*

Ambulare ſecūdum ſeculum.

Secundum principem poteſtatis. *Intelligit hic Paulus principem Dæmonum.Sed cùm ait,Aëris ſpiritus,dupliciter quidam interpretantur: Primo,ut Aëris, nomen ſit loci,in quo ſint ſpiritus:hoc modo dicito, Secundum principē poteſtatis ſpiritus:id eſt,uniuerſitatis ſpiritū,aëris:id eſt,quæ eſt in aëere. Aut Aëris ſpiritus : id eſt, aërei ſpiritus:ut dicatur appoſitiuè Aëris ſpiritus,ad differentiā Aëris corporis,aëris*

Princeps poteſtatis aëris.

qui

qui eſt elementũ. Appellatione Aëris nõ intelligo, ut quidam ait, elementũ aëris, ſed ſubtile corpus (ut ita dixerim) noſtris ſenſibus incognitũ, corpus ſimplex ac incorruptibile, quod ille fingit. Crediderim hos eſſe angelos in aëre, & eiuſdẽ eſſe ſpeciei cum alijs angelis incorporeis. Auguſt. in Pſal. 126. ait: Nubiloſus iſte aër ad abyſſum pertinet, ubi nubes, ubi uẽti, ubi tempeſtates, ubi pluuia, coruſcationes, tonitrua, grãdines, nix, & quicquid uult Deus ſuper terram fieri de iſto humido & caliginoſo aëre, totũ hoc Terræ nomine appellauit. Quia nimis mutabile eſt, atq; mortale. Propterea ad iſta caliginoſa, id eſt, ad hunc aërem, tanquàm ad carcerem damnatus eſt Diabolus de apparatu ſupernorũ lapſus cum angelis ſuis, ut hic docetur. Et 2. Petri 2. Si enim Deus angelis peccãtibus non pepercit, ſed carceribus caliginoſis inferni retrudẽs, tradidit in iudicio puniendos ſeruari. Inferum hoc appellans, quòd inferior pars mundi ſit. Si plura de his deſyderas, legito magiſtrum ſententiarum lib. 2. Diſtinct. 6. Aut ſi mauis, hoc pacto dicito: Secundum principem, cui ius & poteſtas eſt aëris, & ſpiritus illius, qui agit in filijs diffidentiæ, ut aërem intelligas hanc infimam (ut diximus) orbis partem, in qua regnat ille, non ueluti Dominus, cùm Chriſtus Dominus ſit omnium: ſed ut tyrãnus, et non niſi noſtro uitio potens. Deinde Spiritum accipias affectum mundanum, diuerſum ab illo cœleſti ſpiritu Chriſti, nihil amantis niſi cœleſtia. Et utrunq; genitiuum Aëris & Spiritus referas ad tertium, qui præceſſit Poteſtatis.

Infernus.

Diabolus hic regnat ut tyrannus non Dominus.

Filij diffidentiæ.

Operatur in filios. *Non ait, Qui cogit: ſed, Qui operatur in filios diffidẽtiæ: id eſt, qui Deo minus obtemperant, & diabolo non coacti obſequuntur.*

Deſyderium carnis.

Voluntas carnis.

Conuerſati ſumus in deſyderijs. *Carnis deſyderia non hîc intelligit uoluptatem illã libidinoſam, ſed quod nihil ſpiritu ſapit. Quia Paulus perſequutus eſt fidem Chriſti, idcirco conuerſati, inquit, ſumus in deſyderijs carnis noſtræ, facientes uoluntatem carnis, id eſt, hominis ſpiritum non ſapientis, & ſequentis. Et cogitationum: id eſt, mentium prauarum, & dogmatum ueritati aduerſantium.*

Filij Iræ.

Eramus natura filij iræ. *Eramus naturali pronitate & fomite, in quo nati ex parentibus ſumus, filij iræ, id eſt diaboli: Diabolus enim perditio eſt, & ira, & mors. Aut, Filij iræ, quia de maledicto mortis uenientes. Aut Filij iræ, id eſt punitione digni.*

Miſericordia diuitiæ Dei ſunt.

Dei charitas erga nos.

Diues in miſericordia. *Hæ ueræ diuitiæ ſunt miſericordiarum, ut non quærentibus ultrò miſericordia præſtaretur: ſicut dicit Eſaias, Palam factus ſum non quærentibus me. Hæc tamẽ charitas Dei eſt erga nos, ut quia fecit nos, nolit perire nos: Diligit enim opus ſuum, cùm nemo ſuum laborem oderit.*

Nimiam charitatem. *Id eſt, multam & abundantem.*

Cùm eſſemus mortui peccatis. *Peccatis, ablatiuus eſt: id eſt, per peccata: alioqui Paulus uocat Mortuos ipſi peccato, qui iam non peccant.*

Conuiuificauit nos. *Nos Chriſto cõuiuimus, cũ quo Deus nos ſimul uiuificauit: hunc actione & opere, Nos uirtute hoc tempore: & paulo pòſt, re ipſa, & factis. Præteritis uſus eſt Paulus pro futuris, idq; eius rei gratia, ne quia futura incerta ſunt, hominũ ſpes fluctuet, & uacillet. Ea quæ Deus futura cognouit, apud quem nihil ambiguum eſt, quaſi iam facta memorantur, ut, quia præterita ſecundũ philoſophos quoq; fieri infecta non poſſunt, qui audierint quaſi iam facta, habeant quæ futura ſunt.*

Cuius gratia eſtis ſaluati. *Non ueſtro labore, uel opere ullo ſalutem eſtis adepti: ſed ſola Dei gratia. Nam quantum ad ueſtra opera attinet, eratis certè ira & ſupplicio digni.*

Vt oſtenderet in ſeculis. *Diluit obiectionem quorundã, dicentium fortaßis,*

Quid

Quid profuerit quòd Chriſtus tam præclara ante tot ſecula fecerit, & tam dira paſſus fuerit? Reſpondet Paulus, Vt oſtenderet in ſeculis ſuperuenientibus. &c. Qui locus bifariam intelligi poteſt: Primùm, ut de ſeculis regenerationis, & uitæ planè beatæ, intelligamus. Clariſſimè enim excellens diuinæ beneuolentiæ opulentia apparebit, relucente magnificentiſſimè benignitate illa, & beneficentia, qua per Chriſtum noſtri reparatorem, patris imago plenè in nobis reſtituta tum fuerit. Aut dici poteſt in hunc ſenſum, quòd Dominus in Epheſios & alios illius ſeculi ſanctos, magnificè bonitatem ſuam oſtenderit, ut & poſteris ſeculis, hinc opes beneuolentiæ ſuæ oſtentaret. Videtur prior ſenſus commodior. Quia modò uita noſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo, Coloſſenſ. 3. Et nondum apparuit, quod futuri ſumus: manifeſtato autem plenè Chriſto, cumq; glorioſus apparuerit, tunc & nos cum illo manifeſtabimur in gloria, & ſimiles ei erimus. Coloſſenſ. 3. & 1. Ioan. 3.

Dei enim donum eſt. Fides, qua iuſtificabimur, eſt donũ Dei, quòd illam gratuito, nõ autem noſtro opere & merito habemus. Non tamen ſine opere noſtro, & bono uoluntatis noſtræ, ſeu liberi arbitrij motu. Quî enim fieri poteſt, credamus, fidamus'ue., niſi interno actu operemur? non tamen niſi attracti, & diuinitus pulſanti credimus. Quare id uerè donum dici debet, quod Deo debemus, & ab eo accepimus.

Ipſius enim ſumus factura. Reddit cauſas, quare gratia ſaluati ſumus per fidem, & hoc ipſum nõ ex nobis, ſed ex munere Dei, dicens, Ipſius enim factura ſumus: hoc eſt, quod uiuimus, quod ſpiramus, quod intelligimus, & credere poſſumus, ipſius eſt, quia ipſe conditor noſter eſt: tum quòd aliquid, tum quòd bene & ſtudioſè ſumus. Poſt fidem factus opus eſt: Es à Chriſto per baptiſmum in nouam creaturam immutatus, non ut otieris, ſed aliquid benè agas, & in bonis operibus ambules, quæ tibi Dominus præparauit, ut bene in illis ambules: idq; facias, non ad tertium, quartum'ue annum, ſed quandiu hæc tibi ſuppetet uita. id enim prætendit, cùm dicit, Ambulemus.

Propter quod memores. Pergit oſtendere Epheſis, ex quantis malis ad quãta bona eos Dei benignitas tranſtulerit: ut his cognitis, fiducia maior, amorq; in Deum gignatur feruẽtior. Epheſij Gentes uocantur in carne, quia ſecundum ſpiritũ Iſraëlitæ ſunt, non autem ſecundum carnẽ, de quibus loquitur Paulus 1. Corinth. 10. Videte Iſraël ſecundum carnem. Qui dicebamini præputium, nec eratis ab ea, quæ dicitur circuncifio in carna manu facta: hoc eſt, uocabamini præputiati, alienati, & ſeiuncti ab ea, quæ dicitur circuncifio in carne: id eſt, à Iudæis tantum carnaliter circuncifis. Mementote, inquam, quòd eo tempore eratis ſine Chriſto: id eſt, nihil de Chriſto audieratis, ut ueſtri reparationem ſperaretis. Etiam in hoc ſeculo iuſtis legibus deſtituti eratis, uera republica, quæ uel ſola apud Iſraëlitas inſtituta per Deũ erat, carebatis: poſtremò, ut nullum uobiſcum Deus fœdus percuſſerat, ita nullis promiſsionibus, in ſpem bonam uos erexerat. Agebatis itaque ἄθεοι, id eſt, ſine Deo, & planè impij. Quid autem iam æquè miſerum uel fingi poſsit, quàm eſſe ſine Deo, ſine lege, ſine promiſsione, & ſpe ſalutis? Rectè igitur hortatur Paulus Epheſios, ut huius ſuæ miſeriæ ſint memores, ut nimirum æſtiment Dei Dignationem, qua eos, citra ullum ſuum meritum, ex illa miſeria liberatos, ſummæ felicitatis, cum ſanctis omnibus, participes reddidit. Epheſios hortatur Paulus ut miſeriam ante ſuam uocationem agnoſcãt.

Hoſpites teſtamentorum. Id eſt, peregrini, ſiue extrarij à pactis, ſiue teſtamentis, & promiſsionibus ipſi Abrahæ, & alijs patribus factis. Teſtamentorum, plurali numero dicit, propter promiſsionũ multitudinem: tanquam aliud fuerit Teſtamentum, & Promiſsio de ſemine Abrahæ, aliud promiſsio de terra promiſsionis, & huiuſmodi. Hoſpites teſtamentorum.

Promiſ

Promiſsionis ſpem non habentes. *Gentes non habebant ſpem futuram, uidelicet reſurrectionis,& præmij.*

Nunc autem in Chriſto. *Hactenus diſſeruit in genere de gratia Dei:nunc ſpeciatim De gratia gentibus præſtita docet:oſtendens miſericordiam & gratiam Dei etiam ad gentes pertinere,quas ad humilitatem & gratiarũ actionem prouocat. Quia Gentes cum Iudæis futuri erant unum corpus, ſub uno capite Chriſto, & unum ædificium,conſtructum ſupra fundamentum Apoſtolorum & Prophetarum, ſeu ſupra petram Chriſtum:hoc fieri non potuit,niſi interſtitium,quod ſeparauit duos maximè diuerſos populos,auferretur. Erat autem Lex, quam uocat inimicitias in carne Chriſti: id eſt,Iudæis:(tametſi non negauerim Inimicitias dici, & poſſe intelligi, peccata hominum interfecta in carne Chriſti, per mortem & paßionem ſuam) Iudæi enim, Gentes (quòd exleges eſſent)oderant,& ſecundum legem ut immundos habebant. Porrò circuncisionem ſequebantur omnia onera legis, ſicut Galat.dicit Paulus: Teſtificor rurſus omni homini circuncidenti ſe,quòd debitor eſt uniuerſæ legis faciendæ. Hæc onera neque nos(inquit Petrus Actuum 15.)neque patres noſtri portare potuimus. Et Paulus Act.13. À peccatis non potuiſtis in lege iuſtificari. Et Roma.8. Quod impoßibile erat legi, &c. Neceſſe ergo erat eam abrogari: tantum aberat, ut Gentibus quoque imponeretur. Iudæi lege fidebant: qua ablata,uiderunt ſe nihilo Gentibus meliores, quandoquidem ſcriptura concluſit omnia ſub peccato. Gentes enim palàm erant impiæ,inde & ipſi inuenti ſunt peccatores,poſtquam intellexerunt, per opera legis nõ iuſtificari. Porrò Lex,quia Dei erat,abrogari non potuit, niſi ei in æternum ſatisfieret: cui ſatis fieri per nos(ut dictum eſt Roma.)non potuit:neceſſe erat illum eſſe ſub lege,& legem implere, qui legi nihil debuit:hic eſt Chriſtus IESVS, qui per ſanguinem ſuæ crucis fecit ſibi Gentes & Iudæos unum corpus. Is eſt noſtra ſanctificatio, iuſtitia, & ſatisfactio:cui quiſquis fide adhæret,cum eo unum eſt,& habet quicquid ipſe habet. Satisfactio ergo Chriſti mea eſt,ita ut lex iam me damnare non poßit, & peccatũ in carne mea reliquum propter fidem in Chriſtum, mihi non imputatur. Itaque iam ſpiritus Chriſti in credentibus hoc agit,ut ex corde diligatur Deus, & Proximus:id quod lex requirebat quidem,ſed dare non poterat:Litera enim erat,non ſpiritus. Chriſtus pax noſtra,qui fecit per ſuum ſanguinem utraque,& Iudæos & Gentes,unum:id eſt,ut coaleſcerent,& Chriſtiani eſſent:Soluens medium parietem maceriæ: id eſt, inimicitias in carne ſua,id eſt,per paßionem ſuam:Euacuans,id eſt,antiquans,legem mandatorum, id eſt,legem Moyſi,quæ infinitis conſtabat mandatis:decretis, id eſt, dogmatis euangelicis. Decreta enim ſunt(ait Theophylactus)quæ ad fidem inſtituunt. Lex autem quæ dat uiuendi præcepta, ut duos ſcilicet populos condat, & creet in ſemetipſo Chriſto, in unum nouum hominem,in nouitate uitæ ambulantem: & facta pace, reconciliet ambos populos Deo in uno corpore eccleſiæ, per crucem. Interficiens inimicitias, ſiue Iudæorum & Gentium mutuas, ſiue omnium hominum cum Deo. Theophylactus interpretatur,In uno corpore:hoc eſt,in ſuo Chriſti. Quia pœnas ob noſtra peccata nobis debitas Chriſtus per crucem luit,ſicut ſupradictum eſt,in carne ſua: Et rurſum cùm in ſeipſo intulit, Duos conciliat.*

Inimicitiæ in carne Chriſti.

Iudæi & gentes coaleſcunt per Chriſtum.

Chriſtus ſoluit medium parietem.

Decreta.

Iam non eſtis hoſpites. *Quia ciuitate illa cœleſti iam eſtis donati & adſcripti,non eſtis peregrini:ſed domeſtici,id eſt familiares, Superædificati ſuper fundamentum Apoſtolorum & Prophetarum.hoc eſt,quo Apoſtoli & Prophetæ, & ſancti quilibet,cuiuſcunq; ordinis illi fuerint,nituntur. Chriſtus eſt,in quem omnium ſcilicet ſpes*

Ciues non hoſpites.

recumbit, quo freti, corda eorum ſolida conſiſtunt, longanimiter præſtolãtes, dum liberati malis præſentis exilij, cœleſtem hæreditatẽ plenè adeant. Idem ſummus quoque angularis lapis exiſtit, qui ſcilicet ſuo ſpiritu totam Dei ſtructuram contineat: Duosq; parietes, populum Iudæum & Ethnicum, in ſe pulchrè iungat, ut ita is cognoſcatur, per quem Domini ædificium infernè & supernè conſtet & cõſeruetur: neque conſeruetur tantùm, ſed & incrementum (donec ſtet conſummatum: quod erit, cùm tradiderit regnum Deo & patri) omne accipiat. Vnde ait, In quo omnis ædificatio constructa, creſcit, & exurgit in templum ſanctum Deo, dum fideles per gratiam Dei templũ efficiuntur, in quo (inquit) & uos coædificamini in habitaculum Dei in ſpiritu ſancto: id eſt, ut per habitantem in uobis ſpiritum ſanctum, templum, & domicilium Dei ſitis.

DICTIO.

CONSEDERE, *eſt ſimul ſedere. Hinc Conſeſſus, & Conſeſsio.* Conſedere.

ACCESSVS, *aditus, & introductio, ueluti cùm quis introducitur ad conſpectum principis.* Acceſſus.

HOSPITES, *ſunt peregrini, & extrarij, quaſi alieni à iure ciuium.* Hoſpites.

NATVRA *filij iræ: id eſt, propriè, ac uerè filij iræ. Quemadmodum dicimus hominem natura miſerum, qui ſic addictus eſt miſeriæ, ut nolit effugere, ſi poßit.* Filij iræ natura.

CIRCVNCISIO, *id eſt, Iudæi. Populus Hebræorum ob membrum genitale præſectum Circunciſio uocabatur: cæteri Præputium dicebantur: ſed dũtaxat Iudæis, quibus ut illud nomen erat honorificum, ita hoc ignominioſum.* Circunciſio. Præputium.

ANGVLARI *lapide, Græcis una uox eſt, qua ſignificatur ſummus lapis in angulo ædificij, qui ſolet eſſe ualidißimus. Eſt autem ablatiuus abſolutè poſitus, ueluti dicas, in qua ſtructura, Chriſtus ſummus eſt in angulo lapis. Et ſtatim pòſt eodem modo ponitur abſolutè. Conſtructa, id eſt coaugmẽtata, ſiue commiſſa, ſiue coaptata. Hieronymus legit, compaginata. Ambroſius compacta.* Lapis angularis.

MACERIA, *eſt murus, uel ſeptum lapideum, ſine bitumine, & harena.* Maceria.

Gentes participes factæ æternæ ſalutis.

CAP. III.

HVius rei gratia ego Paulus uinctus Chriſti IESV pro uobis Gentibus: ſi tamen audiſtis diſpenſationem gratię Dei, quę data eſt mihi in uobis: quoniam ſecũdum reuelationem notum mihi factum eſt ſacramentum, ſicut ſupra ſcripſi in breui, prout poteſtis legentes intelligere prudentiam meam in myſterio Chriſti, quod alijs generationibus non eſt agnitum filijs hominum: ſicuti nunc reuelatum eſt ſanctis Apoſtolis eius & Prophetis in ſpiritu, Gentes eſſe cohæredes, & concorporales, & comparticipes promiſsionis eius in Chriſto IESV per Euangelium: cuius factus ſum ego miniſter ſecundum donum gratiæ Dei, quæ data eſt mihi ſecundum operationẽ uirtutis eius. Mihi enim omnium ſanctorum minimo data eſt gratia hæc in Gentibus euãgelizare inueſtigabiles diuitias Chriſti, &

Paulus, gentiũ Apoſtolus.

Sacramẽtum,] myſterium, In breui,] paucis, Prudentiam] cognitionem

In ſpiritu,] per ſpiritum,

1. Corint. 15. b

Operationem uirtutis] efficaciam potentiæ inueſtigabiles] imperueſtigabiles

ſti,& illuminare omnes,quæ ſit diſpenſatio ſacramenti abſconditi à ſeculis in Deo, qui omnia creauit, ut innoteſcat principibus & poteſtatibus,in cœleſtibus,per eccleſiam,multiformis ſapientia Dei,ſecundum præfinitionem ſeculorum,quam fecit in Chriſto IESV Domino noſtro:in quo habemus fiduciam & acceſſum in confidentia per fidem eius.

Illuminare omnes,] in lucẽ proferã omnibus quæ ſit cõmunio myſterij

Multiformis] uehementer uaria

Fiduciam] audaciam

Huius rei gratia. *Rogabis:Cuius? Quia prædico Ieſum Chriſtum ueſtri miſertum tranſcripſiſſe uos in peculium,& populum Dei:Hoc eſt, prophetarum promiſſiones,& benedictionem Abrahæ,etiam ad Gentes,quæ fide uiua ornarentur,pertinere.Propter hanc prædicationem ego ſum uinctus Ieſu Chriſti pro uobis Gentibus: id eſt,quia do operam lucrari & acquirere uos Ieſu Chriſto.Et quod doceo regnũ Chriſti ad uos pertinere,ſicut & ad Iudæos.*

Vinctus Chriſti.

Vinctus Ieſu Chriſti. *Compedes toleramus & carcerem,& illud gloriæ ducimus,cùm Chriſti nos dicimus uinctos.Vinctus Chriſti, id eſt pro Chriſto:ſicut Martyr Chriſti,pro Chriſto.*

Diſpenſationem gratiæ. *Ac ſi dicat, Sic gratia diuina eſt diſpenſatum, ut & supernè uocatus ſim,et ſplẽdore oppletus,qui cõtumax fuerã,ut ſaltẽ hoc pacto crederẽ,& illi obſequerer.In uobis (inquit) ab eo data eſt mihi gratia. Ipſe nãq; ſic mihi dixit,In gẽtes longinquas ego te mittã.Quò fit,ut gratiæ id ſit adſcribẽdũ,et nõ mihi.*

Secundum reuelationem. *De hac reuelatione ſcripſit Galatis fuſius: Notũ autem uobis(inquit)facio fratres,Euangelium quod prædicatum eſt à me, non eſſe ſecundum hominem.Neq; enim ab homine accepi illud,neq; didici, ſed per reuelationem IESV Chriſti.Sacramentum autem & Myſterium,ſeu Arcanum Chriſti, quod reuelatũ ſibi hìc Paulus memorat,quod & ſupra expoſuit,eſt,Chriſtum eſſe caput & principem ſanctorum,ſiue ex Gentibus ſiue ex Iudæis:per Chriſtum enim perficiẽda ſunt omnia.Quod myſterium antea abſconditum,à tempore mortis & reſurrectionis Chriſti reuelari oportuit,& Gentibus quoq; annuntiari, quæ iam æquè ac Iudæi Chriſto, imò Iudæis copioſius,adducendi erant. Morte nanque ſua Chriſtus interſtitium inter Gentes & Iudæos ſubmouit,utrunq; populum compegit,qui ſpiritu Chriſti actus cõtinuò magis ac magis purgatur,& pietate plenius imbuitur.*

Chriſti arcanũ reuelatũ Paulo.

Sicut ſupra ſcripſi. *Quemadmodum præcedente capite paucis abſolui. Gentes uocatas eſſe,& eſſe conciues ſanctorũ,Chriſtum ſedere ad dexterã patris,& nos cõſedere fecit in cœleſtibus ĩ Chriſto,et huiuſmodi magnifica.Nõ ſcripſi uobis quatenus dignitas & magnitudo myſterij exigebat,ſed quãtũ ſatis eſſe ueſtris uiribus uidebatur.*

Paulus ſanctorũ minimus.

Mihi autem omnium ſanctorum minimo. *Omnium ſanctorũ ſum minimus,non ſolùm quòd perſequutus ſum eccleſiam Dei, 1. Timoth. 2. ſed & quòd ex me nihil ſum,non modò minimus Apoſtolorum, ſed omnium etiam Sanctorum, hoc eſt fidelium. Quod reuera ratione humilitatis maius eſt longè, quàm illud quod ait, Non ſum dignus uocari Apoſtolus.*

Inueſtigabiles diuitias Chriſti. *Inſcrutabilem dicit Dei eſſe opulentiam. Cùm imperueſtigabiles ſint Dei opes,minus eius ſubſtãtia ueſtigari poteſt.Quid ergo Eunomius hæreticus ille iactabat,ſe huiuſmodi Dei ſubſtantiam comprehendiſſe?*

Cœleſtes poteſtates qualem ante & poſt in-

Vt innoteſcat principibus. *De bonis & cœleſtibus illis intelligi poteſt hic*

locus

locus,iuxta ſententiam Gregorij Nyſſæ, qui, ante incarnationem adſirmat ſimplicem quandam poteſtates cœleſtes habuiſſe Dei cognitionem,uidelicet, quòd ſola uoluntate cuncta crearit,& eidem licere omnia præuidebant,moderariq; uniuerſa,& ſapienter curare omnia intelligebant. Incarnato autem Dei uerbo, ex contrario contraria ſunt effecta. Nam per mortem uita ſucceßit,per infirmitatem potentia,per ignominiam gloria. Hæc ubi nobis, qui ſumus Eccleſia Dei, tam uaria Dei beneficia obuenere, ſtatim intellexere cœleſtes illi angeli quàm ſit de Eccleſia benemeritus Deus. Cùm dicit, ſecundum præfinitionem ſeculorum : id eſt, ſecundum quod ab æterno propoſuerat ſuo illam tempore reuelare. Aliter: Quaſi diceret Paulus, ita in lucem proferimus hoc myſterium nobis creditum, ut ſentiat totum infernorum regnum, cui dicitur, Tollite portas principes ueſtras,&c. utq; ſentiãt, quotquot ſub principatu tenebrarũ militant, ut feliciter ipſa ueritatis luce deuicti, in regnum lucis contendant. Suſpicabatur quidem diabolus,aut etiam ſcripturis prædicẽtibus,ſciebat fore,ut genus humanum redimeretur:ſed hanc tam uariam, & ignotam Dei ſapientiã, quomodo ſcire potuit, quòd Deus mundi ſtultitiã eſſet ducturus ad ſapiẽtiam,per crucẽ ad gloriã,per mortem ad uitam? Sicut legis 1. Corinth. 2. Si principes ſeculi hãc Dei ſapientiã, quæ eſt crucis ſtultitia, cognouiſſent,nunquàm Dominum gloriæ crucifixiſſent. Certè per eccleſiam cognouerunt: ubi aduerte, præpoſitionem Per, ſignificare inſtrumentum : quaſi dicas, Opera eccleſiæ, quam ſcilicet eccleſiam in Chriſto,id eſt,per Chriſtum,fecit & conſtituit.

carnationẽ uerbi cognitionẽ Dei habuerũt.

Dæmones per eccleſiam Dei myſteria cognouerunt.

In tribulationibus meis] Et afflictiones meas quas tolero

Orat Paulus ut Epheſij confirmentur in fide.

Propter quod peto, ne deficiatis in tribulationibus meis pro uobis,quæ eſt gloria ueſtra. Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem Domini noſtri IESV Chriſti, ex quo omnis paternitas in cœlis, & in terra nominatur,ut det uobis ſecundum diuitias gloriæ ſuæ uirtutem corroborari per ſpiritum eius in interiori homine: Chriſtum habitare per fidẽ in cordibus ueſtris, in charitate radicati,& fundati,ut poſsitis comprehendere cum omnibus ſanctis, quæ ſit latitudo, & longitudo, & ſublimitas, & profundum: ſcire etiam ſupereminentem ſcientiæ charitatem Chriſti, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei. Ei autem qui potens eſt omnia facere ſuperabundanter quàm petimus aut intelligimus, ſecundum uirtutem,quæ operatur in nobis: ipſi gloria in eccleſia, & in Chriſto IESV in omnes generationes ſeculi ſeculorum. Amen.

Paternitas] Familia,uel,à cõmuni patre cognatio

Chriſtum habitare] Vt inhabitet Chriſtus

Gratiarũ actio.

Superabundanter] Cumulatè ultra

Intelligimus,] Cogitamus,

Propter quod peto. *Non ſolùm petit Paulus pro ipſis Epheſijs:ne in preſſuris ſuis,id eſt,Pauli,laſſeſcant,atq; deficiant:ſed etiam,ait Paulus,peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro uobis,ſeu pro Euãgelio ad Gẽtes. Totus enim mundus ad doctrinam Pauli de poteſtate principis tenebrarum tollebatur. Deſerebãtur idola,& cultoribus templa deſerta, ſquallore,& ſordibus replebãtur. Ob quã cauſam omnis exercitus Dæmonum,omnis turba inimicarum fortitudinum, cõtra Paulum facto cuneo dimicabat,ut per tribulationes & anguſtias, Paulus Euangelium deſineret prædicare,*

& laſſus aliquando requieſceret. Hoc quòd Pauli opera & labore, per multas preſſuras adducerentur Gentes ad Chriſtum, cedebat in Gentium gloriam. Ait itaq; Paulus, Si meæ preßuræ uobis ſunt gloriæ, quantò maiorem ex ueſtris uendicabitis?

Paternitas. Ex quo omnis paternitas. *Id eſt, parentela, cognatio, & familia ſpiritualis. Explicat hoc loco Paulus, adoptionis gratiam cõmunem eſſe ſupernis ſpiritibus & hominibus ab uno eodẽq; patre Domini noſtri* IESV *Chriſti, ita ut omnes tam ſpiritus cœleſtes, quàm nos homines dicamur filij adoptionis.*

Comprehendere. Comprehendere cum omnibus. *Orat hoc loco Paulus pro Epheſijs & eorum in patria felicitate. Nam non in hoc ſtatu mortali, ſed in cœlis cõmune eſt omnibus ſanctis cõprehendere. Niſi dixeris, imperfectam hoc loco eſſe comprehenſionem, quæ in cœlis poſtea perficietur. Quia quod ex parte eſt euacuabitur. Hæc comprehenſio cuilibet communicabitur ſecundum beneplacitum uoluntatis diuinæ.*

Crucis myſterium. Quæ ſit latitudo. *Gregorius Nyſſes per latitudinem, longitudinẽ, & alia hic pronuntiata, crucem dicit ſignificari. Comprecatumq; Epheſijs Apoſtolum, ut quirent crucis myſterium contemplari, ſiquidem hac cruce omnis contineretur diſpẽſatio. Paulus ubiq; uult à nobis agnoſci, tam immenſam gratiam & incomprehenſam, ut ſpiritu fortificati intelligamus huius gratiæ altitudinem, quia penetrat cœlos: profunditatem, quia penetrat inferos: longitudinem & latitudinem, quia replet orbem terræ, ut non ſolùm intelligas iam in Iudæa notum, ſed in toto orbe. Pſal. 75. Miſericordia Domini plena eſt terra. Item, Domine Dominus noſter, quàm admirabile eſt nomẽ tuum in uniuerſa terra! Quidam poſt Photium Græcum ſic ait, Vt poßitis comprehendere quæ ſit latitudo, id eſt, immẽſitas potentiæ diuinæ: & longitudo, id eſt, æternitas & ſublimitas naturæ: & profundum, id eſt profunditas ſcientiæ. Scire etiam ſupereminẽtem ſcientiæ charitatem Chriſti, id eſt, quæ exuperat omnem ſenſum, aut maiorẽ quàm quæ uirtute humana cognoſci poßit. Theophylactus refert ad myſterium & ad uocationem gentium. Vſus eſt Paulus uocabulis omnium dimenſionum corporalium, ad exprimendam illius uocationis & myſterij magnitudinem. Aut cùm dicit, Latitudinem, & longitudinem, & altitudinem, & profundum, hoc ſignificat, quòd in ſphæra tanta eſt longitudo, quanta eſt latitudo, & tanta altitudo, quantũ eſt profundũ: ita & in Deo omnia æqualia ſunt immenſitate infinitatis. Sphæra enim definito modo concluditur, Deus autẽ non ſolùm implet omnia, ſed & excellit. Nec enim clauditur, ſed omnia intra ſe habet, ut ſolus ineffabilis, & infinitus habeatur. Nam ſubiungit Paulus, Scire etiam ſupereminentem ſcientiæ charitatem, id eſt, quæ charitas, qua Deus pro nobis filium ſuum tradidit, cognitione maior eſt, aut quæ excellentior eſt, quàm homo poßit aſſequi.*

Vt impleamini. *Vt creſcatis ad omnia quæ Dei ſunt, ut nihil cognitionis ſpiritualis uobis deſit: ut creſcatis in uirum perfectum, in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti, ut ſequenti capite dicemus. Aliter, Vt impleamini, id eſt, perficiamini, & ſciatis, quemadmodum in patre, & filio, & Spiritu ſancto adorandus ſit uobis Deus: hæc enim plenitudo Dei eſt, ipſa trinitas.*

Ei autem qui potens eſt. *Hæc ſum precatus, quæ prædixi: Deus tamẽ longè maiora, quàm ſint meæ preces, efficiet, & præſtabit. Non fruſtrabimur noſtris uotis, qui patrem habemus omnipotentem, qui poteſt ſupra modum præſtare, quæ petimus, & pluſquàm petimus, & excogitare poßimus, ut in Lucæ 11. Vos, cùm ſitis mali, noſtis bona data dare filijs ueſtris: quantò magis pater ueſter cœleſtis dabit ſpiritum bonum petentibus ſe?*

In omnes generationes ſeculi. *Periphraſis quædam apud Hebræos eſt, qua uulgò exprimunt æternitatem, ſicut ſæpe utemus hunc tropum in ſacris, tum in hoc loco, tum Pſalmus, & alibi. In omnes generationes ſeculi ſeculorum, id eſt, illius ſeculi, quod ſuccedentibus perpetuò ſeculis nunquam habebit finem.* Secula ſeculorum.

CONCILIATIO.

CVM *Iacob, Dauid, & alij tam apertè ſint de myſterio tum incarnationis, tum eorũ quæ de Meßia ſunt, uaticinati, ita ut Chriſtus dixerit, Moyſes & Prophetæ ſcripſerunt de me, Scrutamini ſcripturas, illæ enim teſtimonium perhibent de me. Quid eſt quòd hic Paulus ait, In myſterio Chriſti, quod alijs generationibus non eſt agnitum filijs hominum, ſicut nunc reuelatum eſt ſanctis Apoſtolis eius, & Prophetis in ſpiritu.* CAVTE, *ſignanterq́; (ait Hieronymus) Paulus teſtatus eſt filijs hominum ignotum fuiſſe myſterium, non filijs Dei ad quos loquitur, Ego dixi, Dij eſtis, & filij excelſi omnes. Quòd ſcilicet hi, qui ſpiritum adoptionis acceperunt, de quibus Patriarchæ & Prophetæ fuerunt, Dei ſcierint ſacramentum. Aut dicito, Paulum non definitè & generaliter dixiſſe, Alijs generationibus ignotum fuiſſe omnino Domini ſacramentum: ſed non tam apertè ſanctis patribus, Patriarchis & prophetis reuelatum eſſe, atq; Apoſtolis. Aliud enim eſt, in ſpiritu uentura cognoſcere: aliud, Cernere ea opera completa. Vnde & Ioannes propterea maior Prophetis omnibus dicitur, quia quem cæteri prædixerunt, ipſe non modò conſpexerit, ſed & digito oſtenderit: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Iuxta quem ſenſum & illud exponi poteſt, Matth. 13. Amen quippe dico uobis, quia multi Prophetæ, & iuſti cupierunt uidere, quæ uidetis, & non uiderunt: & audire, quæ auditis, & non audierunt. Hæc utique uidere & audire cupiebant, quæ futura cognouerant. Quod ſi neſciebant, quo modo deſyderabant, quæ penitus ignorabant? Dicemus ergo, myſterium hoc abſconditum fuiſſe, quia non apud Gentes, imò ne apud Iudæos quidem palàm uulgatum, apud quos paucißimi ſanè fuere, qui rectè, quale eſſet Chriſti regnum futurum, prænouiſſent.*

PLVRIMVM *dißident, quæ hic Paulus pronũtiat, Mihi autem omnium ſanctorum minimo data eſt gratia hæc. Et 2. Corinth. 11. Exiſtimo enim nihil me minus feciſſe à magnis Apoſtolis.* CORINTHIIS *exprimendum erat, quantum ſudauerat explicando Euangelio: ne æſtimarent Paulum minoris, quàm par eſſet. Aliquando enim iure optimo poteſt apud ſuos auditores Eccleſiaſtes quiſpiam ſe ſuis titulis honeſtißimis, gratis Dei habitis, ornare: ne minuta fama, minuatur doctrina, & tandem nullo modo recipiatur, Cùm ſit doctrina illa ad ſalutem. Hic autem Paulus nihil huiuſmodi agit. Aut ſi mauis, dicito, Paulum ſe magnum expreßiſſe, cùm ſe minimũ ſanctorum dixit: iuxta uerbũ præceptoris* IESV *Chriſti Matth. 20. Quicunq; uoluerit inter uos maior fieri, ſit ueſter miniſter. Et qui uoluerit inter uos primus eße, erit ueſter ſeruus. Qui uult eſſe primus, ſit omniũ nouißimus. Quod Paulus opere cõpleuit, dicens 1. Cor. 4. Puto enim quia Deus nos Apoſtolos nouißimos oſtendit, quaſi morti deſtinatos.*

DICTIO.

SACRAMENTVM *dicitur, quod iuriſiurandi ſacratione interpoſita geritur. Sed hic pro myſterio, id eſt, arcano, & ſecreto ponitur.* Sacramentum

PATERNITAS *Græcè πατριὰ, id eſt, familia, autore Hieronymo. Nam Latini uocant Paternitates & familias, quas Græci uocant Patrias, cùm ex una radice, multa generis turba diffunditur.* Paternitas.

Eccleſia corpori humano comparata. CAP. IIII.

Hortatur Paulus ad opera. 1.Corinth. 7.d

Obſecro] Hortor

OBſecro itaque uos, ego uinctus in Domino, ut di-
gnè ambuletis uocatione, qua uocati eſtis, cum
omni humilitate, & manſuetudine, cum patientia, ſup-
portantes inuicem in charitate, ſoliciti ſeruare unita-
Roma.12.c 1.Corint. 12.b tem ſpiritus in uinculo pacis. Vnum corpus, & unus
ſpiritus: ſicut uocati eſtis in una ſpe uocationis ueſtræ.
Mala.1.b Vnus Dominus, una fides, unũ baptiſma. Vnus Deus
& pater omniũ, qui eſt ſuper omnes, & per omnia, & in
omnibus nobis. Vnicuiq; autem noſtrum data eſt gra-
Roma.12.a 1.Corint. 12.b tia ſecundum menſuram donationis Chriſti. Propter
2.Corint.10.d Pſalm.67.c quod dicit: Aſcendens in altum, captiuam duxit capti-
uitatem: dedit dona hominibus. Quod autem aſcen-
dit: quid eſt, niſi quia & deſcendit primùm in inferio-
res partes terræ? Qui deſcendit, ipſe eſt & qui aſcendit
ſupra omnes cœlos, ut impleret omnia. Et ipſe dedit
quoſdam quidem Apoſtolos, quoſdam autem Prophe
tas, alios uerò Euangeliſtas, alios autem Paſtores &
1.Corint. 12.d Doctores ad conſummationem ſanctorum in opus mi-
niſterij, in ædificationem corporis Chriſti, donec oc-
curramus omnes in unitatem fidei & agnitionis filij
Dei, in uirum perfectum, in menſuram ætatis plenitu-
dinis Chriſti: ut iam non ſimus paruuli fluctuantes, &
circunferamur omni uento doctrinæ, in nequitia ho-
minum, in aſtutia ad circumuentionem erroris: Veri-
tatem autem facientes in charitate, creſcamus in illo
per omnia, qui eſt caput, Chriſtus: ex quo totum cor-
pus compactum & connexum per omnem iuncturam
ſubminiſtrationis, ſecundum operationem in menſu-
ram uniuſcuiuſque membri, augmentum corporis fa-
cit in ædificationem ſui in Charitate.

Humilitate,] Submiſsione.

In uinculo] per uinculum

Cõſummationem] Inſtaurationem

Occurramus] Perueniamus

Plenitudinis] Plene adultæ

In nequitia] per uerſutiam

In aſtutia ad circumuẽtionẽ erroris:] Per aſtutiã qua nos adoriuntur, ut imponant nobis. uel, in aſtutia ad inſidias impoſturæ.

Compactum] uel cõſtructum

Operationem] uel, actum

In menſuram] in menſura

In charitate.] per charitatẽ.

Vinctus in domino Paulus.

Vinctus in Domino. *Poteſt & in Chriſti uinculis, & in carcere pro martyrio conſtitutus hæc ſcribere. Melius autem eſt ſi uinctus in Chriſti charitate dicamus. Cuius rei teſtimonium eſt 1.Corinth. 13. Vinculum charitatis Dei quis poterit enarrare? Qui enim Chriſtum diligunt, ſequuntur eum charitatis uinculis colligati.*

Digne uocatione ambulare.

Vt dignè ambuletis. *Dignè uocatione ambulare credendum eſt, qui ingreditur per eum, qui dicit, Ego ſum uia. Neque ad dexteram, neque ad ſiniſtram declinans: imò auertit pedem ſuum ab omni uia mala: completurq; in eo, quod Sapiens Prouerbiorum 4. dicit: A Domino greſſus hominis diriguntur.*

Vnitas ſpiritus.

Seruare unitatem ſpiritus. *Non ignoro (ait Hieronymus) in eo quod nunc expoſui, Soliciti ſeruare unitatem ſpiritus in uinculo pacis: ſpiritũ à pleriſque non ſanctum accipi, ſed affectum mentis, atque ſententiam, iuxta quam omnium credentiũ erat animæ una, & cor unum. Et ab Apoſtolo 1.Corinth. 7. uirgini præcipitur, ut ſit ſancta*

& corp

& corpore & ſpiritu:carnis uidelicet opere & mẽtis affectu. Sed generalis explanatio ad ſpecialem interpretationem trahi poteſt. Quod ſeruet unitatem ſpiritus in uinculo pacis, qui non rapiatur omni uento doctrinæ, neq; in morem ſtulti, quaſi luna, mutetur: nunc diabolo ſeruiens, nunc Deo. hæc ille. Primum omnium morum Chriſtianorum tangit caput, ſcilicet ut ſeruetur in manſuetudine, & uinculo charitatis, unitas ſpiritus. Vnum niſi corpus non niſi uno ſpiritu regi poteſt, & uiuificari. Huic unitati nihil officit, quòd alij alijs inſigniti ſunt à ſpiritus ſancti donis. Nam hæc nihil aliud ſunt, quàm miniſteria unitatis ædificãdæ: quibus ſi prodes eccleſiæ, rectè habes, & augentur tibi, non ſolum dona hæc, ſed & gratia: Si uerò abuteris, fiet tibi quod Matth. 25. dicitur: Omni habenti dabitur, & abundabit: ei autem, qui non habet, & quod uidetur habere, auferetur ab eo. Agnoſce ex his Pauli dictis, quàm exoſos habeat, qui hãc unitatem reſcindunt: & quàm bene apud illum audiat mutuus conſenſus, ut ſimus unum. Cùm tam ſolicitè commendet unitatem, dicens, Vnitatem ſpiritus, unum corpus, unum ſpiritum, unam ſpem, unum Dominum, unam fidem, unum baptiſma, unum Deum.

Vnicuiq; autem noſtrum. *A` ratione donorũ ſpiritus ſancti, quæ ſingulis in hoc conferuntur, ut utilitatis aliquid cõmuni corpori afferant, ad unitatem animorum, & ſtudium dilectionis hortatur. Ex gratuita Dei beneuolentia dona & facultates ſpirituales contingunt, & dantur unicuiq; ſecundum menſuram, quam Chriſtus ſtatuit, reſpondentem utiq; cuiuslibet uocationi. Pro loco enim quem quiſq; in Chriſti corpore obtinet, & ſpiritualis ei facultas diſtribuitur, qua ſuæ uocationi reſpõdeat. Aliud enim eſt opus manuum, quàm pedum: aurium quàm oculorum. Suam ergo quodlibet membrũ facultatem, uirtutemq; agendi ſuum opus habeat, oportet. Sic cùm in corpore Chriſti alius aliud membrum exiſtat, & ad aliud opus deputatus ſit: alio item dono & ſpiritali facultate inſtruatur, neceſſum eſt. Obſerua, Dari ſecũdum menſuram donationis, ſeu ex gratia, ut ſi datus tibi eſt Apoſtolatus, tantum tibi gratiæ confertur, quantum Apoſtolatui congruit. Si donũ Doctoratus, aut Preſbyteratus, ea tibi pariter dabitur gratiæ menſura, quæ ad obeunda illa munera erit ſatis. Dicit aliquis (ait Theophyl.) Omnia ſunt, ut inquis, cõmunia. Cur ergo hic gratiæ minus, ille plurimũ habet? Siquidẽ eiuſmodi non æqua partitio, inuidiæ ſeminarium eſſet, quemadmodũ & Corinthijs euenit, & alijs plurimis. Hæc ſoluens Apoſtolus: Vnicuiq;, ait, domum fuiſſe pro Dei largiẽtis arbitrio menſura quadam collatum. Cùm itaq; gratis ſit illud, & dono datum: ſat tibi fuerit, quòd acceperis quidpiam, nec prorſus immunis ſis gratiæ. Non enim pro debito eſt aliquid tibi perſolutum. Et quia Deus menſuram cuiq; præfiniuit, nihil ſcrutabere, nec curæ ſit ſi non omnia ſolus acceperis. Nam ſi ſemel menſus eſt gratiam Deus, id profecto in noſtram utilitatem fecit. Atqui omnia communia ſunt: Haud dubiè ſunt, ſine quibus conſtare Chriſtianiſmus non poteſt. Præter hæc ſi quis gratiæ pluſculum habet, nil doleas, cùm ex gratia ſit, aut forſan plus laboris ille impendit.* Menſura donationis.

Aſcendens in altum. *Ante hunc aſcenſum probè colligit Paulus, Chriſtum deſcendiſſe in hæc inferiora terræ, uerum hominem egit, mortemq; pertulit, & ſepulchro fuit demandatus, ſed uictor reſurgens diabolum, mortem, maledictionem, inſuper & peccatum in ſeruitutem ſubegit. Et eduxit, iuxta Zachariæ uaticinium, uinctos ſuos de lacu, in quo non erat aqua, ad locum omnium diuiniſſimum.* Chriſti uictoria.

Quod autem aſcendit. *Qui aſcendiſſe dicitur, propterea aſcẽdit, quia prius deſcenderat. Hunc ſermonem, Is qui aſcendit, Nicodemo Ioan. 3. loquens explicat, cùm ait, Nemo aſcendit in cœlum, niſi qui deſcendit de cœlo, filius hominis, qui eſt in cœlo*

Dicet aliquis: Quid iſtud eſt, Neminem aſcenſurum cœlum, niſi prius deſcenderit de cœlo? Qui cum Chriſto die aſcenſionis aſcenderunt, non prius de cœlo deſcenderunt. RESPONDEO, *Caro non hæc concipit, ſpiritu intelligenda ſunt. Qui uiua fide Chriſto adhærent, unum cum capite Chriſto fiunt,* 1. Corinth. *Qui adhæret Domino unus ſpiritus eſt.* Ioan. 17. *Rogo te pater, ut ſicut ego & tu unum ſumus, ſic & ipſi ſint unum nobiſcum. Qui ergo ſalui fiunt, & cœlos aſcendunt, prius in uirtute cum Chriſto, qui de cœlo deſcendit, deſcendiſſe dicuntur.*

Terræ partes inferiores.

Primùm in inferiores partes terræ. *Filius Dei in has partes terræ deſcendiſſe dicitur, non motu locali, ſed aſſumptione inferioris, & terrenæ naturæ. Ad Philip.* 2. *Exinaniuit ſemetipſum, formam ſerui accipiens. Aut uocat inferiores partes centrum terræ, aut locum ſub hac parte terræ, quam habitamus, à qua extraxit patres iuxta Zachariæ uaticinium* 9. *cap. Tu quoq; in ſanguine teſtamenti eduxiſti uinctos tuos de lacu, in quo non erat aqua.*

Cœli.

Supra omnes cœlos. *Hoc eſt, in cõditionem & locum omnium diuiniſsimum, ut nimirum perficeret omnia. Dedit enim ei pater omnia in manus, ut ea in unum collecta plenè tandem conſummaret. Idq́; eſt, quod ait, Vt impleret omnia. Alij, Vt impleret omnia: eò referunt, quòd aſcẽdens in cœlum, & inde mittens ſpiritum ſanctum, impleuerit omnia de ſe ſcripta, ſcripturarum oraculis plenè ſatisfaciens.*

Et ipſe dedit quoſdam. *Vt Chriſtus inter homines dona acciperet cùm nihili ſumus, oportuit eum dona dare. hoc eſt, ſpiritu ſuo inſtruere & ornare, qui alios ſibi adducerent, & adductos perficerent: non quòd propterea aut plantans, aut rigans aliquid ſit: ſed quòd hic ordo in ſua Eccleſia Domino placuit. Ne inſurgerẽt ſuperbi hæretici, dicentes, Omnes ex æquo homines eſſe Sacerdotes, aut Preſbyteros, aut Epiſcopos, & nullo ordine ſacro homines à Deo inſignitos. Quidam ergo facti ſunt à Chriſto Apoſtoli, qui Euangelij legatione ad multas gentes & populos fungerentur. Quidam Prophetæ, qui ex afflatu ſpiritus per reuelationem docti ſcripturas interpretarentur, & Eccleſiam monerent de ijs, quæ in utilitatem eius eſſent. Quidam Euangeliſtæ, qui annuntiandi & prædicandi Euangelij dexteritate pollerent, ut præconium Chriſti cum fructu detonarent. Quidam Paſtores, qui ſingulas eccleſias rite gubernant, & inſtituunt. Quidam Doctores, qui Chriſti plebes ſanctè formantes, fideliter docent ab alijs accepta.*

Apoſtoli. Prophetæ. Euangeliſtæ. Paſtores. Doctores.

Ad conſummationem. *Hieronymus legit, Ad inſtructionem. Significat autem dictio Græca illi correſpondens refectionem, ſiue reparationem, aut inſtaurationem rei collapſæ. Doctores enim ſuccurrunt lapſis & deiectis. Idq́; probè congruit, quod ſequitur, In ædificationem corporis Chriſti, nimirum ut corpus undiq; ſit perfectum. Non putent ſe hîc comprehenſos, qui eccleſiæ utilitate ſolis inflantur nominibus & titulis.*

Doctorum functio.

In uirum perfectum. *Virum perfectum & ætatis menſuram, perfectiorem dogmatum dicit cognitionem, Quemadmodum & Chriſti plenitudinem dicimus abſolutam & integram Chriſti cognitionem & fidem. Poteſt & hic textus hoc modo explicari. Futuri ſunt hi gradus & ordines in eccleſia, donec eò perueniamus omnes, ut eadem ſit omniũ fides, & æquè cognitus ſiue agnitus filius Dei: hoc eſt, ut pertingamus ad perfectam, ſolidam, & uirilem ætatem: uidelicet ad eam menſuram ætatis, quæ nos planè reddat adultos in Chriſto, ne poſthac ſimus infantes, qui circumagantur, ac circunferantur quouis uento doctrinæ, imponente nobis, ſiue decipiente nos, hominum*

Vir perfectus menſura ætatis perfectæ. Chriſti plenitudo.

aſtu:

aſtu:hoc agentium,non ut Chriſtũ nos ſyncerè doceant,ſed callidis artibus adorti nos illaqueent,capiantq;. Sed potius his neglectis,quæ Chriſto digna ſunt ſequentes,adoleſcamus,per omnia in illum,qui eſt caput omnium, IESVS *Chriſtus. Et quemadmodum ſpiritus per neruos à cerebro ipſo deſcendens ſenſum omnibus mẽbris ad proportionem cuiq; partitur:ſic Chriſtus noſtris animis,qui illius ſunt membra,ſua dona ſuppeditat. Nec fortuitò,& temerè,ſed pro menſura membri cuiuſq;.hoc eſt,ut quodq; capere poteſt: & hunc in modum coædificari ſibi uniuerſum corpus,& coaleſcere facit. Aliàs enim nequiret anima à ſpiritu deſcendente supernè (à quo & uitam accepimus, & incrementum) ſubminiſtrata excipere ,ſiue recipere,niſi charitate,corporis inſtar unius,compacti eſſemus,& iuncti. Nam ut manus à reliquò corpore auulſa,haudquaquam ultra eſt uegetantem ſpiritum receptura,ut quæ à membrorum nexu ſit diſciſſa: ſic ſanè & nos,niſi unitatem ſeruemus & animorum coniunctionem ,ſpiritus gratiam non recipiemus,quæ à Chriſto(qui caput eſt noſtrum)profluxit.*

Veritatem facientes: *Id eſt,ueritatem ſectantes,uel præſtare quod dixeris,uel uera loqui. Hoc oppoſuit nequitiæ,uerſutiæ,& imposturæ.*

In domino:] per Dominum: Iam] poſthac Per] propter Deſperantes,] uel, poſteaquã dolere deſierũt In auaritiã.] in auaritia,uel,cũ auiditate. aut, in abundantia. Veritas in Ieſu] omnis uera doctrina & ueritas Veterem hominẽ] ueteres peccandi affectus Nouum hominem] nouã mẽtem fide Chriſti innouatam

Non ambulandum ut gentes. Roma.1.c

Hoc igitur dico, & teſtificor in domino: ut iam non ambuletis,ſicut & Gentes ambulant, in uanitate ſenſus ſui,tenebris obſcuratum habẽtes intellectum,alienati à uita Dei per ignorantiã,quæ eſt in illis,propter cæcitatem cordis ipſorum: qui deſperantes,ſemetipſos tradiderũt impudicitiæ, in operationem immũditiæ omnis, in auaritiam. Vos autem non ita didiciſtis Chriſtum: ſi tamẽ illum audiſtis,& in ipſo edocti eſtis(ſicut eſt ueritas in IESV) deponere uos,ſecundũ priſtinam conuerſationem,ueterem hominẽ,qui corrumpitur ſecundum deſyderia erroris. Renouamini autem ſpiritu mẽtis ueſtræ: & induite nouum hominem, qui ſecũdum Deum creatus eſt, in iuſtitia & ſanctitate ueritatis. Propter quod deponẽtes mendacium loquimini ueritatẽ unuſquiſq; cum proximo ſuo, quoniã ſumus inuicem membra. Iraſcimini,& nolite peccare: ſol non occidat ſuper iracundiã ueſtram. Nolite locum dare diabolo. Qui furabatur,iam non furetur:magis autẽ laboret,operando manibus ſuis quod bonum eſt, ut habeat unde tribuat neceſsitatem patiẽti. Omnis ſermo malus ex ore ueſtro non procedat:ſed ſi quis bonus ad ædificationem fidei, ut det gratiam audiẽtibus. Et nolite cõtriſtare ſpiritum ſanctum Dei: in quo ſignati eſtis in die redemptionis. Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor,& blaſphemia tollatur à uobis cum omni malitia. Eſtote autem inuicẽ benigni,miſericordes,donantes inuicem, ſicut & Deus in Chriſto donauit uobis.

Vetus homo. Coloſſ.3.b Roma.6.a Coloſſ.3.b Hebr.12.a 1.Pet.2.4.a Zach.8.c Pſal.4.b Iaco.4.d Sermo uitioſus. Coloſſ.3.g

Malus] ſpurcus,uitioſus Fidei] uel, opportunitatis,id eſt, quoties opus eſt Blaſphemia] maledicentia Benigni] uel comes

Hoc igitur dico. *Redit ad id,quod inſtituit in principio huius capitis,Vt ſpiritu renouati,in nouitate uitæ ambulemus.*

In uanitate ſenſus. *Senſus hîc non pro ſenſualitate,ſed mente ponitur,atq; ad eum modũ ſtatim uertit interpres,Renouamini ſpiritu mẽtis ueſtræ. Quidã ſenſum interpretantur ſenſualitatem,cùm Græcis* νοῦς*,id eſt mens,ſit ea pars animi,quæ maximè ſemota eſt à materia corporis, quæq; ſola putatur aliquid agere ſine corporis organis. Hîc Paulus breui arguit etiã ſapientiſsimos Gẽtiles, Philoſophos,oratores,poëtas,& huiuſmodi.Quia mens eorũ in omni ſuo opere uanũ finẽ ſibi præſtituit,ſiue fuerit immortalitas famæ,ſiue gloria præſens,ſiue uirtus præſens ſpeculatiua, &c. Hæc omnia uana ſunt,quia non fundata ſupra firmam petram* IESVM *Chriſtum,qui eſt finis legis.Agnoſce ex his,quæ portenta impietatis illhic ſunt,ubi uerbi illuminatio non eſt.*

Vanitas ſenſus.

Vita Dei.

Alienati à uita Dei. *Vita Dei propriè dicitur quæ inchoatiuè eſt uita fidei uiuæ:iuxta illud,Iuſtus ex fide uiuet.Ioan.17.Hæc eſt uita æterna,ut cognoſcant te ſolum Deum uerum, & quem miſiſti* IESVM *Chriſtum. Conſummata autem erit hæc uita in patria.*

Qui deſperantes. *Hieronymus ait,rectè uerti poſſe Indolentes,pro Deſperantes:quòd uox Græca hinc uidetur deducta:cùm quis uacat dolore,& ſenſu ſui mali,& ob id ſtupens fertur in omne uitium.Atq; eò duritiæ peruenit,ut ad omnem duritiæ ſenſum obſurduerit. Magis tamen quadrat,ad ſententiæ tenorem deſperantes. Siquidem qui deſperant eſſe uitam à morte corporis, auidiſsimè rapiunt huius uitæ uoluptates, atq; his ſeſe ingurgitant,uelut amiſsis illis,nihil habituri ſuaue.*

Auaritia.

In auaritiam. *Auaritiam poſitum putat quidam pro omni concupiſcentia immoderata.*

Vos autem non ita didiciſtis: *Id eſt,non eſtis ita edocti,ut deſperantes ſitis in hac ſententia, uolentes hic ſummis uoluptatibus inuolui, quaſi poſt hanc uitam non ſit alia uita futura:ſed eſt uobis ſpes,ſicut eſt ueritas in Chriſto* IESV*,qui nobis pollicetur regnum cœlorum,& beatitatem æternam.*

Si tamen illum,&c. *Id eſt,Siquidem:aut,Si ſane.Admonet Theophylactus nõ dubitantis,ſed confirmantis eſſe.Atqui tamen additum dubiam reddit orationem.*

Sicut eſt ueritas in Ieſu. *Nos Chriſto inſiti ſic didicimus, ut abnegemus noſmetipſos,& uolũtati Dei iam uiuamus: hoc eſt,renouemur ſpiritu mẽtis noſtræ,ut qui praua & fœda tantum ſectabamur,nunc donati Dei ſpiritu,& nouo,ac ſancto mentis iudicio ſancta duntaxat,& Deo grata quæramus.Omnia ueteris hominis ſunt falſitas, mendacium,uanitas,cæcitas,infidelitas,quibus omnibus ueritas* IESV *opponitur.*

Veteri homini ueritas Ieſu opponitur.

Qui corrumpitur: *Id eſt,in corruptione conſiſtit,nempe ſecundum deſyderia erroris. Deponere ueterem hominem,eſt priſtinæ conuerſationis modum,& uitam illam antiquiorem & peccatis obnoxiam,interimere charitate, Dei timore,& Dei ſermone,qui eſt gladius anceps.*

Veterem hominem deponere.

Noua creatura.

Qui ſecundum Deum creatus eſt. *Hunc nouum hominem uocat Nouam creaturam,ad Galat.ulti.iuxta Pſal.50.Cor mundum crea in me Deus. Obſerua : iuſtitia ueritatis ad ſpiritum pertinet,ſanctitas ueritatis ad munditiam:ut iuſtus in ſpiritu per fidem,& mundus in carne per caſtitatem uiuat. Nam ueritatis,dicit contra iuſtitiam & ſanctitatem ſpeciei & ſimulationis,quæ ex lege ſunt,nec faciunt nouum hominem ſecundum Deum. Sed gignitur hic nouus homo uerbo ueritatis. Iaco.1.Voluntariè enim genuit nos uerbo ueritatis,ut eſſemus initiũ aliquod creaturæ eius. Induere*

Nouus homo.

nouum

nouum hominem,eſt ad ſimilitudinem Chriſti reformari, qui reſtituit nobis Imaginem & ſimilitudinem Dei,ad quam eramus conditi.In hoc enim ſumus conditi,ut ſancti & integri coram ipſo ambulemus.

Sol non occidat. *Præmiſit Paulus ex Pſal.4.autoritatem admodum ſcitè.Sicut enim hic hortatur,ut non ſinamus ſolem occidere ſuper iram noſtram: hoc eſt,ut illico exortam iram reprimamus,non ferentes, ut illa durante ſol occidat, ne ſit locus apud nos diabolo,ad perturbandos fratres nos impellenti:Ita pſalmus iubet loqui cum corde in cubili,& ſilere:hoc eſt,in ſe redire,remq; probe expendere:nimirum ut affectum malum cohibeamus.*

Ira reprimēda.

Nolite locum dare diabolo. *Qui tanquam leo rugiens,quærit aditum,per quem poßit irrumpere. Solet autem antequam ueniat quædam iacula præmittere, & præcurſorem aduentus ſui facere cogitationem. Hanc ſi in corde noſtro ſuſceptam nutrierimus,cùm in nobis prolem ſuam auctam uiderit,& ipſe audebit intrare.Sed in fide reſiſtamus iaculo eius.*

Qui furabatur,iam non. *Vides qualia ſint uetuſti hominis membra,mendacium ſcilicet,odium,furta,& huiuſmodi,quæ etiam morbi animi dicuntur.*

Veteris hominis membra & morbi.

Vt habeat unde tribuat. *Operetur manibus ſuis quod bonum eſt, ſiue bonam,& nō turpem operationem.Non ſolùm ut reſtituat,quod furatus eſt, ſed ut quod honeſto labore, & ſancto, & laudabili exercitio nactus eſt,tum ſibi neceßitatē & indigentiam patientibus communicet.*

Manuum operatio.

Omnis ſermo malus. *Malus,id eſt ſpurcus,et fœdus.Ita uanitas ſumus,ut uix ullum inter profanos uideas agitari conuiuium, quod ſatis hilare ducant, ſine ſpurcis, & inſanis fabulis tranſactum.*

Nolite contriſtare. *Non quòd in Spiritu ſancto aliqua ſit triſtitia,ſed contriſtamus Spiritum ſanctum Dei in nobis,cùm aliquid diſplicens ei loquimur,aut committimus,unde nos deſerit.*

In die redemptionis. *Diem redemptionis uocat diem baptiſmi:quia baptizato applicatur paßio IESV Chriſti,redemptio noſtra per baptiſmum,in quo uirtute & opera Spiritus ſancti obſignatur os noſtrum, ut nihil indignum ſe proferat. Noli ergo ſignaculum illud diſſoluere ſpurcis & fœtidis uerbis.*

Dies redēptionis.

Omnis amaritudo & ira. *Amaritudo iracūdiæ & furoris eſt radix. Quidā ait, Amaritudo refertur ad cor, furor ad impetum,ira ad uindictam: Clamor in uoce comes eſt illorum trium:at Blaſphemia frequēs eſt comes furoris & clamoris.Amarulenti ſunt uſqueadeò animi impotentis, ut licet iram apud ſe conſeneſcere non ſuſtineant,tamen ſi quid accidit quod non probent,continuò exacerbantur, amariq; fiunt, commouētur ira,conciti tumultuātur,uociferantur,& maledicunt,planeq; inſaniunt. Quæ animi eorum intemperies etſi breui,ac paruo negotio reſideat, plurimum tamen dedecet ſanctos,qui ſuauitate & lenitate Chriſtum referre debent.Hortatur ergo Paulus,ut hæc reijciantur cum omni malitia,id eſt ſtudio lædendi.*

Amaritudo. Furor. Clamor.

CONCILIATIO.

QVID EST, *quod hic Paulus unam ſpem uocationis dicit,cùm alibi Chriſtus dixerit,In domo patris mei manſiones multæ ſunt.* VNAM *ſpem uocationis dicimus regnum cœlorum,quaſi unum bonum Dei patris eſſe, & in una domo uarias manſiones. Alia eſt enim gloria Solis, alia Lunæ, alia ſtellarum. Aut certè illud ſubtilius indicatur,quòd in fine,& conſummatione rerum, in priſtinum ſtatum reſtituenda ſint*

Vna ſpes uocationis.

omnia,quãdo omnes unum corpus efficimur,& in uirum perfectum reformamur,completa pro nobis ſaluatoris oratione Ioã.17.Pater ſancte,ſerua eos in nomine tuo quos dediſti mihi,ut ſint unum,ſicut & nos.

DICTIO.

Humilitas. HVMILITAS,*pro uirtute,ſuperbiæ oppoſita,ſiue pro animi habitu contrario arrogantiæ.*

Patientia. PATIENTIA,*hic pro longanimitate,& animi lenitate,ac moderatione: qua fit,ut non facilè commoueamur,neq; rapiamur ad uindictæ cupiditatem.*

Apoſtoli. APOSTOLI,*miſſi,& legati ad annuntiandum uerbum Dei.*

Prophetæ. PROPHETAE,*qui ſpiritu Dei ducti ſacra interpretantur.*

Euangeliſtæ. EVANGELISTAE,*quibus refulget donum ſcribendi,& dictandi,quæ ad cognitionem ſcripturarum faciunt.*

Paſtores. Doctores. PASTORES,*& doctores,qui uerbo & exemplo docent.Hæc diſcernit officiorum genera,Hieronymus.*

Nequitia. Cybeutæ. NEQVITIA,*in Græcis eſt ἐν κυβείᾳ,quod uerbum ductum à luſu teſſerarum,in quo qui poteſt imponit & circumuenit alterum,& hi Cybeutæ dicuntur,talis,ſeu teſſeris pro uoto utentes, Gallicè Pipeurs. Eiuſmodi ſunt falſi doctores tranſponentes ſimpliciores ceu talos,prout uolunt.*

Iunctura. IVNCTVRA,*commiſſura eſt,ſeu commiſſio:à iungo,ſic ut utrunq; ſe mutuò contingat:ueluti membrum membro connexum.*

Diabolus. Satan. Belial. Apoſtata. DIABOLVS *Græcum uerbum eſt,quod Latinè dicitur Criminator,lingua uerò Hebræa Satan appellatur, id eſt aduerſarius, ſiue contrarius,& ab Apoſtolo Belial,id eſt abſq; iugo:quòd de collo ſuo Dei abiecerit ſeruitutem,quem Aquila Apoſtatam tranſtulit. Interdum dicitur Peſtilentia, unde filij peſtilentiæ, id eſt diaboli. hæc Hieronymus.*

Imitatores Dei

In luce ambulandum Chriſtiano. CAP. V.

Iob 13.& 15.b
1.Ioan.4.d
Coloſſ.3.a
2.Theſſ.1.a
Matth.24.a
Marci 13.a
Lucæ 21.b

ESTOTE ergo imitatores Dei, ſicut filij chariſsimi: & ambulate in dilectione, ſicut & Chriſtus dilexit nos,& tradidit ſemetipſum pro nobis oblationẽ & hoſtiam Deo in odorem ſuauitatis. Fornicatio autem, & omnis immũditia,aut auaritia,nec nominetur in uobis, ſicut decet ſanctos: aut turpitudo, aut ſtultiloquiũ,aut ſcurrilitas,quæ ad rem non pertinẽt,ſed magis gratiarũ actio. Hoc enim ſcitote intelligẽtes,quod omnis fornicator,aut immũdus,aut auarus (quod eſt idolorũ ſeruitus)non habet hæreditatẽ in regno Chriſti & Dei. Nemo uos ſeducat inanibus uerbis. Propter hæc enim uenit ira Dei in filios diffidentiæ. Nolite ergo effici participes eorũ. Eratis enim aliquãdo tenebræ, nunc autem lux in Domino. Vt filij lucis ambulate(fructus enim lucis,eſt in omni bonitate,& iuſtitia & ueritate)probãtes quid ſit beneplacitum Deo: & nolite cõmunicare operibus infructuoſis tenebrarũ,magis autem redarguite.

Scurrilitas,] Vrbanitas, facetia, aut, lepos.
Ad rẽ non pertinent,] Non conueniunt.
Quod eſt idolorũ ſeruitus,] Qui eſt idolorum cultor.
Diffidentiæ.] Inobedientiæ.
Lucis,] Spiritus,

Quæ

Quæ enim in occulto fiunt ab ipſis, turpe eſt & dicere. Omnia autem, quæ arguuntur, à lumine manifeſtantur. Omne enim quod manifeſtatur, lumen eſt. Propter quod dicit, Surge qui dormis, & exurge à mortuis: & illuminabit te Chriſtus. Videte itaque fratres, quomodo cautè ambuletis, non quaſi inſipientes, ſed ut ſapientes: redimentes tempus, quoniam dies mali ſunt. Propterea nolite fieri imprudẽtes, ſed intelligentes quæ ſit uoluntas Dei. Et nolite inebriari uino, in quo eſt luxuria: ſed impleamini Spiritu ſancto, loquentes uobiſmetipſis in pſalmis, hymnis, & canticis ſpiritualibus, cantantes & pſallentes in cordibus ueſtris Domino: gratias agentes ſemper pro omnibus, in nomine Domini noſtri IESV Chriſti Deo & patri.

Surge] Expergiſcere. Caute] Circunſpectè. Quaſi] Vt. Tempus,] Vel occaſionẽ, aut, opportunitatẽ. Luxuria] Luxus.

Coloſſ. 4. a. Roma. 12. a. 1. Theſ. 4. a. Gratiarum actio.

Eſtote imitatores Dei. *Hoc exponitur Matth. 5. ut non ſolùm amicos, ſed & inimicos beneficio afficiamus, Vt ſitis, inquit, filij patris ueſtri, qui in cœlis eſt, qui ſolem ſuum oriri facit, &c. Et addit Paulus ſummum illud charitatis exemplar, dicens, Sicut & Chriſtus dilexit nos.*

Sicut & Chriſtus dilexit nos. *Qui pro aliorum ſalute uſque ad ſanguinem contra peccatum dimicat, ita ut animam ſuam tradiderit pro eis, & crucem pro ſalute omnium uolens ſuſtinuerit.* Charitas Chriſti.

In odorem ſuauitatis. *Adludit ad oblationem & incenſa quæ olim fiebant in templo, ſiue in tabernaculo Moyſi. Solet ſcriptura, quæ uult ſacrificia grata fuiſſe Deo ſignificare, dicere ea odorem ſuauem dediſſe Deo. Sic Noë ſacrificium gratum ſuauemque odorem dediſſe Domino ſcribitur Geneſ. 8.* Grata ſacrificia odore explicantur.

Aut auaritia. *Auaritiam Paulus ferè ubique ſcribit, idolorum ſeruitutem, ut ſcias ex diametro pugnare cum Deo uero: unde Chriſtus, Non poteſtis Deo ſeruire, & mãmonæ. Qui enim pecuniæ fidit, Deo fidere non poteſt, 1. ad Timoth. 6. Exiſtimãt quæſtum pietatem.* Auaritia.

Turpitudo. *Turpitudo hic ſignificat abſconditam cogitationem, cùm inflammatur ſenſus noſter ad libidinem, & carnis titillationibus anima ignita ſuccenditur. hæc Hieronymus.* Turpitudo.

Quæ ad rem non pertinent: *Id eſt, Quæ nobis non conferunt, nec ad bonos mores, nec ad uitam, quam quærimus, faciunt.*

Chriſti & Dei. *Vtranque perſonam, Patris & Filij inſinuat: Filij quidem cùm Chriſtum nominat: Patris autem, cùm Deum dicit. Solet enim ex conſuetudine ſermonis apoſtolici ſignificari Pater, cùm abſolutè Deum nominat.* Dei nomine pater intelligitur.

Inanibus uerbis. *Verba quæ decipiunt, & ſupplantant, inania ſunt & uacua, utpote quæ uidentur florem quendam habere ſermonum & blandiri peccantibus. Et hæc dum fiduciam tribuunt, magis eos ferunt ad æterna ſupplicia. Quæ uerò ædificant audientes, cumulata, plena, & conferta dicuntur.*

Filios diffidentiæ. *Filios diffidentiæ dicit, qui plurimum ſunt contumaces, & Deo diffidunt, decreto aduerſus peccata decernenti.* Filij diffidentiæ.

Bonitate & iuſtitia. *Intellige bonitatem in Chriſto, quòd non ſecūdum opera, ſed ſecundum miſericordiam det gratiam credentibus in ſe. Iuſtitiam in Chriſto, dum unicuiq;(ait Hieronymus)retribuit quod meretur. Porrò ueritatem, dum ipſe ſolus cauſas creaturarum omnium rerumq; cognoſcit.*

Propter quod dicit, ſurge. *Hieronymus ſe omnes editiones ueterum ſcripturarum, ipſaq; Hebræorum uolumina diligenter euentilaſſe, & nunquam hoc ſcriptum reperiſſe dicit. Dicamus hoc, quomodo olim prophetæ in concione populi loquebantur, Hæc dicit Dominus: &, Quoniam dominus loquutus eſt: Ita & Apoſtolus Spiritu ſancto plenus repente in uerba, quæ Chriſtus in ſe loquebatur, erupit, atq; dixit: Pro-*
Somn' animæ. *pter quod dicit, Surge qui dormis, & exurge, &c. Somnus animæ, eſt obliuiſci Deum ſuum. Qui auertitur à Chriſto, lumen fugat à ſe, & in tenebris, & ſomno eſt, in quo uana ſomniat. Propterea qui Chriſtum accipit, canit cum Dauide, Deus Deus meus ad te de luce uigilo. Et orādum eſt cum Dauide, Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam. Scio me audiſſe (ait Hieronymus) quendam de hoc loco in eccleſia diſputantem: qui in theatrale miraculum nūquam ante uiſam formam populo exhibuit, ut placeret, Teſtimonium hoc, inquiens, ad Adam dicitur, in loco Caluariæ ſepultum, ubi crucifi-*
Caluaria. *xus eſt Dominus. Qui Caluariæ idcirco appellatus eſt, quòd ibi antiqui hominis eſſet conditum caput. Illo ergo tēpore, quo crucifixus Dominus ſuper eius pendebat ſepulchrum, hæc prophetia completa eſt dicens, Surge Adam qui dormis, & exurge à mortuis: & (non ut legimus, Orietur tibi Chriſtus: ſed) continget te Chriſtus. Quia uidelicet tactu ſanguinis ipſius, & corporis dependentis uiuificetur, atq; conſurgat: & tunc typum quoq; illum ueritate compleri, quando Heliſæus mortuus, mortuum ſuſcitauit. Hæc utrū uera ſint nec'ne, lectoris arbitrio derelinquo. Certè tunc in populo dicta placuerunt, & quodam plauſu ac tripudio ſunt excepta. Hæc ille. Et illuminabit te Chriſtus, ex cap. 60. Eſaiæ deprompta uidetur hæc ſententia: illbic enim ſub alijs uerbis dicitur, Illuminare, quia uenit lumen tuum. Et ſecundum tempus futurum ſubditur, Super te orietur Dominus. Quod tranſlationi Hieronymi reſpondet, in qua habetur, Orietur tibi Chriſtus. Si diligenter locum citatum Eſaiæ cum hoc Pauli loco contuleris, maximè uideris ſenſum unum ex utroq; loco.*

Redimere tempus. Redimentes tempus. *Quando in bono opere tempus conſumimus, emimus illud, & proprium facimus, quod malitia hominum uenditum fuerat.*

Vini commendatio. In quo eſt luxuria. *In quo, id eſt, in qua uini inebriatione: ut non referat ad uinum ſolùm, hoc enim eſſet uinum condemnare, cuius moderatus uſus commēdatur. Luxuria, id eſt ſuperfluitas, & nulla neceſſitas. Hinc leuitas cordis ſequitur, ſtultiloquiū, inanes fabulæ, facetiæ, ineptiæ, & ſordidæ cantiones, indecora conuerſatio, ob quæ deſpiceris: deſpecta autem noſtra conuerſatione, quis rectè ſentiet de nobis? Itaq; hæc res maximè uergit in blaſphemiam nominis Chriſtiani.*

1. Corint. 11. a
Coloſſ. 3. c
1. Petri 3. a
Subiecti inuicem in timore Chriſti. Mulieres uiris ſuis ſubditæ ſint, ſicut Domino: quoniam uir caput eſt mulieris, ſicut Chriſtus caput eſt Eccleſiæ: ipſe ſaluator corporis eius. Sed ſicut eccleſia ſubiecta eſt Chriſto: ita & mulieres uiris ſuis in omnibus. Viri, diligite uxores ueſtras, ſicut & Chriſtus dilexit Eccleſiam, & ſeipſum tradidit pro ea: ut illam ſanctificaret, mun-

In uerbo] per uerbum uitæ

Immaculata.] irreprehenſibilis.

dans eam lauacro aquę in uerbo uitæ, ut exhiberet ipſe ſibi glorioſam Eccleſiam non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid huiuſmodi: ſed ut ſit ſancta, & immaculata. Ita & uiri debent diligere uxores ſuas ut corpora ſua. Qui ſuam uxorem diligit, ſeipſum diligit. Nemo enim unquàm carnem ſuam odio habuit: ſed nutrit, & fouet eam, ſicut & Chriſtus Eccleſiam: quia membra ſumus corporis eius, de carne eius, & de oſsibus eius. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem ſuam, & adhærebit uxori ſuæ: & erunt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum eſt: ego autem dico in Chriſto, & in Eccleſia. Veruntamen & uos ſinguli unuſquiſque uxorem ſuam ſicut ſeipſum diligat; uxor autem timeat uirum ſuum.

Geneſ. 2. a
Matth. 19. a
Marc. 10. a
1. Corinth. 6. d

In carne una.] in carnem unã. uel, è duobus fiet una caro. Sacramentum] myſterium Timeat] uel, reuereatur

Mulieres. *Hanc ſubiectionem non exprimit ſeruilem: nempe dicit, Sicut Domino, id eſt, Chriſto: id eſt, uoluntariè, & ex amore.*

Caput eſt mulieris: *Id eſt, uxoris.*

Saluator corporis eius. *Hic locus eſt de officio capitis, quo caput ſaluat corpus: quemadmodum Chriſtus caput ſaluat eccleſiam, eidem largiens, quæ ſunt ad ſalutem: ita uir uxorem ſaluat, eandem paſcens, gubernans, regens & protegens. Et ſicut eccleſia ſubiecta eſt Chriſto, ita & uxores uiris non ſolùm in re uxoria, ſed in omnibus: hoc eſt, nihil admittant uiris lege Chriſti directus contrarium: alioqui non eſſent ſubiectæ, ſicut Domino.*

Vxor uiro ſubiecta.

Nemo enim unquàm. *Quaſi dicat, Ne unus quidem fuit unquàm, qui ad naturæ ſenſum ſic obſurduerit, ut corpus proprium uel oderit, uel neglexerit, utcunque gibboſum, obeſum, macilentum, deforme, oneroſum, & infirmum fuerit: ſed nutrit, & fouet corpus languidum, & quæ deformia ſunt in eo occulit, & abdit. Ad hunc modum nec Chriſtus repudiauit Eccleſiam ſuam, quòd in ea multa & languida & deformia eſſent membra: ſed ſuo ſpiritu languidos curat, multa longanimis diſsimulat, condonat, & purgat deformitates. Hoc ipſum faciat & in uxore maritus. Et quod Chriſtum uidet facere Eccleſiæ, & quod ſuo uellet corpori fieri, id faciat etiam ſuæ uxori.*

De carne eius, & de oſsibus. *Eccleſia nou ſolùm eſt corpus Chriſti, ſed etiã eſt corpus formatum de carne Chriſti, & de oſsibus Chriſti in cruce. Multò enim plus contulerunt caro Chriſti & oſſa Chriſti in cruce ad formandum corpus Chriſti myſticum, quod eſt eccleſia, quàm contulerint caro Adæ, & oſſa Adæ, ſeu coſta Adæ, ad formandam uxorem eius Euam. Nempe caro & oſſa Chriſti in cruce contulerunt uitam propriam ad formandum corpus eccleſiæ: quod non fecerunt caro & oſſa Adæ, ad formandam uxorem Euam. Ad hanc alludens Paulus formationem, dicit quòd ſumus de carne eius, & de oſsibus eius. Vide infrà ſecundam conciliationem.*

Eccleſia de carne Chriſti.

Sacramentum hoc magnum eſt. *Collatio hæc, quæ eſt Adæ uiri, & Euæ uxoris, ad Chriſtum, & ſponſam ſuam eccleſiam, magnum eſt myſterium. Gregorius Nazianzenus (ait Hierony.) cùm de hoc mecum tractaret loco, ſolebat dicere, Vide quantum iſtius capituli ſacramentum ſit, ut Apoſtolus in Chriſto illud & in Eccleſia*

interpret

interpretans nõ ſe ita aſſerat, ut teſtimonij poſtulabat dignitas, expreſſiſſe, ſed quodam modo dixerit, Scio quia locus iſte ineffabilis plenus ſit ſacramentis, & diuinum cor quærat interpretis. Ego autem pro puſillitate ſenſus mei in Chriſto interim illud, Et in Eccleſia: intelligendum puto, non quòd aliquid Chriſto & Eccleſia maius ſit, ſed quòd totum, quod de Adam, & de Eua dicitur, in Chriſto & in Eccleſia interpretari poſſe ſit difficile.

CONCILIATIO.

CV̓M *Paulus hic Ephesios imitatores Dei ſuadeat fieri, dicens, Eſtote imitatores Dei, ſicut filij chariſſimi: quomodo 1. Corinth. 11. ait, Imitatores mei eſtote?* CORINTHII *non poterant ſtatim imitatores Chriſti fieri, ſed grande illis erat, ſi imitatores poſſent imitatoris Pauli exiſtere. Epheſijs uerò, quaſi his, quos iam myſteria tanta docuerat, non ait, Imitatores mei eſtote, nec imitatores Chriſti, ſed imitatores Dei. Non quòd minus ſit imitatorem Chriſti eſſe, quàm Dei: Deus quippe Chriſtus eſt: ſed quòd aliud ſit, ſecundum hominem imitari: aliud, ſecundum Deum. Imitemur in quo ſimiles poſſumus fieri, quod ſuprà teſtatus eſt Paulus dicens, Donantes uobis, ſicut & Deus in Chriſto donauit uobis. Similiter ſicut ille clemens eſt, & pluit ſuper bonos & malos: ſic etiam nos bonitatem noſtram ſuper omnes homines effundamus. Quod cùm fecerimus, erimus filij dilecti, ſiue ipſius Pauli, ſiue, quod melius puto (ait Hieronymus) ipſius Dei.*

VIDETVR *pugnantia eſſe in hac ſententia, Surge qui dormis, & exurge à mortuis. Quomodo enim uni atque eidem dicitur quaſi uiuenti, Surge qui dormis: & quaſi mortuo, Exurge à mortuis?* QVIA *& ſpiritus eſt hominis, quem ſemper in bonam partem meminimus: & animæ, cuius & infirmitates, & mortem legimus peccatorum. Id quod nunc dicitur, Surge qui dormis: referatur ad ſpiritum. Et quod ſequitur, Exurge à mortuis: animæ coaptetur. Anima enim quæ peccauerit, ipſa morietur. Spiritus autem mortem (ait Hieronymus) nunquam omnino legimus. Chriſtus ergo lux uera orietur ei, qui ſurrexerit de ſomno, & ex mortuis fuerit ſuſcitatus.*

SI CHRISTVS *adhæſit eccleſiæ, ut eſſent duo in carne una: quomodo reliquit patrem, quomodo reliquit matrem?* RELIQVIT *patrem, quia cùm in forma Dei eſſet, no rapinam arbitratus eſt eſſe æqualem Deo: ſed ſemetipſum exinaniuit, formam ſerui accipiens. Hoc eſt enim, Reliquit patrem: non quia deſeruit, & receſſit à patre: ſed quia non in ea forma apparuit hominibus, in qua æqualis eſt patri. Quomodo reliquit matrem: Relinquendo ſynagogam Iudæorum, de qua ſecundùm carnem natus eſt, & inhærendo Eccleſiæ, quam ex omnibus gentibus congregauit, & quam illuminauit per Apoſtolos Deus, ut oſtenderet nobis, quid ibi quæreremus. In ipſa una ſententia Erunt duo in carne una, ſacramentum magnum in Chriſto & in eccleſia. Iam licet nobis ubique Chriſtum quærere, & de omnibus hydrijs uinum potare. Dormit Adam, ut fiat Eua: Moritur Chriſtus, ut fiat eccleſia: Dormiẽti Adæ, fit Eua de latere: Mortuo Chriſto, lancea percutitur latus, ut profluant ſacramenta, quibus formetur eccleſia. Et huic eccleſiæ ſuæ ſponſæ adhæſit adeò Chriſtus, ut ipſe & eccleſia ſint unum corpus, & ſit hic uerum coniugium. Et ne exiſtimes quòd de quocunq; coniugio dicat Paulus, ſubiungit Paulus, Erunt (inquit) duo in carne una: Sacramentum hoc magnum eſt: Ego autem dico in Chriſto & in eccleſia. Fit ergo ex duobus una quædam perſona, ex capite & corpore, ex ſponſo & ſponſa. Sacramentum, ſeu myſterium horum uerborum magnum eſt. Continet enim multa. 1. Coniugij indiuiſibilitatem, quam Dominus*

apud

apud Matthæum explicat. I I. *Ius naturæ, quod abhorret à coniugio filij cum matre, & filiæ cum patre.* I I I. *Officium debitum à uiro plus uxori, quàm patri & matri.* I I I I. *Hoc quod hic Paulus tam apertè inſinuat uxorem eſſe mariti carnem.* V. *Virum eſſe caput, ſeruatorem, & dominum uxoris.*

DICTIO.

IN ODOREM *ſuauitatis: id eſt, redolentiæ, ſiue fragrantiæ.* Odor ſuauitatis.

INTER *Stultiloquium & Scurrilitatẽ hoc intereſt, Quod Stultiloquium nihil in ſe ſapiens, & corde hominis dignũ habet: Scurrilitas uerò de prudenti mente deſcẽdit, & cõſultò appetit quędã, uel urbana uerba, uel ruſtica, uel turpia, uel faceta, quã nos Iocularitatem alio uerbo poſſumus appellare, ut riſum moueat audiẽtibus. Verùm & à ſanctis uiris penitus propellenda, quibus conuenit flere, atq; lugere, ut in Hebraico quoq; Euangelio legimus, Dominum ad diſcipulos loquentem, Et nunquam, inquit, læti ſitis, niſi cùm fratrem ueſtrum uideritis in charitate. Hæc Hieronymus.* Stultiloquiũ, Scurrilitas. Iocularitas.

IDOLVM, *penultima producta, eſt ſimulacrum.* Idolum.

VENIT *ira in filios, &c. Venit, hoc loco præſentis temporis eſt. Nam non rectè eſſe poteſt præteriti: ut intelligamus, ob huiuſmodi, diuinam iram ſolere ſæuire in filios malè morigeros.*

DIFFIDENTIA, *pro inobedientia, ſiue incredulitate accipitur.* Diffidentia.

REDIMENTES *tempus: quaſi mercãtes, & emẽtes. Tempus hoc loco occaſionem ſonat, ſiue opportunitatem, quam uult Paulus emi cæterarum rerum diſpendio.* Redimere tempus.

PSALMVS, *canticum: Pſaltes, cantor: Pſalterium, organum laudatorium.* Pſalmus.

HYMNVS, *laus diuina.* Hymnus.

LAVACRVM *à lauo, Balneum in quo quis lauari poteſt commodè. Hinc Lauatrinæ, quæ & Aquariola dicuntur.* Lauacrum.

RVGA, *non ſolùm in corporibus dicitur, quæ fit ex cutis contractione & præ ſenecta: ſed etiam in ueſtibus.* Ruga.

Parentum & filiorum, Dominorum & ſeruorum officia. CAP. VI.

FIlij, obedite parentibus ueſtris in Domino: hoc enim iuſtum eſt, Honora patrem tuum, & matrem tuam (quod eſt mandatum primum in promiſsione) ut bene ſit tibi, & ſis longæuus ſuper terram. Et uos patres, nolite ad iracundiam prouocare filios ueſtros: ſed educate illos in diſciplina, & correptione Domini. Serui, obedite dominis carnalibus, cum timore & tremore, in ſimplicitate cordis ueſtri, ſicut Chriſto: non ad oculum ſeruientes, quaſi hominibus placentes: ſed ut ſerui Chriſti, facientes uoluntatem Dei ex animo, cum bona uoluntate ſeruientes, ſicut Domino, & non hominibus: ſcientes, quoniam unuſquiſque, quodcunque fecerit bonum, hoc recipiet à Domino, ſiue ſeruus, ſiue liber. Et uos domini, eadem facite illis, remittentes minas, ſciẽtes quòd & illorum, & ueſter Do-

Filij. Colo. 3. d. Exod. 20. d. Deuter. 5. e. Eccle. 3. b. Matth. 15. a. Marc. 7. d. Coloſſ. 3. d. Tit. 2. c. 1. Petri 2. c.

Quaſi hominibus placẽtes] uelut hominibus placere ſtudentes. Bona uoluntate] beneuolentia.

minus

Deut.10.d
2.Paralip.19.c
Iob.34.b
Sapient.6.b
Eccleſiaſt.35.b
Roma.2.b
Galat.2.b
Coloſſ.3.d
Act.10.e
1.Petri 1.c

minus eſt in cœlis: & perſonarum acceptio non eſt apud Deum. De cætero, fratres, confortamini in Domino, & in potentia uirtutis eius. Induite uos armaturam Dei, ut poſsitis ſtare aduerſus inſidias diaboli: quoniam non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem, & ſanguinem; ſed aduerſus principes, & poteſtates, aduerſus mundi rectores tenebrarum harum, contra ſpiritualia nequitiæ, in cœleſtibus. Propterea accipite armaturam Dei: ut poſsitis reſiſtere in die malo, & in omnibus perfecti ſtare. State ergo ſuccincti lumbos ueſtros in ueritate, & induti loricam iuſtitiæ, & calceati pedes in præparationem Euangelij pacis: in omnibus ſumentes ſcutum fidei, in quo poſsitis omnia tela nequiſsimi ignea extinguere: & galeam ſalutis aſſumite: & gladium ſpiritus (quod eſt uerbum Dei) per omnem orationem & obſecrationem orãtes omni tempore in ſpiritu: & in ipſo uigilantes in omni inſtantia, & obſecratione pro omnibus ſanctis, & pro me, ut detur mihi ſermo in apertione oris mei cum fiducia, notum facere myſterium Euãgelij, pro quo legatione fungor in catena, ita ut in ipſo audeam, prout oportet me, loqui. Vt autem & uos ſciatis quæ circa me ſunt, quid agam: omnia uobis nota faciet Tychicus, chariſsimus frater, & fidelis miniſter in Domino: quem miſi ad uos in hoc ipſum, ut cognoſcatis quę circa nos ſunt, & conſoletur corda ueſtra. Pax fratribus & charitas cum fide à Deo patre noſtro, & Domino IESV Chriſto. Gratia cum omnibus qui diligũt Dominum noſtrum IESVM Chriſtũ in incorruptione. Amen.

1.Theſſ.5.b
Eſaiæ 59.c

Coloſſ.4.a
2.Theſſ.3.a
Petit Paulus orationes fratrum.

Tychicus.

Pax.

Charitas.
Fides.

De cætero,] quod ſupereſt.
Confortamini in Domino.] ſitis fortes per Chriſtum.
Inſidias] aſſultus
Spiritualia nequitiæ.] ſpirituales neqtias.
In omnib' perfecti] omnibus perfectis
Loricã] thoracem
In præparationem Euãgelij] ut parati ſitis ad Euãgelium
In ipſo] in hoc ipſum
Inſtantia,] ſedulitate.
Fiducia,] libertate.
Notum facere] ut notum faciam
Circa me ſũt.] ad me pertinẽt.
Quæ circa nos ſunt,] de rebus noſtris.
Incorruptione.] uel ſynceritate.

Filij obedite. *Obediamus parentibus, qui nos in domino genuere, ut Paulo, Apoſtolis, & eorum ſucceſſoribus: ea facientes, quæ præceperunt in domino. Similiter & parentibus noſtris carnalibus, & hoc fiat in Domino, implentes quæ non ſunt uoluntati Domini contraria.*

Hoc enim iuſtum eſt. *Præceptioni de honore parentibus exhibendo ſtimulos addit: Nam id iuſtum eſt. Ac ſi diceret: Ipſa naturæ æquitas hoc poſcit. Hinc ſubiungit utilitatem, quam potiſsimè ſpectare ſolent homines, allegans legem Exod. 20. Vt bene ſit tibi, & ſis longæuus ſuper terram. Vide infrà primam conciliationem.*

Et uos patres. *Sicut in filijs obſequium, & ſubiectionis merces eſt demonſtrata, ita parẽtibus moderatum iubetur imperium: ut non quaſi ſeruis, ſed quaſi filijs præeſſe ſe nouerint. Nec hoc ſolo præcepto contentus Paulus addit: Sed educate illos in diſciplina, & correptione Domini, ſiue in eruditione, inſtitutione, & admonitione.*

Cauend

Cauendum enim eſt, ne ſenili moroſitate, aut ſæuis imperijs, aut immoderata auſteritate non ſanctis, ſed exacerbetis illorum animos, ſi autoritate ueſtra in illos abutamini.

Cum timore & tremore: *Id eſt, ſumma circunſpectione, & diligentia, ſimplicitateq; cordis, ne quid aliud ſcilicet ſpectent ſerui, quàm ſyncero & uigilãti animo gratam Dominis ſeruitutẽ ſeruire. At domini eadem facite. Quæ eadẽ: Bona & æqua remiſsis minis, ablegata ſæuitia: ut iuſtam & clementem ſeruitutem apud uos ſerui ſeruiant. Id facile impetrabitur ab ijs, qui uerè Deũ timent, noruntq; ſeruos illi curæ eſſe, atque liberos, ut apud quem nõ ſit perſonæ reſpectus. Nullam à principio ſeruitutẽ inſtituit Deus, ſed habendi cupiditas hanc adinuenit, ut captiuos abducerẽt hi, qui bello uiciſſent. Tametſi hæc ſunt à Deo permiſſa, hic tamen obedientiam hanc ipſam inſtituit Paulus, ut rerum ſeries ſeruaretur, nec redundaret uita hæc ſanguine.* **Seruitus unde.**

De cætero fratres. *Docui uos, ait, quid unumquenque in ſuo ſtatu, ut hominem Chriſtianum facere oporteat, hoc didiciſtis. Quid aliud reſtat, niſi ut fortes atque conſtantes ſitis in Domino: hoc eſt, propoſiti tenaces ſitis, & ſtudeat quiſque ueſtrum officio ſuo ſtrenuè fungi. Nã qui in Chriſto baptizati ſunt, & illi adhærere cogitant, milites eos eſſe oportet, & nunquam nõ armis ac telis inſtructos & paratos, ueluti in acie ſtantes & agentes in loco periculoſo, & hoſtibus obſito. Alluſit hoc loco Paulus ad militiam, & ab externis penetrauit ad interna: à terrenis, & carnalibus, ad cœleſtia, & ſpiritalia. His addit, In Domino: id eſt, per Dominum, & potentiam uirtutis eius: ut doceat duplicem eſſe uim, & fortitudinem, quibus nos oportet eſſe præditos. Harum una eſt, ut firmi & conſtantes in eo quod credendum & faciendum eſt, permaneamus. Altera eſt, ut non tantùm id quod nobis eſt, probè munitum cõſeruemus, & noſmet defendamus, ſed ut uim quoque & hoſtilem impetum propulſare queamus.*

Induite uos armaturam. *Aperit quibus hoſtem feriamus, ac euertamus, atq; cuiuſmodi apparatus, & arma noſtra eſſe debeant, Induite uos armaturam, nõ quamlibet, uel æream, uel ferream: ſed panopliam, hoc eſt, armaturã Dei. nimirum quód bellũ ipſius Dei ſit, & nos ipſius milites, qui pro Deo & eius cauſa pugnamus: ideo ipſius etiã armatura ferenda eſt, qua ille pugnat, ne noſtris uiribus freti, temerè in carne gloriemur, quaſi ex proprio aduerſus tantũ hoſtem dimicare uellemus. Colligamus ex his armaturam Dei, qua indui iubemur, Chriſtum intelligi, ut unum, atque idem ſit dixiſſe, Induite armaturam Dei: &, Induite IESVM Chriſtum. Finis autem, ad quẽ nos armari iubet, hic eſt, ut poſitis ſtare aduerſus inſidias diaboli. Inducit enim diabolum in nos, uelut uiſibilem irruere hoſtem. Is aperto marte nos nõ aggreditur, ut hoſtis, cuius impetum cauere queamus: ſed ex inſidijs clandeſtinos quærit aditus, ut nos furtim, & oſcitantes opprimat. Quare horrendum, & periculoſum eſt cum tali hoſte, & antagoniſta in harenam deſcendere, & dimicare, qui nos tam aſtutè & inſidioſe aggreditur.*

Quoniam non eſt nobis. *Cum hoſte congreſſuri & in harenam deſcenſuri duces cogitabundi pauliſper apud ſe manent, & mente reuoluũt cuiuſmodi aduerſariũ ſint habituri, tum quæ ſint ipſius conſilia, quàm fortis & potens ſit, & quid periculi, quantumq; curarum ipſum certamen ſecum adportet. Deinde docent ſuos, quibus horribilem hoſtis imaginem & inſidias pingunt, quãta cum prudẽtia & uigilia expectandus & excipiẽdus ſit. Cõparatione peruenuſta Paulus terrificam huius hoſtis depingit imaginem. Videtur ad hunc ſenſum Paulus loqui: Validiſsimus (inquit) hoſtis eſt caro & ſanguis, id eſt, ſtatus ſeu conditio mundi, id eſt, hominum in terris degentium in carne & ſanguine (licet homo laudabiliter ſit inſtitutus, & Deus illũ ſic obſeruare*

*beat)cupiditas inquàm praua,ambientiū tyrannis,perſequutio ueritatis,hominum uer
ſutia & malitia,ſed parui momenti hæc fuerint,& hoſtes parum admodum, aut nihil
metuendi,ſi conferamus eos cum Satana, & Diabolico illo in nos irruente exercitu.
Addit his Paulus miram uerborum congeriem,qua non plus explicare uidetur quàm
Petrus,1.Petri 5. Aduerſarius,inquit,ueſter Diabolus circuit,quærēs quem deuoret,
cui reſiſtite fortes in fide. Cùm pugnamus aduerſus hæreticos,qui reuera caro & ſan
guis ſunt,non tamen pugnamus aduerſus illos ut carnem & ſanguinem,ſed contra
ipſiſsimum Diabolum,qui per illos(Sunt enim miniſtri Diaboli)contra nos,nec corpo
raliter,aut carnali pugna nobiſcum manus conſerit,ſed fidem noſtrā,ipſum præterea
Dei uerbum,Sacramenta,& articulos fidei hoſtiliter inuadit, & impugnat. Hæc non
tam durè & grauiter proponuntur,ut deſperemus,& meticuloſi animos deſpondea-
mus,ſed ut uigilemus,erectisq; animis in cœlum,indefeſſe poſcamus auxilium, qui op-
portunè aderit. Maior autem eſt qui in nobis eſt,quàm qui in mundo.*

Sed aduerſus principes. *Cùm dicit hos principes & Dominos, uerisſimile
eſt,ipſos non eſſe ſolitarios,ſed numeroſo exercitu in armis eſſe, ac multò fortiores ac
inſtructiores ad pugnam,quàm ullus in terris princeps eſſe queat. Quare cùm homo
ex ſe miſer ſit,ærumnoſus,ſolitarius,& contemptus, pugnam inire & congredi cum
tam exercitatis principibus non debet,ſuis ſolis uiribus fretus:Sed fiducia in Chriſtum
armatus audacter congrediatur, nihil perterritus. Aiunt (dicit Hieronymus) quia
uult Apoſtolus nos docere,non ex natura corporis,& de materia carnis & ſangui-
nis hæc uitiorum genera procreari:ſed inſtinctu Dæmonum, propterea ait, Non eſt
nobis colluctatio aduerſus ſanguinem & carnem,ſed aduerſus principatus, & pote-
ſtates,&c. Ideo retundenda eſt eorū opinio,qui putant,omnia uitia eſſe carnis & ſan-
guinis,& nullam habere Dæmones poteſtatem,ut nos incitent ad peccatū. Hæc omniū
doctorum(ait Hieronymus)opinio eſt,quòd aër iſte,qui cœlum & terram medius diui-* **Rectores mundi & tenebrarum.**
*dens,Inane appellatur,plenus ſit contrarijs fortitudinibus. Sunt enim quidam Dæmo-
nes amoribus & amatorijs canticis ſeruientes,ut Oſeas 4.cap.narrat,dicens: Spiritu* **Dæmones in hoc aëre nos ad malum prouocantes.**
*fornicationis ſeducti ſunt,& ſicut in urbibus eos qui aliquid commiſere flagitij ui-
demus,uel beſtias alere,uel ſecare marmora,uel mūdare ſpurcitias cloacarū,uel præ-
eſſe gladiatoribus,& fundendo reorum ſanguini deſtinari: ita & Dæmones ex pro-
prij arbitrij libertate,inſidiarum,fraudum,ſcelerum,atque periurij,& reliquam uitio-
rum prouinciam eſſe ſortitos:ut ſint rectores tenebrarum,quia eſſe lucis principes no-
luerunt. Hi ergo rectores mundi atque tenebrarum,cùm aduerſum aliquem colluctan
tes,eundem ſupplantauerint,fecerintq; corruere,ſtatim illum ſuo mundo, & ſuis tene-
bris,quibus principantur,annectunt.*

Mundus. Mundi rectores. *Non dicit rectores,quòd orbi præſint,imperium'ue habeant:
ſed quia prauis præſident facinoribus. Tropo ſcripturæ praua opera, & qui hæc fi-
ctitant,dicuntur mundus:ut illud,Non eſtis de hoc mundo:id eſt,ex ordine eorum, qui
mundana pertractant.*

Rectores tenebrarum harum. *Id eſt,regnant in tenebris. Quia ubicunque
Diabolus regnat & dominatur,meræ ſunt tenebræ,hoc eſt, nulla Dei & uerbi diuini
uera certaq; eſt cognitio. Internæ dicūtur tenebræ,quum fide uiua cor uacuū eſt,quod
Diaboli ſedes eſt & diuerſorium:hoc ut inquilinus occupat,facitq; ne uerbum Dei co-
gnoſcatur,recipiaturq;,aut toleretur,ſed illud potius contemnit & inſectatur, cuius
loco ſua mēdacia pro ueritate & lumine adducit. Non tamen tam captiua corda occu*

pat,

pat,ut adimat liberum arbitrium. Foris ſtat Chriſtus,& pulſat,paratus adiutare uolentem reſilire. Huius uocem audiat,ſequatur,& ſtatim,Laqueus contritus eſt,& nos liberati ſumus.

Contra ſpiritualia nequitiæ. *Nomen illorũ,quo uocantur,& qui ſint,prodit.Non ſunt,inquit,caro & ſanguis,ſed proprio nomine uocantur nequitiæ,ſeu mali ſpiritus,hoc eſt,qui non tantùm aſtuti,uafri & uerſipelles ſunt, omnem humanam ſapientiam excellentes,ſed etiam mali,acerbi, & peſtiferi, quorum omnis cogitatio, & agitatio animi diu noctuq́; tantùm eò tendit,quomodo hominibus damnoſi ſint & exitiales.Hoc unicè habent,ut ſubindè aliam atq; aliã nocẽdi occaſionem excitandis diſſenſionibus atq; ſeditionibus,eripiendis uxoribus,liberis,fortunis omnibus,uita, proſpera ualetudine nanciſcantur,atq; ut totum deniq; mundum bello, cædibus & ſanguine perdant.Cùm dicit,In cœleſtibus:id eſt,in aëre,de quibus multa ſcribit Hieronymus, quorũ pauca paulò antè recenſuimus. Nondũ enim in tartarum præcipitati ſunt,ſicut Petrus ait,2.Petri 2.Sed tantùm catenis ad hoc alligati,quòd ſunt adhuc in tartarum præcipitandi.Hoc eſt,habent iudicium ſuum,iamq́; decretũ eſt,& lata ſuper ipſos ſententia,& hæ ſunt ipſorũ catenæ & uincula.Propterea in nos tantopere ſæuiunt,cùm certò ſciant ſeſe ſuam arcem & pulchras illas ſedes amiſiſſe,& nobis ceßiſſe,locumq́; dediſſe:& quòd,quum hinc excedimus,ad perpetuam gloriam ſimus exaltandi, & loco ipſorum cœlum habitaturi:ipſi autem in abyſſum ad perpetuos cruciatus,inq́; æternam damnationem præcipitandi. Ideo nobis inuidentes tanto ſtudio conantur, quo poſſunt nos ab illa ſede beata deturbare.Sed fruſtra conantur,ſi Chriſto adhæſerimus.* Catenæ Diaboli.

Propterea accipite. *Diabolum hactenus proprijs depinxit coloribus: non ut pictores,qui nigrum & horribile monſtrum aſpectu horridum, acutis unguibus, & dentibus,ac flammeis & ardentibus oculis informant:ſed quomodo Chriſtianos inuadere conſueuit.Cùm ergo uideatis(inquit)uobis negotium eſſe cum hoſte periculoſißimo, facite quod ſtrenui ſolent milites. Induunt arma, & omni niſu nituntur hoſtem repellere. Aſſumite & induite armaturam Dei,hoc eſt,induite* IESVM *Chriſtum, in quo omnis fortitudo & uictoria eſt:& ſine quo nemo uictor euadit.Hic per nos hoſtem cæſurus eſt, ſuamq́; ingentem fortitudinem atque potentiam per nos imbecillos monſtraturus.*

In die malo. *Diem malum,uocat tempus tentationis,ſiue qua mundus contra nos ſæuiens,confeßionem Dei conatur extorquere,ſiue qua aliâs inſidiatur Satanas,ut indigna nobis committamus.Cõſolatur præterea nos,cùm huius certamini tempus breue futurum explicat:nam Diem ducens,breuitatem deſignat.Aut,In die malo:id eſt,iudicij die,in quo cum his malè agetur,qui nequiter uixerint.* Dies malus.

State ergo ſuccincti. *Nominatim noſtrã armaturam perſtringit, qua muniamur,ut ubiq; defenſi ſimus,ac Diaboli ictus,ubicunq; nos adortus fuerit,caueamus,declinemusq́;. In primis opus eſt robuſto animo. State ergo immobiles, & imperterriti. Sunt enim inertes quidam,qui ad primũ protinus congreſſum,uel non uulnerati cõcidunt metu,uel ſeſe in pedes conijcientes loco ſuo turpiter cedunt,& fuga ſibi cõſulunt. Quò fit ut uigilandum ſtandumq́; ſit nobis in ueritate,in qua conſiſtit robur noſtrum. Deme Chriſtiano ueritatem,& corruet protinus. Alludit ad id quod dicebat Chriſtus Luc. 12. Sint lumbi ueſtri præcincti,& lucernæ ardentes in manibus ueſtris.Hoc eſt, omni tẽpore parati ſitis,ut ſerui expectantes aduentũ domini ſui.Et 4.reg.4.Eliſeus propheta iubet ſeruum ſuum lumbos præcingere,& accipere baculũ,hoc eſt,apparere*

ſeſe,& accingere itineri.

Et induti loricam iuſtitiæ. *Thorax ſiue lorica crates & pectus hominis munit. Alludit hoc loco Paulus ad partes illas internas uitales. Sunt intra crates pectoris uitalia illa membra abdita, quæ uel modicè impulſa mortem homini conſciſcunt. Neceſſe eſt ut pectus thorace iuſtitiæ muniatur, quæ eſt bona conſcientia. Nam Chriſtiano ſua uita ſic inſtituenda & tranſigẽda eſt, ne quem lædat, ne quiſquam de eo queri poßit. Sicut Apoſtolus paßim in ſcripturis gloriatur, potißimum uerò 2. Corinth. 1. Nam gloria noſtra hæc eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtræ, quòd in ſimplicitate cordis & ſynceritate Dei conuerſati ſumus &c. Hoc ergo uocat loricam iuſtitiæ, nimirum iuſtam & innocenter tranſactam uitam erga omnes.*

Calceatus euãgelio quis dicitur.

Calceati pedes. *Qui habet pacem, calceatus eſt Chriſti Euangelio: & cùm calceatus fuerit, præparatus eſt: præparatus autẽ nõ ſe putet perfectum eſſe, ſed pergat, & pergens ad finem perueniat. Paulus Euangelica doctrina uult animũ noſtrum muniri, quæ greſſus noſtros dirigat in uiã pacis. Lucerna enim pedibus (ait Propheta) & lumẽ ſemitis meis. Summa doctrinæ Euãgelicæ eſt pax, ut ſecura & pacata cõſcientia quieſcamus in Deo per Chriſtũ, &, quantũ in nobis fuerit, cũ omnibus hominibus pacẽ habeamus. Hæc ſi animis inſideant, uia noſtra plana erit, nec impingemus grauiter.*

In omnibus ſcutum fidei. *Vt alacriores in arenam aduerſus diabolum deſcendamus, munit nos Paulus ijs, quibus inimici tela & iacula etiã ignea refiriamus. Vt militi neceſſarius eſt clypeus, item gladius: ita & Chriſtiano militi fides clypei loco, & uerbum Dei uiee gladij erit. Iaculatur Satan ignea tela diffidentiæ & cupiditatum. Sentimus ardorem illorum in carne & conſcientia noſtra. At facilè retorquebimus illa gladio, hoc eſt, uerbo Dei & fiducia in uerba Dei, & flagrãtes illas curas extinguemus, atque uerbo Domini non ſolùm repellemus, ſed & iugulabimus ipſum Satanam. Hoc telo fortaßis petet te Satan: Meus es, qui peccaſti, & totus peccato maduiſti, non omnibus ut debebas ſatisfeciſti. Reſponde, in Chriſtum ego confido, huic adhæreo, hunc unum tuis accuſationibus oppono. Chirographum quod habebas mei delicti, ille cruci affixit, & pro me ſatisfecit, qui eſt ſufficientia mea. Abi hinc in malam crucem. Protinus fugiet ille, & tela eius in ſuam crucem retorquebũtur. Huc pertinet pugna & congreſſus ille Chriſti & diaboli apud Matth. 4. cap. Nam ad omnem congreſſum umbonẽ umbone repercutit, educit uerbũ Dei, & hoſtem proſternit Dominus.*

Et galeam ſalutis aſſumite. *Galeam ſalutis uocat ſpem & expectationem alterius uitæ in cœlo nobis paratæ, cuius gratia in Chriſtũ credimus, & omnia quamlibet dura patienter toleramus, ſine cuius ope, nullo modo omnes plagas & ictus, quibus caput & uita noſtra petitur, perferre poſſemus.*

Et gladium ſpiritus. *Iſta uerè militaris armatura eſt, qua diabolum perſequimur, proſternimus, uincimus. Hic gladius, inquit, eſt uerbũ Dei, nullo ære aut chalybe ſeu ferro fabricatus, aut incude formatus, ſed ſpiritualis, quo feriendus eſt malignus, & nequã ille ſpiritus. Stringitur, euaginaturq́; hic gladius, quando uerbum Dei pro concionibus purè & diligenter annuntiatum & prædicatum fuerit. Siquidem ipſius mendacia & malitiam retegit, & in apertum producit, quibus homines fallere, inq́; falſam fiduciã, aut incredulitatem ſeu ſuperſtitionem, in triſtitiam, aut deſperationẽ pertrahere ſolet: Deinde cùm quiſque Chriſtianorum pro ſe ſeu priuata agitatione, & meditatione, ſiue cum alijs, illud uerbum Dei, uel audiendo, uel legendo, ſeu cantando, ſiue loquendo exercuerit. Inſuper uerbũ Dei indicat nobis Chriſtum, qui caput diaboli con-*

triuit:

triuit: ideo uerbum Dei plurimum pertimeſcit ille, & auerſatur.

Per omnem orationem. *Sicut pro Petro, etiã catenis detento, ut eſt in Actis, enixius precabatur Eccleſia: ita Paulus hortatur, & exigit à ſuis diſcipulis, ut pro ſe, compedibus & catenis ob Chriſti gratiam inuoluto, orent: nec id quidem ſimpliciter, ſed per omnem orandi & precandi intentionem: hoc eſt, cum gemitu (ait Theophylactus) & pectoris tunſione, genibus procumbendo, & iſtiuſmodi reliqua factitando. In omni inſtantia, id eſt perſeuerantia, & patientia, exemplo Chananææ, & uiduæ illius filium emortuum ſuſcitari petentis, quæ ſumma in patientia perſtiterunt. Diſcamus, non diffidentiæ fuiſſe, quòd ſancti pro ſe orare alios ſubinde hortati ſunt: ſed magni ardoris & charitatis uehementis gloriam Dei propagandi: quòd cuperent ſcilicet, in Deum omnium & deſyderia eſſe intenta, unde & ſalus omnium pendebat.*

Vt detur mihi ſermo. *Hanc oris apertionem 2. Corinth. 6. dixit, Os meum ad uos apertum eſt ô Corinthij. Explicatur & alijs pleriſque locis. Matth. 5. Aperiẽs IESVS os ſuum. Pſal. 118. Os meum aperui, & attraxi ſpiritum. Pſal. 77. Aperiam in parabolis os meum. Et ſimilia ſunt in ſacris. Hoc ſic accipiendum eſt, quaſi dixerit Paulus, Aperiantur theſauri, & abſcondita à ſeculis ſacramenta pandantur, ut ſpiritus ſanctus introeat ad ea proferenda, quæ latitant, & liberrimè cum audacia eloquar myſterium Chriſti, uincula & carceres nihil ueritus.* Oris apertio, quid.

Pro quo legatione. *Hoc eſt, meo Apoſtolatu ſiue legatione mea fungor, & Euangelium etiam catena oneratus, & in uincula, ſiue cuſtodiam coniectus prædico. Has catenas uidere eſt Act. 28.*

In incorruptione. *His ſit gratia, qui peccati uinculis non tenentur. Animæ corruptio dici ſolet peccatum, quo non ſolùm corrumpimur, ſed tandem illo perimus, & peſſum imus.* Animæ corruptio.

CONCILIATIO.

QVARE PAVLVS *hic dicit, Quod eſt mandatum primum, Honora patrẽ, &c. cùm primum mandatum ſit Exodi 20. Non erunt tibi Dij alieni præter me?*

NONNVLLI *ita legunt, Quod eſt mãdatũ primum in promiſſione, quaſi quatuor alia mandata, quæ ante hæc dicta ſunt, non habeant promiſſiones: & in hoc ſolo pollicitatio feratur adiuncta, Vt bene ſit tibi, & ſis longæuus ſuper, &c. Videtur tamẽ mihi in ſecundo mandato addita promiſſio: dicitur enim Exodi 20. Non facies tibi idolum, neque omnem ſimilitudiem corũ, quæ in cœlo ſurſum, &c. ſequitur in textu, Facio miſericordiam in millia, his qui diligunt me, & cuſtodiunt mãdata mea. Obſerua enim quòd ſunt uerba ſponſionis, Faciens miſericordiam in millia, &c. Quare dicendũ uidetur cum beato Hieronymo, Quis decalogus exeũti de Aegypto populo, prima lex data eſt, unumquodq; mandatum decalogi primum mandatum eſt appellandum, ad comparationem eorum præceptorum, quæ poſtea in lege conſcripta ſunt. Alij reſpondẽt, duas fuiſſe tabulas Moyſi: In priore mandata ad Deum duntaxat contineri: In ſecunda uerò mandata ad proximum, quorum primum eſt de honorandis parentibus.*

QVID HIC PAVLVS *docet, Serui obedite dominis carnalibus cũ timore & tremore: Necnon, uxor timeat uirum: cùm Prouerbiorum 7. dicatur, Fili, præter Dominum ne timeas alium.* CVM *uxores uiris, & ſerui Dominis cum timore ſeruire iubẽtur, quid aliud quàm ad Deum timor ipſe refertur? Hic timor nõ ſeruilis, ſed filialis eſt, atq; in uxore magis reuerentia, quàm timor dicitur. Sicut enim ſi bene obediatur Dominis propter Deum, ad Dominũ ipſa bona obſequia referũtur: ita ſi Dominis contradicatur,*

tradicatur, non ad eos, ſed ad Deum ipſa iniuria infertur, dummodo illi contraria uoluntati diuinæ non iubeant. Dicente Moyſe Exodi 16. Nec contra nos eſt murmur ueſtrum, ſed contra Dominum, Nos enim quid ſumus?

DICTIO.

Longæuus. LONGAEVVS, *longi temporis, unde Longæuitas.*

Diſciplina. DISCIPLINA, *& correptio pro quibus Pædia, & Nuthesia, id eſt, eruditio, ſiue inſtitutio & admonitio. Cæterum utraque uox Græca anceps eſt. Pædia tum eruditionem ſignificat, tum caſtigationem: à puero dicta. Nuthesia admonitionem, &* Correptio. *obiurgationem, ſiue correptionem. Inde dicta, quòd in animum alicuius ponas, & ingeras, quid factum oporteat.*

Armatura. ARMATVRA *ſignificat quicquid ad armandum in pugnã militem pertinet.*

Inſidiæ. INSIDIAE, *fallaciæ, & technæ.*

Diabolus. DIABOLVS, *Latinè calumniator & delator.*

Colluctatio. COLLVCTATIO, *Idem quod lucta.*

Mundi rector. MVNDI RECTOR, *Græcis Coſmocrator dicitur: id eſt, mundi Dominus. Dictio Pauli noua, & primùm ficta, ut putat Hieronymus.*

Timor. TIMOR, *dicitur fuga à malo: excuſſio autem illa membrorum exterior à tali* Tremor. *fuga mali producta, uocatur Tremor.*

FINIS.

Miſſa fuit à Roma ad Epheſios per Tychicum.

STATVS EPISTOLAE AD PHILIPPENSES.

Hortatur Philippenſes Paulus ut pergant creſcere in fide Chriſti, & mutua inter ſe charitate.

LOCI INSIGNES.

1 Collaudatos Philippenſes ob fidei donum & ſanctam conſtantiam erudit, ne cruce & uinculis ſuis offendantur. Cap. I. II.

2 Hortatur iuxta ſuam uocationem ambulent: quos ardentiſsimis argumentis inflammat, ut à pſeudapoſtolis caueant, ubi & de myſterio Chriſti diſſerit, qui dat uelle, perficere, & pro Euangelio pati. Cap. I. II. III. & IIII.

3 Præter cognitionem unius Chriſti: omnia nihili facit Paulus in hac uita. Cap. III.

4 Diſpẽſatores eleemoſynarũ carere debent auaritiæ ſuſpicione. Cap. II.

EPIST

EPISTOLA BEATI PAVLI APOSTOLI AD PHILIPPENSES.

Aperit Paulus cordis ſui deſyderium. CAP. I.

PAVLVS & Timotheus, ſerui IESV Chriſti, omnibus ſanctis in Chriſto IESV qui ſunt Philippis, cum epiſcopis & diaconis, gratia uobis, & pax à Deo patre noſtro, & Domino IESV Chriſto. Gratias ago Deo meo in omni memoria ueſtri (ſemper in cunctis orationibus meis pro omnibus uobis, cum gaudio deprecationem faciens) ſuper communicatione ueſtra in Euangelio Chriſti à prima die uſque nunc: confidens hoc ipſum, quia qui cœpit in uobis opus bonum, perficiet uſque in diem Chriſti IESV: ſicut eſt mihi iuſtum hoc ſentire pro omnibus uobis: eò quòd habeam uos in corde, & in uinculis meis, & in defenſione, & confirmatione Euangelij, ſocios gaudij mei omnes uos eſſe. Teſtis enim mihi eſt Deus, quomodo cupiam omnes uos in uiſceribus IESV Chriſti. Et hoc oro, ut charitas ueſtra magis ac magis abundet in omni ſcientia, & in omni ſenſu: ut prophetis potiora, ut ſitis ſynceri, & ſine offenſa in diem Chriſti, repleti fructu iuſtitiæ, per IESVM Chriſtum, in gloriam & laudem Dei. Scire autem uos uolo, fratres, quòd quæ circa me ſunt, magis ad profectum uenerunt Euangelij: ita ut uincula mea manifeſta fierent in Chriſto in omni prætorio, & in cæteris omnibus, ut plures è fratribus in Domino confidentes in uinculis meis, abundantius auderent ſine timore uerbum Dei loqui. Quidam quidem & propter inuidiam & contentionem: quidam autem & propter bonam uoluntatem Chriſtum prædicant. Quidam ex charitate: ſcientes, quoniam in defenſionen Euangelij poſitus ſum. Quidam autem ex contentione Chriſtum annuntiant, non ſyncerè: exiſtimantes preſſuram ſe ſuſcitare uinculis meis.

Clerũ Philippenſiũ ſalutat.

Opus bonũ, fides data à Deo

Vincula Pauli.

Diaconis,] Miniſtris,

Super cõmunicatione ueſtra in euangelio. Chriſti,] quòd ueneritis in cõmunionẽ Euãgelij.

Cõfidens] perſuaſum habens

Habeam uos in corde,] mihi amiciſsimos

Socios gaudij mei, &c.] cùm ſitis omnes mihi cõſortes gratiæ.

In omni ſcientia, & ſenſu:] in perfecta diſcretione & iudicio,

Manifeſta in Chriſto] celebria in Chriſto & per Chriſtũ

Syncerè:] purè

Suſcitare] uel, addere

Paulus & Timotheus ſerui. *Apoſtolum ſe tacet, quia his ſcribit, qui de illo rectè ſentirent: ideo dignitatem ſuam ſupprimit. Aut ut communi ſibi & Timotheo nomine utatur. Atque hic eſt uerè titulus Chriſtianorum & miniſtrorum uerbi Dei cùm dicitur, Serui* IESV *Chriſti.*

Epiſcopi non erant plures, unius ciuitatis.

Cum epiſcopis. *Honoris gratia Sacerdotes & Preſbyteros appellat Epiſcopos. Etenim, ut indicat Chryſoſtomus, non erant unius ciuitatis plures epiſcopi. Nondum erant huiuſmodi nomina diſpertita, ut ex Paulo, & 20. cap. Act. deduci poteſt: licet reuera diuerſi eſſent ordines ſacri, alius Epiſcopatus, alius Preſbyteratus, aut Sacerdotij, alius Diaconatus. Neque enim Sacerdotes conſecrabant epiſcopos: ſed contrà, epiſcopi ipſos Sacerdotes & diacones. Epiſcopi nomen ſortiebantur, qui populo ſuo inuigilarent, purgarent, & illuminarẽt, quos foret neceſſe. Cuius rei gratia ad clerum nunc ſcribit, quod aliâs (ait Theophylactus) nunquam egit.*

Ordines ſacri diuerſi.

Epiſcopi functio.

Gratias ago Deo meo. *Veri Apoſtoli eſt, non ſolùm prædicare, ſed & orare, ut ſpiritus Dei operetur in cordibus auditorum: & prætereà iugiter gratias agere, ſicui ſenſerit uerbum Dei promouiſſe. Talis enim oſtendit ſe uerè à Deo miſſum, & auditorum quærere, & ſitire ſalutem: cuius hìc egregium uides in Paulo exemplum.*

Super communicatione ueſtra. *Hic locus docet, Qui opem tulerit pertractanti aliquid boni, huius boni non erit expers: ut qui martyribus, uel in eremo diuerſantibus, uel eccleſiaſtis, & uerbum Dei prædicantibus prouident, omnem his ſeculi curam adimentes, cum his certè, & coronarum & præmij fient participes. Super communicatione ueſtra: id eſt, beneficentia, & eleemoſyna, quam leuandæ meæ neceßitatis gratia ad me ſecundò uinctum miſiſtis, ait Paulus. À prima die uſque nunc: id eſt, ex eo tempore, quo primùm fidem hanc, & ſacrum Euangelium excepiſtis, ad hoc uſque tempus. Aut cum dicit ſuper communicatione ueſtra in Euãgelio Chriſti, commendat illos quod indiuulsè & ſyncerè à primo die in illud uſque tempus, quo hæc ſcribebat Apoſtolus, præ cæteris perſtabant, manebantq́; in fide & cœtu fidelium.*

Confidens in hoc ipſum. *Id eſt, perſuaſum habens hoc ipſum, quòd is qui cœpit in uobis bonum, id eſt, qui dedit uobis fidem & Euangelij cognitionem, perficiet, id eſt, dabit ut perſeueretis in finem uſque. Colligamus ex his, ſpei & perſeuerantiæ bonum eſſe à Deo, imò & initia fidei & auctus boni operis.*

Dies Chriſti.

Vſque in diem Chriſti Ieſu. *Hic dies reſpectu ſingulorum eſt in cuiuſque morte, reſpectu uerò omnium eſt dies iudicij uniuerſalis.*

Defenſio Euangelij.

In defenſione, & confirmatione. *Confirmationem & defenſionem Euangelij uocat uincula, & preſſuras, quibus ipſe affligebatur. Eſt nanque manifeſtũ, quod ſi pro re comperta Paulus non habuiſſet remunerationes, & bona cœleſtia tanti eſſe, ut explicari uerbis non poßint, quòd non prorſus uincula fuiſſet perpeſſus: nec efferò Neroni pertinacius obſtitiſſet, niſi imperatorem alium præuidiſſet, qui firmior eſſet, & illo incomparabiliter longè potentior. Preſſuræ ergo, & mala quæ patimur, Euangelium confirmant. Primæ ſuæ defenſionis quum ad tribunal Neronis productus eſt, meminit 2. Timoth. 4.*

Confirmatio Euangelij.

Socios gaudij mei omnes. *Gaudebat Paulus in uinculis eſſe pro defenſione Euangelij. Propterea, inquit, uos cordi habeo, quòd participes uos habeam huius gratiæ: id eſt, preſſurarum, & compedum pro Chriſto. Quòd autem pro gratia uincula habeantur, ex eo liquet, quod Dominus ait Paulo, Sufficiat tibi gratia mea: Virtus nanque, ſupple mea, in infirmitate perficitur. Vel illud, quòd paulò pòſt eſt dicturus,*

Pati uincula eſt gratiæ Dei.

Nobis donatum eſt pro Chriſto pati.Hæc adnotaui ſequutus Theophylactum, qui hic legit,Socios gratiæ. Ambroſius legit,Socios gaudij. Exiſtimarem, Gaudium hic pro gratia poſitum,ut inſinuat dictio Græca huic loco reſpondens.

Viſceribus. *Viſcera uocat affectus,purè Chriſtianos, hos amabat nō ob aliud quàm quòd Chriſtum ſyncerè diligerent.*

Viſcera.

Synceri. *Synceri primùm in fide,ne patiamur Chriſti cognitionem falſis doctrinis permiſceri.Deinde charitate, ut talis ſit affectus in proximum,qui etiam ſciat tolerare eius infirmitatem,ne ſcandalo ſimus quocūque modo.Charitas enim omnia ſuffert, ſicut uidemus Chriſtum in infirmis diſcipulis toleraſſe, & (adſit honor uerbo) ſimulaſſe.In ſumma,ſic nos ſcire uult,ut noſtra ſcientia non abutamur. 1. Corinth. 8. Scientia inflat,charitas ædificat.*

In diem Chriſti. *Rurſum perſeuerantiam notat:uocans diem Chriſti, horam mortis,ut ſuprà.*

Scire autem uos. *Docet hoc loco uincula non obfuiſſe Euangelio, imò potius multum profectum attuliſſe.Nam Pauli uincula hoc dederunt,ut Euangelij prædicatio nō ad paucos ut plebeios ſolùm peruenerit,ſed etiam uniuerſam Neronis regiam peruaſerit,& per Romam uniuerſam inclaruerit.Hoc etiam addiderunt, quòd quidam timiduli fratres,uidentes quàm nihil me,inquit,perterrerent mea uincula,quodq; Dominus me in Apoſtolatu meo periclitantē ſeruauerit,animati meis uinculis,depoſito omni metu imperterriti cœperunt liberrimè Euangelium annuntiare.*

In omni prætorio: *Id eſt, non tacui Euangelium etiam in uinculis, adeò ut uerbi præconium peruaſerit uſque ad regiam Neronis.Et in cæteris omnibus: id eſt,in omni Iudaiſmo,& per uniuerſas Eccleſias:ita ut qui prius timidi erant,cum fiducia,& ſine timore ubique uerbum Dei prædicauerint, Vincula manifeſta: id eſt, celebria fierent per Chriſtum. In omni,id eſt,toto prætorio,ac cæteris omnibus fratribus qui Romæ erant.*

Quid enim?] ſubaudi, mea refert

Quid enim? dum omni modo,ſiue per occaſionem, ſiue per ueritatem Chriſtus annuntietur; & in hoc gaudeo,ſed & gaudebo. Scio enim quia hoc mihi proueniet ad ſalutem per ueſtram orationem & ſubminiſtrationem ſpiritus IESV Chriſti, ſecundum expectationem & ſpem meam, quòd in nullo confundar, ſed in omni fiducia,ſicut ſemper, & nunc magnificabitur Chriſtus in corpore meo, ſiue per uitam, ſiue per mortem. Mihi enim uiuere Chriſtus eſt, & mori lucrum.Quòd ſi uiuere in carne,hic mihi fructus operis eſt, & quid eligam ignoro. Coartor autem è duobus: deſiderium habens diſſolui,& eſſe cum Chriſto, multò magis melius: permanere autem in carne,neceſſarium propter uos. Et hoc confidens, ſcio quia manebo, & permanebo omnibus uobis ad profectum ueſtrum, & gaudium fidei: ut gratulatio ueſtra abundet in Chriſto IESV in me,per meum aduentum iterum ad uos.

In nullo cōfundar,] nulli' me rei pudebit ob Chriſtum. Fiducia,] libertate.

Capit mori Paulus & manere propter fratres.

Hic] ea res Viuere in carne,] id eſt,uita, ſi uita mea affert fructum,

Cōfidens,] exploratū habēs.

Conuerſatio. Tantùm digne Euangelio Chriſti conuerſemini: ut ſiue cùm uenero & uidero uos, ſiue abſens, audiam de uobis, quia ſtatis in uno ſpiritu, unanimes, collaborantes fidei Euangelij. Et in nullo terreamini ab aduerſarijs, quæ illis eſt cauſa perditionis: uobis autem ſalutis, & hoc à Deo, quia uobis donatum eſt pro Chriſto, non ſolùm ut in eum credatis, ſed ut etiam pro illo patiamini, idem certamen habentes quale & uidiſtis in me, & nunc auditis de me.

Collaborãtes] concertantes

Pati pro Chriſto Donũ Dei.

Siue per occaſionem. *Non ait, Annuntia: ne iubere uideatur Chriſtum annũtiandum per occaſionem: ſed, Annuntietur, ſiue occaſione, id eſt, contentione, & aſtu, & ſimilatione: Siue per ueritatem, hoc eſt, animi rectitudinem.*

Scio enim. *Precibus ueſtris fiet, ut neque afflictio aduerſariorum, neque inſidiæ eorum, qui non purè annuntiant Euangeliũ, neque technæ eorũ qui me inuiſum Neroni reddunt, in meam perniciem tendant. Imò ſpiritus* IESV *Chriſti, cui nihil difficile, aut impoſſibile eſt, felicitabit omne negotium. Facit ad hæc quod ea ſpe ducor, quæ neminem confundit. Qui enim fidit Deo, ait ſcriptura, non confundetur. Vnde ſubdit,*

Secundum expectationem. *Hoc loco in Græcis eſt dictio ſignificans uehemens cordis deſiderium, quo toto animo quidpiam expectatur, modo & geſtu uehemẽter inhiantium, totoq́; capite inflexo, perinde ac ſi caput totum nutet & uergat ad id, quod firmiter, & certò ſperatur. Tanquam inquiat Paulus: Spero equidem, ut primum illud diſcrimen euaſi, ſic præſens hoc me euaſurũ. Commonefacit præterea hoc loco, non omnia eſſe alienis precibus permittenda, quinetiam ſperandum per nos erit, quod cupimus, & uotis depoſcendum: ut eſt apud prophetam, Fiat miſericordia tua Domine ſuper nos, quemadmodum ſperauimus in te. Et Romanis Paulus ait, Spes non confundit.*

Mihi enim uiuere. *Chriſtus eſt mea uita, & mortem pro lucro habeo. Nam ſi mea prædicatione Chriſtus uiuat, eiusq́; ueritas ſplẽdeſcat, fiatq́; illuſtrior in Mundo, reuera putabo me uiuere. Quod ſi pro cauſa Euangelij & nominis Chriſtiani defenſione moriar, multum lucrabor, nimirum periculis, afflictionibus, falſorum fratrum inſidijs liberatus, cum Deo æternùm gaudebo.*

Quod ſi uiuere in carne. *Si uita hæc mea, Si adhuc uobiſcum uerſari eſt utile & neceſſarium uobis per Euangelicam prædicationem. Quid eligam neſcio.*

Et quid eligam ignoro. *Si uiuo, Chriſti cauſa uiuo, ut promoueat Euangelium: Si morior, meo commodo morior. Quòd ſi procedit mea prædicatio, & profuſum Eccleſijs, adeò non præfero meum commodum ueſtro bono, ut dubitem etiam utrum eligam.*

Coartor equidem. *Vtrinque teneor: id eſt, ſi optio detur, utrum mori, an uiuere malim: equidem in ancipiti ſum, ita ut non facilè ſciam, quid horum ſim electurus. Mori etenim, & eſſe cum Chriſto, melius eſt mihi: Viuere autem, neceſſarium uobis eſt.*

Confidens. *Exploratum habens.*

Gratulatio ueſtra. *Gloriatio ueſtra. Hoc eſt fiducia & confidentia ueſtra.*

Per meum aduentum iterum ad uos. *Apparet hæc epiſtola fuiſſe ſcripta*

pta intra illud biẽnium, de quo in Actis ſcribitur, Quòd ſub cuſtodia militis permiſſum eſt Paulo manere nullo prohibente illi quòd euangelizaret Chriſtũ. Hæc incarceratio, autore beato Thoma, facta eſt primo anno Neronis, poſt quam uixit ſeptẽ annis. Videtur mihi ex hiſtorijs Paulum poſt hoc biennium incarcerationis uixiſſe decenniũ, uſq; ad decimumquartũ Neronis annum: Vtrum autẽ ad Philippenſes redierit, incertũ eſt.

Quia ſtatis uno ſpiritu. *Si rogaueris, Qui dicũtur dignè ſua uocatione ambulare? Reſpondet, Qui unanimes ſunt, nihil non facientes pro Euangelij defenſione, & nullis aduerſariorum calumnijs, ui, & truculentia franguntur.*

Quæ illis eſt cauſa perditionis. *Pro Euangelij defenſione uos afflicti remunerationem grandem conſequemini. Qui uerò uos affligunt, peſſum ibunt cum ſuo præceptore Satana. Dices fortaßis, dum pios peſſundant aduerſarij, omnia habẽt pro uotis. Reſpondet Paulus, Horum nequitia & fœlicitas mundialis, erit cauſa dãnationis ſeu perditionis illorum, ueſtræ uerò ſalutis argumentum certißimũ. Eſt re uera impiorum tranquillitas uitrea, quæ dum ſplendet frangitur.*

Idem certamen. *Eandem pro Chriſto tribulationem.*

CONCILIATIO.

ADVERSATVR *dictum hoc Pauli, Cupio diſſolui, & eſſe cum Chriſto: Et, Mihi uiuere Chriſtus eſt, & mori lucrum: ei qui ſcribitur 2. Corinth. 5. Qui ſumus in habitaculo ingemiſcimus grauati, eò quòd nolumus expoliari, ſed ſuperueſtiri.* MIRAMVR *hic Paulum, quomodo amet quod refugiat, refugit quæ amet. Ecce enim, mori deſyderat, & tamen carne expoliari formidat: Cur hoc? Quia etſi uictoria in perpetuum lætificat, ipſa nihilo minus ad præſens pœna perturbat. Et quãuis uincat amor ſubſequentis muneris, tangit tamen non ſine mœrore animum pulſus doloris. Sicut enim uir fortis cùm uicino iam belli certamine, cum armis accingitur, palpatur, & feſtinat, tremit & ſæuit, quaſi pauere per pallorem cernitur, ſed per iram uehementer urgetur: ita uir ſanctus cùm paßioni propinquare ſe conſpicit, & naturæ ſuæ infirmitate concutitur, & ſpei ſuæ ſoliditate roboratur: & de uicina morte trepidat, & tamen quòd moriendo uerius uiuat, exultat: ad regnum quippe non poteſt, niſi interpoſita morte, tranſire. Quapropter confidendo quaſi ambigit, & quaſi ambigendo confidit: & gaudens metuit, & metuens gaudet: quia ſcit quòd ad brauium quietis non perueniat, niſi quod interiacet cum labore tranſcendat. Sic nos, cùm morbos à corpore repellere cupimus, triſtes quidem amarum purgationis poculum ſumimus, certi autem de ſubſequenti ſalute gaudemus. Quia enim peruenire corpus aliter ad ſalutem non ualet, in potu libet etiam quod tædet: cumq; amaritudini ineſſe uitam animus conſpicit, mœrore turbatus hilareſcit.*

DICTIO.

PHILIPPI, *orum, urbs Macedoniæ, à Philippo rege condita, prope quã Cæſar & Pompeius, deinde Auguſtus & Brutus pugnarunt. Apud hos Synagogæ princeps Chriſto credidit: apud hos Paulus flagris cæſus, cum Sila coniectus fuit in carcerem: apud hos præterea & carceris cuſtos, cũ eius domo & uniuerſa familia, ad Chriſti fidẽ cõceßit: apud hos demum & milites Paulũ ueriti, ut abiret quò uellet precati ſunt.* Philippi.

EPAPHRODITOS *penultima producta, Græca uox eſt: fuit cõmilito Pauli, Latinè uenuſtus dicitur, ſiue iucundus.* Epaphroditus.

DIACONVS, *penultima correpta, eſt miniſter, à diaconeo, id eſt, miniſtro: Diaconia, miniſterium. Nos Diaconium dicimus, & Diaconatum, pro ordine Diaconi.* Diaconus.

Raro

Rarò admodum Latini dicunt Diacones, in tertia inflexione.

Prætorium. PRAETORIVM, *domus in qua Prætor habitat, ſiue Dux: pro domo iudiciaria etiam uſurpatur.*

Proximorum commodis ſtudendum. CAP. II.

Ad concordiā inuitat Paulus. SI qua ergo conſolatio in Chriſto, ſi quod ſolatium charitatis, ſi qua ſocietas ſpiritus, ſi qua uiſcera miſerationis: implete gaudium meum, ut idem ſapiatis, eandem charitatem habentes, unanimes, idipſum ſentientes: nihil per contentionem, neque per inanem gloriam; ſed in humilitate, ſuperiores ſibi inuicem arbitrantes: non quæ ſua ſunt ſinguli conſiderantes, ſed ea quæ aliorum. Hoc enim ſentite in uobis, quod & in Chriſto IESV, qui cùm in forma Dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo, ſed ſemetipſum exinaniuit formam ſerui accipiens, in ſimilitudinem hominum factus, & habitu inuentus ut homo. Humiliauit ſemetipſum, factus obediens uſq; ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod eſt ſuper omne nomen, ut in nomine IESV omne genu flectatur, cœleſtium, terreſtrium & infernorum: & omnis lingua confiteatur, quia Dominus IESVS Chriſtus in gloria eſt Dei patris. Itaque chariſsimi mei, (ſicut ſemper obediſtis) non ut in præſentia mea tantùm, ſed multò magis nunc in abſentia mea, cum metu & tremore ueſtram ſalutem operamini. Deus eſt enim, qui operatur in uobis, & uelle & perficere, pro bona uoluntate. Omnia autem facite ſine murmurationibus, & hæſitationibus: ut ſitis ſine querela, & ſimplices filij Dei, ſine reprehenſione in medio nationis prauæ & peruerſæ: inter quos lucetis ſicut luminaria in mundo: uerbum uitæ continentes ad gloriam meam in diem Chriſti, quia non in uacuum cucurri, neque in uacuum laboraui.

[Marginal notes, left: Chriſtus humilis conſiderandus. — Ieſus. Roma. 14.b Eſaiæ 45.d — Velle & perficere dat Deus. — 1.Petri 4.c]

[Marginal notes, right: Societas] communio — Sapiatis.] ſentiatis, ſitis concordes. — Hoc enim ſentite in uobis, quod] is enim affectus ſit in uobis, qui fuit — Habitu] figura — Peruerſæ:] Tortuoſæ:]

Si qua ergo cõſolatio. *Paulò antè de cõcordia et eius ſtudio diſſeruit: nũc amplificatiõe quadã pſequitur idẽ negotiũ, potiſsimũ adducẽs charitatẽ, ſine qua reliquæ animi dotes lãguẽt et pereũt. Si qua ergo cõſolatio in Chriſto, id eſt, ſi exhortatio Chriſtiana locũ et autoritatẽ apud uos habet. In Chriſto dicit, pro eo q. eſt Chriſtiana. Si quod ſolatiũ charitatis, id eſt, ſi reliquiæ charitatis aut aliquid illius adhuc apud uos ſupereſt unde*

unde ſperetur conſolatio. Si qua ſocietas ſpiritus, id eſt, ſi ille ſpiritus cuius gratia unanimes uiuunt fideles, à uobis magna autoritate recipitur. Si qua uiſcera miſerationis, id eſt, ſi animi ueſtri ullis & eiſdem pijs ducantur affectionibus, nec ueſtri ſenſus obriguerint. Implete gaudium meum, id eſt, perficite & conſummate lætitiam, quam de ueſtro profectu concepi, ut ſapiatis idem, hoc eſt, eadem miſeratione, eademq́; charitate erga pios ſitis propenſi, hoc eſt, idem ſentiatis unanimes.

Nihil per contentionem. *Morbos unanimitatis, contentionẽ ſcilicet & inanem gloriam adducit. Nihil per contentionem: id eſt, per niſum quendam à liuore productũ: ut uulgò dicitur, Nitar totis uiribus, ut nemo me ſuperet. Neq; per inanẽ gloriã: hæc nãq; inuidiã parit. Sed in humilitate: ſi exiſtimaueris alium quempiã te ſuperiorẽ* **Contendere.** *& potiorem, hoc modo nemini inuidebis. Nã inuidia inter æquales oboritur, nõ inter* **Inuidia.** *impares, & longè abinuicem alienos. Humilitatem hìc uocat modeſtiã animi, qua quis ſibi nihil arrogat. Contentio inuidiam, mendacium, iram, cõuitia ac ſuſpiciones malas generat. his uitijs opponitur modeſtia animi: nihil de ſe altum ſapiens, ſed humile.*

Hoc ſentite in uobis: *Id eſt, ſitis affecti uiciſsim alij in alios, ut Chriſtus fuit erga uos. Paulus ad humilitatem Chriſti nos inuitat, qui noſtri gratia, cùm diues eſſet, eſt inops effectus. Cùm ergo Dei filium, qui omne excedit faſtigium, ad infimam dicat ſe contuliſſe, quemnam eorum qui alta ſapiant, nõ cogat pudere? Exemplum enim dedi uobis, dicebat ille Ioan. 15. ut quemadmodum ego feci, ita & uos faciatis. Non quæſiuit ille gloriam ſuam, nihil exprobrauit nobis, non contendit, ſed ſumma animi humilitate deiecit ac humiliauit ſeſe, ut nos exaltaret.*

Qui cùm in forma: *Id eſt, eſſet uerus Deus, in eadem cum patre ſubſtantia. Aut, qui cùm ab æterno fuiſſet Deus, nequaquam cogitauit rapinam, quando Deum ſe manifeſtauit, tamen homo factus, non ſemper oſtentauit quantus eſſet, ſed quàm humilis eſſet, quàm mitis, quàm obediens, hanc nobis oſtendit uiam ad ſumma perueniẽdi. Beatus Auguſtinus hunc locum exponens lib. 2. contra Maximinum Arrianorum epiſcopum cap. 5. Rapina res eſt aliena, inquit, quæ per iniuriam poſsidetur. Cùm ergo Dei filius eſſet filius, Deo per omnia æqualis, non rapina, id eſt, alieno modo, ſed natura æqualis Deo. Proinde in forma Dei eſſe, eſt Deo æqualem eſſe. At inter diuerſa nõ eſt æqualitas. Conſequitur ergo in ſancta Trinitate unũ adorari Deum, treis orthodoxè agnoſci perſonas. Cùm dicit, nõ rapinã arbitratus &c. alluſit ad ingenium quorundã tyrannorum, qui malis artibus ad imperium uenientes, quia ueri reges nõ ſunt, & ſe tales conſcientia reclamante & inquieta agnoſcunt, miſerè ſe in animò torquent, & ſibi metuunt, nec longius recedunt à regno, ne hoc occupetur, & ipſi expellantur. At Chriſtus uero & iuſto titulo, fidenti & firmo animo ſe regem & Deum aſſeuerauit.*

Exinaniuit ſemetipſum. *Humilimum ſe fecit, hominis naturam aſſumens, in ſimilitudinem hominum factus. dixit, In ſimilitudinem hominum factus: quia non id ſolùm quod ex facie exteriori apparebat, inerat illi, ſed & diuinitas ipſa. Erat nanq; hic Deus, & humanitati unita erat Diuinitas. Non homo ſimplex erat. Nos enim ex anima corporeq́; cõſtamus, Chriſtus ex anima, & corpore, & diuinitate conſtabat: ob id, In ſimilitudinẽ, dixit: Aliter intelligi poteſt, In ſimilitudinem hominũ: id eſt, tanquã homo factus. non quòd hæ particulæ, Similitudo, & Tanquàm negent eum hominẽ factum: ſed iuxta uulgatum loquendi morem dicetur: ut cùm dicis, Incedit in ſimilitudinem regis, aut tanquàm rex: non quòd negaueris cũ uerè regem eſſe: ſed qualis ipſe eſt rex uerus: ita incedit. Sic dicitur Chriſtus in ſimilitudinẽ hominum factus: id eſt, planè inſtar*

Tanquàm & quaſi particularũ acceptio.

inſtar hominum, ac uerus homo factus. Ad hūc modum interpretare. Vidimus gloriam, quaſi unigeniti: id eſt, qualem habere unigenitum decet.

Factus obediens uſque ad mortem. *Amplificatio eſt illius quod prædixit, Exinaniuit ſemetipſum. Exinanitio filij Dei non eſt euacuatio, ſed humiliatio. At humiliatio aliud nō eſt, quàm incarnatio, & mors in carne perpeſſa. Per epitaſim, hoc eſt, uehementem intentionem, quaſi per exaggerationem ſubiungit, mortem autem crucis. Quaſi dicat, Hæc mors & grauiſsima & turpiſsima erat. Hic reuera pro noſtri expiatione uolens mortem obiuit, ut nos per mortem ipſius innocentiſsimam æternùm uiueremus.*

Chriſti nomē. Quod eſt ſuper omne nomen. *Cui enim Angelorum dixit, Filius meus es tu, ego hodie genui te? Quæres, Quòd nomen illi ob humanam naturam cōtulit Deus? Nimirum ut filius in carne dicatur & Deus. Nam & homo Dei eſt filius, ſicuti & ab Angelo pronuntiatum eſt Lucæ 1. Ideoq; & quod naſcetur ex te ſanctum, uocabitur filius Dei. Acto. 4. Nec enim aliud nomen eſt ſub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos ſaluos fieri. Danielis 7. Et dedit ei poteſtatem, & honorē, & regnū, & omnes populi, tribus, & linguæ ipſi ſeruient. Dicitur hoc loco nomen uſurpari pro potentia, & maieſtate. atque cùm Paulus meminiſſet de filij Dei humiliatione, nunc adijcit de gloria, & regno filij Dei, ne quis offenderetur ſcandalo crucis iam audit Chriſtum regnantem. Exaltatus dicitur propter naturam humanam.*

Vt in nomine Ieſu. *Alia dicendi formula Paulus gloriam & regnum Chriſti explicat. Genuflexio ſeu geniculatio adorationem, cultum & uenerationem importat. Cùm dicitur, cœleſtium, terreſtrium, & infernorū: oſtendit magnum exercitū omnium creaturarum intelligibilium ſubiectum Chriſto. Vt omnis lingua confiteatur: id eſt, ut omnes tum Angelorum tum hominum linguæ cum laude & gratulatione cōfiteantur, Quia IESVS Chriſtus eſt Dominus & omniū princeps, & eſt in, id eſt, ad gloriā patris. Quia ut Deus, æqualis eſt patri: Vt homo, eſt in potioribus bonis ad dexteram patris ſupra omnem creaturā. Eſt ad gloriam patris. Nam Ioan. 5. legimus Dominum dixiſſe, Pater omne iudiciū dedit filio, ut omnes honorificent filium ſicut honorificant patrem. Qui non honorificat filiū, non honorificat Patrem, qui miſit illum. Gloria ergo & laus quæ Chriſto Domino tribuitur, non tendit in ignominiam, ſed ad gloriā patris, dicentis de ipſo, Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui: ipſum audite.*

Veſtram ſalutem operamini: *Id eſt, facite ea quæ ſunt ſalutis: atq; ea non ſunt alia quàm quæ ſupra in principio huius capitis pronuntiauit, ut idem ſapiatis, eandem charitatem habentes, unanimes &c. Et hoc, inquit, cum timore & tremore, ſcilicet Dei. Qui enim aliter conuerſantur, certum eſt eos timorem Dei non habere.*

Deus eſt enim qui operatur. *Occupatio eſt. Obijciet aliquis, Cùm iubeas nos operari noſtram ſalutem: Erit ergo noſtræ poteſtatis operari noſtram redemptionem?* RESPONDET *Apoſtolus. Voluntas & facultas bene agendi eſt Deo. Deus eſt is, qui agit in uobis, ut & uelitis & efficiatis. Vide infra Conciliationem ſecūdam.*

Hæſitationibus, *diſceptationibus.*

Sine querela. *Tales uos præſtate, de quibus nemo conqueri poſſit.*

Inter quos lucetis. *Scholia Hieronymo adſcripta in hunc locum legunt, Lucete, imperatiui modi: atq; ad hunc modū uidetur Ambroſius interpretari, qui ait Paulum non hæc pronuntiare, quòd fiant: ſed præcipere, ut fiant. Commonet ut memores, profeſſioni ſuæ reſpondeant, inter diffidentes tam clari appareant, uita, cōuerſatione, moribus,*

moribus, quemadmodum Sol & Luna inter ſtellas ſplendore ſublimes ſunt.

Sed & ſi immolor ſuprà ſacrificium & obſequium fidei ueſtræ, gaudeo & congratulor omnibus uobis. Id ipſum autem & uos gaudete, & congratulamini mihi. Spero autem in domino IESV, Timotheum me citò mittere ad uos: ut & ego bono animo ſim, cognitis quæ circa uos ſunt. Neminem enim habeo tam unanimem, qui ſyncera affectione pro uobis ſolicitus ſit. Omnes enim quæ ſua ſunt quærunt, non quæ ſunt IESV Chriſti. Experimentum autem eius cognoſcite, quia ſicut patri filius, mecum ſeruiuit in Euangelio. Hunc igitur ſpero me mittere ad uos, mox ut uidero quæ circa me ſunt. Confido autem in Domino, quoniã & ipſe ueniam ad uos citò. Neceſſarium autem exiſtimaui, Epaphroditũ fratrem, & cooperatorem, & commilitonem meum, ueſtrum autem Apoſtolum, & miniſtrum neceſsitatis meę, mittere ad uos; quoniam quidem omnes uos deſyderabat: & mœſtus erat, propterea quòd audieratis illum infirmatum. Nam & infirmatus eſt uſque ad mortem: ſed Deus miſertus eſt eius, non ſolùm autem eius, uerum etiam & mei, ne triſtitiam ſuper triſtitiam haberem. Feſtinantius ergo miſi illum, ut uiſo eo, iterum gaudeatis, & ego ſine triſtitia ſim. Excipite itaque illum cum omni gaudio in Domino: & eiuſmodi cum honore habetote: quoniã propter opus Chriſti, uſque ad mortem acceſsit, tradens animam ſuam ut impleret id, quod ex uobis deerat, erga meum obſequium.

[Margin: Timotheus qualis. Act. 16. a — 1. Corint. 13. b]

[Margin: Experimenti] Probationem. Cognoſcite.] Cognoſcitis. Quæ circa me ſunt.] Vel mea negotia. — Neceſsitatis meæ.] In neceſſitate mea. — Feſtinantius.] Vel, ſtudioſius. Sine triſtitia ſim.] Magis uacem dolore. Cum honore] In pretio. Tradẽs animã ſuam] Vel, non habita ratione uitæ ſuæ.]

Sed & ſi immolor. *Ideo occidor propter fidem ueſtram, quam me prædicante ſuſcepiſtis. Facit hic Paulus uelut duas uictimas: Alteram illorum fidem, quos Chriſto obtulit, cuius ſe miniſtrum & ſacrificum facit: Alteram, ſe, ſi dum ſtudet illam uictimam ritè Deo exhibere, ipſe mactetur, & fiat uictima: quod quidem nõ recuſat, modò id efficiat, ut illos Deo dignos exhibeat. Vide hic iterum egregiam charitatem, & ſublimem ſanctorum affectum.*

Cognitis quæ circa uos. *Vbi cognouero de rebus ueſtris.*

Confido autem. *Deſyderat, & proponit redire ad Philippenſes Paulus, ſed ſuum reditum Domino committit. Confido in Domino: id eſt, ſi Dominus uolet.*

Miniſtrum neceſsitatis meæ. *Nemo debita laude fraudãdus eſt. Propterea Paulus Epaphroditum Philippenſium epiſcopum ſuo præconio ſuiſq; laudibus ornat. Hunc uocat Paulus miniſtrum neceſsitatis ſuæ, quòd hic attuliſſet Philippenſium munera, quibus neceſsitati Pauli ſubueniebant.*

Nam infirmatus eſt. *Quærit Ambroſius, Cur ad mortẽ infirmari Epaphroditum permiſerit Paulus, qui tamen ſuſcitabat mortuos?* RESPONDET, *ſigna infidelium cauſa fieri, Deinde fideles uarijs probari afflictionibus, ægritudine, liberorum amiſsione, pecuniarum ablatione, aut huiuſmodi, ut appareat quàm ſint ſtabiles. Præter hæc dicere poſſumus ſanationum dona non ita in ſanctorũ manu fuiſſe, ut quos uellent ſanitati reſtituerent, ſed quoties & quos Dominus ſanare uellet. Cùm autem orant ſancti Dominũ in uiua fide pro infirmis & aliorũ neceſsitatibus, nec exaudiuntur, non ideo credendum eſt ſanctorum orationes eſſe uanas & inutiles, ſed potius cogitandum eſt quòd ei melius prouiſum ſit, cui non impetramus quod orabamus. Deus enim alia ratione ipſi conſulit, quia poſtulatio noſtra proculdubio non erat ipſi ſalutaris. Exauditur ergo oratio precantis, tametſi uideatur alius nonnunquam euentus rerum. Nil tamen de bona Dei uoluntate & ueritate dubitandum eſt.*

Vt impleret id quod ex uobis. *Epaphroditus miniſtrando mihi ueſtram beneficentiam, uicem ueſtram suppleuit: id eſt, fecit, & mihi exhibuit eam operã, quam præſentes exhibuiſſetis.*

CONCILIATIO.

CVM *hic Paulus aſſeueret de filio Dei, Non rapinam arbitratus eſt ſe æqualem Deo patri: quomodo in Euangelio dicitur, quòd Pater eſt maior: & hic, Exinaniuit ſeipſum filius, formam ſerui accipiens.* REGVLA *catholicæ fidei ſic habet, ut cùm aliqua in ſcripturis dicuntur de filio, quòd ſit minor patre, ſecundũ aſſumptam humanitatem intelligantur. Cùm uerò ea dicuntur, quibus demonſtratur æqualis, ſecundum id, quod Deus eſt, accipiuntur.*

PAVLVS *dicens, Deus enim eſt, qui operatur in uobis, & uelle, & perficere: auferre uidetur liberũ arbitrium.* RESPONDEO, *Operatur Deus in uobis, id eſt, ſuggerit uobis, ut quæ bona ſint capiatis, & ueſtram hanc optimam cupiditatem augebit, incendetq́;, ut fiat feruentior. Nec per hoc nobis liberum arbitrium adimit, ſed uult ut gratiæ Deo per nos ſemper agantur, & illi uniuerſa bona committamus. Præterea aduerte, Paulum hac ſententia propulſare errores eorũ in primis, qui aiunt, hominem proprio libero arbitrio ſaluari, abſq; diuino auxilio: quos reprobat Chriſtus Ioannis 15. Sine me nihil poteſtis facere. Secundò tollit eorũ errorem, qui tollunt liberum arbitrium, & dicunt, Hominem fato uel prouidentia diuina neceſsitari: ſed excluduntur hi, cùm ait, In uobis: Quia per internã inſtinctionem mouet uolũtatem ad bene operandũ, & aliquando non inſequimur illum inſtinctum diuinum, iuxta id quod nobis obijcit Chriſtus Matth. 24. Quoties uolui cõgregare te, &c. Et noluiſti. Ergo libera eſt uoluntas, aliter nõ illam argueret Chriſtus. Sed ad hanc bonam uoluntatem requiritur gratia Dei. Quare nõ eſt uolentis, ſcilicet uelle ſine auxilio Dei: nec currentis, ſcilicet currere: ſed miſerentis eſt Dei. Tertiò tollit errorem dicentium. Deum operari in nobis ſecundũ meritum noſtrum, cùm ait, Pro bona uoluntate, ſupple ſua, nõ pro meritis noſtris. Primũ enim illum bonum motum ad iuſtificationem noſtram ſola ſua gratia nobis impertit, & nullo noſtro aut opere, aut merito præcedente. Quia nullum illam præcedit gratiam. Pſal. 40. Benigne fac Domine in bona uoluntate tua.*

Liberum arbitrium.

DICTIO.

Paracleſis.

CONSOLATIO *Græcis eſt Paracleſis, penultima producta: hinc Paracletus, id eſt conſolator, & aduocatus.*

Cooperator.

COOPERATORI *præſtat cõmilito, ait Theophylactus: Cooperator enim*

& operam

& operam aliquis præſtat in rebus tamen nullius diſcriminis. Commilito uerò in admodum periculoſis, & in quibus de uita agitur, & ſalute. Commilito.

In Chriſto, & non in proprijs operibus gloriandum. CAP. III.

De cætero] Quod ſupereſt. Mihi quidē nō pigrū,] me quidē haud piget. Neceſſarium.] Tutum. Videte] Cauete, & infrà.

Gaudere in Deo.

DE cætero fratres mei, gaudete in Domino. Eadē uobis ſcribere, mihi quidem non pigrum, uobis autem neceſſarium. Videte canes, uidete malos operarios, uidete conciſionem. Nos enim ſumus circunciſio, qui ſpiritu ſeruimus Deo, & gloriamur in Chriſto IESV, & non in carne fiduciam habentes: quanquam & ego habeam confidētiam in carne. Si quis alius uidetur confidere in carne, ego magis, circunciſus octauo die, ex genere Iſraël, de tribu Beniamin, Hebræus ex Hebræis, ſecundum legem Phariſæus, ſecundū æmulationem perſequens eccleſiam Dei, ſecūdum iuſtitiam, quæ in lege eſt, conuerſatus ſine querela. Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus ſum propter Chriſtum detrimenta. Veruntamen exiſtimo omnia detrimentum eſſe propter eminentem ſcientiam IESV Chriſti domini mei: propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror ut ſtercora, ut Chriſtum lucrifaciam, ut & inueniar in illo non habēs meam iuſtitiam quæ ex lege eſt, ſed illam quæ ex fide eſt Chriſti, quæ ex Deo eſt iuſtitia in fide: ad cognoſcendum illum, & uirtutem reſurrectionis eius & ſocietatem paſsionum illius: configuratus morti eius, ſi quo modo occurram ad reſurrectionem, quæ eſt ex mortuis.

Præter cognitionē uni⁹ Chriſti omnia nihili facit Paulus. Act. 13. b

Veruntamen] Quin etiam.

De cætero fratres. *Quædam ueluti neceſſaria hactenus uobis expoſui, & de eiſdem præcepta dedi. at de cætero, hoc eſt, at nunc quod ſuprereſt, & quod ſummo ſtudio curandum eſt, uidete ne in ulla alia re gaudeatis quàm in Domino* IESV *Chriſto. Eadem ſcribere &c. Quaſi dicat, dum apud uos Chriſtum prædicarem, docui nullam extra Chriſtum ſalutem eſſe, ſed omnia, quæ ad puritatem uitæ pertinent, ad Chriſtum pertinere. Hæc eadem uobis ſcribo, cùm ſcribo in ſolo Domino gaudendum eſſe. Non ergo me piget eandem rem, & uiua uoce, & ſcriptis inculcare uobis.*

Videte canes. *Obſeruate, & cauete, ne huiuſmodi falſi Chriſtiani ſub ſpecie euangelij legalia prædicent obſeruanda. Hunc locum adducens Ambro. ad uirginem deuotam ſic ait, Vitate canes, uitate malos operarios. Canū enim more oblatrabant illi pſeudapoſtoli. Inuidebant, & mordebant. Oblatrabant doctrinæ Euangelicæ, inuidebant Paulo, inuidebant & libertati Chriſtianæ, mordebant alienā uitam, imò & morſum doctrinæ uenenatæ infigebāt ſimplicioribus. Exiſtimabāt illi neminem à peccatis purgari, aut recipi in populum Dei, niſi circūcideretur circunciſione illa externa &*

Iudaica. Quos arguit hoc loco Paulus, Dicens inutilem illam circuncisionem, & ſe nō metiri populum Dei ab externis: ſed palàm & publicè pronūtiat homines populum Dei fieri, ſi Deum ſpiritu, id eſt, rebus ſpiritualibus colant. hoc loco, Nos enim ſumus &c. circuncisio ponitur pro cœtu populi ſancti & eccleſia Dei.

Concisio. Circuncisio. Videte conciſionem. *Diſtinguit Conciſionem à Circunciſione. Conciditur enim quod diſcerpitur, & planè diſtrahitur. Circunciditur, quod expolitur reſectis ſu peruacaneis. Hæc Hieronymus in Michæam. Hi ut canes concidunt & diſcerpunt eccleſiam cùm circunciſionem docent.*

Qui ſpiritu ſeruimus Deo. *Hoc loco, Seruimus, dicit pro eo quod eſt, Religione colimus. In hunc ſenſum enarrat Theophylactus, Spiritu & mente Deum colentes, non corporeis ceremonijs tantùm, ut Iudæi.*

Quanquam & ego. *Ne quis putet me damnare circunciſionem, quaſi gentilis ſim, & nullam habeam gloriandi cauſam in carne: id eſt, uel in generis nobilitate, uel inſecta pellicula. Ego, ſi liceret optimo iure, generis mei nobilitatem & gloriam in Iudaiſmo enarrare poſſem, ſi quis alius eſt qui apud uos uerſatur. Sed hæc omnia iam mihi planè fœtent propter* IESVM *Chriſtum iuſtitiam meam.*

Circunciſus octauo die: *Id eſt, circunciſio octaui diei. Se uocat Circunciſionem, ut ſæpe alias gentes uocat Præputium. Rectè circunciditur qui uitia ex animo demit.*

Ex genere Iſraël. *Iſraël, hoc loco nominatiuus eſſe uidetur, non genitiuus. Vt enim ſe modo uocauit circunciſionem pro Iudæo, ita ſe hic nominat Iſraël, pro Iſraëlita. Quemadmodum & aliàs frequenter Iſrael pro Iſraëlitis ponitur. Addidit autem,*

Proſelyti. *Genere, ad diſtinctionem Proſelytorum, qui erāt quidem Iſraëlitæ, ſed uelut adoptione, non ex genere.*

Secundum legem Phariſæus. *Hoc eſt Phariſæus in legis diſciplina. Erat enim apud Iudæos Phariſæorum ſecta omnium probatiſſima.*

Sine querela. *Is fui in lege illa, de quo conqueri nemo poſſet.*

Propter eminentem ſcientiam: *Id eſt, propter eminentiam cognitionis.*

Vt Chriſtum. *Chriſtum lucrifacere, eſt illi per fidem coniungi, & per eius iuſtitiam iuſtificari ac abſolui. Vocat ſuam iuſtitiam quæ ex lege eſt, obſeruationem legis Moſaicæ, quam non curat, modò ueram conſequatur iuſtitiam, hoc eſt ſui iuſtificationem, quam ſuam non uocat, quia illam gratis à Chriſto accipit.*

Non habens meam iuſtitiam. *Nō conſequor iuſtificationem meam ex iuſtitia, id eſt, operibus legis, ſed per fidem in Chriſtum, qua etiam cognoſcam quæ Plato, Ariſtoteles, & huius ordinis uiri, neſcierunt, dicamq́; cum Dauide, Credidi propter quod loquutus ſum. Qui enim fieri poteſt, mens ulla humana, uel cogitatio, natiuitatem, reſurrectionem, & aſcenſionem Chriſti complectatur? profectò nulla. Quin potius fides uel ſola hanc contemplabitur.*

Ad cognoſcendum. *Potentiā reſurrectionis Chriſti cognoſcit, qui ſcit Chriſtum regnare, & triumphare ſuper mortem, peccatum, & inferos, qua eadem potētia nos credimus, Epheſ. 1. Vnde ad Rom. 4. Reſurrexit propter iuſtificationem noſtram, ut & nos eſſemus iuſti. Epheſ. 2. Deus qui diues eſt in miſericordia, propter nimiā, &c. Cùm eſſemus mortui peccatis, conuiuificauit nos. Hæc in ſpiritu docentur.*

Societatem paſsionum illius. *Communionē afflictionum Chriſti agnoſcimus, dum Chriſti afflictiones, noſtras eſſe intelligimus, & rurſus noſtras Chriſti & in*

Chriſto

Chriſto eſſe benedictas. Et eſſe bonam Dei uoluntatem quicquid nobis acciderit. Idq́; bono animo fiet, ſi Chriſto configurati ſumus: id eſt, comparauerimus & illum imitati fuerimus. Vt ille pro nobis mortalibus perpeſſus eſt, ita & nos pro Chriſto uincula & carceres feramus: ille mortuus eſt & reſurrexit, ita & enitamur ipſi peccato mori, ut Chriſti uirtute cum illo reſurgamus.

Non quòd iam acceperim, aut iam perfectus ſim: ſequor autem, ſi quo modo comprehendam in quo & comprehenſus ſum à Chriſto IESV. Fratres, ego me non arbitror comprehendiſſe. Vnum autem: quæ quidem retro ſunt obliuiſcens, ad ea uerò quæ ſunt priora extendens meipſum, ad deſtinatum perſequor, ad brauium ſupernæ uocationis Dei in Chriſto IESV. Quicunque ergo perfecti ſumus, hoc ſentiamus: & ſi quid aliter ſapitis, & hoc uobis Deus reuelabit. Veruntamen ad quod peruenimus, ut idem ſapiamus, in eadem permaneamus regula. Imitatores mei eſtote fratres: & obſeruate eos, qui ita ambulant, ſicut habetis formam noſtram. Multi enim ambulant, quos ſæpe dicebam uobis (nunc autem & flens dico) inimicos crucis Chriſti, quorum finis interitus: quorum Deus uenter eſt: & gloria in confuſione ipſorum, qui terrena ſapiunt. Noſtra autem conuerſatio in cœlis eſt: unde etiam ſaluatorem expectamus Dominum noſtrum IESVM Chriſtum: qui reformabit corpus humilitatis noſtræ, configuratum corpori claritatis ſuæ, ſecundum operationem uirtutis ſuæ, qua etiam poſsit ſubijcere ſibi omnia.

Sequor] ſector
Vnum autem] ſubaudi ago
Deſtinatū] præfixum
Brauium] palmam
Sapitis,] ſentitis.
Sapiam⁹,] ſentiamus.
Roma. 16. a
Conuerſatio in cœlis.
Reformabit] uel, tranſfigurabit
Humilitatis noſtræ,] noſtrum humile
Cōfiguratū] ut fiat conforme

Sequor autem, ſi quo modo. *Sector, & aſſequi cupio, imò toto niſu, & ſine ulla interpellatione per prædicationem Euangelij contendo, ſi quo modo aſſequar id, in quo à Chriſto, etiam fugiens, & eccleſiam perſequens, comprehenſus ſum: id eſt, ad quod Chriſtus me delegit, & in ſtadio hoc certare iuſsit. Colligimus ex his, neminem, dum hic uiuit, ita abſolutam attingere iuſtitiam, ut non aliquid deſideretur, propter carnis imbecillitatem. Sed ad meliora ſemper eniti debemus, eluētes carnis noſtræ maculas ſanguine Chriſti, ſanctaq́; pœnitentia uigilantes pergamus conſtanter in uia Domini, calcantes Mundi ac carnis noſtræ cupiditates noxias, itaque aſpiremus ad ſedes beatas.*

Vnum autem. *Subaudiendum eſt, ago: quaſi dicat, Solùm hoc ago, & in hoc ſum totus, ut ſemper proficiam.*

Quæ quidem retro ſunt: *Id eſt, quæ à tergo ſunt, quæ præterita ſunt, & relicta. Sumit enim ſimilitudinem à curſoribus, qui non attendunt, nec reſpectant, quid ſpatij tranſmiſerint, ſed quid ſuperſit. Auguſtinus in Pſal. 39. interpretatur, Quæ re-*

tro ſunt, uitam priſtinam uitijs inquinatam. Videtur Paulus loqui de pietatis gradibus, pretermiſsis inferioribus, ad mag.s ardua perfectioraq; connitendum eſſe. Nam & 1. Corinth. 13. Corinthijs oſtendit uiam excellentiorem ad quam proficiant, ſepoſitis minoribus uirtutum donis.

Ad ea uerò quæ ſunt priora. Sic enim perſequor quæ ante me, ſeu quæ à fronte ſunt, ut ſemper exiſtimem, hæc mihi ad perfectionem deeſſe: & quouſq; tandem cœpta peregero, à curſu nunquam deſiſtam. Extendens autem hoc eſt, priuſquam ipſe comprehendam, manibus tenere quod cupio, ſtudeo, ait Theophylactus. Solent nanq; & qui curſu contendunt, eos qui multa pernicitate mox prouehuntur à medio curriculo ſic intercipere, ut proni & manibus potentis retrahant, quos curſu nequeunt præterire: hoc ex ſumma quadam fit progrediendi cupiditate.

Ad deſtinatum perſequor: Id eſt, ad præfixũ aut ſcopum. Scopus, ait Hieronymus, propriè dicitur ſignum præfixum ſagittantibus. Unde quod animo deſtinamus, & præfigimus, ſcopus eſt. Sed quem ſcopum dicit? Certè uocationis ſupernæ, & cœleſtis palmam. Scopus.

Quicunq; ergo perfecti. Perfectos hoc loco uocat eos, qui pura fide norunt & crediderunt, quod Christi ad meritum iuſtificationem ſatis ſit. Videtur ergo dicere Paulus, Quotquot ſumus qui didicimus ſanguinem Christi nos à peccatis abluere, caueamus ad legem redire, ſed conſtanter ad finem progrediamur, obſeruantes quod uerum eſſe agnouimus. Et qui uidemur in hac cognitione perfectiores, quòd accepimus uidelicet Christi unicum ſaluatorem, eadem regula ſeruemus, & idem unanimes conſtanter profiteamur.

Si quid aliter ſapitis. Theophylactus: Si quid aliter ſentitis de affectanda uictoria, non rectè ſentitis. Sed tamen Deus iſtam quoq; mentem uobis mutabit in melius. Hilarius in lib. de Trini. 11. legit, Reuelabit: uerbo futuri temporis, & interpretatur, ijs qui nondum abſolutam ueritatem aſſequuti ſunt, expectandam reuelationem Dei, qui plenam ueri cognitionem largiatur, & ſi quid prius erratum fuit, corrigat.

Veruntamen ad quod. Seruemus ad quod peruenimus, ut idem ſapiamus: id eſt, ſupra nos nihil ſapientes, unanimes uiuamus. Et in eadem regula permaneamus: id eſt, fide eadem, & terminis ambulemus eiſdem, quos ſancti patres nos docuerunt. Et quemadmodum nec adijcit quidpiam, nec adimit regula, ita & quæ ſanctè ſunt uobis demandata nil immutetis.

Noſtra conuerſatio. Id eſt, noſtrum ſtudium, noſtra adminiſtrandi uiuendiq; ratio, œconomia cœleſtis, non aliò tendit quàm ad cœlum, ubi Chriſtus caput noſtrum eſt.

Unde etiam ſaluatorem. Unde, id eſt, ex quo, ſcilicet cœlo.

Corpus humilitatis: Id eſt, corpus humile, & abiectum.

Configuratum. Pro, Ut fiat conforme corpori glorioſo Chriſti.

Secundum operationem. Occupatio eſt. Animalis homo dicet, Quomodo Reſurrectio fiet uirtute Dei. reſurgent corpora in terris conſumpta, aqua, aëre, igni, & à beſtijs deuorata? Reſpondet Paulus: Id fiet ſecundum operationem uirtutis Christi. Non enim erit impoſsibile omne uerbum apud Deum. Deus ſic uult & poteſt, incredulus contrà diſputat. Qui autem credit, dicit cum Ioanne 1. Ioan. 3. Chariſsimi nunc filij Dei ſumus, & nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cùm apparuerit, ſimiles ei erimus, quoniam uidebimus eum ſicuti eſt.

CONG

CONCILIATIO.

QVOMODO *hic Paulus quaſi per cõtrarium loqui uidetur modò perfectum, modò imperfectũ ſeſe dicẽs, Nõ quòd iam acceperim, aut perfectus ſim. Et ſubdit, Quicunq; ergo perfecti ſumus. Alia eſt perfectio in hoc mũdo, alia eſt poſt hãc uitã. Maximè perfecta poſt hãc uitã erit, de qua Corinthijs loquens Paulus ait, Cùm uenerit quod perfectũ eſt. Cùm ait, Quicunq; perfecti ſumus: exprimit perfectionem illam, quæ ueram humilitatẽ ſignificat. Decet enim qui ſit perfectionem adeptus, imperfectũ & abiectum ſe ducere. aut perfectos dicit illos de quibus mentionem fecimus ſupra in ſcholio.* Perfectio uera.

DICTIO.

BRAVIVM, *præmium ſignificat, quod certantibus aut uincentibus datur. Quod nomen producit mediam, quoniam apud Græcos per ει diphthongum ſcribitur.* Brauium.

Exhortatio ad ueram pietatem.

CAP. IIII.

Itaque fratres mei chariſsimi & deſideratiſsimi, gaudium meum, & corona mea: ſic ſtate in Domino chariſsimi. Euodiam rogo, & Syntychen deprecor, idipſum ſapere in Domino. Etiam rogo & te germane compar, adiuua illas, quæ mecum laborauerũt in Euangelio, cum Clemente, & cæteris adiutoribus meis, quorum nomina ſunt in libro uitæ. Gaudete in Domino ſemper: iterum dico gaudete. Modeſtia ueſtra nota ſit omnibus hominibus. Dominus propè eſt. Nihil ſoliciti ſitis: ſed in omni oratione & obſecratione cum gratiarum actione petitiones ueſtræ innoteſcant apud Deum. Et pax Dei, quæ exuperat omnem ſenſum, cuſtodiat corda ueſtra, & intelligentias ueſtras in Chriſto IESV. De cætero fratres quæcunque ſunt uera, quæcunque pudica, quæcunque iuſta, quæcunque ſancta, quæcunque amabilia, quæcunque bonæ famæ, ſi qua uirtus, ſi qua laus diſciplinæ, hæc cogitare. Quæ & didiciſtis, & accepiſtis, & audiſtis, & uidiſtis in me: hoc agite, & Deus pacis erit uobiſcũ. Gauiſus ſum autem in Domino uehementer, quoniam tandem aliquando refloruiſtis pro me ſentire, ſicut & ſentiebatis, occupati autem eratis. Non quaſi propter penuriam dico, ego enim didici, in quibus ſum, ſufficiens eſſe. Scio & humiliari, ſcio & abundare (ubique, & in omnibus inſtitutus ſum) & ſatiari, & eſurire, & abundare, & penuriam pati. Omnia poſſum in eo, qui me confortat. Veruntamen bene feciſtis cõmunicãtes tribulationi meę. Scitis autem & hoc Philippenſes, quòd in principio

Idipſum ſapere] uel, ut ſint concordes

Gaudium.

Modeſtia.

Senſum,] intellectum.

Pax.

De cætero] quod reliquũ eſt

Pudica.] honeſta, uel, uerecũda,

Sancta,] pura, caſta,

Amabilia,] accommoda,

Bonæ famæ,] laudabilia,

Euangelij, quando profectus ſum à Macedonia, nulla mihi eccleſia communicauit in ratione dati, & accepti, niſi uos ſoli: quia & Theſſalonicam, ſemel & bis in uſum mihi miſiſtis. Non quod quæro datum: ſed requiro fructum abundantem in rationem ueſtram. Habeo autem omnia, & abundo: repletus ſum, acceptis ab Epaphrodito quæ miſiſtis, in odorem ſuauitatis, hoſtiam acceptam, placentem Deo. Deus autem meus impleat omne deſiderium ueſtrum, ſecundum diuitias ſuas in gloria, in Chriſto IESV. Deo autem & patri noſtro gloria in ſecula ſeculorum. Amen. Salutate omnem ſanctum in Chriſto IESV. Salutant uos qui mecum ſunt fratres. Salutant uos omnes ſancti, maximè autem qui de Cæſaris domo ſunt. Gratia Domini noſtri IESV Chriſti cum ſpiritu ueſtro. Amen.

Sic ſtate in Domino. *Hortatur ad perſeuerantiam & animi conſtantiam, ne à Chriſto deſciſcant ad legalia. Sed ut cœperunt, pergant. Hæc ſunt quæ ab illis iure poſtulat, ut illorum uictoriam pro ſua corona & gloria indicet. Diſcipulis enim (ait Ambroſ.) in agone uictoribus, dignus erit corona magiſter.*

Euodiam rogo &. *Apparent hæ mihi fœminæ (ait Chryſoſtomi abbreuiator) tanquam primates in Philippenſium eccleſia extitiſſe. Commendat has miræ uirtutis uiro, (Etiam te rogo & germane compar) qui harum alteri uel uir erat, uel frater. Forſitan etiam cuſtos erat carceris, in quem coniecti ſunt Paulus & Silas (ut eſt in Actis) qui credidit Chriſto cum omni eius domo, & uniuerſa familia. Quaſi id inquiat, Nunc uerè germanus es frater, nunc uirum te proprium & cõiunctiſſimum geres, ſi in opere Domini iugum pariter traxeris mulieribus hiſce opem ferẽs. Nonnulli uerò errore ducti, dicunt Paulum adhortari uxorem ſuam. Quod tamen longè aliter habet, ut docent Hieronymus in epiſtolis, & Theophylactus in hunc locum: quibus ſacra facultas Theologiæ Pariſienſis ſubſcripſit, aſſerens Paulum nũquam duxiſſe uxorem. Neq; enim facilè ſuaderi poteſt, uxorem Pauli, ſi habuiſſet, Philippis in peregrina patria habitaſſe: ſed Tarſi potius, aut Hieroſolymis.*

Germanus.

Quorum nomina ſunt. *Quorũ nomina ſunt in libro uitæ: id eſt, quos Deus cognoſcit pro ſuis. Contrà de reprobis dicitur Pſal. 68. Deleantur de libro uiuentium.*

Iterum dico. *Iterum pronuntiat: quia hoc ipſum gaudium infirmis conſcientijs non ſatis prædicari poteſt.*

Modeſtia.

Modeſtia ueſtra. *Modeſtia eſt, qua non tuo ſenſui inniteris, ſed accõmodas te alijs, quantum cum Deo licet, in omnibus rebus. Hanc uult Paulus, non ut aliquibus, ſed ut omnibus exhibeas, etiam inimicis, etiã ijs, qui poſſunt uideri inferiores. Atq; hãc modeſtiam, ut uides, docet per totã ferè epiſtolã. Obijcict carnalis: Si hãc modeſtiã ſeruauero, cõtemnar, lædar, mea mihi auferẽtur, nemo me uerebitur, &c. Reſpondet Paulus: Dominus uobis propè eſt, ipſe omnia curabit pro uobis, nihil uos ſoliciti ſitis, ſed tantũ quæ cupitis, petite à Deo, & gratias agite de acceptis. O uerbum fidei, quod uerè creditum in omni neceſſitate, & corporis & ſpiritus, ſat eſſe contra omnem infidelitatis*

Afflictorum cõſolatio.

tatis

tatis noſtræ tentationem.

Et pax Dei, quæ exuperat. *Pax quam Deus dat credentibus, ut gaudentes de remiſſo peccato, & donata gratia, mutua ſe charitate complectantur, hæc exuperat omnem intellectum.*

Cuſtodiat. *Græcis eſt, Cuſtodiet: futuri temporis. Neque enim optat hoc illis, ſed animat eos hac fiducia: hoc eſt, in Chriſto ſeruabit, & ita tuebitur, ut ab eo non excidant, qui à pace hac ſeruabuntur.*

De cætero: *Id eſt, quod reliquum eſt. Eſt autem continuatis poſt digreſſionem aliquam. Explicat quæ reliqua erant ad imitationem perfectionis, ut ea quæ non ſolùm (ait Ambroſ.) in uituperationem non cadunt, uerùm etiam laude digna ſunt, & cogitantes & agentes ſequuti formam Apoſtoli, Deũ pacis habeant ſecum. Cogitate, ait, quæcunq; ſunt uera: abijcite ergo omnem fucum & omne mendacium. Vt enim Chriſtus ueritas eſt, ita omnem hypocriſim odit. Quæcunq; pudica, abſint ergo à uobis laſciuiæ & ſpurcus ſermo. Quæcunq; iuſta, ergo omnem lernam iniquitatis fugite, abſit iniuſtitia, fraus, dolus iniuria & proximi læſio. Quæcunq; ſancta, quæcunq; amabilia, quæcunq; bonæ famæ &c. Hæc comprehendunt geſtum corporis, habitum, ueſtitum, dictum & factum. Quæ ſi pura exhibuerimus, accõmodi omnibus erimus, ab omnibus amabimur, ab omnibus commendabimur, & Deum pacis nobiſcum habebimus.*

Gauiſus ſum autem. *Hic eſt locus gratiarum actionis, pro accepto munere, & de eleemoſyna à Philippenſibus per Epaphroditũ miſſa. Vbi uide quomodo multis uerbis ſpiritualis homo gratias agit, & quanta doctrina abundet. Primũ oſtẽdit, ueri prædicatoris eſſe, gratis Euangeliũ prædicare. Deinde auditorũ eſſe, prædicatoris inopiam ſubleuare. Præterea ne prædicator occaſionem præbeat pſeudapoſtolis, accipiendi aliquid, quod etſi iure accipi poſſit, tamen abſtinendum, ſicut Paulus abſtinuit, ne acciperet aliquid à Corinthijs & Theſſalonicenſibus. Item quæ ſic dantur, cedere in commodum eorum, qui dant. Item hæc ipſa data eſſe hoſtiam acceptam Deo, ad Hebr. 13. Item dantibus reddi à Deo abunde ſecundum Euangelium Matth. 19. & Luc. 8. & Paulum 2. Corinth. 9. Poſtremò ne hoc negligas, Sanctos eſſe contentos in his quæ habent, & ſub Dei prouidentia gaudere ſecuros. Quemadmodum paruulus gaudet ſub manu patris, nihil ſolicitus quicquid acciderit. Nam, inquit, Ego enim didici, in quibus ſum, ſufficiens eſſe. Et ad Hebr. 13. Sint mores ſine auaritia, contenti præſentibus.* Spiritalis hominis doctrina & eruditio.

Refloruiſtis: *Id eſt, reuiguiſtis in ſentiẽdo de me: hoc eſt, reuiguit in uobis amor, & ſolicitudo, ac ſtudium erga me, tametſi non miſiſtis hactenus: non quòd defuerit uobis animus, ſed opportunitas: atq; id eſt, quod dicit, Sed occupati eratis.*

Non quaſi propter penuriam. *Non quod fame aut neceſſitate aliqua extrema laborauerim, quaſi uel obliquè uidear uos ad largiendam beneficentiã inuitare.*

Sufficiens eſſe: *Id eſt, contentus eſſe.*

Qui me conforat. *Confortat, id eſt, potentem ac fortem reddit.* Confortare.

In ratione dati. *Iure optimo dare debet qui accipit. Nam 1. Corinth. 9. Si nos uobis ſpiritualia ſeminauimus, magnum eſt ſi nos carnalia ueſtra metamus. Secundum hanc rationem hoc loco ait Paulus, nulla mihi eccleſia communicauit in ratione dati & accepti, niſi uos ſoli. Ex his colligimus, Paulum non damnare munera honoraria, ſed illa quæ uel ueritatem obſcurant, uel res iuſtas peruertunt.*

Quia & Theſſalonicam. *Græcis eſt, & apud Ambroſiũ, In Theſſalonica: ut*

 ſubaudias,

ſubaudias,eccleſia,nec miſerūt in Theſſalonicā,ſed Paulo miſerunt,qui illhic tum erat.

In uſum: *Id eſt,cùm eſſet opus,ad egeſtatem,ſiue neceßitatem. Ambroſius legit,in uſus meos miſiſtis.*

In odorem ſuauitatis. *Hoc ſumptum à ſacris ueteris legis, in quibus ſuffitus ſpargebantur grati naribus.*

Omne deſyderium. *Omnē neceßitatem,& egeſtatem ueſtram.*

Qui de Cæſaris domo. *Domum Cæſaris uocat Neronis familiam,ſiue familiares & aulicos,quos quidam exponunt de L. Anneo Seneca, & M. Anneo Lucano, deq; alijs uiris primarijs. Sed de his nihil certi affirmare auſim. Conſtat tamen ex hiſce Pauli uerbis plurimos ex aulicis Cæſaris Chriſtum fuiſſe complexos.*

CONCILIATIO.

PAVLVS *oblata à Philippēſibus accepit,cùm tamen alibi dicat,Beatius eſt dare, quàm accipere,in hoc capite gradum perfectiorem cōtendit comprehendere. Et ad Corinthios,Bonum eſt mihi potius mori,quàm ut gloriam meam quis euacuet.* EX *quadam diſpenſatione tunc temporis apud Corinthios ne quid acciperet cauebat Apoſtolus,ut cæteris ſcilicet eſſet exemplo,& præcipuè falſis Apoſtolis,qui occultè à multis exigebant,& tamen gratis ſe Chriſti Euangelium prædicare ſimulabant, ut uiderentur cum Paulo eandem habere gloriam. Hic uerò habebat amabiles Philippenſes, & deſyderatißimos largitores,quos reuera offendiſſet,ſi eorum dona repudiaſſet:alioqui huiuſmodi donorum ſuſceptio, largientibus conferebat, quippe qui ex largitionibus hiſce plus utilitatis illi aſſequebantur,quàm qui illas exciperent. Cùm autē inquit,Beatius eſt dare quàm accipere:non munerationem interdicit pro præſtita opera, ſed comparatione quadam,quid è duobus ſit potius & melius,patefacit. Nec quia cæteris metallis aurum præſtantius eſt,eò prohibemur argento potiri.*

DICTIO.

Euodia. Syntyche. EVODIA, & *Syntyche, nomina mulierum matronarum è Philippis ciuitate, quæ concordibus animis erant in promouendo Chriſti Euangelio. Nam* εὐωδία *Græca dictio eſt,ſignificans bonum odorem ſi cum ω,ſcribatur. Non eſt legendum Enodia,ſiue ut plures libri habent Euchodia. Syntyche ſecundum Græcam etymologiam dici poteſt confortunata,à ſyn,id eſt,cum,& tyche,fortuna.*

Modeſtia. MODESTIA,*humanitas,ſiue æquitas. Beatus Ambroſius explanat, rationabilis conuerſatio,cùm non contenditur de ſummo iure,ſed alius alij pro tempore cedit, & id ſequitur,quod poſtulat humanitas.*

BONAE *famæ:id eſt,bene ominata,ſiue boni ominis. Beatus Ambroſius dicit laudabilia.*

SEMEL & *bis,id eſt,ter:Beatus Ambroſius legit,Semel,& iterum.*

FINIS.

Scripta eſt hæc epiſtola ex uinculis ab urbe Roma,perlata per Epaphroditum ad Philippenſes.

ARGVM. EPIST.
AD COLOSSENSES.

Hortatur Paulus Coloſſenſes, Phrygiæ in Aſia minore

nore populos, ab Epaphra & Archippo in fide inſtitutos, ne alium, quàm Chriſtum, ſuæ ſalutis autorem agnoſcant.

LOCI INSIGNES HVIVS EPISTOLAE.

1 Vnus Chriſtus, angelis præfectus, primogenitus omnis creaturæ, noſtræ ſalutis autor, credendus. Cap. I. II.

2 Superſtitiones Iudaicæ, uerboſæ philoſophorum de elementis doctrinæ, & falſæ angelorum uiſiones, quibus illuduntur homines, reprobãtur. Cap. II. & III.

3 Paræneſes morum Chriſtianorum explicantur. Cap. III. IIII.

EPISTOLA PAVLI AD COLOSSENSES.

Gratos nos eſſe Chriſto docet, à quo omnia habemus. CAP. I.

PAVLVS Apoſtolus IESV Chriſti per uoluntatem Dei, & Timotheus frater: ijs qui ſunt Coloſsis ſanctis, & fidelibus fratribus in Chriſto IESV, Gratia uobis, & pax à Deo patre noſtro. Gratias agimus Deo & patri Domini noſtri IESV Chriſti, ſemper pro uobis orantes, audiẽtes fidem ueſtram in Chriſto IESV, & dilectionem quã habetis in ſanctos omnes, propter ſpem, quæ repoſita eſt uobis in cœlis, quam audiſtis in uerbo ueritatis Euangelij, quod peruenit ad uos, ſicut & in uniuerſo mundo eſt, & fructificat, & creſcit, ſicut & in uobis ex ea die, qua audiſtis & cognouiſtis gratiam Dei in ueritate, ſicut didiciſtis ab Epaphra chariſsimo conſeruo noſtro, qui eſt fidelis pro uobis miniſter Chriſti IESV, qui etiam manifeſtauit nobis dilectionem ueſtram in ſpiritu. Ideo & nos ex qua die audiuimus, non ceſſamus pro uobis orantes, & poſtulantes ut impleamini agnitione uoluntatis eius, in omni ſapientia, & intellectu ſpirituali, ut ambuletis dignè Deo, per omnia placentes, in omni opere bono fructificantes, & creſcentes in ſcientia Dei, in omni uirtute confortati ſecundum potentiam claritatis eius, in omni patientia & longanim

Pro uobis orãtes.] De uobis cùm oramus.

Quam audiſtis in uerbo ueritatis] De qua prius audieratis per ſermonem ueracem

In ueritate.] Per ueritatem.

Sciẽtia.] Agnitione.

Virtute cõfortati] Robore corroborati

longanimitate: cum gaudio gratias agentes Deo patri, qui dignos nos fecit in partem ſortis ſanctorum in lumine, qui eripuit nos de poteſtate tenebrarũ, & trãſtulit in regnum filij dilectionis ſuæ, in quo habemus redemptionem & remiſsionem peccatorum, qui eſt imago Dei inuiſibilis, primogenitus omnis creaturæ: quoniam in ipſo condita ſunt uniuerſa in cœlis & in terra, uiſibilia & inuiſibilia, ſiue throni, ſiue dominationes, ſiue principatus, ſiue poteſtates, omnia per ipſum, & in ipſo creata ſunt: & ipſe eſt ante omnes, & omnia in ipſo cõſtant. Et ipſe eſt caput corporis eccleſiæ, qui eſt principiũ, primogenitus ex mortuis, ut ſit in omnibus ipſe primatum tenens; quia in ipſo complacuit omnem plenitudinem inhabitare: & per eum reconciliare omnia in ipſum, pacificãs per ſanguinem crucis eius, ſiue quæ in terris, ſiue quæ in cœlis ſunt.

B neficia Dei erga nos per Chriſtum.

Dignos] Idoneos.

In partem] Ad participationem

Dilectionis ſuæ.] id eſt, ſibi dilecti.

In ipſo] Per illum

Caput eccleſiæ Chriſtus.

1. Corint. 15. c

Apoc. 1. b

In ipſum] erga ſe.

Apoſtolus IESV Chriſti. *Inſcriptio hæc, ut in alijs epiſtolis, manifeſtat Pauli officium, ſeu functionem: ut ſciamus uerbum Dei eſſe id, quod ipſe docet. Non ſecus Paulus atque Moyſes & cæteri Prophetæ præfantur, Loquutus eſt, Hæc dicit Dominus, Os Domini loquutum eſt, & huiuſmodi. Sic Paulus ſignificat ſe non humana electione factum eſſe Apoſtolum, ſed diuina uoce ad functionem uocatum eſſe. Proinde quemadmodum uoluit Deus ut Moyſi crederent Iſraelitæ, ita uult Paulo nos credere Euangelium docenti. Et ſicut Moyſes miraculis teſtatus eſt ſe diuinitus miſſum fuiſſe, ita & Paulum miracula facta teſtabantur à Deo miſſum eſſe. Eſt igitur de Paulo & ipſa eccleſia, ſeruãda regula, Qui uos audit, me audit. Tutum ergo eſt Pauli & eccleſiæ doctrinæ credere, non aliter, atque manifeſtæ de cœlo uoci diuinæ. Hæc epiſtola epitome eius eſt quam ſcripſit ad Epheſios.*

Eccleſiæ autoritas.

Per uoluntatem Dei. *Non ſicut Pſeudo, qui non uocati ſeſe ingerunt ad prædicandum & docendum. Hier. 23. Non mittebam Prophetas, & ipſi currebant: non loquebar ad eos, & ipſi prophetabant. O' Paule, hoc munere Apoſtolatus fungens per Dei uoluntatem, quid prædicas? Nimirum quia per filium IESVM Chriſtum ſumus ad patrem deducti, Gentiliumq; & Iudaicis traditionibus liberati.*

Sanctis & fidelibus. *Qui credentes & Chriſtiani ſunt.*

A' Deo patre noſtro. *Patrem noſtrum, Deum hic uocat, quem paulò pòſt patrem Chriſti dicit. Habemus ergo cum Chriſto patrem communem. Ergo noſtra ſunt omnia per Chriſtum, cuius gratia & merito, filij Dei ſumus deſignati.*

Cum Chriſto patrem habemus.

Domini noſtri IESV Chriſti. *Chriſtus noſter eſt Dominus, non qui ſeruiunt Angeli.*

Audientes fidem ueſtram. *Dicit audientes: quia Coloßenſes non adierat Paulus. Ab Epaphra autem audierant Euangelium, ut in hoc cap. dicitur. Et iam habebant Archippũ Apoſtolum, ſiue Paſtorem, ut docetur in fine huius Epiſtolæ. Diſtributione recta hoc loco utitur Paulus, dicẽs, Fidem in Chriſto IESV, & dilectionem in ſanctos. Fide enim Deum adimus, Hebræor. 11. Et eundem cognoſcentes, illi poſtea uiuis*

illa

illa fide adhæremus, & iuſtificamur. Charitas in ſcripturis eſt officium in proximum, propterea Dilectionē poſuit hoc loco ꝑ eleemoſyna, & bonorũ cōicatiōe præſentiũ.

Charitas. Dilectio.

Propter ſpem quæ repoſita eſt. *Laborandum in Euangelio futuræ beatitudinis expectatione. Ipſe enim Deus eximium nobis recōdidit theſaurum, poſteaquàm hinc ſoluerimus nobis per Christi meritum aperiendum, propter quem perſeuerādum eſt in puritate uitæ, beneficentia & innocentia.*

Merces ex labore in Euangelio.

In uerbo ueritatis. *Euangelium dicitur ſermo & uerbum ueritatis, non ſolùm ideo, quòd in ſe uerũ eſt: ſed multò magis, quòd ueraces facit, & talia corda, quale ipſum eſt. Alioqui ſine Euangelio omnis homo mēdax. Euangelium enim exprimit cognitionem gratiæ & miſericordiæ Dei per Chriſtũ. Et ſubditur, Audiuiſtis in ueritate: Audire & cognoſcere in ueritate gratiam Dei, eſt non uanè audire, non uanè ſcire & legere de gratia euangelica: ſed fide intelligūtur promiſsiones Dei, qua fide & intelligentia ſpiritus Dei imbuit & perfundit corda noſtra, ut fructificet Euangelium in nobis: quod ſi uerè in nobis eſt, ſine fructu eſſe non poteſt. Semen enim quod cecidit in terram bonam, aliud protulit fructum centeſimũ, &c. Vt eſt in parabola Math. 13.*

Euāgeliũ quare dicitur uerbum ueritatis.

Fructificat & creſcit. *Fructificat quidem operibus, creſcit ex credentiũ continua multitudine ad fidem admiſſa. Arbores cùm altioribus obfirmantur radicibus, fructus producunt uberiores.*

Ex ea die qua. *Subaudiendum eſt, Euangelium fructificat, & creſcit ex ea die, qua & ſignis, & admirandis operibus, autore Deo, per Epaphram cognouiſtis ueritatem Euangelicam.*

Dilectionem ueſtram: *Id eſt, beneuolentiam ſpiritualem, qua erga me eſtis adfecti: non carnalem, non fictam.*

Ideo & nos ex qua die. *Precatio eſt, qua orat primùm, ut cōtingat eis cognitio uberrima, ſeu pleniſsima diuinæ uoluntatis: Secũdò, ut bonos fructus pariāt: Tertiò, ut perferant crucē, & in cruce addiſcant præſentiam & beneuolentiam Dei erga ſe.*

In omni ſapientia &c. *Quia à philoſophis circumuenti grauiter fallebantur, Velim uos, inquit, in ſpiritus ſapientia, non hominum doctrina, ueritatem perdiſcere. Eſt ergo Sapientia, ut noris ea quæ Dei ſunt, Epheſi. 1. Vt Deus Domini noſtri IESV Chriſti, pater gloriæ, det uobis ſpiritum ſapientiæ, & reuelationis. Prudentia uerò ut noris cauere, quicquid huic ſapientiæ aduerſum eſt: hoc eſt, omnes aduerſarij inſidias, & technas. Intellectum ſpiritualem hoc loco uocat prudentiam.*

Sapientia. Prudentia.

Vt ambuletis dignè Deo. *Viuite, & huius uitæ curricula tranſite, ut Dei filios decet. Ambulare dignè Deo, eſt ita uiuere, ut ipſi per omnia placere, & omni niſu contendere, ut uitam Chriſtiano dignam uiuamus.*

Creſcentes in ſcientia Dei. *Semper de Deo cogitandũ, qui illuminabit corda, & pulſantibus aperiet. Cogita & agnoſce, quæ pro fide promiſſa ſunt, quanta ſit potentia gloriæ maieſtatis, quàm longa expectatione ſuſtineat genus humanum, quàm miſericors, quàm pius, qui pro peccatis noſtris mortuus eſt, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram. Qui hæc meditatur non decreſcit, ſed creſcit in pietate.*

Quæ meditanda ueniũt pijs.

In omni uirtute confortati. *Ex Græco ſermone hic locus ſic explicatur: In omni potentia facti potentes, ſiue ualentia ualeſcentes. Aut omni ſitis ſtabiliti uirtute, ut aduerſus tentationes perſequutionesq́ue ipſas ſitis ualidiores, ne in his uel animus hebetior ſit, uel deſperet.*

Secundum potentiam. *Claritatis, id eſt, gloriæ. Peruenuſtè rationem potentiæ, ad*

Potentia gloriæ diuinæ.

tiæ,ad tolerandum omnia,explicat potentiam gloriæ diuinæ. Maximæ enim eſt potentiæ gloria diuina ad hoc,ut omnia toleremus:hæc nempe martyres omnes effecit.

Afflictorum functio.

In omni patientia & longanimitate. *Ad afflictiones pertinet quod dixit,Creſcentes in cognitione Dei,&c.Nam in afflictione iubet nos ſentire, quid Deo placeat,ut affligamur.Oportet enim nos fieri ſimules imaginis filij eius. Secundò iubet nos expectare à Deo opem,iuxta illud,Vniuerſi,qui te expectant,nõ cõfundẽtur.Tertiò ait,In omni uirtute conſortati:id eſt, Deus cõfortat per Spiritũ ſanctum credẽtes in afflictione.Quartò exigit patientiã:nam utraq; uox & patiẽtia, & Longanimitas,ſignificat tolerantiã:ſed addit,Cũ gaudio:id eſt,cor nõ iraſcatur Deo.Hæc eſt uberrima cõſolatio,ſcire,quòd exigat Deus in aduerſis patientiã,& quidẽ cum gaudio coniunctam.Hoc nõ humana ratio deprehendit,hoc non aſcendit in cor hominis. Ergo potentia in nobis operatur,nõ ſolùm ut credamus,ſed etiã ut patiamur pro Euãgelio,et hoc cum gaudio & libero ſpiritu.Deus enim nos adfligit,nõ quia nos odit,aut perire uelit: ſed quia uult nos aut emendari,aut emendatos durare , uultq́; in afflictione credamus, eum nobis opem laturum eſſe.Et iubet à ſe peti auxilium,ut eſt in multis Pſalmis.*

Gratias agentes Deo. *Hæc eſt amplificatio gratulationis , qua deſcribit Euangelium : id eſt , amplitudinem poteſtatis & miſericordiæ per Chriſtum nobis exhibitæ : ſicut Epheſ.1.Benedictus Deus,&c.*

Qui dignos nos fecit:*Id eſt,fecit idoneos,ut inter ſanctos eſſemus & diuerſaremur:ut participes ſimus ſortis ſanctorum : id eſt, ut habeamus communionem hæreditatis cum ſanctis, quæ eſt in lumine,id eſt,in cognitione Euangelij.Contrà, ubi iſta cognitio Chriſti non eſt,tenebræ ſunt, & error, 2. Corinth.4. Quòd ſi etiam opertum eſt Euangelium noſtrum:in ijs,qui pereunt,eſt opertum : in quibus Deus huius ſeculi excæcauit mentes infidelium , ut non fulgeat illis illuminatio Euangelij , gloriæ Chriſti.& Epheſ. 5. Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. Regnum Chriſti eſt regnum lucis,regnum mundi eſt regnum tenebrarum.Chriſtus eſt lux mundi,diabolus eſt excæcatio mundi.*

Chriſti cognitio lux eſt. Tenebræ ubi abeſt Chriſtus.

Filij dilectionis ſuæ. *Hebraiſmus eſt : Vas electionis , pro uaſe electo : filius perditionis,pro filio perdito:filius dilectionis,pro filio dilecto.*

Redemptionem &c. *Græci codices ſic habent , Redemptionem per ſanguinem ipſius,remiſsionem peccatorum.Ambroſius uidetur item legiſſe,niſi quòd non habet hic,Per ſanguinem ipſius.Multi legunt ſine coniunctione , idq́; per appoſitionem. Modum explicat per quem ſumus aſſerti in communionem ſanctorũ, adducẽs Chriſtũ, per quem habemus redemptionem,id eſt.remiſsionem peccatorum, per ſanguinem. Ipſe enim lauit nos à peccatis in ſuo ſanguine,Apoc. 1. Plura de his legere poteris ad Roma. 3. & 6. Item ad Hebr. 9. & 10. & 1. Petri 1.& 2.cap.*

Deus inuiſibilis.

Qui eſt imago Dei inuiſibilis. *Inuiſibilis, refertur ad genitiuum Dei.Secundum uires naturales cuiuſcunque creaturæ Deus uideri non poteſt etiam à ſubſtantijs ſpiritualibus & angelicis:Videtur autem à beatis,qui lumine gloriæ ſolidati ſunt, dicente ſcriptura, In lumine tuo uidebimus lumen. Et à Ioanne ſcriptum eſt, Videbimus eum,ſicuti eſt.Non hic dicitur Imago Patris:ſed,Imago Dei inuiſibilis : quia non paternitatem,ſed deitatem inuiſibilem accipit filius à patre. Eſt enim filius non Pater: ſed Deus inuiſibilis , genitus à patre , ad hoc ut ſit ſimilis ei in deitate inuiſibili.Hæc ergo imago filius eſt,qui conſubſtantialis , & coæqualis eſt Deo patri. Hæc diffuſius tractantur in Theologia ſpeculatiua.*

Imago Dei, filius Ieſus Chriſtus.

Primogenitus Chriſtus.

Primogenitus omnis creaturæ. *Amplificatione adhuc latius excurrit, oſtendens Chriſtum, caput & principiũ ubiq; ſiue inſpicias opera à creatione, ſiue recreationis & redẽptionis: ibi eſt ipſe primogenitus, & ante omnem creaturã genitus: omnis creaturæ autor & Dominus, caput corporis eccleſiæ. Quoniam ſic placuit patri ut omnia eſſent in Chriſto: per quem ſicut omnia condita ſunt, ita & perdita reuiuiſcunt. Si omnia quæ creata ſunt, per illum creata ſunt, ergo ipſe non erat creatura.*

Et ipſe eſt ante omnes. *Ante omnes filius Dei ſic eſt, quia hic ſolus de Deo patre natus eſt, de ingenita utiq; ſubſtantia Dei.*

Et omnia in ipſo conſtant. *In ipſo conſtant, quia ſine eo nihil ſunt.*

Et ipſe eſt caput. *Nec ulla quidem creatura eſt quæ dici poßit caput Eccleſiæ, ſed Chriſtus ſolus. Nam caput eccleſiæ eſſe, eſt regem & ſaluatorem eſſe totius congregationis ſanctorum, ubiubi fuerint ſancti.*

Chriſtus principium.

Principium. *Principium omnium, uel principium reſurrectionis. 1. Corinth. 15. Primitiæ dormientium Chriſtus dicitur, per quem eſt reſurrectio mortuorum, ſicut per Adam mors. Primus reſurrectione glorificatus eſt, ut nos reſurrectione ſua glorificaret.*

Quia in ipſo complacuit. *Voluit Deus pater omnem in filio diuinitatis plenitudinem & perfectionem inhabitare. Quia æqualis eſt filius Deo patri ſuo & ſpiritui ſancto. Non quod iam primum acceperit aliquid quod prius nõ habuerit. Nam dicebat ille in Ioanne: Sicut pater habet uitam in ſemetipſo ſic dedit & filio uitam habere in ſemetipſo. Rurſus Ioan. 17. Et nunc clarifica me tu pater apud temetipſum, claritate quam habui priuſquam mundus fieret, apud te. Hac loquendi formula oſtendit Paulus Chriſtum Deum eſſe. Nam (ut ait Ambroſius,) cùm dicimus omnem illum poteſtatem & plenitudinem habere, eſt Deum eſſe perfectum. Qui enim hæc omnia habet, non eſt Deus. Quò fit ut omnem plenitudinem ab ipſo peti pater uoluerit, in quo ſolo ſunt omnia ſalutis ueræ.*

Et per eum reconciliare: *Id eſt, ipſe ſuapte opera hanc nobis peperit ſalutem, id eſt, homines ſibi conciliauit: & ſic concilians, patri cõciliauit. Dicito ergo quæ patris ſunt communia eſſe filio.*

Pacificauit Chriſt' omnia per ſanguinẽ.

Pacificans per ſanguinem. *Reconciliatio eſt? Ergo inimicitiæ erant. Pax inita eſt? ergo bellum erat. Et inimicitias & bellum ſuſtulit IESVS Chriſtus, factus pro nobis ſolus hoſtia ſufficiens pro ſatisfactione generis humani, & illius ſyngraphæ Adami, qua ſe ſuosq; poſteros morti obnoxios reddidit, 1. Timoth. 2. 1. Ioan. 2. In cœlo facta eſt pax, quia Deus iam placatus eſt nobis, & factus nobis pater, oblitus noſtrorũ delictorum, regens, & ſeruans nos, ut ait Malach. 3. In terra uerò facta eſt pax, quia nos uicißim amamus Deum, & credimus in Deum, & confidimus eius miſericordia, & propter eum amamus inuicem, inuicem condonamus.*

Senſu,] mente

Eius] ſuæ
Exhibere] ut exhiberet
Immaculatos] inculpatos,

Sancti & mũdi per Chriſtum.

Et uos, cùm eſſetis aliquando alienati, & inimici ſenſu, in operibus malis: nunc autẽ recõciliauit in corpore carnis eius per mortẽ, exhibere uos ſanctos, & immaculatos, & irrepr.henſibiles corã ipſo: ſi tamẽ permanetis in fide fundati, & ſtabiles, & immobiles à ſpe Euãgelij, quod audiſtis: quod prædicatũ eſt in uniuerſa creatura, quæ ſub cœlo eſt, cuius factus ſum ego Paulus miniſter.

ſter. Qui nunc gaudeo in paſsionibus pro uobis, & adimpleo ea quæ deſunt paſsionum Chriſti, in carne mea pro corpore eius, quod eſt eccleſia: cuius factus ſum ego miniſter ſecundum diſpenſationē Dei, quæ data eſt mihi in uobis, ut impleam uerbū Dei, myſterium quod abſconditū fuit à ſeculis & generationibus: nūc autem manifeſtatū eſt ſanctis eius, quibus uoluit Deus notas facere diuitias gloriæ ſacramēti huius in gētibus, quod eſt Chriſtus, in uobis ſpes gloriæ, quem nos annuntiamus, corripientes omnem hominē perfectum in Chriſto IESV: in quo & laboro, certando ſecundum operationem eius, quam operatur in me in uirtute.

Adſpleo, &c.] ſuppleo quod deeſt i afflictionibus

Myſteriū Dei reuelatum ſanctis.

Notas facere, &c.] notū facere quæ ſint diuitiæ Sacramēti] myſterij arcani In quo & laboro.] ad quod etiam ſudo. In uirtute.] per uirtutem.

Et uos cùm eſſetis. *Hactenus docuit per unum ſolum* IESVM *Chriſtum ſalutem hominibus contigiſſe: nunc oſtendens non ſine emphaſi & orationis incremēto, hanc ſalutem ad ipſos etiam Coloſſenſes pertinere. Principio reuocat in memoriam quales aliquando fuerint. Eadē propè uerba leguntur Epheſ.2. Et uos cùm eſſetis non ſolùm alienati à uero Deo, ſed etiam inimici eratis ſenſu, id eſt mente, quia corrupti eratis & mente & opere. Sed Deus, qui Diues eſt in miſericordia, nunc reconciliauit uos in corpore carnis eius per mortē, id eſt, in ipſo Chriſto, qui iuxta carnem mortuus eſt, & factus eſt hoſtia ſatisfactoria pro peccatis ueſtris, ut ſanctificaret uos ab omni delicto. Et ut eſſemus irreprehenſibiles, hoc eſt, inculpati corā ipſo. Nempe ſi permanſerimus in doctrina Euangelica, nec à fundamento Chriſto ſemel iacto transfiramur, ſed ſtabiles in ſpe illa per Euangelium prædicata perſeuerauerimus. Prædicationis Euangelicæ quæ totum orbem etiam inuitis inimicis peruaſit, Paulus ſe miniſtrum magna cum gloria iactat. Roma.1.*

Qui nunc gaudeo. *Gaudet Paulus, quia ſua adflictione & paßione, ſiue uinculis ſuis confirmat Coloſſenſibus & omnibus fidelibus Euāgelium: atq; hac imagine, id eſt, cruce, cōmendat ſe eſſe miniſtrū Euangelij. Patior ſanè & exercitor malis innumeris, ſed uolens & cum gaudio. Sed hæc patior uobis, nō propter ſcelera mea, ut ſim uobis in exemplū, & agnoſcatis quàm omniū pateant & expoſiti ſint ludibrijs, qui in Chriſto piè uolunt uiuere. Huc pertinet quod dicebat 2.Cor.1. Quoniā ſicut abundāt paßiones Chriſti in nobis, ita & per Chriſtū abundat & conſolatio noſtra. Siue autē tribulamur, pro ueſtra exhortatione & ſalute. Siue conſolamur, pro ueſtra cōſolatione & ſalute, quæ operatur tolerantiam earundem paßionum, quas & nos patimur.*

Et adimpleo. *Chriſtus paſſus eſt, & omnes ſancti patiuntur imitatione Chriſti, ſecundum illud 2.Timoth.3. Omnes qui piè uolunt uiuere in Chriſto* IESV, *perſecutionem patientur. Et certum eſt, nōdum eſſe paſſos ſanctos, qui paſſuri ſunt: ſicut nondum paſſus erat Paulus quando adhuc paſſurus erat. Hoc ergo adhuc deeſt, quod nondum factum eſt, & fieri oportet. Sunt autem adflictiones ſanctorum, afflictiones Chriſti, ſicut clamat ad Paulum, Saule Saule, quid me perſequeris? Hunc locum amplè declaratum offendes infrà ad Hebr. cap.9. in Conciliatione.*

Sanctorum afflictiones ſunt Chriſti.

Secundum diſpenſationem. *Non ſecundum humanam diſpoſitionem, ſed diuinam, factus ſum miniſter ad prædicandum myſterium Dei: hoc eſt, de Chriſto magnalia*

gnalia, & arcana, quæ nulli, niſi Deo præcognita: cuiuſmodi ſunt, Verbi Dei incarnatio, Vocatio Gentium, & huiuſmodi in ſacris contenta.

Diuitias gloriæ. *Quòd ſcilicet Deus factus eſt homo, quòd mortuus eſt pro nobis, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram: Quòd gratis donat peccata, quòd cohæredes regni ſumus, quòd conſedere nos facit in cœleſtibus. Hæ ſunt diuitiæ.*

CONCILIATIO.

PAVLVS *dicit filium imaginem Dei, id eſt, conſubſtantialem Deo patri: Cur ergo ſcriptura alibi dicit, Seth Adæ præfert imaginem, qui tamen non eſt conſubſtantialis Adæ.* DICENDVM, *quæ hominum ſunt artificio confictæ imagines, abſimiles ſunt ſubſtantia: quæ uerò natura ſunt imagines, omnino ſunt conformes ſubſtantia, & æquales.*

DICTIO.

COLOSSAE, *arum, ciuitas eſt Phrygiæ, quæ eſt in Aſia minore, haud ita procul à Hierapoli & Laodicea, quarũ & in hac epiſtola meminit Paulus. De Coloſsis uide Plin. lib. 6. cap. 22. & Strabonem geographiæ ſuæ lib. 10. Et Theophylactum, qui ait: Coloſſæ ciuitas Phrygiæ, quæ nunc uocatur Chonæ. Nec ſunt Rhodienſes, ut quidam opinantur, ad nobilem illum Coloſſum, qui memoratur inter ſeptem mundi miracula.* Coloſſæ. Coloſſus.

PRIMOGENITVS *in ſacris literis non dicitur, qui alios habeat poſt ſe generatos: ſed ſimpliciter, qui prior eſt ortus, & ante quem nemo.* Primogenitus.

Hortatur ne uerborum lenocinio à fide abſtrahantur. CAP. II.

Nemo abſtrahendus à Chriſto.

VOlo enim uos ſcire, qualem ſolicitudinẽ habeam pro uobis, & pro his qui ſunt Laodiceæ, & quicunq; non uiderunt faciem meam in carne: ut conſolentur corda ipſorum, inſtructi in charitate, & in omnes diuitias plenitudinis intellectus, in agnitionem myſterij Dei, & Patris, & Chriſti IESV, in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ abſconditi. Hoc autẽ dico, ut nemo uos decipiat in ſublimitate ſermonum. Nam etſi corpore abſens ſum: ſed ſpiritu uobiſcum ſum, gaudẽs, & uidens ordinem ueſtrum, & firmamentum eius, quæ in Chriſto eſt, fidei ueſtræ. Sicut ergo accepiſtis IESVM Chriſtum Dominum, in ipſo ambulate, radicati & ſuperædificati in ipſo, & confirmati in fide, ſicut & didiciſtis, abundantes in illo in gratiarum actione. Videte ne quis uos decipiat per philoſophiã, & inanem fallaciam: ſecundum traditionem hominum, ſecundum elementa mundi, & non ſecundũ Chriſtum. Quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter: & eſtis in illo repleti, qui eſt caput omnis principatus & poteſtatis: in quo & circuncisi eſtis circunciſione non manu facta in expoliatione corporis carnis: ſed in

Inſtructi] compacti, connexi. Plenitudinis] certæ perſuaſionis.

1. Corinth. 5. b

In ſublimitate] probabilitate.

Firmamentum] ſoliditatem. Radicati & ſuperædifi. &c.] ſic ut radicesha beatis in illo fixas, & illo ſuſtineamini, cõfirmemini q; Decipiat] deprædet, in prædam abducat.

In expoliatione, &c.] dum exuiſtis corpus peccatorũ carnis per circunciſionem.

Circunciſio.

ſed in circuncisione Chriſti, conſepulti ei in baptiſmo: in quo & reſurrexiſtis per fidem operationis Dei, qui ſuſcitauit illum à mortuis.

Eſt id eſt, ſimul cum illo,

Mutua charitas pharmacum hæreſum.

Inſtructi in charitate. Iuncti eſtote in charitate, & fidei unitate, & unũ omnes ſentiatis. Non neceßitate & ui, ſed charitate & ultro conuenite. Hoc ait propter hæreſes, quæ dißidia pariunt. hoc loco Inſtructi, pro conſtructi, & coniuncti poſitũ dicunt: ſignificatq́; compactos, & connexos, in morem membrorum unius corporis cohærentium aptè inter ſe. Et quando ſic cohæremus in charitate, conſolantur corda noſtra, id eſt, conſolationem accipiunt. Et hic eſt ſenſus uerus huius ſententiæ.

Plena certitudo intellectus.

Et in omnes diuitias plenitudinis. Plenitudinis intellectus, id eſt, plenariæ certitudinis. Coniunctio ET, oſtendit accumulatam conſolationẽ ijs, qui cohærent in charitate: tum præpoſitio illa accuſatiuo iuncta denotat acceſſum ad plenam certitudinem intellectus, quæ omnino tollit hæſitationem. Certitudo intellectus eſt, cùm nõ dubitatur de his, quæ ſunt fidei: & hæc communis & neceſſaria eſt Chriſtianis omnibus. Dubius enim in fide, infidelis eſt. Plenaria certitudo ex teſtimonijs fidei prouenit, ſiue externis, ſiue internis. Diuitiæ plenæ certitudinis conſiſtunt in copia teſtimoniorũ ad diuerſa argumenta, quæ in fide agitantur contra hæreticos, qui his diuitijs ad internecionem propulſantur. Conſolationem ergo accipiunt, qui charitate cohærent, accedentes ad omnes diuitias plenariæ certitudinis intellectus: hoc eſt, ad uniuerſam copiã teſtimoniorum, plenè certificãtium intellectum in ijs, quæ ſunt fidei. Idq́; explicatur per ea, quæ ſubijcit hoc loco Paulus, In agnitionem myſterij Dei & patris, & Chriſti IESV. Hic eſt progreſſus huius certitudinis intellectus in agnitionem myſterij, tum Dei, tum patris, tum Chriſti, tum IESV. Deus, nomẽ eſt naturæ: Pater, nomẽ perſonæ, &c. Agnouiſti Deum & patrem, nunc agnoſce filium: & agnoſces in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ, & ſcientiæ. Cùm Theſauros dicit, ſapientiæ magnitudinem exprimit: cùm uerò Omnes, nil aſſerit illi incognitum eſſe. Abſconditi demum cùm intulit, eundẽ prætendit & ſolum cunctorum habere cognitionem. Eſt ergo ab eo ſapientia & ſcientia efflagitanda. Deus filium ſuum pro nobis dedit Dominũ noſtrum IESVM Chriſtum, in quo nobis omnem propoſuit perfectionem, ſapientiam & ſciẽtiam, ut ad hunc ceu theſaurum inexhauſtum & fontem aquarum uiuarum perennem accedentes, petamus hauriamusq́; quantum ad ueram ſapientiam & ſalutem ſatis eſt.

Hoc autem dico, ut nemo. Exhortatio eſt poſt definitionem Euangelij, in qua cauere iubet ea, quæ doctrinam Chriſtianam uitiant. Sicut medicus poſtquam tradidit remedium, monet etiam quæ lædant ualetudinem. Facit autem Paulus collationẽ quandã iuſtitiæ Chriſtianæ cum iuſtitia carnali, quæ hæc myſteria nihil attingit, imò illi ſtulta ſunt. Neq́; hoc loco Paulus reprobat Philoſophiam quatenus eſt ſcientia loquẽdi, & rerum naturalium & ciuilium morum, ut ea de rebus tantùm naturalibus ac moribus ciuilibus affirmat ac docet, quæ certa ratione comprehẽdit. Eſt enim uera, & bona creatura Dei. Quis enim damnaret iudicium puri Philoſophi, aut alterius, ſola lege naturæ illuſtrati, iudicantis neminem lædendum eſſe, gratiam pro benefactis habendam eſſe, magiſtratibus obſequendum eſſe, & ſic de alijs. Cùm ergo Paulus dicit, Vt nemo uos decipiat, &c. non eſt accipiendum de philoſophia, quòd illa philoſophia quæ docet naturas corporum, aut ciuiles mores, ſit uana. Nõ enim uetat numerare, aut metiri corpora: nõ uetat ædificare, aut pingere, aut mederi corporibus, aut iudicia exercere

Philoſophia naturalis non reprobatur.

exercere

crecre: imò quia hæc audis dona Dei eſſe tradita naturæ, multò magis debes honorifi-ce hanc Philoſophiã excipere, quam Deus dedit ad uitæ præſidia paranda. Vult enim Deus nos laborare, & uiuunt commodius qui ſciunt remedia morborũ, qui ſciunt regere reſpublicas, quàm barbari. Sed Paulus uetat, ne uerborum lenocinio & ſublimitate, ornatu ſcilicet, & comitate, & elegantia quadam dicendi decipiamur. Quid enim ſi affirat quiſpiam quæ ad perſuadendum plurimum ualeant, ipſe uerò ſit prorſus ueritatis ignarus? Id ſanè nihil aliud eſt, niſi captiunculis quibuſdam, ſophiſticis argutijs, rhetoricis argumentis, quaſi uериſimilibus ſpecioſo fuco rationis humanæ & ſophiſmatibus niti. Hortatur præterea nos ex his Paulus, ne Philoſophia decipiamur, exiſtimantes illi eſſe ſatis uiriũ ad propulſanda uitia, noſtramq́; rationem naturalem facere ſatis ſine Spiritu ſancto, ad conſequenda, quæ faciunt ad noſtram iuſtificationem. Certè opus eſt Spiritu ſancto, qui & corda reddat puriora, & regat nos, ne uel ab infirmitate naturæ, uel à diabolo præcipitemur, & in manifeſta flagitia protrahat. Ideo promittit Spiritum ſanctum, qui corda transformet, regat, & defendat nos, Ioan. 15. cap. Sine me nihil poteſtis facere. Roma. 8. Qui ſpiritu Dei aguntur, hi filij Dei ſunt. Qualis autem ſit homo, & quò ruat deſertus à Deo, Saulis exemplum oſtendit. Sic igitur Philoſophia illa naturalis nihil nos docet de iuſtificatione & Dei uoluntate, ſed de natura rerum, deq́; ciuilibus moribus rectè iudicare poteſt. Quare errant, qui ex ratione humana, aut philoſophia iudicant de doctrina Chriſtiana.

Vana Philoſophia prohibetur.

Spiritus ſanctus.

Secundum traditionem hominum. *Traditionem hominum eam dicit, quæ nihil ſpiritus habet, & eſt ab hominibus: hæc ad Chriſti myſteria, quæ fide conſequimur, inanis eſt.*

Traditio humana.

Secundum elementa mundi. *Dierum & temporum obſeruationes refellit. Mundi elemẽta, Solem, & Lunam, Sidera, & huiuſmodi appellans, in quibus multa ſuperſtitioſè obſeruant philoſophi. Non damnat quæ optimi medici in curandis morbis quandoq; obſeruant. Sunt enim in medendo tẽporum diſcrimina quædam ſeruãda, ſicut uidere eſt ex Aphoriſmo Hippocratis. Apparet eſſe aliquas aſtrorum uires in adficiendis corporibus, & temperandis qualitatibus corporum, quæ ſint obſeruandæ medico. Nec ea temporum obſeruatio ſuperſtitioſa eſt, quemadmodum nec ſuperſtitio eſt, ſed diuina ordinatio, hyeme aut uere ſerere, æſtate metere, uino interdicere febricitanti, & huiuſmodi. Non damnat Philoſophiam illam Paulus quæ nihil adfirmat, niſi certa ratione aut experientia animaduerſum: ſed uanam, ac ſuperſtitioſam illam, quæ non eſt ſecundum Chriſtum: id eſt, quæ pietati Chriſtianæ, & fidei aduerſatur. aut elementa dicit ceremonias legis, ut adnotatum eſt ad Galat. 4.*

Dierum obſeruationes relciluntur.

Elementa mundi.

Non ſecundum Chriſtum. *Elementorum obſeruationes, hominũ traditiones uanæ & inanes, non ſunt pro Chriſti uoluntate, illis enim Chriſto non inſeruitur.*

Quia in ipſo inhabitat. *Quæris: Quare per Chriſtũ cõſummati ſumus? Quia in Chriſto habitat tota plenitudo diuinitatis: id eſt, quia in Chriſto Deus eſt, et Chriſtus eſt Deus, ideo et ſatisfecit pro peccato, & delet peccatũ, et æternã mortẽ abolet, et ſanctificat eos qui in ipſum credũt: ſicut et 2. Corint. 5. dicitur, Quia Deus erat in Chriſto mundũ reconcilians ſibi, nõ imputans eis peccata. Et non ſolùm Deus eſt in Chriſto, ſed etiã ipſa diuinitas unita eſt humanitati, ea unione, qua uerè Deus, Deus eſt homo, & homo Deus. Et ob id dici poteſt, Paulum pronũtiaſſe, Quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis. Hoc modo, & hac unione nõ eſt in ſanctis alijs, in quibus eſt ſpiritualiter mouens, agitans, & illos gubernans, ut dictũ eſt Rom. 6. Sed in Chriſto ipſa diuini-*

Plenitudo diuinitatis in Chriſto.

tas & potẽtia omnis, ipſius deitatis eſt, propterea dixit totã plenitudinẽ, ſeu potentiã·

Corporaliter inhabitat in Chriſto Deus.

Corporaliter. *Ceremoniæ legis Moſaicæ fuerunt umbræ Chriſti & iuſtificationis noſtræ, ſignificantes tantùm promiſſam iuſtitiã. Sed Chriſtus non eſt umbra, imò ueritas, iuſtificatio noſtra, & ſanctificatio noſtra. Cùm Chriſtum habes, uerè Deum habes, non in figuris. Et hoc eſt, quod ait Corporaliter: id eſt, uerè, nõ umbraticè: ut diſtinguas hic corpus, non contra ſpiritum, ſed contra umbram, ſicut infrà dicitur: Quæ ſunt umbra futurorum, corpus autẽ Chriſti. Quidã interpretatur, Corporaliter: id eſt, ſecundum ſubſtantiam in illo, et non ſecundum energiam ſolùm: Aut corporaliter: id eſt in corpore: Deus enim homo eſt. magis mihi arridet prima interpretatio.*

Et eſtis in illo repleti: *Id eſt. in illo uobis nihil deeſt: fruſtra ergo extra eum aliquid quæritis. Vbiq; Paulus nititur Chriſto nos oſtendere propinquiores, ut alibi conſedere in cœleſtibus, conſepulti, cohæredes, comparticipes, conſurrexiſtis. Agnoſce quàm magis nos ditauerit filius Dei factus homo.*

Qui eſt caput omnis principatus. *Cùm omnium angelorum Chriſtus ſit princeps & dominus, nolite ſalutem ueſtram ab angelis expectare: ſed ſalutis ueſtræ autorem, angelis ſuperiorem agnoſcite.*

Circuncisione non manu facta. *Quæ fit à ſpiritu ſancto, In circunciſione Chriſti: id eſt, peccatorum omnium per Chriſtum amputatione. In expoliatione corporis carnis: id eſt, in amputatione carneæ partis de corpore. In baptiſmate (ait Ambroſius) ſepeliuntur cum Chriſto, & reſurgunt per fidem Dei, in quo credũt, quòd exemplo Chriſti reſuſcitabit illos ex mortuis. Illhic enim homo uetus deponitur, et nouus aſſumitur: peccatis moritur, ut uiuat iuſtitiæ: elemẽtis abrenũtiat, ut Chriſto ſocietur, reſurrectionis futuræ tenens pignus: exemplo ſaluatoris, qui reſurrexit ex mortuis. Hic igitur cõmonet Paulus ut perſeuerẽt in abrenũtiatione pompæ & præſtigijs Satanæ.*

Baptiſmi forma.

Per fidẽ operationis Dei. *Fidẽ operationis Dei intelligit ipſam fidẽ uiuã. per quã erga nos et in nobis operatur Deus. Fides enĩ donũ atq; uirtus Dei eſt Eph. 2.*

Et eos, cùm mortui eſſetis in delictis & præputio carnis ueſtræ, conuiuificauit cum illo: donans uobis omnia delicta, delens quod aduerſus nos erat chirographum decreti, quod erat cõtrarium nobis, & ipſum tulit de medio, affigens illud cruci: & expolians principatus & poteſtates traduxit cõfidenter palàm, triũphans illos in ſemetipſo. Nemo ergo uos iudicet in cibo aut potu, aut in parte diei feſti, aut neomeniæ, aut ſabbathorum, quæ ſunt umbra futurorũ: corpus autẽ Chriſti. Nemo uos ſeducat uolẽs, in humilitate & religione angelorũ, quæ nõ uidit ambulans, fruſtra inflatus ſenſu carnis ſuæ, & non tenens caput, ex quo totũ corpus per nexus & cõiunctiones ſubminiſtratũ & cõſtructũ, creſcit in augmentũ Dei. Si ergo mortui eſtis cũ Chriſto ab elemẽtis huius mundi: quid adhuc tanquam uiuẽtes in mundo decernitis? Ne tetigeris, ne guſtaueris, neque contrectaueris? quæ ſunt omnia in interitum ipſo uſu,

De feſtis & ceremonijs Iudaicis.
Matth. 14. a

In delictis & præputio] Per delicta & præputium

Decreti quod erat, &c.] quod erat cõtrarium nobis per decreta.

Traduxit cõfidẽter] oſtẽtauit

Illos] De illis

Neomeniæ,] Nouiluuij.

Seducat uolens,] Præmiũ intercipiat, uel, ſcopũ tranſponat, data opa.

Religione] Superſtitione

Senſu] A mẽte

Conſtructum,] Compactum.

In augmentum Dei.] Vel, ad magnitudinem quã Deus det.

Decernitis?] Decretis tenemini? decretis oneramini? Sunt omnia in interitum ipſo uſu,] Omnia ipſo pereunt abuſu.

Qu ſunt, &c.] Quæ ſermonē quidem habēt ſapientiæ, uel, quæ uerbo ſe nus quidem habent ſpeciē ſapientiæ, per ſuperſtitionem, ac humilitatem animi & læſionem corporis, non per honorem aliquem ad expletionem carnis.

ſecundum præcepta & doctrinas hominum, quæ ſunt ratonem quidem habentia ſapientiæ, in ſuperſtitione & humilitate, & non ad parcendum corpori, nō in honore aliquo ad ſaturitatem carnis.

Chirographū decreti deleuit Christus.

Chirographum decreti. *Chirographum profeßionis Moſaicæ ſublatum & antiquatum eſt decreto fidei Euangelicæ. Aut, Chirographum, ſeu ſyngrapham illam, qua ſe ſuosq́; poſteros eſu ligni uetiti Adam reddidit obnoxios (dicente decreto & areſto Dei, Geneſ. 2. De ligno autem ſcientiæ boni & mali ne comedas: in quacūq; enim die comederis ex eo, morte morieris) non diſpunxit ſolùm, quoniam ſupereſſent ueteris obligationis ueſtigia: ſed deleuit, & obliterauit, tegens quicquid erat nobis contrariū, & unde renaſci poſſet actio: nec hoc contentus, diſcidit & lacerauit chirographum, tollens è medio, & affigens illud cruci, in qua pro nobis dependerat, quod debebamus, & obligationem mortis uertit in pactum æternæ ſalutis.*

Mos triūphantium.

Affigens illud cruci. *Alludit ad morem trophæorū erigēdorum, & inde metaphoram ſumpſit. Erat enim mos his locis, ubi hoſtes ſuperati erāt, erigi trophæa, hoc eſt columnas, uel arcus, in quibus ſcribebant aut pingebant rem geſtam. Sic Paulus ait, Chriſtum affixiſſe chirographum cruci, id eſt, trophæum erexiſſe, tanquàm in quo ſcripſerit aut pinxerit uictoriam ſuam. Porrò ea figura nihil aliud ſignificat, niſi Chriſtū uiciſſe, & eam uictoriam omnibus gētibus palàm feciſſe per reſurrectionē, & per Spiritum ſanctum. Chirographum eſſe adfixum cruci: id eſt, peccatū ſeu mortem eſſe cruci fixam ſeu abolitam: qua proſopopœia uidemus & aliàs Paulum uſum eſſe, ad Roma. 7. De peccato damnauit peccatum. Item, Ero mors tua ô mors. & Epheſ. 2. Per crucem interficiens inimicitias noſtras. Non ſolùm deleuit chirographum, ſed etiam è medio ſuſtulit. hoc eſt, ne uſpiam appareret chirographum illud effecit.*

Chirographū eſſe cruci affixum quid eſt.

Traducere.

Traduxit confidenter: *Id eſt, Dæmonem ipſum confudit, & hoc palàm, id eſt, ſpectantibus uniuerſis. Origenes in Exodū homilia 4. aut certè huius interpres explicat uim huius uerbi. Quos, inquit, in aduētu ſuo Chriſtus dicitur traduxiſſe, hoc eſt captiuos duxiſſe, & triumphaſſe in ligno crucis. Cùm adiecit, ſpoliās principatus & poteſtates: oſtendit poteſtatē tenebrarū eſſe traductam, ſeu per cōtumeliam oſtentatam, & ductam in triumpho, ſignificans etiam Euangeliū prædicatū in toto orbe terrarū, ſicut dicit, Spiritus ſanctus arguet mundū de iudicio: quia princeps mundi iam iudicatus eſt.*

Nemo ergo uos iudicet. *Adijcit epilogum de ceremonijs, & politia Moſaica, Cùm Chriſtiana iuſtitia ſit mortificatio, & uiuificatio, nō eſt ergo exigenda obſeruatio ceremoniarum Moyſi in potu, & cibo, in nouilunio, & huiuſmodi: quoniam illa erant umbra, cuius corpus & ueritas Chriſtus eſt. De diſcrimine ciborū lege Leuit. 11. De diebus feſtis Leuit. 21. De neomenijs ſiue nouilunio, Numer. 28. de Calendis Gentilium legere eſt apud Macrob. Saturnal. lib. 1. cap. 15.*

Aut in parte diei feſti. *Hoc dixit, Quia nō omnia obſeruare hi auderēt. Nam etſi ſabbatha cuſtodiebant, negligentius tamen, utpote, qui Chriſtianos ritus præcipuè ſectarentur. Sabbatha intellexit ipſas uarias ferias Iudaicas, nō autē uerum ſabbathū à mundi exordio inſtitutum in amore Dei & proximi fundatum, quod perpetuum eſt.*

Ceremoniæ legis fuerunt typi Chriſti.

Quæ ſunt umbra futurorum. *Lex non iuſtificat, ergo ceremoniæ non ſunt neceſſariæ. Quid igitur fuerūt ceremoniæ? Typi Chriſti, Vt, Paſcha ſignificat mortē*

Chriſti: Arca, eccleſiam: Propitiatorium, Chriſtum: qui placaturus erat nobis patrem. Aut ſic, Lex eſt umbra futurorum: id eſt, lex tota data eſt, non ut iuſtificet, ſed ut ſignificet iuſtificationem, quæ per Chriſtum promiſſa erat. Et ceremoniæ cùm fierent, non iuſtificabant: ſed admonebant promiſſæ iuſtificationis. Sic iuſtificabantur Dauid, Samuel, & ſimiles: non quia facerent ceremonias, ſed quia credebant in Chriſtum futurum, in quo promiſſa erat iuſtificatio. Dicat aliquis: Quid igitur opus fuit tam multis legibus, & ceremonijs? Reſpondendum, Deus elegit aliquem certum populum, in quo ſe oſtenderet mundo, & cui uerbum ſuum traderet, & ubi Chriſtus naſceretur, & ubi extarent teſtimonia de Chriſto nato, ſicut Paulus Rom. 3. & 9. docet. Ergo Deus quandam politiam & corporale regnum uſque ad aduentum Chriſti conſtituit, & ab alijs gentibus diſcerni poſſe uoluit. Ideo peculiares ritus tribuit. Neque ſanè poteſt eſſe politica ſine multis legibus.

Politia ſine legibus eſſe nequit.

Corp' Chriſti.

Corpus autem Chriſti. *Bifariam legi poteſt hic locus. Primùm ita: illa ſunt umbra: ſed corpus ipſum, id eſt ueritas, eſt Chriſti. Rurſum ita: Corpus Chriſti nemo uos decipiat: ut referas Corpus ad fideles, qui ſunt membra Chriſti, ut ſit ſenſus, Vos autem, qui eſtis corpus Chriſti, nemo diuertat uos à præmio quod cœpiſtis promereri, credendo in illum. Atq; hic ſenſus probatur ab Auguſtino in Epiſtola ad Paulinum.*

Nemo uos ſeducat. *Nemo uos in brauijs aut præmijs fraudet, ait Hieronymus in quæſtionibus ad Algaſiam, quæſtione decima. Quod fit, quoties penes alium eſt uictoria, penes alium præmium.*

Volens in humilitate. *Quaſi dicas, affectator humilitatis & ſimulatæ cuiuſdam religionis.*

Superbi & faſtuoſi.

Ambulans. *Ingrediens ea quæ non uidit. Hieronymus loco proximè allegato ait, Incedens faſtuoſè: & hoc metaphoricè dictum à tragicis cothurnis: quandoquidem genus hoc ἐμβάδας dicuntur, quòd in his ſublimes incedant, qui Regem, aut Deũ agunt: ita hi ſua cõmentitia uita uidentur angelicam uitam ducere, qui tamen Sardanapalicam occultè uiuũt. Fruſtra inflantur ſenſu, quia nõ tenent caput, id eſt Chriſtum, ex quo eſt corpus connexum: non ergo ſunt de corpore. Fuerunt qui per ſuperſtitionem angelorũ infirmos ab Euangelio auertere conabantur inculcantes nimiam autoritatem angelis, quorũ miniſterio lex lata erat, ut legem obſeruandam perſuaderent. Vel uiſiones quaſdam angelorum & ſpirituũ iactitabant, quas ueluti cœleſtia proponebant oracula. Notiſſima eſt ex gentiũ hiſtorijs Sertorij cerua, quam ſibi Dianæ donum tranſmiſſum prædicabat, per quã de occultis erudiretur. Notiſſima eſt & Numæ Pompilij nympha Aegeria, ex cuius congreſſu credebatur populo proferre diuina quædam arcana. Quibus uerò præſtigijs, ſpectris, arcanis cum numine colloquijs & reſponſis Perſas & Arabes demẽtarit Arabs ille Mahumetes turpiſſimus impoſtor, pſeudopropheta nefandiſſimus, ipſumq; iniquitatis myſterium, longa opus eſſet enarratione.*

Creſcit in augmentum. *Græca figura eſt, quaſi dicas, Viuit uitã, gaudet gaudium: ſic hoc loco, Creſcit in augmentũ, pro augeſcit augmentũ, dat illi Deus augmentũ.*

Si ergo mortui eſtis. *Si uitæ ſuperiori & antiquæ per baptiſmũ mortui eſtis: quid eſt, quòd quaſi uiuẽtes elemẽtis mundi ſeruire uultis: id eſt, in externis rebus quærere Dei iuſtitiam: quæ omnia, ſcilicet cibi, & alia quæ dicebãtur, Ne tetigeris, Ne guſtaueris, & alia huiuſmodi, ipſo etiã uſu pereunt: id eſt, utendo conſumuntur. Agit enim de cibo & potu, quæ uſu conſumuntur, & in latrinam excernuntur. Cùm ait, Decernitis: inſinuat Paulus, eos decretis & conſtitutionibus humanis duci, ueluti ſubiectos*

inuicem

inuicem decernentes, Ne tetigeris mortuum, ne guſtaueris ſuillam, & huiuſmodi.

Ne tetigeris. *Paulus inuehitur in eos qui legem cõmendabant, reuocãtes Chriſtianos ab Euangelio ad legem & Iudaiſmum ineptis quibuſdã præceptiũculis & decretis ſtolidis. Aiunt enim, ne tetigeris hoc corpus, impurum eſt: quod ſi tetigeris, ablutione opus eſt. Ne guſtaris hunc cibum, impurus eſt. Ne contrectaueris hanc rem, Sacra eſt, nec fas eſt à profano tangi. Agitur ergo hoc loco de cibo & potu, quæ uſu conſumuntur, non ſine alluſione ad id quod à Chriſto dictũ eſt: Non quod in os hominis intrat, coinquinat hominẽ &c. Confutat egregiè Paulus præceptiunculas illas, ut hominum & non Dei præcepta: habent quidẽ rationẽ ſapientiæ in ſuperſtitione, id eſt, fucata religione, & humilitate hypocritica. Et non ad parcendum corpori, id eſt, ad uexationem corporis. Superſtitioſam illam religionem de ciborum abſtinentia excipiunt, idq́; faciunt non in honore aliquo ad ſaturitatem carnis. Hoc eſt, prohibent cibos, quos ex ſe malos dicunt, qui tamen non in hoc dati ſunt, ut cum corporis iniuria cogamur ab his abſtinere, ſed potius in honore, id eſt, in ſubuentione & adminiculo ad neceſſitatem ſubleuandam dati ſunt. Omnis enim creatura Dei bona eſt, & nihil reijciendum quod cum gratiarũ actione percipitur. Sanctificatur enim per uerbũ & orationẽ. 1. Tim. 4.*

In ſuperſtitione. *quæ eſt uana religio.* Superſtitio.

In humilitate. *Diuus Hieronymus hoc uerbum notat tanquã impropriè hoc loco uſurpatum, cùm aliàs uirtutem ſonare ſoleat, hic uitium, quo quis humilia ſentit, atq; terrena. & abiecti eſt animi, ut patiatur ſeſe ueluti bubalum duci naribus, minutis illis traditionibus, & præceptis hominum.* Humilitas pro abiectione uili

Et non ad parcendum corpori. *Pro Imparſimonia poſitũ eſt: hoc eſt, cùm quis non parcit alicui rei. Ambroſius legit, Ad uexationem corporis. Sentit enim Paulus de ijs, qui ſuperſtitioſè lacerabant aut mutilabãt corpus ſuũ, aut immoderatis ieiunijs conficiebant. Manent huius rei nõnullæ reliquiæ hodie apud Italos in flagellatoribus: contra quos egregius doctor Gerſon ſcripſit. De huiuſmodi multa commemorat Apuleius in ſuo Aſino. Non hic damnat Paulus ieiunia, & abſtinentiam ciborum ſtatis diebus: ſed uanam & ſuperſtitioſam religionem, quæ Chriſto capiti non adhæret.* Flagellantiũ ſecta.

Non in honore aliquo. *Honorem hic, corporis ſubſidiũ appellat, iuxta proprietatem ſermonis Hebraici, uelut alibi, Honora uiduas. Et, Qui bene præſunt preſbyteri, duplici honore digni habeantur.* Honor, ſubſidiũ corporis.

CONCILIATIO.

PROBATVR *Iacob, qui Iſaac patrem decepit: & tamen hic Paulus ait, Videte, nequis uos ſeducat.* EST *quoddam genus decipiendi fallax, & fraudulentum, & hoc omni iure prohibetur. Eſt & aliud quoddam decipiendi genus, rectius tamen, nec fraudulentum, de quo Eſaias meminit, Decepiſti me Domine, & deceptus ſum. Cuiuſmodi etiam & illud fuit, Cùm uiſus eſt Iacob decepiſſe Iſaac: quæ deceptio nequaquam dicenda eſt fallacia, ſed diſpenſatio quædam, ait Theophylactus.* Deceptio multiplex.

VIDETVR *Paulus damnare eloquentiam, dicẽs, Per philoſophiam & inanem fallaciam. Similiter, Nemo uos decipiat in ſublimitate ſermonũ: Cùm tamen Cyprianus, Gregorius Niſena, & alij fuerint eloquentiſſimi, quorum ſcripta etiam apud ſanctos ſunt in pretio.* INANEM *quendam orationis fucum damnat, non eloquentiã quæ ſententias perſpicuè, & cum quadam dignitate explicat. Nec, ut multi arbitrãtur, Eloquentia inanem aurium uoluptatem captat: ſed utilitati, ſeu neceſſitati ſeruit. Quoties enim in iudicijs, aut in conſilijs, de obſcuriſſimis rebus homines docẽdi ſunt, ibi nõ ſen-* Eloquentia nõ eſt damnanda.

tiamus eum ſumma laude dignum eſſe, qui obſcuræ cauſæ lumen affert, qui iudices, qui populum tanquam in rem præſentem ducit, ut rectè iudicare, ut conſtituere, quid ſit ex utilitate publica poßit. Neq; ſic accipiendum eſt dictum Pauli, *quòd illa philoſophia, quæ docet naturas rerum, aut ciuiles mores, ſit uana, ut ſuprà docuimus in hoc cap.*

DICTIO.

NEOMENIAE, *ſeu* Nouilunia, *erant menſium exordia, & ſolennitates ſecundum lunationẽ (ut uocant) inſtitutæ. hoc eſt, dum* Luna *nouo lumine incenſa ipſis oriretur.* V*oluit autem* Deus *nouilunio fortaßis à gentilibus abarcere calendis, ne* Lu*næ ſiue* I*unoni ſacra inſtituerent. Si compoſitionem &* Etymon *nominis neomeniæ neſcis,* νὸς *nouus eſt,* Μὴς Μηνὸς Luna *ſiue menſis eſt.*

Laodicea. LAODICEA, *penultima correpta, urbs in* Phrygia, *aut certè in confinio autore* Ptolemæo: *& interpretatur* Populi iuſtitia.

Chirographũ. CHIROGRAPHVM, *Latinè manus inſcriptio, ſiue* Syngrapha, *quã tuapte manu ſcripſeris.* Chirographa *ſunt quæ nos præſcripſimus in fidẽ alicuius.* Aſconius *dicit,* Chirographa *dici, in qbus tantũ quæ geſta ſunt ſcribi ſolẽt. Hinc* Chirographarius *à* Iureconſultis *ponitur pro eo, qui ſuo chirographo ſcripſit ſe debitorem in codice.* Chirographarius.

Exuto ueteri, nouus homo induendus. CAP. III.

IGitur ſi conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quęrite, ubi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens: quæ ſurſum ſunt, ſapite: non quæ ſuper terram. Mortui enim eſtis, & uita ueſtra eſt abſcondita cum Chriſto in Deo. Cùm autem Chriſtus apparuerit, uita ueſtra: tunc & uos apparebitis cum ipſo in gloria. Mortificate ergo membra ueſtra, quæ ſunt ſuper terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiſcentiam malam, & auaritiam, quę eſt ſimulacrorum ſeruitus: propter quæ uenit ira Dei ſuper filios incredulitatis: in quibus ambulaſtis aliquando, cùm uiueretis in illis. Nunc autem deponite & uos omnia: iram, indignationem, malitiam, blaſphemiam, turpem ſermonem de ore ueſtro. Nolite mentiri inuicem: expoliantes uos ueterem hominem cum actibus ſuis, & induentes nouum eum, qui renouatur in agnitionem, ſecundum imaginem eius, qui creauit illum: ubi non eſt gentilis & Iudæus, circuncißio & præputium, barbarus & Scytha, ſeruus & liber: ſed omnia & in omnibus Chriſtus.

Quæ ſurſum ſunt,] ſuperna, & infra Sapite:] curate Quæ ſuper terrã.] terreſtria.

Mortificanda membra. Epheſ. 5. a

Libidinẽ,] mollitiem. Filios incredulitatis:] incredulos, inobedientes

Roma. 6. a Epheſ. 4. c Hebr. 12. a 1. Petri 2. a & 4. a

In quibus] id eſt, inter quos, ſubaudi, filios incredulos Blaſphemiã,] maledicẽtiam. Expoliantes] Poſtquam exuiſtis

Vetus homo. Nouus homo.

In agnitionem &c.] ad cognitionem

Igitur ſi conſurrexiſtis. *Argumentum eſt à cauſa, & debito.* E' *mortuis ſurrexiſtis, hic ergo ueſter ſtatus aliam uitam, alios mores poſtulat.* Nouam *uitam conſequuti eſtis, & participem diuinæ naturæ. Debent igitur actiones ueſtræ eſſe, quæ placeant* Deo. *Nolite quærere terrena, quibus mortem incurreratis: ſed cœleſtia, quibus uitam conſequuti eſtis, & illis uiuetis.*

Vita

Vita ueſtra abſcondita. *Tametſi nunc abiecti, & inglorij uideamini: multa tamen adſeruantur uobis apud Chriſtum, uitam ueſtram, quibus ſplendidi & glorioſi non modò apparebitis, ſed & uerè eritis. Quòd ſi modò uideamini deſerti & derelicti à Deo: confidite, quia uita ueſtra recta latet apud Deum: id eſt, eam cuſtodit, opportunè uobis auxilium laturus. Vſurpat Paulus abſcondere pro ſeruare & cuſtodire, dialectus eſt Hebraica.*

Mortificate ergo membra. *Abnegate uoſmetipſos, portantes crucem Domini, qui eſt uita ueſtra, ut membra corporis peccati omnino in uobis non appareant, ſed extinguantur: quæ ſunt fornicatio, immunditia, & alia huiuſmodi. Ad Galat. 5. Si ſpiritu facta carnis mortificaueritis, uiuetis.*

Venit ira Dei. *Ob iſta enim peccata à Paulo enumerata ſolet uenire in homines uindicta, quam iram Dei uocat. Verbum Venit, eſt præſentis temporis.* Vindicta, ira Dei.

Expoliantes uos ueterem hominem. *Expoliantes, id eſt, exuentes, id eſt, poſtquam exuiſtis, ponitur pro participio præteriti temporis. Nouus dicitur, non qui ratione tantùm ſe coërcet: Nam ratio ad ueterem hominem pertinet: adfert enim homo ſecum rationem cùm naſcitur. Sed Nouus homo dicitur, qui per Spiritum ſanctum renouatur, & in quo Spiritus ſanctus timorem Dei, fidem, ſpem, charitatem, & ſimiles bonos fructus efficit. Ioan. 1. Ex Deo nati ſunt. Et 3. Niſi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu ſancto, &c. Et hic ita definiuit, Nouum hominem eſſe, qui renouetur ad cognitionem iuxta imaginem eius qui condidit eum. Videtur hic Paulus de imagine loqui, quæ noui hominis tantùm eſt. Imago Dei eſt ſapiētia, iuſtitia, ſanctitas, ueritas: hanc cùm imprimit Deus nobis, ſumus imago Dei. Sic loquitur ad Epheſios 4. Induite nouum hominem qui ſecundum Deum creatus eſt: id eſt, ad ſimilitudinem Dei, in iuſtitia, & ſanctitate, & ueritate. Id eſt, eſt iuſtus, & Deo placens: eſt ſanctus, id eſt, purus, ſeu purificato corde, mortificata carne: eſt uerax, id eſt, recta loquitur, & de Deo uerè, & rectè ſentit. Caro enim nullo modo uerè ſentit, ſed potius ſomniat. Spiritualis autem uerè ſentit & uidet. 2. Corinth. 3. Nos reuelata facie ſpeculantes gloriam Domini, in eandem imaginem transformamur, à claritate in claritatem. idq́; fit, quando fide concipit magnitudinem miſericordiæ, & bonitatis diuinæ.* Nouus homo.

Vbi non eſt gentilis. *In nouitate, quam habemus baptiſmo & regeneratione, aut cùm fit noua creatura in Chriſto nulla eſt differentia nationum, profeſſionum, cōditionum: ſed Chriſtus in omnibus, cuiuſcunq; nationis, 'conditionis'ue ſint, eſt omnia: id eſt, eſt ratio omnium actionum, & motuum, & donorum, & reliquorum ſpectantium ad nouum hominem: utpote caput, ex quo ſenſus & motus in omnibus eſt.*

Induite uos ergo ſicut electi Dei, ſancti & dilecti, uiſcera miſericordiæ, benignitatem, humilitatem, modeſtiam, patientiam ſupportantes inuicem: & donantes uobiſmetipſis, ſi quis aduerſus aliquem habet querelam: ſicut & Dominus donauit uobis, ita & uos. Super omnia autem hæc, charitatem habete, quod eſt uinculum perfectionis. Et pax Chriſti exultet in cordibus ueſtris, in quam & uocati eſtis in uno corpore: & grati eſtote. Verbum Chriſti habitet in uobis abundanter

Indumēta Chriſtianorum. Epheſ. 6. b

Benignitatem, humilitatē, modeſtiam, patiētiam,] comitatem, modeſtiā, manſuetudinē, lenitatem.
Domin'] Chriſtus
Exultet] præmij loco detur, contingat, aut, palmam ferat

Omnia propter Christum facienda. 1.Corint. 10 g Ephes. 5.e 1.Petri 1.a Ephes. 6.a Titum 2.c 1.Petri 2.c

Voſmetipſos.] uos inuicem.

in omni ſapientia: docentes & commonentes uoſmetipſos, in Pſalmis, hymnis & canticis ſpiritualibus, in gratia cantantes in cordibus ueſtris Deo. Omne quodcunque facitis in uerbo, aut in opere, omnia in nomine Domini noſtri IESV Chriſti, gratias agentes Deo & patri per ipſum. Mulieres ſubditæ eſtote uiris, ſicut oportet in Domino. Viri, diligite uxores ueſtras, & nolite amari eſſe ad illas. Filij, obedite parentibus per omnia: hoc enim placitum eſt in Domino. Patres, nolite ad indignationem prouocare filios ueſtros: ut non puſillo animo fiant. Serui, obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum ſeruientes, quaſi hominibus placentes, ſed in ſimplicitate cordis, timentes Deum. Quodcũque facitis, ex animo operamini, ſicut Domino, & non hominibus: ſcientes quòd à Domino accipietis retributionem hæreditatis. Domino Chriſto ſeruite. Qui enim iniuriam facit, recipiet id, quod iniquè geſsit: & non eſt perſonarum acceptio apud Deum.

Amari] amareſcenti

Puſillo animo fiant.] deſpondeant animum. uel, animo deijciantur.

Sapien.6.b Roma.2.b

Iniuriã facit.] iniuſtè agit. Acceptio apud Deum.] reſpectus.

Viſcera miſericordiæ. *Iubet ex animo miſericordes eſſe, & uerè tangi ſenſu alienæ calamitatis, ſicut Chriſtus ſuis lacrymis teſtatur, ſe miſereri Hieroſolymorum. Ideo & Eſaias, cum præcepit cap. 58. Carnem tuã ne deſpexeris: ſignificat, ita nos alienis malis adfici, & commoueri debere ſicut noſtris: Quia omnes eadem caro ſumus.*

Benignitas.

Benignitatem, humilitatem. *Commoditatem morum docet. Hæc Benignitas uirtus in primis neceſſaria eſt, ad retinendam concordiã priuatam, & publicam. Ex hac naſcitur Humilitas: qui enim benignior fuerit, & optimus moribus inſtructus, & humilis ſit neceſſariò ſequitur. Hæc gignit modeſtiã, quæ ſignificat eſſe tractabilem, nõ aſperum, non moroſum, aliorũ erratis poſſe ignoſcere. Sic & Ethnici etiam docuerunt, non poſſe durare amicitias, niſi alter alterius mores ferat, aliquando non admodum cõmodos. Eoq́; pertinet, quod dixerunt, Mores amici noueris, non oderis. In republica, hac uirtute Modeſtia, ſeu potius Manſuetudine, in primis opus eſt ad concordiam publicam retinendam. Vbi ſi non aliquorum Iracundiam aliorũ Lenitas mitiget, ſæpe magni motus exiſtunt. Ab hac Modeſtia, ſeu potius Manſuetudine, oritur Patientia, hoc eſt, Animi magnitudo, ait abbreuiator Chryſoſtomi.*

Humilitas.

Modeſtia. Manſuetudo.

Sicut Dominus donauit. *Id eſt, ſicut dominus uobis condonauit & remiſit iniuriam, ita & inuicem condonate.*

Charitas uinculum perfectionis.

Vinculum perfectionis. *Charitas uinculum eſt perfectionis: id eſt, glutinat & coniungit inter ſe totam eccleſiam, ut firmi tolerent infirmiores, infirmi nõ iudicent alios firmiores. Singuli aliorũ onera libenter ſubeant, ac portent, & tegant, & ſanent aliorum errata, non traducant. Alludit ad locum in Epheſ. 4. ubi dicit, Corpus Chriſti ita coaugmẽtatum eſſe, ut pro menſura unumquodque membrum iuuet reliqua. Sicut in domo conſtructa ſi compages deſint, & nexus, qui eam contineant, ocyus collabetur: Ita ſi Charitas abſuerit, nihil erit quod perfectionem pariat.*

Et pax Chriſti exultet. *Eſt uidere quotidie multos, quamuis leuia mala impatientiſs*

patientiſſimè ferentes: deq; ſua ſorte, de inopia, de aduerſa ualetudine, & ſimilibus incommodis querentes, & apud ſe dolentes. Eiuſmodi querelæ proficiſcuntur ex corde, quod uel ſentit, deo nõ eſſe curæ noſtras res, uel ſuccẽſet Deo, cumq; accuſat iniuſtitiæ, quòd malis ſinat bene eſſe, bonis malè, quòd crudeliter nobiſcũ agat, & uideatur propemodũ delectari noſtris malis. Exemplaria taliũ querelarum extant in ſacris hiſtorijs, Exod. 17. Hoc genus querelas in aduerſis prohibet Eſaias cap. 8. & 30. Sed iubet Deo cõfidere, & ab eo opẽ & auxiliũ poſtulare. Sic Paulus hoc loco præcipit, retineri pacẽ erga Deum: hoc eſt, pacem regnare & palmã obtinere in cordibus noſtris: hoc eſt, ſemper ſentire, quòd Deus non adfligat nos, ut perdat: ſed quòd ſit opem laturus aliquãdo pro ſumma bonitate, etiam ſi differatur aliquantiſper auxilium. Item iubet Paulus, ut ea pax ſit tanquàm regina, & gubernatrix omnium noſtrorũ certaminum. Eſt enim uerbo Græco uſus βραβευέτω, quod ſignificat gubernare certamen, ſeu palmam ferre.

Afflictorũ impatientes querelæ.

Afflictorũ conſolatio.

Grati eſtote. *Hoc dictum putat Hieronymus pro gratioſo & amabili. Indicat Paulus qua ratione pax poſſit inter eos conſiſtere, ſi comes ſint, & benigni erga omnes, propenſi ad benemerendum de omnibus. Theophylactus interpretatur, Grati erga Deum: hoc eſt, memores, qualis ille fuerit in nos, ut & ipſi uiciſſim clementes ſimus erga conſeruos.*

Verbum Chriſti habitet in uobis. *Frequens tractatio doctrinæ Chriſtianæ præcipitur in omni ſapientia: id eſt, in omni uirtute, quam ſapientiam uocat. Quemadmodum Dauid peccatum inſipientiam dicit: ut illud, Dixit inſipiens in corde ſuo. Item Putruerunt & corruptæ ſunt cicatrices meæ, à facie inſipientiæ meæ. Aut, In ſapiẽtia: id eſt, prudenter. Non enim ſatis eſt tractare uerbum Dei, niſi prudenter etiam tractes: niſi enim rectè intelligas, in maximos errores incides. Emphaſim habet uerbum, Habitet, quod dixit, & non Inſit. Vult enim ut doctrinam Chriſti nobis aſſiduo uſu faciamus planè familiarem & domeſticam.*

In cordibus. *Non ſolùm ore decantandum, & gratia hoc eſt iocunditate quadam ſpirituali: ſed etiam in corde, id eſt, cum attentione & diligentia.*

Ne fiant puſillo animo: *Id eſt, ne filij animum deſpondeant, ſi nimis duros patres ſenſerint. Quæ hoc loco parænèſes morum ſcribit, ex 5. cap. Epheſ. repetit.*

CONCILIATIO.

NON *cohærẽt hæc inuicem dicta à Paulo, Mortui enim eſtis, & uita ueſtra abſcõdita eſt cum Chriſto in Deo: Item, Mortificate membra.* QVIA *prior illa mortificatio baptiſmi beneficium erat, quæ peccato attuliſſet perniciem, quod nobis antea eſſet admiſſum. hæc autem quæ in præſenti nobis ſuggeritur mortificatio (cùm ait, Mortificate membra) noſtra fit uoluntate, quæ & poſt baptiſmum delet peccata. Hæc mortificatio pœnitentia eſt, quam Doctores ſecundam poſt naufragium tabulam dicunt.*

Pœnitentia ſecunda tabula poſt naufragiũ

DICTIO.

LIBIDO *Græcè hoc loco pathos eſt, id eſt, morbus, aut potius mollities.* Libido.

SCYTHA, *qui è Scythia eſt, regione barbarica. Paulus Barbaro opponit Scytam: non quòd is barbarus non ſit, ſed quòd præ hoc reliqui barbari non ſint barbari.* Scytha.

Parænèſis ad pietatis ſtudium. CAP. IIII.

DOmini, quod iuſtum eſt, & æquum, ſeruis præſtate: ſcientes, quòd & uos Dominum habetis in cœlo. Orationi inſtate, uigilantes in ea in gratiarum actione

1. Theſſ. 5. d
Epheſ. 6. c
2. Theſſ. 3. a

Ephes. 5. d actione: orantes ſimul & pro nobis, ut Deus aperiat
nobis oſtium ſermonis ad loquendum myſteriũ Chriſti, (propter quod etiam uinctus ſum) ut manifeſtem
illud ita ut oportet me loqui. In ſapientia ambulate ad
eos qui foris ſunt, tempus redimentes. Sermo ueſter ſemper in gratia ſale ſit condîtus: ut ſciatis, quomodo
oporteat uos unicuiq; reſpondere. Quæ circa me ſunt,
omnia uobis nota faciet Tychicus chariſsimus frater,
& fidelis miniſter, & conſeruus in Domino: quem miſi
ad uos ad hoc ipſum ut cognoſcat quæ circa uos ſunt,
& conſoletur corda ueſtra, cum Oneſimo chariſsimo &
fideli fratre, qui ex uobis eſt: qui omnia quæ hîc aguntur nota facient uobis. Salutat uos Ariſtarchus concaptiuus meus, & Marcus conſobrinus Barnabæ (de quo
accepiſtis mandata, ſi uenerit ad uos ſuſcipite illum) &
Ieſus, qui dicitur Iuſtus, qui ſunt ex circunciſione.
Hi ſoli ſunt adiutores mei in regno Dei, qui mihi fuerunt ſolatio. Salutat uos Epaphras, qui ex uobis eſt, ſeruus Chriſti IESV, ſemper ſolicitus pro uobis in orationibus, ut ſtetis perfecti, & pleni in omni uoluntate
Dei. Teſtimoniũ enim illi perhibeo, quòd habet multum laborem pro uobis, & pro his qui ſunt Laodiceæ
& qui Hierapoli. Salutat uos Lucas medicus chariſsimus, & Demas. Salutate fratres qui ſunt Laodiceæ: &
2. Timoth. 4. c Nympham, & quæ in domo eius eſt eccleſiam. Et cùm
lecta fuerit apud uos epiſtola hæc, facite ut & in Laodicenſium eccleſia legatur: & ea, quæ Laodicenſiũ eſt,
ut uobis legatur. Et dicite Archippo. Vide miniſteriũ
quod accepiſti in Domino, ut illud impleas. Salutatio
mea manu Pauli. Memores eſtote uinculorũ meorum.
Gratia Domini noſtri IESV Chriſti uobiſcũ. Amen.

Tempus] Opportunitatem

Adiutores] Cooperarij

Solicitus] Anxie laborans

Pleni] Cõpleti

Eccleſiã.] Vel, cõgregationẽ.

Lecta] Recitata & infrà.

Ea, quæ Laodicẽſium eſt,] Ea quæ ſcripta eſt ex Laodicea,

Quod iuſtum eſt. *Iuſtum uocat id quod ſeruis debetur à dominis, equum, ſeu Aequalitatem, ſeu Aequabilitatem dicit, ne alium delicijs habeant, alium iniquè dominis tractent: aut ne permittant, ut ſerui ſeruis dominentur: quæ res intolerabilem facit ſeruitutem. Hæc aperta ſunt ex 5. & 6. Epheſ.*

Seruitus intolerabilis.

Orationi inſtate. *Hæc uidentur mihi neceſſaria in oratione: Primum Scire, mandatum Dei eſſe, ut oremus. Secundum, Credere, propter promißiones & Deum fidelem in promißis, quòd ſit opem laturus Deus, quodq; exaudiat preces noſtras. Quicquid petieritis credentes, accipietis: ait Chriſtus. Tertiò, Vt oratio certam aliquam neceßitatem contineat, cui conſulere Deum poſtulemus. Quartum eſt, Expectare, nec deſperare, etiam ſi non ſtatim iuuet nos Deus: & committere Deo, ut pro ſua ſapientia conſtituat*

Orationi neceſſaria.

ſtituat, quando & quomodo nobis opem ferat. Et ne deſiſtamus ab orando, ait Paulus, inſtate. Luc. 18. Oportet ſemper orare, & non deficere.

In gratiarum actione. Gratiarum actio eſt, ſentire uerè quòd à Deo id bonũ, quod accepiſti, proficiſcatur: & prædicare, & confiteri apud omnes, diuinitus te eſſe adiutum: ut & alij diſcant Deo confidere, & glorificare eum. Credidi, propter quod loquutus ſum.

Propter quod etiam uinctus ſum. Incertum eſt, an de uinculis primis loquatur, quum ex Iudæa Romam uenit: an de alijs uinculis, Romæ Paulo iniectis.

In ſapientia ambulate. Nõ ſitis alicui ſcandalo, ne blaſphemetur propter uos (ſicut Roma. 2. dicitur) nomen Dei inter Gentes: id eſt, inter eos, qui nondum nouerunt Euangelium Chriſti, & Dei ueritatem. Ad eos qui foris ſunt: id eſt, infideles. Ambulare in ſapientia. Foris ſunt infideles.

Tempus redimentes. De malo tempore bonum tempus ueſtra prudentia facientes. Opportunitate temporis oblata prudenter utamini. Tempus hoc loco occaſionẽ ſonat, ſiue opportunitatem, quam uult emi cæterarum rerum diſpendio. Tempus redimere.

In gratia ſale ſit conditus. Ac ſi dicas: Sermo ueſter ſemper habeat gratiam, ſale conditus, ut intelligamus iucunditatem ac modeſtiam in colloquijs Chriſtianorum cum Ethnicis, ſed eam cum ſapientia cõiunctam. Hoc detorqueri poteſt ad nos, ſi quando cum magnatibus agendum eſt, ne intempeſtiua maledicentia & acerbitate prouocemus eos, reddamusq; deteriores quàm ſunt: ſed prudenti moderatione ſermonis paulatim adducamus ad meliora, ſi quid aberrant. Neq; obſcurum eſt Sale ſignificari uerbum Dei. Itaq; in lege erat, ne qua uictima ſine ſale offerretur, quòd ſine uerbo Dei bona opera fieri non poßint. Itaq; & Chriſtus apud Marcum ait: Habete in uobis ſalem. Addit hîc Paulus. Vt ſciatis quomodo oporteat uos &c. id eſt, ne omnia omnibus dicatis: infirmis alia, alia perfectis, alia incredulis, alia credentibus: alijs dura, alijs grandia. Et quod ſuprà de ſe dixit, Sicut oportet me loqui. Sale quid ſignificatur. Marc. 9. g

Multum laborem. Multum zelum, ſiue multam æmulationem.

Nympham, & quæ in. Et quæ in domo eius eſt eccleſiam: id eſt, domeſticam eius eccleſiam. Beatus Ambroſius exiſtimat Nympham fuiſſe mulierem deuotam, ut uocant, cuius domus omnis ſigno crucis titulata erat. Sed αὐτῶ, pronomen Græcum, additum, indicat uirum fuiſſe, non mulierem Nympham. Ait Theophylactus, Nympha uir egregius erat, qui & domeſticos omnes fideles haberet, & ita ut Eccleſia eius domus appellaretur. Nympha Græcis ſonat ſponſam, nurum. Nympha uir fidelis.

Et ea quæ Laodicenſium eſt. Cùm iubet hanc epiſtolam ad Coloß. communicare Laodicenſibus, docet omnibus ſcriptum eſſe quod ad certos tranſmiſſum eſt. Vnde Tertullianus, Nihil autẽ de titulis intereſt, inquit, cùm ad omnes Apoſtolus ſcripſerit, tum ad quoſdam. Et quum ſubdit, Et ea quæ Laodicenſium eſt, facite ut uobis legatur, à quibuſdam expoſitum eſt quaſi epiſtolam ſcripſerit ad Laodicenos. Sed ſi diligenter inſpiciatur Græca lectio, facilè cognoſces Paulum non ſcripſiſſe, & eam quæ ſcripta eſt ad Laodicenſes, ſed quæ ἐκ Λαοδικείας, ex Laodicea ſcripta eſt. Græcanica ſcholia putant fuiſſe epiſtolam quam Laodicenſis quiſpiam ſcripſerat ad Paulum, quæ aliquid haberet quod ad rem Coloß. pertineret. Magis mihi arridet Theophylacti interpretatio. Is enim hæc de priori epiſtola ad Timotheum intelligit, quam ſcriptam ex Laodicea conſtat.

Et dicite Archippo. Iubet, ut dicatur Archippo Coloß. epiſcopo, Vide miniſterium &c. ac ſi dicat, non tuũ, ſed Domini eſt negotiũ quod tibi delegatum eſt. Vide

quam ſuſceperis prouinciam. Domino enim rationem tuæ diſpenſationis redditurus es. *Pluribus cum Epiſcopo uigilantißimo agere noluit: uiſum eſt Paulo feciſſe ſatis, quòd currenti calcar addiderit.*

DICTIO.

Conſobrini. CONSOBRINI, *qui ex duabus ſororibus ſunt editi, quaſi conſororini.*

Hierapolis. HIERAPOLIS, *Phrygiæ ciuitas, interpretatur ſacra ciuitas.*

Eccleſia. ECCLESIA *Latinè congregatio, cœtus, concio, ſed opinor hic Eccleſiam accipi non pro uniuerſo cœtu, ſed pro reliqua familia iam Chriſtiana.* Nam *Græci interpretes putant* Nympha. *Nympham magnatem aliquem, ob id fuiſſe, quòd domi habuerit eccleſiam.*

FINIS.

Miſſa eſt epiſtola ad Coloſſenſes, ab Epheſo, ut Latini dicunt: Græci à Roma per Tychicum & Oneſimum.

STATVS EPISTOLAE I. AD THESSALONICENSES.

Theſſalonicenſium conſtantiam commendat Paulus, quòd neque ullis preſſuris, neque pſeudapoſtolorum ſuaſu à fide Chriſti auerſi ſunt: interim eoſdem de reſurrectione, & inſperato aduentu Chriſti commonefaciens.

LOCI INSIGNES.

1 In perſecutione Chriſtianorum declaratur iuſtum Dei iudicium: quòd hi digni habeantur regno, perſequutores uerò ſupplicio. Cap. I.

2 Vtrunque iudicium norunt etiam nunc Chriſtiani per fidem, ſed reuelabitur in aduentu Chriſti. Cap. I. & V.

3 Vocatio, & conuerſio gentiū, ſolamen Chriſtianorū. Cap. II. & III.

4 De inſperato domini aduentu ad iudicium, & eodē pijs non formidando, Item de dormientibus, & reſurrectione. Cap. III. IIII. & V.

5 Morum Chriſtianorum parænеſes & exhortationes. Cap. IIII. & V.

EPISTOLA BEATI PAVLI AD THESSALONICENSES, I.

Non ſermone tantùm, ſed uirtute Theſſalonicenſes ad Chriſtum conuerſi ſunt. CAP. I.

Pro omnibus] de

Operis fidei, &c.] ueſtri propter op' fidei, ac laborem charitatis & quod permanſiſtis in ſpe Domini noſtri, &c.

Plenitudine] certitudine, uel certa perſuaſione

Forma] exemplo

Diffamat'] perſonuit, ebuccinatus eſt

Profecta eſt,] dimanauit, peruenit

Seruire] ut ſeruiretis

PAVLVS, & Siluanus, & Timotheus eccleſiæ Theſſalonicẽſium in Deo patre noſtro, & Domino IESV Chriſto, Gratia uobis, & pax. Gratias agimus Deo ſemper pro omnibus uobis: memoriam ueſtri facientes in orationibus noſtris ſine intermiſsione, memores operis fidei ueſtræ, & laboris, & charitatis, & ſuſtinentiæ ſpei Domini noſtri IESV Chriſti, ante Deum & patrem noſtrum. Scientes, fratres dilecti à Deo, electionem ueſtram: quia Euangelium noſtrum non fuit ad uos in ſermone tantùm, ſed & in uirtute, & in Spiritu ſancto, & in plenitudine multa, ſicut ſcitis, quales fuerimus in uobis propter uos. Et uos imitatores noſtri facti eſtis, & Domini: excipientes uerbum in tribulatione multa, cum gaudio ſpiritus ſancti: ita ut facti ſitis forma omnibus credentibus in Macedonia & in Achaia. A`uobis enim diffamatus eſt ſermo Domini, non ſolùm in Macedonia, & in Achaia: ſed & in omni loco fides ueſtra, quæ eſt ad Deum, profecta eſt, ita ut non ſit nobis neceſſe quicquam loqui. Ipſi enim de uobis annuntiant, qualem introitum habuerimus ad uos, & quo modo conuerſi eſtis ad Deum à ſimulacris, ſeruire Deo uiuo, & uero, & expectare filium eius de cœlis (quem ſuſcitauit ex mortuis) IESVM, qui eripuit nos ab ira uentura.

Euangeliũ cum afflictionibus ſuſceptum.

Pœnitentia.

Paulus & Siluanus. *Duos ſymmyſtas collegas ſuos & epiſcopos nominatim hac ſalutatione comprehendit, id faciens ne cæteris Chriſti miniſtris præferre uideretur. Qui hic Siluanus dicitur, idẽ ille eſt qui Act. 17. Silas appellatur, uoce hic modicè aucta, & ad Græcorum Latinorumq; morem deformata.*

Eccleſiæ Theſſalonicenſium. *Quia etiam in ſacris legimus Eccleſiã malignantium, Synagogam ſatanæ, Congregationẽ taurorũ & uitulorum: additum hic eſt,*

Eccleſiam in Deo.

in Deo

In Deo patre noſtro: id eſt, illi eccleſiæ, ſiue congregationi, quæ eſt congregata in Deo, & c. quæ habet promiſsionem, Matth. 18. Vbi duo uel tres fuerint congregati, & c.

Gratias agimus. Gratulatio eſt, qua gaudet de profectu eorum, qui audierant uerbum ſalutis.

Opus fidei. Operis fidei ueſtræ. Beneficia in proximum exhibita uocat Opus fidei, & laborem charitatis. Fides certè ſine operibus mortua eſt. Dixit Opus, & Laborem charitatis: ne dilectionem ſolùm eſſe putaremus Amicas ſalutationes, Iucundum conuictum, & id genus. Ad hæc facit, quod ſcribitur 1. Ioannis 3. Filioli mei non diligamus uerbo, neque lingua: ſed opere, & ueritate. Charitas laborioſa eſt. Nam ſuffert omnia, ſeruit omnibus, facit omnia. 1. Corinth. 13.

Et ſuſtinentiæ ſpei. Tanta, & tam firma erat horum ſpes, ut ſe conſtantiſsimos præſtarent uel in duriſsimis tolerandis. Rom. 5. Tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio ſpem: ſpes uerò non cōfundit. Præter obiectum expectatum ſignificat perſeuerantiam in fide Domini IESV, ut facilè duremus in aduerſis.

Ante Deum & patrem. Dura toleraſtis, fidei operibus uacaſtis, nō ſimulatè, ſed uerè credentes in conſpectu Dei, qui pater noſter eſt, quæ ſua in nos benignitas eſt. Aut ante Deum, qui hos ueſtros labores, gratos habet, quibus mercedem dependet.

Scientes fratres. Vera mei Euangelij ſuſceptio, ſigna & miracula in uobis, imò & ipſa Spiritus ſancti receptio, & plenitudo multa: hoc eſt, certiſsima Dei, Euangelijq́; cognitio manifeſtant uos à Deo electos eſſe. Per uirtutem intellexit efficaciam & uim agentem in cordibus fidelium. Alij ſigna ſiue miracula intellexerunt. Efficit autem Spiritus ſanctus ut uerbum Dei efficax ſit in auditoribus. Abſoluitq́; quicquid ad plenitudinem certam fidei, perſuaſionem & abſolutionem pertinet.

Sicut ſcitis. Teſtes inuocat pro ſe, conſcientias auditorum, quæ eſt magna fiducia Doctoris. Ac ſi dicat, Vos teſtes eſtis quàm ſanctè nos geſſerimus in uobis apud uos propter uos, id eſt ueſtra cauſa, id eſt ueſtram ſalutem per omnia, non noſtrum commodum quæſiuimus.

Et uos imitatores. Magna eſt hæc commendatio, non ſolùm hos Pauli præceptoris imitatores eſſe in perferendis malis, ſed & domini noſtri IESV Chriſti.

Verbi Dei uis, & efficacia. Excipientes uerbum. Imitatores ſunt quòd tribulationes ſuſtineant, & his ſe ultro hilares offerant pro Euangelio. Addit, in tribulatione multa cum gaudio ſpiritus. Tribulatio quidem & adflictio eſt mundi & portarum inferorum in probris, damnis, pœnis, turbatione conſcientiæ ob peccata & Dei iudicia: id eſt, carnalis eſt, & temporaria: quia hæc à mundo ſunt, & eius principe. Nam dicebat Chriſtus, In mundo preſſuram habebitis. Conſolatio uerò, ſiue gaudium nō carnale eſt, ſed Spiritus ſancti: ergo & fortiſsimum, cui portæ inferorum præualere non poſſunt: & æternū, quod ne mors quidem diſſoluet. Huc pertinet quod in Euangelio legimus exemplum cōtrarium, qui in petricoſa ſemen iactum exceperat, hic eſt qui uerbum audit, ac protinus cum gaudio illud excipit, ſed ad modicum tempus, cùm non habeat radicem. Et hic non habet gaudium ſpiritus ſancti. Accedente enim afflictione propter Euangeliū, continuò offenditur. Ad Theſſalonicenſes, hoc firmius uerbum Dei complectebantur quò grauius perſequutionem patiebantur.

Ita ut facti ſitis. Veſtro exemplo fideles in Macedonia & Achaia crediderunt, & pro Euangelio tolerare didicerunt.

In Macedonia. Ex his colligimus, quantū referat Metropolitanas & primarias urbes rectè inſtitutas eſſe, & quàm pernicioſum ſit eaſdem corruptiſsimis moribus infe-

ctas & deprauatas. Nã mores ſuos, exẽplaq́; ſua in uicinas quaſq; & urbes & regiones, deniq; in totum agrum omniaq́; confinia transfundunt. Sacri prophetæ accuſant Samariam decem tribuum Iſraëliticarũ metropolim, & Iudææ caput Hieroſolymam, quòd peßimo ſuo exemplo totam gẽtem peccare facerẽt. Dicebant enim, Quæ facimus, primores urbis metropolitanæ agunt: eadem ergo agere poſſumus, & licent.

Diffamatus eſt: *Longè lateq́; ſparſus eſt, exſonuit, ſiue ebuccinatus eſt.*

Theſſalonicenſium commendatio.

Ita ut non ſit nobis neceſſe. *Incipientibus nobis eloqui de Euangelij profectu, reſpondent ſe ueſtro exemplo & didiciſſe & optimè ſcire, neq; uidetur his opus eſſe alio præceptore. Et quemadmodum inuitatis amicis ad grãde cõuiuium, ubi omnia parata ſunt, & ubi editur, bibitur, &c. nihil aliud opus eſt, quàm ut ſæpe moneãtur ab illo qui inuitauit, ut quæ conuiuij ſunt hilariter & cum gaudio proſequantur: ita & apud hos ſolo ad perſeuerãtiam adhortatore eſt opus, ut in ijs ſeſe totos exercere perſeuerent, quæ ueſtro exemplo tam ſanctè didicerunt.*

Et expectare filiũ Dei. *Hæc eſt fiducia Chriſtianorum, ut expectent læti redemptorem, quem alij formidant iudicem, & ſolo timore pœnæ ducti ſua agunt.*

Fiducia Chriſtianorum.

Quem ſuſcitauit ex mortuis. *Paulus frequenter reſurrectionem Chriſti inculcat, quia in ea uerè regnum Chriſti agnoſcimus. Vbi triumphata morte noſtra, accepit gentes hæreditatem, & poſſeßionem ſuam terminos terræ, & fecit utraq; unum. Hoc dicit præterea, ne dubitemus nos excitandos, ne'ue dubitemus de potentia Chriſti regis noſtri, in cuius regno nihil perit: cui data eſt omnis poteſtas in cœlo & in terra, qui eſt ad dextram patris ſuper omnem principatum.*

Reſurrectio Chriſti quare tam frequenter à Paulo memoratur.

Qui eripuit nos. *Iram dicit uenturam, quæ nondum reuelata eſt. Quemadmodum nos ſumus filij dei, & nondum apparuit quid erimus. 1. Ioan. 3. Ita increduli & infideles ſunt filij gehennæ, quod tum primùm reuelabitur, quando manifeſta erũt abſcondita tenebrarum. Et ab iſta ira nemo liberatur, niſi per fidem in Chriſtum, dicente Ioanne Baptiſta, Ioan. 3. Qui credit in filium, habet uitam æternam: qui autem incredulus eſt filio, non uidebit uitam, ſed ira Dei manet ſuper eum.*

Ira uentura.

DICTIO.

DIFFAMARE *utitur Auguſtinus pro diuulgare, cùm fama longè late'que ſpargitur.*

Diffamare.

THESSALONICA, *metropolis erat Macedoniæ.*

Theſſalonica.

Suam in prædicando Chriſto fidem commendat. CAP. II.

NAm & ipſi ſcitis, fratres, introitum noſtrum ad uos, quia non inanis fuit: ſed antè paſſi multa, & contumelijs affecti (ſicut ſcitis) in Philippis, fiduciam habuimus in Deo noſtro loqui ad uos Euangeliũ Dei in multa ſolicitudine. Exhortatio enim noſtra non de errore, neque de immunditia, neque in dolo: ſed ſicut probati ſumus à Deo, ut crederetur nobis Euangeliũ, ita loquimur: non quaſi hominibus placẽtes, ſed Deo, qui probat corda noſtra. Neque enim aliquando fuimus in ſermone adulationis, ſicut ſcitis; neque in occaſione

Fiduciam habuimus] uel, audacter egerimus. Loqui] ad loquendum. Multa ſolicitudine.] multo certamine, uel, labore, aut, periculo. Errore,] impoſtura. Fuimus] uerſati ſumus

Puritas Pauli in prædicando Euangelio Theſſalo.

caſione auaritiæ, Deus teſtis eſt: nec quærentes ab hominibus gloriam, neque à uobis neque ab alijs. Cùm poſſemus uobis oneri eſſe, ut Chriſti Apoſtoli: ſed facti ſumus paruuli in medio ueſtri, tanquam ſi nutrix foueat filios ſuos: ita deſyderantes uos cupidè, uolebamus tradere uobis non ſolùm Euangeliũ Dei, ſed etiã animas noſtras, quoniam chariſſimi nobis facti eſtis. Memores enim eſtis, fratres, laboris noſtri, & fatigationis: nocte & die operantes (ne quem ueſtrum grauaremus) prædicauimus in uobis Euãgelium Dei. Vos teſtes eſtis, & Deus, quàm ſanctè, & iuſtè, & ſine querela uobis, qui credidiſtis, affuimus: ſicut ſcitis qualiter unumquenque ueſtrum (ſicut pater filios ſuos) deprecantes uos & conſolantes, teſtificati ſumus, ut ambularetis dignè Deo, qui uocauit uos in ſuum regnum, & gloriam.

Vobis oneri eſſe,] uel, in autoritate eſſe, Paruuli] placidi, mites, & minime auſteri

Laborat Paulus manibus. Act. 20. g 1. Corinth. 4. c 2. Theſſal. 3. b

Qualiter] ut, ſubaudi, fuerimus affecti erga

Forma ueri miniſtri euangelici.

Nam & ipſi ſcitis. *Habes in hoc capite formam ueri miniſtri euangelici, imitatoris illius ſummi paſtoris IESV Chriſti, qui ſe deſcribit Ioannis 10. cap. Mercenarius fugit, paſtor manet, ponens animã ſuam pro ouibus ſuis. Cùm dicit introitum ſuum ad Theſſalonicenſes, nõ intelligas Apoſtolum ſplendida pompa Theſſalonicã ingreſſum, opes & ſplendorẽ regũ oſtentaſſe, eundemq; uectum aut quadrigis deauratis, aut mula holoſericata, & phaleris rubris auratiſ'ue ornata, ut ſolent pleriq; titulo tenus Apoſtoli, quos ſi Bias ille uideret, protinus exclamaret, lapides ſuper lapides. Sed intellexit Paulus ſuo introitu puram & ſynceram Euangelij prædicationem. Quæ fucis & phaleris non indiget. Ingreſſus Chriſti in Hieruſalem, Apoſtolorũ in ciuitates, fuit non ſuperciliosus & elatus, ſed humilis: non inanis, ſed diuinus & utilis prorſus.*

Contumelijs affecti. *Hãc preſſurã Philippis, ut eſt in Actis 16. cap. cum Sila paſſus eſt, expulſo à puella ſpiritu pythonico. Hac preſſura nõ eſt Paulus animo demiſſo factus, ſed fortior inuictus, dum intrepidè apud eoſdẽ auſus eſt prædicare Euangeliũ, cum multo periculo, & multa anxietate, & ſolicitudine, ſpe utiq; præmij promiſsi, ut illi durarent in afflictionibus ſecuri, & gaudentes propter retributionem non inanem.*

Pſeudapoſtolorum mos.

Exhortatio enim noſtra. *Prædicatio Pauli non eſt quædam fallacia, & deceptio auditorum, cuiuſmodi eſt pſeudapoſtolorũ, qui ſua quærũt cum deceptione auditorum, ut eos ſibi faciant obnoxios: ad quod nonnunquam utuntur malis artibus per ſigna mendacia. Qui enim fallere ſtudet, non conijcit ſemetipſum (ut Paulus frequens fecit) in pericula: ſed delicijs indulget potius, & ſuum ipſius negotium agit. Neque, inquit, in dolo: hoc eſt, nihil per hypocriſim. Non egi, inquit, aliter cum meis ſocijs, quàm ſicut Deus nobis commiſit, qui ad hoc munus apoſtolicum nos dignos fecit.*

Immũditia doctrina malefica

Neque de immunditia. *Immunditia dicit maleficam, & abominandam doctrinam: quam ideo immunditiam uocat, quòd impuris, & ſordidis artibus fiat, ad imponendum ſimplicibus.*

Cùm poſſemus uobis oneri eſſe. *Beatus Ambroſius legit, Honori: non, Oneri: ad comprimendos (inquit) eos, quibus nec facultas erat, nec pudor, & tamen honorem*

norem ſibi poſcebant:ſe enim potius quàm Dei doctrinam cõmendari uolebant. Apoſtolus autem qui gloriã non ad præſens,ſed in futuro requirebat,ſe humilem faciebat, ut Dei prædicatio exaltaretur.Hæc Ambroſius.Ad hũc ſenſum facit quod ſequitur,& continenter adiecit, Vt Chriſti Apoſtoli. *Neque enim eſt Apoſtoli & epiſcopi grauare quenquam ſuo ſupercilio,ſeq́; imperioſum & autoritate inflatum oſtentare:Sed fiant paruuli,id eſt,mites,minimeq́; auſteri,ut hic Paulus inſinuat.Aut legito,*Oneri: *& ſenſus erit,* Cùm *poſſemus à uobis accepiſſe ſumptus, abſtinuimus, & non fuimus uobis oneri, non uos grauauimus.* Epiſcopi partes.

Memores enim eſtis. *Explicat quæ dixit,cũ poſſemus uobis oneri eſſe.Prædicatori,aut doctori debetur uictus ab auditoribus,ſecundum Euangelium,Dignus eſt operarius mercede ſua.*Et 1. ad Timoth. 5. *Qui bene præſunt preſbyteri,duplici honore digni habeantur.*Verùm Paulus,*ne occaſionẽ daret pſeudapoſtolis,ſua quærentibus,ſuo etiam iure ſæpe cedens, labore manuum uictitabat.*De his uide 9.cap.1. Corinth. *Teſtes eſtis,ait,quàm die & nocte laborauerim, & quãto ſudore uictum mihi parauerim, ne cui oneroſus eſſem.*E' *noſtris uictitantes laboribus gratis prædicauimus uobis* Euangelium Dei. Prædicatori debetur uictus.

Ideo & nos gratias agimus Deo ſine intermiſſione: quoniam cùm accepiſſetis à nobis uerbum auditus Dei,accepiſtis illud, non ut uerbum hominum,ſed (ſicut eſt uerè) uerbum Dei, qui operatur in uobis, qui crediſtis. Vos enim imitatores facti eſtis,fratres,Eccleſiarum Dei, quæ ſunt in Iudæa, in Chriſto IESV: quia eadem paſſi eſtis & uos à contribulibus ueſtris, ſicut & ipſi à Iudæis, qui & Dominum occiderunt IESVM, & Prophetas, & nos perſecuti ſunt, & Deo non placent,& omnibus hominibus aduerſantur: prohibentes nos Gentibus loqui, ut ſalui fiant:ut impleãt peccata ſua ſemper. Peruẽnit enim ira Dei ſuper illos uſque in finem. Nos autem,fratres,deſolati à uobis ad tempus horæ, aſpectu, non corde, abundantius feſtinauimus faciem ueſtram uidere cum multo deſyderio: quoniam uoluimus uenire ad uos, ego quidem Paulus, & ſemel & iterum: ſed impediuit nos Satanas. Quæ eſt enim noſtra ſpes, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nónne uos ante Dominum noſtrum IESVM Chriſtum eſtis in aduentu eius? Vos enim eſtis gloria noſtra, & gaudium.

Auditus Dei.] de Deo, uel, quo Deum diſcebatis.

Iudæi perſecutores Pauli.

Prohibẽtes nos gẽtib' loqui,] obſiſtũt nobis ne loquamur gentibus.
Finem.] uel, æternum.
Deſolati] Orbati
Horæ,] Vel, breue.
Feſtinauimus] Studuimus
Quoniã] Quapropter
Gloriæ?] Gloriationis?

Satanas.

Verbum auditus Dei: *Id eſt, ſermonem de Deo, aut ſermonem quo Deum diſcebatis.* Per nos enim(ait Apoſtolus)Deus loquitur.

Vos enim imitatores facti. *Credentes Iudæi multa patiebantur ab incredulis Iudæis,cæſi,incarcerati,&c.quorum & bona proſcribebantur,& egeſtate laborabãt,ut neceſſe fuerit mitti ad uictũ neceſſaria ex Eccleſijs Gentiũ ad Eccleſias quæ* Affligebantur fideles.

A erant

erant in Iudæa: ut uides Rom. 15. & 1. Corinth. 16. Huius negotij in primis curator inſignis erat Paulus, ſicut dicit ad Galat. 2. Vt pauperum (inquit) memores eſſemus: quòd etiam ſolicitus fui hoc ipſum facere. Eadem iam Theſſalonicenſes à ſuis contribulibus,

Contribules. id eſt affinibus, & conciuibus ſuis paſſi erant, quæ Iudæi à Iudæis: id quod ad conſtantiam fidei eorum pertinet, ſicut ſuprà oſtenſum eſt.

Vt impleant peccata ſua. Grauiter accuſat ſuos Iudæos hoc loco Paulus.

Impij in peius ſemper proficiunt. Impij Dei iudicio ſemper proficiunt in peius. Sicut enim diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum: ita impijs & obſtinatis, ſua cedunt in malum, donec ira Dei conſummatè ueniat ſuper eos. Exemplò ſint Pharao Exo. 9. & Iudæi hoc loco, & ad Roma. 9. & Matth. 23. Implete menſuram (ait Chriſtus) patrũ ueſtrorũ. Geneſis 15. Nondum impletæ ſunt iniquitates Amorrhæorũ. Præterea hic ea dicit Paulus peccata, quæ olim in prophetas, & in Chriſtũ deinceps, & in Apoſtolos demum hi commiſere: ac ſi diceret, Vt oſtendãt ſeſe maxime deliquiſſe, attigiſſeq́; iam refertã nequitiæ mẽſurã, & ſcelerũ apicẽ. Nolite putare nouũ quod à cõciuibus affligimini. Nã Chriſtũ ſui tradiderunt, Iudæi, inquã, qui & proprios prophetas, filios inquã, ſuos occiderũt, & nos Apoſtolos Domini Iudæo ſanguine ortos patrijs expellũt ſedibus, & pluſquàm crudeliter perſequũtur. Dici poteſt ad hũc modũ, Vt impleãt peccata ſua, id eſt, ut ſemper ſui ſimiles eſſe pergãt. Aduerſus hos dicebat Stephanus Act. 7. Dura ceruice & incircũciſi cordibus & auribus, uos ſemp Spiritui ſctõ reſtitiſtis: ſicut patres ueſtri, & uos &c.

Vſq; in finem. Significatur (ait Theophylactus) ultio illa, & uindicta ineuitabi-

Matth. 24. Deſertio diuina. lis, quam illis imminere prædictum eſt à Chriſto, & à Prophetis. Hæc ira mihi uidetur eſſe effectus deſertionis diuinæ, plenæ ultiõis ſubſequẽtis: hæc impleri uidemus in obſtinatione Iudæorũ. Si tamẽ intelligatur textus iſte de ira præſentis uitæ, impleta ſũt hæc Pauli uerba, paulo pòſt in excidio Hieroſolymitano: tãquàm Iudæi impleuerĩt peccata ſua illis quadraginta annis ad exequutionẽ proprij excidij, uſque in finẽ ſine termino, qui nunquàm reſtituẽdi ſũt in priſtinam dignitatẽ. Pertinet hæc criminatio & excidij denuntiatio ut Theſſalonicenſes infractiori animo iſtorũ perſequutiones perferrent.

Nos autem fratres deſolati. Deſolati, uelut orphani facti & orbati uobis, ceu filijs, ad breue tempus. Certè extenuat Paulus abſentiam ſuam, quã neque perpetuam, neque diuturnam dicit.

Quę eſt ẽm noſtra ſpes. Nota emphaſim. Nõ'ne huiuſmodi uerba matrũ ſũt, ui ſcerũ immẽſo quodã ardore, & amoris flagrãtia pueros minutiores lepidè appellãtiũ?

In aduentu eius. In extremo etiam iudicio, Paulo licebit dicere: Domine, ecce quinque talenta tradidiſti, &c. Et audire, Euge ſerue bone, &c.

DICTIO.

Error. ERROR, hoc loco impoſturam dicit.

SINE querela, Inculpatè, irreprehenſibiliter.

CONTRIBVLIS, penultima producta, qui ex eadẽ eſt tribu.

Singulare fuit Pauli gaudium, gentium
uera conuerſio. CAP. III.

Act. 16. a PRopter quod, non ſuſtinentes amplius, placuit nobis remanere Athenis, ſolis, & miſimus Timotheũ fratrem noſtrum, & miniſtrũ Dei, in Euangelio Chriſti, ad cõfirmandos uos, & exhortãdos pro fide ueſtra: ut nemo

Suſtinentes] Ferentes. Solis.] Soli. Exhortandos] Vt cõſolaretur. Veſtra:] Veſtra noſtra:

ut nemo moueatur in tribulationibus iſtis. Ipſi enim ſcitis quòd in hoc poſiti ſumus. Nam & cum apud uos eſſemus, prædicebamus uobis, paſſuros nos tribulationes, ſicut & factum eſt, & ſcitis. Propterea & ego amplius nō ſuſtinens, miſi ad cognoſcendam fidem ueſtrā: ne forte tentauerit uos is, qui tentat, & inanis fiat labor noſter. Nunc autē ueniente Timotheo ad nos à uobis, & annuntiante nobis fidem & charitatem ueſtram, & quia memoriam noſtri habetis bonam ſemper, deſyderantes nos uidere, ſicut & nos quoq; uos: ideo cōſolati ſumus, fratres, in uobis in omni neceſsitate & tribulatione noſtra per fidem ueſtram: quoniā nunc uiuimus, ſi uos ſtatis in Domino. Quam enim gratiarum actionē poſſumus Deo retribuere pro uobis, in omni gaudio, quo gaudemus propter uos ante Deum noſtrum, nocte ac die abundantius orantes, ut uideamus faciem ueſtram, & compleamus ea quæ deſunt fidei ueſtræ? Ipſe autem deus, & pater noſter, & Dominus IESVS Chriſtus, dirigat uiam noſtrā ad uos. Vos autē Dominus multiplicet, & abundare faciat charitatē ueſtram in inuicē, & in omnes, quēadmodum & nos in uobis, ad confirmanda corda ueſtra ſine querela in ſanctitate ante Deum, & patrem noſtrum, in aduentu Domini noſtri IESV Chriſti cum omnibus ſanctis eius. Amen.

Suſtinens.] Ferens.

Nunc] Nuper

In uobis] Per uos

Neceſsitate] Afflictione

Orāt Paulus uidere Theſſalo.

Propter quod. *Quanta ſolicitudine Paulus pro Eccleſijs æſtuauerit, hæc aperiunt. Quæ perſpicacius agnoſcimus ex collatione huius capitis cum Act. 17. capit. Oborta turba commotoq; populo & magiſtratu Theſſalonicenſium, fratres Paulo cōſultum uolentes, hunc unà cum Sila nocte intempeſta emiſerunt. Atq; hi Berrhœā profecti ſunt, ſed & hac ciectus Athenas proficiſcitur Paulus, huc q; Silā atq; Timotheū uocat, qui Berrhœæ interim hæſerant. Interea Satanas omnē mouēs lapidem quo herbeſcentē Euangelij ſegetē apud Theſſalonicenſes proculcaret, grauiſsimā in mēbris ſuis perſecutionē cōtra ueritatis cultores excitat. Paulus uerò Athenis miſerè metuēs ne in fide tenelli ad auitam deficerēt ſuperſtitionem, ſemel atq; iterum ſtatuit opem ferre periclitātibus. At quū neq; tutū neq; neceſſariū eſſet (adeò ſæuiebat perſequutionis procella) inſanis turbarum fluctibus ſeſe ingerere, tandē Timotheum (quē non uſqueadeò grauis aduerſariorū premebat inuidia) mittit ut pro nomine Chriſti patiētes cōfirmaret. Timotheus itaq; Theſſalonicā profectus infracto animo, uerum cōfitentes repperit Theſſalonicenſes. Redit ergo Athenas, & Paulo, qui hic interim reſederat, miram Theſſalonicenſium prædicat conſtantiam. Quæ cùm audiuiſſet Paulus, has ad Theſſalonicenſes ab Athenis ſcribit literas, quibus laudat illorum fidem & conſtantiam.*

Zelus Pauli.

In hoc poſiti ſumus. *Chriſtianorum, in primis prædicatorū eſt crux, & malorum tolerantia. In hoc enim poſiti ſunt: id eſt, in hunc uſum, ut mundi ignominiam ſu-*

Prædicatorum propriū eſt afflictio.

 ſtineant.

ſtineant. Sed quòd iſta patiuntur, confirmatio eſt Euangelij. Matth.16. *Si quis uult poſt me uenire, abneget ſemetipſum.* Ioan.15. *Non eſt ſeruus maior domino ſuo. Si me perſequuti ſunt, & uos perſequentur.*

Tentator Satan.

Is qui tentat: *Id eſt, tentare ſolet, hoc eſt Satan. Is tentat non ſolùm ad impuritatem carnis, qua fidem labaſcere faciat, de qua uides cap. ſequenti: uerum etiam multò amplius per falſos prædicatores, ut fiat inanis labor noſter: id eſt, ut totum Euangeliũ nihil profit illis, qui abducuntur à Satana in aliam uiam.*

Quoniam nunc uiuimus. *Quoniam nil nobis tam curæ eſt, quàm ut uos ſtetis in fide: afflictiones meas nihil moror, imò eas loco uitæ duco, modò perſtiteritis in fide: quaſi diceret, illorum offenſionem pro morte ſe ducere, & profectum pro uita.*

Et compleamus. *Non quòd illorum fidem & conſtantiam minutam dicat: Sed uult complere, quæ ad doctrinam deeſſe uiderentur.*

Honeſte uiuendum, & reſurrectio credenda. CAP. IIII.

Ambulare & placere Deo.

DE cætero ergo, fratres, rogamus uos, & obſecramus in Domino IESV, ut quemadmodum accepiſtis à nobis quomodo oporteat uos ambulare, & placere Deo: ſic & ambuletis, ut abundetis magis. Sciſtis enim quæ præcepta dederim uobis per Dominum IESVM. Hæc eſt enim uoluntas Dei ſanctificatio ueſtra: ut abſtineatis uos à fornicatione: ut ſciat unuſquiſque ueſtrum uas ſuum poſsidere in ſanctificatione, & honore: non in paſsione deſiderij, ſicut & gentes, quæ ignorant Deum. Et ne quis ſupergrediatur, neque circumueniat in negotio fratrem ſuum: quoniam uindex eſt Dominus de his omnibus, ſicut prædiximus uobis, & teſtificati ſumus. Nõ enim uocauit nos Deus in immunditiam: ſed in ſanctificationem. Itaque qui hæc ſpernit, nõ hominem ſpernit, ſed Deum, qui etiam dedit ſpiritum ſuum ſanctũ in nobis. De charitate autem fraternitatis non neceſſe habemus ſcribere uobis: ipſi enim uos à Deo didiciſtis, ut diligatis inuicem. Etenim illud facitis in omnes fratres in uniuerſa Macedonia. Rogamus autem uos, fratres, ut abũdetis magis, & operam detis, ut quieti ſitis, & ut ueſtrum negotium agatis, & operemini manibus ueſtris, ſicut præcepimus uobis, & ut honeſtè ambuletis ad eos, qui foris ſunt, & nullius aliquid deſyderetis. Nolumus autem uos ignorare, fratres, de dormientibus, ut non cõtriſtemini, ſicut & cæteri, qui ſpem nõ habent. Si enim credimus, quòd IESVS mortuus eſt, & reſurrexit: ita & Deus eos, qui dormierunt per IESVM, adducet

Quod ſupereſt De cætero]

Voluntas Dei. Roma.12.a Epheſ.5.d

In paſsione deſiderij,] Cum affectu concupiſcentiæ. Supergrediatur, neque circumueniat] Opprimat ac fraudet

Ioan.13.d & 15.d 1.Ioan.2.b & 4.d

Operari manibus.

Nullius &c.] Nulla re uobis ſit opus, uel, curate ne implorandum ſit uobis alienum auxilium.

1.Corint.15.d

Viuim⁹.] Poſſunt hæc uerba uerti in futuro.

In iuſſu.] Vel, cum hortatu.

Relinqmur.] Reliqui erim⁹.

cum eo. Hoc enim uobis dicimus in uerbo Domini, quia nos, qui uiuimus, qui reſidui ſumus in aduentu Domini, non præueniemus eos, qui dormierunt. Quoniam ipſe Dominus in iuſſu, & in uoce archangeli, & in tuba Dei deſcendet de cœlo: & mortui, qui in Chriſto ſunt, reſurgent primi. Deinde nos, qui uiuimus, qui relinquimur, ſimul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Domino in aëra, & ſic ſemper cum Domino erimus. Itaque conſolamini inuicem in uerbis iſtis.

Rogamus uos & obſecramus. *Paulus in genere hortatur ad profectum eorum, quæ per Euangelium didicerant: ac obſecrat, ut in ijs auctiores & inſtructiores quotidie euadere curent. Hortatur per Dominum* IESVM, *quia nihil eſt in orbe quod ualidius feriat & commoueat pectus Chriſtiani.*

Scitis enim quæ. *Hæc præcepta, inquit, neq; mea ſunt, neque meam præ ſe ferunt autoritatem, aut imperium: ſed* IESV *Chriſti: quæ ſi contempſeris, non me, ſed Dominum* IESVM *te contempſiſſe agnoueris.*

Fornicatio & adulterium nō idem.

Libidinē horrende damnauit Deus.

Hæc eſt enim uoluntas Dei. *In primis admonet, ut ſancti ſimus corpore. Quæ ſubduntur in textu, explicant hūc locum intelligendū eſſe de caſtitate. At id eſſe Dei uoluntatem dicit, ut abſtineatis à fornicatione: non ſolùm ab adulterio, ſed etiā ab ea (quam ſimplicem dicunt) fornicatione. Vt unuſquiſque poßideat uas ſuum (id eſt corpus ſuum, in quo hoſpes omnis munditiæ autor inhabitat. 1 Corint. 3. & 6.) in ſanctificatione. Qui enim caſtè uiuunt, terſius & mūdius ſeruant corpus. Et in honore eſt, cum uiolentum illud incontinentiæ peccatum uitatur. Libidinis mala horrendè ſæpe damnauit Deus: ut in diluuio, in perditione Sodomorum, in uindicato ſcelere Beniamitarum, Iudic. 19. Gentium, quæ Deum ignorant, ſunt iſtæ abominationes: ut uides Rom. 1. Elegāti metaphora corpus cuiuſuis Chriſtiani hominis uocauit uas, iuxta morem Hebraicum. Atque hac uoce alluſit ad rem figulinam, primamq; hominis conditionē. Nam ut homo ſe fragilē eſſe cognoſceret, & rebus caducis ſe minimè committeret, uel nimis teſtam hanc fictilem curaret, genioq; indulgeret, de terra conditus legitur. Huc pertinet quòd dicebat Iſa. 52. Mundemini qui portatis uaſa Domini. Id eſt, uos ipſi, qui eſtis Deo conſecrati, & templa ſancti ſpiritus, puri eſtote. Vult ergo Paulus hoc loco, ut quilibet noſtrum corpus ſuum proprium, quod à Deo accepit, poßideat in honore & ſanctificatione. Hoc eſt, ſit purum & non coinquinatum morbo turpium cupiditatum, quo laborant Gentes deditæ omni luxuriæ fœdæ. De quibus Roma. 1. Ephe. 4. 1. Corinth. 3. & 6. & 2. Corinth. 6. & 1. Petri 4. multa leges. Alij intelligunt, per uas, uxorem, præcipiq; ab Apoſtolo, ut quilibet uxore ſua pudicè & moderatè utatur, non abutatur per affectum concupiſcentiæ. Eſt Chriſtiani animi Chriſtianas uxores non impudenter quaſi ferina rabie illas ardere & perditè amare, ſed caſtè & ſanctè diligere. Magis mihi arridet prior interpretatio.*

Et ne quis ſupergrediatur. *Hoc primum referendum puto ad id, ne quis fraudem faciat coniugio alterius, & ne ſuppeditet, ac ui, & uiolentia opprimat. Hoc enim contextus uidetur requirere, deinde ad omnia alia, Ne facias fratri, quod tibi non uis fieri. Quòd ſi charitate motus id non feceris, cogita Dominum Deum ultorem, &*

diem illum magnum omnia reuelaturum. Hæc reuera tuo poterũt mederi morbo. Nomine negotij, intelligimus uenditionem, emptionem, mutuum, locationem, & huiuſmodi, quæ ad hominum commercium pertinent.

In immunditiã: *Ac ſi dicat, Nõ uocauit nos Deus hac lege, ut eſſemus immũdi.*

Itaque qui hæc ſpernit. *Occupatio eſt, qua diluit quorundam blaſphemias dicentium, Quid mihi cum Eccleſiaſticis præceptis negotij? Quis Paulus, Quis Petrus erat? Ita hodie, Quis Auguſtinus aut Hieronymus? An non homines, & miſeri, & mortales erant, ſimiles nobis? Reſpondet Paulus, Qui mãdata hæc aduerſus peccata & corruptiſsimos mores à nobis pronuntiata ſpernit, non hominem ſed Deum ſpernit, qui per noſtrum miniſterium operatur in uobis. Ille enim in Euangelio dicit: Qui uos audit, me audit. Item, Quorum remiſeritis peccata, remittuntur: & quorum retinueritis, retenta ſunt. Et moyſes Exodi 16. ad filios Iſraël dixit: Non contra nos eſt murmur ueſtrum, ſed contra Dominum.*

Etenim illud facitis. *Diuites & opulenti erant Theſſalonicenſes, qui pauperum neceſsitates per uniuerſam Macedoniam ſubleuabant. Quorum exemplo diſcãt urbes locupletiores egenis & pauperibus ſubuenire.*

Macedonia. In uniuerſa Macedonia. *Macedoniæ meminit, quia metropolis Macedoniæ erat Theſſalonica.*

Rogamus uos fratres, ut abundetis. *Exhortatio eſt ad augendum pietatem, ut abundetis magis. Id eſt, ut operibus charitatis uoſmetipſos ſuperetis. Enitendum enim eſt ut operibus pijs exercitatis in dies fiamus locupletiores. Et ne deſit facultas, operam date ut quieti ſitis, & ut ueſtrum negotium agatis. Id eſt, agatis res proprias. Cùm Paulus hic quietis meminit, non intelligit otium iners, ſed ne alienas res curent, & proprias negligãt. Id quod otioſi & rerũ perturbatores ſolẽt. 2. ad Theſſalo. 3. Audiuimus enim inter uos quoſdã ambulãtes inique, nihil operãtes, ſed curioſe agentes. Proinde res proprias agere, & proprijs manibus laborare, eſt quietũ eſſe. Ad trãquillã enim uitã permultũ facit, ſi ipſi tibi uiuas, nemini ſis oneri, nemini faceſſas negotiũ.*

Manibus operandum. Operemini manibus. *Chriſtiani ea tempeſtate erant, qui ob fidei profeſsionem, fortunæ bonis exhauſti in ſumma inopia uitam degebant. Eò hortatur, ut operentur, quatenus ſibi & alijs præſidio ſint: & ne otioſam ducant uitam. nam ex otio emergunt artes malæ & impoſtoriæ, quæ miſericordiam & beneficentiam corrũpunt, propterea ſubdit, Vt honeſtè, &c. id eſt, ne hi qui foris ſunt, id eſt, infideles, ſi ualidos uos conſpexerint & otioſos mendicantes, offendantur, & ſcandalizati fidei detrahant.*

Et nullius aliquid. *Curate ne quid uobis deſit, & ne ſit implorandum auxilium alienum.*

Dormientes. De dormientibus: *Id eſt, de mortuis: quos ideo dormientes dicit, propter reſurrectionem futuram, cuius hic meminit. Qui enim dormit, & excitetur neceſſe eſt.*

Per IESVM adducet. *Omnium quidem eſt futura reſurrectio: ſed fidelium & iuſtorum tantùm honorabilis, & glorioſa.*

Quia nos qui uiuimus. *Cùm dixit, Qui reſidui ſumus: adiecit, In aduentu Domini: ſub ſua perſona complectitur eos, qui in humanis tunc temporis egerint. Vel eos uiuere dicit, qui in Chriſto aſſequentur ſalutem. Quo tropo eſt uſus Dauid dicens, Non mortui laudabunt te Domine, neque omnes qui deſcendunt in infernum: Sed nos qui uiuimus, &c. Non præuenient alij alios in tranſlatione glorioſa: quia omnes in momento reſurgent. Et ſi qui tunc uiui reperientur, tam ſubita morte occupabuntur, ut*

quaſi

quaſi mortui non apprehendantur. Hoc modo omnes uiui & iuſti per IESVM *unà obuiam Chriſto prodibunt glorificandi.*

Quoniam ipſe Dominus. *In ſcripturis deſcribitur aduentus Domini, quaſi in prælium deſcendat rex aliquis, ad debellandum rebelles, & exaltandum obedientes. Vnde hic Archangelum nominat, quaſi ducem exercitus, & hortatum, & tubam. Et Matth. 25. ſignum ſiue uexillum filij hominis in cœlo, exercitum multum, & maieſtatem. Hunc uerò iuſſum, ſiue hortatum & uocem Archangeli, & tubam Dei, intelligo uocem filij Dei, cuius uerbo & potentia mortui reſurgent, & confirmabuntur corpora noſtra, nunc uilia, corpori claritatis ſuæ, ut dictum eſt ad Philipp. 3. Sic enim ipſe ait Ioan. 5. Amen àmen dico uobis, quia uenit hora, & nunc eſt, quãdo mortui audient uocem filij Dei. Et eodem cap. Venit hora, in qua omnes, qui in monumentis ſunt, audient uocem filij Dei, &c. Aut per uocem Archãgeli & tubam, intellige angelicas uirtutes, quarum miniſterio uſus eſt in reſurrectione Chriſtus, etſi per ſe id poteſt. Præcipiet ita Dominus in uoce Archangeli, cæteris Angelis præſidentis, & adclamantis, Surgite mortui, prompti paratiq; eſtote omnes, adeſt enim iudex.*

Vox archãgeli in iudicio.

Et mortui, qui in Chriſto: *Id eſt, fideles ut qui in nubes ſint ſubleuandi, reſurgent primi, non tempore, ſed dignitate, & merito, reſpectu damnatorum. Deinde ſi rogaueris de his qui tunc uiui reperientur: Certè ſimul in aëra rapientur miniſterio Angelorum cum fidelibus, quorum mors quaſi non apparebit mors. Sunt qui opinantur illos non morituros. Legito Ambroſium, libro de fide reſurrectionis, cap. 9.*

Iudicium ad quod omnes reſurgent.

CONCILIATIO.

QVID *hic Paulus inſinuat dicens, Mortui qui in Chriſto ſunt reſurgent primi: deinde nos, qui uiuimus, ſimul cum illis rapiemur, obuiam Chriſto in aëra, & ſic ſemper cum Domino erimus: cùm beatus Ioannes Apoc. 20. dicat de regno ſanctorum præfinitum tempus: Et regnabunt (inquit) cum Chriſto mille annis.* QVOD *Apoſtolus dicit, ſic ſemper cum Domino erimus: utique de futuri iudicij tempore dicit, ex quo cum Chriſto ſine fine regnabimus. Quod autem Ioãnes ait, Et regnabunt cum Chriſto mille annis: de tempore huius uitæ hi mille anni accipiuntur, quod interiectum eſt inter duos Chriſti aduentus, unum incarnationis, alterum uniuerſalis iudicij ſui: quod tempus medium, quantorumcunque annorum ſpatijs extendatur, propterea mille annos appellauit, ut aut à toto partem tropice cogat intelligi: aut plenitudinem ipſius numeri, qui dicitur mille, inter aduentum primum Chriſti & ſecundum, quicquid eſt temporis comprehendat. Cum Chriſto enim ſancti mille annis regnare dicuntur, propter Eccleſiam Dei, quæ in regno fidei à tempore incarnationis Chriſti, uſq; ad tempus iudicij superuenturi in fide & opere dilatata oſtenditur. Et hoc tempore fideles cum Chriſto in Eccleſia fideliter uiuentes regnant. Alij interpretantur locum Ioannis dicentis, Numerũ finitum pro infinito poſitum: quod non rarò fit in ſacris.*

Vltimus Chriſti aduentus. CAP. V.

Momentis,] uel, articulis, aut, opportunitatibus temporum,

Securitas:] uel, tuta omnia

Habentis,] habenti,

DE temporibus autem, & momentis, fratres, non indigetis, ut ſcribamus uobis. Ipſi enim diligenter ſcitis, quia dies Domini ſicut fur in nocte, ita ueniet: cùm enim dixerint, Pax, & ſecuritas: tunc repentinus eis ſuperueniet interitus: ſicut dolor in utero habẽtis, & nõ effugient. Vos autẽ fratres nõ eſtis in tene-

1.Pet.3.c Apoc. 3.a.16.c

bris; ut uos dies illa tanquam fur comprehendat. Omnes enim uos, filij lucis eſtis, & filij diei: non ſumus noctis, neque tenebrarum. Igitur non dormiamus, ſicut & cæteri: ſed uigilemus, & ſobrij ſimus. Qui enim dormiunt, nocte dormiunt: & qui ebrij ſunt, nocte ebrij ſunt. Nos autẽ qui diei ſumus, ſobrij ſimus, induti loricam fidei & charitatis, & galeam ſpem ſalutis: quoniam non poſuit nos Deus in iram: ſed in acquiſitionẽ ſalutis, per Dominum noſtrum IESVM Chriſtum, qui mortuus eſt pro nobis: ut ſiue uigilemus, ſiue dormiamus, ſimul cum illo uiuamus. Propter quod conſolamini inuicem: & ædificate alterutrum, ſicut & facitis.

Eſaiæ.59.c
Ephcſ.6.c

In irã: ſed &c.] uel, ut iram nobis cõcitemus: ſed ut ſalutem conſequamur. Conſolamini] hortemini.

.Rogamus autem uos fratres, ut noueritis eos, qui laborant inter uos, & præſunt uobis in Domino, & monent uos: ut habeatis illos abundãtius in charitate propter opus illorum: pacem habete cum eis. Rogamus autem uos fratres, corripite inquietos, cõſolamini puſillanimes, ſuſcipite infirmos, patiẽtes eſtote ad omnes. Videte ne quis malum pro malo alicui reddat: ſed ſemper quod bonũ eſt ſectamini in inuicem, & in omnes. Semper gaudete. Sine intermiſſione orate. In omnibus gratias agite: hæc eſt enim uoluntas Dei in Chriſto IESV in omnibus uobis. Spiritum nolite extinguere. Prophetias nolite ſpernere. Omnia autem probate: quod bonum eſt, tenete. Ab omni ſpecie mala abſtinete uos. Ipſe autem Deus pacis ſanctificet uos per omnia: ut integer ſpiritus ueſter, & anima, & corpus ſine querela in aduentu Domini noſtri IESV Chriſti conſeruetur. Fidelis eſt, qui uocauit uos: qui etiã faciet. Fratres, orate pro nobis. Salutate fratres omnes in oſculo ſancto. Adiuro uos per Dominum ut legatur epiſtola hæc omnibus ſanctis fratribus. Gratia Domini noſtri IESV Chriſti uobiſcum. Amen.

Abundãtius in charitate] ſũmo pretio per charitatem. Inquietos,] inordinatos, Suſcipite] ſubleuate, fulcite

Prouerb.17.b
Roma.12.d
1.Pet.3.b
Eccle.18.c
Luc.18.a
Coloſſ.4.a

Per omnia: ut] totos, &c.

1.Corinth.1.b

Diligẽter ſcire

Diligenter ſcitis: *Id eſt, exactè noſtis, ſiue ad plenum ſcitis.*

Et ſecuritas: *Id eſt, tuta res, & nihil eſt periculi.*

Sicut dolor in utero. *Beatus Ambroſius ſic legit: Quemadmodum dolor partus prægnanti. Apta eſt hæc ſimilitudo. Nouit enim mulier ſeſe parituram omnino: pariendi uerò tempus ignorat. Quò fit, ut pleræque ſeptimo menſe, præter naturæ inſtitutum, & uia media, nil præſciæ, partus ediderint. Vtq; & hæ per luſum plerunque, & iocum de repente ineffabilibus ſimul doloribus cruciãtur: ſic & illorum animæ, qui præſenti hoc ſeculo per delicias ducunt, & luxum, hanc uitam, cùm dies ille aduenerit,*

Similitudo.

nequaq

nequaquam ſunt mortem & interitum euaſuræ.

Vos autem fratres, non eſtis. *Lenit piorum animos allegoria lucis & tenebrarum. Quæ de repentino interitu dixi, de impijs intellexi, de uobis meliora ſperamus. Nam non eſtis in tenebris deſperationis, ſed in luce & die ambulatis. Id eſt, eſtis fideles, cum Chriſto luce ipſa uerſantes. Dies ille non uos occupaturus eſt in morem furis. Quia uigilatis expectantes Dominum ueſtrum, cui ſeruitis: & cuius radijs illuminati & edocti, hanc peregrinationem abſoluitis.*

Non dormiamus. *Dormire hic uocat, negligere, & ignorare Dominum: ſicut & in parabola Euangelica, id quod ſequitur ex inebriatione, quam intelligere licet curas & ſolitudines, delicias & uoluptates huius uitæ.*

Dormire qui dicuntur.

Induti loricam fidei. *Lorica ea eſt pars corporis apud medicos, quæ pectus, & humeros, ac ſcapulas complectitur uſque ad ſtomachi ſedem. Vnde & ueſtis, aut armatura hanc muniens, thorax dicitur. Et galeam ſpem, dixit appoſitiuè. Tribus armis hic nos inſtruit Paulus contra regnum tenebrarum, Fide, Spe, & Charitate. Fidem & charitatem in pectore collocat: quia niſi illhic ſint, non ſunt quod appellantur (non putes hic de fide Ariſtotelica mentionem fieri). Spem uerò in capite, quia à Deo ſuperius expectat, quod corde credimus. Sic uerò armatos, & tutos, & ſecuros eſſe oportere oſtendit, dicens: Quoniam non poſuit nos Deus in iram: id eſt, non uocauit nos, ut æternum damnaret nos: ſed in acquiſitionem ſalutis per Dominum noſtrũ* IESVM *Chriſtum: ut ſemper cum Chriſto uiuamus, ſiue uigilemus, ſiue dormiamus: id eſt, Chriſtianonorum uita, ſiue dormiant, ſiue uigilent, ſiue edant, ſiue bibant, &c. ſemper Chriſti uita eſt: dum omnia in gloriam Dei faciunt. 1. Corinth. 10. cap.*

Lorica.

Thorax.

Arma noſtra aduerſus regnum mundi.

Ebrij. *Ebrietatem dicit, non modò uinaticam illam, & à Baccho progenitam: ſed quæ à quibuſuis uitijs oritur temulentia, tanquam quæ ipſius naturæ limites & metas excedat, & mentem ipſam obtenebret.*

Ebrietas.

Propter quod conſolamini. *Quædam ſpecialius poſt generalem admonitionem docet. Primùm, ut ſe mutuo ædificent. Secundùm, ut præpoſitos uenerentur per charitatem: id eſt, ut præter uenerationem etiam neceſſaria eis miniſtrent, & pacem habeãt cum eis, ut ſicut ad Hebræos 13. dicitur, Ipſi enim peruigilant, quaſi rationem pro animabus ueſtris reddituri, ut cum gaudio hoc faciant, & non gementes.*

Parænefes ſeu præceptiones de moribus.

Vt noueritis eos. *Obſerua uerbum Noueritis. Nam agnoſcere ſiue noſcere aliquẽ, eſt eius rationẽ habere, operiq; mercedem rependere. Quæ loquutio Gallis uſitatiſſima eſt. Dici enim ſolet aduerſus ingratũ: C'eſt mal cogneu. Et quum ad operas aut aliquid quod uolumus hortamur, dicimus: Faictes cela, ie le cognoiſtray.*

Propter opus illorum. *Quaſi dicas, propter facta illorum. Hunc locum oportet adnotare diligẽter epiſcopos, qui exigunt à ſuis ſummum honorem, cùm ipſi nõ curent ſuum præſtare officiũ. Paulus iubet eos haberi in ſummo honore, ſed propter opus, non propter inanem titulum: hoc eſt, laborantes, præſidentes in Domino: non cum faſtu dominantes: admonentes, docentes, conſolantes, quod proprium eſt epiſcoporum.*

Epiſcopi propter opus honore habendi.

Epiſcoporum opus.

Pacẽ habete cũ eis. *Hoc eſt, cũ præceptoribus pacifice uos gerite. Nouerat enĩ Paulus odia eſſe in hos quedã oborta. Parit quippe ueritas odiũ: & odio ſæpe habẽtur, qui alios arguunt, & malefacta nil probant. At odio dignus nõ eſt qui arguit ut proſit.*

Præceptores oderunt mali.

Spiritus donũ.

Prophetia.

Corripite inquietos. *Ad præceptores diuertit ſermonem, ut leniter, non per arrogantiam caſtigent. Puſillanimes ſunt, qui in multis adhuc trepidant, timentes ne quid defuturum ſit corpori: uel ne non ſatis magno animo præſtaturi ſint in aduerſis*

pro Euangelio ferre nequeunt tentationes. Hi ſunt, qui ſeminati in lapides ceciderunt, omnino ſubleuādi, & conſolandi ſunt. Reddite ualidiores, qui fuerint in fide infirmiores: Et lenti eſtote ad iracundiam, ô præceptores.

Spiritus donū.

Prophetia.

Spiritum nolite extinguere. *Spiritum uocat dona ſpiritus, per quem alij datur ſermo ſapientiæ, alij ſcientiæ, alij genera linguarum, 1. Corinth. 12. Qui talia dona habet, utatur: ſed ut illhic dicitur, ad utilitatem Eccleſiæ. Alij uerò non prohibeāt talia, ſed ſinant ferri quenque ſuo ſpiritu, modò Chriſtiano. Addit, Prophetias nolite ſpernere: id eſt, interpretationes diuinæ ſcripturæ & declarationes fidei, ut 1. Corint. 13. Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationē, & exhortationem, & cōſolationem. Ne uerò ſine iudicio quodcunque ſuſpiciamus, addit, Omnia probate, &c. Et Chriſtus, attendite à falſis prophetis, item à fermento Phariſæorum. 1. Ioan. 4. Nolite omni ſpiritui credere. Extinguere aſpernari eſt, contemnere & opprimere.*

Deus pacis.
Integer ſpirit⁹.
Hominis tres partes.

Deus pacis. *Deum pacis appellat, ſine quo ſunt perturbata omnia. Integer ſpiritus, id eſt, abſque corruptione, & omnibus ſuis numeris & partibus ſit. Hic Paulus diuidit hominem in tres partes, quarum ſumma & nobiliſsima eſt Spiritus, quo comprehendit incomprehenſibilia per naturam, ſi Deus illhic illuminauerit. Sine enim illa illuminatione tenebræ ſunt, & ignorantia. Atque in ſpiritu eſt domicilium fidei, & habitaculum uerbi Dei. Altera eſt anima, per naturam quidem non ſeparata à Spiritu: ſed per opus, quod eſt Animare, & Vegetare, hinc & nomen habet. Hic lumen eſt, & ratio, quæ errat ſpiritus lumine abſente. Eſt enim ſapientia humana, &, ut Paulus uocat, Animalis homo, qui non percipit ea quæ ſunt Dei & ſpiritus. Tertia autem eſt Corpus cum ſuis membris. Paulus hic totius hominis ſanctificationem à Deo, qui Deus pacis eſt, fieri poſtulat: totius inquam hominis, ut in nullo poſsit culpari: non dico, coram hominibus, ſed ne in aduētu quidem Chriſti. Hunc locum interpretatur Hieronymus in quæſtionibus ad Hedibiam, quæſt. 11.*

Fidelis eſt qui uocauit uos: *Id eſt, aperuit uobis ſuum Euangelium, & implebit quod cœpit, iuxta ſuum promiſſum. Ad Philippen. 1. Is qui cœpit in uobis opus bonū perficiet uſque in diem* IESV *Chriſti. Nam ut 2. cap. dicitur, Deus eſt, qui agit in uobis & uelle & perficere pro ſua uoluntate.*

CONCILIATIO.

PAVLVS *dicens, quòd Dominus ueniet, ſicut fur in nocte: immemor illius eſt quod alibi dicit, Dominus manifeſtè ueniet in tuba, &c.* NIHIL *in his pugnantiæ eſt, ſed utrunque uerum. Quoniam certum ac determinatum tempus quando ueniet Dominus, erit ex improuiſo, ac repentè: ipſe autem ueniens repentè, ueniet manifeſtus & glorioſus. Atque hic modus ueniendi ſimilis eſt modo quo fur uenit in nocte, id eſt, repentè, & ex improuiſo.*

Oratio ſine intermiſsione.

CVM *Salomon Eccle. 7. dicat, Ne iteres uerbum in oratione tua: quomodo Paulus hoc loco præcipit, Orate ſine intermiſsione.* SOLERTER *debemus meminiſſe quod dicitur, Ne iteres uerbum in tua oratione. Quo dicto, ſapiēs nequaquam prohibet ſæpe ueniam petere, ſed culpas iterare: ac ſi apertè dicat, cùm male geſta defleueris, nequaquam rurſus facias quod in precibus iterum plangas. Qui ergo uerbū in oratione iterare uetuit, quaſi qui orat animum deſpondere uideatur, de remiſsione commiſſorum, non orationis frequentiam interdixit, ſed culpas iterari prohibuit: aut, ut quibuſdam placet, in orando multiloquium & uanum interdixit. Aduerte in multiloquio orare, hoc non eſt, ut multi putant, ſi diutius oretur. Aliud eſt, ſermo multus: aliud, diu-*

tur nus

turnus affectus. Nam & de ipſo Domino ſcriptum eſt, quòd pernoctauerit in orando, & quòd prolixius orauerit. Vbi quid aliud, quàm quòd nobis præbebat exemplum. In tẽpore precator opportunus, cũ patre exauditor æternus. Abſit ab oratione multa loquutio: ſed non deſit multa precatio, ſi feruens perſeuerat intentio. Nam multum loqui, eſt orando rem neceſſariam ſuperfluis agere uerbis. Multum autem precari, eſt ad eum quem precamur diuturna & pia cordis excitatione pulſare. Nam plerunque hoc negotium plus gemitibus quàm ſermonibus agitur: plus fletu, quàm affatu, ait Auguſtin. epiſtola 121. Probæ uiduæ, tomo 2. fol. 402. Orandum eſt multũ, nõ multũ loquendum.

DICTIO.

MOMENTVM, propriè ſignificat exiguam quandam mutationem, & penè indiuiſibilem: quod Græci Atomon uocant. Hoc ueteres etiam Momen appellabant: hinc quodcunque minimum poteſt Momentum dici. Momentum.

FINIS.

Miſſa eſt prior epiſtola hæc ad Theſſalonicenſes ab Athenis, per Tychicum diaconum, & Oneſimum acolythum.

STATVS EPISTOLAE AD THESSALONICENSES II.

Theſſalonicenſes malis mirum in modum maceratos conſolatur, ediſſerens de ſecundo aduentu Chriſti, cui cùm nullum interea præfiniat tempus, Antichriſtum tamen futurum indicio patefacit.

LOCI INSIGNES.

1 Pœna incredulorum, & ueritatem odientium. Cap. I. & II.
2 Hanc pœnam norunt quidem per fidem Chriſtiani, ſed reuelabitur in aduentu Chriſti. Cap. I.
3 Indicia Antichriſti, & ſigna præcedentia aduentum Chriſti. Cap. II.
4 Inuehitur in rebelles & inquietos, & otioſos excommunicat. Cap. III.

EPIST

EPISTOLA PAVLI AD THESSALONICENSES, II.

Patientia, ad regnum Dei ſemita. CAP. I.

Theſſalonic. in tribulationib⁹.

PAVLVS, & Siluanus, & Timotheus, Eccleſiæ Theſſalonicenſium in Deo patre noſtro, & Domino IESV Chriſto, gratia uobis, & pax à Deo patre noſtro, & Domino IESV Chriſto. Gratias agere debemus ſemper Deo pro uobis, fratres, ita ut dignum eſt, quoniam ſuperſcreſcit fides ueſtra, & abundat charitas uniuſcuiuſque ueſtrum in inuicē: ita ut & noſipſi in uobis gloriemur in Eccleſijs Dei, pro patiētia ueſtra, & fide in omnibus perſecutionibus ueſtris, & tribulationibus, quas ſuſtinetis in exemplum iuſti iudicij Dei, ut digni habeámini in regno Dei, pro quo & patimini, ſi tamen iuſtum eſt apud Deum, retribuere tribulationē ijs, qui uos tribulant: & uobis, qui tribulamini, requiem nobiſcum in reuelatione Domini IESV de cœlo cum angelis uirtutis eius, in flamma ignis, dantis uindictam ijs, qui non nouerunt Deum, & qui non obediunt Euangelio Domini noſtri IESV Chriſti, qui pœnas dabūt in interitu æternas à facie Domini, & à gloria uirtutis eius: cùm uenerit glorificari in ſanctis ſuis, & admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt, quia creditum eſt teſtimonium noſtrum ſuper uos in die illo. In quo etiam oramus ſemper pro uobis, ut dignetur uos uocatione ſua Deus noſter, & impleat omnem uoluntatem bonitatis ſuæ, & opus fidei in uirtute, ut clarificetur nomen Domini noſtri IESV Chriſti in uobis, & uos in illo, ſecundum gratiam Dei noſtri & Domini IESV Chriſti.

Pœna incredulis Euangelio.

Exēplū] Vel, documentum, aut, oſtenſionē. Si tamen] Si quidem.

Virtutis eius.] Potentiæ ſuæ.

Quia creditum eſt teſtimoniū noſtrum ſuper uos] Quòd fides habita ſit teſtimonio noſtro erga uos. In quo] Ad quod. Omnē uoluntatem] Omne bonum propoſitū

In exemplū iuſti iudicij: *Id eſt, oſtenſionē, aut ſpecimen, aut declarationem. Tū enim clareſcet Dei iuſtitia, cùm cruciatibus æternis dedentur, qui hîc ſine fine cruciant pios: & regno cœleſti potiētur, qui hîc ſpe promiſſæ felicitatis dira perpeßi ſunt.*

Si, pro quia.

Si tamen iuſtum eſt. *Si, id eſt, quia, iuſtum eſt. Frequens eſt in ſacris hic modus lo*

dus loquendi, ut illud, Si odit Deus peccatores.

Et uobis, qui tribulamini, requiem. *Requiem dicit refrigerium & refocillationem, ſiue relaxationem ab omnibus malis.* Requies.

Dantis uindictam. *Reuelabitur dies Domini, cùm uenerit in maieſtate ſua de cœlo, cum Angelis uirtutis (id eſt, potẽtiæ) eius, ſcilicet Dei, dantis uindictam in flãma ignis, & tunc reuelabitur ille flammeus gladius, de quo fit mentio Geneſis 3. cap. Aduentus Chriſti erit in flamma ignis, quemadmodum Dauid Pſal. 96. profitetur, Ignis ante ipſum præcedet: & inflammabit in circuitu inimicos eius.* Gladius flammeus reuelabitur.

A facie Domini. *Quia diuina præſentia iuſtis ſplẽdorẽ eſt allatura, reprobis uerò ſupplicia. Huius enim uel ſolo aſpectu rebelles & cõtumaces cruciãdos declarabit.*

Et gloria uirtutis eius. *Virtutis, id eſt, roboris, ſiue potẽtiæ: ne quis hîc accipiat uirtutem, quæ pugnat cum uitio. Aduenturus enim eſt cum gloria & potentia, tanquam potentiſſimus imperator. Et glorioſus fortitudinem & robur ſuum oſtenſurus malis & bonis.*

Quia creditum eſt teſtimonium. *Illo die reſurrectionis manifeſtabitur quòd ſermoni & prædicationi meæ credidiſtis, & bonis illis dignos uos effeceritis, quæ tunc fidelibus donabuntur.*

Vt dignetur uos. *Vocationem hoc loco dicit, quæ ſit operibus confirmata, quæ uerè uocatio eſt: ſicuti & uera dicitur Fides, quæ re, & actionibus nititur. Vt impleat omnem uoluntatem bonitatis ſuæ: id eſt, quodcunque placitum eſt illi impleatur in uobis. Et opus fidei in uirtute: id eſt, fortiores uos reddat, & in fide conſtantiores. Eſt certè patientia opus fidei.* Vocatio operibus confirmata.

CONCILIATIO.

PAVLVS *dicens, Et nos ipſi in uobis gloriemur: aduerſatur ei quod 2. Corint. 10. dixit, Qui gloriatur, in Domino glorietur.* RESPONDEO, *Paulum non gloriatum niſi in Domino. hîc duplici ratione in Domino gloriatur. In primis, collaudans Dei miſericordiam, & Spiritus ſancti efficaciam in his, qui ſuſceperunt uerbum. Deinde hoc ipſum faciens coram alijs Eccleſijs, ut pio exemplo, & ipſæ cupiant ſic à Deo prouehi, quò adhuc latius Dei gloria, & ſanctificatio nominis eius propagetur. Quomodo enim in his Paulum non Dei quærere gloriam ſentire poteris, qui de his ipſum Deo ſemper & indeſinenter gratias agere uides?*

Antichriſti exitium comitabitur dies Domini extremus. CAP. II.

ROgamus autem uos, fratres, per aduentum Domini noſtri IESV Chriſti, & noſtræ cõgregationis in ipſum: ut nõ citò moueamini à ueſtro ſenſu, neq; terreamini, neque per ſpiritum, neque per ſermonem, neq; per epiſtolam tanquàm per nos miſſam, quaſi inſtet dies Domini. Ne quis uos ſeducat ullo modo: quoniam niſi uenerit diſceſsio primùm, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui aduerſatur & extollitur ſupra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei ſedeat, oſtendens ſe tan-

Signa præcedentia aduentũ Chriſti. Ephe. 5. b

Antichriſtus.

Veſtro ſenſu,] Mente. Terreamini,] Turbemini. Domini,] Chriſti. Quoniã] Subaudi, non adueniet. Diſceſsio primùm,] Defectio prius. Oſtendens] Oſtentans

quàm

quàm ſit Deus. Num retinetis, quòd, cùm adhuc eſ-
ſem apud uos, hæc dicebam uobis? Et nunc quid deti-
neat ſcitis: ut reueletur in ſuo tempore. (Nam myſte-
rium iam operatur iniquitatis: tantum ut qui tenet, Operatur] uel, agit
Eſaiæ 11,a nunc teneat, donec de medio fiat) Et tunc reuelabitur Nunc] uel, in preſentia
ille iniquus, quem Dominus IESVS interficiet ſpiri- Fiat] Tollatur
tu oris ſui, & deſtruet illuſtratione aduentus ſui eum
cuius eſt aduentus ſecundum operationē Satanæ, in o-
mni uirtute, & ſignis, & prodigijs mendacibus, & in o- Virtute,] Potentia,
mni ſeductione iniquitatis ijs qui pereunt, eo quòd
Odientibus ueritatē quale iudicium charitatē ueritatis non receperunt, ut ſalui fierent. Ideo
mittet illis Deus operationem erroris, ut credant men- Operationē erroris,] Efficaciam ſeductionis.
dacio: ut iudicentur omnes qui non crediderunt ueri-
tati, ſed conſenſerunt iniquitati. Nos autem debemus Conſenſerunt iniquitati.] Placuit eis iniquitas.
gratias agere Deo ſemper pro uobis, fratres dilecti à
Deo, quòd elegerit uos Deus primitias in ſalutem, in
ſanctificatione ſpiritus, & in fide ueritatis. Ad quod & Primitias] Ab initio
uocauit uos per Euangelium noſtrū, in acquiſitionem
gloriæ Domini noſtri IESV Chriſti. Itaq; fratres ſta-
te, & tenete traditiones, quas didiciſtis, ſiue per ſermo-
nem, ſiue per epiſtolam noſtram. Ipſe autem Dominus
noſter IESVS Chriſtus, & Deus & pater noſter, qui
dilexit nos, & dedit conſolationem æternam & ſpem In gratia,] uel per gratiam.
bonam in gratia, exhortetur corda ueſtra, & confirmet Exhortetur] Conſoletur
in omni opere & ſermone bono.

Rogamus autem. *Cùm audirent quidam, tum ex hac tum priore epiſtola, quæ de aduentu Domini & reſurrectione Paulus diſſeruit, opinati ſunt diem Domini & finem rerum omniū inſtare, & pro foribus adeſſe. Hæc prædicabāt pſeudoapoſtoli, & per cōpita & cœtus hominū clamare non deſinebant. Quæ in multorum perniciem cedebāt. Cæterū explicat quæ diem iudicij præcedent, & quibus ſignis præcedentibus præmonendi ſint homines. Quoniā hoc errore auellebantur ab unitate Eccleſiæ: ideo rogat & hortatur per aduentum Domini, & unionis membrorum corporis ad caput, qui eſt Chriſtus, ut non dimoueātur à ſana & pura doctrina, quam receperant, & ne Antichriſti præambulonibus adhærerēt. Cùm dicit, & cōgregationis noſtræ in ipſum, id eſt, per Eccleſiam ſeu aggregationem in ipſum. Non eſt credentium cōgregatio niſi in ipſum Chriſtum, qui in nomine illius congregantur.*

Neque per ſpiritum. *Species enumerat uarias per quas turbantur Eccleſiæ: Id eſt, per prophetiā & uaticiniū. Aderāt enim qui ſe prophetas mētirētur, & aſſererēt diē iudicij adeſſe, populo illudētes, & iactātes ſpiritū Dei, cū tamē ducerētur prauis cupiditatibus, ut Mōtaniſtæ & Valētiniani, quibus multa ſcripſerūt Iren. & Euſe.*

Vt non citò moueamini. *Id eſt, ſi auditis de aduentu Domini, nolite citò dimoueri à ueſtra ſentētia, nolite in animos ueſtros, ſiue, nolite uobis perſuadere diē Do-*

minī

mini nunc inſtare. Neque terreamini, id eſt, nolite animis conſternari & pauere, tanquàm deſtituti omni conſilio & auxilio.

Neque per ſermonem. *Secundam adducit ſpeciem perturbandi Eccleſiam. Per ſermonem intelligit doctrinam uiua uoce depromptam, quæ ſi eloquentia & probabilitate inſtructa ſit, peſtilentiſſima eſt.*

Neque per epiſtolam. *Tertia ſpecies eſt epiſtola ſuppoſititia, aut ſcriptum aliquod falſa inſcriptione decoratum. Solent enim (ait Ambroſius) tergiuerſatores ut fallant, ſub nomine alicuius clari uiri epiſtolam fingere, ut autoritas nominis poſſit commendare, quod per ipſum recipi non poſſit. His technis & commentitia arte impuri & nefandi quidam nebulones Eccleſiæ Dei illuſerunt, qui plurimos libros, plures epiſtolas atque tractatus titulo & nomine eruditiſſimorum & ſanctiſſimorum doctorum obtruſere: qui ſi uiuerent, huiuſmodi libros & tractatus non agnoſcerēt, ſuos eſſe negarent. Præterea ſunt libelli præclaris ornati titulis, magnifica & ſpiritalia promittentibus. Sed ſi introſpexeris, uenenatam & erroribus admiſtam deprehendes doctrinam. Cauēdum eſt ab huiuſmodi impoſturis, firmiterq́; teneamus quæ cum matre Eccleſia IESV Chriſti ſponſa, cōuenient, ad quam (ſi de dogmate cōtrouertitur) tanquàm ad anchoram recurramus oportet. Ipſa enim eſt (ut infra ad Timoth. dicitur) columna & firmamentum ueritatis.*

Antichriſti nomina. Antichriſtus. Diſceſſio. Homo peccati. Perditionis filius. Paſtor ſtultus. Idolum.

Quoniam niſi uenerit diſceſſio primùm. *Diſceſſio: id eſt, Antichriſtus, quem eò diſceſſionem appellat, quia re ipſa ita futurū ſit, ut multos faciat à Chriſto deſciſcere, uel electos ipſos ſi fieri poteſt. Hos ſaltē multis tentationibus oppugnabit. Inſuper hunc Hominem peccati dicit, quia futurus ſit ſcelerum omnium patrator, ſeducturusq́; & alios ad peccandum. Perditionis filium nuncupat, ut qui & perdēdus ſit tandem. Hunc Zacharias cap. 11. uocat Paſtorem ſtultum, & Idolum. Euangeliſtæ nominant illum Abominationem, & Deſolationem, in ſancto loco, & templo Dei ſedentem. À Daniele Rex impudens facie dicitur, & Rex laruatus, cuius maledictione os plenum eſt, ait Dauid. Quis igitur iſte? Num Satan erit? Minimè: ſed homo aliquis ab eo uim omnem ad mala peragēda deſumens. Cùm dicitur, quoniam, &c. ſubaudiendum eſt, non ueniet Dominus ad iudicium, niſi &c.*

Et reuelatus fuerit. *Non erit hypocrita Antichriſtus, cuius peccatum lateat, & cognoſci non poſſit: ſed erit manifeſtus homo peccati, qui extollitur ſupra omnem qui dicitur Deus: id eſt, ſupra omnem cui debetur ueneratio religioſa: cuiuſmodi ſunt ſacramenta, & ſacra ſiue res, ſiue loca, ſiue tempora, & ſimilia: imò ſe Deum dicet, & mentietur. Apparet ex hac Antichriſti circunſtantia Mahumetem, qui fuit ſub Heraclio, & cuius ſecta in hunc diem durat, non fuiſſe hunc Antichriſtum, cuius hic Paulus meminit: quia non ſe Deum, ſed ſolum Prophetam, & Dei nuntium appellauit. Antichriſtus Idola euertet, & cultum ſanctorum, ſeq́; Deum eſſe ſolum aſſeret.* Mahumetes.

Num retinetis: *Id eſt, non'ne meminiſtis: ac ſi dicat, Tam modica eſtis memoria, ut quæ paulò ante dixeram, non teneatis.*

Et nunc quid detineat ſcitis. *Cognoſcitis quid prohibeat, & impedimento ſit ne adhuc ueniat ille iniquus. Quid autem illud fuerit, quidam aiunt gratiam ſpiritus, quæ prohiberet. Alij, ut Beatus Chryſoſtomus, Romanum imperium. Nam niſi Romanum imperium euertatur, nullam Antichriſtus habiturus eſt uiam, ut queat pro ſua cupiditate, quæ uelit, perficere. Hoc non dicit Paulus breui futurū, ſed ſuo ut tempore reueletur, ut tempus incertum & inexplicatum relinquat.*

Nam

Nam myſterium iam. *Per iniquitatis myſteriũ Neronẽ deſignat, ait Theophylactus, qui Antichriſti figuram præferret: quãdoquidẽ & impurior eſſet, & Deus dici, & haberi quærebat. Sed quare palàm hũc non nominat? Dico, non quia hũc reformidet Paulus, ſed nos ut erudiat, ut nimia odia refugiamus, niſi fidei ratio urgeat. Aut dicit Antichriſtũ operari, nõ quòd hactenus apparuerit Antichriſtus, ſed quia occultè iã illius ſpiritus, uis, & energia apparet, ualet, & agit in his, q pſequũtur Chriſtianos.*

Neronis nomẽ tacet Paulus.

Tantum ut qui tenet. *Gloſſa ordinaria huic loco iuxta Doctorum ſententiã ſatisfacit. Cùm Romanũ imperium tolletur de medio, (ait Theophylactus) tunc adfuturus eſt ille Antichriſtus. Quemadmodũ enim ante Romanorum ſummã omniũ monarchiã, fuere aliena ſublata imperia, ſicuti Medorum cõſtat à Babylonijs, Babyloniorũ à Perſis, Perſarũ à Macedonibus, Macedonũ à Romanis fuiſſe deleta, ſic & Romanũ hoc regnũ ab Antichriſto tolletur. Et id quidem ita futurum Daniel ipſe teſtificatur cap. 7. per beſtiæ imaginẽ. In hũc modum declaratur textus: Gens Romana, quæ tenet imperium, teneat, donec ab ea auferatur, & tũc Antichriſtus apparebit. Nonnulli de Nerone intelligũt, quẽ putant aut reſurrecturum ac futurum Antichriſtum, aut in hoc ſublatũ adſeruari, ut ſuo tempore prodeat. Quidam de fictis Chriſtianis interpretantur. Quibus de rebus accuratius diſſerit Auguſtinus libro de ciuitate Dei 20. cap. 19.*

Imperiorũ ſucceſsio.

Quem Dominus Ieſus interficiet. *Chriſtus Antichriſtum conſumet opera & uirtute ſpiritus ſancti. Et deſtruet illuſtratione, &c. Id eſt, illuminatione, & claritate Chriſti aduenientis obſcurabitur Antichriſtus. Hic locus deſumptus eſt ex Iſa. cap. 11. Cuius uerba ſic habent: Iudicabit in iuſtitia pauperes, & arguet in æquitate pro manſuetis terræ, & percutiet terrã in uirga oris, & in ſpiritu labiorũ ſuorũ interficiet impium. Venuſta eſt periphraſis uerbi dominici, Spiritus oris aut labiorum. Verbũ enim Dei ualidus ille gladius eſt, quo ſuperbi iſtius Goliath caput amputatur.*

Dilectio ueritatis.

Charitatem ueritatis. *Dilectionem ueritatis: id eſt, amorẽ ueri. Aut, ut alijs placet, ipſum Chriſtum, qui eſt charitas & ueritas.*

Ideo mittet. *Deus permittet ut efficacia ſeductionis & imposturæ agat in eis credentibus Antichriſto qui ſpiritu immundo ducetur. Diuus Hieronymus arbitratur Paulum ſumpſiſſe ex Eſaia cap. 29.*

Primitias in ſalutem. *Hoc loco Paulus ſignificat illos inter primos fuiſſe uocatos ex Theſſalonicenſ. Aut primitias illos dixit, quòd ab initio illos elegerit Deus.*

Siue per ſermonem, ſiue per. *Hîc Paulus hortatur, nõ minore excipienda eſſe honore, quæ ſolo ſermone, nõ ſcripto illis tradidit, quàm quæ literis mãdauit. Propterea cùm Eccleſia ſpiritu ſancto directa nõ minoris ſit autoritatis, quàm Paulus, auſim affirmare, Quæ ſunt nobis Eccleſiæ traditione, ſeu uiua uoce tradita, nõ ſecus atq; illa quæ ſcripſit Apoſtolus ſunt fide digna. Itaque ſi quid ab Eccleſia eſt traditum obſerua, & nihil ultra perquiras. Quid huic loco reſpondebunt Neochriſtiani, qui aſſerunt nihil excipiendum eſſe, quod ſacris literis non eſt expreſſum?*

Eccleſiæ autoritas.

Non minoris autoritatis ſunt quę uoce quàm ſcripto pronunciata ſunt à ſanctis.

Ipſe autem Dominus. *Tollitur hic eorum error, qui eò dicebant filium patre inferiorem, quòd in ſacroſanctis baptiſmi uerbis poſt patrẽ filius nominetur. Ecce contrà, in hoc orationis contextu patri filius antèponitur. Qua oratione exoptat eis profectum & perſeuerantiam per Deum. Hac ſententia totam Euangelij ſummam intertexuit, nempe quòd Deus dilexerit genus humanum, & dederit ipſi æternam conſolatiouem IESVM Chriſtum, qui eſt ſpes noſtra: dederit inquam non propter merita noſtra, ſed per gratiam ſuam.*

CONCILIATIO.

CVM *Ezechiel 18.cap.dixerit,Nolo mortẽ peccatoris,ſed magis ut uiuat:Quid hic Paulus ait,Quòd Deus Antichriſtum aduentare permittet,cuius aduentu homines tantum nocumenti accepturi ſunt?*

RESPONDENDVM: *Nullus timor inceßat, electos nõ peſſundabit Antichriſtus. Ait enim Paulus, In omni ſeductione iniquitatis ijs qui pereunt,non autem ijs qui ſalui fient,id eſt,electis. Habet nanq; ille in perditis poteſtatem,qui, uel ſi nec eſſet ille uenturus,eßent tamen in ſua peruicacia permanſuri.*

DICTIO.

DISCESSIO *à diſcedo, Græcis eſt Apoſtaſia, quod diuus Ambroſius uertit Defectionem. Nempe cum aliquis deſciſcit à ſuo autore,ſeu principe. Hinc Apoſtatare, & Apoſtata.* Diſceßio.

HOMO *peccati. Antichriſtus intelligatur, qui ſecundum operationem erroris, id eſt,energiam & efficaciam ſeductionis, uel impoſturæ, ſeducturus eſt multos per prodigia,quæ facturus eſt:nimirum agente ſpiritu immundo in illo.* Homo peccati.

In otioſos inuehitur. CAP. III. Coloſſ.4.a

De cætero,] quod ſupereſt,

Importunis.] abſurdis, uel, prodigioſis,

DE cætero, fratres, orate pro nobis, ut ſermo Dei currat & clarificetur,ſicut & apud uos:& ut liberemur ab importunis, & malis hominibus: non enim omnium eſt fides. Fidelis autem Dominus eſt,qui confirmabit uos,& cuſtodiet à malo. Cõfidimus autem de uobis, fratres, in Domino, quòd quæcunque præcipimus,& facitis,& facietis. Dominus autem dirigat corda ueſtra in charitate Dei,& patientia Chriſti. Denunciamus autem uobis,fratres, in nomine Domini noſtri IESV Chriſti, ut ſubtrahatis uos ab omni fratre ambulante inordinatè, & non ſecundum traditionẽ quam acceperunt à nobis. Ipſi enim ſcitis, quemadmodum oporteat imitari nos: quoniam nõ inquieti fuimus inter uos, neq; gratis panem manducauimus ab aliquo: ſed in labore, & in fatigatione nocte & die operantes, ne quem ueſtrum grauaremus. Non quaſi non habuerimus poteſtatem: ſed ut noſmetipſos formam daremus uobis, ad imitandum nos. Nam & cùm eſſemus apud uos,hoc denuntiabamus uobis,Quoniam ſi quis non uult operari, nec manducet. Audiuimus enim inter uos quoſdam ambulantes inquietè,nihil operantes, ſed curioſè agentes. Iis autem, qui eiuſmodi ſunt, denuntiamus,& obſecramus in Domino IESV, ut cum ſilentio operantes, ſuum panem manducent. Vos autem,fratres,nolite deficere benefacientes. Quòd ſi quis non obedit uerbo noſtro per epiſtolam, hũc notate: &

Patientia] in expectationem Denuntiamus] præcipimus.

Inquieti fuimus] inordinate geſsim' nos.

Laborat manibus Paulus. Act.20.g 1.Corint.4.c 1.Theſſ.2.b

Inquiete.] inordinate,

Galat.6.c

Excommunicatio.

Notate] indicate

ne commiſceamini cum illo, ut confundatur: & nolite quaſi inimicum exiſtimare, ſed corripite ut fratrem. Corripite] admonete
Ipſe autem Deus pacis det uobis pacem ſempiternam, in omni loco. Dominus ſit cum omnibus uobis. Salutatio, mea manu Pauli: quod eſt ſignum in omni epiſtola. Ita ſcribo. Gratia Domini noſtri IESV Chriſti cum omnibus uobis. Amen. Loco.] modo.

Vt liberemur. *Non quòd tremulus, & timidus iſta pro ſe roget, qui paratus erat pro Euangelio mori, ut uides ad Philip. 2. Sed rogat pro ſalute illorum, qui adhuc indigebant uerbo Dei, ut ſcribit ad Philippenſes 1. Permanere (inquit) in carne neceſſarium eſt propter uos. Sunt autem abſurdi homines, qui non ſolùm pugnant cõtra ea, quæ Dei ſunt, quæ non poſſunt intelligere: ſed etiam contra omnem rationem: hos uocat Importunos, & Inquietos, qui nullo loco ſtare poßunt, ne deprehendantur in ſuis conciliabulis, uagi ſunt, domicilia mutantes.*

Non enim omnium eſt fides. *Non omnium eſt fides, ſed eorum duntaxat qui ut crederent digni ſunt. Multi ſunt qui ſe fingunt & mentiuntur Chriſtianos, ſed non ueri ſunt fideles. Alij ſic exponunt, non omnium eſt fides, id eſt, non omnes ſunt fidi & ueraces qui fidi uolunt uideri. Enallage, id eſt, Immutatio eſt, rem pro perſona poſuit. Fides enim hoc loco, in ea ſignificatione uſurpatur, qua in illa poetę ſententia, Nuſquam tuta fides.*

Confidimus autem de uobis. *Cùm dixißet Paulus, Deum fidelem eſſe, fore req; ut omnia exequatur, obiecißet fortaſſe aliquis, fruſtra eſſe labores, quos ipſi impenderẽt: ideo ut ſegnitiem & ignauiam fugitent, ait, Confidimus, &c. tanquam id dicat, Deus quidem fidelis eſt, & pollicita peracturus: ſed ſi uos aliquid induſtria profeceritis, confidimus & in Deo quidem, quòd uires ſint uobis, & robur ad profectum & tolerantiam præbiturus. Hæc dixit, ne fortè à Deo prorſus fiducia quadam multa pendentes, ſegniores ad bona exequenda reddãtur. Omnia, inquit, ſunt in Deum reijcienda, ſed à uobis etiam aliquid factitandum. Addit uerbum futuri temporis, Facietis, ut doceat ad ultimum uſque ſpiritum neceſſariam his fore uirtutem.*

Et patientia Chriſti. *Beatus Ambroſius legit, In expectationẽ Chriſti. Nẽpe ὑπομονὴ, ſonat perſeuerantiam in re quapiam, non ſine moleſtia: ſed rurſum cum expectatione præmij, aut certe finiendi mali: dicitur ergo hoc loco, Patientia Chriſti, pro ea qua Chriſtus expectatur. Hoc dicto Pauli explicatur modus & ſermo precatiuus utriuſq; doni (charitatis ſcilicet Dei, & Spei qua expectatur Chriſtus) neceſſarij ad ſeruãda præcepta apoſtolica. Aut ſic: Dominus dirigat corda ueſtra: id eſt, ad ueri intelligẽtiam peruenire uos faciat, neq; in deuia declinare. In Chriſti autem patientia dicit, uel ut omnia toleremus aduerſa, ut ille tulit, uel ut patienter Chriſti aduẽtum expectemus, ut dictum eſt. Cùm dixit Dominum, intellige Spiritum ſanctum, ut ait Baſilius magnus.*

Denuntiamus autẽ. *Sæpe alias, ait Chryſoſtomi abbreuiator, diximus denũtiationem, auſteram quandam præferre doctrinam. Nunc igitur tremendam magis faciens Paulus, inquit, non nos præcipimus, ſed Chriſtus ipſe.*

Ambulante inordinatè. *Hos notat Paulus, qui ſuſceptum ordinem & uitæ ritum, iuxta ſanctæ matris eccleſiæ inſtitutum, ſe ſubtrahunt, & ſubducunt, nolentes ſubdi legibus eccleſiæ: quod ſequenti textu explicat Paulus, dicens, Qui non ambulãt*

ſecundum

ſecundum traditiones, quas acceperunt à nobis. Hi extra claſſem & ſuum ordinem ſe ſubducentes, inordinatè, & intemperanter uiuunt. Aut dicit Inordinatè, notans eos, qui per ignauiam & ſegnitiem uitam degebant, nil operantes, ſed aliena (ut dicitur) uolentes uiuere quadra.

Ne quem ueſtrum grauaremus. *Propriè Grauare eſt, ab inuitis aliquid capere. Ne quempiã ueſtrum grauaremus, eò dixit, quia inopia tunc laborarẽt fideles.* Grauare.

Audiuimus enim inter uos. *Notat Paulus quoſdam inquietos, & immorigeros, qui otiosè uiuunt, & ex labore aliorum uitam producunt, inuento aliquo prætextu, quo hoc eis iure debeatur.* Otioſos & inquietos arguit Paulus.

Quòd ſi quis non obedit. *Chriſtianam & euangelicam excommunicationem oſtendit, & in quos ferri & denuntiari debet. Si quis noſtræ epiſtolæ dictis non obedierit, hunc notate, & à nobis ſegregate: non ut pereat, ſed ut confundatur, & pudore ſuffundatur, ut diſcat agnoſcere ſuum erratum. Nolite hunc ut inimicum exiſtimare, ſed ut fratrem corripite: hoc eſt, beneuola & fraterna beneuolentia caſtigate ſeorſum, & benignis uerbis utamini. Baſilius magnus legit, Verbo ueſtro: ſenſus eſt, Si quis uobis nuntiantibus quæ ſcribò non crediderit, atque ſe immorigerum, & minus obſequentem præſtiterit, huius conſortium fugite.* Excommcatio in q ferenda.

CONCILIATIO.

QVID *hic Paulus prohibet cõmiſceri cum ſuperbis, dicens, Quòd ſi quis nõ obedierit uerbo noſtro per epiſtolam, hunc notate, & ne cõmiſceamini cum illo: cùm Chriſtus ſuo exemplo oppoſitum docuerit, qui cum Phariſæis & peccatoribus comedit, & uerſatus eſt.* PAVLVS *non abſolutè præcipit, non uerſandum cum ſuperbis, & inobedientibus: ſed uult loco & tempore à talibus ſeponamur, ut corrigantur. Non ut inimicos exiſtimemus, ſed ut fratres corripiamus. Hæc fiunt, non ut illos perdamus, ſed illis medeamur. Cùm uerò ſperatur fructus, cum ſuperbis uerſari non prohibetur.*

CVM *Dominus Matth. 6. iuſſerit de uictu & tegumento noſtro ſecuros eſſe, & non debere eſſe ſolicitos, dicens, Ne ſoliciti ſitis animæ ueſtræ quid manducetis, neque corpori ueſtro quid induamini: quomodo hic Paulus oppoſitum dicere uidetur, qui nos etiam opificũ artibus, curis, & laboribus oneret, quæ ſolicitudinem & curam pariunt, quid manducemus, aut quo ueſtiamur. Ait enim: Qui non uult operari, non manducet.* RESPONDEO: *In dicto Pauli opera etiam ſpiritualia debemus accipere, de quibus alio loco dicitur, Vnicuique ſicut Deus dedit, Ego plantaui, Apollo rigauit, Deus autem incrementum dedit. Et paulopoſt, Vnuſquiſque ſuam mercedem accipiet ſecundum ſuum laborem: Dei enim cooperatores, Dei agricultura, Dei ædificatio eſtis. Secundum gratiam Dei, quæ data eſt mihi, ut ſapiens architectus fundamentum poſui. Sicut ergo Apoſtolus operatur, plantando, rigando, ædificando, & fundamentum ponendo: ita qui non uult operari, non manducet. Scio pleroſq; hac Pauli autoritate uehementer inuehere in religioſos, & eos qui monaſticen ſunt profeßi. Sed Paulus arguit eos, qui non uolunt laborare. Qui autẽ monaſticen exercent, laborant, & rebus innitũtur ſpiritualibus. Hoc genus uiuendi, ſeu uitæ contemplatiuæ, quãti facit Dominus Luc. 10. uiderint etiam aduerſarij, quorum etiam lubens in re tam manifeſta ſubirem iudicium. Qui aliter ſentiunt, Vigilantij & Viclefi errorem ſequuntur, aduerſus quos totus Doctorum catholicorum torrens ſcripſit. Certè qui alios inſtruit, & rebus ſacris totus uerſatur, ad huiuſmodi manuum laborem cogendus nõ eſt: Quia maius aliud opus pertractat, & plus habẽs difficultatis, quod tunc impedit, ne laborẽ manibus exequatur.*

Laborent tamen hi, qui negligenter & otioſè uiuunt, & manibus opus aliquod potius exerceant, quàm quod in otio uitam producant: ne coram iudice acerbè accuſentur, non ſolùm de tam inerti otio, ſed etiam de omni uerbo otioſo, quod loquuti fuerint.

DICTIO.

Glorifico. GLORIFICO, *pro nobilitare, ſeu celebre fieri hoc loco poſitum eſt.*

Importunus. IMPORTVNVS, *qui caret portu, id eſt quiete, ubi nullus portus eſt: unde importunitas, quæ, ut* Donatus *inquit, neq; loci, neq; temporis habet commoditatem, uel rationem.*

Panis. PANIS *nomine, quicquid ad uictum pertinet* Hebræis *intelligitur: unde* Luc. 14. *Cùm introiſſet* IESVS *in domum cuiuſdam principis phariſæorum ſabbato manducare panem: id eſt, prandere, aut cœnare. &* 1. Regum 10. *Maledictus, inquit* Saul, *qui comederit panem uſque ad ueſperam: ubi panis nomine, omne quod comeditur, intelligit.*

FINIS.

Miſſa eſt ab Athenis ad Theſſalonicenſes, per Titum diaconum, & Oneſimum acolytum.

STATVS PRIORIS EPISTOLAE AD TIMOTHEVM.

Docet Timotheum Paulus de ordinatione epiſcopatus, & diaconij, & totius diſciplinæ eccleſiaſticæ.

LOCI INSIGNES HVIVS EPISTOLAE.

1 Fabulæ inanes, & genealogiæ interminatæ abÿciendæ. Cap. [illegible] III. & VI.
2 Chriſtus ſaluator & mediator. Cap. I. & II.
3 Epiſcopi, presbyteri, & diaconi quales eligi, & eſſe debent. Cap. III. & IIII.
4 Quæ ſit doctrina Chriſtiana, & quæ profana. Cap. I. IIII. & VI.
5 Pro omnibus orandum: item pro regibus & prælatis, ut ſub eis quietè uiuamus. Cap. II.
6 Pietas ad omnia ualet, parùm uerò corporis exercitatio. Cap. IIII.
7 Quid cuiuſq; ſexus ac conditionis hominem oportet ſeruare. Cap. II. III. V. & VI.

EPISTOLA BEATI PAVLI APOSTOLI, AD TIMOTHEVM I.

Lex non iuſto, ſed impio data.

CAPVT I.

Imperium] Delegationem, in functionem.

Dilecto] Germano, ingenuo

PAVLVS Apoſtolus IESV Chriſti ſecundum Imperium Dei ſaluatoris noſtri, & Chriſti IESV ſpei noſtræ, Timotheo dilecto filio in fide, Gratia, & miſericordia, & pax à Deo patre & Chriſto IESV domino noſtro. Sicut rogaui te, ut remaneres Epheſi cùm irem in Macedoniam: ut denuntiares quibuſdam, ne aliter docerent, neque intenderent fabulis, & genealogijs interminatis: quæ quæſtiones præſtant magis, quàm ædificationem Dei, quæ eſt in fide. Finis autem præcepti eſt charitas de corde puro, & conſcientia bona, & fide non ficta. A' quibus quidam aberrantes, conuerſi ſunt in uaniloquium, uolentes eſſe legis doctores, non intelligentes neq; quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. Scimus autē quia bona eſt lex, ſi quis ea legitimè utatur, ſcientes hoc, quia lex iuſto non eſt poſita, ſed iniuſtis, & non ſubditis, impijs, & peccatoribus, ſceleratis, & contaminatis, patricidis, & matricidis, homicidis, fornicarijs, maſculorum concubitoribus, plagiarijs, mendacibus, & periuris, & ſi quid aliud ſanæ doctrinæ aduerſatur, quæ eſt ſecundum Euangelium gloriæ beati Dei, quod creditum eſt mihi.

Act. 16. a

Aliter] diuerſa.

Roma. 7. c

Lex.

Non ſubditis,] Inobſequentibus, qui nolunt ſubdi,

Cōtaminatis,] profanis, uel, à ſacris arcendis,

Apoſtolus IESV Chriſti. *Dicit ſe Apoſtolum IESV Chriſti, & ſibi commiſſum eſſe Apoſtolatum, id eſt officium prædicandi Euangelij à Deo. quaſi diceret, Non uenio mea referre, ſed quæ mihi cōmiſſa ſunt à Deo. Vt iam horum meorum præceptorum contemptus in illum redundet.*

Apoſtolatus.

Dei ſaluatoris. *Deum patrem ſaluatorem uocat, quia ipſe per Chriſtum ſaluat nos, ſicut dicitur ad Epheſ. 1. Fecit nos dilectos in dilecto filio ſuo. Poſt Patrē expreſſum, ſtatim addit & Chriſti: oſtendens, Patris & filij communem eſſe poteſtatem. Secundum imperium, id eſt, delegationem Dei &c.*

Spei noſtræ. *Chriſtum uocat ſpem noſtram, quia qui Chriſtum non habent, in deſperatione uiuunt. Sicut ad Epheſ. 4. Qui deſperantes, ſemetipſos crediderunt impu-*

Chriſtus ſpes noſtra.

dicitiæ, in operationem immunditiæ omnis. Si periclitatur, quis non duxerit fugiendũ ad Chriſtum? Apud alium non eſt tutus portus, ſine hoc non eſt firma anchora.

Germanus Pauli Timotheus.

Dilecto. *Pro Germano dictum eſt, atq; ita legit Ambroſius. Germanum uocat Timotheum uerum, & ingenuum, non adulterinum, quòd per omnia reſponderet ſpirituali patri Paulo: id quod eſt filiorum, referre parentem, & non degenerare. Filius autem uel ætatis, uel charitatis eſt nomen. Qui germani filij ſint in fide, parabola de ſeminante Luc. 8. declarat. Ne quis carnalem filium eſſe Pauli Timotheum crederet, adiecit, in fide. Nam & de Corinthijs ſcribit Apoſtolus: In Chriſto* IESV *per Euangelium ego uos genui. Et fides ac ſynceritas Pauli in Timotheo ut puriſſimo ſpeculo relucebat.*

Miſericordia in epiſcopo.

Miſericordia. *In alijs epiſtolis, ſalutans eccleſias, nõ addit gratiæ & paci Miſericordiam, quam hic, & ſequenti interponit. Non abs re factum putato, ait Rupertus abbas in primũ cap. Apoc. Quia in Timotheo epiſcopos omnes informabat, cuius officij ſummum & neceſſarium decus eſt, Miſericordia. Et ille, ut fertur, zeli feruentioris erat. Idcirco rectè & opportunè uiſcera miſericordiæ illi, ut haberet, præoptabat.*

Vt remaneres Epheſi. *Principio proponit quod præcipuum eſt epiſcopo, in primis cura epiſcopi ſit ſanam doctrinam ſeruare illæſam: in quem finem & uſum Paulus dicit ſe reliquiſſe Epheſi Timotheum. Fungantur ergo epiſcopi ſua functione, ueritatis doctrinam tradant, & eandem aduerſus omnium incurſiones, nebulas, & ſubuerſiones tueantur.*

Pythagoræ impoſtura.

Fabulis & genealogijs. *Erant qui Deorum ſuorum ſeriem enumerabãt, ſeducti à Magis, qualis fuit Pythagoras, qui, ne Deos riderent, in templis supernè* SILENTIVM *inſcribi iuſſit. Illhic continebat digito os, & labia comprimebat, prætereuntes omnes ſilentij admonens. Perplexa erat ſeries genealogiæ ab auis, proauis, tritauisq; repetita. Iudæorum gloria erat in corde, elato & ſuperbo animo iactabãt ſe filios magni illius patriarchæ Abrahæ. Quilibet ſuos recẽſebat maiores, atq; quiſquilijs & rebus nihili diem inſumebant. Ex his duo profert incommoda Paulus, quæ quæſtiones præſtant magis quàm ædificationem. Prius, his tricis & fabulis inuoluũtur, auditores, dum quæſtionum & argumentorum nodos alios ſuper alios nectũt ſpinoſi &*

In mataeologos.

quæſtionibus inflati mataeologi ſeu uani legis doctores. Poſterius incommodum eſt, nihil pietatis, ædificationis, & fructus habent huiuſmodi quæſtiones ſtultæ.

Finis legis.

Finis autem præcepti. *Verſari in genealogijs, & fabulis, non eſt finis & intentio legis. Sed finis, & præcipua intentio legis eſt, Perfecta Dei, & proximi dilectio. Quemadmodum finis medicinæ eſt Sanitas, & non occupatio circa fabulas uanas Chironis, Machaonis, & eorum genealogias: ita finis legis eſt Dilectio, & non uerſari uanis genealogijs. Et quod in medicina eſt ſanitas, in lege eſt dilectio. Qui enim perfectam habet dilectionem, non aliter illi lege opus eſt, quam ſano medicina. Charitatem hic dicit, ſynceram, & quæ non uerbis tantùm, ſed quæ ex ſententia & intimo cordis affectu, proximorumq; miſeratione prouenit. Ex corde puro, id eſt, chariſſima conuerſatione. Solet enim uita impura ſchiſmata facere. Et conſcientia bona, id eſt, animo ſibi bene conſcio & tranquillo, & fide non hypocritica, & ſimulata, ſed uera.*

Simile ut medicinæ finis eſt ſanitas, ita legis eſt dilectio.

Schiſmatũ origo.

Si quis legitimè ea utatur. *Legitimè is utitur lege, qui per legem ad Chriſtum deducitur. Lex nanq;, quæ iuſtificandi caret poteſtate, ad Chriſtum remittit, qui ſolus poteſt iuſtificare. Tota enim legis intentio, omniaq; illa ſacramenta carnalia, & figuræ omnes Chriſtum loquebantur.*

Lex iuſto non eſt poſita. *Iuſtum hoc loco intellige, qui uirtutem eſt aſſequutus, qui nulla legis formidine, ſed ex officio nequitiam odit, & uirtutem complectitur. Habet enim intrinſecus dictantem ſpiritus gratiam. Non igitur indiget pædagogo cogente, cùm omnia ex animo agat, ductus* IESV *Chriſti amore. Quod ſuggillauerat matæologos ſeu uanos legis Doctores, & legis meminerat, non ita accipiendum eſt quòd legem damnauerit, ſed reuera abuſum damnauit. Lex enim, Dei uoluntas eſt.*

Lex iuſto non eſt poſita. Iuſtus.

Sanæ doctrinæ. *Sana doctrina (ait) uocatur quæ eſt ſecundum Euangelium gloriæ, id eſt, glorioſum. Dicitur Euangelium glorioſum quòd gloriam Dei & lucem puram prædicet, ut eſt 2. Corinth. 3. & 4. Addit Deo epitheton, Beatus, ut ſignificet Dei perfectionem, qui ſatis ſit, & noſtris minimè indigeat, quin potius ſalutem & felicitatem ſuam nobis communicare cupiat.*

Confortauit] Potentem reddidit.

Contumelioſus] Violent⁹:

Fidelis] Certus

Patientiã] Clementiã, longanimitatem.

Ad informationem] Ad exprimendum exemplar ijs. &c.

In te] Iuel, de te.

Gratias ago ei, qui me cõfortauit in Chriſto IESV Domino noſtro, quia fidelem me exiſtimauit, ponens in miniſterio, qui prius blaſphemus fui, & perſecutor, & contumelioſus: ſed miſericordiam Dei conſecutus ſum, quia ignorans feci in incredulitate. Superabundauit autem gratia Domini noſtri cum fide, & dilectione, quæ eſt in Chriſto IESV. Fidelis ſermo, & omni acceptione dignus: quòd Chriſtus IESVS uenit in hunc mundum peccatores ſaluos facere, quorum primus ego ſum. Sed ideo miſericordiam cõſecutus ſum: ut in me primo oſtenderet Chriſtus IESVS omnem patientiam ad informationem eorum qui crediturí ſunt illi in uitam æternam. Regi autem ſeculorum immortali, inuiſibili, ſoli Deo honor & gloria in ſecula ſeculorum. Amen. Hoc præceptum commendo tibi fili Timothee: ſecundum præcedentes in te prophetias, ut milites in illis bonam militiam, habens fidem, & bonam conſcientiam: quam quidam repellentes, circa fidem naufragauerunt. Ex quibus eſt Hymenæus, & Alexander: quos tradidi ſatanæ, ut diſcant non blaſphemare.

Chriſtus ſaluator. Matth. 9. b Marci 2. c

Gratias ago ei. *Vide ex Paulo, quàm omnia ſint dei. Dixerat, Creditum ſibi eſſe Euangelium gloriæ beati Dei: id eſt, quo Deus laudatur, & glorificatur, beatusq́; (à quo omnis beatitudo) prædicatur. Deinde addit, Qui me confortauit: hoc eſt, potentem reddidit, per Chriſtum. Subinde, Qui me fidelem iudicauit: item, Miſericordiam adeptus. item: Superabundauit, & exuberauit ſupra modum gratia Chriſti in me, cum fide & dilectione. item, Chriſtus uenit peccatores ſaluos facere.*

Beatus Deus.

Qui prius blaſphemus. *Paulus gradibus quibuſdam uidetur exaggerare ſuum peccatum. Primus gradus eſt Maledicere: ſecundus, Inſectari: tertius, Admouere*

Exaggeratio proprij peccati.

nim. Sed non ſolùm ueniam (ait) conſecutus ſum, cùm talis fuerim, ſed & miſericordiam, ut fierem Apoſtolus. Nam & aliàs ſe extenuans, autoritatem ſibi traditam, Dei miſericordiam uocat, uelut 1. Corinth. 7. Conſilium autem do, tanquam miſericordiam conſequutus. Dicit, ignorans feci in incredulitate, id eſt per incredulitatem, nondum edoctus Euangelium, ſed zelo legis paternæ ducebar.

Fidelis ſermo. Pronuntiaturus digniſſimam de ſalute noſtra ſentẽtiam, auditorum animos præparat ad res maximas. Quod dicturus ſum (ait) eſt ſermo fidelis, id eſt ſententia certiſſima, quæ omni acceptione digna eſt. Id eſt, quæ multis nominibus, ſumma diligentia, et, ut dici ſolet, obuijs manibus excipienda eſt. Hanc ipſam audientes excipite. Chriſtus IESVS uenit in hunc mundum peccatores ſaluos facere. Chriſtus uenit in mundum, id eſt, incarnatus eſt, qui carnis noſtræ particeps factus obtulit ſe Deo in expiationem omnium peccatorum noſtrorum. Eſt ergo ſolus Chriſtus peccatorum ſpes, ſalus, redemptio, & uita. Obſerua cùm dicit Peccatores, non Iuſtos. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei, Roma. 3.

Quorum primus. Volens Paulus docere certiſſimam eſſe ſententiã, quòd Chriſtus peccatorum expiator eſt, protinus ſe exempli gratia obijcit: Quorum primus ego ſum. Obſerua uoculam illam, primus, hoc loco nõ eſſe ordinis, ſed excellentiæ: quæ perinde ualet ac præcipuus & maximus. Quis animum deſpondebit deſperabit'ue, cum audiet Paulum blaſphemum, perſequutorem, & inſignem peccatorem, eam inueniſſe gratiam apud Chriſtum, qua omnia ſunt illi condonata crimina?

Ideo miſericordiam conſequutus ſum. Occupatio eſt. Obijciet fortaſſe quiſpiam. Hæc tibi obtigit gratia, eadem tamen omnibus non obtinget. Abſit hæc perſuaſio à te, ait Paulus. Nam, ideo miſericordiam conſequutus ſum &c. Ac ſi diceret, hoc exemplo & hac gratuita grauiſſimorum peccatorum meorum remiſſione Chriſtus prouocat omnes quamlibet prioris uitæ maculis inquinatos, ad ſimilem ſpem ueniæ, quam certò recipient, ſi ueteris uitæ illos pœnituerit, & omnem in Chriſtum fiduciam conſtituerint. Ad informationem, Id eſt, ad exemplum, ut ne deſperent. Vt oſtenderet in me omnem patientiam: id eſt, clementiam & longanimitatem. Deus enim lento gradu (ut ſcriptura multis locis docet) ad uindictam procedit. Non quòd peccata illi placeant, ſed quòd nolit mortem peccatoris, ſed magis ut uiuat, & conuertatur. Ad exemplum Pauli pertinent exempla Adæ, Dauidis, Petri, Matthæi, Magdalenæ, Zacchæi, Latronis, & multa huius generis in ſacris expreſſa.

Immortalis. Deus. Soli Deo honor & gloria. Inter has duas dictiones ex lectione Chryſoſtomi & eius abbreuiatoris adijcitur, Sapienti: ut legas, Soli ſapienti Deo. Immortali, id eſt, qui corrumpi non poteſt: ille enim ſua natura eſt uita: Ergo regnum eius eſt æternũ. Inuiſibilis. Inuiſibili: quem creatura, niſi ſpeciali quodam gratiæ lumine adiuta, uidere non poteſt. Solus ſapiens. Ergo regnum eius non eſt de hoc mundo. Soli ſapienti: ergo præter eum, & extra eum, omnia ſunt ſtultitiæ plena: ut nihil ſapientiæ ueræ ſit, ubi ipſe non illuminat, &, ut ſic loquar, ſapientificat. Qui eò dictus eſt rex ſeculorum, quia eſt rex æternus, omnium ætatum & creaturarum conditor, præſes, rector, & dominus.

Hoc præceptum tibi commendo. Præceptum hoc eſt de fine omniũ præceptorum, nempe de Dilectione, & de gratia nobis per Chriſtum collata. Hoc, inquam, tibi commendo ſecundum prophetias, &c. id eſt, ſicuti ſpiritu prophetiæ admonitus, Prophetia pro teſtimonio. feci te epiſcopum: ita iuxta eandem prophetiam nunc præcipio tibi, ut milites ſecundum eandem prophetiam, & illi reſpondeas. Prophetias dicit teſtimonia illa bona, ut eſt in Actis,

in Actis,quæ de Timotheo reddebantur, quando ad ſacerdotium eſt aſſumptus, & ad ſacros ordines prouectus. Perinde dignitatem omnem huiuſmodi ex prophetia & ſpiritus reuelatione adeptus. Tu ergo Timothee,has prophetias contemplare,& quaſi ab illis edoctus,quid tibi agendum ſit,perge pro illarum dignitate omnia facere,ut nequaquam his probro & ignominiæ ſis. Quidam interpretatur Prophetias,doctrinas ſpiritus Dei,ſiue reuelationē ſcripturæ,quam à Paulo,uel aliter acceperat Timotheus. Secundum prophetias præcedentes in te:id eſt,ut ambules ſecundum doctrinam quam accepiſti,& habes,ut eam defendas contra aliter docentes.

Vt milites in illis. *Allegoria eſt,qua Epiſcopum monet uigiliæ & diligentiæ. Præeſſe enim Eccleſiæ,& docere populum,eſt peculiare militiæ quoddā genus,in quo Satan,ſcelera,falſi fratres, hæretici hoſtili exercitu aduerſus populum Dei mouentur. Quod ſi acre bellum omnibus infertur, ei tamen acrius infertur, qui alios inſtruit & munit ad rectè uiuendum. Quare Paulus ait,ne prophetiarum legem & normam excedas,optimam militiam milites,quemadmodum te elegerunt his rebus,quibus te addixerunt. Deſinant ergo Epiſcopi aulæ,& menſis ſeruire:ut diſcant ex hoc loco ſe ſub cœleſtis & eccleſiaſticæ militiæ ſigna uocatos duces uerbi Euangelici, & propugnatores populi Dei aduerſus Satanam,hæreticos, pſeudoprophetas, matæologos, & Lucifugas Antichriſti præambulones,agere debere.*

Doctorib' maximè inuigilādum propter acerrimum bellum.

Habens fidem. *Non ſat tibi erit quòd per ſpiritum & prophetiam ad ſacerdotale munus fueris prouectus,niſi & fides per te indubitata præſtetur,ut uerba rectè pronunties,& conſciētiam bonam,id eſt,uitam irreprehenſibilem,habeas,à qua oritur rectior hæc conſcientia,ita ut alijs præeſſe queas.*

Quam quidam repellentes. *Quam, ſcilicet bonam conſcientiam, repellentes. Sordidè enim, & immundè uiuunt alieni à fide, quæ portus eſt patentiſſimus, qui animum ad tranquillitatem traducit. Quæſtiunculæ uerò & hæſitationes tanquam procellæ mentem utrinq; exagitatam, in miſerum corripiunt naufragium, affliguntq; ſcopulis,uel in profundum demergunt,ait Chryſoſtomus. Quæ eleganti allegoria ſignificauit Paulus dicens, circa fidem naufragauerunt. Nemo neſcit quòd tutiſſima nauis in profundo hoc mundi errorum & ſcelerum pelago eſt ueritas Euangelica,fides,ſpes & charitas. Qui in hac naui perſtant, ſecuri tendunt ad ſalutis portum, & ſalui portum attingunt ſalutis æternæ. Sed qui uentis & flatibus ſuperbiæ uela contentionis dant, abreptiq; malarum cupiditatum fluctibus à puritate uitæ recedunt, impingunt in erroris & perfidiæ ſcopulos,& in profundum malorum demerſi intereunt.*

Quæſtiunculæ labefactant cōſcientias.

Ex quibus eſt Hymenæus. *Chryſoſtomus excommunicationem & reſecationem à corpore Chriſti intelligit:ita ut nulla cum eis fidelium eſſet communio, nulla ſpiritualium ſuffragiorum participatio. Et hæc eſt citra interitum & uexationem carnis, & occulta ſatanæ traditio. Illa autem quæ fuit Corinthij inceſtuoſi manifeſta fuit, cum interitu & uexatione carnis terrifica. Et id factum,non ut perirent, ſed ut ex hac deiectione à ſanctorū ſocietate diſcerent non blaſphemare,& non malè loqui de Chriſto,& eius fide:& reſipiſcentes dignam pœnitentiam agant,& iterum inſerātur corpori Chriſti:à quo qui ſeparatur,paratum habet lupum diabolum,& leonem circumeuntem,& quærentem quem deuoret. Stemus ergo fores in fide.*

Traditio qua à Paulo traditi ſunt Satanæ.

CONCILIATIO.

HAEC *Pauli authoritas, Iuſto non eſt lex poſita: contraria uidetur dicto Ezechielis cap.18. Vir qui in præceptis meis ambulauerit, & iudicia mea cuſtodierit, ut*

Prima.

faciat ueritatem, hic iuſtus eſt. RESPONDEO. *Quemadmodum magiſtratus non eſt, niſi ob malos cohibendos, & Reipublicæ peſtes medendas: ita lex non eſt iuſto poſita, ſed iniuſtis, & inobedientibus. Ad Roma. 13. Principes non ſunt terrori bene agentibus, ſed malé. Et 1. Petri 2. Præſides mittuntur ad uindictam nocentium, laudem uerò rectè agẽtium. Si uniuerſus mundus in Chriſtum crederet, neque lege, neque ma-* Magiſtratus quare inſtituti. *giſtratibus eſſet opus. Sed ob id ſunt, ne publica pax interturbetur, ne facinora ſint impunita, ne cuiuis liceat pro ſua libidine graſſari, & fraudem facere proximo. Lex pædagogus eſt ad Chriſtum, ad Galat. 3. Non iuſtificat ipſa, ſed ad iuſtitiam ueram remittit. Functa eſt ſuo officio, ſi peccatum manifeſtauerit. Quod autem Ezechiel ait, Vir qui in præceptis, &c, non aduerſatur Paulo: declarat enim quis uerè iuſtus ſit, & quæ uirtutes & ſtudia ipſius, unde poßit cognoſci, quãdo ex fructibus agnoſcatur arbor. Hic ambulat in lege Domini die ac nocte, ipſe per ſe facit recta, etiam ſi lex non fuiſſet. Spiritu regitur, qui non ſinit ipſum in legẽ delinquere, Ad Galat. 5. cap. Quòd ſi ſpiritu ducimini, non eſtis ſub lege. Lex non eſt iuſto poſita, & tamen iuſtus obſeruat legem. Videbitur forſitan & dictũ Dauidis huic Paulinæ ſententiæ aduerſari, Legem pone mihi Domine, &c. Sed huic reſpõdendum, Dauidem petiiſſe quòd ſequatur uiam iuſtificationum, ſiue ut magis ac magis in lege Domini meditatus proficeret.*

Secunda. CVM Salomon *in Prouerbijs de uia iniquitatis loquatur, dicens, Omnis qui ambulat in ea, non reuertatur. Quo modo Paulus hoc loco à perſequutione & blaſphemia rediens ait, Qui fui blaſphemus & perſecutor. Et Luc. 22. Petrus à negatione ad fletum conuerſus, reſpectum Chriſti commeruit?* RESPONDEO. *Per ſeipſum homo poteſt in illa uia iniquitatis ambulare. Non poteſt autem per ſeipſum redire, niſi gratia Dei reuocetur.*

Tertia. ADIMANTVS, *Manichæi diſcipulus, ſcripturarum pugnantiam dicebat, Paulus ait, Soli Deo inuiſibili. & Ioan. Nemo Deum uidit unquã. Et tamen Iacob Geneſ. 32. ait: Vidi Dominum facie ad faciem. Eſt ergo in ſacris pugnantia.* INVISI- Deus inuiſibilis in natura. BILIS *eſt Deus in natura ab omnibus. Nulla certè creatura ex ſe capax eſt ut tantum obiectum uideat, niſi lumine gloriæ adiuta, dicente Dauide Pſal. 35. In lumine tuo uidebimus lumen: id eſt, lumen gloriæ creatum conſolidabit, & uires dabit animæ, quæ tanto adiuta leuamine uidebit Deum. Quod maxime probat Ioannes 3. cap. 1. epiſtolæ. Videbimus eum ſicuti eſt. Voluit à Iacob & alijs prophetis & patriarchis uideri, ut placitum illi fuit, ſiue per figuram, ſiue ſcripturam, aut huiuſmodi.*

DICTIO.

Timotheus. TIMOTHEVS, *penultima correpta, gaudet accentu acuto in antepenultima, ſiue Græcam rationem ſequaris, ſiue Latinã. Et licet optandum foret, ut hoc eſſet grauißimum erratum in uita Chriſtianorum, tamen indecorum eſt nos publicitus in re tam manifeſtaria perpetuò errare, nec benemerentibus obtemperare. Hic Lyſtrenſis erat, patre Gentili, & matre Iudæa natus, cui Eunice nomen, ob egregias animi dotes etiam iuuenis inſtitutus à Paulo Epheſiorum epiſcopus.*

Genealogia. GENEALOGIA, *penultima acuta, ſecundum Græcos, Latinè ſermo de generatione, & origine, dicitur.*

Vaniloquium. Mataeologi. VANILOQVIVM, *Græcè Matæologia, uaniloqui Matæologi.*

Cõtaminatus. CONTAMINATVS, *pollutus, infectus. Porrò contaminati piaculo aliquo, à ſacris arceri ſolent.*

Plagiarius. PLAGIARIVS *is dicitur, qui aliena mancipia ſubducit furto, quod genus*

furti

ſurti uocatur Plagium apud Iureconſultos: quemadmodũ qui ſacra furantur, Sacrilegi: qui de publico aut principis fiſco, Peculatores: qui iumenta aliena abducũt, Abigei: Ita qui liberos aut ſeruos ſubducunt, Plagiarij, & Fures mancipariij dicuntur.

NAVFRAGAVERVNT, *pro naufragium fecerunt.*

Pro omnibus orandum. CAP. II.

Obſecro] adhortor. — Orationes pro quib' faciẽdæ.

OBſecro igitur primùm omnium fieri obſecrationes, orationes, poſtulationes, gratiarum actiones, pro omnibus hominibus, pro regibus & omnibus qui in ſublimitate conſtituti ſunt: ut quietam & tranquil-

Caſtitate] honeſtate.

lam uitã agamus in omni pietate & caſtitate: hoc enim bonum eſt, & acceptum coram ſaluatore noſtro Deo: qui omnes homines uult ſaluos fieri, & ad agnitionem

Mediator] conciliator. — Mediator. Chriſtus. 1. Timoth. 1. a

ueritatis uenire. Vnus enim Deus, unus & mediator Dei & hominum, homo Chriſtus IESVS: qui dedit

Redemptionẽ] pretium redemptionis. Prædicator] præco.

redemptionem ſemetipſum pro omnibus: cuius teſtimonium temporibus ſuis confirmatum eſt: in quo poſitus ſum ego prædicator & Apoſtolus (ueritatem dico, non mentior) doctor gentium in fide & ueritate. Volo ergo uiros orare in omni loco, leuãtes puras manus ſine ira, & diſceptatione. Similiter & mulieres in

Mulierum ornatus. — Ornato,] modeſto. — 1. Petri 3. a — Promittentes] profitentes.

habitu ornato, cum uerecundia & ſobrietate ornantes ſe: non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, uel ueſte pretioſa: ſed quod decet mulieres, promittentes pietatem per opera bona. Mulier in ſilentio diſcat, cum omni ſubiectione. Docere autem mulieri non permit-

1. Corint. 14. f — Dominari] autoritatem uſurpare. — Geneſ. 1. d — Geneſ. 3. b — In præuaricatione fuit.] uel, tranſgreſſa eſt.

to, neque dominari in uirũ: ſed eſſe in ſilentio. Adam enim primus formatus eſt, deinde Heua: & Adam non eſt ſeductus, mulier autem ſeducta in præuaricatione fuit. Saluabitur autem per filiorum generationem, ſi permanſerit in fide, & dilectione, & ſanctificatione cum ſobrietate.

Sobrietate.] caſtitate.

Orare docet Paulus.

Primum omnium: *Id eſt, ante omnia, iura diuina quotidie peragenda ſunt. Epiſcopus enim, tanquã cõmunis pater, ſancto altari adſtat, omnibus proſpecturus. Docet hic Paulus epiſcopũ, quòd moneat ſuos auditores, nempe hoc, ut orent. Quomodo enim intelligẽt Euangeliũ, aut dilectionẽ conſequentur in Deum & in proximum, niſi poſtulauerint à Deo ſpiritum bonũ? ut hac admonitione primùm omniũ diſcant, omnia ex Deo pendere, cùm audiunt omnia à Deo poſtulãda. Orent autem pro omnibus hominibus, etiam inimicis, id quod uera poſtulat charitas. Nec excludant ab oratione Reges, & Principes, licet impios, ut ſub eis in pace uiuamus. Obſecrationes dicũt ſupplicationes eſſe quaſdam, quibus, urgentibus malis & triſtitiam inferentibus liberari depoſcim*

Obſecratiões.

quàm ſit Deus. Num retinetis, quòd, cùm adhuc eſſem apud uos, hæc dicebam uobis? Et nunc quid detineat ſcitis: ut reueletur in ſuo tempore. (Nam myſterium iam operatur iniquitatis: tantum ut qui tenet, nunc teneat, donec de medio fiat) Et tunc reuelabitur ille iniquus, quem Dominus IESVS interficiet ſpiritu oris ſui, & deſtruet illuſtratione aduentus ſui eum cuius eſt aduentus ſecundum operationẽ Satanæ, in omni uirtute, & ſignis, & prodigijs mendacibus, & in omni ſeductione iniquitatis ijs qui pereunt, eo quòd charitatẽ ueritatis non receperunt, ut ſalui fierent. Ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio: ut iudicentur omnes qui non crediderunt ueritati, ſed conſenſerunt iniquitati. Nos autem debemus gratias agere Deo ſemper pro uobis, fratres dilecti à Deo, quod elegerit uos Deus primitias in ſalutem, in ſanctificatione ſpiritus, & in fide ueritatis. Ad quod & uocauit uos per Euangelium noſtrũ, in acquiſitionem gloriæ Domini noſtri IESV Chriſti. Itaq; fratres ſtate, & tenete traditiones, quas didiciſtis, ſiue per ſermonem, ſiue per epiſtolam noſtram. Ipſe autem Dominus noſter IESVS Chriſtus, & Deus & pater noſter, qui dilexit nos, & dedit conſolationem æternam & ſpem bonam in gratia, exhortetur corda ueſtra, & confirmet in omni opere & ſermone bono.

Eſaiæ 11, a

Odientibus ueritatẽ quale iudicium

Operatur] uel, agit

Nunc] uel, in preſentia

Fiat] Tollatur

Virtute,] Potentia,

Operationẽ erroris,] Efficaciam ſeductionis.

Conſenſerunt iniquitati.] Placuit eis iniquitas.

Primitias] Ab initio

In gratia,] uel per gratiam.

Exhortetur] Conſoletur

Rogamus autem. *Cùm audirent quidam, tum ex hac tum priore epiſtola, quæ de aduentu Domini & reſurrectione Paulus diſſeruit, opinati ſunt diem Domini & finem rerum omniũ inſtare, & pro foribus adeſſe. Hæc prædicabãt pſeudoapoſtoli, & per cõpita & cœtus hominũ clamare non deſinebant. Quæ in multorum perniciem cedebãt. Cæterũ explicat quæ diem iudicij præcedent, & quibus ſignis præcedentibus præmonendi ſint homines. Quoniã hoc errore auellebantur ab unitate Eccleſiæ: ideo rogat & hortatur per aduentum Domini, & unionis membrorum corporis ad caput, qui eſt Chriſtus, ut non dimoueãtur à ſana & pura doctrina, quam receperant, & ne Antichriſti præambulonibus adhærerẽt. Cùm dicit, & cõgregationis noſtræ in ipſum, id eſt, per Eccleſiam ſeu aggregationem in ipſum. Non eſt credentium cõgregatio niſi in ipſum Chriſtum, qui in nomine illius congregantur.*

Neque per ſpiritum. *Species enumerat uarias per quas turbantur Eccleſiæ: Id eſt, per prophetiã & uaticiniũ. Aderãt enim qui ſe prophetas mẽtirẽtur, & aſſererẽt diẽ iudicij adeſſe, populo illudẽtes, & iactãtes ſpiritũ Dei, cũ tamẽ ducerẽtur prauis cupiditatibus, ut Mõtaniſtæ & Valẽtiniani, quibus multa ſcripſerũt Iren. & Euſe.*

Vt non citò moueamini. *Id eſt, ſi auditis de aduentu Domini, nolite citò dimoueri à ueſtra ſentẽtia, nolite in animos ueſtros, ſiue, nolite uobis perſuadere diẽ Do-*

mini nunc inſtare. Neque terreamini, id eſt, nolite animis conſternari & pauere, tanquàm deſtituti omni conſilio & auxilio.

Neque per ſermonem. *Secundam adducit ſpeciem perturbandi Eccleſiam. Per ſermonem intelligit doctrinam uiua uoce depromptam, quæ ſi eloquentia & probabilitate inſtructa ſit, peſtilentiſsima eſt.*

Neque per epiſtolam. *Tertia ſpecies eſt epiſtola ſuppoſititia, aut ſcriptum aliquod falſa inſcriptione decoratum. Solent enim (ait Ambroſius) tergiuerſatores ut fallant, ſub nomine alicuius clari uiri epiſtolam fingere, ut autoritas nominis poßit commendare, quod per ipſum recipi non poßit. His technis & commentitia arte impuri & nefandi quidam nebulones Eccleſiæ Dei illuſerunt, qui plurimos libros, plures epiſtolas atque tractatus titulo & nomine eruditißimorum & ſanctißimorum doctorum obtruſere: qui ſi uiuerent, huiuſmodi libros & tractatus non agnoſcerēt, ſuos eſſe negarent. Præterea ſunt libelli præclaris ornati titulis, magnifica & ſpiritalia promittentibus. Sed ſi introſpexeris, uenenatam & erroribus admiſtam deprehendes doctrinam. Cauēdum eſt ab huiuſmodi impoſturis, firmiterq; teneamus quæ cum matre Eccleſia IESV Chriſti ſponſa, cōueniunt, ad quam (ſi de dogmate cōtrouertitur) tanquàm ad anchoram recurramus oportet. Ipſa enim eſt (ut infra ad Timoth. dicitur) columna & firmamentum ueritatis.*

Antichriſti nomina.

Quoniam niſi uenerit diſceſsio primùm. *Diſceßio: id eſt, Antichriſtus, quem eò diſceßionem appellat, quia re ipſa ita futurū ſit, ut multos faciat à Chriſto deſciſcere, uel electos ipſos ſi fieri poteſt. Hos ſaltē multis tentationibus oppugnabit. Inſuper hunc Hominem peccati dicit, quia futurus ſit ſcelerum omnium patrator, ſeducturusq; & alios ad peccandum. Perditionis filium nuncupat, ut qui & perdēdus ſit tandem. Hunc Zacharias cap. 11. uocat Paſtorem ſtultum, & Idolum. Euangeliſtæ nominant illum Abominationem, & Deſolationem, in ſancto loco, & templo Dei ſedentem. À Daniele Rex impudens facie dicitur, & Rex laruatus, cuius maledictione os plenum eſt, ait Dauid. Quis igitur iſte? Num Satan erit? Minimè: ſed homo aliquis ab eo uim omnem ad mala peragēda deſumens. Cùm dicitur, quoniam, &c. ſubaudiendum eſt, non ueniet Dominus ad iudicium, niſi &c.*

Antichriſtus. Diſceſsio. Homo peccati. Perditionis filius. Paſtor ſtultus. Idolum.

Et reuelatus fuerit. *Non erit hypocrita Antichriſtus, cuius peccatum lateat, & cognoſci non poßit: ſed erit manifeſtus homo peccati, qui extollitur ſupra omnem qui dicitur Deus: id eſt, ſupra omnem cui debetur ueneratio religioſa: cuiuſmodi ſunt ſacramenta, & ſacra ſiue res, ſiue loca, ſiue tempora, & ſimilia: imò ſe Deum dicet, & mentietur. Apparet ex hac Antichriſti circunſtantia Mahumetem, qui fuit ſub Heraclio, & cuius ſecta in hunc diem durat, non fuiße hunc Antichriſtum, cuius hîc Paulus meminit: quia non ſe Deum, ſed ſolum Prophetam, & Dei nuntium appellauit. Antichriſtus Idola euertet, & cultum ſanctorum, ſeq; Deum eſſe ſolum aſſeret.*

Mahumetes.

Num retinetis: *Id eſt, non'ne meminiſtis: ac ſi dicat, Tam modica eſtis memoria, ut quæ paulò ante dixeram, non teneatis.*

Et nunc quid detineat ſcitis. *Cognoſcitis quid prohibeat, & impedimento ſit ne adhuc ueniat ille iniquus. Quid autem illud fuerit, quidam aiunt gratiam ſpiritus, quæ prohiberet. Alij, ut Beatus Chryſoſtomus, Romanum imperium. Nam niſi Romanum imperium euertatur, nullam Antichriſtus habiturus eſt uiam, ut queat pro ſua cupiditate, quæ uelit, perficere. Hoc non dicit Paulus breui futurū, ſed ſuo ut tempore reueletur, ut tempus incertum & inexplicatum relinquat.*

Nam myſterium iam. *Per iniquitatis myſteriū Neronē deſignat, ait Theophylactus, qui Antichriſti figuram præferret: quādoquidē & impurior eſſet, & Deus dici, & haberi quærebat. Sed quare palàm hūc non nominat? Dico, non quia hūc reformidet Paulus, ſed nos ut erudiat, ut nimia odia refugiamus, niſi fidei ratio urgeat. Aut dicit Antichriſtū operari, nō quòd hactenus apparuerit Antichriſtus, ſed quia occultè iā illius ſpiritus, uis, & energia apparet, ualet, & agit in his, q̄ pſequūtur Chriſtianos.*

Neronis nomē tacet Paulus.

Tantum ut qui tenet. *Gloſſa ordinaria huic loco iuxta Doctorum ſententiā ſatisfacit. Cùm Romanū imperium tolletur de medio, (ait Theophylactus) tunc adfuturus eſt ille Antichriſtus. Quemadmodū enim ante Romanorum ſummā omniū monarchiā, fuere aliena ſublata imperia, ſicuti Medorum cōſtat à Babylonijs, Babyloniorū à Perſis, Perſarū à Macedonibus, Macedonū à Romanis fuiſſe deleta, ſic & Romanū hoc regnū ab Antichriſto tolletur. Et id quidem ita futurum Daniel ipſe teſtificatur cap. 7. per beſtiæ imaginē. In hūc modum declaratur textus: Gens Romana, quæ tenet imperium, teneat, donec ab ea auferatur, & tūc Antichriſtus apparebit. Nonnulli de Nerone intelligūt, quē putant aut reſurrecturum ac futurum Antichriſtum, aut in hoc ſublatū adſeruari, ut ſuo tempore prodeat. Quidam de fictis Chriſtianis interpretantur. Quibus de rebus accuratius diſſerit Auguſtinus libro de ciuitate Dei 20. cap. 19.*

Imperiorū ſucceſſio.

Quem Dominus Ieſus interficiet. *Chriſtus Antichriſtum conſumet opera & uirtute ſpiritus ſancti. Et deſtruet illuſtratione, &c. Id eſt, illuminatione, & claritate Chriſti aduenientis obſcurabitur Antichriſtus. Hic locus deſumptus eſt ex Iſa. cap. 11. Cuius uerba ſic habent: Iudicabit in iuſtitia pauperes, & arguet in æquitate pro manſuetis terræ, & percutiet terrā in uirga oris, & in ſpiritu labiorū ſuorū interficiet impium. Venuſta eſt periphraſis uerbi dominici, Spiritus oris aut labiorum. Verbū enim Dei ualidus ille gladius eſt, quo ſuperbi iſtius Goliath caput amputatur.*

Charitatem ueritatis. *Dilectionem ueritatis: id eſt, amorē ueri. Aut, ut alijs placet, ipſum Chriſtum, qui eſt charitas & ueritas.*

Dilectio ueritatis.

Ideo mittet. *Deus permittet ut efficacia ſeductionis & impoſturæ agat in eis credentibus Antichriſto qui ſpiritu immundo ducetur. Diuus Hieronymus arbitratur Paulum ſumpſiſſe ex Eſaia cap. 29.*

Primitias in ſalutem. *Hoc loco Paulus ſignificat illos inter primos fuiſſe uocatos ex Theſſalonicenſ. Aut primitias illos dixit, quòd ab initio illos elegerit Deus.*

Siue per ſermonem, ſiue per. *Hic Paulus hortatur, nō minore excipienda eſſe honore, quæ ſolo ſermone, nō ſcripto illis tradidit, quàm quæ literis mādauit. Propterea cùm Eccleſia ſpiritu ſancto directa nō minoris ſit autoritatis, quàm Paulus, auſim affirmare, Quæ ſunt nobis Eccleſiæ traditione, ſeu uiua uoce tradita, nō ſecus atq; illa quæ ſcripſit Apoſtolus ſunt fide digna. Itaque ſi quid ab Eccleſia eſt traditum obſerua, & nihil ultra perquiras. Quid huic loco reſpondebunt Neochriſtiani, qui aſſerunt nihil excipiendum eſſe, quod ſacris literis non eſt expreſſum?*

Eccleſiæ autoritas.
Non minoris autoritatis ſunt quę uoce quàm ſcripto pronunciata ſunt à ſanctis.

Ipſe autem Dominus. *Tollitur hic eorum error, qui cò dicebant filium patre inferiorem, quòd in ſacroſanctis baptiſmi uerbis poſt patrē filius nominetur. Ecce contrà, in hoc orationis contextu patri filius antèponitur. Qua oratione exoptat eis profectum & perſeuerantiam per Deum. Hac ſententia totam Euangelij ſummam intertexuit, nempe quòd Deus dilexerit genus humanum, & dederit ipſi æternam conſolationem IESVM Chriſtum, qui eſt ſpes noſtra: dederit inquam non propter merita noſtra, ſed per gratiam ſuam.*

CONCIL

CONCILIATIO.

CVM *Ezechiel 18.cap.dixerit,Nolo mortẽ peccatoris,ſed magis ut uiuat:Quid hic Paulus ait,Quòd Deus Antichriſtum aduentare permittet,cuius aduentu homines tantum nocumenti accepturi ſunt?*

RESPONDENDVM: *Nullus timor inceßat, electos nõ peſſundabit Antichriſtus.Ait enim Paulus,In omni ſeductione iniquitatis ijs qui pereunt,non autem ijs qui ſalui fient,id eſt,electis.Habet nanq; ille in perditis poteſtatem,qui, uel ſi nec eſſet ille uenturus,eßent tamen in ſua peruicacia permanſuri.*

DICTIO.

Diſceſsio.

DISCESSIO *à diſcedo, Græcis eſt Apoſtaſia, quod diuus Ambroſius uertit Defectionem.Nempe cum aliquis deſciſcit à ſuo autore,ſeu principe.Hinc Apoſtatare, & Apoſtata.*

Homo peccati.

HOMO *peccati. Antichriſtus intelligatur, qui ſecundum operationem erroris, id eſt,energiam & efficaciam ſeductionis, uel impoſturæ, ſeducturus eſt multos per prodigia,quæ facturus eſt:nimirum agente ſpiritu immundo in illo.*

In otioſos inuehitur. CAP. III.

Coloſſ.4.a

De cætero,] quod ſupereſt,

Importunis.] abſurdis, uel, prodigioſis,

DE cætero, fratres, orate pro nobis, ut ſermo Dei currat & clarificetur,ſicut & apud uos:& ut liberemur ab importunis, & malis hominibus: non enim omnium eſt fides.Fidelis autem Dominus eſt,qui confirmabit uos,& cuſtodiet à malo. Cõfidimus autem de uobis, fratres, in Domino, quòd quæcunque præcipimus,& facitis,& facietis. Dominus autem dirigat corda ueſtra in charitate Dei,& patientia Chriſti.

Patientia] In expectationem

Denuntiamus] præcipimus,

Denuntiamus autem uobis,fratres, in nomine Domini noſtri IESV Chriſti, ut ſubtrahatis uos ab omni fratre ambulante inordinatè, & non ſecundum traditionẽ quam acceperunt à nobis. Ipſi enim ſcitis, quemadmodum oporteat imitari nos: quoniam nõ inquieti fuimus inter uos, neq; gratis panem manducauimus ab aliquo: ſed in labore, & in fatigatione nocte & die operantes, ne quem ueſtrum grauaremus. Non quaſi non habuerimus poteſtatem: ſed ut noſmetipſos formam daremus uobis, ad imitandum nos. Nam & cùm eſſemus apud uos,hoc denuntiabamus uobis,Quoniam ſi quis non uult operari, nec manducet. Audiuimus enim inter uos quoſdam ambulantes inquietè,nihil operantes, ſed curioſè agentes. Iis autem, qui eiuſmodi ſunt, denuntiamus,& obſecramus in Domino IESV,ut cum ſilentio operantes, ſuum panem manducent. Vos autem,fratres,nolite deficere benefacientes.Quòd ſi quis non obedit uerbo noſtro per epiſtolam, hũc notate: &

Inquieti fuimus] inordinate geſsim' nos.

Laborat manibus Paulus.
Act.20.g
1.Corint.4.c
1.Theſſ.2.b

Inquiete,] inordinate,

Galat.6.c

Excommunicatio.

Notate] Indicate

ne commiſceamini cum illo, ut confundatur: & nolite quaſi inimicum exiſtimare, ſed corripite ut fratrem. Ipſe autem Deus pacis det uobis pacem ſempiternam, in omni loco. Dominus ſit cum omnibus uobis. Salutatio, mea manu Pauli: quod eſt ſignum in omni epiſtola. Ita ſcribo. Gratia Domini noſtri IESV Chriſti cum omnibus uobis. Amen.

Corripite] admonete

Loco.] modo.

Vt liberemur. *Non quòd tremulus, & timidus iſta pro ſe roget, qui paratus erat pro Euangelio mori, ut uides ad Philip. 2. Sed rogat pro ſalute illorum, qui adhuc indigebant uerbo Dei, ut ſcribit ad Philippenſes 1. Permanere (inquit) in carne neceſſarium eſt propter uos. Sunt autem abſurdi homines, qui non ſolùm pugnant cõtra ea, quæ Dei ſunt, quæ non poſſunt intelligere: ſed etiam contra omnem rationem: hos uocat Importunos, & Inquietos, qui nullo loco ſtare poßunt, ne deprehendantur in ſuis conciliabulis, uagi ſunt, domicilia mutantes.*

Non enim omnium eſt fides. *Non omnium eſt fides, ſed eorum duntaxat qui ut crederent digni ſunt. Multi ſunt qui ſe fingunt & mentiuntur Chriſtianos, ſed non ueri ſunt fideles. Alij ſic exponunt, non omnium eſt fides, id eſt, non omnes ſunt fidi & ueraces qui fidi uolunt uideri. Enallage, id eſt, Immutatio eſt, rem pro perſona poſuit. Fides enim hoc loco, in ea ſignificatione uſurpatur, qua in illa poetæ ſententia, Nuſquam tuta fides.*

Confidimus autem de uobis. *Cùm dixißet Paulus, Deum fidelem eſſe, foreq; ut omnia exequatur, obiecißet fortaſſe aliquis, fruſtra eſſe labores, quos ipſi impenderẽt: ideo ut ſegnitiem & ignauiam fugitent, ait, Confidimus, &c. tanquam id dicat, Deus quidem fidelis eſt, & pollicita peracturus: ſed ſi uos aliquid induſtria profeceritis, confidimus & in Deo quidem, quòd uires ſint uobis, & robur ad profectum & tolerantiam præbiturus. Hæc dixit, ne fortè à Deo prorſus fiducia quadam multa pendentes, ſegniores ad bona exequenda reddãtur. Omnia, inquit, ſunt in Deum reijcienda, ſed à uobis etiam aliquid factitandum. Addit uerbum futuri temporis, Facietis, ut doceat ad ultimum uſque ſpiritum neceſſariam his fore uirtutem.*

Et patientia Chriſti. *Beatus Ambroſius legit, In expectationẽ Chriſti. Nẽpe ὑπομονὴ, ſonat perſeuerantiam in re quapiam, non ſine moleſtia: ſed rurſum cum expectatione præmij, aut certe finiendi mali: dicitur ergo hoc loco, Patientia Chriſti, pro ea qua Chriſtus expectatur. Hoc dicto Pauli explicatur modus & ſermo precatiuus utriuſq; doni (charitatis ſcilicet Dei, & Spei qua expectatur Chriſtus) neceſſarij ad ſeruãda præcepta apoſtolica. Aut ſic: Dominus dirigat corda ueſtra: id eſt, ad ueri intelligẽtiam peruenire uos faciat, neq; in deuia declinare. In Chriſti autem patientia dicit, uel ut omnia toleremus aduerſa, ut ille tulit, uel ut patienter Chriſti aduẽtum expectemus, ut dictum eſt. Cùm dixit Dominum, intellige Spiritum ſanctum, ut ait Baſilius magnus.*

Denuntiamus autẽ. *Sæpe alias, ait Chryſoſtomi abbreuiator, diximus denũtiationem, auſteram quandam præferre doctrinam. Nunc igitur tremendam magis faciens Paulus, inquit, non nos præcipimus, ſed Chriſtus ipſe.*

Ambulante inordinatè. *Hos notat Paulus, qui ſuſceptum ordinem & uitæ ritum, iuxta ſanctæ matris eccleſiæ inſtitutum, ſe ſubtrahunt, & ſubducunt, nolentes ſubdi legibus eccleſiæ: quod ſequenti textu explicat Paulus, dicens, Qui non ambulãt*

ſecundum

ſecundum traditiones, quas acceperunt à nobis. Hi extra claſſem & ſuum ordinem ſe ſubducentes, inordinatè, & intemperanter uiuunt. Aut dicit Inordinatè, notans eos, qui per ignauiam & ſegnitiem uitam degebant, nil operantes, ſed aliena (ut dicitur) uolentes uiuere quadra.

Ne quem ueſtrum grauaremus. *Propriè Grauare eſt, ab inuitis aliquid capere. Ne quempiã ueſtrum grauaremus, eò dixit, quia inopia tunc laborarẽt fideles.* Grauare.

Audiuimus enim inter uos. *Notat Paulus quoſdam inquietos, & immorigeros, qui otioſè uiuunt, & ex labore aliorum uitam producunt, inuento aliquo prætextu, quo hoc eis iure debeatur.* Otioſos & inquietos arguit Paulus.

Quòd ſi quis non obedit. *Chriſtianam & euangelicam excommunicationem oſtendit, & in quos ferri & denuntiari debet. Si quis noſtræ epiſtolæ dictis non obedierit, hunc notate, & à nobis ſegregate: non ut pereat, ſed ut confundatur, & pudore ſuffundatur, ut diſcat agnoſcere ſuum erratum. Nolite hunc ut inimicum exiſtimare, ſed ut fratrem corripite: hoc eſt, beneuola & fraterna beneuolentia caſtigate ſeorſum, & benignis uerbis utamini. Baſilius magnus legit, Verbo ueſtro: ſenſus eſt, Si quis uobis nuntiantibus quæ ſcribo non crediderit, atque ſe immorigerum, & minus obſequentem præſtiterit, huius conſortium fugite.* Excommunicatio in q[uos] ferenda.

CONCILIATIO.

QVID *hic Paulus prohibet cõmiſceri cum ſuperbis, dicens, Quòd ſi quis nõ obedierit uerbo noſtro per epiſtolam, hunc notate, & ne cõmiſceamini cum illo: cùm Chriſtus ſuo exemplo oppoſitum docuerit, qui cum Phariſæis & peccatoribus comedit, & uerſatus eſt.* PAVLVS *non abſolutè præcipit, non uerſandum cum ſuperbis, & inobedientibus: ſed uult loco & tempore à talibus ſeponamur, ut corrigantur. Non ut inimicos exiſtimemus, ſed ut fratres corripiamus. Hæc fiunt, non ut illos perdamus, ſed illis medeamur. Cùm uerò ſperatur fructus, cum ſuperbis uerſari non prohibetur.*

CVM *Dominus Matth. 6. iuſſerit de uictu & tegumento noſtro ſecuros eſſe, & non debere eſſe ſolicitos, dicens, Ne ſoliciti ſitis animæ ueſtræ quid manducetis, neque corpori ueſtro quid induamini: quomodo hic Paulus oppoſitum dicere uidetur, qui nos etiam opificũ artibus, curis, & laboribus oneret, quæ ſolicitudinem & curam pariunt, quid manducemus, aut quo ueſtiamur. Ait enim: Qui non uult operari, non manducet.* RESPONDEO: *In dicto Pauli opera etiam ſpiritualia debemus accipere, de quibus alio loco dicitur, Vnicuique ſicut Deus dedit, Ego plantaui, Apollo rigauit, Deus autem incrementum dedit. Et paulopoſt, Vnuſquiſque ſuam mercedem accipiet ſecundum ſuum laborem: Dei enim cooperatores, Dei agricultura, Dei ædificatio eſtis. Secundum gratiam Dei, quæ data eſt mihi, ut ſapiens architectus fundamentum poſui. Sicut ergo Apoſtolus operatur, plantando, rigando, ædificando, & fundamentum ponendo: ita qui non uult operari, non manducet. Scio pleroſq; hac Pauli autoritate uehementer inuehere in religioſos, & eos qui monaſticen ſunt profeſſi. Sed Paulus arguit eos, qui non uolunt laborare. Qui autẽ monaſticen exercent, laborant, & rebus innitũtur ſpiritualibus. Hoc genus uiuendi, ſeu uitæ contemplatiuæ, quãti facit Dominus Luc. 10. uiderint etiam aduerſarij, quorum etiam lubens in re tam manifeſta ſubirem iudicium. Qui aliter ſentiunt, Vigilantij & Viclefi errorem ſequuntur, aduerſus quos totus Doctorum catholicorum torrens ſcripſit. Certè qui alios inſtruit, & rebus ſacris totus uerſatur, ad huiuſmodi manuum laborem cogendus nõ eſt: Quia maius aliud opus pertractat, & plus habẽs difficultatis, quod tunc impedit, ne laborẽ manibus exequatur.*

Laborent tamen hi, qui negligenter & otioſè uiuunt, & manibus opus aliquod potius exerceant, quàm quod in otio uitam producant: ne coram iudice acerbè accuſentur, non ſolùm de tam inerti otio, ſed etiam de omni uerbo otioſo, quod loquuti fuerint.

DICTIO.

Glorifico. GLORIFICO, *pro nobilitare, ſeu celebre fieri hoc loco poſitum eſt.*

Importunus. IMPORTVNVS, *qui caret portu, id eſt quiete, ubi nullus portus eſt: unde importunitas, quæ, ut Donatus inquit, neq; loci, neq; temporis habet commoditatem, uel rationem.*

Panis. PANIS *nomine, quicquid ad uictum pertinet Hebræis intelligitur: unde Luc. 14. Cùm introiſſet* IESVS *in domum cuiuſdam principis phariſæorum ſabbato manducare panem: id eſt, prandere, aut cœnare. & 1. Regum 10. Maledictus, inquit Saul, qui comederit panem uſque ad ueſperam: ubi panis nomine, omne quod comeditur, intelligit.*

FINIS.

Miſſa eſt ab Athenis ad Theſſalonicenſes, per Titum diaconum, & Oneſimum acolytum.

STATVS PRIORIS EPISTOLAE AD TIMOTHEVM.

Docet Timotheum Paulus de ordinatione epiſcopatus, & diaconij, & totius diſciplinæ eccleſiaſticæ.

LOCI INSIGNES HVIVS EPISTOLAE.

1 Fabulæ inanes, & genealogiæ interminatæ abijciendæ. Cap. I. IIII. & VI.
2 Chriſtus ſaluator & mediator. Cap. I. & II.
3 Epiſcopi, presbyteri, & diaconi quales eligi, & eſſe debent. Cap. III. & IIII.
4 Quæ ſit doctrina Chriſtiana, & quæ profana. Cap. I. IIII. & VI.
5 Pro omnibus orandum: item pro regibus & prælatis, ut ſub eis quietè uiuamus. Cap. II.
6 Pietas ad omnia ualet, parùm uerò corporis exercitatio. Cap. IIII.
7 Quid cuiuſq; ſexus ac conditionis hominem oportet ſeruare. Cap. II. III. V. & VI.

EPISTOLA BEATI PAVLI APOSTOLI, AD TIMOTHEVM I.

Lex non iuſto, ſed impio data.

CAPVT I.

Imperium] Delegationem, in functionem.

Dilecto] Germano, ingenuo

Act.16.a

PAVLVS Apoſtolus IESV Chriſti ſecundum Imperium Dei ſaluatoris noſtri, & Chriſti IESV ſpei noſtræ, Timotheo dilecto filio in fide, Gratia, & miſericordia, & pax à Deo patre & Chriſto IESV domino noſtro. Sicut rogaui te, ut remaneres Epheſi cùm irem in Macedoniam; ut denuntiares quibuſdam, ne aliter docerent, neque intenderent fabulis, & genealogijs intermi natis: quæ quæſtiones præſtant magis, quàm ædificationem Dei, quæ eſt in fide. Finis autem præcepti eſt charitas de corde puro, & conſcientia bona, & fide non ficta. A` quibus quidam aberrantes, conuerſi ſunt in uaniloquium, uolentes eſſe legis doctores, non intelligentes neq; quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. Scimus autẽ quia bona eſt lex, ſi quis ea legitimè utatur, ſcientes hoc, quia lex iuſto non eſt poſita, ſed iniuſtis, & non ſubditis, impijs, & peccatoribus, ſceleratis, & contaminatis, patricidis, & matricidis, homicidis, fornicarijs, maſculorum concubitoribus, plagiarijs, mendacibus, & periuris, & ſi quid aliud ſanæ doctrinæ aduerſatur, quæ eſt ſecundum Euangelium gloriæ beati Dei, quod creditum eſt mihi.

Aliter] diuerſa.

Roma.7.c

Lex.

Non ſubditis,] Inobſequentibus, qui nolunt ſubdi.

Cõtaminatis,] profanis, uel, à ſacris arcendis,

Apoſtolatus.

Apoſtolus IESV Chriſti. *Dicit ſe Apoſtolum IESV Chriſti, & ſibi commiſſum eſſe Apoſtolatum, id eſt officium prædicandi Euangelij à Deo. quaſi diceret, Non uenio mea referre, ſed quæ mihi cõmiſſa ſunt à Deo. Vt iam horum meorum præceptorum contemptus in illum redundet.*

Dei ſaluatoris. *Deum patrem ſaluatorem uocat, quia ipſe per Chriſtum ſaluat nos, ſicut dicitur ad Epheſ.1. Fecit nos dilectos in dilecto filio ſuo. Poſt Patrẽ expreſſum, ſtatim addit & Chriſti: oſtendens, Patris & filij communem eſſe poteſtatem. Secundum imperium, id eſt, delegationem Dei &c.*

Spei noſtræ. *Chriſtum uocat ſpem noſtram, quia qui Chriſtum non habent, in deſperatione uiuunt. Sicut ad Epheſ.4. Qui deſperantes, ſemetipſos crediderunt impu-*

Chriſtus ſpes noſtra.

diciti æ, in operationem immunditiæ omnis. Si periclitatur, quis non duxerit fugiendũ ad Chriſtum? Apud alium non eſt tutus portus, ſine hoc non eſt firma anchora.

Germanus Pauli Timotheus.

Dilecto. *Pro Germano dictum eſt, atq; ita legit Ambroſius. Germanum uocat Timotheum uerum, & ingenuum, non adulterinum, quòd per omnia reſponderet ſpirituali patri Paulo: id quod eſt filiorum, referre parentem, & non degenerare. Filius autem uel ætatis, uel charitatis eſt nomen. Qui germani filij ſint in fide, parabola de ſeminante Luc. 8. declarat. Ne quis carnalem filium eſſe Pauli Timotheum crederet, adiecit, in fide. Nam & de Corinthijs ſcribit Apoſtolus: In Chriſto* IESV *per Euangelium ego uos genui. Et fides ac ſynceritas Pauli in Timotheo ut puriſsimo ſpeculo relucebat.*

Miſericordia in epiſcopo.

Miſericordia. *In alijs epiſtolis, ſalutans eccleſias, nõ addit gratiæ & paci Miſericordiam, quam hic, & ſequenti interponit. Non abs re factum putato, ait Rupertus abbas in primũ cap. Apoc. Quia in Timotheo epiſcopos omnes informabat, cuius officij ſummum & neceſſarium decus eſt, Miſericordia. Et ille, ut fertur, zeli feruentioris erat. Idcirco rectè & opportunè uiſcera miſericordiæ illi, ut haberet, præoptabat.*

Vt remaneres Epheſi. *Principio proponit quod præcipuum eſt epiſcopo, in primis cura epiſcopi ſit ſanam doctrinam ſeruare illæſam: in quem finem & uſum Paulus dicit ſe reliquiſſe Epheſi Timotheum. Fungantur ergo epiſcopi ſua functione, ueritatis doctrinam tradant, & eandem aduerſus omnium incurſiones, nebulas, & ſubuerſiones tueantur.*

Pythagoræ impoſtura.

Fabulis & genealogijs. *Erant qui Deorum ſuorum ſeriem enumerabãt, ſeducti à Magis, qualis fuit Pythagoras, qui, ne Deos riderent, in templis supernè* SILENTIVM *inſcribi iuſsit. Illhic continebat digito os, & labia comprimebat, prætereuntes omnes ſilentij admonens. Perplexa erat ſeries genealogiæ ab auis, proauis, tritauisq́; repetita. Iudæorum gloria erat in corde, elato & ſuperbo animo iactabãt ſe filios magni illius patriarchæ Abrahæ. Quilibet ſuos recẽſebat maiores, atq; quiſquilijs & rebus nihili diem inſumebant. Ex his duo profert incommoda Paulus, quæ quæſtiones præſtant magis quàm ædificationem. Prius, his tricis & fabulis inuoluũtur, auditores, dum quæſtionum & argumentorum nodos alios ſuper alios nectũt ſpinoſi & quæſtionibus inflati matæologi ſeu uani legis doctores. Poſterius incommodum eſt, nihil pietatis, ædificationis, & fructus habent huiuſmodi quæſtiones ſtultæ.*

In matæologos.

Finis legis.

Finis autem præcepti. *Verſari in genealogijs, & fabulis, non eſt finis & intentio legis. Sed finis, & præcipua intentio legis eſt, perfecta Dei, & proximi dilectio. Quemadmodum finis medicinæ eſt Sanitas, & non occupatio circa fabulas uanas Chironis, Machaonis, & eorum genealogias: ita finis legis eſt Dilectio, & non uerſari uanis genealogijs. Et quod in medicina eſt ſanitas, in lege eſt dilectio. Qui enim perfectam habet dilectionem, non aliter illi lege opus eſt, quam ſano medicina. Charitatem hic dicit, ſynceram, & quæ non uerbis tantùm, ſed quæ ex ſententia & intimo cordis affectu, proximorumq́; miſeratione prouenit. Ex corde puro, id eſt, chariſsima conuerſatione. Solet enim uita impura ſchiſmata facere. Et conſcientia bona, id eſt, animo ſibi bene conſcio & tranquillo, & fide non hypocritica, & ſimulata, ſed uera.*

Sicut medicinæ finis eſt ſanitas, ita legis eſt dilectio.

Schiſmatũ origo.

Si quis legitimè ea utatur. *Legitimè is utitur lege, qui per legem ad Chriſtum deducitur. Lex nanq;, quæ iuſtificandi caret poteſtate, ad Chriſtum remittit, qui ſolus poteſt iuſtificare. Tota enim legis intentio, omniaq́; illa ſacramenta carnalia, & figuræ omnes Chriſtum loquebantur.*

Lex

Lex iuſto non eſt poſita. *Iuſtum hoc loco intellige, qui uirtutem eſt aſſequutus, qui nulla legis formidine, ſed ex officio nequitiam odit, & uirtutem complectitur. Habet enim intrinſecus dictantem ſpiritus gratiam. Non igitur indiget pædagogo cogente, cùm omnia ex animo agat, ductus* IESV *Chriſti amore. Quod ſuggilauerat mataeologos ſeu uanos legis Doctores, & legis meminerat, non ita accipiendum eſt quòd legem damnauerit, ſed reuera abuſum damnauit. Lex enim, Dei uoluntas eſt.*

Lex iuſto non eſt poſita. Iuſtus.

Sanæ doctrinæ. *Sana doctrina (ait) uocatur quæ eſt ſecundum Euangelium gloriæ, id eſt, glorioſum. Dicitur Euangelium glorioſum quòd gloriam Dei & lucem puram prædicet, ut eſt 2. Corinth. 3. & 4. Addit Deo epitheton, Beatus, ut ſignificet Dei perfectionem, qui ſatis ſit, & noſtris minimè indigeat, quin potius ſalutem & felicitatem ſuam nobis communicare cupiat.*

Confortauit] Potentem reddidit.

Contumelioſus] Violent[us].

Fidelis] Certus

Gratias ago ei, qui me cōfortauit in Chriſto IESV Domino noſtro, quia fidelem me exiſtimauit, ponens in miniſterio, qui prius blaſphemus fui, & perſecutor, & contumelioſus: ſed miſericordiam Dei conſecutus ſum, quia ignorans feci in incredulitate. Superabundauit autem gratia Domini noſtri cum fide, & dilectione, quæ eſt in Chriſto IESV. Fidelis ſermo, & omni acceptione dignus: quòd Chriſtus IESVS uenit in hunc mundum peccatores ſaluos facere, quorum primus ego ſum. Sed ideo miſericordiam cōſecutus ſum: ut in me primo oſtenderet Chriſtus IESVS omnem patientiam ad informationem eorum qui crediturí ſunt illi in uitam æternam. Regi autem ſeculorum immortali, inuiſibili, ſoli Deo honor & gloria in ſecula ſeculorum. Amen. Hoc præceptum commendo tibi fili Timothee: ſecundum præcedentes in te prophetias, ut milites in illis bonam militiam, habens fidem, & bonam conſcientiam: quam quidam repellentes, circa fidem naufragauerunt. Ex quibus eſt Hymenæus, & Alexander: quos tradidi ſatanæ, ut diſcant non blaſphemare.

Chriſtus ſaluator. Matth. 9. b Marci 2. c

Patientiã] Clementiã, longanimitatem. Ad informationem] Ad exprimendum exemplar iis. &c. In te] uel, de te.

Gratias ago ei. *Vide ex Paulo, quàm omnia ſint dei. Dixerat, Creditum ſibi eſſe Euangelium gloriæ beati Dei: id eſt, quo Deus laudatur, & glorificatur, beatusq́; (à quo omnis beatitudo) prædicatur. Deinde addit, Qui me confortauit: hoc eſt, potentem reddidit, per Chriſtum. Subinde, Qui me fidelem iudicauit: item, Miſericordiam adeptus. item: Superabundauit, & exuberauit ſupra modum gratia Chriſti in me, cum fide & dilectione. item, Chriſtus uenit peccatores ſaluos facere.*

Beatus Deus.

Qui prius blaſphemus. *Paulus gradibus quibuſdam uidetur exaggerare ſuum peccatum. Primus gradus eſt Maledicere: ſecundus, Inſectari: tertius, Admouere*

Exaggeratio proprij peccati.

nim. Sed non ſolùm ueniam (ait) conſecutus ſum, cùm talis fuerim, ſed & miſericordiam, ut fierem Apoſtolus. Nam & aliàs ſe extenuans, autoritatem ſibi traditam, Dei miſericordiam uocat, uelut 1. Corinth. 7. Conſilium autem do, tanquam miſericordiam conſequutus. Dicit, ignorans feci in incredulitate, id eſt per incredulitatem, nondum edoctus Euangelium, ſed zelo legis paternæ ductabar.

Fidelis ſermo. *Pronuntiaturus digniſsimam de ſalute noſtra ſentẽtiam, auditorum animos præparat ad res maximas. Quod dicturus ſum (ait) eſt ſermo fidelis, id eſt ſententia certiſsima, quæ omni acceptione digna eſt. Id eſt, quæ multis nominibus, ſumma diligentia, et, ut dici ſolet, obuijs manibus excipienda eſt. Hanc ipſam audientes excipite. Chriſtus* IESVS *uenit in hunc mundum peccatores ſaluos facere. Chriſtus uenit in mundum, id eſt, incarnatus eſt, qui carnis noſtræ particeps factus obtulit ſe Deo in expiationem omnium peccatorum noſtrorum. Eſt ergo ſolus Chriſtus peccatorum ſpes, ſalus, redemptio, & uita. Obſerua cum dicit Peccatores, non Iuſtos. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei, Roma. 3.*

Quorum primus. *Volens Paulus docere certiſsimam eſſe ſententiã, quòd Chriſtus peccatorum expiator eſt, protinus ſe exempli gratia obijcit: Quorum primus ego ſum. Obſerua uoculam illam, primus, hoc loco nõ eſſe ordinis, ſed excellentiæ: quæ perinde ualet ac præcipuus & maximus. Quis animum deſpondebit deſperabit'ue, cum audiet Paulum blaſphemum, perſequutorem, & inſignem peccatorem, eam inueniſſe gratiam apud Chriſtum, qua omnia ſunt illi condonata crimina?*

Ideo miſericordiam conſequutus ſum. *Occupatio eſt. Obijciet fortaſſe quiſpiam. Hæc tibi obtigit gratia, eadem tamen omnibus non obtinget. Abſit hæc perſuaſio à te, ait Paulus. Nam, ideo miſericordiam conſequutus ſum &c. Ac ſi diceret, hoc exemplo & hac gratuita grauiſsimorum peccatorum meorum remiſsione Chriſtus prouocat omnes quamlibet prioris uitæ maculis inquinatos, ad ſimilem ſpem ueniæ, quam certò recipient, ſi ueteris uitæ illos pœnituerit, & omnem in Chriſtum fiduciam conſtituerint. Ad informationem, Id eſt, ad exemplum, ut ne deſperent. Vt oſtenderet in me omnem patientiam: id eſt, clementiam & longanimitatem. Deus enim lento gradu (ut ſcriptura multis locis docet) ad uindictam procedit. Non quòd peccata illi placeant, ſed quòd nolit mortem peccatoris, ſed magis ut uiuat, & conuertatur. Ad exemplum Pauli pertinent exempla Adæ, Dauidis, Petri, Matthæi, Magdalenæ, Zacchæi, Latronis, & multa huius generis in ſacris expreſſa.*

Immortalis. Deus.

Soli Deo honor & gloria. *Inter has duas dictiones ex lectione Chryſoſtomi & eius abbreuiatoris adijcitur, Sapienti: ut legas, Soli ſapienti Deo. Immortali, id eſt, qui corrumpi non poteſt: ille enim ſua natura eſt uita: Ergo regnum eius eſt æternũ.*

Inuiſibilis.

Inuiſibili: quem creatura, niſi ſpeciali quodam gratiæ lumine adiuta, uidere non poteſt.

Solus ſapiens.

Ergo regnum eius non eſt de hoc mundo. Soli ſapienti: ergo præter eum, & extra eum, omnia ſunt ſtultitiæ plena: ut nihil ſapientiæ ueræ ſit, ubi ipſe non illuminat, &, ut ſic loquar, ſapientificat. Qui eò dictus eſt rex ſeculorum, quia eſt rex æternus, omnium ætatum & creaturarum conditor, præſes, rector, & dominus.

Hoc præceptum tibi commendo. *Præceptum hoc eſt de fine omniũ præceptorum. nempe de Dilectione, & de gratia nobis per Chriſtum collata. Hoc, inquam, tibi commendo ſecundum prophetias, &c. id eſt, ſicuti ſpiritu prophetiæ admonitus, feci te epiſcopum: ita iuxta eandem prophetiam nunc præcipio tibi, ut milites ſecundum eandem prophetiam, & illi reſpondeas.*

Prophetia pro teſtimonio.

Prophetias dicit teſtimonia illa bona, ut eſt in Actis,

in Actis,quæ de Timotheo reddebantur, quando ad ſacerdotium eſt aſſumptus, & ad ſacros ordines prouectus. Perinde dignitatem omnem huiuſmodi ex prophetia & ſpiritus reuelatione adeptus. Tu ergo Timothee,has prophetias contemplare,& quaſi ab illis edoctus,quid tibi agendum ſit,perge pro illarum dignitate omnia facere,ut nequaquam his probro & ignominiæ ſis. Quidam interpretatur Prophetias,doctrinas ſpiritus Dei,ſiue reuelationē ſcripturæ,quam à Paulo,uel aliter acceperat Timotheus. Secundum prophetias præcedentes in te:id eſt,ut ambules ſecundum doctrinam quam accepiſti,& habes,ut eam defendas contra aliter docentes.

Vt milites in illis. Allegoria eſt,qua Epiſcopum monet uigiliæ & diligentiæ. Præeſſe enim Eccleſiæ,& docere populum,eſt peculiare militiæ quoddā genus,in quo Satan,ſcelera,falſi fratres, hæretici hoſtili exercitu aduerſus populum Dei mouentur. Quod ſi acre bellum omnibus infertur, ei tamen acrius infertur, qui alios inſtruit & munit ad rectè uiuendum. Quare Paulus ait,ne prophetiarum legem & normam excedas,optimam militiam milites,quemadmodum te elegerunt his rebus,quibus te addixerunt. Deſinant ergo Epiſcopi aulæ,& menſis ſeruire:ut diſcant ex hoc loco ſe ſub cœleſtis & eccleſiaſticæ militiæ ſigna uocatos duces uerbi Euangelici, & propugnatores populi Dei aduerſus Satanam,hæreticos, pſeudoprophetas, matæologos, & Lucifugas Antichriſti præambulones,agere debere. Doctorib^9 maximè inuigilādum propter acerrimum bellum.

Habens fidem. Non ſat tibi erit quòd per ſpiritum & prophetiam ad ſacerdotale munus fueris prouectus,niſi & fides per te indubitata præſtetur,ut uerba rectè pronunties,& conſciētiam bonam,id eſt,uitam irreprehenſibilem,habeas,à qua oritur rectior hæc conſcientia,ita ut aliis præeſſe queas.

Quam quidam repellentes. Quam, ſcilicet bonam conſcientiam, repellentes. Sordidè enim, & immundè uiuunt alieni à fide, quæ portus eſt patentiſſimus, qui animum ad tranquillitatem traducit. Quæſtiunculæ uerò & hæſitationes tanquam procellæ mentem utrinq; exagitatam, in miſerum corripiunt naufragium, affliguntq; ſcopulis,uel in profundum demergunt,ait Chryſoſtomus. Quæ eleganti allegoria ſignificauit Paulus dicens, circa fidem naufragauerunt. Nemo neſcit quòd tutiſſima nauis in profundo hoc mundi errorum & ſcelerum pelago eſt ueritas Euangelica,fides,ſpes & charitas. Qui in hac naui perſtant, ſecuri tendunt ad ſalutis portum, & ſalui portum attingunt ſalutis æternæ. Sed qui uentis & flatibus ſuperbiæ uela contentionis dant, abreptiq; malarum cupiditatum fluctibus à puritate uitæ recedunt, impingunt in erroris & perfidiæ ſcopulos,& in profundum malorum demerſi intereunt. Quæſtiunculæ labefactant cōſcientias.

Ex quibus eſt Hymenæus. Chryſoſtomus excommunicationem & reſecationem à corpore Chriſti intelligit: ita ut nulla cum eis fidelium eſſet communio, nulla ſpiritualium ſuffragiorum participatio. Et hæc eſt citra interitum & uexationem carnis, & occulta ſatanæ traditio. Illa autem quæ fuit Corinthii inceſtuoſi manifeſta fuit, cum interitu & uexatione carnis terrifica. Et id factum,non ut perirent, ſed ut ex hac deiectione à ſanctorū ſocietate diſcerent non blaſphemare,& non malè loqui de Chriſto,& eius fide:& reſipiſcentes dignam pœnitentiam agant,& iterum inſerātur corpori Chriſti:à quo qui ſeparatur,paratum habet lupum diabolum,& leonem circumeuntem,& quærentem quem deuoret. Stemus ergo fortes in fide. Traditio quæ à Paulo traditi ſunt Satanæ.

CONCILIATIO.

HAEC Pauli authoritas, Iuſto non eſt lex poſita: contraria uidetur dicto Ezechielis cap.18. Vir qui in præceptis meis ambulauerit, & iudicia mea cuſtodierit, ut Prima.

furti uocatur Plagium apud Iureconſultos: quemadmodū qui ſacra furantur, Sacrilegi: qui de publico aut principis fiſco, Peculatores: qui iumenta aliena abducūt, Abigei: Ita qui liberos aut ſeruos ſubducunt, Plagiarij, & Fures mancipari j dicuntur.

NAVFRAGAVERVNT, *pro naufragium fecerunt.*

Pro omnibus orandum. CAP. II.

Obſecro] adhortor.

Orationes pro quib' faciēdæ.

OBſecro igitur primùm omnium fieri obſecrationes, orationes, poſtulationes, gratiarum actiones, pro omnibus hominibus, pro regibus & omnibus qui in ſublimitate conſtituti ſunt: ut quietam & tranquillam uitā agamus in omni pietate & caſtitate: hoc enim bonum eſt, & acceptum coram ſaluatore noſtro Deo: qui omnes homines uult ſaluos fieri, & ad agnitionem ueritatis uenire. Vnus enim Deus, unus & mediator Dei & hominum, homo Chriſtus IESVS: qui dedit redemptionem ſemetipſum pro omnibus: cuius teſtimonium temporibus ſuis confirmatum eſt: in quo poſitus ſum ego prædicator & Apoſtolus (ueritatem dico, non mentior) doctor gentium in fide & ueritate.

Caſtitate] honeſtate

Mediator] conciliator.

Mediator. Chriſtus. 1.Timoth.1.a

Redemptionē] pretium redemptionis.

Prædicator] præco.

Volo ergo uiros orare in omni loco, leuātes puras manus ſine ira, & diſceptatione. Similiter & mulieres in habitu ornato, cum uerecundia & ſobrietate ornantes ſe: non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, uel ueſte pretioſa: ſed quod decet mulieres, promittentes pietatem per opera bona. Mulier in ſilentio diſcat, cum omni ſubiectione. Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in uirū: ſed eſſe in ſilentio. Adam enim primus formatus eſt, deinde Heua: & Adam non eſt ſeductus, mulier autem ſeducta in præuaricatione fuit. Saluabitur autem per filiorum generationem, ſi permanſerit in fide, & dilectione, & ſanctificatione cum ſobrietate.

Mulierum ornatus.

Ornato,] modeſto.

1.Petri 3.a

Promittentes] profitentes.

1.Corint.14.f

Dominari] autoritatem uſurpare.

Geneſ.1.d Geneſ.3.b

In præuaricatione fuit.] uel, tranſgreſſa eſt.

Sobrietate.] caſtitate.

Primum omnium: *Id eſt, ante omnia, iura diuina quotidie peragenda ſunt. Epiſcopus enim, tanquā cōmunis pater, ſancto altari adſtat, omnibus proſpecturus. Docet hic Paulus epiſcopū, quòd moneat ſuos auditores, nempe hoc, ut orent. Quomodo enim intelligēt Euangeliū, aut dilectionē conſequentur in Deum & in proximum, niſi poſtulauerint à Deo ſpiritum bonū? ut hac admonitione primùm omniū diſcant, omnia ex Deo pendere, cùm audiunt omnia à Deo poſtulāda. Orent autem pro omnibus hominibus, etiam inimicis, id quod uera poſtulat charitas. Nec excludant ab oratione Reges, & Principes, licet impios, ut ſub eis in pace uiuamus. Obſecrationes dicūt ſupplicationes eſſe quaſdam, quibus, urgentibus malis & triſtitiam inferentibus liberari*

Orare docet Paulus.

Obſecratiōes.

Orationes. Poſtulationes.

depoſcimus.Orationes uerò, cùm bona nonnulla precando efflagitamus. Poſtulationes deniq;,cùm eos petimus,in uiam ut redeant,qui nos uel criminãtur, uel iniuriam inferunt:has quidam uocant interpellationes. Ad orationem maximè requiritur fides ad promißionem diuinã, & affectus petendi aliquid,ut explicatur Matth.21. & Luc.11.

Orationi neceſſaria.

Hoc enim bonum eſt. *Vt quieti in ſanctis operibus ſeruiamus. Hoc : id eſt, orare pro omnibus hominibus,eſt bonum:hoc ſuſcipit Deus,hoc iubet.*

Voluntas Dei duplex.

Qui omnes homines. *Solent Theologi docere, Dei quandam uoluntatem beneplaciti,de qua ſcribitur,Omnia quæ uoluit Deus fecit in cœlo & in terra.Itẽ,Voluntati eius nullus poteſt reſiſtere.Sed quòd uideamus,nõ omnes homines ſaluos fieri,& ad agnitionem ueritatis uenire,dicũt,Aliam eſſe Dei uoluntatẽ,quæ eſt ſigni,qua Deus proponit omnibus hominibus præcepta ſalutis, doctrinamq́; euangelicã, quam qui nõ recipiunt,damnationem ſibi acquirũt,nolẽtes ſalui fieri,Matth.23.Quoties (ait Chriſtus) uolui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos ſuos ſub alas,& noluiſti.Ita hoc loco Vult,id eſt,hortatur,præcipit,& oſtẽdit,ut qui uult ſaluus eſſe,Chriſtum mediatorem amplexetur : Paratus enim eſt pulſantibus aperire, & quærentibus dare. Hìc manifeſtè oſtenditur libertas arbitrij : imò & hoc loco ſoluitur,quod obijci ſolet de obduratiõe Pharaonis,& ſi quæ ſint huius generis quæſtiões.*

Liberum arbitrium.

Vnus enim Deus,unus med. *Ne in poſterum ea eſſet controuerſia, qualis & inter diſcipulos aliquando fuerat,Num & Gentibus natus eſſet Chriſtus, & an ſolùm Iudæorum eſſet Deus:Teſtatur Chriſtum omnibus redimendis ueniſſe,& Deum non Iudæorum tantùm, ſed & Gentium eſſe Deum. Nam Deus natura & ſubſtantia unus eſt,licet trinus perſona.Ergo cùm non diuiſus ſit,& notißimum ſit,omnem creaturam habere Deum creatorem: Erit omnium & Iudæorum & Gentium ex æquo cõmunis Deus, & non huius uel illius gentis peculiaris Deus. Ita ad hunc modũ,nõ duo, ſed unus mediator eſt : id eſt, communis omnium mediator eſt* IESVS *Chriſtus : ne quis ſibi peculiarem faciat. Quaſi uerò Iudæos ſolùm & non Gentes redemerit. Non enim pro una Gente tantùm,ſed pro omnibus.nõ alium,utputa Angelum,aut purũ hominem,ſed ſemetipſum pretium redemptionis & immaculatum Deo obtulit.Ergo neminẽ excludit, niſi qui ſua ingratitudine & perfidia à tanto Chriſti beneficio ſeipſum excludit.Non caret myſterio quod dixerit,homo Chriſtus* IESVS. *multam Emphaſim præ ſe ferunt hæc uerba,Quaſi dicat, In hoc induit hominem Chriſtus* IESVS, *ut mediatorem agere poſſet : Vt particeps utriuſq; naturæ & diuinæ offenſæ,& humanæ quæ offenderat,utranq; partem dißidentem conciliaret.Hoc non poterat peccato abſorptus purus homo.Quare ut præclarè Chryſoſt.Oportebat talem eſſe mediatorem qui cum Deo colloqueretur.Vnde diuino conſilio Verbum caro facta eſt. Vnus ergo Deus & uerus homo Chriſtus, qui diſiuncta coniunxit, & utraq; fecit unum. Hæc omnia faciunt ad ſuperiorum confirmationem, quòd Deus uult omnes homines ſaluos fieri.Et ne quis diffideret de omnium ſalute parta per Chriſtum,quaſi nõ ſe immaculatum hoſtiam pro omnibus patri obtulerit.*

Cuius teſtimonium temporibus ſuis : *Id eſt,ut hoc myſterium redemptionis Chriſti,qua redimuntur omnes homines(id eſt,nõ ſolùm Iudæi, ſed & Gẽtes) reuelaretur mundo,tempore à Deo ordinato.Sicut de hoc myſterio reuelando in epiſtola ad Epheſ.1.cap.& alibi ſcribit,& hic infrà cap. 3. Ad quod myſterium reuelandum dicit Paulus,ſe doctorem mißum à Deo gentibus. Doctorem inquàm in fide, non ſyllogiſmis,aut argutijs. Et ueritate : id eſt, non hypocriſi,aut ſimulatione. Quidam*

uolens explicatius hunc locum pronuntiare, ait: Teſtimonium autem appoſitiuè additum eſt, Quòd ſeipſum dedit redemptionem, teſtimonium erat promiſsionis propheticæ, & confirmatio diuinæ charitatis erga genus humanum. Magis mihi arridet prior interpretatio.

Manus puræ.

Leuantes puras manus. *In ſacris enim oportet omnia eſſe pura. Cæterùm hic puras nō ſentit lotas, more Iudæorum: ſed puras à rapinis, libidine, pugnis, & ſanguine: ſed ſint ad eleemoſynam impartiendam effuſiores.*

Sine ira & diſceptatione. *Duo ſunt quæ impediunt exauditionem. Primum ira, id eſt, profana iniuriarum memoria: quòd non dimittis proximo in te peccāti. Hanc conditionem in Euangelio ſemper uides adiectam. Alterum Diſceptatio, qua diſceptas tecum, & dubitas, num ſis exaudiendus: Mar. 11. Credite, & accipietis. Hoc idem explicat Iacobus 1. cap. Et Paulus Hebr. 11.*

Mulierum ornatus qualis eſſe debet.

Mulieres in habitu ornato. *Vult Paulus, mulieres nō nimis compto habitu ornari, & uelato capite precari, nec ullas corporis partes impudēter retegere. Accedūt enim ad ædem ſacrā nō tripudiādi, ſed orandi gratia. Habitū hunc, quo tegi debēt mulieres orātes, Græci* καταστολὴν *dicunt, id eſt, ſtolā quandam, & amictum, qui undequaq; hominē contegat. Non abs re hæc docet Paulus. Cum enim uxor uirū cōpulerit ut gemmas, & margaritas, & aurea ornamenta ſuppeditet, & uir uiderit rem nimis anguſtam domi eſſe, ut uxori querulāti faciat ſatis, auidius rapiet. Erit ergo uxor furto obnoxia.*

Cataſtole.

Sileant mulieres.

Mulier in ſilentio diſcat. *Non loquatur mulier, ubi docendi gratia conuenitur, ubi audiendum eſt uerbum Dei. Nam uiris permittitur loqui cum doctore: imò ſi fuerit aſsidenti reuelatum, qui prius docebat, taceat, 1. Corinth. 14. Mulieres uerò in eccleſia taceant, ut ibidem dicitur: ne ſibi autoritatem uendicent in uiros, contra legem Dei, quæ dixit in Geneſi, Sub uiri poteſtate eris. Horum rationem ſubdit Paulus: Quia præſtat uir mulieri, tum ordine creationis, ſeu formationis, tum uigore rationis. Sicut mulier poſt uirum condita, ita & iure ſubdita. Heua decepta eſt, non Adam. Dixit enim mulier, Serpens decepit me. Adam uerò non dixit, Mulier decepit: ſed, Mulier, quā dediſti mihi ſociam, dedit mihi de ligno, & comedi. Vir fidē uxori adhibuit. Et quia ſemel mulier uirum docuit, & cuncta peruertit, ideo nequaquam hæc habeat, uelim (ait Paulus) docendi de cætero poteſtatem. Origo mali & peccati ab Heua fuit. Audi Tertullianum ad mulierem loquentem, libro de habitu muliebri. Tu (inquit) es Diaboli ianua, tu es arboris illius reſignatrix, tu es diuinæ legis prima deſertrix, tu es quæ eum ſuaſiſti, quem Diabolus aggredi non ualuit, tu imaginem Dei hominem tam facilè eliſiſti, propter tuum meritum, id eſt, mortem etiam filius Dei mori habuit. Hæc ille.*

Vir mulieri præſtat.

Quare mulieribus negatur docendi facultas.

Saluabitur autem. *Si manſerint: in Græcis eſt etiam uerbum plurale: quod ab aliquibus in ueteri translatione non ineptè legitur in ſingulari, uitato Hebraiſmo: Hebraiſmus enim eſt, Si manſerint, ſcilicet mulieres, de quibus ſuprà dixit, Similiter autē & mulieres in habitu ornato, &c. Hebræos ſubitò mutare numerum & perſonas, ex Prophetis notum eſt. Nam qui intelligunt, Si permanſerint, ſcilicet filij: aut, ſi uir & mulier permanſerint: non uident, quàm hoc non conueniat, quaſi mulier non poſsit ſalua fieri, niſi & filij ſaluentur. Igitur, ſi permanſerint, inquit, mulieres in fide, & dilectione, & ſanctificatione, adiuncta ſobrietate, ſeu caſtitate, id eſt morū integritate, quæ etiam decent coram hominibus. Aduerte uerò & mulieres prophetare, ſi habent uerbum, ubi uiri non ſunt, qui uerbum habeant. 1. Corinth. 11. Mulier orans, aut prophetans, &c. Et Iobelis 2. cap. Et prophetabunt filij ueſtri, & filiæ ueſtræ. Act. 21. Erant*

Mulieres prophetantes.

Philip

Philippo quatuor filiæ uirgines prophetantes. Et uirgo Maria cecinit, Magnificat anima mea Dominum. Et de Anna prophetiſſa apud Lucam.

CONCILIATIO.

QVOMODO *hæc ſententia, Qui uult omnes homines ſaluos, &c. conuenit cum eo quod Rom. 9. dicitur, Cuius uult miſeretur, & quē uult indurat.* RESPONDEO, *quòd unus locus in ſcripturis obſcurus, non eſt omnibus alijs claris obijciendus. Tamen dicendum, Cuius uult miſeretur, &c. Omnia Deus pro uoluntate, & ſecundum ſuũ beneplacitum agit. O' homo quis es, ut reſpondeas Deo? Nō igitur quæras, Quare hunc indurat, & illius miſeretur. Vult autem omnes homines ſaluos fieri: id eſt, conſulit, iubet, hortatur, ut omnes ſalui fiant. Qui uerò non crediderint, condemnabuntur.*

PVGNANT *hi loci, Volo autem uiros in omni loco orare. Et Matth. 6. Cùm oraueris intra in cubiculum tuum.* NON *uetuit Chriſtus Matth. 6. in omni loco orare: ſed admonuit, ne ad oſtentationem orarent. Sicut & alibi, dicens, Neſciat ſiniſtra tua quid faciat dextera. Non uetat ubiubi eleemoſynam largiendam, ſed in ea exercenda uetat uanam gloriam ad oſtentationem.*

QVID *hic Paulus ait, Docere mulieri non permitto. Cùm ad Titum ſecundo capite, docendi poteſtatem tribuat fœminis, dicens: Bene docentes, ut prudentiam doceāt.* DOCENDI *facultas in eccleſia non permittitur mulieribus, non doceant uiros: doceant autem geſtum, & inceſſum honeſtum, filias ſuas, ſiue in eccleſia, ſiue domi. Sed in eccleſia taceant: Domi autem interrogent uiros, & domeſticam familiam doceant.*

Epiſcopi & Diaconi quales eſſe debeant. CAP. III.

Tit. 1. b

Qualis epiſcopus.

FIdelis ſermo. Si quis epiſcopatum deſyderat, bonū opus deſyderat. Oportet enim epiſcopum irreprehenſibilem eſſe, unius uxoris uirum, ſobrium, prudentem, ornatum, pudicum, hoſpitalem, doctorem: non uinolentum, non percuſſorem, ſed modeſtum: non litigioſum, non cupidum, ſed ſuæ domui bene præpoſitum, filios habentem ſubditos cum omni caſtitate. Si quis autem domui ſuæ præeſſe neſcit, quomodo eccleſiæ Dei diligentiam habebit? Non neophytum: ne in ſuperbiam elatus, in iudicium incidat diaboli. Oportet autem illum & teſtimonium habere bonum ab ijs, qui foris ſunt: ut nō in opprobrium incidat, & in laqueum diaboli.

Fidelis] Indubitatus.
Bonum] Honeſtum.
Ornatū,] Compoſitū, ſiue bene moratum.
Doctorē:] Docibilem: uel appoſitum ad docendum.
Non cupidū,] Ab argenti cupiditate alienū: ſed æquū, alienum à pugnis, alienū ab auaritia.
Caſtitate.] Reuerentia.

Diaconi.

Diaconos ſimiliter pudicos, non bilingues, nō multo uino deditos, non turpe lucrum ſectantes: habentes myſterium fidei in cōſcientia pura: & hi autem probentur primùm: & ſic miniſtrent, nullum crimen habentes.

Mulieres.

Mulieres ſimiliter pudicas, non detrahentes, ſobrias, fideles in omnibus. Diaconi ſint unius uxoris uiri: qui filijs ſuis bene præſint, & ſuis domibus. Qui enim bene miniſtrauerint, gradum bonum ſibi acqui-

Nullum crimē habentes,] Sic ut nemo poſsit illos criminari.
Pudicas.] Vel, modeſtas.

rent,

rent,& multã fiduciã in fide,quę eſt in Chriſto IESV. Hæc tibi ſcribo, fili Timothee, ſperans me ad te uenire citò:ſi autem tardauero, ut ſcias, quomodo oporteat te in domo Dei conuerſari, quæ eſt eccleſia Dei uiui, columna & firmamentum ueritatis. Et manifeſtè magnũ eſt pietatis ſacramẽtum quod manifeſtatum eſt in carne, iuſtificatum eſt in ſpiritu, apparuit angelis, prædicatum eſt Gentibus, creditum eſt in mundo, aſſumptum eſt in gloria.

Domus Dei.

Firmamẽtum] Stabilimentũ. Manifeſtè] Citracõtrouerſiã. Sacramẽtum] Myſterium. Quod manifeſtatũ eſt] Deus manifeſtat' eſt.

Fidelis ſermo. *Chryſoſtomus,& eius abbreuiator,referunt ad ſuperiora,quæ Paulus uoluerit indubitata eſſe,quòd dixerit,mulierem ſaluari gignendis, & rectè inſtituendis liberis. Aut ſi mauis ad ſequens referre, ſignificat dicendorũ ueritatẽ, quæ Paulus non ſua,ſed Domini præcipuè ſententia in epiſcopis & diaconis expetit.*

Si quis epiſcopatum. *Epiſcope,uiſitatio,intendentia,obſeruatio epiſcopi in ſuos dicitur.Sicut Epiſcopus explorator,ſuperintẽdens,obſeruator, & cuſtos,ut paſtor gregis.Non ait,Si quis dignitatem,gradũ,honores,aut prouẽtus:ſed,ſi quis ipſum epiſcopatum,id eſt,ipſam ſuperintendentiam deſyderat,ſeu expetit, reuera deſyderat opus:Cùm ſuperintendere ſit opus non qualecunq;, ſed opus bonum, & præclarũ ex ſuo genere.Deſyderare gradum,honores,& prouentus,non uidetur eſſe opus.* Epiſcope. Epiſcopus. Deſyderare opus.

Vnius uxoris uirum. *Non exigit Paulus ab Epiſcopo quòd fuerit, aut ſit coniugatus,qui 1.Corinth.7.conſulit meliorem eſſe cœlibatum.Sed exigit,quòd ſi contingeret quempiam habere uxorem,& ordinari,non ſit ille plurium,ſed unius uxoris. Hoc dixit,Quia multi eo tempore plures uxores habebant, imitantes, ut aſſerebant, patres ueteris teſtamenti.Aut ſi mauis,non diuiſerit carnem pluribus uxoribus. Tunc enim iure arcetur ab illa ſacra ordinatione, non ſolùm propter incontinentiam, ſed etiam propter repræſentationem ſacramenti, ait Thomas, quia ſponſus eſt eccleſiæ Chriſtus,& una eſt eccleſia.* Epiſcopus unius uxoris uir, intelligi debet.

Irreprehenſibilem. *Hoc eſt, uita eius ſit tam inculpata, ut de qua nemo iure queri poßit,aut quæ nullo iure reprehendi & culpari poßit.*

Sobrium. *Id eſt,rebus ſuis attentum,& nullis huius ſeculi curis addictum, perſpicacem & meditabundum,ait Theophylactus.Oportet enim mentem Epiſcopi malis & impudicis cogitationibus nõ eſſe ebriã,ſed Euãgelica meditatione plenã & ſobriã.*

Prudentem. *Epiſcopi proprium eſt ſapere & matura prudentia rebus conſulere quibuslibet.*

Ornatum. *Id eſt,modeſtum,ſeu bene compoſitum, grauem honeſtũ,bene moratum:Hoc eſt,neq; uerbo,neq; habitu aliquo corporis,neq; cultu quempiam offendat.*

Pudicum. *Nihil quod aduerſus caſtitatem caſtimoniam'ue militat,operetur.*

Hoſpitalem. *Liberalis ſit, & humanus erga peregrinos: eò enim a maioribus ampliſsimas opes receperunt Epiſcopi: Sed auaritia impiorum factum eſt,ut nõ ſolùm nullam in pauperes exerceant liberalem hoſpitalitatem, ſed etiam illis opibus nũc non ut Epiſcopi & diſpenſatores præſideant,ſed ut duces imperitent, & diuitijs ad luxũ, in detrimentum Eccleſiæ pro animi ſententia abutantur.*

Doctorem. *Non exigit Paulus ab Epiſcopo Lauream, ſed ſaltem ſcientiam,*

quæ

quæ ſit ſatis ad docendum ſubditos. Id eſt is ſit qui ſuos docere poßit.

Non uinolentum. *Id eſt, non uino obnoxium, hoc eſt, nihil quod dementet & auertat ſenſum accipiat: non mero madeat. Non uini uſum, ſed abuſum damnat. Leuitis præcipiebat Dominus, abſtinerent ab omni potu inebriante, cùm ingreſſuri eſſent in Sanctum, ut eſſent ſana mente & integris ſenſibus.*

Percuſſor.

Non percuſſorem. *Hieronymus aduerſus Pelagium legit* ἄμαχον, *id eſt, alie-num à pugna, aut abſq; iurgio. Et illud, Nō percuſſorē: non pertinet ad uiolentiā ma-nus, ſed acerbitatē linguæ: ne ſæuus, & improbus ſit obiurgator, ut adnotauit Hiero-nymus. Quid enim magni ſit, ſi Epiſcopus tēperet manibus? Ad idē eſt Chryſoſtomus.*

Sed modeſtum. *Is ſit, cuius modeſtia omnibus nota ſit. Non proprio nitatur ſenſui, ſed in omnibus rebus, alijs ſe accommodet, quantum cum Deo licet.*

Non litigioſum. *Oportet epiſcopum ab omni contentione & ſæuitia alienū eſſe, ne quod in aliquos animaduertit, id odio, & non amore, agere uideatur.*

Non cupidum. *Tametſi liberalem & hoſpitalem eſſe oporteat Epiſcopum, nullum tamen ſectabitur lucrum inhoneſtū illius hoſpitalitatis pretextu. Damnatur lu-crum indecorum & iniuſtum.*

Filios habentem ſubditos. *Si ex uxore, ante ſuſceptum epiſcopatum acce-pta, liberos habuerit, hos morigeros, & omni uirtute præditos reddat: ut uel hoc exē-plo, quo ſuæ familiæ grauiter & reuerenter præeſt, oſtendat, quàm aptus ſit ad regē-dam eccleſiam, cui eſt præfectus. Ambroſius hoc loco obſeruat Paulum cùm ait, Haben-tem filios: non autem dicit, Facientem.*

Neophytus.

Non neophytum. *Non nuper ad fidem inſtructum, & recens baptizatum, & Chriſto inſitum. Difficile eſt boni præceptoris fungatur officio, qui ſe non agnouit aliquando diſcipulū. Qui diſcipulus eſſe non didicit, facilè elatus, & ſuperbus in nouo honore, incidit in diaboli laqueum, & damnationem: ſed oportet ab omni faſtu tumo-req; procul abeſſe, & famam oportet habere non obnoxiam probris, aut calumnijs. Addit, ab ijs qui foris ſunt. Per quos intelligit Ethnicos à Chriſtiana religione alie-nos. Oportet epiſcopum tam claris moribus & uita conſpicuum eſſe, ut ne Ethnici qui-dem habeant quod iure obijciant flagitiū. Aelius Lampridius in uita Alexandri Seueri ſcribit Chriſtianos, ſi quando ſacerdotes ordinare uoluiſſent, prius ipſorum propo-ſuiſſe nomina palàm, hortatosq; populum, ut ſi quis quid haberet criminis, probaret manifeſtis rebus. Hoc ad id utile erat, quod Ethnici de Chriſtiana religione non malè ſentientes, ab impietate ſua facilius reuocabantur.*

Epiſcopi preſbyteris & ſacerdotibus ſola conſecrationis ceremonia ſuperiores. Diaconi.

Diaconos ſimiliter. *Chryſoſtomus quærit: Cur hic Sacerdotes, ſeu preſby-teros præterit? Quia quæ de Epiſcopis dicta ſunt, Sacerdotibus competunt: his nanq; iunctum eſt, ut eccleſijs præſint, & alios inſtruant: Et ſola ſunt illis conſecrationis ce-remonia, & ordinatione inferiores. Diaconos eaſdem animi diuitias habere hortatur, ne ſint bilingues, hoc eſt, ne aliter ſentiant, atq; loquantur: ne bibaces ſint, & auaritiæ nil ſtudeant. habeant myſterium fidei in conſcientia bona, ſentiant, & in ſe planè ha-*

Conſcientia pura.

beant, quæ Chriſti ſunt, ad ſalutem noſtram, & eadem opere manifeſtent. Hoc eſt, non audeant aliud dicere, aut facere, quàm quod ſecundum fidem cognoſcunt, & ſentiunt. Iſtud eſt quod dicit, In conſcientia pura. Hoc uerò ita exerceant, ut nulli dent occaſio-nem, qua in ius uocentur. Id eſt quod dicit, Nullum crimen habentes: hoc eſt, incrimi-nabiles. Diaconi ſunt Epiſcoporum miniſtri, & ueluti membra, adeoq; & ſeges Epi-ſcoporum. Diaconorum duplicem reperimus fuiſſe functionē. Nam, ut eſt in Act. 7. cap.

curam

*curā pauperum gerentes ærario eccleſiaſtico præfecti erant. Altera erat, qua ſacrifi-
canti aßidebant ſeruientes, & quæ ad ſacra facerent miniſtrantes. Temporibus pro-
phetarum receptum erat alere adulescētes ad miniſteria ſacra, ut notum eſt ex Samue-
lis hiſtoria. Legimus Scholas cùm Iericho, cui præerat Heliſæus, tum in Ramoth Ga-
laad, fuiſſe. Harum diſcipuli, & Nazaræi & Prophetarum filij appellabantur.*

Mulieres ſimiliter pudicas. *Sermonis tenor declarat, Paulū loqui de uxo-
ribus Epiſcoporum, & Diaconorum. Si quidem Paulus non hic inſtituit uniuerſum po-
pulum, ſed Epiſcopum cum ſua familia, & cliētela, quam uult totam eſſe illibatam. Nec
admodum huic repugnat ſententiæ Chryſoſtomus, interpretatus hunc locum de mulie-
ribus, quarum miniſterio utebatur eccleſia. Poterant enim hæ Diaconorum & epiſco-
porum uxores eſſe. Certè de uiduis, quas eccleſia ſuſceperat, pòſt ſuo loco præcipit.
Sint pudicæ, id eſt, modeſtæ, non leues & ineptæ, ſed matronali pudore graues. Nemi-
ni detrahāt, non ſint calumnioſæ & garrulæ, per alienas domos perreptantes, & alie-
nis facilè ſeipſas immiſcētes cauſis, unde naſcatur obtrectandi calumniādiq; negotium.
Sed ſint ſobriæ. Hæc non tam ad ſobrietatem animi & temperantiam, quàm ad diligen-
tiam & prudentiam referuntur: id eſt, rei familiari diligenter proſpiciant. Et fideles in
omnibus. Hæc dicens Paulus reſpicit ad fidem coniugalem, & ad fidelem facultatum di-
ſpenſationem, ne ſint adulteræ, impuræ, furaces, & inconſtantes. Quare multum refert
quam quiſq; accepturus eſt uxorem: quum in uniuerſa uiri uita hæc momentum non le-
ue habeat. Viri enim exiſtimatio ex illius improbitate periclitatur. Et eadem augeſcit
ex ſtudijs & moribus eius ſanctis.*

Qui enim bene miniſtrauerint. *Qui accepto dono ſpiritus, ut poßint eſſe
miniſtri electi ſanctorum, bene uſi fuerint, ad utilitatem eccleſiæ ſiue indigentium, gra-
dum bonum ſibi acquirunt, id eſt profectum, & ex dono Dei augentis & ditantis
proficiunt, & altius aſcendunt in dono, ut in dies magis ac magis quàm ante prodeſſe
poßint. Et cùm ſuam uigilantiam, diligentiamq; monſtrauerint, fulgebunt in eccleſia,
quum à diaconatus gradu ad ſacerdotium, à ſacerdotio deinceps fuerint ad epiſcopa-
tum prouecti.*

Multam fiduciam in fide. *Plurimum fiduciæ acquirent ut maiorē ſibi glo-
riam pariant. Nec hoc fiet in mundanis his dignitatibus, aut pecunijs: ſed in fide: hoc
eſt, in cunctis, quæ ſecundum fidem ſunt, operibus, & ſermone.*

Quæ eſt eccleſia Dei uiui. *Eccleſiam Dei, uocat domum Dei, quòd uniuerſa
eccleſia, domus una eſt, unum habens patremfamiliâs. Omniū Chriſtianorum commu-
nio ſpiritualis mutua eſt, quemadmodum eorum qui ſunt unius domus & familiæ.*

Columna & firmamentum. *Hæc eſt inter legem & eccleſiam diſcrepan-
tia, quòd illa figuras, & umbras complectebatur: hæc ueritatem. Omnia quæ in eccleſia
ſunt, certiora, ſeu apertiora, & ſtabilia ſunt: nihilq; in ea fucatum, uel quod umbram
præ ſe ferat. Cuiuſmodi ſunt ea, quæ ſunt legis Moſaicæ. In hac pōtifex maximus præ-
ſidet Dei filius IESVS Chriſtus, cuius diuinum corpus ſummum eſt ſacrificium. Eſt
igitur columna, & firmamentum inexpugnabile, ob certitudinem dogmatum inuiola-
bilem, & præſidem eius Spiritum ſanctum, cuius numine omnia reguntur. Eſt ergo ad
hanc, tanquàm ad anchoram recurrendum, ſi quid de doctrina periclitatur, & de re
Chriſtiana inter nos controuertatur.*

Eccleſia columna & firmamētum ueritatis.

Magnum eſt pietatis ſacramentum. *Filium Dei eſſe incarnatum mani-
feſtum eſt: ſed modus incarnationis non omnibus eſt cognitus: & hoc eſt myſterium*

Ieſu Chriſti manifeſtatio & incarnatio myſteriū grande eſt.

& arcanum, hoc eſt quod Deus manifeſtatus eſt in carne aſſumpta, Ioan. 1. Verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis: & uidimus gloriam eius &c. Iuſtificatus eſt in ſpiritu, & hoc ſecundum humanitatem, quam certum eſt non à ſeipſa ſola fuiſſe iuſtam, ſed à Deo, qui ſolus iuſtificat. Ideo ei qui Deus eſt, tribuit iuſtificationẽ, quia Deus & homo unus eſt Chriſtus. Sicut filius Dei dicitur mortuus pro peccatis noſtris, & tamen non eſt paſſus ſecundum diuinitatem, ſed humanitatem. Propter illam ineffabilem unionẽ, qua unita eſt diuinitas humanitati, ſunt hæ uere & catholicæ propoſitiones, Deus eſt homo, Deus eſt mortuus, Deus paſſus eſt pro nobis. Non abs re à Propheta dictum eſt, Requieuit ſuper eum ſpiritus Domini, ſpiritus ſapiẽtiæ & intellectus, ſpiritus conſilij & fortitudinis, ſpiritus ſcientiæ & ueritatis, ſpiritus timoris Domini. Et de plenitudine eius accepimus omnes, Ioã. 1. Diſtributio hæc ualde accommoda, manifeſtatio eſt in carne, iuſtificatio autem in ſpiritu. In carne miraculis proditur & manifeſtatur, in ſpiritu autem iuſtificans, non niſi fide creditur. Siquidem in Chriſtum hominem Deus ita iuſtitiam infudit, ut Ipſe eſſet nobis iuſtitia, & ſanctificatio, & redemptio. De his 1. Corinth. 1. Pſal. 44. Et Ioan. 10. Quidam interpretatur, quòd operatione ſpiritus ſancti apparuit iuſtificatus & innocens, etiam ijs, qui falſò accuſarunt eum, & crucifixerunt: ita ut aperto ore in hæc uerba proruperint: Verè filius Dei erat iſte. Et Roma. 1. Qui prædeſtinatus (id eſt, declaratus) eſt filius Dei in uirtute, ſecundum ſpiritum ſanctificationis. Hoc autẽ myſterium reuelatum eſt uniuerſæ creaturæ: nam & angeli deſiderant proſpicere, quæ per Chriſtum habemus, 1. Petri 1. Et prædicatum eſt Gentibus, cùm ſoli Iudæi ſibi uiderentur ad Meßiam pertinere, & ad myſteriũ regni cœlorum, ut oſtenſum eſt Epheſ. 2. & 3. Creditum autem eſt in toto mundo: alioqui quid profuiſſet prædicatum eſſe? Præterea aſſumptum eſt in gloria, ut omnes glorificent filium, ſicut glorificant patrem, ut in nomine IESV omne genu flectatur, cœleſtium, &c. Et omnis lingua confiteatur, quia Chriſtus eſt in gloria Dei patris.

Errores Antichriſti prædicit. CAP. IIII.

De ultimis temporibus. 2. Timoth. 3. a 2. Petri 3. a. Iudæ 1. f

SPiritus autem manifeſtè dicit, quia in nouiſsimis temporibus diſcedent quidam à fide, attendentes ſpiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorum, in hypocriſi loquentium mendacium, & cauteriatam habentium ſuam conſcientiam, prohibentium nubere, abſtinere à cibis, quos Deus creauit, ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & ijs qui cognouerunt ueritatem: Quòd omnis creatura Dei bona eſt, & nihil reijciendum, quod cum gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim per uerbum Dei, & orationem. Hæc proponens fratribus, bonus eris miniſter Chriſti IESV, enutritus uerbis fidei, & bonæ doctrinę, quam aſſecutus es. Ineptas autẽ & aniles fabulas deuita: exerce autem teipſum ad pietatem. Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis eſt: pietas autem ad omnia utilis eſt, promiſsionem habens uitæ, quæ nunc eſt, & futuræ. Fidelis ſermo, & omni acceptione dignus. In

Manifeſtè] citra controuerſiam, certè
Spiritibus erroris,] impoſtoribus.
Nubere.] matrimonium cõtrahere,
Fabulæ. 1. Timoth. 1. b Titum 1. c
Hæc proponẽs fratribus.] de his ſi commonefeceris fratres.
Deuita:] reijce
Fidelis] indubitatus

hoc enim laboramus, & maledicimur, quia ſperamus
in Deum uiuum, qui eſt ſaluator omnium hominum,
Adoleſcentiã] iuuentutem. maximè fidelium. Præcipe hæc, & doce. Nemo adole-
ſcentiam tuam contemnat, ſed exemplum eſto fidelium
in uerbo, in conuerſatione, in charitate, in fide, in caſti-
Dum uenio.] donec uenero. tate. Dum uenio, attende lectioni, exhortationi, doctri-
næ. Noli negligere gratiam, quæ in te eſt, quæ data eſt
tibi per prophetiam, cum impoſitione manuum preſ-
Presbyterij.] uel autoritate ſacerdotij. byterij. Hæc meditare. in his eſto: ut profectus tuus ma Presbyteri quales eſſe debeãt.
nifeſtus ſit omnibus. Attende enim tibi & doctrinæ:
inſta in illis. Hoc enim faciens, & teipſum saluũ facies,
& eos qui te audiunt.

Manifeſtè dicit. *Propheta Paulus Timotheo de ijs erroribus, qui futuri erant, circa ciborum abſtinẽtias, & nuptiarum: quaſi hæc per ſe mala eſſent. Qui error poſtmodum apparuit tempore Eucratitarum, & eorum quos appellarunt Cataphrygas. Expediebat certè Aſiaticos prophetia præmuniri, quia error apud eos plurimum inſerpſit. Ait ergo: Spiritus (ſupple, ſanctus) dicit manifeſtè: id eſt, præſcriptè, ſiue præciſè, & certò non obſcurè, & inuolutè, quemadmodum loqui ſolet in prophetis. Quia in nouiſſimis, id eſt, poſterioribus, uel ſequentibus diebus.*

Diſcedent quidam à fide. *Vide quàm malorũ omniũ ſit cauſa receſſus à fide.*

Attendentes ſpiritibus erroris. *Id eſt, ſpiritibus ſeductoribus, ſiue deceptoribus, ut legunt Hilarius lib. de trinitate 10. & Auguſtinus aduerſus Fauſtũ lib. 15. cap. 10. Arguit hic Paulus omnes hæreſes, quæ per dæmonum fallacias obrepſere, & doctrinam. Quomodo hæc contigerunt, hic Paulus explicat paucis. Sed diffuſius de his tractat Epiphanius.*

In hypocriſi loquentium *Quæ mentiuntur non per ignorantiam, neque inſcij, ſed ſimulando loquuntur. apud ſimplices enim uenditabũt ſe, perſona ſanctimoniæ.*

Et cauteriatam: *Id eſt, quibus conſcientia cauterio notata eſt. Nam ferro candenti notabantur malefici, ſtigmatis impreſſis cuti. At iſti non corpus, ſed animum habent ſtigmaticum, ob uitæ dedecora, quorum ipſi ſibi conſcij ſunt.*

Prohibentium nubere. *Hæreticos prohibentes nuptias tanquam malas præuidebat Paulus: & qui iuberent abſtinendum ab eſcis tanquam communibus, & immundis ex ſeipſis. Ex Ambroſio & alijs Doctoribus uidetur mihi ſic ordinandus textus, Prohibentium nubere, & iubentium abſtinere, &c. Ita ut ſubaudias, iubentium abſtinere à cibis, tanquam communibus, & immundis. utrunq; hoc præceptum eſt Manichæorum, & Tacianorum, quos Eucratitas appellant. Lege Auguſtinum ad Quoduult deum.*

Sanctificatur enim. *Si quid immundum duxeris, medicamentum in promptu eſt, ait Chryſoſtomus: Signum crucis illi imprime, gratias age, deo gloriam refer, & protinus immunditia omnis abſceſſit. Aut ſanctificatur per uerbum Dei, quo credimus, nihil amplius commune, & immundum dici. Et per orationem, qua talia oramus nobis dari, & pro datis gratias agimus.*

Enutritus. *Poteſt & actiuè legi, educans illos uerbo fidei. Nam Græcum par-*

ticipium huic reſpõdens, eſt medium præſentis temporis. Aut, Enutritus: *hoc eſt, à puero in ſacris literis uerſatus.*

Aſſecutus es. *Græca ſcholia ſic hunc locum exponunt, Cuius es alumnus: hoc eſt, in qua es educatus, & ab adoleſcentia uerſatus.* Chryſoſtomus *& eius abbreuiator huic ſubſcribunt expoſitioni.*

Exerce teipſum. Hoc eſt, *ad fidem puram, & rectam uitam, exercitatione nobis opus eſt ſpiritali, quæ lætißimos fructus in futuro ſeculo reddit, & hic, atque illhic recreat.* Quidam aiunt, Paulum *per corporalem exercitationem intelligere ieiunium: ſed ſpiritualis, non corporalis dici debet exercitatio, autore* Chryſoſtomo.

Corporalis exercitatio.

Laboramus. *Moleſtijs afficimur.*

Præcipe hæc, & doce. *Cùm nihil ignari, ſed prudentes & ſocij in prauum aliquod facinus labimur, præcepto egemus. Cùm uerò ignoranter delinquimus, diſciplina eſt opus.*

Nemo adoleſcentiam tuam. *Cùm* Timotheus *teneræ admodum eſſet adoleſcentiæ, iuxta communem quandam præſumptam opinionem timebatur ne cõtemptibilis ſua adoleſcentia redderetur.* Quare Paulus *hanc obiectiunculam præoccupat dicens,* Nemo *adoleſcentiam tuam contemnat. Ac ſi diceret,* Non *eò ſpectent homines, quot annos natus es, aut uixeris, ſed quod munus geras.* Tametſi *iuuenis & adoleſcens ſis iuxta annos, tu tamen fide integra, & pietate, & morum grauitate, ſenilem præ te fer ætatem.* Quare *nihil uereare in re tanta, & tanto tuo miniſterio, ne ſenum improbitati diuerſa docentium cedas.* Viue *ergo, & ita cum omnibus uerſare, ut nemo iuuentutem tuam poßit deſpicere.* Hoc *eſt quod ſubiungit* Paulus: *Sed exemplum eſto fidelium, in uerbo, &c.* Ex *his colligimus hominum ingenia non à uetuſtate, ut uina, eſſe æſtimãda, ſed ab ipſa probitate, eruditione, & morũ grauitate.* Iuuenes *etiam prophetico fungentes munere fuerunt* Daniel, Dauid, Samuel, Hieremias, *& alij in uetere teſtamento uiri egregij.* Et *in ſacris legimus non ſemel, ſenes imprudentes & impudicos.* Non *negamus tamen, uitæ uſu multaq; rerum experiẽtia parari prudentiam, unde etiam agnoſcimus ſanctam & uenerandam ſenectutem eſſe colendam.*

Dum uenio attende lectioni. *Si* Timotheo *iniungit, ut ſacris literis uacet: quid nobis erit agendum?* Quinetiam *&* Paulus *ipſe ad finem uſque diuinis ſcriptis intenderat, ut alios poſſet inſtruere.* Ait *ergo:* Quoad *ipſe ad te proficiſcar, ſcripturas perlege, è quibus intelliges, quemadmodum alios commonefacies: ipſe uerò & reliqua ſuppeditabo, cùm uenero.* Nullam *hic agriculturæ mentionem* Paulus *facit, neq; epiſcopos manuarijs ſellularijsq; artibus aut opificijs affigit.* Quò *magis miror quæ agat illos dementia hodie, qui malunt cõmendari ſe ab inoculatione, re hortenſi, malleo, dolabra, lima, equorum, canum'ue præfectura, aut uenatione, quàm ab aßiduo ſacrarum & honeſtarum literarum ſtudio.* Hos *per* Deum *rogo & obteſtor, ut nonnihil etiam apud eos* Paulina *ualeat autoritas, audiant præcipiẽtem, attende lectioni, id eſt, tòtum te ſacris literis conſecra, non autem uenationi & aulicæ ſeruituti.* Succiſiuas *ac ſecũdarias horas honeſto exercitio, iuſtas uerò ſacrarum literarũ ſtudio eloca.* Intelligo Paulum *exercuiſſe opificium manuarium, quo uictui neceſſaria pararet, non obmiſſo tamen ſuæ functionis* Apoſtolicæ *munere.* Eò *nõ te cogit neceßitas, manibus labores: abundas & locuplete cenſu donatus es. attende ergo lectioni ſacræ: qua, exhortatione & doctrina apud commiſſum tibi gregem plurimum ualeas.*

Impoſitio manuum.

Cum impoſitione manuum. *Non de* Preſbyteris *hoc loco (ait* Chryſoſtomus)

mus) ſed de Epiſcopis loquitur: neque enim preſbyteri ipſum Timotheum ordinarant.

Presbyterij: *Id eſt, officij preſbyteratus, iuxta antiquorum textuũ lectionem, quæ cum Græcis etiam conſona eſt. Et ita legit Ambroſius. Ait Paulus: habes, ô Timothee, non ſolùm prophetiæ donum, uerùm etiam efficaciam, impoſita manu, dandi ſpiritum & alijs: idq́; ex officio preſbyterij tui, nimirum epiſcopus. Aduerte. Impoſitio manuum Hebræis fuit admodum familiaris, ubi aliquid commendabatur, uel offerebatur Deo. Sic Iacob imponit manus duobus filijs Ioſeph, Geneſ. 48. Sic manus ſuper caput hoſtiæ immolandæ ponebatur, Leuit. 1. Sic Chriſtus impoſuit manus ſuper paruulos. Et de credentibus ait, Marci ultimo: Super ægros manus imponent, & bene habebunt. Religioſè & ſanctè hic Paulus, Apoſtoli, & eorum ſucceſſores Epiſcopi, ordinandis preſbyteris manus imponunt. Quod ſignum externum inuiſibilem gratiã cum poteſtate preſbyterij ſignificat eſſe ordinato collatam.*

Meditare, *Hæc exerce, & in his perſiſte. Eſt enim Meditari, tam animo quàm corpore adeóq́; totis uiribus in rem aliquam perficiendam incumbere.*

DICTIO.

CAVTERIATVS *is dicitur, cui conſcientia cauterio notata eſt. Cauterium autore Cælio lect. antiq. lib. 5. cap. 31. inſtrumentum eſt, quo putridæ carnes aduruntur & ulcera.* Cauteriatus.

ANILES *fabulæ ſunt meræ nugæ, Siculæ gerræ, quas diuus Hieronymus uocat Hiberas nugas: hoc eſt, portentoſas nænias, quòd apud Hiberos magica miracula narrarentur, ut apud Theſſalos: hinc Theſſala mulier.* Fabulæ aniles.

PRESBYTER, *Latinè ſenior dicitur.* Presbyter.

Quiſque pro decore tractandus ab epiſcopo. CAPVT V.

Increpaueris.] ſeuius obiurges. Obſecra] adhortare

SEniorem ne increpaueris, ſed obſecrã ut patrem: iuuenes, ut fratres: Anus, ut matres: iuuenculas, ut ſorores in omni caſtitate. Viduas honora, quæ uerè uiduæ ſunt. Si qua autem uidua filios, aut nepotes habet: diſcant primùm domum ſuam regere, & mutuam uicem reddere parentibus: hoc enim acceptum eſt coram Deo. Quæ autem uerè uidua eſt, & deſolata, ſperet in Deo, & inſtet obſecrationibus, & orationibus die & nocte. Nam quę in delicijs eſt, uiuens mortua eſt. Et hoc præcipe, ut irreprehenſibiles ſint. Si quis autem ſuorum, & maximè domeſticorum, curam non habet, fidem negauit, & eſt infideli deterior. Vidua deligatur non minus ſexaginta annorum, quæ fuerit unius uiri uxor, in operibus bonis teſtimonium habens, ſi filios educauit, ſi hoſpitio recepit, ſi ſanctorum pedes lauit, ſi tribulationẽ patientibus ſubminiſtrauit, ſi omne opus bonum ſubſecuta eſt. Adoleſcentiores autem uiduas deuita. Cùm enim luxuriatæ fuerint in Chriſto, nubere uolunt:

Viduæ.

Regere.] id eſt tractare.

Qui] qua

Omne opus bonum ſubſec.] in omni opere bono fuit aſsidua. Deuita.] reijce, refuta. Luxuriatæ fuerint in] laſciuire cœperint aduerſus Chriſtum.

re uolunt: habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt. Simul autem & otioſæ diſcunt circuire domos: non ſolùm otioſæ, ſed & uerboſæ, & curioſæ, loquentes quę non oportet. Volo ergo iuniores nubere, filios procreare, matresfamiliâs eſſe: nullam occaſionem dare aduerſario maledicti gratia. Iam enim quædam cõuerſæ ſunt retrò poſt ſatanam. Si quis fidelis habet uiduas, ſubminiſtret illis, ut non grauetur eccleſia, ut ijs, quæ uerè uiduæ ſunt, ſufficiat. Qui benè prę ſunt Presbyteri, duplici honote digni habeantur: maximè qui laborant in uerbo, & doctrina. Dicit enim ſcriptura: Non alligabis os boui trituranti. Et, Dignus eſt operarius mercede ſua. Aduerſus presbyterum accuſationem noli recipere, niſi ſub duobus, aut tribus teſtibus. Peccantes, coram omnibus argue: ut & cæteri timorem habeăt. Teſtor coram Deo, & Chriſto IESV & electis angelis, ut hæc cuſtodias ſine præiudicio, nihil faciens, in alteram partem declinando. Manus citò nemini impoſueris, neque communicaueris peccatis alienis. Te ipſum caſtum cuſtodi. Noli adhuc aquă bibere: ſed modico uino utere, propter ſtomachũ tuum, & frequentes tuas infirmitates. Quorundă hominum peccata manifeſta ſunt, præcedẽtia ad iudiciũ: quoſdam autem & ſubſequuntur. Similiter & facta bona, manifeſta ſunt: & quæ aliter ſe habent, abſcondi non poſſunt.

Deut. 15. a
1. Corinth. 9. a
Matth. 10. b
Luce 10. b

Verboſæ.] linguaces, nugaces, ineptè loquaces.
Matresfamilias eſſe:] domũ adminiſtrare.
Maledicti gratia.] ut habeant maledicẽdi cauſam.
Conuerſæ ſunt ret.] deflexerunt ſecutæ
Præiudicio.] pręcipitatione iudicij.
In alteram partem declinando.] Vel iuxta propenſionem animi.
Caſtũ] Purum
Adhuc] Poſthac

Senior.

Seniorem. *Senior, hic ad ætatem refertur, propterea quòd ſequitur, Iuniores. Et comparatiua poſita loco poſitiuorum puto. Hoc primo uerbo deſiderat Paulus epiſcopi obiurgationem ab omni tyrannidis ſpecie alieniſsimam eſſe, ſed lenem & mitẽ, quæ tamen ad mollitiem & ſceleris impunitatem non deflectat. Mauult reuera hominis ingenium duci quàm cogi. Si epiſcopus agit ſiue cum ſenioribus, ſiue cum iunioribus, ſiue cum puellis, nihil impurum habeat ſermo eius, nihil uel ſæuitiæ, uel cõtumaciæ, uel auaritiæ, uel odij habeat. Obſecra, id eſt, exhortare, (ut legit Ambroſius) propter honorificentiam ætatis, maiorem natu cum manſuetudine ad bonum opus, ut facilius ſuſcipiat admonitionem.*

In omni caſtitate. *Non ſolùm ſcelus ipſum concubitus omnino fugiendum, ſed etiam omnis alia ſuſpicionis cauſa deuitanda. Hæc non Timotheum monẽdi gratia ſcribit, quippe quem ſciret caſtiſsimum: ſed noſtri qui poſteri ſumus, ut & ipſi ſuſpecta omnia caueamus.*

Viduis ſubueniendum.
Honorandi uerbum.

Viduas honora: *Id eſt, commiſerere, & neceſſaria illis ſuppedita. Honorandi uerbum iuxta morem Hebræorum, ſubſidij ſignificationem habet. Locus hic eſt de uiduis, quas omni auxilio deſtitutas ſuſcipiebat eccleſia alendas, quibus prouidebant Diaconi ex bonis ab eccleſia in pauperes collatis.*

Quæ

Quæ uerè uiduæ ſunt. *Id eſt orbatæ, deſolatæ, & uiri, uirium neceſſariorũ & liberorum ſolatio deſtitutæ. Latinis uidua dicitur à uiduando, id eſt, orbando. hinc uiduitas pro deſolatione & ſolitudine.*

Quæ autem uerè uidua eſt. *Eam uerè uiduam eſſe aſſerit, quæ deſolata ſperatur caſtè uictura, & neminem habeat qui ſibi proſpiciat, non nepotem, nõ filium, ſed omnis ſpes eius in Deo ſit affirmata. Hæc eſt illa magna conſolatio, utpote quæ Deũ habeant omnium loco. Huiuſmodi erant, quæ ex paganiſmo ad Chriſtianiſmũ tranſibant, quarum omnia plerũq; bona proſcribebantur. Hæ poterant nubere. Sed ut meliores eſſent & dignæ Deo, ſecundas nuptias reſpuerunt, æmulæ ſanctiſsimæ Annæ, quæ ieiunijs & obſecrationibus die & nocte Deo ſeruiebat.*

Verè uidua.

Nam quæ in delicijs eſt. *Auguſtinus lib. quæſt. in Deuteron. quæſt. 43. refert ad hunc modum hanc ſententiam: Quæ uerò in delicijs eſt, uiuens mortua eſt. Græci ita diſtinguunt, ut duo contraria cõiungant, Viuens mortua eſt: quaſi dicas, Viuens nõ uiuit. Hilarius in Pſalmũ 67. Apoſtolus (inquit) ſcit quaſdam mortuas uiuere: id eſt, dum uiuunt iam eſſe mortuas. Carne uiuens uidua, mortua eſt ſpiritu. Neq; exiſtimandi ſunt uiuere qui carni non Deo uiuunt, cum extra pietatem non ſit uita. Delicijs ergo ducta uidua mortua eſt.*

Viuens mortuus.

Si quis autem ſuorum. *Hunc locum Ambroſius & Theophylactus interpretantur de uidua, quæ uiuens in delicijs nullius curam habet, niſi ſuijpſius.*

Si omne opus bonum. *In omni opere bono ſint aſsiduæ*

Luxuriatæ fuerint. *Laſciuire cœperint aduerſus Chriſtum.*

Habentes damnationem. *Chriſtum ſponſum offendunt, eùm inanem reddunt conuentionem, quam cum Chriſto pepigerant. Fidem enim & Chriſto ſponſo & eccleſiæ dederunt ſemel, & ſeſe ſua ſponte abdicarunt connubio. Seruent ergo promiſſum, & fide ſtent: ne ſuam, quam profeſſæ ſunt, religionem ſoluant.*

Matresfamiliâs eſſe: *Id eſt, domum & familiam adminiſtrare.*

Qui benè præſunt. *Preſbyteri, hic epiſcopi, & parochi, ſeu paſtoris ſpiritualis uocabulum eſt, non ætatis. Quales hi ſunt, qui bene præſunt, Dominus docet, inquiẽs Ioan. 10. Bonus paſtor animam ſuam ponit pro ouibus, uidelicet nemini parcẽs ut oues curet. Honorem autem dicit, quæ in uitæ alimoniam conferuntur. Oportet enim abundent, qui alios inſtruunt, ijs rebus quæ hominum uitæ ſunt neceſſariæ: ne horum cura diſtracti, prædicandi munus omittant. Sic enim & olim Leuitæ degebant. Duplici, pro abundanti poſitum eſt.*

Presbyter epiſcopus.

Honor pro uictu.

Dicit enim ſcriptura. *Subnectit teſtimonia, alterum ueteris teſtamenti, alterum legis Euangelicæ. Aduerte autem, quemadmodum undiq; cogitur inſudare, qui docet. Nam ut frumenta diſſoluere & in grana deinceps cõminuere, nõ paruus eſt labor: Sic & qui alios inſtruit, neceſſe eſt ad angoris, & penuriæ, & laborum ſe tolerantiam præparet. Cùm uerò de operario diſſerit, oſtendit nequaquam hunc oportere delicias & quietem conquirere, ait Chryſoſtomus. Obſerua uerbum Trituranti: hoc eſt, docẽti, monenti, exhortanti, ſacrificãti, ac cæteris ſacerdotalibus officijs fungenti. Quid autem hoc ad iſtos quoſdam, qui non ſolùm in otio, ſed in delicijs uitam omnem tranſigunt?*

Doctoris labor magnus.

Triturare.

Aduerſus presbyterum. *Qui præſunt facilè incurrunt odia inobedientium, & idcirco non facilè audiri debent, qui tales accuſant: tum quòd ſuſpecti ſunt delatores, & accuſatores, tum quòd maiori ſcandalo ſunt, qui præſunt, ſi crimine notati fuerint uel ſuſpecti. Quòd ſi manifeſtum fuerit eccleſiæ eos peccaſſe, aut contra eos pro-*

Presbyterorũ accuſationẽ facilè admittẽda.

batum fuerit duobus aut tribus teſtibus, ſecundum legem Deutero.19. *ab epiſcopo corripiantur, ut emendentur: ne ſibi ob ſacerdotij functionem placeat quiſquam, putétque omnia ſibi licere: ſed cogitet peccata ſua, non priuata, ſed publica, quæ reliquos contagio inficerent.*

Teſtor coram Deo. *Quæ facimus, & operamur, Deus, Chriſtus* IESVS, *& angeli ipſi uident.* Ergo *exequamur nobis commiſſa, ut in conſpectu talium.*

Præiudicium. Sine præiudicio nihil faciens. *Præiudicium hoc loco non ſignificat, quod apud* Iureconſultos, *rem prius iudicatam: ſed præcipitatum iudicium, cùm ex concepta temerè opinione quidpiam agitur, & iudicamus ipſi apud nos, antequã compertum habeamus: hoc eſt ſine perſonarũ acceptione,* Deuter.16. *Iudicent populum iuſto iudicio, nec in alterã partem declinent: non accipias perſonas, nec munera: quia munera excæcant oculos ſapientum, mutant uerba iuſtorum, Iuſtè, quod iuſtum eſt, perſequaris.*

Ordinãdi ſunt probandi. Manus cito nemini. *Non ſunt, niſi quos diligenti cura probaueris, ad ſacros ordines promouendi.*

Neq; cõmunicaueris peccatis. *Obnoxius es alienis delictis, his ſcilicet, quæ ille in futurum commiſerit, cui citò manus impoſuiſti. Aut: Si qui iniuſtè faciunt, ſi qui quod iuſtum eſt non iuſtè exequuntur, uide ne conſentias, ne conniueas, ne taceas, ſed contradicas. Vt ſi nihil aliud efficias, tamen conſcientiam tuam liberes. Hoc eſt quod addit, Teipſum caſtum cuſtodi.*

Noli adhuc aquam. *Videtur hic locus indicare Timotheum fuiſſe abſtemium. Certè Plato de Legibus iubet pueros uſq; ad ætatem* XVIII. *annorum à uino abſtinere, quòd non ſit neceſſe ignẽ igni addere: inde uerò uſq; ad* XL. *modice uti. poſt eam ætatem, ad uitæ tædium leuandum pluſculum bibat. Paulus uult Timotheum paululo uino uti ob ſtomachum & frequentes infirmitates. Ineſt enim uino temperatè ſumpto mira medicandi uis. Lege Plinium lib.23.cap.1. hoc ſi ſumatur immodicè, maximorum eſt cauſa morborum. de qua re, qui uult, legat Plinium lib. 14. cap. 22. Huc pertinet quod ſcribit Ambroſius: Prudenter Deus ſibi ſeruiri uult, non ut nimietate ſua debiles fiant, & poſtea medicorum ſuffragia requirant. Temperandum enim eſt, ut, ſi fieri poteſt, cœptum obſequium grauatim prouehatur, quàm per incõſiderantiam minuatur. Intemperantia enim ipſam animam inquietam facit, ut cum de infirmitate ſolicita eſt, non tantum dedita ſit diuinis ſeruitijs. hactenus ille.*

Quorundam hominum peccata. *Totus fortaßis trepidaſſet Timotheus, audiens Paulum dicentem, Neq; communicaueris peccatis alienis: propterea obijcere uidetur: Quid ſi ignorem peccata aliena: id eſt, illorum, quibus communico? Reſpondet, De occultis dies docebit. Interim pro bonis habeto, de quibus nemo male ſentit, qui nemini ſunt occaſio peccati. hic nihil tuæ conſcientiæ, aut tuo officio erit periculi. Sed quædam ſunt tam manifeſta, ut ad dignoſcendum non ſit opus iudicij examinatione. Id eſt quod dicit, Præcedentia ad iudicium: id eſt, non indigent iudicio: uel ut iudices, ſiue ſententiam de eis proferas: quia iam iudicata ſunt, & cognitionem tuam non ſubterfugerunt, quippe cum prius ſint facta quàm de homine formaueris iudicium. Intelligo hoc loco Iudicium, non illud Chriſti extremum, tametſi ita dici poßit: ſed iudicium humanum in hac uita, quod ſuprà commiſit Timotheo. Quoſdam autem & ſubſequuntur: id eſt, aliquorum peccata poſtea nota erunt. Ex fructibus enim cognoſcetis eos, Similiter & opera bona manifeſta ſunt: ſupple, antequàm iudicentur, uel de eis ſententia feratur. Ea uerò quæ aliter ſe habent: id eſt, in occulto malè fiunt, aut uelut*

bona

bona ſeſe per hypocriſim uenditant, occultari & abſcondi non poſſunt: id eſt, ſuo tempore prodentur.

CONCILIATIO.

ADVERSATVR *hoc à Paulo dictum, peccantes coram omnibus argue: ſententiæ Chriſti, Matth. 18. Si peccauerit in te frater tuus, corripe, &c.* AVGVSTINVS *libro uno de correptione & gratia, cap. ultimo, facit ut ita reſpondeamus: Locus Pauli intelligendus de peccatis, quæ non latent. Sed quæ ex Matthæo adducuntur, intelligi debent de peccatis non manifeſtis. Veruntamen & ipſe ſeueritatē correptionis eouſq; perducit Chriſtus ut dicat, Si nec eccleſiā audierit, ſit tibi ſicut ethnicus, & publicanus.*

CVR *beatus Paulus ualetudini Timothei aliter non medebatur, imò ipſum ſanabat, qui à mortuis alios reuocabat?* RESPONDENDVM, *Eò ſcilicet, ut nihil ipſi hoc tempore offendamur, ſi ſanctos & innoxios mala pati conſpicimus: quin etiam ut nequaquam malè exiſtimemus, ſupra noſtram naturam fuiſſe ueteres illos ſanctos, ſed homines, & nobis adſimiles. Demum ne Timotheus ipſe de ſua uirtute forſitan efferatur, ſuperbiatq́;.*

Vitandæ curioſæ quæſtiones, & auaritia. CAP. VI.

QVicunque ſunt ſub iugo ſerui, dominos ſuos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen Domini, & doctrina blaſphemetur. Qui autem fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres ſunt: ſed magis ſeruiant, quia fideles ſunt, & dilecti: qui beneficij participes ſunt. Hæc doce, & exhortare. Si quis aliter docet, & non acquieſcit ſanis ſermonibus Domini noſtri IESV Chriſti, & ei quæ ſecundum pietatem eſt, doctrinæ: ſuperbus eſt, nihil ſciens, ſed languens circa quæſtiones & pugnas uerborum, ex quibus oriuntur inuidiæ, contentiones, blaſphemiæ, ſuſpiciones malæ, conflictationes hominum mente corruptorum, & qui ueritate priuati ſunt, exiſtimantium quæſtum eſſe pietatem. Eſt autem quæſtus magnus pietas cū ſufficientia. Nihil enim intulimus in hunc mundum: haud dubium, quòd nec auferre quid poſſumus. Habentes autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti ſimus. Nam qui uolunt diuites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli, & deſyderia multa inutilia, & nociua, quæ mergunt homines in interitum, & perditionem. Radix enim omnium malorum eſt cupiditas: quam quidam appetentes errauerunt à fide, & inſeruerunt ſe doloribus multis. Tu autem ô homo Dei, hæc fuge: ſectare uerò iuſtitiam, pietatem, fidem, charitatem,

Serui.

Blaſphemet.] Male audiat.

Languens] Inſaniens

Verborum.] Vel diſputationum.

Blaſphemiæ.] Maledicentia.

Sufficientia.] Vel, animo ſua ſorte contento.

Iob 1.d Eccleſiaſt. 5.c

Cupiditas:] Studium pecuniæ, auaritias

patientiam, manſuetudinem. Certa bonum certamen
fidei: apprehende uitam æternam, in quam uocatus es,
& confeſſus bonam confeſſionem coram multis teſti- Confeſſione] Profeſſionem.
bus. Præcipio tibi coram Deo, qui uiuificat omnia: &
Ioan. 18. g Chriſto IESV, qui teſtimonium reddidit ſub Pontio Teſtimonium reddidit] Teſtificatus eſt
Pilato, bonam confeſſionem: ut ſerues mandatum ſine
macula, irreprehenſibile uſque in aduentum Domini
Apoc. 17. d. 9. c nostri IESV Chriſti, quem ſuis temporibus oſtendet,
Ioan. 1. b 3. Ioan. 1. c beatus & ſolus potens, rex regum & Dominus domi- Potens,] Princeps,
nantium, qui ſolus habet immortalitatem, & lucem in-
habitat inacceſſibilem, quem nullus hominum uidit,
ſed nec uidere poteſt: cui honor & imperium ſempiter-
Luc. 12. b Ioan. 1. b num, Amen. Diuitibus huius ſeculi præcipe, non ſu-
blime ſapere, neq; ſperare in incerto diuitiarum, ſed in
Deo uiuo (qui præſtat nobis omnia abundè ad fruen- Incerto diuitiarum,] Incertis diuitijs.
dum) bene agere, diuites fieri in bonis operibus, facilè
tribuere, communicare, theſaurizare ſibi fundamẽtum
bonum in futurum, ut apprehendant ueram uitam. O`
Timothee, depoſitum cuſtodi, deuitans profanas uo-
cum uouitates, & oppoſitiones falſi nominis ſcientiæ, Nouitates] Vel, ianitates. Falſi nominis] Falsò nominatæ
quam quidam promittentes, circa fidem exciderunt.
Gratia tecum. Amen.

Quicunq; ſunt. *Hic locus non de miniſtris quales habemus intelligendus eſt, ſed de ſeruis ſeruitutem ſeruientibus. Cuiuſmodi olim erant apud Hebræos & Gentes, & hodie apud Turcas. Periphraſi hanc ſeruitutem & eius genium indicauit dicens, Quicunq; ſunt ſub iugo ſerui. Alluſit ad boum ſeruitutem, quorũ libertas, iugo capiti & cornibus alligato, opprimitur. Ita & ſeruus alieno ſubijcitur imperio, ut iam nõ ſibi, ſed domino uiuat, à cuius uoluntate & imperio omnes ſerui operæ pendent. Docet ergo Paulus quibus formulis & præceptionibus informãdi ſunt ſerui, dicens: Quicũq; libertatem amiſerunt, & alieno imperio colla ſua ſubmiſerunt (de ſeruis Ethnicorum Chriſtianis hic loquitur) dominos ſuos non contemnant. Hoc eſt, quæ ipſis debẽt officia præſtent fideliſſimè, & hos ament. Hoc ut faciant, addit ſtimulum Paulus: ne nomen Domini & doctrina blaſphemetur. Id eſt, ne inuidioſa reddatur doctrina Chriſtiana, ſi ſeruos minus fidos, quam ante ſuſceptam fidem cognouerint.*

Qui autem fideles habent dominos. *Duo fidelium ſeruorum genera ſunt, de quibus hic mentionem facit Apoſtolus. Alterũ iam explicuit, de ſeruis qui ſeruiunt Ethnicis. Nunc ſecũdi generis querelas reprimit. Querebãtur fideles ſerui quòd Chriſtianis dominis ſeruirent, exiſtimantes ſe omnem ſeruitutem Chriſtiana libertate exuiſſe. Atq; impiũ eſſe ſanguine Chriſti redemptũ ſeruire Chriſtiano cuius eſt frater. Ait Paulus: Qui autẽ habent dominos fideles, id eſt, Chriſtianos, non ideo contemnant dominos quia ipſi ſerui ſunt fratres, id eſt, Chriſtiani, ſed magis ſeruiant. Id eſt, imò hoc nomine quia domini Chriſtiani ſunt, magis ſunt obſeruandi, & illis potius obe-*

diendum

dicendum. Et dilecti ſunt: id eſt, nō moroſi & difficiles. Qui beneficij participes ſunt, ac ſi dicat, imò eò magis obtemperandū eſt illis quia beneficentiæ participes ſunt, & beneficentiam compenſant: quippe qui alunt, ueſtiunt, & neceſſitatem ſubleuant. Hi non ſolum ſerui, ſed etiam domini monentur ſui officij. Obiter dixerim Fidem & religionem Chriſtianam, quod ad interiorem hominem attinet, omnes æquare, & æquales facere. Ad Galat. 3. Omnes unum eſtis in Chriſto IESV. Nō eſt Iudæus, neq; Græcus, non eſt ſeruus, neq; liber: non eſt maſculus neq; fœmina. Sed quod ad exteriorem hominem & politiam attinet rerum humanarum, Fides non impedit, imò uult & præcipit ut ſerui obediant dominis, domini præſint, ſerui ſubſint.

Ex quibus oriuntur. Vocauit Paulus eum qui circa rixoſas & ſuperuacaneas quæſtiones uerſatur, languentem & inſanientē. Quod probat argumēto ab effectis ſumpto. Ex concertationibus illis rixoſis & blatteroſis naſcitur inuidia: nā quum uolunt ſibi autoritatem parare, alios eleuant ſeu deprimunt, nihil ſoliciti de ueritate & Chriſti gloria quærenda. Hæc dum fiunt nemo alteri cedere uult. Rixarū calor incaleſcit, naſcuntur contentiones, blaſphemiæ ſeu maledicentia & peruerſa de religione Chriſtiana opinio, rurſus impiæ ſuſpiciones in religionem Chriſtianam. Statim conflictatur, & in rabiem furor diſputantium uberrimè profundit conuitia, & nonnunquàm à uerbis ad uerbera deſcenditur. Hi corrupti ſunt mēte, id eſt, putridis & turpibus ratio obtenebrata eſt affectibus. Cæci ſunt: Nam hi exiſtimāt quæſtū eſſe pietatem.

Quæſtum eſſe pietatem. Contentioſi, & nugigeruli, uocant ſuum quæſtum & lucrum Pietatem: id eſt, gloriam, & cultum Dei, exiſtimant ſui lucri, & quæſtus cauſa nouum teſtamentum ueniſſe. Poſt hæc uerba apud Græcos reperiuntur aliqua, quæ Latinè ita ſonant: Abſtine à talibus. Item Ambroſius: Diſcede ab huiuſmodi. Sed hoc in uulgatis Latinorum codicibus non habetur. Theophylactus hæc addit, & interpretatur, dicens: Diſcede ab eiuſmodi. Non dicit, Verbis contendito, & hos oppugna: ſed, Diſcede: id eſt, cùm ſemel, aut bis ipſos monueris, miſſos facito.

Eſt autem quæſtus magnus. Quid attinet falſa ſcientia, & humana doctrina pro quæſtu ſeducere mundum: cùm quæſtus uerus ſit, & magnus, Habere pietatem, & eſſe ſua ſorte contentum? O uerbum breue, & ſuauiſſimū: quod creditum, uerè facit in utraq; uita beatos, & mente pacatos. Contrà, qui non curata pietate, ſua ſorte nolunt eſſe contenti, ſed uolunt diteſcere, id eſt, uoluntatem, quam Deo debent, conſecrant Mammonæ, incidunt in tentationem & laqueum diaboli. Quia pro conſequendo lucro incipiunt agere contra conſcientiam, & perdunt fidem. Sicut uides in Euangelio de ſemine, quod cecidit inter ſpinas. Cæterùm attende quod dicit, Qui uolunt diuites fieri, non contenti ſua ſorte. Et non dicit, Qui diuites ſunt. Nam diuitiæ ſunt media quibus ſpiritualis rectè uti poteſt. Sed qui uolūt diuites fieri, hi certè periculis multis obuoluuntur: deſtinarunt enim per fas & nefas opes colligere.

Habentes autem alimenta, & quibus tegamur. Deſcribit Sufficien- Sufficientia.
tiam: quæ eſt, tantum rerum potiri, quantum ad uitæ decentiam ſat ſit, non ad luxum.

Radix enim omnium malorum. Exponit quàm ſit peſtiferum & pernicioſum auaritiæ incumbere, quam quidam Græcorum dixere totius uitioſitatis metropolim. Nā Cupiditas nec uiuētibus parcit, nec mortuis, quæ uel hos ipſos ſpoliat, præ- Cupiditas nemini parcit.
daturq;: & in parentes, ut inſurgant, liberos (qui parentum uitam longam faſtidiunt) cogit: & fratres, ut cum fratribus litigent, & humana ſimul & diuina iura peruertit. Hanc itaque ſi tollas cupiditatem, nec bellum, nec odia erunt, ait Chryſoſtomus.

Quam quidam appetentes. *Nam quo pacto Euãgelio fidẽ præſtiterit pecunijs inhians, cùm paupertatem illud indicat, & hanc ut ſectemur ſuadeat. Neq; enim ſinit cupiditas hæc ut ſalutis uia cernatur, quæ oculos hominum ad ſe conuertit. Tandem onerati deprimuntur in exitium, & interitũ, ut neq; præſentibus bonis neq; futuris fruantur. Auaro enim (ait Cicero) tam deeſt quod habet, quàm quod non habet. Huc pertinent exempla quæ Chriſtus propoſuit Luc. 12. & 16. cap. de conſtructore horreorum & diuite purpurato.*

Tu autem ò homo Dei. *Quid non modò Epiſcopũ, ſed & quemlibet Chriſtianum decet, paucis perſtringit, Tu ô homo Dei: id eſt, tu ô Chriſtiane, qui Deo conſecratus es, fugito auaritiam & reliqua facinora, quæ indigna ſunt tua profeßione. Et ſectare præclaras animi dotes, iuſtitiam quæ neminem fraudat, neminẽ afficit iniuria, unicuiq; quod ſuum eſt reddit. Pietatem, id eſt, religionem & cultum Dei. Fidem, quæ æternis adhærens corruptibilia & peritura aſpernatur: Charitatem, quæ omnibus inſeruit, & omnia condonat. Patientiam, quæ in aduerſis durat ſpe uitæ æternæ. Manſuetudinem, quæ iram & animi inflatos motus & affectus compeſcit. At quoniã harum cœleſtium opum ſtudia non mediocrem habent annexum laborem, ſubiũgit Paulus: Certa bonum certamen, id eſt, perſta in fide, & nullis cede uel aduerſis uel aduerſarijs, ut agas uel omittas contra tuæ fidei rationem, id eſt, contra id quod iam doctus rectè ſentis. Hoc certamine atq; conflictatione uocaris à Domino non ad res & opes caducas, ſed ad uitam æternam. Fidei enim (ait Ambroſius) uictoria eſt, cùm omnia uitia & crimina ſubiugantur, ut ad æternæ uitæ præmia ueniatur: cuius confeßio inter ipſa rudimenta fidei teſte interrogante & reſpondente monumentis eccleſiaſticis continetur. Hactenus ille.*

Confeſſus bonam confeſsionem. *Profeſſus es in baptiſmo, abſcedendum eſſe à Satana, & uitam Chriſto ducendam. Similiter præſtitit bonum teſtimoniũ, cùm præſente populo Chriſtiano epiſcopi munus ſuſcepit. Aut in uitæ diſcrimine profeſſus eſt bonam confeßionem, id eſt, ipſum Chriſtum.*

Præcipio tibi coram Deo. *Vt cautiorem reddat diſcipulum, teſtem inuocat Deum: arguens, haudquaquam humana eſſe ſua præcepta, ſed Dei.*

Teſtimonium reddidit ſub Pontio. *Roganti Pilato reſpõdit IESVS: Ego ad hoc natus ſum, & ueni, ut teſtimonium perhibeã ueritati, & multa huiuſmodi. Aut teſtimonium reddidit ſub Pontio Pilato, bonam confeßionem, id eſt, teſtatam fecit ſub Pontio Pilato bonam profeßionem, quam qui ex animo confitentur, ſalui fiunt. Vt ſerues mãdatum tibi præſcriptum ne paßionis Dominicæ, quam teſtatus eſt ſub Pilato, reus fias. Non ſolicitus (ait Ambroſius) de cura Timothei tam circunſpectus eſt, ſed propter ſucceſſores eius, ut exemplo Timothei Eccleſiæ ordinationem cuſtodirẽt, ipſi quoque futuris formam tradentes à ſemetipſis inciperent. Hæc ille.*

Vſq; ad aduentum. *Ad perſeuerantiam in mandatorum obſeruatione hortatur. Non ad aliquot horas aut dies ſerua quæ ſcribo, ſed uſque ad aduentum, id eſt, apparitionem domini. qua intelligit uel extremum cuiuſuis hominis diẽ, uel iudiciũ illud poſtremum, quo omnis caro iudicabitur.*

Quem ſuis temporibus. *Quem, ſcilicet aduentum Chriſti, decentibus & præfinitis temporibus oſtendet.*

Beatus, & ſolus potens. *Beatus, extra quem nihil beatum. Solus potens, ergo omnis potentia & fortitudo ab eo eſt. Obſerua: Quæ de Deo eſſentialiter dicuntur, nulli creaturæ competũt, niſi dono, & gratia. Vt Deus ex ſe potens eſt, uita eſt, &*

huiuſmodi. Sunt ergo alia à Deo impotentia, & mors ipſa: Dono enim Dei, & gratia & poſſunt, & uiuunt: ita & ſolus habet immortalitatem. Angeli autem non natura & ex ſe, ſed gratia immortales, & immortalitatis participes effecti.

Lucem habitat inacceſsibilem: *Id eſt, hominibus incomprehenſam.*

Diuitibus huius ſeculi præcipe. *Diuites huius ſeculi dicit: quia ſunt & in cœlis longè aliæ & excellentiores diuitiæ.*

Depoſitum cuſtodi. *Id quod tibi creditum eſt, ſcilicet doctrinam ſanam, gratiam, & officium epiſcopatus.*

Deuitans profanas. *Profanas impuras dicit & inquinatas uoces, & uerba inania. Baſilius Magnus uocat nouitates uocum, nouas quaſdam, & nuper inuentas inſtructiones, & doctrinas, à uero penitus alienas.* **Profanum.**

Oppoſitiones falſi. *Quædam ſunt humanitus inuenta, quæ falsò dicuntur Scientia: uera enim ſcientia eſt, tum de Deo, tum de his, quæ ad Deum ſunt. Hæc uocat Oppoſitiones, quoniam ſolas diſceptationes, contentiones, & hæreſes pariunt: ob id indigna ſunt, quibus reſpondeatur. Hanc ſcientiam quidam habentes: id eſt, ſeſe in illa doctores profitentes, à fide exciderũt. Neceſſe enim ſit, ut qui ſolis ducuntur humanis cogitationibus, à fide excidant, & aberrent.* **Oppoſitiones.**

CONCILIATIO.

CVM *ſapiens dicat,* Initium omnis peccati, ſuperbia: *quomodo hic Apoſtolus pronuntiat,* Radix omnium malorum cupiditas? RESPONDEO, *Sermonem propheticum Paulus Apoſtolus hoc dicendo, ut ſolet, expoſuit. Quandoquidem ſiue initium omnis peccati, ſiue radicem omnium malorum dicas, unum idemq; ſignificas. Porrò Cupiditas atque Superbia intantùm unum eſt malum, ut nec Superbus ſine cupiditate, nec ſine ſuperbia poſſit Cupidus inueniri. Facit ad hoc, Si quodlibet peccatum perpetrare non poſſum, niſi meæ delectationi conſentiã, quod cupiditatis eſt proprium, & Dei præceptum quodammodo contemnam, quod eſt ſuperbiæ malum. Quomodo non ex cupiditate, quæ eſt radix omnium malorum, & ex ſuperbia, quæ initium omnis peccati dicitur, procedit omne peccatum? De his quidam doctor hunc in modum ait, Cùm ſuperbia ſit amor excellentiæ propriæ: Inuidentia uerò ſit odium felicitatis alienæ: quid unde naſcatur ſatis in promptu eſt. Amando enim quiſque excellentiam ſuam, uel paribus inuidet, qui ei coæquãtur: uel inferioribus, ne ſibi coæquẽtur: uel ſuperioribus, quòd eis non coæquatur. Legito Aug. Tomo 9. In epiſt. beati Ioan. tracta. 8. fol. 431. a* **Superbia. Inuidia.**

QVOMODO *hic Paulus dicit, Deum habitare lucem inacceſſibilem: cùm ſcribatur in Dauide Pſal. 33. Accedite ad eum, & illuminamini. Et Matth. 5. Beati mundo corde, quoniam ipſi Deum uidebunt.* AVGVSTINVS *parte ſexta lib. 2. de actis cum Felice Manichæo, Cap. 7. Et parte 8. in Pſal. 118. fol. 919. a Ad illam lucẽ (ait) nemo poteſt uiribus ſuis accedere: ſed cui Deus ipſe donauerit ut accedat. Ad hanc acceſſus eſt per* IESVM *Chriſtum.*

FINIS.

Miſſa eſt hæc prima ad Timotheum, ex Laodicea, quæ eſt metropolis Phrygiæ Pacatianæ, per Tychicum diaconum.

STAT

STATVS EPISTOLAE II. AD TIMOTHEVM.

Paulus cùm ſiſteretur iterum Cæſari Neroni, & ſeſe putaret interficiendum, hortatur Timotheum, ut conſtans ad mortem uſq;, ſuo exemplo perduret, prædicens ſuum obitum inſtare, & de ijs qui nouiſſimis temporibus ueritati euangelicæ aduerſabuntur, eum ad ſe cum Marco uenire iubet.

LOCI INSIGNES EPISTOLAE.

1 Quare uinctus Paulus, & quis bonus Chriſti miles. Cap. I. & II.
2 Salus ante tempora æterna, ſed nunc manifeſtata. Cap. I.
3 Impoſitio manuum. Cap. I.
4 Inanes & profanas doctrinas uitandas. Cap. II. & IIII.
5 De uaſis iræ, uaſis miſericordiæ: de reſipiſcentibus qui antea ueritati reſiſtebant: de excidentibus à ueritate, & ipſam oppugnantibus. Cap. I. II. III. & IIII.
6 Perſequutiones profitentibus Chriſtum. Cap. II. III. & IIII.
7 Deſcribit quàm periculoſa ſint tempora futura. III. IIII.

EPISTOLA BEATI PAVLI APOSTOLI, AD TIMOTHEVM II.

Monet Paulus Timotheum, ut pater filium. CAP. I.

PAVLVS Apoſtolus IESV Chriſti per uoluntatem Dei, ſecundum promiſſionem uitæ, quæ eſt in Chriſto IESV, Timotheo chariſſimo filio, gratia & miſericordia, & pax à Deo patre noſtro & Chriſto IESV Domino noſtro. Gratias ago Deo meo, cui ſeruio à progenitoribus meis in cōſcientia pura, quòd ſine intermiſſione habeam tui memoriã in orationibus meis, nocte ac die deſiderans te uidere, memor lachrymarum tuarum, ut gaudio implear, recordationem accipiens eius fidei, quæ eſt in te non ficta, quæ & habitauit primùm in auia tua Loide, & matre tua Eunice: certus ſum autem quòd & in te. Propter quam cauſam admoneo te ut reſuſcites gratiam Dei, quæ eſt in te per impoſitionem manuum mearum. Non enim dedit nobis Deus

[Margin: Vita per Chriſtum.]
[Margin: Secūdum promiſ.] id eſt, ad prædicandam promiſsionē.]
[Margin: Progenitoribus] maioribꝰ.]
[Margin: Recordationē accip.] ubi cōmonefactꝰ fuero.]
[Margin: Impoſitio manuum. Spiritus. Roma. 8. c]

ſpirit

Virtutis,] potentiæ,

ſpiritum timoris: ſed uirtutis, & dilectionis, & ſobrietatis. Noli itaque erubeſcere teſtimonium Domini noſtri, neque me uinctum eius: ſed collabora Euangelio ſecundum uirtutem Dei, qui nos liberauit, & uocauit uocatione ſancta: non ſecundum opera noſtra, ſed ſecundum propoſitum ſuum, & gratiam, quæ data eſt nobis in Chriſto IESV ante tempora ſecularia. Manifeſtata eſt autem nunc per illuminationem ſaluatoris noſtri IESV Chriſti, qui deſtruxit quidem mortẽ, illuminauit autem uitam, & incorruptionem per Euangelium: in quo poſitus ſum ego prædicator, & Apoſtolus, & magiſter Gentium. Ob quam cauſam etiam hæc patior: ſed non confundor. Scio enim cui credidi, & certus ſum, quia potens eſt depoſitum meum ſeruare in illum diem. Formam habe ſanorum uerborum, quæ à me audiſti in fide, & in dilectione in Chriſto IESV. Bonum depoſitum cuſtodi per ſpiritum ſanctum qui habitat in nobis. Scis enim hoc, quòd auerſi ſunt à me omnes qui in Aſia ſunt: ex quibus eſt Phygelus, & Hermogenes. Det miſericordiã Dominus Oneſiphori domui, quia ſæpe me refrigerauit, & catenam meam non erubuit. Sed cùm Romam ueniſſet, ſolicitè me quæſiuit, & inuenit. Det illi Dominus inuenire miſericordiam à Deo in illa die. Et quanta Epheſi miniſtrauit mihi, tu melius noſti.

Marginal notes (left): Collab. eu. ſec. uirt. Dei,] Eſto particeps afflictionũ quæ euãgelium comitãtur iuxta potẽtiam Dei, — Secularia.] æterna. — Illuminationẽ] apparitionem — Deſtruxit] abolegit — Illuminauit autem uitam,] uitam autẽ in lucem produxit. — Confundor.] erubeſco. — Cui credidi &] certuſq; ſum quòd is cui credidi. — Refrigerauit,] refocillauit,

Marginal notes (right): Titum 3.b — Vinctus Paulus. 2. Timoth. 2.b — Oneſiphorus.

Secundum promiſsionem uitæ. *Contemnendæ ſunt hæ res terrenæ, ex quibus non eſt quærenda illa uita, quæ eſt in Chriſto. Nihil ergo hic timẽdum, ſi omnia amiſerimus, modò conſequamur promiſſa. Se Paulus prædicatorem inſinuat, nõ regni terreni: nam hic audis, Omnes qui piè uolunt uiuere in Chriſto IESV, perſequutionem patientur: neque Moſaicæ legis profeſſorem, quæ uitam huius temporis promittebat facientibus legem, dicens, Si feceris, habitabis in terra tua, hoſtes ſubijcientur tibi, & huiuſmodi: Si non feceris, lapidaberis, occidêris, fame & penuria laborabis, exulabis, &c. Deuter. 28. Sed dicit ſe eſſe Apoſtolum ad promiſsionem uitæ, ſiue ad promittendam credẽtibus uitam, quæ non eſt in mundo, & gloria humana: ſed in Chriſto IESV. Quæ uita ſpiritualis eſt, & uerè pia: per quam omnia moriuntur, quæ ſunt huius creationis, ut tandẽ mortificatis membris noſtris, ſolus in nobis Chriſtus uiuat. Quemadmodum alibi dicit, Viuo autem iam non ego, uiuit uerò in me Chriſtus.*

À progenitoribus. *Gentibus credẽtibus nõ obfuit quòd patres fuerint idololatræ: Impietatem patrum non portabunt filij, ut eſt in Ezechiele. Si parentes habueris impios, non tibi præcluditur uia ſalutis. Quandoquidem filij Dei naſcuntur, non ex ſanguinibus, neque ex uoluntate carnis, neque ex uoluntate uiri: ſed ex Deo. Spiritus neceſsitas ad carnem non pertinet. Quid profuiſſet Paulo aut Timotheo fides*

maiorum

maiorum, niſi & ipſi in Deum credidiſſem? Magna tamẽ gratia eſt, à puero ad Deum inſtitui recta fide parentum. Sed cui hoc non eſt datum, non eſt cur animum deſpondeat: ſed ad Chriſtum accedat, qui uult omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitionem ueritatis uenire: imò & qui illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum. Paulus dicẽs, ſe Deo ſeruire à progenitoribus, ſignificat ſe natum ex ijs, qui longa retro ſerie fuerunt cultores Dei. Pronomen Meis, redundat, additum apud nos explicandæ rei gratia. Progenitorum uocabulum non ſolùm complectitur parentes, ſed ſuperiores, etiam nominibus carentes.

Progeniti.

Conſcientia pura.

In conſcientia pura. Pura conſcientia eſt, quando in nullo tibi conſcius es, te aliter uel uoluiſſe, uel feciße, quàm rectè ſentiebas.

Memor lacrymarum. Hunc textum ita conſtruito: Cupiens te uidere, ut gaudio implear: deinceps id ſequitur, Memor lacrymarum tuarum: ac ſi dicat, Et ſi natura ipſa eſſem charitatis expers, ſunt tamẽ lacrymæ tuæ ſatis, ut te in animo meo frequens uerſem. Erat enim id decens, ut cùm à Paulo Timotheus ſeiungeretur, maiori hunc fuiße querimonia & fletu diſiunctum, quàm infans ſolet cùm ab uberibus matris diuellitur, ait Chryſoſtomus.

Eunica.

Primum in auia tua Loide. Hortatur Timotheum ut in fide perſiſtat, & hanc ſyncerè alijs tradat, argumento ab hæreditaria doctrina ſumpto, quam profeßæ ſunt auia & mater eius Chriſtianæ religionis alumnæ. Eſt boni diſcipuli mores præceptoris optimi imbuere. Vt ergo religionis integritas ueluti hæreditaria in me fuit, ita & à maioribus tibi ſynceritas fidei tradita eſt. Vt iam maiorum exempla te ad conſtantiam & pietatem maximè hortentur. Eunica ſiue Eunice mater Timothei, à uictoria dicta eſt.

Vt reſſuſcites gratiam. Velut ignem ſopitũ excita gratiã tibi collatam per impoſitionem manuum: id eſt, non negligẽter cures negotium epiſcopi, tibi à me & ab alijs, qui adfuerunt, iniunctum. Simul cum ordinaretur epiſcopus, accepit gratiam potentiæ reſiſtendi aduerſarijs, docendi, miracula edendi, & eccleſiam rectè regendi.

Spiritum timoris. Videtur hæc eſſe Pauli ſententia: Non eſt quod uereare, quaſi defuerit tibi functionem tuam epiſcopalem ſuſcitandi facultas. Nõ enim Deus dedit nobis ſpiritum timoris, Id eſt, timiditatis, ignauiæ, & animi imbecilli. Sed uirtutis: id eſt, potentiæ, & roboris, ac fortitudinis, & ſobrietatis, ut peragamus nobis delegatum munus. Sobrietatem hic dicit uerborum, de qua Act. 26. ad Feſtum uerba faciens Paulus meminit: Non inſanio (inquit) optime Feſte, ſed ueritatis & ſobrietatis uerba eloquor. Aut ſpiritum ſobrietatis dicit, qua non ſolùm attendimus ne grauemur crapula, & ebrietate: ſed etiam mente ſobrij ſimus. Non ſapientes pluſquàm oportet, ſed tantum ſecundum ſanam doctrinam.

Sobrietatis uerbum.

Collabora: Id eſt, ſimul affligere cum Euangelio, & particeps eſto affictionũ quæ prædicationem Euangelij comitantur. Non te pudeat meorum uinculorum, quæ non furti, aut alterius infandi criminis nomine ſuſtineo, ſed pro Chriſto lubẽter ea fero, & patior. Pro confeßione nominis eius qui me confeſſurus eſt coram patre ſuo.

Ante tempora ſecularia. Deus ab æterno propoſuit ſecundũ beneplacitum ſuum ſeu bonam ſuã uoluntatem, dare nobis ſuam gratiam, quæ nunc manifeſtata eſt in nobis, quam opera non præcedũt, ſed ſequũtur, tanquàm illius gratiæ effectus. Aut manifeſtata per illuminationem, id eſt apparitionem Chriſti: id eſt, ubi Chriſtus nobis apparuit, & prædicatum eſt Euangelium. Qui adueniens deſtruxit, id eſt, obliterauit in

propt

proprio corpore, mortẽ: & eius reſurrectione & Euãgelio uita, quæ latebat, emicuit.

In quo poſitus ſum. *In quod, nempe Euangelium, poſitus ſum: non ego me poſui. Tria ſibi uindicat Paulus. Prædicator, ſeu potius præco palàm euulgat: Apoſtolus, nihil celans exequitur quod commiſſum eſt: Magiſter, ſeu Doctor, reddit rationẽ, ut perſuadeat: Hanc autoritatem Deo tribuit Paulus.*

Ob quam cauſam. *Non quòd prauũ facinus admiſerim, ſed quòd Gẽtibus myſteriũ IESV Chriſti annũtio, hæc patior: nihil timẽs mortẽ: ut qui ſeruio habẽti mortis & uitæ imperiũ. Sed nõ cõfundor: id eſt, non erubeſco, hoc annũtiare nõ me pudet.* Non confundi.

Scio enim cui credidi. *Scio quod is cui credidi, id eſt Chriſtus, potens eſt ſeruare depoſitum meum. Aut fideles dicit, quos Chriſtus ſibi iam demandarat, uel quos ipſe Domino commendaſſet: ſperans ſua uincula nihil impedimenti adlatura, quin potius ſe plurimos Domino oblaturos, & ab eodem ſuſcipiendos ſperaret. Aut ſcio cui me totum credidi, depoſitum meum, id eſt, meipſum ſalutem, animam meam ad eum uſq; diem quo hinc ſoluam, ſeruare. Aut credo & ſpero me accepturum redemptionem corporis huius per reſurrectionem & uitam æternam, quando Deus erit omnia in omnibus, ſicut infra dicit: Repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet, &c. Tunc accipiet unuſquiſque ſecundum opera ſua. Bonis adſeruatur theſaurus, quem unuſquiſque ſibi theſaurizat in cœlo ſecundum laborem acceptum in uinea Domini.*

Formam habe: *Id eſt, alijs exemplar & formam propone piè uiuendi, quam à me didiciſti, non ſolùm ſcripto, ſed ore ad os.*

In fide & dilectione. *Forma de qua meminit, docet conſtare fide & dilectione. Quia puritas & ſynceritas uitæ, fide & dilectione ſeu charitate conflatur: imò tractanda explorandaq; ueniunt omnia.*

Bonum depoſitum cuſtodi. *Gratiam tibi impoſitione manuum collatam, aut præcepta, quæ ſunt tibi per me tradita, cuſtodi, non exiſtimans te ſeruaturum illa humanis uiribus, ſed per Spiritum ſanctum, in bonis & iuſtis inhabitantem.* Depoſitum.

Qui in Aſia ſunt. *Cùm Paulus catenis uinctus ſiſteretur Neroni, à fidelibus, qui ex Aſia ſecum Romam conceſſerant, eſt mox deſtitutus.*

Philetus. *Legitur Phygelus à diuo Ambroſio, & à beato Hieronymo, in epiſtola de ueſtibus Aaron.*

Oneſiphorus. *Latinè dicitur utilitatem, aut commoditatem ferens: nam ὄνησις utilitas & iuuamen eſt.* Oneſiphorus.

Docendi uerbi ratio. CAP. II.

Cõfortare] Fortis eſto.
In] Per.
Labora] Feras igit afflictionẽ
Secularibus:] Vitæ, uel, non eſt ſolicitus de uictu
Cui ſe probauit.] Qui ſe militem delegit, id eſt, cuius ſpiritui aſcript⁹ eſt ad hãc militiã.
Dabit] Det.

TV ergo fili mi, cõfortare in gratia, quę eſt in Chriſto IESV: & quę audiſti à me per multos teſtes, hæc cõmenda fidelibus hominibus, qui idonei erũt & alios docere. Labora ſicut bonus miles Chriſti IESV. Nemo militans Deo implicat ſe negotijs ſecularibus: ut ei placeat, cui ſe probauit. Nam & qui certat in agone, non coronabitur, niſi legitimè certauerit. Laborantem agricolam oportet primùm de fructibus accipere. Intellige quæ dico: dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectũ. Memor eſto Dominũ IESVM Chriſtum Miles.

Quare uinctus Paulus.

ſtum reſurrexiſſe à mortuis, ex ſemine Dauid, ſecundum Euangelium meum, in quo laboro uſque ad uincula, quaſi malè operans: ſed uerbum Dei non eſt alligatum. Ideo omnia ſuſtineo propter electos: ut & ipſi ſalutem conſequantur, quæ eſt in Chriſto IESV, cum gloria cœleſti. Fidelis ſermo. Nam ſi cōmortui ſumus, & conuiuemus: ſi ſuſtinebimus, & conregnabimus: ſi negauerimus, & ille negabit nos: ſi non credimus, ille fidelis permanet, negare ſeipſum nō poteſt. Hæc commone, teſtificans coram Domino. Noli cōtendere uerbis: ad nihil enim utile eſt, niſi ad ſubuerſionem audiētium. Solicitè autem cura teipſum probabilem exhibere Deo, operarium inconfuſibilem, rectè tractantem uerbum ueritatis. Prophana autem, & uaniloquia deuita. multum enim proficiunt ad impietatem: & ſermo eorum ut cancer ſerpit, ex quibus eſt Hymenæus & Philetus, qui à ueritate exciderunt, dicentes reſurrectionem eſſe iam factam, & ſubuerterunt quorundam fidem. Sed firmum fundamentum Dei ſtat, habens ſignaculum hoc, Cognouit Dominus qui ſunt ſui. &, Diſcedit ab iniquitate omnis, qui inuocat nomen Domini. In magna autem domo, non ſolùm ſunt uaſa aurea, & argētea: ſed & lignea, & fictilia: & quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam. Si quis ergo emundauerit ſe ab iſtis, erit uas in honorem ſanctificatum, & utile Domino, ad omne opus bonum paratum. Iuuenilia autem deſyderia fuge: ſectare uerò iuſtitiam, fidem, ſpem, & charitatem & pacem cum ijs, qui inuocant Dominum de corde puro. Stultas autem, & ſine diſciplina quæſtiones deuita, ſciens quia generant lites. Seruum autem Domini non oportet litigare, ſed manſuetum eſſe ad omnes, docibilem, patiētem, cum modeſtia corripientem eos, qui reſiſtunt ueritati: nequando Deus det illis pœnitentiam ad cognoſcendam ueritatem, & reſipiſcant à Diaboli laqueis, à quo captiui tenentur ad ipſius uoluntatem.

Matth. 10.d
Marc. 8.c
Rom. 3.a

Laboro] Malis affligor.

Fidelis] Cert⁹, id certe uerum eſt quod ſi, &c.

Suſtinebim⁹.] Sufferimus.

Noli cōtendere uerbis:] Ne uerborum pugnas ſecteutur.

Incōfuſibilē.] Qui non erubeſcat.

Serpit.] Paſtionem habebit. uel, circum ſe uorat.

Emundauerit] Vel, expurgarit.

Iſtis.] Id eſt, huiuſmodi hominibus impijs.

Vtile domino.] Accōmodum uſibus domini.

Sine diſciplina] Ineruditas.

Deuita.] Reſpue.

Manſuetum] Placidum.

Docibilem.] Propenſum ad docendum.

Patiētē, cū modeſtia] Tolerātē malos, uel, mala, cum manſuetudine.

Corripientem] Erudientem.

Confortari.

Confortare. *Robuſtus, & fortis eſto. In gratia quæ eſt in Chriſto IESV: id eſt, hanc habeas uelim gratiam tuo hoc in certamine adiutricem, per quam poteſtatem accepimus conculcare omnes inimici conatus, & nihil ipſis offendi. Marci ultimo. Tum Lucæ 10. Ecce dedi uobis poteſtatem calcandi ſupra ſerpentes, & ſcorpiones, & ſuper omnem uirtutem inimici, & nihil uobis nocebit.*

Labora

Labora ſicut bonus miles. *In labore & aduerſis, fer afflictiones patienter.*

Nemo militans Deo. *Ad uniuerſos hæc uerba habentur epiſcopos, & præceptores. Adhibet Paulus hoc ſimile à militibus ſumptum, quorum nemo curat rem domeſticam, poſteaquàm ſacramẽto fuerit addictus militiæ: ſed imperatoris ſui negotium agit. Multò magis id conuenit facere eum, qui militat Euangelio. Is qui militat, non ſe implicat: id eſt, non ſe immiſcet uitæ negotiationibus, aut occupationibus: id eſt, non eſt ſolicitus de uictu, & annona: rem uictoriæ agit, de uictu proſpicit Imperator. Vt ei placeat, cui ſe probauit: id eſt, ut gratus ſit imperatori, qui ſe in militem delegit. Sic tu qui epiſcopi munus ſuſcepiſti, hoc præſta relictis alijs negotijs: ſalarium nõ deerit ſuo tempore. Hoc contextu tribus utitur ſimilitudinibus, Militis, Athletæ, & Agricolæ. Et præterea addit exemplum Chriſti, per crucem glorificati, quod & ſe imitari in ſuis dicit uinculis. Non'ne hæ fortes ſunt perſuaſiones?*

Intellige quæ dico. *Meditare & cogita apud te. His uerbis attentus redditur Timotheus. Appenditur huic ſententiæ oratio, qua Paulus bene precatur Timotheo. Dabit, poſitum eſt pro, det. Rogo Dominum, ut tibi & hæc quæ dico & alia aperiat myſteria.*

In quo laboro uſque. *Pro Euangelij defenſione afflictiones ſuſtineo, etiam uincula: ſed tametſi uincior, non tamen amputata eſt mihi lingua, non eſt uerbum Dei catenis uinctum. Perſeuerat enim Dei uerbum & currit. Nam etiam in carcere Paulus prædicabat, & epiſtolas ſcribebat. 2. Theſſalo. 3. Vult Paulus oretur, ut ſermo Domini currat, &c. & in Pſalm. Velociter currit ſermo eius. Veritas reuera immortalis eſt. Hanc impij fruſtra opprimere conantur, dum capiunt & trucidant ueritatis miniſtros, quibus ueritas Euangelica, atque tibijs harmonia & modulandi ars alligata eſt. Nam ut hac fiſtula fracta poteſt ſumi alia per quam fiat modulatio, ita licet miniſtros uerbi trucident, ipſum tamen miniſterium & uerbum Dei uincire & excindere nequeunt. Excitat enim Dominus alium miniſtrum in trucidati locum, cuius miniſterio ueritas currit & manifeſtatur.*

Paulus in carcere & ſcribebat & prædicabat.

Ideo omnia ſuſtineo propter electos. *Nihil me morantur mea uincula, nihil ſpecto quod eſurio, ſitio, algeo, ignominia & contumelijs afficior: Sed quantum hæc quæ libenter ſuffero, electis Dei & fidelibus, emolumenti & utilitatis afferunt, his meis uinculis augeſcit apud fideles & electos charitas, & confirmatio in Chriſto, quem omnium ſaluatorem & cœleſtium bonorum theſaurum prædico.*

Fidelis ſermo. Nam &c. *Certitudinem præmiorum ex afflictionibus & ſupplicijs propter ueritatem Euangelicam prouenientium proponit. Sermo quem dicturus ſum eſt fidelis, id eſt, certus. Eſt autem quem pronuntio. Nam ſi commortui ſumus. Alluſit Paulus ad ea, quæ à Domino dicta ſunt Matth. 16. & Ioan. 12.*

Negare ſeipſum non poteſt. *Deus omnipotens eſt: tamen quemadmodum non poteſt peccare: quia poſſe peccare, non eſt poſſe, ſed defectus potentiæ: Ita non poteſt ſeipſum negare: quia poſſe negare ſeipſum, non eſt poſſe, ſed defectus potẽtiæ. Qui ſeipſum poteſt negare mutabilis eſt: At Deus immutabilis eſt, & ueritas eſt, & aliter fieri non poteſt, quin ſemper ſuapte natura ſit ueritas. Hoc maxime nos cõſolatur conſyderantes, Deus promiſit, & mendax non eſt.*

Deus ſeipſum negare non poteſt, & quare.

Operarium inconfuſibilem: *Id eſt, omnis notæ expertem, & quem nihil pudet ea facere, quæ ad pietatem conferre uideantur. Multi enim prædicare uerebãtur*

Inconfuſibilis operarius. *quæ ab infidelibus & Iudæis ridicula uiderentur. Sed Paulus inconfuſibilis prædicauit* IESVM *Chriſtum crucifixum, Gentibus quidem ſtultitiam, Iudæis uerò ſcandalum, nobis autem gloriam. Aut operarium inconfuſibilem: id eſt, talem te præſta, qui coram Deo nõ cogaris erubeſcere de neglecta ſeruitute, ut recte diuidas, & ſcindas filijs Dei tibi commißis panem uerbi diuini, pro ſingulorum captu, & conditione.*

Tractantem recte: *Id eſt, pertracta (ait Theophyl.) dirige, circũcidito inutilia queq;, & deme gladio ſermonis & uerbi, quæ ab Euangelij ſunt prædicatione aliena.*

Profana: *Id eſt, quæ non nouit ſacra ſcriptura. Baſilius Magnus ubique profanas uocum nouitates, quaſdam innouationes intelligit.*

Hæreſis ut cancer. Vt cancer ſerpit. *Sicut cancer morbus paulatim plus corporis occupat, ita illæ inanes uoces, ſi pro ſacris recipiantur, tandem fidem extinguunt. Teſtes ſunt nouorũ inuentores, ſicut hi qui incœperũt auferre ſacroſanctum ſacrificiũ, in quo uerum* IESV *Chriſti corpus offertur, & ſumitur, & alia ſacramẽta, quæ ſunt paßionis* IESV *Chriſti applicationes morbis noſtris ſpiritualibus. Nominatim duos pronũtiat Paulus hæreticos, Hymenæum, & Phyletum, qui incœperunt aſſerere non aliã reſurrectionẽ ſperandam nobis, poſteaquàm iam reſurrectio in Chriſto cõpleta eſſet. Horum ſunt hodie diſcipuli multi ſchiſmatici, qui nõ adhærent ſacro Euãgelio, & ſponſæ* IESV *Chriſti ductæ & directæ ſpiritu ſancto, ſed ſuis ingenijs, & propriæ ſentẽtiæ, & prudẽtiæ.*

Dicentes reſurrectionem. *Tertullianus in libro de reſurrectione carnis, refert quoſdam adhuc ſuo uixiſſe ſeculo, qui aſſeuerarẽt reſurrectionem eſſe factam. Nam reſurrectionem mortuorm quam dicimus futuram, diſtorquebant in imaginariam ſignificationem. Et nullam futuram prædicabant, quàm eam quæ iam ſit, factáq; eſt, cùm quis Dei ignorantiam habet mortuus eſt Deo, & in errore ſepelitur, à quo redanimatus & reuiuificatus Deo reſurgit, diſcuſſa morte & ſepulchri foſſa. Vide quàm pernicioſum & canceris naturam ſapiat: ſeu quàm contagioſum ſit profanas concertationes inquirere, relicta pura & ſimplici ueritate.*

Sed firmum fundamentum. *Occupat. Nolite timere hæreticos poſſe uniuerſam religionem Chriſti ſubuertere: nam fides fundamentũ tam firmũ eſt, ut qui Chriſto firmiter adhærent, oppugnãtur quidẽ, ſed non expugnãtur. Habet ſignaculũ Chriſtus in ſuis ueluti ſigillũ impreſſum ex ipſis operibus, rebusq; geſtis illi cõueniens. Et cognouit ab æterno qui ſunt ſui. Et ipſe ſpiritus teſtimoniũ reddit ſpiritui noſtro, quòd ſumus filij Dei. Qui hoc ſignaculum ſpiritus in ſe habet, diſcedat à malo, & caueat ne cadat.*

In magna autem domo. *Occupatio eſt. Dicet aliquis: Cur Deus impios ſinit, ut alios ſeducant, alij ſeducantur: cur nõ eos ſua dignatur gratia? Reſpõdet Paulus per ſimile, de ſupellectili & inſtrumẽtis in domo diuitis, ſicut Roma. 9. cap. de uaſis figuli.*

Si quis ergo emundauerit ſe. *Vides quemadmodum uel aureum eſſe, uel fictile nec naturæ ſit, nec materiatæ neceßitatis, ut aſſerunt Manichæi: ſed gratiæ Dei, noſtræ uoluntatis, & animi. Paulus cùm fictilis eſſet, effectus eſt aureus. Iudas contrà, qui aureus fuerat, eſt fictilis redditus.*

Cum modeſtia corripientem: *Id eſt, manſuetudine, non cum iurgijs. Eſt*
Particula nequando, dubijs præponi ſolet. *enim adhuc fortaßis aliqua redeundi ad ſanitatẽ ſpes. Propterea ſubdit particulam Nequando, quæ incertis & dubijs rebus præponitur. Fortaſſe te neglig̃ete dabit illis Deus gratiam, & reſipiſcent à Diaboli captiunculis: qui quandiu captiuos habet, pro arbi-*
Diaboli autoritas in nos eſt permiſſa. *trio ductat, quantum ſinit Deus. Non enim plus dominij in nos habet Diabolus, quàm quod Deus illi permittit. Propterea ad ipſius, ſupple Dei, nõ autem diaboli, uoluntatẽ.*

CONC

CONCILIATIO.

CVM hoc loco Paulus Timotheo præcipiat, Noli uerbis contendere: Quid eſt quod contrarium uidetur Tito Dicere, 1. cap. ut potens ſit exhortari in doctrina ſana, & eos, qui contradicunt, arguere? HOC capite Paulus hortatur ac præcipit contentionem & uerborum phalangem uitandam eſſe, hæc planè quædam uanitas eſt. Sed Tito ait, Epiſcopum debere armatum eſſe ſana doctrina, qua cum omni modeſtia refellat eos qui ueritati aduerſantur.

QVID hic Paulus ait, uaſa fictilia à Deo contemni: Cùm 2. Corinth. 4. dicat, Habentes theſaurum hunc in uaſis fictilibus? PAVLVS Corinthijs de corporis natura diſſerit. Nam quemadmodum fictile uas præter lutum incoctum nil eſſe aliud conſtat: ſic corpus hoc noſtrum nil aliud eſt quàm lutum calore animæ obfirmatum. Hic uerò Paulus facit de uoluntate animi mentionem, quæ fictilis & lutea à Deo contemnitur & reprobatur.

DICTIO.

CANCER, *ceris, neutro genere, morbus eſt, ne quis hoc loco animalculum putet eſſe.* Cancer.

SERPO *ſignificat latenter repo, & quandoque quaſi in modum ſerpentis circumeo, & paulatim decurro.* Serpo.

PHILETVS *Latinè amabilis: ſed hic nomen apoſtatæ eſt.* Philetus.

DOCILIS: *Id eſt, idoneus & paratus ad docendum.* Docilis.

Pericula nouiſsimorum dierum. CAP. III.

Qualia futura nouiſsima tempora. 2. Timoth. 4. a 2. Petri 3. a Iudæ 1. f

HOc autem ſcito, quia in nouiſsimis diebus inſtabunt tempora periculoſa, & erunt homines ſe ipſos amantes, cupidi, elati, ſuperbi, blaſphemi, parentibus non obedientes, ingrati, ſceleſti, ſine affectione, ſine pace, criminatores, incontinentes, immites, ſine benignitate, proditores, proterui, tumidi, & uoluptatum amatores magis, quàm Dei: habentes ſpeciem quidem pietatis, uirtutem autem eius abnegantes. Et hos deuita, ex his enim ſunt qui penetrant domos, & captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur uarijs deſiderijs, ſemper diſcentes, & nunquam ad ſcientiam ueritatis peruenientes. Quemadmodum autem Iannes & Mambres reſtiterunt Moyſi: ita & hi reſiſtunt ueritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem: ſed ultrà non proficient. Inſipientia enim eorum manifeſta erit omnibus, ſicut & illorum fuit. Tu autem aſſecutus es meam doctrinam, inſtitutionem, propoſitum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, perſecutiones, paſsiones, qualia mihi facta ſunt Antiochiæ, Iconij, Lyſtris,

Cupidi,] auari, Sine pace,] neſcij fœderis, Sine benignitate,] negligẽtes bonorũ, uel, bonorũ inimici, Proterui,] temerarij, Virtutem] uim Deuita:] auerſare

Exod. 7. b

Aſſecutus es] aſſectatus enim eſt, à principio ad finẽ aſſuiſti, & teſtis es omnium.

quales perſequutiones ſuſtinui: & ex omnibus eri- puit me Dominus. Et omnes qui piè uolunt uiuere in Chriſto IESV, perſequutionem patientur. Mali au- tem homines & ſeductores proficient in peius, erran- tes, & in errorem mittentes. Tu uerò permane in ijs quæ didiciſti, & credita ſunt tibi, ſciens à quo didice- ris, & quòd ab infantia ſacras literas noſti, quæ te poſ- ſunt inſtruere ad ſalutem, per fidem quæ eſt in Chriſto IESV. Omnis ſcriptura diuinitus inſpirata, utilis eſt ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iuſtitia: ut perfectus ſit homo Dei ad omne opus bonum inſtructus.

Perſequutiones ſequũtibus Chriſtum.

1.Petri 1.d

Perfectus] integer

Hoc autem ſcito, quia. *Poſteaquam de matæologis & ſui ſeculi magiſtris prurientibus diſſeruit, & quàm diligenter ab eis cauendum fuerit, eruditiſſimè docuit: nunc de moribus & pſeudoprophetis falſisq́; doctoribus poſtremi ſeculi uaticiniũ adducit, explicans ad uiuum notas & colores quibus cognoſci poterunt, ſimul præſcribens fidelibus modum & uiam qua iſtorum technas, inſidias & apparata pericula, facilè euadent: nempe ſi unicè adhæreant doctrinæ ſacræ & apoſtolicæ, quæ nihil non ueræ pietatis in ſe continet.*

Seipſos amantes. *Primus color & nota matæologorũ, erunt homines* φίλαυτοι, *id eſt, ſui amantes. Quærentes quæ ſua ſunt, non quæ ſunt* IESV *Chriſti. Hæc eſt*
Cupidi. *omnium malorum radix, cuius ramos ſubdit dicens, Cupidi, priuato affectu ducti, &*
Elati. *ſua auaritia ita obcæcati, ut neque ſui, neque proximorum miſereantur. Elati: id eſt faſtuoſi,*
Blaſphemi. *& inſolentes iactantes res magnas cùm ſint uaniſſimi. Blaſphemi, maledici non ſolùm in ueritatis profeſſores, ſed etiam in Euangelium.*

Parentibus inobedientes. *Id eſt, immorigeri, non tam ijs à quibus geniti ſunt, quàm ijs qui loco parentum ſunt, ut præceptoribus, paſtoribus & magiſtratui.*

Sine affectione: *Id eſt, qui nullo affectu ſunt in ſuos, puta filios, aut famulos, aut uxorem. Sunt enim deploratiſſimi, in quibus etiam naturæ adfectus abſoluerunt. Aut ſine affectione: id eſt, carent affectu amicitiæ in homines.*

Fœdifragi. Sine pace: *Id eſt, neſcij fœderis. Fœdus ad alienos refertur. Natura ipſa coniuncti ſunt, ut mutuò ament, tum parentes, tum domeſtici: ſed fœderibus & amicitiæ uinculis copulantur boni exteris & alienigenis.*

Criminatores. Criminatores, *calumniatores ſiue delatores. Qui enim ſibi nullius boni conſcius eſt, omnes ut inuidus criminatur.*

Incontinentes. Incontinentes. *Lingua ſcilicet, uentre & alijs mẽbris, ait Chryſoſtomus, &c. Hoc eſt, intemperantes cibo, potu, ueſtitu, & reliquis ad uitæ uſum pertinentibus.*

Sine benignitate. *Quaſi diceret, etiam bonis non ſunt amici: Omnium rerum bonarum ſunt hoſtes & inimici. Immites ſunt, ut uerius beluas quàm homines dixeris.*

Proditores. Proditores. *Deſertores amicitiæ & ſodalitatis, ſecreta non ſeruantes. Qui tam amicos quàm beneuolos produnt.*

Proterui. Proterui. *Præcipites iudicio, ſiue temerarij, proprio ſenſu nitentes.*

Habentes ſpeciem. *Id eſt, deformationem religionis, ait Cyprianus. Aut quid*

alijs

aliјs facto opus ſit præſcribunt,cùm ipſi interim impuriβimè uiuant.

Et hos deuita: *Id eſt,iſtos auerſare.Illis temporibus nouiβimis non erit ipſe Timotheus, obijciet aliquis. Sub Timothei perſona, ait Baſilius, cæteros commonefacit Paulus,ut eiuſmodi uiros deuitent. Fieri etiam poteſt, ut nonnulli eſſent tales temporibus Timothei,ſicut & ſunt frequenter quouis tempore.*

Captiuas ducunt mulierculas. *Mulieres enim facilius circũueniũtur.Quo fit,ut ſi uirorũ ſeducitur quiſpiam,dici meritò muliercula queat. Huius rei exemplum inuenias apud Ireneum lib.1.cap.9.ubi impuriβimam Valentiniani hæreſim exponit.*

Semper diſcentes. *Semper diſcere eſt laudabile, modò qui diſcunt, fructum & ueritatis notitiam conſequantur.Qui autem abſque fructu diſcere ſemper uidentur, abijciendi ſunt.* Semper diſcere cum fructu, laudabile eſt.

Quemadmodum autem Iannes. *Horum nomina nuſquam alibi reperies in uetere teſtamento:ſed illa Paulus ex ſpiritu didicit. Hi fuerunt magi Pharaonis, qui ſigna in Aegypto feciſſe leguntur,Exodi 7.cap.*

Sed ultrà non proficient. *Qui nouitatibus ſtudent, nuſquam erroris finem inuenient,ſed noua ſemper commenta & corruptum dogma proferent. Ea eſt enim erroris uis,ut ſiſti non queat.* Erroris uirtus.

Sicut & illorum. *Quemadmodum impoſtura, impietas & fallacia magorum Aegyptiorum iudice Deo cognita(Exodi 8.cap.)& ſubuerſa eſt:ita iſtorum Antichriſti præambulonum amentia omnibus euidens erit.*

Mihi facta ſunt Antiochiæ. *Antiochiam Piſidiæ dicit, non de Antiochia Syriæ, unde Paulus & Barnabas egreβi ſunt ad prædicandum gentibus. copiosè tractatur de iјs Pauli afflictionibus Act.13.& 14.* Antiochia duplex.

Omnes qui piè. *Generalis eſt hæc ſententia.Non hæc de me ſolo dixerim.Nemo hic excipitur.Crux eſt probatio fidei.Ergo ſicut fidei adeſt charitas,ita & patientia. Sed ſicut afflictiones cedunt piјs in bonum:ita perſecutoribus & ſeductoribus,qui obnituntur ueritati, cedet in damnationem, quicquid huiuſmodi egerint. Quod explicat ſequente textu, cùm ait, mali proficient in peius:hoc eſt, ſemper malorum & obſtinatorum augetur damnatio & obcæcatio.Et hoc magis à Deo punietur,quò plures ſeduxerint.*

Omnis ſcriptura diuinitus inſpirata. *Manifeſtum eſt, ait Ambroſius, quia omnis ſcriptura,cuius Deus autor oſtẽditur,utilis eſt.Ad hoc enim data eſt ut proficiat imperitis,& inſtauret deformes, attrahens iniquos ad iuſtitiam: ut homo Dei in omni opere bono perfectus ſit.hæc ille.*

Vt perfectus ſit. *Id eſt, integer: & inſtructus, id eſt, conſummatus ad omne opus bonmu.*

Ad ſui imitationem Timotheum excitat Paulus. CAP. IIII.

TEſtificor coram Deo & IESV Chriſto, qui iudicaturus eſt uiuos & mortuos, per aduentũ ipſius, & regnũ eius:prædica uerbũ, inſta opportunè, importunè:argue,obſecra,increpa in omni patiẽtia & doctrina.Erit enim tẽpus cùm ſanã doctrinã nõ ſuſtinebunt: ſed ad ſua deſideria coaceruãbunt ſibi magiſtros, pru-

Per aduentum &c.] apparitione ſua & regno ſuo: Opportunè, imp.] tempeſtiuè,intempeſtiuè: Obſecra, in-

In eos qui ad fabulas cõuertuntur.

 rientes

rientes auribus, & à ueritate quidem auditum auer-tent, ad fabulas autem conuertentur. Tu uerò uigila, in omnibus labora, opus fac Euangeliſtæ, miniſterium tuum imple. Sobrius eſto. Ego enim iam delibor, & tempus reſolutionis meæ inſtat. Bonum certamen cer-taui, curſum conſummaui, fidem ſeruaui. In reliquo, re-poſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi Do-minus in illa die, iuſtus iudex: non ſolùm autem mihi, ſed & his qui diligùnt aduentum eius. Feſtina ad me

Coloſſ. 4. d

uenire citò. Demas enim me reliquit, diligens hoc ſe-culum, & abijt Theſſalonicam, Creſcens in Galatiam, Titus in Dalmatiam. Lucas eſt mecum ſolus. Marcum aſſume, & adduc tecum: eſt enim mihi utilis in mini-ſterio; Tychicum autem miſi Epheſum. Penulam, quam reliqui Troade apud Carpum, ueniens affer te-cum, & libros, maximè autem membranas. Alexander ærarius multa mala mihi oſtendit: reddet illi Domi-nus ſecundum opera eius, quem & tu deuita: ualde

Paulus coram Cæſare.

enim reſtitit uerbis noſtris. In prima mea defenſione, nemo mihi affuit, ſed omnes me dereliquerunt: non il-lis imputetur: Dominus autem mihi aſtitit, & confor-tauit me, ut per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes. & liberatus ſum de ore leonis. Libera-uit me Dominus ab omni opere malo: & ſaluum fa-ciet in regnum ſuum cœleſte, cui gloria in ſecula ſecu-lorum, Amen. Saluta Priſcillam & Aquilam, & One-ſiphori domum. Eraſtus remanſit Corinthi: Trophi-mum autem reliqui infirmum Mileti. Feſtina ante hyemem uenire. Salutant te Eubulus & Pudens & Li-nus & Claudia, & fratres omnes. Dominus IESVS Chriſtus cum ſpiritu tuo. Gratia uobiſcum. Amen.

crepa in omni pat.] increpa, exhortare, cum omni lenitate
Ad ſua deſyderia] iuxta cõcupiſcentias ſuas
Labora.] obdura in afflictionibus.
Imple.] uel ad plenum probatum reddito.
Delibor,] immolor.
In reliquo,] quod ſupereſt.
Feſtina] da operam. & infrà
Diligens] uel, amplexus
Aerarius] faber ærarius
Oſtendit:] uel, fecit
Deuita:] caue
Confortauit] Corroborauit
Priſcillam] Priſcam
Infirmum] languentem

Prædicandum quocunq; tempore.

Teſtificor coram Deo. *Adiurat Timotheum, ut modis omnibus pergat exequi quæ ſunt ſui muneris: id eſt, ut prædicet uerbum, non interciſa, ſed cõtinua oratione, opportunè, importunè, id eſt, quocunque tempore. Sicut enim uerbum Dei perſonis, aut locis non eſt alligatum, ita neque temporibus. Semper uerbo opus eſt, ut credamus, & perſtemus in tentationibus.*

Prurientes auribus.

Prurientes auribus. *Prurientes hic nominandi caſu eſt accipiendum: qui titillantur, & pruriunt auditu. Vnde quærunt qui ſcalpant aures uoluptate orationis, non qui radant ueritate. Homines enim huiuſmodi deliniti, quæ iuuent ſemper, & minus contriſtent, audire percupiunt.*

Tu uerò uigila. *Vigila, & labori inſudato, priuſquam corruptionis huiuſmodi tempus adueniat, & lupi irrumpant, ut oues tibi creditas in tuto conſtituas.*

Opus

Opus fac Euangeliſtæ. *Qui Euangelium purè prædicat, & perſequutionibus non cedit, quin potius aduerſariorum clauum retundit, dicitur opus Euangeliſtæ peragere: huic exhortationem appendit, miniſterium tuum imple, id eſt, da operam in miniſterio tuo, ut quæ doces, auditorum animis indiuulsè adhæreant, ne facilè abducãtur ab ijs qui diuerſa conabuntur docere.*

Reſolutionis meæ. *Reſoluendus erat in animam reddendam Deo, & corpus ipſi terræ, è qua ſumptum erat. Cyprianus adducens huius loci teſtimonium in quadam epiſtola, ait, Ego iam delibor, & tempus inſtat aſſumptionis meæ. Origenis interpres in homilijs in Numeros, indicat duplicem huius loci fuiſſe ſcripturam, reſolutionis & regreßionis. Quidam ait ſe non intelligere uerbũ regreßionis. Videntur mihi, qui ſalui fiunt, regredi in cœlum, è quo cum Chriſto deſcenderunt, iuxta dictum Ioannis 3. Nemo aſcendit in cœlum, niſi qui deſcendit de cœlo. Qui fide uiua Chriſto adhæſerunt, in uirtute deſcendiſſe cum Chriſto dicuntur, qui ſimul cum Chriſto capite tanquam membra regrediuntur. Delibor, id eſt, immolor & interficior. alludit ad ueterum ſacrificia. gratißima eſt Deo uictima, qui propter Chriſti confeßionem ab impijs mactatur.* Pauli mors præcognita.

Fidem ſeruaui. *Fidem ſuſcepti muneris in finem uſque ſeruaui. Hoc dicit, quia curſum ſuum conſummauit, ſibi iniunctum à Deo. Quæris, quomodo curſum conſummauit? Vt à Ieruſalem, inquit, & in circuitu uſque Illyricum impleuerim Euangelium Chriſti. inſtar enim uolucris in orbem peruolauit eius prædicatio.*

Corona iuſtitiæ. *Præmium iuſtificationis, & fructuum eius: hoc eſt, omnium laborum à iuſtificatione, tanquam à radice, productorum. Eſt corona & beatitudo illa quam dedit Deus non ſolùm Paulo, & ijs qui iam ſalui ſunt, ſed & daturus eſt ijs, qui diligunt aduentum eius. Is aduentus Domini bonos lætificat, terret iniquos. Imitemur ergo Paulum in Chriſto.*

Diligens hoc ſeculum. *Qui mauult domi per delicias uiuere, quàm mecum pro Chriſto periclitari.*

Penulam, quam reliqui. *Penula, pallij genus eſt, non conſularis, ut quidam putant, ſed quo tegimur in imbribus, pelliceum, ut putat Heſychius. Quanquam idem addubitat, num ſit ſcriniolum. Alij putant eſſe thecam librorum. O` ſupellectilem Apoſtôlicam, penulam quæ defendat ab imbribus, & libros aliquot, cum mẽbranis quæ ſeruirent ſcribendis epiſtolis!* Penula.

Multa mala mihi oſtendit: *Id eſt, admodum me oppreßit, & multis malis me affecit. Annotauit Auguſtinus, de locutionibus Geneſis 1. In ſacris literis oſtendere, frequẽter uſurpari pro facere. Putat Ambroſius hunc Alexandrũ fuiſſe collegã Demæ.* Oſtendo pro facio.

Reddet illi Dominus. *Hæc uerba non ſunt Pauli imprecantis, ſed denuntiãtis interitum.*

In prima mea defenſione. *Quam primam dicit? Neroni adſtiterat, & illeſus relictus mortem euaſit: & ita, ut eo ex tempore prædicandi ſibi eſſet facultas. Sed cùm Nero ſæuißimus audiſſet pincernã ſuum autore & doctore Paulo factum Chriſtianum: ueſania furens, & Paulum coniecit in carcerem, & paulò pòſt ei caput præcidit.* Pauli mors unde.

Liberatus ſum de ore leonis. *Leonis, id eſt, ſæuißimi Neronis.* Leo, Nero.

Trophimum. *Quod hunc in Mileto reliquerit languentem, conuincit quòd Apoſtolis non licuerit quoties liberet facere miracula, ſed quum infidelium poſceret infirmitas, & diuina iuberet uirtus.*

Linus. *Hunc Linum ferunt nonnulli poſt Petrum Romæ ſecundum (ait Chryſo-*

ſtomus) fuiſſe epiſcopum.

CONCILIATIO.

PVGNANT *hi loci,Argue,(ait hoc loco Paulus)obſecra,increpa in omni patientia & doctrina:*Et ad Tit. 2.*Argue cum omni imperio.* NIHIL *pugnantiæ eſt. Quid eſt quod doctrinam ſuam Paulus tanta arte diſpenſat, ut ex his duobus alteri imperium atque alteri patientiam præponat : Niſi quod manſuetioris ſpiritus Titum,& paulò feruẽtioris uidit eſſe Timotheum,illum per æmulationis ſtudium inflammat,hunc per lenitatem patientiæ temperat.*

Secunda. QVID *hic Paulus tam conſtanter pronuntiat , Repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam, &c. Cùm Eccleſi. 9. cap. dicatur,Neſcit homo utrum amore an odio dignus ſit.* ECCLESIASTES *non loquitur de cõſcientiæ propriæ iudicio.Nam quis neſcit ſe odio dignum cùm deliquerit? Quis ignorat Deum offendi peccato & malitia animi? uidetur igitur potius loqui Eccleſiaſtes de ratione diſcernendi pios ab impijs, & ab alijs extrinſecus,quandiu hic indiſcriminatim uerſamur.Eo quòd uideret Sapiẽs omnia iſta externa euenire pijs atq; impijs.Tribuit enim opulentiã,robur corporis,legis doctrinam,ſapiẽtiam,eloquentiã gloriam,ſanitatem,formam & huiuſmodi,cùm pijs,tum impijs.Vnde neſcit ratio in facie eorum neq; dilectionem,neq; odium, aut quem diligat Deus,aut quem odio habeat.Certitudinẽ igitur de noſtra ſalute nõ aufert Sapiens:ſed non uult iudicemus de proximo ex his quæ illi accidunt, quandiu hic unà uerſamur & uiuimus:ſed omnia illa in futurũ ſeruantur incerta.Nõ igitur iudicemus quòd proximũ uideamus morbo afflictum,eius bona grãdine & fulmine percuſſa,domũ eius aduſtam, & huiuſmodi,qualis futurus eſt eius finis & uitæ exitus. Et,ut in hunc locũ ait Hieronymus,quicunq; aduerſa ſuſtinent,utrũ per amorẽ Dei ſuſtinent,ut Iob,an per odium, ut plurimi peccatores,nunc habetur incertũ.Quantum autem attinet ad certitudinem de noſtra ſalute,paucis abſoluamus.Certus es quòd quæcunq; promiſit tibi Deus,potẽs eſt & facere.*Rom. 4.*Ergo ſi credis in eum,certus,& non dubius es (cùm fides dubium & formidinẽ excludat)te ab eo amari:cùm promiſerit credentibus in eum ſaluos fieri, & filios Dei nuncupari.Quare Paulus hac perſuaſione concepta reſpiciens promißiones Dei infallibiles,ait,Repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ,quã reddet mihi in illa die iuſtus iudex:non ſolùm autẽ mihi,ſed & omnibus,qui diligũt aduentũ eius. Sic & ſuprà* 2.*Timoth.*1.*Scio enim cui credidi,& certus ſum,quia potẽs eſt depoſitũ meum ſeruare in illum diem.Quia fidelis eſt, ſeipſum non poteſt negare.* 2.*Timoth.*2. *Et ut rem attingamus,Certè ex ſe,& propria natura, nemo ſcit an odio uel amore dignus ſit : ſed ex uerbo & promißionibus Dei per fidem ſcit.Nec eſt aliquis,ſi Chriſtianiſmũ calleat, & uerè Chriſtianus ſit,qui per fidem non certò teneat ſuam ſalutẽ eſſe ratam,infallibilem, depoſitã in manu Dei.Omnis enim qui audit uocẽ filij Dei(ut eſt in Ioãne)& credit in eum,habet uitam æternã.Neq; te terreat,quod Paulus ad Rom.*8.*ait,Non ſunt cõdignæ paßiones huius ſeculi ad futuram gloriam.Non reuera ſunt cõdignæ ex propria noſtra uirtute:ſed ſunt condignæ ex gratia ſpiritus ſancti habitantis in nobis . Charitas (ait Paulus)diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum,qui datus eſt nobis.*

Tertia. PRAECEPTO *Domini quo nos hortatur diligere inimicos noſtros,& benefacere his qui oderũt nos,& orare pro his,qui perſequuntur nos, minus diligẽter & ſobriè cõſyderãtibus uidetur aduerſum quod hic Paulus ait,Reddet illi Dominus ſecũdũ opera illius.Sicut in Prophetis inueniũtur multæ imprecatiões aduerſus inimicos, quæ maledictiones putantur:ut Pſal.*68.*Fiat menſa eorum in laqueum.Et multa huiuſmodi:*

ut de Chriſto, qui ciuitatibus maledixit. RESPONDEO, *quia & Propheta per imprecationem, quod eſſet futurũ cecinit, non optantis uoto, ſed ſpiritu prævidentis: ita & Dominus, ita & Apoſtolus. Quanquam in horũ etiã uerbis nõ hoc inuenitur quòd optauerint, ſed quòd prædixerint. Nõ enim cũ ait Dominus, Væ tibi Capharnaũ, aliud ſentit, niſi aliquid ei malè euenturum meritò infidelitatis. Quod futurum Dominus nõ maleuolẽtia optabat, ſed diuinitate cernebat. Et Apoſtolus nõ ait Reddat, ſed Reddet, ut multi legunt, aut reddat, pro reddet, poſitũ: quod uerbum prænuntiantis eſt, nõ imprecantis. Sicut & de illa hypocriſi Iudæorũ, qua dictũ eſt Act. 23. cui euerſionẽ immi nere cernebat, Paulus dixit, Percutiet te Deus, paries dealbate. Plura de his uidere licebit apud Auguſt. lib. 1. de ſermone Domini in mõte, parte 4. ſuorũ operũ, fo. 805. 4. b.*

DICTIO.

TROAS, *ciuitas Aſiæ maritima, eadem Antigonia dicta.* Troas.

MEMBRANA, *pellis ſuperior, quæ & pergamena charta dicta, quòd tracta ſit de tergoribus animalium.* Membrana.

AERARIVS *faber, qui in ære laborat, ne quis de Quæſtore ærarij, aut cuſtode æris accipiat hoc loco, ut quidam interpretati ſunt.* Aerarius.

ERASTVS, *ſiue Eraſtes dictum pro amatore uel amabili.* Eraſtus.

MILETVS *penult. lõga, ciuitas in Aſia, maritima, in qua Paulus Epheſiorũ maiores alloquitur. Eſt & inſula eiuſdẽ nominis nõ ignobilis in mari Aegæo & Ionio ſita.*

EVBVLVS *penult. producta, nomen à bono conſilio dictum, prudens: unde Eubulia, bonum conſilium.* Eubulus.

FINIS.

Scripta è Roma ad Timotheum, ſecunda, cùm Paulus iterum ſiſteretur Cæſari Neroni.

ARGVM. EPIST. AD TITVM.

Titum in Creta inſula epiſcopum inſtruit Paulus, quales eligat presbyteros ſiue epiſcopos per ciuitates conſtituendos. Vnà etiam cuiq; ætati & hominum conditioni rectè uiuendi modum præſcribens, à peruerſis doctrinis & hæreticis cauendum eſſe docet.

LOCI. INSIGNES HVIVS EPIST.

1 Vita æterna promiſſa, ſed iam per Chriſtum & prædicationem Euangelij manifeſtata. Cap. I. II. & III.

2 Doctrina ſana & peruerſa, qualis debet eſſe doctor, itẽ oppidatim preſbyteri conſtituendi. Cap. I. II. & III.

3 Vt Chriſtiani bonis operibus ad uſus neceſſarios & ſobrietatem uitæ oſtendant fidem bonam & manifeſtent, ita doctrinam Chriſti, ut pudefiat aduerſarius nihil ad manum habens quod nobis iuſtè obijciat. Cap. II. & III.

4 Hæreticus excõmunicandus, & uanæ doctrinæ fugiendæ. Cap. III.

5 Præpoſitis parendum, & morum paræneſes. Cap. II. & III.

EPIST

EPISTOLA BEATI PAVLI AD TITVM.

Quales eligendi in epiſcopos & presbyteros. CAP. I.

PAVLVS ſeruus Dei, Apoſtolus autem IESV Chriſti ſecundum fidem electorum Dei & agnitionem ueritatis, quę ſecundum pietatē eſt in ſpem uitæ æternæ, quam promiſit, qui non mentitur, Deus ante tempora ſecularia, manifeſtauit autem temporibus ſuis uerbum ſuum in prædicatione, quæ credita eſt mihi ſecundum præceptum ſaluatoris noſtri Dei: Tito dilecto filio ſecundum communem fidem gratia & pax à Deo patre & Chriſto IESV ſaluatore noſtro. Huius rei gratia reliqui te Cretæ, ut ea, quæ deſunt, corrigas, & conſtituas per ciuitates presbyteros, ſicut & ego diſpoſui tibi. Si quis ſine crimine eſt, unius uxoris uir, filios habens fideles, non in accuſatione luxuriæ, aut non ſubditos: Oportet enim epiſcopum ſine crimine eſſe, ſicut Dei diſpenſatorem, non ſuperbum, non iracundum, non uinolentum, non percuſſorem, non turpis lucri cupidum: ſed hoſpitalem, benignum, prudentem, ſobrium, iuſtum, ſanctum, continentem, amplectentem eum, qui ſecundum doctrinam eſt, fidelem ſermonem, ut potens ſit exhortari doctrina ſana, & eos, qui cōtradicunt, arguere. Sunt enim multi etiam inobedientes, uaniloqui, & ſeductores, maximè qui de circunciſione ſunt, quos oportet redargui, qui uniuerſas domos ſubuertunt, docentes quæ nō oportet, turpis lucri gratia. Dixit quidam ex illis proprius ipſorum propheta, Cretenſes ſemper mendaces, malæ beſtiæ, uētres pigri. Teſtimonium hoc uerum eſt. Quam ob cauſam increpa illos durè, ut ſani ſint in fide, non attendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auerſantium ſe à ueritate. Omnia munda mundis: coinquinatis autem & infidelibus nihil eſt mundum, ſed inquinatæ ſunt eorū & mens & conſcientia. Confitentur ſe noſſe

Vita æterna promiſſa ante mundi creationem.

Presbyteri ſiue epiſcopi, quales conſtituēdi. 1. Timoth. 3. a

Epimenides. Cretenſes.

Roma, 14. a

Secundum] Id eſt, ad prædicandum.

Secundū pietatem eſt] Vel, quæ ad pietatē adducit.

Secularia, [Aeterna,

Præceptū] Delegationē, uel, iniunctionem.

Non in accuſatione luxuriç.] Vel, non obnoxios crimini luxus.

Superbū,] Præfractum, id eſt, durū, & ſui ſenſus plus ſatis tenacem.

Benignū,] Studioſum bonarū rerū, aut, amantem bonos.

Cōtinentem,] Temperātem.

Amplectentem eū, &c.] Tenacē ei⁹ qui, &c.

Arguere.] Conuincere.

Inobediētes,] Intractabiles, id eſt, qui in ordinem cogi nō poſſunt,

Quos oportet redargui,] Quibus oportet obturare os, uel, indicere ſilentium,

Durè,] Seueriter,

Confitentur] Profitentur.

Deum

Incredibiles,] Increduli.

Deum:factis autem negant, cum ſint abominati, & incredibiles,& ad omne opus bonum reprobi.

Paulus. *Breuis eſt hæc Pauli epiſtola ad Titum,ſed denſa myſterijs, & utilitatis plurimum habens. In qua ſcribit de electione & forma epiſcoporũ, tradens quales ordinari debeant,quid docere & prædicare,qui Eccleſias Dei inſtituere, formare, ac regere debent, quam uitæ integritatem & iuſtitiæ morum innocentiam ipſi ante omnes alios præſtare:quoniam,ut Petrus ait, ſunt forma gregis. Nomen ſuum adiungit huic doctrinæ ex neceßitate quadam,ut oſtendat hanc epiſtolam à ſe Apoſtolo* IESV *Chriſti proficiſci.*

Seruus Dei.

Seruus Dei. *Hæc non eſt ſeruitus illa,de qua Paulus ad Rom.8.dicit,Non enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore. Sed eſt nobilis illa ſeruitus.de qua Dauid ad Deum loquitur,Ego ſeruus tuus,& filius ancillæ tuæ. Et uirgo Maria Luc. 1. cap. Ecce ancilla Domini,fiat mihi ſecundum uerbum tuum. Voluit Chriſtus nos inſigniri hac humilitate, Matth.20. Qui uoluerit inter uos eſſe maior,ſit omnium ſeruus. Imò & ipſe filius hominis Ioan.13.uenit nõ ut miniſtraretur ſibi,ſed ut miniſtraret. Quod etiã exemplo docuit,cùm diſcipulorum pedes lauit. Hæc ſeruitus, charitatis eſt, per quam nobis inuicem ſeruire præcipimur.*

Veritas multiplex.

Scientia & ueritas pietatis.

Secundum fidem electorum. *Apoſtolus ſum deſignatus, ut electi prædicatione mea audita credant. Nec ſolùm Apoſtolatus meus eſt ad fidem annuntiandam & promulgãdam,ſed etiam ad agnitionem ueritatis declarandam,quam cognoui,& quæ mihi per* IESVM *Chriſtum,& non per hominẽ,eſt manifeſtata. Non dicit, omnẽ ueritatem,ſed eam,quæ eſt ſecundum pietatem. Eſt planè ueritas,quæ non habet pietatem, ut Grammatica,Dialectica,Geometria,& huiuſmodi habent in ſua ſciẽtia ueritatem, ſed non eſt ſcientia illa pietatis. Eſt autem ſciẽtia pietatis,noſſe legem, intelligere Prophetas,Euangelio credere, Apoſtolos non ignorare: Et hæc reſpicit uitam æternam. Neque de alio munere præcipuo loquuntur Apoſtoli & concionatores uerbi Dei, quàm de ipſa uita æterna credentibus in* IESVM *Chriſtum promiſſa,qui non mentitur,nec falli,nec fallere poteſt.*

Promiſit ante tempora ſecularia. *Id eſt,promiſit ab æterno. Hoc intelligito quòd in ſcipſo Deus hoc definiuit ad ſimilitudinẽ firmæ & immobilis promißionis.*

Temporibus ſuis: *Id eſt, debitis & congruentibus. Atque huius tardationis nullam cauſam quæras, ſicut nec multorum huiuſmodi, quàm quod eſt eius beneplacitum. O` homo,quis es ut reſpondeas Deo? Rom. 9. Manifeſtauit uerbum ſuum, hoc eſt, decretum ſuum æternum patefecit ſuis demum temporibus,hoc eſt, quibus placuit ſeſe orbi aperire. Patefecit autem prius per prophetas, nunc uerò per prædicationẽ Euangelij,quæ mihi commiſſa eſt,non hominis alicuius autoritate, ſed delegatione ſaluatoris noſtri Dei. Quare caueant hanc contemnere doctrinam,quæ nõ mea,ſed Dei,à quo Apoſtolatum recepi.*

Fides communis.

Secundum communem fidem. *Quaſi dicat,ſecundum fidem nihil habeo equidem amplius quàm tu. Communis quippe, ac per eandem & ego ſum genitus in Chriſto,& tu. Hæc communis fides affectum fraternitatis indicat. Eſt pater Chriſtus, nos eius filij,fratres inuicem dicimur.*

Reliqui te Cretæ. *Breuem narratiunculam præmittit Paulus, qua in memoriã reuocãtur quæ prius egerat cum Tito. Videtur enim Paulus apud Cretẽſes initia quæ-*

dam

dam ac fundamenta ieciſſe religionis, opus non abſoluiſſe totum, uel quòd aliquorum odijs repelleretur, uel quòd neceßitate aliarum eccleſiarum aliò, uel quòd fortaßis in Epirum, aut Thraciam, in qua etiam eſt quædam Nicopolis, uocaretur. Titum ergo, uelut alterum ſe, in Creta reliquerat, ut quod cœperat, ille feliciter abſolueret. Pertinent hæc ad epiſcopos omnes (ex quibus pendet Reipub. Chriſtianæ ſalus) non minus quàm ad Titum, certè ut quæ deſunt, uel minus recta ſunt, corrigant, atque ſarciant.

Vt ea, quæ deſunt, corrigas. Dictioni Græcæ correſpondet uerbum ſupercorrigas. Ego quidem prius quædam correxi, quæ ad plenum nō ſunt correcta. Tu perge corrigere. Præterea ait Theophylactus, Tito demandabat Paulus epiſcoporum inſtitutiones, conſecrationesq́; & huiuſmodi, quæ ceremonijs indigent.

Presbyteri epiſcopi. Ordinū ſacrorum inſtitutio à Paulo.

Conſtituas per ciuitates. Preſbyteros, hoc loco epiſcopos dicit, ſicuti & in epiſtola ad Timotheum prædixerat. Atque ſinguli ſingulis ciuitatibus præficiantur preſbyteri. Sicut & ego diſpoſui tibi, non ſolùm ut conſtituas epiſcopos commiſi, ſed etiam modum conſtituendi, atque ceremonias ipſas ſanctas in ordinandis illis tibi explicui. Quales autem debeant eſſe epiſcopi, ſequenti textu explicat. Obſerua, per ciuitates dicit. Neque enim, ait Chryſoſtomus, uolebat inſulam totam uni uiro permittere, ſed unicuique propriam curam & ſolicitudinem indici.

Sicut & ego diſpoſui tibi. Non uult quicquam temerè agi in Eccleſia, ſed omnia fieri à Tito quemadmodum prius ordinauerat. Hoc maximè ab omnibus obſeruandum eſt, ut cùm inſtituimus aliquid, non iuxta noſtros affectus inſtituamus agamus'ue, ſed quemadmodum Dominus ordinauit. Non enim ſumus miniſtri affectuum, ſed ipſius Domini. Hæc autem à Domino ordinata ſunt, cùm quæ nouum cōtinet teſtamentum, tum quæ uniuerſalis eccleſia ex Apoſtolorum traditione obſeruanda cōmemorat.

Sine crimine. Hic præſcribit formam epiſcopi. Quem nemo poßit accuſare, ſiue criminari, & uocare in ius ob crimen aliquod.

Epiſcopi partes.

Vnius uxoris uir. Caſtigat hoc ipſo, ait Chryſoſt. etiam impudicos, dum non eos permittit poſt ſecundas nuptias ad Eccleſiæ regimen, dignitatemq́; paſtoris aſſumi. Vide adnotatum ſupra 1. Timoth. 3.

Diſpenſatorem. Adminiſtratorem uerbi Dei.

Superbus.

Non ſuperbum. Non tumentem & placētem ſibi quòd epiſcopus ſit, ſed quaſi bonum uillicum, id requirentem quod pluribus proſit.

Non iracundum. Superbiam ſequitur iracūdia. Iracundus eſt qui ſemper iraſcitur, & ad lenem reſponſionis auram, quaſi à uento folium, commouetur. Reuera nihil fœdius præceptore furioſo & iracundo. Qui toruo uultu, trementibus labijs, rugata fronte, effrenatis conuitijs, facie inter pallorem ruboremq́; uariata clamore perſtrepit, & errantes non tam ad bonum attrahit, quàm ad malum ſua ſæuitia præcipitat. Eſt ergo iracundus non qui iraſcitur ſolùm, ſed qui hac paßione crebrò ſuperatur.

Non uinolentum. Deſtruit enim uigorem ingenij, uini immoderatus uſus, & ad rem Euangelij planè ineptos facit eius doctores.

Percuſſor.

Non percuſſorem. Eum ſignificat Græca dictio, qui lingua percutit: quaſi dicas, non mordacem: id eſt, qui ex inuidia feratur in quoſuis. Aut, non percuſſorem, id eſt, non pugilem, & pancratiaſten, & qui facilè manum non extendat ad cædendum: ſed ſit manſuetus & patiens. Hoc eſt, ne in reprehendendo & obiurgando ſit nimis ſæuus & aſper. Hoc quod hic precatur Paulus ne ſit percuſſor, refertur ad animæ & linguæ officium.

Non turpis lucri cupidum. *Sentit Paulus omne ſtudium lucri, fœdum eſſe ſacerdoti.* Sacerdotes nõ ſint negotiatores.

Benignum. *Quaſi dicas, ſtudioſum bonarum rerum, aut amantem bonos, Aut qui humilitate ſit & modeſtia præditus, & nulli inuideat.* Benignus.

Amplectentem eum qui. *Sit ſermo uerus & fidelis, non opinationibus & argutiolis plenus. Oportet epiſcopum non ſimpliciter amplecti doctrinã, ſed tenacem doctrinæ ſanctæ uelut affixum ne ab ea doctrina Euangelij auellatur.*

Seductores. *Græcis eſt dictio compoſita, quæ perinde ſonat ac ſi dicas, mentium deceptores. Ad hunc modum interpretatur Hieronymus. Peßimum autem & perincioſißimum genus decipiendi, ubi quis mentem, omnium noſtrarum actionum fontem, prauis inficit opinionibus. Nam hac uia fit, ut non ſolùm non pudeat malefactorum, uerum etiam ex his laudem petamus. Solebant hoc facere qui ex Gentiliſmo ad Chriſtianiſmum ſe conuerſos eſſe mentiebantur, præcipuè autem qui ex circuncißione, id eſt, Iudæi erant.* Seductores.

Quidam ex illis proprius ipſorum propheta. *Vocat prophetam, qui quaſi præſenſerit futura. Proprium autem uocat, quòd Cretenſis fuerit ipſe, qui hoc de Cretenſibus ſcripſerit: ſiue quòd per ironiã prophetam uocauit, quaſi talibus Chriſtianis tales congruerent prophetæ, ſiue quòd is Epimenidis liber, unde uerſiculus hic ſumptus creditur, titulum habeat de oraculis. Tametſi non deſunt qui teſtimonium hoc ad Callimachum Cyreneum referant, apud quẽ initium huius carminis inuenitur. Hieronymus indicat prouerbio iactatum apud Græcos. Extat & prouerbium Græcis, Cretenſium teſtans uanitatẽ. Verum hac de re qui uelit plenius cognoſcere, legat Miſcellanea Angeli Politiani, aut Chiliades Eraſmi.*

Ventres pigri. *Qui propter uentrem omnia agunt, & nihil aliud ſunt quàm uentres, abdomini & pinguedini dediti, quemadmodum & Lucilius uentri deditos, uentres appellat, dicens, Viuite lurcones, comedones, uiuite uentres.*

Omnia munda mundis. *Ceremonias illas Iudaicas (quæ erant de immunditia ciborum, contactu corporum, & huiuſmodi, quibus conſtituebant iuſtificationem) confutat, & illorum mendacia repellens ait, Omnia munda mundis, id eſt, fidelibus & credentibus. de qua re agitur Matth. 15. 1. Timoth. 4. munditia ergo iſtarum rerum æſtimatur ex animo. Formalis (ut dicunt) eſt hic ſermo, de omnibus cibis, ueſtibus & ſimilibus, quæ in lege Moyſi habebantur, loquitur. Omnia, inquit, munda ſunt ex Euãgelica libertate apud mundos mente & conſcientia. Huiuſmodi cùm non ex inquinatione mentis, nec ex infidelitate procedant, non ſunt immunda illis. Sed nihil eorum quod inquinationem aut infidelitatem eorum concernit, eſt illis. mundum, eò quòd ex inquinatione conſcientiæ, aut infidelitate, unde procedunt, immunda redduntur illis. Propterea aduerſatiuè ſubiungit, Sed inquinata eſt eorum mens & conſcientia. Mens inquinatur errore circa credenda ſeu agenda: Conſcientia autem inquinatur applicatione ad opus contra regulam rectæ rationis, quæ eſt conformis ueritati Euangelicæ.*

Confitentur ſe noſſe. *Occupat & refellit quorundam obiectionem dicentium, Cum de Deo & doctrina ſancta ſanctè loquantur, qua uia aut ratione hos damnare poſſumus? Reſpondet, Hypocritæ ſunt, iactant, & profitentur ſe Abrahæ filios & legis peritos. Sed ſi opera eorum expenderitis, agnoſcetis illa non reſpondere ijs, quæ tam ſanctè pronuntiant.*

CONCILIATIO.

Q V I D *hic Paulus ait, Quam promiſit non mendax Deus ante tempora ſecularia? Cùm Geneſ. 1. dicatur, & mundum & tempus & creaturas omnes cœpiſſe. Non hìc Paulus uoluit aſſerere reuolutionem motuum cœlorum, quæ eſt tempus, eſſe æternam, imò cœpit eſſe cum mundo, qui creatus eſt à Deo. Sed uult Paulus oſtẽdere quòd ab æterno & ante omne tempus & ſeculum Deus in ſeipſo decreuit & definiuit dare electis uitam æternam.*

Tempus.

L O C V S *hic, Omnia munda mundis: pugnantiam habet cum eo quo Act. 15. decretum eſt ab Apoſtolis, ut à ſanguine & ſuffocato abſtinerent.* H O C *decretũ non eo factum eſt quòd ſanguis & ſuffocatum eſſent immunda: ſed quoniam nondum plenè Euangelium promulgatum erat ad extinctionem legis Moſaicæ, ad tempus aliquod hoc ſic permiſſum eſt ut conuiuentes Iudæi Gentilibus nihil, quod Gentiles manducarent, immundum & abominandum ducerent, & facilius coaleſcerent. Tandem promulgato Euangelio deſinceret edictum illud.*

DICTIO.

Creta. C R E T A, *quæ & Candia dicitur, memorabilis inſula mirè quondã corrupta fuit ſuperſtitionibus & idololatria. Notiſſimũ eſt illud Maronis, Creta Iouis magni medio iacet inſula ponto, Mons Idæus ubi & gentis cunabula noſtræ. Diligẽter de hac ſcripſit Strabo in primus Geog. lib. 10. Plinius, item lib. 4. cap. 12.*

Pro perſonæ uarietate aliter atque aliter docendum. CAP. II.

Senes. TV autem loquere quæ decent ſanãm doctrinam. Senes, ut ſobrij ſint, pudici, prudentes, ſani in fide, in dilectione, in patiẽtia. Anus ſimiliter, in habitu ſan- Anus. cto, non criminatrices, non multo uino ſeruientes, bene docentes, ut prudentiam doceant adoleſcentulas, ut uiros ſuos ament, filios ſuos diligant, prudentes, caſtas, ſobrias, domus curam habentes, benignas, ſubditas uiris ſuis, ut non blaſphemetur uerbum Dei. Iuuenes ſimiliter hortare ut ſobrij ſint. In omnibus te ipſum præbe exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in grauitate: uerbum ſanum irreprehenſibile: ut is, qui ex aduerſo eſt, uereatur, nihil habens malum dicere de nobis. Seruos dominis ſuis ſubditos eſſe, in omnibus placentes, non contradicentes, non fraudantes: ſed in omnibus fidem bonam oſtendentes: doctrinam ſaluatoris noſtri Dei ornent in omnibus. Apparuit enim gratia Dei ſaluatoris noſtri omnibus hominibus: erudiens nos, ut abnegantes impietatem, & ſecularia deſideria, ſobriè, & iuſtè, & piè uiuamus in hoc ſeculo, expectantes beatam ſpem, & aduentum gloriæ magni Dei, & ſaluatoris noſtri IESV

Serui. Epheſ. 6. a Coloſſ. 3. d 1. Pet. 2. c

Chriſtus redẽptor noſter ſecundum promiſsiones uenit.

Pudici.] graues, id eſt, honeſtatem præ ſe ferentes.

Prudẽtes.] moderati, ſiue, modeſti.

In habitu ſancto.] i. eo amictu & inceſſu qui deceat matronas Deo dicatas.

Vt prudẽtiam doceant] ut ſobrias reddant

Caſtas, ſobrias.] ut ſobriæ ſint, puræ.

Blaſphemetur] male audiat.

Cõtradicẽtes.] reſponſatores.

Fraudãtes] ſuſfurantes.

Dei ſaluatoris noſtri] uel, Dei ſalutifera.

Aduẽtum] uel, apparitionem.

Acceptabilē.] peculiarem.

Chiſti,qui dedit ſemetipſum pro nobis,ut nos redimeret ab omni iniquitate,& mundaret ſibi populum acceptabilem,ſectatorem bonorum operum.Hæc loquere, & exhortare,& argue cum omni imperio. Nemo te contemnat.

Tu autem. *Ac ſi diceret,Abeant & ualeant iſti matæologi cum ſuis ineptijs,& fabulis.Et quò uehementius ueritatem oppugnare nituntur,tu ardentius prædica ſanam doctrinam. Ad hunc modum interpretatur Chryſoſtomi abbreuiator: Tametſi (inquit)nullam dictis tuis fidem adhibeant,& reprobi ſint,tu tamen quod tua intereſt facito,nihil obticeas,Tunc doctrinæ eſt ſanitas(ait Hieronymus)cùm doctoris doctrina pariter & uita conſentiunt.*

Sani in fide. *Senibus hoc præcipitur, non ſolùm quia natura ſunt ſuperſtitioſi, & moroſi(habet enim ſenectus uitia propria & morbos tum animi tum corporis,quibus iuuentus caret,imò ipſa ſenectus morbus eſt) Sed etiam ut ipſi reliquos ſanitatem fidei doceant. Sani in dilectione,qui & inimicos diligunt,& pro perſequētibus orant, iuxta Domini præceptum. Sani in patientia, id eſt, qui perdurant in omni tentatione uſque in finem,nullis cedentes aduerſis.* Sanitas in fide. Senectutis morbi. Sanitas in dilectione. Sanitas in patientia.

In habitu ſancto. *Eo amictu, eoq́; inceſſu & corporis motu, qui deceat ſacras matronas. Ambroſius uertit,in ſtatu religione digno:referens non ſolùm ad ueſtitum, ſed ad omnem corporis habitum ac geſtum. Sic enarrat & diuus Heronymus.*

Vt prudentiam doceant. *Ademit illis Paulus 1. ad Timoth. 2. & priore ad Corinthios,docendi libertatem publicam,non priuatam & domeſticam circa ſuas filias & adoleſcentulas.*

Domus curam habentes: *Id eſt, domus cuſtodes, ut aßiduè domi ſint, & rem domi curent,quæ præcipua mulierū laus. Vnde Phidias ſtatuarius,autore Plutarcho in præceptis coniugalibus,pinxit Venerē teſtudini pede inſiſtentem, quòd id animal nūquam a domo diſcedat,ſymbolū probæ matrisfamiliâs,quæ optimè rem domeſticam diſpēſabit,nil prorſus uel luxui ſuperuacaneis ſumptibus & ornamētis impēdēs.* Mulieris probæ ſymbolum.

Benignas. *Sint benignæ,ut aliqua maritorum uitia tolerent, ſi qui ipſis inciuiliores & parum humani contigerint. Exemplo ſit Abigail uxor Nabal, 1. Regum 25.*

Vt non blaſphemetur. *Si docerent publicè mulieres, ſi uiris præeſſent, & huiuſmodi,contemneretur lex Chriſtiana,& prima lex,& Dei ſententia, qua Deus uoluit mulieres ſubditas eſſe uiris.*

Teipſum præbe exemplum. *1. Petri 5. forma facti gregis ex animo. Nam nihil prodeſt aliquem(ait Hierony.)exercitatum eſſe in dicēdo,& ad loquendū triuiſſe linguam,niſi plus exēplo docuerit quàm uerbo. Vult ergo Paulus Titum præ ſe ferre & præſtare integritatem animi nullis cupiditatibus corrupti: ut ne hoſtis quidem habeat quod uitio obijciat,niſi rubore ſuffundatur.*

In omnibus placentes. *Non ſolùm ſatisfaciant ac placeant dominis, ſed ſibi non diſpliceant,& ſuam fortunam,qualiſcunque eſt,boni conſulant.*

Non contradicētes. *Nō reſponſatores,ait Ambroſius. Facilè enim genus ſeruorum obganniunt reſpondētes,& uerba domini reſumentes cum quodam murmure.*

Non fraudantes. *Supple heros ſuos, aliquid de bonis illorum decerpentes, ac ſubtrahentes illis.*

Apparuit enim gratia. *Prædicata eſt hominibus,non Iudæis ſolùm,ſed omnibus hominibus.Apud Iudæos ante Aſcenſionẽ* IESV *Chriſti gratia Euãgelica ſeruabatur:ſed poſtea omnibus manifeſtata per Apoſtolos,quibus dictum eſt,Ite in mundum uniuerſum,prædicate Euangeliũ.Cùm dicitur, Apparuit gratia:ergo ij,quibus apparuit gratia,antè erãt ſeruitus,tenebræ & peccatũ.Apparuit,inquã,gratia,qua Deum cõſequimur,& ſaluamur. Neq; otioſa eſt, Qui nos erudit,qui adhuc omniũ rudes,qui nihil antea audiueramus aut cognoueramus,hæc nos docet,& ruditatẽ omnẽ adimit.*

Impietas. **Vt abnegantes impietatẽ.** *Quod Hebræi dicunt Reſcha, Latini impietatẽ reddere ſolẽt quæ propriè ſignificat peccatum,quo Deum colere dedignãtur,hoc eſt, Deo non credunt,non fidunt,non metuunt. Hi ſunt,quibus apparuit,ut impietatẽ hanc abnegent,his non illuxerãt.hac illuceſcente deprehenſæ ſunt tenebræ & fugatæ. Abnegamus nos,mortificatis omnibus quæ ad Adam pertinent, ut uiuamus noua & ſpirituali uita ſecundũ Chriſtum,& hoc in præſenti ſeculo,non reſpicientes ea, quæ iam nobis pereunt,& mortificãtur in hac uia: ſed expectantes illa,quæ nunc non uidẽtur, quæ ſperamus futura in aduentu Domini,cùm uenerit iudicare uiuos & mortuos.*

Secularia deſyderia. **Secularia deſyderia:** *Id eſt, mundana deſyderia. Quo uerbo Paulus complexus eſt quicquid homines præter modum & rationem tam erga ſeipſos quàm proximos committunt. Alioqui Latinis ſeculare dicitur quod centeſimo quoq; anno inſtauratur:ut ludi ſeculares.* Seculare.

Sobriè. *Explicat quid agendum circa ſeipſum: nempe ut corpus caſtiget,& frugaliter habeat.*

Spes beata. **Beatam ſpem.** *Spem ideo beatam Apoſtolus uocat,quòd ea aduenientẽ,hoc eſt,re ſperata,nos beatitudinem aſſequamur.Beatam dicens opponit illam huic miſeræ uitæ.*

Deus cur magnus dictus. **Magni Dei.** *Non quòd alius quiſpiam Deus ſit,qui paruus exiſtat, quia unus ſolus Deus eſt: ſed quòd ad illum uſq; diem,magnitudinem ſuam,maieſtatem & gloriam non declarabit, modò in Euangelio per fidem duntaxat conſpicitur. Ea anguſta & parua uiſio eſt,qua etiam Deus reſpectu illius magni aductus, parum & modicè comprehenditur. In illo autem die uiſendum ſe magnum, & in maieſtate magna clarè & apertè exhibebit. aut magnus Deus, id eſt, ſummus, optimus, & maximus Deus eſt* IESVS *Chriſtus ſaluator noſter.*

Vt nos redimeret. *Ergo prius captiui eramus.*

Ab omni iniquitate: *Id eſt,ab omnibus quæ aduerſantur legi Dei.Hoc modo complexus eſt utranq; & ſpiritus & corporis tranſgreſſionem: hoc eſt,tam impietatẽ, quæ peccatum eſt ſpiritus,quàm ſecularia deſyderia,quibus corpore peccatur.*

Et mundaret. *Duplex damnum afferunt peccata:unum quo captiuant,ita ut ex* Peccatum quæ nobis affert incommoda. *nobis neq; cognoſcamus,neq; quicquã boni agamus: imò ne reſurgamus quidem. Hinc mox alterum ſequitur, ut noſtra impura ſint, & ſeruitutem ipſam ſeruiamus: ab ijs omnibus nos liberat ſua gratia* IESVS *Chriſtus.*

Acceptabilem. *Peculiarem & egregium. Ipſe enim nos ſuo ſanguine acquiſiuit,& per fidem in eum,peculium eius efficimur.* Chriſti peculiũ ſumus.

Sectatorem. *Dixit prius acceptabilem & peculiarem. Oportet enim nos prius eſſe Chriſti peculium: hoc eſt,iuſtificatos,ut bonorum operum ſectatores ſeu emulatores ſimus.Sunt enim opera ipſa rami,& fructus iuſtificationis.*

Cum omni imperio. *Non quòd iubeat,illum eſſe imperioſum, ſed quòd uelit hæc diligenter mandari atq; iniungi populo.*

Nemo

Nemo te contemnat: *Id eſt, ſic uiue & doce, ut te nemo iure contemnere poßit. Simile præſcripſit 1. Timoth. 4.*

Manſuetudo in increpatione ſeruanda. CAP. III.

Dicto] magiſtratui

Neminem blaſphemare,] nec de quoquã maledicant.

Odibiles,] odioſi.

Humanitas] erga hoies amor

Fidelis] indubitatus

Deuita] omittes

Hæreticũ] Sectarum autorẽ, uel, defectorẽ.

Deuita] Reijce

Proprio iudicio] per ſe

ADmone illos principibus & poteſtatibus ſubditos eſſe, dicto obedire, ad omne opus bonũ paratos eſſe: neminẽ blaſphemare, nõ litigioſos eſſe, ſed modeſtos, omnẽ oſtendentes manſuetudinẽ ad omnes homines. Eramus enim aliquãdo & nos inſipientes, increduli, errantes, ſeruientes deſiderijs & uoluptatibus uarijs, in malitia & inuidia agentes, odibiles, odientes inuicẽ. 1. Timoth. 1. c Cùm autẽ benignitas & humanitas apparuit ſaluatoris noſtri Dei: non ex operibus iuſtitiæ, quæ fecimus nos, ſed ſecũdum ſuam miſericordiã ſaluos nos fecit per lauacrũ regenerationis & renouationis Spiritus ſancti, quẽ effudit in nos abunde per IESVM Chriſtũ ſaluatorem noſtrum: ut iuſtificati gratia ipſius, hæredes ſimus ſecundũ ſpem uitæ æternæ. Fidelis ſermo eſt: & de his uolo te cõfirmare, ut curẽt bonis operibus præeſſe, qui credunt Deo. Hæc ſunt bona & utilia hominibus. 1. Timoth. 1. b 2. Timoth. 2. d Stultas autẽ quæſtiones, & genealogias, & contentiones, & pugnas legis deuita: ſunt enim inutiles & uanæ. Hæreticũ hominẽ poſt unã & ſecũdam correptionem deuita: ſciẽs quia ſubuerſus eſt, qui eiuſmodi eſt, & delinquit cùm ſit proprio iudicio condẽnatus. Hæreticus. Cũ miſero ad te Arteman aut Tychicum, feſtina ad me uenire Nicopolim: ibi enim ſtatui hyemare. Zenã legiſperitũ & Apollo ſolicitè præmitte, ut nihil illis deſit. Diſcant autem & noſtri bonis operibus præeſſe ad uſus neceſſarios: ut non ſint infructuoſi. Opera. Salutant te, qui mecum ſunt, omnes. Saluta eos, qui nos amant in Fide. Gratia Dei cum omnibus uobis. Amen.

Admone illos. *Vbique ſtatuit Paulus, ut ſe principibus ſubdant. Quod quidem præceptum propterea putat Hieronymus editum: quia Iudæ Galilæi per illud tempus dogma adhuc uigebat, & habebat plurimos ſectatores, cuius mentio fit Act. 5. ſurrexit in diebus cenſus Iudas Galilæus, qui proferebat, nullum debere dominum, niſi ſolum Deum, uocari, & eos qui ad templum decimas deferrent, Cæſari tributa non reddere. Quæ hæreſis intantum creuerat, ut etiam Phariſæorum & multam partem populi conturbaret, ita ut ad Chriſtum referretur quæſtio hæc, Licet Cæſari dare tributum an non? Quibus Dominus, Reddite quæ ſunt Cæſaris Cæſari, & quæ ſunt Dei, Deo, Marci 12. Lucæ 20. Cui reſponſioni correſpondens Paulus ait, Admone illos, principibus, & poteſtatibus ſubditos eſſe. Sed conſydera quod*

Iudæ Galilæi dogma.

Obediendũ ſuperioribus.

 ſubditur,

ſubditur, Dicto obedire ad omne opus bonũ. Si bonũ eſt quod præcipit, obedito. Si malum eſt, & contra Deum, nolito, ſed reſpondeto quod reſpondit Petrus Act. 5. Obedire oportet Deo, magis quàm hominibus. Hoc ipſum & de ſeruis intelligamus apud dominos, & de uxoribus apud uiros, & de filijs apud parentes. His addit Paulus neminem blaſphemare, de quoquam ne maledicat. Non litigioſos: id eſt, ne ſint rixoſi, cõtentioſi & pugnaces, ſed multa tum humanitate, tum manſuetudine ornati.

Eramus enim aliquando. Hortatur Titum Paulus ſuos admoneat ne animos deſpondeant: nec deſperent, licet peccauerint, argumento à paradigmate ſumpto. Scis quales nos aliquando fuerimus, quales nũc ſumus. Exhortare ſimilibus implicitos erroribus atq; peccatis, ut reſipiſcant, & uitam ſuæ regenerationis reſpondentem uiuant. Videant, quòd pro inſipientibus ſapientes, pro incredulis & errantibus credẽtes & in uiam iuſtitiæ reducti ſumus, quòd item pro ſeruientibus deſiderijs ac uoluptatibus carnis, in Iuſtitia ſpiritus uiuamus, & deniq; quòd pro malitiæ operibus in dilectionis operibus ambulemus, pro inuidis benefici, pro odibilibus amabiles. Anteà eramus cæci: at ubi benignitas Dei nobis illuxit per Euangelij prædicationem, ſalui & puri facti ſumus. Idq; totum eſt miſericordia Dei, & non noſtro opere.

In malitia & inuidia; Id eſt, pugnaces & contentioſi, ſiue contra principes, ſiue alios.

Cùm autem benignitas. Cùm incarnatus eſt unigenitus, & ſimilis nobis factus eſt. Aut humanitas dici poteſt amor & affectus erga homines. Hieronymus demonſtrat, in hoc capite diſtinctim exprimi tres perſonas: Cuius hæc ſunt uerba, Diligẽtius (inquit) attendamus, & inueniemus in præſenti capitulo manifeſtiſſimã trinitatẽ. Benignitas quippe & elementia ſaluatoris noſtri Dei, non alterius quàm Dei patris, per lauacrum regenerationis, & renouationẽ Spiritus ſancti, quẽ effudit ſuper nos abundè per IESVM Chriſtum ſaluatorem noſtrum, uiuificauit nos in uitam æternam.

Non ex operibus iuſtitiæ. Sentit hic Paulus de operibus legis Moſaicæ, de quibus multa ſcribit Romanis. Quanquàm Orthodoxi de omnibus operibus hominum interpretantur.

Per lauacrum. Id eſt, per baptiſmum, quo ſecundò nos naſci & creari oportet. Obſeruent ex hoc loco aduerſarij, per ſacramenta eccleſiæ gratiam conferri nobis, ut planè agnoſcamus hanc renouationem & regenerationem eſſe ſpiritalem.

Quem effudit in nos. Ita effudit, ut nihil nobis deſit habentibus Chriſtum, apud quem, & in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ Dei. Abundè dat ſpiritũ, dum per ſpiritum reuelat omnẽ ueritatẽ: id eſt, omnia, quæ noſtra interſunt ad ſalutẽ. Obſerua uerbum Effudit: alludit enim ad baptiſmum: quia quæ humida ſunt, effundere ſolemus. Abundè, id eſt, opulenter, ait Hieronymus. Auguſtinus ad Valentinum legit, ditiſſimè.

Secundum Spem. Nondum hanc ſumus conſecuti uitam æternam, ſed ſperamus, & in ſpe habemus.

Fidelis ſermo. Indubitatus ſermo paſtorũ mentes confirmat, ne quid dubitent, de his quæ tradidit hactenus, nempe de gratia iuſtificante, de officijs pietatis.

Hæreticum. Hæretici hi ſunt, ait D. Ambroſius, qui per uerba legis legem impugnant. Proprium enim ſenſum uerbis aſtruũt legis, ut prauitatem mentis ſuæ legis autoritate commendent. Genius hæretici eſt, uidelicet impijs opinionibus & doctrinis fictioſis in eccleſia Chriſti, qui ſuæ ſententiæ nimium inhæret, & ſuis placitis nimiũ fidit, adeò ut nulli cedat, & à nemine ſe abſtrahi ab impia ſententia patiatur, quanquã reuictus de errore: & impietate opiniõis, atq;, ut paucis dicã, ſentit pertinaciter cõtra

dogmata Chriſtiana, & Chriſtianum ſe ſimulans nititur alios in ſuas impias opiniones pertrahere. Quales ſunt qui aduerſus ſacroſanctam Euchariſtiam & ſacramenta, eccleſiæ ornamenta, & peccatorum medelas non ſolùm prædicauerunt, ſed & impiè ſcripſerunt.

Proprio iudicio condemnatus. *Tam manifeſtus eſt error eius, ut nullam ſui erroris excuſationem habeat: quippe qui fuerit ſemel & iterū admonitus, & optimè inſtitutus. Aut per ſe condemnatus, qui pertinaciter diſsideat ab omnibus. Aut damnatus, etiam ſi nemo iudex de illo pronuntiet.*

Cùm miſero ad te. *Aperit quàm magnum ſcelus eſt, eccleſias ſuis ſpoliare paſtoribus, niſi alios ſubſtitueris fideliores. Quamobrē noluit Paulus Titum relicta Creta ad ſe uenire, priuſquàm uel Tychicum uel Arteman ſubſtituiſſet: ne Cretenſes nuperrimè Chriſtiani cura paſtoris uigilantiſsimi deſtituerentur.*

Præmitte ut nihil illis deſit. *Id eſt, da diligentiſsimam operam ut ſuppedites commeatum & uiaticum quod ad perfectionem pertinet. Hoſpitalitatis & humanitatis eſt, uiaticum commeatumq́; abeunti ſuppeditare.*

Diſcant autem. *Occupatio eſt. Dicet fortaſsis Titus, Non habeo quod iſtis ſuppeditem. Reſpondet Paulus, Diſcant autē. Ac ſi dicat, Si beneficia humanitatis præſtantur ab Ethnicis ut abeunti commeatum ſuppeditent, æquum eſt ut noſtri, qui Chriſtum profitentur, diſcant talibus officijs uti, hoc eſt, quæ ad neceſſarios uitæ uſus pertinent peregrinātibus pro Chriſtiana pietate ſuppeditare. His, ergo, meo iudicio, hoc cōtextu, iubet eleemoſynas precari & colligere ad neceſſarios uſus pauperum.*

DICTIO.

LAVACRVM, *penultima producta, balneum eſt, in quo quis lauari commodè poteſt. Vide Aulum Gellium in Noctibus Atticis.* Lauacrum.

NICOPOLIS, *Thraciæ ciuitas, à uictoria, qua Auguſtus Antonium Cleopatramq́; deuicit, ut indicat Hieronymus. Theophylactus ſcripſit eam imminere Hiſtro flumini.* Nicopolis.

ZENAS, *olim legis Moſaicæ profeſſor & peritus, pòſt inſignis præco Euāgelij.* Zenas.

ARTEMAS, *interpretatur integer, incolumis, & uenuſtus.* Artemas.

Finis epiſtolæ ad Titum, cui Beatus Paulus ſcripſit ex urbe Nicopoli, quæ in Actiaco littore ſita eſt.

Loci ex Epiſtola ſequēti, quibus obſeruari poteſt quàm magni fructus ſequuti fuerint ex Oneſimi fuga.

1 Intendere debemus animum gratia profectus & utilitatis, his, quæ abiectiora & infima uidentur.

2 Si ſeruus fur conuerſus eſt ad fidem, deſpondere animum non debemus de ſalute noſtra, tametſi peccauerimus, cùm ſimus filij adoptionis.

3 Non ſunt ſerui inuitis dominis ſubtrahendi ſub pietatis prætextu.

4 Serui tametſi ſint ſerui, non ueniunt contemnendi, ſi animi dotibus ſint ornati: cùm filium Oneſimum Paulus appellet, qui eſſet ſeruitute obſtrictus.

EPISTOLA BEATI PAVLI AD PHILEMONEM.

Commendat Paulus Philemoni, fidelem ſuum miniſtrum Oneſimum.

PAVLVS uinctus Chriſti IESV, & Timotheus frater, Philemoni dilecto & adiutori noſtro, & Apphiæ ſorori chariſsimæ, & Archippo commilitoni noſtro, & Eccleſiæ, quæ in domo tua eſt, gratia uobis, & pax à Deo patre noſtro, & Domino IESV Chriſto. Gratias ago Deo meo, ſemper memoriam tui faciēs in orationibus meis, audiens charitatem tuam & fidem quam habes in Domino IESV, & in omnes ſanctos, ut communicatio fidei tuæ euidens fiat in agnitione omnis operis boni in uobis in Chriſto IESV. Gaudiū enim magnū habui & conſolationem in charitate tua, quòd uiſcera ſanctorum requieuerunt per te frater. Propter quod multam fiduciam habens, in Chriſto IESV imperandi tibi quod ad rem pertinet: propter charitatem magis obſecro, cùm ſis talis, ut Paulus ſenex, nunc autem & uinctus IESV Chriſti. Obſecro te pro meo filio, quem genui in uinculis, Oneſimo: qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc autem & mihi & tibi utilis: quem remiſi tibi. Tu autem illum, id eſt, mea uiſcera ſuſcipe: quem ego uolueram mecum detinere, ut pro te mihi miniſtraret in uinculis Euangelij: ſine conſilio autem tuo nihil uolui facere, uti ne uelut ex neceſsitate bonū tuum eſſet, ſed uoluntarium. forſitan enim ideo diſceſſit ad horam à te, ut æternùm illum reciperes: iam non ut ſeruum, ſed pro ſeruo chariſsimum fratrē, maximè mihi, quantò autem magis tibi, & in carne & in Domino? Si ergo habes me ſocium: ſuſcipe illū ſicut me. Si autem aliquid nocuit tibi, aut debet, hoc mihi imputa. Ego Paulus ſcripſi mea manu: ego reddam; ut non dicam tibi quòd & teipſum mihi debes. Ita frater, ego te fruar in Domino. Refice uiſcera mea in Chriſto. Confidens in obedientia tua ſcripſi tibi: ſciens quo-

Adiutori] Collegæ

Charitas, Fides.

Opera.

Euidens] Efficax

Requieuerunt] Refocillata ſunt

Ad rem pertinet] Eſt decēs, conueniens.

Sis] Sim

Oneſimus doctus à Paulo Chriſtum.

Cōſilio autem tuo] Sententia autem tua

Pro ſeruo] Vel, ſuprà ſeruum

niam & ſuper id, quod dico, facies. Simul & para mihi hoſpitium. Nam ſpero per orationes ueſtras donari me uobis. Salutat te Epaphras concaptiuus meus in Chriſto IESV, Marcus, Ariſtarchus, Demas & Lucas, adiutores mei. Gratia Domini noſtri IESV Chriſti cum ſpiritu ueſtro. Amen.

Paulus uinctus. *Quanquàm cõſilio diaboli à Nerone Paulus eſſet uinctus, & peteretur ad mortem, tamen hanc gloriam dat Deo: ut nihil potentiæ adſcribat uel diabolo uel mundo. Non enim ſe ſcribit uinctum Cæſaris, ſed uinctum IESV Chriſti, ob cuius Euangelium captus fuerat, ſine cuius uoluntate uinciri non potuiſſet.*

Euidens fiat. *Vt cõmunis fides tua, id eſt, quam ego & tu habemus, fiat euidens, id eſt, efficax in agnitione omnis boni, quod eſt in uobis erga Chriſtũ IESVM, id eſt, eò creſcat & prouehatur, ut agnoſcatis omne bonũ, quod uobis per Chriſtum cõtigit. Eandem ſententiã puto, quam ſcribit Paulus ad Epheſ. 1. Vt (inquit) Deus (Domini noſtri IESV Chriſti pater) gloriæ, det uobis ſpiritũ ſapientiæ & reuelationis in agnitionem eius, &c. intelliges ergo ex hoc & illo loco, quæ per Chriſtũ donata ſunt nobis.*

Gaudium enim magnum. *Quod præceſſit coniungendum eſt, Gratias ago, &c. Quare? Vt communicatio fidei, &c. Rurſus, gratias ago, quia gaudium habemus multum, &c. Chriſtiana Charitas, iugiter orat pro illuminatione aliorum, & de profectu gaudet.*

Viſcera ſanctorum requieuerunt: *Id eſt, ſancti ipſi refocillati ſunt. Propterea magnæ conſolationi fuiſti ſanctis egẽtibus, ipſis neceſſaria præſtando. Hoc idioma apoſtolicum eſt, ut ſemper uiſcera uocet internum cordis affectum, uolens plenam mentis charitatem oſtendere.*

Cùm ſis talis, ut Paulus ſenex. *Sentit ſe, quum id, quod æquum erat, ſuo iure potuiſſet imperare Philemoni, nempe Paulus, & ſenex, poſtremò uinctus IESV Chriſti, maluiſſe tamen uti precibus, memorem charitatis potius quàm autoritatis. Quaſi diceret, Vel ipſa mea ſubmiſſio, qua me & ſenem & uinctum aſſero, te moueat, ut tuo quoque iure cedas.*

Obſecro te pro meo filio. *Non dicit pro ſeruo meo, ut etiam non tam ſeruum quàm ipſum Paulum uideatur recipere Philemon. Quod filio fit, pater ſibi factum iudicat.*

Quem genui in uinculis: *Id eſt, cùm eſſem catenis deuinctus, effeci ut baptiſmo ablueretur. Hunc non dico ſeruum, ſed meum filium. Mitigat his uerbis Philemonem fortaſſe adhuc iniuria laceſſitum de pecunia ſua furto accepta ab Oneſimo. Chariorem hunc habebat, quòd in anguſtia & periculo eum genuerit: ſicut mulieres plus diligunt filios, quam maiori dolore & periculo enixæ ſunt.* Oneſimus baptizatus Paulo in carcere exiſtente.

Qui tibi aliquando. *Antea fuit infidelis tibi, negligens operæ, fortè & aliquid furatus. Nunc autem fides talia non permittet. Addit uerò ut rem augeat, tibi & mihi perutilis: alludens ad nomen ſerui. Oneſimus enim Græcis utilis dicitur. Quaſi diceret, Hactenus non rectè Oneſimus dictus, in poſterum autem dabit operam, qua uerus ſit Oneſimus, id eſt, utilis.* Oneſimus, id eſt, utilis.

Tu autem. *Paulus Philemonem appellitat ſua uiſcera, id eſt, affectus cordis intimos & unicè charum filium.*

ARCHIPPVS Pauli commilito, quòd in iiſdem caſtris Deo ſeruiat per miniſterium Euangelicum. Latinè præfectus ſiue princeps equorum dici poteſt. Archippus.

ONESIMVS interpretatur utilis, ſeruus fugitiuus Philemonis. Hac epiſtola Philemoni conciliatus tandem, ut tradunt, palmam martyrij Romæ meruit. Oneſimus.

ARISTARCHVS Latinè optimus princeps. Ariſtarchus.

EPAPHRAS, Coloſſenſis erat. Epaphras.

DEMAS, adis, ſocius Pauli, & coadiutor in promulgando Euãgelio: Hic à Paulo poſtea defecit, 2. Timoth. 4. Demas enim me reliquit diligens hoc ſeculum. Demas.

FINIS.

E' Roma miſſa eſt hæc epiſtola Pauli ad Philemonem per Oneſimum ſeruum.

STATVS EPISTOLAE PAVLI AD HEBRAEOS.

Chriſtus Deus rex & Pontifex, eoq; habenda illi in omnibus indubitata fides.

DE AVTORE HVIVS EPISTOLAE.

EST opinio quorundam hanc epiſtolam nõ eſſe Pauli, eò quòd ornatior eſt uerbis quàm ceteræ huius Apoſtoli. Sunt qui Lucæ ipſam tribuunt: nonnulli autorem eius faciunt Apollo, quem Lucas in Actis prædicat potentem fuiſſe in ſcripturis ad reuincendos Iudæos, Act. 8. Aduerſus hos faciet ſatis Cenſura ſacræ facultatis theologiæ Pariſienſis, cuius uerba adſcribã. Hæ duæ propoſitiones, (de epiſtolæ ad Hebræos autore ſemper eſt dubitatũ, & ipſe, ut ingenuè fatear, adhuc dubito) arrogãter & ſchiſmaticè aſſeruntur, contra uſum & determinationem Eccleſiæ in multis concilijs, Niceno, Laudicenſi, Carthaginenſi tertio, cui adfuit Auguſtinus, & in concilio ſeptuaginta epiſcoporum præſide Gelaſio. Hoc inſuper liquet: quia autor huius epiſtolæ dicit illam ſe miſiſſe per Timotheum fratrem ſuum, cuius legatione in quibuſdam alijs epiſtolis ſolebat uti Paulus. Idem etiam demõſtrat beatus Petrus, qui in fine ſecundæ Canonicæ ad Hebræos deſtinatæ, quibus & primã miſerat, eiſdem dicit ſcripſiſſe chariſſimum fratrem ſuum Paulum. Magnus item Dionyſius quædam ex hac epiſtola ad Hebræos citat, tanquam à Paulo præceptore ſuo deprompta. Idem ſimiliter comprobant Clemens primus, Innocentius primus, Ambroſius, Chryſoſtomus, Gregorius Nazianzenus, Damaſcenus, Iſidorus, & alij multi catholici doctores. Nec uerum eſt, ſemper dubitatum eſſe de autore huius epiſtolæ ad Hebræos: cùm ſcribat Origenes quòd ante tempora ſua antiqui & maiores eam, ut Pauli Apoſtoli, ſuſcipiebãt. Mira autẽ arrogantia atq; pertinacia eſt huius ſcriptoris, quòd ubi tot catholici doctores, Pontifices, concilia, declarant hanc epiſtolam eſſe Pauli, & idem uniuerſalis eccleſiæ uſus ac cõſenſus cõprobat, hic ſcriptor adhuc dubitat tanquã toto orbe prudentior. Hactenus facultas. Cui admodum conformis eſt Theophylactus: cuius uerba & ſententiã adponam. Non poſſum equidem (inquit ille) non admirari multorum hominum impudentiam. qui cùm intelligant per epiſtolæ huius exordium fuiſſe tot hæreſes confutatas, haud ta-

men

men deſiſtant, aſſerere epiſtolam hanc Paulo non cõuenire, ceu à cæteris epiſtolis alienam. Velim tamen hos nõ eſſe neſcios epiſtolæ huius & ſenſuum profunditates, & uim illam inconfutabilem, nullius alterius eſſe poſſe niſi Pauli, qui Chriſtum haberet in ſe loquentem. Quòd ſi dicendi modus illos offendit: intelligant Paulum Hebraica lingua hanc ipſam dictitaſſe epiſtolam, ut qui ad Hebræos haberet ſermonem, & unum aliquem è ſuis contubernalibus in Græcum uertiſſe: & plerique Lucam hanc tranſtuliſſe ferunt, aut Clementem, cuius etiam in ea uel ſtylus ſeruetur. Nec ſecus hi peccant qui hanc eſſe Pauli epiſtolam negant, quàm ſi à Paulo abeſſe Chriſtum negarent. Hactenus ille. Tacuit in præfatione Paulus nomen ſuum, nimirum cui præter cæteros, incredibili odio Iudæi ſuccenſerent, quòd tam ſubita & inſperata conuerſione oſtenderet Chriſti potentiam inexpugnabilem, ex Saulo factus Paulus, lege antiquata Chriſtum unicum amplexatus, eundem feruentiſſimo zelo prædicaret, & ceremonijs legis, modis omnibus aduerſaretur.

LOCI INSIGNES.

1 Aliter patribus, aliter nobis Deus eſt loquutus. Cõfert prædicatores Paulus & auditores inter ſe. Patres & nos auditores ſumus, Prophetæ & Chriſtus prædicatores. Nobis prædicat filius, Patribus prædicarunt ſerui. Cap. I.

2 Chriſtus Pontifex noſter. Cap. III. IIII. V. VII. & VIII.

3 Decet ex ſcripturis Chriſtum non ſolùm Moyſe, ſed etiam angelis (per quos ille legem accepit) longè eſſet ſuperiorem. Licet propter nos ad breue tempus in paſſione modico quàm angeli minoratus ſit, ſecundum illud, Minuiſti eum paulò minus, &c. Ideoq; hoc infert, ſi quæ per angelos & Moyſen data ſunt nõ potuerunt negligi ſine ultione Dei, multò minus inultum erit ſi quis contempſerit Chriſti ſermonẽ. Cap. I. II. & III.

4 Sabbathum & requies Chriſtianorum. Cap. IIII.

5 Conformandus Pontifex Chriſto ſacerdoti. Cap. V. & ab eo deficientes nulla alia hoſtia expiantur quàm Chriſti. Cap. VI.

6 Sacerdotium ueteris legis & ſacrificia & reliqua ſacra, ſacrificio Chriſti ſacerdotis noſtri ſecundum ordinem Melchiſedech, & ſacrificio in cruce ſemel oblato & altari & templo nequaquan conferenda: Quoniam in illis figuræ & umbræ, in his ueritas, quorum gratia ceſſant illa. Atque de hoc Chriſti pontificatu ex ſcripturis dignißimè cum magna noſtrarum conſcientiarum conſolatione tractat. Cap. VII. VIII. IX. & X.

7 Ex ſcripturarum exemplis egregiè fides commendatur. Cap. XI.

8 Ad patientiam & mores Chriſtianos exhortatio. Cap. XII. & XIII.

DOCEMVR *in hac epiſtola (ut in ſumma dicam) Chriſtum nunc unicum magiſtrum noſtrum audiendum. Hoc probat primum à dignitate Chriſti: Deinde à periculo non audientium: poſteà à præmijs audientium illum. Adhæc hortatur, ut fidem cum ſumma patientia conſecuti nullis periculis patiantur ſe euerti: additis multis exemplis. Poſtremò ad charitatem & pacem hortatur: & cum primis ad ſanctimoniam uitæ, ſine qua nemo Deum uidere poteſt. Hoc det nobis Deus per Chriſtum ut credamus nobis dicta, & eadem ad ipſius gloriam cuſtodiamus. Amen.*

EPISTOLA BEATI PAVLI AD HEBRAEOS.

Ieſu Chriſti ſublimitas. CAP. I.

MVLTIFARIAM multiſ´que modis olim Deus loquẽs patribus in pro- *Per prophetas locutus Deus.*
phetis: nouiſsimè diebus iſtis locutus
eſt nobis in filio, quem conſtituit hæ- *Hæres.*
redem uniuerſorum, per quẽ fecit & *Sapien.7.d*
ſecula. Qui cùm ſit ſplendor gloriæ &

Figura] expreſſa imago. Portansq́] moderetur q́. Melior] uel, præſtantior. Differẽtius] excellentius. Hæreditauit.] ſortitus eſt.

figura ſubſtantiæ eius, portansq́ omnia uerbo uirtutis
ſuæ, purgationem peccatorum faciens, ſedet ad dexte- *Purgatio peccatorum.*
ram maieſtatis in excelſis: tantò melior angelis effe-
ctus, quantò differentius præ illis nomen hæreditauit.
Cui enim dixit aliquando angelorum, Filius meus es *Chriſtus maior angelis.*
tu, ego hodie genui te? Et rurſum, Ego ero illi in pa- *Pſal.2.b*
trem, & ipſe erit mihi in filium. Et cùm iterum intro- *2.Regum 7.b*
ducit primogenitum in orbem terræ, dicit, Et adorent
eum omnes angeli Dei. Et ad angelos quidem dicit, *Pſal.96.c*
Qui facit angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flam- *Pſal.103.a*
mam ignis. Ad filiũ autem, Thronus tuus Deus in ſe-
culum ſeculi, uirga æquitatis uirga regni tui. Dilexi- *Pſal.44.b*
ſti iuſtitiam & odiſti iniquitatem: propterea unxit te

Præ participibus tuis.] ultra cõſortes tuos.

Deus, Deus tuus, oleo exultationis, præ participibus *Pſal.101.d*
tuis. Et, Tu in principio Domine terram fundaſti, &
opera manuum tuarum ſunt cœli. Ipſi peribunt, tu au-
tem parmanebis: & omnes ut ueſtimentũ ueteraſcent.

Mutabis] circumuolues, uertes.

Et uelut amictum mutabis eos & mutabuntur: tu au-
tem idem ipſe es, & anni tui non deficient. Ad quem *Pſal.109.a*
autem angelorũ dixit aliquando, Sede à dextris meis, *1.Corint.15.d*
quoaduſque ponam inimicos tuos ſcabellum pedum
tuorum? Non'ne omnes ſunt adminiſtratorij ſpiritus, *Angeli, Dei miniſtri.*
in miniſtertum miſsi propter eos qui hæreditatem ca-
pient ſalutis?

DEUS. *Sublimi & iucundo exordio apud Hebræos dicturus, certè ut auditorum duros aliâs & iniquos Chriſti negotio animos demulcet, totius negotij Euãgelici ſummam paucis perſtringit, Patribus quidem miſſos eſſe prophetas, nobis autem filiũ Dei. Quo alio iucũdiore exordio auditorũ corda ad præſtãdas aures excitare potuit, quàm ſtatim in ipſo limine, intonando, Deum, qui patribus (Iocundũ enim eſt filijs præclara maiorum*

maiorum monimenta audire) loquutus, etiamnum loqui nobis:idq́; ſublimiori modo, non per miniſtros & angelos,ſed per filium ſuum,temporeq́; nouißimò, ne quis alium præter hunc doctorem expectet.

Multiphariam & multis modis,&c.

Multifariam multiſq; modis. *Hæc duo uerba ita diſcernanda putauerim, ut multifariam ad multitudinem prophetarum referas. Nam cum multi prophetæ fuerint, & prioribus alij ſucceſſerint, & ita non per unum, neque uno tempore, omnes prophetiæ factæ ſint, rectè dici poteſt, Deum patribus loquutum multifariam, uel ſæpius,per prophetas. Illud autem, multiſq́; modis, ſignificare exiſtimo Deum etiam per unum prophetam,nedum per multos,alio & alio modo loquutum. Interdum in figura lapidis,Danielis 2. Vidiſti quod de monte abſciſſus eſt lapis,&c. Interdum per ſcripturam,Danielis 5.cap. Apparuerũt digiti,quaſi manus ſcribentis,in pariete. Eſai.6.cap. uidit Dominum ſedentem ſuper ſolium excelſum. Ieremias 1.cap. uidit ollam ſuccẽſam & uirgam uigilantem. Diuerſis præterea auxilijs patres iuuit,cùm eos eduxit ex Aegypto,cùm ſicco pede tranſire fecit ſinum Arabicum. Aut multifariam, id eſt, diuerſis temporibus. Multis modis,id eſt,nũc apertis uerbis,nũc figuris, alijſq́; reuelationibus. In prophetis,id eſt,per prophetas.*

Dies nouiſſimi.

Nouiſsimè diebus iſtis. *Ac ſi dicat, Cum nihil eſſet reliquum ad emendationem temporis,ſed cruciatibus eßemus & pœnis obnoxij, tunc demum ipſi bonis affluximus,& cœptum eſt etiam uim cœlis inferre:dicente Chriſto Matth.11. A` diebus autem Ioannis Baptiſtæ uſq; nũc cœlum uim patitur,& uiolenti rapiunt illud. Quanquam ante Chriſtum alijs & alijs modis loquutus ſit,& multoties per uarios prophetas. Nunc ſemel in uno filio, prophetarum Domino, & prophetiarum completore, loquutus eſt,& uno modo. Idq́;,quod loquutus eſt, ad finem uſque ſeculi prædicandum commendauit. Vnde ait, Nouißimè iſtis diebus. Et 1. Corinth. 11. Quotieſcunque enim manducabitis panem hunc,& calicem bibetis,mortem Domini annuntiabitis donec ueniat. Ergo ad finẽ uſq; mũdi de morte Domini,& his,quæ ex morte & reſurrectione eius uim habent,prædicandum eſt. Neque expectanda eſt alia docendi forma uel ratio. In his que præmiſit prima pars enthymematis eſt, & deinde poſt inſertum longum hyperbaton de dignitate filij Dei, inuenitur ſecunda pars ſeu illatio enthymematus in principio ſecundi capitis. Ratiocinatur tali enthymemate, cum per uaria loquutionum genera, uariosq́; modos olim loquutus ſit Deus, & nunc multò ſublimiore modo per filium loquutus eſt nobis. Propterea (ait 2. cap.) abundantius oportet obſeruare nos ea,quæ audiuimus. Verborum Pauli ſenſus eſt: Equidem Deus olim ſe orbi aperuit per prophetas:nunc uerò hiſce proximis diebus loquutus eſt nobis per filiũ. Huc pertinet ſimile ex parabola, quam Chriſtus Matt.21.dixit, quod paterfamilias dominus uineæ miſerit ſeruos ad agricolas, qui ex illis alios ceciderunt, alios occiderunt,alios lapidarunt, nouißimè uerò miſerit ad illos filium ſuum dicens, Reuerebuntur filium meum. Hoc eſt enim ultimum refugium. Obſerua: Dies aduentus & prædicationis Chriſti dicuntur nouißimi dies ac ueſpera, 1. Ioannis 2. Filioli, nouißimum tempus eſt. Ad Galat.4. Vbi uenit plenitudo temporis &c. Eſa.2. Erit in nouißimis diebus præparatus mons domus Domini, in uertice montiũ reuelabitur ſuper colles,& fluent ad eum omnes gentes.*

Chriſtus prophetarum Dominus.

Loquutus eſt. *Adducit ſermonis ſublimitatem, argumẽto à dignitate perſonæ loquentis ſumpto. Multum enim refert, quis ſit qui loquatur. Quis autem dignior filio Dei,qui eiuſdem eſt cum Patre autoritatis? Alludit ad morem prophetarum dicentium*

ſtatim

ſtatim ab exordio, Hæc dicit Dominus, Loquutus eſt nobis in filio. Quia ipſe quatenus homo, organū erat Dei ſicut prophetæ, ſed nō ſolùm organum ut prophetæ, ſed etiam Deus. Ita Ioan.7. Mea doctrina non eſt mea, ſed eius qui miſit me, & cap.8. A' meipſo facio nihil, ſed ſicut docuit me pater, hæc loquor. Obſerua: Loqui Dei, eſt inuiſibiliter abſq; ſono uocis, in mentibus ſanctorum uoluntatem ſuam atq; rectum intellectum inſpirare ſeu futura ſicut ſanctis Prophetis, reuelare. Vnde Dauid Pſal.84. Audiā quid loquatur in me Dominus. Et Iob 4. Ad me dictum eſt uerbum abſconditum, & quaſi furtiuè ſuſcepit auris mea uerba ſuſurrij. Eſt aliâs uerbum æternum Dei. Eſt & alia temporalis loquutio, quæ non eſt Deo tribuenda craſſo modo. Nā cùm Deus dicit Geneſ.1. Fiat lux, & facta eſt lux. præcepit ſua autoritate & uoluntate ut prodeat & incipiat in tempore quod ab æterno ſuam rationem & Ideā ipſam habebat, & aliquando incipiendum erat. Ad hunc modum Dauid Pſal.32. interpretatur dicens: Ipſe dixit & facta ſunt: ipſe mandauit, & creata ſunt. Sed de his nunc non eſt ſermo. Multa ſunt alia locutionum genera, de quibus paulò antè diximus.

Quem conſtituit. Occupatio eſt, qua præoccupat obiectiunculas. Rogabit aliquis, Quem, ô Paule, filium hic prædicas? Non'ne Iſraëlitæ omnes prophetæ filij Dei ſunt, Vt Eſaiæ 1. Filios exaltaui & enutriui, ipſi autem ſpreuerunt me. Et Pſal.81. Ego dixi, Dij eſtis, & filij excelſi omnes. Audiamus Paulum ſumma magnificentia, eminentiam & præconium IESV Chriſti, eiuſdemq; abſtruſa myſteria depromentem, imò hac in in re ne Ioanni quidem illi triſmegiſto Euangeliſtæ cedentem. Non eſt mihi hoc loco (ait) de filijs adoptionis habendus ſermo, ſed de naturali, coæterno, coæquali, & ſupra modum digno, per quem alij in filios adoptantur. Quē conſtituit hæredem uniuerſorum, id eſt, Deus hunc præfiniuit etiam ante rerum initia, ut omnes ſaluandi, in ſolo nomine IESV ſalui fiant. Ipſe ergo eſt hæres qui naturalis eſt filius, & nos ſumus hæreditas eius, quia electi in ipſo & donati ei à patre. Ex quo colligimus ipſum eſſe naturalem & germanum filium Dei. Non enim ab æterno ordinatus eſſet hæres, ſi ab æterno non eſſet filius. Sed quia naturalis filius, debetur ei hæreditas. Rogabit aliquis, quomodo eſt hæres uniuerſorum, & quæ ſunt illa omnia? Certè non moritur ille pater, ut ſuccedens filius mortui bona occupet. Sed quemadmodum Pater totam ſuam naturam ac diuinitatem in filium transfundit, eò quòd filius natura Deus eſt, ita filius externa omnia, utpote gloriam, opera, electos, cum Patre communia habet. Igitur omnes qui in libro uitæ ſcripti, ijdem & Chriſto in hæreditatem donati ſunt. Nam Ioan.5. Opera quæ facit pater, eadem facit & filius. Omnes qui honorificēt Patrem, honorificant & filium. Ratione naturæ humanæ, qua homo factus eſt filius Dei, conſtitutus eſt hæres uniuerſorum, id eſt, mundi totius Dominator effectus. Hæredis utitur nomine, (ait beatus Ambroſius in hunc locum) ut duo quædam per hoc aſtruat & oſtendat, quòd proprius ſit filius, quòd Dominationis illi nulla contingat amiſsio. Regnum hoc illi demandatum eſt, cui uel inuiti obediunt omnes: ſicut ſcriptum eſt, Vniuerſa ſeruient tibi. Equipollent hæ duæ orationes, Chriſtus eſt hæres uniuerſorum, & Filio ſubdita ſunt omnia.

Per quem fecit & ſecula. Nunc Paulus ad Chriſti perpetuam dignitatem oſtendendam tranſcendit. Cùm filius ſecula fecerit: ergo & ipſe eſt ante ſecula. Ipſe erat in principio. Sed nihil erat neq; eſt ante principium, cùm non ſit principium ante principium: Ergo filius eſt coæternus patri. Obiter dixerim, ſeculum dici ſpatium rei temporalis. Secula ergo ſunt ſucceſsiones temporum. Non ſolùm igitur fecit angelos, ſed etiam

Filius Dei æternus.

Seculum.

ſed etiam temporalia, quæ hic uocat ſecula. infrà 11. cap. fide intelligimus aptata eſſe ſecula. Sicut ergo nos in illo elegit, ita per illum & ſecula fecit. Plus dixit, per quem fecit & ſecula, quàm ſi dixiſſet, per quem fecit cœlum & terram. Vult enim nullum ſeculum eſſe & nullum inſtans temporis quod pater non per illum creauerit. Ambroſius de fide contra Arrianos lib. 5. ſic exponit, Diſce quòd non ſolùm præterita fecit, ſed etiam quæ futura ſunt. Sicut ſcriptum eſt, per quem & ſecula facta ſunt. Secula enim & præterita & præſentia & futura ſunt. Quomodo ergo facta ſunt, quæ futura ſunt, niſi quia operatoria uirtus eſt, ſcientia comprehendens numerum omnium ſeculorum? Sicut enim uocat quæ non ſunt tanquam ſint, ſic & fecit quæ futura ſunt, tanquam quæ ſunt, quia non contingit ut non ſint, ſed neceſſariò ſunt futura, quæ eſſe præcepit. Ergo qui fecit quæ futura ſunt, eo genere quo ſunt futura cognouit. Obſerua, cùm dicit, per quem fecit, notatur eſſentiæ unitas & perſonarum diſtinctio. Alius enim eſt qui facit, & alius per quem aliquid fit, & etſi non ſit aliud. Quia una & eadem eſt eſſentia patris & filij & Spiritus ſancti, diuerſæ autem perſonæ. Alia eſt enim perſona Patris, alia Filij, alia Spiritus ſancti. Vnde dicebat ille in Euangelio, Ego & pater unum ſumus. Non ait, unus. Sunt tamen tres perſonæ unus Deus.

Filij Dei magnitudo.

Qui cùm ſit ſplendor gloriæ. *De magnitudine filij Dei diſſerit. Diuerſam à patre perſonam uocat filium in diuinitate. Deus eſt gloria, filius eſt ſplendor huius gloriæ, imò eſt gloria gloriæ patris, per omnia patri ſimilis, non alterius, ſed eiuſdem ſubſtantiæ, ut ſequentibus declaratur. Et figura ſubſtantiæ. Idcirco Chriſtus eſt omnipotentia patris, ſapientia patris, iuſtitia patris, &c. À patre quidem genitus, ſed tantum naturalis Deus ut pater, atque adeò cum patre unus Deus. Gloriæ ſplendorem hunc dicit, ut planè intelligas filium à patre ſine paſſione naſci & eſſe nihil imminutum, nec patre ipſo inferiorem & eiuſdem ſubſtantiæ, hoc eſt de lumine lumen. Hic locus Hebraiſmum ſapit. Splendor gloriæ, id eſt, ſplendor gloria, ſeu ſplendor qui eſt gloria. Splendor à lumine. Splendor lumen eſt. Lumen igitur filius à lumine patre, ut eſt in ſymbolo, Lumen de lumine. Frequens eſt hic modus loquendi in ſacris, Spiritus ſanctificationis & iuſtificationis, id eſt, ſanctificatio & iuſtificatio noſtra eſt ipſe ſpiritus.*

Gloriæ ſplendor, filius.

Et figura ſubſtantiæ. *Occupatio eſt. Ne occaſionem forſitan Marcellus & Sabellius nacti aſſerant, non eſſe filium in propria apud patrem ſubſtantia, ait Paulus, Et figura ſubſtantiæ eius eſt ille, id eſt, quemadmodum pater ipſe per ſe conſtat, & nullius ad perfectionem indiget, ita & filius. Quam hic figuram nominat, ad Philip. 3. formam dicit: Qui cùm in forma Dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt ſe æqualem Deo. forma illhic, & figura hic, unam declarant æqualitatem eſſentiæ. Ioan. 10. Ego & pater unum ſumus. Ioan. 14. Ego in patre, & pater in me eſt. Hæc forma imago eſt non accidentis, (quia in Deo nullum eſt accidens) ſed ſubſtantiæ patris. Eſt ergo filius eadem cum patre ſubſtantia ſeu eſſentia.*

Chriſtus Ieſus figura ſubſtantiæ patris.

Portansq; omnia uerbo. *Declarat Paulus quàm omnia conſiſtant robore, ui & potentia Chriſti. Chriſtus IESVS ſuſtentat, & in ſuo eſſe conſeruat omnia uerbo & imperio ſuo, uel etiam nutu ſuo efficaciſſimo & potentiſſimo. Tropo enim Hebraico uerbum potentiæ uel uirtutis idem eſt quod uerbũ efficax ac potens. φέρων expono ſimpliciter, ſuſtentans omnia, quaſi geſtans in manibus: ut in Pſal. Aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate: Auertente autem te faciem, turbabuntur. Ex his colligamus, Qui ſuſtentat omnia, ſuper omnia eſt, Sed Chriſtus ſuſtentat omnia,*

Chriſt' omnia gubernans.

Pſal. 103.

ergo

ergo ſuper omnia eſt. Qui ſuper omnia eſt, Deus eſt. Ergo Chriſtus Deus eſt. Sentit ergo hic Paulus non ſolùm mundum hunc conditum per filium, quemadmodum dixerat, per quem fecit & ſecula, uerùm conditum regi & adminiſtrari, idq́; non ſtudio, curaq́; & induſtria, ſicut adminiſtrant homines: ſed uerbo uirtutis ſuæ, id eſt, nutu ſuæ potentiæ. Aut uerbo uirtutis ſuæ, id eſt, ſua propria uirtute. qui modus loquendi frequens eſt in ſacris, ut prænotauimus. Quid prodeſſet omnia per ipſum eſſe condita, niſi omnia per ipſum quoq; conſeruarentur & gubernarentur?

Purgatio peccatorũ per Chriſtum.

Purgationem peccatorum. *Hic meminit mortis Chriſti, qua pro peccatis non ſolùm noſtris, ſed & totius mundi ſatisfecit. Hebræ. 10. Vna oblatione conſummauit in ſempiternum ſanctificatos. & ſequitur, in qua uoluntate ſanctificati ſumus per oblationem corporis Chriſti* IESV *ſemel. Græci addunt huic textui* δι' ἑαυτοῦ*, id eſt, per ſeipſum. Videturq́; participium Græcum hoc in loco præteriti eſſe temporis potius quàm præſentis, ut dici poßit, peccatorum purgatione facta, ne ſedendo uideatur purgare, ita ut prius non purgauerit, ſeu non ſatisfecerit. Prius enim purgauit morte ſua, deinde conſedit. Exaudiendus ergo hymnus ille tam frequens in eccleſia cantatus, Vera fides geniti purgauit crimina mundi.*

Chriſtũ ſedere ad dextram patris quid eſt?

Sedet ad dexteram maieſtatis: *Id eſt, æqualis eſt filius Deo patri: quia eſt ſplendor gloriæ, figura ſubſtantiæ, gubernans ac moderans omnia uerbo uirtutis ſuæ. Neq; iuſſus eſt ad patris dexteram conſidere: Sed (ait) ſedet, ut oſtendens præſentiam, æternitatem oſtendat. In æternitate enim, nec præteritum quicquam eſt, quaſi eſſe deſierit: nec futurum quaſi nondum ſit, ſed præſens tantùm: quia quicquid æternum eſt, ſemper eſt. Ideo rectius exiſtimauerim ſedet, quàm ſedit. Si tamen naturam humanam aſpexeris in Chriſto, dices Chriſtum ſedere ad dexteram, id eſt, in potioribus bonis Dei patris, quibus & copioſißimè fruitur. Cùm dicit in excelſis, oſtendit Chriſtum etiã ut hominem, eſſe ſuper omnem creaturam & angelicam & humanam, ſicut Epheſ. 1. cap. ſcribit, Maieſtas eſt ſumma poteſtas. Porrò dum ſedentem facit, pacem ac quietem, iudiciariamq́; eius autoritatem oſtendit.*

Aeternitati præſentia omnia.

Maieſtas.

Chriſtus hæreditauit nomen.

Nomen hæreditauit. *Ratione aſſumptæ humanitatis Chriſtus nomen hæreditauit. Quod? Dei filius homo factus, Deus eſt homo, & homo Deus. Hoc nomen non hæreditauit angelus. Angelus enim non Domini & Dei, ſed ſerui nomen eſt. hanc nominis excellentiam ſequentibus manifeſtabit. Videtur hoc loco nomen poſitum pro gloria, maieſtate, & magnifico titulo.*

Chriſt⁹ angelis eſt ſuperior.

Cui enim dixit aliquando angelorum, filius meus, &c. *Volens Paulus oſtendere Chriſtum angelis ſuperiorem ait, Nulli unquam angelorum dictum eſt à Deo, filius meus es tu, &c. ſed hoc Chriſto dictum eſt Pſal. 2. Et cùm baptizaretur audita eſt uox de cœlo, Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui: ipſum audite. Eſt igitur Chriſtus angelis maior. Ex nomine quidem: nam cum filium dicimus, illud ſane prætendimus quòd ex patre ſit genitus. Quòd ſi per gratiam eſſet filij nomen adeptus, angelis hic planè eſſet inferior. Illud uerò, Ego te genui. nil aliud exprimit, niſi à principio, & ex quo pater eſt, filium eſſe genitum. hoc aduerbium, Hodie, æternitatam ſignat: ut dicamus Hodie, ſemper eſſe apud Deum, neq; præteritum neq; futurum. Quod hodie ſic exponimus, rarum eſt in ſcriptura. Nam in Pſal. 94. legimus, Hodie ſi uocem eius audieritis, &c. quod hodie, Paulus infrà 3. cap. interpretatur de tempore Chriſtiano, ſeu tempore ſalutis, quod uſq; ad finẽ huius ſeculi cognominatur Hodie. Item alibi, Hæc dies quam fecit Dominus, &c. quam diem Paulus 2. Corinth. 6.*

Hodie æternitatem ſignat.

ex Iſaia

*ex Iſaia interpretatur diem ſalutis & tempus acceptū,in quo exaudiamur à Deo per Chriſtum.Ad illud hodie,quod eſt tempus reuelatæ ſalutis poſt Chriſti glorificationē, totus Pſalmus ſecūdus,in quo dicitur,*Ego hodie genui te,*reſpicit(ſicut apparet)Chriſti reſurrectionem.Atq; Paulus ita interpretatur Act.13.dicens,Deponentes eum de ligno poſuerunt eum in monumentū:Deus autem ſuſcitauit eum à mortuis:ſicut in Pſalmo ſcriptum eſt,*Filius meus es tu,ego hodie genui te.*Tunc confirmatū eſt Chriſti regnum,& uidit pater filium in ſuo reſidere ſolio,quando iam ad immortalitatē accitus eſt,accepta poteſtate in cœlo & in terra,ſicut ait Matth.ultimo,* Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo,&c.*Ad hanc ſententiam quid aliud eſt quod dicitur,* Dominus dixit ad me,*quam quòd Chriſtus uerè Dei filius eſt uerbo & potētia patris reſuſcitatus,& immortalis (accepto ſpiritali corpore,quod ceciderat animale)factus:ut hæc nō intelligas de Chriſti diuinitate,ſed de Chriſti ſecundum hominem glorificatione,& de eius in regnū cōſtitutione.Aduerte:omnes reliquos filios ſuos Deus medio aliquo gignit, ut ait Iacobus,*Voluntariè genuit nos uerbo ſuo.*Angelos cōdidit,non genuit. At hūc filium nō condit,ſed gignit:neq; gignit medio aliquo,ſed per ſemetipſum,dicens,*Ego, ego ipſe te hodie genui.*Quod ad nullum alium dictum leges. 1. Paralipo.22.de Salomone quidem ait,*Erit mihi filius.*At non *filius meus es tu,ego hodie genui te.*

Hodie tempus ſalutis ſignat.

Et rurſum. *Quidam hunc locum bifariam poſſe intelligi dicunt. Vno modo de Salomone,ut Chriſti figura.Alio modo de ipſo Chriſto.Sed reuera,ſi de Salomone intelligi uolumus, quomodo confutabit ex hoc loco Iudæos Paulus, qui ſemper ad Salomonem referrent dictum?Propterea hic locus ex 2.Reg. 7.& non ex 1. Paralip. 22. ab Apoſtolo ſumptus de uno Chriſto ſimpliciter eſt intelligendus, ut qui peculiaris & proprius filius Dei,qui omnibus reliquis incomparabiliter præſtet. Scias igitur hunc locum ex 2. Reg.7.& ex Pſal. 88.qui prophetales libri ſunt,& de Chriſto loquūtur, non de Salomone,deſumptum eſſe. Quanquam hic locus ferè eiſdem uerbis 2.Reg.7. & 1.Paralip.22.legatur,habet tamen eas 2.Reg.7.circunſtantias,ut de Salomone nequeat intelligi,& neceſſe ſit bis dictum ad Dauidem,ſemel de Salomone, & ſemel de Chriſto.Primùm ſcribitur 2.Regum 7.dixiſſe dominum Dauidi, Cumq; completi fuerint dies tui,& dormieris cum patribus tuis,ſuſcitabo ſemen tuum poſt te, quod egredietur de utero tuo,& firmabo regnum eius,ipſe ædificabit domum nomini meo , & ſtabiliam thronum regni eius uſq; in ſempiternum.Ego ero ei in patrem, & ipſe erit mihi in filium.Iam Salomon non eſt poſt mortem Dauidis natus, neq; eo mortuo, ſed adhuc uiuente in regem exaltatus fuit,ut ſcribitur 3.Reg.1.Ergo hic locus Pauli non intelligitur de Salomone,ſed de Chriſto.*

Ego ero illi in patrem,&c. *Filiationem temporalem deſignat,qua natus ex uirgine & homo factus eſt.*

Introductio filij Dei in mundum.

Et cùm iterum introducit. *Introductio filij in hunc mundum eſt eius glorioſa incarnatio,quā aliquando ipſe Matth.13 uocat exitum.Exijt qui ſeminat ſeminare ſemen ſuum.Et Ioan. 16. Exiui à patre & ueni in mundum. hoc aduerbium iterum,mihi parit quandā difficultatē.Quidam ſic interpretatur,Et cùm ſcriptura iterū introducit,id eſt,iterum manifeſtat introducendum primogenitum.quaſi dicat,Iam dictum eſt quòd Chriſtus eſt filius præ angelis:ergo eſt præcipuè à patre genitus. Eſt ergo dicendus Primogenitus,ad Rom.8.Vt ſit ipſe primogenitus in multis fratribus. Cùm dicit primogenitum,alludit ad morem hummanum. Erant enim apud Hebræos primogeniti hæredes & omniū rerū domini.Hieronymus aduerſus Heluidium dicit,*

Iterū introducit. quid ſignificat.

Primo

Primogenitum nõ tam eum eſſe poſt quem & alij, quàm eum ante quẽ nullus. Huc pertinet quod magnus Alexandriæ Athanaſius aduerſus Marcellinum dixit. Quamobrẽ (inquit) unigenitum dum ſcriptura refert, ſecundum diuinitatem indicat, quia in deitate unigenitus à Deo patre omnino fratres non habet, & dum primogenitum nominat naturam hominis oſtendit. Et uide quàm ordinatè loquitur Apoſtolus. Primò enim dicit, ipſum à patre, Ego ero illi in patrem. Secundò dicit ipſum aſſumptum in unitate perſonæ, cùm ait, Et ipſe erit mihi in filium. Et nunc proponit eum in notitiam hominũ cùm uocat incarnationem, introductionem in mundum. Alij interpretantur hoc aduerbium iterũ, cum reliqua clauſula, primò de incarnatione uerbi, quæ dicitur introductio, non loquitur ſcriptura ſemel, ſed iterum atq; iterum. Secundò, quia filius Dei primò erat in mundo per potentiam diuinitatis inuiſibiliter: ſed iterum introducit in mundũ ſecundum præſentiã humanitatis uiſibiliter. Alij ſic interpretãtur. Cum Spiritus ſanctus in Pſalmo loquitur de ſecundo ingreſſu primogeniti in orbem per Euangelium: nã antea ſemel in carne in mundum uenerat, è quo exactus fuit per ſuos crucifixores, & mortẽ: ſed per reſurrectionem & uerbum ſuum in orbẽ reuerſus eſt, ac iam regnat, cùm ſerui formam prius geſtauerit, neq; amplius morietur, aut mundo uiſibiliter & familiariter exigetur. Sicut ſi quis reconciliãdus eſt principi, primò exit ad eum mediator, & poſtea introducit eum: ut 1. Regum 20. de Dauide ad Ionathan factum legimus. Sic Chriſtus mediator Dei & hominum. Primò exijt ad homines, & poſtea in ſua reſurrectione glorioſa introduxit eos, per mortem ſuam recõciliatos. infrà 2. cap. Qui multos filios in gloriam adduxerat. Solet ſecunda interpretatio frequens adduci, quæ natiuitatem IESV *Chriſti inſinuat, tametſi tertia interpretatio non ueniat aſpernãda. Adoramus nobis ſuperiorem, & cui ſumnus honos propter ſe debetur. hunc* IESVM *Chriſtum angeli adorant: ergo eſt ſupra angelos. Quare neceſſe eſt hunc regem, quem angeli adorant, Deum eſſe, quem Euangelium prædicat & annuntiat.*

Adorare.

Et ad angelos quidem dicit. *Hoc loco uult Apoſtolus oſtendere angelis in ſcriptura hoc nomen haudquaquam dari, quod alicui ex eis dictum unquã eſſet, Filius meus es tu, Erit mihi filius, Ipſum adorabunt angeli. Sed nũtios ipſos facit, quos in orbem mittit. Senſus itaq; eſt: Quantumlibet angelis ſuis commiſerit Deus, nunquã tamẽ conſtituit Deus aliquem ex eis, ut dominus ſit uniuerſorum, uti Chriſtũ conſtituit: ſed facit duntaxat ſpiritus, & igneam flammam: id eſt, igni & uento ſimiles. Etenim ueelociores uento feruntur, & in morem ignis, & ſicut fulgura ſubitò illuminant: ut in rubo Moyſi. Et in Pſalmo dicitur, Ignis, grando, nix, glacies, ſpiritus procellarum, quæ faciunt uerbum eius. Spiritus ſunt angeli: & cùm ſpiritus ſunt, non dicuntur angeli: ſed cùm mittuntur, deſignantur Angeli. Angelus enim nomen officij eſt, non naturæ. Quæris nomẽ eius naturæ? ſpiritus eſt. Quæris nomẽ officij? angelus eſt. Spiritus ſunt, ut ſpiritales ad nos miſſi nos ſpiritales reddãt. Et igniti dicuntur, quòd carnalia noſtra abſumant. Quare Chriſtus dicebat: Veni mittere gladium, ſupple, quo diuideret affectum carnalem. Et alibi, Veni mittere ignem, ſupple, ad affectum illum carnalem abſumendum. Attamen per id nullus angelorum conſtituitur dominus orbis, neq; ubique, ut Chriſtus prædicatur rex omnium, quod uel Iudæi confiteri cogũtur. Præterea hic facit angelos: ergo conditor & creator angelorum eſt. Angeli enim creaturæ ſunt.*

Angeli ſunt nũtij & miniſtri.

Angeli ſunt ignis & flammei.

Angelus nõ naturæ ſed officij nomen.

Ad filium autem, Thronus tuus. *Maieſtatem Chriſti pergit oſtendere per aliam antitheſim, Chriſto iudiciariam poteſtatem, & quietam autoritatẽ tribuens, angelis uerò miniſterium. Hic locus ex 44. Pſalmo eſt, qui meo quidem iudicio omniũ*

fortiſsimè concludit, Chriſtum Deum eſſe. Contra quod ne Iudæi quidem habent quæ dicant. Id uideamus. Primũ apud quoslibet in cõfeſſo eſt, hunc pſalmum de Chriſto loqui, quanquã Iudæi adhuc uenturum expectent. Secundò, negari non poteſt, primam

Thronus ſoli Deo competit.

citati loci particulam, Thronus tuus Deus in ſeculum ſeculi: ſoli uero Deo competere, qui thronum & regnum habet finis neſcium. Nulli creaturæ thronus & regnum huiuſmodi competit. Eſt ergo manifeſtum, Deum eſſe, qui thronum habet & regnũ abſq; fine. Et hoc dictum putato contra Paulum Samotheum & Arrium facere, qui Chriſtum ſimplicem hominem introducunt, qui Deus eſt, & ſempiterno Imperio potitur. Quod ſequitur, Virga æquitatis uirga regni tui: eſt aliud quoddam Dominatus inſigne. Virga enim hoc eſt ſceptrum, ſymbolum iuſtitiæ eſt & æquitatis. Nullus enim perſonarum reſpectus apud Deũ, æquè iudicat diuiti ac pauperi. Eſt autem hæc Chriſti æquitas diligere iuſtos, id eſt omnes in Deum credẽtes, & odio habere iniquos, hoc eſt incredulos. Sequitur, Deus qui thronum & regnum habet, ungitur ut homo, id eſt, ſpiritũ ſanctum in donis ſuis recipit præ participibus ſuis. Secundum humanitatem habet participes, quorum caput eſt, quibus & ſpiritum ſuum impertit, quẽ præ omnibus habet opulentiſsimè. Secundum diuinitatem autem nullos habet participes, cùm unus ſolus Deus exiſtat, & non plures ſeu tres Dij. Licet ſit non una perſona ſolùm, ſed tres perſonæ in una eſſentia & ſubſtantia. Concludit ergo hæc autoritas, Chriſtum regnare, & regẽ unctum eſſe, & habere regnum.

Et tu in principio Domine. *Prima facie non apparet quid hic locus ad inſtitutum Apoſtoli faciat. Facilè enim interpretari poteſt de Deo & una perſona: quare inſpiciendus eſt totus Pſalmus, qui etiam de regno Dei canit, cuius gubernatorẽ ſcriptura Chriſtũ facit, ut ſuperior uerſus, ac multi alij loci ſcripturæ teſtantur. Pſalmus uerò qui numero centeſimus primus, unde hic uerſus deſumptus eſt, ſic habet circa medium fermè in hunc modum, Tu autem Domine manes in æternum, & memoria tua in ſeculum ſeculi, Exurgas & miſerearis Sion. Nam tempus eſt ut illi propitius ſis, & hora huius appetijt, & uenit. Etenim placent lapides eius ſeruis tuis, id eſt, Apoſtolis, & pulueri eius fauebunt, ſeu terræ eius miſerebuntur: id eſt, per Euangelium gratos & Deo placitos reddẽt. Quod utique de Chriſto eſt prædictum, cuius ſerui ſunt Apoſtoli, qui lapides Sion, id eſt, electos per prædicationem ſuam in gratiam Dei adduxerũt, quales profectò ſeruos nullus unquam regum habuit. Et gentes timebunt nomen tuum, & omnes res terræ gloriã eius. Eo quòd Dominus ædificabit Sion, & apparebit gloria ſua. Poſtremò uerò ſequitur uerſiculus ab Apoſtolo citatus, Et tu Deus ab initio terrã fundaſti. Vnde concludit hunc regem, cuius ſerui lapides in gratiã adduxerunt, & qui in uniuerſo orbe eſt prædicatus, ut tam reges quàm gentes ipſum timeãt. Deum eſſe qui terram condidit, & idem in ſeipſo perſeuerat. Iam nullus rex ita apud omnes gentes prædicatus eſt ut Chriſtus. Ideo ſequitur, Chriſtum Deum & hominem eſſe.*

Chriſtus filius Dauid & Dominus eius.

Ad quem angelorum. *Ex altera parte antitheſeos oſtendit angelis nõ competere ſeſsionem, ſicut & Chriſto, cùm ſint miniſtri. Chriſtus &c. Chriſtus filius eſt Dauidis ſecundum carnem, Ad Roma. 1. Et dominus Dauidis non ſolùm ſecundum diuinitatem, ſed etiam ſecundum regiam dignitatem & ſacerdotium: quemadmodum dicitur Eſa. 9. & repetitur ab angelo Luc. 1. Super ſolium Dauid & ſuper regnum eius ſedebit, &c. Infirmum erat regnum Dauidis, quod oportebat per filium Chriſtũ confirmari. Et præterea maledictum erat, niſi ei benediceretur per hunc filiũ Dauidis ſacer-*

Geneſ. 15

dotem, & uerum Melchiſedec, qui benedixit Abrahæ & omni ſemini eius: id eſt,

omnibus

omnibus Abrahæ fidem per uniuerſum orbem ſequutis,quẽadmodum promiſſum erat, In ſemine tuo benedicentur omnes gentes.Pater hunc IESVM *glorificauit, qui dixit ad eum,Sede à dextris meis,id eſt,eſto rex ut ego,ſuper omnia,ut in cœlo & in terra.Matth.ultimo,Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra.Iubetur uerò ſedere non ad caput:ne uideretur eſſe ſupra Deum, quia Chriſti caput, Deus, 1. Corinth. 11. Neq; ad ſiniſtram:ne uideretur gloria eius minor gloria Dei : ſed ad dexteram, id eſt, in plenitudine maieſtatis,&, ut dici ſolet, in potioribus bonis patris : ut æqualitas ſignificetur.Scabellum uidetur inſinuare plenam & perfectam ſubiectionem : ſicut dicimus,aliquid alicui planè ſubiectum, quando etiam poteſt illud pedibus conculcare. Hæ dictiones Donec,& Quoadusque,quandoque indicant finem eius cui coniunguntur,ut Sede hic donec ueniam. Aliquando ſumuntur infinitè, quando non ponitur & non deſignatur terminus,ut cùm ais,Hic non pœnituit donec uixit,quia nec poſt mortem pœnituit:id eſt,nunquam pœnituit. Et Geneſ. 8. Non eſt reuerſus coruus donec ſiccarentur aquæ:id eſt,nunquam eſt reuerſus.Interdum pro ut,ſicut in Pſalm. Oculi noſtri ad dominum Deum noſtrum,donec miſereatur noſtri.* Scabellum. Donec & quoadusque particulæ ſignant.

Non'ne omnes ſunt adminiſtratorij.*Angeli,qui Chriſtum iubentur adorare,tantum abeſt ut Chriſto præferantur uel æquales ſint,ut etiam noſtri ſerui & miniſtri ſint,qui ſumus in Chriſto.Ex his audientium animos attollit, oſtendens plurimã Deo ſuſceptam curam,quando angelos ipſos,qui uidentur præcellere,ut miniſtrent nobis,conſtituit.* Angeli miniſtri hominum.

CONCILIATIO.

HOC *Pauli exordium, Multifariam multisq; modis olim* Deus *loquens patribus in prophetis : aduerſatur* Dauidi *Pſal.61.dicenti, Semel loquutus eſt* Deus, *&c.* RESPONDET *Auguſtinus in Pſal.61.Hic inter homines(inquit ille)hominibus ſæpe multis modis multisq; partibus per multiformem creaturam loquutus eſt* Deus *. Apud ſe ſemel* Deus *loquutus eſt,Quia unum uerbum genuit* Deus.

QVID *hic Paulus tam conſtanter pronuntiat, Quem conſtituit hæredem uniuerſorum:Cùm de Chriſto mentionem faciens* Dauid *Pſal. 39. dicat,* Ego *autem mendicus ſum & pauper.* RESPONDENDVM, *Chriſtum adminiſtrationi huius mundi ceſſiſſe liberè:non tamen innatum ſibi ius abdicatum eſſe. Quòd autẽ à* Dauide *pronũtiatur,grandis eſt tapinoſis,ſiue uehemens de* IESV *Chriſto expreſſa humiliatio.*

DICTIO.

HEBRAEI *dicti ſunt Iudæi ab* Heber,*qui fuit abnepos* Sem,*filij* Noë:*Prius* Heberæi *nominati,ac deinde una detracta litera* Hebræi,*autore* Auguſtino *lib.16. de Ciuitate* Dei.*Non deſunt qui aſſerunt dictos non ab* Heber *patre* Phaleg *atauo* Abræ,*ſed à uoce ſui idiomatis,quæ ad nos ueniens ſonat tranſeuntes.Hoc enim nomine cognominabatur* Abram *eò quòd à* Meſopotamia *tranſito flumine in terram* Chanaan *trãſiſſet. unde & gens eius hoc minime hæreditauit.* Hebræi.

FIGVRA *Græcis eſt character : quam dicere poßis formam expreſſam ex alio, ſiue notam rei cuipiam impreſſam,uelut in cera.* Figura.

Filij Dei ſpontanea humilitas. CAP. II.

PRopterea abundantius oportet obſeruare nos ea quæ audiuimus ; ne forte pereffluamus . Si enim qui per angelos dictus eſt, ſermo ; factus eſt firmus, & Chriſtus audiẽdus ne pereamus. Pereffluam'.] perfluamus.

omnis præuaricatio & inobedientia accepit iuſtã mercedis retributionem: quomodo nos effugiemus, ſi tantam neglexerimus ſalutẽ? Quæ cùm initium accepiſſet enarrari per Dominum: ab eis qui audierunt, in nos confirmata eſt, conteſtante Deo ſignis, & portentis, & uarijs uirtutibus, & ſpiritus ſancti diſtributionibus ſecundum ſuam uoluntatem. Non enim angelis ſubiecit Deus orbem terræ futurum, de quo loquimur: Teſtatus eſt autem in quodam loco quis, dicens, Quid eſt homo quòd memor es eius: aut filius hominis quoniã uiſitas eum? Minuiſti eum paulò minus ab angelis: gloria & honore coronaſti eum, & conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum. Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius. In eo enim quòd omnia ei ſubiecit, nihil dimiſit nõ ſubiectum ei. Nunc autem nec dum uidemus omnia ſubiecta ei. Eum autem qui modicò quàm angeli, minoratus eſt, uidemus IESVM, propter paſſionem mortis, gloria & honore coronatum: ut gratia Dei pro omnibus guſtaret mortem. Decebat enim eum, propter quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, autorem ſalutis eorum per paſsionem conſummari. Qui enim ſanctificat, & qui ſanctificatur, ex uno omnes. Propter quam cauſam non confunditur fratres eos uocare dicens, Nuntiabo nomen tuum fratribus meis: in medio eccleſiæ laudabo te. Et iterum, Ego ero fidens in eum. Et iterum, Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Deus. Quia ergo pueri communicauerunt carni & ſanguini: & ipſe ſimiliter participauit eiſdem: ut per mortem deſtrueret eum qui habebat mortis imperium, id eſt diabolum: & liberaret eos qui timore mortis, per totam uitam obnoxij erant ſeruituti. Nuſquam enim angelos apprehendit: ſed ſemen Abrahæ apprehendit. Vnde debuit per omnia fratribus ſimilari: ut miſericors fieret & fidelis Pontifex ad Deum, ut repropitiaret delicta populi. In eo enim in quo paſſus eſt ipſe & tentatus: potens eſt & eis, qui tentantur, auxiliari.

Miracula, confirmatio doctrinæ. — Initiũ accepiſſet] primũ cœpit. — Chriſto omnia ſubiecta. Pſal. 8. c — 1. Corint. 15. d — Philip. 2. b — Mortuus Chriſtus pro omnibus. — Autorem] principem. Cõſummari.] uel, perfectum reddi. Confunditur] erubeſcit. — Fratres Chriſti. Pſal. 21. c — Eſaiæ 8. d — Communicauerũt carni & ſanguini:] cõmercium habent cũ carne & ſanguine. — Oſeæ 13. d. 1. Corint. 15. g. Diabolus. — Pontifex Chriſtus. — Tentatus Chriſtus. — Apprehendit.] aſſumit. Similari:] ſimilis fieri. Ad Deum,] in his quæ ad Deũ pertinent,

Chriſtus angelis & Moyſe præſtantior. Perefluere.

Propterea abundantius. *Principio capitis priorem enthymematis diximus partem. Cui hec ſi iungatur clauſula, habebis enthymema tale: Eſt ipſo Moyſe, imò & ipſis angelis Chriſtus præſtãtior. Sunt igitur à nobis religioſius obſeruãda, quæ à filio Dei audiuimus. Argumẽtum eſt à maiori dignitate: quaſi in hunc modum ratiocinetur,*

Quoties

Quoties Deus per præſtantiorem nuntium loquitur, diligentius audiendum eſt: Nunc per filium & ſibi æqualem, & angelis præſtantiorem loquutus eſt, ergo illius oportet uehementius auſcultare dictis.

Ne fortè pereffluamus. *Hortatur & excitat animos ad excipiendam ſummo ſtudio* IESV *Chriſti doctrinam, argumento à periculo & damno ſumpto. Ac ſi diceret, Si te nõ mouet dignitas nuntij, ſaltem tibi perſuadeat ingens tuum damnum. Nam ſi uel paulò negligẽtior fueris, periculum eſt ne pereffluas, hoc eſt, totus pereas. Prorſus enim perit quod ſic pereffluit. Alluſit ad folia quæ ab arboribus delabuntur & defluunt, conculcanturq; ac pereunt. Aut uidetur Paulus metaphoram à fluida ſumpſiſſe papyro, quæ literarum characteres obſcurius recipit, uel receptos protinus diffundit, tranſmittitq;: ut & animo minus attento accidit, cui niſi firmus ſit, & ſolidus, ea excidunt quæ negligentius audierat.*

Si enim qui per angelos. *Eorum quæ præmiſit cauſam indicans hæc ueluti ſuæ argumentationis maiorem propoſitionẽ adducit. Sermo per angelos dictus decem mandata deſignat. Vel iuſſa omnia dicit, quæ in ueteri teſtamento continentur, per angelos adminiſtrata: euiuſmodi ſunt de iudicibus illa & de Samſone iniuncta. Sic argumentatur Paulus, Si lex, quæ per angelos data eſt, ſicut & Stephanus ait Act. 7. cap. non potuit contemni ſine ultione Dei, multò minus ultionem Dei euadet, qui contempſerit uerbum nobis miſſum per filium, cui ne angeli quidem conferri poſſunt. Id quod & Moyſes uerbis Dei de Chriſto prædixit, Deuter. 18. Qui uerba eius, quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor exiſtam. Ad quod reſpexiſſe uidetur Dominus, Ioã. 5. Eſt qui accuſat uos, Moyſes, in quo ſperatis. Facit & hoc aduerſus eos, qui Autoritati eccleſiæ detrahũt. Paulus ait, legem omnem Moſaicam à Iudæis receptam, & illius præuaricationem punitam. Cùm igitur non minor ſit eccleſiæ poteſtas & autoritas, quàm Moyſi & illorum ſeptuaginta duorum (qui leges conſtituentes minores cauſas iudicabant) à Moyſe inſtitutorum: ſequitur, omnem præuaricationem legis eccleſiaſticæ non euaſuram pœnas & ultionem. Obijciet aliquis, locum hunc de Decalogo ſolùm eſſe intelligendum. Reſpondeo, hoc uerè dici poſſe de priore copulatiuæ parte, Quia per angelum datus eſt Decalogus: Sed poſterior copulatiuæ pars dicit omnem præuaricationem & inobedientiam, ita ut legem omnem illam ueterem comprehendat. Obſerua in hoc Pauli textu miram in utraq; lege collationem, Illic quidem per angelos, hic autem per Dominum. Et illic quidem ſermo, hic autem ſalus. Illa ſimpliciter uoce per aërem à Moyſe prolata, ſed hæc pronuntiata ſequentibus ſignis, & uirtutibus factis, & rebus atteſtantibus.*

Sermo per Angelos dictus.

Iuſtam mercedis retributionem. *Cruciatum & debitas pœnas mercedem appellat: tametſi in bonis & proſperis, mercedis nomen ſit uſurpatum. Nil tamen uocabulorum hanc differentiam Paulus magnifacit. Non perſtringit nominatim pœnas & mulctas eorum qui Moyſi non obedierant. Nam ſatis conſtabat, omnibusq; Hebræis notus erat ille maiorum miſerabilis in deſerto interitus: de quo & ipſe Apoſtolus ſatis prolixè diſputabit in ſequentibus, maximè in cap. 3.*

Merces pro ultione.

Quomodo nos effugiemus. *Vbi ſermo Dei, ibi ſalus ineſſe conſtat. In ueteri lege ſolæ umbræ & figuræ, in Euangelio autem omnia aperta ſunt, & ueritas manifeſtata. Ideo magna eſt admodum ſalus, quam ſi contempſerimus, grauiorem conſequemur ultionem.*

Quæ cùm initium accepiſſet. *Quæ ſupple ſalus, id eſt, quod Euangelium*

ſalutiferum. Dominus prior hanc ſalutem & Dei uirtutem prædicauit, quam audientes diſcipuli annuntiauerunt, & miraculis in nos Iudæos & auditores confirmarunt. At ne exiſtimes hæc ab Apoſtolis & diſcipulis conficta eſſe, addit, conteſtante Deo, hoc eſt, cum illis teſtificatur Deus, non uerbo ſolùm, ſed ſignis & portentis & uarijs uirtutibus, hoc eſt, effuſa & abundanti donorum copia, de qua fit mentio 1. Corint. 12. Et hæc quidem ſigna uera ſunt & firma, non inania, ficta, & ſolùm apparẽtia, cuiuſmodi erant Magorum in Aegypto, Exo. 7. cap. Vide Auguſt. lib. 5. quæſtionum ſupra Deuter. quæſt. 29. Nulla prorſus uenia digni uidentur, qui ex hoc loco colligunt Paulum nõ fuiſſe autorem huius epiſtolæ, quòd dixerit Paulus, In nos confirmata eſt ab ijs qui audierant. At non uident iſti particulam, ab ijs, cui ſtudioſiſſimè innituntur, nõ eſſe conſequentiæ ex alio notam, ſed ordinis potius: ut ſit ſenſus: Initio quidẽ Euangelij negotium ab ipſo Domino prædicatũ eſt, Deinde ab ijs qui cum eo conuerſati ſunt Apoſtolis, Poſtremò autem & poſt iſtos, Euangelij functio ad me quoq; delata eſt. Hic ordo idem ſeruatur 1. Corinth. 15. ubi legimus primum quidem apparuiſſe Dominum Petro, & poſt hoc undecim Apoſtolis, deinde uiſus eſt pluſquam quingentis fratribus, Deinde Iacobo. Poſtremò mihi, ait Paulus. Particula, in nos, non tam ad Pauli quàm totius eccleſiæ referri poteſt perſonam. Quare Paulus cœleſtis ſcholæ diſcipulus rectè meritoq; dixit, in nos confirmata fuit, ſentiens Euangelium & ad ſe & ad eccleſias indubitata fide perlatum. Vide infrà ſecundam conciliationem.

Conteſtante Deo ſignis. *Occupat & aduerſariorũ ora præcludit, ne obijciant ſicut & Chriſto Ioan. 6. Quod tu facis ſignum, ut uideamus & credamus tibi? Quemadmodum olim Deus (ait) Legem non ſine prodigijs dedit, ita ne quid à quoquàm deſiderari poſſet, ipſe Deus Euãgelium & prædicationem de ſalute mundo adlata, multis ornauit ſignis, firmioremq; reddidit prodigijs, uirtutibus & donis ſpiritus ſancti uarijs orbi cœlitus diſtributis. hæc manifeſtant copioſiorem donorum gratiarum'ue affluentiam per aduentum Chriſti & eius ad patrem aſcenſum, quàm ueteris teſtamenti patribus. Huic ſententiæ applaudit Beatus Ioannes cap. 6. Nondum ſpiritus erat datus, quia IESVS nondum erat glorificatus. Videtur hoc loco Paulus per ſignum intellexiſſe (ni fallor) experientiam, quemadmodum eius quoque uſus eſt apud dialecticos & rhetores: qui pallorem, trepidationem, ueſtes ſanguine conſperſas, ſigna cædis appellitant. Ita uſurparunt & Angeli apud Lucam cùm dicunt, Et hoc uobis ſignum, inuenietis infantem. Portentum prodigium eſt, quod Nonius Marcellus uocat deorum iram & minas. Sed prodigium dictum uolunt Latini quaſi porrò agẽdum, uel prædicidium, quod aliquid futurum præſagiret. Hoc loco ſiue prodigia ſiue portenta dixeris, accipit Paulus pro miraculo, & re quæ fit præter expectationem & rerum penè naturam. Quale illud eſt quod mortui reſurgunt, Cæci uiſum recipiunt, Claudi ſaliunt & Leproſi mundantur, non herbis aut aliquo adiuti medicamine, ſed ſolo Euãgelij uerbo curati. Subdit Apoſtolus, uarijs uirtutibus. Virtutem hic dicit non quæ opponitur uitio, ſed imbecillitati, ut dicatur potentia, fortitudo, maieſtas, autoritas & dicendi libertas. Quum, uarijs dicit, effuſam donorum exprimit copiam. Ceterùm miracula & ſpiritus ſancti dona, quæ pro utilitate eccleſiæ diſpenſata fuerunt, coniuncta ſunt, hic uocat diſtributiones ſancti Spiritus. Adhæc etiam ut oſtendat miracula opera Spiritus ſancti conſtare, Magorum uerò res geſtas, non ſancto Spiritu conſtare, ſed uarijs dæmonum illuſionibus.*

Secundum ſuam uoluntatem. *Vt omnia in gloriam Dei referamus, &*

non

non gloriemur, quia eijcimus dæmonia, & alia miracula facimus, addidit, Secundum ſuam uoluntatem. Hæc magnifica agere, non eſt pro noſtro, ſed ipſius Spiritus ſancti arbitrio. Qui pro ſuo nutu partitur & diſtribuit ſua dona & uirtutes. Nouit enim quid cuique conferat. Vera miracula Dei non pertinent ad aſtruendam uanitatem, ſed ad gloriam Chriſti ac Patris promulgandam. Voluntas enim Dei eſt ut Chriſtus glorificetur, & per Chriſtum Pater, nosq; inde ſalutem accipiamus. Falſa miracula nequaquam ueram Euangelij gloriam promouent.

Non enim angelis. *Deus manifeſtat Chriſtum longè excellentiorem angelis: cùm huic, & nō angelis, orbem terræ ſubiecerit Deus pater. Quem orbem eò futurum* Orbis futurus. *dixit, quia Dei filius perpetuò fuerit. Mundus uerò quia conditus eſt, & aliquando nil fuerat, quaſi ut fieret uidetur futurus, quia prius non extitiſſet. Aut per orbem terræ ſignificare uult regnum Chriſti, quod prædicabatur futurum longè dignius omnibus mundi regnis. Sicut Eſaias quando uocat patrem futuri ſeculi. Et cùm regnum ſit ſpiritale: qui Chriſto adhærent ſpiritales ſunt. Imò & creaturæ nobis in ſalutem inſeruiunt omnes, etiam oues, boues, piſces, & huiuſmodi. Quod uerò nondum uides omnia ſubiecta Chriſto, cauſa eſt, quia hæc à carne non uidentur, quæ pertinent ad regnum Chriſti ſpirituale, quod fide, ſpe, & charitate conſequemur. Expecta, uidebis quando pater ponet inimicos Chriſti omnes ſub pedes eius. Obſerua enallagen ſeu immutationem temporis ineſſe huic loquutioni, de quo loquimur. Id enim poſuit pro eo quod eſt, de quo ſequenti teſtimonio loquemur.*

Teſtatus eſt autem in quodam loco quis dicens. *Hic locus Dauidis eſt, tametſi autorem nō explicet Paulus. Quod autem tacuit, id induſtria factum puto. Sciebat Iudæos pſalmorum peritiſſimos. Facit ad huius loci explanationem alius Dauidis locus, Pſal. 143. Domine, quid eſt homo, quia innotuiſti ei, aut filius hominis, quia reputas eum? Licet in exemplaribus Hebraicis loco coniunctionis uel, ſit copulatiua coniunctio in Pſal. Quid eſt homo quòd memor es eius, & filius hominis, &c. Quia tamen Paulus disiunctiuam ſeruauit, non uidetur mihi quicquam mutandum. Cùm ait homo, aut filius hominis. Tautologia eſt figura quæ Latinè dici poteſt eiuſdē eloquium:* Tautologia. *cuiuſmodi eſt primo Aeneidos, Si fata uirum ſeruent, ſi ueſcitur aura Aetherea, nec adhuc crudelibus occubat umbris. Ad huius uerſus intelligentiam obſeruandum eſt, Hebræa lingua duobus nominibus appellat hominem, inquātum natura conſtat, quæ ſunt Adam & Enos. Tertium quod Is dicitur, & ſæpius pro homine trāsfertur, rectius uir* Homo iuxta naturā dicitur *duntaxat transfertur, cùm ab eo dicatur Iſſa uxor ſeu mulier, quaſi diceret, uirago* Adam et Enos. *uel uiracea. Quia Geneſ. 2. dicitur, De Is, id eſt, uiro ſuo ſumpta eſt. Vnde & Is fere* Iſſa mulier dicta. *mariti aut magiſtratus nomē eſt, & omnino magis ab officio quàm natura ſic dicitur. Enos & Adam ſic differunt autore Euſebio 11. præparationis Euangelicæ 4. & diuo Hieronymo in quæſtionibus Hebraicis. Quòd Enos propriè hominem ſignificet ſecun*Enos quid ſignat. *dum animam, Adam ſecundum corpus. Adama enim Hebraicè, terram Latinè ſignifi*Adama. *cat, de qua ſecūdum corpus formatus eſt, ut ſit Adā dictus ab originis & materiæ ſuæ uocabulo, uelut terrenus ſeu terreſtris. Ad quod reſpexiſſe uidetur Paulus 1. Corin. 15. dicens, Primus homo de terra terrenus, ſecundus homo de cælo cæleſtis. Qualis terrenus, tales & terreni: & qualis cæleſtis, tales & cæleſtes, hoc expreſſit trāslator Pſal. 48. cùm ait, Quiq; terrigenæ & filij hominum, ſimul in unum diues & pauper. Vbi dicitur in Hebræo, Tam filij Adam quàm filij Is. Enos autem etymologia ſua Euſebio ſignificat obliuiſcentem. Et ſic diſtinguit hunc uerſum, ſicut & in Hebræo habetur,*

Quid eſt Enos, quoniam memor es eius? Et filius Adam, quoniam uiſitas eum? Quid e[ſt] Enos? quaſi dicat, Quid eſt homo iuxta ſuam animam, qua intelligit & cognoſcit, ni[ſi] quædam obliuiſcentia beneficiorum Dei per peccatum? Et huiuſmodi in ſpiritu &

Antitheſis.

ueritate Dei & ſui eſt oblitus. Obſerua igitur hoc loco pulchram antitheſim ſeu contrapoſitionem, qua memoriam Dei & noſtram obliuionem pulcherrimè componit. Aut filius hominis, id eſt, tu homo, tametſi ſis filius Adam, id eſt, terrenus, & tam abiectus, miſericordia Dei efficeris cœleſtis per uiſitationem illam, qua filius Dei fit homo. Et hic aliam antitheſim uidetur includere, putà terrenum hominem & è cœlo cœleſtem. Quod expreſsit Pſal. 111. Quis ſicut Deus noſter, qui in altis habitat, & humilia

Tapinoſis.

reſpicit in cœlo & in terra. Grandis eſt tapinoſis (id eſt humiliatio, ſeu rei magnæ humilis expoſitio) in uerbis illis Filius hominis, ſicut in uerbis Pilati de Chriſto dicentis, Ecce homo. Vult enim uiliſsimo, humilimo & abiectiſsimo nomine eum appellare. Quod nemo hominum in altero curat multum, Et tamen ita Deus curat, ut uiſitet, & ad eum ueniat, quem uniuerſi ne reſpiciant quidem. Vnde propheta Eſa. 62. ſublimes hominum oculos in perſonarum reſpectu occupatos arguens, dicit, Si uideris nudum,

Carnis noſtræ nomina.

operi eum, & carnem tuam ne deſpexeris. Ecce, tuam carnem appellat, nudum, famelicum, ſitientem, egenum, & quo quiſq; eſt nouiſsimus. Hanc humiliationem Chriſto conuenientem exprimit Paulus ad Philipp. 2. Qui cùm in forma Dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt, eſſe ſe æqualem Deo: ſed exinaniuit ſe, formam ſerui accipiens, in ſimulitudinem hominum factus, & habitu inuentus ut homo. hic uerſus præfatus legendus eſt admiratiuè.

Chriſtus minutus paulò min[us] ab Angelis. Angeli ab Hebræis malachim dicuntur. Elohim.

Minuiſti eum paulò minus. *Admonet quidam, hoc loco apud Hebræos habere, minuiſti eum paulo minus à Deo: atq; ita prorſus indicauit Hieronymus in pſal. 8. pro angelis, qui illis uocantur malachim, habere Elohim. Et ſatis conſtat Elohim in ſcriptura non tantùm Deo, ſed & principibus & iudicibus aliquando (quòd uicarij Dei ſint) accommodari. Legatur hic locus ſecundum receptam opinionem, ab angelis. Ideo ſenſus erit, Domine Deus dereliquiſti eum paruulo tempore: ſed cum gloria magna ſuſcepiſti eum, quo oſtendiſti, quàm non fueris eius oblitus. nec eum deſpexeris: ut Pſal. 20. Quoniam non ſpreuit neque deſpexit deprecationem pauperis. ideo omnino pronomen Eum, referre debet non filium Dei ſecundum diuinitatem, ſed ſecundum humanitatem, in qua triſtis & dolens factus, dum noſtros ferret languores, uidebatur in obliuione eſſe, & deſertus coram Deo. huic uerbo Minuiſti, correſpondens Hebraicum uerbum nobis ſonat, ac ſi eum, qui magnus eſt, quiſpiam imminuat, quo modo potentia, dignitas, opulentia alicuius minuitur. Ex quo apparet hoc loco ſignificari, Chriſtum derelictũ a Deo, ut qui ceſſaret eum tueri: ſicut in cruce clamauit, Eli, Eli lãma azab-*

Paululum pro aliquantiſper.

thani. Nam hoc paululum intelligit, horam illam ſcilicet de qua dixit Luc. 22. Sed hæc eſt hora ueſtra & poteſtas tenebrarum. Itaq; cùm ad hanc uſq; horam eſſet potens in opere & ſermone, ſubitò & paruulo tempore, nempe triduo, minutus eſt & deſertus à Deo in hac potentia ſubiectus infirmitati & morti.

Antitheſis.

Gloria & honore. *Pulchrè reddit contraria contrarijs: Minuto gloriam & honorem & coronam. Gloria ea eſt nõ modò pompa nominis, ſeu (ut dicunt) fama cum laude celebrata, uolentes gloriam à laude ſeu fama diſcerni celebritate, quaſi gloria ſit claria à claritate dicta. Verum eſt & ipſa auguſta maieſtas rerum pulcherrimarum & maximarum quas poſsidemus, & ex quibus tum iſta fama celebratur, tum noſipſi*

Gloria.

gloriamur & ſuperbimus. Vnde Chriſtus ait Matth. 6. Dico uobis, nec Salomon in

omni

omni gloria ſua ueſtitus fuit ſicut unum ex iſtis. Quid hic gloriam, niſi pompam & maieſtatem, abundantiamq́; rerum appellat, quibus Salomon erat celebratus apud omnes gentes? Honor accipitur paßim in ſacris nunc pro decore, nunc pro pulchritudine, nunc pro magnificentia, nunc pro ſplendore, nunc pro dignitate. Coronaſti, *metaphoricè dicitur à corona, quæ undiq; perfecta eſt, & totum cingit: pro eo quod eſt, circundediſti eum.* 1.Reg.23. *In modum coronæ cingebant Dauid & uiros eius.* Item Pſal.5. *Scuto bonæ uoluntatis tuæ coronaſti nos Domine. Igitur Chriſtus in paßione minutus, nunc habet omnium imperium in ſua reſurrectione multa laude & fama celebratum: & undiq; ex omni creatura cingitur, ut non ſit creatura quæ hunc ignoret. Euangelium enim prædicatum eſt omni creaturæ in gloriam eius. Rurſum in nomine eius omne genu flectitur, cœleſtium, terreſtrium & infernorum. Iſta enim corona gloriæ & honoris, id eſt, uniuerſæ creaturæ nulli unquam alteri conceſſa eſt, neq; concedetur.* Ex parte enim illi glorificantur & honorantur: *& omnis talis honor & gloria eſt ab eo, qui minutus ab angelis in triduo ſuæ paßionis, poſtea in die tertia reſurgens gloria & honore coronatus eſt. Hæc corona, id eſt regnum eius, nondum abſoluta eſt uſq; ad nouißimum electum, ut ſcribitur* 1.Corinth.15. *Tunc finis erit, cùm tradiderit regnum Deo & patri. Dicitur etiam in eo textu,* Nunc autem nondum uidemus *ei omnia ſubiecta. Oportet enim illum regnare donec ponat omnes inimicos ſuos, ſcabellum pedum ſuorum.*

Honor. Coronare.

Marci ultimo. Philip.3. Corona uniuerſæ creaturæ ſoli Chriſto.

Et conſtituiſti eum. *Conſtituiſti, quo ad humanitatem, non diuinitatem, ſecundum quam æqualis eſt deo patri, id eſt, Dominum feciſti eum. Quomodo Petrus* Act.4. *loquitur,* Hunc Chriſtum & Dominum fecit, &c. *Gloria eſt quòd omnium rerum Dominus eſt. Atq; ita uides gloriam eſſe maieſtatem rerum poſſeſſarũ. Honor eſt, ei omnia eſſe ſubiecta, omnia eum agnoſcere, ad eum conuerti, omnia ex nutu eius pendere.* Et *pulchre gloria & honor hoc uerſu exprimuntur per hæc uerba, conſtituiſti & ſubieciſti, quorũ uno Dominus & gloria, altero ſubditi & honor monſtrantur. Conſtitutus eſt Chriſtus in dignitate ſuper omnia. Ad Epheſ.4. Conſtituẽs eum ad dexteram ſuam ſuper omnem principatum & poteſtatem. Matth. ultimo, Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra. Hæc, ut dixi, intelligenda ſunt ſecundum humanitatem, qua minor eſt patre. Qui licet nondum eſſet homo, cùm propheta Dauid hæc pronuntiaret, tamen ſcias prophetam uſum eſſe præterito pro futuro propter maiorem certitudinem. Iam enim factum eſt in æterna prædeſtinatione. Propterea dictum eſt, Subieciſti: non quòd omnia adhuc ſubiecta ſint: ſed futurum eſt ut ſubijciantur. Nondum enim omnes Chriſtum agnoſcunt: quem in generali iudicio agnituri ſunt, & eidem parituri, boni in amore, mali in tremore, ut docet Auguſt. lib.83. quæſtionum, quæſt.69.*

Conſtitutus Chriſtus ut homo.

Eum autem. *Docet crucem Chriſti non obſcuraſſe gloriam eius: idq́; facit per occupationem, qua quorundam infirmorum obiectionem diluit. Timidulus aliquis fortaſſe obijciet, Hoc me offendit, quod audio Chriſtum mortis ignominiam perpeſſum, quem tamen angelis ſublimiorem oſtendere conaris. Reſpondet Paulus, Eum autem qui &c. ac ſi dicat, Tantum abſit cruce Chriſti offendaris, ut etiam ſummum hinc beneficium Dei in te agnoſcas, qui morte, hoc eſt, hoſtia filij, te ab æterna morte liberare dignatus eſt. Fateor* IESVM *Chriſtum mortuum, & mortis cruciatum pertuliſſe: hoc uolens fecit: impoßibile tamen fuit ipſum à morte detineri. Vnde (ait Paulus) uidemus* IESVM *propter paßionem mortis, gloria & honore coronatum: id eſt, mox ab ipſa morte per reſurrectionem declaratum eſſe filium Dei. Adeoq; & ipſam mor-*

tem Chriſti non fuiſſe mulctam ſui peccati, qui peccatum non fecit, nec inuentus eſt dolus in ore eius. ſed gratiæ Dei argumentum, ut agnoſcas beneficium Dei in te per hanc mortem. Quare apertiſsimum eſt, gloriam Chriſti nihil obſcuratam eſſe cruce & interitu, ut etiam ſi hac parte paulò minoratus eſt, maior tamen ſit paſsi gloria, quàm ſi paſſus non fuiſſet.

Chriſtus guſtauit mortem pro omnibus.

Pro omnibus guſtaret mortem. *Beneficio Dei patris Chriſtus guſtauit mortem, ſeu mortuus eſt pro omnibus, tanquam dux noſter oſtenderet non metuendam mortem iis, qui in Chriſto piè uiuunt & fidunt. Pro omnibus quidem mortuus eſt, & ſi multi non ſunt ſalui, fecit tamen quod ſuum erat Chriſtus. Obſerua: Quia breuiſsima fuit hæc mors, potius guſtus mortis quàm ipſa mors nuncupatur. Alluſit Apoſtolus ad mortem guſtantium. & uina pitiſſantium, qui uel ſolis primis labris, non autem longo hauſtu uina attingunt. Breui admodum temporis interuallo in morte Chriſtus permãſit qui mox per gloriam patris reſurrexit. Vt medicus appoſitos cibos faſtidientem ægrotum conſpicatus, mox ipſe prægustat, ut languentẽ faciat fidentiorem, alliciatq́; cibum ut capiat: Sic & Dominus cùm nos ſpectaret mortem reformidare, hanc prior ipſe libauit, etſi minus id facere cogeretur.*

Decebat enim eum, *Nolim tibi perſuadeas ô Iudæe Chriſti gloriam obſcuratam eſſe quòd carnẽ induerit, pauloq́; minutus fuerit cruciatu & morte illa breuiſsima. Reuera non eſt quòd offendaris. Nam decebat hoc Chriſtum, qui ab æterno à Deo præuiſus eſt ad hoc, ut per eundem propter quem & per quem omnia condita ſunt, ſeu qui ſit omnium uita & eſſentia, omnia etiam reparentur, refingantur, inſtaurentur, & uiuificentur: ſiue quæ in cœlis ſunt, ſiue in terris. Si enim mihi concedis ſapientia Dei conditum mundum, quomodo negabis per eandem Dei ſapientiam eos, qui perierunt, fuiſſe reparandos? At quia ſacrificium uel ſanctificatio ſanguine & paſsionibus conſtabat. Certè nulla alia uia reparatio noſtri conſtare potuit, quàm ſòla morte Chriſti: atq; id Deus ab æterno præuiderat. Quare cùm ſanguis taurorum & cinis non potuerit labefactata repurgare: decuit Chriſtum hoſtia ſui corporis ſummum ſacrificium pro noſtri reparatione facere. Oportebat enim (dicebat ipſe Luc. 22.) Chriſtum reſurgere, & ita intrare in gloriam ſuam: ut multis filijs in gloriam adductis, ſe principem eorum: quorum ſalus erat, per paſsiones ſanctificaret, & nos ſuæ diuinitatis participes efficeret. Quandoquidem & qui ſanctificat Chriſtus, & qui ſanctificantur, nos ſumus omnes filij ex uno patre Deo. Sed Chriſtus natura filius, nos uerò adoptione. Aut ex uno patre Adam ſiue homine ſumus omnes, tam ille qui ſanctificat, id eſt, purgat, abluit, luſtrat, & emundat nos, quàm nos immundi, qui ſanctificamur. Vnde uere ille pati & affligi potuit, quod uerus nobiſcum ex homine homo fuit. Hac cauſa ne de Chriſti humana carne dubitaremus, Lucas Chriſti genealogiam ad Adæ uſque generationem deducit. Chriſtus autor eſt ſalutis per mortem ſuam, qua conſummauit, id eſt, perfectè fecit quæ de ipſo erant per Prophetas dicta & figurata. Et hæc eſt conſummatio, quam Paulus infrà 10. cap. dicit, Vna enim oblatione conſummauit in ſempiternum ſanctificatos. Conſummare ſumitur hic, pro perfectè glorioſum reddere, dum ſcilicet ex ſumma ignominia paſsionis ad ſummam reſurrectionis & aſcenſionis gloriam peruenit. Hæc fortiſsima ſunt propugnacula aduerſus Valentinianos hæreticos, qui Chriſti corpus è cœlo lapſum, nihilq́; ex puriſsima uirgine Maria ſumpſiſſe, impie audent blaſphemare.*

Propter quam cauſam, *Cùm omnes ex uno ſimus, non confunditur nos fra-*

tres

tres appellare. Sunt qui eò ſuperbire ſolet, ut cùm gradum nobilitatis conſequuti ſunt, ſuos nolint agnoſcere. Ab his maximè eſt alienus Chriſtus, qui tametſi ex natura, & ex ſe nobiliſsimus ſit, nos tamen maximè ignobiles, fratres uocans, filios Dei facit, atq; lubenter nuntiat nobis patrem, & quæ à patre habet, Ioan. 17. pater, manifeſtaui nomen tuum hominibus, quos dediſti mihi. Obſerua, cùm dicit fratribus meis. Frater Chriſti uocari, omnino uox eſt magnæ conſolationis, & certiſsimæ ſpei, olim nos cohæredes fore Chriſti. Confer cum his dictum Chriſti, Ioannis 20. Vade ad fratres meos, & dic eis, Aſcendo ad patrem meum & patrem ueſtrum, Deum meum & Deum ueſtrum. Omnes credentes in eum fratres uocat. Antea non ita propriè credentes ſibi fratres nominauit, atque poſtea factum, ubi eadem cum illis natura participauit. Addet etiam non parum ſolatij ſi conſideraueris dignitatem dicentis, Annuntiabo. Eſt enim dux uitæ, princeps ſaluandorum, primogenitus ex mortuis, caput eccleſiæ, & in omnibus primas tenens &c. In medio eccleſiæ nobis fratribus celebre nomen Dei tradidit, tanquam eccleſiæ princeps, dum ſpiritum ſuum tam opulentè in nos effudit, cuius gratia Euangelium totum repleuit orbem.

Nobiles nolēt inferiores agnoſcere.

Ego ero fidens in eum. *Quaſi diceret Chriſtus, Ego patiar & moriar confidens in patre meo, qui gloria & honore perficiet me. Admonet nos, ut ſoli Deo præcipuè fidamus, quãdoquidem & ipſe qui filius eſt, & nullius ope indigeat, patri tamen ſe fidere fateatur. Videtur ad hunc modum dicere, Si Chriſtus non fuiſſet homo, ſed ſolùm Deus, non dixiſſet, Ego ero fidens in eum. Quis enim ſanæ mentis diceret, Deus Deo fidit? Sed Chriſtus Deo fidit. ergo ſecundum hominem fidat oportet. itaq; neceſſe eſt fateri Chriſtum eſſe hominem cuius gratia nos appellitat fratres.*

Quia ergo pueri. *Fraternitatem oſtendens docet quemadmodum pueri (quos ſuos uocat) ueram carnem & ſanguinem, id eſt animam habuerunt, ita & Chriſtus nõ phantaſticam, ſed ueram carnem & animam, hoc eſt, ueram humanitatem induit, & aſſumpſit, ut per mortem, quam non niſi homo factus, pati poterat, ut deſtrueret diabolum. Quid igitur qui afflicti eſtis, timetis mortem? quæ iam condemnata eſt, & conculcata? Ex uoce pueri colligit Paulus eum participem factum noſtræ naturæ. Non enim dicũtur pueri alicuius, ſiue nati, niſi qui naturæ cum ipſo conſortium habent. Ad hunc modum iudicabis de uoce, frater, qui non eſt niſi fratris frater. Ita Chriſtus unus ex nobis, hoc eſt, ſimilis nobis, abſq; peccato tamen, factus eſt caro de carne noſtra, os de oſſibus noſtris, id quod eſt magnum ſacramentum. Epheſ. 5. Caro Chriſti in nobis eſt, & nos in ipſo. Quod ſi carnẽ Chriſti uerè in nobis habemus, habebimus & ſpiritum Dei inhabitantem in nobis. Iam ſi ſpiritus eius, qui excitauit Chriſtum à mortuis, habitat in nobis, is qui excitauit Chriſtum ex mortuis, uiuificabit & mortalia corpora noſtra propter ipſius ſpiritum habitantem in nobis, Roma. 8.*

Chriſtus uerus homo & frater noſter.

Mors condemnata.

Mors per Chriſtum extincta.

Vt per mortem deſtrueret. *Cauſæ ſuperioris expoſitio eſt, cur hominem aſſumpſerit. Chriſtus Deus & homo morte ſua, qua ſe Deo & patri obtulit, ueram mortem extinxit, & ſuffocauit, expians peccatum illud primi parentis, ex quo mors exorta, & imperium diaboli ſumptum erat. Ioannis 12. Nunc iudicium eſt mundi: Nunc princeps mundi huius eijcietur foras. Ad Coloſſenſ. 2. Expolians poteſtates & principatus, traduxit confidenter palàm, triumphans illos in ſemetipſo. Præterea, ex debito iuſtitiæ, uictor uictum ſibi ſubijcit. 2. Petri 2. À quo quis ſuperatus eſt, huius & ſeruus eſt. Sed Chriſtus uicit diabolũ. Apoc. 5. Vicit leo de tribu Iuda. Ideo iure factum eſt diabolum Chriſto ſubiectum, & uictum, id eſt, poteſtate nocendi exutum,*

exutum,hoc autem non factum fuiſſet,niſi filius Dei incarnatus fuiſſet:ut morte ſua ſatisficeret pro peccato noſtro. Ergo decuit filium Dei aſſumpſiſſe humanitatem, ut à Deo præuiſum & præordinatum erat.de fructu aſſumptæ humanitatis copioſè tractatur Roma.5.6.8.Item Ioan.6.8.11.*&* 12.

Et liberaret eos. *Liberauit timore illo perpetuo affectos Chriſtus, extinguens mortem,quæ eſt ex peccato,ad* Roma.5. *per unum hominem peccatum,& per peccatum mors.Perpetuum erat peccatum,ſi Chriſtus non ueniſſet.Perpetuus igitur fuiſſet timor mortis,niſi Chriſtus uita noſtra mortē noſtram extinxiſſet.*1.Corinth.15.*Stimulus mortis peccatum eſt:uirtus uerò peccati,*Lex.*Vide peccatum inducere mortem & mortis timorem,*Eccleſ.41. *O' mors quàm amara eſt memoria tua. Sed audi Chriſtum uictorem ex Oſeæ cap.3. &* 1.*Corinth.15. Abſorpta eſt mors in uictoria. Qui erant ante Chriſti uictoriam aduerſus* Diabolum *& mortem, uidentur fuiſſe magna mortis formidine correpti.* Exemplo erit *ipſe* Abraham Geneſ.12.*&* 20. *qui ut ſe periculo mortis eximeret, expoſuit aliqua ex parte periculo iniuriarum* Saram. *Nam mortis tum nondum ſoluta erat tyrannis, neq; aculeus eius hebetatus.* Hoc idē *expendi poteſt ex promißionibus & minus* Iudæis *in lege factis.* Nos *autem, qui* Chriſtum *in carnem ueniſſe credimus,& morte deuicta reſurrexiſſe,conſidereq; iam in cælestibus.ſpem noſtram ita fulciamus,ut dicamus cum* Apoſtolo, *Quòd neq; mors,neq; uita,neq; angeli, neq; ulla creatura alia poßit nos ſeparare à dilectione Dei, quæ eſt in Chriſto* IES V. *Imò cupimus diſſolui & eſſe cum Chriſto.* Roma.8.Philip.1. *Summa eorum, quæ huc adduxit* Paulus,*eſt:* O*portebat incarnari Chriſtum,ut haberet quod pro nobis offerret,& holocauſto proprij corporis,mortales uitæ reſtitueret.*

Nuſquam enim angelos. *Non hoc bonore eſt dignatus naturam angelicam,quam non aſſumpſit.ſed ſemen* Abrahæ,*id eſt,naturam humanam,quam hic dicit apprehendiſſe,utpote longè fugientem, & propter peccatum abeuntem,imò & reluctantem.* Hoc *dictum ex metaphora inſequentium eos qui reuertuntur,& omnia facientium,ut fugientes occupent.* Voluit *ergo filius* Dei *fieri homo,ut ſpem nobis faciat placati patris erga perditum mortalium genus,quod tam ardenter dilexit, ut etiam angelos huic poſtpoſuerit.*Huc *pertinet quod ſcribit* Tertul.*in lib.de carne Chriſti. Chriſtus(inquit) ſalus hominis,fuit cauſa ſcilicet ad reſtituendum quod perierat, homo perierat,hominem reſtitui oportuerat.* Vt *angelum geſtaret Chriſtus nihil tale de cauſa eſt.* Nam *etſi angelis perditio reputatur in ignem præparatum* Diabolo *&* Angelis *eius,nunquam tamen illis reſtitutio promiſſa eſt.* Nullum *mandatum de ſalute angelorum ſuſcepit* Chriſtus *à* Patre.*Quod pater neq; repromiſit,neq; mandauit,Chriſtus adminiſtrare non potuit.hæc ille.*

Chriſtus nō angelicam aſſumpſit naturam.

Vnde debuit. *Qui eſt ſplendor gloriæ, & character ſubſtantiæ,qui ſecula fecit,homo factus eſt,omnes noſtras infirmitates peccatum non importantes aſſumpſit,ut propitietur peccatis populi.*

Vt miſericors fieret. Fidelis,*id eſt,uerax & potens, ut pontificis munus impleat. Eſt ueri pontificis officium,eos prauis eximere facinoribus quorum eſt pontifex conſtitutus.* Ait, *ut miſericors,&c. id eſt,nullam aliam ob cauſam carnem aſſumpſit, niſi ut per eam noſtri miſereretur,& humi iacentes attolleret, qui repropitiaret, hoc eſt, qui Deo acceptus ſuo interceſſu à Deo noſtris erratis ueniam impetraret, quibus ipſi antea oppugnabamur.*

Epiſcopi munus.

Chriſtus nos repropitiauit patri.

Chriſtus mortis uictor.

In eo enim in quo paſſus eſt. Explicat *ſimul & cōfirmat quod dixit,Chriſtum*

ſtum miſericordem & Pontificem noſtrum. Natura ipſa comparatum eſt, ut pronior ad
miſerēdum miſericorsq; magis ſit ac συμπαθὴς, qui miſerias & pericula, eaq; omnis ge-
neris, expertus eſt: quàm qui nunquam indoluit, & cui omnia pro uotis feliciter ſucceſ-
ſerunt. Huius generis homines qui nihil aduerſi ſunt experti, duriores ſunt, & nullo
affectu miſericordiæ ducuntur erga eos, quos calamitatibus & malis premi conſpiciūt.
At talis non eſt Chriſtus, qui per omnia tentari uoluit, & periculum infirmitatum no-
ſtrarum ſubire, quo tentatis nobis, & malis undeunde miſerè iactatis ſubſidio eſſe poſ-
ſit: tam pronus eſt ut nos uehementiſſimè amet, & maximo miſericordiæ affectu tanga-
tur. Hactenus diſſeruit Paulus de uera Chriſti humanitate.

CONCILIATIO.

QVID hic Paulus legis Euangelicæ tranſgreſſores ſeueriore pœna puniendos, Prima.
dicit: cùm Chriſtus Matt. 11. mitiſſimam legem dicat, Iugum (inquit) meum ſuaue eſt, &
onus meum leue. RESPONDEO, Mitior eſt lex Euangelica, quæ quoties quis Lex uetus no-
peccauerit, toties eidem, modò pœnituerit, remittitur peccatum. Tranſgreſſori autem ua ſeuerior.
legis Moſaicæ non remittebatur pœna, ut infrà dicetur, Irritam quis faciens legem
Moyſi, ſine ulla miſeratione ſub duobus aut tribus teſtibus moritur. Aut ſi mauis, Se-
uerior eſt uetus, quòd præceptorum multitudine grauaretur.

VIDETVR Paulus ex hoc loco quo exprimit confirmatam in ſe ſalutem illam Secunda.
ab ijs qui audierunt, ſibi aduerſari, ad Galat. 1. cap. dicenti, Paulus Apoſtolus non ab
hominibus neq; per hominem, ſed per IESVM Chriſtum & Deum patrem. Aut di-
cendum erit cum Thoma de Vio Cardinali Caietano, & alijs pleriſq;, hanc epiſtolam
non eſſe Pauli. NIHIL pugnantiæ offendes in his Pauli locis. Quia cùm Paulus
Galatis ſcriberet, & permagnum aliquid inerat & neceſſarium, quod eum urgebat,
non hominum ſe fateri diſcipulum: illi nanque obijciebatur, quemadmodum non Domi-
num audiuiſſet, eoq; & eius prædicatio periclitabatur, ne fides prædicandi ſibi à di-
ſcipulis demeretur: hic uerò ad Hebræos nulla huiuſmodi cogebatur neceſſitate. Nam
neque Hebræis Euangelium prædicabat, neque illi obtrectabant, quod hominum eſſet,
non Chriſti diſcipulus. Vel quia diuino teſtimonio, id eſt, ſignis & portentis à Deo, non
ab hominibus, arguit hæc ſe accepiſſe. Aut dicito Paulum primò à Chriſto audiuiſſe
hanc ſalutem, deinde in ſe confirmatam per Ananiam, ut Act. 9. ſcribitur. Vide ſupra in
ſcholio huius textus.

PAVLVS aſſeuerans legem datam per angelos, aduerſatur Exod. cap. 19. Vo- Tertia.
cauit dominus Moyſen de monte. Et Exodi 33. Loquebatur Dominus Moyſi facie ad
faciem. DOMINVS Moyſi loquutus eſt, qui illi per angelum tanquam per ſubie-
ctam creaturam loquebatur, autore Auguſt. lib. 3. de Trinitate, cap. 11. Cùm uerba iu-
dicis (ait) præco pronuntiat, non ſcribitur in geſtis, ille dixit, ſed ille iudex. Sic etiam
loquente propheta ſancto, etſi dicamus, Propheta dixit: nullum alium quàm Dominum
dixiſſe intelligi uolumus.

DICTIO.

FILIVS hominis Hebræis dicitur quiuis è plebe & abiectus homo: atque ita ſe Fili' hominis.
Chriſtus frequenter uocat humilitatis gratia. Sic Ezechiel filius hominis frequens ap-
pellatur, id eſt, abiectus & uilis, ne magnitudine reuelationum extollatur, & ut ſuæ, id
eſt, humanæ conditionis memor, non inſoleſcat ob reuelationes.

NOMINE carnis & ſanguinis aliquando ipſam naturam carnis & ſanguinis, Caro & ſan-
ait beatus Thomas, intelligimus, Geneſis 2. hoc nunc os ex oſſibus meis, & caro de car- guis.
ne mea

ne mea. Interdum uitia carnis & ſanguinis, Matth. 16. Caro & ſanguis non reuelauit tibi. Aliquando dicitur ipſa carnis corruptio 1. Corinth. 15. Caro & ſanguis regnum Dei non poßidebunt, neque corruptio incorruptionem. Chriſtus naturam ipſam carnis ſine peccato aſſumpſit, & communicauit carni & ſanguini, ſicut & pueri eius, ut hoc cap. dicitur: id eſt, factus eſt homo uerus, mortalis & paßibilis, ſicut & pueri eius.

Chriſtus longè præcellit Moyſen. CAP. III.

Apoſtolus & põtifex noſter Chriſtus. Nume. 12. b Moyſes.

VNde fratres ſancti, uocationis cœleſtis participes, cõſiderate Apoſtolum & Pontificem confeſſionis noſtræ IESVM, qui fidelis eſt ei qui præfecit illum, ſicut & Moyſes in omni domo eius. Amplioris enim gloriæ iſte præ Moyſe dignus eſt habitus, quantò ampliorem honorem habet domo, qui fabricauit illam. Omnis nanque domus fabricatur ab aliquo: qui autem omnia creauit, Deus eſt. Et Moyſes quidem fidelis erat in tota domo eius, tanquam famulus, in teſtimoniũ eorum quæ dicenda erant: Chriſtus uerò tanquam filius in domo ſua: quæ domus ſumus nos, ſi fiduciam & gloriam ſpei uſque ad finem, firmã retineamus. Quapropter ſicut dicit ſpiritus ſanctus, Hodie ſi uocẽ eius audieritis, nolite obdurare corda ueſtra, ſicut in exacerbatione ſecundum diem tentationis in deſerto, ubi tentauerunt me patres ueſtri, probauerũt & uiderunt opera mea. Quadraginta annis, propter quod infenſus fui generationi huic, & dixi, Semper errant corde. Ipſi autem non cognouerunt uias meas: quibus iuraui in ira mea, Si introibunt in requiem meã. Videte fratres, nequãdo ſit in aliquo ueſtrũ cor malum incredulitatis diſcedendi à Deo uiuo, ſed adhortamini uoſmetipſos per ſingulos dies, donec Hodie cognominatur, ut non obduretur quis ex uobis fallacia peccati. Participes enim Chriſti effecti ſumus: ſi tamen initium ſubſtantiæ eius uſque ad finem, firmũ retineamus, dum dicitur, Hodie ſi uocem eius audieritis, nolite obdurare corda ueſtra, quemadmodũ in illa exacerbatione. Quidam enim audientes, exacerbauerunt: ſed non uniuerſi qui profecti ſunt ab Aegypto per Moyſen. Quibus autem infenſus eſt quadraginta annis? Nónne illis qui peccauerunt, quorum cadauera proſtrata ſunt in deſerto? Quibus autem iurauit non introire in requiem ipſius, niſi illis qui increduli fuerunt? Et uidemus quia nõ potuerunt introire propter incredulitatem.

Præfecit] conſtituit.
Amplioris enĩ gloriç] ampliori enim gloria.
Domo, qui fabricauit illã.] is qui cõſtruxit domum, quàm ipſa domus.

Domus Dei.

Sua] ipſius.

Fiduciam & gloriam] audaciam & gloriationem.

Pſal. 94. c

Secũdum diẽ] in die.

Exhortatio ad fidem ne pereamus, exemplo Iudæorum.

Nume. 14. f

Vnde

Vnde fratres ſancti. *Quò maiorem ſibi auditorum gratiam, & fauorẽ conciliet ad exhortationem, ut Chriſtum agnoſcant & Euangelium magno honore excipiant, fratres uocat, quòd patrem habeant Deum ſibi communem. Et quos alibi fideles & credentes appellat, nunc ſanctos dicit, quòd (ut in Corinthijs ait) ſanguine Chriſti & ſancto Dei ſpiritu ſunt ſanctificati.*

Vocationis cœleſtis. *Ac ſi dicat, Ad cœlum ſumus acciti, nihil hic requiramus. Illhic nanq; & præmia ſunt futura & retributio. Ac ſi diceret, Vos qui fratres Chriſti eſtis, ſancti, id eſt, ſanctificati & purgati illius ſanguine, cœleſtis uocationis participes, id eſt, uocati ad cœleſtem ſocietatem, perpendite, quæſo, quanta hæc ueſtra ſit dignitas quam in Chriſto accepiſtis: in hunc ſi mentis oculum infixeritis, nihil periculi erit quo pereffluatis, aut uerbo crucis offendamini.*

Apoſtolum. *Quia ad oues Iſraël Chriſtus tranſmiſſus eſt ad cõfirmandas promiſſiones patrum & ut gentes pro miſericordia glorificent Deum. Et noſtræ confeſſionis: id eſt, fidei pontifex eſt. Chriſto enim hinc ad cœlum traijcimur, qui pontifex & ſacerdos noſter interpellans pro nobis, maior præfectus in eccleſia quàm Moſes populo Iſraëlitico. Maior, inquit, qui Deus & homo eſt, creator & conditor domus illius excellentis, hoc eſt eccleſiæ, Epheſi. 2. Moſes autem ſeruus & creatura, non Deus. Huius Chriſti domus nos ſumus, ſi conſtanter ac liberè Chriſtum nihil trepidantes prædicemus, & uſq; in finem in hac profeſſione perſeueremus.*

Chriſtus apoſtolus ad oues Iſraël.

Chriſtus pontifex Moyſe maior.

Nos ſumus domus Chriſti.

Qui fidelis eſt. *Hebræos hortatur ad Chriſti dignitatem conſiderãdam, argumento ab exemplo & collatione ſumpto, qua collatione eò progredietur, quo probabit Chriſtum Moſe maiorem eſſe. Commendatis ueſtrum Moſen ait fidelitate, diligentia & ſedulitate, qua œconomiam ſuam & domum adminiſtrauit, cuius imperiũ ſi quis contempſiſſet, iure optimo pœnas luere dignas debuit. At Chriſti adminiſtratio & prædicatio in Eccleſia ſua commendatiſſima nobis eſſe debet: utpote quæ nõ minorem in agendo ardorem & diligentiã fidelitatemq; habuerit quàm Moſis. Atq; illi fidelis fuit, qui ſe conſtituit uniuerſorum hæredem, quiq; ſe audiendum ut dilectum filiũ cœlitus iuſſit. Hunc ergo qui contemnet, quomodo ultionem Dei mortemq; præſentiſſimam effugiet? Certè ſi de Moſis fidelitate non dubitatis, multò minus de fide Chriſti dubitare poteſtis, ut qui infinitis partibus hũc excedit. Et ne fallere quidem poteſt, tantum abeſt ut uelit. Nihil ille uobis contulit, quod in Chriſto non plenius accipiatis, ſi fide uiua hunc ſuſcipere libeat. Locus de fidelitate Moſis, unde hæc ſumpſit Apoſtolus, extat Numer. 12. Ex eodem texuntur & conſequentia.*

Amplioris enim gloriæ. *Gloriam, criſtas & ſupercilium Iudæorum deprimit: quo eripiat illis quam falsè in Moſen habebant confidentiam. Iactitabant enim ſe Moſi diſcipulos eſſe, & Chriſtum ignorare, Ioan. 8. Dixerũt ergo ei (ſcilicet cæco nato) Tu diſcipulus illius ſis: nos autem, Moſi diſcipuli ſumus. Nos ſcimus quia Moſi locutus eſt Deus: hunc autem neſcimus unde ſit. Horum præcludit ora Paulus, per antitheſes, quibus conferuntur Chriſtus & Moſes. At multis nominibus docet Moſen Chriſto inferiorem. Nihil eſt quod uos à Moſe euocet, ſed illi tanquàm uiro Dei per omnia creditis. Multò minus à Chriſto (licet crucifixo) recedere debetis. Si enim Moſi crederetis, & Chriſto de quo ueſter Moſes ſcripſit, crederetis. Moſes gloriam habet, ſed qualẽ creatura: Chriſtus uerò ut creator. Moſes in populo uerſatus eſt, ſed tanquã portio ſeu pars domus, hoc eſt populi: Chriſtus uerò ut architectus & conſtructor domus & familiæ Dei. Ergo & gloria & dignitate Moſi prælatus eſt. Cùm dicit amplioris glor*

ris gloriæ,alludit ad id quod ſcribitur Exod.34.de uultu Moyſi reſplẽdeſcẽte, de quo etiam 2.Corinth.3. Quòd ſi miniſtratio mortis quæ literis deformata eſt in lapidibus, fuit in gloria,ita ut non poſſent intendere filij Iſraël in faciem Moyſi propter gloriam uultus eius quæ euacuatur,quomodo nõ magis miniſtratio ſpiritus erit in gloria. &c. Vide locum illum. Glorioſus erat Moyſes: Nam ore ad os Deo locutus eſt: & ſplendeſcebat uultus eius. At longè glorioſior Chriſtus, qui in monte Thabor aliquo modo ſplendorem proprium diſcipulis reuelauit, Matth. 17. Et audita eſt uox patris: Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene cõplacui: ipſum audite. Splendor uultus Moyſi, nihil aliud fuit quam umbra ueritatis, quæ ueritas in Chriſto eſt: unde & longè amplior in eo ſplendor & gloria quàm in Moſe apparet. Quare hunc adorate, & Moſen huic præferre,cauete.

Et Moyſes quidem fidelis. *Alia antitheſi oſtendit Moſe Chriſtum ſuperiorem,argumento à comparatis ſumpto. Natura comparatum eſt ut filiusfamiliâs magis adductus ſit bono domus & familiæ ſeruando,quàm ſeruus. Ergo ſi fidelitatem Moyſi ſerui probaueritis: magis à uobis commendanda erit Chriſti filij naturalis & ueri hæredis fidelitas,in ſeruanda ſua & propria hæreditate. Poterat Moſes ut ſeruus è domo eijci,ſed Chriſtus non item. Manet enim filius in domo in æternum. Ioan.8.*

In teſtimonium eorum quæ dicenda erant. *Explicat amplificatione quadam ſuperiora. Quæcunq; per Moyſen facta ſunt,umbra erant futurorum, hoc eſt, ueritatis,quæ ſubſecuta eſt in Chriſto IESV. Ioan.1. Lex per Moſen data eſt, Gratia & ueritas per IESVM Chriſtum facta eſt. Sed umbra ad ueritatem nihil eſt. Eſt ergo Chriſtus Moſe excellentior.*

Quæ domus ſumus nos. *Ne ſuperiorum allegoriã transferamus aliò quàm ſpectarit Paulus,ſeipſum explicat. Nos(inquit)ſumus domus IESV Chriſti,ſi fide uiua credamus,& ad finem uſque perſeuerauerimus in ea. Vſitatiſſimum eſt in Scripturis fideles dici templum Dei,domum Dei,habitaculum Spiritus ſancti,1. Corinth.3.& 6.2.Corinth.6.& alibi. Ex his colligimus Eccleſiam(quæ domus Dei eſt)eſſe ſanctorũ, hoc eſt,fidelium collectionem & cœtum, quæ ſolida fide & petra firmiſſima nititur: quæ uerbo ueritatis augeſcit,& aduerſarios propulſat. Vt nõ fruſtra dixerit Paulus, 1.Timoth.3. Hæc tibi ſcribo fili Timothee,ſperans me ad te uenire citò. ſi autem tardauero ut ſcias quomodo oporteat te in domo Dei conuerſari, quæ eſt Eccleſia Dei uiui, columna & firmamentum ueritatis. Hæc non habet rugam, irreprehẽſibilis eſt,Epheſ. 5.Nam huius domus & Eccleſiæ caput,paſtor,ſponſus, uita, uis & ſalus eſt Chriſtus IESVS. In hac Moſes,Prophetæ & Apoſtoli ſunt miniſtri. Huius domus ſuppellex, & ornatus,ſunt Sacramenta,uerbum Dei,prædicatio,uitæ regula,lumen,lex, & ſtudiorum ſacrorum inſtitutio. Ouium Chriſti ouile unicum eſt, cuius oſtium ſolus Chriſtus: qui dicit Ioan.10. Si quis introierit, ſeruabitur: & ingredietur & egredietur & paſcua inueniet. Ergo extra hanc domum ſiue eccleſiam,nulla ſalus,nulla ueritas, nulla fides,nulla religio uera. hactenus demonſtrauit Paulus Moſen Chriſto inferiorem eſſe: ut à cognitione Chriſti ſe alienos Hebræi nulla excuſatione aſſererent.*

Quapropter. *Redit ad id quod principio ſecundi capitis propoſuit, Chriſtum ſcilicet audiendum,& Euangelium non contemnendũ,argumento uelut à uiuo exemplo ſumpto,& ad ſuum inſtitutũ tam diſertè accommodato, ut te ſingula non audire, ſed corã contueri putes. Cauete ô Hebræi cõtemnere Chriſtũ, & Euangeliũ reſpuere. Nam ſi patres ueſtros tanta ſeueritate Deus puniuerit, quòd Moſi nõ obedierint: certè*

multò

multò acerbiores luetis pœnas, ſi eum aſpernari perrexeritis, qui etiam Moſis eſt Dominus. Præterea Spem miris modis explicat. Quemadmodum tibi ſint pro laboribus certiora præmia explicanda & quietudo, idq́; prophetæ dictis confirmatur, Quemadmodum in requiem ingreſſuri ſint credentes. Qui uerò contrà minus crediderint, quales fuere illi priſci Iudæi, nequaquam ſint hanc requiem adituri. Hanc prophetiam hoc capite & ſequenti explicaturus, tres requies eſſe dicit: Vnam ſabbathi, qua Deus re- **Tres requies.** *quieuit ab operibus ſuis. Secũdam in Palæſtina, in quam ingreßi Iudæi requieturi erãt ex miſeria multa & laboribus. Tertiam quæ reuera eſt requies, hoc eſt, regnum cœlorum, ad quam qui perueniunt requieſcunt ab omni labore.*

Quibus iuraui in ira mea, ſi introibunt. *Reticentia eſt figura, quæ à* **Reticentia.** *Cicerone dicitur obticentia, à Celſo & nonnullis interruptio: & eſt plurium dictionũ ſubauditio, iratis maxime apta, ut apud Terentium, Quem ego ſi ſenſero. Quem ego ſupple, acerrimè puniã, ſi ſenſero fallacem. Et Vergilius, Quos ego, ſed motos præſtat componere fluctus. Quos ego, ſupple, puniam. Hanc reticentiam in ſacris literis frequẽter obſeruatam legimus: ut Pſal. 86. Si Dauid mentiar, ſemẽ eius in æternum manet:* **Si, Particula.** *quaſi dicat, uideatur ſi Dauidi mentiar, Vel non committam ut Dauidi unquam mentitus uidear. Ita & hoc loco ex Pſalmo 94. Quibus iuraui in ira mea, ſi introibunt in requiem meam. ac ſi diceret, Iuraui eos non ingreſſuros in requiem meam. Aduerte hanc particulam Si, abiurantis eſſe, & quaſi abrupti iuramenti: & perinde ualet, quaſi dicas non. Vel quaſi diceret, hoc uel hoc eueniat mihi ſi ingreſſuri ſunt in requiẽ meã. Aliquoties addimus, Emoriar ſi fecero. Diſpeream ni optimũ erat. Indicat Chryſoſtomus hic hyperbaton eſſe, in hoc quod dicitur, Hodie ſi uocẽ eius, &c. Totum enim ſermonẽ, qui in medio eſt, pendere uſque ad initium proximi capitis, Timeamus ergo: aſſerit.*

Videte fratres. *Summam prædictorum ueluti compẽdio complectitur, hac exhortatione, ut quiſque apud ſe probè curet ne incredulus ſit Dei negotio: hoc eſt, ut ante omnia caueamus ab incredulitate tanquàm præſentißimo exitio noſtro. Videte fratres, circunſpecti eſtote: Nam ſummum hic periculum incumbit negligentioribus. Malum incredulitatis, id eſt, cor incredulum, uel ipſa cordis incredulitas non ſit in aliquo: quæ planè reddit hominem impium. Nam ubi cor (arbor ipſa, uel radix) malum fuerit, qui boni fructus ex eo produci poſſunt? Nulli. Quare uos adhortor circunſpecti ſitis ne hæc peſtis, & præſentißimum hoc uenenũ uos ſubitò opprimat. Diſcedendi à Deo. Ne quis deſciſcat & deficiat à Deo autore uitæ. Vide & agnoſce incredulitatis ramũ, auelli & deficere à Deo uiuente. Colligamus ex his: Cùm incredulitas Apoſtaſiam hãc à Deo inducat, in quo tamẽ uiuimus, mouemur & ſumus: dicendum eſt, omnes infideles mortuos, & uera priuatos eſſe uita. Nam extra Deum, ut non eſt ſalus, ita nec uita. Obſerua interim beneficentiam Dei in nos. Non permittitur quis in diffidentiam cadere, niſi prius à Deo deſciſcat.*

Sed adhortamini. *Rogabit aliquis. Quid igitur fiet? Reſpondet Paulus. Sed exhortamini uos inuicem quotidie, & date omnẽ operam, ut ſit in uobis uera fides, & ne à Deo deſciſcatis. Poſteaquã aliqui edocti ſunt, non indigẽt ut doceãtur, ſed ut moneantur & adhortatione incitentur ad exequenda ea quæ fuerũt tã ſalubriter edocti.*

Donec hodie. *Quandiu uiuitis, & pœnitentiæ datur locus, nolite peccati delicijs decipi, ne frequenti peccato obduremini. Tanto enim tempore nobis eſt hodie ſiue dies hodiernus, quanto tempore Deus nobis loquitur, ad pœnitentiam inuitat, & corda noſtra pulſat. Audite igitur, & aperite illi, quo ultionem illius effugiatis.*

Vt non obduretur quis. *Quemadmodum orbata luminibus corpora & duriora nequaquam ſe medentis manibus attrectanda ſubiecerint, ait Chryſoſtom. Sic & animæ iam in malis obduratæ, Dei uerbis minus parebunt.* Fallaciā peccati uel dæmonum ſuggeſtiones appellat, *uidelicet quòd nullam quis expectet futuram bonorum malorum'ue retributionem: qua fallacia decepti erant Sadducæi reſurrectionem negātes, Matt. 22. & Marci 12. Vel fallaciam deſperationem dicit. Quod obdurati homines reliquum uitæ uiuunt deſperatè.*

Peccati fallacia.

Participes enim effecti. *Vt neque corpus à capite, neque membrum à corpore eſt ſciungendum: ſic neque nos, qui per uiuam fidem ſumus unum cum Chriſto, ab illo ſciungi debemus. Ipſe enim caput eſt, nos corpus, cohæredes & concorporales, unum corpus ſumus ex carne eius & oßibus eius: Non ergo à capite noſtro* IESV *Chriſto ſciungamur.*

Si tamen initium ſubſtantiæ. *Initium ſubſtantiæ dicit fidem. Per hāc enim ſubiuimus illam diuinam & ſpiritalem ſubſtantiam, per quam & regenerationem accepimus. Fides enim initium eſt ſubſtantiæ ſpiritualis, per quam ſpiritualiter ſubſiſtimus & uiuimus: ut infrà cap. 11. amplè declaratur.*

Initium ſubſtantiæ.

Dum dicitur, hodie. *Timeamus ſupple, dum intelligimus dictum nobis, Hodie ſi uocem eius audieritis, nolite obdurare corda ueſtra: ne ſimiliter pereatis cum his, qui Deum irritauerunt.*

Infenſus.

Infenſus. *Infenſus Latinis dicitur qui aduerſus tendit in quempiam. Porrò Græcis* προσοχθίζειν *eſt tædium moleſtiamq́; capere ex re quapiā. Deniq; Hebræis eſt* ak ut, *quod tædij moleſtiæq́; ſignificationem ſonat. Vnde diuus Hieronymus trāſtulit, Quadraginta annis diſplicuit mihi generatio illa: hoc eſt, pertuli eam ſemper rebellantem, idq́; non ſine tædio meo. Nam Deus in literis diuinis ſæpenumero hominum more loquitur. Deus illis maximè eſt infenſus, qui deſperationis & murmurationis peccato peccauerunt, propter quod non ſunt ingreßi terram promißionis, ſed in ſolitudine mortui ſunt. Et conciderunt uel peſte, uel gladio abſumpti, & nonnunquam terra abſorpti, aliquando fulmine attacti & extincti, tandem uerò, quod omnium erat miſerrimum, ipſa etiam requie fruſtrati.*

Et uidemus quia. *Particula* καὶ, *uidetur eſſe uel inferentis, pro ergo, uel repetentis nota, pro ſic: ad hunc ſenſum, Ergo uidemus incredulitatem ipſorum præcluſiſſe uiam ne ingrederentur requiem. Aut, Sic, inquam, uidemus illos propter incredulitatem non ingreßos requiem.*

CONCILIATIO.

Prima.

PAVLVS *hic aſſeuerans, Quorum cadauera proſtrata ſunt in deſerto, uidetur aduerſari Ezechieli 20. cap. dicenti, Eieci ergo eos de terra Aegypti, & eduxi in deſertum, & dedi eis præcepta mea, & iudicia mea oſtendi illis, quæ faciat homo & uiuat in eis. Et ſequitur paucis admodum interiectis, Poſt idôla enim cor eorum gradiebatur, & pepercit oculus meus ſuper eos, ut non interficerem eos, nec conſumpſi eos in deſerto.* RESPONDEO, *Ezechielem enarrare Dominum miſertum eſſe eorum, cùm eoſdem damnationi æternæ non adiudicauit. At ne peccatum illorum exteris multum uideretur, puniuit illos Dominus temporali pœna, quam pœnam Paulus hic exprimit. Solet enim Dominus aliquando poſt remißam culpam & peccatum, infligere pœnam temporalem: ut ſatis aperto argumento eſt, id quod 2. Regum 12. de Dauide legitur, ad quem propheta Nathan ait, Dominus tranſtulit peccatum tuum:*

Peccatum ultrà poſt culpam remiſſam.

Non morieris. Veruntamen quoniam blaſphemare feciſti inimicos nomen Domini, *propter uerbum hoc, filius qui natus eſt tibi, morte morietur. Vide poſt remiſſam culpam, ultum peccatum pœna temporali in filij morte.*

[10] QVARE *Paulus hic incredulos tantum perijſſe commemorat: cùm Ioſue 5. aſſeratur, Omnes uiri qui egreſſi fuerant ab Aegypto generis maſculini mortui ſunt in deſerto per quadraginta annos itineris latiſſimæ ſolitudinis.* Secunda.

TEXTVS *iſte Pauli ad hiſtoriam, quæ Numeri 14. habetur, referendus eſt, ubi omnes ab anno uigeſimo obtrectationis in Deum arguuntur: propterea ex inſperato mortui ſunt. Poſteri autem ſeu minores, qui obtrectationi non conſenſerant, tandiu ingreſſum diſtulere, quoad parentum cadauera in cineres reſoluta eſſent. Hanc temporaneam pœnam filij paſſi ſunt ob peccatum parẽtum. Frequens eſt in ſacris exemplum, filios ob parentum culpam pœna temporali affectos: ut in aquis diluuij multi innocentes perierunt, Geneſ. 7. & in Sodomis Geneſ. 19.*

DICTIO.

VOCATIO *quædam generalis Matt. 22. Multi ſunt uocati, pauci uerò electi. Altera eſt ſpecialis, quæ à Paulo dicitur electio ſecundum propoſitum Dei, ad Roma. 9. Vt electio ſecundũ Dei propoſitũ maneret. Et hæc tantũ eſt prædeſtinatorũ ſeu ſanctorum, autore Paulo, Roma. 8. Quos autẽ prædeſtinauit, illos & uocauit. De hac duplici uocatione ſcripſit Auguſt. lib. 1. cap. 2. ad Simplicianũ. Et lib. unico expoſitionũ quarũdam propoſitionũ epiſtolæ ad Rom. cap. 55. Itẽ Ambroſius libro de uocatione gentiũ.* Vocatio.

Requiem Domini ingredi nemo negligat.

CAP. IIII.

Exiſtimetur] uideatur. Deeſſe:] fuiſſe fruſtratus. Auditus] auditionis. Ex ijs quæ] ijs qui.

TImeamus ergo ne fortè relicta pollicitatione introëundi in requiem eius, exiſtimetur aliquis ex nobis deeſſe. Etenim & nobis nuntiatum eſt quemadmodum & illis: ſed non profuit illis ſermo auditus non admiſtus fidei ex ijs quæ audierunt. Ingredimur enim in requiem qui credimus: quemadmodum dixit, Sicut iuraui in ira mea, ſi introibunt in requiem meam: & quidem operibus ab inſtitutione mundi perfectis. Dixit enim in quodam loco de die ſeptima ſic, Et requieuit Deus die ſeptima ab omnibus operibus ſuis. Et in iſto rurſum, Si introibunt in requiem meam. Quoniam ergo ſupereſt, introire quoſdam in illam, & ij quibus prioribus annuntiatum eſt, non introierunt propter incredulitatem, iterum terminat diem quendam, hodie, in Dauid dicendo, poſt tantum temporis, ſicut ſupra dictum eſt, Hodie ſi uocem eius audieritis: nolite obdurare corda ueſtra. Nam ſi eis IESVS requiem præſtitiſſet: nunquam de alia loqueretur poſthac die. Itaque relinquitur ſabbathiſmus populo Dei. Qui enim ingreſſus eſt in requiem eius: etiam ipſe requieuit ab

Fides in uerbũ Dei. Pſalm. 94. d. Sabbathum & requies Dei. Geneſ. 2. a. Infidelitas. Suprà 3. b. Ioſue ueram requiem nõ præſtitit Iudæis.

operibus ſuis, ſicut & à ſuis Deus. Feſtinemus ergo
ingredi in illam requiem: ut ne in idipſum quis inci- In idipſum] Vel, quis eod] concidat incredulitatis exemplo
dat incredulitatis exemplum. Viuus eſt enim ſermo
Sermo Dei. Dei & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti:
& pertingens uſque ad diuiſionem animæ ac ſpiritus,
compagum quoque ac medullarum, & diſcretor co-
Eccleſi. 15.d Pſal. 33.c gitationum & intentionum cordis. Et non eſt ulla
creatura inuiſibilis in conſpectu eius, omnia autem Inuiſibilis] Occulta
nuda & aperta ſunt oculis eius, ad quem nobis ſermo.
Exhortatur ut accedamus ad pontificē Chriſtum. Habentes ergo pontificem magnum, qui penetrauit
cœlos IESVM filium Dei: teneamus ſpei noſtræ
confeſsionem. Non enim habemus pontificem qui
non poſsit compati infirmitatibus noſtris: tentatum
autem per omnia pro ſimilitudine abſque peccato. Pro ſimilitudine] iuxta ſimilitudinem
2.Corinth. 3. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ eius:
ut miſericordiam conſequamur, & gratiam inuenia-
mus in auxilio opportuno.

Exiſtimetur aliquis ex nobis deeſſe: *Id eſt, non aſſequutus fuiſſe. Aut, ne exiſtimetur aliquis tardius ueniſſe & abfuiſſe quādo introeūndum erat in requiem Chriſti, id eſt regnum cœlorum. Alludit ad eos, qui comites, per torporem animi, uel inertiam corporis in cœpto itinere aſſequi nō poſſunt. Aut alluſit ad uirgines fatuas, quæ cùm negligentes fuiſſent, & emptum irent oleum, quæ paratæ erant intrauerunt cum ſponſo ad nuptias, clauſaq; eſt ianua: at redeuntibus fatuis dicitur, Amen dico uobis, nō noui uos. Matth. 25.*

Etenim nobis nuntiatum eſt *Occupatio eſt. Dicet aliquis, Quid mea intereſt, & quid ad me attinet, uel pollicitus ille ingreſſus in requiē, uel maiorum illa incredulitas? Reſpondet Paulus: Promißiones maiorum, ſpiritualiter noſtræ ſunt, & ad nos pertinent. Beneficium illud de requie non minus nobis quàm illis nuntiatum eſt.*

Sermo auditus: *Id eſt, ſermo auditionis non coniunctus eſt aptè. Vt anima copulatur corpori temperatura: ita fides ueluti uita eſt ipſi auditui. Non ergo profuerit audiuiſſe Euangelium, niſi fideli cordi imprimatur quod auditum eſt. Eſtote factores uerbi (ait Iacobus) & non auditores tantum.*

Ingrediemur enim in requiem. *Contēdit Paulus manifeſtare de qua requie* Tres requies. *loquitur Dominus, cùm dixit per Prophetam, In requiem meam: oſtendens tres requies ex ſcriptura, quarum prima ad ſolum Deum pertinet, qua requieuit non laßitudine, ſed operum completione, quæ de nouo creare deſierat, non gubernare. Secunda ad Iudæos de terra promißionis, cùm dicit, Hodie ſi uocem &c. quo aduerbio hodie indicat diem & tempus ſalutis Chriſtianæ, in quo ſi credentes non obdurauerimus, quemadmodum qui Caleb & Ioſue non adhæſerunt, ſed operantes iuxta fidem auditorum & promiſſorū uiuimus, relictum nobis ſabbathiſmū, id eſt, ueram requiem introibimus & cōſequemur, in qua ab omnibus moleſtijs liberati, uiuemus: ſicut Deus ſeptimo die ceſſauit ab omni opere externo, ut dictum eſt. Quidam claudit parentheſi hoc, quemadmodum dixit, Sicut iuraui in ira mea, ſi introibunt in requiem meam, ut ſit ſenſus: Ingre-*

diemur

diemur in requiem nos qui credimus, & ſanè in eam requiem qua requieuit Deus die ſeptimo ab omni opere, ut prænotauimus. Et in hanc inquã requiem id eſt, hanc quietẽ æternam, typo terræ Chanaan adumbratum, uocauit eos qui duce Moſe ex Aegypto ſunt egreſſi, ſed illis aſpernãtibus nõ ſunt ingreſſi. Incipit hic anagogẽ facere à requie promiſſa populo Iſraelitico in terra Chanaan, ad requiem promiſſam nobis in cœlis.

Itaq; relinquitur ſabbathiſmus populo Dei. *Superiorum cõcluſionem affert. Ex his quæ diſputauimus, concludimus quòd uera illa quies ſiue ſabbathiſmus, cuius meminit Propheta Dauid, Hodie ſi uocem &c. neq; eſt per Ioſue præſtita, neq; eſt ſolùm patribus promiſſa, ſed populo Dei, id eſt omni in Chriſtum credenti, ſiue Iudæo, ſiue Græco. Omnis enim qui uerè in Chriſtum crediderit, & in finem perſeuerauerit, introibit in requiem illam, & uerum ſabbathiſmum.*

Vt ne in idipſum. *In idipſum, hoc eſt, in idem exemplum: hoc eſt, ne quis cadat, ut illi ceciderunt in deſerto eodem exemplo incredulitatis & inobedientiæ. Et ſicut illi ceciderunt ob incredulitatem, ut dicit pſalmographus, ita & iſti perirent ſimiliter peccantes.*

Viuus eſt enim ſermo. *Sermo Dei, ſcilicet, quem loquitur contra incredulos, qui ſunt contra quos iurauit, ut non introirent in requiem eius, &c. uiuus eſt, non mortua eſt litera, nunquam intermoritur, ſed ſemper manet immutabilis, & efficax, id eſt, efficiens quod iurat. Et quod pollicitus eſt, præſtat. Non ergo contemnendus eſt, ſed timendus. Intelligi poteſt hic locus uel de uerbo ingenito, ut ſentit Chryſoſtomus, Sapiẽ. 18. Omnipotens ſermo tuus Domine exiliens à regalibus ſedibus uenit. Vel de uerbo, quod internè homini inſpirat, Eſt penetrabilior omni gladio ancipiti, ſeu utrinq; ſcindente, cui nulla creatura reſiſtere poteſt. Sententia Dei, comminationes Dei dicuntur gladius Dei. Huc pertinet quod ſcribitur Eſaiæ 49. unde uidetur deſumpta hæc gladij alluſio: Dominus ab utero uocauit me, de uentre matris meæ recordatus eſt nominis mei, & poſuit os meum quaſi gladium acutum.* Sermo Dei uiuus.

Vſq; ad diuiſionem animæ. *Id eſt, ſermo Dei uiuus Chriſtus omnia nouit, etiam internas cordis cogitationes. Vnde in eandem ſententiam ſubdit Paulus, Et non eſt ulla creatura inuiſibilis in conſpectu eius. Cùm dicit Compagum quoq; &c. nõ intelligas iſta carnaliter de corpore exponenda eſſe, quaſi hic gladius, ſit uiſibilis gladius: ſed allegoria quadam adumbrare uoluit uim uerbi Dei, intima penetrare animi penetralia: Et filium Dei, omnia hominis intus, & in cute cognoſcere. Quare increduli non putent ſuam infidelitatem Deum latêre, ut non ulciſcatur. Huc pertinet quod ſcribitur Iſa. 29. Væ qui profundi eſtis corde, ut à Domino abſcondatis conſilium, quorum ſunt in tenebris opera: & dicunt, Quis uidet nos? & quis nouit nos? Peruerſa eſt hæc ueſtra cogitatio, quaſi ſi lutum contra figulum cogitet: & dicat corpus factori ſuo, Non feciſti me. Et figmentum dicat factori ſuo, Non intelligis. Ad quem, dictum eſt pro de quo nobis eſt ſermo. Aut quòd tranſitum faciat Paulus ad ſequentia, ut dicat ſe nunc copioſioribus de uerbo Dei, id eſt, filio Dei diſputaturum.*

Habentes ergo pontificem. *Ab exordio tertij capitis adhortatus eſt, conſideraremus Chriſtum Apoſtolum & pontificẽ confeſſionis noſtræ. Nunc qualis ſit ille pontifex paucis perſtringens, animos auditorum conciliat & præparat ad ea quæ de ipſo pontifice & mediatore longa diſputatione dicturus eſt. Dicẽs, Pontificẽ, intelligit & mediatorem: cùm idem ſit, quãtum ad rem attinet, mediator & pontifex. Mediatoris genium & officium explicat Chryſoſt. Homilia 7. in epiſt. Pauli ad Timoth. prio-*

rem. Enimuero mediator (inquit) utriſq; eis debet ſocietate coniungi, quorum mediator eſt. Id quippe mediatoris eſt proprium, utrorunq; participem fieri, quorum fuerit mediator. Quemadmodum enim loci cuiuslibet medium utranq; partem cõtingat neceſſe eſt: ita & naturarum ambarum medium oportuit utraſq; naturas contingere, atq; connectere. Quemadmodum igitur homo factus eſt, ita Deus erat. Homo quippe purus mediator nunquam penitus fieret. Oportebat enim huiuſmodi mediatorem cum Deo colloqui. Hæc ille. Ad eundem modum ſonant uerba quæ Auguſtinus de mediatore ſcripſit lib. de ciuitate Dei 9. cap. 15. Habemus ergo mediatorẽ & pontificem IESVM *Chriſtum Deum & hominem, qui penetrauit cœlos, ubi ad dexteram patris ſedet, interpellans pro nobis. His alluſit ad introitum pontificis Leuitici, in ſancta ſanctorum ſemel in anno non ſine ſanguine intrantis. Teneamus ergo confeßionem noſtram firmiter, neque fidem noſtram amittamus, qui beneficio Dei nacti ſumus tantum pontificem. Quem non putaueris ſuperciliosſum, difficilem, ſeuerum, rigidum & inexorabilem: ſed fidelem & miſericordem. Vtpote qui tentatus eſt per omnia, id eſt, malis & afflictionibus omnibus, quibus affligi ſolemus, eſt exercitatus, hoc uno excepto quòd peccatum neque fecit, neque facere potuit. Dixit Pro ſimilitudine, iuxta idiotiſmum Hebraicum, pro eo quod eſt, Prorſus eo modo quo nos tentamur, excepto peccato. Voluntariè ergo uoluit Chriſtus noſtris afflictionibus exerceri, ut eius tentatio in afflictionibus eſſet nobis argumento, quàm compatiatur noſtris infirmitatibus, quam promptus ſit ad miſerendum. Ne metuamus. Longè nanq; alius pontifex nobis contigit, quàm ut illi contemptui eſſe poßimus. Item quomodo abhorreret à peccatoribus, qui uenit in hunc mundum peccatores ſaluaturus?*

Propitiatorij ſignificatio.

Adeamus ergo. *Hoc uerbo explicat nobis quid illud propitiatorium uetus ſignificarit. Animo confidentes, nihil in fide hæſitantes, ſed in promißionibus eius liberè confidentes adeamus, ut miſericordiam conſequamur.*

Ad thronum gratiæ eius. *Non eſt quòd totus ſi rmides cùm audis thronum, quaſi iudiciariam & terribilem ſignificare uellet ſententiam. Nam addit, gratiæ, nimirum ad propitiatorium alludens, quod unus Chriſtus eſt, ſicut & thronus gratiæ. Chriſtus uult omnes homines ſaluos fieri. Cognoſcamus ergo* IESVM *Chriſtum eſſe uerum à Deo ordinatum ſacerdotem, interpellatorem & redemptorem noſtrum: ad quem nihil hæſitantes ſi uiua fide acceſſerimus, aderit auxilio opportuno, dabit quod nobis uſui erit.*

Auxiliũ opportunum.

In auxilio opportuno. *Quandiu hic uiuentes Chriſtum uiua fide adibimus, miſericordiam inueniemus & gratiam. Sed poſt hanc uitam neq; gratiæ, neq; clementiæ erit locus, ſed iuſtitiæ thronus.*

CONCILIATIO.

Prima.

QVID *hic Paulus ex Geneſi dicit, Et requieuit Deus die ſeptimo ab omnibus operibus ſuis: cùm Ioan. 5. dicatur, Pater meus operatur uſq; modo? Si uſq; modo, quomodo die ſeptima quieuit ab omnibus operibus?* AD HAEC *Auguſtinus lib. 4. de Geneſi ad literam, cap. 12. Poteſt (inquit) intelligi Deum requieuiſſe à condendis generibus creaturæ: quia ultrà iam non addidit aliqua genera noua: deinceps autem & uſq; nunc & ultra operatur eorundem generum adminiſtrationem, quæ nunc inſtituta ſunt. Creatoris nanq; potentia & omnipotentis uirtus cauſa eſt omnis creaturæ: quæ uirtus, ab eis, quæ creata ſunt, regendis, ſi aliquando ceſſaret, ſimul & illarum ſpecies, omniſq; natura concideret.*

Deũ requieſcere ab operib⁹.

PAV

Secunda.

PAVLVS *hoc loco docens omnia nuda & aperta Deo, aduerſari uidetur dicto Geneſ.18. Deſcēdam & uidebo utrum clamorem, qui uenit ad me, opere compleuerint, an non eſt ita, ut ſciam.* IN *Geneſi locus ille non negat omnia aperta eſſe Deo, ſed indicat ne præcipites ſimus in iudicando, & ne mala hominum antè præſumamus credere quàm probare. Et per Angelos deſcendit ad cognoſcenda mala, & tanto crimine inuolutos inueniens quaſi per patientiam eos ad pœnitentiam expectat.*

DICTIO.

Deum requieſcere.

REQVIEVIT *Deus. Sicut Deus, ait Aug. libro allegato in conciliatione huius cap. rectè facere dicitur quicquid ipſo in nobis operante fecerimus: ita Deus rectè dicitur requieſcere, cum eius munere quieſcimus, ut uideamur ita dicere requieſcere Deum, cùm nos requieſcere facit. Sicut aliquando dicitur cognoſcere Deus, cùm efficit ut cognoſcamus. Geneſ.22. Nunc cognoui quoniam timeas Deum: ubi quid aliud dicitur, niſi quòd fecit ut cognoſceretur ipſe Deus? Neq; enim Deus temporaliter cognoſcit, quod antea non nouerat. Hæc Auguſtinus. Requieuit Deus, non laſsitudine, ſed operum completione ſeptimo die, qui de nouo creare deſierat, non gubernare.*

Gladius Dei.

GLADIVS *Dei eſt uerbum Dei, quo ſolo reſiſtitur Satanæ, ut extinguatur uis eius, Luc.22. Eſt & uerbum æterni iudicij, de quo hoc capite fit mentio, quo dicet, Ite maledicti in ignem æternum. Gladij enim uocabulum ſcindendi & interficiendi opus conſignificat, præſertim cùm ad id acui & uibrari dicatur, Pſal.7. Niſi conuerſi fueritis, gladium ſuum uibrabit.*

Medulla. Diſcretor.

MEDVLLA *dicta eſt quòd in oſsibus media ſit.*

DISCRETOR, *diuiſor eſt, ut ita dicam. Græcis eſt hoc loco κριτικὸς, id eſt, iudex, ſiue qui iudicare poſsit.*

Compatimur. Compago.

COMPATIMVR *cùm afficimur mouemurq; ſenſu alieni mali.*

COMPAGO *& compages penul. produ. huius compagis, eſt iunctura.*

Pontifex conformari debet Chriſto ſacerdoti.

CAP. V.

Pontificis officium.

Cōdolere poſſit ijs] Vel, moderate ferre ualeat eos

Propterea] Propter hāc

Sumit] Vel, uſurpat

OMnis nanq; pontifex ex hominibus aſſumptus, pro hominibus conſtituitur in ijs quæ ſunt ad Deum: ut offerat dona & ſacrificia pro peccatis, qui condolere poſsit ijs qui ignorant & errant: quoniam & ipſe circundatus eſt infirmitate, & propterea debet, quemadmodū pro populo, ita etiam & pro ſemetipſo offerre pro peccatis. Nec quiſquam ſumit ſibi honorem: ſed qui uocatur à Deo, quemadmodum & Aaron. Sic & Chriſtus non ſemetipſum clarificauit, ut pontifex fieret: ſed qui loquutus eſt ad eum, Filius meus es tu: ego hodie genui te. Quemadmodum & in alio loco dicit, Tu es ſacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedec. Qui in diebus carnis ſuæ, preces, ſupplicationesq; ad eum qui poſsit illum ſaluum facere à morte, cum clamore ualido & lacrymis offerens exauditus eſt pro ſua reuerentia. Et quidem cùm eſſet filius

1. Parali. 23. b

Clarificauit] Glorificauit

Chriſtus conſtitutus pontifex à patre.

Pſal. 2. b

Pſal. 109. b

Pro ſua reuerētia.] Id eſt, uel, quòd Deum in honore habebat.

Quidem cùm] Quanquam

Chriſtus orans exauditur.

Salus Chriſtus obedientibus.

Dei, didicit ex ijs quæ paſſus eſt, obedientiam: & conſummatus, factus eſt omnibus obtemperantibus ſibi, cauſa ſalutis æternæ, appellatus à Deo pontifex iuxta ordinem Melchiſedec. De quo nobis grandis ſermo & ininterpretabilis ad dicendum: quoniam imbecilles facti eſtis ad audiendum. Etenim cùm deberetis magiſtri eſſe propter tempus: rurſum indigetis ut uos doceamini quæ ſint elementa exordij ſermonũ Dei, & facti eſtis quibus lacte opus ſit, non ſolido cibo. Omnis enim qui lactis eſt particeps, expers eſt ſermonis iuſtitiæ, paruulus enim eſt. Perfectorum autem eſt ſolidus cibus: eorum qui pro ipſa conſuetudine exercitatos habent ſenſus ad diſcretionem boni ac mali.

Cõſummat⁹.] Perfectus redditus.

Elementa. Lac.

Ininterpretabilis] Interpretatu difficilis

Imbecilles] Segnes auribus

Expers eſt] Inexpertus, rudis

Paruulus] Infans

Solidus cibus.

Pro ipſa cõſuetudĩe] Propter aſſuetudinem

Omnis nanq; pontifex. *Dixit paulò antè, Chriſtum noſtrum eſſe pontificem & mediatorem. Huius aſſertionis probationem adducit, argumento à comparatis & ſimilibus ſumpto, oſtendens hoc capite, Chriſtum eſſe ſacerdotem, demũ ſeptimo capite probaturus Chriſtum unicum eſſe ſummum maximumq; pontificem & ſacerdotẽ æternum, per quem Leuiticum antiquatum eſt ſacerdotium. Quæ ergo hic dicuntur, intelligenda ſunt de Chriſto pontifice noſtro, ſimilitudinis conferendæ gratia cum cæteris pontificibus & ſacerdotibus. Ex hominibus aſſumptus: id eſt, cognatus & frater noſter eſt. Quo fit ut Angelus ſacerdos eſſe non poßit, qui neq; ex hominibus aſſumptus, neq; noſtrarum afflictionum particeps ſit. Sacerdos pro hominibus conſtitutus, mediator eſt inter Deum & hominem. Inter Deum uitæ ſanctimonia: inter hominem, carnis infirmitate, propter quam reliquos fratres non deſpiciat. Conſtituitur in ijs quæ ſunt ad Deum: id eſt, interceßionem facit pro hominibus.*

Vt offerat dona. *Explicat quid illud ſit, Pro hominibus ad Deum conſtitui, peccatis ſcilicet Deum propitium reddere. Quod utiq; & Chriſto eſt (etſi non penitus) commune cum alijs: quippe qui, patrem nobis conciliandi gratia, ſeipſum obtulerit. Alij uerò alia quædam offerunt dona & ſacrificia. Dona, id eſt, res oblatas à populo, ut in donarijs, aut, ut dici ſolet, in offertorijs. Hæc offeruntur Deo per ſacrificum ſacerdotem, qui ſacrificium offerens, hoc eſt preces, aut uiuam hoſtiam in miſſa, quæ uerum & perpetuum eſt ſacrificium, recordari debet piarum mentium & uoluntatum uoluntaria dona illa offerentium.*

Sacrificus in miſſa meminerit, &c.

Qui condolere poſsit. *Quaſi dicat, moderatè ferre, hoc eſt non grauiter ſuccenſere, ſed ignoſcere. His uerbis oſtenditur præcellentia Chriſti à reliquis ſacerdotibus ob id quòd hic ſolus liber eſt ab omni peccato, tamẽ alienis peccatis indoluerit. Hac moderata mente Chriſtum eſſe præditum agnoſcimus, qui ouem errantem, neq; laniat, neq; unquam nimia concitus ira lacerat, ſed in caulam reducit.*

Sacrifici partes & officium.

Iis qui ignorant. *Id eſt, neſciunt quæ ſcire debent, & errant, id eſt, ſcientes peccant. Ex errore & ignorantia procedit omne malum.*

Quoniam & ipſe circundatus. *Sacerdos & ſacrificus homo purus circundatus eſt infirmitate, & lenocinio carnis, ſicut laicus, etſi ſpiritus in uno carnis & concupiſcentiarum plus reprimat quàm in alio, idq; fit Dei dono, ob id & pro ſeipſo &*

pro

pro alijs offert hoſtiam. Chriſtus non item. Hoc eſt, Eſt quidem circundatus infirmitate carnis, hoc eſt, habuit carnem infirmam & mortalem, ſed abſq; omni peccato. Quare non pro ſe, ſed noſtris peccatis, hoſtiam obtulit ſeipſum uiuum & uerum ſacrificium. Et exauditus eſt pro ſua reuerentia.

Pro ſemetipſo. *Propterea ſacrificus in miſſa ait, Nobis quoq; peccatoribus.*

Nec quiſquam ſumit ſibi. *Aperit à quo ſacerdos ſit Chriſtus inſtitutus. Idq́; facit per occupationem, qua tacitæ obiectioni reſpondet. Inſurget fortaßis quis dicens, Quid tot nominibus Chriſtum ſacerdotē iactas et celebras, ut in illū mediatorē unicum & ſacerdotē fiduciam ponamus, cùm neq; ſit ex tribu Leui, neq; de progenie Aaron? Certè ſi ſacerdotem, illum facis, legitimum oportet oſtendas, alioqui fruſtra ſuſcipiendū perſuaſeris. Sumere enim ſibi temere honorem ſacerdotij, tam abeſt, ut Deo placeat, ut etiam præſentißimā ultionem illius exigat. Exemplo ſunt Chore, Dathan & Abiron, cum ſuis aſſeclis, quos terra uiuos abſorpſit, Num. 16. Oza, qui arcam tenuit calcitrantibus bobus, percuſſus & occiſus eſt, 2. Reg. 6. Ozias percuſſus lepra, 2. Paral. 26. Horum uolens Paulus ora præcludere, reſpondet quomodo in ſacerdotem aſſumptus ſit Chriſtus, non quidē ab hominibus, hoc eſt, non electione humana, ſed ab ipſo Deo. Nec quiſquā, id eſt, nemo, ſi ſupple uelit piè & religiosè agere, aſſumit, id eſt, ambit, & afflatu cupiditateq́; honoris affectat. Aut nemo ſeſe dignitati ingerit: ſiue nemo ſibi priuata autoritate uendicat. Honorē, id eſt, epiſcopatum & ſacerdotij dignitatē, (appetat tamē, ſi ſeſe idoneum agnouerit, prodeſſe multis iuxta charitatis præſcriptum.) Sed qui uocatur à Deo immediatè, aut à Deo per proborū electionē, aut aliquo indicio, ſi ita placitum, uiſumq́; fuerit ſpiritui ſancto inſtigatori, ut cùm cecidit ſors ſuper Mathiā. Aut quēadmodum Aaron uocatus eſt, Num. 17. Signo enim florentis uirgæ manifeſtatus eſt ſacerdos à Deo eſſe electus, & incendio eorum qui eius pontificatum inuidere uoluerunt. Ex tribu Leui, & genere Aaron olim creati ſunt ſacerdotes: id quod ad Herodis uſq; & Hircani tempora duraſſe legimus. Si quis deſiderauerit quo pacto ſacerdotiū apud Hebræos ceſſauit, & peßimus quiſq; ad eam dignitatem per Herodem euectus eſt, conſulat Ioſephum lib. 20. Antiquitatum. Cæterùm agnoſcant Hebræi commutationem ſacerdotij, tum fuiſſe indicium & ſignum in foribus eſſe, uerum Meßiam pontificem* IESVM *Chriſtum ſaluatorem noſtrum. Colligamus ex his mentem & ſenſum Pauli. Tametſi naſcebantur Leuitæ, hoc eſt, ſacerdotij generis homines, tamen ad pontificium ſeu ſacerdotium non accedebant, niſi electi.*

Sic & Chriſtus. *Alteram collationis partē adducit, cuius ſenſum ex particula, Sic, ſimilitudinis nota intelliges: Ad hunc modum uidetur Paulus argumentari ex uocatione: Omnes ueri ſacerdotes neq; ambiunt, neq; ſeſe ingerunt ſacerdotio & honori: Sed uocantur à Deo. Et Chriſtus non ſeſe ingeßit ſacerdotio, ſed uocatus eſt à Deo dicente: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Sicut & alibi, Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedec. Ergo Chriſtus eſt uerus ſacerdos & pontifex. Prius teſtimonium, ſuperius 1. cap. expoſitum eſt: poſterius declarabitur in ſequentibus.*

Qui in diebus carnis ſuæ. *Probat Chriſtum uerum ſacerdotem argumento ab officio petito. In diebus carnis ſuæ, id eſt, quandiu hic uixit, orauit pro nobis, dum ſemper deſyderauit & ſitiuit noſtram ſalutem: maximè uerò in ſacrificio crucis, ut taceam de reliquis. Ergo uerus eſt ſacerdos.*

Cum clamore ualido. *Clamor ualidus non exaltationem uocis, ſed ingens deſyderium ſignificat.* Clamor Chriſti.

Exauditus eſt. *Chryſoſtomus reuerentiam ſeu uenerationem interpretatur, ad humanitatẽ referens: quòd Chriſtus homo ratione cogniti ſibi uerbi dignus erat, quem ueneraretur pater, adeò quòd non tam ex gratia patris exauditus eſt, quàm ob ſuam dignitatem: quippe qui dignus eſſet, qui pro ſui reuerentia & dignitate exaudiretur.*

Cùm eſſet filius Dei. *Cùm eſſet filius, non ſeruus, tamẽ afflictus eſt tanquã noxius ſeruus. Didicit obedientiã, & mortem, ut inobedientiã, & mortem ſua obedientia & morte interimeret, iuxta id, Factus eſt obediẽs uſq; ad mortem, mortẽ autem crucis.*

Et conſummatus, factus eſt omnibus &c. *Fructũ explicat clamoris & orationis IESV Chriſti, ut agnoſcamus Chriſtũ non ſolùm eſſe ſacerdotẽ, ſed quàm nobis ſit ſacerdos, ut fructum ſacerdotij eius in nobis ſentiamus. Et cõſummatus factus eſt, id eſt, factus eſt cõſummatio & perfectio. Quibus? obediẽtibus. Id eſt, omnibus credentibus in ipſum. Tam abſolutum & amplum fuit eius ſacerdotiũ, ut nihil in eo deſideres. Tam opulentum eſt, ut omnibus abundet, & ſit ſatis, omnes abſoluit & redimit, modò credant, dicente Baptiſta: Qui credit in filium, habet uitam æternã: Qui autẽ incredulus eſt filio, non uidebit uitam, ſed ira Dei manet ſuper eũ. Adeò conſummatũ & perfectum fuit illius ſacrificiũ, ut ſit cauſa ſalutis æternæ. Et non eſt in quoquam alio ſita noſtra ſalus. Ipſe enim factus eſt nobis à Deo ſapientia, iuſtitia, ſanctificatio & redẽptio.*

Iuxta ordinem Melchiſedec. *Quia de genere Leuitico non erat Chriſtus. Et quemadmodum ille Melchiſedec non fuit olei liquore ab homine delibutus, ſic nec Chriſtus quidem, ſed à Deo conſubſtantiali ipſi, ſpiritu ipſius offuſus eſt. Quia, ut ad Coloſ. 2. dicitur, In ipſo complacuit omnem plenitudinem diuinitatis inhabitare. Atq; ut ille rex fuit, ita & ille potitus eſt regno.*

De quo nobis grandis ſermo. *Dixerat appellatum, id eſt, ordinatũ Chriſtum à Deo pontificẽ ſecundum ordinẽ Melchiſedec: id eſt mediatorem, interceſſorem, placatorẽ, peccatorumq́; expiatorem. Hoc negotium de Chriſti ſacerdotio paululum ſuſpendit, ad aliud digrediens more oratorum. Quemadmodum enim obſcuriore loco oborto, auditoribus ſomnolentiã & torporẽ acriore aliqua exhortatione excutiunt: ita Paulus hoc loco dignitatem æterni ſacerdotij Chriſti probaturus, agit. In primis enim tarditatem illorum arguit: Conueniebat admodum ut Iudæos tarditatis & ignorantiæ taxaret, nam ob ceremoniarum aceruum (quibus premebãtur) ſemper humi reptabant, & oculos ad cœleſtia non erigebant: Deinde beneuolentiam captat & attentos illos reddit. Dicit difficilem ſermonem explicatu, non tam ad rei difficultatem oculos intendens, quàm ad eorum, quibus loquebatur, tarditatem. Hoc loco dat operam, ut auditorum ſegnitiem excutiat, & languidas flacceſcenteſq́; aures arrigere faciat.*

Vt enim cùm deberetis magiſtri eſſe. *Cauſam languoris & teporis eorum adducens, hos è ſomno excitat, ut apertis oculis lucẽ uideant, omni in primis ceremoniarũ lippoſitate, aquis (quæ cum ſilentio currunt) purgatis, & arrectis auribus myſteria de Chriſto attentiſſimè audiant. Non ſolùm uerò illorum ſegnitiem increpat, ſed & eandem tẽporis acceſſu exaggerat: huc omnino ſpectans ut proficiant, & in Euangelio promoueant, ne in eorũ album referantur, qui ſemper diſcentes, nunquã ad ueræ pietatis & ueritatis cognitionẽ perueniunt. Videtur ad hunc modum Paulus dicere: Si quis tempus, quo inter Chriſtianos uerſamini tanquã ſacrorum auditores, à quibus uel modico labore quæ ad pietatem & fidẽ in Chriſtum attinent, diſcere potuiſtis, ſpectet, iam alios docere debebatis: Tam illiberale eſt, ut tot annorum diſcipuli, nihil aliud didiceritis quàm aliorum eſſe diſcipuli, adeoq́; pueri elementarij. Aut ſi mauis ironicũs*

hæc pronuntiari: Velletis'ne ſemper puerilia doceri? & prima rudimenta? quin potius ad altiora capienda mentes erigite. Hoc tempus, hæc ætas aliam uitam, alios mores poſtulat, alium exigit profectum. Relictis nucibus, & ijs, quæ puerorum ſunt, adoleſcite in uirum perfectum, in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti.

Facti eſtis, quibus lacte opus ſit. Pergit Hebræos à torpore euocare. Idq́; facit peruenuſta allegoria, qua alludit ad alphabetarios & abecedarios, ſiue elementarios pueros, quibus traduntur rudimenta & primordia, qualia ſunt apud Dialecticos & Grammaticos, Porphyrij Iſagogæ, & Donati rudimẽta. Elementa exordij ſermonum Dei, uocat primordia illa, quibus imbuũtur primò Chriſtiani. Oportet baptizeris & fias Chriſtianus, diſcas orationẽ Dominicam, ſalutationem Angelicam & ſymbolum Apoſtolorum, adeas ædem ſacram, illhic flectas genua, iunctis & erectis manibus euchariſtiam, hoc eſt, IESVM Chriſtum in ſacroſancta miſſa ex animo adores. Hæc ſunt primordia ſummã Chriſtianiſmi habentia. Paulatim dum prouehetur ad altiora, docebis illum fidem, ſpem, charitatem, aduentum Chriſti, ſacerdotium Chriſti, iuſtificationem, & alia, quibus in uirum perfectum in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti prouehetur, ut non amplius ſit puer, qui fluctuet, & circunferatur quouis uento doctrinæ, Epheſ. 4.

Omnis enim qui lactis eſt particeps. Hic locus planè arguit eos, qui adclamant ab omnibus laicis arcanos & ſacros libros legendos eſſe, & in uulgarem & uernaculam linguam transferendos. Huiuſmodi obtrectatoribus ſacer Theologiæ Pariſienſis ſenatus, reſpõdet hac cenſura, Teſtantur ſacra eloquia ſimplices eſſe tanquam paruulos, quibus, autore Paulo ad Hebr. 5. cap. lacte opus ſit. Non enim ſolidam adhuc eſcam ferre ac digerere poſſunt. Perfectorum ſi quidẽ ſolidus eſt cibus, eorum qui pro ipſa conſuetudine exercitatos habent ſenſus ad diſcretionem boni & mali. Quapropter non eſt mediũ aptum huiuſmodi ſimplicibus, quòd indiſcriminatim quoſuis ſacros libros legant in linguam uernaculam translatos, ſed conuenientiſſimum eis medium Eccleſia conſtituit, auditionem ſcilicet uerbi Dei, & frequentationem prædicationum eius. Neq; eis obiter interdicit, uſu quorundam ſacrorum librorum, qui cum explicatione conuenienti ædificationi morum ſint accommodi. Si ſic tamen tales libri ab ipſis legantur piè ac ſobriè citra ſupercilium & arrogantiam, ut non inde contemnant prædicationes, nec à crebra uerbi Dei auditione retrahantur. Cenſura Senatus theologiæ Pariſienſis.

Expers eſt ſermonis iuſtitiæ. Id eſt, iuſtificationis. Nec bene doceri poteſt, iuſtificationem à Chriſto petendam: cùm Chriſti diuinitatem ignorat, & Chriſtum neq; fateatur, neq; agnoſcat Deum eſſe. Aut expers iuſtitiæ ſeu ſupernæ philoſophiæ non ſuſcipit ſummam uitam & integram. Iuſtitię expers.

Exercitatos habent ſenſus. Obſerua: quia oportet exercitari auditum noſtrum frequenti auditione diuinarum ſcripturarum, ut nulla nouitate expaueſcamus.

CONCILIATIO.

VIDETVR hæc autoritas, Filius meus es tu, ego hodie genui te: rei propoſitæ non conuenire. Habet ſanè Paulus hoc loco Chriſtum conſtitutum in pontificem eſſe à Deo promiſſum, oſtendere. Hoc uerò teſtimonium planè affertur, & docet, à Deo eſſe hunc primogenitum. RESPONDEO genituram hanc multum ad rei confirmationem ualere, quòd à Deo ſit in pontificem conſtitutus. Proinde & illud aduerte, quòd cùm in Pſal. 109. iam dixerit Deus, Ex utero ante Luciferum genui te. Et paulò poſt illud adiecerit, Tu es ſacerdos in æternum, ſecũdum ordinem Melchiſedec. hoc Prima.

loco

loco Paulum quæ pſalmis his utriſq; de natiuitate ſunt dicta coniunxiſſe, perinde ac ſi dicat, Nequaquã uelim de alio quouis dictum id ſuſpiceris, Tu es ſacerdos in æternum ſecũdum ordinem Melchiſedec, niſi de eo & ſolo, qui ſit ante Luciferum genitus. Solus Chriſtus eſt, de quo dicitur, Ego hodie genui te. & , Ante Luciferum, id eſt, ab æterno filius Dei genitus. Sed quo pacto hic, in æternum dicit? Quia uel in præſenti & corpore ipſo, quod ille noſtri gratia immolauit, pro nobis etiam intercedit apud Deũ ipſum & patrem, id eſt, quæ ille pro nobis perpeſſus eſt, profert, ut patrem exoret, eundemq; hoc modo alloquitur (ait Theophylactus,) Vnigenitus tuus hæc tolerauit, miſerere itaq; horum pro quibus ipſe pati ſuſtinuit. Vel in æternum dicit, quia quotidie offertur per Dei miniſtros oblatio Chriſtum Dominum & pontificem habens.

Secunda. QVID hic Paulus, ait de Chriſto, Qui in diebus carnis ſuæ exauditus eſt pro ſua reuerentia: cùm Dauid Pſal. 21. in perſona Chriſti dicat, Deus Deus meus, ut quid dereliquiſti me? Clamabo per diem & non exaudies? RESPONDEO, Exauditus fuit: quia ſua oratione & oblatione reconciliatum fuit genus humanum. Quod autem ex Dauide adducitur, Dico, Deus Deus meus, reſpice in me, id eſt, condole mihi, qui ſemper reſpexi in te, cum omni reuerentia faciens quæ tibi ſunt placita, Quare me dereliquiſti: id eſt, Cur ita te habes circa me quaſi uiderer omnino à te ſeparatus & relictus inter iſtos impios Iudæos ſanguinis mei ſitibundos? Et hoc clamabat Eſaias 53. Nos putauimus eum quaſi leproſum & percuſſum à Deo, & humiliatũ. Clamabo per diem. quia in die paraſceues clamauit, Deus Deus meus, &c. Seu Eli, Eli, &c. Et non exaudies, ſupple minuendo corporis mei dolorem animiq; triſtitiam. Aduerte, Oratio eſt petitio decentium à Deo. Aiunt Auguſt. & Damaſcenus, Licet ea petere quæ licet deſyderare. Chriſtus autem nũquam petiuit à Deo indecẽs, aut illicitum. Quare quicquid Chriſtus abſolutè petiuit ſeu orauit, id eſt, quicquid ex deliberata uoluntate petiuit, obtinuit. Ioan. 11. Pater, gratias ago tibi, quoniam audiſti me. Ego autem ſciebam quia me ſemper audis. Sed quæ hic petiuit apud Dauidem ubi dicitur, Et nõ exaudies, non abſolutè petiuit. Petijt etenim adpoſita conditione, Pater, ſi poßibile eſt. Quæris, Quare Chriſtus uoluit has à ſe fieri petitiones, quas non exaudiendas ſciebat? RESPONDEO, primò ut oſtenderet uerè ſe incarnatum atq; paßibilem. Secundò ut nos doceret ne fatigemur, aut deſperemus dum ſtatim nõ exaudimur: ſed eius exemplo omnia committamus beneplacito Dei, certiores quoniã ipſi cura eſt de nobis. Matth. 6. Nolite ſoliciti eſſe, &c. Maximè igitur exauditus eſt pro ſua reuerentia in his quæ petiuit abſolutè: quamuis non fuerit exauditus quantum ad naturalem ſuæ humanitatis appetitum ſecundum ſe conſyderatum: quoniam naturaliter abhorruit mortem. Reuera abſolutè uoluit mori pro ſalute noſtra. Quod re ipſa docuit, quando ſeſe obuium liber & uolens dedit inimicis poſt illam trinam orationem in horto factam, cùm Iudæis dixit, Quem quæritis?

Oratio. *Chriſtus ſemp exauditus.*

Tertia. QVID hic Paulus memorat Chriſtum didiciſſe obedientiam patri obediendam, dum crucem tulit: qui uſque ad mortem fuit patri obediens, ut decet uerum & bonum filium, imò antequam pateretur crucem ſemper moram geſsit in omnibus patri. Lucæ 2. Quid eſt quod me quærebatis? neſciebatis quia in his quæ patris mei ſunt oportet me eſſe? RESPONDET Chryſoſtomus, Agnoſce hoc dictum de incarnatione. Quod enim Dei filius ab æterno cognouerat, Vbi uerbum caro factum eſt, & naturam aſſumpſit humanam, notitia experimẽtali agnouit, ſeu expertus eſt patri obedire uſq; ad mortem. Nec antea hanc experientiam, ſiue hoc cognitionis genus agnouerat: quippe

quippe qui neque infirmitates noſtras, neque crucem perpeſſus erat.

DICTIO.

PONTIFEX *ſacer magiſtratus (ut inquit Sceuola) à poſſe & facere dictus. Vel, ut ait Varro, à pōte: quia Sublicius à pōtificibus factus eſt primùm, & reſtitutus ſæpe.* Pontifex

AARON *ſummus pontifex & ſacerdos, frater Moyſi, uel rectius Aharon poteſt interpretari mons ſiue montanus.* Aaron.

MELCHISEDEC *Latinè rex iuſtitiæ dicitur. Baptiſta Mantuanus inflexit dicens, Melchiſedecis erat &c.* Melchiſedec.

ELEMENTA *ſunt primæ literarum notæ.* Elementa.

LAC *tropo ſacræ ſcripturæ, ut docet Ambroſius libro de inſtitutione uirginis, humiliorem doctrinam & de minimus differentem ſignificat. Eò uocatur lac, quia nutriat creſcereq́ faciat paruulos uſque in menſuram Chriſti.* Lac.

Iuſtus ſemel confirmatus, non facilè cadit.

CAP. VI.

Intermittentes inchoationis]: omiſſo, qui ſu Chriſto rudes inchoat, ſermone

QVapropter intermittentes inchoationis Chriſti ſermonem, ad perfectionem feramur, non rurſum iacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis & fidei ad Deum, baptiſmatum, doctrinæ, impoſitionis quoque manuum, ac reſurrectionis mortuorum, & iudicij æterni. Et hoc faciemus: ſi quidem permiſerit Deus. Impoſsibile enim eſt eos qui ſemel ſunt illuminati, guſtauerunt etiam donum cœleſte, & participes facti ſunt ſpiritus ſancti, guſtauerunt nihilo minus bonum Dei uerbum, uirtutesq́ ſeculi uenturi, & prolapſi ſunt: rurſus reuocari ad pœnitentiam, rurſum crucifigentes ſibimetipſis filium Dei, & oſtentui habētes. Terra enim ſæpe uenientem ſuper ſe bibens imbrem, & germinans herbam opportunam illis à quibus colitur: accipit benedictionem à Deo. Proferens autem ſpinas ac tribulos: reproba eſt, & maledicto proxima, cuius conſummatio in combuſtionem. Cōfidimus autem de uobis dilectiſsimi meliora & uiciniora ſaluti: tametſi ita loquimur. Non enim iniuſtus Deus, ut obliuiſcatur operis ueſtri & dilectionis quam oſtendiſtis in nomine ipſius, qui miniſtraſtis ſanctis & miniſtratis. Cupimus autem unumquenque ueſtrum eandem oſtentare ſolicitudinem, ad expletionem ſpei uſq́ in finem: ut non ſegnes efficiamini, uerùm imitatores eorum qui fide & patientia hæreditabunt promiſsiones. Abrahæ nanque promittens Deus: quoniam neminem habuit per quem iuraret maiorem, iurauit per

1.Pet.1.d

Deficientes à fide nulla alia hoſtia expiantur quàm Chriſti.

Rurſum] ab integro

Oſtentui] ludibrio

Terra benedicta & maledicta.

Conſummatio in combuſtionē.] exitus huc tendit ut exuratur.

Dilectionis] laboris ex charitate ſuſcepti

Expletionem ſpei uſq́ in finem:] plenam ſpei certitudinem, uſque ad perfectionem

Iuramēto promiſit Deus ſalutem, ut ſimus certi.

Gene.22.c

ſemet

ſemetipſum, dicens, Niſi benedicens benedicam te: & multiplicans multiplicabo te. Et ſic longanimiter ferens, adeptus eſt repromiſſionem. Homines enim per maiorem ſe iurant: & omnis controuerſiæ eorum finis ad confirmationem, eſt iuramentum. In quo abundantius uolens Deus oſtendere pollicitationis hæredibus immobilitatem conſilij ſui: interpoſuit iuſiurandum. Vt per duas res immobiles quibus impoſſibile eſt mentiri Deum: fortiſſimum ſolatium habeamus qui confugimus ad tenendam propoſitam ſpem, quam ſicut ancoram habemus animæ tutam ac firmam, & incedentem uſque ad interiora uelaminis. Vbi præcurſor pro nobis introijt IESVS, ſecundum ordinem Melchiſedec Pontifex factus in æternum.

Iuramentum.

Spes.

Sic longanimiter ferens] ita cũ patiẽter expectaſſet.

Quiapropter intermittentes. *Paulus ait ſe omittere ſermonẽ illum, quo primum inſtituuntur rudes in Chriſto, nempe eum, qui eſt de pœnitentia; hoc eſt, primum admonentur ut relinquant uitam priſtinam & ueterem illum hominem, renaſcituri in Chriſto per baptiſmum. Non parum refert agnoſcere qualis ſis, qualia etiam tua ſtudia, ne philautia (à qua omne malum pendet) ducaris. Hoc beneficij confert pœnitentia, quã in primis hoc loco Paulus, Sic Ioannes Baptiſta, Sic ipſe Dominus* IESVS, *Sic Apoſtoli Chriſti omnes prædicarunt, & ab hac prædicationẽ ſuam orſi ſunt. Vnde in prouerbium abijt ab omnibus celebratiſſimũ, Noſce teipſum, quod (ut in Charmenide teſtatur Plato) pro foribus templi Delphici, ab Amphictyonibus inſcriptum, ueluti dignum Deo uiſeretur. Et huc fortaſſis meritò quis retulerit legẽ, per quam (ut Paulus ait) exiſtit cognitio peccati, deinde de fide in Chriſtũ condiſcunt, quid ſit credendum, deinde his traditis ſuccedit baptiſma, cuius myſteria tum demum aperiuntur. Poſt hæc docentur de ſacramentis fidei noſtræ, & parantur ad accipiendum ſpiritum ſanctum, alij per impoſitionem manuum in confirmatione, alij in ſacris ordinibus recipiendis & huiuſmodi, ſubinde de reſurrectione mortuorum & iudicio æterno. Aduerte, ex operibus mortuis pœnitentiam, dicit, Satanæ operum repudiationem. Nam ſi præteritorum quempiam nihil pœniteat, quo pacto præſentia aggredietur? & in Chriſto noua fiet creatura? Reuera non fiet. Inchoatio & fundamentum, ait Chryſoſt. eſt fides, ſine qua nihil boni apprehenditur. Sed hic immanendum non eſt, non minus quàm puero in prioribus elementis, ſed ad perfectionem contendendum, ad quam feramur de perfectioribus uos inſtituentes, ſcilicet de afflictionibus patiẽter ferendis, de Chriſti æterno ſacerdotio & eius diuinitate uerba faciẽtes. Et hoc faciemus, ſiquidem permiſerit Deus. Hoc eſt, ſi diuina gratia adiuuemur, ſine qua nihil boni poſſumus. Hic enim textus referendus eſt ad id quod præceſſit, Ad perfectionem feramur. Baptiſmatũ dixit in plurali numero iuxta morẽ Hebræorũ quibus multi baptiſmi erãt: nobis unus eſt, ſicut & unus Deus, & una fides. Fieri tamẽ poteſt, ut pluraliter dixerit baptiſmatũ, eo quòd tertio intingi ſolebãt pueri. ac ſi diceret, Nõ loquor de puerilibus baptiſmis & rebus, uel qualia ſolent ab ijs qui baptizantur, primo accipi. Perfectiora & ardua magis uos doceo. Mortẽ Chriſti, & reſurrectionẽ Chriſti in ſe habet baptiſmus: in quo ardua & diuina latent myſteria.*

Elenchus fidei.

Illumi

Illuminati ſunt. *Id eſt, baptizati ſunt. Nam ueteres ſacramentum baptiſmi ſacramentum illuminationũ uocabant. Idq́; præfigurare uolebant facibus, quas præferebant, hunc morem hactenus religioſè obſeruarunt Chriſtiani. Item guſtus cœleſtis dictus eſt baptiſmus, quod alij expreſſerunt porrectione ſalis, alij mellis. Rurſus dictus eſt participium ſpiritus ſancti, id quod ſacro Chriſmate ſignificare uoluerunt. Obſerua hoc loco, quam multis nominibus circunſcriptiuè ſiue paraphraſticè nobis baptizatos deſignare uoluerit: Qui illuminati ſunt, Qui guſtauerunt donum cœleſte, Qui participes facti ſunt ſpiritus ſancti, Qui guſtauerunt bonum dei uerbum.*

Baptiſmus illuminatio dict⁹.

Rurſus renouari. *Hic locus à quibuſdam intelligitur de peccato ad mortem, ſeu de blaſphemia in ſpiritum ſanctum, quam non remittendam dixit Chriſtus neque in hoc ſeculo neque in futuro, Marci 3. Quæris, quod eſt illud peccatum ſeu blaſphemia? Eſt quando aperta Dei ueritas uidetur, ita ut uictus ſis apud temetipſum in tuo corde & conſcientia, quod res ita habet, & aliter eſſe nequit, & tamen impiè audes dicere & contrà contendere hoc non eße uerum, non eſſe à Deo, eſſe peruerſum, eſſe à Diabolo. Qua horrenda blaſphemia non uereris gladium Domini contra te ſtantem, quaſi etiam tibi impunè liceat pugnare uoluntariè contra Deum. Hæc ex Marci 3. cap. uides, ubi manifeſtum opus Dei contra conſcientiam tribuebant ipſi Beelzebub. Vnde poſtquam Euangeliſta ſcripſit uerba Chriſti, Qui blaſphemauerit in ſpiritum ſanctum, non habebit remißionem in æternum: addidit, Quoniam dicebant, ſpiritum immundum habet. Quòd ſi Chriſtus hæc dixit de alijs qui impij erant, & ſuſcipere ueritatem nolebant; ſed manifeſtam, ita ut negari non poßet, impugnabant: Quid accuſamus hunc noſtrum autorem quòd condemnat illos qui non externis uerbis, aut externis miraculis ſolum, ſed intus in corde illuminati guſtauerunt donum cœleſte, accepto ſpiritu ſancto, guſtaueruntq́; bonum Dei uerbum ac uirtutes & efficaciam regni Dei: & tamen ab his omnibus retro labuntur, & blaſphemant gratiam tanto ſpiritus teſtimonio agnitam? Id quod infrà cap. 10. uocat uoluntariè peccare. Certè impoßibile eſt, id eſt, ualde difficile eſt, hos renouari ad pœnitentiam: quia penè à Deo deſeruntur. À Cyrillo & alijs ſacris doctoribus non eſt abeundum, qui aiunt hunc locum intelligi de baptiſmo. Nam de ea pœnitentia baptiſmatis intelligi ſatis indicat uerbum ἀνακαινώσεως, id eſt renouationis, quando per baptiſmum uerè ab omni prorſus culpa & pœna liberi fiunt. Et hoc maximè indicat ſequens textus, Rurſum crucifigentes ſibimetipſis filium Dei. Baptiſmus enim eſt nobis uice crucis Chriſti, Roma. 6.*

Blaſphemia.

Baptiſmus non repetundus.

Et oſtentui. *Oſtentui habere, eſt infamare, traducere, ut in Matth. ſiue ludibrio habere. Qui ergo uult rebaptizari, oſtentui habet Chriſtum, hoc eſt, ſecundò Chriſtum crucifigere quærit (ait Ambroſius in hunc locum) qui crucifixus eſt, & mortuus, & uictor mortis reſurrexit, atque cum triumpho gloriæ cœlos aſcendit. Sicut enim ſemel Chriſtus mortuus eſt carne in cruce, ſic nos ſemel morimur in baptiſmate, nõ carne, ſed peccato. Atque ſicut ille iterum mori non poterit, ita nec nos baptizari poſſumus, niſi ſi ritaßis lacrymis pœnitẽtiæ, non lauacri regeneratione. Hactenus uerba Ambroſij. Qui ſecundò uult baptizari, credit Chriſtum pro ſe non fuiſſe crucifixũ. Quare quantum ad ſe attinet, quærit ut denuo crucifigatur, ut mors Chriſti ſecunda ſibi applicetur per baptiſmum.*

Oſtentui habere.

Terra enim. *Cohortatur Hebræos Paulus ad piam ſedulitatẽ, argumẽto à ſimilitudine petito: intelligens per terram auditores. Per imbrem fœcundans Dei uerbum.*

Per

Per fructus, opera iuſtitiæ, Per tribulos autem perfidiam & iniquitatem. Videtur hic eſſe Pauli ſenſus: Niſi ſtudioſi auditores fueritis, habueritisq; uberiorem Chriſti cognitionem, non ſolùm pueris ſimiles eſtis, quibus lacte opus eſt & rudimentis, ſed & terræ ſterili & maledictæ, quæ diu culta, tamen uſque infrugifera permanet, tribulos pro frugibus producit, & nullam ad cultorem tranſmittit utilitatem. Ergo opera iuſtitiæ operemini, ut benedictionem à Deo conſequamini, ne per ueſtram ſegnitiem, meratis maledictionem.

Illis à quibus colitur. *Græcis eſt, per quos & colitur. Vt intelligas fructũ redděndum non quibuslibet, ſed iis quorũ opera culta eſt terra: id enim efficit cõiunctio addita. Similia his penè legimus Matth. 13. Luc. 13. Ioan. 15. unde deſumpta uidentur.*

Confidimus autem. *Mitigat comminationem & reprehẽſionem, ne ex prædictis interpretentur ſeſe damnari, ſed intelligant ſe commoneri, ne ſecuri abijciant Chriſtum. Hæc præmollitio non abſimilis eſt ei quam Petrus Act. 3. apud Iudæos dixit; Et nunc ſcio fratres quòd per ignorantiam feciſtis.*

Non enim iniuſtus Deus. *Præmollitioni addit ſpem, quam induit de ſalute ipſorum, argumento à commendatione operum & profectu ipſorum, petito. Hortatur ut pergant in Chriſtiana religione. Perſeuerantia enim certitudinem de ſalute ſecum uehit. Hoc ut perſuadeat commẽdat illos, quòd laus plurimum uirtutis habeat in perſuadẽdo. Natura enim comparatum eſt, ut nemo tam demiſſo animo ſit, cui laudibus non erigatur & aſſurgat animus. Commendat illorum opera, maximè charitatem, qua pauperibus inſeruierunt, & egenis ſuppeditauerunt de ſuis facultatibus. Certè agnoſco (inquit) fructus non contemnendos terræ ueſtræ, quos non feciſtis coram hominibus, ut mundo placeretis, ſed in nomine Domini. Id eſt, ipſi Deo impartiti eſtis ueſtros fructus, qui in Euangelio dicit, Quod uni ex minimis iſtis feciſtis, mihi feciſtis.*

Cupimus autem. *Argumento à pietate & amore (quem erga illos habet) itẽ ab exemplo maiorum, cohortatur illos ad perſeuerantiam & animi conſtantiam. Quaſi diceret, Quod paulò antè duriuſculè ſum uobis loquutus, non eò ſpectant tenduntq; uerba mea, ut in animos ueſtros inducatis, me in ea eſſe ſententia, qua mihi perſuadeã, uos eſſe ſpinas igni debitas: Sed huc tendunt mea uerba, ut perſeueretis in religione Chriſtiana, quã didiciſtis, & operibus bonis in nomine Domini confirmatis, excutientes omnem inconſtantiam & ſegnitiem ab animis ueſtris. Depulſo enim animi languore alacriores eritis ad ardua & ſublimiora iſta myſteria audienda. Ergo auitam fidem habete, maiores imitemini, & unuſquiſque ueſtrum idem ſtudium præſtet ad certificationem ſpei uſque in finem, quod ſtudioſiſſimè præſtiterunt ſancti patres maiores ueſtri, qui fide uiua & longanimitate conſtantes conſequuti ſunt promiſſiones ſibi factas. Promiſſiones hic uocat res promiſſas, per enallagen.*

Abrahæ nanq; promittens. *Singulari exẽplo de Abrahamo, qui præ aliis excellẽti fide & longanimitate clarus, promiſſionũ compos factus eſt, partim hortatur Hebræos ad cõſtantiam, & in religione Chriſtiana perſeuerantiã. Partim, ut unde digreſſus erat, redeat ad ſcopum totius epiſtolæ: maximè ob dictũ Dauidis, iurauit Dominus, & non pœnitebit eum, tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech. Videtur eſſe Pauli ſenſus: Quia Chriſtus iureiurando conſtitutus eſt ſacerdos, tutiſſimè illi confiditur: eſto per patientiã mora aliqua ferenda ſit, donec ingrediamur. Neque enim meliores ſumus Abrahã. Ergo cùm ille crediderit Deo iuranti, & de promiſsionibus nõ dubitauerit: multò magis nos credamus, & longanimes nos præſtemus,*

tantum

tantum habentes ſacerdotem & pontificem.

Niſi benedicens. *Niſi, hoc loco confirmantis eſt & iurantis. Nihil enim aliud eſt iuſiurandum quàm uehemens cõfirmatio. Magnum iuramentum eſt quod fit per reticentiam, in quo ſubaudiendum eſt, Non ſim qui ſum: id eſt, nõ ſim deus, niſi, &c. Quid per Benedicere intelligat, ipſe per expoſitionem aperit cùm dicit, Et multiplicans multiplicabo te.*

Niſi, particula cõfirmantis eſt.
Iuſiurandum quid eſt.
Immobilitas apud Deum.

Vt per duas res. *Hæ duæ res apud Deũ immobiles & immutabiles ſunt, promiſsio & iuramentum. Eſt Deus uerax, ſeipſum negare non poteſt qui ueritas eſt. Deus per ſemetipſum iurat, non autem homo qui ſui poteſtatem non habet.*

Et ſic longanimiter. *Benedixit Deus Abrahæ, cui promiſit ſemen, in quo benedicerentur omnes gentes. Non in Iſmaële, ſed in Iſaac uocatum eſt illi ſemen. Poſt natum Iſaac, Abraham uixit LXXV. annis, miſitq́; filios in Orientem, ancillam cum Iſmaele eiecit, ſeruans ſibi Iſaac filium promiſsionis. Atq; ad hunc modum promiſsionem ſenſim impleri uidit, non tamen perfectè in carnalibus filijs: ſed in Chriſto benedicto adimplendam cognouit.*

Homo quare per ſe non iurat.

Propoſitam ſpem. *Spẽ accipit Paulus hoc loco pro re ſperata. Obiectũ ſpei eſt Deus ipſe: Veritas eius IESVS Chriſtus, quem uenuſtiſsima alluſione uocauit anchoram animæ & tutam & firmam. Nam ſub eius præſidio tuti degimus, & ſolido innixi fundamento firmiter aduerſus omnia mala ſtamus. Sicut adueniente tempeſtate, miſſa anchora certi de quiete & ſtatione nauis ſunt nautæ: ita nos ſpe & conſolatione, quam habemus in hac ærumnoſa uita, & plena undiq; periculis, anchoram in cœlum immittimus, certi, ne portas quidem inferorum nobis præualere poſſe. Pij etſi in terra ſunt, non tamen in ea habitant, quorum conuerſatio in cœlis eſt: ubi quia theſaurũ ſuum ſciunt, habent & cor ſuum. Nauis ubi appulit, in portu & extra periculum eſt, licet adhuc ſit in mari: ita & nos ſi credimus in Chriſtum, certi ſumus de ſalute: tranſiuimus enim de morte ad uitam.*

Incedentem uſque. *Hoc eſt, introëuntem & nos ducentem in regnum Dei æternum. Vel quæ anchora non hæret in luto, ſed in cœlo fixa eſt, ubi eſt Chriſtus ad dexteram Dei patris. Alludit ad ingreſſum pontificis intra uelum.*

Vbi præcurſor. *Chriſtus primogenitus ex mortuis & primitiæ reſurgẽtium, eſt ſpes noſtra tutiſsima, ut poſsimus tutò illi fidere, & omnia noſtra fideliter committere, prior intrauit in ſancta ſanctorum ad dexteram Patris, ut uerus noſter pontifex, præceſsit ille noſtri gratia. Iam præcurſor, alicuius ſit præcurſor opus eſt: ergo ſubſequemur & nos. Nam ubi caput, illhic non deerunt membra. Prior ergo ingreſſus eſt, ut non dubitemus nos ingreſſuros, ſi illi fiducia adhæſerimus: qui abunde facit ſatis ad ſalutem omnium, aduocatus & pontifex pro nobis ſedens ad Dei patris dexteram.*

Secundum ordinem, &c. *Hoc ſacerdotium non eſt temporale, ut Aaron, ſed æternum. Eſt enim hic noſter Pontifex maior eo, qui in ueteri lege fuit, non moribus tantùm, ſed etiam loco & tempore & teſtamento & perſona. Rogabis fortaſſe, Quis fuit hic Melchiſedec, ſecundum cuius ordinem eſt noſter pontifex Chriſtus. Huius excellentiam explicabit ſequens cap.*

Sacerdotij Chriſti excellẽtia.

CONCILIATIO.

HIC *locus, impoſsibile eſt eos, qui ſemel ſunt illuminati, &c. rurſus renouari ad pœnitẽtiã: pugnare uidetur cum eo qui ſcribitur* Prouerbiorum 24. *Septies in die cadit iuſtus, & reſurget.* NIHIL *pugnantiæ reperitur in his. Nam hic pœnitentiam*

Prima.
Pœnitentia & baptiſmus.

uocat baptiſma, quod maximè exprimit ſequens textus, qui ſi non adderetur, & huius epiſtolæ non eſſet tanta autoritas, cenſeretur hic locus hæreſeos planè ſuſpectus. Sed ait, impoßibile eſt eos qui prolapſi ſunt, rurſus renouari ad pœnitentiam, rurſum crucifigentes ſibimetipſis filium Dei. Quoniam addit recrucifigētes, explanat quæ eſt illa pœnitentia, nempe baptiſmus. Nam baptizamur in morte Chriſti, & conſepelimur illi per baptiſmum, Ad Rom. 6. Et emergimur è baptiſmo in nouitatē uitæ conreſurgētes Chriſto. Porrò ſicut ſemel Chriſtus mortuus eſt & reſurrexit, non amplius moriturus: ita ſemel debet mihi crucifigi, & cum illo ſemel debeo conſepeliri, ut per baptiſmum tantùm ſemel renouer reſurgens cum illo ad nouam uitam. Alius autem locus ex prouerbijs explicat hominis pronitatem ad peccandum: Cui data & conceſſa eſt pœnitentia, ſeu à priore mala uita reſipiſcētia per gratiam IESV Chriſti, qui uult omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitionem ueritatis uenire. Aduerte, Eſt baptiſmi propriū homines innouare: ſicut propheta ait Pſal. 102. Renouabitur, ut aquilæ, iuuentus tua. Pœnitentiæ autem officium eſt, à uetuſtate eruere.

Secunda. SPECIEM *pugnantiæ uidentur habere hi loci, Longanimiter ferens, adeptus eſt repromißionem. & infrà 11. cap. Hi omnes teſtimonio fidei probati, non acceperunt repromißionem.* RESPONDEO, *Non iiſdem de rebus hic & illhic diſſerit Paulus. Hic quidem mentionem facit de his quæ in uita hac promittuntur, quæ poſt diuturnum tempus adeptus eſt Abraham: illhic uerò de cœleſtibus, quæ neq; Abraham neque cæteri, quorum mentionem facit illud 11. cap. conſequuti ſunt, quoad Chriſtus reſurgēs conſcendit ad Dexteram Dei patris.*

Tertia. QVID *hic Paulus ait, homines per maiorem ſui iurare: cùm ipſe per ſuam conſcientiam (quæ non erat maior Paulo) ad Roma. 9. Veritatem dico uobis, teſtimonium perhibente conſcientia mea, iurauerit?* Iurant homines. IVRANT *homines quandoque per creaturam propter diuinæ ueritatis ueſtigium in ea refulgens: hoc modo tota res præcipuè Deo defertur. Facit ad hoc quod ſcribitur Matth. 23. Qui ergo iurat in altari, iurat in eo & in omnibus quæ ſuper illud ſunt. Et quicunq; iurauerit in templo, iurat in illo, & in eo qui habitat in ipſo. Et qui iurat in cœlo, iurat in throno Dei, & in eo qui ſedet ſuper eum.*

Quarta. NON *ſatis cohærere uidetur hic Paulus, immobilitatem tum iuramenti tum conſilij diuini producens, cum Hieremia 18. cap. Repente loquar (ait ille) aduerſum gentem & aduerſus regnum: ut eradicem & deſtruam & diſperdam illud, Si pœnitentiā egerit gens illa à malo ſuo quod loquutus ſum aduerſus eam, agam & ego pœnitentiā ſuper malo quod cogitaui ut facerem ei.* Iuramentum. Diuinum. IVRAMENTVM *diuinum abſolutum & cathegoricum immobilitatem & neceßitatem indicat: non autem comminatorium & conditionatum, ut ita dicam. Quod de Dei pœnitentia obijcitur, propriè Deo non conuenit pœnitentia, ſicut nec ira. 1. Regum 15. Porrò triumphator in Iſraël non parcet, & pœnitudine non flectetur. Neque enim homo eſt ut agat pœnitentiam. Sed quia aliquando ſcriptura modo hoc loquendi, Deum pœnitet, utitur: audiendus eſt Auguſtinus libro uno de eſſentia diuinitatis, parte 4. a. dicens, Pœnitere Deus dicitur, non quòd more hominum pro tranſactis operibus ſuis pœniteat. Qui enim omnia nouit antequàm fiant, pro præteritis factis ſuis pœnitere non poteſt. Sed pœnitentia Dei eſt, ſta*Pœnitentia. Dei.*tuta mutare, & quod prius aliter inchoatum fuerat in aliud mutare: id eſt, aut de bono exigentibus culpis in malum, ſicut de Saule legitur 1. Reg. 15. pœnituiße Dominū, quòd conſtituit eum regem. Et ſicut uidemus nunc in populo Iudæorum factum, qui*

cùm eſſet populus Dei, ob impietatem ſuam facti ſunt ſynagogæ Satanæ. De malo uerò *in bonum, ſicut accidit in populo Gentium, qui antè non populus Dei, nunc autem per gratiam Chriſti populus Dei effectus eſt. Hanc mutationem de bono ad malum, ſiue de malo ad bonum, quæ occulto, iuſtoq; iudicio Dei, ſeu per ſeueritatem iuſtitiæ, ſeu per miſericordiam eius fiat, pœnitentiam Dei dicimus. hæc Auguſt.*

DICTIO.

OSTENTARE *pro oſtendere ſiue mõſtrare, exhibere, præſtare. Nam oſtentare uix alibi reperies in bonam partem acceptum.* Oſtentare.

INCHOATIO *primordium dici poteſt: utpote de catechumenis initiandis & inſtituendis, qui adhuc rudes ſunt in Chriſto.* Inchoatio.

Melchiſedec figura Chriſti ſacerdotis. CAP. VII.

Christus eſt ſacerdos noſter ſecundum ordinem Melchiſedec.
Gene. 14. d

HIc enim Melchiſedec, rex Salem, ſacerdos Dei ſummi, qui obuiauit Abrahæ regreſſo à ſede regum, & benedixit ei, cui & decimas omnium diuiſit Abraham. Primum quidem qui interpretatur rex Iuſtitiæ: deinde autem & rex Salem, quod eſt rex pacis, ſine patre, ſine matre, ſine genealogia, neq; initium dierum neque finem uitæ habens, aſſimilatus autem filio Dei, manet ſacerdos in perpetuũ. Intuemini autẽ quãtus ſit hic, cui & Decimas dedit de præcipuis Abraham patriarcha. Et quidem de filijs Leui ſacerdotium accipientes, mandatum habent decimas ſumere à populo ſecundum legem, id eſt à fratribus ſuis: quanquam & ipſi exierint de lumbis Abrahæ. Cuius autem generatio non annumeratur in eis, decimas ſumpſit ab Abrahã, & hunc, qui habebat repromiſsiones, benedixit. Sine ulla autem contradictione, quod minus eſt à meliore benedicitur. Et hic quidem, decimas morientes homines accipiunt: ibi autem conteſtatur quia uiuit. Et (ut ita dictum ſit) per Abraham, & Leui, qui decimas accipit decimatus eſt. Adhuc enim in lumbis patris erat, quando obuiauit ei Melchiſedec. Si ergo conſummatio per ſacerdotium Leuiticum erat (populus enim ſub ipſo legem accepit) quid adhuc neceſſarium fuit ſecundum ordinem Melchiſedec alium ſurgere ſacerdotem, & non ſecundum Aaron dici? Tranſlato enim ſacerdotio, neceſſe eſt ut & legis translatio fiat. In quo enim hæc dicuntur: de alia tribu eſt, de qua nullus altario præſtò fuit. Manifeſtum eſt enim quòd ex Iuda ortus ſit Dominus noſter: in qua tribu nihil de ſacerdotibus Moyſes locutus eſt. Et amplius adhuc

Sine patre, ſine matre, &c.] Ignoti patris, ignotæ matris, ignoti generis. præcipuis] ſpolijs

Abraham.

Meliore] maiore
Morientes] Qui moriuntur
Conteſtatur quia uiuit.] Is de quo teſtatũ eſt quòd uiuat.
Dictum ſit] Loquar.
Sub ipſo] Vel, per hoc

In quo enim] Nam is de quo

Leuiticum ſacerdotiũ abrogatum.
Chriſtus ſacerdos.

manifeſtum eſt:ſi ſecundum ſimilitudinẽ Melchiſedec exurgat alius ſacerdos,qui non ſecundum legem mandati carnalis factus eſt,ſed ſecundum uirtutem uitæ inſolubilis.

Pſalm.109.b

Conteſtatur enim, Quoniam tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedec. Reprobatio quidem fit præcedentis mandati propter infirmitatem eius & inutilitatem. nihil enim ad perfectum adduxit lex:introductio uerò melioris ſpei, per quam proximamus ad Deum.Et quantum eſt non ſine iureiurando (alij quidem, ſine iureiurando ſacerdotes facti ſunt:hic autem cum iureiurando per eum qui dixit ad

Infirmitatem] Imbecillitatem Et quãtum eſt non ſine,&c.] Atq; hoc potiorem, quòd non abſq; iureiurãdo res acta ſit.

Pſalm.109.b

illum, Iurauit Dominus & non pœnitebit eum: tu es ſacerdos in æternum) in tantũ melioris teſtamenti ſpõſor factus eſt IESVS.Et alij quidem plures facti ſunt ſacerdotes, idcirco quòd morte prohiberentur permanere:hic autem eò quòd maneat in æternum,ſempiternum habet ſacerdotium. Vnde & ſaluare in perpetuũ poteſt accedẽtes per ſemetipſum ad Deum ſemper uiuens ad interpellandum pro nobis.Talis enim decebat ut nobis eſſet pontifex,ſanctus, innocens, impollutus, ſegregatus à peccatoribus, & excelſior cœlis factus. qui non habet neceſsitatem quotidie (quemadmodum ſacerdotes) prius pro ſuis delictis hoſtias offerre, deinde pro populi.Hoc enim fecit ſemel ſe offerendo. Lex enim, homines conſtituit ſacerdotes infirmitatem habentes: ſermo autem iuriſiurandi qui poſt legem eſt, filium in æternum perfectum.

Melioris]Vel, potioris

Orans pro nobis Chriſt' coram patre.

In perpetuum] Ad plenum

Chriſtus ſemel oblatus pro nobis.

Sacerdotes]Illi ſummi ſacerdotes,

Melchiſedec & eius ſacerdotium.

Hic enim Melchiſedec. *Quia Paulus dixerat Chriſtum ſacerdotem eſſe cognominatum ſecundum ordinem Melchiſedec, Aperiendum eſt, Quis ille Melchiſedec, & quis ordo Melchiſedecicus. Id quod præſtat Paulus hoc & ſequenti cap. docens ſolum Chriſtum uerum & æternum ſacerdotem, eundemq; Leuitis maiorem & meliorem eſſe, utpote per quem abolita ſit lex, ipſumq; ceſſauerit Leuiticum ſacerdotium. Summa & caput totius diſpenſationis Paulinæ eſt: Solus Chriſtus uerus æternus eſt ſacerdos, unicè uenerãdus & adorandus. Hactenus narrauit hiſtoriam quæ Geneſis cap. 14. ſcribitur. Poſt digreßionem ergo tam longam reuertitur ad ſacerdotium Melchiſedec, Secundum cuius ordinem Chriſtus in Pſalmo iuramento Dei promittitur, futurus pontifex & ſacerdos in æternum. Præfert uerò hoc loco Paulus miris argumentis Melchiſedec ſacerdotio legis, ſiue Leuitico, quod erat ſecundum ordinem Aaron. Et rectè figuram quam indicat Spiritus ſanctus in Pſalmo adaptat Chriſto, ſecũdum nomen, officium, dignitatem & uitam. Hunc Melchiſedec, alij angelum, alij ſpiritum ſanctum fuiße aſſerebant. Origenes angelum fuiſſe exiſtimat, & eius diſcipulus Didymus. Hæc improbantur ab Hieronymo parte tertia epiſtolarum, epiſtola ad Euagrium. Auguſti-*

nus

nus parte 4. ſuorum operum, lib. quæſtio. ueteris & noui teſtamenti, quæſtio. 109. multis rationibus contendit hunc non fuiſſe hominẽ, ſed Deũ ſic apparuiſſe Abrahæ. Probabilius eſt aut, quod opinantur Hebræi, hunc fuiſſe Sem filium Noe, aut alterũ quemuis hominem. Quòd uerò is Sem filius Noe fuerit, argumento ſunt quæ apud Hebræos extant. In eorum enim monumentis ita ſcribitur, Iacob ſeruiuit Abrahæ patri noſtro quindecim annos, & Sem filio Noe, qui uocatus Melchiſedec, ſeruiuit annis quinquaginta. Rex erat Melchiſedec, qui Abrahæ ad bellum proficiſcenti xenia & epulas dedit. Et etiã ipſe ſacerdos benedixit, ut uictor aduerſus ſpoliatores fieret. Non eſt quod quis miretur ipſum regem & ſacerdotem fuiſſe. Nam apud Gentes & maiores noſtros reges fuerunt ſacerdotes & pontifices ob ſingularẽ probitatem, integritatem & pietatem, qua præcellere debent qui rerum gubernaculis præfecti ſunt. Sic apud Vergil. legimus: Rex Anius, rex idem hominũ Phœbiq; ſacerdos, iura magiſtratuſq; legunt ſanctumq; ſenatum. At Melchiſedec non idoli, ſed ueri & magni Dei ſacerdos erat.

Primum quidem. *Docet quemadmodum Melchiſedec Chriſti præfert figuram ex hiſtoria.*

Rex iuſtitiæ. *Chriſtus non ſolùm iuſtus dicitur, ſed & rex iuſtitiæ, & ad eius regnum ſpectat iuſtitia. Eſt enim per quem iuſtificantur omnes uerè & piè credentes. Vnde ab illa ſua pace hoc nomen ſortitus eſt, & uerus eſt magnus ſacerdos. Leuitici autem non habent tam magnificum nomẽ, ſed tantùm quòd ſacerdotes ſint Aaron, quorum erat offerre oues, boues, & his ſimilia. At Chriſtus iuſtitiam & pacem obtulit. A nomine ergo uerus eſt Melchiſedec unica totius orbis iuſtitia, quem retro per typum figurauit Chananaicus rex Melchiſedec. Nemo ergo alius rex iuſtitiæ erit, præter unum Chriſtum, qui ſua iuſtitia omnibus adhærentibus ſibi abundè ad placandũ Deum patrem & ſanctificationem acquirendam ſufficit.* Chriſtus rex iuſtitiæ.

Rex Salem. *Id eſt, rex pacis. Quia pax conſciẽtiarum ſequitur ſtatim iuſtificationem. Vide quæ ſint in regno Chriſti, nempe gratia et pax. Obſerua quòd ſacerdotẽ deſcripturus, etiam regem facit: Verùm ſic etiam ordinauerat olim Deus, antequã reges fierent in Iſrael, ut regnum cum ſacerdotio eſſet iunctum, & tametſi iudices erãt, tamen ſacerdotio etiam ipſi iudices obtemperabant. Hinc eſt quòd iraſcitur Deus dum poſtulant regẽ ſub Samuele. Vtraq; unctio illa externa et regis & ſacerdotis in Chriſto cõpleta eſt. Optime ergo deliniatur Chriſtus per Melchiſedec. Eſt nãq; unica pax noſtra, qui patrem iratum nobis ob imaginem ſui in nobis deturpatam, reconciliauit. Epheſ. 2. cap. Ipſe enim eſt pax noſtra, qui fecit utraq; unum &c. Coloſ. 1. ca. Quia in ipſo cõplacuit omnem plenitudinẽ inhabitare, & per eum recõciliari omnia in ipſum, pacificans per ſanguinẽ crucis eius, ſiue quæ in terris, ſiue quæ in cœlis ſunt. Huc pertinet quod ſcribitur Pſal. 75. In pace factus eſt locus eius, & in Sion habitatio eius.* Rex Salem.

Sine patre, ſine matre. *Hæc ita dicuntur: quia in ſcriptura talia non legũtur: ut figura plenius repræſentaret diuinitatem & æternitatem ſacerdotij. Item quia non legis mortuum, nec legitur eius ſacerdotium inſtitutum nec abrogatum: & tamen erat ſacerdos Dei altiſſimi & rex Salem. De induſtria ergo ſubticuit ſcriptura genus Melchiſedec. non quòd homo uerus non fuerit, ſed ut typum Chriſti referret. Hæc indicant locum ab autoritate etiam per negationem, in ſcriptura ſæpe ualidiſſimum eſſe. Sed ita ſcriptura morem loquendi habet, cuius autoritas & nobis ſufficiat.*

Aſsimilatus autem filio Dei. *Ac ſi diceret: Non quòd parentes & progenitores non habuerit ipſe Melchiſedec; imò reuera habuit. Sed diuino conſilio factum*

 eſt,

eſt, ut Melchiſedec progenies à Moſe non ſit recenſita, propter typum eius quem gerebat. Propterea dicit hic Paulus, aſſimulatum. De qua re ſcripſerunt prophetæ, Generationem eius quis enarrabit? Et iterum: Egreſſus eius ab initio à diebus æternitatis. Ideoq; ſi diuinitatem in Chriſto ſpectes, matre caret. Nam ex patre genitus ante ſecula. Si humanitatem Chriſti ſpectes, ſine patre eſt. Non enim ex uiri ſemine conceptus & editus eſt, ſed cooperante ſancto Dei ſpiritu ex intemerata uirgine Maria. Huius ergo diſputationis ſcopus eſt, ut intelligamus quis ſit ordo Melchiſedec. Nempe is, quo unus & ſolus eſt ſacerdos.

Manet ſacerdos in perpetuum. Tacet ſcriptura ipſius Melchiſedec interitum. Hunc nobis proponit quaſi ſemper uiuat, perpetuoq; uideatur fungi ſacerdotio. In quo adumbrat nobis ſacerdotem Chriſtum perpetuum, qui & intercedit pro nobis, cuius etiã dignitas patri ſacratiſſima eſt. Ille in prophetis promiſſus eſt ſacerdos perpetuus, poſt quem credentes alium ſacerdotem non expectant quòd hic perpetuus ſit, & ſucceſſorem non habeat ullum, quaſi ille mortuus ſit & non uiuat. Faceſſant ergo hinc Iudæi, & alium Meſſiam ſacerdotem & pontificem nõ expectent, qui ſe hoſtiam pro totius mundi peccatis offerat. Viuit & manet hæc hoſtia in perpetuum, ſuos habet miniſtros in ſua eccleſia hic magnus ſacerdos iuxta ſuum præſcriptum ordine ſacro conſtitutos. Sed de his alibi plura.

Intuemini autem. Docet Chriſti ſacerdotium Leuitico præſtantius multis argumentis. Abraham dedit decimas ipſi Melchiſedec, uiro etiam alterius generis quàm Leuitici, ex omnibus præcipuis ſpolijs: ergo Abraham agnouit ipſum Melchiſedec ſe

Decimæ debitæ.

ſuperiorem, etiam iure diuino cum ſacerdotem Dei agnouit: Quia & pòſt ſolis ſacerdotibus dabantur decimæ ſecundum legem nomine Dei, & ante legem decimæ leguntur datæ, ſed Deo, ſicut dixit Iacob Geneſ. 28. Item Melchiſedec benedixit Abrahæ, ut ſacerdos Dei, ſicut habet hiſtoria in Geneſi: ergo & ipſe Melchiſedec ſuo officio agnouit ſe ſuperiorẽ ipſo Abrahamo. Ex his ſequitur, Si Abraham princeps generis, & cui Deus promiſerat benedictionem, quo patre gloriãtur omnes Iudæi, eſt inferior Melchiſedeco, reuera totum genus Abrahæ ſecũdum carnem uſq; ad Chriſtum eſt inferius Melchiſedeco: ergo ne Leui quidem excipitur: ne ſit inferior, cui tamen ſacerdotium debetur ſecundum legem, ſecundum quam accipit Leui decimas à fratribus. Præterea Leui qui adhuc egreſſurus erat è lumbis Abrahæ, et in carne Abrahæ iam erat quãdo Abraham dedit decimas, & benedicebatur ab ipſo Melchiſedec, decimatus eſt & benedictus ab ipſo Melchiſedec in Abraham, qui tamen ſecundũ legem ius habebat

Sacerdotiũ Leuiticũ inferi' ſacerdotio Melchiſedec.

accipiendi decimas, & benedicendi populum. Vide ex his dignitatẽ ipſius Melchiſedec præferri ipſi Abrahæ, & Sacerdotium Leuiticum longè inferius ſacerdotio Chriſti. Facit ad hæc, quia ſacerdotium Leuiticum erat in mortalibus hominibus, ſignificabatur quandoq; moriturum & abolendum. Melchiſedec non legitur mortuus, nec ſacerdotium eius eſt abrogatum. Ante Melchiſedec non erat huiuſmodi ſacerdotium, nec

Chriſtus ſolus magnus ſacerdos.

poſt Melchiſedec aliud pro eo ſubrogatũ eſt, ſed ſolus fuit ſacerdos, & manet in æternum: in quo uidemus Chriſtum ſolum magnum & ſummum ſacerdotem & æternum. Obſerua ex hoc loco, ferè perpetuum hunc morem Apoſtoli eſſe, ut quoties illuſtria adducit teſtimonia alijs inſuper confirmet: ne quid temere dixiſſe uideatur, quemadmodum & hic palàm fit. propoſitam enim hiſtoriam de Melchiſedec & Abraham nõ ſatis habet ad literam inſpexiſſe, niſi etiam quid myſterij ſubſit explicet. Vnde ait, intuemini. quaſi dicat, Eſtote attenti: Videtis enim hic aliquid ſublime latere quod obiter per

ter percurrendum non eſt,aut per tranſennam uidendum. Iſta non propter Melchiſedec ſcripta ſunt,ſed propter Chriſtum,cuius typum gerebat ille.

Decimas dedit de præcipuis. *De præcipuis, ſupple ſpolijs ſiue exuuijs ab hoſte detractis. Aut ex melioribus & honoratioribus ſpolijs Abraham ipſi Melchiſedec detulit. Non dici id poteſt Abraham dona hæc & exuuias ipſi Melchiſedec impartitum,quia ſecum unà hic militaſſet,& ob id præmia hinc dependiſſet militiæ, ſed domi ſe continenti munera & decimas detulit Abraham:ut aperta ſit eorum inſania,qui ſacrificis noſtris uictum negant,niſi aut rus colant, aut ſecularia negotia exerceant. Nemini abſurdum uideatur quòd Abraham longè clariſſimus patriarcha, ut docent literæ,dederit ipſi Melchiſedec decimas ex omnibus. Nimirum ille ex reuelatione ſpiritus, Chriſtum ſummum ſacerdotem, in hoc ueneratus eſt,quem & in corde ſuo uidit. Nam ſcriptum eſt Ioan. 8. cap. Abraham exultauit,ut uideret diem meum:uidit,& gauiſus eſt. Huc pertinet non diſſimile quod apud Ioſephum lib. antiquitatum 11. cap. ultimo legimus de Alexandro, Qui cùm uiciſſet Darium, uirtutemq; Perſicam ſoluiſſet, iamq; Hieroſolymas cum exercitu properabat: occurrit ei ſummus pontifex in hyacinthina & aurea ſtola,cum reliquis ſacerdotibus & ciuibus. Phœnices uerò, & qui cum Alexandro erãt,putabant regem nihil nõ hoſtile ſibi in illos permiſſurum, adeoq; ſummum ſacerdotem contumelijs affecturum:ſed longè aliter euenit. Nam ille conſpecta occurſantium turba, ſummum ſacerdotem ſolus acceſſit, ueneratus eſt, & numen adorauit. Hoc ubi uidiſſent primores,obſtupuerunt,indignumq; tanto rege facinus iudicarunt:nempe quòd homini mortali tantum honoris deferret:tandem Parmenio cauſam facti ſciſcitanti,reſpondit rex, Non hunc adoraui,ſed Deum cuius ille principatu ſacerdotij fungitur: Nam per ſomnium in huiuſmodi eum habitu conſpexi, qui & uictoriæ mihi ſpem fecit &c. Vide fuſius tractatam hiſtoriam apud Ioſephum loco prænotato. Lex Nume. 18. & Deuter. 14. triplices decimas conſtituit. Primæ dabantur de omnibus primitijs per annos ſingulos. Secundæ ſingulis triennijs pro Leuitis,peregrinis,pupillis & uiduis fouendis. Tertiæ erant decimæ decimarum,aut decimæ ſecundæ, quæ portio ſancta erat. Vide ordinem Dei in ſuo populo,qui primùm uoluit prouiſum miniſtris ſuis,ut à quibus omnis populi ſalus penderet,deinde & pauperibus. Dignius enim eſt pabulum animæ, corporali. In primis ergo cura habenda eſt de miniſtris Euangelij. Cæterùm præceptum de decimis partim morale eſt, partim ceremoniale. hoc ceſſit,illud remanſit.*

Abraham dedit decimas ipſi Melchiſedec.

Victus ſacrificis debitus.

Non annumeratur in eis: *Id eſt, Melchiſedec de Leuitarum genere non erat: & tamen ab Abraham patre tum Leuitarum tum aliarum tribuum optimo iure decimas accepit.*

Et hic quidem,decimas. *Hic,id eſt,in ſacerdotio Leuitico, homines morientes,id eſt ſacerdotes moribundi & mortales accipiunt decimas. Ideo ritus ille Leuitici ſacerdotij mortalis fuit,per Chriſtum extinguendus. Melchiſedec uerò, ſiue ſecundum Chriſtum ſacerdotalis hæc inſtitutio & uiuit & permanet æternùm.*

Vt ita dictum ſit: *Id eſt,ut ſic dicam.*

Et Leui qui. *Id eſt,non ſolùm ipſe Abraham dedit decimas ipſi Melchiſedec,ſed etiam ipſe Leui, cuius fuit ius accipiendi decimas, in Abraham obtulit ipſi Melchiſedec. Reputauit enim ſe cum ſua poſteritate tanquam laicum ad hunc ſacerdotem Dei altiſſimi. Per metonymiam Leui ponitur pro omnibus Leuitis.*

Adhuc enim in lumbis patris, *Id eſt, genitale ſemen Leuitarum erat in*

Abrahæ lumbis,& ipſi futuri erant ſemen illius.

Sacerdotiũ leuiticum mortale, Chriſti uero immortale.

Si ergo conſummatio. *Imperfectum fuiſſe ſacerdotiũ Leuiticũ declarat Paulus, cui neceſſe fuit æternum ſubſtitui in filio Dei ſacerdotiũ. Quod ſecundũ legem non poteſt eſſe ſacerdotiũ huiuſmodi. Nã ex Iuda eſt Chriſtus, non ex Leui. Et ex Iuda nõ erat ſacerdos quiſquã ſecundum legem. Propterea æternus ſacerdos ſcribebatur futurus, quales ſacerdotes non potuit lex inſtituere. Ex his ſequitur, Si abrogatum eſt ſacerdotium carnale, ergo abrogata eſt & lex carnalis per illud ſacerdotiũ accepta. Si carnale & temporarium ſacerdotium mutatum eſt in ſpirituale & æternum: ergo & carnalis & temporaria lex mutata eſt in ſpiritualẽ & æternã. Legem illam & ſacerdotium inſtituit quidẽ Deus, ſed non cum iureiurando. Chriſti uerò ſacerdotium inſtituit cum iureiurando æternum & immutabile. Videtur ad hunc modum argumentari. Si conſummatio, id eſt perfectio & ſalus erat per ſacerdotium Leuiticum tanquã ordinatum immutabile, iam non opus erit alium ſacerdotem per prophetas polliceri quàm Aaronicum: ſed alius per prophetam promiſſus eſt quàm Aaronicus: ergo Aaronicum ſacerdotium cum ſua lege mutabile eſt, & abolendum tanquam imperfectum.*

Sub ipſo Legem accepit. *Sub ipſo, ſubaudi, ſacerdotio Leuitico: ne quis ad hominem referat.*

Tranſlato enim ſacerdotio. *A' ſacerdotali Aaron tribu in regiam illã Iuda traductum eſt id ſacerdotium. Sed attende myſterium. Hoc enim cùm regale fuiſſet, mox eſt & ſacerdotale effectum. Quemadmodum Chriſtus cùm rex perpetuò eſſet, ſacerdos tamen euaſit cùm carnem aſſumpſit, & ſeſe in ſacrificium obtulit.*

In quo enim hæc dicuntur. *Oſtẽdit quemadmodum ſecũdum tribum tranſlatum eſt ſacerdotium. In quo ſcilicet Chriſto, id eſt de quo Chriſto hæc dicuntur, & ad eum referuntur. Is de quo dicitur, Tu es ſacerdos ſecundum ordinem Melchiſedec, de alia tribu eſt, nẽpe Iuda, de qua nullus altario præfuit. Ex quo apparet, Cùm Chriſtus de tribu Leui non fuerit, & ſacerdos fuit, ut teſtatur Pſal. Tu es ſacerdos &c. omnibus uel cæcis ipſis eſt manifeſtum tranſlatum eſſe ſacerdotium Leuiticum.*

Qui non ſecundum. *Ex Melchiſedec, non aliorum ſacerdotum ordine, eſt Chriſtus effectus ſacerdos. Illi nanq; à lege ſacerdotium accipiebant, quæ carnis habe ret mandata. Iubet enim lex huiuſmodi, Carnem præcide, & Carnem abluito, & à carne abſtine, & carnis bona aſſequeris. Melchiſedec nullis eiuſmodi, ſed diuina uirtute nititur: idcirco illum & uita in æternum potiri adfirmat, & ſacerdotio inſolubili. Viuere autem hunc ita accipies, tanquam de ſacerdotio eius dictum. Hoc loco antitheſi utitur, nempe carnali legi ſpiritalẽ obijcit, & mortali uitam inſolubilem. Breue aliquid & momentaneum per carnalem expreßit, & ideo uitæ addidit inſolubilitatem, Chriſtum arguens uirtute propria uitam perpetuam aſſequutum.*

Reprobatio. *Id eſt, commutatio quædam & repudiatio præcedentis mandati, id eſt, anticipantis teſtamenti, quia infirmum eſſe & inutile deprehenſum eſt, fit per ſacerdotem IESVM Chriſtum.*

Nihil enim ad perfectum. *Ceremoniæ legis ipſum ſacerdotium & ſacrificium Leuiticum, peccata non tollunt: itaq; infirma & inutilia ſunt. Rogabis: Cur igitur inſtituta ſunt illa? Vt introducerent ad ſpem meliorẽ. Id eſt, ut Chriſti eſſent figura, per quẽ ad Deum accedimus. Nam cùm is ſit uia, ueritas & uita, nemo uenit ad patrem niſi per Chriſtum. Erant enim ceremoniæ exhortatrices, ut nil elementis fideremus, ſed omnia futuro Meßiæ committeremus. Vide infrà, 1. & 2. conciliationem.*

Iurauit

Iuramentum Dei.

Iurauit Dominus. *Iurauit,id eſt,immobiliter definiuit.Dei enim iuramentum (quod eſt uehemens quædam aſſertio)cùm abſolutum eſt,immobilitatem & immutabilitatem rei, de qua fit promißio aut aſſertio in iuramento, oſtendit.Et non pœnitebit eum: ad differẽtiam ſacerdotij legalis,cuius Deum pœnituit,hoc eſt,ad modum pœnitentis ſe habuit,quia illud Dominus deſtituit. Non pœnitebit eum,id eſt,nũquam Deus ſacerdotium illud ſecundum ordinem Melchiſedec deſtituet,ſed manet in æternum.*

Melioris teſtamenti. *Teſtamentum poſuit pro ordinatione. Hoc nouum certius eſt:Quia non pœnitebit Dominum inſtituiſſe hanc ordinationem. Priorem autem mutauit per aduentum ſui filij.*

Sponſor.

Sponſor. *Id eſt,fideiuſſor,mediator,& interceſſor. Multò ergo nunc certior eſt ſalus quæ Chriſti quàm quæ Leuitarum nitebatur ſacerdotio,eſt certior ordinatio quæ fit per iuſiurandum.*

Talis enim decebat. *Deliniat ornatus & conditiones ſummi ſacerdotis. Eſt ſanctus, id eſt, purus etiam à natiuitate, utpote qui de ſpiritu ſancto conceptus, & ex intemerata uirgine natus.At reliqui omnes naſcuntur filij iræ.His monentur ſacrifici, ne impuris manibus & polluta mente ſacris aßiſtant, niſi uelint ſibi gehennæ incendium accerſere.*

Innocens.

Innocens. *Qui malignitate caret,& nemini uel lingua,uel manu,uel alijs ſtudijs nocet. Mira fuit huius ſummi Pontificis innocentia, qui cùm maledictis inceſſeretur, non regeßit maledicta,1.Pet.2.imò pro inimicis & crucifixoribus orauit.*

Impollutus. *Chriſtus in quauis re ſua fuit mundißimus.Nulla inquàm uitiorum aut immunditici labe aſperſus,ſed omni ex parte purus.*

Segregatus à peccatoribus. *Nam etſi hominem aſſumpſerit, peccatum tamen nec aſſumpſit,nec fecit,nec inuentus eſt dolus in ore eius.Sacerdotibus legis præceptum fuit ne cohabitarent peccatoribus,neq; cum profanis miſcerentur. Facilè enim ex conſuetudine malorum aliquid uitij imbibimus, cùm omnes à natura ad prauitatem propendemus. Sed de Chriſto aliud eſt,nihil periculi erat in eo,qui neq; peccatum fecit,neq; ad peccatum procliuis erat. Propterea Chriſtus peccatores adijt, ut medicus ægrotos:non ut occideret,ſed ut ſanaret.*

Et excelſior cœlis factus. *Secundum diuinam naturam excelſior fieri non potuit qui iam erat: ſed iuxta humanam naturam factus eſt excelſior cœlis, id eſt ſanctis ipſis,qui à ſcriptura dicuntur cœli.Nam in omnibus ipſe primas tenet,& Sanctus ſanctorum iure appellatur. Aut excelſior cœlis factus, id eſt, in cœlum ſuper omnia exaltatus, ut ibi uelut in uero Dei templo pro nobis ſemper appareat in conſpectu Dei aduocatus & Pontifex noſter.De huius celſitudine plura uidebis in 1.huius epiſtolæ,Epheſ.1.& 2.Coloſ.1.& 2.cap.*

Qui non habet neceſsitatem. *Quia nihil peccati in Chriſto fuit, non erat neceſſarium pro proprijs peccatis uel oraret,uel hoſtiam offerret, quemadmodum ſacerdotes Leuitici ex lege Leuiti.9.tenebantur. Idq; quotidie. Chriſtus non quotidie, ſed ſemel tantùm pro peccatis noſtris. Obtulit autem non pecudes,aut ſanguinem beluinum, ſed ſui proprij & purißimi corporis holocauſtum. Ex quo apparet, inutilem fuiſſe legem Leuiticam, quæ meritò per Chriſtum in cruce abolita eſt. Vno opere & oblatione una perfecit Chriſtus quod infinitæ myriades Leuiticarum nunquam attigiſſent,tantum abeſt perfeciſſent.*

Infirmitas.

Infirmitatem, *Id eſt,fragilitatem,aut ad peccandum pronitatem:hanc interdum*

peccatum, aliquando mortem dicunt. Dicet aliquis, Quid eſt quòd lex infirma dicitur? Neminem ergo iuuit lex illa? Iuuit quidem diſponēs ad fidem ſed ut perfectionem iuſtificationis, & tandem beatitatis, quæ eſt finis hominis, afferret, neminem iuuit: quia neminem perfectum effecit. Atque, quia ſolis & nudis literis imperantibus nitebatur, utputa, hoc facito, illud caueto, nec ullas ad exequenda mandata uires ſuppeditabat, quales in præſentia nobis per ſpiritum ſuggeruntur. Dices, habēt hæretici ex hoc loco qui legem detractent, dicentes, Ecce Paulus legem improbat. Reſpondeo, Paulus hic nequitiæ non arguit legem, ſed inutilem dicit, & eò infirmam, quia nequeat perfectionem afferre. Si enim lex illa nunquam abrogata & translata fuiſſet, nunquam ea li patuiſſent uiris, quamlibet in lege illa commendatis.

Sermo autem iuriſiurandi. *Poſt legem ſcriptam à Moyſe, dictum eſt uoce prophetica à Dauide, Tu es ſacerdos in æternum. Eſt ergo ordinatus Chriſtus ſacerdos perpetuus immutabilis, per quem ceſſauit imbecille ſacerdotium.*

CONCILIATIO.

Prima. IN SPECIEM *pugnare uidetur hic locus dicens legem tam infirmam tum inutilem, cum eo quem Paulus pronuntiat ad Philippenſes 3. Secundum iuſtitiam, quæ in lege eſt, ſine reprehenſione conuerſatus ſum. Si in lege iuſtitia, quomodo inutilis?*

Iuſtitia in lege. IVSTITIA *in lege dicitur, qua quis, quæ legis ſunt operatur, & hac acceptus*
Iuſtitia Chriſti. *hominibus, legis pœnam deuitat. Hanc Paulus dicit in lege eſſe. Chriſti autem iuſtitia eſt, qua homo fide per dilectionem operante iuſtificatur, & Deo gratus redditur. Hanc iuſtitiam neq; in lege reperit, neq; à lege eſt conſequutus Paulus, ſed ex fide in Chriſtum.*

Secunda. HIC *locus, Reprobatio quidem fit præcedentis mandati propter infirmitatem eius & inutilitatem. uidetur pugnare cum eo ad Roma. 3. Legem ergo deſtruimus per fidem? Abſit. ſed legem ſtatuimus. Hic deſtruit, illhic ſtabilit legem.* PAVLVS *hic aſ-*
Lex Moſaica quare dicta inutilis. *ſerit legem inutilem eſſe, non quòd illam arguat nequitiæ, ſed quia neque iuſtificare, neque ad perfectum adducere poteſt. Illhic autem ad Roma. 3. legem ſtatuit & confirmat per fidem. Nam quod erat legi propoſitum, ut hominem iuſtificaret, id nequit illa ſine fide perficere. Siquidem ut primùm quis credidit in Chriſtum, iuſtificatur: non igitur legem deſtruit fides, ſed ſtabilit & ſtatuit. Præterea ex eo, quòd Pauli doctrina & exhortatione uirtus fidei commendatur & declaratur ad iuſtificandum, non propterea deſtruit legem Moyſi, alioqui oportuiſſet legem Moyſi nunquam à fidelibus receptam fuiſſe, ſed declaratur, quòd tametſi nec in lege nec in operibus legis eſſet uis, peccatorum remiſsiua, erat tamen fides legis commendata, quòd Chriſtus fides noſtra promiſsiones illius impleret. Non enim uenit ſoluere legem, ſed adimplere. Cùm Roma. 10. ipſe ſit finis & perfectio legis.*

Tertia. QVID *hic Paulus pronuntiat, Sacerdotium Leuiticum temporale fuiſſe: cùm Exodi ulti. & Nume. 25. ſempiternum dicatur. Hoc modo, erit ipſi Phinees & ſemini eius pactum ſacerdotij ſempiternum. Et applicabis Aaron & filios eius, &c. ut miniſtrent mihi, & unctio eorum in ſacerdotium ſempiternum proficiat.* AVGVSTINVS *libro quæſtionum ſuper Exodo, quæſt. 124. Et lib. 17. de Ciuit. Dei, cap. 6. ait, Sacerdotium Leuiticum ſeu Aaronicum dici poteſt ſempiternum, uel propter tempus non determinatum quouſq; obſeruaretur, hoc eſt, quod illi certum tempus non foret præſcriptum: Vel quia res ſignificabat æternas, hoc eſt, Chriſti ſacerdotium, qui eſt ſacerdos in æternum ſecundum ordinationem Melchiſedec.*

DICTIO.

MELCHISEDEC *interpretatur rex iuſtitiæ. Nam Melech Hebræis rex dicitur, Zedek, iuſtitia. Melchiſalem uerò regem pacis exprimit.*

Melchiſedec.

GENEALOGIA *Latinè dicitur ſermo de generatione ſeu origine.*

PATRIARCHA *patrum princeps dicitur.*

Genealogia. Patriarcha.

LEVI *interpretatur adhæſio. Hinc Leuites uel Leuita penult. producta.*

Leui.

DECIMATVS *in lumbis Abrahæ dicitur, cuius curatio uulneris ex propagatione parentum primorum contracti per decimationem Abrahæ ipſi Melchiſedec ſacrifico eſt figurata. Si quid eſt quod de hac decimatione deſyderaueris legere, conſule doctores ſcholaſticos in 3. ſentent. diſtinct. 3.*

Decimatus in lumbis.

Vetus teſtamentum per nouum antiquandum erat.

CAP. VIII.

Capitulū autē, &c.] Sūma aūt eorū quæ dicimus, hæc eſt,

CApitulum autem ſuper ea quæ dicuntur, Talem habemus pontificem, qui conſedit in dextera ſedis magnitudinis in cœlis: ſanctorum miniſter, & tabernaculi ueri, quod fixit Deus, & non homo. Omnis enim Pontifex, ad offerendum munera & hoſtias conſtituitur. Vnde neceſſe eſt & hūc habere aliquid quod offerat. Si ergo eſſet ſuper terram, nec eſſet ſacerdos: cùm eſſent qui offerrent ſecundum legem munera, qui exemplari & umbræ deſeruiunt cœleſtium. ſicut reſponſum eſt Moyſi, cùm conſummaret tabernaculum, Vide (inquit) omnia facito ſecundum exemplar quod tibi oſtenſum eſt in monte. Nunc autem melius ſortitus eſt miniſterium: quantò & melioris teſtamenti mediator eſt, quod in melioribus repromiſsionibus ſancitum eſt. Nam ſi illud prius culpa uacaſſet: non utique ſecundi locus inquireretur. Vituperans enim eos dicit, Ecce dies uenient, dicit Dominus: & conſummabo ſuper domum Iſraël & ſuper domum Iuda teſtamentum nouum, non ſecundum teſtamentum quod feci patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum ut educerem illos de terra Aegypti. quoniam ipſi non permanſerunt in teſtamento meo: & ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc eſt teſtamentum quod diſponam domui Iſraël poſt dies illos, dicit Dominus: Dabo leges meas in mentem eorum, & in corde eorum ſuperſcribam eas: & ero eis in Deum, & ipſi erunt mihi in populum. & non docebit unuſquiſque proximum ſuum, & unuſquiſque fratrem ſuum dicens, Cognoſce Dominum: quoniam omnes ſcient me à minore uſque ad maiorem eorum: quia propitius ero iniquitatibus eorum

Pontifex Chriſtus Deus.

Pontificis officium.

Exodi 25. d Act. 7. f

Mediator noui teſtamēti, Chriſtus.

Iere. 31. e

Propitius ero] placatus ero ſuper

eorum: & peccatorum eorum iam non memorabor. Dicendo autem nouum: ueterauit prius. Quod autem antiquatur & ſeneſcit: prope interitum eſt. Veterauit, antiquauit

Capitulum. Capitulum. *Id eſt, ſumma. Sentit enim ſe compendio dicturum quod à 5. capit. hucuſq; de ſacerdotio Chriſti aduerſus Aaronicum fuſius diſſeruit, & id, quod præcipuum eſt, explicaturus.*

Magnitudinis. *Id eſt, maieſtatis. Thronum enim paternum dicit, qui maximus eſt. Qui conſedit in dextera ſedis &c. Id eſt, qui uerè eſt filius Dei, & æqualibus cum patre potitur bonis.*

Sanctorum miniſter. *Non ſimpliciter miniſtrum, ſed plerunq; miniſtrum ſanctorum, & qui fungatur officio ſacerdotij pro alijs. Porrò genitiuus Sanctorum, poteſt uel ad homines referri, uel ad ipſa ſancta, id eſt, ſanctas res: ut dicatur adminiſtrare ſancta pro nobis ueluti ſacerdos.*

Et tabernaculi ueri. *Familiare eſt ſcripturæ, ſanctos uocare tabernaculum, templum, ciuitatem, domum, eccleſiam, eò quòd Deus in ipſis inhabitet, & gloriã ſuam in eis explicet. Addidit, Veri, & quod fixit Deus & non homo, ad differentiam tabernaculi Moſaici, in quo Deus qualemcunq; præſentiam exhibuit. Ideo Veri dixit, quia illud Moſaicum non uerum, ſed typicum erat.*

Quod fixit Deus. *Peruenuſta eſt allegoria, qua alludit ad tabernacula quæ ſolẽt figi paxillis. Omnes electi ante mũdi conſtitutionẽ & ab æterno prædeſtinati ſunt ad uitam, et ſanguine Chriſti in libro uitæ inſcripti ſunt. Iſta eſt fixio ſeu firmatio ec-* Tabernaculũ Dei fixum. *cleſiæ & tabernaculi ſanctorũ, cui portæ inferorũ non præualebũt, nedũ flumina cum uentis. Habet enim firmiſſimũ fundamentũ IESVM Chriſtũ. Hinc intelligi poteſt quod Baſil. dicit, Cœlũ empyreũ, nec mobile eſſe nec circulare: id eſt, immobile et ſtabile eſſe.*

Donũ & hoſtia diſſeruerunt. Ad offerendum munera. *Inter donum & hoſtiã (ait Theophylactus) id intereſt, quòd hoſtia quidem in cruore offertur & carnibus, dona uerò ex fructibus conſtant & cæteris eiuſmodi quæ incruenta ſint. Alioqui in ſacris indifferenter poſita reperiuntur. Verus pontifex Chriſtus Deo patri humanitatem aſſumptam ſemel in ara crucis immolatam pro nobis iugiter offert & præſentat. Ergo eſt ſacerdos & Pontifex. Nam ueri ſacerdotis officio fungitur.*

Si ergo eſſet ſuper terrã. *Id eſt, ſi terrenus ſacerdos et in externis rebus ageret, iam ne ſacerdos quidẽ eſſet, quia non eſſet ex Leui. Aut ſi adhuc in terris ageret, nec adhuc mortuus, nec in cœlum aſſumptus eſſet, nec uerè quidem eſſet ſacerdos, niſi ſeipſum offerendo, & oblata uera hoſtia peccatorũ expiatrice, hoc eſt, ſuo corpore in ara oblato, ut poſtea reſurgẽs in cœlum aſſumptus, & uera ſancta ingreſſus, tanquam uerus Pontifex illhic pro nobis ſacra faceret, hoc eſt pro nobis apud Deum interpellaret. Nam peracto in cruce ſacrificio nihil ſupereſt niſi ut pro nobis ipſe interpellet.*

Vide (inquit) omnia facito. *Rogabis, Quodnam fuit illud exemplar oſtenſum Moyſi. Dico, Eccleſia Dei eſt, & electi in libro uitæ inſcripti. Hoc exemplar primum uidit in monte, ut per ſuum tabernaculum ſignificarentur ea, quæ futura poſtea eſſent in eccleſia. Imaginarium hoc exemplar fuit, quod uidit in ſpiritu: nempe Chriſtum uenturum, tabernaculum & eccleſiam erecturum, in quam infunderet de ſuo ſpiritu, & in ea habitaret Pontifex & ſacerdos.*

Sacerdotiorũ ueteris & noui differentia. Nunc autem melius. *Chriſti ſacerdotiũ longè dignius eſt ueteri. Vetus pro-*

mittebat terrena dicẽs, Si uolueritis & audieritis me, bona terræ comedetis, & huiuſmodi. Nouum, cuius mediator eſt Chriſtus, æterna promittit ac cœleſtia. Vetus, quod habuerunt ſacerdotes, non potuit ſeruari ab hominibus, tantum abſuit ut iuſtificaret. Nouum, quod habet Chriſtus, dat ſpiritum iuſtificantem, qui manet nobiſcum æternũ. Illud in tabulis ſaxeis erat ſcriptum, & litera erat: hoc in cordibus ſcribitur, & ſpiritus eſt & uita, id quod hoc loco docet Paulus ex Ieremia.

Si illud prius culpa uacaſſet: *Id eſt, fuiſſet irreprehẽſibile, ſiue de quo queri non poßis, aut in quo nihil poſſet deſyderari. Aut, ſi mauis ſic explicare, Si uetus illud culpa uacaret, id eſt, ſi alios irreprehenſibiles redderet: nequaquam fuiſſet aliud loco eius inductum. Nam quemadmodum uſurpare id omnes ſolemus, domum aliquam quæ propediem ſit collapſura, uitio non uacare, ſic & uetus dixerim teſtamẽtum minus eſſe non incuſandum. Non quia hoc aliquid habeat in ſe prauitatis, ſed quia nequeat iuſtificare, neq; meliores efficere: ut quod paruulis ſit & infantibus traditum.*

Vituperans enim eos. *Non ait uituperans illud uetus teſtamentum, ſed eos, id eſt, Iudæos, qui per legis præcepta euadere ad perfectionem nequiuerint. Nihil enim ad perfectum adduxit lex, ut præcedente cap. dictum eſt.*

Teſtamentum nouum. *Nouum dicit, propter nouitatem ſpiritus, ait Auguſtinus lib. 2. de baptiſmo paruulorum, quæ nouum hominem ſanat à uitio uetuſtatis. Leges Dei à Deo ſcriptæ in cordibus ſunt (ait Auguſtinus) præſentia Spiritus ſancti, qui eſt digitus Dei, quo præſente diffunditur charitas in cordibus noſtris, quæ plenitudo legis eſt, & finis præcepti. Teſtamentum uocat pactum & fœdus, hoc eſt gratuitam peccatorum remißionem, quæ toti generi humano contingit merito Chriſti, & non lege & uetere teſtamento.*

Et non docebit unuſquiſq;. *Videtur mihi hæc clauſula explicare effectum noui teſtamenti poſt hanc uitam Aut referri poteſt ad Apoſtolorum ſenatum, qui à ſpiritu edoctus eſt, in quo alius alium non docuit. Promiſerat enim illis Chriſtus in Ioãne, Paracletus autem cùm uenerit, ille docebit uos omnia, & ſuggeret uobis omnia.*

CONCILIATIO.

PAVLVS *antiquatum declarans uetus teſtamentum aduerſatur dicto Chriſti Matth. 5. Non ueni ſoluere legem, ſed adimplere.* REVERA *ſtatuens nouum teſtamentum ſtabiliuit uetus. Nempe quod promiſit uetus, impleuit nouum. Propterea antiquatum dicitur, quia impletum eſt, & amplius in uſum recipiendæ non ſunt pollicitationes de Chriſto uenturo. Non uenit Chriſtus ſoluere legem, ſed adimplere: id eſt, non uenit tranſgredi legem, ſed ſtabilire & perficere:* Prima.

NON *ſibi conſentire uidetur Paulus dicens ex propheta, & non docebit unuſquiſq; proximũ ſuum. Et 1. Corinth. 14. Qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, inſtructionem, exhortationẽ, &c. Et Epheſ. 4. Alios dedit paſtores & doctores ad conſummationẽ ſanctorũ.* RESPONDEO, *ſi cui difficultas de fide obuenerit, conſulendi ſunt periti & docti ſi præſentes ſunt, imò quærendi ne propriæ uideamur inniti prudentiæ. Ad illuminãdos enim & docendos ignorantes deſignati ſunt, tum doctores, tum prophetæ & huiuſmodi, quorũ mentionem Paulus facit Epheſ. & Corint. Qui ſi abſint, commodeq; reperiri non poßint, hoc ſcito, tunc non docebit unuſquiſque proximum ſuum, &c. ſed huic fidem ueram habenti aderit Dominus à quo docebitur, qui ſuis nunquam deeſſe ſolet. Quod maximè expreſſum eſt 1. Ioan. 2. Et nõ neceſſe habetis ut aliquis uos doceat, ſed ſicut unctio eius docet uos de omnibus.* Secunda.

DICTIO.

Miniſter ſanctorum.

SANCTORVM *miniſter, Græcis eſt λειτουργὸς, quod non ſimpliciter ſonat miniſtrum, ſed plerunq; miniſtrum ſacrorũ, & qui fungatur officio ſacerdotis pro alijs. Vnde quod nos uulgò uocamus officium, Græci uocant λειτουργίαν.*

Liturgia.

Antiquare.

ANTIQVARE *eſt euacuare, abolere. Legitur apud Liuium de plebeio ſenatu, antiquabant, id eſt confirmabant.*

Tabernaculum legis figura Chriſti. CAP. IX.

Tabernacula duo. Exod. 26.a. & 36.a

Culturæ & ſanctum] Cultus, ac ſanctũ mundanum.

Candelabra] Candelabrum

Sancta.] Sanctum.

Sancta ſanctorum.

HAbuit quidem & prius, iuſtificationes, culturæ, & ſanctum ſeculare. Tabernaculum enim factum eſt primum, in quo erant candelabra & menſa, & propoſitio panum, quæ dicitur ſancta. Poſt uelamentum autem ſecundum tabernaculum, quod dicitur ſancta ſanctorum, aureum habens thuribulum: & arcam teſtamenti circuntectam ex omni parte auro, in qua urna aurea habens manna, & uirga Aaron quæ fronduerat, & tabulæ teſtamenti, ſuperq; eam erant Cherubim

Quid ſignificarunt duo tabernacula.

gloriæ obumbrantia propitiatorium. De quibus non eſt modò dicendum per ſingula. His uerò ita compoſitis, in priori quidem tabernaculo ſemper introibant ſacerdotes, ſacrificiorum officia conſummantes. In ſecundo autem ſemel in anno ſolus pontifex: non ſine ſanguine quem offerret pro ſua & populi ignorantia: hoc ſignificante Spiritu ſancto, nondum propalatam eſſe ſanctorum uiam, adhuc priore tabernaculo habente

Officia cõſummantes.] Ritus peragentes.

Propalatam] Vel, manifeſtatam

Parabola eſt tẽporis inſtantis: iuxta quã] Erat ſimilitudo pro tẽpore tũ præſente: in quo

Baptiſmatib⁹.] Ablutionibus.

Per amplius] Per maius

Creationis.] Facturæ.

Sacrificia ueteris legis.

ſtatum: quæ parabola eſt temporis inſtantis: iuxta quam munera & hoſtiæ offeruntur, quæ non poſſunt iuxta conſcientiam perfectum facere ſeruientem, ſolummodo in cibis, & in potibus, & in uarijs baptiſmatibus, & iuſtitijs carnis uſque ad tempus correctionis

Chriſtus ſanguine ſuo redemit ſemel.

impoſitis. Chriſtus autem aſsiſtens pontifex futurorũ bonorum, per amplius & perfectius tabernaculum nõ manu factum, id eſt non huius creationis, neq; per ſanguinem hircorum aut uitulorum, ſed per proprium ſanguinem introiuit ſemel in ſancta, ęterna redemptio-

Sanguine Chriſti purgati à peccatis. Leuit. 16.e 1.Pet. 1.d 1.Ioan. 1.d Apoc. 1.b

ne inuenta. Si enim ſanguis hircorum & taurorum & cinis uitulæ aſperſus, inquinatos ſanctificat ad emundationem carnis: quantò magis ſanguis Chriſti qui per Spiritum ſanctum ſemetipſum obtulit immaculatum Deo, emundabit conſcientiam noſtram ab operibus mortuis ad ſeruiendum Deo uiuenti? Et ideo noui teſtamenti mediator eſt: ut morte intercedente, in redemptionem earum præuaricationum, quæ erant ſub

1.Pet. 3 g Roma. 5.b

Mediator] Vel, cõciliator

priori

priori teſtamento, repromiſsionem accipiant, qui uo-
cati ſunt, æternæ hæreditatis. Vbi enim teſtamentum

Teſtamentum. Galat. 3.b

eſt: mors neceſſe eſt intercedat teſtatoris. Teſtamẽtum

Confirmatum] Vel, ratum

enim, in mortuis confirmatum eſt: alioquin nondum
ualet, dum uiuit qui teſtatus eſt. Vnde nec primum
quidem ſine ſanguine dedicatum eſt. Lecto enim omni

Vetus teſtamẽtum ſanguine dedicatum.

mandato legis à Moyſe uniuerſo populo: accipiens
ſanguinem uitulorum, & hircorum cum aqua & lana
coccinea & hyſſopo, ipſum quoque librum & omnem
populum aſperſit dicens, Hic ſanguis teſtamenti quod

Exod. 24.c

mãdauit ad uos Deus. Etiam tabernaculum & omnia
uaſa miniſterij, ſanguine ſimiliter aſperſit. Et omnia
penè in ſanguine ſecundum legem mundantur: & ſine
ſanguinis effuſione non fit remiſsio. Neceſſe eſt ergo
exẽplaria quidem cœleſtium, his mundari: ipſa autem

Melioribus] Potioribus

cœleſtia, melioribus hoſtijs quàm iſtis. Non enim in
manu facta ſancta IESVS introiuit, exemplaria ue-
rorum: ſed in ipſum cœlum, ut appareat nunc uultui
Dei pro nobis. Neq; ut ſæpe offerat ſemetipſum, quẽ-

Chriſtus in cœlis coram patre orans pro nobis.

admodum pontifex intrat in ſancta per ſingulos an-
nos in ſanguine alieno (alioquin oportebat eum fre-
quenter pati ab origine mundi) Nunc autem ſemel in

In conſummationẽ] Inſtante cõſummatione

conſummationem ſeculorum, ad deſtitutionem pecca-

Moriẽdum ſemel.

ti, per hoſtiam ſuam apparuit. Et quemadmodum ſta-

Deſtitutionẽ] Profligationẽ

Chriſtus pro nobis mortu'.

tutum eſt hominibus ſemel mori, poſt hoc autem iudi-
cium: ſic & Chriſtus ſemel oblatus eſt ad multorum

Rom. 5.b 1. Petri 3.c

Exhaurienda] Tollenda

exhaurienda peccata. ſecundò ſine peccato apparebit
omnibus expectantibus ſe, in ſalutem.

Habuit quidem. *Superioribus hæc à Paulo connectuntur ſingulari orationis ornamento, ne quod de Senecæ ſcriptis dicebat Caligula, ſit harena ſine calce. Tranſit à nouo teſtamento ad ueteris teſtamenti explicationem, ut melius ad ueri teſtamenti cognitionem peruenire ualeamus. Obiter quædam perſtringẽs, eadem ſtatim relinquit ut ad dignius tractãdum accedat. Nempe quomodo Chriſtus pro nobis ſacrificauerit. hoc ut liberius coram Iudæis eruditis faciat, ampliſsimè narrat hiſtoriam, & ea quæ apud Iudæos receptiſsima erant, ut allegoria perſuadeat quàm receptiſsimũ ſit nouum teſtamentum.*

Iuſtificationes. *Statum tabernaculi ueteris declarat. Iuſtificationes uocat, quæ declarabant iuſtificationem in ſpeciem, etiam ſi eam non præſtarent, huiuſmodi erant, ſacrificia, purificationes, uota, Pſalmi, Ieiunia, & his ſimilia.*

Culturæ. *Ritus Iudaici, apparatus ſacrorum, adorationes externæ, geniculationes, & huiuſmodi externa, erant quædam munditiæ, quæ remiſsionem peccatorum non faciebant.*

Seculare ſanctum.

Sanctum ſeculare. *Seculare dicitur (ſi Chryſoſtomo & eius Abbreuiatori creditur) quia ab omnibus adiri permittebatur, & uulgatior eſſet hic in tabernaculo locus & notior, ubi & Iudæi & Nazaræi & Proſelyti & Græci cōſiſterent. At quoniā & gentibus, id eſt, ſeculi hominibus patebat acceſſus, ſeculare hoc dicit, id eſt, ſanctum mundanum, in quod & mundani ſeculares (ut ita dixerim) reciperentur. In hoc erat æneum altare holocauſtorum, ubi uictimas immolabant ſub dio.*

Gentes.

Mundanū ſanctum.

Altare æneū. iuſtificationes culturæ.

Tabernaculum enim. *Primum dicens intelligit priorē tabernaculi partem, ne parum attentis duo tabernacula feciſſe uideatur. Vnicum enim fuit, ſed per uelū ſeu cortinam in duas partes diuiſum, ferè ad eum modum, quo apud nos templa diuiduntur in chorum & eccleſiam ſiue populi ſtationem. Hic finge chorum eſſe ſanctum ſanctorum, & eccleſiā eſſe Sanctum aut ſancta. Sanctum, dicebatur locus, in quo res agebatur ſancta. Sed multò ſanctior eſt interceßio & uictima Christi. Vnde Sanctū ſanctorū is locus dici cœpit, in quo peragebatur figura ſacroſancti ſacrificij Chriſti. Nam Chriſtus eſt ille, ut Daniel ait, Sanctus ſanctorum, id eſt, omnium ſacratißimus. Vnum ergo erat tabernaculum, unam referens eccleſiam in duas interim partes, hoc eſt, in duplicē populum & ritum, diuiſum. Veteris eccleſiæ faciem refert pars illa quæ ſanctum dicitur: Nouæ autem imaginem habebat interior pars, quæ Sancta ſanctorum uocatur.*

In quo erant. *Pergit utriuſque partis ornamenta explicare: in quo, id eſt, in qua parte priore, quæ uocatur ſanctum aut ſancta. Obiter dixerim, Sancta, hoc loco pluralis eſſe numeri, neutri generis, ut reſpondeat ad hoc quod mox ſequitur, Sancta ſanctorum.*

Candelabra. *Exodi 25. Facies candelabrum ductile de auro mundißimo, & haſtile eius & calamos &c. Calamos ſiue lucernas ſeptem habebat. Hoc indicat perfectißimam & abſolutißimam ueritatis Euāgelicæ doctrinam, quæ adeò lucet, ut omnes errorum tenebras diſcutiat. Quàm ſit perfecta indicat ſeptenarius lucernarum ſiue calamorum numerus, qui perfectionis eſt numerus, ut autor eſt Auguſtinus. Macrobius item in Somnio Scipionis.*

Menſa. *Exodi 25. Facies & menſam de lignis ſethim, habentem duos cubitos &c. & inaurabis eā auro purißimo &c. Hæc adumbrabat prædicatores uerbi, à quibus cibus uitæ ſumendus.*

Propoſitio panum. *Menſæ adponebātur panes, quos alij panes propoſitionis, alij panes facierum dixerunt: nimirum quòd in conſpectu Dei facie hominum pronis ſtarent. De his aliud commentum ſi iuuat legere poteris apud Cælium, lect. antiq. lib. 5. cap. 35. Panes illi adumbrabant nobis uerbum Dei. Non in ſolo pane uiuimus, ſed in omni uerbo quod procedit de ore Dei. De his panibus lege Leuitici 24. Quòd ſolis ſacerdotibus & non laicis licebat his uti panibus, præfigurabat puras mentes futuras participes cœleſtis panis corporis Chriſti: ut quòd ſoli preſbyteri, ſacramenti Euchariſtiæ eſſent miniſtri.*

Poſt uelamentum autem. *Huius orationis contextus uidetur obſcurus. Qui ſic ordinandus eſt: Poſt uelamentum, id eſt, poſt uelum ſeu cortinam erat ſecundum tabernaculum, id eſt ſecunda pars tabernaculi. Aut ſi placet referre, ſecundum, ad uelamentum, dices Paulum reſpexiſſe ad illud uelum, quod primum erat in introitu tabernaculi, ut ſcribitur Exodi 25. cap. in fine, à quo hoc ſecundum dicebatur. Hæc ſecunda pars tabernaculi uocatur Sancta ſanctorum ſiue Sanctum ſanctorum. Cuius ornamenta palàm adduxit.*

Aureum habens thuribulum. *Species ornamentorum quæ erant intra uelum nominatim explicat. Quidam admonet Thuribulum dici & aram, in qua ſuffitus fiat. Vas eſt, in quo thus adoletur, non ara. Adumbrabat Thuribulum orationes & deſideria ſanctorum.* Pſal.141. *Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo, eleuatio manuum mearum ſacrificium ueſpertinum. Huc pertinet quod ſcribitur Apocaly.8. Et alius Angelus erat habens thuribulum aureũ, & data ſunt illi incenſa multa, ut adoleret de orationibus ſanctorum.*

Et arcam teſtamenti. Exodi 25. *De arcæ ſtructura tractatur, uocata eſt arca teſtamenti, quòd teſtamenti tabulas contineret: quanquam ipſæ tabulæ dicantur teſtamentum. Primæ tabulæ uetus teſtamentum adumbrantes fractæ ſunt, ſic & abolitum eſt uetus teſtamentum. Secundæ tabulæ poſteriorem legem ſpiritualem, Euangelicam, immutabilem, & ſempiternam præfigurabant. Quæ in arcam ſeruandæ repoſitæ ſunt. Ita & lex gratiæ in piorum & fidelium corda, imò in uniuerſam* Dei *eccleſiam theſaurorum* Chriſti *ſeruatricem, poſita eſt. Arca deaurata ex auro puriſſimo ſignificat* Eccleſiam *puram, aut uirginem intemeratam, in quam poſita eſt lex ſempiterna gratiæ, ſiue in qua quieuit* IESVS Chriſtus, *lex ſpiritalis, iuſtificatio & ſactificatio noſtra. In qua ſupple arca erat urna aurea, in qua repoſitum eſt* Mãna, *quod* Deus Exodi 16. *iuſſerat aſſeruari, in illa arca erat & uirga* Aaron, *quæ floruerat,* Nume.17.*cap. hac uirga adumbrabatur docendi officium, & inſuperabilis uirtus & potentia uerbi* Dei.

Erant cherubim gloriæ obumbrantia. Ioſephus *refert cherubim fuiſſe animalia uolatilem habentia figuram, à nullo homine conſpectam, quæ* Moyſes *dixit ſe in ſede* Dei *cõſpexiſſe figurata. Si dictionis etymon ſpectaueris,* Cherubim *ſignificat ſcientiæ multitudinem. Si uerò reſpexeris ad ſcripturæ rationem, frequens eorum fit mentio in ſacris: cùm præſentia* Dei *& eius fauor præſentiſſimus ſignificatur. Quò fit, ut dicamus* Cherubim *gloriæ, miniſtros* Dei, *& diuinæ præſentiæ nuntios ac iudices eſſe.* Propitiatorium Chriſtus *eſt, ut* Roma.3. *declarauimus.* Cherubim *obumbrant & cooperiunt* propitiatoriũ, *his ſignificatur quòd diuina maieſtas aſſumptam* Chriſti *humanitatem conſeruat.* Quid propitiatorium, *uide infrà in dictione.*

In priori quidem. In *priori ſupple parte tabernaculi, ſiue in ſancto, licuit ſacrificis ſingulis diebus ſacrificare, & ſacra ſua perficere:* Numeri 28. *in ſecundo autem non item. Non in ſecundam tabernaculi partem, ſiue in ſanctum ſanctorum, non niſi ſemel in anno ſolus ingrediebatur ſummus ſacerdos, non ſine ſanguine: id eſt, offerebat pecuinum ſanguinem pro ſe & ſui populi ignorantijs.*

Pro ſua &, populi ignorantia. Id *eſt, pro delictis ex infirmitate & fragilitate commiſſis, non autem ex certo propoſito perpetratis, ad quæ illa ſacrificia non erãt ordinata. Aut, ut quibuſdam placet, id eſt, pro immunditijs quibuſdam carnalibus, pro quibus illa ſacra erant inſtituta. At præſtantior eſt noſter pontifex, cuius ſacrificio & gratia peccatum quale quale ſit expiatur, qui non pro ſe, ſed pro nobis hoſtiam uiuam ſeu ſeipſum* Deo *patri obtulit.*

Peccati pro infirmitate purgatio.

Hoc ſignificante ſpiritu ſancto. *Spiritus ſanctus oſtendit & indicat, Quàm diu tabernaculum ſtabat, ſancti erant ſub ſeruitute legis, tametſi cor ipſorum libertatẽ ſpiritus poſſideret. Quæ libertas ſtante adhuc tabernaculo occulta erat, & non propalata ſiue manifeſtata.* Ex *quo manifeſtum eſt quàm uanum & inutile fuerit* Leuiticum *ſacrificium, in priore tabernaculo factum. Nam ſi aditus ad ſanctum ſanctorum,*

hoc eſt, ad ipſum cœlum, etiam tum non aperiebatur, cùm illi ſtrenuè admodum immolarent: certe conſequens eſt, aditum ad cœlos non parari Leuiticis ſacrificijs. Ergo & uictimæ illæ ad iuſtificationem & peccatorum remiſsionem erãt inutiles. Sunt enim quædam iuſtitia ſolum externa.

Quæ parabola eſt temporis. *Quæ ſimilitudo ſeu comparatio, uel qui typus tabernaculi legalis uſq; ad præſens tempus gratiæ durauit.*

Iuxta conſcientiam. *Id eſt, ſecundum hominem interiorem.*

In cibis & potibus. *Id eſt, in mandatis quæ quid edas, quo abſtineas decernunt. Et uarijs baptiſmatibus, id eſt, ablutionibus. Nam ſi quis mortuum attrectaſſet, uel eſſet morbo infectus, uel fluxum ſeminis pateretur, baptiſmo, id eſt, aqua abluebatur iuxta ritum Leuit. 15. cap. expreſſum. de cibis potu & baptiſmatibus ſiue ablutionibus lege Leuit. 11. & Numeri 19. cap.*

Iuſtitię carnis. Et iuſtitijs carnis. *Iuſtificationibus. Carnis autem iuſtificationes generaliter dicit omnia ſacrificia, omnesq; ritus ac ceremonias, quæ ab immunditijs tantùm corporis mundabant, non autem animæ maculas abſtergebant.*

Vſq; ad tempus correctionis. *Id eſt, uſq; ad Chriſti primum aduentum, qui uniuerſa legalia erat emendaturus, inducturusq; cultum uerum ac ſpiritalem. Chriſtus itaq; legis correctio & perfectio eſt.*

Chriſtus autem. *Peruenuſta antitheſi, qua Chriſtum ſic confert ſummo pontifici ut longè præcellere uideamus, explicat, quid per ſanctum ſanctorum, præfiguratum ſit. Chriſtus aſsiſtens, id eſt, accedens pontifex futurorum bonorum, id eſt, bonorum, quæ per eius aduentum ſumus conſequuti, hoc eſt, benedictionem, nam expectarũt omnes ſancti patres. Quia Chriſtus ſacerdos & pontifex eſt, oportebat ipſum ingredi tabernaculum. Sed quod ingreſſus eſt, eſt longè præſtantius. Nam Moſaicus ſacerdos terrenum & manibus humanis factum ingrediebatur: hic uerò cœleſte & à Deo ſtabilitum eſt ingreſſus. Ille cum ſanguine pecuino & alieno ingrediebatur: hic autem per proprium ſanguinem.*

Tabernaculũ Chriſti uetere perfectius. Per amplius & perfectius. *Carnem hoc loco tabernaculum dicit, quæ amplior quidem eò habetur, quo Deus uerbum hanc ipſam aſſumpſit, quod omne etiã Spiritus ſancti ſit opus. Facit ad hoc quod alibi Paulus dicit, In Chriſto ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ Dei. Perfectius dicit, quia perfectiora perficiat. Quidam aiunt hoc tabernaculum eſſe Eccleſiam longè ampliorem & perfectiorem eccleſia Iudæorum. Et hoc tabernaculũ fixit Deus & non homo. Plus mihi arridet, hæc poſterior interpretatio, ne perpetuò in allegorijs ſit uerſandum. Eccleſia dicitur cœleſtis Hieruſalem, quia regenerata eſt ex ſpiritu ſancto. Bene itaq; maius & perfectius tabernaculum hoc, non manufactum, neq; huius ſtructuræ dixit Apoſtolus. In hoc tabernaculo miniſtrauit nobis Chriſtus meliora bona quæ nunc præſentia ſunt: futura autem dicebantur, cùm adhuc ſtaret tabernaculum Moſaicum, ut prænotauimus. Rogabis, Quomodo, & qua uia Chriſtus ſeruiuit nobis? Reſpondeo, introiuit per primum tabernaculum, id eſt, per Eccleſiam quæ adhuc uiuit, & penetrauit cœlos: hoc eſt, intrauit ſancta ſanctorum, ubi ſedet ad dexteram patris ſacerdos & pontifex noſter.*

Non huius creationis. *Id eſt, non harum creaturarum in modum creatam carnem, ſed ſpiritualem eſſe & diuinam, nempe operatione Spiritus ſancti, non humanitus diſpoſitam in utero uirginis Mariæ, & ex ipſius puriſsimo ſanguine compactam.*

Tum

Tum etiam quia per ſubſiſtentiam unita ſit Deo uerbo. Vocatur corpus Chriſti tabernaculum, quia illud unigenitus Dei filius inhabitat. Inſuper & uelamen appellat, utpote quod in ſe diuinitatem occultet, ueletque. Ex his ipſis nominibus, uel cœlum tabernaculum nuncupat, quod in ipſo reſideat pontifex Chriſtus. Idipſum & uelum dicit, quia ſanctis ſit mœnium inſtar obſeptum. Sed ſi de eccleſia dixeris, certè non eſt humanis operis conſtructa: ſed Dei operatione, ut prænotauimus.

Corpus Chriſti dictũ tabernaculum.

Sed per proprium. *Sacerdotes qui in ueteri lege primum tabernaculum aſſiduè intrabant, Chriſti ſacrificos, quandiu in hoc mundo ſacros peragunt ritus, ſignificabant. At ſummus pontifex: qui ſolus quotannis ſemel ſecundũ tabernaculum intrabat, id eſt, ſanctum ſanctorum, Pontificis cœleſtis typum præferebat. Quod autem non ſine ſanguine: hoc indicium erat, quòd & ſummus cœleſtis ſacerdos qui eſt Chriſtus Dominus, non in ſanctum ſanctorum ingreſſurus erat, niſi prius fuſo proprio ſanguine, cum quo & ipſe introiuit in regnũ cœleſte & abditum tabernaculum, & hoc ſemel. Quòd enim mortuus eſt, mortuus eſt ſemel, Roma. 6. Hunc introeuntem in tabernaculum cœleſte & uerum ſanctum ſanctorum, atque accedentem ad dexteram Dei patris, cœleſtes chori iuxta oraculum Eſaiæ 63. admirantes dicebant. Quis eſt iſte qui uenit de Edom, tinctis ueſtibus de Boſra, iſte formoſus in ſtola ſua, gradiens in multitudine fortitudinis ſuæ? Quibus ipſe ingrediens dicebat, Ego qui loquor iuſtitiam, & propugnator ſum ad ſaluandum. Et illi rurſus, Quare ergo rubrum eſt indumentum tuum, & ueſtimenta tua ſicut calcantium in torculari? Quibus ipſe, Calcaui torcular ſolus, & de gentibus non eſt uir mecum. Obſerua ex his quomodo Chriſtus intrauit in ſancta, ſed non ſine ſanguine. Quæcunq; hic Chriſto tribuuntur ſunt longè præſtantiſſima, quia ſunt ueritas, cuius umbræ ſunt Leuitica. Ergo audiendus Chriſtus.*

Chriſti ingreſſus in ſancta.

Aeterna redemptione. *Aperit fructum ſanguinis Chriſti ſeu paſſionis eius, oſtendens quid ſuo ſanguine effecerit: Nempe redemptionem, eamque ſemper durantem. λύτρωσιν, nõ ſolùm propitiationem ſeu redemptionem ſignificat, ſed & pretium redemptionis à ſeruitute & pœna. Nos extremam ſeruitutem & mortem merebamur, Chriſtus pretium ſanguinis ſui pro nobis redimendis dedit. Atque ita in æternam libertatem nos perduxit. Redemit autem ſic electos, ut non modò culpam, ſed & pœnam omnem auferat.*

Si enim ſanguis hircorum. *Occupatio eſt. Reſponſabit fortaſſis incredulus, Quî fieri potuit per alienum, hoc eſt, Chriſti ſanguinem purificaremur: cùm oporteat nos, qui peccauimus, ſatisfacere pro noſtris delictis? Reſpondet Paulus argumento à minori & comparatis ducto: Si incredibile factum eſt credibile, nempe quòd ſanguine pecuino purgata ſint peccata ueſtra externa: quantò ueriſimilius eſt illud quod admodum credibile eſt, innocẽtis Chriſti morte & ſacro eius cruore deleri peccata uerè credentium, cùm is uerè fuerit Deus, & immaculatum ſeſe pro nobis Deo obtulerit? Aut ad hunc modum argumentatur: Si diuina ordinatione hi qui in lege, uel fluxu uel cadauerum contactu polluti erant, ſanguine taurorum & hircorum, uel aqua ſuper cinerem iuuencæ ſuperfuſa mundari potuerunt: quantò magis ordinatione Dei, ſanguis Chriſti in hoc ab æterno ordinatus, emundare corda ueſtra & animam ipſam ab omnibus peccatis poterit? Res tota pendet à Dei ordinatione, cui nihil reſponſandum eſt. Sanguis ille per Moyſen ſuper populum aſperſus ex ſe non mundabat, ſed deturpabat potius: uerùm quia Deus ita ordinauerat, habiti fuerunt, iſti pro mundis, neque à templo amplius tanquàm immundi arcebantur.*

Opera mortua.

Ab operibus mortuis. Id eſt, peccatis. Alludit ad legem: in qua qui morticinum contigerat, immundus erat, & arcebatur à templo, niſi prius purgatione facta. Sic qui morticinum peccati per conſenſum attrectat, immundus eſt, arceturq; à uero templo cœleſti. Sed ab illis nos immunditijs Chriſtus per ſuum ſanguinem emundauit.

Tactus morticini immũdus. Prima.

Et ideo noui teſtamenti. Occupatio eſt, qua præuenit, ne fortaßis obijcerent Hebræi quod Chriſto Ioan. 12. obiecerunt: Nos ſcimus ex lege quia Chriſtus manet in æternum: Et quomodo tu dicis, Quia oportet exaltari filium hominis? hoc ut faciat, breuißima utitur digreßione, & ex ratione teſtamenti probat mediatorem noui teſtamenti oportuiſſe mori. & quia ſanguinem fudit & oblatus eſt, noui teſtamenti mediator eſt: ut morte intercedente, id eſt, cùm moreretur & ſeipſum offerret: interceßit, ut peccata quæ erant ſub priori teſtamento, hoc eſt, quæ adhuc ſupererant, Leuiticisq; ſacrificijs expiari non poterant, remißionem accipiant, id eſt expientur: non ſolùm eorum qui ſub uetere teſtamento fuerunt, ſed etiam eorum qui uocati ſunt æternæ hæreditatis. Id eſt, etiam expiata ſunt peccata eorum omnium quouis tempore exiſtentium qui uocati ſunt æternæ hæreditatis, id eſt, qui electi ſunt, & credunt ſe per Chriſtum futuros æternæ hæreditatis participes. Per teſtamentum nihil aliud quàm fœdus illud Dei nobiſcum ſancitum, & ſanguine Chriſti ſtabilitum ſignificare uult, ſumpta ſimilitudine à commini hominum more, qui ſolennibus ceremonijs in ſanciendis fœderibus uſi ſunt, quæ nonnunquàm ſanguine uel fuſo uel hauſto confirmabant. Chriſtus ſua morte & ſanguine ſuum fœdus ſtabilire uoluit: quo nobis per omnia ſpem maiorem remißionis peccatorum faceret.

Vbi enim teſtamentum eſt. Tres fructus ex Chriſti ſacrificio nobis hactenus recenſuit. Nempe æternam redemptionem, deinde conſcientiarum purificationem, poſtea noui teſtamenti & æternæ ſalutis reparationem. At ne quis in ſummis his beneficijs dubitet, docet quomodo hæc maximè ſancta & inuiolabilia ſint, argumento à communi hominum more ueluti ex pronuntiatis, petito. Vt teſtamentum firmum, ratum & firmum ſit, neceſſe eſt teſtatorem mori. Ante mortem enim reuocabit ut lubebit. Sed iuſtitia & peccatorum remißio teſtamẽtum eſt: ergo ut firmum ſit, neceſſe eſt teſtatorem mori. Hæc probatio eſt à communi hominum more. Teſtator Deus eſt. At is immortalis eſt, interim teſtator eſt: ergo mortalem fieri oportuit. Ideoq; filij perſona Deus hominem aſſumpſit, ut in carne moreretur, eſſetq; hoſtia pro peccatis, & à morte teſtatoris remißio peccatorum daretur omnibus uerè & ex animo credentibus. Mediator noui teſtamẽti dicitur à Paulo Chriſtus, quòd utriuſq; naturæ eum oportebat eſſe participem. Ex his colligimus Chriſtum Deum uoluiſſe mori, ut nos certos de fœdere illo in ſemine tuo benedicentur omnes gentes, ut indiſſolubili, redderet. Vt quotquot in ipſum uerè crederent, remißionem peccatorum & æternam ſalutem inuenirent.

Vnde nec primum quidem. Ab eo quòd inter homines receptißimũ erat, probauit, oportere Meßiam mori & offerri, ad teſtamenti indiſſolubilitatem oſtendendam. Idem nunc autoritate Exod. 24. confirmat. Obſcura ſunt uerba aliqua ex parte, ſed pleniora erunt, ſi penitus introſpiciamus. Vnde nec primum teſtamentum dedicatum eſt, id eſt, confirmatum eſt ſine ſanguine. Nam lecto mãdato legis, &c. Hanc Moyſi hiſtoriam & figuram adaptat myſterio Chriſti, oſtendens unicum Chriſti ſacrificium uerum & perpetuum eſſe ſacrificium. Neceſſe eſt figuratum reſpondere ſuo typo & figuræ. Sed Moſaica ſacrificia, quæ dicuntur umbræ & figuræ exemplarium cœleſtium, id eſt, noſtrarum rerum, qui cœleſtes eſſe debemus: habebãt ſuam purificationem in ſanguine.

guine. Ergo ipſa exemplaria cœleſtia, ſiue res noſtræ, quæ poſt Chriſtum incarnatum ſubſecutæ ſunt, hoſtia meliore Moſaicis ſacrificijs opus habēt. Cùm ergo in typo purificatio omnis in ſanguine facta fuerit, non potuit iſte ritus aliunde quàm à cœleſti petitus eſſe exemplari. Quare oportuit ut in ipſa etiam ueritate, ſanguinis effuſione mundentur omnia. Inter hæc tamen, lata eſt differentia. Quò enim præſtantiora ſunt typicis uera, hòc oportebat puriore & nobiliore ſanguine uera mundari. Pudeat ergo plus beneficij accepiſſe nos quàm ueteres, & gratitudine ab illis uinci. Si qui ſolum umbras tenuerunt, tanta reuerentia Dei & ſanctimonia uitæ uixerunt: quantò magis nos decebit ut cœleſtem uocationem exprimere per omnia ſtudeamus? Obſerua hoc loco, Exemplaria uocat rem ipſam, non typum uel umbram. Nam 8. cap. audiuimus Moſaica ſacra à cœleſti exemplari & uiſione eſſe deformata. Aſpice & fac ſecundum exemplar quod tibi in monte monſtratum eſt. Exemplar illud cœleſte eſt ueritas, Moſes autem typum & figuram deformauit.

Ipſa autem cœleſtia. Cœleſtia appellat homines cœleſtes, hoc eſt, electos in cœlum recipiendos. Hæc enim ſunt uera cœleſtia figurata in illis ſacris uetuſtæ legis. Hæc inquam melioribus hoſtijs mundata ſunt: quia à Chriſto, qui pluraliter dicitur Hoſtiæ, omnes hoſtiæ & ſacramenta Euangelicæ legis uim & uirtutem habent ab illa hoſtia uiua, qua Chriſtus moriens ſe patri pro nobis obtulit. *Chriſtus dictus hoſtiæ.*

Non enim in manu facta. Hactenus breuiſſima digreſſione, ut præmonuimus, uſus, nunc Chriſti ingreſſum in ſancta ſublimiorem eſſe introitu Moſaico docet. Sancta manu facta intelligit tabernaculum Moyſi, aut ſancta templi Salomonis, quæ ut exemplaria uerorum Chriſtus non eſt ingreſſus, ſed in ipſum cœlum: ut appareat nunc uultui Dei pro nobis: hoc eſt, ut illbic ad dexteram Patris ſedeat aduocatus & pontifex noſter. Hoc modo loquendi, ut appareat uultui Dei, eſt uſus, non quòd filius Dei aliquando non fuerit patri præſentiſſimus. Semper enim præſentiſſimus eſt, ſed ut conſulatur infirmitati noſtræ, qui difficulter admodum cœleſtia capimus.

Nunc autem ſemel. Ita ſemel paſſus eſt ut nunquam poſtea. Rom. 6. Chriſtus reſurgens à mortuis iam non moritur, mors illi ultrà non dominabitur. In cōſummatione ſeculorū, non in principio mundi, ſed in perfectione ſeculorum à diuina prouidentia definitorum. Aut in fine temporum ac nouiſſima ætate. Ad deſtitutionem, id eſt, deletionem & extinctionem peccati, quale quale fuerit: per hoſtiam ſuam, id eſt, ſui, & non brutorum immolationem. *Conſummatio ſeculorum.* *Qualequale eſt peccatū à Chriſto expiatum.*

Et quemadmodum ſtatutū. Quemadmodū ſemel & nō bis morimur, ita & Chriſtus ſemel mortuus non rurſus moritur. Semel oblatus eſt. A' quo oblatus eſt? à ſe ipſo, nō ab alio quouis hominū. Qui & ſi pōtifex ſit, hoſtia tamē ipſemet eſt et oblatio. *Chriſti oblatio.*

Poſt hoc autem iudicium. Cùm omnes è uiuis exceſſerint, tunc ſequetur iudicium generale, in quo ſecundò apparebit ſine peccato, id eſt, ſine ulla pro peccato hoſtia. Quia tanquam iudex uindicaturus non expiaturus, peccata ueniet. Aut ſine peccato, quia primò uenit ad nos cum peccatis noſtris quæ portauit. Secundò ueniet abſq; peccato in gloria omnibus qui diligunt aduentum eius. Aut ſine peccato, id eſt, ſine ſimilitudine carnis peccati apparebit. Apparebit enim ſine carne corruptibili & mortali ad differentiam primi aduentus, in quo apparuit in ſimilitudine carnis peccati. *Chriſti aduentus qualis erit.*

CONCILIATIO.

LOCVS hic, in qua, urna aurea habens manna, &c. Aduerſatur dicto 3. Reg. 8. In arca autem non erat aliud niſi duæ tabulæ lapideæ, quas poſuerat in ea Moyſes

in Oreb, quando pepigit Dominus fœdus cum filijs Iſraël cùm egrederentur de terra Aegypti. Præterea Exodi 16. de phiala mannæ, & Numeri 17. de uirga, quæ fronduerat, mandatur ut ſeruentur coram teſtimonio Domini, id eſt, coram Domino. Hic autem tria illa ait ſeruata fuiſſe in arca. RESPONDEO. *A' ſpiritu ſancto edoctus Paulus hæc protulit. Audet enim dicere 2. ad Corinth. ultimo, An experimentũ quæritis eius, qui loquitur in me, Chriſti? Aut dicito Paulum à Gamaliele edoctum, tãquam ungues & nomen cognouiſſe hiſtoriam Hebraicam, & natu maiorum traditione accepiſſe rem ita ſe habere, atque ita recenſuiſſe quomodo à maioribus fide digniſſimis audiuerat. Nec tamen in ipſis primordijs constructionis Arcæ tria illa adſeruabantur in arca, ſed longo pòſt tempore, cùm eſſet neceſſe ut Ieremiæ temporibus Arca occultaretur. In ea & urnã dicunt fuiſſe & uirgam recondita. Multa breuitatis cauſa Eſdras legem igne abſumptam Iudæis reſtituens, ſubticuit: quæ Paulus ſpiritu ſancto motus reſtituenda cognouit.*

EXPRIMENS *Paulus Chriſtum hac ultima ætate mortuum, uidetur diſſentire Ioãni Apocalyp. 13. Agnus qui occiſus eſt ab origine mundi.* IOANNES *dicit Chriſtum ab origine mundi præfiguratum occidi: quæ figura à principio mundi in Abele occiſo & immolato fuit.*

PAVLVS *dicens, Non ſine ſanguine quem offerret pro ſua & populi ignorantia, exprimit ſacrum illud expiaſſe peccatum: tamen ſequenti cap. ait, impoſſibile eſt ſanguine taurorum aut hircorum peccata auferri.* HOMO *in ueteri lege gemitu & dolore cordis ex fide conſequebatur ueniam. Et quòd ſacrificium faceret, id erat in teſtimonium peccati. At non idem in noſtro uero & uiuo ſacrificio* IESV *Chriſti, in quo iuſtificationem conſequimur.*

PVGNARE *uidetur hic locus, In ſecundo autem ſemel in anno ſolus Pontifex intrabat: huic loco qui ſcribitur Exodi 30. Et adolebit incẽſum ſuper eo Aaron, ſuaue fragrans mane, quando componit lucernas, incendet illud, & quando collocat eas ad ueſperum uret thymiama compoſitionis alterius. Ex quo manifeſtum eſt Pontificẽ non ſolùm ſemel in anno intraſſe ſanctum ſanctorũ.* RESPONDET *Theophylactus, Cum ſanguine ſemel Aaron, bis uerò cum incẽſo ſancta ſanctorum ingrediebatur. Aut, non dicit Paulus ſimpliciter quòd ſemel introibat, ſed ſemel cum ſanguine. Quoniam & frequens erat ingreſſus ipſi Aaron ſine ſanguine, id eſt, immolatione uictimæ.*

PAVLVS *pronuntians hoc cap. Statutum eſt omnibus hominibus ſemel mori: aduerſatur ſibi 1. ad Theſſal. 4. dicenti, Deinde nos qui uiuimus, qui reſidui ſumus, ſimul rapiemur cum illis obuiam Chriſto in aëra: & ſic ſemper cum Domino erimus.*

RESPONDEO, *Eorum qui reſidui erunt, in quorum nomine & perſona loquitur Paulus, tam momentanea uidebitur & erit mors, ut mortem illam ſubeuntes, quaſi ſoporem ſe paſſos exiſtiment, ac propterea ſeſe tanquam uiuos obuiam Domino dabunt, non percipientes tam ſubitam & breuem mortem.*

DICTIO.

Propitiatoriũ. PROPITIATORIVM *Theophylactus fuiſſe putat operculum Arcæ. Oecumenius autem aſſerit, uelut aureã menſam quadrangularem Arcæ ſuperpoſitam, quæ propitiatorium dicebatur, quòd inde reſponſa daret Deus. Atque ex deductione Exodi id manifeſtum eſt, non quòd propitiatorium ipſam Arcam contingeret, ſed eminentius, perpendiculariter tamen, ſuper Arcam collocaretur.*

Thuribulum. THVRIBVLVM, *uas in quo thus adoletur.*

VRNA

VRNA *uas aquarium ad hauriendam aquam.*

OPERA *mortua ſunt ea, quibus tum uentri, tum idolis & huiuſmodi ſeruitur. Non ſolum ſunt mortua, quia ſunt à uita perpetua aliena, ſed quia cùm hæc exercentur abominanda redduntur. Et fallacia quidem, quia nos ubi illexerunt, capiant, & uideantur ſuauia, cùm minus ſint.* Opera mortua

TESTAMENTVM *eſt uoluntatis noſtræ legitima deliberatio eorum, quæ poſt uitam fieri inſtituimus. Hebræis ſonat Berith, id eſt, pactum ſiue fœdus.* Teſtamentum.

COCCINEA *ſiue potius coccina lana à cocco adhibetur tingendæ purpuræ.* Coccinea.

PER *amplius, duæ ſunt dictiones, id eſt, per id quod amplius ſiue maius eſt.*

PROPALARE, *eſt manifeſtare, in longum creſcere. hinc propatulum, latè patens & apertum.* Propalare.

TABERNACVLVM *ſcriptura uocat in ſimilitudinem eorum qui in tabernaculis habitāt, terrenam hanc habitationem, autore Baſilio magno, in Pſal. 14. Item tabernaculum teſtimonij ſic uocatum eſt, quòd illhuc conueniret cœtus Iſraël ad adorandum & ſacrificandum. Dicitur & protectio, ut in illo Pſalmo, Dominus protexit me in abſcondito tabernaculi ſui. Vocatur ciuitas munita Pſal. 30. Proteges eos in tabernaculo tuo à contradictione linguarum. Dicitur eccleſia illa triumphans Pſal. 14. Domine quis habitabit in tabernaculo tuo.* Tabernaculū.

Non hoſtia legalis, ſed mors Chriſti, aufert peccatum. CAP. X.

VMbram enim habens lex, futurorum bonorum, Lex non ſanctificat.
non ipſam imaginem rerum: per ſingulos annos
eiſdem ipſis hoſtijs quas offerunt indeſinenter, nunquā Leuit. 16. c
poteſt accedentes perfectos facere: alioquin ceſſaſſent
offerri, ideò quòd nullam haberent ultrà conſcientiam
Cultores ſemel] uel, qui ſacrificaſſent, ac ſemel purgati eſſent. peccati, cultores ſemel mundati. ſed in ipſis commemoratio peccatorum per ſingulos annos fit. Impoſsibile
enim eſt, ſanguine taurorum & hircorum auferri peccata. Ideo ingrediens mundum dicit, Hoſtiam & obla- Sacrificia omnia reijciuntur præter ſolū Chriſtum.
tionem noluiſti: corpus autem aptaſti mihi. Holocau-
ſtomata & pro peccato, nō tibi placuerunt. Tunc dixi, Pſal. 39. b
Venio.] uel, adſum. Ecce uenio. In capite libri ſcriptū eſt de me: ut faciam Pſal. 1.
Deus uoluntatem tuam. Superius dicēs, Quia hoſtias, & oblationes, & holocauſtomata, & pro peccato noluiſti, nec placita ſunt tibi quæ ſecundum legem offeruntur, tunc dixi, Ecce uenio ut faciam Deus uoluntatem tuam: aufert primum, ut ſequens ſtatuat. In qua uoluntate ſanctificati ſumus, per oblationem corporis IESV Chriſti ſemel. Et omnis quidem ſacerdos præſto eſt quotidie miniſtrans, & eaſdem ſæpe offerens hoſtias, quæ nō poſſunt auferre peccata: hic autem unam pro peccatis offerens hoſtiam, in ſempiternum ſedet in

dextera Dei,de cætero expectans, donec ponantur ini-
mici eius ſcabellum pedum eius. Vna enim oblatione,
conſummauit in ſempiternum ſanctificatos. Conteſta-
tur autem nos & ſpiritus ſanctus. Poſtquã enim dixit,
Hoc autem teſtamentum quod teſtabor ad illos poſt
dies illos dicit Dominus,Dabo leges meas in cordibus
eorum, & in mentibus eorum inſcribam eas: & pecca-
torum, & iniquitatum eorum iam non recordabor am-
plius. Vbi autem horum remiſsio: iam non eſt oblatio
pro peccato.Habentes itaque fratres fiduciam in intro-
itu ſanctorum in ſanguine Chriſti: quam initiauit no-
bis uiam nouam & uiuentem per uelamen, id eſt, car-
nem ſuam, & ſacerdotem magnum ſuper domum Dei,
accedamus cum uero corde in plenitudine fidei, aſperſi
corda à conſcientia mala: & abluti corpus aqua mun-
da: teneamus ſpei noſtræ cõfeſsionem indeclinabilem.
fidelis enim eſt qui repromiſit, & conſyderemus inui-
cem in prouocationem charitatis & bonorũ operum:
non deſerentes collectionem noſtram,ſicut conſuetudi-
nis eſt quibuſdam,ſed cõſolantes,& tantò magis quan-
tò uideritis appropinquantem diem. Voluntariè enim
peccantibus nobis poſt acceptam notitiam ueritatis,
iam non relinquitur pro peccatis hoſtia, terribilis au-
tem quædam expectatio iudicij & ignis æmulatio,quę
conſumptura eſt aduerſarios. Irritam quis faciens le-
gem Moyſi;ſine ulla miſeratione,duobus uel tribus te-
ſtibus moritur,quantò magis putatis deteriora mereri
ſupplicia qui filium Dei conculcauerit, & ſanguinem
teſtamenti pollutum duxerit,in quo ſanctificatus eſt,&
ſpiritui gratiæ contumeliam fecerit? Scimus enim qui
dixit,Mihi uindictam:& ego retribuam. Et iterum,Iu-
dicabit Dominus populum ſuum. Horrendum eſt in-
cidere in manus Dei uiuentis. Rememoramini autem
priſtinos dies:in quibus illuminati,magnum certamen
ſuſtinuiſtis paſsionum. & in altero quidem opprobrijs
& tribulationibus ſpectaculum facti: in altero autem
ſocij taliter cõuerſantium effecti. Nam & uinctis com-
paſsi eſtis: & rapinam bonorum ueſtrorum cum gau-
dio ſuſcepiſtis, cognoſcentes uos habere meliorem &
manentem ſubſtantiam. Nolite itaque amittere confi-
dentiam ueſtram: quæ magnam habet remuneratione͂.

Pſal. 109.a
1.Corint. 15.d
Oblatio Chri-
ſti ſola pro pec
catis.
Hieremiæ 1.f
Suprà 8.c

Accedendum
ad Chriſtum in
fide.

Charitas.
Opera.

Suprà 6.a

Deute. 17.b
Math. 18.b
Ioan. 8.c
2.Corint. 13.a

Deute. 32.e
Roma. 12.d
Afflictiones
quas ſuſtinue-
runt Iudęi pro-
pter Chriſtum.

Cõſummauit] perfectos effe-
cit

Teſtabor ad] uel, condã erga

Fiduciã in introitu ſanctorũ in ſanguine] li-
bertatẽ adeun-
di in ſancta per
ſanguinem

Quã initiauit nobis] ea uia quã dedicauit
nobis recentẽ

Plenitudine] certitudine

A conſcientia] uel, à depulſa conſcientia

Indeclinabi-
lem.] nõ uacil-
lantem.

Conſolantes] adhortãtes in-
uicem.

Aemulatio,] ue-
hementia,

Mihi uindi-
ctam:] mihi uin
dicta: id eſt, me-
um eſt ulciſci:

Et in altero] partim

In altero] par-
tim

Vinctis com-
paſsi] afflictio-
nũ quæ ex uin-
culis meis con-
tigerunt, parti-
cipes fuiſtis.

Patientia

Patientia enim uobis neceſſaria eſt: ut uoluntatem Dei facientes, reportetis promiſsionem. Adhuc enim modicum aliquantulumq́;, qui uenturus eſt ueniet, & non tardabit. Iuſtus autem meus ex fide uiuit. quod ſi ſubtraxerit ſe: non placebit animæ meæ. Nos autem non ſumus ſubtractionis filij in perditionem: ſed fidei in acquiſitionem animæ.

Patientia.

Viuit.] uicturus eſt. Subtractionis filij] qui ſubducamus nos Fidei] ad fidem pertinemus

Abac. 2. a Rom. 1. b Galat. 3. b

Vmbram enim habens lex. *Hactenus docuit fructus ex Chriſti ſacrificio, quos nunc oſtendit non poſſe præſtare Leuiticum ſacerdotium: ut aperiens quàm uanū ſit & inutile Aaronicum illud ſacrificium, auocet & euellat Hebræorum corda tam altis ceremoniarum & ſacrificiorum legis fixa radicibus, & pijs penitus inſerat Chriſtū pectoribus. Senſus eſt: Lex habet umbram, id eſt, adumbrationem quandam bonorum, quæ ante Chriſti aduentum futura erant, nunc uerò præſentia. Nō ipſam imaginem rerum, id eſt, non ipſam ſubſiſtentiam & ueritatem, puta remiſsionem peccatorum, conſcientiæ pacationem & fœderis initi cum Deo certitudinem. Aut imaginem ipſarum rerum, nimirum immolationis ueri agni & remiſsionis peccatorum.*

Non ipſam imaginem. *Ipſam poſuit pro ueram & expreſſam, quæ rem totam, ut eſt, repræſentet. Vnde & Chriſtum imaginem Dei uocat. At umbra nihil repræſentat præter extrema quædam corporis lineamenta.*

Vmbra.

Per ſingulos annos. *Intelligitur hic locus de ſacrificio expiationis, quod decima die menſis ſeptimi à ſummo Pontifice offerebatur. Nec enim (ait Chryſoſtomus) in lege, uera erat peccatorum remiſsio, ſed corporales quædam mundationes illius umbræ & figuræ: neque uerum ſacrificium, quod omnia ſemel exhaurit peccata, ſed illius tantum umbra, & carnales quædam uictimæ. Quid ergo nos? Non'ne per ſingulos dies offerimus? Reſpondet Beatus Ambroſius in hunc locum. Offerimus quidem: ſed ad recordationem facientis mortis eius, & una eſt hæc hoſtia, non multæ. Quomodo una eſt, & non multæ? Quia ſemel oblata eſt in Sancta ſanctorum. Hoc autem ſacrificium exemplar illius eſt, ad quem ſemper offerimus, nec nunc quidem alium agnum cras, alium hodie, ſed ſemper idipſum. Proinde unum eſt hoc ſacrificium. Alioquin hac ratione quoniam multis in locis offertur, multi Chriſti ſunt, nequaquam. Sed unus ubique eſt Chriſtus, & hic plenus exiſtens, & illhic plenum unum corpus. Sicut enim qui ubiq; offert, unum corpus eſt, & non multa corpora: ita etiam & unum ſacrificium. Pontifex enim noſter ille eſt, qui hoſtiam inundantem nos obtulit. Ipſam offerimus & nunc, quæ tunc oblata quidem conſumi non poteſt. hoc autem quod nos facimus, in commemorationem fit, ei quod factum eſt. Hoc enim (inquit) facite in mei commemorationem. Non aliud ſacrificium ſicut Pontifex, ſed ipſum ſemper offerimus. Magis autem recordationem ſacrificij operamur. Hactenus uerba Ambroſij.*

Expiationis ſacrificium.

Nunquam poteſt accedentes. *Perſpicuum eſt hoſtias ueteris teſtamenti ad perfectionem uolentibus afferendam, fuiſſe infirmiores. Quòd poſt primam oblationem, & ſecunda deinceps & alia, item atq; alia ſequebatur. Nam & inter medelas ea dicitur & ualida eſſe & efficacior, quæ ſemel uel impoſita uel hauſta ſanat & curat. Quod uerò ſæpius & uarie immutatum imponitur, uim medendi nullam habere arguitur, nec prodeſt languenti. Ex ijs dicendum eſt credentes in Chriſtum perfectos fieri. Hanc perfectionem lege nemo aſſequitur.*

Hoſtiæ legis infirmæ ad expiationem peccati.

Simile.

Sed

Sed in ipſis cõmemoratio. *Nil aliud,inquit,efficiunt hoſtiæ,niſi quòd peccata cõmemorant & arguunt.Non enim commiſſorum præſtant remiſsionem,ſed planè oſtendunt oblatione aſsidua nõ eſſe populi peccata ſoluta.Nã ſi ſoluta iam fuiſſent,quid ultrà immolandum fuiſſet?Sed per ſingulos annos hoſtiæ repetebantur, ad inſinuãdum in genere humano continuũ morbum.Nec ſecus quàm cùm una ſemper languẽti apponitur medicatio,argumento eſt hunc ipſum morbo eodem aſsiduo laborare.*

Ingreſſus filij Dei in mundũ.

Ideo ingrediens mundum. *Legis ceremoniarum abolitionem probat* IESVS *Chriſtus filius* Dei *ingrediens mundum,id eſt,factus homo,inquit,per os* Dauid, *Hoſtiam & oblationem noluiſti,ô pater, non ſunt tibi gratæ & placitæ legis oblationes.Quas quia noluiſti : aptaſti mihi corpus, id eſt,deſtinaſti corpus hoc meum conſummatam perfectamq; hoſtiam.Aut,hoſtiã & oblationem noluiſti,ſed corpus,id eſt, ueritatem,& illud cuius illa ſacrificia tantũ umbra erant,aptaſti mihi.Figuram amplius noluiſti, ueniente tempore,in quo corpus, id eſt, res ipſa & ueritas propalanda erat.Ad hunc modum loquentes opponit corpus ipſi umbræ.*

Tunc dixi, ecce uenio. *Ecce adſum. Vox eſt ſeipſum dedentis atq; offerentis ad plenum obſequium* Deo.

Caput libri.

In capite libri ſcriptum eſt de me. *Librum dicit uetus teſtamentum. In capite, id eſt,in ſumma libri ſcilicet,in lege ipſa. Perinde, ac ſi dicat in omni ſcriptura de meo aduentu facta eſt mentio , & quemadmodum ipſe eſſem offerendus pro mundo. Aut librum,pſalmos dicit,in quorum capite,id eſt, in primo Pſalmo fit mẽtio de Meſſia impleturo uoluntatem patris.hic habetur,ut faciam* Deus *uoluntatem tuam.Illhic autem,Sed in lege* Domini *uoluntas eius.*

Dei patris uoluntas.

Patris uoluntas huiuſmodi eſt,ut filius immoletur pro mundo, & homines iuſtificentur, non in ſacrificijs legis, ſed in morte IESV *Chriſti.In capite libri ſcriptum eſt de me,legendum eſt per parentheſim.*

Aufert primum ut ſequens. *Aufert primum, id eſt, ſacrificia & immolationes.Statuit & confirmat ſecundum,quod eſt patris uoluntas, id eſt, Chriſti corporis per mortem & crucem immolatio. Eijciuntur itaq; priora illa, ut confirmetur, quæ fit per Chriſti mortem oblatio,quam uoluit quidem & acceptam habuit* Deus *pater.*

Chriſtus ſemel moriens oblatus.

Sacramentum altaris.

Per oblationem corporis Chriſti IESV ſemel. *Semel dicit, non bis. Chriſtus enim reſurgens ex mortuis,iam non moritur,Rom.6. Ob id non iteratur in ſacramento altaris(in quo eſt uerum* IESV *Chriſti corpus) ſacrificium mortis & mors ipſa,ſed memoria mortis & effuſionis ſanguinis Chriſti iteratur . Ait enim præceptor &* Dominus *noſter* IESVS *Chriſtus,hoc facite in meam commemorationem.Nõ dixit,Hoc dicite.ſed,Hoc facite.Nempe mandat fieri quod ipſe fecit, ſcilicet accipere panem,gratias agere,conſecrare,ſumere,ac dare & diſtribuere . In meam cõmemorationem.Paſsio enim mea,qua pro uobis corpus meum datur,ſeu eius efficacia tranſibit ad minores ueſtros,propterea in huius meæ mortis cõmemorationem & in memoriã tanti beneficij quod uobis confero,facite hoc ſacrificium,id eſt, conſecrate panem, & corpus hoc meum ſumite.Hac hoſtia ſola,qua ſanguinem fudit ſemel, & eandem patri obtulit moriens,conſummauit & perfecit eos,qui iuſtificantur,in ſempiternum ualitura. Ideo & iteratione illius mortis non eſt opus,cùm illa pro omnibus ſit ſatis. Aliud eſt iterare paſsionem Chriſti,& aliud iterare cõmemorationem & applicationem paſsionis Chriſti.hoc unum uelim obſerues,Sacramenta omnia noui teſtamenti,nihil aliud eſſe,quàm quædam ſigna & applicationes paſsionis Chriſti,ad ſuſcipientes.*

Chriſti corpus in ſacramento & ſacrificio miſſæ.

Memoria paſſionis & mortis Chriſti in miſſa.

Sacramẽta nouæ legis uim a morte Chriſti habent.

Donec ponantur inimici eius. *Sedet in dextera expectans donec ponantur*

tur

tur inimici & Iudæi & infideles reprobi naſcituri ſub pedibus eius. His uerbis Hebræos Ieroſolymis & alibi afflictos conſolatur, ac ſi dicat, Nolite animos deſpondere. Futurũ enim eſt, ut quotquot uobis aduerſantur ſuperbientes, non modò ſubijciantur, ſed, quod grauius eſt, & pedibus conculcentur. Aut, hæc eſt dilatio & expectatio quoad plenitudo gentium intrauerit, & completus erit electorũ numerus. Tunc omnes inimici eius, id eſt, dæmones & increduli ſubijcientur illi, quando iam in illis ſeducere electos, ſi fieri poteſt, ceſſabunt, & illis non aduerſabuntur.

Sanctificatos. Id eſt, eos qui ſanctificantur. Vide infrà 1. conciliationem.

Conteſtatur autem. Quidnam ille Spiritus ſanctus teſtificatur? Quia uel unica oblatione à peccatorum iugo & morte nos exemit, & ita, ut ſecunda oblatio non ſit neceſſaria.

Vbi autem horum remiſsio. Fieri non poteſt, peccati remiſſionem factam eſſe, & ſupereſſe ſacrificium, per quod, peccatum remittendum eſt. Si remiſſio peccati eſt, oportet ut ſit plenaria remiſſio, iuxta uaticinium, quo dictum eſt, Peccatorum non amplius recordabor. Ergo ſi plenaria eſt remiſſio, neceſſe eſt ut & plenum fuerit ſacrificium Chriſti, atq; in perpetuum ualiturũ, quo peccata abolentur, & fœdus ſtabilitur. Quod non præſtat Leuiticum ſacrificium, ſed ineficax eſt ad peccatorum remiſſionem.

Sacerdotem magnum. Id eſt, Chriſtum.

Super domum Dei. Id eſt, fideles, qui ſunt templum & domus Dei: ut 2. cap. ſuprà notatum eſt, uel domum Dei, id eſt, cœlum. illud nanq; ſancta appellat, & in eo ſuo perfungi munere Pontificem Chriſtum dicit, pro nobiſq; intercedere. Domus Dei.

Accedamus. Ad quem? ad cœlum, ubi noſter Pontifex reſidet.

Cum uero corde. Hoc eſt, quod careat dolo, & ſic ſine hæſitatione, & de futuris indubium, ne in deſperationem cadat.

In plenitudine fidei. Certitudinem fiduciæ dicit in omnibus, quæ pro ſalute noſtra explicita ſunt. Plenitudo fidei.

Aſperſi corda. Cùm de fide diſſeruiſſet, oſtendit nunc non fidem ſolùm, ſed uitam etiam uirtute excultam requiri. Atqui Iudæi corpore & carne aſpergebãtur, nos corde & animo, à conſcientia mala purgati, ita ut nil nobis ſimus nequitiæ conſcij.

Teneamus ſpei noſtræ. Confeſſionem ſpei noſtræ, hoc eſt, ueram illam religionẽ de Chriſto, qui eſt ſpes noſtra, baptiſmus fideliũ & expiatio. 1. Petri 3. Teneamus hanc confeſſionem indeclinabilem: id eſt, firmam, immobilem, & non uacillantem huc atq; illhuc: hoc eſt, in ea uſq; ad finem perſeueremus. Nec eſt quod de promiſſis eius dubitemus ſi perſeuerauerimus. Fidelis enim eſt.

Fidelis enim eſt: Id eſt, ueridicus eſt Chriſtus, & certiora ſunt eius promiſſa. Ait nanq; Ioan. 12. Vbi ſum ego, illhic & meus erit miniſter. nõ ſolùm promiſit, ſed & repromiſit. quaſi dicat, frequenter repetiuit promiſſiones.

Conſyderemus inuicem. Quod perfectius eſt charitatem adiecit. Ait itaq;, Diligenter aduertamus ut uirtute præditos pernoſcamus, ut hos imitemur, nõ tanquam liuore capti, ſed laudabili quadã æmulatione & ipſi illorũ operibus prouocati, faciamus. Mutuam exerceamus charitatem, Si quis ex fratribus laſſeſcat, alius exhortetur: ſi quis erret, alius in uiam reducat: ſi quis lapſus ſit, alius erigat: ſi quis infirmetur, alius ſanet: & quicquid quoquo modo charitas exigere poteſt, exequi ſtudeamus.

Collectionem noſtram. Collectionem uocat aggregationem & cœtum fidelium. Hortatur ut congregationi fideliũ ſtudioſè adſint, conuentus pios non fugiant, neque fratres faſtidiant. In his enim defectus charitatis & ſchiſma elucet. Hæc ſcribit

ut pertinaciam Hebræorum auferat. Erant reuera patrijs addicti ceremonijs Hebræi, qui Eccleſiam unà cum Euãgelica ueritate malebant deſerere, quàm quicquam à conceptæ opinione cedere. Hanc exhortationem ut cordibus illorum efficacius imprimat, appropinquantis diei, id eſt, extremi iudicij meminit. Quò autem magis hic dies appropinquat, hòc promptius amplecti Chriſtum, & pijs operibus incumbere debetis. Nam eo die rationem omnium factorum dare oportebit. Diem appropinquantem dicit, non ſolùm extremum illud iudicium, ſed etiam horam mortis cuiuſuis hominis.

Peccatum finalis impœnitentiæ non expiatur.

Baptiſmus non repetendus.

Voluntariè enim peccantibus. *Referendum eſt hoc iſtud ad id quod præceßit, Teneamus ſpei noſtræ confeßionẽ indeclinabilem. Nempe poſt agnitã Chriſti ueritatem, ſi uolũtariè peccemus, id eſt, de induſtria peccatorũ pœnitere nolimus. Aut ſi uſq; ad finẽ in peccatis permanemus & immorimur, uel ſi ex certa malitia agnitã ueritatẽ impugnamus. Quod uidetur eſſe peccatũ ad mortẽ, de quo beatus Ioãnes in Canonica, iam nõ relinquitur hoſtia pro illorum ablutione, rurſum crucifixio Chriſti. Vel nõ relinquitur mors Chriſti per Baptiſmũ rurſus applicãda. Hoc autem dixit Paulus, quia dixerat ſufficientẽ eſſe Chriſti hoſtiam, hominũ expiandis peccatis: ne inde fiduciam peccãdi ſumerent, ſperãtes rurſum pro ſuis peccatis oblatũ iri Chriſtũ. Aut rurſus per baptiſmũ ſeſe ad nouã uitam immutandos. Hic locus niſi de baptiſmo intelligatur, palã adimere uidetur ſpem Chriſtianis relapſis in peccatũ. Propterea uidẽtur mihi qui imitandi ſint Chryſoſtomus & Theophylactus locũ hunc de baptiſmo non repetendo, interpretantes. Quidã aiũt Paulũ hoc loco loquutũ fuiſſe hyperbolicè, quò magis deterreat eos à peccato. Quomodo frequẽter patres filios deterrentes adclamant, hæreditate ſe priuaturos ſi huiuſmodi facinus cõmiſerint: & tamẽ id nõ faciunt patres, ſi filios ad reſipiſcentiã paratos intellexerint. Eſt hyperbole figura, quæ fit cùm dictio excedens fidem, ponitur augendi uel minuendi gratia. Vide adnotata in 6. cap. ſuprà.*

Irritam quis faciens. *Contemptorum Chriſti & doctrinæ Euangelicæ mulctam explicat, argumẽto à minori & comparatis petito. Si Moſen miniſtrum contempſiſſe impune nemini licuit, multò minus ipſum Chriſtum Dominum.*

Conculcare filium Dei.

Conculcauerit. *Id eſt, contempſerit. Nam quemadmodum nullam habemus eorum quæ pedibus ſuppreßimus rationem, ſic & Chriſtum nihili facimus, cùm ad peccandum prouehimur.*

Sanguis teſtamenti.

Sacramentũ altaris ſumma ueneratione recipiendum.

Et ſanguinem teſtamenti. *Id eſt, tanquàm inquinatũ hunc ſanguinẽ Chriſti ducat & aſpernetur. Teſtamenti, dicit, quia per filiũ Dei confirmatum eſt teſtamẽtum, qui nobis conceßit hæreditatẽ. Hæc dicuntur de myſterij ipſius perceptione. Cùm enim immaculati corporis illius & ſanguinis participes fieri uolumus, ſi noſtram carnẽ ſeu nos ipſos qui hoc IESV Chriſti ſanctißimum corpus & ſanguinem in ſacramẽto recipimus, ſic cœno impuritatis & luxus & Veneris ſordibus inquinamus, non'ne Dei filium conculcamus? Huc pertinet quod ſcribitur 1. Corinth. 11. Qui manducat & bibit indigne, iudicium ſibi manducat & bibit non dijudicans corpus Domini. Iſta à Paulo ex uehementia pronuntiantur.*

Iudicabit Dominus. *Ac ſi diceret: Non ſolùm Gentes & Ethnici Deum neſcientes iudicabuntur, ſed & populus ipſius: nimirũ an uera fide uel ficta egerit. Non enim eſt perſonarũ acceptor Deus. Horrẽdum eſt incidere in manus Dei uiuentis. Quia prolata ſententia nulla eſt redemptio. Nihil proſunt damnatis preces & munera, quæ tamen plurimum roboris habent apud quoſdam humanos Iudices corruptißimos. Deus incorruptibilis & æquißimus eſt Iudex, peccatoribus & obſtinatis horribilis, mitißimus pijs & pacem deſiderantibus.*

In altero quidem opprobrijs. *Eſt ſanè magni & excelſi animi ferre conuitia, ſicuti & propheta ipſe hortatur Pſal. 41. Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie, ubi eſt Deus tuus? Et Pſal. 54. Si inimicus meus maledixiſſet mihi, ſuſtinuiſſem utiq;. Et Pſal. 38. Opprobrium inſipienti dediſti me. Quòd ſi in propatulo & in omnium cõſpectu inferatur iniuria, eò maior & uirilis requiritur ad tolerantiam animus. Quod ſanè hoc ſignificat Paulus, cùm ſpectaculum (inquit) eſtis effecti. Contemplare itaq; quàm eſſent hi magno & præſtanti ingenio, ad quos Paulus ſcribit, qui ob Chriſtum & gloriam ſimul & opes contempſerint. Contumelijs deinde affecti, quum ſpectaculo & deriſui eſſent, nec ſecus quàm qui in theatro exibilantur & illuduntur, uel à tenuioribus & abiectis illatas iniurias tolerabant. Illuminatos hic intelligit ſicut ſupra cap. 6. baptizatos & ſpiritum Dei conſequutos.*

In altero autem ſocij. *Commendat illos ab ardore charitatis. Qui tantus in illis fuit, ut quicquid alteri accidebat, quiſq; ſuum hoc putaret. Socios taliter conuerſantium dicit, hoc eſt, ſocios afflictionum. Dum enim afflictarentur, conſpiciebantur ſe mutuò conſolari, & animare ad quamlibet dura, pro nomine Chriſti patienter ferenda.*

Nam & uinctis compaſsi. *Videtur dicere Paulus, & uinculis meis cõpaßi eſtis. Nimirum Hieroſolymis captus, quæ eſſent uiſcera miſericordiarum in ſe, quantaq; eſſet fides eorum in Chriſtum, agnouit.*

Patientia enim uobis neceſſaria eſt. *Non ſolùm intelligit ſapientiam, qua toleramus mala, ſed etiam patientem expectationem, cùm ſpe præmij duramus in malis, & noſipſos rebus melioribus ſeruamus.*

Adhuc enim modicum. *In Græcis eſt geminata dictio ſignificans, adhuc enim puſillum aut perquàm exiguum tempus. Nam Græci ſermonis ὅσον ὅσον conduplicatio, epitaſim habet breuitatis temporis. Idq; iuxta proprietatem Hebræi ſermonis, qui congeminatione uerbi eiuſdem uehementiam explicant. Quod genus eſt illud Ieremiæ 24. Quid tu uides Ieremia? Et dixi: Ficus, ficus bonas, bonas ualde: & malas, malas ualde, quæ comedi non poſſunt, eò quòd ſint malæ. Rurſum apud eundem cap. 7. Nolite cõfidere in uerbis mendacij dicentes, Templum Domini, tẽplum Domini eſt. Itidem Iſaias 10. Adhuc enim paululum modicumq; & conſummabitur indignatio mea. Ita & hoc loco adhuc modicum aliquantulum, uehementiam exprimit, ad inſinuandum non longo, ſed paruo admodum tempore tolerantiam illorum opprobriorum duraturam: quia qui remuneraturus eſt nõ tardabit poſt tribulationes conſolari mœſtos, & pro nomine IESV ſic afflictos. Locus hic deſumptus eſt ex Abacuc propheta 2. cap. Cui cordi fuerit de hoc loco Abac. 2. copioſius edoceri, legat Hieronymum in Abacuc.*

In acquiſitionem animæ. *Id eſt, ut acquiramus animas.*

CONCILIATIO.

HIC *locus, Vna oblatione conſummauit in ſempiternum ſanctificatos, pugnare uidetur cum eo qui eſt ad Coloſ. 1 Adimpleo ea quæ deſunt paßionum Chriſti in carne mea pro corpore eius, quod eſt Eccleſia.* RESPONDEO, *Chriſtus* IESVS *unica corporis ſui oblatione ſanctificauit omnes in ſe credentes in perpetuum. Nobis natus & datus, Eſaiæ 9. ut quotquot reciperent eum, acciperent poteſtatem filios Dei fieri, Ioan. 1. Sic enim Deus dilexit mundum ut filium ſuum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum non pereat, ſed habeat uitam æternam, Ioan. 3. Sunt & alia teſtimonia, quæ unicum Chriſtum ſaluatorem & iuſtificatorem noſtrum oſtendunt & docent. Ipſe enim ſolus dilectus patri, in quo ſibi cõplacuit. Nulla mors grata patri pro ſatisfactione*

Prima.

Chriſtus ſolus pro omnibus ſatisfecit.

ctione generis humani, niſi filij ſui geniti, in quo ſolo dilecto, dilectos nos ſibi reddidit, Epheſ. 1. Nō igitur paßionibus & tolerantijs martyrū & ſanctorum omniū redempti

Paulum adimplere quæ deſunt paſsionū Chriſti, quomodo intelligendum.

ſumus, ſed pretioſo ſanguine agni immaculati, hoc eſt, IESV Chriſti, qui uerus eſt agnus. Quod autem Paulus ait ſeſe adimplere quæ deſunt paßionū Chriſti: hoc intelligito de mēbris Chriſti. Paulus enim ait, Quia in ipſo Chriſtus patiebatur, ut adimpleā, inquit, quæ deſunt paßionū ſeu preſſurarum Chriſti in carne mea. Sed cui deſunt? Imò ubi deſunt? in carne mea. Nunquid aliquid preſſurarum deerat in illo homine filio Dei nato de uirgine Maria? Paſſus eſt enim, quicquid pati deberet, ex ſua uoluntate, nō ex

Conſummatio per Chriſtum.

peccati neceßitate. Et reuera omnia paſſus eſt. In cruce enim poſitus accepit acetū ultimum, & ait, Conſummatum eſt: & inclinato capite tradidit ſpiritum. Quid eſt conſummatum eſt? Iam de menſura paßionū nihil mihi deeſt. Omnia, quæ de me prædicta ſunt, completa ſunt. Ergo impletæ erant omnes paßiones, ſed in capite Chriſto. Agnouerat

Afflictiones piorum ſunt Chriſti.

Paulus Chriſtianos affligēdos & trucidādos pro nomine IESV. Deinde Chriſtianorum afflictiones, afflictiones eſſe Chriſti tanquam in membris ſuis, iuxta illud Zachariæ 2. Qui tangit uos, tangit pupillam oculi mei. &, Quod uni ex minimus iſtis feciſtis, mihi feciſtis. Matt. 25. Quando etiā ſibi perſequutori dixerat uox Dei, Saule Saule, quid me perſequeris? cùm tamen eccleſiam perſequeretur. Reſtabāt igitur paßiones aliquæ nōdum toleratæ & paſſæ à capite Chriſto, qui tamen eas paſſurus eſt in membris ſuis, id eſt, in ſanctis. Omnes enim qui piè uiuere uolunt in Chriſto perſequutionem patientur, 2. ad Timot. 3. Et Chriſtus dicebat, Si me perſecuti ſunt, & uos perſequētur. In his ergo membris cùm eſſet Apoſtolus, dixit, Vt adimpleā quæ deſunt paßionū Chriſti in carne mea. Preſſurarū, inquam, non mearū, ſed Chriſti in carne, non iam Chriſti, ſed mea. Patitur (inquit) Chriſtus adhuc preſſurā, non in carne ſua, in qua aſcendit in cœlum, ſed adhuc in carne mea, quæ adhuc laborat in terra. Chriſtus, inquit, preſſuram patitur in carne mea. Viuo enim iam nō ego, uiuit uerò in me Chriſtus. Niſi enim Chriſtus in mēbris ſuis, hoc eſt, fidelibus ſuis, preſſurā ipſe pateretur, Saulus in terra Chriſtū in cœlo ſedentē non perſequeretur. Aut ſi mauis dicere, Ait Paulus ſe nunc adimplere quod deerat paßioni Chriſti, id eſt, pati quod nondū paſſum erat, & curſum ſuū conſummare, ſupplere quod deerat, quod ſibi impoſitū fuerat, ad quod ipſe ordinatus fuiſſet, affligi, pro eccleſia, quæ eſt corpus Chriſti, 2. Timoth. 2. Omnia ſuffero propter electos, ut & ipſi ſalutē conſequātur, quæ eſt in Chriſto IESV cū gloria æterna. In carne mea (inquit) ego ſuppleo quod deerat, ad quod me uocauit Dominus, qui crucem eccleſiæ ſuæ impoſuit, cuius & ego particeps factus, conſummo uocationē meā. Non autē dicit, ego ſuppleo redemptionem generis humani: tantū inquit ſe paßionem adimplere, id eſt, pati pro fratribus, ut confirmentur in Euāgelio. Aliâs enim errorē ſuggereret. Cùm inquit 1. Corinth. 1. Nunquid Paulus pro uobis crucifixus eſt? Aut in nomine Pauli baptizati fuiſtis? quaſi dicat, non. Aut cum Paulus 2. Corinth. 5. dicat, Pro Chriſto ergo legatione fungimur tanquam Deo exhortante per nos. In hunc ſenſum capi poteſt hæc autoritas ad Hebræos, adimpleo quæ deſunt paßionū Chriſti. Quia Chriſtus afflictus & patiens crucem, ob oculos ueſtros non offertur, ne animo excidatis. Ego pro eo (ſicut & cæteri Apoſtoli) legatione fungens tolero afflictiones & crucem eius tanquā uiſus ſupplere, quod præſens corpore afflicto ageret: Et quod his ueſtris oculis non uidetis & intuimini in illo, qui eſt ad dexterā Dei patris, ad quam aſcendit per paßionem & mortem ſuā. Videte preſſuras & paßiones in me eius uices gerente: in quo, tanquā in mēbro ſui corporis, quod eſt eccleſia, patitur pro uobis, ne deficiatis à tam ſancto inſtituto ueſtro.

Nec

Nec ſecus ſe habet hic Apoſtolus, q̃ faceret miles quiſpiā præfecti loco relictus, lōgius & peregrè proficiſcētis: qui inſtantibus inimicis, uicem abſentis gerens, creditam ſibi phalangē pugnādo acrius & tuēdo, & principis locū ſeruet, & uulnera quæ uel principi inſlicta fuiſſēt, ipſe ultro excipiat. Verbū Græcū correſpōdēs huic uerbo ſuppleo aut adimpleo, ſeu redimpleo, cōpoſitū eſt, ex ἀντὶ, *quod ſignificat uicē, quū quis alterius loco facit aliquid, (quod ſatis quadrat poſteriori interpretationi) &* ἀνὰ *quod apud Latinos aliquoties ualet re, quaſi redipleo uice Chriſti. Ambroſius uidetur uoluiſſe ſenſum explicare Pauli, cùm ait, Suppleò reliquias preſſurarum. Vt accipiamus paſſionem Chriſti nō fuiſſe diminutam ad ſalutem hominum, ſed unam eſſe paſsionē Chriſti & martyrum, hoc eſt, capitis & membrorum: ut ſatis ex præcedentibus notum eſt.* Simile.

QVID *hic Apoſtolus dicit, horrendum eſt incidere in manus Dei uiuentis, Cum Dauid dicat 2. Reg. 28. Melius eſt incidere in manus Domini, eò quòd multæ ſint miſerationes eius, quàm in manus hominum, ut qui neſciant miſereri. Reſpōdeo. Apoſtolus reſpicit futuram uitam, in qua prolata iam ſententia peccatorum nulla eſt uenia: Dauid uerò præſentem uitam, in qua cuiq; pœnitenti ex animo in promptu eſt uenia. Eſto interim Dominus puniat: hoc tamē potius remedium eſt peccatorum, quàm pœna propter admiſſa cenſenda.* Secunda conciliatio.

DICTIO.

INITIARE *eſt innouare, ſiue dedicare.* Initiare.

INDECLINABILIS *non uacillans, neq; huc neque illhuc nutans, hoc eſt firmus & immotus.* Indeclinabilis.

COLLECTIO *hoc loco pro aggregatione, quaſi poſtea acceſſerint aut acceſſuri ſint.* Collectio.

HOLOCAVSTA *hoſtiæ erant quæ totæ adolebantur & offerebantur ferè ad merendum Dei fauorem & beneuolentiam in rebus ſerijs & periculoſis. De his lege Leuit. 1. & 6. cap.* Holocauſta.

VMBRA *Hebræi pro fouendo, protegendo, defendendo perpetuò utuntur. Vel pro confugio familiariter capiunt, ſub quo quis protegitur: ut Eſa. 51. & in Dauide, Sub umbra alarū tuarum protege me. Porrò ſicut umbra ſequitur ex ſua natura corpus, illoq; plerunque apparet eſſe maior, cùm prorſus nihil ſit: ita pericula huius uitæ conduplicant metum. Hinc factum, ut umbram pro figura rei accipiamus: ut Pſal. 22. Si ambulauero in medio umbræ mortis non timebo mala, &c.* Vmbra.

Fidei magnifica proponuntur exempla. CAP. XI.

Sperandarum] quæ ſperantur

Aptata] perfecta

Plurimam] uberiorem

EST autem fides, ſperandarum ſubſtantia rerum, argumentum non apparentiū. In hac enim teſtimonium conſecuti ſunt ſenes. Fide, intelligimus aptata eſſe ſecula uerbo Dei: ut ex inuiſibilibus uiſibilia fierent. Fide, plurimam hoſtiā Abel, quàm Cain, obtulit Deo: per quam teſtimonium cōſecutus eſt eſſe iuſtus, teſtimonium perhibente muneribus eius Deo, & per illam defunctus adhuc loquitur. Fide, Henoch tranſlatus eſt ne uideret mortem, & non inueniebatur: quia tranſtulit illum Deus. Ante tranſlationem enim teſtimonium habuit placuiſſe Deo. Sine fide autem impoſſibile

Fides. Geneſ. 1. a Geneſ. 4. a Matth. 23. d Geneſ. 5. e Eccleſ. 44. c

ſibile eſt placere Deo. Credere enim oportet acceden-
tem ad Deum quia eſt, & inquirentibus ſe remunera-
tor ſit. Fide, Noe reſponſo accepto de his quæ adhuc — *Reſponſo accepto] oraculo admonitus*
non uidebantur: metuens, aptauit Arcam in ſalutem
domus ſuæ, per quam damnauit mundum: & iuſtitiæ,
Geneſ.12.a quæ per fidem eſt, hæres eſt inſtitutus. Fide, qui uoca- — *Inſtitutus.] factus.*
tur Abraham obediuit in locum exire quem acceptu-
rus erat in hæreditatem: & exijt, neſciēs quò iret. Fide,
demoratus eſt in terra repromiſsionis tanquam in alie
Ciuitas Dei. na, in caſulis habitādo cum Iſaac & Iacob cohæredibus
repromiſsionis eiuſdem. Expectabat enim fundamēta
habentem ciuitatem: cuius artifex & conditor, Deus.
Geneſ.18.a Fide, & ipſa Sara ſterilis uirtutem in conceptione ſemi- — *Virtutē in conceptione ſeminis] uim ad cō-cipiendum ac retinendum ſemen*
nis accepit, etiam præter tempus ætatis: quoniam fide-
Geneſ.17.c lem credidit eſſe eum qui repromiſerat. Propter quod
& ab uno orti ſunt (& hoc emortuo) tanquam ſydera
cœli in multitudinem, & ſicut arena quæ eſt ad oram — *Et hoc emortuo] roq; iam annis effœto*
maris innumerabilis. Iuxta fidem defuncti ſunt omnes
iſti, non acceptis reprōmiſsionibus: ſed à longe eas a-
ſpicientes & ſalutantes, & cōfitentes quia peregrini &
hoſpites ſunt ſuper terram. Qui enim hęc dicunt, ſigni
ficant ſe patriam inquirere. Et ſi quidem ipſius memi-
niſſent de qua exierunt: habebant utique tempus re-
uertendi. nunc autem meliorem appetunt, id eſt, cœle-
ſtem. Ideo nō confunditur Deus uocari Deus eorum.
Geneſ.22.a Eccle.44.d parauit enim illis ciuitatē. Fide, obtulit Abraham Iſaac
cùm tentaretur: & unigenitum offerebat in quo ſuſce-
Geneſ.21.b perat repromiſsiones, ad quem dictū eſt, In Iſaac uoca-
Roma.9.b bitur tibi ſemen. arbitrans quia & à mortuis ſuſcitare — *Arbitrās] cum illud ſecum perpendiſſet*
potens eſt Deus. unde eum & in parabolam accepit. Fi — *Parabolam accepit.] ſimilitudinē adduxit.*
Geneſ.27.e de, & de futuris benedixit Iſaac, Iacob, & Eſau. Fide,
Geneſ.48.c & 49.a Iacob moriens, ſingulos filiorum Ioſeph benedixit: &
adorauit faſtigium uirgę eius. Fide, Ioſeph moriens, de
Geneſ.50.d profectione filiorum Iſraēl memoratus eſt, & de oſsi- — *Profectione] exitu*
Exod.2.a bus ſuis mandauit. Fide, Moyſes natus, occultatus eſt
menſibus tribus à parentibus ſuis: eò quòd uidiſſent
elegantem infantem, & non timuerunt regis edictum.
Fide, Moyſes grandis factus, negauit ſe eſſe filium filiæ — *Temporalis peccati habere iucūditatem.] temporariā habere peccati fruitionem.*
Pharaonis: magis eligēs affligi cū populo Dei ꝙ tēpo-
ralis peccati habere iucunditatē, maiores diuitias æſti-
mans, theſauro Aegyptiorū, improperiū Chriſti aſpi-

ciebat

Animoſitatē] ferociam. Tanquā uidēs ſuſtinuit.] perinde quaſi uideret, tolerauit. Primitiua,] primogenita,

ciebat enim in remuneratione͂. Fide, reliquit Aegyptu͂, no͂ ueritus animoſitate͂ regis, inuiſibile͂ enim tanquam uide͂s ſuſtinuit. Fide, celebrauit paſcha & ſanguinis effuſionem: ne qui uaſtabat primitiua, tangeret eos. Fide, tranſierunt mare rubrum tanq̃ per aridam terrā: quod experti Aegyptij, deuorati ſunt. Fide, muri Iericho corruerūt, circuitu dierū ſeptem. Fide, Rahab meretrix no͂ perijt cum incredulis excipie͂s exploratores cum pace. Et quid adhuc dicā? Deficiet enim me te͂pus enarrātem de Gedeon, Barac, Sāſon, Iephte, Dauid, Samuel, & prophetis: qui per fidem uicerunt regna, operati ſunt iuſtitiam, adepti ſunt repromiſsiones, obturauerūt ora leonum, extinxerūt impetū ignis, effugerūt aciem gladij, co͂ualuerunt de infirmitate, fortes facti ſunt in bello, caſtra uerterunt exterorū, acceperunt mulieres de reſurrectione mortuos ſuos. Alij autem diſtenti ſunt, no͂ ſuſcipie͂tes redemptione͂, ut meliore͂ inuenirent reſurrectionem. Alij uerò ludibria & uerbera experti, inſuper & uincula & carceres: lapidati ſunt, ſecti ſunt, te͂tati ſunt, in occiſiõe gladij mortui ſunt, circuierūt in melotis, in pellibus caprinis, ege͂tes, anguſtiati, afflicti: q̃bus dignus no͂ erat mūdus. In ſolitudinibus errātes: in mo͂tibus & ſpelūcis, & in cauernis terræ. Et hi oe͂s teſtimonio fidei ꝓbati, no͂ acceperūt repromiſsione͂, Deo ꝓ nobis melius aliquid prouide͂te, ut non ſine nobis conſummaretur.

Exodi 12.b

Exodi 14.a

Ioſue 6.c

Ioſue 2.a

Co͂ualuerūt de infir.] potentes redditi ſunt ex imbecillitate. Caſtra uerterunt] incurſiones in fugā uerterunt

Melotis.] ouillis pellibus,

Fides eſt. *Dixit ſuperiore capite iuſtum ex fide uiuere. Nunc deſcribit fidem, cuius nos eſſe filios, paulò antè dixit, Nos uerò non ſumus ſubtractionis filij in perditionem, ſed fidei in acquiſitionem animæ.*

Filij fidei in acquiſitione͂ animæ.

Sperandarum rerum. *Sperandarum participium futuri temporis pro præſenti, id eſt, earum rerum quæ ſperantur. Eſt reuera fides certa poſſeßio earum rerum, quæ non uidentur, & quas ſperamus.*

Fides rerū quæ ſperantur.

Argumentum. *Id eſt, demonſtratio & manifeſtatio quædā incertarum rerum, nec apparentiū: hoc eſt, in conſpectum non uenientium. Sed fides facit, ut res eiuſmodi mente ſpectemus tanquam præſentes. ἔλεγχος enim argumentum eſt, non quidem tale quale finiuit Fabius: Argumentum eſſe rem, quæ alterius probationi adhibeatur: Sed argumentum, certum iudicium eſt, & cognitio certa, & adeò certa, ut de cogniti natura nihil prorſus dubitemus: quippe ipſa ueritate ſic conuicti, ut nihil ſuperſit quod impediat. ἐλέγχειν enim eſt conuincere, & cauſam aliquam ſic protrahere, ut reo nihil ſuperſit quo ſe tueatur. Ad hunc ſenſum uſus eſt hoc uerbo Chriſtus de ſpiritu ſancto loquens, quod Latinus uertit, Arguet mundum, hoc eſt, protrahet in lucem & conuincet. Et de ſemetipſo dicit Ioan. 8. Quis ex uobis arguet me de peccato? Id eſt, in cauſam protrahet, & conuincet?*

Argumentum.

Verbo Dei. *Ad ſenſum literæ ſi reſpexeris, ſignificat uerbum Dei expreſſum à Moyſe. Dixit Dominus, fiat lux. Dixit Deus, fiat firmamentum, &c. Hoc enim uerbo aptauit ſex dies. Quod autem ſubdit, Vt ex inuiſibilibus uiſibilia fierent, ſignificat primo quidem die ex non apparentibus creatis cœlo & terra coopertaaquis, facta apparentia creando lucem. Pariter in ſingulis diebus non apparentia, facta ſunt apparentia. Certè ratio humana non docet quomodo Deus crearit mundum ex nihilo.*

Sacrificiũ Abel & Cain.

Fide plurimam hoſtiam. *Id eſt, Abel honoratiorem quàm frater Cain hoſtiam obtulit. Abel fructum ouium: Cain uerò parum fructus terræ obtulit, aut macram ouem. De quibus hoc diſticho ludi ſolet, Pingue dabo ſacrum (ait Abel) non macrum ſacrificabo: Sacrificabo macrum (ait Cain) non dabo pingue ſacrũ. Ferunt ignem è cœlo demiſſum ſubitò abſumpſiſſe hoſtiam Abel. Vnde Hebræi ſententur eo indicio intellexiſſe Cain ſuum ſacrificium non fuiſſe acceptum, quod cœlitus non eſſet combuſtum ſicut ſacrificium Abel, & Abel ſibi præfectum & prælatum eſſe.*

Et per illam defunctus. *Efficaciam & uictoriam uiuæ fidei ob oculos Apoſtolus poſuit. Celebris enim memoria illius iuſti Abelis nobis hodie loquitur atq; ad fidem patientiamq; cum primis nos cohortari non ceſſat. Hac fide uiua parauit ſibi immortalitatem. mortuus quidem corpore eſt, ſed adhuc loquitur: hoc eſt, uiuit ſecundum animã beatus. Quomodo & omnes martyres Dei, qui ueritatis nomine cæſi ſunt, apud Deum uiuunt. Huc pertinent uerba Chriſti dicentis, Amen amen dico uobis, qui ſermonem meum audit, & credit in eum qui miſit me, habet uitam æternam, & in iudicium non ueniet, ſed tranſiet à morte in uitam.*

Fide Enoch translatus. *Docuit fidem uiuam peperiſſe Abeli uitam cum Deo ſecundum animam & memoriam immortalem: nũc alio exemplo demonſtrat fide uiua glorioſam corporũ reſurrectionẽ futuram. Totus enim Enoch anima & corpore trãſlatus eſt, totus itaq; ſeruatus eſt. Lege hiſtoriã Geneſ. 5. Eccl. 44. Si rogaueris unde factum eſt quod translatus fuerit? nempe eò quòd placuerit Deo: Sed nunquam illi placuiſſet, ſi fide uiua Enoch deſtitutus fuiſſet. Ergo hæc translatio fructus eſt uiuæ fidei.*

Fidei gradus.

Accedentem ad Deum. *Eſt quidem fidei gradus, credere eſſe Deum, ſed non ſatis eſt, niſi credas & tibi eſſe Deum, id eſt, ſaluatorem. Contrà impius dicit in corde ſuo, Non eſt Deus. Huius generis fuerunt Diagoras Mileſius, Theodorus Cyrenenſis, Eumerus Tegeates, qui Deos prorſus nullos eſſe cenſuerunt. Fuerunt enim ſine fide quæ docet & demonſtrat Deum.*

Inquirere Deũ.

Cùm ſubdit Paulus, Et inquirentibus ſe, &c. ſignificat eos, qui optimis uitæ actionibus Deo ſe gratos exhibere contendunt. Argumentatur Paulus hoc modo, Accedentẽ ad Deum oportet credere. Acceſſit Enoch ad Deum: ergo credidit, & renuneratorem habuit.

Reſponſo accepto. *Obſerua, quemadmodum & Deus reſponſa det, & ſpiritus ipſe ſecundum illud quod eſt de Simeone conſcriptum, Et reſponſum accepit a ſpiritu, &c. Quo fit ut Deus ſit ſpiritus.*

Per quam damnauit mundum. *Id eſt, coarguit homines dignos ſupplicio, qui exẽplo Noe non ſibi conſulerent, nihil de diluuio credentes. de his lege 1. Pet. 3. ca.*

Metuens. *Id eſt, cauens, ſiue ueritus.*

Abraham uocatus.

Fide qui uocatur Abraham. *Id eſt, uocatus Abraham per fidem, & per fidem obediuit. Siquidem fide promeruit, ut illi nomen augeretur. Non enim illi prius auctum eſt quàm de eo dictum eſt, Credidit Abraham, & reputatum eſt illi ad iuſtitiã. Theophylactus interpretatur ut uocatus, non faciat ad nominis appellationem, ſed ad*

iuſſum

iuſſum Dei. Bis enim uocatus eſt à Deo, Cùm iuberetur relinquere natalem terram. Rurſum cùm uocaretur in montem immolaturus filium. Et iuxta hunc ſenſum ordinandus eſt ſermo, Abraham cùm uocaretur à Deo per fidem obediuit.

Tanquam in aliena. *Dicit alienam, quia illam pretio accepiſſet, ubi Saram humaret uxorem. Geneſ. 23.* Abrahæ aliena terra.

Confitentes quia peregrini. *Hoc confitetur Dauid Pſal. 38. Ne ſileas quoniam aduena ego ſum apud te, & peregrinus ſicut omnes patres mei.*

Vnde enim & in parabolam. *Id eſt, reduxit illum ſaluum, ſed in parabolã, id eſt, in ſimilitudinem & typum Chriſti reſurgentis. Paulus his indicat Iſaac typum geſsiſſe Chriſti, qui oblatus pro peccatis noſtris tertia die reuixit.*

Et adorauit faſtigium uirgæ. *Hoc ſigno indicat Paulus fidem Iacob ad regnum Chriſti penetraſſe. Reuera longius proſpiciebat Iacob ſenio confecti fides: cùm exoſculans ſummam uirgam filij Ioſeph, ueneraretur Chriſtum omnibus imperaturum, cuius ille delatus ac proditus à fratribus imaginem geſſerat.*

Quàm temporalis peccati. *Id eſt, quàm temporariam habere peccati fruitionem, quæ breuiſsima eſt, nec diu durat, impios concomitari ſolita. Hoc loco irridet ſtultitiam mundi, qui turpia honeſtis & temporaria æternis præferre ſolet.*

Improperium Chriſti. *Vocat Paulus improperium Chriſti, uitam ærumnis plenam, cõuicijsq; peſsimorum hominum obiectam. Hæc opprobria paſſus eſt Chriſtus, ſpecimen exhibens ſuis cultoribus. Si uos mundus odit (dicebat ille) ſcitote quia me priorem uobis odio habuit. Item, In mundo preſſuram habebitis. Paulus ad Timoth. ait, Omnes qui uolunt piè uiuere in Chriſto, perſequutionem patientur.*

Regis edictum. *Ioſephus Antiq. lib. 2. cap. 9. ubi etiam de elegantiſsima infantuli gratia Moyſi multa ſcribit, refert edictum hoc ideo datum, quia rex intellexerat à propheta quopiam, illo tẽpore oriturum, per quem Iſraelitæ exaltandi, Aegyptij uerò affligendi eſſent, & inde ſumpſiſſe originem tyrannicum illius furorem. Quem Chriſti temporibus crudeliter Herodes rex imitatus eſt, Matth. 2. capi. Legito illhic Ioſephum, qui non parum lucis huic negotio affert.*

Magis eligens. *Scriptura habet eum egreſſum fuiſſe, ut uideret populi ſui ærumnas. Quare ingenuè fatebatur ſe Hæbræum eſſe. Et quamuis in aula regis & medijs delicijs ageret: tamẽ fratres ſui generis nõ potuit dedignari. Reuera peccato nõ poteſt carere, nolle ſimul affligi cum fratribus, & malis illorum compati. ut Amos 6. cap.*

Animoſitatem regis. *Id eſt, iracundiam ſiue ferocitatem Pharaonis.*

Inuiſibilem enim. *Deum, quem non uidebat, perinde ac ſi uidiſſet, remuneratorem expectauit.*

Primitiua. *Id eſt primogenita.*

Circuitu dierum ſeptem. *Non quòd obſidione ſeptem dierum muri fuerint euicti, ſed poſteaquam ſingulis diebus Leuitæ portantes Arcam circumiſſent ciuitatem, ſeptimo die ad clangorem tubarum muri corruerunt. Clariſsima omnium ciuitatum eo tempore Hiericho erat, ampliſsimisq; muris & turribus ornata. Sed his non nimis anxij fuerunt Iudæi quomodo ciuitatem caperent. Fides animoſitatem & certitudinem de uictoria addebat.*

De Gedeon, Barach, Samſon. *Quærit aliquis, Cur hos inducit, qui peccatores fuerunt? Reſpondeo. Cur meretricem prius nominauit? Non igitur nunc uita horum diſſerenda eſt, ſed utrum fide claruerint nec'ne, cogitandum eſt.*

Operati ſunt iuſtitiam. *Operari iuſtitiā in ſcripturis interdum capitur pro uindicare ab aduerſarijs: id quod regum, iudicum & potentum cum primis eſt. Interdum pro iuſtè & piè uiuere, iuxta Dei ſpiritum & donum eius. Ioſue et Dauid præter cæteros regna expugnauerūt, Ioſ. 11. 2. Reg. 8. 1. Paral. 20. Samſon, Dauid & Daniel occluſerunt ora leonum, Iudic. 14. 1. Reg. 17. Danie. 6. Sed Aaron, & tres illi apud Danielem pueri extinxerunt uim ignis. Num. 16. Dani. 3. Et Helias quidem unà cum alijs nonnullis prophetis effugit aciem gladij, hoc eſt, acutum gladium, ne capite plecteretur ſub Iezabel, 3. Reg. 19. Sic & Dauid qui impetitus haſta à Saule ictum declinauit per fidem à Deo cuſtoditus. Ezechias autem & Dauid de infirmitate maxima conualuerunt, Iſa. 38. & Pſal. 6. Item Sangar, Samſon, & fortes Dauid, Machabæi item pro patrijs legibus, & Dei gloria, in prælio robuſti effecti ſunt. Iudic. 3. 15. 1. Paralip. 11. & lib. Mach. Ionatas, Aſa, & Ioſaphat caſtra uerterunt exterorum, hoc eſt, impreſſiones hoſtium auerterunt à ciuibus, 1. Reg. 14. 2. Paralip. 14. & 20. cap.*

Conualere. Conualuerunt de infirmitate: *Id eſt, potentes redditi ſunt ex imbecillitate. Chryſoſtomus interpretatur de reuerſis ab exilio Babylonico, in quo cùm fuiſſent deiecti, ac mortuis aſsimiles, poſtea reſtituti ſunt priſtino uigori.*

Acies inclinata. Caſtra uerterunt exterorum: *Id eſt, incurſiones ſiue impreſsiones in fugam uerterunt, & inclinarunt. Dicitur enim inclinata acies, cùm parat fugam, & cedit in bello. Vertere enim eſt ad fugam impellere.*

Vertere. Mortuos ſuos. *Ob creditam reſurrectionē poſsibilem, filios ſuos mortuos quædam mulieres ſuſcitatos receperunt, ut ab Helia Sareptana uidua, 3. Reg. 17. & ab Heliſeo Sunamitis, 4. Reg. 4.*

Alij autem diſtenti. *Metaphora, à corio in tympano diſtento, ſumpta. Hi fuſtibus contuſi perierunt. Cæditur enim crebris ictibus tympanum. Ieremias in morem tympani diſtentus eſt: ſed ſpe melioris uitæ non ſuſcepit redemptionem, id eſt, contempſit præſentem uitam, ut æternam inueniret.*

Lapidati ſunt. *Ieremias propheta in Aegypto à ſuis lapidatus fuit. Similiter lapidati ſunt Zacharias filius Ioiadæ, & Naboth ſumma innocentia uir. Ad hæc ſtatim poſt Chriſtum paſſum Stephanus lapidatus eſt, Act. 7. Alij ſecti ſunt, id eſt, ſerrati, ut Iſaias ſerra lignea ſectus eſt ab impio Manaſſe, eò quòd dixerat ſe Dominum exercituum uidiſſe.*

Melota. In melotis. *Melota eſt pellis ouilla, ſicut leonta pellis leonina. quanquam melota non tam pellem ouillam ſignificat, quàm exuuium, hoc eſt, pellem corpori detractam unà cum lana, qua etiam ſancti & priſci illi uiri, ut carnem tegerent, utebantur.*

Egentes. *Deſtituti rebus neceſſarijs: uti Helias & Heliſeus, quos alerent mulierculæ, & corui Heliam.*

Repromiſsio. Non acceperunt repromiſsionem. *Perfectionem ſcilicet, quæ eſt animæ & corporis beatificatio.*

Deo pro nobis melius. *Id eſt, quod Deus melius quiddam de nobis proſpexerat. Illorum enim beatitudo ad Chriſti aſcenſionem & glorificationem differebatur: noſtra autem non differtur, cùm iam cœli aperti ſint, qui maioribus clauſi erant, donec ueniret qui mittendus erat. Ideo aliquid nobis melius eſt proſpectum quàm patribus.*

Vt non ſine nobis. *Erit enim conſummata glorificatio omnibus electis ſimul reſurgētibus. Patrum enim corpora non ante noſtra reſurgent, ſed generalis omnium erit reſurrectio.*

CONC

CONCILIATIO.

Prima.

PAVLVS proferens Abelem offerentem hoſtiam oſtendit ipſum ſacerdotē, cùm ante legem ſacerdotium primogenitura eſſet. Natus eſt enim Abel poſt Cain, ut ex Geneſi manifeſtum eſt. OB MORES corruptißimos Cain, ſacerdotium, ſeu ſacerdotalis dignitas à Cain, ad Abel defecit. Quemadmodum ob ſcelera filiorum Heli tranſlatum eſt ſacerdotium in aliam ſtirpem, 1. Reg. 2. Aut, ſi mauis, dicito, utrunque hac dignitate ornatum fuiſſe Domino Deo concedente.

Secunda.

QVOMODO Deo uocante & iubente Abraham, ut hic dicitur, exiuit in terram quam accepturus erat in hæreditatem: cùm dicatur Geneſ. 11. Tulit itaque Thare Abraham filium ſuum, & Lot filium Aram filij ſui, & eduxit eos de Hur Chaldæorum, ut irent in terram Chanaan, ueneruntq; uſque ad Aram, & habitauerunt ibi? RESPONDET Auguſtinus lib. 16. de Ciuitate Dei cap. 15. Deum loquutum fuiſſe cum Abraham, cùm eſſet in Meſopotamia, priuſquam habitaret in Charran: ſed cum in Charran perueniſſe, cum patre, ſeruato apud ſe præcepto diuino, & tandem exiiſſe LXXV. ſuiipſius anno: patris autem CXLV.

DICTIO.

Argumentum.

ARGVMENTVM hoc loco elenchus eſt, id eſt, indicium.

Subſtantia.

SVBSTANTIA, hypoſtaſis, id eſt, certitudo, & id cui aliquid innititur ac fulcitur.

Adorare.

ADORARE ſi pro honorare, & non pro actu latriæ accipitur, ut 2. Reg. 9. & 3. Reg. 1. accipitur, nihil difficultatis pariet hic locus. Et adorauit faſtigium uirgæ illius. Græcis eſt præpoſitio Ad, addita, Et adorauit ad faſtigium. Hoc modo uidemur adorare ſeu honorare, ad quod prono corpore nos inclinamus.

Patientem Chriſtum imitari debemus. CAP. XII.

Circumſtans] Tenaciter inhærens

Hortatur ad ferēdas afflictiones ꝓpter Chriſtum.

Rom. 6. a
Coloſſ. 3. b
Epheſ. 4. c
1. Pet. 1. & 4. a

IDeoq; & nos tantam habētes impoſitam nubem teſtium deponentes ômne pondus & circumſtans nos peccatum, per patiētiam curramus ad propoſitum nobis certamen, aſpicientes in autorem fidei, & conſummatorem IESVM: qui propoſito ſibi gaudio ſuſtinuit crucem, confuſione contempta, atq; in dextera ſedis Dei ſedet. Recogitate enim eum qui talem ſuſtinuit à peccatoribus aduerſum ſemetipſum contradictionem: ut ne fatigemini animis ueſtris deficientes. Nondum enim uſq; ad ſanguinem reſtitiſtis, aduerſus peccatum repugnantes: & obliti eſtis conſolationis, quæ uobis tanquàm filijs loquitur, dicens, Fili mi, noli negligere diſciplinam Domini: neq; fatigeris dum ab eo argueris. Quem enim diligit Dominus, caſtigat: flagellat autem omnem filium quem recipit. In diſciplina perſeuerate. Tanquā filijs, uobis offert ſe Deus. Quis enim filius, quem non corripit pater? Quod ſi extra diſciplinam eſtis, cuius participes facti ſunt omnes: ergo

Cõſolationis,] Vel, exhortationis.
Diſciplinam] Correptionem
Fatigeris] Deficias
In diſciplina pſeuerate. Tanquam] Si caſtigationem ſuſtinetis, ueluti

Prouerb. 3. b
Apoc. 3. d.
Filij Dei qui.

adulteri, & non filij eſtis. Deinde patres quidem car-
nis noſtræ, eruditores habuimus, & reuerebamur eos.
Num multò magis obtemperabimus patri ſpirituum,
& uiuemus? Et illi quidem in tempore paucorum die-
rum ſecundum uoluntatem ſuam erudiebant nos: hic
autem ad id quod utile eſt in recipiendo ſanctificatio-
nem eius. Omnis autem diſciplina in præſenti quidem
uidetur non eſſe gaudij, ſed mœroris: poſtea autē fru-
ctum pacatiſsimum exercitatis per eam, reddet iuſti-
tiæ. Propter quod remiſſas manus, & ſoluta genua eri-
gite, & greſſus rectos facite pedibus ueſtris: ut non
claudicans quis erret, magis autem ſanetur. Pacem ſe-
quimini cum omnibus, & ſanctimoniam: ſine qua ne-
mo uidebit Deum, contemplantes ne quis deſit gratiæ
Dei: ne qua radix amaritudinis ſurſum germinans im-
pediat, & per illam inquinentur multi. Ne quis forni-
cator aut profanus, ut Eſau: qui propter unam eſcam
uendidit primitiua ſua. ſcitote enim quoniam & poſtea
cupiens hæreditare benedictionem: reprobatus eſt.
non enim inuenit pœnitentiæ locum: quanquam cum
lacrymis inquiſiſſet eam. Non enim acceſsiſtis ad tra-
ctabilem montem, & acceſsibilem ignem, & turbinem,
& caliginem, & procellam, & tubæ ſonum, & uocem
uerborum (quam qui audierunt, excuſauerunt ſe, ne
eis fieret uerbum. Non enim portabant quod diceba-
tur, Et ſi beſtia tetigerit mōtem, lapidabitur. Et ita ter-
ribile erat quod uidebatur. Moyſes dixit, Exterritus
ſum & tremebundus) Sed acceſsiſtis ad Sion montem,
& ciuitatē Dei uiuentis, Hieruſalem cœleſtem, & mul-
torum millium Angelorum frequentiam. Et eccleſiam
primitiuorum qui conſcripti ſunt in cœlis, & iudicem
omnium Deum, & ſpiritus iuſtorum perfectorum, &
teſtamenti noui mediatorem IESVM, & ſanguinis
aſperſionem melius loquentem quàm Abel. Videte ne
recuſetis loquentem. Si enim illi non effugerunt, recu-
ſantes eum qui ſuper terram loquebatur: multò magis
nos qui de cœlis loquentem nobis, auertimus, cuius
uox mouit terram tunc: nunc autem repromittit di-
cens, Adhuc ſemel: & ego mouebo non ſolùm terram,
ſed & cœlum. Quòd autem adhuc ſemel dixit: declarat
mobilium tranſlationem tanquàm factorum, ut ma-

[left margin] Pax. Rom. 12. d Sanctitas. — Geneſ. 25. d Geneſ. 26. f Acceditur ad Chriſtum. — Exo. 19. b. 20. c — Exodi 19. c — Ciuitas Dei Hieruſalem. — Aggæi 2. b

[right margin] Adulteri,] Spurij.
Obtemperabimus] Subijciemur
In tēpore paucorum dierū] Ad paucos dies
In recipiendo, &c.] In hoc ut impertiant nobis ſanctimoniam ſuam.
Contēplantes] Curā agentes
Deſit Gratiæ] Deficiat à Gratia
Tractabilem] Contactum
Acceſsibilem] Accenſam
Excuſauerunt ſe,] Deprecati ſunt,
Eccleſiam primitiuorū] Concionem primogenitorum
Mediatorem] Vel, cōciliatorem
Mouebo] Cōcutio
Mobiliū] eorū quę cōcutiūtur
Tāquàm factorum.] Vtpote quæ facta ſint.

Immobile] Quod concuti non poſſit.

neant ea quæ ſunt immobilia. Itaq; regnum immobile ſuſcipientes habemus gratiam: per quam ſeruiamus placentes Deo cum metu & reuerentia. Etenim Deus noſter, ignis conſumens eſt. Deute. 4. d.

Ideoq; & nos. *Hortatur nunc ad patientiam, à qua in fine 10. capitis ad cõmendandam maiorem fidem digreſſus erat, argumẽto ab exẽplis, ſimilibus, præmijs & pœnis petito: quæ nunc colligens tranſitum facit ad concluſionem argumenti huius epiſtolæ. Quia maieres ſeſe Deo fide, & crucis tolerantia approbauerunt, idq; ſuo exemplo teſtati ſunt, quanto ſtudio amplexanda ſit ſalus: Quomodo excuſationi erit locus apud nos, ſi illorum exemplis ad pietatis officia non moueamur, & nos multitudini illorum ſocios non coniunxerimus? Si enixè illorum ueſtigia non ſequamur?*

Tantam nubem teſtium. *Cùm patres ſint nobis exemplo quàm Deus ſoleat afflictis adeſſe, hos uocat nubem teſtium. Quia horum doctrina & exemplo, gratiæ cœleſtis imbre ſumus irrigati. Nubes hic non obſcuritatem, ſed multitudinem teſtium ſignificat.*

Deponentes omne pondus. *Expedit athletas ad currendum paratos non ſolùm ſarcinam, ſed & ueſtes ac huiuſmodi, quæ curſum impedirẽt, deponere. Deponamus omne pondus terrenarum affectionum, & peccatum nos circundans, id eſt, tenaciter inhærens, ut humi nos ſemper reptare faciat, ne ad cœleſtia ſuſpiciamus.*

Per patientiam curramus. *Non dicit, rem pugnis agite, uel inuicem colluctemini: ſed quod leuius eſt, currendi imponit officium. Vult nos in eo perſeuerare, alios per continentiam, alios per eleemoſynam, alios per diuerſas uirtutes, hunc curſum tenere hortatur.*

Ad propoſitum nobis certamen. *Hanc uitam, quæ militia eſt ſuper terram, per patientiam curramus, id eſt, patienter tranſigamus.*

Aſpicientes in autorem. *Nunc exemplo Chriſti tanquam præcipuo eodem eos uocare conatur, ſi forſan non ſit, quem maiorum exempla moueant. Nequãdo in uia hac deficiamus habemus, inquit, fidei & ſpei autorem. Perinde quaſi dicas, incœptorem & finitorem, ut idem Chriſtus ſit initij ſimul ac finis. Non aliter aſpiciamus, ac ſolent qui opificij alicuius uolunt fieri peritiores, opificem ipſum uel operantem attentius intuentur. Quod profectò & IESVS dicebat, Diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde. Et non eſt diſcipulus ſupra magiſtrum.*

Contradictionem. *Si conſeruorum tormenta quis ſecum animo reputet, in ſuis maximè quæ ſuſtinet conſolatur: quantò magis ſi Domini repetat contradictionem, id eſt, irriſiones, opprobria, & faciem cæſam, & quæ illi bene monenti obijciebãtur, & in conſpectu Pilati populum aduerſum hunc clamitantem, & crucem demum, quam ſubijt uolens?*

Nondum enim uſq; ad ſanguinem. *Dixerat Paulus ſuprà capite 10. illos ingens certamen afflictionum ſuſtinuiſſe, probris & preſſuris affectos eſſe, ſpectacula fuiſſe omnibus, direptionem facultatum cum gaudio accepiſſe. Hæc diceres magna eſſe. Sed ſi ad finem & ad rationem cohortationi conuenientem ſpectes, iudicabis iſta quantumuis ingentia minutula ab Apoſtolo cenſeri. Extenuat enim afflictiones illas & incommoda præterita, ut ad maiora animet. Ac ſi diceret, Si uos pro nomine Chriſti uarijs modis afflictos patienter exhibuiſtis, hoc reuera magnum eſt & arduum: ſed ex-*

pectandum etiam erat capitis ſupplicium. Tantum abeſt ut in minutulis quidem illis nō
omnem præſtetis patientiam, cum ne ſanguini quidem, id eſt, propriæ uitæ parcendum
ſit propter Chriſtum, qui non contentus fuit probra, ignominiam, & id genus alia pro
nobis deuorare, ſicut nec ſanguinem pro nobis fundere, ſed & mortem, eamq; crucis
pro nobis ſubire uoluit.

Et obliti eſtis. Argumento ab autoritate ſumpto, hortatur ad patienter toleran-
da mala. Mundus neſcit hanc eruditionem. Multa ferre tanquam à Domino immiſſa, ſi-
gnum eſt excellentis dilectionis. Corripi à Deo, eſt diligi. Sed abeat mundus in malam
crucem. Conſolationis hic dicitur, pro exhortationis.

In ſanctificationem eius. Quaſi dicat: Deus nos multò felicius punit & ca-
ſtigat, quàm parentes carnis. Nullis enim affectionibus eſt obnoxius, neque ſuum com-
modum nos caſtigādo quærit, ſed ſolùm ut nobis proſit, ſpectat. Rogabis, Quod eſt hoc
commodum? Vt impertiat nobis ſanctificationem ſuam, id eſt, quemadmodum ipſe ſan-
ctus eſt, ita & nos per eum caſtigati ſancti reddamur.

Quem enim diligit Deus. Dicet aliquis, Non'ne & prædones & perditi
homines affliguntur? Erunt ergo & hi Domini Dei filij? Nequaquam. Non enim omnis
qui flagellatur, inquit, eſt filius: Sed filius omnis qui & uarijs modis tentatur, uel flagris
afficitur. Latrones uerò non tanquàm filij adflictantur, ſed quia pernicioſi ſunt crucia-
tur. Quare Paulus priori loco caſtigat, poſuit, deinde ſubiunxit, Flagellat? Reſpōdeo,
ut in diſciplinā intelligas filijs hæc adhiberi, non in odij & malignitatis uindictam. Aut
ut qui caſtigatione, quæ non dura eſt, meliores non fiunt, duriore flagello ad puritatem
Flagris cædi ſeruile erat. uitæ reducantur. Flagris cædi apud Romanos ſeruile erat.

Diſciplina. Quod ſi extra diſciplinam. Diſciplina hoc loco pro caſtigatione & paulò
ſeueriore animaduerſione ſumi debet. Cùm proprium ſit ſanctorum afflictiones pati:
ſi illarum expertes eſtis, non eſtis germani filij, ſed illegitimi & ſpurij. Ab inutili &
damno argumentatur.

Propter quod remiſſas. Ne puſillanimes & remiſſo animo in curſu ſuo per-
ficiundo ſint, hortatur ad ſumendum animum, alludens ad certandi rationē. Nam fit nō-
nunquam ut currētibus labaſcāt, nutentq; genua, & luctantibus manus & brachia laſ-
ſeſcant. Nolite ergo meticuloſi eſſe & pauidi uos, quos uidemus mœrentes trepidare,
manibus pēdulis incedere, genibus diſſolutis uacillare. Sed imperterriti imitemini ſtre-
nuos curſores, & fortes pugiles, qui collectis & reſumptis uiribus, recto item firma-
toq; curſu, uel colluctatorem premunt, uel recti ad metam properant, certè ut uincant.

Sanctimonia. Sanctimoniam. Id eſt, puritatem & cœlibatum, ait Theophylactus, ſiue quis
uxore caruerit & uirginitatem tutetur, ſiue hanc habeat, & continentiam ſeruet. San-
ctimoniam uult nobis adeſſe, qua intelligimus continentiam corporis, ut abſtinentes ab
omnibus quæ animam aggrauare poſſunt, apti ſimus ad diuinum cultum, uitam'que hic
Deo dignam uiuamus.

Contemplantes ne quis deſit gratiæ. Contemplantes, id eſt, conſideran-
tes, & curam agentes. Translatum ab exercitu longum faciente iter. Nam hic aliquot
Gratia Dei. delegari ſolent cura proſpiciendi ne deſit commeatus. Gratiam autem Dei, fidem dicit,
& optimum uiuendi modum & bona futura. Hæc enim omnia per Chriſti gratiā com-
parantur. Aut ne quis deſit gratiæ, id eſt, ne quis ſit deficiens, aut deſtitutus à gratia
Dei, hoc eſt, qui non poſſit aſſequi, uelut in uia ſunt qui deficiant. Aut ſic, Contemplan-
tes, &c. Cauete ne quid per uos reliquum fiat, uel aliquid ad iter neceſſariū relinqua-
tur,

tur, uel quiſpiam proficiſcentiū reſtet.. Non enim id ſolum rogo & depoſco, ut ipſi quò tenditis tuto perueniatis, ſed ut comites etiam obſeruetis, perdiſcatisq́; utrum uobiſcū iter faciant omnes, nec'ne. Quod planè ſolet imbecillioribus euenire, qui præcedentium ueſtigia perſequi nequeunt. Contemplamini itaque, inquit, & oculis colluſtrate, & ſi quem cernitis poſt terga relictum, nequaquam hunc negligatis.

Aut profanus, ut Eſau. *Profanum dicit, ut Eſau, quaſi uentri deditum, & huius ſeculi rebus addictum, & inquinantem quæ ſpiritus ſunt & conculcantem. Inuenias hodie tam uolupe uiuentes, certè Eſau ipſo profaniores, qui dicant ſe malle uini ſextarium quam Euangelicam homiliam. Sed illi aliquando dignas luent pœnas.* Profanus.

Reprobatus eſt. *Tunc enim Eſau fuit reiectus, cùm iſtiuſmodi loquutus eſt pater, Si dominum tuum illum conſtitui, tibi quid faciam fili? Nonnulli uerò à Deo fuiſſe reprobatum hunc dicunt, quia Dei inſtinctu deceptus ſit Iſaac, ut prius impartiretur benedictionem ipſi Iacob, & ſic Eſau, reprobatus apparuerit.*

Non enim inuenit pœnitentiæ locum. *Dicet aliquis, Tollit ergo è medio pœnitentiam Paulus? Nequaquam. Cur igitur, inquit, pœnitentiæ locum non inuenit, quamuis lacrymans quæſiuiſſet? Primum intelligas uelim, pœnitentiam hoc loco benedictionem ſignificare. Deinde benedictionem hanc petiiſſe fatetur Apoſtolus, ſed modum petendi debitum non ſeruauit Eſau. Neque enim rectè tanti odij in fratrem pœnituit. Quod enim eſſe poterit pœnitentiæ argumentum, cùm Eſau ipſe iactet: Appropinquabit luctus dies patris mei, & interficiam fratrem meum? Ob id itaque pœnitentiam non inuenit quia non ut oportuit depopoſcit. Nam etſi lacrymas fuderat, non tamen erant pœnitētiæ lacrymæ, ſed liuoris & odij, & animi exacerbati, qui minus æquo animo toleraret præferri ſibi fratrem: quemadmodum nec mœror quidem, quem Cain ille uultu prætulerat, pœnitentis fuerat, ſed inuidentis. Aut ſic, Non inuenit pœnitentiæ locum. Hoc ſi ad literam ſpectes, uerùm eſt. Nam etiam lacrymatus, à patre non impetrauit benedictionem primogeniti, quamuis impetrauerit minorem benedictionem. Simile accidere ſolet pœnitentibus poſt amiſſam uirginitatem, aut deperditum aliquod ſimile donum. Nunquam enim inueniunt locum pœnitentiæ apud Deum, quo ad priorem dignitatem, puta uirginitatem, aut huiuſmodi. Sicut nec Eſau quo ad primogenituram. Remanet tamen ſemper locus pœnitētiæ poſt lapſum, quo ad remiſsionem culpæ, petenti in fide ab eo, qui uult omnes homines ſaluos fieri.* Pœnitētia pro benedictione.

Non enim acceſsiſtis. *Ad inſinuandam legis infirmitatem paucis perſtringit quid tempore legis datæ ſit factum. Finge tibi duos montes ſtare, alterum Sinai, alterū Sion: Priore repræſentari legem, Poſteriore Chriſtum & Euangelium. Priorem montem, in quo data eſt lex Moyſi copioſè depingit, dicens, montem tractabilem, hoc eſt, contactum, per antiphraſim loquitur. Nemo enim audebat montem illum contingere. Montem contactū, aut tractabilem dicit, ad eum modum qui eſt in Pſal. 17. 103. & 143. Tange montes & fumigabunt. Quando enim montes diuino nutu & tremenda Dei potentia contremiſcunt, dicuntur à Deo tangi. Hinc mons contactus, hic eſt.*

Ignem & turbinem. *Ignis eò offerebatur, ut legum latoribus indictas præferret pœnas, & terrorem ſtatim incuteret. Nebula uerò & caligo, teſtamentum uetus illud præfigurabat, opertum adhuc permanere, necdum fuiſſe tunc temporis reuelatum. Procella excitabat Hebræos, qui tardiores eſſent, ut Dei dictis, & rebus mirandis intenderent animos. Tubæ uerò, adeſſe regem & deum ſignificabant, quod ipſum erit, & in ſecundo Chriſti aduentu futurum.*

Et uocem

Et uocem uerborum. Exodi 20. Cunctus autem populus uidebat uoces. Hæ uoces erant uoces præceptorum.

Non enim portabant quod dicebatur. Hoc eſt, quod à Dei ore prodibat, quia eſſet horriſonum, nequibant auribus ſuſtinere. Cauſam ergo hi obtulere, ut Deus appareret in carne, ut percipi poſſet ab iis & intelligi. Propterea cùm factus eſt homo, ait, Diſcite à me, quia mitis ſum.

Moyſes dixit. Non legimus ubi Moyſes in Biblijs dixerit hæc. Fortaſſis ex alio quopiam ſacro libro Paulus hæc hauſit. Aut non infrequens eſt, dicatur, dixit, pro dicere potuit. Expaueſactus ſum & tremebundus ex terrifica iſta Domini apparitione, & omnium trepidatione. Aut tam terribilis erat in monte hæc apparitio, ut uel ipſi duces terreri potuiſſent. Vide infrà conciliationem.

Primitiui fideles. Eccleſiam primitiuorum. Primitiuos fideles appellat & electos Dei. Sunt omnes tum electi, tum reprobi, creatione filij Dei. Præ illis tamen electi ſunt primogeniti, quorum nomina ſcripta ſunt in cœlis.

Videte ne recuſetis. Comparat ea quæ facta ſunt in confirmatione ueteris legis, ſatis horrenda, cum gratia, quæ fit nobis in confirmatione regni cœlorum inuiſibilis. Si terrena, quæ tunc uidebantur, quamuis Dei erant, & è cœlis erant, contemni impunè non potuerunt: quantò magis hæc, quæ non ſunt huius mundi, non poſſunt impunè contemni? Tunc uidebimini loquẽtem IESVM recuſare, cùm eius promiſſis nullam fidem præſtabitis, & omnem ſpem amiſeritis.

De cœlis loquentem. Poſtquam Chriſtus fuit aſſumptus ſeu aſcendit in cœlum, legem nobis per ſpiritum dedit.

Terræ ſucceſſio frequens. Adhuc ſemel, & ego mouebo. Ter terram apud ſacras literas legimus fuiſſe ſuccuſſam. Primùm, cùm in monte Sina lex ferebatur. Secundò, cùm carnem Chriſtus aſſumpſit, Commota eſt (inquit) Matth. 2. omnis Ieroſolyma. Hoc eſt quod dicitur iam ſemel mouiſſe terram. Tertiò, quando Chriſtus erat in cruce. Terra, ait Euangeliſta, tremuit, & monumenta aperta ſunt. Cùm autem ſemel dicit, adhuc & aliam terræ quaſſationem ſignificat, hoc eſt, cùm ſeculum hoc euertetur, cùm immutata omnia à corruptione ad immortalitatem transferentur.

Declarat mobilem. Vocat facta quæ manibus facta erant, ut tabernaculum & huiuſmodi Leuitica, quæ per Chriſti perpetuum ſacerdotium immobile tranſierunt, & ſublata ſunt.

Vt maneant ea quæ. Id eſt bona futura. Quæ enim ſanctis futura ſunt, neque corruptionem admittent, neque motum, cùm non ſint tranſlationem ſubitura.

Habemus gratiam. Id eſt, patienter aduerſa feramus, & nullus nos ſubeat dolor, ſi in rebus externis iacturam patimur. Sed gratias illi agamus, qui bona hæc nobis contulit, & maiora eſt nobis propediem collaturus.

Ignis conſumens. Hos conſolatur perinde ac ſi diceret, Talem ſumus Dominũ aſſequuti, qui poſſit aduerſarios noſtros, ut ignis abſumere. argumentatur à periculo.

CONCILIATIO.

HIC locus, Moyſes dixit, Exterritus ſum & tremebundus: nullo in loco ueteris teſtamẽti legitur. Imò uidetur aduerſari ei loco Exodi 20. Nolite timere, ut enim probaret uos uenit Deus, & ut terror illius eſſet in uobis, & non peccaretis.

TAMETSI non legitur in Exodo hic locus tam explicitus, quàm à Paulo eſt productus

productus: ita tamen res habuit, quam illius textus Pauli uerba ſignificāt. Hoc uerbum, dixit, poſitum putauerim pro expreſſit, ſiue geſtu, ſiue alio quouis ſigno. Nempe in rubi ardentis apparitione, faciem uelans exprimebat quàm exterritus, & tremebundus eſſet. Exodi 3. Abſcondit Moyſes faciem ſuam, non enim audebat aſpicere contra Deum. Ad hunc modum pronuntiauit beatus Stephanus Act. 7. Tremefactus autem Moyſes non audebat conſyderare, &c.

DICTIO.

DISCIPLINA *pro caſtigatione hoc cap. ponitur. In hanc ſignificantiam apud probos autores reperitur, præcipuè apud Suetonium, pro Seueriore inſtitutione & gubernatione, cuiuſmodi ſolet adhiberi primis annis. Diuus Auguſtinus interpretatur diſciplinam, cùm quis moleſtijs eruditur.* Diſciplina.

ADVLTERI, *ſpurij, illegitimi, & nothi.* Adulteri.

CONFVSIONEM *ſuo more Paulus hic uocat probrum atque ignominiam.* Confuſio.

Hortatur ad pietatem. CAP. XIII.

CHaritas fraternitatis maneat in uobis. Et hoſpitalitatem nolite obliuiſci. Per hanc enim latuerunt quidam angelis hoſpitio receptis. Mementote uinctorum, tanquam ſimul uincti: & laborantium, tanquam & ipſi in corpore morantes. Honorabile cōnubium in omnibus, & torus immaculatus: fornicatores enim & adulteros iudicabit Deus. Sint mores ſine auaritia: cōtenti præſentibus. Ipſe enim dixit, Non te deſeram neque derelinquam. Ita ut confidenter dicamus, Dominus mihi adiutor: non timebo quid faciat mihi homo. Mementote præpoſitorum ueſtrorum, qui uobis loquuti ſunt uerbum Dei: quorum intuentes exitum conuerſationis, imitemini fidem. IESVS Chriſtus heri & hodie: ipſe & in ſecula. Doctrinis uarijs & peregrinis nolite abduci. Optimum eſt enim, gratia ſtabilire cor, non eſcis, quæ non profuerunt ambulantibus in eis. Habemus altare, de quo edere non habent poteſtatem qui tabernaculo deſeruiunt. Quorum enim animalium infertur ſanguis pro peccato in ſancta per Pontificem; horum corpora cremantur extra caſtra. Propter quod & IESVS, ut ſanctificaret per ſuum ſanguinem populum, extra portam paſſus eſt. Exeamus igitur ad eum extra caſtra, improperium eius portantes. Non enim habemus hic manentem ciuitatem: ſed futuram inquirimus. Per ipſum ergo offeramus hoſtiam laudis ſemper Deo, id eſt, fructum labiorum confitentium nomini eius. Beneficētiæ autem & communicationis nolite obliuiſci, talibus enim ho-

Latuerūt, &c.] quidam inſcientes exceperunt angelos hoſpitio.
Laborātium.] Afflictorum.
Abduci.] circunferri.

Charitas. Roma. 12. c 1. Petri 4. c
Hoſpitalitas.
Coniugium.
Fornicatio.
Auaritia.
Ioſue 1. a
Pſal. 117. a
Præpoſiti.
Fides.
Operæ Doctrinæ.
Altare noſtrū.
Numeri 19. a
Hoſtia laudis fructus labiorum.

ſtijs

Præpoſiti.

Oratio.

Paſtor Chriſtus.

Opera noſtra grata per Chriſtum.

ſtijs promeretur Deus. Obedite præpoſitis ueſtris, & ſubiacete eis. Ipſi enim peruigilant quaſi rationem pro animabus ueſtris reddituri: ut cum gaudio hoc faciãt, & non gementes, hoc enim non expedit uobis. Orate pro nobis, confidimus enim quo'd bonam cõſcientiam habemus: in omnibus bene uolentes conuerſari. Amplius autem deprecor uos hoc facere, quò celerius reſtituar uobis. Deus autẽ pacis qui eduxit de mortuis paſtorẽ magnum ouium in ſanguine teſtamenti æterni Dominum noſtrum IESVM Chriſtum: aptet uos in omni bono, ut faciatis eius uoluntatem, faciens in uobis quod placeat coram ſe per IESVM Chriſtum: cui eſt gloria in ſecula ſeculorum. amen. Rogo autem uos fratres, ut ſufferatis uerbum ſolatij. Etenim perpaucis ſcripſi uobis. Cognoſcite fratrem noſtrum Timotheum dimiſſum: cum quo (ſi celerius uenerit) uidebo uos. Salutate omnes præpoſitos ueſtros, & omnes ſanctos. Salutãt uos de Italia fratres. Gratia cum omnibus uobis. Amen.

Promeretur Deus.] cõcilia-tur Deus. Vel, placet Deo.
Subiacete eis.] concedite, deferte eis.
Non expedit] inutile
Aptet uos] abſolutos uos reddat
In uobis quod placeat] ut id quod agitis acceptum ſit
Solatij.] exhortationis.
Cognoſcite] ſcitis
De Italia fratres.] Itali.

Hæc epiſtola beati Pauli Apoſtoli
miſſa eſt ab Italia per
Timotheum.

Charitas fraternitatis. *Singulari amplificatione proſequitur explicare pacem & ſanctimoniam, quas paulò antè commendauerat, uarias morum paræneſes, uelut ſuperioribus adfixas appendices adducens. In primis admonet illos charitatis Chriſtianæ & hoſpitalitatis, exemplo maiorum, ne inter tantas afflictiones mutua charitas periclitetur. Per ſynecdochen, hoſpitalitate, intelligit omnia miſericordiæ opera, quorũ meminit Chriſtus, Matth. 25. Abraham tres uiros, Geneſ. 18. fatigatos ex itinere in meridie uidebat, adorauit, & in tabernaculum ſuum uocauit. Lot circa ueſperam duos uidit, Geneſ. 19. nihil minus putans eos eſſe quàm Angelos. Hac uirtute placuerũt Deo. Certè placebitis & uos, ſi hoſpitalitate illis reſponderitis, non recipientes Angelos, ſed Chriſtum ipſum dicentem, Quod uni ex minimis iſtis feciſtis, mihi feciſtis.*

Memores uinctorum. *Hoc præſtitit Paulus dicens, 2. Corinth. 11. Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis ſcandalizatur, & ego non uror? Addit, & laborantium, hoc eſt, afflictorum ob malã ualetudinem, famem, ſitim, uel aliam qualẽcunq; neceßitatem. Tanquam & ipſi in corpore morantes, hoc eſt, mementote fratrum afflictorum, tanquam iiſdem afflictionibus obnoxij.*

Honorabile cõnubium. *Cùm dicit, in omnibus, ſubaudi modis, aut in omnibus ætatibus, aut in omni tẽpore, Deniq; apud omnes, ſeu ab omnibus probatur. Quãdoquidẽ & apud Ethnicos honos habitus eſt matrimonijs ob fauorem publici cõmodi.*

Sint

Sint mores ſine auaritia. *Hortatur ne auaritiæ dediti ſimus, ſed ſimus contenti rebus præſentibus, cura & omni ſolicitudine futurorum reiecta. Dices fortaſſe, Res domi uſqueadeò tenuis eſt, ut uix familiæ faciat ſatis: quî fieri poterit, peregrinis & indigentibus ſubueniam? Aut unde accipiam quo me meamq́; familiam ſuſtentem? Scripturæ teſtimonijs hanc obiectiunculam diluit. Dominus Ioſue iſta dicenti quòd uideret ſe populo Dei perficiendum, dixit, Non te deſeram neq; derelinquam. At quia Dominus neminem, qui ſe illi concredit, uult deſerere, rectè inducit Paulus, ut & promiſſum ſit omnibus fidelibus, ita ut confidenter fidelis dicat, Dominus mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi homo.* Ioſue 1.

Mementote præpoſitorum. *Perſeuerate tanquam ueri diſcipuli in fide & doctrina, quam ab Apoſtolis & eorum ſucceſſoribus didiciſtis, & illorum in fide conſtantiam & ſanctimoniam imitemini.*

Ieſus Chriſtus heri. *Quidam erant pſeudapoſtoli, qui alium Chriſtum docerent, & alium aſſererent Meſsiam uenturum, ſicut & hodie falsò Iudæi putant. Sed hoc loco Paulus docet* IESVM *Chriſtum eundem heri, id eſt, præteritis ſeculis, & hodie, id eſt, in præſenti & in futura ſecula & infinita, nec alterum quempiam præter hunc aſſerit eſſe uenturum. Propterea abijciendi ſunt errores huiuſmodi, ne peregrinis doctrinis abducamur. Aut accipiamus ad hunc ſenſum: Dicet aliquis, Verum eſt, Deum Apoſtolis & apoſtolicis uiris tanquam anteſignanis fauiſſe: me autem non pari fauore & gratia proſequetur. Reſpondet:* IESVS, *qui heri fuit, id eſt, illorum tempore iam præterito, idem & hodie eſt, & perdurabit in ſecula. Eadē eius eſt benignitas, manus illius non ſunt abbreuiatæ, qui Heliam & populum Iſraëliticum per annos 40. in deſerto manna & aquis è petra & pauit & potauit, idem poterit & uos alere.*

Doctrinis uarijs. *Variæ uidentur doctrinæ, cùm ab alijs item atque alijs afferuntur. Peregrinæ uerò, id eſt, à rectitudine dogmatis alienæ. Poteſt nanq; uaria eſſe doctrina nec peregrina dici, eoq́; nec improbanda. Cùm uerò uariæ fuerint, hoc eſt, aliter atq; aliter illæ ingeſtæ & peregrinæ à ueritate ſcilicet ipſa dimotæ, tunc ſanè erit magnopere ab ipſis cauendum. Variæ erant, cùm de cibis mundis & immundis poſt baptiſmum ſuſceptum docerent. Propterea dicit, Bonum eſt ſtabilire cor, id eſt, mentem atque animum, gratia Euangelica, non eſcis, hoc eſt, diſcretione eſcarum poſt Euangelium acceptum, quaſi adhuc lex uim quandam haberet. Eſt fides neceſſaria, non eſcarum obſeruatio.* Doctrinæ uariæ.

Habemus altare, de quo edere. *Poſt damnatam Iudaicorū ciborum diſcretionem, manifeſtat excellentiorem nobis cibum eſſe, à quo, qui legem obſeruant, arcentur. Habemus altare, id eſt, hoſtiam in ara crucis oblatam, id eſt,* IESV *Chriſti corpus, de quo edere non poſſunt qui tabernaculo deſeruiunt, id eſt, qui Moyſen ſeruant. Hæc probat à ſimilitudine ſacrificij legalis, quod in feſto propitiationis fiebat, ubi uitulo & hirco apud caſtra immolatis, ſanguinem illorum pontifex ſolus in ſancta ſanctorum oraturus deferebat. Cadauera uerò extra caſtra comburebātur. Hæc in figura erant ad fidem noſtram facientia. Chriſtus uerus pontifex cum ſanguine ſuo cœlos aſcendit, id eſt, uera ſancta ſanctorum intrauit patrem oraturus. Et quemadmodum immolatorum animalium corpora extra caſtra cremanda ferebantur: ita corpus Chriſti extra Hieruſalem in monte Caluariæ ardore paſsionis eſt combuſtum, hoc eſt, mortuum pro nobis. Hæc eſt uera hoſtia, per quam ſanctificantur credentes in* IESVM: *& de qua ſpiritualiter & ſacramentaliter ueſci poſſunt quicunq; in eum credunt, non autem qui*

adhuc

adhuc Moyſi ſeruiunt, non credentes IESVM *Chriſtum uerum Meſsiam.*

Exeamus igitur ad eum extra caſtra. *Exuamus ueterem hunc hominem & ueterem hanc legem, à conuerſatione illa mundana recedamus, eadem illa, id eſt, improperia quæ ille ſuſtinuit, tolerantes: ut ſicut ipſe pro nobis paſſus eſt, ita pro eo affligi non dubitemus. Non enim hic eſt noſtra ciuitas, ſed futuram inquirimus, in qua iam per ſpem uerſamur.*

Per ipſum ergo offeramus. *Alludit ad ea quæ leguntur frequenter in Pſal. 49. 115. & alijs, item 33. Benedicam Dominum in omni tempore, ſemper laus eius in ore meo: ac ſi dicat, Nullum tempus elabatur, ſiue aduerſum ſit, ſiue lætum, in quo Dominum non laudauerimus, idq; fiat per Chriſtum, per quem ſolum ad Patrem habemus acceſſum. Ex hoc contextu Pauli colligimus tria ſacrificia, ad quæ nos hortatur. Primum corporis, quod mortificandum eſt, & in obſequium ſpiritus redigendum. Secundum animi, quod fructus labiorum ſiue laudis hic dicitur. Tertium beneficẽtiæ in proximos. Talibus hoſtijs Deus promeretur, id eſt, placatur, ſiue conciliatur: & huiuſmodi hoſtiæ illi ſunt acceptiſsimæ.*

Obedite præpoſitis. *Hactenus de his, quæ faciunt ad ſalutem ueſtram abunde uos monui. Huic epiſtolæ imponamus finem oportet. Quòd ſi quid præterea perdiſcere neceſſarium fuerit, habetis paſtores, qui paſcent, & docebunt uos uerbo Dei. Ab illis requirite. His obedite. Qui ſi uideantur uobis moroſi, Et his ſubiacete: modò nihil aduerſum Chriſti doctrinam doceant. Non deſunt qui etiam hunc locum de magiſtratibus Reipub. interpretantur. Sed quod ſubiungit, docet de paſtoribus Eccleſiæ intelligendum: ipſi enim uigilant, quaſi rationem pro animabus ueſtris reddituri.*

Vt cum gaudio hoc faciant. *Cauete immorigeri eſſe ueſtris paſtoribus, ne frangantur eorum animi, & contriſtentur: cùm uiderint diſcipulorum negligentiam & ſegnitiem: labores item ſuos periiſſe. Sed eſtote præfectis ueſtris obſequentes, excipite ex animo illorum doctrinam, ut fructum centeſimum producatis. Hoc fructu ueſtro, his ueſtris laboribus pijs feliciter elocatis exhilarati, munus docendi poſtea obibunt, & longè alacrius inſeruient. Eſt reuera gaudium doctorum, incrementum diſcipulorum, & contrá.*

Cõſciẽtia bona. Bonam conſcientiam habemus. *Id eſt, puram habeo conſcientiam, nullius mali ſum conſcius, quod intelligam me uobis conſuluiſſe. In omnibus bene uolo conuerſari: do operam ne quempiam offendam, ne diſſenſionum cauſas ſeram.*

Deprecor uos hoc facere. *Id eſt, pro me orare ut ocyus uobis reſtituar.*

Gratia, peccati remiſſio. Gratia cum omnibus. *Gratiam, cùm peccatorum dicit remiſsionem, tum animi puritatem, tum ipſam ſpiritus ſancti participationem, hanc gratiam tandiu conſeruabimus quandiu bonis operibus incumbemus.*

CONCILIATIO.

BENEFICENTIAM *& communionem Paulo commendanti in hunc modum, Beneficentiæ & communionis nolite obliuiſci: maximè aduerſatur, quod probè geſsit Ioſeph Geneſis quadrageſimoſeptimo, qui Aegyptios fame pereuntes cum poſſeſsionibus in ſeruitutem redegit. Si qua eſt liberalitas & beneficentia, exercenda eſt maximè tempore famis. Et tamen Geneſis quadrageſimoprimo dicitur, Creſcebat autem fames in omni terra, aperuit Ioſeph horrea, & uendidit Aegyptijs.* RESPONDET *Ambroſius lib. 2. Officiorum, cap. 16. Maluit Ioſeph frumenta uendere, quàm*

dare

dare eſurientibus. Quia ſi paucis donaſſet, pluribus defuiſſet, eam liberalitatem probans, quæ abundaret omnibus. Patefecit horrea, ut omnes ſubſidium emerent, ne gratis accipientes, agriculturam relinquerent. Solet enim, qui alieno utitur, ſuum negligere. Maturo itaque conſilio uſus eſt Ioſeph, cui tandem dictum eſt, Salus omnium noſtrum tu es, Geneſis quadrageſimoſeptimo. Præterea dici poteſt Aegyptios paupertati nondum tunc addictos fuiſſe, quibus tum pecuniæ, tum poſſeßiones erant ampliſſimæ. Huiuſmodi enim uenditione ſubuenitur. Licet liberalius & commendabilius foret ſi dono ageretur, cum his qui fame laborant.

*

FINIS.

OMNIA IVDICIO ECCLESIAE SVBMISSA SVNTO.

INDEX EORVM, QVAE HOC OPERE HA-BENTVR.

*

A Dextris, & ſiniſtris incedere. facie 215
Aaron. 477
Abba. 267
Abba pater. 60.71
Abrahae aliena terra. 515
Abrahae fides. 27.257
Abrahae filij, qui? 29
Abrahae filij duo. 269
Abrahae ſemen ſumus nos, per Chriſtum. 264
Abraham. 483
Abraham cur primus in Deum credidiſſe narratur. 257
Abraham dedit decimas ipſi Melchiſedec. 487
Abraham uocatus. 514
Abſit, uocabulum quid denotet. 26
Abyſſus. 85
Accedendum ad Chriſtum fide. 504
Acceſſus, uia, & oſtium ad patrem, Chriſtus. 33
Acceſſus ad patrem per Chriſtum. 299
Acceptum eſſe. 223
Acceptum ferre. 32
Acies inclinata. 516
Achaia. 198
Adam duplex. 185
Adam, Primus, & Secundus. 187
Adam & Chriſtus conferuntur. 36
Adama. 455
Adoptari in filios per Chriſtum. 265
Adoptatos unde cognoſcamus nos à Deo. 266
Adoptio. 64.71
Adoptio filiorum. 62.298
Adorare. 449
Adulteri. 523
Aedificatio Dei. 123
Aemulor, uerbum. 167.275
Aerarius. 429
Aeternitati praeſentia omnia. 447
Affectu quodam res uniuerſae duci uidentur pro conditione hominum. 61
Affectus noſtros ſpiritus ſanctus cognoſcit. 66
Afflictiones ut tolerandae. 206
Afflictiones ferendas propter Chriſtum hortatur Paulus. 517
Afflictiones quas ſuſtinuerint Iudaei propter Chriſtum. 504
Afflictiones piorũ, Chriſti eſſe. 350.510
Afflictiones Pauli in Macedonia. 218
Afflictorum conſolatio. 342.358
Afflictorum functio. 348
Afflictorum impatientes querelae. 361
Agere non perperam, quid. 170
Agricolatio Dei. 123
Allegoria, id eſt, intelligētia ſpũalis. 273
Alluſiones dictionum periucundae. 243
Altare noſtrum. 523
Altaris ſacramentum. 506
Altaris ſacramentum ſumma cum ueneratione recipiendum. 508
Amaritudo, ira &c. 313
Ambroſius citatur. 125
Ambulare, ire, ingredi. 284
Ambulare & placere Deo. 372
Ambulare dignè uocatione. 308
Ambulare in ſapientia. 363
Ambulare ſecundum ſeculum. 299
Amen. 199
Angeli, Principatus, Virtutes. 69
Angeli, id eſt, epiſcopi. 155
Angeli dolent, quid? 62
Angeli ſunt flammei. 449
Angeli ab Hebraeis Malachim. 456
Angeli ſunt nuntij & miniſtri. 449
Angeli, Dei miniſtri. 443
Angeli, hominum miniſtri. 452

Angelorum lingua loqui. 168
Angelus, commune uocabulum, & quibus. 161
Angelus nõ naturæ, ſed officij nomẽ. 449
Ancillæ filius eſſe. 274
Anima. 102
Anima & Spiritus. 71
Animæ corruptio, quid? 325
Animalis homo. 122
Antichriſti nomina. 383
Antichriſtus. 381
Antiochia duplex. 423
Antiquare. 494
Anthropopathia. 14
Anus. 432
Apelles. 112
Apollos. 92. Timothei frater. 191
Aporia. Aporior. 208
Apoſtolatus. 359
Apoſtoli, ab uno omnes dicti. 241
Apoſtoli, Prophetæ, Euangeliſtæ, Paſtores, Doctores. 310. 314
Apoſtolorum & Epiſcoporum in ſcripturis autoritas. 166. 167
Apoſtolus. 240. 241
Apphia. 440
Apprehendere. 78
Arcana Chriſti Paulo reuelata. 304
Arcarius. 113
Archippus. 441
Aretas rex. 234
Argumentum. 513
Ariſtarchus. 441
Ariſtobulus. 113
Arma iuſtitiæ. 215
Arma aduerſus mundum. 215. 228
Artemas. 437
Aſſumere. 106
Athei. 243
Auaritia. 312. 315. 523
Audacius, quomodo accipiendum. 109
Auditus fidei. 256
Autoritatis minoris non ſunt quæ à ſanctis uoce prolata ſunt, quàm quæ ſcripto. 384
Auxilium opportunum. 470

B

Barbam promittere, Græcæ erat legis. 153
Barbarus quis Paulo. 13
Blaſphemi. 422
Blaſphemia. 479
Blaſphemor. 152
Bonitas ſeu benignitas. 94
Bonitas & Seueritas Dei. 89
Brauium. 147. 341
Brutum moriẽs omnino extinguitur. 187
Baptiſmi forma. 354
Baptiſmi uirtus. 43
Baptiſmus non repetendus. 479. 508
Baptiſmus illuminatio dictus. 478
Baptiſmus eſt loco paßionis Chriſti. 263
Belial. 217
Benemerendi ſtudium. 172
Benedictio. 104. 110
Benedictio duplex. 298
Benedictio pro adulatione. 112
Benedictio pro eleemoſyna & beneficentia. 225
Beneficia Dei erga nos per Chriſtum. 346
Benignus. 431

C

Cadere in ſcripturis, quid? 94
de Cæcitate Iſrael & ſui reſumptione. 90
Cæcitas ex parte. 90
Calceatus, quis dicatur in ſcripturis. 324
Calix. 150
Calix uariè uſurpatur. 161
Caluariæ locus, quare ſic dictus: ex Hieronymo. 316
Cancer. 421
Capere pro capax eſſe. 220
Capitulum. 492
Captio. 94
Caput diuerſa ſignat. 154
Caput Eccleſiæ Chriſtus. 246

Caput libri. 449
Caput uiri. 152
Cur uelatum orans gerit. 154
Carbones ignis. 99
Carnales. 280
Carnales & ſpirituales. 27
Carnalis ſpiritualem perſequitur. 269
Carne quid intelligi debet. 256
Carne conſummari. 256
In Carne & ſecundum carnem ambulare. 230
In Carne eſſe,& uiuere,non idem. 254
Carni debere. 60
Carni ſtudere. 70
Carnis noſtræ nomina. 455
Infirmitas Carnis. 275
Carnis iuſtitiæ. 498
Caro,quid. 12
Caro. 190.279.387
Caro & ſanguis. 461
Caro & ſpiritus. 54.38
Catechizare. 290
Cauponari uerbum Dei. 200
Cauſari,uocabulum quid. 26
Cauteriatus. 405
Chariſma. 161
Charitas. 69.141.168.438.504.523
Charitas non ficta. 215
Charitas,& dilectio non idem. 346
Charitas,uinculum perfectionis. 360
Charitas mutua hæreſes neſcit. 352
Charitas Chriſti erga nos. 306
Charitas Dei erga nos. 300
Charitas Dei in nobis. 35
Charitas Pauli erga Iudæos. 87
Charitatem non excidere. 170
Charitates. 156
Charitatis Chriſti uis. 209
Charitatis affectus erga congeneros. 72
Charitatis membra,& ſpecies. 170
Chariſtiæ. 156
Chirographum. 358
Chirographum affixum cruci,quid. 355
Chirographum decreti deletum. 355
Chloe,quid. 120
Chriſti nomen. 354
Chriſti caput,Deus. 154
Chriſti,qui dicantur. 33
Chriſti peculium ſumus. 434
Chriſti aduentus. 501
Chriſti cognitio, Lux: eius ignoratio,tenebræ. 348
in Chriſti nomine facienda omnia. 360
Chriſti introductio in mundum. 448
Chriſti 1 8 8 v manifeſtatio & incarnatio, grande myſterium eſt. 401 402
Chriſti corpus. 166
Chriſti corpus in ſacramento Miſſæ. 306
Chriſti ingreſſus in ſancta. 499
Chriſti plenitudo. 310
Chriſti mors promiſsionum ſeu teſtamenti confirmatio. 261
Chriſti oblatio. 501
Chriſti ſanguine purgati à peccatis. 494
Chriſtianiſmi ſumma. 293
Chriſto incorporamur per baptiſmum. 165
Chriſto omnia ſubiecta. 452
in Chriſto eſſe. 27
Chriſtum eſſe in nobis. 59
Chriſtum in nobis uiuere. 254
Chriſtum, non noſmet, prædicandum. 205
Chriſtum induere. 101
Chriſtum ſuperinduti, ipſi ſimiles ſumus, & filij Dei,quomodo? 263
Chriſtum ſedere ad dexterā patris, quid? 447
Chriſtus fundamentum & lapis angularis,quare? 80
Donatus nobis Chriſtus. 67
Chriſtus noſter acceſſus ad patrem. 33
Chriſtus audiendus, ne puniamur. 452
Chriſtus apoſtolus ad oues Iſraël. 463
Chriſtus ſemper exauditus. 476
Chriſtus, Angelis ſuperior 447. Maior.

ior. 443
Chriſtus non angelicam aſſumpſit naturam, quare? 460
Chriſtus minutus ab angelis. 456
Chriſtus Moyſe & angelis præſtantior, quare. 452
Chriſtus omnia gubernans. 447
Chriſtus, iuſtitia Dei. 211
Chriſtus, Iuſtitiæ rex. 485
Chriſtus filius Dauid, & Dominus eius. 450
Chriſtus hæreditauit nomen. 457
Chriſtus uerus homo & frater. 459
Chriſtus conſtitutus ut homo. 457
Chriſtus dictus hoſtia. 501
Chriſtus humilis conſiderandus. 221
Chriſtus factus ſub lege. 266
Chriſtus factus ex muliere. 266
Chriſtus à maledicto liberat. 255
Chriſtus dicitur maledictum, & peccatum, quomodo? 258
Chriſtus mediator. 395
Chriſtus mediator noui teſtamenti. 491
Chriſtus mortem guſtauit pro omnibus. 458
Chriſtus mortis uictor. 459
Chriſtus mortuus pro omnibus. 452
Chriſtus mortuus pro omnibus, ut etiam, non ſibi ipſi uiuant, qui uiuunt. 209
Chriſtus pro nobis mortuus. 495
Chriſtus ſemel moriens, oblatus. 506
Chriſtus ſemel oblatus pro nobis. 484
Chriſtus factus pro nobis omnia. 258
Chriſtus omnia, in nobis. 118. In omnibus. 184
Chriſtus orans pro nobis 492
Chriſtus pacificauit omnia per ſanguinem. 349
Chriſtus paſtor. 524
Chriſtus medium parietem ſoluit. 302
Chriſtus noſtra cauſa pauper factus. 221
Chriſtus factus peccatum. 211
Chriſtus traditus propter peccata noſtra. 29
Chriſtus pontifex. 452
Chriſtus conſtitutus pontifex à patre. 471
Chriſtus pontifex, Deus. 491
Chriſtus, apoſtolus noſter, & pontifex. 462
Chriſtus, pontifex Moyſe maior. 463
Chriſtus principium. 349
Chriſtus ſecundum promiſsiones uenit. 452
Chriſtus impleuit promiſsiones Iudæis. 107
Chriſtus prophetarum Dominus. 444
Chriſtus ſanguine ſuo ſemel nos redemit. 494
Chriſtus nos repropitiauit patri. 460
Chriſtus primus reſurrexit, & omnes per ipſum reſurgent. 179
Chriſtus ſuſcitatus à patre. 296
Chriſtus, ſacerdos. 484
Chriſtus, ſacerdos noſter. 483
Chriſtus ſolus magnus ſacerdos. 486
Chriſtus, ſaluator. 398
Chriſtus obedientibus, ſalus. 472
Chriſtus, ſpes noſtra. 389
Chriſtus ſolus pro omnibus ſatisfecit. 509
Chriſtus figura ſubſtantiæ patris. 446
Chriſtus tentatus. 452
in Cibis ſcandala. 143
Cibus ſolidus. 427
Circunciſio. 18.27.299.303.358
Circunciſio ad quid data, & quid conferat. 29
Ciuitas Dei. 512
Clamor. 267
Clamor Chriſti. 473
Clauis ſcripturæ. 207
Coccina. 303
Cœleſtia. 294
Cœli. 310
Cœna Domini. 149.155
Cœnam dominicam dupliciter accipi. 156

Cognati. 113.145
Cognitio Dei. 9
Cognitioni ſui fructus. 160
Cognoſcere ex parte. 170
Cognoſci à Deo. 265.266
Cognitionem Dei, qualem ante & poſt incarnationem uerbi, cœleſtes poteſtates habuerint. 305
Collatio. 110
Colere Deum ut Deum. 9
Collectæ in pauperes ſanctos. 190
Collectio. 318
Colluctatio ſpiritus & carnis. 208
Coloſſæ, ciuitas. 351
Comeſſatio. Comos. 102
Commune. 106.107
Communicatio. 151.228
Compati, id eſt ſocium eſſe, imitatorẽ, &c. 61. Affici malis alienis. 471
Complantatus quid? 47
Comprehendere. 126.306
Compunctio, quid? Et Spiritus compunctionis. 94
Cõciſionẽ, & Circũciſionẽ diſtingui. 338
ad Concordiam inuitat Paulus. 332
Conculcare filium Dei. 508
Concupiſcentia. 279
Concupiſcentias facere, & perficere non idem. 299.285
Conferre, quid Hieronymo? 248
Confeßio. 82
Confirmatio. 196
Confirmatio Euangelij. 218
Confortari. 418
non Confundi. 417
Confuſio. 523
de Coniugatis. 135
Coniugium. 523
Conſenſus multorum, autoritatis uim habet. 241
Conſcientia, quid in ſcripturis? 198
Conſcientiæ bona. 526. pura. 400. 416
Conſolamur à Paulo. 29
Conſolator Deus in tribulationibus. 194
Conſuetudo eccleſiæ plurimum autoritatis habet. 155
Conſummare, quid? 458
Conſummatio per Chriſtum. 510
Conſummatio ſeculorum. 501
Contaminatus. 394
Contendere. 333
Contentio. 19
Contribules. 370
Cooperator, & Commilito differunt. 336.337
Contriſtati Corinthij ad pœnitentiã. 218
Corinthij, epiſtola Pauli ſunt. 201
Corinthij ingrati. 126
Corinthijs comminatur Paulus, ni reſipiſcant. 238
Corona gloriæ, id eſt uniuerſæ creaturæ, ſoli Chriſto. 457
Coronare, quid in ſcripturis. 457
Correptionis modus. 128
Corporaliter habitat in Chriſto deus. 354
Corpus Chriſti quid. 356
Corpus Chriſti tabernaculum. 498
Corpus hoſtia, quomodo? 96
Corpus ſpirituale. 208
Corpus unũ ſunt Chriſtiani, quomodo? 95
Corpus mortuum, homo dicitur, q̃uo? 59
Conualere, quid Chryſoſtomo? 516
Creta inſula. 432. Cretenſes. 428
Crucifigi mundo. 288
Crucis myſterium. 306
Crucis fructus. 339
Cupidi, qui dicuntur. 422
Cupiditas nemini parcit. 418
Cupiditas immoderata fugienda. 223
Curſus in ſcripturis quid? 80.254

D

Damaſcus. 234
Damnationis miniſtratio, Lex. 203
Dæmones, per Eccleſiam myſteria Dei cognouerunt. 305
Dæmoniorum ſocij ne ſimus. 150
Dæmonium. 405
Deceptio multiplex. 522
Decimæ ſoluuntur ab Abraham Melchiſedeco. 486

Decim

Decimatus in lumbis Abrahæ, quid? 491
Decreta, & Lex differunt, ex Theophylacto. 302
Dei adiutores, id eſt cooperarij. 124
Dei patris uoluntas. 506
Delibatio, Primitiæ, Radix, idem. 89
Demas uiri nomen. 441
coram Deo iurantis eſt. 220
Deo, non nobis fidendum. 194
Diffidentia de Deo, qualiter? 149
à Deo omnia nos accepiſſe. 126
Depoſitum bonum, quid? 417
Deſertio diuina. 370
Deſpondere. 231
Deſyderium carnis. 298.300
Detinere. 8
Deum ad æmulationem prouocare, quomodo? 84
Deum in nobis habitare, quid. 217
Deum iuſtificamus, qualiter. 21
Deum quieſcere. 471
Deum quieſcere ab operibus. 470
unus Deus, unus Chriſtus. 142
Deus beatus, quare dicitur. 391
Deus cur magnus dictus. 434
Deus cur ſeipſum negare non poteſt. 419
Deus nomen naturæ. 293
Deus meus, ut accipi debet? 5
Deus uerax. 20
Deus uerus. Dij per adoptionem. Dij iuxta opinionem. 206
Deus inuiſibilis. 348.392. in natura. 394
Deus ſolus ſapiens. 392
Deus Iudæorum & Gentium. 23
Deus pacis. 378
Deus ſeculi. 206
Deus natura miſericors. 192
Deus præter Leges naturæ, aliquas ſemper interpretationes ſuæ uoluntatis dedit ſuis. 50
Diaboli autoritas in nos illi permiſſa. 420
Diabolus. 326.452
Diabolus peccatum. 50. & cur? 184
Diabolus, quibus eſt Deus? 206
Diabolus hic ut tyrannus, non ut Dominus regnat. 300
Diaconi. 398.400
Diaconus, uox. 331
De infirmis in cibis, & ratione dierum. 102
Dierum obſeruationes refelluntur. 353
Dies feſti, Chriſtianis obſeruandi. 104
Dies feſti Chriſtianorum, & Iudæorum conferuntur. 275
Dies Chriſti. 328
Dies humanus. 129
Dies iræ, quid? 19
Dies pro Iudicio. 197
Dies iudicij, quibus notis deſignetur. 15
Dies nouiſſimi. 444
Dies ſalutis. 214
Dies pro uita. 214
Dicere, quid eſt? 168
Diffamare. 367
Dij. 143
Dilectus nomen. 4
Diſceptatio. 106
Diſceßio. 385
Diſcere ſemper cum fructu, laudabile. 423
Diſciplina, quid? 520.523
Diſcretor, quid? 478
Diſpenſatio plenitudinis temporis. 294
Diuitiæ, abſolutè. 94
Doctores. 167
Doctoris, & doctorum functio. 271.276. 310
Doctoris labor magnus. 407
Doctrina ſana. 433. uera. 241
Doctrinæ uariæ. 523
Domeſtici dei, gentes. 299
Domeſtici fidei. 285
Dominationes. 296
Domus Chriſti nos ſumus. 463
Domus Dei. 399.462.507
Domus terreſtris. 208
Dona & uocatio. 90
Dona, cur ſpiritualia dicantur. 172
Dona ſpiritus ſancti. 162

 Donec,

Donec,particula. 161
Donec & quoaduſq; particulæ. 451
Donorum diſtributio. 162
Donum Dei. 299
Donum Dei duplex. 293
Donum & gratia Dei. 38
Donum & hoſtia differunt. 492
Dormientes. 374
Dormire,qui dicantur. 377
Dormire,requieſcere. 161
Dorſum incuruare. 95

E

EBrietas. 281.377
Eccleſia.364. eadem ut domo priuata non eſt utendum. 157
Eccleſia,quid? 161
Eccleſia columna & firmamentum ueritatis. 401
Eccleſia de carne Chriſti. 317
Eccleſia Dei non contentioſa. 153
Eccleſia in Deo. 365
Eccleſiæ autoritas. 346.384
Eccleſiæ caput, & corpus Chriſtus. 296
Eccleſiæ fundamentum Chriſtus. 124
Edom. 74
Effundere. 34
Elati. 422
Electio. 293.298
Electio duplex. 67
Electorum paſsiones,Chriſti eſſe. 195
Eleemoſynæ uis. 226
Elementa. 266.472.477
Elementa mundi.265.quæ? 353
Elenchus fidei. 478
Eloquentiam non damnandam,in uſu ſcripturarum. 357
Per Eloquia quid intelligendum in ſacris. 20
Eloquia Dei. 20
Emere & redimere. 265
Emortuus, 32
Energiæ uox,quid ſignificet. 49
Enos,quid ſignat? 455
Epaphras. 441
Epaphroditus uir. 331
Epheſios hortatur Paulus, ut quales fuerint ante uocationem, meminerint. 301
Epheſus. 297
Epimenides. 428
Epiſcopi functio. 328
Epiſcopi partes. 430. 491. Munus. 460. opus. 369.399
Epiſcopi in quo ſuperiores preſbyteris. 400
Epiſcopi propter opus in honore habendi. 406
Epiſcopos plures non fuiſſe unius ciuitatis. 328
Epiſcopus qualis. 398
Epiſcopus unius uxoris uir. 399
Eraſtus. 427
Error. 370
Erroris uirtus. 423
Erubeſcentia. 47
Eſca.134.143.ſpiritalis. 149
Et,particula. 352
Euangelij confirmatio. 328
Euangelij cognitio,à Deo. 205
Euangelij defenſio. 328
Euangelij definitio. 3
Euangelij præconibus uictum deberi. 144
ueritas Euangelij,quando dicitur? 254
Euangelium,quid? 1
Euangelium Pauli. 112
Euangelium unum eſt, non diuerſa. 244
Euãgelium cum afflictionibus ſuſceptum. 365
Euangelium quare dicitur uerbum ueritatis? 347
Euangelium quare quibuſdam incognitum? 205
Euangelium accipere & diſcere, non idem. 243
de Euangelio uiuere. 147

Euangelizat gratis Paulus, ne oneri ſit Chriſtianis. 146
Eubulus. 427
Ex Euchariſtiæ indigna ſumptione multa incommoda. 167
Euchariſtia infantibus non datur. 158
Euchariſtiæ ſacrificium, uſq; in diem iudicij. 167
Eunica mater Timothei. 416
Euodia & Syntiche. 344
Excommunicandi poteſtas. 131
Excommunicandi, qui? 131
Excommunicatio. 132
Excommunicatio in quos ferenda? 387
de Excommunicato Corinthio, & reſipiſcente. 199
Excommunicato, non ſolùm pœnitentia, ſed & abſolutio neceſſaria. 199
Exercitatio corporalis. 404
Exhortatio ad Chriſtum accedendi. 468
Exhortatio ad opera. 213
Expectatio creaturæ, exponitur, ex Auguſtino. 62
Expiationis ſacrificium. 505
Expugnare, quid Paulo. 246
Exterminator. 149
Extollere. 230

F

Fabulæ. 402
Fabulæ aniles. 405
In eos qui ad fabulas conuertuntur. 423
ſecundum Faciem, quid? 228
Facie ad faciem uidere. 178
Factores legis iuſtificari, quomodo? 19
Facultas ſacra Pariſienſis. 177
Faſcinare, quid in ſcripturis? 255.264
Fermentum. 132
Fermentum duplex. 284
Fermentum abijciendum. 130
de Feſtis & ceremonijs Iudaicis. 354
ex Fide iuſtitia, non ex lege. 276
in Fide ſanitas. 433
Fide roborari. 30
Fide deſtituti, ſola Chriſti hoſtia expiantur. 477
Fidei uiuæ functio. 6
Fidei gradus. 514
Iuſtitia Fidei. 28
Iuſtitia Fidei propè eſt. 82
Fidei Lex. 24.26
Fidei ſymbolum. 82
uerbum Fidei. 82
teſtes Fidei Paulinæ, Iudæi. 72
Exhortatio ad fidem, ne, ut Iudæi, pereamus. 462
Fides. 27.112.169.208.238.299.438.511.523
Fides, unde? 84
Fides communis. 429
Fides, & Fidei menſura. 96
Fides, ſeu Iuſtitia Dei, per fidem, qualiter Thomæ cenſeatur. 23
Fides Dei pro quo dicatur. 20
Fides ſignorum mater. 163
Fides in ſanguine Ieſu. 24
Fides in uerbum Dei. 467
Fides, Pax, Gratia, ſe conſequuntur. 33
Fides ſpeculo & ænigmati confertur. 171
Fides, rerum quæ ſperantur. 513
Affligebantur fideles. 369
Fidelis in Chriſto, quis? 292
Fiducia Chriſtianorum. 367
Figulus. 75
Figura. 451
Filij Abrahæ & promiſſionis, qui? 73.257
Filij Dei magnitudo. 446
Ingreſſus Filij Dei in mundum. 506
Filij Dei, in acquiſitionem animæ. 513
Filij Dei, per fidem in Chriſtum deſignati. 263
Filij Dei, qui? 517
Filij diffidentiæ. 300.315
Filij iræ. 300.303
Filioli Pauli, Galatæ. 269
Deus nos filios ſuos ſibi conformes fa-

ciet, quando? 65
Filius Dei æternus. 445
Filius Dei, omnium Dominus. 445
Filius hominis. 421
Flagellantium ſe, Secta. 357
Flagris cædi, ſeruile apud Romanos erat. 461
Fœdifragi, qui? 422
Fœminæ prophetiſſæ. 154
Foris, qui dicantur eſſe. 131
Foris ſunt infideles. 363
Fornicarius excommunicatur. 129
Fornicatio. 523
Fornicatio & adulterium, non idem. 375
Frater in ſcripturis, id eſt Chriſtianus. 135
Chriſtus, fratres appellat, quos? 452
Falſi fratres. 234
Fraudem pati. 133
Fraus. 135
Chriſtianæ uitæ fructus. 214
Fructus ſpiritus. 279.281
Fructus, in carne non dicitur, ſed opus, quare? 280
Frugalitas. 96
Fundamentum eccleſiæ. 124
Furor triplex, ex Platone. 210

G

Galatæ abducti à fide per pſeudapoſtolos. 242
Galatæ inſenſati. 255
Galatia. 246
Galatia, Hebræis quid? 243
Genealogia, quid? 394.437.491
Germanus. 542
Non gens, quid? 84
Gens inſipiens. 84
Gentes ſuſceptæ in populum Dei, Iudæis reiectis, & quare? 78.87
Gentes non glorientur aduerſus Iudæos, ſed timeant. 88
Gentium plenitudo. 94
Gentium uocatio. 76
Gladius Dei. 471
Gladius flammeus reuelabitur. 381
Gloria in ſacr. s, quid? 19.436
Gloria inanis. 279
Gloria Dei, quid? 24.26
Gloria diuina, unde? 294
Gloria patris. 43
Pauli & Corinthiorum gloria. 196
Dare Gloriam Deo, quid? 32
Gloriæ ſplendor, filius. 446
Deus non eſt gloriæ cupidus. 294
Gloriandum in Deo. 229
Gloriari in Deo. 35
Gloriatio noſtra, quid? 33
Gloriatur Paulus in afflictionibus, propter Chriſtum. 288
Glorificare uerbum, quid. 388
Gomor. 223
Gratia in ſcripturis, quid? 3.241.293
Gratia duplex. 294
Gratia Dei. 520
Gratia Dei, ſalus. 299
Gratia ad uitam æternam. 38
Gratia, & opera. 86
Gratia, peccati remiſſio. 520
Gratia in Paulo, id eſt munus apoſtolicum. 96
Gratia per Chriſtum. 115
Gratiæ Dei eſt, pati uincula. 328
Gratiæ & pacis uocabula, quid ſonent. 4
Gratiam Dei in uacuum recipere. 213
Deus uoluit omnibus gratiam prædicari, quare? 294
Gratiarum actio. 295.305
Mos gratiarum actionis Pauli. 391.328
Gratifico. Gratificor. & Grator. 298
Grauare, quid? 387

H

Habeo, pro poſſum. 222.225
Habitare, quid Paulo? 56
Hæredes, Cohæredes. 60
Hæres. 445
Hæres paruulus. 265

Hæreſes, quid? 156
Hæreſis. 161
Hæreſis ut cancer. 420
Hæreticus reijciendus, quando? 435
Hebræi, unde dicti? 451
Hermes. 112
Heua. 230
Ciuitas Dei, Hieruſalem. 518
Hodie, ſignat æternitatem. 447
Hodie, ſignat tempus ſalutis. 448
Holocauſta. 511
Hominis diſtinctiones, non perſona, ſed fide & merito fieri. 263
Hominis partes tres. 378
Spiritualis hominis eruditio & doctrina, in quo? 343
Homo iuxta naturam dicitur Adam. 455
Primus & ſecundus homo. 185
Homo, per ſe non iurat, quare? 481
Homo, caro. 123
Homo peccati. 383. 385
Homo mendax. 22
Internus & Externus homo. 54. 207
uetus & nouus Homo. 42. 44. 56
Honor, ſubſidium corporis. 357
Honor, pro uictu. 407
Honorandi, uocabulum. 406
Hoſpitalitas commendatur. 98. 521
Hoſpites teſtamentorum. 301
Hoſtia Deo placens. 95
Hoſtia laudis, fructus labiorum. 523
Humanum, Paulo quid? 152
Humilitas, uitium. 357
Hyle, Manichæorum Deus. 206

I

IAcobus frater Domini. 246
Idiota, uocabulum. 179
Idolæum. 143
Idolis immolata. 141
Idololatræ. 148
Idololatræ uitandi. 216
Idololatria uitanda. 150
Idolothytum. 141. 143
Idolum. 143
Ignis, quid ſignet. 125
Illyris. 110
Imago Dei, filius IESVS. 348
fieri Imago Dei. 63
Imitatores. 128
Imitatores Dei. 314
Immaculatus, & ſanctus non idem. 298
Immobilitas apud deum. 481
Immunditia, doctrina malefica. 368
Immunditia duplex. 217
Immutatio, in ſacris. 187
Imperiorum ſucceſsio. 384
Impij in peius ſemper proficiunt. 370
Impietas, quid. 434
Impingere. 79
Impœnitentia finalis non expiatur. 508
Importunus. 388
Inchoatio, quid in ſacris? 483
Incontinentes. 422
Increduli omnes. 90
Indeclinabilis, quis? 511
Indignatio. 19
Indumenta Chriſtianorum, benignitas, humilitas, modeſtia. &c. 359
Deum Indurare corda, quomodo. 79
Inſenſus, quid Latinis, Græcis & Hebræis? 466
Infernus. 300
Infirmus. 42. 103
ab Infidelibus recedit prophetia. 176
Infidelitas. 467
Infirmi ferendi. 107
Infirmitas. 239. 489
Infirmitatis tempus. 35
De Infirmis in cibis & ratione dierum. 102
Inimicitiæ in carne Chriſti, quid? 302
Initiare. 511
Initium ſubſtantiæ, fides. 466
de Innuptis & uiduis. 136
Inſtantia quotidiana Pauli, quid? 234
Inſtaurare. 101. 298
Inſtaurari. 102
Inuocare Deum. 81. Chriſtum. 115

Inquirere Deum. 314
Inquiſitor. 120
Inſertus es. 94
Plena intellectus certitudo,quid. 312
Interpretatio,quid? 173
Inuenire,pro mereri. 27
Iterum Introducit,quid ſit. 448
Intereeßio. 70
Inuidia,unde? 333.413
Ira reprimenda. 313
Ira uentura. 367
Ira Dei. 7.8
Iracundus,quis? 411
Theſaurizare ſibi iram. 12
Iram operari. 29.30
Iſmaël repromißionis filius non dicitur, ſed Iſaac,quare? 272
Iſraël Dei. 289
Iſraëlitæ. 72.73
Iſraëlitæ nomen unde? 80
Iudæ Galilæi dogma. 435
Iudæi unde dicti. 17
Iudæi obcæcati. 203
Iudæi,Pauli perſequutores. 369
Iudæos Gentibus non præpollere. 19
Iudæorum ſcandalum. 278
Iudæis reiectis, gentes aſſumptæ. 84. 87
Iudæorum æmulatio,ſeu zelotypia,aut inuidia & dolor. 84
Iudæorum plenitudo. 87. 88
Optat Paulus Iudæos ſaluari. 71
Iudæos iuxta ac gentes peccato obnoxios. 21
Iudæos & gentes coaleſcere per Chriſtum. 302
Paulus Iudæos, aliâs cognatos & fratres,aliâs carnem ſuam appellat. 88
Iudicabimus angelos, id eſt dæmones. 133.
Iudicare. 116
Iudicari à Domino. 160
Iudicia minima,quæ? 133
De Iudicijs forenſibus. 133
Iudicium uarie ſumitur. 212
Iudicium ad quod omnes reſurgent. 375
Iudicium particulare. 125
Iudicium temerarium fugiendum. 127
Iudicium ſibi manducare 159
Iugum ſeruitutis,lex. 284
Deus,Iuramento ſalutem promiſit,ut certi ſimus. 477
Iuramentum. 478
Iuramentum Dei. 489. diuinum. 482
Iurant homines,quomodo. 482
Iuſiurandum,quid? 481
Iuſtificamus,qualiter? 21
Iuſtificare,quid in ſcripturis? 47
Iuſtificatio. 21. 67
Iuſtificatio quotupliciter accipiatur. 12
de Iuſtificatione noſtra. 251
ad Iuſtificationem noſtram tria concurrentia. 24
Iuſtificationes,culturæ,quid? 496
Iuſtificationes Dei. 48
Iuſtitia Dei,quid. 21. 81
Iuſtitia Chriſti. 38. 490
Iuſtitia,Chriſti opus. 277
Iuſtitia duplex, legis,& fidei. 81
Iuſtitia fidei. 28. 82. ex fide. 255
Iuſtitia in lege. 490
Iuſtitia propria,quæ? 81
Iuſtitia Moyſi, Euangelij, id eſt legis & fidei. 81
Iuſtitiæ Dei oſtenſio,quid? 24
Iuſto non eſt poſita lex. 395
Iuſtus. 6.255.305

L

Labores Pauli, qui? ex Theophylacto. 214
Laborat manibus Paulus. 128
Lac,in ſcripturis quid deſignet. 477
Lac,potum dare,quid? 123
Pauli ad Galatas uerba, Lacrymas ſpirare. 268
Laodicea urbs. 358
Lapis angularis. 303. offenſionis. 79

Laquei ſcripturæ, quid? 95
Legati Chriſti, Apoſtoli. 210. & epiſcopi. 167
Legatus Chriſti. 292
à Lege liberati, ſeruiunt Deo in ſpiritu. 48
Eſſe ſine Lege, qualiter intelligendum. 25
Legem alicui uenire, quid? 25
per Legem cognitio peccati. 50
Legi uiuere & mori. 252
Legis ceremoniæ, typus Chriſti. 355
Legis finis. 81.390
ſumma Legis, dilectio. 286
Legis uelamen, ablatum. 204
Leui. 483
Leuiticum ſacerdotium abrogatum. 483
Leuiticum ſacerdotium, ſacerdotio Melchiſedec inferius. 486
Lex. 22,28.48,259
Lex non ſanctificat. 503
Lex iuſto non eſt poſita. 391
Lex in cuſtodiam data, ad quid? 260
Lex & ceremoniæ cum non iuſtificarent quid proderant. 356
Lex Moſaica, cur dicta inutilis? 490
Lex, litera. 204
Lex carnis. 52. Membrorum. 26. ſeu peccati. 54
Lex fidei. 26. gratiæ. 46 mentis. 26.54
Lex mortis. 57
Lex noua. Lex ſpiritus. 202
Lex operum. 26
Lex ſancta, quare? 51
Lex ſpiritualis. 52.204
Lex ſpiritus uitæ. 57
Lex ſpiritus, & ſpiritalis differunt. 57
Lex uetus, quantum ab Euangelio differat. 202
Lex uetus, noua ſeuerior. 461
Liberalitas unde metienda? 221
Liberati à lege ſeruiunt Deo in ſpiritu. 48
Libertas. 56.152
creaturæ omnes Libertatem noſtram ſuſpirare uidentur. 64
Liberum arbitrium. 45.84.197.336.396
Libidinem horrendè damnauit Deus. 371
Licent, quæ non expediunt. 134
Lingua loqui. 171.175
Linguis. 178
intentio ſacrifici Lingua loquentis. 176
Linguarum genera. 167
& uarietas. 164
Linguæ donum. 172
Litera. 266
Liturgia. 494
Loanni. 77
Longanimitas. 215
Loqui in aëra. 174
ſecundum hominem Loqui. 259
Deus per Prophetas loquutus. 443
Lorica. 320.377
Loruchama. 77
Lucas. 222

M

MAcedones, ſunt Theſſalonicenſes. 223
Macedonia. 374
Magiſtratibus obediendum. 99
Magiſtratus quare inſtituti? 394
Magni Apoſtoli, qui? 231
Mahumetæ, unde? 74
Mahumetes. 383
Maieſtas, quid? 447
Maior & Minor uocabula ad quid referantur. 74
Maledicere iuſtè Deus poteſt, homo uerò non, quomodo? 99
Maledictio. 264
Ab omni etiam ſpecie Mali abſtinendum. 210
Malum, id eſt, peccandi affectus & pronitas. 54
Malum non cogitare. 170

credit

credit ſe Manducare omnia, quomodo intelligendum. 103

Manibus operandum. 374

Manichæorum error. 206

Manus puræ, quæ? 397

Manuum impoſitio. 404.414

Maran atha. 61

uirgo Maria, mulier & mater. 266

Maſſa. 132. Maſſa, Rami, idem. 89

Matrimonia inter diſpares cultu non contrahenda. 140.218

Quid meditandum pijs? 347

Melchiſedec. 477.491

Melchiſedec, & eius Sacerdotium. 484

Membra in uno corpore uaria. 164

Membra infirmiora, ignobilia, inhoneſta, neceſſariora eſſe. 164

Membra ſeruiant Deo. 46

Membra Chriſti. 133

Menſa in ſcriptura quid? 94

Menſæ olim communes ex conſuetudine in eccleſia. 155

Menſura donationis dari, quid? 309

Merces laboris in euangelio, quæ? 347

Merces pro ultione. 453

Meßis duplex. 290

Metaphora corporis naturalis. 164

Miniſter gentium Paulus. 108

Miniſter ſanctorum, quid? 494

Miniſterium, quid? 99

Miniſterium ſuum honorare, quid? 94

Miniſterium in miniſtrando. 94

Miniſtrationes, quid? 163

Miniſtri Chriſti. 123.126

Miniſtri Dei quales eſſe debeant. 233

Miniſtri Euangelici forma. 368

Miracula, ſunt cõfirmatio doctrinæ. 452

Miſericordia, quid in ſcripturis. 198

Miſericordia, Dei diuitiæ. 300

Miſericordia gentes à peccatis liberat. 298

Miſericordia in epiſcopo. 390

Modeſtia, quid? 342.344

Modeſtia Philippenſium commendatur. 341

Momentum, quid. 379

Mordere, in ſcripturis quid? 279

Mori. 103

Mori peccato. 43.44.47

Mori & uiuere idem eſſe Paulo, propter fratres. 329

Moriendum ſemel. 495

Mors. 46.189

Mors duplex. 188

Mors Chriſti, uita noſtra. 35

Mors per Chriſtum extincta. 459

Mors condemnata. 459

Mors corporalis. 59

Mortem uidere. 189

Mortificanda membra. 358

Mortificatio. 208

Mortificatio Chriſti. 207

Mortui quomodo reſurgent? 185

Moyſes. 462. Moyſes, Lex. 204

Mulier, ſexus nomen. 266

Mulier aperta, quid? 154

Mulier, mortuo marito, libera à iure uiri. 48

Mulieres, quales. 398

Mulieres, Apoſtolos ſequutæ. 145

Mulieres prophetantes. 397

Mulieres ſileant. 397

Mulieribus negatur docẽdi facultas, quare? 397

Mulieribus præfectura negatur. 178

Mulieris probæ ſymbolum. 433

Mulierum ornatus. 395. & qualis eſſe debeat. 397

Mundum reconciliari Deo. 213

Mundus. 289. quid deſignet. 322

Munera ligant. 147

Murmurare, malum. 148

Myſteria omnia habentur in Chriſto. 295

Myſterium, quid? 90.112,190

Myſterium Dei ſanctis reuelatum. 350

Myſteria noſſe, quid? 169

N

NAſcentia ſecũda Deo placemus. 243

Neceßitas inſtans, quid? 139

Neophitus. 400
Nequando, particula dubijs præponitur. 420
Nero,leo dictus. 425
Neronis nomen ſubticet Paulus. 384
Niſi particula confirmantis. 481
Nicopolis. 437
Nobiles nolunt ignobiliores ſe agnoſcere. 459
Nomen,quid? 13
Nomina diuinitus indita,unde? 4
Nomina patris, & Chriſti ſeu filij, & Spiritus ſancti,quid denotent. 4
Quomodo facta ſunt omnia noua? 211
Noua creatura. 211.289.312
Nouatianorum hæreſis. 271
Nouitas Spiritus.49.Vitæ. 47
Nouus homo. 299.312.359
Nubere. 141
Parentum conſenſum requiri,cum nuptui puella traditur. 140
Numeri ſingulari efficacia. 285
Nympha uir fidelis. 363.364

O

OBediendum ſuperioribus. 435
Obedientia,quid? 3.38.111
Oblatio Chriſti ſola pro peccatis. 504
Obſecratione. 395
Obſequium rationabile. 95
Otioſos & inquietos arguit Paulus. 387
Oculus in ſcripturis,quid? 264
Odor. 201
Odor uitæ & mortis. 200
Offendiculum. 151
Oleaſter. 88.94
Oleaſter,gentes ſunt. 89
Oliua. 88
Oliua naturalis,Iudæi ſunt. 89
Olus. 106
Omnia credere, ſperare, ſuſtinere &c. 170
Onera fratrum portanda. 285
Oneſimum Paulus in carcere baptizauit & Chriſtum docuit. 438.439
Oneſimus. 441
Oneſimus,id eſt utilis. 439
Onus multiplex. 290
Opera. 22.27.299.435.438.504
Hortatur Paulus ad opera. 308
Opera,quibus debetur merces. 182
Opera noſtra,grata per Chriſtum. 524
Opera carnis. 278.280
Opera,doctrinæ. 523
Opera mortua. 500.503
Operari bonum. 285
Operari iram. 29
Operari manibus. 372
Operarius inconfuſibilis. 419
Manuum operatio. 313
Operationes uirtutum. 257
Eſſe ex Operibus. 86
Opitulationes. 167
Oppoſitiones. 413
Opus deſiderare. 399
Opus fidei. 366
Opus Pauli. 144
Orandum multum, & multum non loquendum. 379
Orans Chriſtus exauditur. 471
Orans pro nobis Chriſtus coram patre. 484
uir Orans. 154
Orans lingua,quid? 174
Orare. 64
Orare docet Paulus. 395
Oratio. 476.524
Oratio ſine intermiſsione. 378
Orationes.396. Pro quibus faciendæ. 395
Orationes fratrum poſtulat Paulus.109. 385
Orationi neceſſaria. 362.396
Orbis futurus. 455
Ordinandi,probandi primum. 408
Ordines ſacri diuerſi. 328
Ordinum ſacrorũ inſtitutio à Paulo. 430
Oris apertio,quid? 325
Os Domini. 94
Oſculum. 191
Oſtendere,pro facere. 129.425
Oues occiſionis. 69

Pactum

P

PActum Dei. 259
Pædagogus. 262.264
de Pane illo,quare dictum. 260
Panis. 388
Panis uariè uſurpatur. 161
Panis benedictionis. 150
Paſcha noſtrum Chriſtus. 130
Paßiones,quid? 14
Patenarum uſus in miſſa unde? 158
Paulum adimplere quæ deſunt paßionū Chriſti,quomodo intelligendum? 510
Commemoratio Paßionis Chriſti. 158
memoria Paßionis,in miſſa. 506
Paſtor ſtultus,idolum. 383
Pater in filio. 211
Dei nomine Pater intelligitur. 315
Paternitas. 306.307
Pati pro Chriſto,donum Dei. 330
Patientia opus eſſe. 505
Patientia, probatio, ſpes, Charitas Dei, per gradationem. 33
Patrem, cum Chriſto, communem habemus. 346
Patres in Moyſe baptizati. 148
Patriarcha. 491
Pauli autoritas. 241
Pauli mors præcognita. 425
Pauli mors,unde? 425
Pauli ſynceritas, & puritas in prædicando Euangelio. 196.205.367
Paulo uiſus Chriſtus. 179
Qui comites Paulo fuerint, primum à ſua conuerſione in Hieruſalem proficiſcenti. 247
Omnia Paulo nihili ſunt,ab unius Chriſti cognitione. 337
Paululum,pro aliquantiſper. 456
Paulum adimplere ea quæ deſunt paßionum Chriſti,quid? 510
Paulum non fuiſſe oneri ijs quibus prædicauit. 231
Paulus afflictus in Aſia. 194
Paulus beſtijs expoſitus. 185
Paulus coram Cæſare. 424
Paulus in carcere & ſcribebat & prædicabat. 419
Paulus puſillo corpore fuit. 228
Paulus conuerſus, ſtatim ſeceßit in Arabiam,ut euangelizaret. 244.245
Paulus doctus à Deo. 242
Paulus confert ſuam doctrinam cum Apoſtolis. 247
Paulus eloquentia non utitur prædicando. 120
Paulus gentium Apoſtolus & doctor. 247.303
Gloriatur Paulus contra pſeudapoſtolos. 232
Paulus gratis prædicat. 237
Paulus aſcendit Hieroſolymā,quare. 247
Paulus cum lacrymis ſcribit. 199
Paulus omnium linguis loquutus. 175
Paulus laborat manibus. 368.385
Paulus Apoſtolorū minimū ſe facit. 304
Paulus miſſus à Deo ad prædicādū. 240
Paulus petit pro ſe orari. 194
Paulus omnia prædicauit prædicāda. 230
Purè Euangelium prædicat Paulus. 205
Orat Paulus,ut uideat Theſſalon. 371
Paulus uinctus. 308.415. & quare? 418
Paulus,uirgo. 136
Quorum pauperum Paulus curam gerebat. 250
Paupertas altißima. 215
Pax. 13.136.241.293.299.518
Pax noſtra Chriſtus. 299
Pax Dei. 341
Peccantes,quomodo corripiendi? 265
Hoſtiæ legis non expiant peccata. 505
Exaggeratio proprij peccati. 391
Peccati fallacia. 466
Peccati medela,contritio. 220
Peccati propagatio in poſteros. 41
Peccati ex infirmitate purgatio. 497
Peccatores omnes. 23
Peccatorum purgatio. 443
Peccatum,in ſcripturis quid? 52.212.213
Peccatum,Diabolus. 50
Peccatum,pro hoſtia. 212

Peccatum,quæ nobis afferat incommoda. 434
Peccatum ultum poſt remiſſam culpam. 466
damnare Peccatum de peccato. 57
Peccatum à Chriſto deletum,quale? 55
Pecuniæ uis ſuſpicioni fraudis obnoxia. 224
Pedes Chriſti,Apoſtoli. 254
Penula,quid? 425
Per,& Ex,præpoſitionibus,idem fere exprimit Paulus. 292
Percuſſor. 400.430
Perditionis filius. 383
Peregrinari à Domino. 209
Peregrinum,uox. 178
Peregrinus. 213
Perfectio uera. 341
Perfectus ſenſu. 175
Pericula Apoſtolorũ in prædicãdo Euangelio. 126
Peripſema,quid? 129
Perſequutionẽ patientur ſequentes Chriſtum. 422
Perſonarum mutatio per Paulum obſeruanda. 55
Petra,Chriſtus. 148.149
Petra ſcandali. 79
Petrus Iudæorum Apoſtolus. 247
Philemon. 440
Pharao. 75
Philetus. 421
Philippi,urbs. 331
Philoſophia naturalis non reprobatur. 352
uana Philoſophia prohibetur. 353
Pietati noſtræ aliquid ſemper adijciendum. 6
Scientia & ueritas Pietatis. 439
Pignus,ſeu Arrabo. 298
Pignus ſpiritus. 209
Pignus,ſpiritus ſanctus. 197
Pythagoræ impoſtura. 390
Placere hominibus. 243
Plagiarius. 395
Plenitudo diuinitatis in Chriſto. 353
Plenitudo fidei. 307
Pœna incredulis. 380
Pœna indignè ſumentium Euchariſtiam. 160
Pœnitentia. 220.365
Pœnitentia,& Baptiſmus. 478
Pœnitentia pro benedictione. 521
Pœnitentia Dei,quid? 482
Pœnitentia, ſecunda tabula poſt naufragium. 361
Politica ſine legibus non poſſe conſiſtere. 356
Pontifex. 477
Pontificis officium. 471.491
Poſtulationes,in ſcripturis quid? 396
Animalis Potentia. 187
Potentia gloriæ diuinæ. 348
Poteſtas & Magiſtratus à Deo ſunt. 100
Poteſtas Pauli ad ædificationem, non ad deſtructionem Eccleſiæ. 228
Poteſtates. 296
uis Poteſtatum peccata noſtra. 183
Præcepti diuini uis. 17
Præceptores oderunt mali. 377.407
Præceptorum & diſcipulorum mutua beneuolentia. 286
Euangelij præconibus uictum deberi.144. 285.369
Prædeſtinatio. 66.298
Prædeſtinatio ex gratia. 294
Prædicandum quocunq; tempore. 424
Prædicatorum peculiaris eſt afflictio.378
Præiudicium,quid? 408
Præmium propoſitum currentibus. 146
Præoccupatus,quid. 285
Præpoſitorum conuerſatio intuenda, & fides imitanda. 523
in Præputio eſſe,quid? 29
Præputium. 299.303
Presbyter. 405
Presbyteri,epiſcopi. 407.430
Presbyteri, ſeu epiſcopi quales conſtituendi. 428

Preſbyteri quales eſſe debent? 403
Preſbyterorum accuſatio non temere audienda. 407
Primitiæ. 64.192
Primitiui fideles. 522
Primogenitus, in ſacris quid? 351
Primogenitus Chriſtus. 349
Princeps poteſtatis aeris. 299
Principatus. 296
Principes, in ſcripturis, qui? 122
Principes ſeculi. 121,122
Priſca mulier. 113
Pro, particula, quid enunciet. 4
Probare ſeipſum. 160
Probatio. 34
Probatis acquieſcendum. 178
Proditores. 422
Profanum. 413
Profanus. 521
Profeſsio Chriſtiana eſt à ſpiritu ſancto. 162
Promiſsio, in ſcripturis, quid? 260
Promiſsio benedictionis non innititur legi. 262
Promiſsiones Dei à Paulo manifeſtatæ. 218
Officium pronominis demonſtratiui. 158
Prophetæ. 13
Prophetæ noui teſtamenti. 167
Vates & Propheta differunt. 162
Prophetare. 178
Prophetia, quid? 96.164.168.178.378
Prophetia, pro teſtimonio. 392
Prophetiæ uis. 173
Propitiatorij ſignificatio. 470
Propitiatorium, quid? 502
Propoſitum diuinum. 294
Propter uentrem prædicantes. 111
Proſcriptus. 257
Proſelyti, qui? 338
Prouentus, quid in ſcripturis? 150
Prudentia. 215.294
Prurientes auribus. 424
Proximo placendum. 107
Pſeudapoſtoli, quales? 231
Cauendum à Pſeudapoſtolis. 227
Pſeudapoſtolorum mos. 368
Pueri malitia ut ſimus. 175
Purè Euangelium prædicat Paulus. 205
Purgatio peccatorũ per Chriſtum. 447
Purgatorium. 126

Q

Quæſtiunculæ labefactant conſcientias. 393
Quæſtuarij uerbi Dei. 244
Quoadusq;, quid ſignet. 451

R

Reconciliatio. 36
Verbum reconciliationis. 211
Rectores mundi & tenebrarum in aëre eſſe, ac ad malum nos prouocare. 322
Redemptio. 23
Perfecta redemptio, quid? 70
Redemptio corporis. 62
Dies redemptionis. 313
Pretium redemptionis. 242
Regnum Dei. 105
Regula Chriſtianorum. 288
Varij rei cuiuſq; aſſequendæ modi. 65
Reliquiæ ſecundum electionem, quid? 86
Remiſsio peccatorum. 23
Quorum remiſeritis peccata, quomodo intelligendum? 8
Repromiſsio, quid? 316
Ioſue ueram requiem Iudæis non præſtitiſſe. 467
Requies tres. 465.469
Res uniuerſæ duci uidentur pro conditione hominum. 63
Reſurgens à peccatis tranſit ad priſtinam gratiam. 257
Reſurrectio. 29
Reſurrectio duplex. 188.189
Reſurrectio noſtra, id eſt iuſtificatio. 3
Reſurrectio fiet uirtute Dei. 3.9
Reſurrectio, fidei caput. 180
Reſurrectio Chriſti, cur tam frequenter à Paulo repetatur. 367
Reſurrectionis mortuorum ordo. 182
Reticentia, figura. 465

Reuelari de cœlo. 8
Reuelatio, pluris eſt quàm uiſio. 236
Chriſti Reuelatio. 115
Reuelationes Paulo factæ. 245
Rex Salem, quid? 485
Romani, Paulo qui ſint. 13

S

SAbaoth. 80
Sabbathum & Requies Dei. 467
Sacerdotes non ſunt negotiatores. 431
Sacerdotij Chriſti excellentia. 488
Sacerdotij ueteris, & noui collatio & differentia. 492.493
Sacerdotium Leuiticum mortale: Chriſti uerò immortale. 488
Sacerdotium Leuiticum, ſacerdotio Melchiſedec inferius. 486
Sacra non omnibus paßim communicanda. 123
Sacramenta nouæ legis, uim à morte Chriſti habent. 506
Sacramenta eccleſiæ, ſunt applicationes paßionis Chriſti. 213
Sacramentum, uocabulum quid? 307
Sacramentum Altaris ſumma cum ueneratione recipiendum. 508
Sacrificia odore grata, quid? 315
Sacrificia Abel & Cain. 314
Sacrificia ueteris Legis. 494
Sacrificia omnia reijciũtur, præter quàm ſolius Chriſti. 503
Sacrifici partes, & officium. 473
Sacrificis uictus debitus. 487
Sacrificus quorũ meminiſſe debet in Miſſa. 472
Sacrilegium. 17
Sale, quid deſignetur in ſcripturis. 363
Sancti, qui dicantur Paulo. 292
Ciues, non hoſpites, Sancti. 302
Sancti & mundi per Chriſtum ſumus. 349
Sanctimonia, Sanctitas. 293.518.520
Sancta, ſeu Sanctum ſanctorum. 494
Sanctum, ſeculare ſeu mundanum, quid? 496
Sanctus. 298
Sanguis. 390
Sanguis teſtamenti. 508
Sanitas in dilectione. 433. In patientia. 435
Sapientes. 7.13
Sapientes & inſipientes, qui ſint Ambroſio. 7
Sapientia. 111.163.294
Sapientia & prudentia. 347
Sapientia Dei. 117.119
Sapientia mundi reijcitur. 117
Sapientiam Dei prædicat Paulus. 120
Satan. 369
Scabellum, in ſcripturis quid? 451
Scandalizari. 234
Scandalum duplex. 278
Scandalum in cibis. 143
Scandalum Phariſæorum. 51
Scandalum paßiuum, ſeu Phariſæorum. 79
Schiſma. 116
Schiſmatum origo. 390
Scientia. 141.163.215
Scientia ſine uerbo. 116
Scopus, quid? 340
Scortatio fugienda. 132
Scriptura, pro ſpiritu in illa. 257
Scripturæ, ſanctæ, cur? 13
Scripturarum maieſtas. 93
Scripturarum uſus. 107
Scurrilitas, & ſtultiloquium differunt. 319
Scytha, & Barbarus, qui ſint Paulo. 362
Sectæ duæ olim de fide & operibus. 31
Sectæ inter Corinthios, qui in hominibus, non in Chriſto gloriabantur. 115
Sectari, quid ſit. 172
Sectas inſectatur Paulus. 123
Secula, ſeculorum, quid? 306
Seculare, quid? 435.445
Secularia. 134.434
Secularia deſyderia. 434

Seculum. 445
Seculum nequam. 242
Seductores. 431
Seir. 74
Semen,in ſcripturis quid? 30
Semen duplex. 287
Semen Abrahæ Chriſtus. 259
Seminari. 187
Senectutis morbi. 433
Senes,quales eſſe debeant. 432
Senior. 406
Senſus. 117
Senſum ſcripturæ pronuntiatione uariari. 68
Sententia. 117
Pauli modus in Sentētia contra flagitioſum pronuntianda. 130
Sermo per angelos dictus. 453
Sermo Dei. 468
Sermo Dei uiuus. 469
Sermo ſapientiæ. 163
Sermo uitioſus. 311
Serui. 409.432
Serui Dei. 46.429
Serui iuſtitiæ. 46
non Seruiendum peccato. 42
Seruitij, id eſt cultus diuini ſpecies multæ. 5
Seruitus unde. 321
Seruitus intolerabilis. 362
Seruus, quot modis dici poßit in ſcripturis. 1
Seruus Paulus. 146
Si,particula. 465
Si,pro quia. 380
Signa præcedentia aduentum Chriſti. 381
Signa quærere. 118
Signaculum. 29.147
Signum. 29.196
Silas uiri nomen. 248
Sina mons. 273.275
Sobrietas. 96
Sobrietatis uerbum. 416
Sobrius. 400
Somnus,Nox,Dies,Opera. 101
Somnus animæ. 316
Soſthenes. 110
Speculari,unde ductum. 205
duo in Spe eſſe concluſa. 65
Spes. 64.70.478
una Spes uocationis,quid? 313
Spes beata. 434
Spiritales quid? 187
Spiritu ambulare. 279
Spiritu feruere. 98
præſens Spiritu. 130
Spiritualia. 162
Spiritum ſanctum præitorem eſſe ſpiritus noſtri ad orandum. 65
Spiritus. 58.59.415
Spiritus Chriſti in nobis. 58
Spiritus Chriſti,noſter auriga. 60
Spiritus Dei,Chriſti. 59.162
Spiritus Dei,doctor noſter. 120
Spiritus Deus. 203
Spiritum donum. 378
Spiritus feſſos & afflictos leuat. 65
Spiritus integer. 378
Spiritus mundi. 122
Spiritus promißionis. 295
Spiritum poſtulare pro nobis, quomodo intelligendum. 60.61
Spiritus ſanctificationis. 3
Spiritus ſancti templum. 134
Spiritus ſanctus. 162.265.352
Spiritus ſanctus cognoſcit noſtros affectus. 66
Spiritus uim. 59
Spirituum diſcretio. 164
Statuere,id eſt erigere,ſtabilire. 104
Stephana. 120
Stephanæ familia. 191
Stigma. 289
Stimulus carnis Paulo datus. 236
Stimulus mortis peccatum. 188
Stulta Deo,Stulta mundo,quæ. 125
Stultiloquium & Scurrilitas differunt. 319
Stultum Dei,quid? 119
Sua non quærere, quomodo intelligendum.

dum. 170
Suadere. 246
Subditus. 23.26
Subſtantia. 226.517
Sufficientia. 418
Superbi & faſtuoſi. 356
Superbia. 413
Superbus 430
Supplicium capitale. 132

T

Tabernacula duo, quid ſignificarint. 494
Tabernaculum. 503
Tabernaculum Chriſti, uetere perfectius. 498
Tabernaculum Dei fixum. 492
Tactus morticini immundus. 500
Tanquam, uox quid ſonet. 204
Tanquam, & Quaſi. 217.333
Templum Dei ſumus. 216
Tempora nouiſſima, qualia futura. 428
Tempora ultima. 402
Temporis plenitudo. 266
Tempus. 101.432
Tempus redimere. 316.319.363
Tentare Deum. 148
Tentatio. 148
Tentator Satan. 372
Terra benedicta, & maledicta. 477
Terræ partes inferiores. 310
Terræ ſuccuſſio frequens. 522
Tertius uiri nomen. 113
Teſtamento nihil ſuperordinandum. 259
Teſtamentum. 495.503
Teſtamentum, pactum, promiſſio, idem. 80
uetus Teſtamentum ſanguine dedicatum. 495
Paulum uſum non eſſe mulierum teſtimonio, quare? 181
Theſſalonica. 367
Theſſalonicenſes in tribulationibus. 360
Theſſalonicenſium commendatio. 367
Throni. 296
Thronus ſoli Deo competit. 450
Thuribulum. 502
Timotheum commendat Paulus. 190
Timotheus.394.qualis. 335
Timotheus germanus Pauli. 390
Titus. 218.219
Titus gentilis non circũciſus, quare? 247
Traditio qua à Paulo traditi ſunt Satanæ. Seu, ritus excommunicationis Pauli quis? 323
Traditio humana. 353
Traducere. 355
Tribuere, id eſt, continenter miniſtrare. 257
Tribulatio. 34
Tributum. 100
Trinitas, cuius opera ſunt indiuiſa, in his quæ ad nos attinent. 163
Triturare. 407
Triumphat nos Deus, quid eſt? 300
Triumphantium mos. 325
Troas ciuitas. 201.427
Turpitudo. 315
Tutores & actores, Prophetæ dicti. 265
Tychicus. 320

V

Vanitas, quid? 63
Vanitas ſenſus. 312
Vas. 80
Velamen capitis. 154.161
Velamen Moyſi. 203
Velle & perficere dat Deus. 332
Venientes qui dicantur in ſcripturis. 355
Venter. 134
Verbi Dei efficacia. 366
Verbum ueritatis. 215
Veritas multiplex. 429
Veritatis dilectio. 384
Veritatis oſores, quale maneat Iudicium. 382
Veterem hominem deponere. 312
Veteri homini, Veritatem Chriſti opponi. 312

Veter

Veteris hominis membra, & morbi. 313
Vetus homo. 312
Vetus homo exuendus. 326
Vetus Lex, litera ſcilicet. 202
Vetuſtas literæ. 49
Victoria Chriſti, quæ? 309
Vidua, & verè uidua. 407
Viduæ. 406
Viduitas. 407
Viduis ſubueniendum. 406
Vincere bono malum. 98
Vini uſus, qualis commendetur. 316
Vinctus Chriſti, quis? 304
Vir mulieri præſtat in quo? 397
Vir inter orandum non uelet caput quare? 153
in Virum perfectum, & menſuram ætatis plenitudinis occurrere. 310
de Virginibus. 138
Virginitas in uno laborat, in cæteris libera. 139
Virgo caſta Chriſti, Corinthij dicuntur, 230
Virtus, id eſt potentia & uis, aliâs afflatus diuinus. 3. & 215
Virtutes in ſcriptura, quid? 70.163. 167.296
Viſcera, in ſcripturis quid? 329
Vita. 59
Vita æterna. 38.46
Vita æterna promiſſa ante mundi conſtitutionem. 428
Vita per Chriſtum. 414
Vita Dei. 312
Vita ex mortuis. 94
Vitæ Chriſtianæ pictura. 213
Non ſecundum carnem uiuendum. 60
Viuens mortuus. 407
Viuere. 48.203
Viuere Deo. 44.48
Viuificatio. 188
Mortuus pro omnibus Chriſtus, ut ei iam non ſibi ipſi uiuant, qui uiuunt. 209
Vltio diuina quid inferat, & qualis. 15
Vmbra, & Imago. 505
Vmbra in ſcripturis quid? 318
Vnctio noſtra. 196
Vnitatem Spiritus, maximè commendari à Paulo, & quid ſit exponitur. 308
Vocabitur, pro erit, & ueniet. 80
Quales uocarit Chriſtus. 117
Vocati ſecundum propoſitum. 66
Vocati ſorte. 295
Vocatio. 67.90.136.467
Vocatio, & Fides à Deo. 115
Vocatio operibus confirmata. 381
Vocatus nomen ſubſtantiuum. 1.115
Voluntas carnis & deſideria, quid. 300
Voluntas Dei. 372
Voluntas Dei duplex. 396
Vox Archangeli in Iudicio quid? 375
Vri, quid in ſcripturis. 137.148
naturalis Vſus quid? 11
Vt, particula. 11.21.161.206
Vultus in ſacris quid? 205
Vxor uiro ſubiecta ſit. 317
Vxore uiuente etiam adultera, non plenè diſſolui matrimonium, facto diuortio. 137

Z

Zelus, in ſcripturis. 275
Zelus ſtultus. ibidem
Pauli Zelus, erga Eccleſias, quantus. 373
Zenas. 473

FINIS.